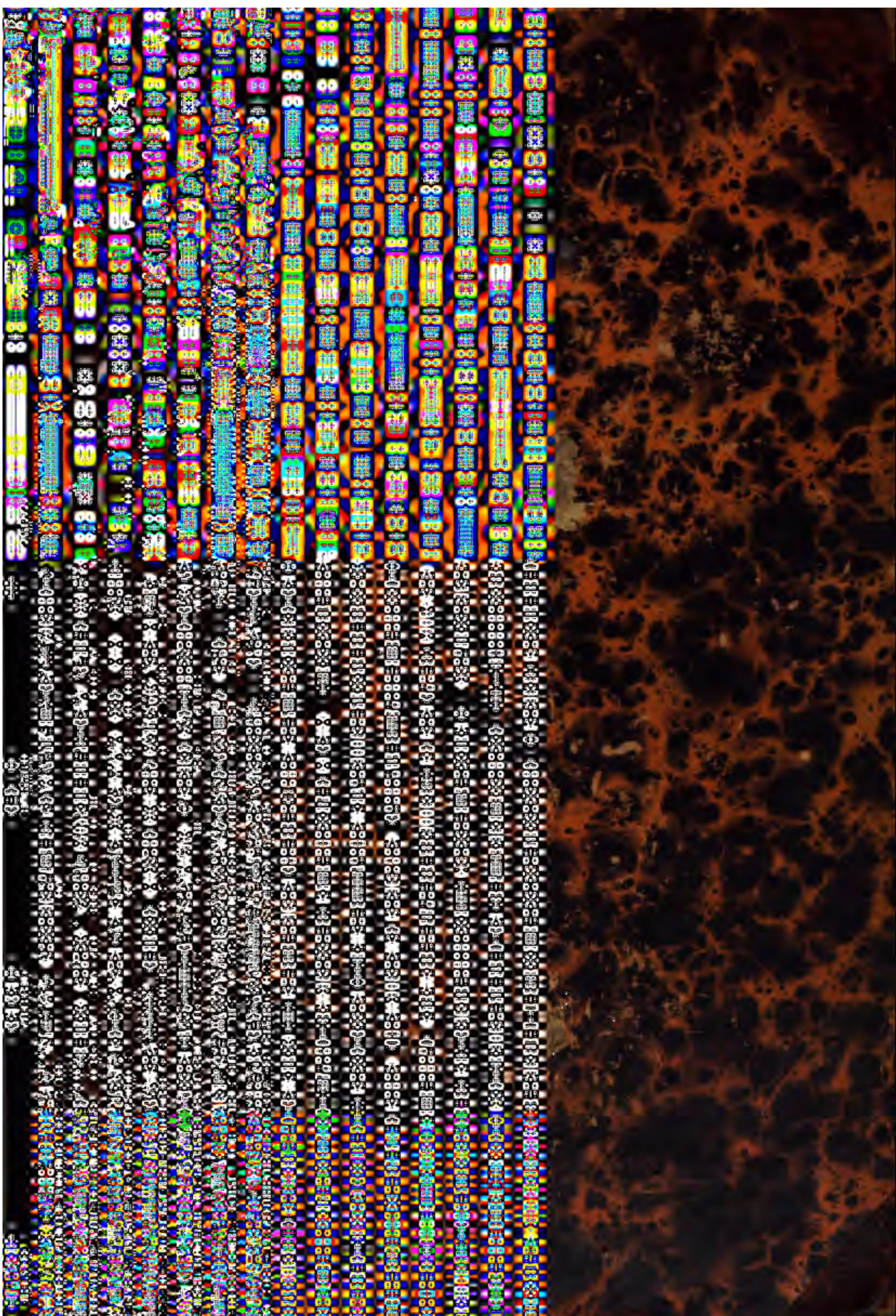
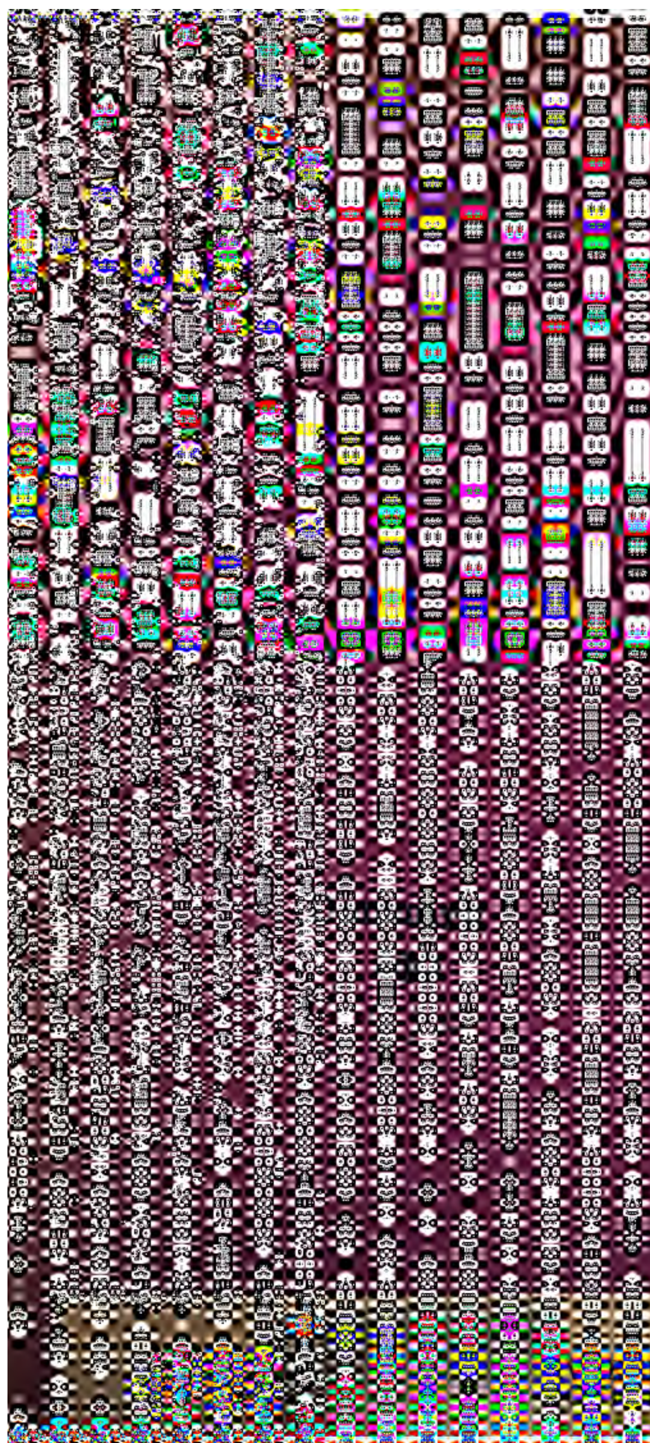
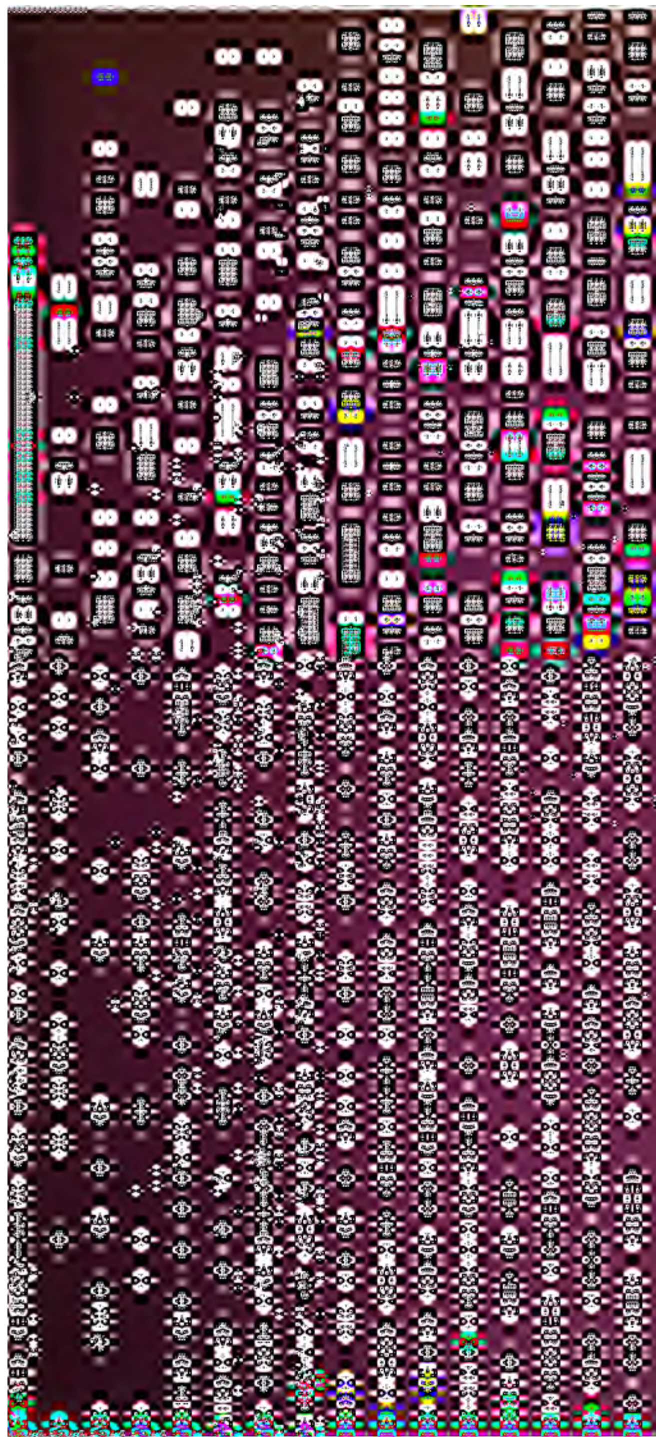

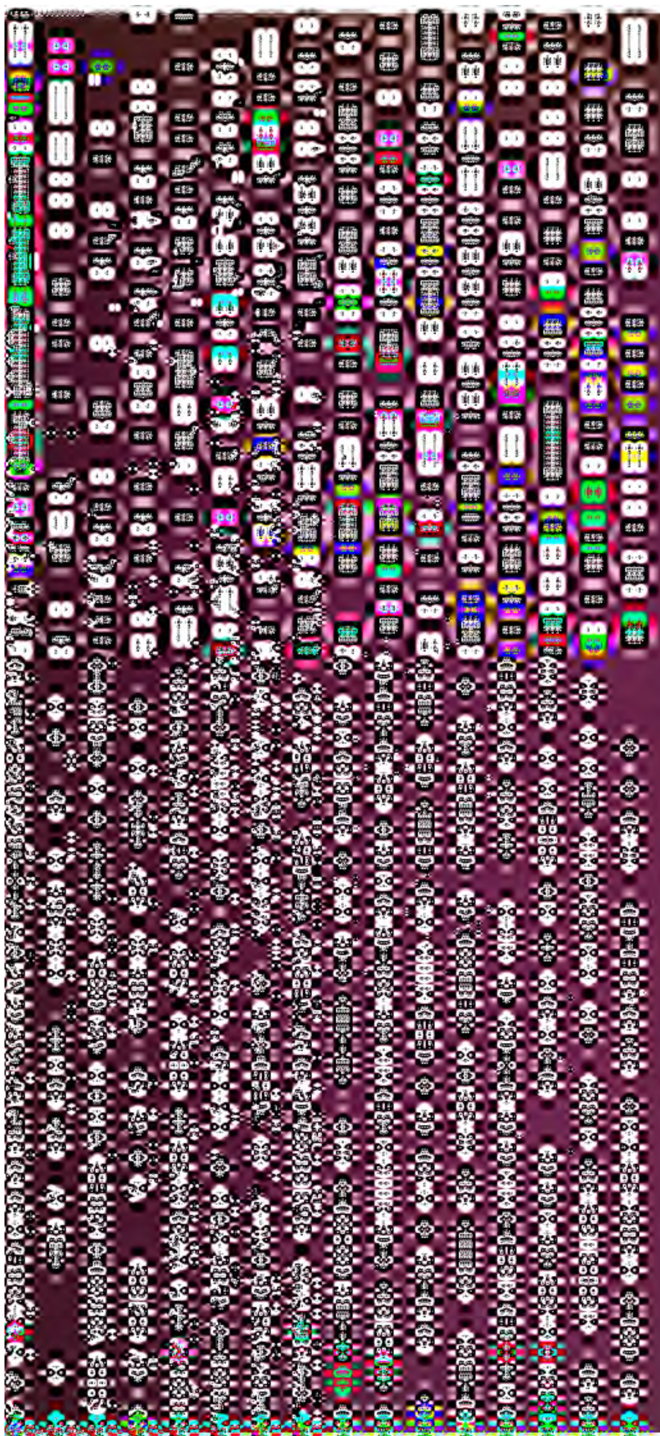

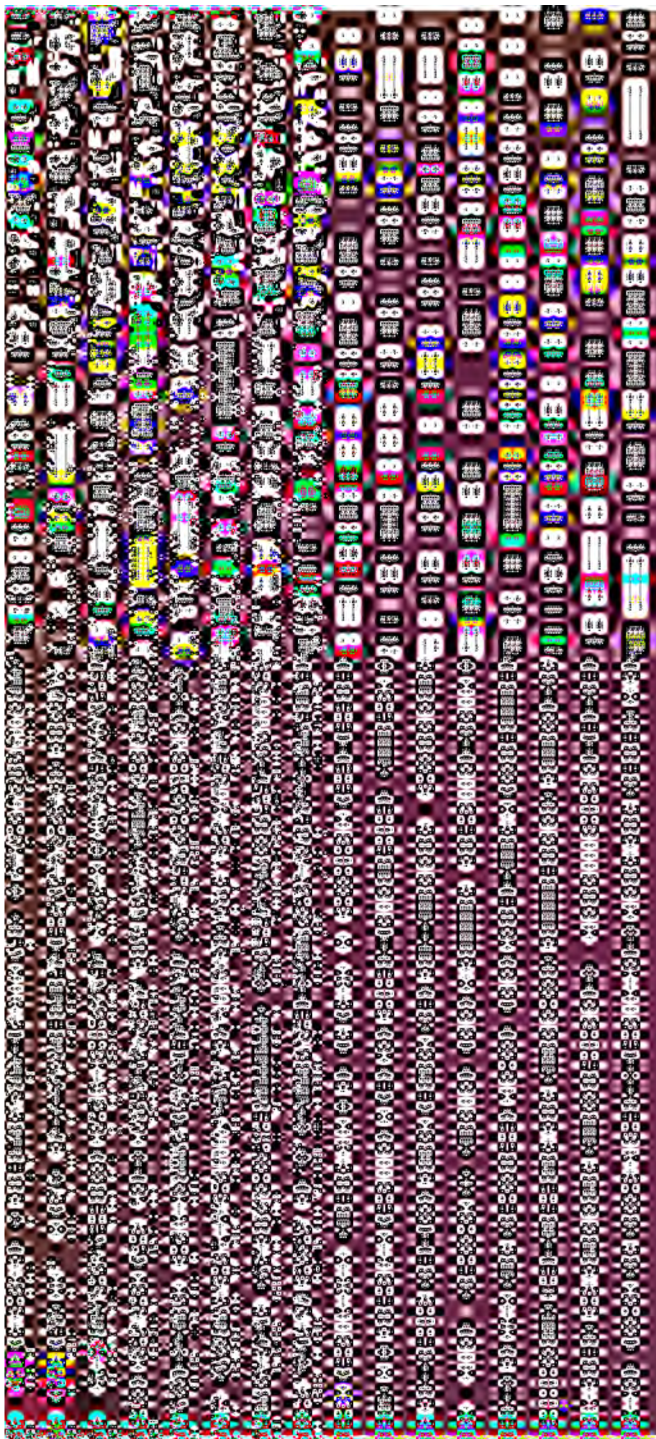

Jacob Möller

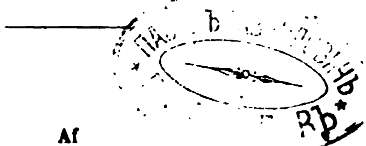

Jacob Möller

Den danske Retshistorie

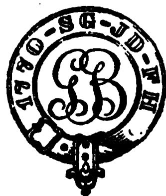
indtil Christian V.'s Lov.

Af

Chr. L. E. Stemann.

Dr. juris.

Kjøbenhavn.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

G. S. Wibes Bogtrykkeri.

1871.

Forord.

Efterat der var hengaaet næsten 40 Aar siden Kolderup-Rosenvinges danske Retshistorie udgaves, maatte en ny Bearbeidelse af denne Deel af Retsvidenskaben, med Benyttelse af de mangfoldige senere Undersøgelser og Oplysninger, især de nyere Udgaver ikke alene af de danske, men ogsaa af de norske og svenske Lovbøger, Diplomsamlinger m. m., ansees for ønskelig. Et saadant Savn har navnlig ogsaa jeg følt ved mine Arbeider over den Slesvigske Retshistorie, men det førte mig tillige til et selvstændigt, paa Kilderne støttet, Studium af den danske, og saaledes opstod hos mig den Tanke at gjøre et Forsøg med et Arbeide i den anførte Retning. Ved at udføre dette er Rosenvinges fortrinlige Værk lagt til Grund, men, medens dette sidste kun skulde være et Grundrids til Brug ved Forelæsninger, har det ved nærværende Arbeide været Hensigten at give en, skjøndt i Almindelighed kortfattet, dog af de vigtigste Partier, navnlig forsaavidt disse henhøre til Privatretten, noget udførligere Fremstilling. Ogsaa i Henseende til Materiernes

Ordning har jeg i det Hele fulgt Rosenvinges System, men med Hensyn til den store Betydning, som Forhandlingen paa Thingene og Rettergangen havde i den ældre Tid, er det anseet for rigtigere at behandle denne Deel af Systemet, som staaende paa Grændsen mellem den offentlige Ret og Privatretten, foran for denne sidste. Strafferetten er efter den nyere Opfattelse vel ogsaa en Deel af den offentlige Ret, men efter den ældre Tids Regler om Forbrydelsen slutter den sig paa en naturlig Maade til Fordringsretten og er derfor her behandlet efter denne. — Da der ved Udarbeidelsen af nærværende Værk nærmest er tænkt paa de Studerendes Tarv, ere ogsaa her de vigtigste Kildesteder gjengivne i en temmelig stor Udstrækning.

Skrevet i Foraaret 1871.

Indhold.

Første Afdeling.

Udvortes Retshistorie.

Anden Afdeling.

Offentlig Ret.

Tredie Afdeling.

Rettergang.

Fjerde Afdeling.

Privatret.

1ste Bog.

Personretten.

2den Bog.

Familieretten.

1ste Kapitel.

Ægteskab.

2det Kapitel.

Forholdet mellem Forældre og Børn.

3die Kapitel.

Værgemaal.

3die Bog.

Arveretten.

1ste Kapitel.

Arv efter Loven.

2det Kapitel.

Arv efter Testamente.

4de Bog.

Tingsretten.

1ste Kapitel.

Eiendom.

2det Kapitel.

Pant.

5te Bog.

Fordringsretten.

Femte Afdeling.

Strafferetten.

1ste Kapitel.

Strafferettens System.

I. Efter Provindsiallovene

II. Senere Forandringer.

2det Kapitel.

Enkelte Forbrydelser.

3die Kapitel.

Rettelser til 3die Hefte.

S.	277	L.	18	istedetf.	Gjersing læs Gjessing.
-	285	-	12	—	Heenseende læs Henseende.
-	287	-	11	—	59 læs 57.
-	305	-	10	—	Amindelig læs Almindelighed.
-	313	-	11	—	60 læs 61.
-	333	-	8	—	og læs at.
-	341	-	23	—	66 læs 67.
-	372	-	24	—	ætl læs ækl.
-	386	-	22	—	filiis læs filii.
-	389	-	14	—	Paterniten læs Paterniteten
-	397	-	1	—	en læs er.
-	408	-	12	—	tvivitsomt læs tvivlsomt.
-	413	-	16	—	med læs ved
-	429	-	17	—	for læs om.
-	467	-	2	—	Tivivl læs Tvivl.
-	„	-	17	—	Diplomatories læs Diplomatarier.
-	485	-	24	—	eam læs eum.
-	501	-	9	—	90 læs 91.

Indledning.

§ 1.

Det er Retshistoriens Opgave at fremstille Retsudviklingens Gang; den skal søge at oplyse, hvorledes Retstilstanden saavel i det Hele som i det Enkelte fra den ældste Tid har udviklet sig til sin nuværende Skikkelse. Ved dette Retshistoriens Begreb kan der skjelnes imellem to Retninger, eftersom man seer hen til selve Retstilstanden, dennes Oprindelse og fremskridende Udvikling, eller til de Elementer og Organer, der ligge til Grund for og have bevirket denne Udvikling og som sammenfattes under Benævnelsen Retskilder i dette Ords egentlige Betydning. Ligesom den gjældende Rets System har at fremstille de forskjellige Retsforhold og de for hvert enkelt gjældende Regler og tillige at angive Kilderne, hvorpaa disse Regler beroe og ved hvilke de ogsaa fremdeles kunne forandres, saaledes er det Retshistoriens Opgave at vise deels hvorledes Retstilstanden til de forskjellige Tider har været og hvilke Regler der have været gjældende, deels ad hvilke Veie og paa hvilken Maade de i Tidernes Løb foregaaede Forandringer ere indtraadte og ved hvilke Elementer Udviklingen og Overgangen fra den ældre til den nyere Tilstand er skeet. Derpaa beroer den nu brugelige Inddeling i den indvortes og den udvortes Retshistorie, af hvilke den sidste behandler Retskilderne, den første derimod disses Product eller selve Retsforholdenes og Retsreglernes fremskridende Udvikling gjennem disse Kilder. Ved Retskilder i egentlig Forstand, som de Elementer, ved hvilke Retsreglerne have faaet deres bindende Kraft og af hvilke altsaa disse som saadanne umiddelbart ere udsprungne, tænker man nærmest paa Love og udentvivl ere disse ogsaa at betragte som Hovedretskilde, naar man seer hen til den bestaaende Retsorden. Men gaaer man tilbage

til Retsordenens Begyndelse og Uddannelse i ældre Tider, viser det sig ligesaa utvivlsomt, at Lovgivningen først senere og efterhaanden træder frem og at den forudsætter en anden Kilde som Grundlag, hvorpaa den har bygget videre. Dette Grundlag er, hvad man kalder Sædvaneretten, hvis bindende Kraft og oprindelige Betydning ikke, som Lovenes, kan henføres til en udtrykkelig Villiestilkjendegivelse, men beroer paa en med selve Statens og den hele Retsordens Tilblivelse sammenhængende indre Nødvendighed, der har sit Udtryk i selve Udøvelsen, hvorfor den ogsaa, i Modsætning til den af Lovgivningsmagten udtrykkeligt fastsatte eller saakaldte skrevne Ret, kaldes uskreven Ret. Med Folket og Staten opstaaer der Retsforhold og Retsinstituter, som fremgaae af selve Folkelivet og staae i nøie Forbindelse med hele Statens Organisme, men ligesom denne i Tidernes Løb vedvarende udvikles og forandres. Denne Retsordenens oprindelige Tilblivelse og Udvikling hænger sammen med Folkets hele sociale Tilstand og beroer tildeels paa locale Forhold, hvorfor man og med Rette har sammenlignet den med Folkets Sprog og Sæder. Efterat saaledes Retslivet paa en naturlig og usynlig Maade har udviklet sig, fremtræder den lovgivende Virksomhed, dog i Særdeleshed kun for udtrykkeligt at fastsætte og yderligere at bestemme de Normer, der ad hin organiske Vei havde dannet sig og vare erkjendte som gjældende og tilstedeværende i den almindelige Bevidsthed ved selve Udøvelsen. Men lidt efter lidt udvider Lovgivningens Virksomhed sig og den uskrevne Ret, som oprindelig Hovedkilde, træder mere og mere tilbage, bliver optagen og gaaer, modificeret efter Tidernes Tarv, over i den skrevne Ret, som da bliver Hovedkilde, ved Siden af hvilken Sædvanen kun vedbliver at yttre sig som et underordnet og supplerende Moment. Herpaa beroer det, at man tidligere har brugt Benævnelsen »Lovhistorie«, istedetfor den nu brugelige og rigtigere »Retshistorie«[1]), hvorved dog maa bemærkes, at Ordet »Lov« ogsaa er blevet brugt som et almindeligt Udtryk for »Ret«, uden Hensyn til dens Oprindelse som skreven eller uskreven Ret, ligesom det latinske lex forekommer i den samme almindelige Betydning istedetfor jus[2]).

---

[1]) Jvfr. Forordn. 26 Jan. 1821 § 3 Nr. 4, og 30 Desbr. 1839 § 3 Nr. 6.

[2]) Jvfr. til denne §: Savigny vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtwissenschaft 1814, 3die Udg. 1840. System des

§ 2.

Naar de to Organer, Lovgivningen og Sædvaneretten, af hvilke den saakaldte skrevne og den uskrevne Ret umiddelbart ere udsprungne og ved hvilke disse have faaet deres bindende Kraft, ovenfor ere betegnede som Retskilder i Ordets oprindelige og egentlige Betydning, da er det i Modsætning til en anden Betegnelse, hvorved antydes de udvortes Tilkjendegivelser og skriftlige Optegnelser om hine oprindelige Kilders Virksomhed. Retskilder i denne Betydning ere ikke egentlig at betragte som selve Rettens, men derimod som Retskundskabens og Retshistoriens Kilder og svare omtrent til de Romerske Juristers jus scriptum, som indbefatter al skriftlig optegnet Ret, uden Hensyn til dens oprindelige Tilblivelse som et Product af Lovgivningen eller af Sædvaneretten. Til disse Retshistoriens Kilder, som udgjøre Hovedgjenstanden for den udvortes Retshistorie, henhøre især deels de egentlige Love, enten de nu ere Anordninger og Bestemmelser om enkelte Forhold eller mere omfattende af den lovgivende Magt foranstaltede og autoriserede Lovbøger eller Samlinger, deels Optegnelser og Samlinger, som vel ere af privat Oprindelse, men dog senere især i Praxis ere blevne anseete for og behandlede som virkelige Love. Til denne Klasse kunne ogsaa henregnes de for forskjellige mindre Samfund affattede Retssamlinger, saasom de ældre Stadsretter, Gaardsretter og Gildeskraaer. Disse Samlinger indeholde vel tildeels Retsregler, der ved en udtrykkelig Overeenskomst af vedkommende Samfund vare fastsatte og kunne forsaavidt som autonomiske Bestemmelser eller Retsvedtægter adskilles fra den egentlige sædvansmæssige Ret, men uden tvivl var dog deres væsentlige Indhold hentet fra Sædvaneretten som Hovedkilde. Ved næsten alle disse mere eller mindre private Samlinger opstaaer iøvrigt den betydelige Vanskelighed, at det er tvivlsomt, hvorvidt vi have dem i deres oprindelige Skikkelse eller de kun foreligge i Omarbeidelser, i hvilke det oprindelige Indhold allerede i større eller mindre Grad er blevet deels forandret deels forøget ved nyere Tillæg. Foruden de angivne umiddelbare Kilder for Retshistorien har denne som vigtige Hjelpemidler især at

---

heutigen römischen Rechts. I. 1850. — Schlegel om de gamle danske Retssædvaner og Autonomi i Vidensk. Selskab. Skr. III. og særskilt aftrykt 1827. Larsen, saml. Skr. I. 1. S. 237. Bornemann, saml. Skr. I. 42.

benytte Historieskriverne, deels fordi, som allerede bemærket, Retsordenens Udvikling staaer i nøie Sammenhæng med den hele sociale Tilstand og med historiske Begivenheder, hvorfor den almindelige Historie er uundværlig for Retshistorien, deels ogsaa fordi Historieskriverne have opbevaret os Efterretninger om gamle Love og Retsindretninger. Vel ere disse Beretninger om den ældste Tid i deres Enkeltheder ikke altid paalidelige og navnlig er Saxo's Historie i dens første Halvdeel bygget paa gamle Sagn; men ei heller disse ere uden Betydning med Hensyn til de Skikke og Sædvaner, de forudsætte som gjældende, og de almindelige Træk om ældre Tilstande og Indretninger, som kunne antages at ligge til Grund for de i dem indeholdte Fortællinger. — Af stor Vigtighed ere endvidere de fra forskjellige Tider opbevarede Diplomer, saasom Testamenter, Skjøder, Gavebreve, Pantebreve og andre Documenter, som angaae Retsforhold og give aldeles paalidelige Oplysninger om disses Beskaffenhed og de for dem gjældende Regler paa Udstedelsens Tid, saavel som om de fra Tid til anden deri indtraadte Forandringer. De findes deels hos Historieskriverne, i hvilken Henseende især Arild Hvitfelds »Danmarks Krønike«, Krags »Kong Christian den Tredies Historie«, Suhms »Historie af Danmark fra de ældste Tider til Aar 1400« og Allens »De tre nordiske Rigers Historie« ere at fremhæve, deels i andre Værker og Samlinger af almindeligt eller particulairt historisk og topographisk Indhold, saasom navnlig Danske Magazin, scriptores rerum Danicarum, Aarsberetninger fra det Kongelige Geheimearchiv m. m., deels endelig i de egentlige Diplomsamlinger[1]), blandt hvilke de i de anførte scriptores r. d. optagne geistlige Diplomatarier ere af stor Vigtighed. Til saadanne Diplomer henhøre ogsaa ældre Domme, Tingsvidner og andre Retsdocumenter, som indeholde Vidnesbyrd saavel om Retssætningers Anvendelse, Retsinstituters Behandling og Loves Fortolkning i Praxis, som om Rettens Haandhævelse og den hele gamle Retsforfatning overhovedet. Ogsaa af disse Documenter findes mange adspredte i de ovenanførte Værker og Samlinger, men især er at fremhæve det af Rosenvinge udgivne Udvalg af gamle danske Domme, afsagte

[1]) Thorkelin, diplomatarium Arna-Magnæanum, 2 Bd. 1786, Molbech og N. M. Petersen Udvalg af utrykte danske Breve og Diplomer, 1842—43. Aktstykker til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid. 1841—45.

paa Kongens Retterting og paa Landsting, 4 Dele 1842—48, indeholdende Domme fra 1447 til 1596. — Som Bidrag til Kundskab om Retstilstanden ere ogsaa de fra forskjellige Tider opbevarede Ordsprog af Interesse for Retshistorien, idet de enten ligefrem indeholde et Udtryk af en som gjældende erkjendt Retsregel, f. E.: »En Mands Vidne er ingen Vidne«, »Louven staaer og Retten gaar« eller »Vinder skal gaa og Louv skal staa«, »Bonde er Boets Værge«, »Værge maa ikke herge», »Laan maa gaa lakkeløst hjem«, »af Bondesagen reiser sig Kongesagen«, »den der fjæl er saa god som den der stjæl« m. m., eller udtrykke en Reflexion over et til Retstilstanden henhørende Moment og derved forudsætte en almindelig antagen Sætning, f. E.: »mæth logh skal land bygiæs«, »jo mere af Lov, jo mindre af Ret«, »Loven er aldrig saa streng at den jo har en udflugt« o. s. v.[1]).

§ 3.

I de forskjellige Staters Retsudvikling saavel i det hele som ved enkelte Instituter viser sig paa den ene Side en stundom overraskende Overeenstemmelse og Lighed, paa den anden Side betydelige Forskjelligheder og Modsætninger, der ere udsprungne og fremgaaede af forskjellige indre Grunde og udvortes Forhold, af Folkenes hele sociale og Culturtilstand. Af stor almindelig og videnskabelig Interesse for et Lands Retshistorie er derfor altid en Sammenligning med andre Landes Retsudvikling i ældre Tid (almindelig eller comparativ Retshistorie). Men naar Talen er om beslægtede, af een Hovedstamme udsprungne Folk, er en saadan Jevnførelse og Sammenligning tillige af umiddelbar Vigtighed til Oplysning om Udviklingen hos ethvert af dem. Dette gjælder da navnlig om den danske Retshistorie i Forhold til de andre nordiske Riger. Vel havde hvert af disse saavel som hvert af de forskjellige Landskaber i de enkelte Riger sine Eiendommeligheder, der ogsaa vedbleve, efterat de tidligere Smaariger vare samlede under tre Kongeriger, idet hvert Landskab beholdt sin egen Ret, men Udviklingen i det Hele skete dog paa samme Grundlag og der viser sig en stor Overeenstemmelse i alle disse forskjellige Loves Grundtræk.

---

[1]) J. C. D. Hedegaards Trifolium juridicum 1748. Molbech, Samling af danske Ordsprog, 1850. Schjørring, Juridiske Ordsprog, Tidsskrift for Retsvæsen Aarg. 1866 3die Hefte

Meget vigtige Hjelpemidler for den danske Retshistorie ere derfor de ældre Islandske, Norske og Svenske Love.

Islands Bebyggelse begyndte henimod Slutningen af det 9de Aarhundrede, da det lykkedes Harald Haarfager at forene alle norske Landskaber under sit Eneherredømme, hvilket gav Anledning til, at mange ansete og mægtige Mænd udvandrede fra Norge og nedsatte sig paa Island, hvor der nu efterhaanden dannede sig en fri uafhængig Stat, tildeels paa Grundlag af de Indretninger og Skikke, som Indvandrerne bragte med sig fra Norge[1]). Den Islandske Lovgivning begyndte med Althingets Oprettelse (930), da de af Ulfliot udarbeidede Love bleve vedtagne som en Fælleslov for hele Øen; men nedskrevne bleve disse Love, der efterhaanden forøgedes, først omtrent Tohundrede Aar senere, da den gjældende Ret blev sammenfattet af Lovsigemanden Bergthor (1118) og senere gjennemseet af Gudmund Thorgeirson (1135). Denne Lovbog, senere kaldet Graagaas, blev, efterhaanden forandret og forøget ved Tillæg, gjældende som Landslov for Island indtil Fristatens Opløsning. Den er opbevaret i to Membran — Haandskrifter, der antages at være fra Midten af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, codex regius og codex Arna-Magnæanus, og en Udgave af den er derefter først besørget af Schlegel og senere en ny paabegyndt af Finsen[2]). — Efter Islands Underkastelse under Norge lod allerede Kong Hakon Hakonson eller den Gamle udarbeide en ny Lovbog for Island, der dog først flere Aar efter hans Død blev færdig og bragt derhen (1271); efter Kongen kaldtes den Hakonarbok, men af Hensyn til de deri fastsatte strenge Straffe eller maaskee ogsaa fordi den overhovedet modtoges med Misnøie, benæv-

---

[1]) Jvfr. Maurer, Entstehung des Isländischen Staats und seiner Verfassung. München 1851. N. M. Petersen i Ann. f. nord. Oldkynd. 1861 S 13—24.

[2]) Hin forna Lögbok Islendinga, som nefnist Grágás. Codex juris antiquissimus qui nominatur Grágás. Ex duobus manuscriptis pergamenis nunc primam editus. Cum interpretatione latina, præmissa commentatione historica et critica de huius juris origine et indole ab I. F. G. Schlegel consoripta. Hafn. 1829. Grágás, Islændernes Lovbog i Fristatens Tid, udgivet efter det kongelige Bibliotheks Haandskrift og oversat af M. Finsen for det nordiske Literatur-Samfund i Kjøb. 1852. — Jvfr. Arnesen, hist. Indl. til den islandske Rettergang. Kjøb. 1762. Dahlmann, Gesch Dänemarks, II. 118, 180. Finsen i Ann. f. nord. Oldkynd. 1849 S. 174.

nedes den ogsaa Jarnsida[1]). Efter faa Aars Forløb lod Hakons Søn Magnus Lagabøter, bevæget ved Islændernes fortsatte Klager, Lovene gjennemsee og omarbeide, og under hans Søn Erik Præstehader blev da den nye Lovbog indført, ved hvis Affattelse især Lovsigemanden Jon Einarson havde været virksom, hvorfor den kaldtes Jonsbok[2]). Retsforskrifter gaves senere deels af Kongerne, deels beroede de paa selvstændige Beslutninger eller Vedtægter paa Althinget, jævnligen i Form af en Dom (Storidóme), der som oftest bleve stadfæstede af Kongen[3]).

De norske Fylker dannede tre og, efterat under Olaf den Hellige Borgarthinget blev skilt fra Eidsvoldsthinget, fire Landskaber eller Thinglag, af hvilke ethvert havde sit eget Lagthing og sin egen Lov, Gulathingslov, Frostathingslov, Eidsivathingslov og Borgarthingslov. Disse Love, der tildeels henføres til Hakon Adelstensfostre og efterhaanden bleve forandrede og forøgede, især under Olaf den Hellige, hans Søn Magnus den Gode († 1047) og Magnus V Erlingsøn († 1184), bleve senere gjennemsete under Hakon Hakonson. Dennes Søn Magnus Lagabøter (1263—80) lod de fire Lovbøger omarbeide, saa at de, paa reent locale Forhold nær, bleve enslydende og i det Væsentlige indeholdt en almindelig Landslov, ligesom der ogsaa, saavidt muligt, tilveiebragtes en Overeenstemmelse imellem Byloven og Landsloven. De norske Love, saavel de ældre indtil Magnus Hakonssøn, som ogsaa de under denne og senere indtil Olaf Hakonsøns Død givne, der forhen, med Undtagelse af Gulathingsloven, kun vare trykte i en dansk Oversættelse, ere nu udgivne i en Samling af Keyser og Munch[4]).

Ogsaa Sverrig, hvor to beslægtede Folkestammer havde nedsat sig, Gauterne eller Gøterne i den sydlige og Svearne i den nordlige Deel, var deelt i flere Landskaber eller

[1]) Udg. i Norges gamle Love I. (1846) i Forbindetse med Frostathingsloven og særskilt 1847 med en historisk Indledning af Thord Sveinbjørnson. Jvfr. Krieger, Grundlag § 33.

[2]) Udg. i Holum 1578; dansk Oversættelse af Egil Thorhallson, Kjøb. 1763.

[3]) S. Scheel Privatr. alm. D. 101.

[4]) Paus Samling af gamle norske Love, 3 Bd. Kjøb. 1751—52. Magnus Lagabøters Gulathingslaug. Hafn. 1817, Keyser og Munch, Norges gamle Love indtil 1387, 1—3. Christiania 1846—49. Jvnf Munch, det norske Folks Historie 1—4. 1852. Aschehoug Norges offentl. Ret, 1ste Afd. Christ. 1866.

Lande, og denne Inddeling vedblev ogsaa efter Foreningen under eet Kongedømme saaledes, at ethvert Landskab dannede et særskilt Samfund og havde sin egen Lov, Westgötalag og Östgötalag, Uplandslag, Södermannalag, Westmannalag, Helsingelag og Gotlandslag. De første Samlinger, der ligge til Grund for disse Love, hvad der navnlig gjælder om Westgötalagen og Uplandslagen, føres tilbage indtil den hedenske Tid, men i deres nuværende Form ere de først forfattede i det 13de og i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. Under Kong Magnus Erikson blev et Udkast til en almindelig Landslov udarbeidet og forelagt paa Herredagen i Ørebro 1347, men formedelst Geistlighedens Protest blev det ikke stadfæstet, hvilket først skete under Kong Christoffer af Baiern 1442. Alle ældre svenske Love findes nu i den af Collin og Schlyter begyndte og af denne sidste fortsatte, med udførlige Indledninger og Glossarier forsynede Samling[1]).

§ 4.

For den danske Retshistorie er der Intet af Betydenhed skeet før i den anden Halvdeel af det forrige Aarhundrede; der findes vel nogle spredte Bemærkninger og udførligere Afhandlinger om enkelte Love af adskillige Forfattere fra en tidligere Tid[2]), men det første Værk, hvori Retshistorien er behandlet i nogen Sammenhæng og i større Omfang, er Kofod Anchers danske Lovhistorie, der udkom i 2 Dele 1769 og 1776. Hensigten med dette Værk var fornemlig at levere Lovenes Historie eller den senere saakaldte udvortes Retshistorie indtil de Oldenborgske Konger; Hovedindholdet bestod af en Række Undersøgelser om Lovene fra Harald Blaatand indtil Christian den 1stes Tid, hvorved tillige adskillige Lovstykker første Gang bleve trykte. Ved disse Undersøgelser om Lovene, men navnlig ved udførlige Afhandlinger »om de gamle danske Loves fornemmeste Grundsætninger« og »om vore gamle Retterting« leverede Kofod Ancher tillige det første sammenhængende Bidrag til Privat-

[1]) Samling af Sveriges gamla Lagar. (corpus juris Sveo-Gothorum antiqui.) 1—10. Stokholm 1827—1860. Jvnf. Nordstrøm, Bidrag til den Svenska Samhälls-Forfatningens Historia. Helsingfors 1039—40. Naumann Svenska Statsforfatningens Historiska Udvackling 1864.

[2]) S. Anchers Fortale til Lovhist. Rosenvinge Retsh. § 5.

rettens og Rettergangens Historie. Denne Lovhistorie optoges igjen i Kofod Anchers samlede juridiske Skrifter, udgivne af Schlegel og Nyerup i 3 Dele 1807—1811 tilligemed adskillige andre deels i forskjellige Skrifter adspredte deels særskilt udgivne retshistoriske Arbeider, saasom »Den danske Lehnsret« (1777) og »om de gamle danske Gilder« (1780), og ledsagedes af Udgivernes egne, tildeels udførlige Anmærkninger og Undersøgelser. En virkelig sammenhængende Fremstilling af Retshistorien leveredes først af Kolderup-Rosenvinge i hans: »Grundrids af den danske Lovhistorie«, 2 D. 1822—23, hvori han behandlede den udvortes saavel som den indvortes Retshistorie indtil Christian den 5tes Lov af 1683 under visse Perioder efter den s. k. synchronistiske Methode[1]). I den anden Udgave, som udkom 1832 som »Grundrids af den danske Retshistorie«, beholdtes denne Periodeinddeling vel for den udvortes Retshistories Behandling, men den indvortes blev nu behandlet for sig og fremstillet i Sammenhæng efter den s. k. chronologiske Methode[2]).

En betydelig Vanskelighed ved Retshistoriens Bearbeidelse var Manglen paa nogenlunde gode og paalidelige Udgaver af de ældre Love. Det var derfor allerede Kofod Anchers Hensigt at udgive de gamle Lovbøger[3]), men kun Jydske Lov udgav han 1783 særskilt med Anmærkninger og en ældre latinsk Oversættelse, og Valdemars Sjellandske Lov, der forhen ikke var trykt, optog han i sin Lovhistorie (I. 527). Kolderup-Rosenvinge lagde Planen til at udgive en fuldstændig »Samling af gamle danske Love (indtil Kong Christian den 5te) med Indledninger og Anmærkninger og tildeels med Oversættelse« i 8 Dele og deraf udkom 1821 som »anden Deel« Kong Eriks Sjellandske Lov, 1824 Recesser og Ordinantser som 4de Deel, 1827 Gaardsretter og Stadsretter som 5te Deel, 1837 Jydske Lov som 3die Deel og 1846 lex Scaniæ antiqua latine reddita per Andream Sunonis som 1ste Deels 1ste Afdeling. Imidlertid var P. G. Thorsen betænkt paa at udgive en kritisk Haandudgave af Provindsiallovbøgerne og, ligesom det 9de Hefte af »Nordiske Oldskrifter« (1850) indeholder en af N. M. Petersen besørget Udgave af Jydske Lov, saaledes findes i 13de, 14de

[1]) En tydsk Oversættelse af Homeyer udkom i Berlin 1825.
[2]) Et tredie uforandret Oplag udkom 1860.
[3]) Saml. Skr. I. 587.

og 18de Hefte (1852—3) Thorsens Udgaver af de Sjellandske Love og den Skaanske Lov.

Christian den 5tes Danske Lov danner en naturlig Grændse for Retshistorien, idet den, uagtet de betydelige Forandringer, der ved den senere Lovgivning ere indtraadte, dog i det Hele vedvarende bør ansees som Grundlaget for den gjældende Ret. Til denne Lovbogs Fortolkning afgive de ældre Love et betydningsfuldt Middel og dette ikke alene middelbart, forsaavidt som den ældre Ret paa Grund af den organiske Sammenhæng i de forskjellige Tiders fremskridende Udvikling overhovedet er oplysende for den nyere, men ogsaa mere umiddelbart, idet Bestemmelserne i Christian den 5tes Lov for største Delen ere hentede og optagne fra de ældre Love, til hvilke der derfor i mange Tilfælde maa gaaes tilbage som til Lovens Kilde. Vel siges i Lovens Fortale, at »alle forrige Love, Ordinantser, Recesser og Forordninger, forsaavidt de her ikke findes indførte, skulle gandske være ophævede og at det ei i nogen Maade skal være tilladt, at, saasom de til evig Tid bør at være magtesløse og uden nogen Brug, da de efter denne Dag enten af Parterne i nogen Rettergang maa bruges eller af Dommerne i forefaldende Sager ansees», og det er en Selvfølge, at ingen ældre Lov kan paaberaabes som gjældende. Men dette udelukker ikke, at de ældre Love benyttes til den nyes Fortolkning og til at udfinde dennes virkelige Mening, forsaavidt den ikke paa en aldeles utvivlsom Maade fremgaaer af selve Lovens Ord[1]).

---

[1]) Jvfr. Ewensens Anviisning til at finde de Steder i de gamle danske og norske Love og Forordninger, hvoraf Christian den V's norske Lov er tagct. Kbhvn. 1762. Ørsteds Haandbog I. p. 329 ff. Rosenvinge Retsh. I. S. 2 Not. c. Larsen sml. Skr. I. 1. S. 239 Scheels Privatrettens almind. Deel. 1865, S. 540. Gram om Loves Anvendelse og Fortolkning. 1865, S. 76.

Første Afdeling.

Udvortes Retshistorie.

§ 5.

Retskilder indtil Midten af det 13de Aarhundrede.

Vel anføres der hos de senere Historieskrivere, især hos Saxo, allerede fra den hedenske Tid enkelte Love, som givne af gamle Konger og navnlig tillægges en Konge Frode (den Fredgode) en mere omfattende Lovgivning saavel i Henseende til offentlige som privatretlige Anliggender. Men disse Efterretninger fra en forhistorisk Tid kunne overhovedet ikke ansees for paalidelige, navnlig ikke forsaavidt enkelte Regenter nævnes som Lovgivere, og have kun forsaavidt historisk Interesse, som der i dem kan findes Vidnesbyrd om en ældre Retstilstand og om tidligere bestaaende Retsregler og Retssædvaner, som ved gammel Skik og Brug havde dannet sig. En Beretning i Adam af Bremens Kirkehistorie, i Henhold til hvilken Kong Harald Blaatand i Fortalen til Christian den 5tes danske Lov fremhæves som Lovgiver, har fremkaldt en Mængde Gisninger og Undersøgelser om disse s. k. Haraldinske Love[1]). Den nævnte Forfatter siger, idet han henholder sig til en fra Kong Svend Estridsen modtagen Meddelelse om dennes Oldefader: »Certissimum vero est eum tam nostro populo quam Transalbianis et Fresonum genti leges et jura constituisse, quae adhuc pro auctoritate viri servare contendunt.» De forskjellige i denne Anledning fremkomne Forklaringer angaae deels

[1]) Rosenvinge Retshist. § 13 og foruden de der Anførte jvf. Falck Handb. I. § 121 og i hans Arch. IV. 175. Dahlmann Gesch. v. Dänem. I. 144. Larsen I. 259. M. Gesch. des öff. u. Privatr. des Herzogth. Schlesw. I. 15.

Lovgiverens Person, deels Lovenes Indhold, deels Spørgsmaalet om for hvem de vare givne. Idet man nemlig opfattede disse Ord som Adams egen Beretning, opstod der ved Ordene »nostro populo« den Vanskelighed, at Kong Harald skulde have givet Love for Bremerne, der dog ikke vare ham undergivne. Denne Vanskelighed fremkaldte en Fortolkning, hvorefter Adams Beretning ikke sigtede til Kong Harald som Lovgiver, men til Ærkebiskop Adaldag, der i sit Stift havde givet kirkelige Love, hvilken Mening Ancher i en vidtløftig Afhandling søgte at gjendrive, idet han antog, at Bremerne frivilligen havde vedtaget Haralds for dem fremmede Love. Senere har man efter Suhm i Almindelighed forstaaet hine Ord ikke som Adams egne, men som Svend Estridsens af ham refererede, saa at ved »nostro populo« betegnedes det danske Folk, hvortil allerede Helmold i sin Slesvigske Chronik havde hentydet. Men ogsaa under denne Forudsætning, der synes at være rigtig, har man opstillet forskjellige Gisninger om Lovenes Indhold, idet Nogle have antaget, at Harald havde indført Jernbyrd som Beviismiddel istedetfor Tvekamp, Andre derimod tilskrive denne Lovgivning Herreds- eller Syssel-Inddelingen. Om nogen af Delene kan henføres til denne Konges Tid og ikke snarere har en endnu ældre Oprindelse, er meget tvivlsomt, og det maa vistnok ansees for umuligt ved Hjelp af de historiske Kilder, der staae til vor Raadighed, at komme til et nogenlunde sikkert Resultat om denne Lovgivnings Betydning.

Kong Knud den Stores geistlige og verdslige Love[1]) have næsten ingen Interesse for den danske Retshistorie, da de alene vare givne for England og der kun findes saare faa Bestemmelser i dem, som have nogen Lighed med de i de ældre danske Rets- og Lovbøger indeholdte Regler. Vel fortæller en senere engelsk Historieskriver, Matthæus af Westminster, at det paa et Møde i Oxford 1022 blev besluttet, at de af den engelske Konge Edvard givne Love skulde oversættes paa Latin og derefter gjælde tam in Dania quam in Anglia, men denne Fortælling er saa upaalidelig og usandsynlig, at der ikke kan tillægges den nogen Vægt. Af større Vigtighed er denne Konges Vitherlagsret eller Vitherlog[2]), som den ældste Lovgivning, om hvilken vi

[1]) Ancher I. 44. Rosenvinge I. 22 not. d.
[2]) Ancher I. 24. Schlegel Retssædv. 39. Rosenvinge § 17. Dahlmann I. 146. Larsen I. 264.

have nogen nærmere Kundskab deels ved de senere Bearbeidelser deels ved de af Saxo meddeelte Efterretninger. Efter Saxos og Svend Aagesens overeenstemmende Beretning lod Knud den Store, efterat han havde udvidet sit Herredømme ogsaa over England, affatte denne Lov for det militaire Corps, som han havde samlet omkring sig af udmærkede Krigsmænd fra forskjellige Nationer (Tinglith eller Tingmannalith[1]), for at tilveiebringe en strengere Disciplin iblandt dem (quonam disciplinæ rigore juvenilem coerceret insolentiam). Loven angik derfor især Misgjerninger og Straffe og Ordet Vitherlag, der forekommer i Indledningen til Lovens senere Text og paa to Steder hos Svend Aagesen, blev, ligesom i Fortalen til Jydske Lov, i nyere Tid afledet af det gamle Ord Vite, saa at det betydede en Straffelov, hvorimod Andre forklarede det som en vedtagen Lov. At derimod det i Texten oftere forekommende Ord Vitherlag og de dermed sammenhængende Ord Vitherlagsmen og Vitherlagsret ikke kunne forstaaes paa denne Maade, men at her »lag« betegner Selskabet, det militaire Corps eller societas militaris, som Svend Aagesen oversætter det, kan ansees for utvivlsomt[2]). Ligesom denne sidste kalder Loven legem castrensem sive militarem vel legem curiæ, saaledes betegnede Ancher den ikke uden Føie som den ældste Gaards- eller Hofret og mindre rigtig ansaa Schlegel Vitherlagsretten for en autonomisk Gildeskraa. At denne Lov, som Schlegel siger, af Knud den Store blot blev foreslaaet de til denne Trop hørende Krigsmænd og af disse derpaa formelig vedtagen, derom findes i selve Vitherlagsretten og hos begge ovennævnte Historieskrivere aldeles Intet, men det er netop klart, at den allerede dengang betragtedes som en af Kongen af egen Myndighed given Lov og ikke som en autonomisk Vedtægt. Heller ikke er Sammenligningen med Gilderne træffende, idet disse enten havde et religiøst Formaal eller vare Foreninger til gjensidig Beskyttelse og Understøttelse. Den Omstændighed, at Loven tillægger Vitherlagsmændene en dømmende Myndighed, kan ikke anføres som Beviis for hiin Paastand, da dette ogsaa findes ved andre Samfund end Gilderne, og om end i Anledning af et specielt Tilfælde under Kong Niels en Forandring i Loven blev vedtagen af samtlige Vitherlagsmænd,

---

[1]) Rosenvinge gamle D. L. V. 583. [2]) Sammest. 579.

kan deraf dog ikke sluttes noget til den oprindelige Lovs autonomiske Charakteer. — Rimeligviis har Vitherlagsretten ikke oprindelig været affattet skriftlig, men er først senere bleven nedskreven, hvorefter under Kong Knud VI Ærkebiskop Absalon paa ny affattede den paa Dansk og Svend Aagesen bearbeidede Loven udførligere paa Latin under Titel: historia legis castrensis Regis Canuti Magni. Den har derefter endnu længe staaet ved Magt og faaet nye Tillæg under senere Konger. Saavel den danske Text som ogsaa Svend Aagesens Arbeide ere paa ny udgivne i Rosenvinges Samling af gamle Danske Love 5te Deel 1827.

Saxo beretter allerede (p. 200), at Vitherlagsretten ikke alene har været brugt ved Kongens Hof, men at den ogsaa er bleven optagen af andre fornemme Mænd paa deres Gaarde (ab aula regum in aliquanto obscurioris familiæ convictum prorepsit), og i selve Loven nævnes ikke alene Kongen, men ogsaa »andre hithworthe men ther hirdh skulde hava.» Den dannede saaledes Grundlaget for den senere Gaardsret paa de høiere Geistliges og Adelens Gaarde. Denne Gaardsret, udentvivl oprindelig en Privatsamling paa hiint Grundlag med de Forandringer og Tillæg, den havde faaet ved senere Vedtægter og Kongelige Anordninger, blev derefter stadfæstet og tillægges i denne Skikkelse i Haandskrifterne sædvanlig Kong Erik af Pommern (1403). Den findes trykt i de ældste Udgaver af den Sjællandske saavel som af den Jydske Lov og i Rosenvinges Samling (S. 23). At den fra først af har været et Privatarbeide, synes ogsaa at fremgaae af selve Indholdet, idet der i de første 13 Artikler tales om Kongen i tredie Person, medens de følgende Artikler derimod indeholde virkelige Lovbud. Den har en saa stor Lighed med den svenske Gaardsret, som tillægges Kong Magnus Eriksen (1319 eller 1335), at Ancher bemærkede, at enten maatte den ene være tagen af den anden eller de maatte begge have deres fælles Oprindelse fra een og samme Kilde, og Rosenvinge antog, at denne Kilde var en af Hagen Hagensen (1217—1263) eller Hagen Magnussen (1299—1319) given norsk Gaardsret, der under Dronning Margrete var kommen i Brug i Danmark med de fornødne Forandringer og Tillæg. At den er af Dansk Oprindelse, derfor taler den Omstændighed, at den oftest findes i Haandskrifter af Danske Love. Den vedblev at være gjældende indtil Frederik den 2dens

Gaardsret af 1562, der dog i det Væsentlige er overeensstemmende med den ældre[1]).

Enhver af Rigets Hovedprovindser, Skaane, Sjælland og Jylland med Fyen, beholdt sin særegne Retsforfatning, som vel i almindelige Hovedtræk var overeenstemmende med den i de andre Provindser bestaaende, men dog i mange Enkeltheder havde sine Eiendommeligheder saavel i den materielle Ret som især i Rettergangen. De i de forskjellige Provindser gjældende Retsregler beroede for største Delen paa uskrevne Kilder, Sædvaner og Vedtægter, som man neppe begyndte at samle og nedskrive førend i anden Halvdeel af det 12te Aarhundrede. Disse Samlinger vare for en stor Deel oprindelig kun Privatarbeider, men de bleve senere enten udtrykkelig autoriserede eller dog efterhaanden i Praxis behandlede som virkelige Lovbøger. At man derved har benyttet fremmede Retskilder, eller at disse allerede i den her omhandlede Tid skulde have udøvet nogen Indflydelse paa Lovgivningen eller Praxis, kan ikke antages. Dette gjælder navnlig om den Romerske Ret, hvis Anvendelse eller Indvirkning allerede var udelukket ved det manglende Kjendskab til samme. Selv i Tydskland, hvor dog Keiserne, som de gamle Romerskes Efterfølgere, allerede tidligere søgte at bringe denne Ret til almindelig Anerkjendelse, havde man endnu kun et meget ringe, væsentlig alene ved den canoniske Rets Studium erhvervet Kjendskab til den og derfor var det ogsaa først ved de geistlige Retter at Romerretten efterhaanden fandt Indgang. Fra Danmark bleve vel fra Slutningen af det 12te Aarhundrede fremmede Universiteter, især Paris, besøgte af Geistlige for at uddanne sig for deres Stand, og det kan antages, at disse vare tilbøielige til at anvende de saaledes erhvervede Kundskaber; men Romerretten have de neppe heller kjendt uden gjennem Studiet af den canoniske Ret. Fra den større eller mindre Overeenstemmelse i enkelte Retsregler eller i enkelte Retsinstitutioners Udvikling kan der ikke sluttes til den fremmede Rets Indflydelse, idet en saadan Overeenstemmelse i Retsudviklingen ofte forekommer hos de forskjelligste Folk uden al Sammenhæng og uden at en Indflydelse af den ene Ret paa den anden kan have fundet Sted.

---

[1]) Ancher II. 555. Schlegel Retssædv. 241. Rosenvinge Indl. til Gaards- og Stadsretter XII, Retshist. § 32. Larsen 292.

§ 6.

Den skaanske Lov.

For det skaanske Retsomraade have vi to vigtige Lovarbeider, den danske Text af den s. k. verdslige Skaanske Lov og Ærkebiskop Anders Sunesens latinske Værk lex Scaniae provincialis. Med Hensyn til disse Arbeiders almindelige Beskaffenhed og deres indbyrdes Forhold kan det nu vel ansees som afgjort, at heller ikke den danske Text indeholder en egentlig Lovbog men en Retsbog eller privat Retssamling, og at denne Text er den ældste [1]).

Indtil Begyndelsen af dette Aarhundrede har der ikke været Tvivl om, at den Skaanske Lov var en virkelig Lovbog, og kun derom var der forskjellige Meninger, hvilken Konge der var at ansee for Lovgiveren. Hvitfeld (i Fortalen til Anders Sunesen) antog, at den var given af Valdemar I. med de Skaanske Landstænders Samtykke, i hvilken Henseende han beraabte sig paa Aarbøger og Tidsregninger (ex annalibus et chronologiis nostris constat), men uden nærmere at angive disse, medens han iøvrigt lagde særdeles Vægt paa den Omstændighed, at den Skaanske Lov maatte være ældre end den Jydske. Vel antoge Nogle, at Lovbogen maatte være fra en meget ældre end Valdemarernes Tid, men Hvitfelds Mening fandt dog de fleste Tilhængere, og selv Kofod Ancher, som først bestred den navnlig paa Grund af Saxos Taushed, fulgte dog senere Hvitfeld, og saaledes blev denne Mening den herskende, indtil Schlegel foretog en ny Undersøgelse. Som et vigtigt Argument mod den Mening, at Valdemar I. skulde have givet den Skaanske Lov, ansaae han allerede den af Ancher fremhævede Omstændighed, at Saxo, som ellers omhyggelig meddeler alle til Lovhistorien henhørende Efterretninger, ikke omtaler denne Begivenhed, hvilket ligeledes er Tilfældet med Svend Aagesen, og som et afgjørende Beviis anfører han den Maade, hvorpaa den skaanske Lov bliver omtalt saavel i Knud den 6tes og Valdemar 2dens Forordninger som ogsaa i Anders Sunesens Værk. Tillige opstillede nu Schlegel den Mening, at den s. k. Skaanske Lov overhovedet ikke skyldtes en Lovgiver, men var en privat Samling af gamle Kongers An-

---

[1]) Ancher sml. Skr. I. 69, 220. Schlegel Retssædvaner 54. Rosenvinge Retshist. § 18. Larsen I. 1. S. 265. Schyter Fortale til Udg.

ordninger, Vedtægter og Sædvaner. Rigtigheden af denne senere almindelig antagne Mening bestyrkes især ved flere Steder i Lovbogen, hvor der anføres forskjellige Meninger om visse Retstilfælde, som i IV. 11, 13, 15—17 om Virkningen af Lovhævd og Skjødning, eller hvor der meddeles modstridende ældre og nyere Bestemmelser ved Siden af hinanden, som i V. 19—21 om den ved vilde Dyr paaførte Skade. At man ogsaa senere har anseet og behandlet denne Skaanske Lov ikke som en formelig Lovbog, men som en privat Samling, derfor tale ogsaa de Forandringer og Tilsætninger, der findes i de forskjellige Haandskrifter. Da det maa ansees i det mindste for tvivlsomt, om Lovens eller Samlingens oprindelige Text foreligger i nogen af de bevarede Haandskrifter og om ikke alle disse Haandskrifter indeholde saadanne Forandringer og Tillæg, kan Spørgsmaalet om denne Skaanske Lovs Alder kun opkastes og besvares med Hensyn til den Form, hvori Texten foreligger for os i de ældste Haandskrifter. Blandt disse[1]) ere to især af Vigtighed: det ene, der heelt igjennem er skrevet med Runer, kaldes, fordi det i første Halvdeel af det 17de Aarhundrede var i O. Worms Besiddelse, det Wormske og opbevares nu paa Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn; det andet, der er i det Kongelige Bibliothek i Stokholm og er benyttet ved Hadorphs Udgave, hvorfor det kaldes det Hadorphske, og senere i Schlyters, henføres til Slutningen af 13de eller Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. Til den samme Tid har man tidligere villet henføre Runehaandskriftet, fordi de to gamle Kongerækker, som findes i samme Haandskrift bag Loven, ende med Kong Erik Menved og hans Dronning Ingeborg; men deels viser selve Haandskriftet, at disse Kongerækker ikke ere skrevne med samme Haand og saa omhyggeligt som Loven, deels er det sandsynligt, at Kongerækkerne ere afskrevne efter et ældre Haandskrift, hvorved Afskriveren da har tilføiet de senere Kongers Navne. Fra denne Deel af Haandskriftet kan derfor ikke sluttes Noget om dets første Deel, som indeholder Loven. Endnu mindre kan det antages, at vort Haandskrift er skrevet med Runer i en senere Tid blot som en Curiositet, især naar der tages Hensyn til hele Haandskriftets Beskaffenhed og Sprogform. Skjøndt det ikke er usandsynligt, at ogsaa denne Haandskriftets Deel er

[1]) Thorsen Forerindring til Udg. af sk. L. og de danske Runemindesmærker I. 299 (1864).

afskreven efter et ældre Haandskrift, maa den dog uden Tvivl henføres til en Tid, da Runeskriften som Skriftsprog endnu ikke aldeles var gaaet af Brug, og antages at være skreven tidligere i det 13de Aarhundrede. I al Fald tale tilstrækkelige Grunde for at ansee dette Haandskrift for det ældste, vi have af den Skaanske Lovsamling, og for at lægge den deri foreliggende Text til Grund ved Spørgsmaalet om Alderen. At nu denne Lovens Text ikke er ældre end Valdemar den 2dens Tid er utvivlsomt, idet den indeholder flere Bestemmelser, om hvilke det er bekjendt, at de hidrøre fra denne Konge, saaledes V. 7, 8; V. 21; VI. 4 (jvfr. And. Sunesen V. 19, 13, 8). Til Tidens nærmere Bestemmelse er forøvrigt især Forholdet mellem den danske Text og Sunesens latinske Bearbeidelse af Vigtighed [1]). Tiden, da Sunesen (Ærkebiskop 1201—1222) har forfattet denne, maa antages at falde mellem Aarene 1206 og 1216. Thi da Saxo i Fortalen (1204) til sin Historie, som han dedicerer til Sunesen, fremhæver alle dennes Fortjenester, men ikke med et eneste Ord omtaler dette Værk og Sunesen i Aarene 1205 og 1206 var paa et Korstog i Estland og derfor neppe paa den Tid havde kunnet udføre dette Arbeide, er det rimeligt, at det ikke er skeet før sidstnævnte Aar. At derimod Sunesens Skrift ikke er yngre end 1216, kan sluttes deraf, at han som gjældende Beviismiddel forudsætter Jernbyrd, der i Skaane blev afskaffet ved en Forordning [2]), som selv erklærer sig at være given af en Kong Valdemar, og, da det navnlig af Erik Glippings Forordning for Skaane af 1284 fremgaaer, at Jernbyrd allerede tidligere var afskaffet, kan denne Forandring ikke, som Nogle have meent, først være skeet under Valdemar Atterdag, men maa tillægges Valdemar den 2den. I Forordningens Begyndelse erklæres desuden, at den er foranlediget ved et paveligt Forbud mod Jernbyrd, hvorved der uden Tvivl er sigtet til det i Aaret 1215 holdte Lateranske Kirkemøde, og der er derfor Grund til at antage, at denne Forordning er given kort derefter. At Lovens danske Text er ældre end Sunesens Værk, bevises derved, at der i dette sidste findes nyere Bestemmelser, ved hvilke de Retsregler, som den danske Text indeholder, ere blevne forandrede. Saa-

---

[1]) Rosenvinge i Fortalen til hans Udg. af Sunesen og den deri optagne vita Andreae Sunonis af P. E. Müller.

[2]) i Thorsens Udg. 246. Schlyter 440. Jvnfr. Rosenvinge Retshist. § 24 not. e.

ledes findes i Lovens V. 1. vel den i Knud den 6tes Forordning af 28de Dec. 1200[1]) givne Bestemmelse om Mandebodens Udredelse men ikke den af Sunesen meddeelte Bestemmelse af Valdemar d. 2den, hvorefter Mandeboden skulde udredes af Drabsmanden alene. Ligeledes omtaler Sunesen (V. 19) forskjellige Forbrydelser som fredløse, der i den danske Text enten slet ikke omtales eller efter denne kun straffes med 40 Marks Bøder, og det maa derfor antages, at Sunesen har havt nyere Bestemmelser for sig, og det saa meget mere som Straffebestemmelserne i den senere Tid bleve strengere. Den af Schlegel opstillede Hypothese, at den danske Text ikke alene skulde være yngre end Sunesens Arbeide, men endog være en forkortet Oversættelse af dette, kan allerede af denne Grund ikke være rigtig, og en Sammenligning mellem begge Texter fører tvertimod ogsaa til det Resultat at den danske Text ligger til Grund for Sunesens Skrift, hvilket tidligere og almindelig blev antaget. Overeenstemmelsen mellem begge Arbeider i det Hele, saavel med Hensyn til Indholdet som til Anordningen, er saa stor, at det kan ansees for utvivlsomt, at Sunesen har havt et Exemplar af selve Samlingen for sig og lagt den til Grund ved sit Arbeide, der skulde være ikke en blot Oversættelse, men derimod en systematisk Bearbeidelse af den benyttede danske Text, hvorfor man ogsaa har kaldt hans Værk en Paraphrase af den Skaanske Lov, og i en Efterskrift i det bedste Haandskrift siges: explicit liber legis scanie quem dominus andreas ... composuit ad utilitatem totius terre. Han meddeler mange saavel i Henseende til Sproget som ogsaa til Materien vigtige Forklaringer, Definitioner, retshistoriske Bemærkninger, Retscontroverser, Lovgrunde og flere Retsbestemmelser, som savnes i den danske Text, ligesom han ogsaa ikke sjeldent har forandret Anordningen og fremstillet Materierne i en mere systematisk Orden. For bunden til den benyttede Text kunde han derved saa meget mindre ansee sig, som ogsaa denne kun indeholdt et Privatarbeide. Mindre forklarligt er det, at der i den danske Text, som den nu haves, findes ikke faa Retsregler, der savnes hos Anders Sunesen, uden at der kan angives nogen særegen Grund, hvorfor han ikke skulde have optaget dem, f. Ex.: Sk. L. I. 3, 25, 28; III. 8; IV. 8; V. 24; VI. 6; IX. 6, 10, 41 21—23; XI. 9. Det er derfor ikke usandsynligt, at Sunesen har

[1]) hos Thorsen 241. Schlyter 437.

havt en fra den nu bekjendte noget forskjellig og maaskee noget ældre Text for sig, hvortil der senere ere komne Tillæg deels i den nyere danske, deels hos Sunesen efter nyere Anordninger eller andre særskilte Kilder eller selvstændige Optegnelser.

Den Skaanske Lov blev første Gang trykt i Aaret 1505 i Kjøbenhavn af Gottfried af Ghemen og dernæst af Joh. Hadorph i Stokholm 1676. Ved den af Thorsen 1853 besørgede Udgave er Runehaandskrifte lagt til Grund, efter den Hadorphske Codex derimod er igjen den nyeste Udgave i Schlyters corpus jur. Sueogot. ant. vol. 9 Lund 1859 foranstaltet. — De ældste Haandskrifter have ingen Inddeling i Bøger, men kun i smaa Afsnit, som bleve betegnede med store Begyndelsesbogstaver og senere kaldte Capitler; i de senere Haandskrifter er Loven deelt i 3, 6 eller 17 Bøger, hvilken sidste Inddeling er bleven fulgt i Udgaverne.

Sunesens Skrift er udgivet af Hvitfeld efter et senere forsvundet Haandskrift under Titel: Leges provinciales terræ Scaniæ ante annos 400 latine redditæ per Andream Sunonis archiepiscopum Lundensem, Hafn. 1590, og derefter aftrykt i Westphalens monumenta inedita IV. 2029. I nyere Tid blev af Rosenvinge foranstaltet en Udgave efter det eneste gamle Haandskrift, der er i Behold og som tidligere har tilhørt Ærkebispestolen i Lund, som første Deels første Afdeling af Samlingen af gamle danske Love 1846, og den samme Codex ligger til Grund for den Udgave, der findes hos Thorsen. Med Hensyn til Inddelingen forholder det sig som ved Skaanske Lov, idet Haandskriftet kun har Inddelingen i Capitler, hvorimod man senere har optaget den i 17 Bøger som ved den danske Text.

Efterat Skaane ved den Roeskildske Fred var afstaaet til Sverrig, blev den Skaanske Lov paa Bornholm gjældende indtil den afløstes af Christian den 5tes Danske Lov og omtrent til samme Tid blev den i Skaane fortrængt af den Svenske Lovgivning.

§ 7.

De sjællandske Lovbøger.

Der haves to gamle Sjællandske Lovbøger, af hvilke i Haandskrifter og historiske Efterretninger den ene kaldes Kong Valdemars, den anden Kong Eriks Sjællandske

Lov. Men ligesom det er uvist, hvilke Konger derved ere meente, saaledes har der altid været megen Uklarhed og Tvivl om disse Lovbøgers Alder og deres Forhold saavel til hinanden som ogsaa til de andre Provindsers Lovbøger, den Skaanske og den Jydske. Den s. k. Kong Valdemars Sjællandske Lov[1]) ansaa man, ligesom Skaanske Lov, tidligere næsten almindelig for en af Valdemar I given Lov, indtil Schlegel godtgjorde, at begge disse Lovbøger ikke kunne betragtes som egentlige Love, men oprindelig kun have været Privatsamlinger af ældre kongelige Anordninger, Vedtægter og Sædvaner, hvorved han tillige antog, at Valdemar II, da han ikke kunde sætte sin Plan igjennem at indføre Jydske Lov som en almindelig Landslov, havde seet sig nødsaget til at stadfæste Skaanes og Sjællands ældre Retssamlinger. At det er en Privatsamling fremgaaer ogsaa ved denne Retsbog af dens hele Indhold, navnlig af forskjellige Udtryk og Talemaader, der vilde være upassende i en Lov, f. Ex. det ideligt forekommende Udtryk: »sum ac af nu sagh« eller »ær ac haf för ummælt« (I. 1 § 16, 17, 21; I. 2, 3, 8, 11, 12, 15, 18), og af flere Forandringer og Uovereenstemmelser, som findes i de forskjellige Haandskrifter. Det er derfor heller ikke muligt med nogen Sikkerhed at angive Samlingens oprindelige Form og Indhold eller Tiden, naar den først er affattet. De ældre Haandskrifter have ingen Inddeling i Bøger, ikke engang i talte Kapitler, men en Deel smaa med store Begyndelsesbogstaver betegnede Afdelinger, først 236 mindre, senere 87 større, af hvilke dog de to sidste synes at være senere Tillæg; i de nyere Haandskrifter er hele Samlingen sædvanlig deelt i 3 Bøger. Den første Bog omhandler Arv og dertil henhørende Familieforhold, den anden Misgjerninger og Capitlerne 43—46, som efter deres Indhold høre til 1ste Bog, ere ogsaa, idetmindste i eet Haandskrift, satte derind efter Cap. 24. Slutningen af 2den og hele 3die Bog indeholde Bestemmelser om Landboforhold, Skjødning, Rebning m. m. De to første Bøger, med Udeladelse af I. 21—24 om Fletføring, II. 1 om Mandedrab, II. 43—50, og nogle andre mindre Afvigelser, danne ogsaa Indholdet af de under Navn af Arvebogen og Or-

[1]) Ancher I. 155, 201. Schlegel sammest. 220 og Afh. om Retssædvaner 67. Rosenvinge Indl. til K. Eriks S. L. XXXIV; Maanedsskrift for Literatur IV. 45, Retshist. I. § 19. Larsen I 268.

bodemaal bekjendte Samlinger[1], der findes næsten i alle, dog ikke i de ældste, Haandskrifter af Skaanske Lov bag efter denne og kaldes her ikke sjeldent Valdemars ny Lov i Modsætning til den gamle Skaanske Lov. At disse Lovstykker indeholde oprindelig Sjællandsk Ret, som med nogle deels ved nyere Anordninger deels med Hensyn til den Skaanske Retsforfatning nødvendig blevne Forandringer er bleven indrettet til Brug for Skaane, det kan, naar man sammenholder dem med de tilsvarende Dele af Valdemars Sjællandske Lov og tillige tager Hensyn til, at de udeladte Stykker findes ligelydende i Skaanske Lov, neppe være tvivlsomt og bestyrkes ogsaa ved en Herredagsdom af 1596, hvor Arvebogen kaldes »den sidste Skaanske Lov, som derogerer den første«[2]). Da Anders Sunesen i sin Bearbeidelse af Skaanske Lov slet ikke tager Hensyn til disse Lovstykker, maa man antage, at de dengang endnu ikke have været til som gjældende for Skaane. Derimod maae de saaledes have været vedtagne før Valdemar den 2dens Forordning afskaffede Jernbyrd i Skaane, da de endnu paabyde dette i Sjælland allerede tidligere bortfaldne Beviismiddel, der ikke forekommer i Valdemars Sjællandske Lov, idet der istedet derfor overalt bruges Nævn. Vel har Schlyter indvendt, at det ikke kunde paastaaes, at der i hine Lovstykker i denne Henseende er gjort en Forandring, da denne Forskjellighed ogsaa kunde have sin Grund deri, at de vare tagne efter ældre, men bortkomne Haandskrifter af Valdemars Sjællandske Lov fra en Tid, da Jernbyrd endnu brugtes i Sjælland. Men denne Mulighed synes ikke at kunne komme i Betragtning, naar hensees til, at alle opbevarede Haandskrifter af Lovbogen saavel som af Kirkeloven i denne Henseende ere ligelydende, medens alle Haandskrifter af Orbodemaal ligesaa overeenstemmende have Jernbyrd, og derhos møder os netop det samme Forhold i omvendt Retning ved Kirkeloven, idet i den Sjællandske Kirkelov, der har den Skaanske til Kilde, overalt »Jarn« er forandret til »Nævn«. At de nævnte Lovstykker ere indrettede til Brug for Skaane efter den gamle Sjællandske Lov, derpaa tyder ogsaa den Omstændighed, at den i Loven ofte forekommende Taleform, at Forfatterne tale i første Person (»sum ac nu

[1]) Ancher I. 130, 261. Larsen I. 186, 270. Thorsen Forerindr. til Sk. L. 24. Schlyter Fortale CXXX.
[2]) Ancher I. 219.

af sagh«), i Lovstykkerne altid er bleven forandret til et impersonelt Udtryk (»som nu ær melt«), og at i nogle af de ældste Haandskrifter af Valdemars Sjællandske Lov den første Deel i Overskriften ogsaa kaldes »thæn gamlæ utarvæ mal«. Slutningen af 2den og hele den 3die Bog paa de to sidste Capitler nær ligesom I. 21—24 af denne Lov er saa overeenstemmende med Skaanske Lov III. 14—IV. 21 og II. 13—16, at der ikke kan være Tvivl om, at dette Stykke i den Sjællandske Lov er taget af Skaanske Lov, kun med nogle ikke betydelige Udeladelser og Forandringer, af hvilke den mærkeligste er i V. S. L. III. 10, idet den her optagne Bestemmelse udtrykkelig fremhæves som gjældende »at sialandsfar logh«, aabenbart i Modsætning til den afvigende i Skaanske Lov, IV 20, der iøvrigt var brugt som Kilde ved denne Deel af Sjællandske Lov.

Naar den gamle Sjællandske Lov har faaet den Skikkelse, hvori den findes i de bevarede Haandskrifter, og hvilken Form den oprindelig har havt, lader sig nu ikke afgjøre, men rimeligviis er Indholdet af de to første Bøger, som angaaer Arv og Misgjerninger, at ansee for Samlingens ældste Deel og det af Skaanske Lov tagne Stykke senere tilføiet. At Retsforfatningen i Skaane og Sjælland fra gammel Tid af havde meget tilfælles og i de fleste Punkter var i Hovedsagen overeenstemmende, er utvivlsomt, og som en Følge heraf bleve ogsaa de i den ene Provinds gjældende Vedtægter og Retsbestemmelser for en stor Deel subsidiært anvendte i den anden. Ligesom derfor Sjællandske Lovs oprindelige Indhold med mindre betydelige Forandringer kunde indrettes til Brug i Skaane, saaledes kunde paa samme Maade en Deel af Skaanske Lov anvendes i Sjælland, og det er vel muligt, at det er skeet omtrent paa samme Tid under Valdemar II i den første Deel af hans Regjeringstid. Dertil vilde det da svare, at den Sjællandske Lov kaldes »then rætæ sialanzfaræ logh« og »Valdemars Sjællandske Lov«, og at Arvebogen og Orbodemaal betegnedes som »Valdemars ny Lov« i Forhold til den gamle Skaanske.

Valdemars Sjællandske Lov antog man en Tid lang at være tabt, indtil Koefod Ancher 1769 lod den trykke i 1ste Deel af hans Lovhistorie; en nyere Udgave er 1852 besørget af Thorsen efter et Haandskrift fra det 13de Aarhundrede. Arvebogen og Orbodemaal findes i Udgaverne af Skaanske Lov.

Eriks Sjællandske Lov[1]) blev tidligere efter Hvitfelds Autoritet i Almindelighed tillagt Erik Menved som Lovgiver, men efter de nyere Undersøgelser kan det ikke betvivles, at ogsaa denne Lovbog oprindelig er en blot Privatsamling, om hvis oprindelige Form og senere Forandringer og Tillæg det samme gjælder, som ovenfor er bemærket om Valdemars Lov. Naar den først er affattet, lader sig ikke bestemme, men at den er yngre end Valdemars Lov, derom kan der ikke være Tvivl, naar man sammenligner begge Lovbøgers Indhold, idet der ved flere vigtige Retsforhold, f. Ex. Legitimation, Descendenters Repræsentationsret m. m., i Eriks Lovbog aabenbart spores en mere fremskreden Retsudvikling. Vel findes der i denne Samling enkelte Bestemmelser, der synes at henvise til en ældre Tid, f. Ex. tales der III. 25 endnu om Jernbyrd, men disse Steder maae antages at være optagne fra ældre Kilder og ved Skjødesløshed ikke forandrede. Hvad iøvrigt Forholdet mellem de to Lovsamlinger angaaer, giver en Sammenligning imellem dem ingen Anledning til at antage, at den ene er lagt til Grund for eller bleven benyttet ved den anden, men de synes at have været uafhængige af hinanden, hvorfor man er fremkommen med den Gisning, at de tilhørte forskjellige Dele af Sjælland, Valdemars Lov den nordlige og Eriks den sydlige, men dette er dog ikke sandsynligt. Rimeligviis ere de en Tid lang blevne brugte ved Siden af hinanden, indtil Valdemars Lov efterhaanden blev fortrængt af den nyere og udførligere Eriks Lov, hvorfor ogsaa kun denne sidste blev trykt. At Eriks Sjællandske Lov i den Skikkelse, hvori den i Haandskrifter haves, skulde være ældre end Jydske Lov, kan neppe sluttes deraf, at denne sidste indeholder mange Regler og Bestemmelser, som røbe et videre fremskredet Udviklingstrin, thi ligesom der fra ældre Tid gaves provindsielle Forskjelligheder, kan ogsaa i de Retsforhold, som i Hovedtrækkene vare eens i de forskjellige Provindser, Udviklingen i den ene Provinds være skreden tidligere frem end i den anden. Det er derfor vel muligt, at Eriks Sjællandske Lov i dens nuværende Form omtrent er samtidig med Jydske Lov og, dersom den skulde have faaet en officiel Anerkjendelse af en Kong Erik, ligger det nærmest at tænke paa Erik Plogpenning, Valdemar

[1]) Ancher 553. Rosenvinge Indl. til Udg., Maanedsskr. f Literatur IV. 49, Retshist. § 20. Thorsen Forerindr. til Udg. Larsen I. 268.

den 2dens Søn. Udgiven blev den efter et daarligt Haandskrift 1505 af Bogtrykker Ghemen og derefter omtrykt 1576 af Mads Wiingaard. En kritisk Udgave besørgede Rosenvinge 1821 som anden Deel af hans Samling af gamle Danske Love. Den nyeste Udgave skyldes Thorsen 1852 efter det samme Haandskrift, som ogsaa indeholder Valdemars Sjællandske Lov.

I Haandskrifter findes, foruden Oversættelser paa nyere Dansk fra det 17de Aarhundrede, ogsaa en plattydsk Oversættelse, som maaskee tilhører allerede det 15de Aarhundrede[1]).

§ 8.

Jydske Lov.

Den Jydske Lov[2]) er given af Valdemar II. for det Jydske Retsomraade (Jylland, Fyen med omliggende Øer) paa en Rigsdag i Vordingborg, ikke, som man tidligere almindelig antog, i Aaret 1240, men i Marts Maaned 1241 kort før Kongens Død (d. 28. s. M.) Dette fremgaaer af den i Lovens Fortale angivne Tidsbestemmelse; Witæ skulæ allæ the thær thennæ bok ser, at waldemar kunung annæn, waldemar sun thær sancte knud sun war, then time han hafthæ wæræt kunung ni wintær oc thretiugh (siden 11. December 1202) oc fra at war hærræ warth fōd tha war gangen thusænd wintær oc tu Hundreth wintær og fiurtiugh wintær **i mars maaneth thær næst æftær** lot han scrivæ thennæ bok oc gaf thennæ logh i warthingburghæ, thær hæræ stor scrivæn a danskæ, hvorved efter den gamle Beregningsmaade de forløbne fulde Aar og de overskydende Maaneder ere angivne. Den Viborgske Biskop Gunners Biograf fortæller, at Kongen ved Lovens Affattelse især fulgte denne Biskops Raad[3]), men det er dog meget tvivlsomt, om dennes Virksomhed derved har været større end de andre Biskoppers, som tilligemed Kongens tre Sønner i Fortalen nævnes som nærværende paa Rigsdagen. Kilden til Jydske Lov har især været den ældre Jydske uskrevne Ret, Sædva-

[1]) Rosenvinge Indl. L. Schlegel Retssædvaner 79.
[2]) Ancher I. 290. Larsen I. 36—145, 177—210, 271. Falck, Rosenvinge og Thorsen i Indledn. til deres Udg. Falck Handb. I § 130. M. Geschichte des öff. u. Privatr des Herz. Schleswig (1866) I. 68, II. 158, 318.
[3]) Script. r. d V. 579, Ancher I. 302; Larsen 187.

ner og Vedtægter, maaskee tildeels ogsaa ældre skriftlige Love eller Retssamlinger. Thi endskjøndt der ikke kan tillægges den Beretning hos Hvitfeld stor Vægt, at Kong Valdemar strax efter Lovens Vedtagelse lod opbrænde de mod denne stridende Skraaer og Vedtægter, synes det dog af flere Steder i Lovbogen at fremgaae, at der for dette Retsomraade allerede tidligere har været nogen skreven Ret til, idetmindste for enkelte Districter, foruden de Lovstykker, der endnu ere i Behold, den Slesvigske Stadret og en Forordning for Fyen af 1228 om Helligbrøde. At den ene eller anden af de Sjællandske Retsbøger skulde være benyttet findes der intet Spor til; derimod er der i ikke faa Artikler en saa stor, tildeels næsten bogstavelig Overeenstemmelse med Skaanske Lov, at det er sandsynligt, at der er taget Hensyn til denne ved Jydske Lovs Affattelse. Vel findes der i J. L. ogsaa paa saadanne Steder en Deel Forandringer, Udeladelser eller Tillæg, som synes at tale imod en umiddelbar Benyttelse af Skaanske Lov, men dette kan dog neppe være en afgjørende Modgrund, da slige Afvigelser for en stor Deel ogsaa kunne hidrøre fra en længere vedbleven Forskjellighed i Retsforfatningen, hvilket f. Ex. kan være Grunden til, at der hverken i J. L. II. 36 i Henseende til Beskadigelser ved vilde Dyr er taget Hensyn til den i Sk. L. V. 21 optagne nyere Anordning af Valdemar II. (jvfr. And. Sunesen V. 13) og heller ikke til dennes Forordning for Skaane om Mandebodens Udredelse. Ligesaa findes der i Valdemars Sjællandske Lov i de Stykker, som utvivlsomt ere tagne af Skaanske Lov, ikke faa Afvigelser og Forandringer. At forklare Verbalovereenstemmelsen mellem Skaanske og Jydske Lov som hidrørende fra overeenstemmende ældre Lovsamlinger eller fra en Benyttelse af ældre Jydske Love i Skaane, er en Udvei, der dog synes at savne tilstrækkelige Støttepunkter. At udenrigske Love skulde være benyttede ved Lovens Affattelse, er ganske uantageligt, saaledes er navnlig den Lighed, som paa enkelte Steder findes mellem Jydske Lov og S a x e n s p i e g e l, altfor ubetydelig til at kunne komme i Betragtning[1]) og ligesaa ubeviislig er Benyttelsen af R o m e r r e t t e n. De Forandringer, som i Forhold til den ældre Retsforfatning synes at indeholdes i Jydske Lov, navnlig i Henseende til Arveretten og andre Familieforhold, ere udentvivl at henføre til den fremskridende indenlandske Retsudvikling og ikke til fremmede Retskilder.

---

[1]) Ancher II. 110.

Derimod er den Canoniske Rets Indflydelse umiskjendelig, især med Hensyn til Geistligheden og geistlige Sager, navnlig ere denne Rets Bestemmelser om Hævd af Kirkegods at ansee for Kilden til J. L. I. 44 og et Stykke i Jydske Lovs Fortale er oversat af Gratians Decret[1]). Den af Nogle forsvarede Mening, at Jydske Lov var given for hele Danmark eller dog oprindelig bestemt til at være en almindelig Lov, gjendrives saavel af udvortes Grunde som ogsaa ved selve Lovens Indhold. Der findes ingen Hentydning til, at det ved Lovens Affattelse eller senere har været Kong Valdemars Hensigt at indføre denne Lov ogsaa i de andre Provindser, og de for denne Hypothese fremhævede Grunde, f. Ex. at Loven blev vedtagen paa en almindelig Rigsdag eller at den senere paa enkelte Steder kaldes »danske Lov« eller i det Slesvigske ligefrem »Lovbogen«, ere høist ubetydelige. Derimod er paa den anden Side at fremhæve, at der i Lovbogen omhandles Retsinstitutioner, som kun fandtes i Jylland, og det paa en Maade, at de aabenbart forudsættes som bestaaende og bekjendte, og den indeholder mange Bestemmelser, som ikke kunne være givne for de andre Provindser, fordi disse Forudsætninger ikke vare tilstede der, hvad der navnlig gjælder om Rettergangsmaaden. Til den i de andre Provindser bestaaende, fra den Jydske i mange Punkter aldeles afvigende Retsforfatning er der slet intet Hensyn taget, og dog siges i selve Lovens Fortale, »Loghæn skal wæræ æfter landæns wanæ oc opænbar, swa at allæ mæn mughæ witæ oc understandæ hwat logh seghær«. Heller ikke har Jydske Lov senere fortrængt de andre Provindsiallove, tvertimod foreligger det aldeles klart, at disse ogsaa i de følgende Aarhundreder, indtil Christian Vtes Lovbog, bleve gjældende. Saaledes blev i Kongernes Haandfæstninger fra Erik Glipping til Frederik III. hvergang udtrykkelig lovet, at hver Provinds skulde beholde og bruge sine gamle Love, ligesom det ogsaa forudsættes og jevnlig ved klare Ord gjentages i mange Forordninger og Recesser, at Jydske Lov kun var gjældende for et bestemt indskrænket Retsomraade, f. Ex. kjøbenh. Rec. 1547 Cap. 14 og Dronningb. Rec. 1551 Cap. 16 »saavit som Jydske Loug recker«[2]), Forordn. af 14. Aug. 1590 »saavit den Jydske Low brugis ..... saa oc hver Pro-

---

[1]) Rosenvinge Indl. til Er. S. L XXIX.

[2]) Jvnf. Rosenvinge gamle Domme I. 111 »saavidt Jydsche Loug rækker« — —, saavitt som Siellandsche och Skonsche Loug rekker«.

vintz oc Land efter hver deris Low«. Endnu i Fortalen til Christian Vtes danske Lov omtales det, at Undersaatterne vare »adskilte ved sær Lovböger«. At man derimod i enkelte Tilfælde ogsaa i Skaane og Sjælland tog Hensyn til Jydske Lov[1]), forsaavidt dens Bestemmelser ikke vare stridende imod hine Provindsers Love og Retsforfatning, var ikke noget Eiendommeligt ved denne Lovbog, thi ogsaa den Skaanske og Sjællandske Lov findes ikke sjeldent paaberaabte til Jydske Lovs Forklaring og Supplering.

Jydske Lov er først trykt 1486 i en plattysk Oversættelse, som antages at være forfattet imod Slutningen af 14de Aarhundrede til Brug for Nordfriesland. Den danske Text blev først udgiven i Ribe 1504 tilligemed en latinsk Oversættelse og Biskop Knuds Glosser, efter hvilke Bogens Titel lyder saaledes: Quedam breves expositiones et legum et jurium concordantie et allegationes circa leges iucie per reverendum in Christo patrem ac dominum Kanutum Episcopum vibergensem et venerabilem utriusque iuris doctorem super iutorum legisterium. Denne Udgave blev eftertrykt i Kjøbenhavn 1508. At den latinske Text ikke kan ansees for Originaludkastet til Jydske Lovs danske Text, men at den kun er en Oversættelse, er aldeles klart, og heller ikke har Biskop Knud (Mikkelsen) forfattet denne meget ældre, rimeligviis i det mindste fra det 14de Aarhundrede hidrørende Text. Rigsraad Erik Krabbe, som efter Christian den 3dies Befaling skulde udarbeide en almindelig Lovbog, forfattetede 1557 en høitydsk Oversættelse, som dog først blev udgiven 1684 i Kjøbenhavn af P. Resen. Da de trykte Exemplarer af Jydske Lov vare blevne sjeldne og Haandskrifterne meget forskjellige og mangelfulde, befalede Christian IV en Revision af Lovbogen, hvilket Arbeide skal være iværksat af Kantsleren Niels Kaas. Den i denne Anledning forfattede ny danske Text udkom 1590 i tre Udgaver og blev ved Forordningen 14. Aug. s. A. autoriseret til Brug ved alle Retter »udi Jytland, Fyen, Langland ec alle andre Steder, saa viit den Jydske Lov brugis«. Kort derefter forfattede den Flensborgske Advocat Blasius Ekenberger, som tidligere ogsaa havde været Amtsskriver i Flensborg (1547—1567), en ny plattydsk Oversættelse, hvorpaa han fik et Kongeligt Privilegium af 7. Sept. 1592 og et nyt tillige af Hertug Adolf udstedt den 20. Nov. s. A.

---

[1]) Jvfr. gl. D. II. 39.

Ved en kongelig Forordning af s. D. blev denne Oversættelse paa samme Maade, som den nydanske, autoriseret til Brug ved alle Retter »in Jüdlandt, Fyen, Langelandt unde in unsem Förstendome Schleswig unde allen anderen Steden unde Orden, dar dat Jüdsche Lowbock gebruket wert«. Men efterat Værket var trykt 1593 i Slesvig og en Deel Exemplarer vare solgte, lod Hertugen, fordi det alene var tilegnet Kongen og dennes Vaaben og Portræt vare anbragte paa Titelbladet, lægge Beslag paa den øvrige Deel af Oplaget, indtil de forlangte Rettelser vare foretagne, hvorfor der findes forskjellige Exemplarer af denne Udgave[1]). Af de anførte Forordninger af 14. Aug. 1590 og 20. Nov. 1592 fremgaaer det klart, at begge Udgaver, den nydanske og den Ekenbergerske Oversættelse paa samme Maade bleve autoriserede for hele det Jydske Retsomraade og det sees ogsaa af Retsprotokollerne fra det 17de Aarhundrede, at man i den Slesvigske Praxis benyttede begge Texter, i det nordlige Slesvig den danske, i det sydlige den plattydske, eftersom Retssproget var det Danske eller det Tydske[2]). Men desuagtet maatte naturligviis den gamle Danske Text overalt ansees for den egentlige Original, hvorefter alle aabenbare Feil, der findes saavel i den ene som i den anden Text, vare at rette. Efter at den Jydske Lov ved Christian den 5tes Danske Lov havde tabt sin Gyldighed i Kongeriget, blev den kun gjældende i Hertugdømmet Slesvig og Ekenbergers Oversættelse blev 1717 paa ny trykt af Boghandler Bosseck i Flensborg tilligemed den tidligere Gottorpske Hofretsadvokat Joachim Blütings Glosser. Ved et Kongeligt Rescript af 5. Febr. 1722 befaledes det, at Retterne skulde anskaffe og beholde denne Udgave, hvoraf det var en Følge, at denne plattydske Oversættelse nu overalt blev brugt. En ny Udgave af denne foranstaltede Professor Falck 1819 med en høitydsk Oversættelse fra Begyndelsen af det forrige Aarhundrede (af Tielke). Den gamle Danske Text blev igjen udgiven 1783 af Ancher tilligemed en Latinsk Oversættelse fra det 17de Aarhundrede (af Peder Lassen) og et Tillæg af Ting- og Ord-Forklaringer. Efter det samme Haandskrift, som i Anchers, er 1837 i Rosenvinges Udgave, som 3die Deel af hans Samling af gamle danske Love, den gamle Text trykt tilligemed

---

[1]) Staatsb. Mag. IX. 809. N. staatsb. Mag. VI. 291.
[2]) Schlesw. Recht u. Gerichtsverf. im 17 Jahrh. (1855) S. 2 og de der anf. Steder.

den gamle latinske Oversættelse, den nydanske Text fra 1590 og den gamle plattydske efter Udgaven fra 1486. I en Udgave af N. M. Petersen 1850, som 9de Hefte af nordiske Oldskrifter, er Texten kritisk bearbeidet. Den nyeste Udgave af Thorsen 1853 giver Lovens gamle Text efter det ældste og bedste Haandskrift, der bevares paa Flensborg Raadhuus, den ny danske og Ekenbergers plattydske Text. — I det Flensborgske Haandskrift er Lovbogen kun deelt i Capitler, som ogsaa omtales i selve Loven III 23, 54, ikke i tre Bøger, og det kan derfor vel være, at denne Inddeling, som findes i alle andre Haandskrifter, ikke har været oprindelig.

§ 9.

Thord Degns Artikler samt nyere Arbeider til jydske Lovs Forklaring.

De saakaldte Thord Degns Artikler[1]) ere en Samling af Forklaringer og især af Retsregler som Tillæg til Jydske Lov efter senere Love, Retsvedtægter og Domme, navnlig forsaavidt angaaer Strafferetten og Rettergangsmaaden. Forfatteren, om hvis Person der have været forskjellige Meninger, betegnes i Haandskrifter som Landsdommer (legifer) i Jylland eller paa Viborg Landsthing, og der er stor Sandsynlighed for, at det er den samme Thord Degn, som i Diplomer fra Aarene 1342 til 1367 forekommer deels som Eier af Bjerregaard, deels som Landsthingshører i Viborg og ligger begraven i Mariager Klosterkirke. At det oprindelig har været en privat Samling er udenfor al Tvivl, men i de fleste Haandskrifter siges det udtrykkeligt, at den er bleven stadfæstet af Kong Valdemar paa en Rigsdag i Nyborg, og i de latinske Haandskrifter findes Overskriften: Articuli et correctiones, quas lithlæ Thord Degn Norjutiæ legifer composuit et consensu meliorum regni in parlamento Danorum Nyburgh rex Valdemarus confirmavit; i et Haandskrift tilføies der om denne Stadfæstelse, hvorved Samlingen havde faaet den Lovskraft, som den for-

[1]) Ancher I, 674. Schlegel Retssædv. 251. Rosenvinge Indl. til Er. S. L. XV, til J. L. XIX, Retshist. § 28. Falck Indl. til J. L. XLI; Hndb. I. 415. Larsen I. 157, 283. Thorsen Forerindr. til Stadsrett. 69.

hen ikke havde havt,: Et isti articuli sunt confirmati per regem in literis regis depositis inter instrumenta domini Episcopi Roschildensis. Rimeligviis sigtes der ved disse Beretninger til den i Aaret 1354 af Valdemar Atterdag i Nyborg holdte Rigsdag, hvor ogsaa Kongen gav den almindelige Forsikkring: Item quod omnes bone consuetudines, quas habuerunt ab antiquo, rate esse debeant atque firme. Af Samlingens Indhold fremgaaer, at den kun var bestemt for det jydske Retsomraade, idet mange Artikler, uden at tage Hensyn til de andre Provindser, alene forudsætte den særegne Jydske Retsforfatning, navnlig den her gjældende Rettergang. Derfor findes den ogsaa sædvanlig i Haandskrifter af den Jydske Lov og blev udgiven som Tillæg til denne. — Haandskrifterne ere meget forskjellige i Henseende til Indhold og Orden, og ligesom Forholdet mellem dem er uklart, saaledes er det heller ikke muligt at bestemme, hvilke Artikler der tilhøre Thord Degns oprindelige Samling og hvilke der ere sildigere Tilsætninger. Efter Rosenvinge har man i Almindelighed antaget 3 Hovedklasser, af hvilke den ene indeholder den ældste danske Text i 29 Artikler, den anden en nyere dansk Text i 55 Artikler og den tredie den latinske Text i 97 Artikler. Den latinske Text er trykt i Jydske Lovs ældste Udgave og senere tilligemed begge danske Recensioner i Rosenvinges Udgave af Jydske Lov og Thorsens Udgave af de »med Jydske Lov beslægtede Stadsretter«. En plattydsk Oversættelse af Ekenberger er trykt i Vestphalen monum. inedit. IV. 1874 og i Falcks Udgave af Jydske Lov. —

Det første Arbeide til Jydske Lovs Forklaring vare de latinske Glosser af Biskop Knud i Viborg, hvis Efternavn ikke var, som tidligere antoges, Kobsen, men Mikkelsen og som levede endnu 1499[1]). Han meddeler paa ikke faa Steder Retssædvaner og Domme og udtaler sig om Lovenes Motiver, men især søgte han at forklare Loven ved Sammenligning med fremmede Retter og at anvende navnlig Romerretten, som han ligefrem betegner som jus commune (I. 25). Ekenberger, som levede fra 1524 til 1616, udgav 1594

[1]) Ancher I. 379. — Rosenvinge Retshist. I. 75; gamle Domme I. 16., kirkehist. Saml. I 52. Thorsen Forerindr. til J. L. 6. — Om den Knud Mikkelsen tillagte Fremstilling af den geistlige Rettergang (Rosenvinge i N. D. M. VI og særskilt) s. D. Mag. 3. Række I. 207.

som Tillæg til sin Oversættelse et repertorium alphabeticum til at forklare de vigtigste i Loven forekommende Ord og udarbeidede et Værk under Titel: Enchiridion, hvori han deels har sammenstillet Lovbogens Materier og ved hver af dem anført de nyere Love, deels har bearbeidet forskjellige Materier ved særskilte Afhandlinger, hvoraf dog kun enkelte Stykker ere trykte, nemlig et Stykke »vom Landkauf und Beispruch« i Westphalens mon. ined. III. 2153, hvor det urigtigen tillægges Blüting, og et andet »von den Eiden« sammest. IV. 1886, ligesom et for den i Hertugdømmet Slesvig tidligere brugelige Rettergangsmaade i Civil- og Criminal-Sager vigtigt Stykke »Ein klein kort Tractätlein von Processen« i staatsbürg. Magaz. VI. 611. — En kort systematisk Fremstilling af Lovens Indhold er den samtidige flensborgske Stadssecretair Meiers methodus iuris danici, trykt hos Westphalen IV. 1715. — Joachim Blüting, der var født i Kiel og allerede 1604 fungerede som Sagfører i Slesvig, hvorefter han fra 1606 stod i hertugelig Tjeneste som Hofretsadvocat (han levede endnu 1652), er især bleven bekjendt ved sine Glosser, en fortløbende Commentar til hele Lovbogen. I hvilken Anseelse dette Arbeide senere stod, fremgaaer af det allerede anførte Rescript af 5. Febr. 1722, hvorefter alle Slesvigske Retter, saavel i Kjøbstæderne som paa Landet, skulde være forsynede med et Exemplar af den Bosseckske Udgave af J. L. med Blütings Glosser, hvorved dog blev tilføiet: »Dass der Auslegung jetzt gedachter Glosse des Blüting in judicando nicht weiter nachzugehen sei, als selbige dem Text des Lowbuchs, der Landgerichtsordnung, den gemeinen Landrechten und Gewohnheiten conform«. Foruden disse Glosser har man en »Tractat vom Erbgangsrecht nach dem jütschen Lowbuch«, trykt i Kjøbenhavn 1859, og 10 Afhandlinger over enkelte Materier under Titel observationes juris Cimbrici, hvoraf de 9 første ere trykte hos Westphalen III. 2165 og den 10de »von mancherlei Todschlägen im Jütschen Lov« i staatsbürg. Magaz. III, 212. —

§ 10.

Geistlige Love.[1])

Uagtet den catholske Kirke ansaae de paa de almindelige Synoder eller Concilier fattede Beslutninger og de pave-

[1]) Ancher II. 172. Schlegel Retssædv. 102. Rosenvinge Retsh.

lige Befalinger for bindende for hele Christenheden, varede det dog længe, inden den canoniske Ret ogsaa i Danmark kom til Anvendelse, navnlig i det Omfang, hvortil den geistlige Jurisdiction og Begrebet om geistlige Sager efterhaanden udvidedes, og selv i Henseende til egentlige kirkelige Anliggender mødte den ofte stor Modstand. Der findes ingen Hentydning til, at de ældre kirkeretlige Samlinger førend det 12te Aarhundrede[1]) have fundet Indgang og ere blevne benyttede i Danmark. Derimod har dette vistnok været Tilfældet med den af Munken Gratian ved Midten af hiint Aarhundrede foranstaltede Samling (concordia discordantium canonum, sædvanlig decretum eller corpus decretorum), der var det første systematiske Arbeide over Kirkeretten, som snart fortrængte de ældre Samlinger og ogsaa af Paverne, endskjøndt uden udtrykkelig Stadfæstelse, blev anseet og behandlet som en autentisk Samling. At denne imidlertid endnu i længere Tid ikke i Danmark fandt en saadan Anseelse og at det endnu i Slutningen af det 12te Aarhundrede i mange Tilfælde blev anseet for tvivlsomt, hvorvidt de canoniske Forskrifter vare gjældende, sees af Abbed Wilhelms Brevsamling[2]), og endnu i den Lundske liber daticus betegnes Gratians Decret kun som en liber honestus et multum utilis[3]).

I den anden Halvdeel af det 12te Aarhundrede ere de ældste bekjendte danske Kirkelove forfattede, den Skaanske og den Sjællandske Kirkeret. Den Skaanske Kirkeret erklærer sig i Indledningen at være given paa en offentlig Forsamling (Malstæfnu) i Lund af Ærkebiskop Eskild efter Skaaningernes Ønske, fordi Retten tilforn var for haard, og til Gjengjæld forpligtede Bønderne sig til at svare Biskopstiende (§ 23). Den beroede saaledes paa en Overeenskomst mellem Biskoppen eller Ærkebiskoppen og Folket og tilsigtede en Forandring i forskjellige Punkter, i Henseende til hvilke man hidtil havde været utilfreds med de gjældende Regler, hvorfor det ogsaa i Slutningen siges, at dersom Bønder og Biskop senere bleve uenige om Lov (skil um logh),, da skal Striden afgjøres efter denne Lov (tha skal these skrift thera

125, 35, 47; Bemærkninger om den canoniske Rets Anvendelse i Danmark, i kirkehistoriske Samlinger I.1. Larsen I.1 S. 145, 277.

1) Savigny Gesch. des Røm. R. im Mittelalter II. 279. Eichhorn Deutsche Staats- u. Rechtsgesch. § 270.

2) Script. rer. Dan. VI.

3) Scr. r. D. III. 525.

i mællin skiftæ). Loven er derfor ikke en fuldstændig Kirkelov, men indeholder kun Bestemmelser om visse enkelte Punkter, medens iøvrigt de ældre Regler bleve gjældende. Om disse vare optegnede i en allerede existerende ældre skreven Kirkelov eller om de kun vare vedtagne ved Praxis, tildeels grundede paa de canoniske Bestemmelser, maa ansees for tvivlsomt, ligesom det ikke lader sig afgjøre, hvorvidt den her gjældende Kirkeret var overeenstemmende med den canoniske Rets Bestemmelser og er bleven forandret ved denne Skaanske Kirkelov, dog fremgaaer det i al Fald af denne, at den geistlige Jurisdiction langt fra ikke blev erkjendt i det Omfang, hvortil den canoniske Ret havde udvidet samme, f. Ex. i Henseende til Ægteskabssager og Sjælegaver. — Om Tiden, naar den skaanske Kirkeret er affattet, findes der i nyere Haandskrifter en Angivelse, som i sine Enkeltheder er aldeles modstridende, men efter de nyere især af Larsen anstillede Undersøgelser kan Lovgivningstiden med temmelig Sikkerhed antages at være Julimaaned 1162.[1]) Den Sjællandske Kirkeret er efter en Tidsangivelse, der i det Hadorphske Haandskrift urigtigen er tilføiet ved Enden af den Skaanske Kirkeret, given 1171[2]) og er bleven til paa samme Maade som denne, idet den beroer paa en Overeenskomst mellem Ærkebiskop Absalon og Almuen, som derfor skulde svare Bispetienden. Den er paa enkelte Punkter nær overeenstemmende med den Skaanske, i hvilken Henseende er at fremhæve, at hvor den Skaanske Kirkeret har Jernbyrd som Beviismiddel, findes i den Sjællandske Nævninger, hvoraf kan sluttes, at Jernbyrd i Sjælland allerede da var gaaet af Brug. — Disse Kirkeretter ere trykte i Udgaverne af den Skaanske og Valdemars Sjællandske Lov og i Thorkelins Samling af danske Kirkelove. — At denne Kirkeret ikke, som Nogle have antaget, blev indført i Jylland og Fyen, men at andre Regler ogsaa senere vare gjældende der, sees deels af Valdemar d. 2dens Forordning for Fyen af 1228 og af J. L. II. 78-80, da Biskopsnævninger, som skulde sværge om Helligbrøde, ikke findes i Skaane og Sjælland, hvor den Sigtede skulde værge sig med Tyltereed, deels deraf at Tvisten om Bispetienden i Jylland og Fyen først blev afgjort ved en Dom af 1443[3]). —

[1]) Ancher 179. Larsen 152. Thorsen Sk. L. 83, 265. Schlyter CXVI,
[2]) Ancher 184, 190. Larsen 146.
[3]) Larsen 93, 150.

Fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede tiltog efterhaanden ved Doctrin og Praxis den canoniske Rets Anvendelse, i hvilken Henseende de Geistliges Reiser til fremmede Universiteter, især Paris, vare af betydelig Indflydelse, og navnlig søgte Ærkebiskop Anders Sunesen at virke i denne Retning. Den af Pave Gregor IX. foranstaltede Samling af de efter Gratians Decret udkomne Decretaler (1234) skulde bruges ved Domstolene og ved Universiteterne[1]), og skjøndt man ikke veed, om en dertil sigtende udtrykkelig Befaling ogsaa er udgaaet til de danske Biskopper, er det dog utvivlsomt, at den canoniske Ret fik en mere og mere voxende Indflydelse ikke alene paa de kirkelige Forhold, men ogsaa paa Retstilstanden overhovedet. En saadan Indflydelse er umiskjendelig ved Valdemar den 2dens Jydske Lov, der indeholder forskjellige Bestemmelser og hele Retsinstituter, der ere grundede paa den canoniske Ret. Dog er det paa den anden Side vist, at denne Rets Anvendelse endnu i længere Tid var meget indskrænket og navnlig blev den Skaanske Kirkeret vedvarende anseet for gjældende. Dette viser blandt Andet Ærkebispen Jakob Erlandsens Klage over Christoffer I.[2]) og den i det gamle Haandskrift, som indeholder Anders Sunesens Paraphrase og Kirkeloven, optagne Efterretning, at Kongens Foged Niclas Erlandsen, der var Ærkebispens Broder, men stod paa Kongens Side, lod Kirkeloven (the gamblæ skra) afskrive og sende til alle Herreder i Skaane for at Bǫnderne kunde værge sig mod Ulov (at bøndær matte them loghlekæ wæriæ ok taki æi withir uloghum)[3]). — Den canoniske Rets stigende Indflydelse og den geistlige Jurisdictions Udvidelse fremtræde især i det 14de og 15de Aarhundrede saavel med Hensyn til de geistlige Personer som især ogsaa til de Sager, der skulde afgjøres ved de geistlige Retter. Men det sees tillige, at dette kun skete efterhaanden og ikke uden i flere Henseender at møde Modstand, hvorfor indskjærpende Bestemmelser ikke sjeldent vare nødvendige; saaledes var det allerede paa det Slesvigske Kirkemøde 1222 bestemt, at ingen andre end Biskoppen maatte dømme i Ægteskabssager, men dette maatte dog endnu gjentages paa det Hel-

---

[1]) Volentes igitur ut hac tantum compilatione universi utantur in judiciis et in scholis, districtius prohibemus, ne quis præsumat aliam facere absque auctoritate sedis apostolicae speciali.

[2]) Scr. rer. Dan. V. 591. [3]) Thorsen Sk. L. 89.

singborgske Kirkemøde 1345 og atter paa det Kjøbenhavnske 1425. Flere Forandringer, der efterhaanden foregik i Processen, navnlig med Hensyn til Beviistheorien (Benægtelsesedens Indskrænkning i Forhold til Vidnebeviset) skyldes ligesom den Biskopperne tillagte yderligere Paakjendelse i anden Instants i alle paa edelig Afgjørelse hvilende Retssager utvivlsomt den canoniske Ret. Udvidelsen af den geistlige Jurisdiction omfattede saavel almindelige Retstrætter som ogsaa Straffesager og blev især befordret ved Anvendelsen af den canoniske Rets Lære, deels om audientia episcopalis, hvorefter ogsaa Lægfolk kunde lade reent verdslige Sager afgjøre ved geistlig Ret, hvorved denne saaledes paa en Maade fik en med de verdslige Retter concurrerende Competence, deels om denunciatio evangelica, hvorefter enhver Handling paa Grund af dens Syndighed kunde paatales ved den geistlige Ret. Ligesom efter alt dette den canoniske Rets Anvendelse og den geistlige Jurisdictions Udvidelse havde naaet Høidepunktet i det 15de Aarhundrede[1]), saaledes see vi tillige, at man allerede da paa forskjellig Maade søgte at modvirke og indskrænke Geistlighedens Indflydelse i verdslige Sager[2]) og Lovene fra Christian den 2dens og Frederik den 1stes Tid indeholde flere dertil sigtende udtrykkelige Bestemmelser[3]), indtil der ved Reformationen ogsaa i denne Henseende indtraadte en væsentlig Forandring.

§ 11.

Stadsretter.

De s. k. Stadsretter[4]) vare oprindelig ikke egentlige Love, men af selve Borgerne, efterat der, navnlig fra Midten af det 13de Aarhundrede, i Kjøbstæderne havde uddannet sig en særegen Retsforfatning, foranstaltede Samlinger af den i de enkelte Kjøbstæder gjældende Ret, hvorpaa der som oftest erhvervedes kongelig Stadfæstelse. Kilderne til disse Samlinger vare deels de ældre af tidligere Konger meddeelte Privilegier, deels Sædvaneret, deels de af

---

[1]) Biskop Knuds Gl. til J. L. II. 96.
[2]) Rosenvinge Saml. af gamle Domme I. 14; kirkehist. Saml. I. 49.
[3]) Christ. 2dens Ordinants cap. 82. Odense Reces 1527.
[4]) Ancher II. 621. Schlegel 114. Rosenvinge I. 25, 39; Indl. til Gaardsret. og Stadsr. Larsen I. 302, 279, 328. Jvnf. Nordstrøm Sv. Samh. Forf. Hist. I. 313. Aschehoug Norg. off. Ret. I. 125.

selve Byerne ifølge den af dem udøvede Autonomi vedtagne Regler og Bestemmelser. Iøvrigt vedblev den for hele Landet eller de enkelte Provindser givne Ret at gjælde som supplerende, og det var derfor især de for Kjøbstæderne eiendommelige Forhold, der omhandledes i Stadsretterne. Men disse af Kjøbstædernes Væsen og hele Forfatning fremgaaede Eiendommeligheder paavirkede ogsaa i mange Henseender den egentlige Privatret og fremkaldte her fra Begyndelsen af mange vigtige og næsten i alle Retsforhold, men især i Familieforholdet og Besiddelse af Jordeiendom indgribende Regler og Vedtægter, som vare aldeles afvigende fra den ellers gjældende Ret. Skjøndt Stadsretternes Tilblivelse skyldes Borgerne og der i dem ogsaa indeholdes nogle af dem selv vedtagne Bestemmelser, kunne de dog ikke ansees for autonomiske Retsbøger, da de i det mindste for største Delen kun vare Samlinger af den allerede forhen gjældende, især ved Sædvane dannede Ret, og næsten uden Undtagelse enten strax efter deres Affattelse eller senere bleve forelagte Kongen til Stadfæstelse. Allerede af den Grund kan det ikke antages, at man har anseet denne Stadfæstelse, som undertiden meddeeltes paa en almindelig Rigsdag (Ribe Stadsret i Nyborg 1269,) for unødvendig, og der mangler heller ikke Exempler paa, at den kun blev meddeelt med visse Indskrænkninger, hvilket f. Ex. skete 1284, da Hertug Valdemar stadfæstede den ham forelagte Flensborgske Stadsret med Undtagelse af tre Artikler, ligesom Kongen ved senere Stadfæstelser ikke sjelden udtrykkelig forbeholdt sig, efter Omstændighederne at forandre Lovene. Vel udøvedes der, ligesom det skete i andre Samfundsklasser, ogsaa i Kjøbstæderne af Raadet enten af egen Myndighed eller med Borgernes Samtykke en i mange Henseender vidt udstrakt Autonomi, men dette var i det Væsentlige kun i visse indre særlige Anliggender, Handel, Haandværk og alt hvad der henhørte til den offentlige Ordens Opretholdelse, og der findes flere Bestemmelser, hvorved denne Myndighed udtrykkelig blev anerkjendt og stadfæstet, f. Ex. 1242 af Erik Plogpenning for Slesvig, i Ribe Stadsret af 1269 Art. 8 og 32, i Flensborg Stadsret Art. 25 og Privilegium af Hertug Erik af 1321. Saadanne autonomiske Bestemmelser under Navn af Vilkaar eller Bursprog[1]) forekomme endnu ofte i de følgende Aar-

1) Ancher II. 649. Rosenvinge I. 49. Jvfr. Staatsb. Mag. IV.

hundreder og der holdtes i dette Øiemed i mange Kjøbstæder aarlige Borgerforsamlinger. Til den egentlige Privatret derimod udstrakte denne autonomiske Myndighed sig ikke. Hvorvidt nogle enkelte privatretlige Bestemmelser i de gamle Stadsretter kunne henføres til denne Kilde eller om Sædvaneret ligger til Grund, vides ikke, men et enestaaende Exempel fra Byen Slesvig, hvor 1504 Raadet og Borgerskabet vedtog en Bestemmelse om Tolvmandseden[1]), kan neppe ansees for et tilstrækkeligt Beviis.

Den ældste bekjendte Stadsret er den Slesvigske[2]). Tidligere antog man, at denne var given af Kong Svend Grathe 1155 til Opreisning for den i Krigen lidte Skade, men Indholdet viser, at denne Mening er urigtig og at den er en af Borgerne selv forfattet Samling af ældre uskrevne og skrevne Kilder, hvoriblandt enkelte af Kong Svend givne Privilegier (§ 1, 31, 74). Hvad angaaer Spørgsmaalet om Tiden naar denne Stadsret er bleven til i den Skikkelse, hvori vi have den, maa det efter dens Indhold og hele Beskaffenhed antages, at den er en rum Tid ældre end Jydske Lov, og da der forudsættes og omtales en »Dux« i Slesvig By (§ 1, 73), hvis Forhold til Kongen dog endnu langtfra ikke var det, der gjaldt for de senere Hertuger, kan Affattelsen med stor Sandsynlighed antages at være skeet i den Tid, da Valdemar II. beklædte denne Post under Broderen Kong Knuds Regjering (1182—1202). Til nærmere at bestemme Tiden har man i nyere Tid især benyttet § 30, hvoraf det fremgaaer, at Rendsborg dengang var dansk, idet man satte dette i Forbindelse med, at Borgen Rendsborg i Mai Maaned 1200 af Hertug Adolf blev afstaaet til Kong Knud og at Holsten, som i § 30 endnu behandles som Udland, erobredes i September 1201. Men da Borgen Rendsborgs tidligere statsretslige Forhold er meget uvist, medens en By Rendsborg dengang endnu neppe var til, kan der fra hiint Moment ikke drages nogen sikker Slutning, og man kan ikke komme videre end til en Sandsynlighed for, at Stadsretten er forfattet omtrent ved Aaret 1200. Denne

---

715. Archiv f. Staats- und Kirchengesch. V. 530. Eichhorn D. Staats- und Rechtsgesch. II. § 284.

[1]) Corp. stat. Slesv. II. 45. Jvfr. Noodt Beitr. I. 655. Staatsb. Mag. I. 477.

[2]) Ancher II. 630. Staatsb. Mag. III 527; V. 56 (Paulsen saml. Skr. II. 91). Thorsen Indl. 19. Gesch des öff. u. Priv. R. des Herz. Schlesv. I. 64, 199.

gamle Slesvigske Stadsret, affattet paa Latin, var ubekjendt indtil 1770, da Langebek i Æbeltoft Arkiv fandt et Exemplar paa Pergament, som Horsens Borgere i sin Tid havde tilsendt Borgerne i Æbeltoft. Efter dette Haandskrift, der rimeligviis var fra det 13de Aarhundrede, men senere igjen er forsvundet, lod Ancher trykke Stadsretten i Tillægget til 2den Deel af hans Lovhistorie 1776 og senere blev den udgiven af Rosenvinge i Samling af gamle danske Love 5te Deel (Gaards- og Stadsretter) S. 311 og af Thorsen i »de ved Jydske Lov beslægtede Stadsretter« 1855.

Den nye Slesvigske Stadsret er en plattydsk Bearbeidelse af den gamle fra Slutningen af det 14de Aarhundrede, hvorved der toges Hensyn til nyere Bestemmelser og Forandringer i den ældre Ret. Den blev udgiven efter den i Slesvigs Raadstue-Arkiv opbevarede Codex 1534 og senere ligeledes af Rosenvinge og Thorsen.

I Flensborg[1]) brugte man, før Byen fik en egen Stadsret, den gamle Slesvigske, hvad der foranledigede, at en, i Almindelighed med denne overeenstemmende, men dog efter de locale Forhold og Sædvaner læmpet Bearbeidelse blev affattet. Udentvivl danner Indholdet af denne latinske Bearbeidelse Grundlaget for det Udkast til en Stadsret, som 1284 af Borgerskabet blev forelagt Hertug Valdemar og af denne, med Undtagelse af tre Artikler, stadfæstedes, men der ere forskjellige Meninger, om dette Udkast og den derefter stadfæstede Flensborgske Stadsret har været affattet paa Latin eller paa Dansk. Den første Mening, som især støttedes paa den Omstændighed, at Confirmationen, der tillige indeholder de undtagne Artikler, er affattet paa Latin, var indtil den nyeste Tid den almindelige; men Thorsen har med vægtige Grunde forsvaret den modsatte Mening, som allerede blev fremsat af Stadssecretair Lüders i Fortalen til hans Udgave til den danske Stadsret 1765. Den ældre latinske Text lod Westphalen aftrykke i sine monum. ined. III. 91 efter et Manuscript, som en ellers ubekjendt Henning Flotow havde ladet skrive 1386 og hvorefter man har kaldt den den Flotowske; senere har man fundet andre Manuscripter, hvorefter denne Text ogsaa er trykt hos Rosenvinge og Thorsen. Foruden denne Latinske og den danske Text er der

[1]) Ancher II. 633. Falck Handb. I. 377 (1825). Rosenvinge Indl XXXXIV. (1827). Paulsen saml. Skr. II. 241 (1847), Larsen I. 290. Thorsen 38.

ogsaa en plattydsk Oversættelse, hvoraf der nu kun kjendes et Haandskrift fra 1492, og efter denne igjen en latinsk. Den ældste Codex af den danske Text, som rimeligviis er skreven mellem 1295 og 1321, opbevares ligesom den plattydske paa Flensborg Raadstue.

Byen Aabenraa (Apenrade)[1]) har et Statut, Skraa, som ikke er hentet fra nogen anden Kjøbstad, men affattet i selve Byen efter dennes ældre Privilegier, Vedtægter og Sædvaner, og confirmeret af Hertug Valdemar 1335. I Indledningen til denne Latinske Skraa, hvis Original, skreven paa et stort Pergamentblad, opbevares i Byens Arkiv, henføres Indholdet tildeels til Kong Valdemar (den 2dens) Tid (prout erant temporibus Woldemari regis) og paa to Steder (§ 17 og 35) henvises til Jydske Lov som »liber legalis«. En plattydsk Oversættelse er stadfæstet af Kong Christian I. 1474 (»darinne ere statrecht geheten de skraa gescreven stot«) og ligger ogsaa til Grund for de senere Confirmationer, indtil begge Texter, den Latinske og den Plattydske, indførtes i den af 1740. Ved Siden af denne Skraa brugte man den Flensborgske Stadsret, bearbeidet paa plattydsk, vel med enkelte Forandringer, men iøvrigt saa overeenstemmende med Kilden, at endog dennes Datum (»Na Gades gebordt Dusent Twe Hundert vehr und achtentich jahr up unser leven Frowen Hemmelfartsdage«) blev bibeholdt. Til denne saakaldte Stadsret synes der ogsaa at være sigtet i et Privilegium af Kong Christian d. 2den 1514, men da senere altid den gamle Skraa og kun denne er bleven stadfæstet, maa det antages, at denne vedvarende er bleven anseet for Byens egentlige Ret og at den nyere Stadsret kun havde en subsidiær Gyldighed.

Haderslev[2]) fik en Stadsret paa Dansk, 1292 stadfæstet af Hertug Valdemar, hvis Kilde ligeledes især vare Byens ældre Vedtægter og Sædvaner; nogle Bestemmelser ere hentede fra Jydske Lov, hvortil der i Art. 10 henvises i Henseende til Arv, og andre synes at være tagne fra andre Stadsretter, navnlig fra Ribes. De ældre Exemplarer ere gaaede til Grunde ved Ildebrand, men i Byens Arkiv findes den Afskrift, som er confirmeret 1639. Stadsretten er trykt i corpus stat. Slesv. II. 448, hos Rosenvinge 470 og hos Thorsen 233.

---

[1]) Rosenvinge XXXXVIII. Falck i hans Arch. IV. 554. Paulsen sammest. V. 136 (saml. Skr. II. 250). Thorsen 54.

[2]) Staatsb. Mag. VIII. 741. Falck Arch. IV. 687. Thorsen 64.

At den gamle Slesvigske Stadsret ogsaa er bleven benyttet i Nørrejydske Kjøbstæder, fremgaaer af det allerede omtalte Factum, at Byen Horsens meddeelte Ebeltoft By et Exemplar, hvilket sandsynligviis er skeet i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede; i de foran skrevne Ord betegne Horsens Borgere det som »exemplar legis nostre per illustres Reges Danorum confirmate«, men herom er intet videre bekjendt. Iøvrigt synes i Kjøbstæderne saavel i Nørrejylland som i Fyen især Ribe Stadsret[1]) at have været brugt. Denne blev given paa Latin af Kong Erik Glipping 1269 paa en Rigsdag i Nyborg, og Originalen, hvorefter Ancher lod den trykke i 2den Deel af hans Lovhistorie, opbevares i Ribe Raadstues Arkiv. Kilderne ere ogsaa her tildeels ældre Privilegier og Vedtægter, men tillige ere andre Stadsretter benyttede, i Særdeleshed den gamle Lybske, saa at af de 60 Artikler, hvoraf Ribe Stadsret bestaaer, 24 ere tagne fra denne Kilde. Den største Deel af Loven angaaer Misgjerninger og den udmærker sig ved sine strenge Straffebestemmelser. Denne Stadsret blev næsten uforandret stadfæstet af Kong Christoffer af Baiern 1443, og det Haandskrift, som rimeligviis ligger til Grund for denne Confirmation, findes ligeledes i Byens Arkiv. I Mellemtiden var der i Ribe gjort en Mængde Forandringer og Tillæg, saa at hele Samlingen indeholdt 123 Artikler, og disse synes ogsaa, skjøndt ikke stadfæstede, dog endnu i senere Tid i Praxis at have været anseete for gjældende. I Rosenvinges Udgave er denne længere Recension tilligemed den gamle Text aftrykt saavel paa Latin som i en gammel dansk Oversættelse.

I en Samling af Nyborgs Privilegier findes en Afskrift af en Stadsret, som Kong Erik skal have givet Nyborg By 1271 eller 1272, og Ancher har i 2den Deel af Lovhistorien ladet trykke en almindelig Stadsret, som skal være given 1269, samme Dag som Ribe Ret, efter et i Aaret 1543 skrevet Manuscript[2]). Indholdet af begge disse Haandskrifter er en næsten Ord for Ord med den gamle Riberet overeenstemmende dansk Oversættelse af denne med et Tillæg af 7 Artikler, som ikke findes i den sidste. Ved en Sammenligning af de forskjellige Overskrifter og Indledninger er det

[1]) Ancher II 655. Schlyter 149. Rosenvinge Indl. XXX. Retsh. I. 48.
[2]) Ancher II. 671. Rosenvinge Indl. XXXXIX Retshist I. 51 Larsen I. 290.

utvivlsomt, at der i det mindste i Henseende til Aarstal og Datum i disse Haandskrifter ere flere end een Urigtighed, men hvorledes Sammenhænget egentlig er, kan ikke med nogen Sikkerhed bestemmes. Det Rimeligste synes at være, at Ribe Stadsret er bleven anvendt i Nyborg og derefter ogsaa i andre Kjøbstæder, saa at den efterhaanden er bleven anseet for en almindelig Stadsret, og at begge Haandskrifter kun ere Privatarbeider, som maaskee aldrig have faaet nogen Kongelig Stadfæstelse. For de øvrige Fyenske Kjøbstæders Vedkommende findes der vel en Mængde specielle Privilegier, men ingen egentlig Stadsret. Det eneste, der kunde regnes til denne Klasse, er det Privilegium, som Kong Valdemar Atterdag har givet Odense By, men som nu kun haves i Christian 1stes Confirmation af 1477 og hos Rosenvinge S. 205 er trykt efter et Haandskrift fra 1496 og efter Originalen i de af Fyens Stifts literaire Selskab udgivne Aktstykker 1841 S. 25. Af samme Kong Valdemar fik Aalborg By en Stadsret 1342 (hos Rosenvinge S. 278)[1]), som blev fornyet tilligemed Byens senere Privilegier 1546, da de vare bortkomne ved Byens Bestormelse og Plyndring under Grevens Feide. Med den gamle Stadsret er i mange Punkter det Privilegium overeenstemmende, hvorved Kong Christoffer af Baiern 1440 stadfæstede Viborg Byes Rettigheder paa Latin, hvoraf igjen Koldings Privilegium af 1452, paa enkelte Artikler nær, næsten er en ordret Oversættelse.

Kjøbenhavn, som ifølge den af Kong Valdemar I. til Ærkebiskop Absalon og af denne til Stiftet skete Overdragelse stod under Roeskilde Bispestol, fik sin første Stadsret 1254 ved en Overeenskomst med Biskop Jacob Erlandsen og den blev stadfæstet af hans Eftermænd Peter (1275) og Styge (1279)[2]). Istedetfor denne Stadsret traadte den 1294 af Biskop Johan Krag givne meget udførligere, hvori navnlig alle Gilder (convivia sen sodalicia, que vulgariter gilde vel hwirwingh dicuntur) bleve forbudte og Benegtelseseden betydeligt indskrænket i Forhold til Vidnebeviset (Art. 27, 28). Efterat Kjøbenhavn var afstaaet til Kongen og saaledes den Roeskildske Biskops Herredømme ophørt, blev Stadsretten under Kong Erik af Pommern omarbeidet paa Dansk med de Forandringer, som vare nødvendige under det nye Forhold, og

[1]) Rosenvinge Indl. XXXX.
[2]) Sammst. XXI og S. 96. Schlegel 134.

Kong Christoffer af Baiern gav Kjøbenhavn 1443 en ny og udførlig Stadsret, som er inddeelt i 6 Capitler.

For Roeskilde[1]) blev en Stadsret forfattet af Borgerne selv og stadfæstet af Kong Erik Glipping 1268. Der haves en Latinsk og en Dansk Text, den første er Originalen, men kun de første 16 Capitler tilhøre den oprindelige Text, hvorimod de følgende 9 Capitler ere senere Tillæg, hvorfor ogsaa i det eneste Haandskrift af den Latinske Text, der findes i det kongelige Bibliothek i Stokholm, den Kongelige Confirmation staaer efter det 16de Capitel. Denne Roeskildske Stadsret er senere ogsaa bleven gjældende i de fleste Sjællandske Kjøbstæder ifølge flere derom udstedte Privilegier[2]); for Holbek By haves et Haandskrift af en Stadsret, som er en dansk Bearbeidelse af den Roeskildske endog med Bibeholdelse af dens Indledning, ligesom Kong Hans 1506 har overført flere Roeskilde By meddeelte Privilegier til Holbek[3]).

En af de ældste Stadsretter er udentvivl den, som synes senere at have været gjældende i alle Kjøbstæder i Skaane og paa Bornholm, hvorimod det er meget tvivlsomt, naar og for hvilken By den oprindelig er affattet[4]). I første Henseende kan det med nogen Sikkerhed kun siges, at dens Oprindelse falder i Tiden fra 1216 til 1326. Den maa nemlig være yngre end Kong Valdemar den 2dens Forordning om Jernbyrds Afskaffelse og Nævningers Indførelse i Skaane, da Cap. 40 (36) forudsætter disses Brug og bestemmer, at i deres Sted Tyltereed skal bruges. At den derimod er ældre end 1326 fremgaaer af den i det formeentlig ældste Haandskrift og ogsaa i nogle nyere optagne Efterretning om, at denne Stadsret i dette Aar blev stadfæstet paa Rigsdagen i Nyborg, og selve Indholdet synes at vise, at den er en rum Tid ældre, saa at den kan antages at være affattet i Midten eller i anden Halvdeel af det 13de Aarhundrede. Artiklernes Antal i Haandskrifterne er forskjelligt, og det er klart, at ikke Alt, hvad der forekommer, tilhører den oprindelige Text, men at denne efterhaanden er bleven forøget ved nyere Tillæg. Hvad angaaer det andet Spørgsmaal,

---

1) Ancher II. 646. Rosenvinge Indl. XXVII og S. 172. Schlegel 138.
2) Ancher 654.
3) Rosenvinge XXVIII. og 188—202.
4) Ancher II. 695. Rosenvinge XVI. Retshist. I. 35, 47. Schlegel 141. Larsen I. 215, 275. Schlyter Indl. til codex jur. Scan. (1859) CXVIII.

for hvilken Kjøbstad denne Stadsrets oprindelig er given, da nævnes i Haandskrifterne forskjellige, Lund, Malmø, Helsingborg, Landskrona m. fl., eftersom Afskriften var bestemt for den ene eller den anden, og Meningerne ere især deelte mellem Lund og Helsingborg. For Lund anføres, at denne var i den Tid, da Stadsretten sandsynligviis blev affattet, den anseeligste Kjøbstad i Skaane og fremhæves ogsaa i det ældste bekjendte Haandskrift, hvorved dog bør bemærkes, at ogsaa dette Haandskrift er omtrent et Aarhundrede yngre end selve Stadsretten. For Helsingborg paaberaabes, at en Afskrift, som Ærkebiskop Peder 1346 skal have meddeelt Nexø By, nævner Helsingborg, hvorimod igjen indvendes, at det ældste Haandskrift, hvori denne Angivelse findes, er fra Slutningen af det 15de Aarhundrede, og at Ægtheden af det paaberaabte Document er meget mistænkelig. Da denne Stadsret efterhaanden udbredte sig til alle Kjøbstæder i Skaane, betegnes den i flere Haandskrifter som gjældende i alle disse Kjøbstæder, i nogle endog som gjældende i alle Kjøbstæder i Danmark, hvilken Angivelse dog vistnok er altfor almindelig, skjøndt det vel kan være, at man paa et eller andet Sted i Sjælland subsidiært har brugt denne Ret.

Det fremgaaer af det Foranstaaende, at der i hver af de danske Provindser var en Stadsret, som blev gjældende for alle Kjøbstæder i Provindsen, saaledes den Slesvigske i Sønder- og tildeels i Nørre-Jylland, Riberet i den øvrige Deel af Jylland og Fyen, den Roeskildske i Sjælland og den Lundske eller Helsingborgske i Skaane og paa Bornholm. Men der forekomme ogsaa nogle Stadsretter under Navn af almindelige, som da blive at ansee som subsidiært gjældende i Forhold til de specielle. At den, som tillægges Kong Erik Glipping, kun har været et Privatarbeide paa Grundlag af Ribe Stadsret, der har faaet Indgang i mange Kjøbstæder i Jylland og Fyen, er allerede ovenfor bemærket. En Stadsret, som har til Overskrift: »Dronning Margretis Privilegium, som hun gaff Kjøbstederne udi Danmarch den Tid hun var blefven mæctig disse trende Kongeriger Danmarch, Norge och Sværig«, findes kun i et eneste Haandskrift, hvorefter den er trykt hos Ancher og Rosenvinge, men uden Aarstal og den sædvanlige Stadfæstelse, saa at det er meget tvivlsomt, om den virkelig er udkommen som Lov. Kong Christoffer af Baiern tillægges to almindelige Stadsretter af 1443, der ere næsten aldeles overeenstemmende deels med den Kjøbenhavnske af samme Aar, deels med den Skaanske;

men ogsaa om disse Loves Ægthed næres der af gode Grunde Tvivl, og det er ikke usandsynligt, at de ligeledes kun ere Privatarbeider for andre Kjøbstæder i Sjælland og Skaane[1]). Den eneste almindelige Stadsret, om hvilken som saadan der ikke kan være nogen Tvivl, er given af Kong Hans 1484 eller 1487. Dennes Kilde er tildeels Christoffer af Baierns kjøbenhavnske Stadsret, men især samme Konges Svenske Stadslov og Landslov, idet Kong Hans havde til Hensigt at bidrage til en nøiere Forening mellem Danmark og Sverrig ved at frembringe en større Lighed i Lovgivningen.

Efter Ribe Stadsret synes den saakaldte Landbirkeret, der tillægges Kong Erik Glipping, at være udarbeidet; den blev gjældende for de til Kjøbstæderne grændsende og senere ogsaa for andre fra Herredstingenes Jurisdiction undtagne Landdistricter[2]).

§ 12.

Lovgivningen fra Midten af det 13de Aarhundrede indtil Kong Christian I.

Skjøndt Sædvaneretten vedblev at være en Hovedkilde for Retsudviklingen, viser sig dog efterhaanden en tiltagende Indvirkning af den egentlige Lovgivning. Derved fremtræde overhovedet to Momenter af stor Vigtighed, som vel i Tidens Løb forandredes og formindskedes, men i Principet dog bleve gjældende indtil Souveræniteten indførtes og Christian den 5tes Lovbog udkom, det er: Folkets Deelagtighed i den lovgivende Magt og den forskjellige provindsielle Retsforfatning. Vel nævnes Kongen som Lovgiver, men til Lovens forbindende Kraft udfordredes Folkets Samtykke. Saaledes findes i E. S. L. VI. 6 om en Retsregel det Udtryk »forthy tok landæt thær wethær«, Jydske Lovs Fortale siger: ængi man skal oc dømæ the logh thær kunung givær oc landæt takær withær, then ma han oc æi aftæka ællær skiftæ utæn landæns wiliæ, og i Kong Erik Glippings Vordingborgske Forordning af 19. Marts 1282 siges ligesaa: Thætte ær thæn logh, ær konung — gaf — æftær allæ Danæ rath oc the withær tokæ. Den samme Regel gjentages i Haandfæstningerne 1320 og 1326: non inveni-

---

[1]) Ancher II. 706, 713. Rosenvinge Indl. LI, XXV. Schlegel 155. Larsen 291.

[2]) Ancher II. 681. Schlegel 164, Rosenvinge Retshist. § 31. Molbech, hist. Tidsskr. IV. 595.

antur novæ leges nisi de consensu totius regni in parlamento generali. Lovgivningen, ligesom andre offentlige Anliggender, blev i den ældre Tid foretagen paa almindelige eller provindsielle Folkeforsamlinger (Thing) og senere, vel omtrent fra Slutningen af det 12te Aarhundrede, paa de s. k. Rigsdage eller Danehoffer (parlamentum generale), hvor ikke hele Folket mødte, men Repræsentanter for de forskjellige Stænder, af hvilke de privilegerede udøvede en tiltagende Overvægt. Den regelmæssige Afholdelse af slige Forsamlinger blev tilsikkret i alle Haandfæstninger fra Erik Glipping indtil Slutningen af det 14de Aarhundrede, efter hvilken Tid i Almindelighed Rigsraadet traadte istedetfor Rigsdagen[1]).

Den forskjellige provindsielle Retsforfatnings Opretholdelse blev, som allerede tidligere bemærket, ligeledes tilsikkret i alle Haandfæstninger og, ligesom mange særlige Love for en enkelt Provinds bleve vedtagne enten paa almindelige Rigsdage eller paa Landsthingene, saaledes bleve ogsaa de Love, som vare bestemte til at gjælde for hele Riget, ikke sjeldent udfærdigede i særskilte Forordninger for de enkelte Provindser. Dog blev denne Ulighed i de forskjellige Landsdeles Retsforfatning efterhaanden i mange Punkter hævet især ved Sædvane og Praxis, idet en gjensidig Indvirkning fandt Sted mellem Provindserne og Retsregler, som efter Lovgivningen eller Sædvane oprindelig kun vare provindsielle, jevnlig bleve vedtagne som gjældende ogsaa i de andre Provindser. Af stor Vigtighed saavel i foranførte Henseende som overhovedet for Retsudviklingen var den Indflydelse, som de høiere Retter, Landsthingene og fra Slutningen af det 13de Aarhundrede især Kongens Retterting udøvede[2]), ikke alene ved egentlige Domme, men navnlig ogsaa ved de Erklæringer eller Betænkninger, som disse Domstole afgave paa de dem jevnlig saavel af Privatmænd som af Kongen selv forelagte almindelige Forespørgsler om tvivlsomme Retsspørgsmaal[3]). Disse Domme bleve derfor ogsaa især benyttede ved Thor Degns Artikler og i Biskop Knuds Glosser og særegne Samlinger dannedes af de saaledes ved Retspraxis

---

[1]) S. Larsens saml. Skr. I. 2. S. 215. Jvfr. Aschehoug 70—79.

[2]) Larsen, De danske Kongers Deeltagelse i Retspleien, saml. Skr. I. 2. S. 314.

[3]) Schlegel Retssædv. 257. Rosenvinge gamle Domme I. Fort. XXI. og de der anf. Domme. Larsen I. 1. S. 281.

fastsatte almindelige Retsregler i Forbindelse med enkelte Bestemmelser af Lovbøgerne og Kongelige Forordninger. De Retsregler, der saaledes, især ved Landsthings- og Herredagsdomme, efterhaanden vare blevne gjældende for hele Riget, kaldtes i Modsætning til den provindsielle og partikulære Ret Rigens Ret, under hvilken Benævnelse de ofte paaberaabes i senere Domme[1]). En Deel af denne Rigens Ret, som ofte ligeledes anføres under den samme Benævnelse, men sædvanlig under Navn af »Rigens Ret og Dele eller Rigens Rets Dele«, indeholder de gjældende Regler om den Rettergangsmaade, der brugtes deels til Dommes Fuldbyrdelse deels til Eiendoms Stadfæstelse ved Kongebreve[2]). Denne Retsforfølgningsmaade, om hvilken Christian IV udgav en udførlig Lov 1621, synes at have udviklet sig fra Midten af det 13de Aarhundrede, og den ældste Bestemmelse herom findes i en Samling af Lovstykker, som tillægges Kong Christoffer I., men den blev nærmere bestemt i Erik Glippings to Forordninger af 1282. Om disse Forordninger, af hvilke den ene blev given paa Dansk den 19de Marts paa en Rigsdag i Vordingborg og den anden paa Latin den 24de Juli i Nyborg, antog man tidligere, at den første var given for Sjælland og den anden for Jylland, men rimeligviis ere de begge to givne for alle tre Provindser med de fornødne Afvigelser for hver især[3]). Af den Vordingborgske Forordning har man i et Haandskrift af Skaanske Lov fundet det for Skaane bestemte Exemplar, som kun med Hensyn til Myntfoden er afvigende fra den Sjællandske; ogsaa den Nyborgske Forordning findes i flere Haandskrifter af Skaansk Ret, i det ene med en Bemærkning med Hensyn til den Skaanske Myntfod. Paa samme Maade blev 1284 en Forordning, som sigtede til at afskaffe forskjellige Misbrug især med Hensyn til Rettergangsmaaden, given i tre særskilte Exemplarer, som findes bag ved Lovbøgerne i Manuscripter og de ældste Udgaver[4]). Fra Erik Glippings Tid er formodentlig ogsaa den saakaldte Dalbyske Forordning, der omhandler forskjellige, Formueforholdet mellem Ægtefæller

---

1) Rosenvinge, Danmarks Rigens Ret 1842. Gamle Domme I. Fort. XXIII, 300, IV. 73, 98.

2) Ancher II. 595. Rosenvinge om Rigens Ret og Dele 1847; gamle Domme I. 135, III, Fort. XVIII; IV. 2, 4, 28, 132, 306.

3) Ancher I. 505. Rosenvinge Rig. R. og D. 23. Schlyter Indl. til corp. jur. Scan. XXIII. Aarsber f. d. Geh. Arch. II. 3, 5.

4) Ancher I. 525. Rosenvinge Retshist. I. 42. Larsen 285.

vedkommende Materier og i nogle Haandskrifter udtrykkelig tillægges denne Konge. Af Erik Menveds Forordninger er især af Vigtighed en latinsk fra 1304, der kun er bevaret, som given for Jylland, i et Haandskrift, som indeholder Udkastet til Biskop Knuds Glosser, hvorefter Ancher har ladet den trykke i 2den Deel af Lovhistorien S. 534. Den synes at have været en almindelig Forordning, men hvoraf de for de andre Provindser bestemte Exemplarer ere tabte. I Indledningen siges nemlig: Noveritis cum melioribus regni nostri in parlamento Nyborg celebrato de singulis regni partibus congregatis inter cetera tangentia nos et regnum super infra scriptis specialiter tractavimus et eadem concorditer acceptavimus. Et de eorum consilio et consensu statuimus, ut ab omnibus et singulis undique infra regni nostri terminos generaliter et inviolabiliter observentur. Endvidere indeholder Forordningen følgende Sætning, som har givet Anledning til forskjellige Hypotheser: De legibus scriptis in Thord ordinatum est, quod Dominus Ripensis Episcopus Christiernus, assumtis secum Dominis Gunnulpho Suensson, Swenone Rusticus, Thordone Litlæ et Nicolao Brock, ipsas de latino in dacicum extrahi faciat et transferri et translatas in singulis partibus dari, ut considerent et eligant utiliores, quas voluerint et pecierint confirmari, quas etiam nos, considerato que nobis, corone nostre et communitati regni necessarie fuerint, anno futuro in celebratione parlamenti proximi confirmari faciemus. Interim etiam communitas Dacie legibus prius habitis perfruatur. Herefter antog Ancher[1]), at det havde været Kong Erik Menveds Hensigt at give en almindelig Lovbog for hele Riget, hvorved de forrige Lovbøger for de enkelte Provindser skulde afskaffes, men at denne Plan ikke var kommen til Udførelse, hvorimod det omtalte Udkast var blevet til en særlig Lov for Sjælland og at den saakaldte Eriks Sjællandske Lov derfra havde sin Oprindelse. Rosenvinge, som søgte at gjendrive denne Hypothese, meente derimod, at den der nævnte Thord eller Thordo Litlæ var Forfatteren til de senere efter ham kaldte Artikler, og at der ved legibus scriptis in Thord var sigtet til disse Artikler, hvilken Mening han dog senere opgav[2]). Medens begge disse Hypotheser ikke kunne ansees for antagelige, er det derimod rimeligt, at Forordnin-

[1]) Saml. Skr. I. 566.
[2]) Indl. til Eriks S. L. XIII, Fort. til J. L. VII.

gen af 1304 har været bestemt til at gjælde for hele Riget, og at den er udgaaet ikke alene for Jylland, men ogsaa for de andre Provindser, ligesom Erik Glippings Forordninger med de for hver Provinds nødvendige Afvigelser. Denne Forordning handler iøvrigt om forskjellige Materier, navnlig Skibsleding eller Bidrag til Krigsskibes Udredning, Taxter for forskjellige Klædevarer, Mynt, Mandebod, Forsvar for Retten, Skibbrud m. m.)[1].

Christoffer den 2dens Haandfæstning af 1320[2]) blev lagt til Grund for de af de følgende Konger udstedte, navnlig Valdemar Eriksens 1225, Valdemar Atterdags 1360, der kalder sig selv Haandfæstning, og Kong Olufs 1376. Disse Haandfæstninger, som vel i Hovedsagen angaae de statsretslige Forhold, men dog ogsaa indeholde nogle for Privatretten vigtige almindelige Bestemmelser, findes alle trykte efter Originalerne i 2det Bind af Aarsberetningerne fra det kongelige Geheimearchiv.

§ 13.

Søretter.

Den gamle Slesvigske Stadsret indeholder nogle enkelte Bestemmelser Søretten vedkommende i Art. 53—55, 57—62 om Fragt, Skibbrud, Skippernes Udeblivelse fra Skibet, Misgjerninger forøvede paa Søen, hvormed den Flensborgske Art. 84—93 og den Haderslevske Art. 32—34 ere næsten overeenstemmende. I Provindsiallovbøgerne omhandles blot Vrag og Skibbrud, Sk. L. VIII. 1—3; Er. S. L. VI. 18—20; J. L. III. 61—63. Iøvrigt findes i vore gamle Love Intet om Søretten, og det maa antages, at Sædvaneretten har været bestemmende i de herhen hørende Forhold, indtil den Visbyske Søret blev til og kom i Brug. Om denne Sørets Oprindelse og Alder har der været megen Tvivl. Den var oprindelig plattydsk og blev saaledes 1505 trykt af Ghemen i Kjøbenhavn under Titel af »det hogeste und oldeste Waterrecht»; i Slutningen hedder det: »hier endiget sick dat Gothlandische Waterrecht, dat de gemene Koeplüde und Schippers geordineret und gemaket hebben tho Wisby». Da den var meget i Brug ikke alene her i Landet, men overhovedet i det nordlige Europa, var hele Oplaget snart udsolgt og Udgaven bleven en

[1]) Ancher I. 594. [2]) Ancher I. 621.

Sjeldenhed; men den blev aftrykt i Lybek og derefter udkom en Hollandsk og 1545 en Dansk Oversættelse. Det var længe den almindelige Mening, at denne Søret var meget gammel og at dens Indhold var oprindelig Visbysk Ret. Den første, som bestred denne Menings Rigtighed, var en Amsterdamer Kjøbmand Adrian Werner i sine 1711 udkomne »Nederlands Zeerechten«, og Resultatet af hans Undersøgelse er i Hovedsagen bleven stadfæstet ved de i nyere Tid foretagne[1]). Det kan nu ansees for utvivlsomt, at denne Søret er en i Visby af Søfarende og Kjøbmænd foranstaltet og efter forskjellige Kilder fra Tid til anden forøget Samling af Søretsbestemmelser og at den i dens nuværende Skikkelse ikke kan være bleven til før Midten af det 15de Aarhundrede. Byen Visby paa Gulland blev allerede tidlig et Samlingssted for de Østersøiske Søfarende og var fra 1361, da Valdemar Atterdag erobrede Øen, indtil 1645 under de danske Kongers Herredømme. Visby havde en Stadsret, som tillægges den Svenske Konge Magnus Erikson og som i 3die Bog indeholder en Søret, der er meget forskjellig fra den saakaldte Visbyske og navnlig mindre fuldstændig end denne, som derfor maa antages at være yngre. Dertil kommer, at det paa flere Steder (Art. 44, 56, 60) omtalte »Marsdeep«, som var et Indløb til Amsterdam, først skal være blevet til i Aaret 1400 ved Havets Gjennembrud. Med Hensyn til Samlingens Sammensætniug er det umiskjendeligt, at den bestaaer af tre Afdelinger, som navnlig ogsaa ere forskjellige i Henseende til de i hver af dem nævnte Steder og Havne, idet i den første kun forekommer Navne, som tyde hen paa Lybek, Heringwiek, Travemynde og Travefloden (Art. 6, 8), i den anden især Franske, Bordeaux, Rochelle, og den Flamske Havn »thor Schlüse eller ter Sluys« (Art. 13, 16, 20, 23, 25, 30, 33) og i den tredie Hollandske, Amsterdam, Vlie, Marsdeep (Art. 39, 40, 44, 48, 49, 53, 56, 60). Den 1ste Afdeling, der indeholder Artiklerne 1—12, er ganske overeenstemmende med den Lybske Ret og synes at være tagen derfra. Det 2det Stykke Art. 13—36 stemmer aldeles overeens med en Søret, der sædvanlig kaldes efter den Flanderske By Damme, og i et Haandskrift henføres disse Artikler til en

[1]) Jvfr. Meyer hist. leg. marit. med. ævi Götting. 1824. Falck Hdb. I. § 139. Schlegel Retssædv. 177, Rosenvinge i Maanedsskr. f. Literat. IV. 363; Retshist. § 34. Larsen I. 293. Schlyter i Indl. til corp. jur Scan.

»Waterrecht van Damme», men denne var heller ikke original, kun en Oversættelse af en gammel Fransk Søret fra Øen Oléron i Nærheden af Rochelle, og disse »Rôles et coutumes d'Oléron», som allerede have været til i det 13de Aarhundrede, maae derfor ansees for den egentlige Kilde. Den 3die Afdeling Art. 37—70 har i Haandskrifter en særegen Overskrift: »Hiernah folget de Ordinantie de de Koeplüde, Schippers und Schipmanne under malckander hebben», og denne »Ordinantie» er rimeligviis den Nordhollandske eller Amsterdamske Søret, hvormed dette Stykke er overeenstemmende. Vel har man herimod anført en Erklæring af Magistraten i Amsterdam, hvori der siges, at man der rettede sig efter »den Waterregte van Wisby», men dette beviser Intet i Henseende til dette Stykkes Oprindelse, da den hele Samling utvivlsomt var affattet i Visby og kaldtes efter denne By. De to sidste Artikler ere udentvivl senere Tillæg, Art. 71 gjentager i Hovedsagen kun Indholdet af Art. 48 og Art. 72 er en ordret Gjentagelse af Sørettens Begyndelse. Den Visbyske Søret blev gjældende i Danmark til langt ind i det 16de Aarhundrede. En Søret, der tillægges Kong Hans og som Rosenvinge har ladet trykke 1830 efter et i Hamborg fundet Manuscript, kaldes i Overskriften »Danmarks Waterret», men den er uden Aarstal og Angivelse af nogen Konges Stadfæstelse. Den er for største Delen tagen af Christoffer af Baierns svenske Stadsret og sandsynligviis kun et Privatarbeide. Det samme er vistnok Tilfældet med en Søret, som tillægges Christian III. og hvis Indhold svarer til den 2den og 3die Afdeling af den Visbyske Søret, og i alt Fald kan det ansees for utvivlsomt, at hverken den ene eller den anden af disse Søretter nogensinde har faaet Lovskraft. Derimod gav Frederik II. 1561 en Søret, som blev gjældende indtil den næsten ordlydende optoges i Christian Vtes danske Lov. En Hovedkilde til denne Søret var den Visbyske. Da den ogsaa skulde gjælde i Hertugdømmet Slesvig, blev den allerede tidlig oversat paa plattydsk, hvilken Oversættelse er trykt hos Westphalen IV. 1827. Kun Byen Husum beholdt den Visbyske ifølge et særskilt Privilegium af Hertug Adolf.

§ 14.

Lovgivningen under Kongerne af den Oldenborgske Stamme.

Efterat P. Resen i Aaret 1684 havde udgivet »Christian den Andens geistlige og verdslige danske Lovbøger».

var det den almindelig antagne Mening, at denne Konge først i Aaret 1521 (26. Mai) havde udgivet en almindelig Lovbog, som kaldtes den geistlige, fordi den begynder med Bestemmelser om Geistligheden, og dernæst, da han var nødsaget til at foretage en Deel Forandringer i disse Bestemmelser, i det følgende Aar (6. Jan.) en ny almindelig Lov, den saakaldte verdslige. Men de i nyere Tid især af Rosenvinge og Larsen foretagne nøiagtige Undersøgelser give det sikkre Resultat, at denne Mening i flere Hovedpunkter ikke kan være rigtig[1]). Den saakaldte geistlige Lov indeholder i det eneste i Behold værende Haandskrift, hvorefter Resen sandsynligviis har ladet den trykke, i Cap. 135—139 de Forskrifter om Vrag, som ere givne i en d. 26. Mai 1521 om denne Gjenstand udkommen Forordning[2]), tilligemed en Straffebestemmelse i Cap. 140, som ikke findes i hiin Forordning, og derefter i Cap. 141 den med dennes Slutning overeenstemmende Epilog. Da det nu er meget paafaldende, at Kongen paa een og samme Dag skulde have givet disse Forskrifter deels i en særskilt Forordning, deels i en almindelig Lov, saa har man antaget, at denne Deel af Loven kun kunde ansees for et Udkast til en forbedret Vraganordning og at Lovens Epilog og Datum alene tilhøre den særskilte Forordning og ved en Feiltagelse i Haandskriftet ere tillagte selve Loven eller Lovudkastet. Med Hensyn til dette Punkt lod sig vel anføre, at det dog var tænkeligt, at Forordningen kun var et især med Hensyn til de fremmede Søfarende og Kjøbmænd foranstaltet Aftryk af de for dem vigtige Bestemmelser om Vrag, hvortil der i Slutningen af Cap. 140 henvises[3]). Derimod er det af flere Omstændigheder klart, at den geistlige Lov, idetmindste i den Form, hvori vi have den i Haandskriftet og som den er trykt, ikke kan være udkommen som Lov, men kun er et Lovudkast, der var bestemt til at skulle gjælde paa Landet, samt at den verdslige Lov kun var en Lov for Kjøbstæderne. At Haandskriftet og den derefter trykte Text til

---

[1]) Rosenvinge i Skand. Lit. Selsk. Skr. XX. (1823) og i Indl. til Rec. og Ordin. (Sml. af gamle Love IV. 1824). Larsen i jurid. Tidsskr. XI. (1825) og i sml. Skr. I. 1.

[2]) Hvitfeld 1172. Scepper defens. adv. Lubecenses S. III.

[3]) »och ville Vi, at hver Skipper eller Kiøbmandt, som vor Strømme, Landt och Rige besøgendis vorder, schulle hafve eth vort Breff herom lyudendis, som forschrefvit staaer, som Vi och therfor hafver ladit prenthet«.

G. L. kun indeholder et Udkast, fremgaaer navnlig af Cap. 10 og 21, hvor der findes Bestemmelser om en Mulct og om en vis Løn, men i begge Tilfælde er Beløbet ikke bestemt og Pladsen dertil ladt aaben, saa at den aabenbart skulde udfyldes ved selve Lovens Udstedelse. Og hvad Omraadet angaaer er det med Hensyn til den saakaldte verdslige Lov eller Christian den Andens Ordinants saavel efter dens Indledning og Slutning, som dens hele øvrige Indhold utvivlsomt, at den kun skulde gjælde for Kjøbstæderne, og ikke mindre klart er det, at den geistlige Lov, idetmindste for største Delen, er affattet paa en saadan Maade, at den kun var passende for Landet. En stor Deel Bestemmelser findes i det Væsentlige overeenstemmende i begge Lovbøger, men næsten overalt med saadanne Afvigelser eller Forandringer, at Omraadet for hver af dem synes med Sikkerhed at kunne antages at have været det oven angivne. Saaledes nævnes i den geistlige Lov overalt Herredsdommere, Herredsthing og Landsthing, hvor den verdslige Lov har Skultus, Borgermester og Raad eller Raadhuset, og den samme Forskjel findes gjennemført paa mange andre Steder. Vel findes der i den geistlige Lov nogle Capitler, som nærmest angaae Kjøbstæderne, men de indeholde næsten uden Undtagelse saadanne Bestemmelser, som paa en eller anden Maade ogsaa kunde være gjældende for Landet eller om hvilke det kunde være af Vigtighed ogsaa for Landboerne at have Kundskab. Paa samme forskjellige Maade ere ogsaa de d. 10. Febr. 1521 til Bedste for Kjøbstæderne udgivne Artikler i begge Lovbøger benyttede, idet den geistlige Lov deraf kun har optaget nogle faa Bestemmelser, hvorimod de, som alene vedkom Kjøbstæderne, kun findes i den verdslige Lov[1]). Men skjøndt det efter det ovenfor Anførte er utvivlsomt, at vi have den s. k. geistlige Lov kun som et Udkast, der i denne Skikkelse ikke har faaet Lovskraft, findes der dog adskillige Yttringer, fra hiin og den følgende Tid, som lade antage, at Christian II., foruden den verdslige Lov og førend denne udgik, har givet en almindelig Lov, hvorved et lignende Udkast er lagt til Grund, og at begge Lovarbeider have været omtrent samtidige[2]). Saaledes anvendes der i en Kongelig Dom af 22. Dec. 1521, som altsaa er ældre end

---

[1]) D. Mag. III. 295—303, Jvfr. G. L 14, 16, 32, 33, 94; V. L. 41—45, 47—50, 60—63, 89, 90

[2]) Allen, om Chr. d. Andens s. k. geistlige Lov, 1867.

den verdslige Lov, en Mulct for Udeblivelse »efter vor Skikkelse og Ordinantses Lydelse« [1]) og en saadan Henviisning forekommer ogsaa i flere andre Dokumenter fra samme Tid. Dermed synes ogsaa Hvitfelds, rigtignok noget unøiagtige og uklare Beretning om Christian d. 2dens Lovgivning bedst at kunne forenes. Efterat han nemlig har sagt, at Kongen blev betænkt »en ny Lov og Ret at skikke over alt Riget«, tilføier han: »og endog udi samme nye Love findes mange gode nyttige Artikler og Punkter, saa findes der og en heel Hob skadelige« [2]) og dernæst anfører han en stor Deel Bestemmelser, som deels findes i begge Lovbøger, deels blot i den geistlige Lov, idetmindste i den Form, hvori han anfører dem (Cap. 1, 4, 19, 53, 57, 70, 109—111); men det er neppe rimeligt, hverken at han har anført blot paatænkte, men ikke udkomne Lovbud, heller ei at han har sigtet til flere særskilte Anordninger, om hvilke der ellers Intet vides. Hvad angaaer Tidsforholdet mellem de to Lovarbeider, maa det vel antages, at de, som allerede bemærket, omtrent have været samtidige og at Udarbeidelsen er skeet i Aaret 1521 efter den 26. Mai. Dermed vilde stemme hvad ovenfor er anført om den paa denne Dag udkomne Vraganordning, og til den angivne Tid synes ogsaa enkelte Tidsbestemmelser i den geistlige Lov at hentyde, efter hvilke visse Forskrifter skulde træde i Kraft »nu strax efter Paaske næstkommende« (Cap. 9, V. L. 97) eller »strax paa Foraaret næstkommende« (Cap. 96), da det, allerede paa Grund af Kongens daværende Stilling, ikke er sandsynligt, at et saadant Lovarbeide er foretaget senere hen i det følgende Aar. Med en saadan samtidig Udarbeidelse vilde det ogsaa kunne forenes, at der fandt en Henviisning Sted fra den ene Lov til den anden, f. Ex. g. L. Cap. 12 (»efter Konningens Ordinancies Lydelse«) jvfr. m. V. L. Cap. 82 og 132, og at der paa flere Steder i den geistlige Lov nævnes en Skultus som første Øvrighedsperson i Kjøbstæderne (Cap. 5, 14, 16), hvilket Embede først blev indført ved V. L. Cap. 1.

Af den verdslige Lov haves flere Haandskrifter med nogle indbyrdes Uovereenstemmelser, som for største Delen kunne forklares af den Omstændighed, at de forskjellige Exemplarer have været bestemte hver for sin Provinds, Jylland, Fyen, Sjælland og Skaane, og ere blevne udfærdigede

[1]) Suhm ny Saml. I. 372. Jvfr. G. L. 54, V. L. 18.
[2]) S. 1182.

efterhaanden til forskjellige Tider, hvorved der i de senere Exemplarer er foretaget flere Forandringer, Udeladelser eller Tilsætninger[1]). Ved denne Lovbog vare for en stor Deel fremmede Love, tydske og hollandske, benyttede. Efterat Kong Christian II. havde maattet forlade Landet, bleve de af ham givne Love paa Viborg Landsthing d. 23. Marts 1523 offentlig brændte og i Frederik den 1stes Haandfæstning af 3. Aug. s. A. (Art. 73) erklærede »døde og magtesløse«; men de beholde en ikke ubetydelig Interesse for Retshistorien saavel som for den almindelige Historie, og mange Bestemmelser bleve senere optagne i Christian d. 3dies Recesser.

Som ovenfor anført, have Nogle, skjøndt uden Føie, antaget, at allerede Valdemar II. og senere Erik Menved have været betænkte paa at udgive en almindelig Lovbog for hele Riget; derimod havde vistnok Christian III. en saadan Plan, idet han ved Rigsraad Erik Krabbe lod foretage de dertil fornødne Forarbeider og udarbeide et Udkast til en saadan Lovbog[2]), hvortil ogsaa Frederik d. 3die gjorde Skridt, der dog først kom til Udførelse under dennes Søn og Eftermand Christian V.[3]). Men skjøndt Provindsiallovbøgerne indtil da forbleve gjældende, blev dog den mellem de enkelte Provindsers Retsforfatninger herskende Uovereenstemmelse og Forskjellighed i mange vigtige Punkter udjævnet og hævet især ved de i det 16de og 17de Aarhundrede udstedte almindelige og specielle Love. Ogsaa i Henseende til Gjenstand og Indhold fik Lovgivningen i denne Tid en mere almindelig Charakteer, idet ved Reformationen mange Sager, som forhen ansaaes for geistlige og omhandledes i den geistlige Lovgivning, gik over til den verdslige, f. Ex. foruden Alt, hvad der angik Kirke-, Skole- og Fattigvæsenet, hele Ægteskabsretten. Men tillige fik fremmede Retskilder, den romerske og tydske Ret, en tiltagende Indflydelse paa Praxis og tildeels ogsaa paa Lovgivningen, hvortil Stiftelsen af Kjøbenhavns Universitet bidrog, idet kun denne fremmede Ret i lang Tid blev foredragen her og Posten som juridisk Professor besat med fremmede Jurister[4]). Den sædvanlige Bekjendtgjørelsesmaade for Lovene var længe Forkyndelsen paa Thinge, især paa Landsthingene[5]), og den

---

[1]) Rosenvinge anf. Indl. XXIV. Larsen I. 1. S. 21, 300.
[2]) Ancher I. 371.
[3]) Rosenvinge I. 69 Not. c. Krieger Grundlag 73.
[4]) Rosenvinge § 47 flg. Jvf. gl. D I. 62, 270. Paludan-Müller i Overs. over Vidensk. Selsk. Forhdl. 1867 S. 53.
[5]) Rosenvinge gl. D. I. 6. (1468).

første trykte Forordning var Christian den 2dens om Vrag af 1521, som blev trykt i flere tusinde Exemplarer før at bringes til fremmede Søfarendes Kundskab[1]), men først fra Christian den 4des Tid blev Bekjendtgjørelsen ved Trykken den regelmæssige. Ogsaa blev ved enkelte Forordninger den aarlige Læsning befalet[2]). Vel lovede endnu Frederik I. i Haandfæstningen (73), at nye Love skulde gives ikke alene med Rigsraadets, men ogsaa med hele Landets Samtykke; men ligesom dette ikke blev gjentaget i de senere Haandfæstninger, saaledes ere ogsaa næsten alle i den følgende Tid udkomne almindelige Love eller saakaldte Recesser givne paa Herredage, hvor kun Rigsraadet var samlet, og foruden Recessen af 1536, ved hvilken Reformationen blev indført og andre vigtige til den offentlige Ret henhørende Bestemmelser bleve vedtagne, er kun den Kjøbenhavnske Reces af 1547 given paa en Rigsdag (»Riges Raadts Raad, Adel og Indbyggere»)[3]).

Af Frederik den 1stes almindelige Love indeholder den Odenseske Reces af 20. Aug. 1527 Stadfæstelsen paa en Overeenskomst mellem Adelen og Geistligheden, om dennes Forhold og Rettigheder, og Ordinantsen af 14. Juli 1530, som var foranlediget ved et Andragende fra Kjøbstæderne, forskjellige Bestemmelser om Handel og Kjøbmandskab til Opretholdelse af Kjøbstædernes Privilegier. Efter denne Konges Død holdt Rigsraadet en almindelig Herredag i Kjøbenhavn og der bleve givne to Recesser af 3. og 4. Juli 1533, af hvilke den første paabød den Odenseske Recesses Overholdelse med flere Tillæg til Bedste for Geistligheden; den anden indeholder forskjellige Bestemmelser sigtende til Opretholdelsen af Landefreden og til at imødegaae den tiltagende lovløse Tilstand, navnlig i Henseende til Rettergangen. Christian d. 3dies 1ste Kjøbenhavnske Reces af 30. Oct. 1536 sanctionerede de paa Rigsdagen især om Reformationens Indførelse fattede Beslutninger tilligemed flere Bestemmelser angaaende den offentlige Ret og de forskjellige Stænders Forhold og Rettigheder. Den 2den Kjøbenhavnske Reces af 24. Aug. 1537 og den Odenseske af 24. Juni 1539 behandle forskjellige

[1]) Rosenvinge Indl. til Rec. XIV.
[2]) Frdn. 27. Marts 1629, 2den Post § 20 (st. Rec. 1 – 1—18).
[3]) Jvf. Dronningb. Rec 1551 »wor Reces, som wi met wore elskelige menige Danmarkis Rigis Raads, Adel og andre wore Undersotters Samtycke lod udgaae MDXLVII.

Materier, navnlig Rettergangen og Forbrydelser, hvilke Artikler ligge til Grund for de senere Recesser, om Handel og Haandværk, Mønten, Betleri og andre Politianliggender samt Fiskeri og Jagt; navnlig fastsatte den Odenseske Bøndergaardenes Udelelighed (Art. 11) og forbød Trolovelsen blandt Adelen forinden Børnenes myndige Alder (Art. 14); den 3die Kjøbenhavnske Reces af 22. Oct. 1540 angaaer i Særdeleshed Kjøbmandskab og andre Næringsforhold. Den 4de Kjøbenhavnske af 6. Dec. 1547 og den Dronningborgske Reces af 21. Dec. 1551 have optaget endeel Bestemmelser af Recesserne fra 1537 og 1539 og indeholde tillige mange nye Anordninger især om Retspleien, men ogsaa om andre privatretlige Forhold, og den 5te Kjøbenhavnske af 20. Mai 1557, der især omhandler Næringsforholdene, har i Art. 8 en vigtig Bestemmelse om Rentefoden. Den vigtigste er den Koldingske Reces af 13. Dec. 1558, som i 70 Artikler sammenfatter Hovedindholdet af alle de tidligere Recesser fra 1537, men især af dem fra 1547 og 1551. Den er en vigtig Kilde til Christian Vtes danske Lov, hvor den ofte anføres under Navnet »Recessen« uden nærmere Betegnelse. Ogsaa i den Slesvigske Praxis blev især denne Reces meget benyttet og den findes derfor ogsaa i tydske Oversættelser. Det samme er Tilfældet med Frederik den 2dens Kallundborgske Reces af 21. Novbr. 1576 og den udførlige Ordinants om Ægteskabssager af 19. Juni 1582. Kong Christian den 4des saakaldte lille Reces af 31. Marts 1615 var, som i Indledningen siges, foranlediget ved, at de tidligere Forordninger ikke behørigen vare forkyndte og overholdte, hvorfor det var anseet fornødent, at lade de vigtigste sammenfatte og trykke, dog at »andre særdeles og Particular-Forordninger« dermed ikke skulde være afskaffede. Den store Reces af 27. Febr. 1543, en af de vigtigste Kilder til Christian Vtes Lov, skulde efter Indledningen indeholde Alt, hvad i Kongens Regjeringstid siden 1596 var »bleven publiceret og paabøden, som Danmark og Norge i Almindelighed og icke nogen særdelis Stiftelse, Bye eller des Beskaffenhed angaaer eller det, som idelig Forandring er undergiven, som Tolden, Accisens Oppebørsel, Myntens Verd og deslige«. Alle Anordninger, som ikke fandtes i den nye Reces, skulde være ophævede, med Undtagelse af hine specielle og det som »for Tidernes Omstænde og Beskaffenhed icke saa stadig kan anordnes, at der jo lettelig kan Forandring foraarsages og derfor Retten og Politien

i gemeen saa egentlig icke angaar». Denne Reces er deelt i 3 Bøger, af hvilke den 1ste omhandler Geistligheden, den 3die Norge, og den 2den under Overskrift: »om verdslige Politie» mange meget forskjellige Ting, nemlig Cap. 1 Kongens Lehn og Lehnsmænd, Cap. 2 Adelen, Cap. 3 Kjøbstæderne, Cap. 4 smitsomme Sygdomme, Cap. 5 Giftermaal og Løsagtighed, Cap. 6 Rettergangen, Cap. 7 Arv, Cap. 8 Brylluper, Barseler, Begravelser og »anden unöttig Bekostning», Cap. 9 Møller, Cap. 10 Manddrab, Cap. 11 Vægt og Maal, Cap. 12 Ud- og Indførsel, Cap. 13 Øxen-Handelen, Cap. 14 Tyve, Cap. 15 Gjældssager, Cap. 16 Registrering efter Hosbondens Død, Cap. 17 og 18 Værger og Umyndige, Cap. 19 Rottekrud, Cap. 20 Humlekuler, Pilestager og Hampfrø, Cap. 21 Tjenestefolk og Løsgængere, Cap. 22 Markeder, Cap. 23 Veie, Cap. 24 Vognmænd og Færgeløn, Cap. 25 Jagt og Fiskeri, Cap. 26 Ertzgruber, Cap. 27 Krohold og Gilder, Cap. 28 Troldfolk, Cap. 29 Hovednøgle, Cap. 30 Priis paa løse Stodheste, Cap. 31 »Ziitze-(Accise-) Sedeler.« — Det fremgaaer heraf klart, at Ordet »Politi«, som her bruges i Modsætning til de mere »foranderlige Love«, her er taget i en anden og videre Betydning end den ellers sædvanlige og ligeledes i Fortalen til Christian Vtes Lov brugte, hvor Ordet netop betyder saadanne »efter Tidernes Leilighed foranderlige Love», hvilke skulde sammenfattes i en særegen Politiordning.

De i denne § omtalte almindelige Love ere indlemmede i Rosenvinges Samling af gamle danske Love IV.

Anden Afdeling.

Offentlig Ret.

---

§ 15.

Kongerigets Territorium.

Efterat Gorm havde forenet de forskjellige Smaariger til eet samlet Kongerige, omtrent paa samme Tid som Harald Haarfager gjorde det samme i Norge, bestod det danske Rige af tre Hovedprovindser, Skaane med Halland, Bleking og Bornholm, Sjælland med Laaland, Falster og Møen, og Jylland med Fyen, Langeland, Samsø og andre mindre Øer. Disse Provindser, oprindelig beboede af forskjellige indtrængte, mere eller mindre indbyrdes beslægtede Folkestammer, beholdt dog ogsaa efter denne Forening under een Konge i flere vigtige Retninger en særlig Stilling, idet enhver beholdt sin egen Retsforfatning, sine provindsielle Folkeforsamlinger m. m., og først i Aarhundredernes Løb blev denne Adskillelse og Forskjellighed efterhaanden udjævnet.

Skaane, hvor efter Adskillelsen fra den Hamborgske og Oprettelsen af en særegen nordisk Ærkebispestol (1104) den danske Ærkebiskop vedvarende havde sit Sæde i Lund, underkastede sig i Danmarks Uheldstid under Christoffer II. den Svenske Konge (1332), som nu kaldte sig Konge af Skaane, men blev igjen afstaaet til Valdemar Atterdag (1360)[1], der dog paa 15 Aar (1370—85) overdrog Størstedelen af Landet til Hansestæderne. Efter Roeskilder Freden 1658 skulde Skaane med alle dertil hørende Bilande afstaaes til Sverrig; men ved den Kjøbenhavnske Fred 1660 blev dog Born-

---

[1]) Jvfr. Jahn i d. skandin. Lit. Selsk. Skr. 1827.

holm tilbagegivet. Denne Ø, som allerede i det 12te Aarhundrede var overladt til Ærkebispen, forblev i dette Forhold næsten uafbrudt indtil Christian d. 2dens Tid[1]), hvorefter den 1523 blev af Frederik I. paa 50 Aar overdraget til Lybekkerne for den ham ydede Bistand[2]), men indløstes dog inden denne Tids Udløb af Frederik den 2den. For den under den Svenske Krig udviste Troskab og Kjækhed benaadede Frederik den 3die Øen med flere vigtige Privilegier og Friheder.

Den danske Befolknings oprindelige sydlige Grændse var Slien; men allerede ved en mellem Karl den Store og den jydske Konge Hemming 811 sluttet Fred blev Eideren fastsat som statsretlig Grændse[3]). Imellem disse to Floder laae en, rimeligviis længe ubeboet og udyrket, Landstrækning, hvis Besiddelse under de idelige Krige var usikker og vexlende, indtil Keiser Conrad II. 1027 fuldstændigt afstod den til Knud den Store, hvorefter Eidergrændsen forblev urokket, dog betragtedes hiin Landstrækning endnu i langt senere Tider som et særegent District (terra inter Sliam et Eidoram) med flere vigtige Eiendommeligheder[4]). Til denne det danske Riges Grændse strakte sig Jylland, og de allerede tidlig forekommende Betegnelser »Nørre- og Sønder-Jyder« (Juti Boreales og Australes) havde kun en local, ingen statsretlig Betydning. Posten som Statholder (præfectus) over Jyllands sydlige Deel, der formedelst dens Beliggenhed som Grændseland var af særdeles Vigtighed, blev fra Knud den Helliges Tid ideligen betroet til danske Kongesønner og denne Stilling fik efterhaanden, vel især efter Knud Lavard, en større Udstrækning og Betydning, saa at allerede i det 12te Aarhundrede Tanken om et egentligt Lehnsforhold og om Arvelighed opstod. Betegnelsen var »Hertug af Jylland« (Dux Jutiæ) og, naar allerede Saxo og Svend Aagesen bruge Benævnelsen »dux Slesvicensis«, er dette Udtryk kun en udvidet Anvendelse af Navnet for Byen og Bispedømmet

[1]) Jvnfr. Christoffer d. 2dens Hdf. Art. 10, Valdemar Erichs. Art. 8; Frederik d 1stes Hdf. 1 Arch. Eft. II. 68, 76.
[2]) Jvfr. Arch. Eft. III. 253.
[3]) Adam. Brem. I. 16 »Hemming pacem cum imperatore faciens Egdoram fluvium accepit regni terminum«; jvfr. Scr. r. d I. 16.
[4]) Scr. I. V. 348 »vastam solitudinem quæ conjungit Slaviam, Holsatiam atque Daniam«. Helmold chron. Slav. I. 12. Jvfr. Gesch. des öffentl. u. Privatr. des Herz. Schlesw. I. 3—10, 18.

Slesvig; i offentlige Diplomer findes denne sidste Benævnelse ikke før det 14de Aarhundrede[1]). Grunden til den senere Adskillelse blev især lagt under Valdemar d. 2den ved hans Søn Abels Forlehning og efter Kong Valdemars Død begyndte Stridighederne om Lehnets retslige Forhold, især dets Arvelighed, hvorved Abel og hans Slægt stedse fandt virksom Bistand hos de holsteenske Grever. Arveligheden blev faktisk erkjendt ved at Abels Efterkommere, den ene efter den anden, bleve forlehnede. Da Hertug Valdemar V. efter Christoffer 2dens Fordrivelse 1326 havde besteget den danske Throne, overlod han Hertugdømmet Sønderjylland til sin Formynder, Grev Gerhard, som et arveligt Lehn, og da efter tre Aars Forløb Kong Christoffer vendte tilbage og Valdemar igjen overtog Hertugdømmet, meddeelte Kongen Grev Gerhard en Eventualforlehning paa dette for det Tilfælde, at Hertug Valdemar skulde døe uden lovlige Arvinger[2]). Skjøndt nu dette Tilfælde ikke indtraf, støttede dog Grev Gerhards Sønner, efterat Abels Slægt var uddød 1375 med Hertug Henrik, Valdemars Søn, deres formeentlige Ret til Lehnet paa denne Forlehning, og Gerhards Sønnesøn af samme Navn opnaaede 1386 Forlehningen af Dronning Margrethe. Det varede dog ikke længe, førend Stridighederne om Lehnsforholdet begyndte paany og under Kong Erik af Pommern fremkaldte langvarige Krige, som efter Afbrydelser ved adskillige Vaabenstilstande og Overeenskomster, der ikke bleve holdte, og efter Afsigelse af nogle Domme og Voldgiftskjendelser, som aldeles frakjendte Greverne Ret til den Slesvigske Forlehning[3]), endtes 1435 med Freden i Vordingborg. Ved denne blev Hertugdømmet Slesvig indrømmet Hertug Adolf, forsaavidt han da var i Besiddelse deraf, for hans Livstid og hans Arvinger endnu to Aar efter hans Død, iøvrigt under Forbehold af alle Kongens og Kronens Rettigheder[4]); men, efterat Rigsraadet 1439 havde tilsikkret Hertugen den arvelige Forlehning med Hertugdømmet, iværksattes denne Aaret efter af Kong Christoffer af Bayern ved Udstedelsen af et formeligt Lehnsbrev, som 1455 blev stadfæstet af Chirstian I.[5]).

---

[1]) Saxo 217, 233, 256, 341, Scr. r. d. I. 160, 161, 165, 166, 239, 256, 279, 313. Sven. Ag c. 7. Jvfr. anf. Gesch. 49—51.

[2]) Antislesvigholst. Fragm 7de H. S. 65, 74.

[3]) Smst. 14de H. Diplom. Flensb. I. 161—174, 185, 222, 292—377.

[4]) Anf. Gesch. III. Urk. 36. Dansk Overs. hos Hvitfeld 788

[5]) Jahn Danm. polit. milit. Hist. under Unionskongerne, S. 509. Antislesvigh. Fragm. 7de H. S. 77—84. Jvfr. anf. Gesch I. 150.

Efterat Hertug Adolf var død uden Livsarvinger, 1459, optraadte som Arvepretendent Grev Otto af Schauenborg som nærmeste Agnat, hvorimod Christian I. paastod som Adolfs Søstersøn og nærmeste Arving at være nærmere berettiget til Hertugdømmet, og eventuelt gjorde han Fordring paa, at dette som hjemfaldet Lehn maatte inddrages under den danske Krone, men det endte med, at Kong Christian lod sig vælge af Stænderne til Hertug af Slesvig og at han selv og de efter ham følgende Konger ifølge de af dem afgivne Erklæringer modtoge Hylding ikke som Konger, men som Hertuger. Imidlertid blev Lehnsforholdet dog udtrykkelig forbeholdt og derved Slesvigs Egenskab som et Tilbehør til Kongeriget erkjendt, hvorfor ogsaa Sønnen, Hertug Frederik, søgte Lehnsfornyelsen først hos Broderen, Kong Hans (1483) og efter dennes Død hos Christian II. (1514). Det samme gjorde senere Christian den 3dies Brødre, Johan den Ældre og Adolf, men der opstod nu Stridigheder med Hensyn til Lehnsforholdet, som endtes ved det Odenseske Forlig 1579, hvorefter Fornyelsen skulde finde Sted hver Gang der foregik en Forandring enten i Lehnsherrens eller i Vasallens Person. Dette skete da ogsaa senere i hvert enkelt Tilfælde, saaledes at Kongen saavel forlehnede sig selv som de andre Hertuger, indtil Kong Frederik III. ifølge den Roeskildske Fred 1658 maatte indrømme Hertug Frederik og hans mandlige Descendenter »Souverainitet« over den Gottorpske Andeel af Slesvig, hvorefter Kongen ligeledes lod udfærdige et saadant Souverainitetsdiplom for sig selv i Henseende til den Kongelige Andeel. Denne Souverainitet indeholdt imidlertid kun en personlig Fritagelse for de af Lehnsforholdet flydende Forpligtelser, saalænge den daværende Konges og den daværende Gottorpske Hertugs mandlige Linier vare til, men selve Landets Lehnsforhold var derved ikke ophævet, hvorfor det udtrykkelig blev bestemt, at Hertugdømmet Slesvig ikke maatte afstaaes til Andre til Skade for Kronen, ligesom ogsaa senere Lehnsforholdet blev fornyet for de forskjellige Sønderborgske Linier, ikke alene i Henseende til de Landsdele, de selv havde i Besiddelse, men ogsaa med Hensyn til hele Hertugdømmet ved en saakaldt Samforlehning.

Da Hertug Adolf blev forlehnet med Hertugdømmet Slesvig, havde dette omtrent dets senere Omfang, men før den Tid var der foregaaet adskillige Forandringer, idet deels nogle Distrikter, der oprindelig ikke vare underlagte Hertugerne. først til forskjellige senere Tider vare komne i dette

Forhold, deels enkelte, tidligere til Hertugdømmet hørende Stykker igjen vare bragte i umiddelbar Forbindelse med Kongeriget[1]). Øerne Als og Ærø ere i Valdemars Jordebog opførte under Fyen. Paa Als var der en ikke ubetydelig Deel kongelig Privateiendom, der saaledes som Arvegods var deelt mellem Valdemar den 2dens Børn og hvoraf paa denne Maade en Deel var tilfalden Abels Sønner, og endskjøndt Als paa den Nyborgske Rigsdag 1285 blev frakjendt Hertug Valdemar IV[2]), synes den dog fra Valdemar Eriksens Tid af at være henregnet til Hertugdømmet. Ærø derimod blev vel endnu længer betragtet som henhørende under Fyen, men den faktiske Besiddelse vexlede oftere i det 14de Aarhundrede; Kong Erik af Pommern erobrede Øen og var endnu ved Krigens Ende i Besiddelse af den, hvorfor den i den Vordingborgske Fred forbeholdtes ham; men Rigsraadet overdrog den 1439 til Hertug Adolf og siden den Tid hørte den under Slesvig. Men saavel Ærø som Als stode i geistlig Henseende under Biskopen i Odense. Ligesaa forblev Tørninglehn, som i Christendommens første Tid var lagt under Ribe Bispedømme, i dette Forhold, med en Afbrydelse i det 16de Aarhundrede. Nordfriesland, som allerede i det 9de Aarhundrede blev underkastet de jydske Konger, bestod af to Hoveddele, Geestlandet, indbefattende Søndergoes —, Nørregoes og Kjærherred, og de saakaldte Udlande. De tre Geestherreder bleve tidligere henregnede til Sønderjylland, hvorimod Udlandene længe beholdt en mere selvstændig Stilling og kun betalte en Skat umiddelbart til Kongen, hvorfor ogsaa disse Friser skjelnedes som Frisones de lege Frisonica fra de andre Frisones de jure Danica og senere som kongelige Friser i Modsætning til hertugelige. Under Valdemar Atterdag tabte de kongelige Friser en stor Deel af deres Friheder; i den paafølgende Tid vare disse Herreder snart i Kongens snart i Hertugens Besiddelse og i den Vordingborgske Fred bleve de afstaaede til Hertug Adolf, hvorefter hele Nordfriesland udgjorde en Deel af Hertugdømmet[3]). Om den Vendiske Ø Femern er bleven erobret før

[1]) Jvfr. auf. Gesch. I. 155—173.

[2]) Suhm X. 1024 »quod dominium terre Alsie ... ad dominum Regem E. nomine Corone regni pertinebat de jure, salvo iure bonorum patrimonialium in predicta terra, que in sortem filiorum Domini Regis W. specialiter devenerunt«.

[3]) Jvfr. Michelsen Nordfriesland im Mittelalter. 1828. Trap stat. top Beskr. af Hertugd. Slesvig S. 123.

Knud VI. eller Valdemar II. Tid er tvivlsomt; paa sidstnævnte Konges Tid stod den ialtfald under dansk Herredømme og opføres saaledes i Valdemars Jordebog[1]). Under Christoffer II., som 1330 blev hyldet paa Femern, kom den holstenske Grev Johan i Besiddelse af Øen og blev forlehnet med denne som et ret Arvelehn for mandlige og qvindelige Arvinger, og efterat Valdemar Atterdag 1340 havde fornyet denne Forlehning, overgik den senere til Grev Johans Søn Adolf 1364[2]). Efter dennes Død kom Femern til Grev Claus, derefter til Grev Gerhard, der tillige var Hertug af Slesvig, og tilfaldt senere hans Søn, Hertug Adolf, som ved Krigens Ende var i Besiddelse af Øen, hvorfor den ogsaa tilfaldt ham ved Freden. I de ham meddeelte Lehnsbreve er Femern ikke nævnt, men udentvivl er den fra den Tid anseet som henhørende til Slesvig. Hertug Adolf pantsatte Øen til Staden Lybek, hvorfra den først blev indløst under Kong Hans. Senere opstod der ogsaa om Femerns Lehnsforhold Stridigheder, der ved det Odenseske Forlig 1579 bleve afgjorte paa samme Maade som for det øvrige Slesvig. I geistlig Henseende stod Femern indtil Reformationen under Biskopen i Odense.

Nogle Districter, der oprindelig hørte til Sønderjylland, bleve, som ovenfor bemærket, adskilte derfra og henlagte umiddelbart under Kongeriget. Dette skete først med de Biskoppen af Ribe tilhørende Mensalgodser Møgeltønder og Ballum, for hvilke allerede Abel som Hertug havde meddeelt Biskoppen Skatteprivilegier, ved en Gave af Hertug Valdemar V., idet denne 1263 aldeles afstod til Biskoppen al den Rettighed, som tilkom Hertugen i Møgeltønder Sogn[3]). Nordspidsen af Øen Sild, List, og Manø, havde Kong Erik Menved 1292 overladt Ribe By, og Vesterherred paa Føhr var i det 14de Aarhundrede kommen i nærmere Forbindelse med Ribe, dog synes disse Landskaber senere endnu at have været betragtede som henhørende til Hertugdømmet Sles-

[1]) Jvfr. Sarauw i N. staatsb. Mag. II. 32, IV. 442. Velschow, Øen Femerns statsretl. Forhold før Aaret 1326. Kjøb. 1854. Ravll i Jahrb. f. d. Landesk. d. Herzoth. S. H. u. L IX. 357 (1867).

[2]) S. H. L. Urk. II. 417, 171, 199, 265 »und scolen und willen em volghen und denen mit veftig mannen mit helmen to allen tyden, wan use here koningh Woldemar to Dennmarken dat van us eschende is edder van des rikes wegen eschet wert«.

[3]) Suhm IX. 774, XIII. 839. Staatsb. Mag. IX. 805. Scheel Privatr. alm. Deel I. 93.

vig, idet de, da Hertug Abel ikke var i Besiddelse af dem, i den Vordingborgske Fred udtrykkelig forbeholdtes Kongen, med mindre anden Overeenskomst senere maatte blive truffen. Dette skete ikke, og saavel Vesterland Føhr som List vedbleve at staae i umiddelbar Forbindelse med Kongeriget. Troiborg og Løherred kjøbte Dronning Margrethe 1400 af Claus Lembek, pantsatte dem til Biskoppen af Ribe og lagde dem tillige under Viborg istedetfor Urnehoved Landsthing[1]); ogsaa dette Forhold blev varigt, og alle disse Districter indenfor Hertugdømmet Slesvigs Grændser bleve henregnede til Nørrejylland.

Derved, at Kong Christian I. ogsaa blev valgt til Greve af Holsten, kom dette tydske Lehnsland, som 1474 blev ophøiet til et Hertugdømme, vel i en personel Forbindelse med Danmark, men det blev derfor ikke en Deel af det danske Rige. Dette kan ogsaa siges om Norge, som vel senere kom i et nærmere Forhold til Danmark, men dog vedvarende blev betragtet som et særskilt Kongerige.

§ 16.

Inddeling.

Til Landets ældgamle Institutioner hører Herredsinddelingen, som forekommer allerede meget tidligt ikke alene i de danske Provindser, men ogsaa i Norge med Undtagelse af Thrøndernes Land (Frostethingslag), og i Sverrig, i hvis nordlige Deel (Svealand) disse Afdelinger kaldtes »Hundrede«. Navnet Hærad eller Herred kommer af det gamle nordiske Ord Hær, som betyder en Afdeling af hundrede eller, da der regnedes efter store Hundreder, af 120 Mænd[2]). Denne Inddeling hidrører udentvivl fra Landets oprindelige Bebyggelse, Befolkningens Sammensmeltning til en organisk Forbindelse og et egentligt Statssamfund. Bebyggelsen kan antages at være skeet saaledes, at flere Familier i Forening indtoge en større eller mindre Landstrækning, som de opdyrkede i Fællesskab, og hvoraf enhver Familiefader fik sin Andeel tilskiftet. Derved opstode de første mindre Samfund, Byer, og Herrederne vare da igjen større Foreninger af flere Byer saaledes, at et Herred indeholdt idetmindste det an-

---

[1]) Scr. r. d. VII. 196. Hvitfeld 620. Jahn p. anf. St. 50.
[2]) Jvfr. Ancher II. 753. Larsen I. 1 S. 255. Nordstrøm I. 12. Aschehoug I. 7.

givne Antal af Familiefædre (Bønder, Boelsmænd). Fra oprindelig at være Afdelinger af Befolkningen bleve Herrederne efterhaanden til en almindelig Inddeling af selve Landet. Den stod i nær Sammenhæng med Krigsvæsenet, idet Herrederne under deres Forstandere dannede særskilte Afdelinger i Hæren, hvortil der sluttede sig den især i Jydske Lov forekommende Fordeling af Herredsmændene i »Havnelag«, af hvilke saa mange, som samlede skulde udrede et Skib, igjen vare forenede til et »Skipæn« eller Skibslag under en »Styresmand«, enten nu hvert Herred indeholdt flere Skibslag eller det var den samme Inddeling kun under en anden Benævnelse[1]). Ligeledes laa denne Herredsinddeling til Grund for Retspleiens hele Organisation, idet Retssager forhandledes og afgjordes paa Herredsthinget under Forstanderens Ledelse og Herredsmændenes Medvirkning.

En Herredsinddelingen overordnet Inddeling var den i Sysler, men dens Oprindelse og egentlige Betydning er meget uklar. I Valdemars Jordebog, hvor der findes de udførligste Angivelser om disse Inddelinger, omtales Sysler kun ved Jylland, som var inddeelt i 13 Sysler, hvoraf 3 indeholdt Sønderjylland med Undtagelse af de Frisiske Udlande og Landet mellem Slien og Eideren, hvilke Districter ikke vare indbefattede i denne Inddeling, ligesom det sidst nævnte af disse heller ikke var inddeelt i Herreder. Ligeledes nævnes Sysler paa flere Steder i Jydske Lov, men derimod ikke i Lovbøgerne for Skaane og Sjælland, og det kan derfor vistnok antages, at denne Inddeling i disse sidste Provindser havde en mindre praktisk Betydning; men at den har været til ogsaa der, fremgaaer af flere Diplomer og andre Vidnesbyrd, navnlig synes Skaane endnu i Slutningen af det 12te Aarhundrede at have været deelt i tre Sysler[2]), og en lignende Inddeling i Øster-, Vester- og Middel-Syssel findes i Sjælland. Saaledes nævnes i Breve fra Biskop Absalon og Pave Celestinus fra den angivne Tid »vestre Sysle« og »Myadle Sysle«. Hvitfeld beretter, at Biskop Ole 1315 lagde den geistlige Jurisdiction i Vestersyssel til Roeskilde Cantordømme, og endnu 1386 forekommer en Provst i Østresyssel[3]). Da

---

[1]) J. L. III. 1—20. Jvfr. Velschow de institutis militaribus Danorum 1831.

[2]) Saxo l. XV. p. 364. Suhm VII. 581.

[3]) Dän. Bibl. III. 137, 140. Thorkelin dipl. I. 29. Hvitfeld Bispekrøn. 47. Danske Mag. I. 34. Jvfr. Ancher II. 758. Larsen I. 1. 121. O. Nielsen om Sysselinddelingen 1867.

Sysler paa alle disse Steder blot nævnes i Forhold til geistlige Sager, kan det vel være, at denne Inddeling, som Ancher antog, oprindelig kun havde Hensyn til disse og den geitslige Jurisdictions Udøvelse. At Sysselinddelingen var en senere indført Indretning i Forhold til de ældre Herreder og ikke omvendt, derfor taler ogsaa den Omstændighed, at Herredsinddelingen var en almindelig Organisation i alle tre nordiske Riger, hvorimod Sysler kun existerede i det danske Rige. Som Betegnelse for begge disse Afdelinger eller Districter forekommer Ordet provincia, hvilket af Anders Sunesen, ligesom i Almindelighed hos Saxo, bruges for Herred, i hvilken Betydning det ogsaa findes i et Gavebrev af Biskop Absalon til Sorø Kloster[1]; i den gamle latinske Oversættelse af Jydske Lov og paa andre Steder betyder det derimod et Syssel[2].

§ 17.

Kongedømmet.

Arveret — Valgret.

Det kan vistnok ansees som utvivlsomt, at Kongeværdigheden i den ældste Tid og endnu længe efter hele Rigets Forening under Gorm var arvelig, saaledes at den sidste Konges nærmeste Slægtning var berettiget til Thronfølgen og at denne Ret ikke vilkaarlig kunde fratages ham[3]. Dette fremgaaer især af Saxo's og Svend Aagesens Fortællinger, som, om de end beroe paa gamle Folkesagn og savne Troværdighed i Henseende til de enkelte Begivenheder og Personer, dog i alt Fald afgive Vidnesbyrd om de i ældre Tider herskende Forestillinger og Begreber, og paa mangfoldige Steder hos disse Forfattere fremkommer der i utvetydige Udtryk den Forudsætning, at Thronfølgen dengang bestemtes ved Arveret[4]. Men for at denne Arveret kunde

[1]) And. Sun. II. 4, VII. 1, 6, XIII. 1. Saxo X. 197. Thorkelin dipl. I. 251 »illius provincie que vocatur Ringstedhæheret« (1164). Jvfr. Ancher Lovhist. II. 549.

[2]) J. L. I. 1., II. 57 »vel de provincia vel de hæreth« (af sysel eller af hæreth), Saxo XV. 364.

[3]) S. Larsen, om Kongeværdighedens Arvelighed fordum i Danmark, i saml. Skr. I. 2 S. 171. Jvfr. I. 1 S. 509.

[4]) Saxo l. III. p. 42 »(Hother) regnum avito sibi jure competere, si rite majorum stemmata revolvantur. 55 (Hamlet) »paternæ potestatis heres et legitimus regni successor«. VI. 96. »Quum jam regnum here-

træde i Virksomhed, udkrævedes Folkets Anerkjendelse og Stadfæstelse ved Hylding, og, ihvorvel denne ikke vilkaarligen kunde nægtes, fulgte dog deraf, at Folket ikke alene i tvivlsomme og omstridte Tilfælde afgjorde Arvefølgespørgsmaalet, men af særegne Grunde i enkelte Tilfælde endog gjorde Undtagelser fra den regelmæssige Thronfølgeorden, hvoraf der da i Tidens Løb lettelig kunde udvikle sig en virkelig Valgret. Nødvendigheden af Folkets Medvirkning med Hensyn til Thronfølgen viste sig blandt andet under Knud den Store, da dennes Søn Hardeknud allerede i Faderens Levetid blev udnævnt til Konge[1]), og dernæst ved den mellem Hardeknud og Magnus den Gode ved Gøtaelven sluttede Overeenskomst, hvorefter, hvis nogen af dem døde uden at efterlade sig en Søn, den Længstlevende skulde tage hans Rige, som om de havde været Brødre, hvilken Overeenskomst blev stadfæstet af Rigets Mægtigste og senere anerkjendt af Folket. Efter Svend Estridsens Død gav de gjentagne Stridigheder mellem hans Sønner om Thronfølgen Anledning til Folkets tiltagende Myndighed, saa at Hyldingen efterhaanden antog Charakteren af et Valg, hvortil der allerede nu knyttedes Betingelser, som den valgte Konge maatte underkaste sig, og lagdes derved Grunden til de senere Haandfæstninger. Under de derefter følgende, af de optrædende Kronprætendenter fremkaldte Borgerkrige blev Valget det aldeles Overveiende og trængte Arveretten tilbage, dog saaledes, at man ved Valget blev ved den gamle Kongestamme og i Almindelighed fulgte den forhen anerkjendte Arvefølgeorden. Ligesom det allerede ved Svend Grathes Valg ligefrem blev udtalt, at det tilkom Folket som en Ret at bestemme, hvem der skulde være Konge[2]), saaledes fremgaaer det klart af Saxo's Beretninger og den følgende Tids Begivenheder, at dette under Valdemarerne og deres Efterkommere var den almindelige Forestilling. Herved bør dog bemærkes, at ogsaa Kongevalget efterhaanden kom til at beroe paa de første Stænders Forgodtbefindende, hvilket allerede yttrede sig ved Valdemar den 1stes Valg, ved hvilket ogsaa en høitidelig Kroning første

---

dis inopia claudicare nec in regia gente continuari posse videretur»; VIII. 156 »avito nomine freti»; X 180 (Harald Blaatand) hereditaria dominatio». Sv. Aag. i Scr. r. d. I 44 sqq. »Haraldus Blatan, filius superstes, qui et regni exstitit heres».

[1]) Suhm III. 624.

[2]) Saxo 253 »electionis locum Siælandiam esse, jus vero penes popularis arbitrii communitatem consistere».

Gang forekommer[1]). Paa Grund af denne Valgrettighed søgte nu Kongerne, for at sikkre deres Sønner Thronfølgen, næsten regelmæssig at udvirke, at den ældste Søn endnu i deres Levetid blev valgt og hyldet. Saaledes skete det allerede med Valdemar den 1stes Søn Knud, ligesaa med Valdemar den 2dens ældste Søn Valdemar, 1215, og efter dennes Død med den næstfølgende Søn Erik, 1232. Paa samme Maade lod Abel paa Rigsdagen 1251 bestemme, at efter ham skulde hans ældste Søn Valdemar, og, hvis denne døde uden Afkom, da den anden Søn være Konge, hvilket dog blev virkningsløst, da Broderen Christoffer efter Abels Død blev valgt. Ogsaa denne fik sin Søn Erik (Glipping) og denne igjen sin Søn Erik Menved udnævnt til sin Efterfølger[2]). Christoffer den 2den maatte, forinden han efter Broderens Død opnaaede at blive valgt, udstede en formelig Haandfæstning for det Tilfælde, at Folket vilde vælge ham til Konge, og da han senere erklæredes for afsat og Valdemar Eriksen valgtes i hans Sted, maatte denne udtrykkelig love, at der i Kongens Levetid ikke skulde vælges nogen Efterfølger eller et Løfte derom gives[3]). Valgret var saaledes erkjendt som det, hvorpaa den egentlige Adkomst til Thronen beroede, men vedblivende toges der dog fortrinsviis Hensyn til den sidste Konges nærmeste Slægtninge, og Forestillingen om en virkelig Arveret opgaves saaledes ikke aldeles, hvorfor der ogsaa senere undertiden forekommer dertil hentydende Udtryk og Paastande. I Unionsakten 1397 bestemtes det, at der altid skulde vælges een Konge for alle tre Riger og at denne skulde vælges blandt den sidste Konges Sønner, men i den fornyede Unionsakt af 1436 blev det tilføiet, at naar Kongen kun efterlod sig een Søn, skulde denne vel være nærmest til Valget, men dog kun forsaavidt

---

1) Scr. r. d. I 386. Post hoc gloriosus Waldemarus ... a cunctis optimatibus Daniæ in regnum assumptus atque ab Eskillo Archipræsule in Regem unctus et purpuratus et diademate gloriosissime coronatus atque in regni solio honorifice collocatus est». Jvfr. smst. I. 180. «1202 Waldemarus rex electus, sed consecratus et coronatus 1203»

2) Saxo 313. Scr. r. d. III. 264. Suhm X. 181, 234, 357, 830.

3) Arch. Eft. II. 11 «Nos igitur Christoforus ... promittimus ... nos, si volente deo ac populi accedente consensu ad regni regimen assumpti fuerimus, predictos articulos ... in perpetuum servaturos», Vald. Er. Hdf. 26 (smst. 13) «Item vivente et manente uno rege rex secundus nunquam in Dacia elegatur nec de futuro rege caucio vel promissio fiat aliqualis». Jvfr. Larsen I. 2 S. 208.

han fandtes egnet dertil »uden Rigets Skade og Fordærvelse«. Christian I. maatte, førend han blev valgt, udtrykkelig erklære, at Danmark var og skulde blive et frit Valgrige, hvilket gjentoges i de følgende Haandfæstninger, og Frederik I. gav igjen det Løfte, at han ikke vilde forlange sin Søns eller nogen Andens Udnævnelse til sin Efterfølger[1]). I Recessen af 1536 blev det bestemt, at Christian den 3dies ældste Søn skulde vælges til hans Efterfølger og, hvis han skulde døe før Faderen, den anden Søn; men dersom begge Kongens Sønner døde før Faderen, skulde der med Kongens Raad og Villie udnævnes en anden Efterfølger. Dette optoges ogsaa i Haandfæstningen med Tilføiende, at Danmark skulde være og blive et frit Valgrige, som det af Arilds Tid havde været, dog under Forbehold af hiin Bestemmelse, hvorimod de tre følgende Haandfæstninger (47) kun indeholde Forsikkringen om Valgrettigheden. Dog fik Frederik II. ligeledes i sin Levetid sin Søn valgt imod at udstede et Revers, at det ikke skulde præjudicere Valgretten; det Samme skete med Christian den 4des ældste Søn Christian 1608, og efterat denne var død 1647, sammenkaldte Kongen en Rigsdag for at »raadslaae« om den anden Søns Valg; men Kongen døde forinden, og Valget af Frederik III skete derfor først efter Faderens Død; derimod blev hans Søn Christian V. allerede valgt i Faderens Levetid 1650[2]), men ti Aar derefter blev Arveregjeringen overdragen Kong Frederik.

For Thronfølgeordenen, som efter det Ovenanførte i Almindelighed ogsaa fulgtes ved Valgrettens Udøvelse, lagdes vistnok Privatarvefølgen til Grund, forsaavidt denne lod sig forene med Rigets Udelelighed. Den sidste Konges Sønner vare derfor de Nærmestberettigede og blandt dem den ældste, men uden Repræsentationsret, saa at, naar

---

[1]) Olufs Hdf. (smst. 21) »conveníentibus Slaulosie regni Dacie pocioribus cum popularibus ad eleccionem novi regis«. Unionsakten 1397 smst. 28. D. fornyede Unionsakt 1436 smst. 36. Christian 1stes Hdf. smst. 44 »Først at Danmarks righe schall beholde och have syt frii koor efter wor dødh at kese koning, efter thy at thet ær et frii korerighe«. Chr. II. Hdf. 26. Fd. I. Hdf. 31. »efterthi Danmarkis rige hafver værítt aff arildz tid oc første Begyndelse et frii korerige, skall vi icke begere af righens rad eller righens indbyggere, at noger wor søn eller anden skall utwelles til koning efter vor død at blifve, medhen Danmarkis rigis raad oc indbyggere skulle nyde deres frii kor, naar wi afgange«. Jvfr. Larsen I. 1. S. 354.

[2]) Arch. Eft. II. 101, 109, 123.

den ældste Søn døde før Faderen, fulgte ikke hans Søn, men Broderen, den afdøde Konges yngre Søn (Harald Blaatand — Harald, Knud Daneasts Søn). At der efter Svend Estridsen fulgte fem af hans Sønner efter hinanden, var tildeels en Følge af, at de døde uden mandligt Afkom, og særegne Omstændigheder gave Anledning til at efter Erik Eiegods Død Broderen Niels blev foretrukken for Sønnerne, ligesom det Samme senere var Tilfældet ved Christoffer d. I's Valg. Da alle Svend Estridsens fornævnte Sønner vare Slegfredbørn, kan heraf sluttes, at ægte Fødsel ikke var Betingelse for Successionen. I Mangel af Agnater succederede Cognater, f. Ex. Svend Estridsen som Knud den Stores Søstersøn, Erik Lam, Erik Eiegods Dattersøn, og senere Oluf, Erik af Pommern og Christoffer af Baiern. Qvinder vare udelukkede, og fra denne Regel gjordes der kun en Undtagelse ved Dronning Margrethes Valg »indtil de med hende bleve enige om at vælge en Konge« [1]).

Kongens Anerkjendelse eller Valg skete paa en almindelig Folkeforsamling, hvor den nye Konge fik Kongenavn og Folket svor ham Troskab, ligesom han ogsaa selv aflagde Eed paa at ville holde de ham paahvilende Forpligtelser. Samlingsstedet var, efter Saxo's og Svend Aagesens bestemte Angivelser, Isøre Thing ved Isefjorden i Sjælland, som laa omtrent midt i Riget og hvortil man tilsøes beqvemt kunde komme fra de andre Provindser, og naar Islandske Beretninger nævne Viborg som Hovedvalgsted, beroer dette sandsynligviis paa en Forvexling med det provindsielle Hyldingssted [2]). Efterat nemlig Kongen var udnævnt paa den almindelige Forsamling, pleiede han at reise omkring til de enkelte Provindser for at modtage Hyldingen paa Landsthingene. Under de i det 12te Aarhundrede opstaaede Thronfølgestridigheder gik det gjentagne Gange uregelmæssigt til, idet de enkelte Prætendenter lode sig vælge i den Provinds, hvor he havde deres Parti, saaledes 1147 efter Erik Lams Død, da man i Sjælland og Skaane og paa Urnehoved Landsthing valgte Erik Emunds Søn Svend, i Nørrejylland Knud Magnussen. I den senere Tid, da Valget udelukkende var i

---

[1]) Jvfr. Larsen I. 2 S. 198, I. 1 S. 310.

[2]) Saxo III. 42, XI. 213, »Ysoram habendi delectus gratia convenitur« XII. 229 »cunctis ... Isoram coeuntibus ... Ubboni summa decernitur. XIV. 242 »cum apud Ysoram regio nomine insigniri nequiret«; 253. Sven. Ag. c. 5 »in regiæ electionis loco.« Jvfr. Larsen I. 2 S. 200.

Adelens og Geistlighedens Hænder, fandt ofte et almindeligt Valg ikke Sted, men den af hine Stænder udnævnte Konge lod sig uden videre hylde paa Landsthingene. Denne Hylding vedblev ogsaa senere, da Valget i Almindelighed skete paa de representative Rigsdage eller Danehoffer, men den blev efterhaanden til en blot Ceremoni, hvoraf Regjeringens Tiltrædelse ikke var afhængig.

§ 18.

Folkeforsamlinger.

Ved de forhen adskilte Landes Forening under een Konge blev vel Grunden lagt til en virkelig Statseenhed; men denne udviklede sig først efterhaanden i Aarhundredernes Løb. Kongedømmet var et Baand mellem de forskjellige Landsdele, som dog endnu længe kun løseligt holdt dem sammen. Ikke alene beholdt hvert Landskab sine egne Love, men ogsaa i næsten alle offentlige Anliggender sin egen Forfatning som et særskilt Land, og disse Anliggender bleve forhandlede og afgjorte paa de provindsielle Folkeforsamlinger eller Landsthinge. Som fælles Anliggender for hele Riget, til hvis Afgjørelse der holdtes almindelige Folkeforsamlinger, ansaaes fornemmelig kun Kongevalg og Krigstog. Berettiget til at møde paa disse almindelige saavel som de mindre Forsamlinger og til at deeltage i Forhandlingerne var enhver fribaaren, vaabenfør Mand, som Medlem af et af de mindre Samfund. Disse Bønder udgjorde Folket, og hos Folket var den høieste Magt. Forholdet mellem Kongen og Folket var ikke bestemt ved faste Regler, men havde en i alle Retninger fremherskende faktisk Charakteer, idet Kongens Myndighed væsentlig beroede paa den Indflydelse, han ved sin Personlighed vidste at skaffe sig. I Almindelighed gjælder om det danske Riges ældre Forfatning, hvad Adam af Bremen siger om Svenskerne, at Kongens Magt beroede paa Folkets Stemme, og hvad Alle besluttede, deri maatte han samtykke; thi hjemme vare de alle lige, men paa et Krigstog adlød de Kongen[1]). Han stod i Spidsen for hele Krigsvæsenet og til Landets Forsvar mod et fjendtligt Angreb var enhver vaabendygtig Mand pligtig

[1]) Adam. Brem. c. 230 »Itaque domi pares esse gaudent, in prælium euntes omnem prebent obedientiam regi vel ei qui doctior ceteris a rege prefertur«.

at give Møde, men det følger egentlig allerede af det Anførte og fremgaaer i alt Fald af historiske Efterretninger fra forskjellige Tider, at der ikke kunde foretages et Krigstog udover Rigets Grændser uden en Beslutning fra selve Folkets Side [1]). Den Kongen i saa Henseende i de senere Haandfæstninger paalagte Forpligtelse er derfor ikke en ny, men en fra ældre Tid bestaaende Indskrænkning af hans Magt [2]). — Blandt de Anliggender, der forhandledes paa Landsthingene, hørte frem for Alt den hver Provinds vedkommende Lovgivning. Thi det var en fra den ældste Tid indtil Souverainitetens Indførelse faststaaende Regel, at den lovgivende Myndighed var hos Folket og at Kongen, om han end paa Thinge, hvor han idelig mødte, kunde gjøre sin Indflydelse gjældende, dog ikke kunde give eller forandre Love uden Folkets Samtykke. Dette Princip er for den ældre Tids Vedkommende paa det Bestemteste udtalt af Historieskriverne, navnlig findes Vidnesbyrd derom hos Ælnoth i Knud den Helliges Levnetsbeskrivelse [3]), og paa den herfra afvigende, enestaaende Udtalelse i Knud den 6tes Forordning for Skaane om Manddrab [4]) kan der saa meget mindre lægges Vægt, som Prin-

---

[1]) Saxo XII, 225 »Adeo regia majestas popularem libertatem evexerat, ut ei decernendarum expeditionum jus esset armisque publicis non imperium principis, sedplebis arbitrium præsideret 339; 379«. Suhm III. 354, 39›. Jvfr. Jahn Nordens Krigsvæsen 1825. S. 65. Velschow de inst. militar. Dan. 1831, S. 45. Larsen I. 2 S. 215.

[2]) Hdf. 1320 § 13; 1326 § 12 »Rex guerras contra aliquem inchoare non debeat nisi prelatorum et poclorum regni consilio et consensu«.

[3]) Ælnothus i Scr. r, d. III. 341 »Haroldus, patrium nactus imperium, populi votis admodam favere eique leges et jura, non tam quæ vellent eligere, imo quæ vel quales elegissent posteris reservandas, regali studebat auctoritate decernere. Unde leges ab eo sancitas Dani usque in hodiernum ab electis et eligendis sibi regibus expetunt eumque veluti pacis ac libertatis publicæ provisorem pro concessis ab eo legibus laude et favoribus extollunt«, 361 »Locus igitur celeberrimus medio fere Jutiæ orbe consistit.. Wibergis.., ubi ex totis Jutiæ partibus quam sæpius non minima multitudo, tam de causis communibus tractura, quam et de legum veritate sive firmitate discutienda et stabilienda convenit, et quod ibi communi consilio aggregatæ multitudihis stabilitum fuerit, non impune uspiam in Jutiæ partibus irritum fieri valebit«.

[4]) Knud VI. Frdg. i Slutn: »Quamvis autem regie sit potestatis leges condere vel mutare, legem hanc ex novo non condimus, sed ab antiquis temporibus constitutam et annorum mulditudine.. iguorantie nebulis obfuscatam, ad humanam... memoriam revocamus«. Jvfr.

cipet som saadant udtrykkelig erkjendes ogsaa i den nærmest paafølgende Tid, f. Ex. i Fortalen til Jydske Lov, hvor der kun tilføies den Undtagelse, at Loven kan hæves eller forandres uden Folkets Samtykke, naar den er i aabenbar Modstrid med Guds Lov[1]). Naar den samme Hovedregel gjentages i senere Love og Haandfæstninger, er herved dog at erindre, at Folkets virkelige Deeltagelse i Lovgivningen efterhaanden formindskedes ved Kongens og de høiere Stænders tiltagende Indflydelse og Myndighed. En almindelig Regel var det endvidere, at Kongen ikke eensidigen maatte forhøie eller paalægge Skatter og andre offentlige Byrder. Kongens Indtægtskilder bestode for en stor Deel i Jordegodser, som enten vare hans Privateiendom og som saadan efter de for Arveretten gjældende Regler gik over til hans Slægtninger, eller som Statseiendom vare overladte Kongen til Benyttelse og Underhold. Disse to Arter af faste Eiendomme, som vistnok tildeels hidrørte fra ældre Tider og paa forskjellig Maade efterhaanden bleve forøgede, betegnes hos Saxo som patrimonium regis og bona, quæ ad fiscum regium pertinebant[2]), og en stor Mængde af begge Arter, adspredt overalt i Riget, opføres i Valdemars Jordebog, hvor dette egentlige Krongods kaldes konunglef i Modsætning til Kongens patrimonium eller Privateiendom. Foruden de af disse og andre Kilder, saasom Vrag, forladt Arv, Bøder m. m., flydende Indtægter, ydedes der til Kongen visse ved gammel Vedtægt og Sædvane bestemte Afgifter (»Stud« d. e. Hjælp eller Bidrag) i Penge eller Naturalier og personlige Arbeider og Ægter (Jnnæ[3]). At disse Ydelser ikke maatte forhøies eller nye paalægges uden Folkets Samtykke, var en gammel, ogsaa i senere Tider ofte gjentagen Regel og Ret, hvis Krænkelse i enkelte Tilfælde gav Anledning til Stridigheder og enddog til Oprør. Ogsaa dette var derfor ofte en Gjenstand for Forhandlingen med Folket, især paa de provindsielle Forsamlinger.

Da Landsthingene holdtes til bestemte Tider, blev

And. Sunesen V. 3 »auctoritate regis Waldemari prudentiores scaniæ tali lege decreverunt«.

[1]) J. L. Fort: »utæn af han war barlic gen guth«. Jvfr. o. §. 12 14.

[2]) Saxo 372 »(Waldemarus I) locis monastica religione sacratis dimidium patrimonii sui, que ad fiscum regium pertinebant exceptis, testamento legavit.

[3]) Sk. L. IV. 11 »innæ ok stuth«. XVII. 2 »haldæ uppi alla innu«, And: Sun: »ut omnes debite prestentur opere«. Jvfr. Schlegel hos Ancher II. 267.

Folket i Almindelighed ikke særligt indkaldt, med mindre der skulde foretages Noget af særdeles Vigtighed, navnlig naar Kongen skulde hyldes. En formelig Stemmegivning fandt ikke regelmæssig Sted, men efterat der var forhandlet om et fremsat Forslag, blev dette af Forsamlingen enten vedtaget eller forkastet ved Raab eller paa anden collectiv Maade.

§ 19.

Rigsdagen.

Flere Omstændigheder samvirkede til, at der efterhaanden indtraadte betydelige Forandringer i Forfatningen og de offentlige Anliggenders Bestyrelse, navnlig i den Retning, at Folket mistede sin tidligere Deeltagelse i den offentlige Magts Udøvelse og at Folkemøder i deres forhenværende Skikkelse enten ophørte aldeles eller dog tabte mere og mere deres gamle politiske Betydning som virkelige Folkeforsamlinger. Medens paa den ene Side Kongedømmet og Kongemagten, navnlig paa Grund af enkelte Kongers Personlighed, hævede sig, og de i næsten alle offentlige Anliggender adskilte Landskaber eller Provindser efterhaanden sammemsmeltedes til en virkelig Statsenhed, svandt paa den anden Side den oprindelige Simpelhed i de offentlige Indretninger og Forhold, der udvidede sig og bleve mere indviklede, hvoraf fulgte, at de hidtilværende Organer ikke længer vare skikkede og tilstrækkelige til Statsmagtens Udøvelse i dennes forskjellige Retninger. Ved Christendommens Indførelse var allerede Grunden lagt til Hierarkiets Opkomst, og Geistligheden udviklede sig snart til en egen Stand, der fik en stadig tiltagende Indflydelse ogsaa i de verdslige Forhold. Vel varede det en Tid, inden en Adel var til i den senere Betydning som en politisk Stand med bestemte Forrettigheder, men faktisk udsondrede sig tidlig en Classe af verdslige Stormænd, som ved deres Herkomst og Rigdom, deres Tjeneste- eller Embeds-Forhold til Kongen, deres Bedrifter i Krigen, deres Dannelse og Kjendskab til de offentlige Forhold erhvervede en stedse voxende Indflydelse og Magt. Der opstod saaledes et geistligt og verdsligt Aristokrati, og Folket adskilte sig i forskjellige Classer eller Stænder, saaledes at de geistlige og verdslige Stormænd udøvede en større og størrre Overvægt fremfor det øvrige Folk eller Bondestanden saavel paa de almindelige eller provind-

sielle Forsamlinger som udenfor disse. Allerede om Valdemar 1stes Valg berettes, at det ikke, som de tidligere Kongevalg, skete paa en almindelig Folkeforsamling, men at han blev valgt af Rigets Mægtige (a cunctis optimatibus Daniæ)[1], og ligesaa taler Saxo ved den Forsamling i Ringsted, hvor Valdemars Søn Knud 1170 blev antagen til hans Efterfølger, og ved det Møde, som Knud VI holdt paa Samsø 1184, for at forbedre den borgerlige Ret, kun om en Sammenkaldelse af Adelen (nobilitas)[2]. Som det Tidsrum, da den vigtige Forandring indtraadte med Rigsdagene, idet Geistligheden og Adelen kom til at udøve en aldeles overveiende Indflydelse der fremfor den øvrige kun svagt repræsenterede Deel af Folket, kan vel i Almindelighed angives Valdemarernes Regjeringstid, dog uden at det i det Enkelte kan paavises, hvorledes denne Forandring er foregaaet. Dette skete efterhaanden og ikke efter faste Regler, men paa forskjellig Maade i de enkelte Tilfælde efter Omstændighederne og Sagernes Beskaffenhed, saavel med Hensyn til de forskjellige Stænders Tilkaldelse og Deeltagelse i Forhandlingerne, som i Henseende til Tiden og Stedet for disse Forsamlinger. I Almindelighed valgtes et Sted, hvortil der var let Adgang ogsaa fra de andre Provindser, og navnlig holdtes der under Valdemar II og hans Sønner adskillige Rigsdage i Vordingborg og i Nyborg[3]. Efter de paa disse Steder 1282 af Erik Glipping udstedte Forordninger skulde en Rigsdag, som kaldtes Hof eller Danehof (concilium eller parlamentum generale Danorum), holdes hvert Aar ved Midfastetid paa et Sted, hvortil der var Skibsfart, og Bekjendtgjørelse herom skulde udgaae med en Maaneds Varsel. I de nyborgske Forordninger af 1284 bestemtes Nyborg som det Sted, hvor Danehoffet aarligen skulde holdes, og denne Bestemmelse gjentoges i de i det 14de Aarhundrede udstedte Haandfæstninger, men Tiden fastsattes til St. Hansdag[4]. Dog forekomme der ikke sjelden Afvigelser fra disse Regler.

---

[1]) Scr. r. d. I. 386. S. o. § 17 Not. 5.

[2]) Saxo XIV, 329 »omnis danica nobilitas sub edicto Ringstadium evocata est, XVI. 376«. Apud insulam Samsam ... juris civilis emendandi gratia ingenti nobilitate contracta« ...

[3]) S. især Larsen om Rigsdage og Provindsialforsamlinger samt Rigsraadet i Danmark i sml. Skr. I, 2. S. 215. Jnfr. I. 1. S. 344.

[4]) Vdb. Frd. »at hawæ hoff mydfastæ hwert aar oc thet scal koning gøræ kunnicht i allæ land en manet föræn hoff holdes scal oc then stædh han wil hawæ thet, doch swa ath man ma meth schiph til

Paa Rigsdagene forhandledes og afgjordes i Almindelighed alle offentlige Anliggender, der vare af Vigtighed for hele Riget, men undertiden ogsaa saadanne, der kun vedrørte en enkelt Landsdeel. Som de vigtigste og i Rigsdagsakter hyppigst forekommende ere at fremhæve Kongevalg, Lovgivning, Paalæg af Skatter og andre offentlige Byrder, samt Krigstog. Beslutningerne vare bindende for Alle og ansaaes som fattede paa hele Folkets Vegne, hvorfor det vistnok var den almindelige Regel, at alle Stænder skulde være repræsenterede, men paa hvilken Maade dette skete, derom haves kun meget ufuldstændige Efterretninger. I Rigsdagsacter findes ikke sjelden Udtryk, der vise, at ogsaa Almuen har været indkaldt eller tilstede, men ofte nævnes kun de to høiere Stænder, Geistligheden og Adelen, og ligesom selve Rigsdagene i Almindelighed stode under disse Stores og Mægtiges Indflydelse, saaledes havde de Forslag, der skulde behandles paa Rigsdagen, som oftest været Gjenstand for en forberedende Forhandling og Raadslagning med dem, saa at de kun bleve forelagte til endelig Vedtagelse eller Forkastelse.[1]) Paa de i Anledning af Kongevalget holdte Rigs-

---

kommæ». Nyb. Frd. »quod semel in anno in media quadragesima perlamentum, quod dicitur hof, debeat celebrari». Hdf. 1320 § 26 »quod semel in anno celebretur perlamentum Nyburgh». 1326 § 21 »ad quindenam ante festum beati Johannis baptiste». Vald. Atterd. Frd. 1354 § 9 »parlamentum danehoff dictum ... secundum antiquam consuetudinem regni dacie». 1360 § 10 »in primis tribus annis proximis .. in Kalundborgh et ipsis tribus annis elapsis .. in Nyburgh ..., prout antiquitus est consuetum». Hdf. 1376 § 29. Thord D. 52 »quod generale consilium semel in anno nyburgis celcbretur.

[1]) S. f. Ex. Scr. r. d. V. 585 (om Rigsdagen i Nyborg 1256) »non in camera aut palatio suo coram discretioribus et melioribus regni, sed sub divo ... coram nobilibus et popularibus five plebejis ...». Ribe St. R. 1269» in consilio apud Nyburgh celebrato melioribus regni in hoc consentientibus». Forordn. 1276 »Conditæ sunt istæ leges per consiliarios regis et ceteros meliores totius regni assentiente toto regno». Verdingb. Forordn. 1282 »Thættæ ær thæn logh ær konung Erek ... gaf .. æftær allæ danæ rath oc the vithær tokæ ...., oc thær til the bæstæ mæn af riket bathe lærthe oc leke». Nyb. »de consilio meliorum regni», Scr. r. d. VI. 368 (1293) »Dominus rex archiepiscopum, episcopos et barones regni ac etiam Almuge ... Nyborg vocaverat». Hvitf. 321 (1303) »approbantibus .. episcopis ac principibus, baronibus et aliis regnicolis in dicto parlamento per se et nomine absentium constitutis». Hdf. 1320 »convenientibus Wibergis regni melioribus unacum popularibus ad elec-

dage i det 14de Aarhundrede udstedtes de af Kongerne givne Forsikkringsacter eller Haandfæstninger (1320, 1326, 1376), hvori hele Folkets og de enkelte Stænders Rettigheder bleve deels stadfæstede, deels udvidede og Kongemagtens Grændser nøiere bestemte, og hvori den gamle Regel vedvarende blev anerkjendt, at hele Rigets Samtykke var en Forudsætning for nye Loves og Skatters Gyldighed.[6])

Landsthingene vedbleve at være virkelige Folkeforsamlinger, hvor den nyvalgte Konge regelmæssig blev hyldet[7]), hvor overhovedet offentlige, den enkelte Provinds vedkommende Anliggender bleve forhandlede og afgjorte og hvor navnlig Love og Skatter bleve vedtagne[8]).

§ 20.

Rigsraadet. Rigsembedsmænd.

Det fulgte af Sagens Natur, at Kongerne allerede i de ældre Tider deels ved deres Hof og i deres Omgivelser havde Mænd, som de pleiede at raadføre sig med i Regjeringsanliggender, deels i vigtigere Sager ogsaa tilkaldte andre ansete Mænd for at høre deres Raad og benytte deres Indflydelse til at udføre Beslutninger og at gjennemføre Forslag, hvortil Folkets Samtykke udkrævedes. Oprindelig var dette et reent faktisk og personligt Forhold; det beroede paa Tillidsforhold, Tidsomstændigheder og Sagernes Beskaffenhed, hvem der saaledes blev tilkaldt som Raadgiver og hvilken

---

cionem novi regis», 1326, 1376. Hvitf. 498 (1349) »Adelen oc den menige Mand udi Kjøbstederue og paa Bygden deris Fuldmectige», Frdn. 1360 »ceterisque regni nostri Dacie communitate et incolis». 1377 »ceteri alii regni Daciæ incolæ in parlamento convenientes.«

6) S. o. § 12, 17, 18, jnfr. Thor. D. 51 »quod nulla nova thelonia sine consensu danorum imponantur» (22 »enghen ny told skal paalegges uden met alle danskæ mæntz samtøckiæ»).

7) Scr. r. d. V. 594 (om Christoffer I) »cum tempore electionis in regem in communibus placitis, quasi in qualibet diocesi habitis, aperte promiseritis . . .» 523 (om Valdemar Eriksen.) »et ipsum per terram sircumducentes in singulis placitis generalibus Regis honore insignire studuerunt». Suhm XIV. 21 om Kong Oluf. Hvitfeld 575, 604 (om Margrete 1387 og Erik af P. 1396). —

8) S. f. Ex. Forordn. for Nørrejylland og Fyen 1396 Hvitf. 604. Molbech og Petersen Dipl. I. 55 — Scr. r. d. IV 529 (Valdemar Atterd. Skatter) »quæ vel in communi placito vel in placitis provincialibus».

Indflydelse der tillagdes det givne Raad; men efterhaanden udviklede sig deraf et fast Kongeligt Raad som en virkelig anerkjendt Institution, hvis Medlemmer bleve udnævnte dertil, ligesom andre Embedsmænd, og med hvilket alle vigtigere offentlige Anliggender skulde drøftes. Fra Slutningen af det 13de Aarhundrede nævnes disse kongelige Raader ofte i de af Kongerne udstedte Forordninger, Privilegier og andre Diplomer, og i Christoffer II's Haandfæstning fremtræder Kongens Raad som et Slags Collegium, hvis Medlemmer vare eedsvorne og hvori Kongen forpligtede sig til ikke at optage nogen Tydsker (§ 14 »ut nullus teutonicus . . aliquo modo in consilio regis fiat stricto vel iurato«). At dette Raad fik en stedse voxende Betyduing og Myndighed, var i og for sig naturligt og foranledigedes især ved hiin Tids almindelige Forhold, de gjentagne indre Uroligheder og Omvæltninger, Kongernes Svaghed, Umyndighed eller Fraværelse. Raadet havde i Begyndelsen kun en raadgivende Stemme, og navnlig indeholde Haandfæstningerne fra det 14de Aarhundrede Intet om en det tilkommende Myndighed til paa anden Maade at deeltage i Statsstyrelsen; men det synes dog at maatte antages, at det allerede i den første Halvdeel af det nævnte Aarhundrede havde begyndt at indtage en mere selvstændig Stilling og at udøve en større Myndighed. Deels anføres det nemlig i flere Dokumenter fra denne Tid udtrykkeligt, at de deri omtalte Regjeringshandlinger vare foretagne ikke blot efter de kongelige Raaders Raad, men ogsaa med deres Samtykke (f. Ex. 1326 »cum consensu et voluntate . . ., cum consilio et consensu consiliariorum nostrorum, ligesaa 1354) deels fremgaaer en saadan Forandring i Raadets Stilling af dets forandrede Benævnelse, idet den allerede under Christoffer II forekommende Benævnelse Rigsraader (consiliarii regni) fra Valdemar Atterdags Tid kom i almindelig Brug istedetfor den tidligere Benævnelse kongelige Raader og Kongens Raad[1]). Denne Forandring i Navnet hentyder klart til at der allerede da havde begyndt at udvikle sig en betydelig Forandring i Raadets hele Forhold og Myndighed, saaledes at det mere og mere antog Charakteren af en selvstændig politisk Corporation med en anerkjendt Deeltagelse i Regjeringen. Til denne Rigsraadets Betydning bi-

---

[1]) S. Larsen I. 2. S. 238. I. 1. 349. Aschehoug Statsforfatn. i Norge og Danmark 1866 S. 131, 141, 153, 230, 308,

drog senere Forbindelsen med de to andre nordiske Riger, hvor, især i Sverrig, Rigsraadet allerede havde indtaget denne Stilling, og i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede træder det danske Rigsraad frem med en betydelig Virksomhed. Efterat det først havde erklæret Erik af Pommern for afsat og indkaldt Christoffer af Baiern, derpaa efter dennes Død valgt Christian I, maatte denne i sin Haandfæstning (§ 6) udtrykkelig love, ikke at foretage noget »merkeligt ærende uden mestendelen af rigens raads Fulbord og Tilladelse«, saa at Kongen ved alle vigtigere Regjeringsforhandlinger var bunden til Rigsraadets Samtykke. Da Rigsraadet saaledes havde faaet en betydelig Andeel i Statsstyrelsen og dets Medlemmer hørte til de meest ansete Mænd af de to Stænder, som havde den største Indflydelse ogsaa paa Rigsdagene, bleve disse nu sjeldnere, den i de tidligere Haandfæstninger indeholdte Bestemmelse om deres regelmæssige Afholdelse faldt bort, og de sammenkaldtes kun i overordentlige, særdeles vigtige Tilfælde, navnlig i Anledning af Kongevalg; saaledes blev Kong Hans valgt paa en Rigsdag i Kallundborg 1482, hans Søn Christian 1487 i Lund og Frederik I 1523 i Roeskilde. Under den efter dennes Død (1533) indtraadte Mellemregjering udøvede Rigsraadet den hele Regjeringsmyndighed[1]), og efterat Christian III først var valgt af Rigsraadet i Jylland og Fyen, blev det almindelige Valg fuldført paa Rigsdagen i Kjøbenhavn 1536, hvor det udtrykkelig af Kongen blev udtalt, at Rigsdage i lang Tid ikke havde været i Brug[2]). I den derpaa følgende Tid holdtes de meget sjelden og i Almindelighed bleve alle vigtige offentlige Anliggender afgjorte i Rigsraadsmøder eller paa **Herredage**. Men da kun faa af Rigsraadets Medlemmer vare stadig hos Kongen, de fleste derimod vare adspredte over det hele Rige, vare heller ikke almindelige Herredage meget hyppige, men holdtes i Reglen kun een Gang om Aaret, med mindre særegne Omstændigheder gjorde det nødvendigt at sammen-

---

[1]) Rec. 4. Juli 1533 »oc will therfore Danmarkis Rigis Regimente henge hos Danmarkis Rigis Raad«; jvfr. Chr. III Hdf. § 49.

[2]) Chr. III's Forsikkringsbr. 18. Aug. 1536, i Aarsberetn. II, 79. Hdf. og Rec. 30. Oct. i Indl. D. M. 3die R. V. 319 Ny D. M. III. 3. »at denne Rigsdag var paasat anderledes, end Sædvane og brugeligt havde været fra gammel Tid, idet han havde ladet forskrive saavel Borgere og Bønder, som Adelen, og dog tilforn ikke havde været brugeligt at forskrive til Herredage uden Ridderskabet og Adelen.« Jnfr. Larsen II. 1. S. 274.

kalde dem oftere; en udtrykkelig Bestemmelse herom findes først i Frederik d. 3dies Haandfæstning[1]). Mindre vigtige og uopsættelige Sager afgjorde Kongen med Rigsembedsmændene og andre i Nærheden værende Rigsraader. Faste Regler om Grændserne for Rigsraadets Myndighed og i hvilke Tilfælde Stændernes Samtykke var fornødent, gaves ikke, og det beroede derfor næsten aldeles paa Rigsraadets egen Bestemmelse, hvorvidt de skulde høres. En egentlig Rigsdag holdtes under Christian III, saavidt vides, efter den ovennævnte af 1536, kun 1547[2]), og i Frederik II's Tid i Anledning af den ved Krigen frembragte Finantsnød afholdtes en saadan 1570, da Rigsraadet og Adelen, Superintendenterne, Herredsprovsterne, en Præst fra hver Kjøbstad og hvert Herred, en Borgemester og en Raadmand fra hver Kjøbstad, Herredsfogden og »to gode achte og forstandige Bønder« fra hvert Herred indkaldtes[3]). Derimod tilkaldtes der til Rigsraadsmøder eller Herredage ikke sjelden Repræsentanter eller Fuldmægtige for en eller anden Stand for at forhandle om vigtigere samme vedkommende Anliggender; især skete dette med Adelen, men ogsaa de andre Stænder bleve undertiden paa denne Maade hørte[4]). Naar saaledes flere Stænder vare repræsenterede paa en Herredag, var en saadan ikke væsentlig forskjellig fra en virkelig Rigsdag, og disse Benævnelser findes derfor ogsaa af og til brugte ifleng, hvorfor det i enkelte Tilfælde kan være tvivlsomt, om Forsamlingen ansaaes for en Rigsdag eller en almindelig Herredag. — Allerede af Kong Olufs Forsikkringsbrev af 1377 og ligesaa af senere Haandfæstninger fremgaaer det, at de i de enkelte Provindser boende Rigsraader dannede særskilte Afdelinger af Raadet, som i de, de forskjellige Landsdele vedkommende Anliggender udøvede en selvstændig Virksom-

---

[1]) Fr. III's Hdf. § 52 »Herredage eller Danehof ville Vi aarligen engang 8 Dage efter Pintzedag ved vort aabne Brev lade paabiude og siden holde, med mindre menige Rigens Raad for vigtige Aarsager det anderledes got befinder«. Jfr. Chr. III's Hdf. § 31.

[2]) Rec. 6. Dec. 1547 Indl. »med Danmarks Riges Raad, Prelater, Adel, Kjøbstedsmend oc Bønder«. Jvfr. Indl. til Dronningb. Rec. 1551. Gamle Domme I. 237.

[3]) Convocationsskrivelser af 22. Jan. 1570 og Skattebreve af 4. og 12. Jan. hos Jacobsen Det Danske Skattevæsen S. 206—218.

[4]) S. f. Ex. Fr. I's Ordinants 1530 »Fuldmechtige af hver Kjøbstad«; Chr. III's Kjøbenh. Rec. 1540 »en Borgemester, en Raadmand og en af menige Almue met Fuldmacht paa alla theris hiemsiddendis

hed[1]), hvorpaa der ogsaa findes Exempler fra forskjellige Tider, og ogsaa til disse provindsielle Herredage bleve efter Omstændighederne enkelte eller alle Stænder fra Provindsen tilkaldte. Dog vare de paa saadanne provindsielle Forsamlinger fattede Beslutninger naturligviis kun gjældende for vedkommedde Provinds[2].) Saaledes blev der 1468, i en Sag om Kongens Ret til at inddrage Pantelehn, først forhandlet af Rigsraadet for Jylland, Fyen og Sjælland, og den fattede Beslutning dernæst vedtaget af de Skaanske Rigsraader, og 1480 sammenkaldtes Rigsraadet med »ridderskab, kjøbstedmen ok mene almue i Skaane«[3]). Under Frederik I var 1528 Rigsraadet for Sjælland og Skaane forsamlet i Kjøbenhavn paa samme Tid som de Jydske og Fyenske Raader holdt et Møde i Aarhuus for at forhandle om et Skattepaalæg; men Raadet erklærede, at da Sagen vedkom hele Riget, kunde ingen Beslutning derom fattes, med mindre hele Rigsraadet var samlet[4]). I en lignende Anledning indkaldte Frederik II. 1569 en Provindsialforsamling i Viborg, hvor alle Stænder fra Jylland og Fyen vare repræsenterede omtrent paa samme Maade som paa den i det følgende Aar holdte Rigsdag[5]). — Efter det 15de Aarhundrede forekommer der endnu flere Exempler paa, at der paa Landsthinget blev forhandlet om provindsielle Love, og at der blev udstedt Vidnesbyrd og Erklæringer ikke alene om Retssætninger, men ogsaa om andre almindelige Forhold[6]); men efterhaanden tabte dog Landsthingene deres Charakteer som Folkeforsamlinger og bleve indskrænkede til egentlige Retssager.

Borgeres Wegne af alle Kjøbstederne ofver alt Riget«; Fr. II's Søret 1561 »Fuldmægtige fra Søstæderne«. Jnfr. Hammerich i N. hist. Tidsskr. I. 403.

1) Frdn. 1377; Arch. Aarsberetn. II. 26 »iuxta consilium iuratorum regni in illa terra regni commorantium«, Hdf. Kg. Hans § 3 »met then rigens raads raad i then landsende, som slottene beleyendes ere«; Fr. III. § 46.

2) Larsen I. 2. S. 259, 271, 297. Aschehoug 241, 430.

3) Diplom. Chr. I. Nr. 145, 237. Gl. D. I. 21 »Danmarks Riges Rad i Jutland« (1489).

4) Ny dansk Mag. V. 308.

5) Jacobsen paa anf. St. 202 »alle af Adelen . ., Superintendenter met alle Herritz Provister, en Prest af hver Kiøpstad oc to Prester af hvert Herrit, en Borgemester met en Radmand oc to Borgere af hver Kiøpstad, saa oc alle Herritzfogeder met fire Bønder af hvert Herrit«.

6) Dansk Mag. I. 351, 318; V. 300, 319. Dipl. Chr. I. Nr. 139, 141 142. Ny d. Mag. V. 149.

Indtil Reformationen bestod Rigsraadet tildeels af geistlige Medlemmer, idet Ærkebispen, de øvrige Biskopper og, som det synes, nogle andre Prælater ifølge deres Stilling havde Sæde i Raadet; denne Bestanddeel bortfaldt 1536, og Rigsraadet kom nu til at bestaa, foruden af de fornemste Rigsembedsmænd, af de specielt udnævnte adelige Medlemmer[1]). De høieste Embedsmænd vare Drosten, Marsken og Cantsleren. Drosten (dapifer), som oprindelig forestod den Kongelige Hofholdning, fik efterhaanden Bestyrelsen af Krongodset og de Kongelige Indtægter samt andre vigtige Forretninger, saa at han indtog den fornemste Stilling og i Kongens Fraværelse havde den øverste Befaling; men efter Slutningen af det 14de Aarhundrede blev denne Post ikke besat, og Drostens Forretninger gik for største Delen over til Kongens Hofmester, hvis Titel allerede under Christian I. blev forandret til Rigets Hofmester, og som navnligen fik den øverste Bestyrelse af hele Finantsvæsenet, ligesom han efter Reformationen var den Fornemste i Rigsraadet. Marsken forestod oprindelig Kongens Stald (stabularius), senere havde han Overbestyrelsen af Krigsvæsenet og fra Slutningen af det 16de Aarhundrede kaldtes han Rigets Marsk; i det 16de Aarhundrede udnævntes der en Rigsadmiral for Søvæsenet, som ligeledes fik Sæde i Rigsraadet. Cantsleren var Kongens Secretair og havde som saadan at udfærdige alle under Kongens Navn udgaaende Documenter, ligesom han vel ogsaa bistod Kongen ved den dømmende Myndigheds Udøvelse; indtil Reformationen beklædtes denne Post altid af en Geistlig, i det 13de Aarhundrede som oftest en Biskop, senere en lavere Geistlig, men Sæde i Rigsraadet havde han paa Embeds Vegne ikke. Da nemlig i Slutningen af det 13de Aarhundrede Kongens Retterthing havde dannet sig, blev der til Rettergangens Bestyrelse udnævnt en særegen Embedsmand, som kaldtes Justitiarius eller Retterthingscantsler, men for hvem i det 15de Aarhundrede Rigens Cantsler blev den sædvanlige Benævnelse, og som, idetmindste fra denne Tid af, altid var en Adelsmand. I det nævnte Aarhundrede tillægges der flere Gange den Roeskildske Biskop Titel af Rigets øverste Cantsler; men det er uvist, hvorledes det forholdt sig hermed, hvorvidt det var et fast Embede og hvilke Functioner dermed vare forbundne. Efter Reformationen var der i alt Fald kun de to

[1]) Larsen I. 2 S. 246, I. 1. S. 351.

Cantslere, Kongens Cantsler og Rigets Cantsler. Denne Sidste udfærdigede ogsaa senere de paa Kongens Retterthing afsagte Domme samt andre dertil henhørende Documenter og forsynede dem med Rigets Segl, som han havde i Bevaring[1]); navnlig stod den saakaldte »Rigens Ret« med de derhen hørende Sager om Execution og Forfølgning til Laas under hans Bestyrelse. Kongens Cantsler indtog i den senere Tid en meget betydelig Stilling og var i Rigsraadet den Fornemste næst efter Rigets Hofmester og foran for Marsken, hvorimod Rigets Cantsler, ligesom de andre Medlemmer af Raadet, rangerede efter Anciienniteten. Efter den Kjøbenhavnske Reces af 1536 skulde Rigets Hofmester, Kongens Cantsler og Marsken være Kongen og Rigsraadet behjælpelige i alle Regjeringssager, og Enhver, som troede sig forurettet af Kongen, kunde henvende sig til dem med sine Besværinger. Denne Bestemmelse gjentages i alle senere Haandfæstninger[2]).

I Kong Hans's Haandfæstning af 1483 bestemtes det ikke alene, at der kun skulde vælges indfødte Adelige til Rigsraader, men tillige, at Kongen skulde udnævne dem efter Rigsraadets Raad; men denne sidste Bestemmelse optoges ikke i de senere Haandfæstninger[3]) og der findes ikke nogen Indskrænkning i Kongens Valgret før 1645. I dette Aar androg Adelen paa, at, naar nogen af Raadets Medlemmer afgik, skulde dette foreslaae to Mænd, blandt hvilke Kongen skulde vælge, og Kong Christian IV. bevilgede, at

---

[1]) Hdf. Chr. II. § 35 »skall rigens canceller icke bruge rigens indsegell i sine egne sager«; Fr. I. § 40; Chr. III. § 43; Fr. II. og følgende § 41.

[2]) Rec. 1536 »Oc eftherthi at thet høgeste Regemente udi Riget hænger meest paa Konningens Persone, hvilket Regemente Konningen icke allene føre kand, therfore skall Koningen altidt hafve en Rigens Hofmester, en Canceller oc en Marschalch, som ere fødde danske Mend, hvilcke som Konningen og andre Rigens Raad udi Rigens Erinde og Sager til hans Koninglige Regementes Opholdelse skulle were behielpelige. Oc om Konningen wille beswere nogen, were sigh eddel eller ueddel, Borger eller Bonde, thermet noger kunde fornemme, at Konningen giør hannom Uret, tha skall thet were hwer friit oc obet fore, at gifve thet Rigens Hofmester, Konningens Canceller oc Marskalk tilkende oc formane lade Konningen, at hand forlader saadant hans Fortect«. Hdf. Fr. II., Chr. IV. og Fr. III. § 45.

[3]) Hdf. Kg. Hans § 24 »skal engen anammes eller komme i rigens raad, uden the ære rigens ædlinge indfødde men af riddere oc swenne, oc the skulle thages efter mene rigens raad«. Jvfr. Chr. II. § 27, Fr. I. § 32, Chr. III., Fr. II. og Chr. IV. § 4, 5.

Rigsraadet maatte bringe 6 eller 8 Mænd i Forslag. Dette blev i Frederik III's Haandfæstning § 45 forandret derhen, at af de 6 eller 8, som Rigsraaderne i vedkommende Provinds havde foreslaaet, skulde hele Raadet vælge tre, af hvilke Kongen da skulde udnævne een[1]). Rigsraadernes Antal synes ikke at have været bestemt, men i Almindelighed at have udgjort mellem 20 og 30, og paa Adelens Andragende, at det maatte fastsættes til 22, svarede Christian IV., at Kronens Tilstand ikke tillod en saadan Forøgelse; men i Frederik III's Haandfæstning blev Antallet fastsat til 23.

§ 21.

Stænderne.

1) Geistligheden.

Christendommens Indførelse i det danske Rige, som fuldførtes under Knud den Store, medførte vel ikke strax Anvendelsen af den geistlige Lovgivning eller af det hierarchiske System, der udviklede sig i den katholske Kirke, idet de ældste bekjendte indenlandske Kirkelove fra det følgende Aarhundredes anden Halvdeel beroede paa en Overeenskomst mellem Ærkebiskoppen og Folket og i flere Punkter vare afvigende fra den kanoniske Rets Grundsætninger (s. § 10). Men Kirken erkjendtes dog efterhaanden som et selvstændigt Samfund i Staten, og Geistligheden afsondrede sig som en særegen Stand fra den øvrige Befolkning. Vigtige Skridt til Befordringen og Forøgelsen af Geistlighedens Selvstændighed og Indflydelse skete især under Knud den Hellige. Denne Konge ophøiede Bisperne til den første Stand i Riget lige med Kongesønnerne[2]), og de otte danske Biskopper (Lund, Roeskilde, Odense, Ribe, Aarhuus, Viborg, Børglum og Slesvig) indtoge herefter den første Plads paa de offentlige Thinge, paa Rigsdagen og i Kongens Raad ligesom senere i Rigsraadet og paa Herredagene. Ved Oprettelsen af et særegent nordisk Ærkebispedømme, som allerede Svend Estridsen havde

---

[1]) Larsen I. 2. S. 259. Jvfr. Fyenske Actst. II. 97. N. hist. Tidsskrift V. 356.

[2]) Saxo XI. 214 »Cum ab inerti et rudi populo parum justam Pontificibus venerationem haberi conspiceret, ne tanti nominis potitores inter privatos relinqueret, decreti circumspectioris industria principum eis consortionem indulsit ipsisque primum inter proceres locum perinde ac ducibus assignavit«. Hvitfeld 91, som urigtigen allerede her nævner Rigsraadet.

søgt at opnaae og som dernæst Erik Eiegod personlig udvirkede hos Paven, men som først efter hans Død (1104) kom til Udførelse, fik Kirken og Geistligheden et Holde- og Foreningspunkt i selve Landet, hvilket ikke lidet bidrog til Kirkemagtens Udvikling ligeoverfor Statsmagten. Meget blev i denne Henseende udrettet under den første Ærkebiskop Adser's kraftige og virksomme Eftermænd Eskild (1137—1177), Absalon († 1201) og Anders Sunesen († 1228), og hiint Forhold erkjendtes klart i Jydske Lovs Fortale[1]). De i den anden Halvdeel af det 13de Aarhundrede førte langvarige og heftige Stridigheder mellem Kongerne og Geistligheden[2]) endte med endnu mere at befæste Kirkens-Uafhængighed. Allerede under Kongerne Knud den Hellige og Niels vare alle Geistlige fritagne for den verdslige Jurisdiction ikke alene i deres indbyrdes Stridigheder, men ogsaa naar en Lægmand vilde anlægge Sag imod dem, hvilket ogsaa senere blev erkjendt som en almindelig Regel[3]). Coelibatloven, som allerede i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede søgtes gjennemført med stor Strenghed, men længe fandt heftig Modstand, og hvis Overholdelse først efter et Kirkemøde i Slesvig 1222 kunde sættes igjennem, medvirkede i høi Grad til Geistlighedens Afsondring fra Folkets øvrige Classer og overhovedet til dens Uafhængighed[4]).

Fra Slutningen af det 11te Aarhundrede dannede sig ved Bispestolen i de enkelte Stifter Domcapitlerne, tildeels fremgaaede af ældre klosterlige Stiftelser, i Almindelighed som Corporationer bestaaende af de ved Bispe- eller Domkirken fungerende Geistlige. Disse Domcapitler havde oprindelig kun en raadgivende Stemme, men fik efterhaanden en ikke ringe Indflydelse paa Bestyrelsen af de geistlige Anliggender; naar Bispestolen var ledig, udøvede de hele Myndigheden, og fra det 12te Aarhundrede af tiltoge de sig

---

1) »saasum hælghæ kirki styræs mæth pavæ oc biskop, swa skal hwært Land styræs mæth kunung æth hans rætær oc værlæs ther mæth«.

2) Processus litis inter Christophorum I. et Jacobum Erlandi filium og Actiones adversariæ Erici Regis Daniæ et Johannis Grand Archiepiscopi i Scr. r. d. V. 582 og VI. 284.

3) Saxo 215. Scr. r. d I. 380. Christof II. Hdf. 3. Th. D 10, 19.

4) Scr. r. d. I. 380 (1123) »Petrus quidam ... incepit questionem contra Clericos, quatinus habentes uxores dimitterent et non habentes nequaquam ducerent. Cui questioni non valentes resistere ... alii membris truncabantur, alii occidebantur, alii de patria expellebantur, pauci sua retinuere«. Hvitfeld 186.

Bispevalget, som dog efter Reglen skulde godkjendes af Kongen, hvad der endnu i senere Tider gav Anledning til Stridigheder. Medlemmerne førte i Begyndelsen et regelbundet Samliv (vita canonica, canonici regulares), men dette forlode de efterhaanden, de bleve canonici seculares og nøde som særskilte Domherrer de dem tildeelte Præbender af Capitelsgodset; kun Knudsbrødrene i Odense, som udgjorde Stiftets Domcapitel, fulgte stadig Benedictiner-Reglen. I de fleste Stifter vare tre Dignitarier, en Provst, en Archidiacon og en Cantor; i enkelte var desforuden en decanus, og i Odense stod en Prior i Spidsen. Disse Prælater findes som saadanne ofte paa Rigsdage og Herredage, hvor de nævnes næst efter Bisperne, og de udøvede den geistlige Jurisdiction i de forskjellige Provstier, hvori Stifterne vare deelte, med Undtagelse af de vigtigere Sager, som vare Biskoppen selv forbeholdte[1]). Snart efter Christendommens Indførelse begyndte Stiftelsen af Klostre, og uden Tvivl er Grunden til flere Klostre af Benedictinerordenen allerede lagt under Knud d. St. og Svend Estridsen, som dertil indkaldte Munke fra England[2]), men især i det 12te Aarhundrede bleve mange af de senere meget anseelige, til den samme Orden henhørende Cistercienserklostre stiftede, f. Ex. Herisvad i Skaane, Esrom, St. Peders Kl. i Nestved (det senere Skovkloster, nu Herlufsholm), Sorø, Øm (cara insula) i Aarhuus Stift, Tviskloster ved Holstebro m. m., i hvilken Henseende navnlig Ærkebiskop Eskild var meget virksom. Disse Herreklostre, som de kaldes i Modsætning til de fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede opkomne Tiggermunkeklostre (Franciskanere og Dominikanere), bestyredes af Abbeder eller af Priorer, som hørte til Prælatstanden og ofte nævnes paa Rigsdage og som Medlemmer af Rigsraadet.

En væsentlig Aarsag til Geistlighedens tiltagende Indflydelse og Magt var dens stedse voxende Rigdom, frembragt deels ved Embedsindsægter, deels ved idelige Gaver. Allerede Knud den Hellige vilde indføre Tienden, som senere var en vigtig Indtægtskilde; men der reiste sig en langvarig

---

[1]) S. Daugaard om de danske Klostre i Middelalderen 1830 S. 8, 127, 283, 284, 326, 350, 391, 412. Helweg, de danske Domcapitler 1855.

[2]) Chron. Er. R. i Scr. r. d. I. 160. »Hic (Gamle Knud) primus religiosos in Daniam induxit«. Smst. VII. 217 »Ex Anglia primum Daniam venisse sodales Benedictinos circa a. 1030 Annales tradunt«. Saxo X. 189, 201.

Modstand mod denne Ydelse og især imod Bispetienden. I Skaane og Sjælland blev denne vedtagen i Kirkelovene, men dens strenge Indkrævning var en af Grundene til Skaaningernes Opstand mod Absalon[1]). I Slesvig Stift kom 1187 derom mellem Biskop Valdemar og Folket en Overeenskomst istand, som blev stadfæstet af Ærkebiskoppen og Paven[2]); i de jydske Stifter derimod blev Tiendepligten først gjennemført ved en 1443 af Kong Christoffer af Baiern og Ærkebiskop Johannes Laxmand afsagt Dom[3]). Især ved Gaver kom Bisperne, Domcapitlerne og Klostrene i Besiddelse af en stor Deel Jordegods, hvorom de geistlige Diplomatarier og navnlig de ved disse Stiftelser førte Gavebøger (libri datici) have opbevaret mange Efterretninger, og med Hensyn til disse Besiddelser forundte Kongerne dem fra Begyndelsen af meget betydelige Friheder og Rettigheder, i Særdeleshed i Henseende til Afgifter og Byrder, Sagefald og andre Indkomster. Allerede i de ældste, St. Laurentii Kirke i Lund (1085) og Knudsbrødrene i Odense (1117) givne Privilegier tilstodes der disse Kanniker næsten alle Ydelser, som Bønderne ellers havde at udrede til Kongen, kun med visse Undtagelser, navnlig med Hensyn til Ledingspligten[4]). Disse Privilegier bleve deels udvidede ved de senere Stadfæstelser, deels bleve saadanne nyere Frihedsbreve enten affattede i

---

[1]) Saxo 215, »Idem populares adhuc sacrorum rudes decimarum religioni assuefacere conabatur, sed propositi irrita suasio fuit«. 366. Sk. (Sjell.) Kirkel. 23 »Thæmmæ ræti igen tha gafu bøndær biskope thrithiungs tinde af alli sæth sinni ok enstalh hem at føre innæn kirkiu sokn«.

[2]) Thorkelin dipl. I. 60. Schlesw. H. L. Urk. I. 6. Jvfr. Cypræus episc. Slesv. 198.

[3]) Hvitfeld 831. Pontoppidan ann. eccl. II. 589 »secundum laudabilem consuetudinem aliarum partium vicinarum«. Jvfr. Ancher I. 814.

[4]) Suhm IV. 781 »(1085) Quod ad regiam pertinet justitiam ex quacunque causa fiat .. in potestate sit prepositi et ceterorum fratrum .. tribus culpis exceptis ..., si expeditionem neglexerit ...«; IX. 769 (1232) »ab omni gravamine expeditionis«. Liliegren dipl. Suec. I. 360 (1252) »abomni expeditionis gravamine, vectigalibus ceterisque omnibus juri regio attinentibus«. — Thorkelin dipl. I. 2 (eccl. Scti Canuti 1117) »quod in omnibus prædiis, villis sive terris ad ipsos pertinentibus jam collatis sen adhuc conferendis, quicquid de regio jure ad nos pro qualicumque causa attinuit, ad eorum usum perpetua libertate donavi, exceptis tribus duntaxat causis. quæ cognominantur lingua Danica Wrech, Lethangwithe, Frithcop«. 261 (1180) »omnes possessiones ... quas ... usque in diem hodiernum ... possedisse dinoscuntur, ab omni iure exactionis regiisque pertinentiis immunes permaneant«.

almindeligere Udtryk eller de enkelte derved overdragne Rettigheder bleve nøiere angivne[1]). Ved disse Privilegier, som dog ikke altid gaves uden Vederlag[2]), tilstodes der hine geistlige Personer og Stiftelser i forskjelligt Omfang Frihed for Skatter og andre Byrder, navnligen ogsaa i Henseende til Krigstjenesten, undertiden kun for visse enkelte Jordstykker eller dog kun for deres daværende Besiddelser, men som oftest for alt deres Jordegods, som de enten allerede vare eller senere maatte komme i Besiddelse af. Derfor blev det, under Paaberaabelse af den paa det almindelige Concil 1215 fattede Beslutning, hvorefter Klostrene skulde svare Tiende af tilkjøbt Jord, bestemt i J. L. III. 9, at Leding skulde svares af alt efter det nævnte Aar tilkjøbt Klostergods[3]). En almindelig Regel var det, at Ingen var fri for Landeværnet, og at, naar der gik et almindeligt Opbud til Landets Forsvar, kunde heller ikke de med Hensyn til Ledingspligten givne Privilegier paaberaabes, hvorfor ogsaa denne Undta-

---

[1]) Ringsted: Thorkelin 4 (1135 ligesom Odense Kn. Br. 1117), 21 (1164) »omnem justiciam et exactionem regalis juris«. — Esrom: smst. 12 (1148) »Colonos ipsorum fratrum de omni, quod mihi vel meis successoribus debebant, absolvi servitio«; 19 (1164) 67 (1194), 80 (1203), 127 (1237), 185 (1250) »a gravamine expeditionis, innæ, stud, edificatione, reparatione et munitione civitatum, castrorum et urbium et ab omni exactione regali et onere juris regii«. Eccles. Aarhus. smst. 83 (1204) »ab expeditione, Stud et Quersete et omni servitio regi debito«; 146 (1244) »a gravamine expeditionis, Stud et Innæ et ab omni iure regio«. Nestved Kl. 84 (1205) »in Stud, in Quærsæte, in expeditione, in omni exactione regalis servitii«. Sorø 117 (1234), 192 (1252), Suhm XII 370 (1328). Eccl. Bæsk. 134 (1241). Ebelholt. Scr. r. d. VI. 158 (1251), 165 (1288), »ab expeditionis gravamine, scilicet innæ, stud et ædificatione urbium, impetitioneexactoria omnique onere regio«. Ribe Domk. Terpager rip. Cimbr. 175 (1150) »ab omni debito juris regii, quod rurenses Quærsæt, urbani vero Scot et Quærsæt vocant«; 177 (1206) »ab expedi-ditionis gravamine et ab omni juris nostri exactione«. Ribe Bisk. Møgeltøndcr Staatsb. Mag. IX. 805 (1240) »ut villici et coloni ... liberi debeant esse ab omni exactione et servicio nostro, ... preter expeditionem, Quærsæthæ et Stud«. — Slesv. Bisk. Westph III. 3112 (1182) »ab omni gravamine«. 3114 Slesv. Domcap. (1261). Lygumkl. Scr. r. d. VIII. 15 (1212) »ab omni iure nostro et servi-. tio«; 182 (1251). Økl. Pontoppidan ann. eccl. Dan. I. 751 (1279) »ab omni expeditionis gravamine et impetitione exactoria ceterisque oneribus juri regio attinentibus«.

[2]) Thorkelin 10, 117, 261. Scr. r. d. I. 167.

[3]) »Clostær mæn matæ æi iorth cøpæ thær landwæræn gek af, sithen thet general consili war thær innocencius pawæ hafthæ; hwat sum the havæ sithen køpt, thær skulæ af antigh lething ut gøræ æth fangæ af kunung swa sum hans will ær«.

gelse kun sjelden findes udtrykkelig fremhævet[1]. Iøvrigt vare efter Jydske Lov Præsterne fritagne for alle Byrder af den Gaard, de boede paa (III. 10), men i Almindelighed var de Geistliges Gods ikke unddraget fra Ledingspligten, med mindre de havde et specielt Privilegium (III. 11; jvfr. III. 1, 7, 8, 20). Dette vedgik ogsaa Ærkebiskop Jacob Erlandsen under Striden med Christoffer I., skjøndt han paastod Skattefrihed i Henhold til den kanoniske Ret[2], men en saadan almindelig Frihed synes ikke at have været Geistligheden tilstaaet. I Haandfæstningerne er den Regel, at enhver Præst skal være fri for alle Byrder af den Gaard, han boer paa, stadig gjentagen[3], men i Henseende til det af Geistligheden bortfæstede Gods indeholdes intet i de første Haandfæstninger, der kun stadfæste de de Geistlige selv forhen tilstaaede Rettieheder og Friheder, og ligeledes i Kong Olafs Haandfæstning gives der kun de geistlige Personer og Stiftelser det Tilsagn, at de skulle være fri for alle »Kongelige Byrder«[4]. Først Kong Hans i Haandf. § 22 lover, ikke at ville tillade sine Fogeder og Embedsmænd at paalægge Kirker, Klostre og Geistligheden eller deres Tjenere, Land eller Lehn nogen Skat eller anden Byrde, hvilket vistnok kun kan forstaaes om usædvanlige og vilkaarlige Paalæg. Det samme gjentages i Christian IIdens og Frederik Istes Haandfæstninger i Henhold til det af Kong Hans givne Løfte[5].

I Henseende til Sagefaldsretten findes der i Privilegierne i Reglen kun almindelige Udtryk, men allerede fra det 12te Aarhundrede forekommer der dog enkelte Privilegier, hvori fyrgetyve Marks Bøder udtrykkelig tilstaaes,

---

[1] Westph. III. 359 (Slesv. Johanniskl. 1251) »præter quam ad opus urbium et terræ defensionem, de quibus servitiis nulli penitus eximuntur«. Esrom Kl. 1268. »nisi forsan quando communitas terræ requiratur«. Westph. IV. 3115 (Slesv. Bisk. 1310) »quod cum pro communi defensione terræ edictum emerserit generale .. extunc dictorum bonorum ... incolæ defensioni prætactæ communiter se conforment«. Dipl. Flensb. I 23; (1325) »excepto communi edicto in defensionem terre«. Kjøbenh. St. R. 1294 c. 16 »salvo edicto regio, communiter facto per regnum ad invadendum inimicos ipsius scu pro patrie defensione. Jvfr. Velschow de Dan. inst. mil. 9. Archiv Efterretn. II. Till. 11 (Hadersl. Kannikecoll. 1415) »udboth allene unnentaget, hvat som Rigens nøedh uppa liggende ær«.

[2] Scr. r. d. V. 600 [3] Christoff. II. § 6; Vald. Er. 6, Olaf 2.

[4] Christofl. II. § 1, 5, 8. Vald. Er. 1, 3, 6. Olaf 1, 8.

[5] Chr. II. § 6, 7. Fr. I. § 22. Jvfr. Aschehoug 92, 287.

medens de i andre blive undtagne[1]). I Jydske Lov II. 77 nævnes kun Tremarksbøder som tilkommende Bisperne, og blandt Christoffer IIs Besværinger over Ærkebiskoppen var ogsaa den, at han tilegnede sig 40 Marksbøder ved de paa Kirkegodset forøvede Forbrydelser[2]). Ogsaa de senere Privilegier ere af forskjelligt Indhold, idet de deels tale i almindelige Udtryk, deels indskrænke Rettigheden til 3 Marks eller udvide den til 40 Marks Sager[3]), og i Haandfæstningerne blive kun de allerede forhen havte Rettigheder og Privilegier stadfæstede, »prout ex antiquo consueverunt« [4]). Dog synes denne geistlige Sagefaldsret efterhaanden i Almindelighed at have omfattet alle Bødesager, og saaledes blev den endnu stadfæstet i Christian II's Haandfæstning[5]). I Forbindelse dermed stod Fredkjøbet, hvorved den Fredløse kunde kjøbe sin Fred tilbage og hvorom det i nogle ældre Privilegier var bestemt, at det var forbeholdt Kongen at tillade en slig Afgjørelse, men at Vederlaget skulde tilfalde den geistlige Grundherre[6]). At derimod Geistlighedens Undergivne bleve unddragne fra den verdslige Jurisdiction og de sædvanlige Thing, hvoraf der senere opstod den geistlige Birkeret, skete udentvivl først efterhaanden fra Slutningen af det 13de Aarhundrede[7]). Dette ligesom den geistlige Jurisdictions stadig tiltagende Omfang formedelst Udvidelsen af Begrebet om geistlige Sager, hvorved der tillige fremkom en udstrakt Anvendelse af den canoniske Ret, er allerede blevet omtalt (§ 10) og vil nærmere blive behandlet ved Rettergangens Historie. Ligesaa skulle nogle andre Rettigheder, som af og til indrømmedes Geistligheden, saasom

---

[1]) Thorkel. I. 9. (Nestved Kl. 1140) »trium marcarum ac quadraginta forisfacturas«. I. 261 (eccl. Scti Canuti 1180) »tam XL. quam III. marc.« Terpager 174 (Ribe Bisk. 1151) »iure XL. marcarum excepto«.

[2]) Scr r. d. V. 589, 599. Jvfr. Kjøbenh. St. R. 1254 c. 1.

[3]) S. f Ex. Dipl. Flensb. I. 23 (1325) »de excessibus trium marcarum. Westph. IV. 3116 (1326) »executiones omnium causarum tam 40 marcarum quam inferiorum iurium, regio iuri debitas«.

[4]) Christoffer II. og Vald. Er. § 1. Valdemar Atterd. 1360 § 4, 7. Olaf § 1. Kg. Hans § 17.

[5]) § 26 »skulle alle biskopper, prælater, domkerker ... bruge og beholde al kongelig rettiched, friidtkøp og fald met theres egne tienere og undersatte«. Fred. I. § 66.

[6]) Suhm IV. 781 (1085) »si extra pacem positus fuerit ... substantiam eius tollat prepositus et fratres«. Thorkelin I. 2 (1117).

[7]) Scr. r. d V. 598.

Forstrandsret og Ret til Danefæ blive omtalte paa vedkommende Steder. Ogsaa en vis Andeel i Myntrettigheden tilstodes Bisperne ved særskilte Privilegier, saaledes overlod Valdemar I den Slesvigske Biskop Halvdelen af Mynten i Slesvig og Ærkebiskoppen i Lund havde først 1/4 og senere under Erik Menved 1/3 af Myntregalet[1]), og der haves ikke faa Mynter med geistlige Stempler og Symboler.

Endnu i Frederik d. 1stes Haandfæstning stadfæstedes alle Geistlighedens Rettigheder og Privilegier, og dette skete i Almindelighed ogsaa i denne Konges Odenseske Reces 1527, hvorefter Bisper og Prælater skulde beholde deres hidtilværende Jurisdiction og Tienden svares efter de forhen gjældende Regler, ligesom Biskopper, Prælater, Kirker og Klostre ogsaa skulde nyde og beholde deres Gods og Eiendom og Geistlige ikke drages til verdsligt Thing undtagen i Eiendomssager. Denne Reces blev igjen stadfæstet i den første Interregnums-Reces 1533, og navnlig blev det vedtaget, at alle Domkirker og Herreklostre skulde blive ved Magt, og at dette ogsaa skulde gjælde om Tiggermunkeklostre, forsaavidt disse ikke allerede vare »forstyrrede«, hvilket vistnok for en stor Deel var skeet efter 1527, og hvorom der da yderligere skulde handles. Men paa den 1536 holdte Rigsdag erklæredes Biskopperne for afsatte og den biskoppelige Værdighed og Magt for ophævet, alt Bispegods blev inddraget under Kronen og Bispetiende forvandlet til Kongetiende, hvorimod Klostre og Kannikedomme skulde blive ved Magt, indtil Kongen og Rigsraadet »derom gjorde en anden Skikkelse«[2]). Denne sidste Bestemmelse blev gjentagen i Frederik II's og Christian IV's Haandfæstninger § 36, men i Frederik III's fik den det Tillæg, at Kongen kunde forlehne fortjente Mænd med Godserne. Klostrene bestode saaledes tildeels endnu en Tid efter Reformationen, indtil de daværende Munke uddøde, men de mistede deres tidligere Betydning og bleve underlagte Kongelige Lehnsmænd. Klostergodset blev efterhaanden anvendt paa forskjellig Maade, deels benyttet af Kongerne enten umiddelbart eller til Oprettelse af Skoler og andre offentlige Indretninger, deels bortgivet

---

[1]) Westph. IV. 3113 »conferimus ecclesiæ B. Petri Slesvicensi in usus videlicet episcopatus dimidium fabricæ monetariæ ejusdem civitatis«. Pontoppidan ann. I. 501.

[2]) Rosenvinge Recesser S. 138, 146, 163—6. Jvnfr. Larsen I. 1. S. 355.

eller bortforlehnet, især til Adelsmænd[1]). Domcapitlerne, med Undtagelse af Børglum og Odense, bleve vel længere bestaaende, men ligeledes uden politisk eller kirkelig Betydning og saaledes at Præbenderne anvendtes til Belønning for fortjente verdslige eller geistlige Mænd. Kirkens Styrelse gik ved Reformationen over til Kongen og Rigsraadet; Geistligheden skulde kun være en Lærerstand uden al politisk Betydning, hvilket klart er udtalt i Recessen af 1536[2]). Vel var længere hen ogsaa Geistligheden repræsenteret paa Rigsdagen, men det var paa en heel anden Maade, end i den katholske Tid, da Prælaterne mødte som den første Rigsstand, hvorimod der til de senere Rigsdage indkaldtes Geistlige af alle Classer i Lighed med de andre uadelige Stænder. Dette skete første Gang 1569 til en Provindsialforsamling i Viborg og 1570 til en almindelig Rigsdag i Anledning af den ved Krigen paakomne Finantsnød og det derfor nødvendige Skattepaalæg, hvor der da blev indkaldt Superintendenter, Kanniker, Provster og Præster fra Kjøbstæderne og Herrederne. Paa de senere Rigsdage var ogsaa Geistligheden regelmæssigen repræsenteret[3]), men den sluttede sig nu i Almindelighed nærmere til de andre uadelige Stænder lige overfor Rigsraadet og Adelen.

§ 22.

2) Adelen.

Vistnok var der allerede i de ældre Tider en Classe af Mænd, som formedelst deres Nedstammen fra gamle kongelige og andre fornemme Slægter, deres Rigdom, deres Bedrifter, især i Krigen, eller deres Embedsstilling nøde en overlegen Anseelse og Indflydelse fremfor det øvrige Folk. Det var saadanne Mænd, der i Vitherlagsretten og i Skaanske Lov V. 28 betegnes som »hithworthe« eller »hethwarthe men«, og om hvilke Saxo allerede i den forhistoriske Tid

---

[1]) Daugaard 115.

[2]) Rosenv. Rec 163 »til evige Tid thesse samme Biskopper ... aldrig skulle igien komme til theris biskoppelig Regemente ... och ingen andre theris Lige eller andre for Bisper at regere udi Riget at blive annammede ... Dog skulle andre christelige Bisper och Superattendenter, som thet menige Folk kuude lære, undervise oc predike thet hellige Evangelium ... tilskickes«.

[3]) S. o. § 20 Not. 6 og 12. Jvfr. Engelstoft i N. hist. Tidsskr. IV. 99. Larsen I. 1. S. 371.

bruger Udtrykket »nobiles«[1], hvilken Benævnelse i Modsætning til ignobiles senere ofte findes hos denne saavel som hos andre Historieskrivere og i gamle Diplomer, ligesom en saadan ved Fødsel, Rigdom eller Embedsstilling fremragende Classe i det 11te og 12te Aarhundrede paa mange Steder forudsættes og omtales[2]). Men disse Mænd udgjorde kun en faktisk afsondret Classe, ikke, som den senere Adel, en med lovbestemte Forrettigheder udrustet Stand, der først efterhaanden udviklede sig, især af Krigerstanden. Vel kan Adelens Oprindelse ikke udledes af Knud den Stores Tinglith, idet disse Huuskarle eller Hirdmænd, hvorvel de indtoge en fremragende Stilling, dog ikke havde nogen enten til den offentlige Ret eller til Privatretten henhørende Forrettighed, men de dannede dog en egen og afsondret Classe af Krigsmænd, som for den Sold, de fik af Kongen, ligesom de senere Hærmænd eller Herremænd[3]), vare ham forpligtede til fortrinlig Troskab og Tjeneste. Under Kong Niels blev denne Indretning med Huuskarle, om end ikke ganske afskaffet, saa dog betydelig indskrænket[4]), men tillige indtraadte der fra denne Tid af en vigtig Forandring i Krigsvæsenet, idet nemlig det indtil denne Tid lidet kjendte Rytteri nu, især fra Erik Emuns Tid, mere og mere kom i Brug[5]). Denne Tjenestes Kostbarhed og den dertil fornødne Øvelse havde til Følge, at Kongerne maatte forskaffe sig duelige Mænd til dette Tjenesteforhold ved at tilstaae dem særegne Fordele og Rettigheder. Der opstod saaledes en Classe af privilegerede Krigsmænd eller Hærmænd, der paa

---

1) Saxo p. 85 (om Kong Frode's Love).

2) Diplom 1085 (Suhm IV. 781) »prepotens nobilis vel ignobilis« Ælnothus vita S. Kanuti (Scr. r. d. III.) c. 15, 17, 21, 30. Svend Aagesen (hos Rosenv. gl. L. V. 9) »Imprimis suæ familiaritati adjungere decrevit, quos vel stemmatum titulis florere vel facultatum copiis exuberare didicerat«. Saxo 250 (Sorte Plog under Erik Emun) »claro inter Julos loco natus«. 286 »Duo Hallandenses, natu quam animis nobiliores«. 376 »plebi ac nobilibus promiscuum navium usum concessit«. And. Sunesen V. 21 »dives et prepotens ... cui non esses tutum resitere aut propter generis claritatem aut officii dignitatem, qualem hetwarthe man in lingua patria nominamus«.

3) Rosenv. gl. L. V. 2 »Men skulde thygen herræ sinum tro oc thieneste oc retha at wera til al hans buth«; 6 »melle herræ oc mannum sinum«. Jvfr. N. M. Petersen i Ann. f. nord. Oldk. 1847. S. 278.

4) Saxo 230. 5) Samme 198, 231, 248 sqq., 330. Jvfr. Jahn Nordens Krigsvæsen, 254.

Grund af deres Forhold til Kongen ogsaa benævnedes Kongens Mænd eller Herremænd, homines dominorum eller regis[1]). De stode i et personligt Tjenesteforhold til Kongen, ifølge hvilket de vare forpligtede til i fuld Rustning til Hest paa egen Bekostning at følge med paa Krigstog, og de synes i det 12te Aarhundrede og endnu i Valdemar den 2dens Tid i Almindelighed at have nydt en Sold, hvorimod Forlehninger, hvis de i hiin Tid overhovedet forekom, i alt Fald kun vare sjeldne og ubetydelige[2]). Derimod synes det at have været en almindelig Forudsætning, at de selv vare Jordeiere, hvorfor ogsaa de Forrettigheder, som bleve dem indrømmede, navnlig en vis Skattefrihed og Sagefaldsret, stode i Forbindelse med en saadan Grundeiendom. Herremændene vare nemlig frie for den sædvanlige Ledingspligt og de dermed i Forbindelse staaende Afgifter og Byrder, Stud og Innæ, af al den Jord, som de selv boede paa eller som de lode drive for deres Regning, hvor meget de end tilkjøbte, og, dersom de ikke eiede en fuld Plovs Jord, ogsaa af saa meget fæstet Jord, som manglede dem deri. Deres Fæstebønder derimod maatte afholde de sædvanlige Byrder, forsaavidt der ikke var givet et særskilt Privilegium[3]). Sagefaldsretten havde Herremændene efter J. L. II. 77 i alle Tremarkssager. Disse Rettigheder, især Skattefriheden, vare en vigtig Kilde til deres voxende Rigdom og Indflydelse og deri laa en stærk Opfordring, deels til at tilkjøbe Jord, deels

---

[1]) J. L. II. 77; III. 7, 8, 11, 14, 15, 18 og den gamle latinske Overs. Jvfr. Molbech i hist. Tidsskr. II. 493.

[2]) Saxo 250 (s. not. 2) »tametsi Regis militiæ profiterctur ..., militiæ titulo stipendium postulabat«. 263, 270. J L. III. 7 »hwær thær kunungsman ær ... hwat hældær the havæ et bo æth fleræ, tha ær thæ skyldugh at havæ fuld wapn (jvfr. III. 4 »full manz wapn — folk wapæn«, s. Velschow de inst. milit. 185) oc faræ i lething a theræ eghen kost oc takæ theræ malæ« (jvfr. Vitherl. R. »rethæ them male therre«). S. Petersen p. anf. St. 288.

[3]) J. L. III. II. 15 »Hwilk hærræ man sum havær minnæ æn full plox æriæ, tha ma han fæstæ til sæk til han havær full plox æriæ oc gøræ tho æi læthing af thæn lorth han fæstæ«; 18 »hærræ mæn mughæ køpæ swa mykit sum the orkæ, for thy at the gøræ thær fult ut af, theghær the hættæ theræ hals for kunung oc for landz frith. Oftæ warthær oc swa at then lorth thær hærræ mæn køptæ oc then the hafthæ fyrræ æftær then døthæ gangæ til skipæn swa sum fyrræ«. Hvitfeld 147 »recepimus eum in hominem nostrum, dimittendo eum et liberos ipsius quittum et liberum ab omni expeditione quod stud et innæ dicitur«.

at stræbe efter at bevare den med den samme Frihed for deres Slægt. Jydske Lov (III. 18) viser ogsaa, at Forholdet regelmæssigen gik over fra Fader til Søn, idet der siges, at den frie Jord ofte efter Herremandens Død blev ufri igjen, naar nemlig Sønnen ikke vilde indtræde i Tjenesteforholdet eller der ingen Søn var til, og Hvitfeld anfører en Formular til Optagelsen i Herremandsstanden fra Valdemar I's Tid, som ogsaa lyder paa Afkom. Allerede i Kjøbenhavns Stadsret af 1254 Art. 13 blev det derfor vedtaget, ikke at afhænde nogen Grundeiendom til en Herremand. I nær Forbindelse med de omtalte Forhold stod Riddervæsenet, som i Valdemarernes Tid fandt Indgang her fra Tydskland og væsentlig bidrog til, at Herremandsclassen mere og mere udviklede sig til en afsondret og efterhaanden ogsaa til en i Slægten arvelig Stand. Milites eller milites et armigeri (Riddere og Væbnere), hvilke Udtryk kun betegne forskjellige Gradationer i denne Værdighed, blev den almindelige Benævnelse for Herremændene, der i Reglen havde udelukkende Adgang dertil[1]), og i senere Diplomer betegnes de ofte som »Frie og Frelse«, hvad der har Hensyn til den Skattefrihed, som ansaaes for deres vigtigste Forrettighed. Denne Frihed fremhæves derfor ogsaa i Særdeleshed, enten alene eller i Forbindelse med Sagefaldsretten, i de ældste Kongebreve, der kunne betragtes som Forbilleder for de senere Adelsdiplomer, dog at endnu altid Jordeiendom forudsattes som Betingelse. I Sammenhæng med Riddervæsenets Indførelse stod det, at disse Familier begyndte at antage faste Slægtnavne, som dog endnu længe ikke kom i almindelig Brug, og at føre Skjoldmærker, hvorom der senere sædvanligen optoges en udtrykkelig Bestemmelse i Adelsbrevene[2]).

---

[1]) S. f. E. Slesv. St. R. 63. Dipl. 1206 i Scr. r. d. IV. 484. Kjøb. St. R. 1254 c. 13 »militi vel homini dominorum qui vulgariter dicitur Herræmand«. Haandf. 1320 § 11, 12 »milites et armigeri, 1326 § 10 »homines regis«.

[2]) Hvitfeld p. anf. St. Suhm XIII 344 (1321 Anders Nicolaussøn, kun i en nyere Overs.) 395 (1334 Frelle Hakenson, Stamfader til Frillerne) »in famulum nostrum recipimus, una cum omnibus bonis suis et familia sibi attinente, tam in villis forensibus quam in rure sitis, sub nostra pace et protectione suscepimus, dimittentes sibi omnia bona sua ... ab omni impeticione exactoria, innæ, stuth, Querset, Retskylt ceterisque solutionibus, oneribus et serviciis omnibus ad jus nostrum spectantibus libera pariter et exempta«. Jvfr. 875 »Laurentium Jönsson bonæ memoriæ (under Christoffer II.) liberum regis familiarem fuisse et libertatem tam

Det kan ikke i det Enkelte paavises, naar og hvorledes hiin Udvikling og Overgangen til den senere Adel er foregaaet, men at den især i Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede har gjort store Fremskridt, vise navnligen Haandfæstningerne, i hvilke Herremændenes Rettigheder bleve betydeligen udvidede, medens deres Forpligtelser indskrænkedes. I sidste Henseende blev der tilstaaet dem Fritagelse for Krigstjeneste udenfor Riget og tillige forpligtede Kongen sig til inden et Aar at indløse dem, naar de bleve tagne til Fange, og at give dem Erstatning for hvad de havde mistet; dog blev der i Christian III's Haandfæstning og Recesser tilføiet en Undtagelse for det Tilfælde, at Kongen selv drog med[1]). Paa den anden Side sees det af Christoffer den 2dens Haandfæstning, at Sagefaldsretten allerede dengang i Almindelighed var udvidet til alle Ni Marks og i adskillige Privilegier ogsaa til høiere Bøder. Senere blev den udstrakt til alle Bødesager og i Christian III's Tid tillagdes der Adelen Hals- og Haandsret, ligesom den allerede fra det 15de Aarhundrede synes tildeels at have været i Besiddelse af Birkeret[2]).

I Henseende til Adelens Skattefrihed blev den ældre Regel ved Magt, at al den Jord var fri, som Adelen selv drev eller lod drive for egen Regning, og denne Regel kom ogsaa til Anvendelse i Kjøbstæderne, saa at de Adelige vare skattefrie for de Gaarde, som de selv boede paa[3]). Ogsaa i den senere Tid bleve derfor Forhandlinger indledede med dem, naar Kongen i Nødstilfælde ønskede at erholde en Skat af dem, og Reverser bleve givne, at det ikke skulde komme

super bonis suis quam super familia sua diebus suis integre habuisse». Dansk Mag. I. 99, II. 35 (1433) »Frihed og Frelse ... med Skjold og Hjelm«.

[1]) Hdf. Christoffer II. § 12 »non cogantur ire in exercitum extra regnum ...« Valdemar Eriksen § 10 »... nisi ipsorum habita super hoc voluntate et consensu«. Olaf § 11. — Christ. III. § 15, Rec. 1547 c. 18 »dog skulle the ikke were plictige at brugis uden Riget, uden Konningen self personligen drager met og tha skal hand were plictig at holde thennom uden theris Skade efter gammel Sedwonne«. Rec. 1558 c. 2.

[2]) Hdf. Cristoffer II. § 11. Vald. Er. § 9. Olaf § 10. Christ. II. § 62. Fred. I. § 66. Christ. III. § 7. S. herom nedenfor ved Rettergangen.

[3]) Priv. f. Malmø 1360 c. 27 »omnes et singulas solutiones regias, antiquas et novas, certas et incertas cum ipsis villanis de bonis suis proportionaliter contribuat et exponat, excepta propria aula in qua personalem ibidem mansionem fecerit«. 1415 c. 25.

dem til Skade i deres Privilegier[1]). Af den bortfæstede Jord derimod maatte Fæsterne afholde alle Skatter og Byrder i Lighed med andre Bønder. Efter Kong Hans's og de næstfølgende Kongers Haandfæstninger skulde »ingen Landskat paalægges Almuen uden efter menige Rigsraads Raad, Prælaternes og Ridderskabs Tilladelse og nogens Almuens Samtykke«; men dette blev allerede i Christian III. Haandfæstning indskrænket til, at der ikke skulde paalægges »Adelens Tjenere« nogen Landskat uden Rigsraadets Samtykke«[2]). Ligeledes indeholde hine ældre Haandfæstninger den ganske almindelige Bestemmelse, at der ikke skulde paalægges Adelens Tjenere andre Byrder, navnligen Gjesteri, Ægter m. m., hvorfra der dog i Christian III. Haandfæstning og Recesser undtoges det Tilfælde, at »nogen aabenbare Feide kommer paa Riget« og det da skete med Rigsraadets Samtykke[3]). Men det sees af andre Documenter, at denne Frihed ikke gjaldt for alle Adelens Fæstebønder i Almindelighed, men kun for de saakaldte Ugedagsmænd, ved hvilket Udtryk der betegnes de, som forrettede regelmæssigt Hoveriarbeide til Hovedgaarden, hvorved det tillige forudsattes, at de boede i samme Sogn, hvori Hovedgaarden laa. Disse ansaaes da som henhørende til denne og nøde derfor den samme Skattefrihed, som selve Hovedgaarden. Derfor blev der holdt strengt paa, at der ikke regnedes til Ugedagsmænd Andre, end der virkeligen hørte til denne Classe og havde været frie fra »Arilds Tid«, eller som det paa nogle Steder udtrykkes, fra Kong Hans's Tid[4]). For at forhindre Skattefrihedens Udvidelse og Formindskelsen af Kronens Indtægter, blev det efterhaanden gjort til Regel, at Adelen ikke uden særlig Tilladelse maatte kjøbe Bondegods. Det første Spor dertil findes i Dronning Margrethes Forordning for Jylland og Fyen 1396, hvor der siges, at Adelen

---

[1]) Jacobsen det D. Skattevæsen under Chr. III. og Fr. II. S. 150.

[2]) Hdf. Kg. Hans § 12; Chr. II. § 30; Fr. I. § 35; Chr. III. § 10 »Icke ville eller skulle vi begeere eller paalegge nogen landschatt paa adelens thienere, uden thet skeer met menige Danmarks rigis raads raadt, eftersom gamle sædwanne weret hafver«. Fr. II. § 9.

[3]) Hdf. Kg. Hans § 22, Chr. II. § 7, Fr. I. § 12, Chr. III. § 7. Rec. 1547 c. 18, 1558 c. 2. Hdf. Fr. II. § 6.

[4]) Jacobsen 31, 77. Gl. Domme III. 168 (1572). Fred. III's Hdf. § 9 »naar nogen skat bevilges, saa blifver dog adelens ugedagstjenere derfore forskaanede, som af arilds tid veret hafver«. Jvfr. Rec. 1547 § 24.

havde lovet, ikke at kjøbe noget Bondegods og derved formindske Kongens Indtægt, førend Kong Erik var bleven myndig, og senere optoges et dertil sigtende Forbehold i Adelsbrevene, ligesom en saadan Regel forudsættes i flere Documenter fra Slutningen af det 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, men en udtrykkelig Bestemmelse herom findes først i Frederik II's Haandfæstning[1]). Paa den anden Side findes der adskillige Bestemmelser, som sigtede til at vedligeholde ved de adelige Familier det Jordegods, de engang havde erhvervet. At saadant frit Gods ved at gaae over til en Uadelig blev ufrit, maatte ansees for en Selvfølge, da Skattefriheden var et personligt Standsprivilegium, og denne Regel blev anvendt i en paa Kongens Retterthing 1475 afsagt Dom, hvorved der paa et derom fremsat Spørgsmaal blev svaret, at naar en adelig Qvinde giftede sig med en uadelig Mand, blev hendes Gods ufrit for hans Levetid og ligeledes fremdeles, naar der vare fælleds Børn til, med mindre disse fik et særligt Privilegium. Paa en slig Begunstigelse findes der et Exempel i et Bevillingsbrev af 1544, hvorved det tillodes en adelig Qvinde for sig og Børn at beholde sit Arvegods frit, uagtet hun giftede sig med en Uadelig. Men i Recessen af 1547 blev det bestemt, at dersom en fri Qvinde med sine næste Frænders Samtykke giftede sig med en ufri Mand, skulde hun »sælge sit Jordegods inden Aar og Dag til frit Folk«, og skete dette ikke, skulde Godset strax falde til hendes næste Frænder[2]). Derimod lovede Kong Hans og alle hans Efterfølgere, ikke at kiøbe eller pante sig eller Kronen noget frit eller frælst gods til«, hvorved der i Frederik Istes Haandfæstning kun

---

[1]) Ancher Lovhist. II. 558. Molbech Dipl. I. 55. Chr. II. Hdf. § 28. Er. I. § 40. Chr. III. § 20. Fr. II. Hdf. § 21 »Icke skulle helder Danmarks rigis raad oc adel mue kiøbe eller pante noget friit bondegods efter thenne dag, uden thet skier met konningens tilladelse«. Gl. D. I. 77; (Dom 1493 »at Ingen maa arve Bondegods i Frihed«); II. 71; III. 165, 213; IV. 142. Jvfr. Larsen I. 1. S. 334. Aschehoug 293.

[2]) Dipl. Chr. I. S. 320 (1475) »Fanger fri quinne ufri man, tha ær hennes gots ufrit i hans tith ..., oc nare han afganger, tha ær godzet frit til henne og hennes arfvinge. Mæn haver han børn sek meth henne, som thet gots arve, tha ær oc forne gots ufrit, uten the børn kunne forwerfwe ther friheth uppa af os« Gl. D. I. 15. III. 170 (1544) »at Fruc Lene och hindes børn ... maa nyde ... alt hindes Arfvegoudtz ... saa fri, som andre fri Mend och Quinder. Rec. 1547 c. 25; 1558 c. 36.

gjordes det Forbehold, at det kunde skee med Rigsraadets Samtykke[1]). I Kong Hans's Haandfæstning § 21 var det ligeledes i Almindelighed bestemt, at »ingen ufri Mand maa pante eller kjøbe noget frit gods«; i de følgende Haandfæstninger blev denne Bestemmelse udeladt, men den optoges igjen i Recessen af 1547, hvorfor et saadant Salg, som var skeet førend denne Reces udkom, blev kjendt gyldigt ved en Dom af 1578[2]). For det Tilfælde derimod, at en Uadelig arvede frit Gods efter en Adelig, var det i Christian II's Haandfæstning anordnet, at han inden Aar og Dag skulde sælge det til en Adelsmand[3]).

En særdeles vigtig Kilde til Adelens voxende Rigdom og Magt vare Forlehningerne. Det er allerede ovenfor bemærket, at i ældre Tid vare disse i alt Fald sjeldne og uden stor Betydning, men desto hyppigere og betydeligere bleve de i de senere uheldige Tider, især under Christoffer II. og Valdemar Eriksen, og der forekommer i denne Tid endog Exempler paa arvelige Forlehninger til enkelte Stormænd[4]). Saadanne Forlehninger skete navnlig paa Grund af Pengenød, og ikke alene enkelte Stykker af Krongodset og Kongernes Patrimonialgods, men ogsaa Slotte, Herreder og større Districter med alle Kongelige Rettigheder bleve pantsatte, hvilke Pantelehn da først faldt tilbage ved Betaling af de derpaa laante Summer. Vel søgte Valdemar Atterdag paa forskjellige Maader igjen at inddrage dem under Kronen, men under de følgende Regjeringer kom dette Slags Forlehninger atter meget i Brug, og det sees endog, at de ikke sjelden skete for Gunst og Gave, uden at det foregivne Laan virkelig var foregaaet. Disse sidste Forlehninger bleve af Rigsraadet erklærede magtesløse, saa at Kongen uden Videre kunde inddrage dem under Kronen[5]), men iøvrigt gjentoges

---

1) Hdf. Kg. Hans § 21; Chr. II. § 39; Fr. I. § 47; Chr. III. § 21; Fr. II, Chr. IV. og Fr. III. § 20.

2) Rec. 1547 c. 22; 1558 c. 38, 49. Chr. IV. st. Rec. 2 2—3. Gl. D. III. 315.

3) Hdf. Chr. II. § 29 (Rec. 1558 c. 37); Fr. I. § 34; Chr. III. § 42; Fr. II. § 40.

4) Hvitfeld 434 (1326) »Ludovico Alberti filio et hæredibus ejus in perpetuum Almyndesyssel cum castro et villa Coldinge, Jellingsyssel, civitatem Ripensem, monetam nostram cum teloneo nostro ..., Maltherrit et Gierenherrit ... cum universis redditibus ... jure feudali assignat«.

5) Diplom. Chr. I. 207 (1468) »at hans nathe matte nu genesten friit igen hafve oc til sigh aname alle the pant som hans nathe oc

det i alle Haandfæstninger, at Pantelehnene skulde blive uformindskede, indtil de vare indløste[1]), hvorimod den i Christian I's og Kong Hans's indeholdte Bestemmelse om, at der ikke maatte gives noget Pantelehn uden Rigsraadets Samtykke, ikke synes at være blevet overholdt[2]). Disse Pantelehn, som næsten udelukkende kom i Adelens Hænder, vare saameget fordeelagtigere for denne, som Panthaverne i Almindelighed nøde alle Indtægter uden Afkortning i Hovedstolen[3]), og mange paa denne Maade pantsatte Godser gik, da Indløsningen ikke skete, efterhaanden over i de Adeliges Eiendom. Af ikke mindre Vigtighed var det, at Adelige efterhaanden bleve Overøvrigheder i alle Landets forskjellige Districter og det tildeels paa en meget indbringende Maade, idet de Kongelige Slotte med underliggende Districter ved Forlehning bleve dem overdragne enten paa Regnskab eller paa Afgift; i første Tilfælde fik de kun en vis aarlig Løn (Genant) og maatte aflevere Lehnets Indtægter efter Opgjørelse; i det andet Tilfælde derimod nøde de alle Indtægter imod at svare et vist Beløb aarlig, hvilken Forlehningsmaade ikke alene var til stor Skade for Kronen, men tillige gav Anledning til mangehaande Misbrug. Ligesom Rigsraadets Samtykke allerede efter Christian I's Haandfæstning var fornødent til alle Forlehninger, hvor der medfulgte et Slot, hvilket var Tilfældet med de fleste større Lehn, saaledes bleve alle disse Lehn ogsaa senere udelukkende forbeholdte Adelen[4]). Forlehningen skete enten paa ubestemt Tid eller paa Lehnsmandens Livstid, i hvilket Tilfælde han da var berettiget til at beholde Lehnet ogsaa under en efterfølgende Konge, hvorimod intet Lehn maatte gives som arveligt eller efter den dalevende Lehnsmands Død[5]). Lehnsmæn-

---

hans forfæthre hafde af gunst oc kærlighæt gifvit oc ey penningæ upborne wore til theres eller kronens behoff . . ., alle the læn som til krone slot pleyghæ at ligge oc ey penningæ paa gifvæ ære«. Gl. D. . I. 22 (1492) »alle saadanne Gavepant wore tildømte . . . Konning Christiern af menige Rigens Raad«.

[1]) Hdf. Chr. I. § 13, Hs. § 36, Chr. II. § 16, Fr. I. § 21, 42, 67, Chr. III. § 39, Fr. II. § 37.

[2]) Hdf. Chr. I. § 8, Hans § 4. Dipl Chr. I. S. 33, 331. Aschehoug 270.

[3]) Dipl. Chr. I. S. 105, 146.

[4]) Hdf. Chr. I. § 6, Hans § 3; Chr. II. § 27 »gode righins eddelinge, som fødder ere af ridder oc swænne oc antworde thøm slot oc læen oc inghen andre«, 51; Fr. I. § 32 ». . . uden met menige Danmarkis rigis radz . . . samtycke«, 57; Fr. II. § 46. Jvfr. Aschehoug 264, 511.

[5]) Hdf. Chr. I. § 13 »the Breff som han (koning Christoffer) gaff upa

dene havde den hele Øvrighedsmyndighed i Lehnet, navnlig ogsaa Udnævnelsen af Herredsfogder[1]), og naar de havde Lehnet paa Afgift, nøde de for det dertil hørende Krongods den samme Skattefrihed, som for deres eget Jordegods[2]). I Almindelighed beroede det paa Kongen at bestemme Forlehningens Vilkaar, men det lykkedes Adelen at indskrænke Kongens Myndighed til at gjøre Forandringer deri ved at forhøie Afgiften eller at nedsætte Lønnen eller lægge et Lehn under et andet[3]).

De ovenomtalte Rettigheder vare Hovedkilderne til Adelens Rigdom og tillige, i Forbindelse med den udelukkende Ret til Sæde i Rigsraadet, til dens betydelige Indflydelse og Magt saavel i Forhold til de øvrige Stænder som og overfor Kongen. De Adelige vare sikkert allerede i Besiddelse af en stor Mængde Jordeiendom og i det mindste var Grunden lagt til mange af de senere Herregaarde, paa hvilke de havde deres befæstede Borge[4]), forinden det blev fastsat, at de ikke maatte kjøbe Bondegods; men deels blev dette Forbud ikke altid overholdt, deels aabnedes dem ved Bevillinger og ved de hyppige Handler om Kjøb eller Mageskifte mellem dem og Kongen Veien til fremdeles at forøge og afrunde deres Eiendomme. Af Adelens mindre vigtige Forrettigheder, som iøvrigt ville blive omtalte paa vedkommende Steder, nævnes her kun Feideretten, der staaer i Forbinhæng med det gamle Riddervæsen. Medens nemlig iøvrigt al Selvtægt og navnlig Feide var forbudt, erkjendtes det allerede 1468 af Kongen og Rigsraadet, at Adelsmænd (gode Mænd) havde Ret til paa denne Maade at afgjøre deres ind-

slot, læn eller ræntе efter noger mans dødh, som tha lefvede, eller efter noger mans tid, som ey tha war omkomne, the blifve døde och machtløse«. Chr. III. § 40 »naar the riddermends mend, som nu hafve nogre kronens læen udi were och hafve ther liifs bref paa, ere døde och afgangne, skulle the falde frii til os och kronen igien, endog theres brefve lyde paa theres hustruer, børn och arfvinge efter theres død«. Jvfr. Rec. 1615 c. 22.

[1]) Hdf. Chr. II. § 15 »godemen, som af os læn hafve paa tieneste eller udi pant, sætte selv herritzfogder«. Fr. II. § 20; Chr. III § 34. Rec. 1547 c. 5.

[2]) Jacobsen 155 (1567) »at ville komme os til Hjælp med den tredie Part af det Aars visse Rente og Indkomst af de Lehn, de af Os have, det være sig enten Forlehning paa Afgift, Genant eller Pant«.

[3]) Hdf. Fr. III. § 46 »eyheller wille wy afgiften paa same eller nogen anden lehne wed nogen nye paaleg forhoye eller genanterne forringe ... icke heller lehnene ... ligge tilhaabe«.

[4]) Jvfr. Hdf. Kg Hans § 43, Chr. II. § 32, Fr. I. § 37.

byrdes Stridigheder, hvis Feiden kun paa behørig Maade forkyndtes i Forveien og ikke foretoges inden Nat og Dag efter denne »Forvaring«, og en Bestemmelse derom optoges i alle Haandfæstninger fra Christian II. til Frederik III.[1]). Myndigheden til at ophøie i Adelstanden blev fra Christian II's Tid bunden til Rigsraadets Samtykke, det Tilfælde undtaget, at Nogen havde udmærket sig i Felten, og i Frederik III's Haandfæstning blev det tilføiet, at heller ikke udenlandsk Adel skulde gjælde her, med mindre der med Rigsraadets Samtykke foregik en Naturalisation[2]).

§ 23.

3) Borgerstanden.

Flere af de senere danske Kjøbstæder omtales som ikke ubetydelige allerede tidlig i Middelalderen, men deres første Oprindelse og senere Udvikling kan ikke i det Enkelte paavises. De opstode især ved Søkysterne, hvor der var en beqvem naturlig Havn og hvor derfor indenlandske og fremmede Handlende ideligen kom sammen og i Forening med andre Næringsdrivende nedsatte sig, paa nogle Steder under Værn af en kongelig Borg, naar en saadan allerede forefandtes. Til en saadan Beliggenhed hentyde ogsaa mange Stednavne. Mellem Beboerne paa disse Steder dannede der sig paa Grund af deres Leve- og Næringsveie eiendommelige Forhold, hvorved efterhaanden opstod Sædvaner og Vedtægter, der mere og mere afsondrede disse Borgere (villani, urbani, cives) fra den øvrige Befolkning som en adskilt Classe, hvoraf en Deel sluttede sig sammen i Foreninger. Saadanne Foreninger vare Gilderne, blandt hvilke Knudsgildet, der forekommer i alle ældre Kjøbstæder og havde enten Knud den Hellige eller Hertug Knud Lavard til Patron, i Modsætning til de mindre betydelige Foreninger af enkelte Classer af Næringsdrivende

---

[1]) Gl. D. I. 4 »at hvilken god Mand vil arge paa Liff eller Guodtz, hand bør at giøre hannom Forvaring med sit obne Breff och ey arge hannom inden Nat og Dag ther efter«. Hdf. Chr. II. § 13, 60; Fr. I. § 64; Chr. III. § 24. Fr. II. og fgg. § 23.

[2]) Hdf. Chr. II. § 28 »skulle vi icke gifve nogen ufri mand then frihed oc frælse, som ridder oc swænne hafve, uden al righins raads sambtycke, uden nogen forwerfver thet swo erligh poæ marken, at han er thet wærdt«; Fr. I. § 33; Chr. III. og flgg. § 19. Jvfr. Aschehoug 403.

(Kjøbmænds- og Haandværker-Gilder) betegnes som summum convivium »høgheste Lagh« i J. L., II. 114[1]). Hovedformaalet for disse Gilder var gjensidig Beskyttelse og Understøttelse. Derfor skulde, naar en Gildebroder blev dræbt af en Fremmed, de andre inddrive Bøderne eller tage Blodhævn, og havde en Broder dræbt en Fremmed, skulde de være ham behjælpelige til at komme bort enten til Vands eller til Lands, hvorhos de gjensidigen skulde staae hinanden bi i alle Retssager, navnlig som Mededsmænd, og alle Stridigheder mellem Brødrene indbyrdes skulde afgjøres af Gildet; endvidere skulde hver Broder hjælpe en skibbruden, fangen eller fattig Broder og, om fornødent, skulde alle skyde sammen. Mellem Gildebrødrene bestod der saaledes et gjensidigt Forhold, som i flere Retninger traadte istedetfor Slægtskabsforbindelsen. Gildeskraaerne indeholde derimod Intet om en Indflydelse, som tilkom Gilderne i Byernes offentlige Forhold, skjøndt det er meget sandsynligt, at de have udøvet en saadan, og der findes ogsaa enkelte Spor dertil; saaledes havde efter Flensborgs Stadsret af 1284 Art. 124 Oldermanden for Knudsgildet en Hovedstemme ved Raadmændenes Ansættelse og Afskedigelse, hvorimod i Kjøbenhavns Stadsret af 1294 Art. 1 alle Gilder udtrykkelig bleve forbudte. Med den fremskridende Udvikling af Kjøbstædernes Forfatning tabte de overhovedet efterhaanden deres gamle Betydning og bleve paa nogle Steder til Skyttegilder, f. Ex. i Flensborg[2]).

Udviklingen af Kjøbstædernes offentlige Forhold, hvortil navnlig hører Adskillelsen fra Landdistricterne, hvori de vare beliggende, skete, som forhen bemærket, deels ved Sædvane og Vedtægter, deels ved særlige Privilegier, hvorefter de saaledes opstaaede Regler bleve samlede og forøgede med nye Tillæg i Stadsretterne (s. § 11). Allerede Kong Svend Grathe gav Byen Slesvig blandt andre Privilegier ogsaa det, at Borgerne ikke skulde være pligtige at svare for nogen Ret udenfor Byen[3]), og denne særdeles vigtige Rettighed, hvorved Byen fik sit eget Bything, fremhæves i alle Stadsretter, i nogle tillige med Angivelse af Grændserne for Byens Territorium,

---

[1]) S. Skraaen f. St. Knuts Gilde i Flensborg hos Thorsen Slesv. Stadsretter 313; f. Odense hos Ancher III, 218; f. Malmø i Bring mon. Scan. I. 132. Wilda das Gildenwesen im Mittelalter 1831 (1838). Larsen I. 1. S. 262, 328.

[2]) Jvfr. Seelen memorab. Flensb. 112.

[3]) Slesv. gl. St. R. c. 1.

som betegnes ved Ordet Byfred og paa enkelte Steder ved det vistnok fra de Tydske Stadsretter optagne Udtryk »Wicbelle« eller Wigbelt[1]). Denne Grændse synes paa nogle Steder at have været mærket ved et Korstegn[2]). Som Øvrighedsperson var i Kjøbstæderne en kongelig eller, naar Byen hørte under et Kloster, saasom Nestved siden 1140, da Erik Lam afstod denne By til det derværende Kloster, eller under Biskoppen, som Kjøbenhavn efter Valdemar I's Gave[3]), en Kloster- eller Bispe-Foged (exactor, advocatus), der havde den samme Stilling og Myndighed paa Bythingene, som Ombudsmanden paa Herredsthingene, og for hvem senere Benævnelsen Byfoged kom i Gang. En egen Communaløvrighed dannede sig efterhaanden i de enkelte Kjøbstæder, men blev dog ikke almindelig før Slutningen af det 13de Aarhundrede. Til Raadmænd (consules) er der intet Spor i den gamle Lundske Stadsret eller i den Roeskildske (1268), og i Kjøbenhavn synes de at være opkomne i Tiden mellem Stadsretterne af 1254 og 1294[4]). Heller ikke nævnes de i den gamle Slesvigske Stadsret, og det maa ansees for tvivlsomt, om de i cap. 32 forekommende »Seniores IV de civitate« ere at forstaae som Raadmænd eller som Gilde-Oldermænd[5]). Derimod findes de i Flensborgs foreløbige Stadsret (den s. k. Flotowske Text), ligesom i Riberet (1269) og i alle senere Stadsretter. Hvorledes de oprindeligen bleve valgte, derom haves ingen Efterretning, men i den senere Tid blev det en almindelig Regel, at de supplerede sig selv[6]); i Kjøbenhavn beskikkedes de af Biskoppen, saa længe denne havde Herredømmet over Byen, hvorefter Kongens Samtykke forbeholdtes, hvilket dog allerede faldt bort ved Christoffer af Baierns Stadsret[7]). Borgermestere (proconsules) som Formænd i

---

[1]) Cod. Flot. c. 17 »infra campum civitatis, quod dicitur Wigbelt«. Odense Priv. 1477 »stads markeskeel som almenth kalles bierck eller wicbelle«. Ny Slesv. St. Rec. 16 »der Stad velde, dat dar geheten is wickbelde«. S. iøvrigt ved Processen.

[2]) Holb. St. R. c. 1 »i byen eller innen Fredkorset«. Stubbek. Priv. c. 1 »infra ipsius villæ terminos signi pacis dictos vulgariter byfred«.

[3]) Thorkelin dipl. 9, 58.

[4]) Pontoppidan orig. Hafn. 59 (1281).

[5]) Jvfr. Falck i staatsb. Mag. IX. 232, Arch. f. Staats- u. Kirchengesch. V. 524, Rosenvinge Stadsretter 626, Retshist. I, 102.

[6]) Malmø Priv. 1360 c. 1, Lund 1361 c. 1, Roeskilde 1441 c. 5. Odense 1454 c. 2. Flensb. St. R. 124.

[7]) Kjøbenh. St. R. 1294 c. 55, 1422 c. 28, 1443, 5—21.

Raadet, omtales først i Valdemar Atterdags Privilegium for Malmø 1360, hvorefter de efterhaanden forekomme i alle Kjøbstæder. Antallet af Raadets Medlemmer var forskjelligt, men det Almindelige var to Borgemestere og 8 Raadmænd, af hvilke i nogle Kjøbstæder aarlig Halvdelen skulde gaae af og nye vælges i deres Sted[1]). Raadet var i det Væsentlige en administrativ Øvrighed, som havde at bestyre alle Byens communale Anliggender, at opretholde den indre Orden og at hævde og forsvare Byens Interesse i Almindelighed. Men dets Myndighed udviklede sig paa forskjellig Maade i de enkelte Kjøbstæder saavel i Forhold til den Kongelige Foged eller Byfogden, som ogsaa ligeoverfor selve Borgerne, saa at der mere eller mindre i vigtigere Anliggender udfordredes deels Fogdens, deels Borgerskabets Samtykke[2]). Nogen større politisk Betydning opnaaede de danske Kjøbstæder i Almindelighed ikke, og de omtales kun sjelden paa Rigsdagene, første Gang 1250 paa Rigsdagen i Roeskilde, hvor, efter Hvitfeld, Kjøbstædernes Fuldmægtige hyldede Kong Abel og fik deres Privilegier stadfæstede. Udentvivl ere de senere altid blevne indkaldte, naar der holdtes Rigsdage, og de bleve her, ligesom naar de tilkaldtes til enkelte Herredage, repræsenterede ved nogle Raadsmedlemmer, i Almindelighed en Borgermester og en Raadmand[3]). Ligesom det allerede under Christian I. og Kong Hans enkelte Gange var skeet, saaledes blev det i Christian II's verdslige Lov c. 76 almindelig bestemt, at der skulde holdes aarlige Møder, hvortil enhver Kjøbstad skulde sende en Borgermester og en Raadmand for at raadslaae om deres fælles Anliggender, og saadanne Møder holdtes der i den

---

[1]) Riberet c. 29. Jvfr. Chr. II's verdsl. L. 2, 3.

[2]) S. f. Ex. Riberet c. 8 »Qui infregerit quod civitas servandum decreverit« (»Brydær ther nogher amodt the samæ styckær, ther stathæn havær bothet at holdæs och rathmend ere worden oværenæ om«); 432 »Super quacunque cansa consules cum advocato in unum convenerint, sine quorumlibet civium vel aliorum proclamacione ratum et stabile teneatur« smh. med den danske Text ... Kjøbh. St. R. 1294 c 21 »quod consules ad singulos tractatus, quos communiter habebunt, advocatum castri advocent et nihil incipiant seu finiant absque eius presencia«; jvfr. Erik af P. c. 81; Christ. af B. V. 22, 23 »hwilcke sagher ther begyndes i køpenhaffn oc ændhes for foghet oc burgemestere oc radh«. Malmø Priv. 1446 c. 13. Aalb. Chr. I. c. 15. Kg. Hans alm. St. R. 141.

[3]) Hvitfeld 227, 498. Larsen I. 1. S. 346; I. 2 S. 225, 288. S. o. § 20 Not. 6 og 7.

senere Tid paa forskjellige Steder, indtil de bleve forbudte ved Rescript af 1ste Marts 1611.

Af største Vigtighed for Kjøbstæderne var den borgerlige Næring, Handel og Haandværk, og det lykkedes dem efterhaanden at faae en udelukkende Ret dertil. Stadsretterne og Privilegierne indeholde en Mængde Bestemmelser herom, som vel i det Enkelte ere meget forskjellige, men i det Væsentlige dog gaae ud paa deels at indskrænke de Fremmedes Handel i Kjøbstæderne, deels at afskaffe Landprangen. I første Henseende var det en almindelig Regel, at »Gjest ikke maatte handle med Gjest«, og, for at opretholde dette Forbud, at Borgerne ikke maatte kjøbe for Fremmedes Penge; selv paa Torvet maatte den Fremmede ikke kjøbe mere af en Fremmed end til eget Forbrug, »til sin Kost, vil han mere have, kjøbe af Bymen«. Endvidere var det i Almindelighed ikke tilladt de Fremmede at udsælge i mindre Qvantiteter, f. Ex. Klæde i Alental, Øl kandeviis, Humle pundeviis, eller paa andre Steder end paa Torvet eller fra deres Herberg hos Borgerne, ikke fra deres Skibe eller paa Broen[1]). Fra disse og andre Indskrænkninger gjordes der Undtagelser i Henseende til de regelmæssige Markedsdage. For Tilladelsen til at handle maatte den Fremmede udrede en vis Afgift aarlig, som i Jydske Stadsretter benævnes »Torvørtug«[2]); men som ogsaa forekommer i andre Kjøbstæder og maaskee er den samme aarlige Afgift, der paa nogle Steder findes under Navn af »Gjæsteskud[3]). Derimod var Kjøbstedmænd i Almindelighed fritagne for denne Afgift, naar de besøgte Markederne i andre Kjøb-

[1]) Kjøbh. St. R. 1254 c. 4 »Nulli hospitum liceat ... emere .. nisi quantum sub bracheo capi possit, nec scabellum rerum venalium in foro exponere«, 5 »per modios — annonam«. 2det Priv. 1422 c. 5, 6; 1443 c. 3; Hadersl. St. R. c. 28, 29. Lund Priv. 1360 c. 13 »æy af andre æn af borgere«. Odense Priv. c. 20. Aalb. c 8. Aabenr. Skr. c. 12. Kg. Hans alm. St. R. c. 74—80.

[2]) Flensb. St. R. 39. Hadersl. St. R. 28 »Hver Mand ther ey Byman er og køpe vil og selle a Torig, tha skal han gifve Torigortug ent Sinne i hver Jammeling«. Aabenr. Skr. 10 »hospes adveniens solvat semel in anno unum torghortich«. Priv. Vib. 1440 c. 10 »omnis in civitatem Wibergensem plaustrando veniens cum quibuscunque mercimoniis non tenetur reddere debitum, quod dicitur torfførthug, nisi semel in anno«.

[3]) Roesk. St. R. c. 10. Kjøbh. St. R 1443 III. 7 »gæster, som komme hiidh til stadhen oc selghe oc køpe, the give theris gæsteskud een tidh om aret. Kg. Hans alm. St. R. 83.

stæder, ligesom de ogsaa nøde Toldfrihed overalt i Riget, dog med Undtagelse af de Skaanske Fiskemarkeder[1]). Til Beskyttelse og Fremme af Kjøbstædernes Markeder gjaldt en særegen, allerede i de Sjællandske Lovbøger omhandlet Torvefred, ifølge hvilken alle paa Torvet i Markedstiden forøvede Forbrydelser straffedes, foruden med de sædvanlige Bøder, som Fredsbrud, hvorhos de Fremmede havde Leide (salvus conductus) til Reisen frem og tilbage. Svend Grathe havde kun tilstaaet Byen Slesvig Myndighed til at meddele saadan Leide til een Reise, men ved et Markedsprivilegium af Hertug Erik 1261 blev det udvidet derhen, at enhver Tilreisende i Almindelighed skulde nyde denne Fred[2]). I Henseende til Landprangen findes de første Bestemmelser i Valdemar Atterdags Privilegier for de Skaanske Kjøbstæder og for Odense, hvorved det blev de Fremmede forbudt at opkjøbe Varer paa Landet. I Anledning af de Sjællandske Kjøbstæders Klager over det paa Landet drevne Kjøbmandskab udstedte senere Erik af Pommern et Forbud derimod og ligesaa Christian I. i de nogle Jydske Kjøbstæder meddeelte Privilegier. Et almindeligt Forbud udgik under Christian II., hvilket navnlig ogsaa var rettet imod de Adelige, idet det blev disse forbudt at kjøbe af Bønderne mere end til Forbrug paa deres egne Gaarde. Adskillige Anordninger om Landprangen indeholdes ogsaa i Christian III's Recesser[3]).

---

[1]) Priv. Slesv. 1252 (Noodt Beitr. I. 164) »a Theloneo, Thorgiald et omnibus aliis solutionibus iuri regio attinentibus, liberos dimisimus, ubicunque intra terminos regni nostri negociandi causa cum suis devenerint mercaturis«. Holb. St. R. 34. Priv. Faab. 1288 (Fyenske Aktst. I. 123). Had. St. R. 4. Kold. 1327 c. 3. Aalb. 1 (Vib. 16). Malmø 1360 c. 18. Lund 20. Odense 15. Erik af P. 2det Priv. c. 7. Skagen St. R. 39.

[2]) V. S. L. II. 39 »fürtiugh marc mannen for tørgfrith oc sua mykæt kunungh«. (Orbodem. 12). E. S. L. II. 26. Rosk. St. R. (1268) 23 »quod a pulsacione matutinali ..., quando venduntur et emuntur res venales, et usque ad meridiem pax in foro inviolabiliter observetur«. Kg. Hans alm. St. R. 150. Gl. Sl. St. R. 31 »ut cives postetatem semel recipiendi vel secum ducendi Sleswyk habeant quoslibet mercatores. Postea vero consulto domino Rege, si nolit eis pacem concedere, redeant tamen in eadem pace qua venerunt et denuo nōn veniant absque licentia et pace Regia«. Priv. 1261 (Noodt I. 165) »omnibus ... salvum et securum concedimus conductum illuc veniendi, ibidem commorandi et ad propria redeundi«.

[3]) Priv. Malmø 1360 c. 9 »quod nullus hospes ad rura vagari debeat pro aliquibus mercimoniis exercendis sub amissione rei emptæ«; Lund 1361 c. 13; Odense (stadf. af Chr. I. 1477) c. 17, 18. Erik

Af Roeskilde Stadsret (1268) seer man, at Gilderne eller Laugene allerede dengang tiltoge sig en vis, dog ikke anerkjendt Eneret, hvorefter ingen maatte drive deres Haandværk, med mindre han var optagen i Gildet eller dog til dette havde udredet en vis Afgift[1]). Vel henlagdes Laugene og overhovedet hele Næringsdriften under Raadets Tilsyn og Styrelse[2]), og Erik af Pommerns Privilegium for Kjøbstæderne i Sjælland indeholder den Indskrænkning, at hver Borger kun maatte drive sin bestemte Næringsvei og ikke sammenlægge flere (c. 1), ligesom dette Privilegium ogsaa har en Bestemmelse om Indtrædelse i Laug (c. 3); men der findes endnu intet udtrykkeligt Lovbud om en udelukkende Ret, hverken for Laugene ligeoverfor de øvrige Borgere eller for Kjøbstæderne i Forhold til de omliggende Landdistricter. Endnu i denne Konges Stadsret for Kjøbenhavn c. 19 findes den samme Regel, som i Stadsretten af 1294 c. 48, at enhver indfødt Borger maa drive hvilketsomhelst Haandværk (Embede, artem mechanicam) imod at betale en vis Afgift til Fogden og Byen; men det synes dog i den senere Tid i Almindelighed at være forudsat, at Haandværkerne, dersom der var et Laug for en vis Haandtering, vare indtraadte deri[3]). Det første Forbud imod Haandværksdriften paa Landet er fra Christian II's Tid og senere gjentoges det med visse Undtagelser i Recesserne[4]).

En ikke uvigtig Indtægtskilde for Kjøbstæderne var den Andeel i Sagefaldet, som var dem tilstaaet fra gam-

---

af P. 1ste Priv. 1422 Indl. og c. 4 »wi aflegge oc forbiudhe swodant Landkøp oc hantering oc forprang.. anner stadh at øve oc hantere uten i vore købstæder«. 2det Priv. c. 6. — Chr. I. Priv. f. Kolding c. 3; Aalb. 1462. — Chr. II Forordn 10 Febr. 1521 i Dansk Mag. III. 295. (jvfr. Hdf. 40). Fr. I. Ordc. 1530 c. 7, 8, 10. Chr III. Rec. 1533 (Rosenvinge S. 169); 1540 c. 3, 4; 1547 c. 22 Priv. f. Kjøbst. i Fyen 1546 i fyenske Aktst. 2. Rec. 1557 c. 9. Kold. Rec. c. 33.

[1]) Rosk. St R. c. 15. Holb. c. 32.

[2]) Priv. Malmø 1360 c. 2 »consules omnia officia mechanica... libere debeant ordinare«, jvfr. 12; Lund 1361 c. 23 »at skicke alle embethe«; 1415 c. 3, 11.

[3]) Ivfr. Chr. I. Priv. f. Odense 1454 c. 5. Dr. Marg. Sl. R. c. 18. Chr. II. verdsl. l. c. 61.

[4]) Chr. II. Frd. 1521 i D. Mag. III. 299. verdsl. L. c. 41 »Dogey nermere nogen Kiøbstadt end paa two Myle at arbede eller bosadt at være«. Rec. 1537 c. 14; 1540 c. 5, 7, 1547 c. 35 kold. Rec. c. 55.

mel Tid, i Almindelighed saaledes, at Bøderne enten maatte betales med det fulde Beløb saavel til Kongen som til Byen eller at de deeltes mellem dem[1]).

Den ældste faste aarlige Skat, som allerede forekommer i Diplomer fra det 12te Aarhundrede og senere i Stadsretter og Privilegier for Sjællandske og Skaanske Kjøbstæder, var Midsommersgjælden, der erlagdes af enhver Borger med et bestemt Beløb[2]); i de Jydske, navnligen de Sønderjydske, Stadsretter kaldes den Arnegjæld, d. e. en Skat, som paahvilede hvert Ildsted[3]). En anden fast Afgift var Tyveskud, som betaltes af enhver Familie eller Huusholdning (Madskab, comedia), halvt til Paaske og halvt til Juul (Paaskepenning, Julepenning) til Fogden, som derfor skulde holde alle til ham afleverede Tyve og andre Forbrydere i Forvaring til næste Thingdag[4]). Disse Smaaskatter bleve senere sammenlagte til en bestemt Byskat, som hvilede paa hele Byen og aarlig paalignedes de enkelte Borgere i Forhold til Formue og Næring, hvilken Paaligning foretoges af Raadet i Forbindelse med dertil udvalgte Mænd (Rodemester, senere Taxereborgere)[5]). Paa samme Maade fordeeltes de overordentlige Skatter, som paalagdes Byen af Kongen med Raadets Samtykke[6]). Efter Frederik I's Tid bortfaldt i Haandfæstningerne den Bestemmelse, at

---

1) Slesv. gl. St. R. 3, 28, 79, 87 »pro qrolibet delicto omnia Witægyald debentur civibus et exactori, Lund St. R. 9. Priv. Malmø 1360 c. 9, 14. 20—22, 26; Lund 3, 4, 13, 15, Malmø 1446 c. 1, 2, 7, 12. Kjøbh. 1254 c. 8; Erik af P. 8, 9, Roskilde St. R. 14. Holb. 31. Odense 1. Ribe 2, 4, 11 m. m. Viborg 2, 14, 24. Randers 1311 c. 1. Aalb. 5. Kolding 1327 c. 4. 1452 c. 42. Kg. Hans St. R. 123.

2) Thorkelin dipl. I. 4 (Ringsted 1135), 7, 9 (Lund, Nestved 1140), 11: Script. r. d. V. 424 (Kjøbh. 1201). Kjøbh. St. R. 1254 c. 3, 1194 c. 12, Erik P. c. 10. Rosk. c. 9, 27. Malmø 1360 c. 5. Lund 1361 c 7, 8.

3) Gl. Slesv. St. R. 29. Flensb. 64, Hadersl. 11 »rette Arngield um Midsumer, tu hion tretten Penning og enløp siu Penning«, Aabenr. Skr. 7 »in festo nativitatis b, Johannis baptiste.. arnægiald«. Riber. 114.

4) Lund St. R. 11; Priv. 1351 c. 9. Kjøbh. St. R 1254 a. 3; 1294 c 74; Erik P. c. 50; Christ. B. VI. 21. Kong Hans St. R. 151. Rosk. 9. Jvf. Rosenvinge Stadsr. 591.

5) Odense Priv. c. 12 »thry hundrede mark.. for theres aarlige byskat«; Kg. Hans c. 3 »hver settes i skatten.., som han hafver gotz oc handthiering til«. Kjerteminde 112: 1/2 ℳ. s. Fyenske Aktst. I. 158. Jvfr. Jacobsen Skattev. 4, 103.

6) Kg. Hans alm. St. R. 99.

der til ethvert Skattepaalæg udfordredes ikke alene Adelens og Geistlighedens, men ogsaa »nogen Almuens Samtykke«, og i Almindelighed synes det ikke at være anseet som nødvendigt, derom at høre Kjøbstædernes Repræsentanter; dog forekommer der ikke faa Tilfælde, i hvilke dette skete[1]). — Foruden de egentlige Skatter paalagdes der Kjøbstæderne ikke sjælden Naturalpræstationer, navnlig de saakaldte Madskatter til Hærens eller Krigsskibenes Proviantering. Til saadanne Præstationer hørte ogsaa den Kjøbstæderne paahvilende Forpligtelse, deels til at modtage og underholde Kongen og hans store Følge i et vist Antal Nætter og Dage paa hans Reiser (Nathold og Gjæsteri), deels til at modtage Krigsfolk eller kongelige Hoftjenere i fast Indqvartering (Borgleie)[2]). — Om Kjøbstædernes Stilling til Krigsvæsenet i den ældre Tid haves der ingen Efterretninger, og hverken Jydske Lov, hvor denne Materie omhandles III. 1—20, eller de ældste Stadsretter indeholde noget derom. Men efter den Regel, at Ledingspligten hvilede paa Jorden og dens Drift, kan det vistnok antages, at Kjøbstadmænd vare fritagne for den personlige Krigstjeneste imod at betale en vis Ledingsskat, ligesom de mindre Jordbrugere paa Landet istedetfor Leding udredede »Quærsætæ«. Saaledes anføres allerede i Valdemar 2dens Jordebog flere Kjøbstæder med bestemte Summer, de havde at erlægge for denne Ledingsfrihed (pro expeditione, pro solutione eller pro redemtione expeditionis), f. Ex. Lund, Viborg og Ribe hver 40 Mark Sølv eller 120 Mark Penninge, Aarhuus 24, Horsens og Randers 20 Mark Sølv, og endnu i Privilegiet for Viborg 1440 forekommer saadanne Ledingspenge som en fast Afgift[3]). Derimod vare de udentvivl ikke fritagne for den alle Landets Indbyggere paahvilende Pligt at møde efter et almindeligt Opbud til Landets Forsvar, dog at denne Forpligtelse lempedes efter Omstændighederne, navnlig efter Hensynet til Byens eget Forsvar, hvorfor det i Kjøbenhavns ældre Stadsretter blev bestemt, at Borgerne ikke vare plig-

---

[1]) Jacobsen 108.
[2]) Jacobsen om Gjæsteri, Nathold og Borgleie i hist. Tidskr. II. 1.
[3]) Scr. rer. Dan. VII. 518—21, 528, 532. Viborg Priv. c. 1. »denarii expeditionales debent exponi placito civili post festum purificationis marie«, Jvfr. Velschow de inst. milit. 168, S. ogsaa Priv. f. Slesv. 1327 hos Noodt 172 »exceptis denariis nostris expeditionalibus«.

tige til at drage længere fra Byen end at de samme Dag kunde vende hjem[1], ligesom der vel ogsaa toges Hensyn til den Indvaanerne i de ved Jord-, Pæle- eller Muurværk og Grave befæstede Stæder paahvilende Byrde at holde disse Fæstningsværker vedlige[2]. Anledningen til at der i Kjøbenhavns 2den Stadsret (1294) blev tilføiet et Forbehold med Hensyn til Kongens almindelige Udbud, kan ikke angives; men ved den under Erik Menved indførte Forandring i Henseende til Skibsrustning er vistnok ogsaa Kjøbstædernes Frihed, idetmindste for en stor Deel, bortfalden, og i Dronning Margarethes Forordning af 1396 saavel som i Christoffer af Baierns Kjøbenhavnske Stadsret og Christian I's Privilegium for Odense forudsættes Kjøbstædernes Forpligtelse til Udrustning af Skibe og til Krigstjeneste overhovedet[3]. Fra den senere Tid haves der mange specielle Efterretninger om Kjøbstædernes Deeltagelse i disse Byrder. Derefter maatte ikke blot Søstæderne, men ogsaa de midt inde i Landet beliggende Kjøbstæder sørge for Krigskibes Udrustning, Bemanding og Proviantering i Forhold til Byernes Størrelse og det paa en meget besværlig Maade, hvorover der ofte førtes Klage. Ligeledes blev der udskrevet Mandskab fra Kjøbstæderne saavel til Orlogskibenes Besætning som til Landhæren, enten et bestemt Antal eller en vis Quotadeel af Befolkningen, som da maatte forsynes med Vaaben og alle øvrige Fornødenheder, indtil de vare afleverede til Samlingsstedet, og i Almindelighed skulde de anføres af en Borgermester eller Raadmand[4].

---

1) Kjøbh St. R. 1254 c. 6 »Nullus inhabitantium Køpmannæhaffn tenebitur ad aliquam expeditionem faciendam in navibus, equis aut in armis, nisi ad defendendum bona Episcopalia ita tamen prope civitatem, quod eadem die ire valeant et redire«. 1294 c. 16... »Sed hoc statutum intelligendum est salvo edicto regio communiter facto per regnum ad invadendum inimicos ipsius seu pro patrie befensione«. Erik af P. c. 14 »uden Konningens Vern och Rigens behoff«.

2) Jvfr. Kjøbh. St. R. 1254 c. 1: 1294 c. 10, 18. Priv. Aalb. 14, Vib 37, Kold. Chr. I, c. 45. Jahn Krigsv. i Middelald. 324.

3) Åncher Lovhist. II. 534, 560 (Dr. M. 1396) »at Konningens embitzman oc køpstede reedæ them paa skyb til koningens oc rigens wærn«. Christ. B. Kjøbh. St. R. V. 39, Priv. Odense 1454 c. 4 »the borgere, som hafve guldziordh, skulle beholde then fri for aarlig skat... og gøre dog tiæneste therfore, som andre frii men i theres Byes udbudh oc annen tynghe«.

4) Jacobsen i N. hist Tidskr. I. 129. Fyenske Aktst. I 77—80.

Allerede i 14de og 15de Aarhundrede forekom det, at enkelte Kjøbstæder paa Grund af en Pante- eller Embeds-Forlehning stode i et Afhængighedsforhold til en Lehnsmand, men dette var kun undtagelsesviis, thi i Almindelighed havde Lehnsmændene intet at bestille med de indenfor Lehnene beliggende Kjøbstæder. Under Christian III derimod opkom den modsatte Regel, vel ikke ved et almindeligt Lovbud, men ved kongelige Befalinger af 10de October 1547 blev det paalagt de fleste Lehnsmænd at have Tilsyn med Kjøbstæderne i deres Lehn og dette gjentoges 1561 af Frederik II. De bleve saaledes Overøvrigheder for Kjøbstæderne og dette Forhold forudsættes senere som almindelig Regel[1]).

§ 24.

4) Bondestanden.

Ordet Bonde betegner i dets ældre egentlige Betydning en Jordeier eller, med Hensyn til Jordernes gamle Fordeling, Eieren af et Boel[2]). Som saadan var han et fuldberettiget Medlem af de forskjellige mindre og større Samfund som Bymand og Herredsmand, og saa længe en egentlig Standsforskjel ikke havde udviklet sig, udgjorde disse Bønder hele Folket. Enhver af dem var berettiget til at deeltage i Forhandlingen og Bestyrelsen af de offentlige Anliggender paa de almindelige Rigsforsamlinger, Lands- og Herreds-Thinge, og, forsaavidt han ikke manglede de øvrige dertil fornødne Egenskaber, at indtage de forskjellige dertil hørende Stillinger som Nævning eller Sandemand m. m. Ogsaa Kongens »Ombudsmand« eller »Lænsmand« kunde han blive, og denne var forpligtet til at beskikke en anden jordegen Herredsbonde til sin Fuldmægtig, dersom han selv havde Forfald[3]). Disse Funktioner vare ogsaa i

---

[1]) Jacobsen i hist. Tidsskr. V. 35. Jvfr. Chr. IV. st. Rec. 2 — 1, 3, 12.

[2]) S. derom ved Thingsretten. Jvfr. Rosenvinge Retsh. § 116. Petersen i Ann. f. n. Oldk. 1847. S. 248. Molbech i Nord. Tidsskr. IV.

[3]) J. L. II. 1. »tho ma ængi man i æt hæræth bathæ læn havæ oc sannænd eth«; 56 »Ængi man thær læn havær skal thet sælæ sin swæn at søkæ, num skal thet sælæ annæn bondæ i hændær thær thet søkæ ma oc i thet læn bor oc pænning havær with at hættæ« (debet esse possessionatus Bisk. Knut); 89. Hdf. 1320 § 33,

den senere Tid forbeholdte de egentlige Bønder og i Almindelighed beholdt Ordet »Bonde« og det Latinske »bondones«, som f. Ex. regelmæsigen findes i den Latinske Text af Thor Degns Artikler og den gamle Oversættelse af Jydske Lov, sin ældre Betydning, men at der viste sig en Tilbøielighed til at tillægge Ordet en videre Betydning, kan sluttes deraf, at det, for at fremhæve Modsætningen til andre Klasser af Jorddyrkere, navnlig Landboere eller Fæstere, ansaaes nødvendigt udtrykkelig at betegne de egentlige Bønder som »jordegne« eller »Adelbønder (otholbondæ)« eller paa anden omskrivende Maade[1]). I en afledet Betydning er det, naar Ordet »Bonde« bruges iflæng med »Husbonde« for at betegne Familiehovedet i Modsætning til Kone, Børn og alle øvrige af ham afhængige frie eller ufrie Personer[2]). Derimod er det et ganske almindeligt og meget hyppig forekommende Udtryk for enhver Privatmand eller Undersaat, i hvilken Betydning det regelmæssigt bruges i Retssager og navnlig i Bødesager for at betegne Sagsøgeren eller den fornærmede Privatmand i Modsætning til det Offentlige eller Kongen, saaledes i det gamle Ordsprog: »af Bondesag reiser sig Kongesag«, idet det var en almindelig Regel, at Privatmandens eller Bondens Ret gik frem for det Offentliges eller Kongens Ret[3]).

1326 § 35 »idem advocatus in quolibet hæræth unum bondonem illius hæræth bona sufficientia habentem ad emendandum ... substituat officialem; 1376 § 34.

[1]) Sk. L. I. 19, II. 1. m. m. (»tyltær eth otholbondæ — tyltær eth laghfastæ mannæ«;) And. Sun. I. 5 »bondonum XII qui suo nomine terras possident«. Lund St. R. 5—7 »tolf othelbonde — tyltireth — tolf bondum«. Sk. L. XVII. 3, 5, 7, 8 (»bondæn — iorthædrotæn — iorthæghende«). — V. S. L. III. 13, (S. 62 »iorhdeghnæ men«). E. S. L. III. 15, 23 »tha latæ han the mæn dømæ thær bonde mæn æræ i hæræthæt«, IV. 15. — J. L. II. 1 51 »Næfning skulæ væræ... athelbondæ oc æi bryti æth lanbo«; 103. Const. 1282 § 9 »bondonibus proprias terras habentibus«. Hdf. 1376 § 21: Chr. II, § 36 »iordegne bønder«.

[2]) S. f. Ex. Sk. L. I. 6, 8 flgg. VI. 1—3, XV. 4—6. S. L. I. 12. E. S. L. I. 1 flg. J. L. I. 35, 36, 39, 40; II. 30, 33.

[3]) F. Ex. Sk. L. VII. 12 »sakløs bæthe fore kunungsræt ok fore bondænum«, XIV. 5. W. S. L. III. 13. E. S. L. II. 32 »allæ stathæ thær bøndær aghæ fyrtyugh mark tha a konung fyrtyugh mark, ok thot hwaræn swa at konung hiælpær bondæn først til at han fangær sin ræt« VI. 11—13 »far hin warth for bondæns sak, tha wæræ vorthær fore konungs ræt«. J. L. I. 41, 55. II. 40, »æi a konung sin ræt, tho takær bondæ sin ræt«, 41, 47, 61, 63, 68 »antigh til kunungs ræt æt til bondæns ræt«, 73, 92, 114; III., 22, 42 53, 54, 57. Jvfr. Osterson s. v. Bonde.

Det er allerede ovenfor omtalt, at Bondestandens gamle Anseelse og politiske Betydning efter de privilegerede Stænders Opkomst og Udvikling mere og mere tabte sig og efterhaanden forsvandt (§ 18). Istedetfor at de paa de gamle Folkeforsamlinger mødende Bønder paa hele Folkets Vegne deeltoge i alle offentlige Anliggenders Forhandling og Afgjørelse, indtoge de paa de senere Rigsdage kun en underordnet Stilling ved Siden af de høiere Stænder (nobiles eller regni meliores una cum popularibus eller ceteris regni nostri communitate et incolis, almuesmænd eller den menige Almue[1]). Saaledes indkaldtes Bondestanden endnu i det 15de og 16de Aarhundrede, naar der undtagelsesviis blev holdt Rigsdage eller det ansaaes for hensigtsmæssigt ogsaa at forhandle med Bønderne og derfor at indkalde dem til Herredage, i hvilke Tilfælde der da i Reglen mødte to Bønder af hvert Herred tilligemed Herredsfogden, med Fuldmagt paa de øvrige Herredsbønders Vegne. Men i Begyndelsen af det følgende Aarhundrede henregnedes Bønderne ikke længer til Rigsstænderne, og til de senere Rigsdage blev Bondestanden ikke indkaldt[2]). Dog var det ikke alene i Henseende til disse offentlige Forhold, at denne Stand i Tidens Løb gik tilbage; det Samme var Tilfældet med dens øvrige Stilling i Samfundet. Vel bleve endeel Bønder optagne i Herremandsklassen og gik saaledes efterhaanden over i Adelsstanden; men ligesom det egentlige Bondegods paa denne og andre Maader formindskedes, saaledes sammenvirkede forskjellige Omstændigheder til at forringe Bøndernes Kaar. Det er meget omtvistet, hvorvidt Bolene i den ældre Tid vare udelelige og om Jorden tilfaldt en eneste Arving, men i alt Fald var endnu længe før Provindsiallovenes Tid en saadan Regel ikke gjældende og det sees af disse Love, at Bolet ved Arv og Afhændelse kunde deles i Qvotadele, hvorved der opstod Halve, Fjerding og Otting Bole, og at der ligeledes kunde afhændes enkelte Jordstykker fra Gaarden (Stub, Særkjøb). Fra den senere Tid findes Exempler paa, at en Gaard var deelt i meget mindre Dele, og først i det 16de Aarhundrede blev det forbudt, at Bøndergods maatte adsplittes ved Arvedeling eller

---

[1]) Scr. r. d. V. 585 (1256). Indl. til Hdf. 1320, 1326, 1376. Const. 1360, 1377, Diplom. Chr. I. p. 192, 195 (1468).

[2]) Hvidfeld 682 (1421 paa en Provindsialforsamling i Ringsted 12 Odelsbønder). Jahn Unionshist. 564 (Kongevalg 1482). Rec. 1536 (jvfr. Jacobsen Skattev. 83). 1569 og 1570 hos Jocobsen 102, 107. Jvfr. Larsen I. 2. S. 284, 288.

Udstykning[1]). Ved den, Geistlighedens og Adelens Jordeiendomme tilstaaede Frihed for de sædvanlige Skatter og Byrder bleve disse mere og mere trykkende for Bøndergodset, især under de idelige Krige og borgerlige Uroligheder, og mange selvegne Bønder, ude af Stand til at afholde disse Byrder og at holde deres Gaarde vedlige, vare nødte til at afstaae Eiendommen og at blive Fæstere til Kronen eller til Adelige. Vel forbødes det senere de Adelige at kjøbe Bondegods uden kongelig Tilladelse, men en saadan Tilladelse gaves dog ikke sjelden, og navnlig bleve slige Handler i mange Tilfælde foranledigede ved de, især i det 16de Aarhundrede hyppigt forekommende Mageskifter mellem Kongen og Adelsmænd, hvorved Kongens og Kronens »Herlighed« over det derunder indbefattede jordegne Bøndergods overdroges til Adelsmanden, ofte tillige med Tilladelse til at handle med Bonden om Eiendommen, hvorfor denne sidste da paa Grund af sit Afhængighedsforhold til Herlighedseieren ikke let kunde undslaae sig[2]). Allerede Ordet »Herlighed«, der ligesom Udtrykket »Kongens og Kronens Bønder« bruges ogsaa hvor der er Tale om Jordeiere, vidner om den Forandring, deres hele Forhold var undergaaet i Sammenligning med den ældre Tid.

De Byrder, som paahvilede Bønderne, stode oprindelig udentvivl næsten alle i Forbindelse med Krigsvæsenet[3]). Hvad angaaer den egentlige Krigstjeneste, maa der skjelnes mellem Forpligtelsen til Landets Forsvar og Deeltagelsen i et Krigstog udenfor Landets Grændse. Denne Forskjel udtrykkes i ældre Tid og i Almindelighed ogsaa senere ved Benævnelserne Landeværn og Leding (defensio terræ og expeditio), men da selve Forskjellens Vigtighed efterhaanden i flere Retninger formindskedes, fremtræder denne Modsæt-

---

[1]) Sk. L. IV. 9 »Skil um iorth the i bole ægho samman, tha mughu the hværn dagh iafnæ sin i mællin swa at atting calli ofna fiarthung, fiarthung ofna halft bol, halft bol ofna helt bol«; 11 »Sæl man bort utlænde sit minni ællær mer«; 12, 13. V. S. L. III. 4. E. S. L. IV. I. J. L. I. 36, 45. 49, 55: II. 21; III. 12, 55. Rosenvinge gl. D. II. p. XX; 221 »han, hans Sødskende og ander Medarvinge hafue de XXIII Parter og J H. den XXIIII. Part uti samme Gaard«. Rec. 1539 c. 11, 1547 c. 32, Kold. c. 40.

[2]) S. Jacobsen i jurid. Tidsskr. XVIII. 225. Rosenvinge Retsh. § 116. Gl. D. I. 281.

[3]) S. herom Jahn alm. Uds. over Nordens, især Danmarks Krigsvæsen i Middelalderen, 1825. Velshow de Danorum institutis militaribus regnante Valdemaro secundo, 1831.

ning ikke altid og f. Ex. i Jydske Lov bruges begge disse Udtryk som eensbetydende[1]). At deeltage i Landets Forsvar imod et fjendtligt Angreb var til alle Tider en Forpligtelse, der paahvilede enhver vaabenfør Mand, og i de Geistligheden givne Privilegier, hvorved dens Undergivne i Almindelighed bleve fritagne for Krigstjeneste, blev hiin Forpligtelse enten udtrykkelig forbeholdt eller forudsat som undtagen[2]). Retten til at lade udgaae Opbud i denne Anledning blev altid indrømmet Kongen uden at han derved var bunden til Folkets eller Stændernes Samtykke, hvorom der findes Vidnesbyrd fra den ældre Tid indtil den sidste Haandfæstning[3]). Et saadant almindeligt Opbud skete efter gammel Skik, der hos Saxo føres tilbage til Kong Frodes Tid, ved at udsende en Budstikke eller Hærpiil, en Træpind i den ene Ende brændt og tilspidset i Form af en Piil, i den anden Ende forsynet med en Vidiegreen, som da blev sendt fra Huus til Huus. Denne gamle Skik omtales endnu i en af Sjællands Landsthing, paa Kong Erik af Pommerns Spørgsmaal afgiven Erklæring, hvor det siges, at den, som bliver hjemme, »naar Fjenden kommer fore Landet og Bagn brænder og Vidie Brand gingæ«, skal hænge ved sin egen Bjelke[4]). Den samme Forpligtelse paahvilede Undersaatterne i Henseende til alle til Forsvarsvæsenet henhørende Foranstaltninger. Ved Kysterne var der paa høiere Steder reist Bauner eller Varder, som bleve tændte, naar Fjenden nærmede sig fra Søsiden, og det var naturligviis i Særdeleshed de ved Stranden boende Mænds Pligt at holde den fornødne Strandvagt[5]). Naar der

---

[1]) J. L. II. 24, 51; III. 9, 11. Jvfr. Osterson s. v. Landeværn og Leding.

[2]) Const. Erici (Glipping eller Menved) for Bareherred hos Ancher Lovhist. II. 541 »Item mandamus universis villicis et colonis tam privilegiatis quam aliis, quandocunque insidia inimicorum regni ingruerint, ut ad defensionem patrie . . sint parati«.

[3]) Saxo l. 5 p. 85. (Frode). Hvitfeld 259 (1259). Ann. Dan. i Arch. f. St. u. K. Gesch. II. 215 (1358) »fecit rexedictum ut omnes armis expediti Slavlosiæ occurrant, tam militares quam civitatenses et bondones«. Hdf. 1320 § 12; 1326 § 10; 1376 § 11; Fred. I. § 38; Chr. III. § 15; Fred. § 15 »eller om riget noget fiendtligt saa hastig paakom, at efter rigens raads forsamling icke kunde fortøfves«.

[4]) Saxo l. c. Solebat namque sagitta lignea, ferreæ speciem habens, nuncit loco viritim per omnes mitti, quoties repentina belli neccessitas incidisset. Hvitfeld 374 »ved Vidie og Brand, som ogsaa kaldes Budstikke.« D. Mag. V. 319. Jvfr. Osterson s. v. Budstikke.

[5]) Jahn 182. Velschow 25.

opførtes Borge ved Kysterne eller paa andre Steder i Landet, og Fæstningsværker anlagdes, især ved Landets Grændser, var det en almindelig Pligt at deeltage i de dertil fornødne Arbeider ved Volde, Grave, Broer, Veie m. m. Saaledes beretter Svend Aagesen, at Thyra Dannebod lod udgaae en almindelig Befaling over hele Riget til at møde ved Slesvig for at deeltage i Arbeiderne ved Dannevirkes Fæstningsværker, hvorfra kun Børn og Oldinge skulde være fritagne; Arbeidet fordeeltes mellem de forskjellige Provindsers Indbyggere[1]). I nogle af de senere Privilegier blev Fritagelse for denne Forpligtelse indrømmet, i andre derimod blev den udtrykkelig forbeholden[2]). I Erik Glippings Nyborgske Forordning 1282 blev det lovet Bønderne, at der ikke skulde paalægges dem mere, end der havde været sædvanligt i Kong Valdemars Tid[3]).

Anderledes var det i enhver Henseende med den egentlige Leding, Krigstjenesten udenfor Landets Grændse. Denne Forskjel viser sig deels i Forpligtelsens Omfang, med Hensyn til Spørgsmaalet om hvem den paalaa, deels i Maaden, paa hvilken Opbudet og Opfyldelsen skete. Vel indeholde vore historiske Kilder ingen bestemte Efterretninger om, hvorledes disse Forhold vare ordnede i den ældre Tid, men af enkelte adspredte Fortællinger, sammenholdte med de i de Germaniske Stater anvendte Regler og Tilstanden, som den var i Valdemar den 2dens Tid, kan der sluttes til, hvorledes den i det Væsentlige forhen havde været. Udentvivl stod Landets gamle Herredsinddeling (s. § 17) i nær Forbindelse med Krigsvæsenet, og det kan antages, at de enkelte Herreder dannede særskilte Afdelinger i Hæren, hvor hver Boelseier eller Bonde havde sin Plads, saa at Hæren fremstillede det væbnede Folk. Ledingspligtig, men ogsaa

---

[1]) Scr. r. r. I. 49 »regina per universum regnum edictum promulgavit, ut totius regni universus populus una prope Slesvicum conveniret omnesque, quorum in regno essent domicilia, ingentis valli molem ... propriis jussit manibus elaborare«.

[2]) Thorkelin dipl. I. 185 (1250 Esrom Kloster) »a gravamine expeditionis, innæ, stuud, ædificatione reparatione et munitione civitatum et castrorum ... liberat«. 186 (Roeskilde Kl.) Westphalen III. 359 (Johannes Kl. i Slesvig 1251) »præter quam ad opus urbium et terræ defensionem«.

[3]) § 7 ... nec etiam castra nisi in tempore necessitatis, set in his faciant secundum quod consueverunt tempore regis Waldemari«. Jvfr. K. Olafs Hdf. § 19 »nec etiam castra nisi cum consilio et consensu regni pociorum«.

eneberettiget til at indtage en Plads i Hærens Rækker, var den jordegne Bonde, eller, hvad der betyder det Samme, Ledingspligten hvilede paa Boelet. Denne simple Regel passede vel til de daværende Forhold, navnlig saalænge Bolene i Almindelighed vare lige. Men da Befolkningen voxede, da Bolene deels bleve deelte og udstykkede, deels forøgede ved Opdyrkning og saaledes af meget ulige Størrelse, og da der desuden foregik en betydelig Forandring i Krigsførelsen ved at Rytteriet kom mere og mere i Brug og herved en Deel ledingspligtig Jord blev fritagen som Herremændene tilhørende, var en Forandring i Krigstjenestens Fordeling nødvendig. Det gamle Princip, at Ledingspligten hvilede paa Jorden, forblev gjældende, men Forpligtelsen blev ligeligere fordeelt efter Jordens Værdi og altsaa efter Formuen, som væsentlig bestod i Jord. Naar denne Forandring er indtraadt, kan ikke angives; af Lovbøgerne indeholder kun Jydske Lov Regler derom, men disse have udentvivl været gjældende allerede en rum Tid før[1]). Efter disse Regler, som findes i J. L. III. 1—20, var al dyrket Jord ansat til en vis Værdi i Mark Guld, af hvilke enhver regnedes lige med 8 Mark Sølv, og af hver 3 Mark Guld stilledes een Mand til Leding. Alle Jordeiere vare derfor fordeelte i Havne eller Havnelag (Lægder), saaledes at, naar Leding blev udbudt, maatte de, som udgjorde en Havn (Havnebrødre), efter Omgang møde, og der skjelnedes i Henseende til den enhver Jordeier paahvilende Ledingspligt mellem tre Klasser, eftersom han eiede Jord til en Værdi af 1 Mark Guld eller mere, af 1/2 Mark Guld eller 4 Mark Sølv, eller af 2 Mark Sølv, hvorimod den, hvis Jord ikke var ansat til denne Værdi, var fri, og den Jord, Nogen eiede over en vis Klasses mindste Beløb, saalænge den ikke naaede den næsthøiere, kom ikke i Betragtning. En Bonde af 1ste Klasse udgjorde saaledes 1/3 Havn, af 2den Klasse 1/6 og af 3die 1/12, og var derfor ledingspligtig hver 3die, 6te eller 12te Gang[2]). Naar derimod Bonden ikke selv drev

[1]) Jvfr. Velschow § 17—19, 26.

[2]) J. L. III. 1. »Thær lething biuthæs, eswa manghæ sum i en hafnæ æræ, tha faræ hwær theræ sit ar», 12 »Bondæ thær havær mark gulsz i iorth æth meræ, gøre ut thrithingshafnæ, forthy at thrithings hafnæ ris æi a minnæ æn a æn marc gulsz, æn a fiurghæ marc silfs ris sætings hafnæ, a twa marc silfs tolftingshafnæ, af minnæ æn twa marc gørs æi i lething». Jvfr. Frd. for. Bareherred hos Ancher Lovhist. II. 541 »quod que-

Jorden, men havde bortforpagtet den, gik Ledingspligten over til Fæsteren eller Landboen, som da, naar han betalte 8 Ørtug ($^{1}/_{3}$ Mark) Sølv i Landgilde, stod lige med en Bonde af 1ste Klasse; var Landgilden 4 Ørtug, maatte han gjøre Tjeneste i Lighed med 2den Klasse, og var Landgilden ringere, var han fri for Tjenesten, men maatte betale en Ørtug S. istedetfor til Kongen[1]). Ligesom det herefter maa antages, at 8 Ørtug Sølv var den sædvanlige Landgilde for en til 1 Mark Guld ansat Jordeiendom, saaledes findes det samme Forhold paa mange andre Steder, hvor en Gaards Værdi betegnes ved Angivelse af den Landgilde, som udredes for den. Derimod beregnes Værdien paa andre Steder efter Udsæden, men denne angives da ganske overeenstemmende med den Sum, hvormed paa hine Steder Landgilden er nævnt, og udentvivl laa Udsæden til Grund for hele Jordens Taxation eller »Guldvurdering«, som den kaldes i Jydske Lov[2]). Denne Taxationsmaade var ikke alene den simpleste, men tillige den billigste, da Udsæden især beroer paa Jordens Bonitet. Forholdet mellem de forskjellige Kornarter var, at 10 Skjæpper Rug sattes lige med 12 Sk. Byg og 20 Sk. Havre eller med en Ørtug Penninge, og, da der gik 240 Penninge paa en Mark, regnedes Udsæden 24 Gange for at udfinde Jordens Værdi. I det Væsentlige bleve vistnok de samme Regler, som Jydske Lov indeholder for Jylland, ogsaa anvendte i de andre Provindser, dog synes her ikke 3, men $4^{1}/_{2}$ Mark Guld (36 Mark Sølv) at have udgjort en Havn[3]). Efter de angivne Regler bestod en Havn af 3 til 12 Bønder og Gaardene kaldtes Heelgaarde, Halvgaarde eller Fjerdingsgaarde, eftersom de hørte til den ene eller anden af hine tre Klasser, og altsaa havde en Værdi af idetmindste 8, 4 eller 2 Mark Sølv[4]). Den mindste Værdi, som hele den til een Havn hørende Jord maatte have, var

---

libet hafna per se ipsam hominem in expedicionem iturum idoneum tantum debeat nominare».

[1]) J. L. III. 11, 13 »Lanbo ther rethær attæ ørtugh silfs at skyld, gør ut thrithings hafnæ. Then thær fyr ørtugh rethær gøræ sætings hafnæ, æn rethær han minnæ æn fiur ørtugh silfs, hwat hældær thet ær repdraghæt æth kænnæ land, rethæ ørtugh silfs til kunungs garth«. Jvfr. Velschow 111.

[2]) J. L. III. 55, 58 gulz wirthning.

[3]) S. Velschow § 21—25 og de der anførte Steder af lib. cens. episc. Rosk., lib. Arhus. og lib. cens. Vald. Jvfr. s. Forf. om Kornprisen i Danmark under Erik Eiegod i Nord. Tidsskr. III. 378.

[4]) Scr. r. d. VI. 430 (integrum fæstæ, dimidium fæstæ).

3 Mark Guld; men den kunde være meget større, idet den Jord, en Bonde eiede over 1 Mark Guld, ikke regnedes med. Dog indeholder Loven forskjellige Regler, som sigtede til at forebygge, at der gjordes Misbrug af denne Frihed. Herhen hører især Bestemmelsen i J. L. III. 18, at naar en Bonde kjøber Jord til, skal han kun da være fri for at svare særskilt Leding af denne Kjøbejord, naar han ikke eier mere, end han kan drive med een Plov, hvilke sidste Ord vistnok betegne Jord til en Værdi af 3 Mark Guld eller et heelt Boel, hvorpaa der i den ældre Tid hvilede fuld Ledingspligt, men som efter den nyere Fordeling kun var en Trediedeel af en Havn, da der kun regnedes 1 Mark Guld[1]). At derimod en Bonde, som tog Jord i Fæste, ikke kunde lægge denne sammen med den Jord, han eiede, men altid maatte udrede Leding deraf efter Værdien, følger af J. L. III. 15, hvor Saadant udtrykkelig kun indrømmes Herremanden[2]). Fremdeles var det ikke tilladt flere Jordeiere at lægge deres til eet Boel hørende Jord sammen; kun Søskende, saalænge de bleve i Fællig, svarede een Leding sammen[3]). Ligesaa blev overhovedet kun den Jord regnet sammen, der dreves til een Gaard, idet enhver Gaard blev regnet særskilt med den derunder liggende Jord[4]). Ledingspligten var iøvrigt aldeles personlig og kun den Jordeier, som ikke var vaabenfør, saasom Børn, Oldinge, Qvinder og Geistlige, maatte stille en anden vaabendygtig Mand for sig; men det var dog tilladt, at en Havnebroder mødte for en anden; sendte Nogen sin Tjenestekarl, blev denne hudflettet, og var det en Træl, forfaldt han til Kongen[5]). Enhver Bonde, som stod for Touren, maatte være bevæbnet paa egen Bekostning

---

[1]) J. L. III. 18 »Hwilk hafnæ bondæ thær havær en full plox æriæ oc køpær sithæn meræ, gøræ af then køpæ iorth swa mykæt ut sum fyrræ gek ut af hænnæ, æn havær han minnæ, tha ma han køpæ til alt han havær en plox æriæ. Jvfr. Velschow 123.

[2]) Hwilk hærræ man sum havær minnæ æn full plox æriæ, tha ma han fæstæ til sæk e til han havær full plox æriæ oc gøræ tho æi læthing af thæn iorth han fæstæ«.

[3]) J. L. III. 19 »Sitæn syskæn samæn i fælægh, huræ manghæ sum the æræ oc huræ goth iorth sum the havæ, oc æriæ hænnæ all til en garth, tha ræthæ the en reszlæ, æn skilæs the at, tha gøræ ehwær for sik«.

[4]) J. L. III. 7, 16, 17.

[5]) J. L. III. 1, 2. Jvfr. E. S. L. V. 12. Ancher Lovhist. II. 567. Velschow § 43.

ubetydelige Indvendinger derimod[1]) og selve Loven synes paa et andet Sted at tale for den Mening, at Styresmanden ikke havde noget Lehn, idet der siges, at Styresmanden, naar han fordrer Noget af Bønderne i et Aar, hvor der ingen Leding er, skal bøde 3 Mark, men, dersom han tillige er Ombudsmand, skal han have sit Lehn forbrudt[2]).

Det fremgaaer af det Ovenanførte, at Krigstjenesten hvilede paa den efter Guldvurdering ansatte Jord, og efter samme Forhold fordeeltes de med Skibenes Bygning og Udrustning m. m. forbundne Udgifter. Men ligesom denne Guldvurdering, saaledes vedkom ogsaa den egentlige Ledingspligt kun den til Bøndergaardene oprindelig henhørende Jord, som, da den var tildeelt Gaarden og kunde eftermaales ved Rebning, kaldes rebdragen Jord. Derimod siges det i Jydske Lov udtrykkelig om Landboen, som ligeledes kun havde at afholde den personlige Krigstjeneste, naar det var rebdragen Jord, han dyrkede, at han maatte udrede den ham paahvilende Afgift til Kongen, dersom Landgilden var mindre end at han var tjenestepligtig, uden Hensyn til om Jorden var rebdragen eller »kænnæ land«, hvilket Ord vistnok betyder det Samme, som ellers kaldes Ornum eller et Jordstykke, som ikke hørte til den egentlige Bymark, men særskilt var indhegnet og betegnet ved »Steen eller Stabel«[3]). Ligeledes omtales der paa andre Steder Jordeiere eller Jordbrugere, som vare fritagne for Tjenesten eller »sadde i Quærsæde« og derfor udredede en vis Afgift, der ligeledes kaldes Quærsæt og i de i 12te og 13de Aarhundrede givne Privilegier ofte nævnes blandt de Kongelige Rettigheder, som enten bleve eftergivne eller forbeholdte, ligesom der og i Valdemars Jordebog anføres flere Herreder med en vis Sum i Quærsæt eller istedetfor Leding[4]). For det Tilfælde, at en

---

fathær æth fathær æftær sun, thæræ ærvær kunung styræ hafnæ, the styræ hafnæ tho til biskops dom liggæ fylghær biskops dom«. Arent Berntsen II. 26. Velschow 69, 103. Rosenvinge J. L. 513.

[1]) N. M. Petersen i Ann. f. nord. Oldk. 1847 S. 293.

[2]) J. L. III. 3 (S. Not. 35) »hwilk styræsman thær æi ær umbozman oc takær meræ meth nokær thwang, haldæ up kunung thre marc, æn ær han umbozman mistæ sit læn«.

[3]) J. L. III. 11 »Lanbo ... haldæ up lething oc landwaræn, of the ærlæ repdraghæn iorth, utæn of kunung latær them frælsæ«; 13 (s o. Not. 21). Jvnfr Osterson s. v. kennæland. Rosenvinge J. L. 513. Velschow 132.

[4]) Thorkelin dipl. I. 83 (1204). Terpager 175 (1151). Dansk Mag. V. (1250). Scr. r. d. VII. 518 (Morsø Synderherred VI marce arg. cum

Mand havde Jord i flere Skibslag, som han drev til een Gaard og hvoraf deels afholdtes Leding, deels udrededes Quærsæt, indeholder J. L. III. 16 den Bestemmelse, at eftersom Laden, hvor Kornet blev indhøstet, var paa hiin eller denne Jord, skulde han enten gjøre Leding eller udrede Afgiften[1]). Efter alt dette kan det vistnok antages, deels at der af al opdyrket Jord, som ikke var rebdragen og ledingspligtig, maatte udredes en saadan Afgift og deels at Ledingspligten ofte blev eftergiven imod et vist Vederlag i Penge, som synes i Almindelighed at have været ¹ₙ Mark Sølv eller 1 Mark Penninge af 1 Mark Guld.

Om de Forandringer, som ere foregaaede i Krigsvæsenet efter Valdemar II's Tid, haves kun faa adspredte Efterretninger. Vel sees det af de allerede anførte Lovsteder, Forordningen for Bareherred og den vistnok samtidige Ledingsret, som udentvivl er given for Skaane, ligesom af den Sjællandske Forordning af 1284 og af Thor Degns Artikler, at Inddelingen i Havne, som Grundlag for Mandskabs Stilling, vedblev en rum Tid; men lige saa vist er det, at det i hiin under flere Regjeringer vedvarende urolige Tid, der næsten medførte Rigets fuldstændige Opløsning, ogsaa i denne Henseende ofte gik til paa en uregelmæssig og vilkaarlig Maade. Efter den anførte Ledingsret kunde der hvert fjerde Aar udskrives en Ledingsskat, tre Mark Penninge af hver Havn, og i Erik Menveds Forordning 1304 blev det anordnet, at der for Fremtiden skulde foretages en Vurdering af alle Un-

---

itur in expeditionem; 519 (Nørreherred de quærsæt), 521, 535 (Halland) »534 hafnæ seu totidem marce argenti«. Jvfr. Ledingsret hos Ancher Lovhist. II. 567 »Ræthær lething ær æy meer en thre mark af penningæ af hware haffnæ«. Th. Degn 93 »si rex duxerit expedicionem navalem redimendam, tunc de qualibet haffne solvantur tres marce denariorum«. Schl. R. u. Ger. Verf. 151 »efter den 3. Bogs 12. Cap. haver de i gammel Tid udred af Grunden til Ledding, hvilket hand forstaaer nu at vere Skatterne, som anvendis til Landsens Defension«.

[1]) »Havær man iorth i flere skipæn oc ærIær thæt alt til en garth og læggær thæt alt i en lathæ, tha rethæs thæræ æi af meræ æn en reszlæ, æn læggær han fleræ lath, tha rethær han fleræ reszlæ. Sithær man i quærsæt oc ærlær iorth i skipæn oc læggær thær lath thær han sitær oc æi anstath, tha rethær han quærsæt oc æi lething. Sitær man oc i skipæn oc æriær iorth thær i quærsæt liggær oc læggær lath i skipæn, thær han sitær, tha gør han lething oc rethær æi quærsæt. Lething skal e rethæs af the agrøthæ thær taknæ æræ oc æi af the thær tha liggæ i iorthæ æth sa skulæ«. Jvfr. III. 17.

dersaatters Indtægter og af hver 10,000 Mark skulde et Skib paa 50 Læster kjøbes, bemandes og udrustes med alt Fornødent for 16 Uger og end ikke Qværsætemænd skulde være undtagne[1]). Allerede Christoffer I. begyndte at tage fremmede Tropper i Sold til enkelte Krigstog og dette vedblev under de følgende Konger. Hæren bestod saaledes i de senere Tider, foruden af de af Adelen og Lehnsmændene stillede Ryttere, deels af hvervede, deels af udskrevne Folk. De gamle Regler kom efterhaanden ganske af Brug[2]), og i Almindelighed var ingen Mandsperson af Bondestanden over 16 Aar, med Undtagelse af Adelens Ugedagsmænd, fritagen for Udskrivning, enten han var Selveier eller Fæster og uden Hensyn til hvor megen eller liden Jord han drev. Udskrivningen skete sædvanligviis saaledes, at Bønderne lagdes i Lægder, som oftest paa 10 Mænd, saa at hvert Lægd maatte stille een Mand og sørge for hans Underhold (»at hver 9 udgjøre den 10de«). Undertiden blev denne Udskrivning forandret til en Skat, hvert Lægd havde at udrede[3]). Først Christian IV. begyndte at holde en staaende Hær.

Foruden Leding og Quærsætæ nævnes i de ældre Love og Privilegier Stud og Innæ som Bønderne i Almindelighed paahvilende Byrder[4]). Ordet Innæ oversættes af Anders Sunesen ved operæ debitæ[5]) og det betegnede vistnok ikke blot alle de med Krigsvæsenet forbundne Arbeider og Ægter, saasom til Anlæg og Vedligeholdelse af Fæstningsværker, Broer og Veie m. m., men desforuden ogsaa Ydelser til Kongen. Da Omfanget var mere eller mindre

---

[1]) Ancher Lovhist. II. 534 »de expeditione ordinatum est quod omnium et singulorum omnibus et singulis redditibus computatis de singulis redditibus decem milium marcharum ematur unus coggo quinquaginta lastas portare valens et expediatur cum hominibus et expensis sedecim septi manarum ..., omnes quærsætæ mæn annis quibus indicitur et exibit expeditio navalis, sicut ceteri alii faciant de bonis suis et eo tempore pro suis solutionibus quærsætæ supportati et liberi habeantur«; 541, 567 (s. Not. 20, 40). Jvfr. Jahn 73. Velschow 147.

[2]) S. Bisk. Knut til J. L. III. 2 »Nota octo prima capitula tertii libri sunt abrogata quia non sunt in usu moderno«.

[3]) Jacobsen Skatter. 66—72.

[4]) Sk. L. IV II. »fore husætoft skal man læthing innæ oc stuth rethæ«. V. S. L. III. 5. Malmø Priv. 1360 § 28 »ab omni expeditionis gravamine, innæ, stuth et lething«. Thorkelin I 10, 80, 185 (s. o. Not. 17).

[5]) Sk. L. og And. Sunesen XVII. 2. Jvfr. Ancher saml. Skr. II 267. Rosenvinge gamle Domme I. 187 »Ægt og anden Rettighed — Ægt og Ynding; 189 »Inding och Arbeth til vor Gaard«.

ubestemt og deels beroede paa Sædvane, deels paa det forskjellige Behov, kunde der let gives Anledning til Klager over utilbørlig Udvidelse og Misbrug, og det sees, at dette var Tilfældet allerede under Valdemar II., og ligeledes oftere i den paafølgende Tid[1]). Derfor gaves der i Haandfæstningerne gjentagne Løfter om, at der ikke skulde fordres mere end efter gammel Sædvane, og at Bønderne ikke skulde forurettes af Kongens Fogeder; men der findes senere ikke faa Exempler paa, at disse Løfter ikke bleve holdte og at der klagedes over nye Paalæg[2]). Stud, hvilket Ord overhovedet betyder et Bidrag[3]), var en Afgift i Penge eller Korn, der vel oprindelig var frivillig, hvortil der endnu findes Spor i enkelte Lovsteder, men som senere gik over til en lovlig, staaende Skat[4]). Denne blev sandsynligviis paalignet efter Guldvurdering og hvilede paa Boelstederne, selv om enkelte Jordstykker (Stuf) bleve bortsolgte, saa at Boelseieren maatte søge Regres hos disses Eiere, hvorimod, naar et Boel blev deelt efter Quotadele, ogsaa Byrderne fordeeltes over disse Halv-, Fjerdings- eller Ottings-Gaarde[5]). At nye eller overordentlige Skatter ikke skulde paalægges Bønderne uden deres Samtykke, blev anerkjendt som Regel, og Erik Glipping, Christoffer II. og Valdemar Eriksen erklærede de efter Kong Valdemars Død paabudne Skatter, navnlig den af Erik Plogpenning udskrevne Plovskat og det af Erik Menved

---

1) Thorkelin I. 89 »Sane ob quorundam exactorum nostrorum pravitatem et nimis subtilem industriam ... jugum aliud grave et valde importabile invaluit«. Scr. r. d. V. 594 (om Christoffer I.) conqueritur, quod cum tempore electionis vestræ ... promiseritis, omnia gravamina, a tempore avorum et patrui vestri per patrem et fratres vestros reges vel ipsorum exactores superintroducta, relaxare et revocare«.

2) Nyb Frd. 1282 § 5, 7. Hdf. 1320 § 24, 25; 1326 § 19, 20; 1376 § 18, 19, 28. Om Valdemar Atterdag s. Scr r. d. VI 529; Arch. f. St. u. K. Gesch. II 215. Jvfr. Ancher II. 507.

3) f. Ex. Stud til Mandebod J. L. II. 22, 28; Brændestud Sk. L. XIV. 2—4.

4) E. S. L. VI 22 »Fore konungs laghæstuth skal ombutsman lyusæ fymt foræ thæt han takær thæt ... Æn bethæs nokær brytiæ sik glæfstuth til handæ, tha havær han thæs æy æfnæ at threnggæ hanum til giæfstuth, forthy at thær gar ængæn sokn«. Nyb. Frd. 1282 § 6 »Item quod nostrum stuthækorn in festo sancti Andree secundum consuetudinem cuiuslibet provincie exsolvetur. § 8. Non debent compelli ad dandum anseres vel pullos aut talia dona ad mensam regis, exceptis his qui consueverunt tempore regis Waldemari, set pro dono vel gratis peti possunt«.

5) Sk. L. IV. II. And. Sun. IV. 10. Jvfr. Molbech i hist. Tidsskr. IV. 423.

paalagte Guldkorn, for hævede, hvilket ligeledes skete i Kong Olufs Haandfæstning med den af Valdemar Atterdag paabudne Tiendeskat[1]). Endnu i Frederik I's Haandfæstning lovedes det, ligesom i de foregaaende, at ingen Landskat skulde paalægges uden »nogen Almuens Samtykke«; men dette optoges ikke i de følgende og kun undtagelsesviis, naar det fandtes hensigstmæssigt, blev der forhandlet med Bønderne om Skattepaalæg[2]). Skatterne bestode deels i Penge eller undertiden visse Lod Sølv, deels i Naturalpræstationer (Madskatter), og i Almindelighed lagdes Bønderne i Lægder paa 10 eller 20 i hvert Lægd efter Formuen (»den Rige hjælpe den Fattige«)[3]). Ligesom det allerede under Valdemar Atterdag var skeet, saaledes blev der ogsaa under Frederik II. udskrevet Qvægskatter, hvorefter et vist Beløb svaredes af hvert Stykke Qvæg efter Antallet paa den Dag, Skattebrevet var dateret, og der fastsattes streng Straf for urigtig Angivelse[4]). Blev Skatten ikke betalt til den bestemte Tid, skete der Udpantning, ofte vel uden foregaaende Lovmaal. Men dersom Bonden ikke var i Stand til at afholde de paa Gaarden hvilende Skatter og Byrder, maatte han enten frivillig frasige sig Gaarden og overlade den til Kronen eller den blev, efter lovlig Omgang med Tiltagelse af dertil udnævnte jordegne Bønder, tildømt Kronen (»skuret i Fald«), idet dog Gaarden i saadanne Tilfælde først blev tilbudt Medarvingerne, om nogen af dem vilde modtage den imod at svare de derpaa hvilende Byrder[5]).

§ 25.

Arveregjeringen og Souverainiteten.

De tydeligste Tegn paa de Forandringer, der efterhaanden vare foregaaede i de offentlige Anliggender, findes især i

---

[1]) Nyb. Erd. 1282 § 5. 1320 § 31 »ut omnia et singula gravamina noviter imposita amodo non petantur, videlicet plogpænigh, gulkorn, thelonea aut alia quecumque post mortem regis Woldemari inposita et inventa; 1326 § 17, 38. Scr. r. d. VI. 529 (Vald. Att.) »imposuit etiam tum tributum, ut præter decimas de pecoribus, de singulis capitibus solverent VI. grossos ... Rustici, facto scrutinio, pro pecoribus non annotatis per advocatos sunt castigati«. Hdf. 1376 § 20. Th. D. 22 »at enghen ny told skal paalegges uden met alle danskæ mænts samtøckiæ«. Jvfr. Ancher II. 456.

[2]) Jacobsen 72—83. [3]) Jacobsen 12—22.

[4]) S. Not. 1, Jacobsen 61.

[5]) Jacobsen 83. Forordn. 1526. D. M. IV. 256. Rosenvinge gl. D. I. 187, 199; II. Indl. XXI., 195, 197, 216. Osterson s. v. Skursmænd.

Haandfæstningerne. Allerede Christian I. havde forpligtet sig til, ikke at foretage »noget mærkeligt Ærende, som Kronen paarører, uden med mestendelen af rigens raads Fulbord og Villie«, men Rigsdage omtales aldeles ikke, end ikke med Hensyn til Kongevalget. Der blev vel senere holdt flere Rigsdage i dette Øiemed, og i Frederik I's Haandfæstning tillægges Valgretten Rigsraadet »og Indbyggere«; men saavel af Indledningen til de senere Haandfæstninger, som af de 1580, 1608 og 1648 udstedte Reverser[1]) synes det at fremgaae, at Valget i Almindelighed ansaaes som tilkommende Rigsraadet og Adelen, hvorpaa den efterfølgende almindelige Hylding skulde være en formel, men iøvrigt af sig selv følgende Stadfæstelse (§ 17). Ligesaa betragtedes det som Noget, der alene beroede paa Kongens og Rigsraadets Bestemmelse, om der skulde holdes en virkelig Rigsdag, for at afgjøre andre Anliggender, eller om og hvorledes de øvrige Stænder skulde høres. I særdeles vanskelige Tider og naar der udkrævedes overordentlige Offre, ansaaes det vel for hensigtsmæssigt at sammenkalde alle eller de fortrinsviis interesserede Stænder, og dette skete flere Gange under Frederik II. og Christian IV.; men i den anden Halvdeel af denne Konges Regjeringstid forsvandt Bondestanden aldeles som Rigsstand (§ 20, 24); Kongens Regjeringsmyndighed ligeoverfor Rigsraadet blev stadigt indskrænket og Raadet stillede sig i flere Henseender endog over Kongen. Fra Christian II's Tid forpligtede Kongerne sig til at underkaste sig Rigsraadets Dom i alle Tilfælde, hvor Nogen formeente at have Grund til Klage imod ham[2]). Desuden tilstodes det i Slutningen af Christian II's og Frederik I's Haandfæstninger, at dersom Kongen handlede imod sine Løfter og »ikke vilde lade sig undervise af Rigsraadet«, skulde alle Rigets Indbyggere være løste fra deres Hyldingseed og forpligtede til »at afverge«. Denne Sætning udelodes vel i Christian III's og de følgende Haandfæstninger; men i Frederik III's tillagdes der Rigsraadet Myndighed til i saadanne Tilfælde at »forordne det som ret og billigt er«[3]). I Kong Hans's

[1]) Aarsberetn. II. 101, 109, 110.

[2]) Hdf. Chr. II. § 20 »Item som wii ere plictug alle rætt at schicke, swo skulle wii och wære plictug for righenis raadh rætt at pleige om noghir hafver os nogit til at sige, oc giøre theris dom fyllest oc ey tage thet til uwillic, at noghir tall om sin tarff«. Fr. I. § 25. Chr. III. § 32. Fr. II. og fgg. § 30, 45.

[3]) Hdf. Chr. II. § 68. Fr. I. 76. Fr. III. § 55 »lade wi os enda icke

Haandfæstning var der rigtignok tillagt Rigsraadet nogen Medvirkning ved Raadernes Udnævnelse[1]); men dette optoges ikke i de følgende, og indtil Christian IV's Tid synes Raadet ikke at have havt Ret til Deeltagelse i deres Valg eller i Besættelsen af de høie Rigsembeder. Under denne Konge derimod tilstodes der ikke alene, hvilket sees af flere Breve, Rigsraadet en Indflydelse idetmindste ved Marskens Udnævnelse, men ved Bevillingen af 1645 fik Rigsraadet og Adelen i vedkommende Provinds en Forslagsret, ogsaa i Henseende til Rigsraadsposterne, og disse Rettigheder bleve i Frederik III's Haandfæstning saaledes udvidede, at Rigsraadernes saavel som ogsaa de høieste Embedsmænds Udnævnelse næsten var aldeles i selve Raadets og Adelens Hænder[2]). Dennes Privilegier vare stadigt blevne udstrakte og forøgede. Vel var Adelen forpligtet til Krigstjeneste, men deels kunde ingen Krig begyndes uden Rigsraadets Samtykke, deels blev hiin Forpligtelse ofte kun opfyldt paa en utilbørlig Maade, idet de Adelige, istedetfor at møde personlig eller dog at stille dygtige Krigsfolk, som oftest sendte uduelige Folk. Allerede under Christian IV. yttrede der sig en almindelig Misfornølelse hos de andre, saakaldte ufrie Stænder[3]), og denne var stegen til den høieste Grad, da den Svenske Krig blev endt ved Freden i Kjøbenhavn af 27. Mai 1660. Rigets hele Tilstand var sørgelig, Finantsnøden stor og der førtes især Klage over Adelens Forhold under den sidste Krig og dens Utilbøielighed til de fornødne Anstrengelser og Offre[4]). En Rigsdag blev udskre-

underrette och raade, som icke er at formode, da stande rigens raad friet fore efter lands brug och rett at statuere och forordne det, som rett och billigt er, hvor med wi os skulle lade nøye».

[1]) S. § 20 S. 84 Not. 3.

[2]) Fr. III. Hdf. § 45 «och skal rigens raad udi tal were trei och tiuge, och naar nogen af dennom ved døden afgaar, da skulle rigens raad och adel efter den anno 1645 gifue bevilling udi den provincie, hvor den død er, magt hafve sex eller otte at nafngifve, hvoraf rigens raad siden trei til os skulle præsentere, och deraf skulle wi ansette i rigens raad och ingen anden, mens naar nogen rigens hofmester, cantzeler, rigens marsk, rigens admiral, rigens cantzeler eller statholder udi Norge bort døer, da maa rigens raad os trei foreslaae . . , hvoraf wi en wille forordne och ingen anden» Larsen I. 2. S. 259—265, 299 flg.

[3]) S. Den jydske Borgerstands Besværinger 1629 i Suhm nye Saml. I. 197.

[4]) S. til det Følgende Spittler Gesch. der Dän. Revol. im J. 1660, Berl. 1796; overs. Kbh. 1798. Larsen I. 2 S. 6. Rohmann, Souverainitetens Indførelse i Danmark. Odense 1840.

ven, hvortil der foruden Adelen tilkaldtes Deputerede af Geistligheden og Borgerstanden, og disse to Stænder, ledede af Biskop Svane og Borgermester Nansen, sluttede sig sammen. Det første Regjeringsforslag, efterat Rigsdagen var aabnet den 10. September, gik ud paa en almindelig Accise, hvorom der blev forhandlet i længere Tid, men især paa Grund af Adelens Fastholden ved sine Privilegier, uden Resultat. Imidlertid fremkom der fra de andre Stænders Deputerede forskjellige Forslag til Forandringer i Statsforvaltningen, navnlig at Krongodset, som var i de Adeliges udelukkende Besiddelse, skulde inddrages og anvendes paa en hensigtsmæssig Maade til Statens Nytte, at Privilegierne overhovedet skulde indskrænkes og de forskjellige Stænders Forhold ordnes paa en mere ligelig og billig Maade. Geistligheden og Borgerstanden underskreve en Erklæring, hvorved Arveregjeringen saavel i den mandlige som qvindelige Linie blev tilbudt Kongen, og da Adelen ikke længer vovede at fastholde sin Modstand imod dette Forslag, blev den 13. October den derom udstedte Act overleveret Kongen paa alle Stænders Vegne. Der opstod nu Tvivl om denne Forandrings Indflydelse paa Kongens Regjeringsmyndighed og navnlig paa Haandfæstningens Gyldighed og der fremkom forskjellige Forslag til den fremtidige Ordning af de statsretlige Forhold; men, efterat Kongen havde nedsat et af 4 Rigsraader, 4 Adelige, 5 Geistlige og 7 af Borgerstanden bestaaende Udvalg, blev man enig om at erklære Haandfæstningen for hævet og at overlade den nu fornødne Ordning til Kongen. Herefter blev den 16. October den casserede Haandfæstning tilbageleveret Kongen og denne »erklæret qvit og fri i alle Maader, uden nogen Exception, fra sin derpaa aflagte Eed«, og den 18. October aflagdes Arvehyldingseden af alle Stænder[1]). Da Mange ved denne Leilighed vare fraværende, blev der den 14. November foranstaltet en ny Arvehylding, hvortil da ogsaa indkaldtes Udvalgte af Bondestanden. Allerede ved en »Provisionalordning« af 4. November lagdes Grunden til den senere Collegialforvaltning, idet der oprettedes 5 Regjeringscollegier, hvert bestaaende af en Præsident og et vist Antal Assessorer, nemlig 1) Statscollegiet under Rigsdrostens Forsæde for alle udvortes og Ledelsen af de vigtigste indre Statsanliggender; 2) Krigscollegiet; 3) Kancellicollegiet under Rigscantsleren; 4) Kammercollegiet med Rigsskat-

[1]) Archiv Efterretn. II. 122, 125.

mesteren i Spidsen; 5) Admiralitetscollegiet[1]). Desforuden oprettedes et Geheimestatsraad, hvori de 5 Collegiers Præsidenter vare ordentlige Medlemmer og hvor, under Kongens Forsæde alle vigtige Sager skulde endelig afgjøres, hvorhos Kongen dog forbeholdt sig i særdeles vigtige Tilfælde at sammenkalde en større Samling under Navn af det store kongelige Hofraad. Den egentlige Betydning af de indtraadte statsretlige Forandringer blev udtalt i den i tre overeenstemmende Exemplarer af Adelen, Geistligheden og Borgerstanden underskrevne s. k. Souverainitetsakt af 10. Januar 1661, hvori Stænderne stadfæstede ikke alene Arveregjeringens Indførelse og Haandfæstningens Ophævelse, men ogsaa den som en Følge heraf indførte »Souverainitet og absolute Regjering«. Tillige overlodes det til Kongen at bestemme saavel hvorledes Regjeringen skulde indrettes, som ogsaa hvorledes Arvefølgen paa mandlig og qvindelig Side skulde ordnes. Denne Akt blev ligeledes udstedt for Norge den 7. August 1661, og for Island og Færøerne 28. Juli og 14. August 1662[2]). De forskjellige Stænders Rettigheder bleve bestemte ved de under 24. Juni 1661 Adelen, Geistligheden og Borgerstanden hver især givne Privilegier, dog under Forbehold af at de ikke paa nogen Maade maatte være Kongens Rettigheder eller det almindelige Bedste til Skade. Med denne og flere andre Indskrænkninger beholdt Adelen en Deel af sine ældre Forrettigheder, hvori dog de andre Stænder ogsaa deelagtiggjordes. Dette var navnlig Tilfældet med Kjøbenhavns Indbyggere og derværende kongelige Betjente, som ved de dem meddeelte Privilegier af 24. Juni og 23. November 1661 bleve berettigede til at tilforhandle sig adeligt Jordegods og for dem, deres Børn og Efterkommere at nyde det med adelig Frihed[3]). For at ordne Statsforfatningen og at bestemme Thronfølgen lod Frederik III. udarbeide en Lov, som selv kalder sig Kongelov og skulde være en uforanderlig Grundlov. Den blev underskreven af Kongen den 14. November 1665, men hemmeligholdtes i hans Levetid, indtil den ved Christian V's Thronbestigelse oplæstes i Statsraadet og under Frederik IV. kundgjordes ved en Forordning af 4. September 1709.

---

[1]) Eod. l. 151. [2]) Eod. l. 125.
[3]) Jvfr Fdg. 28. Jan. 1682; D. L. 5—3—19.

Tredie Afdeling.

Rettergang.

§ 26.

Indledning.

Om Retstilstanden i den ældre Tid før Provindsiallovbøgerne have vi kun enkelte spredte Efterretninger. Men da disse Lovbøger, hvilket, i alt Fald tildeels, ogsaa gjælder om Jydske Lov, i det Væsentlige kun vare Samlinger af den allerede gjældende Ret og da de i mange enkelte Punkter indeholde Hentydninger til en tidligere Tilstand og deri indtraadte Forandringer, give disse Retskilder os et almindeligt Indblik i Retsforfatningen, saaledes som den indtil Valdemarernes Tid, navnlig ved Sædvaneretten, havde uddannet sig. Men om Tiden, naar og Maaden, hvorpaa denne Retsudvikling er foregaaet, kan der, idetmindste for en stor Deel, kun opstilles Gisninger med større eller mindre Sandsynlighed, hvorved de i de historiske Kilder hist og her indeholdte Fortællinger og Angivelser, især i Henseende til Enkelthederne, maa benyttes med stor Varsomhed. Forskjelligheden i Retsforfatningen og Retsudviklingen i Rigets Hoveddele opfordrer ligeledes til at anvende den største Varsomhed ved at slutte fra de i den ene Provinds gjældende Regler til de andre Provindser, hvad enten det angaaer den oprindelige Tilstand eller senere indtraadte Forandringer. Dog findes der visse almindelige Grundtræk, hvoraf der ikke alene i Provindsiallovene endnu ere mange Spor tilbage, men som tildeels ogsaa i senere Tider have været af vigtige Følger. Som saadanne Grundtræk bør især

fremhæves paa den ene Side en vidt udstrakt, først efterhaanden under en voxende Statsmyndighed indskrænket Selvstændighed og Uafhængighed for de enkelte Individer og Familier i alle deres Anliggender, og paa den anden Side en ogsaa ved vigtige private Anliggender næsten overalt fremtrædende Offentlighed.

Disse almindelige Bemærkninger gjælde navnlig ogsaa om den gamle Rettergang, denne i de ældre Love meest fremtrædende Deel af Retsforfatningen. Retstrætter, enten de angik en Formueret eller Skadeserstatning og Opreisning for personlige Retskrænkelser, forhandledes og afgjordes paa de offentlige Forsamlinger, Thingene, hvor enhver fribaaren Mand var berettiget til at deeltage i Forhandlingerne og at afgive sin Stemme, saa at Retten dannedes af alle disse paa Thinget tilstedeværende Mænd, Thingmænd. Disse udøvede dog i Almindelighed ikke nogen egentlig dømmende Myndighed, men førte nærmest kun et Tilsyn med, at Sagens Forhandling og Afgjørelse mellem Parterne skete efter de ved Skik og Brug vedtagne Regler. Forhandlingen angik umiddelbart kun det faktiske Spørgsmaal; men Afgjørelsen heraf indeholdt, paa Grund af Retsforfatningens Simpelhed og det almindelige Kjendskab til de, især ved Sædvaneretten fastsatte retlige Følger, tillige Retsspørgsmaalets Afgjørelse, i hvilken Henseende der derfor ikke udkrævedes nogen udtrykkelig Dom. Tvekamp, Jernbyrd eller Eed vare de ved Skik og Brug hævdede Maader, hvorpaa Parterne under Thingmændenes Tilsyn afgjorde deres Retstrætter. Disse Afgjørelsesmaader bleve efterhaanden enten afskaffede eller indskrænkedes i flere Henseender med Hensyn til deres Brug og Virkning, navnlig i Forhold til Vidnebeviset, og allerede tidlig blev der i visse Sager, især ved grovere Forbrydelser, i hvert enkelt Tilfælde udnævnt et vist Antal af de paa Thinge tilstedeværende Mænd til Sagens Afgjørelse. Denne Indretning med Nævn udvidedes i samme Forhold, som hine ældre Institutioners Anvendelse aftog, og i det Jydske Retsomraade blev der til visse Sagers Paakjendelse beskikket faste Nævn paa et Aar, for andre Sager Sandemænd paa Livstid. Folkets directe Deeltagelse i Retspleien tabte sig efterhaanden, medens derimod de kongelige Embedsmænds Indflydelse steg og tildeels gik over til en virkelig dømmende Myndighed, forsaavidt Sagerne ikke henhørte under Nævningers eller Sandemænds Paakjendelse. Der udviklede sig tillige en egentlig

Beviistheori som faktisk Grundlag for den dømmende Myndigheds Udøvelse, og der dannedes et bestemt **Instantsforhold** mellem de forskjellige Thinge og Domstole. Ogsaa **Executionen**, som oprindelig var overladt til selve den berettigede Privatmand, antog efterhaanden en offentlig Karakteer og blev henviist til Øvrighedens Medvirkning.

§ 27.

Tvekamp[1]).

Tvekamp omtales i Sagaerne som et gammelt og almindeligt Middel til at afgjøre Retstrætter, og som et saadant forekommer den ogsaa i næsten alle gamle germaniske Folkeretsbøger, hvormed ogsaa stemmer Saxo's Beretning om Kong Frode's Anordning, at enhver Retstvist paa denne Maade skulde afgjøres[2]). I Henseende til Oprindelsen var der utvivlsomt en vis Forbindelse mellem Tvekampen og Feideretten, idet begge havde deres fælles Oprindelse i Selvtægten, der først efterhaanden indskrænkedes og gjorde Plads for Statsmagtens tiltagende Myndighed og Indvirken. Men iøvrigt vare de i enhver Henseende væsentligt forskjellige. Feiden var en Udøvelse af Privathævn og dens umiddelbare Hensigt var at skaffe Opreisning for en Retskrænkelse; denne forudsattes derved som utvivlsom, og det var ikke et omstridt Faktum eller Retsspørgsmaal, som paa denne Maade skulde afgjøres; det var en Gjengjældelse, der skulde øves mod Fornærmeren. Feiden var heller ikke indskrænket til selve Parterne, men var i Almindelighed en ofte langvarig og igjennem flere Generationer fortsat fjendtlig Tilstand mellem begge Parters Familier. Paa den anden Side fandt Feideretten som saadan kun Sted ved grovere Retskrænkelser, og den henhører derfor under Strafferetten. En grundforskjellig Karakteer havde derimod Tvekampen. Den var i sin her omhandlede Egenskab et Middel til at afgjøre et omtvistet Spørgsmaal mellem Parterne, saavel med Hensyn til det Faktiske som til Retsspørgsmaalet, hvad enten dette Sidste nu i de enkelte Tilfælde blev afgjort som en ligefrem

[1]) Rosenvinge § 173. Larsen I. 1. S. 521. Arnesen isl. Retterg. 136. Nordstrøm II. 629. Rogge Gerichtswesen der Germ. 204. Dahlmann I. 154. Sachse Beweisverf. 167, 188, 230. Maurer i krit Ueberschau V. 222.

[2]) Ribe V. c. 86 (Frotho) de qualibet controversia ferro decerni sanxit, speciosius viribus quam verbis confligendum existimans.

Følge af det Første eller det var Kampens umiddelbare Gjenstand. Medens Feiden paa en Maade fremtræder som et Executionsmiddel, kan man derimod sammenligne Tvekampen i Henseende til dens Formaal og Virkning med en Dom. Vel kunde den i et enkelt Tilfælde føre til, at den Seirende erhvervede en Ret, der ikke tilkom ham; men dette maa dog ansees som en Tilfældighed, og det er derfor ikke rigtigt, i Almindelighed at betegne den som en Erhvervelsesmaade. Enhver fri og vaabenfør Mand var berettiget til at forlange denne Afgjørelsesmaade, ligemeget om han var Sagsøger eller Sagvolder, om han optraadte som den Fornærmede eller skulde forsvare sig imod en Anklage, saavel i borgerlige som i Straffe-Sager, og Kampen foretoges paa selve Thingstedet, hvor den saameget lettere kunde foregaae, som det var Skik at møde væbnet paa Thinge, hvad der først senere ansaaes for utilladeligt. Af Saxo's Beretning seer man, at der som Kampplads dannedes en Kreds og den af Parterne, der traadte tilbage udover denne, havde tabt Sagen, saa at Kampens Udfald altsaa ikke behøvede at være dødeligt[1]). Der have været forskjellige Meninger om, hvorvidt Tvekampens Udfald er blevet betragtet som en umiddelbar Gudsdom og om denne Afgjørelse derfor bør henregnes til Ordalierne; en slig Opfattelse har dog neppe ligget til Grund for Tvekampens Anvendelse, men udentvivl har man betragtet Sagen som afgjort ved den Seirendes egen Kraft eller ved Selvtægt. En saadan Modsætning mellem Tvekampen og Jernbyrd udtales ligefrem af Saxo, naar han til sin Beretning om, at Poppo's Mirakel medførte Tvekampens Afskaffelse og Jernbyrds Indførelse, tilføier, at man havde anseet det for rigtigere, at henvise Retstrættens Afgjørelse til en Gudsdom end til en personlig Kamp[2]); hvad enten nu hiin Begivenhed med Saxo henføres til Svend Tveskjægs eller med Sagaerne og tydske Historieskrivere til Harald Blaatands Tid, kan det i alt Fald ansees for utvivlsomt, at Tvekampen som et Middel til at afgjøre Retstrætter kom

---

[1]) Saxo anf. St. Quod si alter dimicantium relato pede prænotati orbis gyrum excederet, perinde ac victus causæ detrimentum reciperet.

[2]) l. X. p. 189 ... quo (miraculo Popponis) evenit, ut Dani, abrogata duellorum consuetudine, pleraque causarum judicia eo experimenti genere (candenti ferro) constatura decernerent, controversiarum examen rectius ad arbitrium divinum quam ad humanam rixam relegandum putantes. Jvfr. Ancher I. 4.

af Brug paa den Tid, da Christendommen indførtes, og at det stod i Forbindelse dermed, ligesom den i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede blev afskaffet paa Island og i Norge. Naar Saxo beretter, at Kong Sveud Grathe istedetfor Eden igjen havde indført Tvekampen[1]), tør man vel ikke ganske forkaste denne Beretning; men en saadan Tilbagegang kan dog vistnok kun være skeet som en forbigaaende Følge af den langvarige Borgerkrig. I Provindsiallovene er intet Spor af Tvekampen tilbage, hvorimod den paa enkelte Steder i Tydskland endnu findes langt ind i Middelalderen. Den senere Tids Dueller staae i ingen Forbindelse med den heromhandlede gamle Tvekamp som en Afgjørelsesmaade i Rettergangssager, men maa henføres til Feideretten, der endnu i Frederik den 3dies Haandfæstning under visse Forudsætninger blev stadfæstet som et Privilegium for Adelen[2]),

§ 28.

Jernbyrd.

Det er utvivlsomt, at de som Midler til Udfindelse af Sandheden og Afgjørelse af Retstrætter benyttede Ordalier[3]) eller Gudsdomme, der forekomme ikke blot hos alle europæiske Folkeslag, men ogsaa i andre Verdensdele, maa henføres til den hedenske Tid; at de ogsaa allerede dengang ikke vare ukjendte i Norden, navnlig i Danmark, derfor taler foruden Saxo's ovenberørte Fortælling om Poppos Mirakel, ogsaa Rimberts Beretning i Ansgars Levnet, hvorefter denne et Aarhundrede tidligere havde tilveiebragt en Overeenskomst om, at Retstrætter om ulovlig Trældom skulde afgjøres ikke ved Eed eller Vidner, men ved en Ordalie[4]). Men alle Efterretninger henvise forøvrigt til, at Ordaliernes udvidede Brug, navnlig Benyttelesen af den her senere alene forekom-

---

[1]) l. XIV. p. 263: controversiarum jura eatenus sacramenti religione subnixa ad palæstras et palmas athleticas relegavit judiciumque rationis speculationi debitum in sola corporum exercitatione constituit.

[2]) S. 1ste H. 103 Not. 1.

[3]) Foruden de til forr. § anførte s. Grimm deutsche Rechtsalterth. 908. Wilda i Ersch u. Gruber allg. Encyklop. Sect. III. Bd. 4. S. 453.

[4]) Scr. r. d. I. 525: ut non juramento nec testibus se ullus eorum, qui in prædicta capacitate mulctati fuerant, defenderet, sed judicio omnipotentis Dei se committeret aut ipse, qui pro tali scelere impetebatur, aut certe captivus qui alium impetebat.

mende Art, Jernprøven, staaer i Forbindelse med Christendommens Indførelse, og at Geistligheden, under hvis Tilsyn Jernprøven anvendtes, ligesom den ogsaa var forbunden med kirkelige Ceremonier, benyttede dette Middel og udøvede en betydelig Indflydelse derpaa. Af de ellers brugelige Arter forekommer vel paa Island og i Norge, især for Qvinder, det saakaldte Ketiltak eller Ketilfang, idet den Anklagede maatte gribe i en med sydende Vand fyldt Kjedel efter en deri nedsænket Steen; men i senere Tider og navnlig i Danmark brugtes kun Prøven med gloende Jern eller den i Almindelighed saakaldte Jernbyrd. Med denne skulde efter Vitherlagsretten den for Forræderi mod Kongen eller Landet Anklagede værge sig, dersom der manglede Beviis ved Vidner og Eed[1]), og endnu under Valdemar I. henvises den for Høiforræderi anklagede Prinds Magnus, Erik Lams Søn, da han vilde forsvare sig ved Tvekamp, til Jernbyrd, som den ved saadan Anklage efter Dansk Lov brugelige Beviismaade[2]). Dog synes denne Afgjørelsesmaade paa det Sjællandske og Jydske Retsomraade iøvrigt allerede paa den Tid at være gaaet af Brug. I den Sjællandske Kirkelov, hvis Kilde er den Skaanske, er overalt, hvor denne har »jarn«, sat Næv n istedet, og i Valdemars Sjællandske Lov findes Jernbyrd aldeles ikke. I Eriks Sjællandske Lov, som ellers i alle Tilfælde, hvor den Skaanske Lov bruger Jernbyrd, har Nævn eller Eed, nævnes vel III. 25 og 26 Jernbyrd, men kun som et Middel, hvorved den Sigtede kunde godtgjøre, at han ikke lovligen var stævnet, og da det ikke er rimeligt, at man har beholdt det i Brug blot for dette Incidentspørgsmaal, maa det vistnok antages, at det af Skjødesløshed er fra en ældre Kilde kommet ind i denne Lovsamling[3]). I Jydske Lov findes ikke et Spor til Jernbyrd. Derimod forekommer den i Skaanske Lov og hos Anders Sunesen meget ofte og behandles her udførligt som et endnu gjældende og brugeligt Beviismiddel, ligesom der ogsaa i Orbodemaal, der er taget af Valdemars Sjællandske

---

1) Thorde withirlagamen thet ey widne oc a helghadom ey sweria, tha skal han meth guths dom ellir fellas ellir wærias, thet ær meth iernbiurth at thän loghum ther gamle knut giorthe.

2) Saxo l. XIV. p. 352 ... tum duce, quem defensionis modum adversum hoc criminationis genus lex Danica statueret, rogante, penes ferrum purgationis morem consistere respondit.

3) Rosenvinge Indl. til Er. S. L. XXIX; diss. de usu juram l. 38. Larsen I. 269.

Lov, paa mange Steder, hvor denne har Nævn, findes Jern istedet derfor. — Anders Sunesen beretter, ved at omtale Slegfredbørn, at efter den tidligere Ret kunde en Søn ved Jernprøve paavise sin Fader, men at man senere havde anseet det for ubilligt, at nogen imod sin Villie kunde gjøres til Fader, og det er vel muligt, at Jydske Lov I. 22 sigter til en saadan ældre Regel, naar der siges: »engi man ma gøræ then man barn thær sik gørthæ æi sialf barn« [1]). I Skaanske Lov forekommer Jernprøven kun ved Forbrydelser og den skjelner da mellem tre forskjellige Arter, Trugsjern, Skudsjern og Skra. Det første bestod deri, at den Anklagede med blottet Haand i en Frastand af 12 Skridt skulde kaste det gloende Jern i et Trug, gjentage Forsøget naar det faldt udenfor, og saaledes vedblive indtil det traf; ved Skudsjern skulde han bære Jernet ni Skridt og da kaste det fra sig; kastede han det før, var han fældet, og i Tvivlstilfælde maatte han fremføre to Vidner for at han behørig havde fuldført Prøven. I begge Tilfælde maatte han ikke med Hænderne røre ved sit Haar, sine Klæder eller ved noget Andet, førend han løftede Jernet, for at man kunde være sikker paa, at han ikke brugte nogen Salve eller andet Middel for derved at gjøre Prøven mindre farlig. Den tredie Art, som i Skaanske Lov V. 38 og Kirkel. c. 12 kaldes Skra, bestod deri, at den Sigtede med blottede Fødder skulde gaae over tolv gloende Plovjern (duodecim ignitis vomeribus calcandis) [2]). — Jernprøven foretoges paa en Onsdag, efterat den Anklagede de to foregaaende Dage havde fastet ved Vand og Brød, og Jernet blev indviet af en Geistlig, som derfor ogsaa erholdt en Betaling af den Anklagede, naar denne bestod Prøven, ellers af Sagsøgeren. Efter selve Prøven bleve Hænderne eller Fødderne indviklede i Klæde og forseglede, for at der ikke skulde foretages noget til at bortfjerne Brandsaaret, og om Løverdagen derefter undersøgte i Sagsøgerens Nærværelse; fandtes de da ubeskadigede, var han fri for Tiltalen. Men førend den Anklagede blev udsat for Jernprøven, maatte

---

[1]) And. Sunesen III. 7, jvfr. Rosenvinge i Anm. S. 22. Ancher II. 208. I den Norske Historie fortælles, at Kongesønner paa denne Maade beviiste deres Adkomst til Thronen, saaledes f. Ex. Harald Gille, Magnus Barfods Søn, Saxo l. XII. p. 245, Sigurd Jarsalaf. S. 430.

[2]) Sk. L. IX. 24—26. And. Sunesen V. 15, VII. 15.

Sagsøgeren bestyrke sin Sigtelse enten ved Eed eller ved Vidner. I de Tilfælde nemlig, hvor den Sigtede skulde forsvare sig ved Trugsjern, maatte Anklageren først sværge den Sigtede Gjerningen paa Haande (»sværæ a hænder«) ved den saakaldte aasvoren (»asøræ, asværu«) Eed, der gik ud paa, at han ikke sigtede ham for Had eller Ondskab, men fordi han vidste ham skyldig i den omhandlede Gjerning, hvorfor man ikke uden Grund har sammenlignet denne Eed med juramentum calumniæ[1]). En Undtagelse fra denne Regel fandt Sted, naar den, som var sigtet for Tyveri, lod Nævn vælge og disse vare ham imod, i hvilket Tilfælde han endnu kunde underkaste sig Jernbyrd, men uden at Sagsøgerens foregaaende asvoren Eed forlangtes[2]), og det samme gjaldt ogsaa, naar en for Tyveri sigtet Træl skulde bære Jern[3]). Skulde Skudsjern bruges, forlangtes ikke Sagsøgerens Eed, men han maatte først bestyrke sin Sigtelse ved to Vidner[4]). Den tredie Art af Jernprøven derimod, Skra, som udentvivl ansaaes for den farligste, forudsatte, at Sagsøgeren selv tolvte havde aflagt den omtalte asvoren Eed[5]).

Prøven ved Trugsjern brugtes især i Tyvssager, hvor den Sigtede kunde vælge, om han først vilde lade Sagen komme til Nævn, eller om han strax vilde underkaste sig denne Jernprøve, efterat Sagsøgeren havde aflagt Eden[6]), og Anders Sunesen siger VII. 15, at Trugsjern alene vedkommer denne Forbrydelse (illi soli conveniens, qui pro furti crimine convenitur). Men deels sammenstilles dermed i Sk. L. VII. 19, IX. 9 (And. Sunesen IX. 9) det Tilfælde, hvor nogen paa tyvagtig Maade havde dræbt et fremmed Kreatur, der dog maatte, ligesom den stjaalne Ting, have en Værdi af idetmindste en halv Mark, deels brugtes denne Prøve ogsaa naar nogen udenfor Markfredens Tid jagede en fremmed Hest eller andet Kreatur fra sin Mark saaledes at dette døde

[1]) Sk. L. V. 38, VII. 11, 13, 19. IX. 9, 12, 26. XIV. 5. XV. 4. And. Sunesen V. 15. VII. 3, 8, 15. IX. 9, 11. Jvfr. Ancher II. 805. Rosenvinge diss. I. 50, 96.

[2]) Sk. L. VII. 11. And. Sunesen VII. 8. Rosenvinge l. c. 104.

[3]) Sk. L. VII. 19. And. Sunesen VII. 13.

[4]) Sk. L. V. 2, 38. VII. 9. XIII. 4, 9. And. Sunesen V. 15. XIII. 3, 4.

[5]) Sk. L. V. 38. Kirkel. 12. And Sunesen V. 15. Rosenvinge l. c. 56.

[6]) Sk. L. VII. 11 ... vil hin sækte æl vithær næfnd takæ, tha bære han Iarn ok hin ær sak søkær retæ hanum asværu ethe. And Suneseu VII. 8. Jvnf. Sk. L. XV. 5. And. Sunesen XV. 3.

deraf (Sk. L. IX. 19, And. Sunesen IX. 12). Desforuden forekommer Trugsjern ogsaa ved Mordbrand, Sk. L. XIV. 5 (And. Sunesen XIV. ad candentis ferri judicium, quod projiciendurn est in alveolum).

Skudsjern maatte efter Sk. L. XIII. 3, 9[1]) ved Sigtelse for Hoer saavel Hoerkarlen som Konen underkaste sig; men det kan dog neppe siges, at denne Prøve især brugtes i disse Sager, idet den snarere synes især at være brugt i Drabssager og overhovedet ved aabenbare voldsomme Handlinger, i Modsætning til Trugsjern, som fornemmelig anvendtes ved hemmelige og saadanne Forbrydelser, der med Hensyn til Udførelsen ansaaes for særdeles skjændige. I Sk. L. V. 38 (And. Sunesen V. 15) henvises den for Drab Anklagede udtrykkelig til Skudsjern og, dersom han udebliver paa tredie Thing og derfor bliver erklæret fredløs, maa han paa fjerde Thing først, for at gjenvinde sin Fred, bære Skudsjern og dernæst gjentage dette for Hovedsagen, alt under den Forudsætning at Sagsøgeren har bestyrket sin Sigtelse ved to Vidner. Herhen hører ogsaa de i Kong Knuds Forordning af 28. Decbr. 1200 og i Overeenstemmelse dermed i Sk. L. V. 2, 4 og 5 (And. Sunesen V. 16, 18, 23.) omhandlede Tilfælde. Det første af disse er, at nogen sigtes for ikke alene at have været i Følge med Manddraberen, men ogsaa for at have saaret den Dræbte, da han, naar Sagsøgeren har ført to Vidner, skal »skære sig med jern«. Det samme gjælder ved Hærværk, hvormed Sk. L. sammenstiller Voldtægt, og ved alle Saar[2]). Desforuden fremhæves endnu flere Tilfælde i Orbodemaalsbogen, nemlig c. 7 og 8 at nogen bindes eller voldføres, c. 12 at en Mand dræbes eller saares paa Torv, og c. 14 Haandran og flere andre Arter af Ran, hvortil endnu kommer efter Kirkeloven c. 8 og 11 Vold forøvet i Kirken eller imod en Geistlig. I Sk. L. VII. 9 (Aand. Sunesen VII. 6) forekommer et særegent Tilfælde, hvor i en Tyvssag den Sigtede henvises til Skudsjern. Naar han nemlig paa Herredsthinget for Udeblivelse var erklæret i Madban, hvorved han blev udelukket fra alt Samqvem med Herredsmændene, og Sagsøgeren nu bragte Sagen for Landsthinget, skulde den Sigtede »skære sig med Skudsjern« og, naar han blev ubeskadiget, kunde

---

[1]) And. Sunesen XIII. 2, 3. Arveb. 60. Sk. Kirkelov 17.
[2]) S. om Saar Orbodem. 31, 32.

Sagen imod ham optages paany. Men af denne Slutningsbemærkning fremgaaer det, at Jernprøven her ikke angik Hovedsagen men kun Incidentspørgsmaalet om Stævningen og Udeblivelsen[1]).

Den tredie Art af Jernprøven forekommer i Skaanske Lov kun en enkelt Gang paa det allerede anførte Sted V. 38, hvor det Tilfælde omhandles, at der er forøvet et Drab, som ingen vedgaaer sig at være Gjerningsmanden til (»lønæs thæn ær drap, swa at ængin man gar withær«). Den næste Arving, som Eftermaalsmand, kan nu først sagsøge ni Mænd og, naar disse alle, den ene efter den anden, paa den ovenfor angivne Maade have beviist deres Uskyld ved Skudsjern, staaer det ham frit for endnu at sigte en tiende. Denne skal nu, efterat Sagsøgeren med tolv Mænd har svoret ham Sagen paa Haande, »a scra gange«, hvilket Anders Sunesen V. 15 forklarer med »ad calcandum vomeres ardentes«. Paa samme Maade, som i den verdslige Skaanske Lov, angives dette i Kirkeloven c. 12 (»æn thæsi lund ægho skra at fare . . ., ok hin a skra sithæn«), hvor det tilføies, at der skal forholdes ligesom ved Trolddom.

Jernbyrd blev afskaffet i Skaane ved en Forordning af Kong Valdemar II. i Anledning af et paveligt Forbud, rimeligviis det paa det Lateranensiske Kirkemøde 1215 udgaaede, og afløst af Nævninger[2]), dog saaledes, at Sagsøgeren efter Sagens Beskaffenhed først skulde bestyrke sin Sigtelse ved Eed eller Vidner og at Sagsøgeren for et Drab, istedetfor de 10 Mænd efter den tidligere Ret, kun maatte sigte 3 Mænd efter hinanden. Udentvivl paa Grund af denne Forordning er i mange Haandskrifter sat »Nævn« istedetfor »Jarn«; dog ere de i denne Henseende meget afvigende fra hinanden, og der er vel intet Haandskrift, hvor det er gjennemført med Conseqvents; navnlig findes ogsaa i de Haandskrifter, som i Almindelighed indeholde denne Forandring, »Jarn« bibeholdt i Tyvssager, hvorfor man ikke uden Grund har antaget, at Jernbyrd i disse Sager har holdt sig noget længer i Brug i Skaane. Ogsaa i Sverrig, hvor Cardinal Wilhelm af Sabina i Midten af det 13de Aarhundrede havde forbudt Jernbyrd, brugtes det endnu nogen Tid og blev først afskaffet 1320 under Kong Magnus Eriksen. Det sees af det Anførte, at ligesom Ordalierne i den ældre Tid især bleve benyttede

---

[1]) Rosenvinge diss. I. 102.
[2]) Ancher I. 436 Thorsen Indl. til Sk. L. 26.

af Geistligheden, var det især denne Stand, som senere forlangte deres Afskaffelse. Det sidste Spor af dem findes ved de af Overtroen fremkaldte Hexeprocesser, i hvilke der i Hertugdømmet Slesvig endnu i det 17de Aarhundrede forekomme Exempler paa Anvendelsen af Vandprøven[1]).

Eed.[2])

§ 29.

I Almindelighed.

Edens Brug til Retstrætters Afgjørelse forekommer, ligesom hos alle bekjendte Folkefærd, ogsaa i de nordiske Lande allerede i den hedenske Tid, og det er derfor ikke rigtigt at henføre den til Christendommens Indførelse, skjøndt denne vel har bidraget til dens hyppigere Anvendelse. Derimod har det mere for sig, naar Nogle have forklaret Edens Oprindelse og den Betydning, man i ældre Tider tillagde den, paa samme Maade som Ordalierne, idet man antog at naar den Sværgende nedkaldte Gudernes Hævn og Straf over sig, dersom Eden var falsk, maatte denne Følge indtræde som en umiddelbar Gudsdom. Denne Paakaldelse af en guddommelig Magt, i Forbindelse med Berørelse af visse hellige Gjenstande eller Symboler, udgjorde fra den ældste Tid af den væsentlige Form ved Edens Aflæggelse. Efter Christendommens Indførelse lempedes Formen forsaavidt, at Eden nu blev aflagt ved Paakaldelse af Gud og Helgene, hvilken Formel endnu efter Reformationen synes at have holdt sig i Brug[3]), og den høire Haand eller tre Fingre af denne lagdes paa Crucifixet, paa Reliquier eller paa det hellige Evangelium, hvoraf maaskee den senere Skik at opløfte Fingrene er opstaaet. Naar derimod Eden skulde aflægges af Flere i Forening, hørte det i mange Tilfælde til Formen, at de Sværgende toge hinanden ved Haanden, (Haandtak), hvorfor Sk. L. VII. 11; XIV. 2 om saadanne Tilfælde siger, at de skulle sværge »at hantaki ok æi a bok«, hvilket And. Sunesen VII. 7; XIV. udtrykker saaledes: non tacto sacro

---

[1]) Schl. Recht u. Gerichtsverf im 17 Jahrh. S. 58.

[2]) S. især Rosenvinge diss de usu juram I. og II. Nordstrøm II. 637, Grimm Rechtsalt. 892.

[3]) Rosenvinge gamle Domme I. 65, IV. 103 (»bedendis thenom Gudt thiil hielpe och helgen«), 205, 263.

libro, sed contactu manuum, utroque manu sua manum alterius contingente eller manum suam in manum alterius innectente[1]). Det var derfor at man i den senere Praxis, navnlig i Hertugdømmet Slesvig, kaldte især den af Sagsøgeren i criminelle Sager aflagte Sigtelseseed, der traadte istedetfor den gamle asvoren Eed, Bogseed[2]), fordi Haanden skulde lægges paa Bibelen, skjøndt dette ogsaa skete i andre Tilfælde og navnlig ved Ransnævningers Eedsfæstelse, idet disse efter J. L. II. 43 skulde sværge: »hialpæ them swa guth ok then hælæghæ bok thær the i handæ havæ«. Som det Væsentlige ved Edens Aflæggelse ansaaes altid Paakaldelsen af Gud og den dermed forbundne Forbandelse, dersom Eden var falsk; dette udtrykkes eenslydende i Sk. L. IV. 13 og i V. S. L. III. 6: »thæt ær mæst rath, at mæn virthæ mer guth ok sannændæ æn nokær annær mun ok afhændæ sæ æi guth fore iorth«, og hos Anders Sunesen IV. 12 »cum credendum non sit, quod salutis sue sic debeant esse inmemores, ut preferre velint ei rem quamlibet temporalem«, og en Forbandelse af alt jordisk Gods. af Liv og Sjæl indeholdes endnu i den i Christian den 5tes Lov optagne Forklaring om Vidneeden. I Lighed med hvad der fandt Sted efter ældre tydske saavel som norske Love[3]), synes Eden ogsaa her, idetmindste i visse Tilfælde, at være aflagt i eller ved Kirken; thi den gamle Slesvigske Stadsret § 28 foreskriver, at en Bonde, som sigtes for Tyveri, skal aflægge Tyltereden »ad propriam ecclesiam«. Men i Almindelighed foregik denne Handling paa Thinge, dog med Undtagelse af nogle Tilfælde, i hvilke Eden skulde aflægges paa et bestemt Aasted. Saaledes foreskriver Sk. L. V. 26 og E. S. L. III. 26 (V. 23), at naar den, som skal erlægge Mandebod, paastaaer at være saaret af den Dræbte, skal han aflægge Eden i dennes Grav (vitæ i graf mæth thæn dræpnæ), og ligesom i Rebs- og Grændseskjelsager Rebsmændene, Oldingerne og Sandemændene aflagde Eden paa

---

[1]) Jvnf. Sk. L. IV. 20, »at handtaki«. And. Sunesen IV. 16 mutuis intricatarum contactibus manuum Er. S. L. V. 15, »handlaugh,« VI. 23 »tha a tyltin at taghæ sik »handlagh«, 24 »tha ma bonden werlæ sik mæth handlaugh«, Rosenvinge diss. I. 8; II. 195. Danmarks Rigens Ret 46 »thager then første i hans venstre handtoch frembdelis the andre handt i handt«.

[2]) Rosenvinge diss. I. 123, gamle Docum. III. 179, 317, IV. 316. Schlesw. Recht u. Gerichtsverf. 55; 65—67, 72—75, 95, 143, 155, 164, 170, 222.

[3]) Jvnf. Dreyers Samml. verm. Abh. II. 852. Nordstrøm II. 642.

selve Aastedet, saaledes forholdtes der ogsaa med Hensyn til den, der ved en Lovhævdsproces vilde bevise sin Eiendomsret, hvorpaa der endnu i det 16de og 17ne Aarhundrede forekommer mange Exempler. Den aflagde Eed blev da siden bevidnet af de tiltagne Vidner eller Lovshøringer[1]). — Da en Eed i Reglen skulde aflægges paa Thinge, saa var det en ligefrem Følge heraf, at det maatte skee paa en Thingdag og paa den til Thingets Holdelse og overhovedet for Retshandlinger bestemte Dagstid. Dertil sigtes der uden-tvivl, naar det i Thingsvinder ikke sjelden findes bemærket, at Eden er aflagt logtiddags eller lougthimeligsdags[2]), og naar det i den Kjøbenhavnske Reces af 1537 c. 6 foreskrives, at den, som findes til Loug, skal give denne logtidsdag til Thinge. I Lighed med hvad der gjaldt om Jernprøven, maatte i Almindelighed ingen Eed aflægges paa en Helligdag eller paa de hellige Tider, hvilket udtrykkelig siges af Anders Sunesen VII. 15, som kun undtager Tyvesager, og det sees ogsaa af Flensborgs Stadsret 94[3]), hvor der gjøres en Undtagelse til Bedste for Søfarende.

I Henseende til Edens Anvendelse i Retssager maa der skjelnes imellem de forskjellige Arter af Eed, eftersom denne aflagdes enten af Parterne selv, nemlig som Sigtelseseed af Sagsøgeren, eller som Benægtelseseed af den Sagsøgte, og enten af Parterne alene (§ 30) eller i Forbindelse med et vist Anlal Medeedsmænd (§ 31—33), eller ogsaa af Vidner (§ 39) eller andre upartiske Mænd, der skulde afgive en edelig Kjendelse i Sagen, hvad enten nu denne Kjendelse umiddelbart og alene angik det faktiske Spørgsmaal eller ogsaa den retlige Følge eller Retsspørgsmaalet, og som derfor tildeels kunde betragtes som Dommere. Til denne Klasse henhøre de forskjellige Arter af Nævn (§ 34—37), de jydske Sandemænd (§ 38) og de til visse Sagers Af-

---

[1]) J. L. II. 21 swæræ i then stath thær then skiælnæth ær. Scr. r. D. VIII. 10, 41, 166. Fyenske Actst. I. 111, 139. Schl. Recht und Gerichtsverf. 131, 154. Schl. Rechtsgesch. III. Urk. 123, 139. Arent Berndsen III. 472, jvnf. Ekenberger staatsb. Mag. V. 622, 633.

[2]) Schl. R. u Gerichtsverf. 73, 132, 141 »at det iche kunde skee idag laugtiddags, saasom det idag er forsildig«, 154; 189 »tho rechter Tidt Dages«. Scr. r. d. VIII. 45, hochtiddages. Rosenv. gamle D. III. 330 »at det var endda lougthimeligdags og icke kunde komme forsilde«. Danm. Rig. R. S. 46 bethimeligendags.

[3]) Rosenvinge diss. II. 188.

gjørelse valgte Oldinger, Rebsmænd m. fl. I Forbindelse med disse forskjellige Arter af Eed staaer en anden Forskjel i Henseende til Edens Indhold og Form, idet det omtvistede Faktums Sandhed enten ligefrem skulde beediges, saa at der forudsattes og fordredes den Sværgendes Kundskab om dette Faktum, hvilket i Almindelighed vel gjaldt om Parterne selv og Vidnerne, skjøndt der ogsaa her forekommer Undtagelser, eller den Sværgende kun skulde beedige sin Overbeviisning, uden at der fordredes en saadan Kundskab og en edelig Erklæring om selve Faktum, hvilket var det Sædvanlige ved Medeedsmændenes Eed. Dog kan det i enkelte Tilfælde være tvivlsomt, hvorvidt de i de ældre Love anførte Eedsformularer sigte til en objectiv Sandhed eller kun til en subjectiv Overbeviisning.

§ 30.

Eed af Parterne alene.

Kun i visse enkelte Tilfælde, med en underordnet Betydning og Virkning forekommer det i den ældre Tid, at Sagsøgeren kunde bekræfte Sigtelsen, den Sagsøgte Benægtelsen alene ved sin Eed, uden at understøttes af Medeedsmænd. Det vigtigste og tidligst forekommende Tilfælde for Sagsøgerens Vedkommende var det i de criminelle Sager, hvor den Sigtede skulde bære Trugsjern og Sagsøgeren først ved den allerede omtalte asvoren Eed maatte sværge ham Sagen paa Haande. I Valdemar den 2dens Forordning om Jernbyrds Afskaffelse i Skaane bibeholdtes denne Eed i Tyvssager og saaledes forekommer den i et enkelt Tilfælde i E. S. L. IV. 27[1]), skjøndt Sagsøgeren ellers efter denne Lov i Almindelighed skulde bestyrke sin Sigtelse ved Vidner. I Jydske Lov derimod findes den almindelige Regel, at i alle Sager, som skulde paakjendes af Ransnævninger eller af Herredsnævninger, skulde først Sagsøgeren sværge den Sigtede Sagen »a hand«[2]). Dette er den i forrige § nævnte Bogseed, som ofte forekommer, især i Tyvs- og Ranssager endnu i det 16de og 17de Aarhundrede; ligesom allerede Anders Sunesen VII. 8 anfører, at det navnlig skulde beediges: eum veraciter rem ad minus valentem dimidiam marcam sibi furti

---

1) »um hin swær hanum thæt a hændær«.

2) J. L. II. 40 »oc sithæn swæræ hin thær sak givær«; 41 »Then thær ran swær a withærmalsthing hin annen a hand«; 107 »oc a thet ant thing swæræ han a hand til swa mykæt, sum han thor sin eth with hætæ«. III. 64. »Ængi man kan oc fangæ hærætsnæfnd af annen utæn of han swæræ hanum gærning a hand«. Thord Degn 41 (lat. 8). Rosenvinge diss. I. 50, 112.

vitio subtraxisse, saaledes bibeholdtes ogsaa paa Jydske Lovs Omraade i Overeenstemmelse med Jydske Lov II. 107 i den senere Praxis denne Eed i Ranssager, især den Sætning: »at N. N. hafver raut ham saa meget fra som Neffninge bør at tye om«, eller »at det er saa meget som half Marchs Kost kand være værd«, og der findes blandt andet en Dom fra Viborgs Landsthing af 1572, hvori en Bogseed ansees for ikke lovlig svoren, fordi Værdien ikke var angiven[1]. At den, imod hvem Ran er forøvet, selv skal aflægge denne Sigtelseseed, er som almindelig Regel udtrykkelig udtalt i J. L. II. 66 (»hwa sum rant warthær han skal sialf sværiæ«), hvor der som Grund for denne Regel anføres, at han bedst kjender Gjerningsmanden (»forthy at han wæt gørst hwa ham ræntæ«), dog med den Forudsætning, at han kunde være sin egen Værge, da i modsat Tilfælde Værgen skulde sværge paa hans Vegne. Denne Undtagelse gjaldt derfor ikke alene om Umyndige, men ogsaa om alle Andre, der vare i den Stilling, at de ikke selv kunde fremtræde paa Thinge, saasom Træl, Bryder, som ikke vare Felligsbryder, Fledføringer[2], og en Landsthingsdom af 1579 kjender en Bogseed for gyldig, som en Foged havde aflagt paa sin Herremands Vegne, imod hvis Folk Ran var forøvet[3]. Efter det Anførte blev iøvrigt ikke Hovedsagen afgjort ved denne Eed; den var mere af en forberedende Beskaffenhed, idet den i den ældre Tid kun førte til, at den Sigtede maatte værge sig med Jern og senere med Nævn. Derimod indeholder E. S. Lov et Par Tilfælde af mindre Betydning, i hvilke Sagsøgeren alene maatte aflægge en selve Hovedsagen afgjørende Eed. Deels kunde nemlig efter V. 19 den, der vindicerede et Kreatur af ikke en halv Marks Værdi, ved sin Eed alene bevise sin Eiendomsret, dersom Besidderen ikke kunde føre Beviset, deels indrømmer VI. 35, 36 det Samme under visse Forudsætninger Eieren af Bier, der ere fløiede bort for ham.

Paa det anførte Sted i E. S. L. V. 19, angaaende Vindikation af Kreaturer, tillades det derimod den sagsøgte Besidder ved sin Eed alene at bevise, at han selv har opfødt

---

1) Rosenv. gamle Domme III. 180. Jvfr. de S. 144 Anm. 2 angivne Steder.
2) J. L. I. 31, II. 69 »Bryti ma væl rau swæræ ..., æn tho skal husbondæ ... liusæ at ær fælæx bryti oc æi ræthe swen«. E. S. L. I. 37. Rosenvinge diss. I. 119.
3) Gamle D. III. 317.

Kreaturet og at han derfor er dettes rette Eier, dersom det ikke er mere værd end een Ørtug Sølv. Ligesaa stedes efter denne Lovsamling den Sigtede i flere Tiltælde, hvor Sagens Gjenstand ikke er af en større Værdi end to Øre, til uden Medeedsmænd (»mæth en eth« eller »sin enæ eth«) enten at aflægge en Benægtelseseed om Hovedsagen eller dog om Værdien, navnlig naar det gjælder om Erstatning for en, ved Kreaturer eller livløse Ting paaført Skade (handløs wathæ«), medens derimod Skaanske Lov kun tilsteder saadan Eed i sidstnævnte Tilfælde og Jydske Lvv aldeles ikke[1]). Den saaledes efter Provindsiallovbøgerne meget indskrænkede Brug af den Sagsøgtes Eed uden Medeedsmænd blev vel ved senere Love, navnlig ved Stadsretterne fra Erik Glippings Tid, udvidet til nogle flere Tilfælde, hvad der vistnok staaer i Forbindelse med den efterhaanden forandrede Beviistheori[2]), men i Almindelighed maatte den Sigtedes Benægtelseseed bekræftes af Medeedsmænd, saalænge dette Beviismiddel overhovedet var i Brug. Ved den i Jydske Lov III. 42 givne almindelige Regel, at Enhver maa aflægge den Eed, som han frivillig har tilbudt (»Kostæbotheth«), hvilket i Overeenstemmelse med Sk. L. III. 20 udtrykkes med de Ord: »hwa thær ulogh fæstær, han skal ulogh winnæ«[3]), er der rimeligviis ikke sigtet til noget andet, end til den da næsten alene brugelige Eed med Medeedsmænd; men den senere Praxis har vistnok ogsaa anvendt denne Regel paa den Eed, som en Part med den andens Samtykke havde forpligtet sig til at aflægge for sin Person alene.

§ 31.

Medeedsmænd.

Bestyrkelsen af Parternes, især den Sagsøgtes, Eed ved Medeedsmænd, der spiller en Hovedrolle i den tidligere Rettergang, stod udentvivl i Forbindeise med de ældste Samfundsforhold; dog maa det vistnok ansees for umuligt, med nogen Sikkerhed nærmere at paavise dette Instituts Oprindelse. Paa forskjellig Maade har man søgt at sætte denne i Forbindelse med Familieforholdets Betydning og de deraf

---

[1]) E. S. L. III. 11. IV. 10, 20, 22, 24. V. 32. IV. 2. Sk. L. IX. 3, 13. And. Sunesen IX. 7. Rosenv. diss. I. 131.

[2]) Ribe St. R. 6 (sola manu in reliquiis se purgabit), 41, 42, 48, 51. E. gl. alm. St. R. 6, 39, 45, 48. Rosenv. diss. I. 142.

[3]) Rosenvinge l. c. 162. Udg. af J. L. 515. Schlesw. Recht u. Gerichtsv. 79, 116.

flydende Forpligtelser og Rettigheder, navnlig med den s. k. Feideret eller Privathævnen og Familiens deraf følgende Forpligtelse til at give Bøder. Saaledes har især Rogge[1]), hvis Opfattelse Andre med forskjellige Lempelser have tiltraadt, fremstillet baade dette Institut og Boden som et Surrogat for Feiden eller et Middel til at undgaae denne og som et Slags symbolisk Kamp mellem Parterne, idet disse med deres Tilhængere mødte væbnede paa Thinge, hvor den Sigtede fremstillede et Antal Frænder, beredte til, om fornødent gjordes, at kæmpe for ham og derfor ogsaa at bestyrke hans Benægtelse og at tilkjendegive deres Overbeviisning om hans Uskyld ved deres Eed. Men for denne Fremstilling ligger tildeels en urigtig Opfattelse af Feideretten til Grund, idet den, der paastod at være fornærmet af en Anden, kun da ansaaes berettiget til at øve Hævn, naar Fornærmelsen var utvivlsom, og kun Spørgsmaalet om den Sigtedes Skyld eller Uskyld var Gjenstand for denne Eed. Dertil kommer, at denne allerede i den ældste Tid ikke alene forekommer i criminelle, men ogsaa i civile Sager, og at hiin Forklaring kun vilde være anvendelig paa den ene Art af Medeedsmænd, de beslægtede, medens der dog allerede tidlig ogsaa findes andre Medeedsmænd, og det ikke kan godtgjøres, at og hvorledes Institutet først senere i den ene eller anden Henseende saaledes skulde have forandret og udvidet sig[2]). Endnu mindre kan dets Oprindelse staae i Forbindelse med Tvekampen, som et Middel til at afgjøre Retstrætter, da denne foregik mellem Parterne alene og ikke i Forening med Frænder eller andre Mænd; men ved Tvekampens og senere ved Jernbyrdens Afskaffelse fik denne Eed en mere udstrakt Betydning og blev nu, ved Siden af Nævninger og Vidner, det hyppigste og vigtigste Middel for den Sagsøgte til at værge sig mod Søgsmaal. Saaledes findes Eden i Provindsiallovbøgerne og hermed staaer det i Forbindelse, at dette Middel fortrinsviis og i senere Tid alene betegnedes ved Benævnelsen Logh, Loug eller Lov[3]). Dette Ord brugtes nemlig først til dermed at betegne alle hine Midler, hvorved den Sigtede lovligen kunde forsvare

[1]) Gerichtswesen der Germ. 142. Nordstrøm II. 647.
[2]) S. Maurer i krit. Ueberschau V. 209.
[3]) Ancher II. 826. Rosenvinge diss. I. 32; Retsh. II. 132. Schlesw. R. u. Gerichtsverf. 65 not. 4.

sig, saa at det indbefattede Jernbyrd og Nævn[1]; men allerede i Provindsiallovene forekommer det sædvanlig i hiin snevrere Bemærkelse og ikke sjelden i ligefrem Modsætning til Nævn[2]. Paa samme Maade bruges i de latinske Stadsretter Ordet lex eller leges, f. Ex. legibus procedere, legibus se defendere, legem firmare, solvere, præbere[3] og i den senere Tid var denne indskrænkede Betydning af Ordet Log eller Lov den udelukkende saavel i Recesserne som i Praxis[4]; i Christian den 5tes D. L. 1—14—8 hedder det derfor; »ingen skal findis til Lov, som er tolv Mænds Eed, for nogen Sag.« Denne Ordets Betydning viser sig ogsaa i mange sammensatte Ord og Talemaader, f. Ex. logfast eller lagførd, lovfeldt, lovløs J. L. I. 44, som I. 32 udtrykkes ved »utæn allæ loghum« og af Ekenberger oversættes »sunder Eedt«[5]; Lovsmænd for Medeedsmænd og Lovshøringer for de ved Eden tiltagne Vidner; at byde Lov, at fæste Lov, at værie med Lov, at være i Loug, at staa og gaa i Loug og Toug[6]) m. m.

Medeedsmændenes Eed var ikke et selvstændigt Beviis — eller Afgjørelsesmiddel; den tjente kun til at bestyrke den af selve Parten aflagte Eed og sluttede sig til denne, saaledes at de ikke beedigede det omstridte Faktum, men bekræftede Hovededens Overeenstemmelse med Sandheden.

---

[1]) Sk. L. III. 22 »æmvæl iærn (næfnd) sum annur logh«; V. 5. Arveb. 60. Vald. d. 2dens Fr. om Jernb. Afsk. »hwilken logh ther wi mattum sædiæ mannum fore iern biwrth«. Vald. S. L. II. 28 logh — næfnd -- thre tültær, 33. Er. S. L. II. 27, VI. 9 »næfnd ællær annær logh«. J. L. II. 40 »tha skal næfning swæræ um oc tha ma hin kumæ with ængi annen logh«, 68 (Overskrift); III. 64—67. Denne videre Bemærkelse maa ogsaa vel antages ved det Udtryk: »mæth thæn sammæ loghum«. Sk. L. I. 12. V. S. L. III. 11. E. S. L. I. 18, 34, II. 27.

[2]) Sk. L II. 16. III. 12. V. 37. VII. 14 »tua tyltum loghum«. V. S. L. I. 18. II. 16, 20, 25. E. S. I. 9, 19, 31, 37; II. 21, 28. III. 26 »twiggæ ful logh«, 14 »logh og æy næfnd«; IV. 21, »æy høghræ logh æn en tyltæreth«, 25 »swa myklæ mer logh«, 33; V. 9, 16, 39; VI. 13, 23. J. L. I. 32, 37, 39, 43; II. 98, 114.

[3]) Gl. Slesv. St. R. 12, 13. Aabenr. Skr. 25, 26, 32, 34. Kjøbenh. 1294 cap 28; Vib. 1440 c. 19, 25. Thor Degn 13, 78, 90, 91.

[4]) Rec. 1537 c. 6, 1547 c. 10. Kold. 17, 20. Chr. IV. 1615 c. 42, 1643. II—16—21. Haandfæstn. Fr. I. Art. 13 og de følgende 27, 28.

[5]) Chr. III. Rec. 1537 c. 6. Scr. r. D. VIII. 72, 226 »uden loff og eed«; Rosenvinge gl. D. II. 219.

[6]) Schl. R. u. Gerichtsverf. 80, gamle D. II. 92. Heimreich til Nordstr. L. R. III. 34 »in Lage edder Tage stahn«.

Formularen for deres Eed, som findes i Sk. L. IV. 7 »bithia sæ swa guth hialpa at hini soro ræt« og Er. S. L. V. 15. »bithiæ sik swa guth hiælpæ sum han swær ræt eth oc thær ær æy men i«, er stemmende med den i de Germaniske, de Svenske og Norske Love indeholdte[1]), og ligesaa lyder den i den senere Praxis: »at then mand svor eedt pur og reen uden al meen«, eller i den Slesvigske efter Ekenbergers og Blütings Vidnesbyrd: »dat he rein und nicht mein geschworen hefft« eller »recht und nicht unrecht«[2]). Ligesom denne Eedsformular ikke indeholder noget om Medeedsmændenes personlige Kundskab om det omstridte Faktum, saaledes følger det ogsaa af de forskjellige Valgmaader, af det store Antal, som i mange Tilfælde udfordredes, og ofte af det omhandlede Faktums Beskaffenhed, at en saadan Kundskab ikke forudsattes hos dem eller forlangtes. Man har derfor ogsaa i Almindelighed betegnet deres Eed som en Godtroenhedseed og saaledes opfattes den ogsaa i den canoniske Ret, naar der siges c. 13 X. de purg. can. (V. 34) »id solum tenentur juramento firmare, quod veritatem credunt eum juramento dicere, qui purgatur.« Men, skjøndt denne Opfattelse forsaavidt er rigtig, som Medeedsmændene kun beedigede deres subjective Overbeviisning og ikke en ved egen Erfaring erhvervet Vished, maa det dog derved erindres, at selve denne Overbeviisning kun var rettet paa den af Parten aflagte Eed, ikke paa dennes faktiske Indhold, hvilket derimod hos Vidner, ogsaa naar der af dem undtagelsesviis kun fordres en Godtroenhedseed, er Tilfældet. Betydningen af Medeedsmændenes Eed beroede følgelig paa deres forudsatte Kundskab, ikke om selve Faktum, men om Partens Personlighed og Troværdighed, saa at dennes Eed først derved fik sin retlige Betydning og Kraft. Partens Eed var uden al Retsvirkning, dersom den ikke var bekræftet af det i de enkelte Tilfælde fornødne Antal Medeedsmænd, »logh brystær hannum, han fallær at loghum«[3]). I Forbindelse med denne subjective Betydning af deres Eed i Forhold til Parten staae saavel Reglerne om deres Valg og deres dertil fornødne Qvalificationer, som Virk-

[1]) Maurer 202.
[2]) Rosenvinge Rigens Ret 46. Staatsb. Mag. VI. 635. Blütings Gl. I. 7. Erbgangsr. c. 17. M. anf. Skr. 202.
[3]) Sk. L. VII. 5. V. S. L III. 13. E. S. L. II. 19, 25. J. L. II. 18, 40, 61, 72, 73, 98, 114; III. 35, 45, 67.

ningerne i det Tilfælde, at Eden siden bliver underkjendt. Dog har man senere vel ikke aldeles fastholdt denne oprindelige Betydning, men tildeels tillagt Medeedsmændenes Eed en mere objectiv Betydning med Hensyn til det omhandlede Factum. Dette fremgaaer deraf, at ogsaa Medeedsmændene dømtes i Tremarksbøder, ikke alene naar Eden af formelle Grunde ikke lovlig var aflagt, men overhovedet naar den blev kjendt magtesløs[1]), og i Christian den 4des Reces af 1615 c. 42 forudsættes ligefrem, at Medeedsmændene havde nogen Kundskab om Sagens faktiske Forhold og at det ikke var Mænd, »som aldeles intet om Sagen er bevist«.

Medeedsmænd skulde efter Provindsiallovene være »loghfaste« Mænd, d. e. uberygtede, uden Plet paa deres Ære[2]). Udelukkede vare ikke alene de som havde tabt deres Fred eller Mandhælg, men ogsaa Alle, som vare dømte i Tremarksstraffen og saaledes lovfældte, fordeelte eller mindre Mænd, saalænge de ikke havde faaet Opreisning, saa at de igjen maatte »staae udi Loug og Toug med andre Dannemænd som gilde Mænd og gæffve«, som det hedder i Rec. 1537 c. 6 og paa andre Steder[3]). Biskop Knud siger i sine Glosser til J. L. II. 69, at det var tvivlsomt, om en Eed (leges vel juramenta), hvori en Lovfældt (legaliter convictus) havde deeltaget, derved blev ugyldig, og han anfører i saa Henseende en Dom afsagt af Viborg Landsthing 1465, hvorefter kun den Lovfældte selv derfor skulde bøde tre Mark til Kongen, »oc bør æy at forkrenckes hins logh ther han swor meth«. Derimod findes der i flere Haandskrifter af Thor Degns Artikler og i de ældste Udgaver af Jydske og Skaanske Lov en Bestemmelse, som henføres til en Rigsraadsdom og senere er gaaet over i Christian den 3dies Recesser af 1547 c. 8, 1551 c. 14 og Kold. Rec. c. 17,

---

1) Rosenvinge Rig. Ret 24, 26; gamle D. II. 191, III. 181.

2) Sk. L. I. 19; II. 1; III. 7, 9. Sk. Kirker. 24. E. S. L. I. 30; III. 12, 28; J. L. III. 62. Thor Degn 93 (lat. 92). Rosenvinge diss. II. 20.

3) E. S. L. III. 28 »tha a hin tho the stund han havær sit manhælghæ mist mæth ængæn man i logh at wæræ. Gl. Slesv. St. R. 89 Quicunque notorius de periurio infamis exstiterit ... nec quemquam sublevare potest jurando in numero duodeno. Ny Sl. St. R. 107. Rec. 1547 c. 8. Kold. Rec. c 18 »forwunden for nogen uærlig Sag«. Ros. gl. D. I. 233 »logfast, erlige og loffagtige« II. 92. Schl. R. u. Gerichtsv. 116 »ærlige, uberygtede og lovfaste Dannemænd«; 132 »andre Dannemænd gilde og gieffve«.

hvor den lyder saaledes: »Winder nogen Mand paa Tinge udi Loug eller udi Tingswinde, ther laugsøgt er eller udi andre Mode feldt er til sine 3 Mark, winder han først, tha ere the alle feldte, ther hannom winder efter, endog hand winder Sandigen, men winder han sidst, tha felder han æy uden seg sellef«. Vel er nu saalidet her som i Recessen af 1537 c. 6, hvor den Uskik, at »give Loug med fordeelte Mend og andre løst Folk, som ey lougagtige Mænd ere«, forkastes, udtrykkelig sagt, at Eden selv skal være magtesløs; men det fremgaaer af forskjellige Domme fra det 16de og 17de Aarhundrede, at Bestemmelsen idetmindste i Praxis er bleven saaledes fortolket og anvendt[1]). — Endvidere maatte Medeedsmændene være selvstændige og ikke staae under nogen Andens Værgemaal, saa at de selv kunde fremtræde paa Thinge. Ligesom Fruentimmer, Umyndige og Trælle derfor udelukkedes, saaledes var dette ogsaa Tilfældet med Fledføringer[2]).

Foruden disse almindelige Regler findes i Henseende til Medeedsmændenes Valg allerede i de ældre Love adskillige specielle Indskrænkninger, sigtende til at forskaffe deres Eed en større Troværdighed, navnlig udkrævedes et vist Forhold til Parten, hvoraf der kunde sluttes til en nøiere Kundskab om dennes Personlighed og Paalidelighed og som ogsaa frembød nogen Sandsynlighed for, at Sagens faktiske Forhold ikke var dem aldeles ubekjendt. Saaledes skulde efter Vitherlagsretten Medeedsmændene i Trætter om Jord vælges i samme »Fjerding«, og i mindre Sager af dem, der sadde den Sigtede nærmest (in coenaculo reo assidente)[3]). Ifølge Skaanske Kirkelov Cap. 20 skulde de først tages af samme By og dernæst idetmindste af samme Sogn, og dette sidste

---

[1]) Rosenvinge Rig. Ret 21, gamle D. II. 149; III 184 »efterdi N. N. iche vor forschyltt eller sigtit at hafve verit fordielt, førend samme Loug fuldgiort vor, vide vi icke heller samme Loug af den Aarsage at kunne rygge«, 302 not. 1 »nogen Lovmaal udi være«. Schl. R. u. G. 117 »N. N. er ikke lowforwunden, derfor sees ikke hand kand forkastes, og dersom Chr. A's Low schal vere gyldig, bør hand udi de Afgangenes Sted med andre lowfaste og boesiddende Mend at forschaffe Tallet fuldt«.

[2]) E. S. L. I. 37 »Ængæn logh a han foræ sik at se ok æy annær at sælliæ ok æy mæth annær i logh at wæræ«. Jvfr. J. L. I. 31 »forthi at the ærræ ei theræ æghnæ were«. Ros. diss. II. 27.

[3]) Rosenvinge D. Gaardsr. og Stadsr. 4, 15. Jvfr. gl. Gaardsr. 1, 7, 12 »men af garthen«.

fordrer ligeledes J. L. III. 62, hvorimod Kjønsnævn efter I. 1 skulde være af samme Syssel. E. S. L. V. 19 forlanger ved Vindikation af et Kreatur af mindre end en halv Marks Værdi, at Besidderens Medeedsmænd tildeels skulle være Bønder og hans Naboer (grannæ), »som bedst kjende hans Fæ«, først af den samme By og, naar der ikke findes et tilstrækkeligt Antal, da af den næste. Efter den Skaanske Lov skulde de ved Trætter om Jord være Selveiere, og Loven skjelner udtrykkelig mellem denne »Tyltæreth otholbondæ« eller, som Anders Sunesen kalder dem, »bondones, qui suo nomine terras possident«, og en simpel »Tyltereth laghfastæ mannæ«[1]). Ogsaa den gamle Slesvigske Stadsret c. 15 fordrer, at en Borger, som sigtes for Tyveri, skal værge sig cum quinque vicinis sumptis tribus a manu dextra et duobus a sinistra[2]); ligesaa skal efter den Flensborgske Stadsret 58, 60 den for Hærværk Sigtede værge sig med »atæ naabur, fiyghær a hwær hand, iorth eghær men«[3]), og paa samme Maade en Bonde, der sigtes for Røveri, efter cod. Flot. c. 35 octo vicinis habentibus terras et domos[4]). Som almindelig Regel synes disse Stadsretter at forudsætte, at en Borgers Medeedsmænd ligeledes maatte være Borgere[5]); var han Medlem af et Gilde, saa skulde efter næsten alle Stadsretter Medeedsmændene regelmæssigt være Gildebrødre, og en Gildebroders Eed gialdt sædvanlig ligesaameget som tre andre Medeedsmænds[6]). Allerede i de ældre Love forudsattes der saaledes i mange Tilfælde en vis Standslighed mellem Hovedparten og Medeedsmændene, og ved Sædvane og Praxis blev dette Princip udvidet, navnlig i Henseende

---

[1]) Sk. L. I. 10, 12, 14, 19; II 1: III. 3, 9, 11, 12; IV. 2, 3, 7, 12, 15, 17, 20, 21. And. Sunesen I. 5; IV. 8, 16. Den Lundske eller Helsingb. St. R. 5, 7. Rosenvinge Stadsr. 590.

[2]) Cod. Flot. 25; Flensb. St. R. 113 »thre a høghær hand næst ham bo oc tvo a winstær hand thær næst bo, iorth eghær men«.

[3]) Flot 59 circa domum eandem sedentibus; jvfr. gl. Sl. St. R. 49. Roesk. 24.

[4]) Flensb. St. R. har istedet derfor i det tilsvarende Cap. 122 »tolf iorth eghær men« og gl. Sl St. R. 28 »excusabitur ad propriam ecclesiam duodecimo iuramento«.

[5]) Gl. Sl. St. R. 42, 47. 77. Flot. 52, 57, 86. Flensb 12, 30.

[6]) Gl. Sl. St. R. 2–4, 27. Flot. 5, 7, 24, 25, 28 Flensb. 69, 78, 99, 112, 113, 116, 118. Aabenraa Skr. 13, 20. Haderslev 21, 27, 28. Malmø priv. 25 Roesk. 1—4. Holb. 1, 2, 4, 6, 9. Odense Priv. 2. Vib. 19. Aalb. 19. Kold. 24. Stubbek. 4. Helsingør Chr. II. 1516.

til Geistligheden[1]) og Adelen[2]). Dog blev dette først under Christian IV. slaaet fast som almindelig Regel, idet Rec. 1615 c. 42 bestemte, at »ingen Bonde, som til nogen Kjønseed bliver dømt, maa bruge andre sin Eed at fulddrive, end de, som i Herrit med hannem er boesiddendes«, og den st. Rec. 1643 II. 6—21 gjentager ikke alene dette Bud, men foreskriver tillige, at ingen Adelsmand maa giøre Loug »med andre, end de, som inden Riget boesiddende Adel ere« og ingen Borger »med andre, end de, som hans Medborgere ere«[3]).

Grundtallet for Eden med Medeedsmænd har altid været tolv, saa at den aflagdes af Parten, selv tolvte, med 11 Medeedsmænd, hvorfor den ogsaa i Almindelighed kaldes Tyltereed, juramentum duodenum eller duodecimum. Men i Lighed med de fleste Germaniske Loves Regler blev i Skaane og Sjælland dette Grundtal i Forhold til Sagens større eller mindre Vigtighed deels forøget til det dobbelte eller tredobbelte (to Tylters Eed, tre Tylters Eed, duplicatus s. triplicatus juramentorum duodenarius), deels nedsat til Halvdelen eller Fjerdedelen (siettæ, thrithiæ manzeth; senum, trinum juramentum)[4]), i hvilke Talstørrelser Hovedparten altid er indbefattet, saa at der i disse Tilfælde udfordredes 23, 35, 5 eller 2 Medeedsmænd. I Provindsiallovene er tre Tylter det høieste Tal; derimod findes i Roeskilde Stadsret c. 1 (novies XII. manu) og i Stubbekjøbings Privil. c. 4 (cum novem legibus Tyltereed dictis) 9 Tylter[5]). Det forskjellige Antal var for de enkelte Tilfælde bestemt i Forhold til Sagens Vigtighed, i Almindelighed efter Gjenstandens Værdi eller Bødernes Størrelse[6]) saaledes, at der sædvanlig for 1 Mark Sølv eller 3 Mark Penninge[7]) fordre-

---

[1]) Scr. r. d. VIII. 3, 8, 77. Schl. R. u. Ger 132. Rechtsgesch. III. Urk. 131, 139.

[2]) Gl. D. II. 30; III. 64; IV. 336, Fyen. litt. Selsk. Aktst. I. 178. Jvfr. Gl. D. I. 233, hvor en Kræmmer dømmes til at aflægge Eed med »XI logfaste og erlige Kremere« (1554).

[3]) Jvfr. Schl. R. u. G. 116, 170.

[4]) Rosenv. diss. II. 50. Rogge 156. Nordstrøm II. 735. Maurer 201.

[5]) Jvfr. And. Sunesen V. 6.

[6]) Sk. L. IX. 4 (mæth slikum loghum sum wirthning ær ofna thy fæ) 8; XI. 4, 7; XVI. 3, 4. And. Suo. X. 2; XI. 1, 3 (juramentis convenientibus æstimationi). E. S. L. IV. 13 (swa miklæ minnæ logh sum thær hørær minnæ bøtær til); V. 39.

[7]) Sk. L. V. 14, V. S. L. II. 13; III. 12, 13. E. S. L. III. 11; IV. 5. And Sun. V. 25.

des en simpel Tyltereed, for 2 Mark S. 2 Tylter, for 3 Mark 3 Tylter, for 6 Øre sjætte Mands Eed og for to Øre eller mindre tredie Mands Eed[1]), dog var der for visse Sager fastsat et bestemt Antal som almindelig Regel uden Hensyn til Gjenstandens Værdi i det enkelte Tilfælde. Ogsaa i de senere Skaanske og Sjællandske Love forekommer der større Antal af Medsedsmænd[2]), og for Skaanes Vedkommende findes der endnu Domme fra Midten af det 16de Aarhundrede, i hvilke 3 Tylters Eed er anvendt[3]). Jydske Lov derimod fordrer i alle Tilfælde en simpel Tyltereed og kjender hverken et større eller mindre Antal. Der findes heller intet Spor til, at man i det Jydske Retsomraade tidligere har fulgt andre Regler, ligesaalidt som der i den gamle Slesvigske Stadsret forekommer nogen høiere Eed. Det maa derfor antages, at der ogsaa i denne Henseende fra gammel Tid af har været noget Ueensartet mellem den Jydske og de andre Provindsers Retsforfatning og at dette ikke først er fremkommet som Følge af en Nedsættelse i Medeedsmændenes Antal i Jydske Lov[4]).

§ 32.

Kjønsnævn.

I alle tre Danske Hovedprovindser, især i Jylland, forekommer der, ligesom i de Germaniske og de Norske Love, en egen Art af Medeedsmænd, idet disse i visse Sager ikke alene kunde, men skulde være af Hovedpartens Slægt, de saakaldte Kjønsnævn. Skjøndt der ikke er noget Beviis og, idetmindste for Skaanes og Sjællands Vedkommende, heller ingen Sandsynlighed for, at denne Indskrænkning i Medeedsmændenes Valg i de ældste Tider har været almindelig, saa at de i alle Tilfælde skulle være beslægtede med den, hvis Eed de bekræftede, saa staaer dog nok denne Indretning i Forbindelse med det snevrere Forhold, der i Oldtiden fandt Sted mellem alle Familiens Medlemmer, og

---

1) Sk. L. V. 2, 5; (Knud Fdg. 1201) 28, 37. (And. Sun. V. 6); IX. 1, 8. V. S. L. II. 2, 15, 28, 32, 33, 42; III. 7. E. S. L. II. 4, 13, 19; III. 11, 14; IV. 5, 22, 32.

2) Helsingb. eller Lunds St. R. 8, 9, 13, 18, 46, 54, 59. Dalb. Fd. 10. Erik af P. Priv. Landskr. 23. Christ. af B. alm. St. R. 6, 8—12, 15. Roesk. St. R. 1—4. Holb. St. R. 1, 2, 4—6, 9.

3) Gl. D. I. 93 (Log og Vern med XXXVI Mend) 147 (med tre Tyltereed).

4) Larsen I. 1. S. 96 imod Rosenvinge Indl. til E. S. L. XXVII.

de deraf betingede Rettigheder og Forpligtelser saavel i deres indbyrdes Forhold som overfor Fremmede[1]). I Skaanske Lov I. 2, 4 og Eriks Sjællandske Lov I. 2 forekommer disse Kjønsnævn kun i eet, Familieforholdet vedrørende, Tilfælde, nemlig naar det er tvivlsomt, om et Barn er levende født og døbt og om det har overlevet Faderen eller Moderen, hvorimod Valdemars Sjæll. Lov I. 6 ogsaa i et saadant Tilfælde fordrer en almindelig Tyltereed. For Skaane har Valdemar den 2dens Forordning om Jernbyrds Afskaffelse indført Kjønsnævn ogsaa i criminelle Sager, hvor Skaanske Lov anvendte Jernbyrd eller 3 Tylters Eed, nemlig deels ved Manddrab, naar den først Sigtede var frifunden og Sigtelsen derefter rettedes imod en Anden eller Tredie, som da skulde »væriæ sik meth tolf nefndum af kyni sinu«, deels ved Voldtægt[2]). Derimod anvender Jydske Lov dem ikke alene regelmæssigt i alle Familien vedkommende Sager, saasom i Henseende til Fællesskab og Arv (I. 1, 13, 15, 18. 20; III. 45), Jord (I. 41, 44 »Jord at væriæ mæth logh, kumær ækki annæt til æn kyns næfnd«, 46, 57; II. 21), Manddrab og Mandebodens Udredelse (II. 9, 25), men ogsaa i mange andre saavel civile som criminelle Tilfælde, saa at der i Almindelighed i alle vigtige Bødesager, forsaavidt Loven overhovedet tillod den Sigtede at værge sig ved Eed, krævedes Kjønseed, saaledes ved Hærværk (II, 34; III. 48, 49), Valrof (III. 24) og alle større Saar eller andre Legemsbeskadigelser (III. 31—36). Denne Regel findes ogsaa anvendt i Erik Glippings Forordning for Jylland af 1284, som deels i Sager angaaende Husfreden, Gaardfreden og Kirkefreden, deels ved Sigtelse for at have herberget en fredløs Mand fordrer »Nævn i kyn«[3]). Den Skaanske og Eriks Sjællandske Lov fordrer i Almindelighed kun, at Kjønsnævn skulde være Hovedpartens Slægtninge, »af kyni sinu« eller »af hænnæ frændær«[4]), uden nogen videre Indskrænkning, hvorimod Jydske Lov I. 1 har en saadan i dobbelt Henseende, idet den siger: »kynsnæfnd thet er tølf mæn innen

---

[1]) Rosenvinge diss. II. 155; Retshist II. 136. Larsen I. 1. S. 101. Rogge 165.
[2]) Jvfr. Sk. L. X. 2, 38; XIII. 4.
[3]) Jvfr. Chr. III. Rec. 1547, Cap. 12, som ved Husfred, Gaardfred og Kirkefred kun fordrer en simpel Tyltereed »med tolff Mend gille og geffve«, i det andet Tilfælde derimod »Neffn i Kiøn«. Jvfr. Nielsen om Sysselinddel. 8.
[4]) And. Sunesen I. 1 de probantis progenie.

thrithi byrth oc innen sysæl«. Med Hensyn til disse Indskrænkninger, hvis første Deel vistnok staaer i Forbindelse med de forskjellige Regler, der findes om Slægtskabs Nærhed og Beregning i Henseende til Ægteskabs Indgaaelse, Arv og Mandebodens Udredelse og Deling[1]), synes der dog senere at være skeet Forandringer; efter Thor Degn c. 91, 92 (39) skulde nemlig Kjønsnævn kun være »infra quintam lineam« og »infra regnum«. — Overeenstemmende med hverandre vare Provindsiallovene deels deri, at Kjønsnævns Antal aldrig var større eller mindre end tolv, deels i Valgmaaden. Medens nemlig de almindelige Medeedsmænd valgtes af den Part, hvis Eed de skulde bekræfte, sædvanlig den Sagsøgte, bleve Kjønsnævningerne valgte af Modparten (»han skal næfnæ, thær sak søkær«), hvorved der dog i Jydske Lov tilføies, at den Sigtede kunde forkaste som sine Uvenner tre uden Eed og tre andre ved at aflægge en almindelig Tyltereed. Udentvivl var det denne Valgmaade, der især foranledigede, at Kjønseden ansaaes for vanskeligere for Hovedparten at tilveiebringe og i høiere Grad paalidelig end Eden med almindelige Medeedsmænd. Dette fremgaaer deels deraf, at Jydske Lov ved grovere Forbrydelser fordrer Kjønsnævn, ved mindre derimod f. Ex. i Ransager, kun en almindelig Tyltereed, deels af J. L. III. 35, hvorefter den, med hvis udlaante Vaaben en Anden forøvede et Drab, i Reglen ved almindelige Medeedsmænd kan frigjøre sig for den Sigtelse, at han i saadan Hensigt har laant ham sit Vaaben; men hvis han havde Kundskab om Striden mellem dem, skal han gjøre det ved Kjønsnævn. Det bestyrkes ogsaa ved hiint Tilfælde, hvor en almindelig Tyltereed bruges blot til at forberede en Kjønseed, og ved den Omstændighed, at Kjønseden tillægges samme Kraft som Gildebrødrenes Eed i Kjøbstæderne[2]). I disse anvendtes nemlig Kjønsnævn ikke for Borgernes Vedkommende, da i saa Henseende det snevrere Forhold mellem Medborgerne og især Gildebrødrene traadte i Stedet for Slægtskabet, hvorimod

---

[1]) V. S. L. I. 20. Arveb. 58. J. L. I. 23; II. 26. Th. Degn 40 (22). Sk. Kirkel. 10, 11. Jvfr. Rosenvinge Indl. til E. S. L. XXXIV; kirkehist. Saml. I. 21.

[2]) J. L. II. 114 »næfnd i kyn — — æn ær han køpingsman, wæræ with næfnd af hans høgæst lagh«. Gl. Slesv. St. R. 27 »si est causa de manhælegth, civis frater coniuratus purgabit se de convivio coniuratorum. Ruralis vero purget se cum suis cognatis. Priv. Viburg. 19. Kold. 1452 Art. 24.

de almindelige Regler kom til Anvendelse med Hensyn til de Fremmede. Hos Thor Degn Art. 92 (D. 39) findes for det Tilfælde, at den, som skal aflægge Kjønseed, ikke har Slægtninge i Riget, den Regel, at han, efterat have bekræftet saadant ved sin Eed, maa »væriæ segh met toll logfaste men hwilkæ som han mo fanghe til segh«, hvortil Biskop Knud i sine Glosser til J. L. I. 1 bemærker, at dette ikkun er at forstaa om Kjønseden, da det ved en almindelig Tolvmandseed i et saadant Nødstilfælde efter Sædvane var den Fremmede tilladt at sværge alene uden Medeedsmænd. Dette staaer udentvivl i Forbindelse med den Bestemmelse, som findes i nogle Stadsretter, at en Fremmed, naar han ikke kan tilveiebringe det fornødne Antal Medeedsmænd, efter først at have bekræftet dette ved Eed, selv skal aflægge saa mange Eder, som der mangle[1]), Til en saadan Skik sigtes der rimeligviis ogsaa, naar det i den Kjøbenh. Rec. 1537 c. 6 anføres blandt andre Misbrug, at »Mand tager XI Stene udi sit Erme og kaster og swerger en Eedt for hver Steen«.

§ 33.

Fortsættelse.

Fremgangsmaaden. — Senere Forandringer.

Eden blev enten frivillig tilbudt og lovet (fæste, firmare)[2]) af Parten eller, idetmindste i den senere Tid, paalagt ved Dom, og rimeligviis blev det i Almindelighed i begge Tilfælde bestemt paa hvilken Dag eller inden hvilken Frist Eden skulde aflægges. En saadan bestemt Tid eller Dag til Edens Aflæggelse forudsættes og omtales paa mange Steder og indeholdes i det ofte forekommende Udtryk »logtidsdags« eller »logtimedags« (s. § 29), Ogsaa i denne Henseende anvendtes den i den ældre Rettergang sædvanlige Frist af fem Dage (Fimt eller Femt). Saaledes findes det ikke alene

---

[1]) Hadersl. St. R. 23 »swere, at han haver ei Wen og ey Frende saa nær, at the muge hanum werie, og swere sithen sialf tolff Sinne«. Aabenr. Skr. 14: »ipsemet suo iuramento suppleat legem«. Priv. f. Odense 7 »skal han først swere eet sinne, at han haffver enghen, som hannom will methstaa at gifve low, oc sithen skal han swerie tolff sinne oc logwerie sigh«. Jvfr. om den s. k. Elenden-Eed i Flenshorg Schl. Rechtsgesch. I. 210.

[2]) Sk. L. III. 22. V. S. L. II. 16; III. 13. E. S. II. 28; III. 26; V. 16, 18. J. L. II. 61; III. 42. Aab. Skr. 25, 26 (firmare — solvere legem). Th. Degn 13, 90. Vib. priv. 33. Rosenvinge diss. 11, 180

i E. S. L. V. 16 (thær æfter fimt«), men ogsaa i Flensb. St. R. 94 (»a fæmt dag«) og Aabenr. Skr. 26 (quinto die), hvorimod hos Thor Degn Art. 90 (D. 39) en Tid af 10 Dage eller to Femter (leges qui debent solvi decima die) forudsættes som det Sædvanlige og bemærkes derhos, at den Dag ikke regnes med, paa hvilken Eden fæstes. Denne Tid af fem Dage synes senere at være brugt eensbetydende med Tidsrummet fra et Thing til det næste og følgelig, hvor Thing holdtes hver Uge, med en Frist af 7 eller 8, og hvor, som i Almindelighed i Jylland, det holdtes hver anden Uge, med en Frist af 14 eller 15 Dage, eftersom den første Dag regnedes med eller ikke. Det er derfor kun en forskjellig Benævnelse, naar Fristen til Edens Aflæggelse endnu i det 16de eller 17de Aarhundrede udtrykkes enten ved »inden tredie Femt« eller ved »inden sex Uger«[1]). Hiin Betydning af Femte-Terminen fremgaaer ogsaa deraf, at den gamle Slesvigske Stadsret c. 48 for det Tilfælde, at en Mand paa samme Tid skal aflægge flere Eder, indrømmer ham en Frist af fem Dage, hvilket i den Flensb. St. R. § 34 udtrykkes ved »til annæn laghdagh«[2]). — Førend Eden blev aflagt, maatte deels Medeedsmændene fremstilles, deels Thingshørere eller Thingsvidner, der skulde være tilstede ved Aflæggelsen og derover afgive et Vidnesbyrd, udnævnes. I den ældre Tid udkrævedes dertil, som til andre Thingsvinder, syv Mænd, og af Thor Degn c. 78 sees det, at to valgtes af hver Part og de tre andre af Fogden; senere tiltoges derimod kun tvende saadanne Thinghørere eller Loughøringer, der i Almindelighed valgtes af Hovedparten selv[3]). At Eden skulde aflægges i Modpartens Overværelse var udentvivl en gammel Regel og efter Thor Degn skulde der ventes paa ham indtil Middag. Det var derfor vistnok kun en senere opkommen Misbrug, der foranledigede den udtrykkelige Bestemmelse i Rec. 1547 c. 14 »skal ingen findes til Loug, uden haus Genpart fanger louglig Warssel eller er selff til Wedermaalsting«[4]).

Dersom Eden ikke blev aflagt af det fornødne Antal Medeedsmænd eller der var en Mangel med Hensyn til deres

[1]) Gamle Domme I. 233; II. 30, 192. Schl Recht u. Gerichtsv. 13, 145. Jvfr. Osterson s. v. Femt. Ancher II. 148.
[2]) Jvfr. Larsen I. 1 S. 98 Not. 2 imod Rosenvinge diss. II. 191.
[3]) Rec. 1537 c. 6, 1546 c. 10. Rosenvinge Rig Ret 46 Schl. Recht u. Gerichtsw. 73, 132. Gamle Domme II. 125.
[4]) Gamle Domme II. 140.

Personer, til Tiden eller i andre Henseender, havde den, der skulde præstere Eden, ikke alene tabt Sagen, men ifaldt tillige Tremarksboden med de dermed forbundne Følger; han var lougfældt eller lougforvunden, fordeelt. Allerede i Jydske Lov er denne Straf anført for det Tilfælde, at Eden ikke præsteres med de fornødne Medeedsmænd[1]); men den senere Praxis udvidede dette til alle Tilfælde, hvor Eden af en eller anden Grund blev kjendt magtesløs. Vel var det paa en Herredag under Kong Hans blevet bestemt, at den som havde fæstet en Eed og ikke præsterede den paa den bestemte Dag, kun skulde have tabt Hovedsagen, men ikke »være falden for mere« og være »mindre Mand«; dog sees det af flere Domme, at Tremarksstraffen ogsaa anvendtes i slige Tilfælde. Dette skete endog med Hensyn til Medeedsmændene, der havde svoret med ham, ikke alene, naar der blandt deres Formænd var en lovfældt Mand (s. § 31), men ogsaa naar Eden af andre Grunde kjendtes ugyldig, f. Ex. fordi den ikke var aflagt til rette Tid[2]).

Allerede i den anden Reces fra Mellemregjeringen 1533 omtales Klager over Misbrug i Henseende til »Loffver«, især i Jylland og Fyen, og Christian III. Reces 1537 c. 6 indeholder flere Forskrifter sigtende til disse Misbrugs Afskaffelse. Det paalægges Dommerne at paasee, at kun »lougagtige« Mænd antages som Medeedsmænd, hvorhos de hvert Aar til Lehnsmanden skulde indsende en Liste over »Lougbøring og Lougmænd«, ei heller tilstede Loug for nogen »Mummesag« d. e. en Sag, der beroer paa et blot Rygte[3]). Disse Forskrifter gjentages i Reces 1547 c. 10 og Kold. Rec. c. 20. Ligesom disse Lovbud kun sigtede til at afværge Misbrug i Henseende til Eden med Medeedsmænd og ikke til aldeles at afskaffe den, saaledes sees ogsaa, at den endnu længe holdt sig i Brug, ikke alene paa det Jydske Retsomraade, men ogsaa i de andre Provindser[4]). Men efterhaanden indtraadte der, især som Følge af den for-

---

[1]) I. 43; II. 40, 114; III. 35, 42.
[2]) Rosenvinge Rigens Ret. Art. 38 og S. 26. Gamle D. II. 141, 192 »alle nederfellig och bør therfore at bøde efter Lougen och vor Recesses Lydelse«; III. 63 »falden aff Lougen til sine thre Mark.«
[3]) Jvfr. Osterson Veil. s. v. Gamle D. II. 35, 322. Schl. R. u. Gerichtsw. 111, 129.
[4]) Gl. D. 93, 147, 230; II. 121 (fra Skaane); IV. 383 (fra Sjælland).

andrede Beviistheori, væsentlige Forandringer i Edens Anvendelse[1]). Efter Provindsiallovene havde den Sigtede i Almindelighed en ligefrem Ret til at »værge sig ved Lov«, som ikke kunde berøves ham ved et af Sagsøgeren ført Beviis; men paa den anden Side var dennes blotte Sigtelse tilstrækkelig til at fremtvinge Anvendelsen af hiint Forsvarsmiddel. I den senere Tid derimod kunde hverken den Sigtede ved Eed svække det af Sagsøgeren førte fuldstændige Beviis eller denne forlange Benægtelseseden, dersom han ikke idetmindste først ved Vidner eller paa anden Maade havde gjort sin Sigtelse sandsynlig. Eden med Medeedsmænd blev saaledes til et simpelt og i Almindelighed eventuelt Beviismiddel, hvis Tilstedelighed og Nødvendighed i hvert enkelt Tilfælde beroede paa Sagens Omstændighed og Dommerens Skjøn. Vel nævnes ogsaa Kjønseed endnu udtrykkelig saavel i Lovene som i Domme; men man synes ikke længer at have skjelnet mellem denne og en Eed med almindelige Medeedsmænd, hverken i Henseende til de Sager, i hvilke den ene eller den anden fordredes, eller til Valget af Lovsmændene, idet disse nu altid valgtes af den Part med hvem de skulde sværge. Disse nyere Regler, der fordetmeste havde uddannet sig ved Sædvane og Praxis, forudsættes og ligge til Grund for Bestemmelserne i Christian den 4des Rec. 1615 c. 42 og st. Rec. II. 6—20, 21, hvor det navnlig bestemmes, at Benægtelseseden »skal paalægges af Dommeren, naar hannem synis Sagen det at udkrefve efter Loug og Ret«, og at Dommeren ikke skal paalægge nogen Eed, med mindre der er vis Formodning imod den Sigtede. Aldeles hævet blev dette Beviismiddel først ved Christian den 5tes D. L. I. 14, 8[2]).

§ 34.

Nævninger.

Saxo meddeler, at Kong Regner Lodbrok havde anordnet, at alle Retstrætter, uden videre Forhandling mellem Parterne, skulde paadømmes af tolv udvalgte Mænd[3]). Skjøndt

---

[1]) Schl. R. u. Gerichtsw. 15, 16. Schl. Rechtsgesch. II. 201 flgg.

[2]) I Slesvig forekommer den endnu senere og i Sverrig blev den afskaffet ved Forordn. 30. Oct. 1695.

[3]) Lib. IV. p. 171. Præterea, ut omnis controversiarum lis, semotis actionum instrumentis nec accusantis impetitione nec rei defensione

der nu ikke kan tillægges denne Beretning nogen videre Vægt, hverken med Hensyn til dens Enkeltheder eller dens Almindelighed, saa fremgaaer dog ogsaa deraf, at der allerede tidlig til visse Sagers Afgjørelse blev udnævnt et vist Antal af de paa Thinget tilstedeværende Mænd, og saadanne finde vi ogsaa senere, skjøndt med flere Forskjelligheder i de enkelte Provindser, i alle Provindsiallovbøger, hvor de forekomme under Navnet Nævn eller Nævninger (nominati)[1]. Dette Ord havde oprindelig en mere udstrakt Betydning, idet det brugtes til at betegne alle de Personer, der bleve udnævnte eller valgte til at afgjøre Sagens faktiske Side, saafremt Valget ikke, eller dog ikke alene, var overladt Hovedparten, saa at det, under denne Forudsætning, ogsaa omfattede Medeedsmænd og Vidner. Spor til denne mere omfattende Betydning ere tilbage deels i Benævnelsen Kjønsnævn for de af Modparten valgte Medeedsmænd — ligesom der i Sk. L. V. 25 i et Tilfælde, hvor Medeedsmændenes Valg ikke tilkom Hovedparten, bruges Ordet »næfnd«[2], og i J. L. II. 114, hvor en Kjøbstadsmands Medeedsmænd af Gildet betegnes som »næfnd af hans høgæst lagh« — deels i J. L. II. 105, hvor de to Vidner, som til Beviis for at et Kreatur er »hjemfødt«, foruden Medeedsmændene skulle fremføres og vælges blandt Naboerne, kaldes »næfning witnæ«. Men ligesom Ordet »logh«, der i den mere udvidede Betydning ogsaa indbefattede Nævn, sædvanligviis alene brugtes om Eden med Medeedsmænd, saaledes betegner paa den anden Side Ordet »Nævn« i Almindelighed alene de Mænd, der bleve udnævnte til at afgjøre Stridsspørgsmaalet, uden at henhøre til Medeedsmænd eller Vidner, og i udtrykkelig Modsætning til »Logh«[3]. Allerede af disse oprindelig fælles Benævnelser fremgaaer det, at der var et vist Sammenhæng mellem »Logh« og »Nævn«. Vel var der den karakteristiske Forskjel, at

---

admissa, duodecim patrum approbatorum judicio mandaretur, institult. Jvfr. Ancher II. 751. Larsen I. 1 S. 258. Dahlmann III. 33.

[1]) Ancher II. 799. Larsen I. 1. S. 78. Rosenvinge Retshist. § 177. Nordstrøm II. 765.

[2]) »then — ær sar fik — og sithæn gangæ til ti mæn lotæ vætte (lotæthe) oc sværi æftir them bathum, thæt ær thæt enæ mal ær næfnd kumbær fore kunungs ræt«. Jvfr. And. Sun. V. 25. Rosenvinge diss. II. 48. Larsen 79.

[3]) S. S. 150 not. 1 og 2.

medens Medeedsmændene kun bekræftede Hovedpartens Eed og deres Eed kun var direkte rettet paa denne og ikke paa det omstridte Factum — hvorfor ogsaa »Logh« efter dens Form og hele Karakteer fornemmelig ansaaes for et Forsvarsmiddel for den Sigtede — havde Nævn en mere objectiv Karakteer, idet der sigtedes direkte til at faae det faktiske Spørgsmaal afgjort og Nævningerne svore derfor ligefrem enten for eller imod den Sigtede. Men begge Retsmidlers Anvendelse kunde enten direkte eller indirekte frembringe saavel det ene som det andet Resultat; man finder derfor ogsaa de samme Udtryk anvendte om Nævn som om Logh, nemlig at den Sigtede kan »dyliæ« (dølge, nægte) eller »væriæ (værge, forsvare) sig mæth næfnd«[1]). — Ogsaa hvad Nævningeinstitutionen angaaer tør det vistnok ansees for umuligt, med nogen Sikkerhed at angive dennes Oprindelse og Udvikling; de forskjellige Forsøg paa at paavise, at og hvorledes den skulde have udviklet sig af Brugen af Medeedsmænd, maa kun betragtes som Gisninger[2]). En saadan Udvikling er navnlig antaget af Larsen, efter hvis Mening det, især i visse criminelle Sager, først blev bestemt, at istedetfor de af den Sigtede selv tiltagne Medeedsmænd, skulde Sagsøgeren udnævne saadanne, men blandt den Sigtedes Frænder og saaledes, at der tilstodes den Sigtede Ret til at forkaste et vist Antal af de udnævnte Mænd som sine Uvenner. Dernæst havde man, og det fordi en saadan Regel fandtes altfor ugunstig for den Sigtede, bestemt, at enhver af disse Nævninger skulde aflægge Eed enten for eller imod den Sigtede, og Sagen havde saaledes antaget den Skikkelse, at man vel endnu bibeholdt den ældre Regel, at der til hans Frifindelse udkrævedes Eenstemmighed, men at han ikke kunde fældes alene derved, at Een eller Nogle af Nævningerne vægrede sig ved at sværge, indtil man tilsidst ogsaa gav Slip paa Eenstemmighed og antog den Regel, at Sagen skulde afgjøres ved Stemmefleerhed. Efter denne Mening maatte altsaa en Overgang være skeet først fra simple Medeedsmænd til Kjønsnævn og dernæst fra Log til Nævn; men

---

[1]) Sk. Kirkel. 8, 11. Sjæll. Kirkel. 5—7, 9, 10. V. S. L. I. 5; II. 41. Vald. II. Fd. om Jernbyrd. E. S. L. II. 13, 17, 19, 27; III. 14, 19, 20; IV. 27; VI. 9; J. L. II. 83; III. 64. Jvfr. Rosenvinge Udg. af E. S. L. 350, 352.

[2]) Rogge Gerichtsw. d. Germ. 242. Paulsen saml. Skr. II. 212. Larsen p. a. St. Nordstrøm II. 780. S. derimod Rosenvinge diss. II. 7. Dahlmann III. 35. Maurer i krit. Uebersch. V. 390.

Kilderne indeholde ikke nogen Grund til at antage, at en saadan Overgang har fundet Sted; det kan ikke bevises, at alle Medeedsmænd oprindelig skulde være beslægtede, men ialtfald bør Anvendelsen af beslægtede Medeedsmænd eller Kjønsnævn vistnok betragtes som Noget, »der fra de ældste Tider havde vedligeholdt sig hos Folket, og ikke som en, efter sildigere Tiders Tarv indført Forandring i det forhen Sædvanlige« [1]; der er heller ingen Sandsynlighed for, at der i de Tilfælde, hvor Provindsiallovene have Kjønsnævn, tidligere skulde have været brugt almindelige Medeedsmænd. Ligesaa lidt findes der noget Spor til, at Medeedsmændene skulde være blevne fortrængte af Nævninger og disse være traadte i Stedet for hine, hverken i Almindelighed eller i visse Slags Sager. Begge Instituter, Log og Nævn, forekom endnu i senere Tider ved Siden af hinanden, ikke alene i forskjellige Slags Sager, men ogsaa i eensartede efter Sigtelsens forskjellige Beskaffenhed eller den til Sagens Indledning brugte Fremgangsmaade, ligesom det tidligere havde været Tilfældet med Jernbyrd og Log. Ved Jernbyrdens Afskaffelse traadte i de fleste Tilfælde Nævn i dens Sted med den samme Kraft og Virkning og i det samme Forhold til Log, som forhen Jernbyrd var brugt. Saaledes har allerede den Sjællandske Kirkelov, hvis Kilde er den Skaanske, Nævn, hvor denne bruger Jernbyrd; det Omvendte er Tilfældet med Orbodemaal i Forhold til Valdemars Sjællandske Lov, og i Valdemar d. 2dens Forordning om Jernbyrds Afskaffelse i Skaane bleve Nævninger indførte næsten i alle Tilfælde, hvor forhen Jernbyrd brugtes. Ligesom Jernbyrd i Forhold til Log ansaaes for et stærkere og for den Sigtede farligere Retsmiddel — hvorfor det ogsaa kun anvendtes i vigtigere, især i criminelle, Sager, hvorhos Sagsøgeren, for at tvinge den Sigtede til at underkaste sig Jernbyrden, først paa den ene eller anden Maade, enten ved Eed eller ved Vidner, maatte bestyrke sin Sigtelse — saaledes fandt det samme Forhold Sted mellem Nævn og Log. Allerede efter Skaanske Kirkelov (c. 9), hvormed den Sjællandske stemmer overeens, skulde Arvingerne, hvor der blev fordret en Sjælegave, som nogen paa Dødssengen havde bortgivet til gudelig Brug, og hvis Sigtelsen var bestyrket ved Vidner, »viti mæth tolf næfndom mannom i Kirkiu sokn«, hvorimod de, naar der ingen

[1]) Larsen 102.

Vidner vare, kunde værge sig med »tolf laghfastum mannum«, hvilket gjentages i de Sjællandske Lovbøger[1]). Efter Kirkelovene (10) havde ligeledes den, der blev sigtet for at have ægtet en Beslægtet efterat der var afgivet et geistligt Forbud, at værge sig med Nævn, der skulde udnævnes blandt Slægtningerne fra begge Sider, men, naar det var skeet hemmelig, med »laghfastum mannum«. Begge Sjællandske Lovbøger fordre i Almindelighed, at Sagsøgeren skal fremføre tvende Vidner, for at Sagen kan komme til Nævningers Kjendelse, og at saadant skeer førend den Sigtede har fæstet Log[2]), og efter Jydske Lov skal Sagsøgeren ved Eed bestyrke sin Sigtelse[3]).

De i Kirkelovene forekommende Nævninger vare forpligtede til at sværge enten til Fordeel for Sagsøgeren eller for den Sigtede og kunde ikke ved en simpel Vægring unddrage sig fra at aflægge Eed for en af Parterne; de maatte bøde naar de vægrede sig ved at sværge, hvorved det udtrykkelig tilføies, at den Sigtede ikke kunde betragtes som fældet, førend Eden var aflagt[4]). Deraf kunde man vel slutte, at det til Sagens Afgjørelse kom an paa Stemmefleerhed; ialtfald give Kirkelovenes Bestemmelser ingen Grund til at antage, at den Sigtede ansaaes for skyldig fordi Een af Nævningerne svor ham imod. Vel indeholder den Skaanske Lov, navnlig efter Anders Sunesens Forklaring, for de der i Tyvssager forekommende Herredsnævninger en modsat Bestemmelse, hvorefter den Sigtede skulde være fældet, naar kun en Enkelt nægtede at sværge[5]). Men derved maa det

[1]) V. S. L. I. 5 »oc havæ the thær a kallæ witnæ thærtil at thæt war givæt, tha mughæ arvingæ wæriæ thæt mæth næfnd ..., æn of the thær a kallæ havæ æy witnæ til, tha wæriæ arvingæ thæt mæth tyltæreth«. E. S. L. I. 30.

[2]) V. S L. II. 16, 18, 23, 28, 32—36 (»æn dull oc hauær mannæn witnæ til a thingi, tha takæ næfnd igen; æn hawær han æy witnæ til, tha dulæ hin mæth thre tultæ«), 41. E. S. L. II. 4, 13, 17, 19, 23—25, 27, 28 (»ær thær witnæ til, tha dyliæ han mæth næfnd; ær æy witnæ til, tha dyliæ han mæth thre tyltær); III. 14, 19—21, 25, 26; IV. 27.

[3]) J. L. II. 40, 107; III. 64. Thor Degn 8 (D. 41).

[4]) Sk. Kirkel. 11 »the ær næfndi æræ the skulu annæt tuiggiæ suæriæ mæth them ær sæktæthær ær ællær mæth hin ær sæktir, æn um annær skil sik undæn ok vil æi huærkin suæriæ, tha bøtæ han siaghs øræ fore huær stæfnæ ær han suær æi ... æn bondæn thæn ær sæktæthær ær se e ufældær til annat tuiggiæ suærs.«

[5]) Sk. L. VII. 11 » ... suær næfnd, tha gangæ hin sækti sakløs bort, bristær hanum næfnd, tha bæri han iarn ..., vil hin sækte æi

ikke oversees, at dette stod i Forbindelse med den da endnu gjældende Jernbyrd, idet den Sigtede ikke alene strax havde Valget imellem Nævn og Jern, men ogsaa, naar »nævn bristær ham«, endnu kunde underkaste sig Jernbyrden, saa at Sagen først blev afgjort ved denne og ikke ved Nævn, som da kun ansaaes som et Forsøg paa at undgaae hiint farligere Middel. Da nu Jernbyrd ved Kong Valdemar d. 2dens Forordning ogsaa blev afskaffet i Skaane, faldt hine Bestemmelser om Tyvssager derved bort og kun Nævninger bleve tilbage; ogsaa for andre Sager, i hvilke forhen Jernbyrd var brugt, bleve nu Nævninger indførte, hvorved tillige Fremgangsmaaden i Henseende til deres Valg og Sagens Afgjørelse ved Stemmefleerhed nøiere blev bestemt. — I Sjælland, hvor Jernbyrden allerede tidligere var afskaffet, vare efter begge Lovbøger, Valdemars og Eriks, i det Væsentlige de samme Regler gjældende, navnlig i Henseende til Stemmefleerheden[1]). Det maa allerede af den Grund ansees for sandsynligt, at denne ogsaa var afgjørende i Jylland, og herom kan der hvad Ransnævningerne og Biskopsnævningerne angaaer, heller ingen Tvivl være[2]). Derimod har Larsen (S. 89) efter J. L. III. 64 antaget, at der ved Herredsnævningerne udfordredes Eenstemmighed til den Sigtedes Frifindelse, saa at det til at fælde ham var tilstrækkeligt, at en Enkelt af Nævningerne svor imod ham, hvilket først var blevet forandret ved Erik Glippings Forordning af 1284. Dog kan Udtrykket »at wæriæs mæth næfnd i hæræth« ikke anføres som Grund for denne Mening, da det samme Udtryk ideligen forekommer om Nævningerne, hvor det er utvivlsomt, at Sagen afgjordes ved Stemmefleerhed saavel for som imod den Sigtede, saaledes ikke alene i Kirkelovene, i Valdemar den 2dens Forordning for Skaane, i begge Sjællandske Lovbøger, men ogsaa i selve Jydske Lov og Erik Glippings Forordning[3]). Ogsaa synes af Bestemmelsen i det anførte Lovsted: »the oc thær næfnd warthæ the skulæ antigh swæræ hin thær for sak ær til æth fra«, ikke alene at følge, hvad der ved den lignende Sætning i Sk. Kirkel.

vithær næfnd takæ, tha bæri han iarn«. And. Sunesen VII. 8 »si omnes liberum juraverint, accusatus consequenter innocens comparebit, sin autem vel unus jurare noluerit, reus habebitur pro convicto, nisi candentis ferri judicio se committat«.

[1]) V. S. L. III. 13. E. S. II. 22; III. 15. [2]) J. L. II. 55, 79.

[3]) S. S. 164 Anm. 1.

Cap. 11 ogsaa udtrykkelig tilføies, at den Sigtede var at betragte som ufældet, saa længe ikke Alle havde svoret, men ogsaa at fremgaae, at det ikke var ligegyldigt, naar ikke alle Nævninger eenstemmig beedigede hans Uskyld, hvor mange der svore for eller imod ham. Vel synes den tilføiede Grund: »forthy at the mughæ ængi man thighæ af sin hals æth af sinæ fiurtiugh marc«[1]), at tale for det Modsatte, saa at kun »en enkelt Nævnings simple Vægring ved at sværge til Fordeel for den Sigtede ikke bragte Nævnen til at briste for ham«; men deels vilde disse Ord, ogsaa under Forudsætning af Stemmefleerhed som Regel ikke være uforklarlige, da ved den Enes eller Andens Taushed en Pluralitet imod den Sigtede kunde foranlediges, deels vilde det være i høi Grad paafaldende, at ved de betydeligste Forbrydelser, som hørte under Herredsnævningernes Kjendelse, Eenstemmighed skulde have været nødvendig til den Sigtedes Frifindelse, da det dog ved de mindre vigtige, ved Ransnævninger afgjorte criminelle Sager kom an paa Stemmefleerhed. Dertil kommer, at efter Ribe Stadsret fra 1269 Art. 22 gjorde ved de tolv Naboer, som skulde afgjøre Sager om Drab og andre vigtige Forbrydelser (3, 9, 23) og som udentvivl ere at betragte som Nævninger, Stemmefleerhed Udslaget (si in unum convenire non poterint, maior pars prevalebit), hvoraf det fremgaaer at denne Regel ikke først er indført ved Forordningen af 1284.

§ 35.

Herredsnævninger; Kirkenævn; Werthelsnævn; Kjøbstæder.

Efter Skaanske Lov (VII. 11) brugtes Nævninger kun i Tyvssager, saaledes at den Sigtede havde Valget imellem enten han vilde lade Sagen afgjøre ved Jern eller Nævn. I sidste Tilfælde valgte Sagsøgeren 12 Herredsmænd (»af allu hæræthe«, de tota provincia), af hvilke den Sigtede kunde forkaste 3, hvorefter Sagsøgeren udnævnte 3 andre, og disse 12 Nævninger skulde sværge enten paa samme Thing, dersom de alle vare tilstede og villige dertil, eller paa

---

[1]) Jvfr. J. L. II. 81 »gangæ the thigend fra Kirke«. Thor Degn 66 »quum sibi ius suum silendo abstulit illa vice«. Den gamle plattydske Oversættelse, som blev trykt 1486, har »vordelen edder weren« og den nydanske Text fra 1590 »dømme eller undskylde«.

næste Thing[1]). Der omtales i nogle nyere Haandskrifter ogsaa paa et andet Sted, V. 9, Herredsnævninger for det Tilfælde, at Manddraberen paastaaer, at den Dræbte var en fredløs Mand (ugild) og at Mandebod derfor ikke kunde forlanges for ham; men allerede Ancher (I. 86) har bemærket, at deite Stykke er et senere Tillæg. Derimod maa de i Sk. L. V. 25 forekommende Nævn vistnok betragtes som Medeedsmænd, da de svore med Hovedparten; Benævnelsen maa vel tilskrives den Omstændighed, at deres Valg i alt Fald ikke udelukkende beroede paa Partens Forgodtbefindende; under alle Omstændigheder skulde den Fornærmede selv være blandt dem, medens det da med Hensyn til de andre ti kan være tvivlsomt hvad der gjaldt om Valget af dem[2]). Ifølge Valdemar d. 2dens Forordning om Jernbyrds Afskaffelse skulde Herredsnævninger foruden i Tyvssager ogsaa bruges i Sager om Manddrab, hvorhos Antallet og Valgmaaden forandredes. Sagsøgeren skulde nemlig udnævne 15 Mænd, af hvilke den Sigtede kunde forkaste tre, hvorefter de øvrige 12 da havde at afgjøre Sagen; bleve Stemmerne lige, udnævntes endnu 6, og dersom Stemmerne atter faldt lige, endvidere 3 og saaledes blev da Sagen afgjort ved Pluralitet af 12, 18 eller 21 Nævninger. I Sager om Saar og Hærværk skulde bruges Nævn af Kirkesogn, ved Voldtægt Kjønsnævn (»tolf næfndum mannum a syne kyni».

I Sjælland brugtes Nævninger i Sager om Manddrab[3]), Saar og Afhug[4]), Hoer[5]), Mordbrand[6]), Tyveri[7]), dog var Ran udelukket herfra, foruden Jord — og Skovran, ogsaa Sager, der angik en mindre Værdi end 1/2 Mark, dersom det ikke var Haandran eller Forbrydelsen var udøvet i den Fornærmedes eget Huus[8]); om Hærværk og i Almindelighed alle andre 40 Marks Sager, saasom Voldtægt, Voldførsel m. m.[9]).

---

[1]) And. Sunesen VII. 8 vel eodem die, si omnes praesentes fuerint et in hoc omnes consenserint, vel proximo die juridico. . . .

[2]) I Haandskrifterne findes enten »ti mæn lotæ vætte» eller »lotathæ» eller »lothæte». And. Sunesen derimod har »decem viri, quales invenirl poterunt», hvortil ogsaa svarer »ad complendum iuramentum duodenarium . . . unius nominati viri». Jvfr. S. 163 Anm. 2.

[3]) V. S. L. II. 39. E. S. L. II. 9, 13.

[4]) V. S. L. II 14, 16, 18. E. S. L. II. 27; III. 12, 14, 15, 19, 26.

[5]) V. S. L. II. 28. E. S. L. II. 4.

[6]) V. S L. II. 23. E. S. L. II. 19.

[7]) V. S. L. III. 13. E. S L. IV. 27. Jvfr. gl. D. I. 262.

[8]) V. S. L. II. 41, 42. E. S. L. III 20.

[9]) V. S. L. II. 32, 35, 36 E. S. L. II. 13 (sum andræ fyrtyughæ

De valgtes af Sagsøgeren, men skulde være Selveiere (»jorthæghændæ«) i samme Herred, ikke Landboer, ikke heller beslægtede med Sagsøgeren indenfor 3die Grad, med mindre den Sigtede gav sit Samtykke dertil (»utæn thæs enæ at han giver ia withær»). Antallet var i Almindelighed 16, i Sager om Saar og Ran kun 10; men den Sigtede havde i begge Tilfælde Ret til at forkaste 3, saa at sædvanlig 13 eller 7 afgjorde Sagen efter Stemmefleerhed[1]); da det imidlertid kom an paa, om og i hvilket Omfang Sagvolderen gjorde Brug af Forkastelsesretten, kunde Sagen i enkelte Tilfælde afgjøres af flere Nævninger, og der findes endog Exempler paa Afgjørelser ved 14 eller 16[2]). De 15 Herredsnævn i Skaane og de 16 i Sjælland forudsættes endnu i den Kallundborgske Reces af 1576 Cap. 7.

Efter Jydske Lov III. 64 brugtes Herredsnævninger i Sager om Falsk, Mordbrand og Stirov[3]), og disse vare 12 Mænd af Herredet, 3 af hver Fjerding. De valgtes af Ombudsmanden eller en anden uvillig Mand. De maatte ikke være beslægtede med Nogen af Parterne og den Sagsøgte kunde forkaste sine aabenbare Uvenner. Efter Erik Glippings Forordning af 1284 skulde de ogsaa sværge om Huusfred, Gaardfred[4]) og Kirkefred, og det blev tillige med Hensyn til Valget bestemt, at Ombudsmanden skulde med Herredsmændenes Raad udnævne en uvillig Mand[5]), der da skulde vælge de 12 Nævninger af de paa Thinget tilstedeværende Mænd eller, som Thord Degn Art. 42 siger, dersom der ikke fandtes saa mange paa Thinget, da af dem, der havde været tilstede. Paa Grund af denne Valgmaade inden Thingstokkene kaldes de hos Thord Degn og i den senere Praxis sædvanlig Stokkenævninger[6]) i Modsætning til Ransnævninger, og hos Thor Degn benævnes de ogsaa denominati, hvorimod Ransnævningerne kaldes nominati eller

---

markkæ mal), 17, 18, 23, 24, 27, 28 (hærwirke ællær fyrtyugh mark); III. 25. Gl. D. IV. 86, 164.

1) V. S. L. II. 16; III. 13. E. S. L. II. 9, 28; III. 15, 21, 26.

2) Gl. D. I. 263, IV. 256, 272 (16). III. 116 (14). IV. 164 (13).

3) »of man witæs at han ær stighman«, jvfr. III. 67. »Stighæ mand ær then thær antigh liggær a skogh æth i skiul æth a hethæ æth a farnæ wæghæ oc røvær antigh rithend æth gangænd«.

4) Gl. D. III. 36, 196.

5) Thor Degn 76: nominatus ad nominandum denominatos.

6) Th. D. 8, 9, 11, 41, 42. 55, 96, jvfr. Schl. Recht u. Gerichtsw. 5. Gl. D. III. 199.

simpelthen næfningi[1]). Af Thord Degn Art. 73 sees det endvidere, at efter Praxis bleve ogsaa Sager om Brud paa Thingfred afgjorte ved Herredsnævn, ligesom det fremgaaer af flere Domme, at den senere Praxis efterhaanden har udvidet deres Jurisdiktion, navnlig ved en Udvidelse af Bestemmelsen i J. L. III. 64, 67 om Stimænd og en Forandring af Begrebet Aaraad, idet der til Anvendelsen af den anførte Bestemmelse ikke krævedes, at Stimanden havde røvet, og Ordet Aaraad ikke alene, i Lighed med den ældre Betydning af »aræthæ«[2]), brugtes om Angreb eller Overfald, især naar det var skeet fra et Baghold eller paa en særdeles lumsk Maade, men ogsaa om en psychologisk Medvirkning[3]). Endnu i Christian III's Reces af 1547 Cap. 12 gjentoges Erik Glippings Bestemmelse om Nævningers Udnævnelse ved en af Ombudsmanden dertil udvalgt uvillig Dannemand, og efter Dronningborgske Reces af 1551 Cap. 15 og Koldingske Reces Cap. 24 skulde Herredsfogden selv udnævne dem »af de beste oc uvillige Herritzmend, som tha til Tinge ere, saa witt som thet kand ske effter Leyligheden«.

Paa lige Trin med Herredsnævningerne stode de »tolf mannum af kirkiu sokn« eller »næfnd kirkiu manne«, som efter den Skaanske og Sjællandske Kirkelov skulde sværge om Kirkeran, om Helligbrøde begaaet i selve Kirken, om Sjælegaver, dersom der vare Vidner forhaanden[4]), og om Misgjerninger imod de nærmeste Slægtninge eller imod Præsten, hvortil efter Valdemar den 2dens Forordning kom Sager om Saar og Hærværk (»næfnd a kyrke soghn«); om Valgmaaden med Hensyn til disse Kirkenævninger findes der intet i Lovene. Hvad det Jydske Retsomraade angaaer, da har man vel i J. L. I. 44 troet at finde Kirkenævninger; men det er dog meget tvivlsomt, om der ikke paa dette Sted, rigtigt forklaret, tales om Medeedsmænd. Ved at omtale Trætte mellem Bonden og Kirken om Jord siges der, at naar Jorden er af mere end en Mark Sølvs Værdi, »tha

---

1) Th. D. 8, 21, 25, 36, 63, 66, 71, 76, 80.
2) E. S. L. III. 14 »havær han fleræ sar fanget at thæt enæ aræthæ«. V. S. L. I. 36. J. L. III 22 »utæn of annæn warthær laghæ lagt og awarth wet (wettæ aræthæ) ... tha gialdæ hin thær aræth wætte«.
3) Osterson s. v. Aaraad og Stigemand. Rosenvinge diss. II. 113. Gl. D. I. 268; II. 17; III. 58; IV. 316. Schl. R. u. Gerichsw. 100.
4) Jvfr. V. S. L. I. 5. E. S. L. I. 30 »tyltæreth næfndæ mæn«.

skulæ sannendæ mæn thær um skiliæ« [1]); er Jorden derimod af mindre Værdi og i Bondens Besiddelse, »tha warthær with logh mæth kyns næfnd«; men er den i Kirkens Besiddelse, »tha skulæ kyrkins wæriæ oc andær kyrki mæn the bæstæ, swa at the æræ tolf, at swæræ hænnæ iord antigh til æth fra«. Det synes nu at være den simpleste og naturligste Forklaring, at ligesom Bonden skal værge sig ved Kjønseed, saaledes skal Kirken gjøre det ved en af de to Kirkeværger, som dens Repræsentanter, med ti tiltagne Kirkemænd aflagt Tyltereed. Der vilde ellers mangle al Lighed i de anførte to Tilfælde, hvor enten Bonden eller Kirken har at værge sig i Besiddelsen, medens en saadan dog forudsættes i hele Capitlet og hvortil ogsaa det i Slutningen for begge Tilfælde brugte Udtryk »wær loghløs for kyrki« og »wær loghløs for bondæ« henviser, idet Ordet »loghløs« kun forekommer i den Betydning: »fri for Eed« [2]). Det findes ogsaa, at den senere Praxis har anvendt den anførte Bestemmelse paa den angivne Maade, navnlig med Hensyn til Lovhævd i Ordets senere Betydning. Saaledes siges i en af Viborg Landsthing i Aaret 1457 afgiven Erklæring i Henseende til en Eiendom, som havde været 3 Aar i St. Johannes Klosters Besiddelse, at Prioren »er nermere det at werie med Kirkemend og Kirkewerge, som Loven udviser, end nogen Mand er til at dielle hannem det aff med Sannemend«, og der haves mange Exempler paa, at en Abbed eller anden geistlig Mand, selv Biskoppen, paa lignende Maade gjorde sin Loug paa Loughævd [3]). Imod det Anførte kan vel indvendes, at de i Loven nævnte Kirkeværger og Kirkemænd skulde sværge Kirken Jorden »til eller fra«, medens Medeedsmænd aldrig kunde sværge imod Hovedparten; men de for den her fremsatte Forklaring talende Grunde ere saa overveiende, at det maa antages, at

---

[1]) Jvfr. II. 2 »Sanænd mæn skulæ swæræ ... um guz hus eghæn of thet ær meræ æn mark silfs«.

[2]) S. S. 150 Anm. 5. Fynske Aktstykker 120.

[3]) Gl. D. I. 1. Script. rer. D. VIII. 3 (1470) »Abbet Claves og hans Conventsbrødre giorde louff — paa en Eng«; 8 (1505) »Abbet Henninge selff tolte med Conventsbrødre, prester og Klostermend giorde louff paa lagehefld«, 77 (1532) »abbet indvorde med louff og laghefld ... sülff XII med Klostermend, præstemend og Dannemend«. Schl. R. u. Gerichtsv. 132 (1592) gaf og giorde sin Lou og Loughæffd selff tolfte med hæderlige Præstemend eg andre Dannemend«. Schl. Rechtsgesch. Urk. 131, 139.

disse Ord her ere brugte paa en mindre correct Maade istedetfor »enten at værge (ved at sværge) eller at fælde (ved at nægte Eden)«. Anderledes forholder det sig derimod vistnok med de i Jydske Lovs sidste Capitel (III. 69) omtalte »Næffn udi Kirkesogn«, med hvilke den skulde værge sig, der var sigtet for Troldom. Dette Stykke, der udentvivl først senere er lagt til Loven, men som dog efter enkelte Haandskrifter vilde være at henføre allerede til Slutningen af det 13de Aarhundrede, synes at være taget fra den Skaanske og Sjællandske Kirkelov, hvorefter der i disse Sager brugtes Jernbyrd og, efter dennes Afskaffelse, Kirkenævn[1]). Det er saameget mere betydningsløst at Bestemmelsen, saaledes som den findes i Ekenbergers plattydske Oversættelse, gaaer ud paa, at den Sigtede selv skulde sværge med dem, som allerede Blüting har bemærket, at denne Oversættelse her ganske afviger fra den danske Text, der slet ikke omtaler den Sigtedes Eed, men kun siger, at han skal »verie sig met Næffn udi Kirkesogn«. I Praxis var det, som mangfoldige Domme udvise, regelmæssigt Kirkenævninger, der svore den Sigtede enten skyldig eller fri[2]), hvilket ogsaa forudsættes i Frederik den 2dens Kallundborgske Reces af 1576 Cap. 8. Men ligesom der overhovedet i Troldomssagers Behandling og Afgjørelse i det 16de og 17de Aarhundrede forekommer mange Uregelmæssigheder og Vilkaarligheder, finder der ogsaa i den heromhandlede Henseende en aabenbar Vaklen og Uvished Sted i Praxis. Saaledes findes der enkelte Tilfælde saavel fra Sjælland som Jylland, da ikke Kirkenævninger, men Herredsnævninger[3]) bleve udnævnte, og et Exempel haves fra Møgeltønder, i

---

[1]) Ancher I 328. Larsen I. 1. S. 95. Thorsen Forerindr. til J. L. 23.

[2]) Gamle D. II. 123 (1540) »var suoret Kirckeneffn offuer for Troldom«; III. 128 (1571) »Kirckeneffnd . . . thieres Eedt och Thoug . . ., effther di Neffning aff same Sogn haffver veridt opkreffd, forne Apelone enthen at schulle skierre eller schylde och di haffver ved thieris Eedt klendt hinder schyldig«. Schl. Recht u. Gerichtsverf. 190 (1620 i Sluxherred) »Kerken Nefninge uthbenömet«, ligesom i samme Herred endnu 1681 »Kirchnäffninge verordnet zu erkennen«; 222 (1632), 224 (1637 i Niherred) »12 Kirchneffninger haben sie niederfellig erkant«; 252 (1670 i Nørherred paa Als) »12 Kirche Neffninger opkreffvet at winde og svere . . . tilfinde M. M. en aabenbare Troldkone at være«. — Staatsburg. Mag. VI. 703 (1614 fra Vesterland Føhr).

[3]) Gl. D. II. 184 (1560) III. 207 (1573).

hvilket, efterat Kirkenævninger først havde paasvoret den sigtede Qvinde Troldom og denne Kjendelse var af Kongelige Commissarier bleven underkjendt og det var paalagt den Sigtede, paany at værge sig »med uvillige Kirkenævn«, 15 Mænd »som en Kirkenævn« bleve udnævnte, hvoraf hendes Mand forkastede 4 og derpaa selv aflagde Eed med de øvrige 11, hvilken Procedure da sluttelig blev stadfæstet paa Kongens Retterthing[1]). Men et saadant enestaaende Exempel afgiver ikke tilstrækkelig Hjemmel for at ansee den her brugte Fremgangsmaade for den regelmæssige.

I Erik Glippings Forordning om Majestætsforbrydelser af 1276 hedder det, at den Sigtede i saadanne Tilfælde skal værge sig med 12 Mænd per regem de sua Worthæl nominandis, og i samme Konges Nyborgske Forordning eller Haandfæstning af 1282 (13) omtales det Tilfælde, at Nogen findes skyldig i Majestætsforbrydelse cum iuramento de worthel, hvilket endnu gjentages i Kong Oles Haandfæstning af 1376 (25), hvor det udtrykkes saaledes: per denominationem dictam orthelde næfnd cum iuramento; ligeledes hedder det i den mellem Kongen og den Slesvigske Hertug Valdemar paa den Nyborgske Rigsdag 1285 afsagte Dom, at Spørgsmaalet, hvem Øen Als tilhørte, var afgjort ved en af 12 kloge Mænd fra Rigets forskjellige Provindser aflagt Eed, »cuiusmodi iuramentum Worthæld vulgariter nuncupatur[2]). Videre findes der intet om disse Worthælsnævn, men det synes efter de anførte Steder at have været ansete Mænd fra alle Rigets Hoveddele, der paa Danehoffet bleve udnævnte til vigtige offentlige Sagers Paakjendelse[3]).

I Kjøbstæderne vare Nævninger i Almindelighed ikke i Brug; Sagerne afgjordes ved Medeedsmænd. Den Lundske eller Helsingborgske Stadsret Cap. 40 siger udtrykkelig: »Nefnd skal ey i Lund gange, for nefnd skal gange threnne tyltir«, og skjøndt der i Valdemar Atterdags Privilegium for Lund Cap. 22 omtales Nævn i Orbodemaalssager, saa træffes Bestemmelsen dog igjen i Christoffer af Baierns almindelige Stadsret Cap. 15 »Neffn skall ey gange i nogen Kjøbstadt,

---

[1]) Gl. D. II. 256; jvfr. IV. Fort. XIV. Larsen I. 1. S. 529.
[2]) Aarsberetn. II. 6, 23. Suhm X. 1024.
[3]) Rosenvinge Retshist. II. 140. Larsen 528. Osterssøns Forklaring af »at holde Ord og Eed« er vistnok ikke antagelig. Nielsen om Sysselinddel. 11.

for Neffn schall XXIIII Mend gange«. Ikke heller forekommer de i de Sjællandske Kjøbstadlove, undtagen for Kjøbenhavn, og i Privilegiet for Stubbekjøbing 1354 § 6 siges udtrykkelig: »ad firmationem denominationum, quæ nefn dicuntur, coarctari nolumus«. Kjøbenhavns ældste Stadsret af 1254 omtaler ikke Nævn, men efter den anden af 1294 Cap. 84 skulde den, der blev beskyldt for at have slaaet en Vægter, værge sig »lege sex nominatorum«, hvilket i Erik af Pommerns Stadsret Cap. 63 oversættes »med sex neffningsmendt«. Vel har Christoffer af Baierns Stadsret VI. 23 istedet derfor »meth tolf mentz eedh«, men efter Kong Hans's Privilegium Cap. 1, 2, 9, 10 skulde man i vigtigere Sager kræve «neffnd til, XII neste besidne borgere», der skulde »met theris Eed entig felle eller werie« den Sigtede; det fremgaaer derhos af flere Domme fra det 16de Aarhundrede, at Nævninger brugtes ikke alene i Kjøbenhavn, men ogsaa i andre Kjøbstæder, især i Troldoms-Sager[1]). — Hvad endelig angaaer de Jydske Kjøbstæder, da ere de i Riberet af 1269 Cap. 2, 3, 9, 23 forekommende 12 Naboer, som i Sager om Drab, Voldtægt m. m. skulde tilkaldes, for efter Stemmefleerhed »ad discernendum et invenire, qui reus sit ipsius mortis«, udentvivl at betragte som Nævninger, men i de øvrige Stadsretter omtales disse aldeles ikke. I en Dom af 1558 omtales Nævninger i Rudkjøbing, som havde svoret i en Troldomssag[2]). I den gamle Slesvigske Stadsret findes de heller ikke; men efter Haderslev Stadsret § 18 skulde Sager om Huusfred forfølges med »tolff Man neffnd af Thinge, saa som Men dele a Land«, og efter § 24 skulde den, der blev sigtet for Mordbrand, »werie sig met Stockneffn«. Om Huusfred siger Thor Degn Art. 62 i Almindelighed, at Sagen skulde afgjøres af Borgerne paa samme Maade som paa Landet; ogsaa ere de 8 Naboer, med hvilke efter Flensborg Stadsret 1284 Art. 58, 60 den for saadanne Sager Sigtede skulde værge sig, rimeligviis at betragte som Nævninger, ligesom den nyere Slesvigske Stadsret Art. 102 bestemmer, at derom »scholen scheden de Stockenefnd«[3]). De øv-

---

[1]) Gl. D. III. 93 (1569 i Stubbekjøbing), 332 (1580 i Kjøbenhavn 16 Neffningsmend); IV. 86 (1586 i Stege 24 Neffningsmend), 226 (1590 Kjøbenhavn 16 Neffningsmend).

[2]) Sammest. II. 189.

[3]) Jvfr. Larsen I. 1. S. 74. Rosenv. Retshist. II. 147.

rige Steder i Stadsretterne og hos Thor Degn, hvor Nævn forekommer, omtale ikke disse, men derimod de faste Nævninger, der nedenfor skulle omhandles (§ 37).

§ 36.

Nævningers Eed.

Allerede i det Foregaaende er den Sammenhæng og det sideordnede Forhold blevet omtalt, som fandt Sted mellem Medeedsmænd og Nævninger, Lov og Nævn, og som allerede fremgaaer af den videre Betydning, hvori begge disse Ord ikke sjelden forekomme, saa at Nævn indbefattedes under Log og omvendt visse Medeedsmænd betegnedes som Nævninger. At det var forskjellige Midler sigtende til samme Maal, viser sig ogsaa i de Udtryk, der bruges saavel om det Ene som om det Andet, f. Ex. at dølge, at værge sig eller »at viti« med Nævn, og med Hensyn til Udfaldet, enten »at fællæ ællær skiæræ«[1]). Forholdet mellem de tvende Institutioner var det samme som tidligere mellem Jernbyrd og Log, og efter den førstes Afskaffelse traadte i de fleste Tilfælde Nævn i sammes Sted. Hvorvidt det Ene eller det Andet kom til Anvendelse, beroede deels paa Sagens Beskaffenhed og Vigtighed, deels paa den Omstændighed, om Sagsøgeren paa een eller anden Maade havde bestyrket sin Sigtelse ved Vidner eller Eed, og om der saaledes var frembragt en større Sandsynlighed imod den Sigtede[2]). Det faktiske Stridsspørgsmaalets Afgjørelse var Formaalet for Log saavel som for Nævn, men medens Medeedsmændene kun bestyrkede Hovedpartens Eed ved edeligen at udtale deres Overbeviisning om dennes Sandfærdighed, uden direkte at sværge om selve Faktum eller deres Kundskab til dette, var det Modsatte Tilfældet med Nævningerne, hos hvem der derfor forudsattes en saadan Kundskab. Derfor skulde de i Reglen ikke sværge paa det samme Thing, paa hvilket de bleve udnævnte, men paa det næste, for at de først kunde forskaffe sig denne Kundskab ved en anstillet Undersøgelse, med mindre de Alle vare tilstede paa hint første Thing og villige til strax at aflægge deres Eed[3]). Ligesom de Svenske

---

[1]) E. S. L. III. 26. Valdemar II Forordn. »forwinna ellir skæræ«. Gl. D. III. 130 »enten skierre eller schylde«.

[2]) S. § 34.

[3]) Sk. L. VII. 11, jvfr. And. Sunesen VII. 8 (s. § 35 Anm. 1). E. S.

»Nămnd« skulde »sægia hvat thær ær sant um thæt mal« i Modsætning til Dommens Indhold: »hvat thær ær lagh um thæt mal«[1]), saaledes lyder ogsaa Eedsformularen for Nævningerne i Skaane og Sjælland, »at the wide ey sannara« eller »at the havæ spurt ok atlet ok gitæ æy ænnæt spurth æn han ær sakløs ællær the gitæ æy annæt spurth æn han ær skyldugh«[2]). Men til det Faktiske, som var Gjenstand for Nævningers Eed og skulde afgjøres ved denne, henhørte ikke alene det egentlige i Sagen omhandlede Hovedfaktum, men ogsaa alle med dette i Forbindelse staaende Biomstændigheder, der vare af Vigtighed for at bestemme Gjerningens retlige Karakteer og lovlige Følge, f. Ex. om Drabet var forøvet med Forsæt eller af Vaade, om det var begaaet af Nødværge eller paa en sagesløs Mand, om det var skeet af Hævn for en allerede afsonet Fornærmelse og derfor var at ansee for Ubodemaal m. m.[3]). Naar der derfor i det enkelte Tilfælde allerede var Vished tilstede om det egentlige Hovedfaktum og om hvem der var Gjerningsmanden, men der var Tvivl om en eller anden faktisk Omstændighed, der kunde karakterisere Gjerningen nærmere, da var det Nævningernes Opgave, ikke alene i Almindelighed at sværge den Sigtede skyldig eller uskyldig, men de maatte ved deres Eed afgjøre disse specielle Tvivlspunkter. Derimod havde de ikke at afsige en egentlig Dom om Gjerningens juridiske Virkninger, hvilket efter Provindsiallovbøgerne, hvis det i det enkelte Tilfælde var nødvendigt, skete af de paa Thinget forsamlede Thing- eller Herreds-Mænd[4]). Derfor kunne de i Kjøbenhavns Stadsret af 1254 Art. 7 forekommende sex Mænd, som ved i selve Byen forøvede Forbrydelser efter

---

L. II. 28 »the kommæ æfthær gen til hærætzthing swa at æy ær thing mællæn«; III. 26.

1) Schlyter jurid. Afh Ups. 1836 S. 209. Nordstrøm 765, 820.

2) Valdemar 2dens Forordn. for Skaane. E. S. L. II. 9 »at the gitæ æy annæt funnæt«; 18 »at the gitæ æy sannæræ spurt«, 28; III. 15 »witæ æy annæt sannaræ«. Gl. D. III. 117, 334, IV. 358 (1593) »at de hagde leid oc spurtt oc kunde icke andett rettere udi Sandhedt forfare«.

3) E. S. L. II. 9 »han drap hanum for thæt mal thær førræ war afgangæt«, 18; »han var nødær til«. Gl. D. IV. 356.

4) Sk. L. VII. 15 »Thingmæn skulæ mæth loghum dømæ thiuf«. E. S. L. III. 15 »æn fællæ the hanum, tha fæstæ han bøtær oc hæræthzmæn læggæ thæthæn fran foræ fyrtyughæ markkæ mal at bøtæ innæn sæx ukær«.

Omstændighederne skulde bestemme Straffen[1]), ikke sættes i Klasse med Nævninger, hvorimod de have større Lighed med de fire Mænd, der efter E. S. L. III. 26 i Sager, der medførte Fredløshed, skulde udnævnes for tilligemed Frænder og Venner at vurdere Bøderne, dersom disse vare fæstede. Men ved Afgjørelsen af det faktiske Spørgsmaal i det angivne videre Omfang var, som allerede tidligere bemærket, i Almindelighed tillige Spørgsmaalet om Handlingens retlige Virkning afgjort uden at der herom udkrævedes en særskilt Dom, hvad der heller ikke behøvedes naar Faktum var klart ved den Sagsøgtes Paagribelse under Gjerningens Udførelse, med hvilket Tilfælde Nævningernes Eed i Virkningen sættes lige[2]). Da den lovlige Virkning saaledes indtraadte som en umiddelbar Følge af det ved Nævningernes Eed klarede Faktum, findes den ogsaa paa enkelte Steder ligefrem angiven som indeholdt i denne Eed[3]).

En betydelig navnlig paa Nævningernes Stilling indvirkende Forandring i Rettergangen og hele Retstilstanden skete derved, at der efterhaanden dannede sig deels en fra de ældre simple Regler afvigende, mere bestemt og detailleret Beviistheori, deels en vis Instantsfølge, hvorved der tillige fremkom en skarpere Adskillelse mellem det faktiske og juridiske Spørgsmaal. Vel vare Nævninger forpligtede til, forinden de aflagde deres Eed, at forskaffe sig Kundskab om Sagens faktiske Forhold og om alle Omstændigheder, der vare af Vigtighed for Faktums retlige Karakteer og Virkninger, hvorfor deres Eed, i Sammenligning med Medeedsmændenes, ikke var en blot Godtroenheds-, men en virkelig Sandheds-Eed; men de vare i denne Henseende ikke bundne til visse Regler, det fordredes ikke, at de skulde angive eller aflægge Regnskab for hvorledes de havde erhvervet denne Kundskab. I Forbindelse dermed staaer det, at Nævningernes Eed i den ældre Tid ikke var underkastet nogen høiere Prøvelse og Underkjendelse. Den første Forandring

---

[1]) Si antem huiusmodi excessus commissus fuerit, taxabuntur pene secundum enormitatem ipsins insultus juxta conventientiam civium, quas taxabunt tres cives et tres ex familia Episcopi.

[2]) J. L. III. 65—67 »warthær takæn mæth æth warthær fæld mæth loghum«. Jvfr. gl. D. II. 24.

[3]) Valdemar 2den Sk. Forordn. »at han ær skyldir at mistæ sin frith forthy han drap hanum saklesom, ellir at han skal bøda adir hanum forthy at han drap hin a rette hefnd, ellir at thredie at the meth therre eth gøra then sæktadhe orsaka ok sakløsan«.

heri skete derved, at den efter J. L. II. 7, 42 Biskoppen tilkommende Myndighed, til i Forening med de bedste Bygdemænd at prøve og kuldkaste Sandemændenes og Ransnævningernes Eed, ved Erik Glippings Forordning af 1284 for Jylland blev udvidet til de af Herredsnævningerne aflagte Eder, i hvilket Omfang denne Regel ogsaa findes i Thor Degns Artikler[1]). I de Skaanske og Sjællandske Lovbøger, Valdemar den 2dens Forordning for Skaane og Erik Glippings Forordninger for Skaane og Sjælland findes Intet derom, og det er meget tvivlsomt, om den samme Regel senere ogsaa har været gjældeude i disse Provindser. Dog blev den som gjældende for hele Riget optagen i Christian den 2dens Haandfæstning, og skjøndt denne Konge aldeles vilde ophæve denne geistlige Jurisdiktion[2]), er den med de samme Ord gjentagen i Frederik den 1stes Haandfæstning Art. 55. Ved Reformationen gik denne Myndighed over til Landsdommeren og, ligesom det først i Christian den 3dies Haandfæstning Art. 27 og overeenstemmende dermed i Recesserne af 1547 Cap. 14, 1551 Cap. 16 bestemtes for Jydske Lovs Omraade. at Landsdommeren skulde have Magt til at »opstævne beste Bygdemænd« for at prøve og »at felde« Sandemændene og Nævningerne, »om the haffve gjort Uret«, saaledes gjentoges dette som almindelig Regel i den Koldingske Rec. Cap. 27, og det tilføiedes udtrykkelig i Frederik den 2dens Haandfæstning Art. 26, at den ogsaa skulde være gjældende for Sjælland og Skaane. Mangfoldige Domsacter udvise ogsaa, at de af Nævningerne afgivne edelige Kjendelser kunde underkastes en ny Prøvelse af saadanne af Landsdommeren udnævnte Landsnævn, at de dernæst kunde indbringes for selve Landsthinget og endelig for Kongens Retterthing; dog seer. man, at denne Instantsfølge ikke altid iagtto-

---

[1]) Th. D. Art. 11 (D. 7) »si stocknæfnd convincantur«; 21 (11) »testimonio episcopi et aliorum fide dignorum ... in omnibus causis, pro quibus aliquis conuincitur vel defenditur per placiti veredicos, næffningos et denominatos; 25 (14), 63 »Semper firmandum est iuramentum plurimorum veredicorum et denominatorum, donec reprobetur«. Jvfr. Larsen I. 1. S. 162.

[2]) Chr. II. Haandf. Art. 49 »Item thet som biscoper oc bygdemend fælde ellir rese, thet skall wære loghens ende«. Geistl. L. Cap. 19 »Biscoper och Bygdemendt skulle iche hereffter haffve Mact udi nogre Maade at kalde eller steffne Sandemendt, Raffnsnævninge. Herritsneffninge eller nogre andre Neffnd, som fældis skulle, for thenom«.

ges[1]). Hvad derimod angaaer Hovedspørgsmaalet om Nævningerne vare egentlige Dommere, der ved deres Eed ikke alene havde at afgjøre Sagens faktiske Deel, men tillige at tage Bestemmelse om deres retlige Virkninger og Følger, saa synes der i denne Henseende ingen betydelig Forandring at være foregaaet[2]). Vel vare de nu med Hensyn til de Beviisligheder, hvorpaa deres Kundskab om Sagen og følgelig selve Eden var grundet, bundne til de Beviisregler, som efterhaanden havde dannet sig, og vel medførte den Prøvelse og Paakjendelse i høiere Instantser, som efter det Ovenanførte kunde finde Sted, og hvorved ikke sjelden deres Kjendelser underkjendtes og de selv fældtes, en større Ansvarlighed for dem; men den egentlige Gjenstand for deres Eed var dog, ligesom tidligere, det faktiske Spørgsmaal. Det hedder endnu bestandigt, enten at de »svore den Sigtede Gjerningen paa eller over«, eller at de »svore ham fri eller quit«, og i alle Tilfælde, hvor deres Eed blev underkjendt, skete dette enten af formelle Grunde eller fordi de Beviisligheder, hvorpaa den var grundet, ikke fandtes tilstrækkelige. Naar Indholdet af deres Eed i enkelte Tilfælde angives saaledes, som om de derved ikke alene afgjorde det faktiske Spørgsmaal, men tillige afgave en Kjendelse om den deraf følgende retlige Virkning, navnlig om Straffen, lader dette sig for en stor Deel forklare deraf, at der under det Faktiske, som de havde at prøve og afgjøre, henhørte ogsaa de til den juridiske Bedømmelse nødvendige faktiske Forudsætninger og alle Omstændigheder, som vare af Vigtighed for at bestemme Handlingens juridiske Karakteer og den derfor forskyldte Straf, f. Ex. om et Drab var begaaet under saadanne Omstændigheder, at Fredløshed maatte være dets retlige Følge, eller saaledes, at Manddraberen kunde slippe med Bøder. At de ikke udøvede en virkelig dømmende Myndighed, men vare forskjellige fra egentlige Dommere, er utvivlsomt og i flere Domsacter siges det udtrykkelig, at, efterat Nævnin-

---

[1]) Gl. D. I. 263 (Herritsneffn — Landneffn — Landsdommeren); II. 17 (Herritzneffnd — Kongens Retterting), 148 (Herritzneffninge — Landsdommeren — Kongens Retterting), 282 (Herritzneffn — Landsnævn — Landsting); III. 87 (Herritzneffn — Landneffn — Kongens Retterting), 93, 116 (Neffningsmend — Landsthing — Kongens Retterting), 128, 201, 332; IV. 154, 164. Jvfr. II. Indl. XXVII.

[2]) Jvfr. Michelsen, Genesis der Jury Lpz. 1847 S. 60. Rosenvinge gl. D. IV. Indl XIII. Larsen I. 1. S. 528. Maurer krit. Uebersch. V. 576.

gerne havde svoret den Sigtede skyldig, bestemte Domsmænd Straffen[1]). Ogsaa i Recesserne omtales Nævningerne paa en saadan Maade, at det er klart, at de ikke henregnedes til de egentlige Dommere, men at deres Opgave kun ansaaes at være den, at udfinde den faktiske Sandhed, f. Ex. naar det i Rec. 1539 c. 7 om Brud paa Thingfred hedder: »End undkommer the, tha schulle the forfølges met Sandemend eller Neffndt efter Lougen, oc hvem som for slige Sager blifver soren Thingfredt eller Kirkefredt offver, tha schall then were fredløs«, eller i Rec. 1547 c. 9 (Kold. 23): »End findes Twiffl udi noger Maade, tha skulle Sandemend eller Neffning therom skillie«, hvorimod det ikke kan komme i Betragtning, at der paa enkelte Steder, navnlig i den Kallundborgske Reces 1576 Cap. 7, om Nævningerne bruges Udtrykket »dømme«; thi i samme Reces Cap. 4 skjelnes deres Eed udtrykkelig fra og stilles i Modsætning til en egentlig Dom[2]), og Ordet »dømme« betegner her vistnok kun en Kjendelse om det Faktiske. Endnu i Christian den 4des st. Reces 2—6—2 træffes den samme Modsætning mel-

---

[1]) Gl. D. I. 263 »Herritznefln ... swore ... Tiuffsag til ..., VII sagde thennom quit och IX sagde thennom Sagen til; Landneffn sagde forne IX Mend ved Magt og dømte ... til Tiuffve«. II. 17 »Herritzneffnd svore Aaraadt offver«, 148 »Herritz Neffninge haffver svoret hannom til en Falskener«, 189 »Neffninge ... sor ... Troldom Sag offver ..., Domsmend dømpte til Døde«, 282 »Herritz Neffning sorit til Døde og til en Troldomssag«; III. 93 »svorit til en Trolquinde«, 116 »Neffningsmend ... afsagdt for Rette, at the haffde grandskit oc forfarit ... oc efter de sandeste Vidnesbyrdt ... kunde the ey retter forfare, end O. B., H. P. og M J. iche haffver saa redeligen ihielslagit R. S., at the kunde kome til Fredt oc Boedt ..., oc svore the Ingen til Bane, men sagde thennom alle thre at vere lige gode i same draff«; 130 »kiendt hinder schyldig och brødig udi Troldom at vere«; 206 »Herritz Neffn haffver svoren til en Troldkone och Domsmend haffver siden dømpt hinde til en Ild; 334 »XVI Neffningsmend svore ... at the haffve leedt och adspurtt om thenne Sag och kunde ikke rettere spørge eller i Sandhed forfare ... end at M. M. er skyldig udi Troldoms Sag och bør therfor at straffis paa hindes Liff«; IV. 154, 164, 356 »XVI Neffningsmend skulle grandske, udlede og i al Sandhed forfare, om H J., M: O., Ch. J. met raaden Raad, wred Huff og wergende Haandt ginge i J. B. Gaard oc der dræbte hannom ..., hvilken der war Albanemand til hans Død oc om den ... icke saa havde begangit samme Drab, saa hand efter Recessen burde fridløs at were«.

[2]) »enten Herritzfogder for theris Domme, eller om Windnisbyrd, Sandemend, Oldinger, Neffninger eller andre, som bliffve kaldit for theris Eed eller Windnisbyrd«.

lem »Herrids-, Birke- eller Byetingsdomme« paa den ene Side og »Sandmænds-, fembten eller sexten Mænds oc deslige Toug oc Æder, Drab og Liffs-Sager angieldende« paa den anden. De i det Foregaaende omtalte Nævninger brugtes alene i criminelle Sager, med Undtagelse af de i den Skaanske og Sjællandske Kirkelov nævnte Sjælegaver. Men til Nævningerne bør ogsaa henregnes de 12 eller 13 Herredsmænd, der efter de Skaanske og Sjællandske Lovbøger i hvert enkelt Tilfælde skulde udnævnes, især for ved deres Eed at afgjøre Trætter om Markeskjel, saavel i samme By som imellem forskjellige Landsbyer, og som under 3 Marks Straf vare forpligtede til at sværge[1]). De brugtes ligeledes i Trætter om Veje, Møller eller Mølledamme og andre lignende mellem Bymændene forefaldende Tvistigheder[2]). I Skaane og Sjælland kaldtes disse Mænd Oldinge, fordi de skulde tages af de ældste og meest erfarne Herredsmænd; i Jylland forekomme de under Benævnelsen »tolf egere, Eyermænd, Grundeiere«, som skulde tages af vedkommende By, eller, naar der ikke fandtes saa mange, af den næste, saaledes at der ved Stemmelighed tilkaldtes tre, der da gjorde Udslaget efter Stemmefleerhed[3]). Deres Eedsformular var ganske overeenstemmende med Nævningernes, »at de havde let og spurt og ei havde kunnet spørge sandere«; paa flere Steder betegnes de ogsaa ligefrem som »Nævn«[4]). Disse

---

[1]) Sk. L. IV. 7, 8, »Skil by vithær annær um markæ skial ællær vithær thorp, tha skal næfnæ til tolf mæn, the æræ aldungæ i bygdin ... Wiliæ aldunga the til wartha næfnde æi swæriæ marca scial, tha liggi them withær thre marc at kunungs ræt«. And. Sunesen IV. 8 »XII de prudentioribus tocius provincie, quos aldonge böndør natale nominat idioma«. V. S. L. III. 1, 2, 3. E. S. L. III. 29; IV. 1. »tha skal til næfnæ tolf aldungæ af hærætzthing; 2 »ok the skulæ thæt swæriæ at the gitæ æi sannæræ fangit«; 15 »Æn skil by with annær um markkæskiæl ... tha skal mæn næfnæ thær til thrættæn mæn ok wiliæ the swæriæ at the gitæ æy sannæræ spnrt«.

[2]) Sk. L. IV. 3, 17. And. Sunesen IV. 4, 12. V. S. L. II. 48, 49. E. S. L. IV. 37—39 »at the havæ let ok spurt ok gitæ-æy sannæræ fangæt«; V. 6.

[3]) J. L. I. 52. Jvfr. Script. r. D. VIII. 41, 44, 92. Fyenske Aktst. 172. S. ogsaa Nordstrøm II. 837 om Synenämnd«.

[4]) V. S. L. III. 2 »tha skal næfnd oc thæræ um gøræ swa sum um markæskiæl«. E S. L. IV. 2 »thær the wiliæ givæ næfnd ofnæ«. J. L. I. 52 »skulæ tolf æghær mæth theræ eth witæ ... of fleræ næfnd kumæ til« Gl. D. IV. 194 (1461), hvor i Sjælland XVI Mænd gik Markeskiæl ..., »saa de kunde ey sandermere

»Eyermænd« og »Oldinge« forekomme ogsaa i Recesserne fra det 16de Aarhundrede i Forbindelse med Nævninger, især i Markeskjelsager[1]).

§ 37.

Ransnævninger, Biskopsnævninger, Skibsnævninger.

Det var en, kun paa det Jydske Retsomraade forekommende Indretning, at der for visse Sager udnævntes faste Nævninger paa et heelt Aar, Ransnævninger og Biskopsnævninger. Skjøndt de først forekomme i Jydske Lov, forudsættes de her som en allerede bekjendt og tidligere bestaaende Indretning, vistnok hidrørende fra en langt ældre Tid. Ransnævninger[2]) vare otte i hvert Herred, to i hver Fjerding, og bleve aarlig udnævnte af Bønderne paa det første Thing, som holdtes »æftær tolftæ dagh« d. e. efter den tolvte Dag efter Juul eller Helligtrekongersaften[3]), hvorefter de skulde anmeldes for Ombudsmanden og af denne eedfæstes; forsømte Bønderne Udnævnelsen, foretoges denne af Ombudsmanden selv. De skulde være Selvejere (Adelbønder), ikke Bryder eller Landboere, og idetmindste eje en Formue af 3 Mark (»the thær thriggi marc mæn æræ«); den Udnævnte var under 3 Marks Straf forpligtet til at modtage Valget, med mindre han kunde bevise, at der i samme Fjerding var nogen anden dertil skikket Mand, som ikke efter ham havde været Nævning. Naar en Nævning i Aarets Løb døde eller blev udygtig til at forblive i denne Stilling, udnævntes paa samme Maade en anden i hans Sted. Den almindelige Eed, som de havde at aflægge ved Tiltrædelsen, gik ud paa, »at saa længi sum the æræ næfning um allæ the mal the warthæ krafthæ til um at swæræ oc hører

udlede eller spørge . . Oldinggangen paa Markeskiæl.« Jvfr. IV. 169, hvor omvendt de sædvanlige Nævninger kaldes Oldinge.

1) Rec. 1547 Cap. 14 »Sandemend, Neffninge eller Eyermend«. Rec. 1551 C. 16, 17. Kold. Rec. 16 »Men om Sandemend, Eigere, Neffninge, Oldinge og Neffnings loff therom straffis efter Lougen«; 27 »Sandemend, Neffninge, Eyermend eller Oldinge. Kallundb. Rec. 2, 4 (s. S. 181 Anm. 2), 7. »XV Mend udi Skaane oc XVI udi Sielland. . . . Udi lige Maade skal oc holdis met Oldinge, naar de opkreffvis at skulle giøre Marckeskiel«. Jvfr Gl. D. I. 126; III. 29, 246.

2) Larsen I. 1 S. 84. Rosenvinge Retshist. II. 146. Schl. R. u. Gerichtsv. 6, 55 og de der anførte Steder.

3) J. L. II. 51, 54, 78, 83.

um at swæræ, at the skulæ sværæ thet sannæst oc thet rætæst utæn ennen wild«. I hver til deres Afgjørelse henviist Sag skulde de først søge at udspørge Sandheden og raadføre sig med de bedste Herridsmænd, og derfor skulde de ikke sværge paa samme Thing, paa hvilket de bleve udnævnte eller opfordrede, men have »syv Nætters Rum at letæ sannend«, hvorefter de da svore den Sigtede skyldig eller fri (til rans æth fra, antig orsak æth thiuf). Sagen afgjordes ved Stemmefleerhed, og faldt Stemmerne lige paa begge Sider, tiltoges tre Nævninger af det næste Herred[1]). Til deres Afgjørelse overlodes især de forskjellige Arter af Ran, hvorfra Benævnelsen »Ransnævninger« hidrører, og det er ikke usandsynligt, at de oprindelig blot havde disse Sager at afgjøre. Senere, navnlig hos Thord Degn, kaldes de, som oven bemærket, ofte simpelthen Nævninger, nominati, i Modsætning til Herreds- eller Stokkenævninger, denominati[2]). Desforuden havde de at sværge om visse Vaadesgjerninger og om Tyveri, dersom Tyven ikke var greben i Gjerningen eller en yderligere Undersøgelse paa Grund af hans Tilstaaelse var bleven unødvendig[3]). Forinden Sagen henvistes til Ransnævningerne, maatte Sagsøgeren bestyrke sin Sigtelse ved den gamle aasvoren Eed, der i den senere Praxis sædvanligviis kaldtes Bogseed, hvorved han deels svor den Sigtede Gjerningen »paa Haande«, deels beedigede, at den ranede eller stjaalne Ting havde en saadan Værdi, at Sagen henhørte under Nævningernes Afgjørelse, hvortil i Almindelighed udkrævedes, at Tingen idetmindste var ½ Mark værd. Tilstod den Sigtede Gjerningen forinden Sagsøgeren havde aflagt denne Eed, kom Sagen ikke til Nævningerne[4]). I Kjøbstæderne synes disse faste Nævninger i ældre Tid at have været ganske ukjendte og senere kun undtagelsesviis at være blevne anvendte. I den Slesvigske

---

1) J. L. II. 40, 42, 51–57, 107.
2) S. 171 Anm. 1.
3) J. L II. 40, 49, 91, 98, 107.
4) J. L. II. 40 »Of hin gangær with thær sæctæth ær ... fyrræ æn sworæt warthær um, tha aughæ næfning thær æi um at skiliæ ... Æn gangær han with ækki fyrræ æn ham warthær sworæt a hand, tha skulæ næfning swæræ um«, 66, 107. Jvfr. Gl. D. III. 179 »bunden Bogsedt ... ikke vedsat, hvor megit samme Eeg schulle hafve verit verdt«, 317. Schlesw. R. und Gerichtsv. 65 »Bogseed at det er den Sag der Ransneffning bør at svere om«; 75, 92, 104, 143, 155. Jvfr. ovf. S. 144, 147.

Stadsret, saavel den ældre som den nyere, forekomme de slet ikke og her, ligesom i Flensborg, afgjordes de Sager, der efter Jydske Lov vare henviste til Ransnævninger, ved Tolvmandseed[1]). Vel siger Thord Degn cap. 14 (D. 8), at der i enhver Kjøbstad skulde være Sandemænd og Nævninger, men de findes kun i Statuterne for Aabenraa, Haderslev og Kolding. Efter Aabenr. Skraa cap. 18 skulde Raadmændene hvert Aar paa første Thing efter hellig Trekongersdag udnævne fire Borgere, der skulde afgjøre alle Sager om Huusfred, »Hemsøken« og Tyveri, efterat de i hver enkelt Sag en Uge iforveien vare opfordrede og dernæst havde raadført sig med de Ældste og Klogeste. I Haderslev vare otte Nævninger, »to af Markemen og sex i By«, og de skulde afgjøre, foruden Ran og Tyveri, ogsaa Hærværkssager[2]). I Kolding skulde, ifølge Privilegiet af 1327, hvert Aar »iuxta consuetudines terre« to Nævninger udnævnes af Raadmændene og indsættes af Fogden; men det angives ikke, hvilke Sager der skulde henhøre under deres Afgjørelse, hvilket forudsættes som bekjendt[3]).

I mange Punkter havde Ransnævningerne stor Lighed med de jydske Biskopsnævninger, der havde at sværge om Helligbrøde, det er naar Nogen sloges (bæriæs) paa en Helligdag og Boden ikke var høiere end tre Mark. De vare to Mænd i hvert Kirkesogn eller Fjerding, som aarlig efter Juul udnævntes af Sognemændene og eedfæstedes af Ombudsmanden. De bleve i de enkelte Tilfælde opfordrede paa Thinget, men Eden aflagde de den femte Dag derefter i Kirken og dersom de ikke vare enige, skulde en tredie Nævning tiltages af næste Kirkesogn. Disse nominati eller denominati episcopi omtales ogsaa i Valdemar d. 2dens Forordning for Fyen af 1228, der indeholder en mellem Fyenboerne og deres Biskop afsluttet Forening, af hvilken man seer, at der ved samme var gjort flere Forandringer i de forhen gjældende Regler. Disse sidste optoges imidlertid i Jydske Lov, der navnlig bestemte, at Biskoppens Embedsmånd maatte fordre Nævningerne, om end den Forurettede ikke havde paaklaget Sagen eller Gjerningen var aabenbar (II. 82), og at Sagen skulde afgjøres i Kirken, men paa den

[1]) Gl. Sl. St. R. 15, 23, 28; Ny 23, 24, 26, 32 Flot. 25, 36 Flensb. 113, 116, 122.
[2]) Hadersl. St. R. C. 15, 19, 22, 23.
[3]) Cap. 3 »discernant... super omnibus causis ad ipsos spectantibus«.

anden Side at Nævningernes Faldsmaal tilfaldt Kongen alene (II. 79), medens Forordningen tillagde Biskoppen Halvdelen deraf ligesom af de den Skyldige paalagte Bøder (II. 49, 50)[1]. Disse Biskopsnævninger forekomme iøvrigt ikke i den senere Tid, hverken i Recesserne eller i Praxis.

Herhen hører ligeledes de i J. L. III. 5 og 12 forekommende Skibsnævninger, Farvidnævninger eller Skures- (Skurthæs-) Mænd, som ved deres Eed skulde afgjøre Tvistigheder imellem Styresmanden og de til samme Havn henhørende Havnebønder. Men Loven indeholder Intet om deres Antal og Udnævnelse eller om den i disse Sager brugte Fremgangsmaade[2]. De ere vistnok bortfaldne ved den senere Forandring i Krigstjenesten; dog siger Osterson, at saadanne tvende Skursmænd brugtes endnu i hans Tid i Jylland, især »naar nogen Selvejer i 3 Aar indeholdt hans Leding«, da hans Eiendom ved dem blev »skuret under Kronen«. Der haves ogsaa en Landsthingsdom fra 1590. hvori der omtales et Tilfælde, da to »Schursneffninger« i et Herred i Jylland havde »skuret« en Selvejer hans Bondegaard fra, »forthi den havde staaet 3 Aar tilbage med Leding og andre Afgifter«[3].

§ 38.

Sandemænd.

De jydske Sandemænd[4]) vare, ligesom Ransnævningerne, otte Selveiere i hvert Herred, to i hver Fjerding, men de bleve udnævnte for Livstid af Kongen, og Beskikkelsesbrevet skulde oplæses paa Herredsthinget, hvorefter Kongens Ombudsmand tog dem i Eed[5]). Foruden denne almindelige Eed maatte de sværge i hver enkelt til deres Afgjørelse henviist Sag, enten paa Landsthinget, paa Herredsthinget eller paa Aastedet. Paa Landsthinget skulde de nemlig sværge om de vigtigere, ikke til Herredsnævningernes Afgjørelse henhørende Straffesager: Manddrab (II. 8—

---

1) J. L II. 78—86. Ancher I. 433. Larsen 93.
2) Ancher II. 816. Larsen I. 1. S. 92. Petersen i Ann. f. Oldk. 1847 S. 295.
3) Gl D IV. 233.
4) Ancher II. 819. Larsen I. 1. S. 70. Rosenvinge II. 149. Schl. R. u. Gerichtsv. 7.
5) J. L. II. 1, 4 »at han skal gøræ æi for fæ æthæ frænder æth for nokær wild ant thæt rætæst i hans sanænd eth oc sannæst«.

13, III. 37), Afhug (II. 14, 15; III. 25), Voldtægt (II. 16, 17), Hærværk (II. 29—39) og ulovlig Anholdelse (II. 30, 95), hvilke alle kunde medføre Fredløshed eller Fyrgetyvemarksbod; paa Herredsthinget: om Saar (III. 31) og Kirkens Jord eller Fordringer paa Sjælegaver, dog i begge Tilfælde kun naar Værdien var over en Mark Sølv og ikke, naar Kirken havde vundet Lovhævd (I. 44; III. 45); paa Aastedet: om Markeskjel imellem forskjellige Byer eller Herreder[1]). For hver Forretning fik de tilsammen en Betaling af en halv Mark Sølv, der kaldtes Hesteleie, rimeligviis fordi de pleiede at ride derhen, og som paa selve Thinget erlagdes af den Part, der havde forlangt dem, hvad enten de svore for eller imod ham; men toge de mere, havde de forbrudt saavel deres Boeslod som deres Bestilling[2]). I den gamle Slesvigske Stadsret forekomme paa et enkelt Sted Sandemænd for det Tilfælde, at en Sømand »in villa« havde forøvet en Forbrydelse, navnlig Manddrab eller Voldtægt, i hvilket Tilfælde »sex veredici in propria villa« skulde afgjøre Sagen; men her er kun Tale om Sandemænd paa Landet (Landsbyen) ikke i selve Slesvig, hvor de Sager, som efter J. L. hørte under Sandemænd, endnu afgjordes ved Tyltereed (2, 3, 12, 49)[3]). J. L. II. 11 forudsætter derimod, at de ogsaa forekomme i Kjøbstæder, idet den udtrykkelig foreskriver, at hvad enten en Forbrydelse er begaaet i en Kjøbstad eller paa Landet, skulle altid de paa Gjerningsstedet ansatte Sandemænd sværge herom. De bleve efterhaanden indførte i Kjøbstæderne, skjøndt med forskjellige Modificationer i Henseende til deres Antal og de dem underlagte Sager. Saavel ifølge den, tidligere i Flensborg benyttede, efter den Slesvigske omarbeidede Text (Flotowske Codex cap. 2, 3, 4, 14, 15) som efter Flensborgs danske Stadsret (23, 24, 66, 67, 77) skulde otte Sandemænd ved deres Eed afgjøre (iuramento discernere veritatem) Sager om Drab, Voldtægt og Afhug. Hertug Valdemars Forordning for Slesvig By af 1291 foreskrev Sandemænd ved Drab

---

[1]) J. L. II. 2, 3, »i then samæ stath theræ delæ iord liggær«, II. 21, jvfr. S. 145 Anm. 1.
[2]) J. L. I. 1. 5. Schl. R. u. Gerichtsv. 84, 101, 107.
[3]) cap. 57 »Quicquid vero in villa derelictum fuerit de rebus, vel quod maius est delictum, super homicidio vel waaldtecht debent sex veredici de propria villa diffinire.

og Saar i selve Byen eller paa Byens Mark[1]), hvilket optoges i Slesvigs plattydske Stadsret, (16, 17, 101). Ogsaa i Aabenraa vare efter gammel Skik otte Sandemænd, der skulde sværge om Manddrab, Voldtægt og Afhug, i Haderslev derimod kun om de to førstnævnte Forbrydelser, hvorved der iøvrigt paa begge Steder henvises til Jydske Lov[2]). Thord Degn (14, D. 8) siger, at der skulde være Sandemænd i enhver Kjøbstad; i Riberet forekomme de dog ikke, hvorimod de findes i de fleste Nørrejydske og Fyenske Kjøbstæder for alle Sager om Vold, Drab, Saar og Afhug, og i Almindelighed i samme Antal, som i J. L., med Undtagelse af Kolding, som kun havde fire[3]). — Ifølge Christian d. 2dens Haandfæstning (36) skulde Sandemænd ikke længer sværge om Eiendom og Markeskjel; i Henseende til Eiendom blev dette ogsaa gjentaget i alle følgende Haandfæstninger, men med den Tilsætning »undtagen Herredsskjel og Markeskjel«, og saaledes optoges det i Recesserne[4]) og findes endnu i Christian Vtes Lov 1—16—12, 14. Var det et Herredsskjel, der tvistedes om, sammentraadte fire Sandemænd af hvert Herred. Fremgangsmaaden i de criminelle Sager var i det Væsentlige den samme for Sandemænd som for Ransnævninger; men da de herom i J. L. 6, 40—42, 107 indeholdte almindelige Regler i flere Punkter ere noget uklare, maa man i den senere Praxis søge yderligere og nøiagtigere Oplysning. Efterat den Forurettede eller den Dræbtes nærmeste Paarørende som Eftermaalsmand havde paaklaget Sagen og forkyndt, hvad der var skeet, (»liusæ sit laghmaal oc thæt thær man worthær«; »lius man sit ran«), blev denne ved en, oprindelig udentvivl af Thingmændene men i senere Tider af Fogden afgiven, foreløbig Kjendelse efter de fremkomne Omstændigheder henviist enten til Sandemænd eller til Ransnævninger (Henfindelsesdom)[5]). Baade

---

[1]) »veredici dicte civitatis super predictis excessibus legaliter evocati suis dijudicent juramentis«.

[2]) Aabenr. Skr. 17. Had. St. R. 14, 20.

[3]) Priv. f Randers 1311. Aalb St. R. 1342 Art. 2—5. Kg. Hans 1ste Priv. c. 2; 2det c. 3. Kolding 1327 Art. 3. 1452 c. 5, 10—12. Viborg 3—6. Skagen 56. Svendborg Priv. 1504. Kjerteminde Priv. 1516, i Fyenske Aktst. 92, 150. Gl. D. I. 270 om Skive, II. 93 Varde.

[4]) Rec 1547 c. 14; 1551 c. 16; Kold. 27.

[5]) Schl. Ret u. Gerichtsv. 81, 84 »begjerede Forfindelsen af Herritzfogden hvorledes hand den Sag schall forfølge, da svarde Her-

disse og den Sigtede bleve dernæst stævnede til det næstfølgende Thing, hvor, efterat Vidnesbyrd om Stævningen var afgivet og Søgsmaalet gjentaget (»tha gøra thet fyrstæ thing nyt«), den Sagsøgte tog til Gjenmæle (Vethermaalsthing). I Ranssager aflagde nu Sagsøgeren den allerede omtalte Bogseed og opfordrede første Gang Ransnævningerne eller Sandemændene, hvilket han gjentog paa de to følgende Thing. Paa det tredie Thing skulde, som det siges om Sandemændene J. L. II. 6: »doom til gangæ at the aghæ om at swæriæ«, forthi »utæn doom aghæ the æi at swæræ«, eller om Ransnævningerne II. 42: »skulæ til dømæs at swæræ ræt«. Ogsaa denne Dom, som forudsatte, at alle Formaliteter vare iagttagne, og hvorved Competence-Spørgsmaalet definitivt blev afgjort, afgaves vistnok oprindelig af selve Thinget eller Thingmændene; men vi finde senere at to saakaldte Fylling eller Fyllingsmænd af Thinget bleve udnævnte, der havde at bevidne, at Sandemændene eller Ransnævningerne vare lovligen opfordrede og at Alt var gaaet til paa behørig Maade, og at det derefter paalagdes dem, nu at aflægge deres Eed om Sagen[1]). Saadanne Fylling, som ogsaa forekomme i Kjøbstæderne, benyttedes efter Thord Degn ligeledes i de Sager, der hørte under Herredsnævninger; men i Henseende til disse var en Henfindelsesdom overflødig, da de bleve udnævnte for hvert enkelt Tilfælde og deres Competence derfor ikke var tvivlsom[2]). Senere kom disse Fylling, idetmindste i nogle Distrikter, af

ritzfogden at det var den Sag der Neffninger (Sandemend) bør at tye om, hvorfor hand og fand til Neffninger (Sandemends Toug), 89, 92, 95, 101, 107, 109 »til Sandemends Toug henfunden«, 121, 155, 170.

[1]) Thord Degn 24 »ad monicionem illorum fylling, qui ipsos ad discernendum invocant; 65 »veredici vel neffninge ... utantur testibus, qui dicuntur fylling prius pro iuramento ipsorum testantibus. — Priv. Viborg 6 »veredici legaliter requisiti et per fyllingh adacti«; Kolding 1452 c. 12 »ner sandemen worther loghelikæ tiltalet meth fyllinge pa theres bythinge«. — Osterson s. v. Fylling: »Efterdi befindis, at Sandemænd (eller Næffninger) ere lowlige opkræfvede oc tilfulde, at tye oc sværge, da tilfindis de nu derom at giøre deris Eed oc Tow saaledis, at Kongen skeer Ret oc Bonden ingen uret«. — Ekenberger i staatsb. Mag. VI. 625, 627. Rosenvinge Danm. Rig. R. 43. Gl. D I. 268.

[2]) Thord Degn 8 »Stoknæfnd . . tercio placito debent per Fylling moneri ad discernendum. Gl. D. IV. 234, 356. Jvfr. Rosenvinge J. L. 520.

Brug, idet Herredsfogden selv afsagde den Fyllingsdom, hvorved det paalagdes Sandemændene eller Nævningerne paa samme Thing at sværge om Sagen[1]). Om alle Sandemandssager hedder det J. L. II. 6. »Innæn minnæ æn sæx ukæ fulkumæs æi logh maal mæth sannænd mæn, forthy at thæræ skal thry thing til, half manæth mællæ hwart«, og ligeledes siges i I. 40 om alle under Ransnævninger hørende Sager, at »thær um skal gømæ thry thing«. Ogsaa i den senere Tids Domsakter angives altid »Sjette Ugersdag« eller »tredie Thing« som den Termin, da Sagen skulde afgjøres ved deres Eed. Derved maa bemærkes, at den Thingdag, da Klagen først blev fremført, ikke regnedes med, men den følgende Thingdag, paa hvilken den Tiltalte først havde Leilighed til at svare og Sandemændene eller Nævningerne første Gang opfordredes, regnedes for den første, saa at denne Sex Ugers Frist egentlig indeholdt fire Thingdage[2]). Paa dette sidste Thing vare de, under deres Boeslods Fortabelse, forpligtede til, efterat Fyllingsdommen var afgiven, at sværge, med mindre der kunde bevises lovligt Forfald eller en yderligere Frist blev bevilget[3]). De under Sandemændenes Competence hørende criminelle Sager maatte paatales paa første Thing efterat Gjerningen var skeet, med mindre der blev meddeelt »Kongens Orlof«; Ran skulde derimod lyses inden Aar og Dag. Forsømtes disse Frister, kunde Sagen ikke forlanges henviist til Sandemænd eller Ransnævninger, men den Sigtede var berettiget til at forsvare sig ved Kjønseed[4]). Den i criminelle Sager brugte Fremgangsmaade anvendtes ogsaa i Markeskjelstrætter til at forberede et Sandemandstog. Først maatte det oplyses, om der var Minde og Tegn til at Sandemænd tidligere havde svoret, og i saa Fald de gamle Mærker opsøges; men dersom saadanne ikke kunde findes og Forliig ikke kunde tilveiebringes, henvistes Sagen ved en Henfindelsesdom

---

[1]) Schl. R. u. Gerichtsv. 85, 89, 95, 100, 107, 109, 117, 137, 181.

[2]) J. L. II. 42 »a hint thrithi thing thær æftær at man liusæs ran a hændær æth han sæcthæs for nokæt ant«. Schlesw. R. u. Gerichtsv 109 »Sex Ugars Dag fra Processens Begyndelse at regne«.

[3]) J L. II. 6, 7. Schl. R. u. Ger. 121 »dersom Sagen falder under Sandemends Toug, som ingen Opsettelse vil lide, efterdi Lowens 2. B. 6. Cap. determiner os en visze Tid«; 180 »begierer Sex Ugers Dilation«. Jvfr. Kallundb. Rec. 7; gl. D. III. 333.

[4]) J. L. II. 8—10, 29, 58. Schl. R. u. G. 99, 240.

til Sandemænd og, efterat disse tre Gange vare opfordrede, blev det ved en Fyllingsdom paalagt dem, paa selve Aastedet at foretage Forretningen og at sværge Markeskjel[1]).

I Henseende til Indholdet og Betydningen af Sandemændenes og Ransnævningernes Eed gjælder det Samme, som ovenfor er bemærket om Herredsnævningers Eed, saa at de altsaa afgave et edeligt Skjøn om Alt, hvad der angik det faktiske Spørgsmaal. Vel skjelnes ved Angivelsen af Sandemænds Eedsformular i J. L. II. 12 mellem de to Tilfælde, om de ville »swæræ man til bøtær«, eller »frithløs«, og til Edens faktiske Indhold: »at then man hæfndæ antigh sar æth hog æt war nød til at wæriæ sit æghæt lif«, eller »at han drap sakløs man«, tilføies tillige den retlige Følge »oc sin frith forthy at haldæ«, eller »oc a han sin frith at mistæ«[2]), og paa samme Maade siges der om Ransnævningerne II. 40 blot, at de »skulæ swæræ hin thær sak war givæn antigh til rans æth fra«[3]), men i II. 43 tilføies ligeledes »oc ær forthy skyldugh ut at latæ oc bøtæ bondæ thre marc oc thre marc kunung«. Ligesaa findes der i den senere Praxis mange Tilfælde, hvor Edens Indhold angives saaledes, at den ikke alene var rettet paa det rene Faktum, men at tillige den retlige Følge i almindelige Udtryk blev angiven[4]); ogsaa i Recesserne tales der om, at Sandemændene sværge den Tiltalte enten »fredløs« eller »til Bod«[5]); ligeledes forekommer der enkelte Exempler paa, at Ordet Dom eller dømme bruges om dem. Men det sædvanlige Udtryk om deres edelige Kjendelse er enten blot »at sværge«

---

[1]) J. L. II. 21. Arent Berntsen II. 471. Ekenberger anf. St. 631. Gl. D. I. 215, II. 235. Schl. R. u. Gerichtsv. 105, 123, 141, 148, 155.

[2]) ligesaa II. 14, 16 om Afhug og Voldtægt

[3]) II. 107 »swæræ ham antigh orsak for the kostæ æth thiuf«.

[4]) Gl. D. II 7 »quit for Herwercke«, 16 »Herwercke offver svoret«, 75 »svorit til frid oc Boedt«, 93 »fredløs oc til Banemand«, 134, 213 »at the ey rettere hagde hørt eller spurdt af sandt Manndt och sannd Quinde, end at J. H. hand drebte R. M. en sageløse Mand och bør therfore sin Fredt at miste«. — Schl. R. u. Gerichtsv. 85 »dræbt sagesløs Mand og derfor bør sin Fred at miste«, 89 »swær et fuld Mord over«, 100 »Vaadesgjerning, bør derfor efter Lov II. 12, 14 sin Fred at holde, 107 »fuldkommen Aaraad og derfor at bøde 40 Mark«, 109 »bør sin Fred at holde og udgive den Bod som Loven formelder«, 117, 126, 137, 170, 181.

[5]) Rec. 1537 c. 7, 1547 c. 16. Kold. 21.

eller at tye, tyge, (thouffve, tøffve)[1], og endnu i Recesserne skjelnes der udtrykkelig mellem dem og egentlige Dommere og i Modsætning til disses Domme bruges for deres Kjendelser stadigt Udtrykket »Tog, Toug eller Thoug« eller disse sammestilles ligefrem med »Vidnesbyrd«. Dertil kommer, at der ogsaa her haves Exempler paa, at den egentlige Dommer afsagde en Dom, efterat Sandemændene ved deres Toug havde erklæret den Tiltalte skyldig, med Tilføielse af den almindelige retlige Følge, og at ved denne Dom ikke blot Sandemændenes Kjendelse blev stadfæstet, men selve Straffen først ved den bestemt[2]; og endvidere er at fremhæve at, som forhen bemærket om Herredsnævninger, ogsaa i alle Tilfælde, hvor Sandemænds eller Ransnævningers Kjendelser underkjendtes i høiere Instants, skete dette af formelle Grunde eller paa Grund af utilstrækkeligt Beviis, hvorimod der ikke findes Exempler paa, at det er skeet med Hensyn til det beviste Faktums retlige Følge. Det maa derfor vistnok antages, at hverken Sandemændene eller Ransnævningerne betragtedes som egentlige Dommere, men at deres Toug eller edelige Kjendelse var en Udtalelse om det hele faktiske Spørgsmaal, hvorved det dog maa indrømmes, at ingen skarp Adskillelse fra dets juridiske Følge fandt Sted og at Forskjellen ikke conseqvent er gjennemført.

Bestillingen som Sandemand eller Ransnævning var allerede ifølge J. L. II. 7, 42 forbundet med et ikke ubetydeligt Ansvar, idet de mistede deres Boeslod, naar de ikke aflagde deres Eed, efterat saadant var dem paalagt, eller naar Eden blev underkjendt af Biskoppen og bedste Bygdemænd, hvilket Ansvar forøgedes ved den senere Tids Beviisregler og Instantsfølge. Ligesom Bestillingen derfor ansaaes for en Byrde og sattes lige med andre paa Bøndergaarde hvilende Tyngsler[3]), saaledes findes det ogsaa, at man paa forskjellig Maade søgte at lette denne Byrde. Thord Degn art. 14 (8) siger, at i alle Kjøbstæder skulde Sandemændene og Nævningerne istedetfor Boeslods Fortabelse bøde sex Mark, og dette findes ogsaa i nogle Stadsretter udtryk-

---

1) Jvfr. Rosenvinge gl Love V. 560, Rigens Ret 43, gl. D I. 269, III. 103. Schl. R. u. Gerichtsv. 67, 74, 95, 101, 107. Priv. f. Kolding 1452 10—12

2) f. Ex. Gl. D. I. 251. Schl. R. u. Gerichtsv 89, 137.

3) Gl. D. II Fort. XIII, XXIV og S. 217 »Sandemendstog, Ranstog og anden Kongelig Tynge« 277. Larsen I. 1 S. 529.

kelig bestemt, hvorimod Boden i andre Kjøbstæder kun var 4 eller 3 Mark[1]; paa enkelte Steder blev Antallet nedsat eller Bestillingen istedetfor at være livsvarigt paalagt Borgerne som »et omgaaende Tog«. Undertiden meddeeltes der ogsaa ved Privilegier af forskjelligt Omfang Fritagelse for disse Bestillinger[2]. Iøvrigt vedblev dog den ældre Ret i Almindelighed at være den gjældende i alle Tilfælde, hvor deres Kjendelser underkjendtes, med mindre de udtrykkelig bleve frikjendte for Straffen[3].

§ 39.

Vidner.

Allerede i det Foregaaende (§ 31) er den karakteristiske Forskjel mellem Medeedsmænd og Vidner fremhævet, at hines Eed havde en aldeles subjectiv, disses derimod en objectiv Betydning, idet Vidneudsagnet altid umiddelbart angik det omhandlede Faktum, skjøndt den Kundskab om dette, som forudsattes, kunde være af forskjellig Art og erhvervet paa forskjellig Maade. Det kan vistnok ansees som utvivlsomt, at Vidners Udsagn i den ældre Tid kun undtagelsesviis havde Beviiskraft, og denne synes at kunne henføres til en vis Notorietet i en videre eller snevrere Kreds og et vist indbyrdes Forhold mellem et saadant Samfunds Medlemmer. Saaledes forekomme i Vitherlagsretten visse Tilfælde, hvor 2 Vitherlagsmænds edelige Udsagn tillagdes fuld Beviiskraft, og lignende Bestemmelser findes i Gildeskraaerne for visse Trætter mellem Gildebrødrene[4]. Efter Provindsiallovbøgerne havde Vidnebeviset knn en meget underordnet Betydning, i de fleste og vigtigste Tilfælde, hvor

---

[1] Priv. Wiburg 1440 § 3 »nullus veredicus debet solvere pro suo boosloth amplius quam sex marchas, licet alie ville forenses ... non solvant amplius quam quatuor marchas«. Slag. St. R. 1507 § 5, 6 ... Aalb. St. R. 1342 § 2: 4 Mark. Priv. Kold. 1327 § 3 »ita quod quilibet veredicus quatuor marchas et nefningus tres marchas ... pro suis boosloth solvere teneantur«. Jvfr. Aabenr. Skr. 18.

[2] Aalb. St. R. 12. Privil. for Kjerteminde 1516 i Fyenske Aktst. 150 »Mue och vore borgemester och Raadmend udi kirthemynde hereffter være fri fore sandemandz ee'lt och Ranseedt«. Nyt D. Mag. VI. 79. Schl. Rechtsgesch. Urk. 92, 147, 182.

[3] Rec. 1551 Cap. 16. Kold. 27. Gl D. I. 215, 271; IV. 439.

[4] Vitherlagsr. hos Rosenv. S. 4. Sven Aag. c. 8, 9, 12. Saxo p. 199. Ancher III. 218. Flensb. St. Knuds Skr. 2, 3, 22, 24, 25.

det forekommer, som Forudsætning for eller i Forbindelse med et andet retsligt Afgjørelsesmiddel. Det Første var navnlig Tilfældet ved den allerede omtalte Regel, at Sagsøgeren i Almindelighed først maatte bestyrke sin Sigtelse med to Vidner, for at tvinge den Sagsøgte til at underkaste sig Jernbyrd eller Nævn, da denne ellers var berettiget til at værge sig ved Eed med Medeedsmænd, hvilken Vidneførsel maatte skee førend Lov var fæstet[1]). Efter Jydske Lov skulde Sagsøgeren, istedetfor Vidneførselen, sværge den Sigtede Gjerningen paa Haanden, for at Sagen kunde komme til Nævninger; i Henseende til Sandemandssager har Loven vel ikke en saadan almindelig Regel om Sigtelsens Bekræftelse ved Eed eller Vidner, men udentvivl forudsattes der dog noget Beviis for det paatalte Hovedfaktum og dettes objective Beskaffenhed, for at Sagen kunde henvises til Sandemænd og Fyllingsdommen afgives. Dermed stemmer det, naar J. L. II. 34 i Hærværkssager fordrer sex Herredsmænds Vidnesbyrd for, at en saadan Gjerning er forøvet imod Sagsøgeren, som lovlig kan forfølges som Hærværk, da Sagen i Mangel af sligt Beviis ikke kunde henvises til Sandemænd. I den gamle Slesvigske Stadsret c. 12, 19, findes ogsaa om Sigtelse for Voldtægt eller Hoer lignende Bestemmelser, som i den Skaanske og de Sjællandske Lovbøger, saa at det kom an paa, om der var Vidner eller ikke[2]). Ligesom Vidnerne efter det Foregaaende spillede en ikke uvigtig Rolle i criminelle Sager, navnlig i Skaane og Sjælland, forsaavidt Sagsøgeren, naar han vilde afskjære den Sigtedes Benægtelseseed, maatte bestyrke sin Sigtelse ved Vidner, saaledes havde disse ogsaa efter de samme Love en ikke ringe Betydning i mange civile Sager, idet det ofte forlangtes, at Tyltereden skulde bekræftes ved Vidner. En saadan Forbindelse af Tyltereed og Vidner[3]) (»tviggia manna vitni ok tyltærethe, tyltæreth ok witnæ«) forekommer nemlig i disse Love jevnlig i de forskjelligste Sager, henhørende saavel til Person-, Familie- og Arveretten[4]), som ogsaa til Fordrings-[5]) og

---

[1]) S. ovf. S. 140 Anm. 4; S. 146 Anm 2.

[2]) c. 12 »Si vero testes desint, legibus procedatur«, c. 19 »si testes defuerint, procedant secundum leges terre«. Jvfr. Flot. 21. Flensb. St. R. 80. Sk. L. XIII. 1, 4. V. S. L. II. 27, 28. E. S. L. II. 1, 4, 20.

[3]) Ancher II. 829. Rosenvinge diss, II. 19 Nordstrøm II. 737.

[4]) Sk. L. I. 2, 4; II. 16; VI. 6, 10, 11. V. S. L. I. 1 § 4, 7; I. 2, 6, 12, 16, 24. E. S. L. I. 2, 17, 31, 35; V. 10, 12; VI. 17, 27.

[5]) Sk. L. XVI. 1; XVII. 8. E. S. L. V. 31, 32.

navnlig til Tingsretton, isærdeleshed ved Vindikation' og Besidderens Eiendoms-Beviis i Henseende til urørlige og de vigtigere rørlige Ting[1]). I Jydske Lov forekommer en slig Brug af Vidner, et Tilfælde ved Depositum undtaget (II. 11), kun naar det i Tilfælde af Vindikation skulde bevises, at et Kreatur var »hjemmefødt« eller at et Kreatur eller en livløs, forarbeidet Ting var lovlig kjøbt (II. 93, 94, 105), og i den gamle Slesvigske Stadsret findes denne Forbindelse af Tyltereed og Vidner ligeledes kun i disse Tilfælde[2]).

Ved en nøiere Undersøgelse og Sammenstilling af de herhen hørende Tilfælde vil det findes, at der som oftest er Tale om saadanne Vidner, som udtrykkelig vare tilkaldte og opfordrede til at overvære en Handling eller et Faktum, for senere herom at kunne aflægge Vidnesbyrd. Aldeles klart er dette i Henseende til Skjødning af Jord (»skøtæ vitni« eller »twiggia manna vitni theræ a skøte hioldo«[3]) og Kjøb af rørlige Ting (»tviggia manna vitni at han fik thæt at rætæ køpæ; witnæ thær wethær war«)[4]), ligesom der heller ingen Tvivl kan være om mange andre Tilfælde, saasom ved Ransagning[5]), ved Tilbud eller Opfordring til at indløse optagne Kreaturer eller andet Pant[6]), ved Betalinger[7]), og det Samme maa antages om de Vidner, der bevidnede, at et Barn var levende født og døbt[8]). Derimod vare selvfølgelig de Vidner, der i criminelle Sager udfordredes til at bekræfte en Sigtelse, i Almindelighed Personer, der blot tilfældigviis havde erhvervet den fornødne Kundskab. Men kun i enkelte og mindre vigtige Tilfælde tillagdes der saadanne Vidner fuld Beviiskraft, og ikke engang til at bevise Forfald var et saadant Vidnesbyrd altid tilstrækkeligt[9]). Derimod tillægger allerede Riberet 1269 c. 11, 12, 15, 30, 40, 60 og derefter den saakaldte almindelige Stadsret af Erik Glipping (4, 10, 11, 14, 34, 57) i ad-

---

[1]) Sk. L. IV. 15, 17; VII. 7, 8, 12, 14, 21. V. S. L. III. 8, 11. E. S. L. IV. 2, 33; V. 15, 16, 38, 39; VI. 27. Lund St. R. 26.
[2]) Sl. St. R. 18, 44, 47. Flensb 32. Til Sl St. R. 18 findes der intet Tilsvarende i cod. Flot. eller Fl. St. R.
[3]) Sk. L. IV. 15. 17. V. S. L. III. 8.
[4]) Sk. L. VII. 8. E. S. L. V. 17. J. L. II. 94.
[5]) Sk. L. VII. 5. E. S. L. V. 13.
[6]) Sk. L. IX. 4, 13. E. S. L. IV. 25. Sl. St. R. 43. Fl. 31.
[7]) E. S. L. IV. 33; V. 32. Sl. St. R. 44. Fl. 32.
[8]) Sk. L. I. 2, 4. V. S. L. I. 6. E. S. L. I. 2.
[9]) Sk. L. IV. 7, 20 (havi til thæs tviggia manna vitni oc tyltæreth); VII. 10, 11. E. S. L. VI. 23.

skillige Tilfælde to Vidners (duos bonos viros, qui presentes fuerint) Udsagn fuld Beviiskraft, hvilket forudsættes som almindelig Regel i Kjøbenhavns Stadsret 1294 c. 28, hvorefter Benægtelseseden (lex negativa) kun skulde bruges subsidiært, naar intet Vidnebeviis var ført og Sagen derfor ansaaes for tvivlsom (ubi antem causa dubia fuerit et plene probari non potest, incausatus de ea negativa lege se defendet more antiquo). Denne Vidnebevisets større Betydning og Kraft fandt efterhaanden, især vistnok ved Praxis, Anerkjendelse overalt; om dets Anvendelse uddannede der sig tillige bestemtere Regler, der fremtræde i Domme og under Sagernes Forhandling for Retterne og som tildeels bleve udtrykkelig stadfæstede og fastsatte ved senere Love, især Recesserne fra det 16de Aarhundrede. I Henseende til Vidnernes Habilitet forudsatte de ældre Love kun i almindelige Udtryk, at de skulde være »gode Mænd« (boni vivi), »ubeyrgtede« (in jure suo inculpati. Ribe R. 60, Er. Gl. St. R. 57), »dygtige og troværdige« (idonei et fidedigni, Kjøbh. St. R. 28); Recessen af 1547 c. 8 indeholder herom den i Chr. V's Lov 1—13—19 optagne Regel. Riberet fordrer paa flere Steder, at de skulle være bosiddende i Byen (domicicilia in civitate habentes »som Huus og jord have i Byen« Er. Gl. 4, 14, 40, 58)[1]. I Christian den 2dens Love findes det først udtrykkelig udtalt, at Vidnerne skulde have opnaaet deres myndige Alder og ikke være beslægtede med Parten, saa længe der vare andre til; efterhaanden blev der i videre Omfang taget Hensyn til Vidnets Forhold til Parterne eller til selve Sagen[2]. At der idetmindste udkrævedes to Vidners Udsagn til et fuldstændigt Beviis, udtrykkes ved Ordsproget: »Een Mands Vidne er intet Vidne«, og denne Regel henføres til J. L. II. 94, hvor der siges

---

[1]) Jvfr. Rosenvinge § 181. Nordstrøm II. 714.

[2]) Chr. II geistl. L. 67 »som ere komne til Skielsaar; ere andre Vidne tilstede, tha schall Slegt eller Byrdt iche vindne«; verdsl. L. 21 »ere komne til Lawealder«. Gl. D. III. 94 »Affvindsmand skal ikke tages i nogen Neffn eller Vindlsbiurdt«; 131 »efterdi hand ikke var kommen til sin Laugalder ..., under femten Aar at være og udi saadanne umøndige Aar kunne tilbevegis at vinde hvad en af hannom kunne begiere«; 308 »siunis thet for Svogerschaff och Frendschaff Skyldt at haffve vundit«; IV. 355 »som will vinde udi hindis egen Sagh«. Schl. R. u. Gerichtsv. 83 »dog Loven ingensteds forbyder, at de som hos vare og hørde og saae en Ting, jo ogsaa alligevel de kand vere udi Slegt og Byrd, maa derom vinde deres Sandhed«; 92 »Svoger og derfor partisk«.

om de ved Kjøb af Kreaturer og visse livløse Ting nødvendige Vidner: »thet ær æi minnæ æn twa mæn«[1]. Om det Tilfælde, at der findes Uovereenstemmelser mellem Vidnernes Udsagn eller »Vidne imod Vidne«, ligesom overhovedet om Fremgangsmaaden ved Vidneførslen indeholde især Christian den 3dies Recesser adskillige Forskrifter, som tildeels ere optagne i Christian den 5tes Lov[2]. — I flere Domme findes den Sætning udtalt og anerkjendt, at et Vidnesbyrd, der aflagdes længere Tid efter at det Faktum, som skulde bevises, var foregaaet, ingen Beviiskraft havde[3]. Vel udtrykkes denne Sætning undertiden saaledes, at Vidner skulde føres »paa fersk Fod«; men dette har dog ikke den snevrere Betydning, som i D. L. 1—13—21, hvorimod det forudsættes, at en længere Tid var hengaaet, saa at det beroede paa Rettens Skjøn, hvorvidt Reglen efter Sagens Omstændigheder maatte komme til Anvendelse. Paa den anden Side gjaldt Reglen ikke alene om Yttringer og Ord, som skulde bevises, men ogsaa om andre Fakta, og den havde i denne Henseende ikke den indskrænkede Betydning, den har faaet paa anførte Sted i Christian 5tes Lov. Det Samme gjælder ogsaa om en anden Retsregel, der paa adskillige Steder udtrykkes som et Retsordsprog, »at ingen maa fravinde Anden hans Mund«[4], idet denne Regel blev anvendt paa Vidnesbyrd ikke alene om Injurier og Beskyldninger, men i Almindelighed om alle af Trediemand udenfor Retten afgivne Udsagn eller Erklæringer, saaledes at der overfor Paagjældendes Benægtelse ikke tillagdes saadant Vidnesbyrd nogen Beviiskraft. Dog synes man ogsaa ved denne

---

1) Gl. D. II. 171; IV. 112. Schl. R. u G. 86, 92.

2) Rec 1537 c. 5, 1547 c. 8, Kold. 15, 16. D. L. 1--4—1; 1—13—8, 11, 14. Jvfr. Gl. D. IV. 181.

3) Gl. D. II. 137 (1542) »efterthi ingen anden skellig Beviisning fands herpaa, end the III Mends Vitne, søm hagde vitnet V Aar efther Hoffvitsagen skulde vere skeedt«; III. 76 »Vinder, som haffver nu stacket siden vundit i then Sag oc thet er saa lenge siden samme Sag sig begifven er«, 133 (Vidne om et Forlig) »eftherdi samme Vinde icke paa fersche Foed, men lang Tid efther at vere vondit«; 184. IV. 126, 231 »samme Vidner at were efther Wor Danske Ret ulouglig och unøigafftig och icke nocksom, efterthi wor wondet fast 9 Aar therefter som saadant skulde werrit skeed«.

4) Gl. D. I. Fort. XXVI. 244 (1557) »efther vonlige Domme, som her tilforn om slig Vinde er udgangen, ingen hinanden sin Mund at fravinde«; III. 308, 320.

Regels Anvendelse at have taget Hensyn til Sagens Omstændigheder og muligen tilstedeværende andre Beviisligheheder. Dette var ligeledes Tilfældet med den i nogle Domme ganske almindelig fremsatte Retssætning, »at Vidner imod (paa, efter) død Mand« ingen Beviiskraft skulde have[1]), hvilken Regel, forsaavidt Sagen angik Fordringer paa en Afdødes Bo eller Beskyldninger imod ham, deels henføres til J. L. I. 23, deels motiveres ved, at han ikke selv kunde forsvare sig. Men som almindelig Regel blev den allerede ved en Rigsraadsdom af 1552 forkastet, skjøndt den Landsthingsdom, hvori den som saadan var anført, blev stadfæstet, navnlig med Hensyn til, at Vidnesbyrdet var aflagt en rum Tid efter Vedkommendes Død.

§ 40.

Thingsvidner.

Fra de almindelige Regler om Vidnebevisets Kraft vare de Tilfælde undtagne, hvor der var Tale om et Faktum, der var foregaaet paa selve Thinget og hvorom saaledes de her tilstedeværende Thingmænd som saadanne havde umiddelbar Kundskab. Det af Thingmændene derom aflagte Vidnesbyrd eller Thingsvidne[2]) havde altid fuld Beviiskraft og kunde ikke gjendrives eller svækkes ved Tyltereed eller noget andet Middel, hvorfor der i Provindsiallovene meget ofte skjelnes mellem de to Tilfælde, om Noget er foregaaet paa Thinge og der er Thingsvidne til, eller ikke (»utæn thing«). Thingsvidne var saaledes i den egentlige og oprindelige Betydning det af selve Thinget eller alle paa Thinget nærværende Thingmænd aflagte Vidnesbyrd; i Sk. L. XVI. 2 forekommer

---

[1]) Gl. D. I. 131, 176 (1550, 1552) »at slig Witner, som er withnet efther en død Mand, hafver ingen Magt« ..., 178 »the Vitnisbyrdt ..., som saa lang Tidt efter H. N's Død vundit hafvir, intet at komme H. N's Arfvinger til Skade ..., dog hves Vinde som saa efter døde Folcks Afgang vindet er, ville vy icke hermet alle vidt Magt dømpt hafve, icke heller alle hafve magteløse dømpt, men hver at granskis og forfaris efther Sagens Leilighet«. Schl. R. u. G. 92 »Tingsvinde imod en død Mand, som icke sielf haver kundet svare«; 135 »at Ian iche torde understaa sig imod Loven nogen Thingsvinde at stede som angich nogen død Mand, som hverchen kunde faa Kald eller Warsel derfor«. Rosenvinge Rigens Ret Art. 30 »Ingen Dommere maa stede Ting paa den som død er«, jvfr. D. L. 5—14—47.

[2]) Ancher II. 794. Nordstrøm II. 703.

derfor Udtrykket »alz thingsvitni«, som Anders Sunesen oversætter ved: »si conventus totus affirmaverit«, og Lund St. R. 21 har »alla fire thingbenkæ«; i Valdemars Sjæll. L. III. 8 siges der om den, som vil fragaae en paa Thinge foretagen Skjødning, »tha dughæ thet hanum ey thingi igen«; E. S. L. II. 21 opstiller den almindelige Regel: »mæn mughæ æy logh gen thingswitnæ biuthæ«[1]), og ligeledes hedder det i J. L. I. 37 »gen thingswitnæ skal æi logh givæs«[2]), hvormed Thord Degn cap. 43 stemmer overeens: »contra testimonium placiti legibus se non defendat«[3]). For at sikkre sig dette Beviis for Fremtiden blev ved de paa Thinget foretagne Handlinger eller afgivne Erklæringer som oftest nogle af de tilstedeværende Thingmænd opfordrede til at paahøre, hvad der skete, for i senere forekommende Tilfælde eller paa et andet Thing derom at kunne vidne. Disse Thingsvidner ere derfor at ansee som selve Thingets Repræsentanter, og det af dem aflagte Vidnesbyrd havde samme Kraft, som om det var aflagt af hele Thinget. Saaledes forekommer det navnlig i Skaanske Lov, at to saadanne Thingsvidner afgive Vidnesbyrd om en eller anden paa Thinget, det være sig af en Privatperson eller af selve Thinget foretagen Handling eller afgiven Erklæring, f. Ex. om Børns Udskiftning af Fællesskab, Thinglysning af Slegfredbørn, og paa Landsthinget om det, der var passeret paa Herredsthinget, saaledes om en forhen afgiven Dom (Domsvitnæ)[4]). Derimod bruges Ordet »Thingvitni« vistnok i en uegentlig Betydning paa et Par Steder i Skaanske Lov om saadanne Vidner, der udsige om et Faktum, som ikke er foregaaet paa Thinget, men som de udenfor dette vare til-

---

1) S. L. I. 9; II. 13 »tha ma ænghæn logh gen gangæ, forthy at thær ær thingswitnæ til«; IV. 33; V. 31 »ær thæt thinglyust, tha ma han thæt æy dyliæ«. Jvfr. I. 30, 36: IV. 34; VI 23.

2) Jvfr. I. 38 »Thingswitnæ ær thæt at the gothæ mæn a thingi waræ witnæ thet thær the hørthæ og saghthæ«, 42, 43.

3) Jvfr. Ribe St. R. 1269 c. 28 (Er. Gl alm. St. R. 32); Kjøbenh. St. R. 1294 c. 27.

4) Sk. L. I. 18 »viti thæt fathur barns mæth thingvitni sinu, thæt æræ tue mæn« (And. Sun. I. 10 »duobus testibus testificantibus, quod interfuerint communi iure ipsius legitime promulgationi«); III. 16 (jvfr. E. S. L. I. 17); V. 38 (And. Sun. V. 15); VII. 9 »tha fare han a lanzthing mæth hæræzthingsvitni« (V. S. L. III. 13 »faræ til landzthing mæth hær'ætzvitnæ«); XVI. 2 »tviggia mannæ. thera tha varo ofna thingi ... Domsvitni« (jvfr. E. S. L. VI. 23 »thinghøringe witnæ«)

kaldte til at overvære, saasom en Ransagning eller en Opfordring til at indløse optagne Kreaturer, og disse Vidners Udsagn tillægges der da heller ikke Beviiskraft som et egentligt Thingsvidne[1]). Paa samme Maade bruges i E. S. L. I. 30 ved en Sjælegave, som ikke var skeet paa Thinge (»utæn thing at givæ«), Betegnelsen »thingmannæ witnæ« i Modsætning til egentlige »thingwitnæ«.

Fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede forekomme skriftlige Thingsvidner; saadanne bleve efterhaanden hyppigere og affattedes indtil næste Aarhundrede paa Latin. De udstedtes og forsynedes med Segl enten af nogle paa Thinget Tilstedeværende eller paa hele Herredets Vegne med dettes Segl; deslige Herredsvidner findes i vigtigere Sager endnu i senere Tid[2]), medens ellers Thingsvidnerne almindeligt bleve udstedte og forsynede med Segl af Herredsfogden tilligemed et Par andre Mænd. Ordet Thingsvidne betyder deels dette saaledes skriftligt udstedte Document, deels det i samme om selve Hovedsagen optagne Vidnesbyrd, der aflagdes af et vist Antal af dertil udnævnte Mænd, navnlig paa Jydske Lovs Omraade i Almindelighed af 8 istedetfor de i J. L. I 38 til et »fult thingsvidne« udfordrede 7 Mænd[3]); i Thingsvidneakten betegnes sædvanlig dette Vidnesbyrd som »plenum placiti testimonium« eller »et fult thingsvidne af VIII trofaste Dannemænd«. I vigtigere Sager og navnlig, naar det gjaldt saadanne Spørgs-

---

1) Sk. L. VII. 5 »tha kallæ han til tua grannæ ællær thre ok latæ thæm høræ at hanum syns ransak ok faræ sithæn til things mæth thingvitni sinu, netær hin at han syndi hanum æi ransak, stande fore mæth tyltær eth« (jvfr. E. S. L. V. 13); IX. 4.

2) Langebek scr. VI. 447 (1323), 448 (1327), 470, 481. (1334) 501 (1333); VIII. 89 (1327) »testes etiam sunt omnes de Lyherret tunc temporis prefentes in eodem placito existentes«. 224 (1328) »tota universitas Østerherret in Föör inhabitans in audientia placiti nostri«. Suhm Danm. Hist. XII. 358 (1323). Falcks Samml. III. 352 (1400 »milites, armigeri, bundones et coloni Sunderherde Alsie inhabitantes«). Dipl. coll. canon, Hadersl. 12, 13 (Ridder och swene, bynder og bokarle och alle meenhede boendis i Thyrstorphæræth« 1420). Dipl. Christ. I. S 47 (1453). Schl Rechtsg. III. Urk 33 (1433), 43 (1442 Ærø). Langeb. scr. VIII. 72 (1492).

3) Biskop Knuds Gl. III 2. Item. § XXXVIII primi libri sc. placitum est abrogatus ut patet per modernum et communem usum quo non admittuntur pauciores in testimonio placiti quam octo. Jvfr. Gl D. III. 320 (1570).

maal, hvorom der kunde forudsættes en almindelig Kundskab hos Herredsmændene, opfordredes der jevnlig 12 Herredsmænd, ikke sjelden ogsaa i dobbelt eller tredobbelt Antal, til at aflægge Vidnesbyrd. For saadanne Thingsvidner bruges Udtrykkene »Herredsvidne eller Stokkevidne, Herredsnævn eller Stokkenævn, og disse ansaaes for kraftigere end sædvanlige Thingsvidner[1]). I Henseende til Thingsvidners Udstedelse paa Landsthinget[2]) og Bythingene[3]) forholdtes der paa samme Maade som paa Herredsthingene. Ligesom det vistnok var en almindelig Regel, at der ikke maatte foretages Noget paa Thinge imod en Fraværende, saaledes findes det ogsaa gjentaget i Recesserne, »at intet Thingsvidne skulde udstedes, der gjaldt nogen Mands Ære, Liv eller Eiendom, uden at den Paagjældende dertil blev lovligen kaldet«[4]); ligeledes anvendtes den Regel, at Thingsvidnet skulde optages strax eller dog ikke længe efterat det Faktum, hvorom det skulde udstedes, var foregaaet paa Thinge[5]). Samme Kraft som Thingsvidnerne tillagdes de saakaldte Sognevidner, der paa et Kirke- eller Sogne-Stævne, i Kirken eller paa Kirkegaarden, efter det enten af den hele der forsamlede Menighed eller af et vist Antal af dertil udnævnte Sognemænd aflagte Vidnesbyrd enten udstedtes og besegledes af Præsten tilligemed nogle tiltagne Mænd eller, hvad der var sjeldnere, udfærdigedes ligesom

---

1) Dansk Mag. V. 300 (1421); IV. 17, 238 »efterthi at hun er stærkere end Thingswitne«. Fyenske Aktst. I 18, 95 »en fuld Herridsnefnd af XXIIII Dannemend.« Gl. D. I. 77, 129; II 20, 44; III. 25, 80, 81, 168, 198, 239, 240; IV. 195 Langebek scr. VI. 201; VIII. 13, 37, 135, 235. Westphalen mon. IV. 3392, 3401. Dipl. can. Had. 13 (1420 »en fult thingswinne with thrinne stokkenevend«). Schl. Recht u. Gerichtsv. 68, 71, 100, 137, 142, 146. Den af Larsen I. 1. S. 161, 531 i denne Henseende fremsatte Forskjel mellem Jylland og de andre Provindser er ikke rigtig.

2) Terpager Rip. Cimbr. 131 (1329 generale placitum Wibergense). Cod. Esrom. CXXV^{b} (1358 pl. gen. Syætandiæ). Fyenske Aktst. 98 (1384 pl. gen. Phyonie), 100, 154, 176, 180. Molbech og Petersen Danske Dipl. I. 63, 166 (1397 Skaane), 81 (1399 Sjælands fare), 163, 176, 188.

3) Terpager 27 (1335 Ribe) Fyenske Aktst. 66 flgg. (Odense), 108, 118 (Svendborg), 128, 132 (Faaborg).

4) Rosenvinge Rig. R. Art. 6. Rec. 1547 c. 8. Kold c. 14. D. L. 1—4—1; 13—28. Gl. D. III. 35.

5) Gl. D. I. 245; III 133, 184 (»for Tingsdom og da strax Tingsvinde eftertaget«) jvfr. I. 202; IV. 127

Herredsvidner paa hele Sognets Vegne og med dettes Segl[1]). I Christian d. 2dens geistl. L. Cap. 71 blev det befalet, at »ingen Sognevinde, Stocheneffnd eller Thingsvidne, som pleie at udgaa, thagis herefter uti noger Maade, men hvo som Vidne vil haffve, schulle thennom tage til Herritzthing og ingen andersteds«, ligesom der ogsaa forekommer enkelte Exempler paa, at Sognevidner bleve bekræftede paa Herredsthing; dog skete saadant ikke i Almindelighed.

§ 41.

Documenter.

Det eneste Sted, hvor der i Provindsiallovene forekommer Noget om Documenter og deres Beviiskraft, er J. L. III. 45, hvorefter der, naar Kirker eller Klostre paatalte Sjælegaver, skjelnes mellem de to Tilfælde, om det var »skrivæt i manz testament mæth gothæ mæns wittnæsbyrth« eller ei, da den Sagsøgte i sidste Tilfælde kunde bekræfte sin Benægtelse ved Kjønseed, hvorimod han i det første maatte underkaste sig Sandemænds Kjendelse. Dette var overeenstemmende med de Regler, der i Almindelighed gjaldt om Vidnesbyrds Beviiskraft og som navnlig findes i de gamle Kirkeloves og de Sjællandske verdslige Loves Bestemmelser om Sjælegaver (s. § 34). Aabne Breves Ægthed kunde afbevises ved Tyltereed[2]), og efter den ældre Beviistheori kom det derved ikke altid i Betragtning, om der vare Vitterlighedsvidner til eller ikke. Kun naar Brevet enten var udstedt eller senere lyst og bekræftet paa Thinge, og dette blev beviist ved et Thingsvidne, faldt denne Benægtelseseed bort. En Forandring heri indtraadte ved den Vidnerne overhovedet efterhaanden tillagte Beviiskraft; det blev derfor i saa Henseende af større Vigtighed ved Documenters Udstedelse udenfor Thinge at tiltage Vidner. Ved alle saavel offentlige som private Documenter omtales indtil Midten af det 16de Aarhundrede kun Seglet, og først

---

[1]) Testrup Relat. om Tingene 15 (1440). Fyenske Aktst. 188. Langebek scr. VIII. 13, 40, 47, 57, 61, 69, 82, 88, 154. Gl. D. I. 78; II. 15, 108, 151; III. 95. Aarsberet. fra d. Geh. Arch. I. Till. 22. Schlesw. R. u. Gerichtsv. 68, 71, 72. Jvfr. D. L. II.—11—5.

[2]) Thor Degn Art. 37. Jvfr. Gl. D. II. 30 (1537). S. derimod Aabenr. Skr 14. Gl. Gds. R. 11.

efter denne Tid kom det mere i Brug at underskrive dem; dog vedblev Seglets Brug ogsaa senere ved Siden af Underskriften, og i hele dette og det følgende Aarhundrede findes overalt, ligesom endnu i Christian d. 5tes D. L., Udtrykkene »Haand og Segl, underskrevet og beseglet«[1]. Ved Spørgsmaalet om et Documents Ægthed og formelle Gyldighed kom det derfor især an paa, om det overhovedet og paa vedbørlig Maade var forsynet med Segl, og der haves adskillige Domme fra hiin Tid, hvori offentlige eller private Documenter kjendes ugyldige, fordi det i saa Henseende Fornødne ikke var iagttaget[2]. Den høiere Geistlighed og Adel havde sædvanligviis tvende forskjellige Segl, et større, som navnlig indeholdt det fuldstændige Vaaben og benyttedes ved vigtigere Anliggender, Jndsegl, og et mindre, Signet eller Secret; men det ansaaes dog for tilstrækkeligt at benytte dette sidste, naar Jndseglet ikke var ved Haanden, ligesom det ogsaa i slige Tilfælde undtagelsesviis tillodes at lade Brevet forsyne med en anden Mands Segl[3]. Det er ovenfor bemærket, at Thingsvidner bleve beseglede deels med Herredssegl, deels af nogle Thingmænd, og det fremgaaer allerede heraf, at i det 15de Aarhundrede havde i Almindelighed ikke alene hvert Herred men hver Bonde sit Segl; dog blev det for Skaane endnu 1586 indskærpet, at Bønderne skulde lade gjøre Signeter, for dermed at besegle Thingsvidner m. m., forsaavidt de ikke allerede havde dem[4]. Bøndernes Segl indeholdt i Reglen deres gamle som Eiendomsmærker brugte Bomærker, og ligesom det endnu i

---

[1]) Christ. V. D. L. 5—1—1, 3, 6.

[2]) Gl. D. I. Fort. XXVI, 89, 200, 217 (eptherthi ther findis ingen Jndzegle for then forne Koningh Christians Dom»); III. 10 (1563) eptherti ... Besiglinge icke findis fast och fuldkomeligen tryckt och festede paa thedt Pantebreff ..., men alleniste et løst flydendis Indsigel, at man icke kan vide, om thedt hører till samme Bref eller ey, sameledis epther fynsk Adels Privilegier, at hves Brefve, som Sigelen er fra och ere plazerit, skal vere døde»; IV. 239 (1590) »Fuldmagtsbref unøiagtigt af thend Orsage, hans Segell fandtz ther icke foretrøgt, uanseet at thet war met hans egen Haand skreffvit och underskreffvit» 372. Schl. R u. Gerichtsv. 134.

[3]) D. Mag. VI. 212; V. 301. Gl. D. II 68 »Biscop Jørghen bestod ... att han hagde beseglet samme Breff met en Carniol og bestod thet fore sit Jndsigel, thi hand then Tidt ey hagde sit Signetthe eller Jndsigel tilstede».

[4]) Gl. D. I Fort. XXVII., jvfr. 126 (1550) »the tolff Mend af Willandtzsherret, som haffve Willandtzherrets Indsegle udi Forvaring».

den senere Tid ansaaes for tilstrækkeligt, at den, der ikke kunde skrive, alene beseglede, eller at den, der intet Segl havde, kun underskrev Documentet, saaledes forekom det ogsaa, at Bomærket tilføiedes ved Siden af Underskriften eller eventuelt brugtes istedet for Segl og Underskrift[1]). For at forebygge Misbrug af fremmed Segl var det brugeligt, at Seglet strax efter Eierens Død toges i Forvaring og enten kastedes i hans Grav eller tilintetgjordes, og at et bortkommet Signet offentlig erklæredes dødt og magtesløst[2]). I Henseende til Underskriftens Ægthed, navnlig ved ældre Documenter, anvendtes ogsaa Skriftsammenligning ved Sagkyndige[3]). Det var iøvrigt en almindelig Regel, at alle paaberaabte saavel offentlige som private Documenter maatte fremlægges i Original (Hovetbrev); allerede i en Dom af 1528 findes den i Christian den 5tes D. L. V—10—2 optagne Regel, at man »med Vidisser kan forsvare, men ikke vinde Eiendom« [4]).

§ 42.

Beviistheori.

Da Grundtanken ved de ovenfor omtalte Instituter og Retshandlinger vistnok nærmest var den, at bringe den faktiske Sandhed for Dagen, kunne de forsaavidt vel kaldes Beviismidler; derfor kan der vel ogsaa med Hensyn til den ældre Tids Rettergang være Tale om en Beviisførelse og om de i saa Henseende gjældende Regler for de forskjellige Midlers Brug, Styrke og indbyrdes Forhold. Seer man imidlertid hen til Bevisets og Beviisførelsens Betydning i den

---

[1]) Schl. Recht u. Gerichtsv. 69 (1641) »Underschriffve vi med voris Hender och Merch«; 108 »som Loven tilholder, at den som ei kand læse eller schriffve, schal sette sit Seigl under eller sit Boemerche med 2 Dannemends Hender til Vidnesbyrd«. Chr. V. D. L. 5—1—7.

[2]) D Mag. I. 18 (1477, 1502). Gl. D. Fort. I. XXVI (1559, 1565); IV 372 (1593) »om hun (Enken) icke er pligtig at udlegge hans Broders Signet och forverge medt Kjøns-Eedt, ingen Breffve thermedt at være forseglit siden han døde«. Schl. R. u. Gerichtsv. 158 (1641) »alt hvad nu fra denne Dag aff og hereffterdags ganger inden Thinge, schall forsegelis met det nye Signete og icke det gammele efter denne Dag mere at brugis eller forsegele dermet i nogen Maade«.

[3]) Schl. R. u. Gerichtsv. 80, 84, 106.

[4]) Samme Skr. 118. Gl. D. I. 89; III. 92 (jvfr. 358), 191.

nyere Tids Rettergang, hvor Grundlaget for en Retsdom er den ved Beviisførelsen om Sagens faktiske Sammenhæng frembragte Vished, der, idetmindste for en stor Deel, beroer paa Rettens Skjøn, saa viser der sig en skarp Modsætning mellem den ældre og den nyere Tid. Ved hine Midler, Tvekamp og Jernbyrd, de forskjellige Arter af Eed og selv Vidner, forsaavidt der overhovedet tillagdes deres Udsagn nogen Kraft, blev vel, som allerede bemærket, nærmest kun det faktiske Spørgsmaal afgjort; men dette skete deels umiddelbart, uden at det kom an paa Rettens Skjøn, om og hvorvidt der i det enkelte Tilfælde var en tilstrækkelig Vished tilstede eller ei, deels var dermed som oftest tillige hele Stridsspørgsmaalet afgjort ogsaa i Henseende til de retlige Følger, uden at dertil i Almindelighed udkrævedes en egentlig Dom. Da de saaledes efter Bevisets senere Betydning ikke saa meget vare Beviismidler som Midler til ligefrem at afgjøre hele Trætten, have Nogle været af den Anskuelse, at den ældre Rettergang overhovedet ikke kjendte nogen Beviisførelse, men kun Forhandlinger mellem Parterne, Angrebs- og Forsvarsmidler, hvilke tillige indeholdt Dommen eller traadte i Stedet for denne. I det Væsentlige er det kun et andet Udtryk for den samme Tanke, naar Andre have sagt, at Beviset havde en aldeles formel Betydning, eftersom det kun kom an paa den ved Lov eller Sædvane bestemte Anvendelse af et af hine Midler, ikke paa Rettens derved frembragte Overbeviisning, og efter det oven Anførte kan denne Opfattelse vel tildeels ansees for begrundet[1]). — At Retstrætter allerede i den ældre Tid i visse Sager og under visse Samfundsforhold afgjordes ved Vidneførsel, fremgaaer af Beretningen i Ansgars Levnetsbeskrivelse om den Forandring, han udvirkede i Henseende til Trætter om ulovlig Trældom[2]), og af Vitherlagsretten. Naar derimod Mange efter Saxo's Beretning have antaget, at Vidnebeviset i Almindelighed havde fuld Kraft, saa at det ikke kunde svækkes ved den Sigtedes Benægtelseseed, indtil Harald Hein indførte den modsatte Regel, saa er dette i høi Grad usandsynligt[3]), og der kan i en saadan Alminde-

---

[1]) Jvf. Rogge Gerichtsv. d. Germ. IV., VI, 93. Maurer i krit. Ueberschau V. 367. Nellemann d. ord civ. Procesm. 244.
[2]) S. ovf. S. 137 Not. 4.
[3]) Saxo l. X. p. 214 »Reo actoris jus in refellenda accusatione con-

lighed ligesaa lidt tillægges denne Beretning, som den anden, om Tvekampens Gjenindførelse istedet for Eden ved Svend Grathe, nogen Troværdighed. Det kan med Sikkerhed antages, at det først var efterat Tvekamp og Jernbyrd vare gaaede af Brug, at der indtraadte en Forandring, som navnlig viste sig i Tylteredens Forhold deels til Nævn, deels til Vidnebeviset. Ved Jernbyrdens Afskaffelse fik Brugen af Nævninger i vigtigere criminelle Sager et udvidet Omfang, og i disse Sager var da den Sigtede udelukket fra Benægtelseseden, naar Sagsøgeren betimelig ved Vidner eller paa anden Maade havde bestyrket sin Sigtelse. Iøvrigt var efter Provindsiallovene Eden med Medeedsmænd det regelmæssige Afgjørelsesmiddel saavel i civile som i criminelle Sager. I de sidste var det, dersom Sagen ikke kom til Nævn (eller Sandemænd), altid den Sigtede, der paa den ene Side var berettiget til ved Benægtelseseed at forsvare sig imod Sigtelsen uden Hensyn til et af Sagsøgeren frembragt Vidnebeviis, medens han paa den anden Side ogsaa var pligtig til, paa denne Maade at værge sig imod den blotte Sigtelse, selv naar denne ikke var bestyrket ved noget Beviis. Ogsaa i hine vigtigere Straffesager maatte han, naar Sagsøgeren ikke havde fremført Vidner og derved bragt Sagen til Nævningers Afgjørelse, frigjøre sig for den ham paasigtede Gjerning ved Eed, da han ellers ansaaes for skyldig, som om han havde tilstaaet; i Lovene gives ham overalt kun det Alternativ, enten at bøde eller at forsvare sig ved Benægtelseseed (bøtær ællær tyltereth, dülæ mæth tyltereth ællær bøtæ, bøt æth næfnd i kyn»)[1]). Fra at benytte dette sidste Forsvarsmiddel var den Sigtede udelukket i de Tilfælde, hvor enten Thingsvidne var til om Gjerningen eller han var bleven greben i dennes Udøvelse (»warthær han takin mæth«) og ført til Thinge[2]), hvortil ogsaa er at hen-

---

cessit, quam antea, testium fide subnixam, defensionis præsidio repellere non licebat«. Jvfr. Rosenvinge Retsh. § 183 not. a, Larsen I. 533.

[1]) Sk. L. III 22; V. 2, 5, 14, 16, 18, 23, 27, 28, 36; VI. 3; VIII. 1, IX. 1, 2, 5, 6, 10, 13, 17, 18; X. 1; XIII. 4—6. V. S. L. II. 12, 5, 17, 20—26, 28, 32, 36; III. 12. E. S. L. II. 4, 19, 23, 24, 27, 33; III. 11, 13, 20; IV. 10, 12 fgg.; VI. 18, 20. J. L. III. 31—36, 62. Lund St. R. 4—9, 18, 22, 55, 56. Stat. Roesk. 3, 4. Holb. St. R. 2, 3, 5, 6, 10.

[2]) Sk. L V. 1; VII. 7, 20; IX. 15; X. 2. V. S. L III. 12, 13. E. S. L II. 19. J. L. II. 87, 88, 90, 91; III. 65—67. Gl. Sl. St. R.

regne, hvis Tyven blev greben strax efter Udførelsen med Kosterne, eller at disse fandtes ved Ransagning i Nogens Huus, der forhen havde nægtet Besiddelsen[1]). I civile Sager gjaldt i Almindelighed de samme Regler, saa at den Sagsøgte var saavel berettiget som pligtig til ved Eed at forsvare sig imod Tiltalen, uden Hensyn til om denne var bestyrket ved Vidner eller ikke, og sædvanligviis bestod Forsvaret i en Benægtelseseed. Det siges derfor paa mange Steder i Lovene, at den Sagsøgte eller den Nægtende har at bestyrke sin Benægtelse ved Eed (»dyli mæth tyltereth, viti hin ær dyl«)[2]); det fremhæves baade som en Ret for ham, saaledes at forsvare sig, skjøndt Sagsøgeren havde bekræftet sin Sigtelse ved Vidner[3]), og paa den anden Side ogsaa som en Ret for denne at fordre Eden uden selv at føre noget Beviis for sin Paastand, saa at den Sagsøgte enten maatte opfylde det Forlangte eller værge sig ved Lov[4]). Men det var ikke alene i Tilfælde af en simpel Benægtelse, at den Sagsøgte var berettiget og pligtig til saaledes at værge sig, men sædvanligviis ogsaa da, naar hans Tilsvar indeholdt positive Paastande, enten nu disse ligefrem vare rettede imod de af Sagsøgeren til Søgsmaalets Begrundelse anførte Omstændigheder, eller det var nye, selvstændige Fakta, fremstillede af Sagvolderen for at afværge Sigtelsens lovlige Følger. Saaledes siger Sk. L. III. 6 om det Tilfælde, at Jord fordres tilbage under Paaskud af, at Salget var skeet i Sagsøgerens Umyndighed, at den sagsøgte Kjøber »ær nærmær vitu at the varo fuldvaghsin«, og III. 7 om den, der bliver tiltalt af Frænderne, fordi han ikke havde

14 (si quis deprehenderit furem suum), 25, 26 (absque evidenti furto). Flot. 4 (per recens factum detentus), 24, 34. Flensb. St. R. 120, 122 (gripæn mæth rof ..., ei takæn mæth færskæ gærning). Aabenr. Skr. 2 (delictum notorium), 13. Hadersl. 19—21 (gripen wither ferske Gjerning), 23, 24. Lund 9—14, 57. Roesk. 1, 2 (in facto deprehensus) Holb. 1, 4 (om han bliver greben) Ribe 2, 4, 9, 24, 25 Vib. 25 (de causis non manifestis). Kold. 1452 c. 30 (for noger hiemeligh sagh). Stubbek. 2 (manifeste deprehensi et detenti). Fdg. 1282 § 2, 1284. Gl. Gaardsr 1, 3, 7—10, 12, 13.

1) Sk. L. VII. 6. And. Sunesen VII. 3. J. L. II. 97, 108.

2) S. f. Ex. Sk L. II. 1, 4; VI. 6; IX. 3, 5, 7, 13; XI. 1; XV. 1—3, XVII. 3. V. S. L. I. 12; III. 12. E. S. L. I. 30, 34; IV. 34; V. 31, 32.

3) E. S. L. I. 30 »æn tho at witnæ ær til«.

4) Sk L. IV. 14 »bøtæ ... ællær slattæ (thrithiæ) manz eth«; IX. 5, 8; XI. 1; XV. 2, 3; XVII. 2. V. S. L. III 7, 8. E. S. L. IV. 34. Erik Gl. Vord Fdg. 1382 § 3 »mæth logh ællær mæth bøtær«.

lovbudt dem Jorden, »dyl han, sæli frændum tyltæreth laghfastæ mannæ« [1]). Ligesaa har den, der sagsøges for Bøder eller anden Gjæld eller for Misligholdelse af Contractsforhold, naar han paastaaer heelt eller tildeels at have opfyldt sine Forpligtelser, eller naar han fremfører andre Indvendinger, at bekræfte disse ved Tyltereed [2]), og det kan betragtes som en almindelig Regel, at den, der skulde udrede, tilbagegive eller erstatte Noget, naar han vedgik Hovedfaktum, ved Eed maatte angive og bestemme Summens Beløb, Tingens Værdi eller Skadens Størrelse (»late ut thæt han vil mæth tyltereth; ... at han giorthe æi mer scathæ«) [3]). Overeenstemmende med det oven Anførte var det en, ikke alene ved Vindikation, men ogsaa i andre Forhold gjældende Regel, at Besidderen kunde værge sig ved Lov [4]). Derimod findes der adskillige Tilfælde, hvor Spørgsmaalet, hvem der var »nærmær« til Eden, ikke blev afgjort efter disse almindelige Regler og Parternes processuale Stilling, men hvor enten det omhandlede Retsforholds Karakteer eller et vist personligt Forhold mellem Parterne gjorde Udslaget, saa at der paa en Maade var en lovbestemt Præsumtion for eller imod det omstridte Faktum. Saaledes var i Arveforhold den »nærmær at vitæ«, som paastod, at et Barn var levende født og døbt og at det havde overlevet sin Fader eller Moder [5]), i Henseende til Fællesskabets Omfang den, som paastod, at det var fuldkomment; det stemmer hermed, at naar det var tvivlsomt, om Jord var Arv eller Kjøbejord, var Formodningen for det Sidste, og ligesaa for Arvebed [6]); i

---

1) And. Sun. III. 1. est prestanda defensio etatem legitimam alleganti; 2. exceptione sacramento duodecimo roborata J. L. I. 34 Æn sighær hin thær saldæ at lagbodhæt war, givæ a tolf mæn eth.

2) Sk. L. V. 37; XVI 1, 3 E. S. L. VI. 2, 4.

3) Sk. L. I. 12, 14, 19; II. 4; III. 3; V. 37; VI. 1; VII. 8, 12, 19; IX. 3; XI. 4; XV. 5. V. S L. I. 12; III. 12. E. S. L. I. 33; IV. 20, 24, 33; V. 31, 32; VI. 27. J. L. I. 13, 15, 39. Ribe R. 47.

4) Sk. L. II. 9 (And. Sun. II. 3 defertur possidendi defensio duodeni iuramenti ..., probatione ..., si nepos nonpossideat, heredi proximo concedenda); III. 9—11 (And. Sun III. 3 duodeno sacramento titulo pro herede sibi defendere permittuntur); IV. 15, 17, 21; VII. 7, 8, 14. V. S. L. I. 1 § 7; III. 11. E. S L. I. 9; V. 15. J. L. I. 42.

5) Sk. L. I. 2, 4. And. Sun. I. 1 (probatione affirmanti, non neganti ... incumbente. V. S. L. I. 6. E. S. L. I. 2.

6) Sk. L. I. 26 »varæ the næst vitu ær allum villiæ vitæ til hændæ«. V. S. L. I. 2 »tha ær e then nærmær ær til rætæ hovætlotæ vil

Tvistigheder mellem Fader og Børn var den Første nærmer til Lov[1]). Ved Stridigheder angaaende Troldom havde altid den Formodningen for sig, der paastod Friheden, enten nu Nogen faktisk blev behandlet som Træl og der gjordes Paastand paa Frihed, eller Tilfældet var omvendt, og enten der var Tale om Trældoms Stiftelse eller om en skeet Frigivelse. Dog udfordredes i disse Tilfælde to Vidner ved Siden af Tyltereden[2]).

Den oven anførte Forandring, at Eden ved den Anseelse, Vidnebeviset efterhaanden havde vundet, tabte i Betydning, saa at det navnlig ikke tilstedtes den Sagsøgte imod et af Sagsøgeren ført Vidnebeviis at værge sig ved Lov, hvoraf der allerede i flere partikulære Love fra det 13de Aarhundrede findes Spor, maa vistnok for en stor Deel tilskrives Geistlighedens og den geistlige Rets Indflydelse[3]). Allerede Kjøbenhavns Stadsret af 1294 tillægger i Almindehed Benægtelseseden i Forhold til Vidnebeviset en kun subsidiær Betydning. At Sagsøgeren havde en saadan Ret til at udelukke den Sagsøgte fra at bruge dette Forsvarsmiddel, og at Vidnebevisets større Anseelse og Vægt overhovedet efterhaanden i Praxis anerkjendtes i videre Udstrækning, derom findes vel det ældste Vidnesbyrd i den under Benævnelsen **Rigens Ret** bekjendte Samling af Retsbestemmelser, der især ved Landsthings- og Herredagsdomme vare fastsatte, og her udtales det som almindelig Regel, at Sagsøgte ikke kan værge sig ved Lov imod et af Sagsøgeren ført fuldt Beviis[4]). Dog fremgaaer det af adskillige paa Landsthingene og det Kongelige Retterthing afsagte Domme, at Praxis gjennem hele det 16de Aarhundrede i denne Hen-

---

vitæ ... til iafnæth». E. S. L. I. 23, 35 »nærmær at sighæ at arf bet swa sum logh war, æn hin at dyliæ». J. L. I. 15 »barn ær e nærnær at wtthæ sic i fællægh æn the at witnæ thæt fra». Jvfr. Sk. L. IV. 1 (Markfællesskab) »the vitær vitu ær allum viliæ vitæ til hændæ». V. S. L. II. 47. Sk. L. XV. 5 (bondæn ællær brytin) »tha ær thæn næst loghum at vita mæth tyltærethe, ær bathum vil vita til fælæghs».

[1]) V. S. L. I. 1 § 3 »fathær nærmer allæ genmæle»; I. 2. E. S. L. I. 8, 23.

[2]) Sk. L. VI. 11. And. Sun. VI. 10, 13 (Si quis existentem in possessione servitutis alleget liberum ..., si quis in possessione libertatis conversatus ad servitutem requiratur). E. S. L. V. 10, 12; jvfr. I. 36

[3]) S. Pavebreve 1218 og 1239.

[4]) **Rosenvinge** Danm. Rig. R. Art. 9 og S. 29.

seende var meget usikker og vaklende. Saaledes haves Domme af 1541 og 1591, der tilstede den Sagsøgte at forsvare sig ved Lov imod et af Sagsøgeren ført Vidnebeviis; men fra samme Tid er der andre Domme, hvori den modsatte Regel udtales, at Lov ikke maa gives imod Vidnesbyrd[1]). I Christian den 3dies Recesser, der optoge flere allerede af Christian den 2den givne udførligere Forskrifter om Vidneførselen og tillige indeholde Klager over Misbrug af Eed og flere derimod rettede Bestemmelser, foreskreves det ogsaa, at den, der sigtede en Anden for nogen »uærlig« Sag og ikke kunde bevise sin Paastand, skulde »deles for en Løgner«, og i den anførte Rigens Ret findes Sagsøgerens Forpligtelse til at føre Beviis i videre Omfang anerkjendt og forudsat[2]). Men først ved Christian den 4des Lovgivning bleve de nyere Regler i begge Retninger udtrykkelig fastsatte, idet den indtil da forekommende Misbrug af Eden, navnlig i den Retning, at et fuldstændigt Vidnebeviis kunde svækkes ved Eed, ophæves og det bestemmes som almindelig Regel, at ingen Eed skal være tilladt, med mindre den først tilstedes eller paalægges af Dommeren, »naar hannem synis Sagen det at udkreffve efter Loug og Ret«, og at Sagsøgeren skal føre Beviis eller idet mindste frembringe »vis Formodning« for sin Paastand, i hvilket sidste Tilfælde den Sigtede skal frie sig ved Eed[3]). Denne var nu i Forhold til Vidnebeviset kun et subsidiært Beviismiddel, der ikke kunde anvendes imod et af Modparten ført fuldstændigt Beviis, men heller ikke kunde forlanges, med mindre der var tilveiebragt nogen Sandsynlighed for Sigtelsen; til dette Forhold henpeger Ordsproget »Vinder schall gaa og Lov schall staa« eller »Louwen staar og Retten gaar«[4]). Om der i et enkelt Tilfælde var tilveiebragt et fuldkomment Beviis eller dog en saadan Formodning, at der var tilstrækkelig Grund til at paalægge en Eed, beroede paa Rettens Skjøn.

---

1) Gl. D. I. 63; III. 320; IV. 283, 312.

2) Chr. II. geistl. L 66—71; verdsl. L. 21—25. Rec. 1537 c. 5, 6; 1547 c. 10; Kold. 20. Rosenvinge Rig. Ret Art. 14, S. 31, 47. Gl. D. I. XXV; IV. 353.

3) Frdg. 31. Marts 1635 Art. 5. Rec. 2—6—20, jvfr. 2—3—15. Schl. R. u. G. 81 »og om samme Beviis icke fremkommer, da erbyder jeg mig med min Low og 12 Mands Eed mig at befrie«; 95, 112, 138, 142 »kand ei heller nogen Louw imod Vidner giffve«.

4) Ekenberger hos Westphalen monum. IV 1895, 1918. Schl. R. u. Gerichtsv. 165.

§ 43.

Thingene. — Herredsthing og Sysselthing[1]).

Som allerede ovenfor bemærket (§ 26), findes i hele den ældre Rettergang en overalt fremherskende Offentlighed. Alle Retssager forhandledes og afgjordes paa de offentlige Forsamlinger, Thing, som holdtes i Landets større og mindre Dele og Distrikter; i Provindsiallovene nævnes Herredsthing, Sysselthing og Landsthing[2]). Herredsthinget bestod af alle tilstedeværende Herredsmænd, d. v. s. i Herredet bosatte fribaarne Mænd, som derfor kaldtes Thingmænd. I deres Paahør og under Tilsyn af dem blev Sagen paa de ovenfor omtalte Maader forhandlet og afgjort mellem Parterne; de afgave de i saa Henseende fornødne Kjendelser, f. Ex. med Hensyn til Terminer og Frister[3]), og, forsaavidt en egentlig Dom var nødvendig, udøvede de en dømmende Myndighed, saavel i criminelle Sager, navnlig naar Forbryderen var greben paa fersk Gjerning[4]), som i civile Sager, naar den Sagsøgte aldeles udeblev og ikke heller mødte paa fjerde Thing for paa lovlig Maade at forsvare sig imod Sigtelsen[5]), eller naar han ikke præsterede, hvad der efter den forudgaaende Retsforhandling paalaae ham[6]). Paa Grund af denne dømmende Myndighed kaldes Thingmændene hos Anders Sunesen juridici[7]). Thingmændene afgave ogsaa Thingsvidner om hvad der var passeret paa Thinge; men som

---

[1]) Ancher II. 747—799. Rosenvinge Retsh. II. § 186., Larsen I. 2. S. 305 flgg.

[2]) And. Sunesen II. 4; VII. 1, 6; XIII. 1 kalder Herredsthing jus provinciale, Landsthing jus generale.

[3]) Sk. L. II. 14 »læggæ thingmæn lagh dagh fore«; IV. 20 thingmæn læggi lagh stæffnu«; VII. 7 »tha læggi thingmæn fæmt fore«. E. S. L. III. 25 flgg.; IV. 21—23; V. 20; VI. 23.

[4]) Sk. L VII. 1, 3 »sum thingmæn dømæ til«, 9, 15, 20, 21, 23. V. S. L. III. 13 »hans huth af hanum dømæ, um thingmæn vilæ ... thingmæn aghæ at dømæ«. J. L. II. 87 »oc umbozman havæ thingsdom til, wat han havær forgørth mæth tylikæst styld; 88 »utæn domæ«.

[5]) Sk. L. IV. 20 »thingmæn døme han withær iortho wærn«; IX. 4 tha dømæ thingmæn han sakløsæn ær innam hafir«.

[6]) Sk. L. XIV. 4 »Sitær man kuær — ok vil æi rethæ — thingmæn dømæ hanum«, XVII. 8. E. S. L. VI. 11 »wil hin æy ræt gøræ — tha mughæ thingmæn wæl hanum hans ræt utdømæ«; 23. J. L. II. 59 »æi skal nam takæs utæn thingsdomæ«, 61 »thol han domæ«.

[7]) A. S. IV. 16; VII. 4, 6, 11, 14; IX. 5. 11; XIII. 1; XIV. 1; XVII. 5, 6.

ovenfor bemærket, udnævntes der ikke sjelden i enkelte Sager nogle Thingmænd for at paahøre, hvad der skete og for i paakommende Tilfælde at vidne derom, hvorfor de kaldes Thinghørere[1]). Det var vistnok en Følge af Folkets aftagende Deelagtighed i de offentlige Forhandlinger og navnlig i Retspleien, at det ansaaes fornødent, udtrykkelig at bestemme hvor mange Thingmænd der udkrævedes til Thingets Afholdelse; efter E. S. L. III. 22, 23 skulde der idetmindste være 12 og til et extraordinairt Thing paa en Helligdag (innæn hælgh) 24 Mænd, og i Jylland maatte efter J. L. I. 38 »minnæ æn siu mæn æi thing haldæ«. Ligesom nu Thingmændenes selvstændige Deeltagelse i Retspleien efterhaanden tabte sig, saaledes tiltog derimod de kongelige Embedsmænds Indflydelse og Myndighed. Efter Provindsiallovene havde »kunungs umbuzman.« (exactor regis) vel at føre Tilsyn med Rettens Pleie, især i criminelle Sager, men han havde ingen dømmende Myndighed; det udtales udtrykkelig paa flere Steder, at han skal lade Thingmændene dømme, og end ikke hans Nærværelse var nødvendig til Thingets Afholdelse[2]). Han havde at eedfæste Sandemænd og Nævninger, at tilholde dem til deres Pligters Opfyldelse og i visse Tilfælde at udnævne dem[3]), at sørge for Thingsdommes Fuldbyrdelse i Henseende til Forbryderes Fængsling, Løsladelse eller Afstraffelse[4]), samt at varetage og paatale Kongens Rettigheder, især til Bøder[5]). Allerede i J. L. II. 89 forekommer Ombudsmandens Fuldmægtig under Benævnelse af »undersoknær«, og i Christopher den 2dens Haandfæstning 1320 § 33 gjøres det den Kongelige Foged eller advocatus, som han nu sædvanligviis kaldtes, til Pligt at beskikke en Bonde af samme Herred til

---

[1]) E S. L. VI. 23 »thingmæn sculæ tha næfnæ thinghøringe ... tha sculæ thinghøringe thet witnæ næste thing æfti«. J. L. I. 50; II. 96. Thor Degn 78.

[2]) Sk. L. IX 23 (VII. 15); And. Sun. VII. 11 »Furis condempnatio iuridicorum, non exactoris subiacet potestati«. J. L. II. 88. V. S. L. III. 13 »um han ær a thingi«. Jvfr. E. S. L. III. 22. T. D. »si advocatus vel eius officialis non sit in placito«.

[3]) E. S. L. IV. 37. Vald. II. Fg. om Jernb. Afsk. »Æn combir thet at men threttas um sakir ther a thinge warthæ deldæ, tha skal war umbuthsman at thy samma thingi nefna tolf men at løza the thretta therre imellum«. J. L. II. 4, 51, 52, 54; III. 64.

[4]) Sk. L IV. 9; VII. 21. V. S. L. III. 13. J. L. II. 87–89. Jvfr. Nielsen Sysselinddel. 37.

[5]) Sk. L. V. 25; VIII. 2, 3. E. S. L. III. 28; VI. 5, 8–13, 20–27. Jvfr. Erik Gl. Nyb. Fg. 1284.

sin Fuldmægtig (ut bundonem illius hærreth suum substituat officialem), hvilken Bestemmelse gjentoges i de senere Haandfæstninger[1]; i det 14de og det følgende Aarhundrede nævnes derfor ofte advocati regis eorumque officiales, og disse sidste kaldes da: Herredsfogder. At Kongens Embedsmænd efterhaanden udøvede en dømmende Myndighed, der senere gik over til Herredsfogderne, er utvivlsomt; men hvorledes og hvornaar de have faaet denne Jurisdiktion, lader sig ikke med nogen Vished angive. Rigtignok omtales den allerede i den Forordning eller Samling af Bestemmelser, der tillægges en Kong Christoffer og vel tildeels ere fra Christoffer den 1stes Tid; men herom er Alt for uvist til at man deraf kan udlede Noget[2]). Erik Glippings Haandfæstning af 1282 § 11 bestemmer kun, at Embedsmændene (officiales nostri — amænts mæn) ikke skulle stævne Nogen uden til rette Thing (ad iusta placita nec coram se), hvilket ligeledes gjentages i Kg. Olufs Haandfæstning § 24, men heraf kan ialtfald ikke sluttes mere, end at de maaskee undertiden have tiltaget sig en dem ikke tilkommende Myndighed. Til det anførte Sted i Christoffer den 2dens Haandfæstning har rigtignok Hvitfeld (S. 412) et Tillæg, hvorefter Embedsmandens Fuldmægtig »skal Thing sidde udi hans Sted, om han ey gider kommet eller det er hannem selff anrørindes«, og til Olufs Haandfæstning § 34 tilføier han (S. 559) »for en Dommer«; men i selve Haandfæstningerne findes Intet herom. Ligesaa anføres i den danske Oversættelse af Valdemar den 4des Forordning af 1354 hos Hvitfeld (509) Herredsfogden som den, der tilligemed Modparten skulde stævnes til Landsthing, men i selve Forordningen § 7 nævnes kun »placitum sui hæreth«, ikke Herredsfogden. Heller ikke beviser Thord Degns Art. 20 (de iniusto iudicio) Noget med Hensyn til en saadan af Embedsmanden udøvet Jurisdiktion; thi selv i den latinske Text findes Ordet »exactor« kun i enkelte Haandskrifter, hvorimod andre Haandskrifter ere aldeles overeenstemmende med den ældre danske Text Art. 10 (8), som kun siger: »dømer nogher uret dom« eller »um man dømmer uret dom«. Herredsfogder forekomme, idetmindste under dette Navn, først i det 15de Aarhun-

[1]) Valdemar Eriks. 1326 § 35. Oluf 1376 § 34.
[2]) Ancher II. 768. Rosenvinge II. 169; Rig. Ret og Dele 21. Larsen I. 1. S. 284.

drede[1]), og i Christian den 1stes Privilegium for Jylland af 1466 siges, at de skulle »ey annet gøre en sidde dom oc holde thing retfærdigt«. Efter Christian den 2dens og de følgende Kongers Haandfæstninger var det de kongelige Lehnsmænds Pligt at beskikke Herredsfogder, som skulde »schicke hver man logh oc ræth uden wild« samt udøve Jurisdiktion paa eget Ansvar. De kongelige Embedsmænd eller Lehnsmænd havde som Følge heraf ingen dømmende Myndighed, men kun et almindeligt Tilsyn med Rettens Pleie, hvorfor ogsaa Herredsfogderne for dem skulde aflægge Eed paa »at dømme retfærdeligen« og tilholdes af dem at opfylde denne Pligt, men ikke deri lade sig »forhindre« af Lehnsmanden[2]). Nævninger og Sandemænd vedbleve at afgjøre de til deres Kjendelse udtrykkelig henviste Sager, og ifølge den Dronningborgske Rec. af 1551 c. 5 samt Kold. Rec. c. 13 skulde Herredsfogden, naar Nogen skulde »dømmes til Døden, tiltage beste Thingmænd og self met thennom dømme til eller fra«; men han maatte ikke udnævne andre Domsmænd for derved at frigjøre sig for Ansvaret[3]). Thingmændene vare iøvrigt nu blevne til blotte Thinghørere eller Retsvidner. Dog kunde Herredsfogden, naar han i et enkelt Tilfælde selv var forhindret, overdrage sin Myndighed til en Anden, og i Thingsvidner forekommer det ikke sjelden, at en Anden har fungeret som Thingholder i Herredsfogdens Sted, men senere maatte en saadan Bemyndigelse i deslige Tilfælde kun gives af Lehnsmanden[4]).

Allerede i et Thigsvidne af 1440 forekommer en Herredsskriver; men der hengik endnu en rum Tid, forinden faste Skrivere bleve ansatte. I Christian den 2dens geistl. L. c. 40 gjordes det Herredsfogden til Pligt at skaffe sig en god Skriver, som skulde optegne Alt, hvad paa Thinge skete, og aflægge Eed til Kongen. Disse Thingskrivere,

---

[1]) S. Thingsvidner i D. Mag. VI 70 og hos Testrup Rel. om Ting. 9 fgg. Jvfr. Ancher II. 779.

[2]) Chr. II. geistl. L. 35, 39. D. 2den Rec. 1533; Rec. 1536; 1537 c. 17; 1547 c. 3. 5, 6; Kold. c. 6, 7, 8.

[3]) Jvfr. Gl. D. I. 251 »tog Dannemend til sig og sagde de paa saa aff for Rette«; II. 24, 65; III. 160. Chr. V. D. L. 1—5—19.

[4]) Tingsv. af 1440 i D. Mag. VI. 70 »den Dag i Fogedes Sted paa Vondsild Herreds Thing«. Gl. D. III. 44. — Fdg. 14. Mai 1636 Art. 3. St. Rec. 2—6—18 »sette den, Rettighed dertil haffver, en anden boesat oc vederheftig Dannemand isteden igien, om saa lenge Bestillingen kand betiéne«.

Herredsskrivere eller Herredsthingskrivere forudsættes nu overalt i Recesserne, hvor der gives yderligere Bestemmelser om Thingbøgerne, i hvilke alle Domme, Vidneacter og andre Breve skulde indføres og som efter Skriverens Død eller Afgang skulde indlægges i »Fierdings-Kirke eller Landekiste eller anden god Forvaring«[1]).

Thingene holdtes længe under aaben Himmel paa de fra gammel Tid dertil bestemte Steder, hvilke ikke maatte forandres uden Kongens og alle Herredsmænds Samtykke[2]). Den egentlige Thingplads var i den ældste Tid sædvanligviis betegnet ved en Steenkreds, senere afpælet ved fire Pæle eller Stokke, hvoraf de ofte forekommende Udtryk »inden, uden de fire Thingstokke, Stokkemænd, Stokkenævn« have deres Oprindelse. Christian den 2den bestemte i geistl. L. c. 37, at der, for at Thingets Afholdelse ikke skulde forhindres ved Uveir, i dertil passende Byer skulde bygges Thinghuse; men i Christian den 4des Tid blev det anordnet, at disse skulde forflyttes fra Byerne til andre beleilige Steder, »for at forekomme Uskikkelighed med Drik og andet saadant«, og det blev forbudt at bygge Krohuse ved Thingstedet[3]). — Thinget synes allerede tidlig at være holdt paa en bestemt Dag om Ugen, og efter Eriks S. L. var den lovlige Tid fra midt om Formiddagen til Midaften; navnlig var det altid en almindelig Regel, at Thing ikke maatte holdes og overhovedet ingen Retshandling foretages før Solens Opgang eller efter dens Nedgang. Naar Thinget engang var hævet, maatte det ikke sættes igjen paa samme Dag[4]). Den Regel, at der ikke maatte holdes Thing paa

---

1) Rec. (1529 c. 2; 1547 c. 8); 1551 c. 3 (13); Kold. c. 11 (16); Forord. 30. Marts 1568; St. Rec. 2—6—24. Jvfr. Gl. D. I. 83, 199, 231; III. 79, 130; IV. 171.

2) E. S. L. III. 22 »Stathæn ær thæn ræt thær konung havær givæt ok the alle givæ ia wethær thæri hæræth æræ ... thæt ma ok æy annær stath skyutæs utæn mæth allæ hærætз mænnæ williæ«. Jvfr. Nielsen Sysselinddel 20.

3) Rec. 1615 c. 34. St. Rec. 2—6—6, 19. Jvfr. Chr. V. D. L. 1—3—2, 3.

4) E. S. L. III. 22 »Timæn thæt ær thærræ laghdaghæ, thæn thær the hawæ hafft af ærældæ ok thæn dagh thæt skal wæræ fran mithmorghæn ok æy ma han længær wære æn til mithaften«; III. 26 »i thæt hæræth, thær hærætzthing ær a thorsdagh.« Christ. III. geistl. L c. 39 »om Sommeren fra otte slar och saa gansche Dagen igiennem til alle Sager er sliit och om Vinteren fran ny slaer til Aften«. Gl. D. III. 322 »til Soel-

hellige Dage og Tider, findes overeenstemmende i ældre og nyere Love. Som saadanne Tider nævnes i Provindsiallovbøgerne og senere Love især følgende: Julehælg fra 1ste Advent Søndag til 13de Jan. (a principio adventus domini usque octavas epifanie); Faste- og Paaskehelg fra septuagesima til Quasi modo geniti: Pintseugen; Høsthelg fra 29de Juli til 29de Sept. (a festo beati Olavi usque festum beati Micaelis) og Ledingshelg, naar et Krigstog fandt Sted. Faldt en Thingdag ind paa en Helligdag, skulde den udsættes til næste Søgnedag. Undtagne fra denne Regel vare dog Tyvs- og andre criminelle Sager, ligesom visse civile Sager, der fordrede hurtig Afgjørelse og derfor ogsaa maatte foretages paa en Helligdag [1]).

Paa Thinget og paa Veien til eller fra Thinge, saa langt det kunde sees fra Thinget, nød Enhver en særdeles Thingfred, saa at alle Forbrydelser eller Voldshandlinger, som der bleve udøvede, medførte en haardere Straf; dog skulde, efter Thord Degn, Sagen paatales paa samme eller, naar Thingfred var brudt paa Hjemveien, paa næstfølgende Thing. Saadan Thingfred nød ogsaa den, der sigtedes for en Forbrydelse, men ubunden mødte paa Thinge, og den, der paa samme Thing var erklæret fredløs. I Christian den 3dies Recesser fastsattes ogsaa Straffe for Ulydighed og anden Uskikkelighed for Retten [2]).

---

gang»; 330; IV. 249 »førend Soel er gangen til Bierge». Schlesw. R. u. Gerichtsv. 73, 78, 163; ogsaa i de Svenske Prov. Lovb. »sidhæn solin er upgangin ok før æn han sæts». Chr. V. D. L. 1—3—5, 1—7—4.

[1]) E. S. L. III. 23, 24. Sk. Kirkel. 14. Sk. L. VII. 16 And. Sunesen VII. 15. J L. II. 6 »forthy at morthær oc thiuf oe ransmæn skulæ aldrik frith havæ mæthæn the frithæ ængi man»; 83. Helsingb. St. R. 42. Rosk. St. R. 5. Rec. 1551 c. 1. Kold. 3. St. Rec. 2—6—4. Chr. V. D. L. 1—3—4. Jvfr. Rosenvinge Danm. Rig. R. Art. 18, 19, 21 og S. 32. Larsen I. 1. S. 94.

[2]) V. S. L. II. 30 »... hva sum brütær frith a thingi, tha a han at bøtæ fürtüghæ marc oc kunung fürtüghæ marc». Orbodem. 1 ... »thingfrith brut a thinge ellir a thing wey til things og fra thing». E. S. L. II. 6, 21 »a thingæ ællær swa nær thing at man ma se af thing til»; 22 »frithløs man ma æy thingsfrith nytæ utæn hans frith warthæu thæn samæ dagh takæn»; 26, 33 »fran sin eghæn rætæ wægh ok til things tha a han at havæ frith ok swa æftær af thing ok hem til sin eghæn rættæ wægh». J. L. II. 91 »hwat sak sum man givær annæn, tha ær man skuldugh at hawæ frith til things og fra»; III. 22 »a thingi æth a thing wægh». Thord D. 31 (73). Rec. 1547 c. 4, 9. Kold. 10, 23. Jvfr. Gl. D. I. 24; III. 328; IV. 206. Schlesw. R. u. Gerictsv. 164.

Med Hensyn til Sysselthingenes egentlige Betydning og deres Forhold til Herredsthingene hersker den samme Uklarhed, som om selve Sysselinddelingen (§ 16). I Jydske Lov omtales Sysler I. 1 og II. 57, hvorefter Kjønsnævn skulde være af samme Syssel; ogsaa om Ransnævningerne hedder det, at de fratraadte denne Stilling, naar de flyttede fra Syslet, og efter I. 37 kunde Skjødning ikke blot foretages paa Herreds- eller Landsthing, men ogsaa paa Sysselthing. Hos Thord Degn Art. 31, 38 (73, 89) nævnes Sysselthing med Hensyn til Thingfred og en Piges eller Enkes Lovbydelse til hendes Paarørende om at blive gift. Efter Valdemar Atterdags Forordning 1354 § 7 kunde Voldshandlinger ogsaa paatales paa Sysselthing, og i videre Omfang sees en lignende Regel at gjælde efter Privilegiet for Kolding 1452 § 22[1]). De Thingsvidner, der haves fra adskillige Jydske Sysselthing fra det 14de og 15de Aarhundrede, angaae vel alle Skjødning af Jord og Eiendomsforhold, men de anførte Steder vise, at ogsaa Retstvistighedcr kunde paatales og afgjøres paa dem. Ligeledes sees det, at paa Sysselthingene vare som oftest især Geistlige tilstede og geistlige Sager forhandledes der; men heller ikke dette var udelukkende Tilfældet, og overhovedet er det Nærmere derom ikke bekjendt[2]). Til Forskjel fra Herredsthing (pl. provinciale) og Landsthing (pl. generale) brugtes for Sysselthing ofte Udtrykket placitum commune.

§ 44.
Landsthing.

Fra gammel Tid havde Landets Hovedprovindser: Skaane med Halland, Bleking og Bornholm, Sjælland med Laaland, Falster og Møen, Jylland med Fyen, Langeland, Samsø m. m., deres Provindsialforsamlinger eller Landsthing, hvor offentlige og vigtigere private Anliggender bleve forhandlede, navnlig ogsaa Retsstridigheder afgjorte, og som holdtes for Skaane i Lund, for Sjælland i Ringsted

[1]) Aalb. St. R. af Valdemar IV. og Privil. for Viborg 1440 § 17, hvoraf hiin § 22 iøvrigt kun er en Oversættelse, nævnes ikke Sysselthing, men Landsthing.

[2]) Suhm XII. 358 (1323 in pl. Jellingsyssel. Scr. r. d. VI. 447, 70, 481, 489 (Aby Syssel 1323, 27, 34, 65). Testrup Rel. om Ting 16 (Jellingsyssel 1418). D. Mag. IV. 16 (Jellingsyssel 1486). Jvfr. Ancher II. 758. Larsen I. 1. S. 122, 162. Nielsen Sysselindd. 23, 31 og Till. 1—11.

og for Jylland i Viborg[1]). Men efterhaanden, tildeels allerede tidlig, opstod særskilte Landsthing for de mindre Distrikter, saaledes forekomme de for Halland, Bleking, Bornholm[2]), for Møen, Laaland og Falster[3]), for Fyen, Samsø, Langeland, og for Sønderjylland i Urnehoved[4]). Disse mindre Landsthing, som ogsaa omtales i den s. k. Instruktion om Rigens Ret og Dele, synes at have været underordnede de større, idetmindste kunde der fra Urne Landsthing appelleres til Viborg, og fra Møen Landsthing appelleredes der endnu 1586 til det Sjællandske[5]). I Jylland holdtes Landsthinget om Løverdagen, hvilket i J. L. II. 8 forudsættes som almindelig Regel og ogsaa findes i alle senere Landsthingsakter; det Samme var Tilfældet i Fyen, hvorimod Samsø Landsthing holdtes om Mandagen. Løverdagen var ogsaa Thingdag i Skaane[6]) og vel ligeledes i de mindre Skaanske Distrikter, idetmindste paa Bornholm. I Sjælland derimod holdtes Landsthinget om Onsdagen, saavel det almindelige i Ringsted, som ogsaa de mindre for Møen, Laaland og Falster[7]). I Henseende til Dagstiden gjaldt i Almindelighed de samme Regler som for Herredsthingene. I Christian den 2dens geistl. Lov c. 37 foreskrives, at »hvert Landsthing skal holdes een Gang hver halv Maaned«, hvilket allerede i ældre Tid synes at have

---

[1]) Ancher II. 844. Larsen 233, 293. Jvfr. Aschehoug I. 57.

[2]) Det Hallandske omtales allerede i Knytlingss. c. 28, en Dom af en Landsdommer i Nørhalland fra 1540 anføres Gl. D. I. 149; Synderhallands Landsthing 1561 s. St. 291; Landsdommer i Synder- og Nørre-Halland IV. 156, 327. Bleking Landsth. 1513; Bornholm 1432, D. M. III. 229; gl. D. II. 38, 311.

[3]) Møen Scr. r. d. IV. 501, gl. D. I. 144; IV. 86. 312. Laaland og Falster 1414 Scr. r. d. IV. 355; 1452 Hofman Fundat. VI. 194; gl. D. I. 10, 274, 287; II. 209, 283; III. 94, 117, 256; IV. 165, 330, 381, 448. Hist. Tidskr. II. 129, 130, 145, 151, 172.

[4]) Om Fyen s. Aktst. I. 98 (1384), 100, 140, 131; Suhm XIV. 543 (1387). Dipl. Flensb. I. 494. Gl. D. I. 157, 211, 250 m. fl. Samsø 1424, 1445 D. M. III. 181. Langeland Kirkehist. Sml. I. 49 (1477). Gl. D. II. 116, 309; IV. 183, 372. Om Urnense placitum s. Schl. Rechtsg. I. 52.

[5]) Rosenvinge Rig. R. og D. 37 »Fyen, Skaane og andre smaa Lande«. Hvitfeld 241. Gl. D. IV. 86. Jvfr. II. 192.

[6]) Skaanske Kirkel. i Sl. »Thæunæ ræt war sattær a thæn løghiært dagh«. Molbech dipl. I. 11, 63, 66, Gl. D. I. 20.

[7]) Sjæll. Kirkel. i Sl. »a then othensdagh«. Er. S. L. III. 26. S. Resen Vitherl. 566. Suhm XIV. 190, 526. D. M. V. 294, 300, 319. Gl. D. I. 29; III. 117; IV. 86, 355. Larsen 123.

været Regel[1]), og efter c. 43 skulde Landsthinget begynde om Sommeren Kl. 8 og om Vinteren Kl. 9 og fortsættes indtil alle Sager vare afgjorte, om det end varede flere Dage. Ifølge Christian den 4des Reces 1516 c. 3 skulde det begynde en Time tidligere, og dette gjentoges i st. Rec. 2—6—4, hvor det tillige paabødes, at alle Landsthing skulde holdes om Onsdagen[2]).

Efter Provindsiallovene skulde vigtige criminelle Sager strax behandles paa Landsthinget; Skaanske Lov og Valdemar II's Forordning om Jernbyrds Afskaffelse nævne kun Drabssager, Eriks S. L. III. 25 alle fyrgetyve Marks Sager saavelsom dem, der medførte Fredløshed, og dermed stemmer J. L. II. 3, hvor det siges, at Sandemændene om Manddrab, Voldtægt, Hærværk, Afhug og Voldførsel skulde sværge paa Landsthinget; i Tyvssager giver V. S. L. III. 13 den Bestjaalne Valget imellem Herredsthing og Landsthing. Hvorledes iøvrigt Forholdet mellem Herredsthingene og Landsthinget i Almindelighed var, kan ikke bestemmes, og Lovbøgerne indeholde kun Lidet derom. Sk. L. IV. 6, 9 giver Valget med Hensyn til Stridigheder om Almindingers Opdyrkning eller om Rebning; E. S. L. siger, at mindre criminelle Sager, saasom Ran og Saar, først skulde behandles paa Herredsthinget, forinden de maatte paaklages paa Landsthinget, saa at dette dannede en anden Instants[3]). Dette findes i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede som en almindelig Regel[4]), men efter den 2den Reces 1533 kunde Herredsfogden dog paa Grund af Sagens Vanskelighed henvise den til Landsthinget, hvilket efter de senere Recesser ikke var tilladt[5]). Betydelige criminelle Sager synes endnu senere

---

1) J. L. II. 6. 2) Chr. V. D. L. 1—3—6.

3) Sk. L. IV. 6 »kallæ ... til hæræzthing ... ællær til lanzthing«; 9 »faræ thæn ær kæræ ofnæ hæræzthing ællær a lanzthing«. E. S. L. III. 25 »ok ænghæ annæt mal, hwærkæn ran ællær saar, tha a man mæth rættæ a landzthing at delæ, førræ æn thæt havær wæræt fuldelt a hæræthzthing, tha ma han sithæn mæth thæt til landzthing faræ«. Jvfr. Sk L. VII. 4 »hæræzthing ..., far bondæn ængin thænnæ stathæ ræt af thæn takne, tha føræ han til lanzthings«.

4) Hdf. Christoffer II. § 28 »primo ad placitum sui hæræth et, si inde provocaverit, placitum generale«. Vald. Eriks. 23.

5) Chr. II. gstl. L. 39. 2den Rec. 1533 »Waare och nogen Sag saa swar och hannom uforstandelig, at hand icke trøste seg at dømme retferdeligen therpaa, tha skall hand then indsette for Lantzdommer til Landzthing«. Rec. 1537 c. 17, 1547 c. 3, Kold. 8, Kallundb. 1, 4. Rosenvinge Rig. R. S. 38.

at være i første Instants blevne paakjendte paa Landsthinget, idetmindste findes der flere saadanne Tilfælde fra Slutningen af det 16de Aarhundrede, hvor Nævninger svore paa Sjællands Landsthing, og Sandemændene svore stadigt i de til dem henviste Sager paa Landsthinget[1].

Det første Landsthing, som holdtes i det nye Aar strax efter 12te Dag Juul eller Helligtrekongersdag, kaldtes i Jylland ogsaa Snapslandsthing. Dette Ords Oprindelse er ubekjendt, og navnlig kan Rosenvinges Forklaring, hvorefter det afledes af det jydske Ord »snap« d. e. snar, hurtig, fordi det blev sat saasnart alle Hjemthing vare holdte, neppe være rigtig, eftersom der ogsaa nævnes Snaps- Herreds-, By- og Birkething. I Forbindelse med dette Landsthing stod et Marked og en almindelig Omslagstermin, som blev forandret ved Forordn. 1ste Aug. 1671[2]. I Fyen holdtes det første Landsthing strax efter »XX Dag Juul« (13 Jan.), og i Forbindelse dermed stod ligeledes Omslagsterminen og den af den Fyenske Adel holdte Forsamling, der kaldtes Landemode[3]. Ikke alene i Jylland og Fyen, men ogsaa i de andre Provindser ansaaes overhovedet det første Thing efter en af Helligtiderne, Juul, Paaske og Pintse, som særdeles vigtigt og som det, hvor man regnede paa, at hele Almuen mødte, især vel fordi der paa disse Thing hyppigst forkyndtes almindelige Anordninger og behandledes andre offentlige Anliggender[4].

---

[1]) Gl. D. III. 117; IV. 356. III. 37, 127; jvfr. III. 87, IV. 86. Rosenvinge Rig. R. Art. 20 og S. 34.

[2]) Thestrup 29, 33 »1442 Viborg Landsthing Søndagen (?) næst efter 12 Dag Jul, som kaldes Snapsthing«; jvfr. J. L. II. 51, 54, 78 (thet thing ther nest ær æftær tolftæ dagh). Gl. D. II. 303, III. 123 (1561, 1571 paa Viborg Snapslandsthing), 136, 158, 182 (Snapsbirkething) 318 (1579 Løverdagen som Snapslandsthing paafaldt); IV. 11 (1582 Snapslandsthing i Viborg), 114, 127 (1588 en Dom af Landsthinget, Snapslandsthing), 241, 296 (1591 (Snapsbything), 407, 439 (Birkething ... neste fulde Thing efter Juul). I det nordlige Slesvig kaldtes det første Thing paa Aaret Drickthing, Scr. r. d. VII. 227. Schl. R. u. Gerichtsv. 73. Mandat af Joh. d. æ. 7. Juni 1564.

[3]) Gl. D. I. 125 (at komme ind XX Dag Juel til Landemode), 296 (at betale uthi stuen y Otthense til XX Dag Julle); III. 263. Fyenske Aktst. 140 (1569 anden tiufvinde Dagh Julle udi Dommode). Krag Suppl. til Chr. III. Hist. 113, 197. Jacobsen i hist. Tidsskr. II. 519.

[4]) Gl. D. I. 29, 30 (1503. Sjæll. Ldsth. »Søgnedag efter Paaske, som idag er almynth Ting og gode mend og menige Almuen mest

Landsthingene udøvede en betydelig Indflydelse paa Praxis og hele Retstilstanden ikke alene ved egentlige Domme, men ogsaa derved, at der ikke sjelden forelagdes dem almindelige Retsspørgsmaal til Afgjørelse, hvorpaa der især i det 15de Aarhundrede forekommer mange Exempler[1]), og saavel Thord Degns Artikler, som ogsaa den under Benævnelse af Rigens Ret bekjendte Samling støtte sig tildeels paa Landsthingsdomme. Af Hensyn til den disse Thing tillagte Betydning blev det i Christian 2dens geistl. Lov c. 46 anordnet, at der fra hvert Herred til Landsthinget hvergang skulde sendes en Thinghører, der paa næste Herredsthing skulde aflægge Beretning om det Forefaldne.

Fremgangsmaaden paa Landsthinget var oprindelig omtrent den samme, som paa Herredsthingene; men fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede findes faste Landsdommere (rector placiti generalis, legifer), der vel, især i vigtigere Sager, tiltoge nogle Bisiddere eller Meddomsmænd af de Tilstedeværende, men dog efterhaanden ansaaes som de, der egentlig udøvede den dømmende Myndighed og vare ansvarlige for de afsagte Domme og andre Retshandlinger[2]). I Jylland sees allerede i det 14de Aarhundrede samtidigt at have været to Landsdommere og senere synes det regelmæssige Tal her at have været to eller tre[3]), men i de andre Provindser findes altid kun een Landsdommer. De bleve udnævnte af Kongen og vare sædvanlig Adelige, men den i sidstnævnte Henseende i senere Haandfæstninger herom fastsatte Regel[4]) synes dog ikke at have været gjældende for de mindre Landsthing. I Midten af det 14de Aarhundrede forekommer ogsaa en fast ansat Landsthingshører (auditor placiti generalis)[5]), men det er tvivlsomt, om denne allerede dengang, saaledes som det senere ganske vist var Tilfældet, var forskjellig fra Landsdommeren. Denne Lands-

---

pleyghe at søghe»), 250 (1557 Fyen Ldst. »første Søgneting efter Juul»); IV. 289 (1591 Skaane »Søgnelandsthing efter Pintzedagh»), Hist. Tidsskr. V. 109 (1566 Helsingør »første Søgneding efter Juul, efter Paaske»).

[1]) D. M. V. 319. Gl. D. I. 1, 7, 11, 14, 15, 17. Bisk. Knud Gl. til J. L. II. 69.

[2]) Jvfr. 2den Rec. 1533 og øvrige S. 219 Anm. 5 anf. Steder.

[3]) Thestrup 24. Ancher II. 849. Gl. D. II. 154, 262, 265, 303; III. 16, 27, 51, 149, 201, 211, 216, 233 »baade Lantsdommere i Jylland«, 259; IV. 6, 67, 99 m. fl.

[4]) Chr. II. Hdfstn. § 27. Fr. I. § 32.

[5]) Thordo Diaconus (Thord Degn) 1355, 1363, 1367. Ancher I. 690.

thingshører, der i Skaane ogsaa kaldtes Landsthingssaghører, optræder i den senere Tid meget ofte ved Siden af Landsdommeren, men undertiden ogsaa alene, uden at en Landsdommer omtales, og han udstedte, især naar denne sidste var fraværende eller havde Forfald, Thingsvidner, ligesom der ogsaa forekommer Tilfælde, hvor han traadte i hans Sted som Dommer[1]). En Landsthingsskriver nævnes første Gang i Christian d. 2dens geistl. L. c. 42, og i den senere Tid synes han i Almindelighed tillige at have været Landsthingshører. Ganske sikkert var dette Tilfældet i Jylland, hvor navnlig Gundi Skriver i en Tid af over 20 Aar (1564—1591) stadigt forekommer som Landsthingshører og undertiden udtrykkelig betegnes som Skriver[2]). Det Samme kan antages om de som Landsthingshørere nævnte Niels Skriver (1538) og Peder Skriver (1558) i Jylland[3]), Hans Skriver i Fyen (1585—1592)[4]). Dermed stemmer det overeens, at Landsthingsskriveren, men aldrig tillige en Landsthingshører[5]), i mange Domsakter nævnes ved Siden af Landsdommeren, og at der forekommer Tilfælde, hvor Landsthingsskriveren udtrykkelig anføres som den, der i Landsdommerens Forfald sidder i dennes Sted[6]).

§ 45.

Kongens Retterthing. — Danehof[7]). — Commissarier.

Det kan ansees som afgjort, at om Kongerne end i den ældre Tid førte et almindeligt Tilsyn med Rettens Pleie,

---

[1]) Ancher II. 846. Gl. D. I. Fort. XXI.; S. 1, 8, 11, 14, 15, 17, 20 (Skaane), 256, 307; II. 69 (Landsdommer ... hagde altidt syn tynghøringh til Viborg Landsthing sit Signethe at besegle Steffnynghen och andre Domme met, nar hand icke selluff tilstede vor»); III 117 »et Brev som Landzthinghører til Landzting hafffhe udgiffvet, liudendis, at han haffde afsagdt for Rette». Fyenske Aktst. 98 (1384 auditor plac. gen. Phyonie); 154. D. Mag. III. 229 (1433 Bornholm), V. 300 (1421), III. 268 (1544). Thestrup 32 (1442).

[2]) Gl. D. III. 16, 51, 56, 90, 104, 122, 127, 131, 138, 149, 178, 201, 211, 216, 304, 318; IV. 18, 67, 99 (Gundi, Skriver, Landsthingshører). 109, 126, 131, 233, 271, 364.

[3]) Gl. D. II. 68; I. 256.

[4]) Gl. D. IV. 34, 38, 137, 140, 147, 232, 237, 346

[5]) Gl. D. IV. 71, 79, 120, 123, 156, 182, 189, 241, 257, 273, 288, 355, 436.

[6]) Gl. D. I. 45 »Landsthingsskriver i Schaane, som then Dag sadt y Dommers Sted»; IV. 37 Landsthingsskriffvers Dom, som hand affsaugt haffver».

[7]) Larsen om de danske Kongers personlige Deeltagelse i Retspleien,

deels ved deres Ombudsmænd, deels ved personlig at være tilstede paa Thingene, havde de dog ikke nogen dømmende Myndighed, idet denne udøvedes af det paa Thinget forsamlede Folk. Mange have antaget, at der var tillagt Kongen en saadan Myndighed i Vitherlagsretten, hvor det siges, at Kongen skal »rættæ thøm rettelike male therre«, hvilken Sætning endnu i den nyeste Udgave oversættes ved »retteligen kjende i deres Sager«[1]). Men udentvivl beroer dette paa en Misforstaaelse af de paagjældende Ord, der ganske vist ikke ere at forstaae om Retstrætters Afgjørelse, men om Besoldningens Udredelse til Vitherlagsmændene; denne Forklaring findes allerede i Svend Aagesens Bearbeidelse af Loven[2]), og efter hele Lovens Indhold tillægges den dømmende Myndighed ikke Kongen men Vitherlagsmændene selv. Derimod forekommer der paa flere Steder i de historiske Kilder Beretninger om, at Kongen, naar han var tilstede paa Thinget, som en af Parterne udvalgt Voldgiftsmand afgjorde Retssager[3]), og om at han foranstaltede Forbryderes Afstraffelse, enten efter en foregaaende Thingsdom eller uden Dom, naar Forbryderen var greben i Gjerningen. Om Kong Svend Grathe anføres hos Saxo[4]) som et Overgreb, at han paa de almindelige Thing fra et ophøiet Sted udøvede en Dommermagt. I Provindsiallovene findes ogsaa nogle enkelte, men dog endnu kun meget ubetydelige Spor til at Kongen kunde udøve en slig Myndighed. Saaledes kunde efter Sk. L. IV. 1 den, som nægtede Rebning, naar denne paa Grund af ulovlig Bygning paa Byens Gade eller Forte forlangtes, stævnes enten til Thinge eller for Kongen[5]), og efter J. L. II. 31 kunde Kongen »ride Markeskjel«, men Loven erklærer det dog selv for rigtigere, at Kongen over-

---

i hist. Tidsskr. I. 334, saml. Skr. I. 3. S. 305. Dahlmann Gesch. v. Dänem. III. 44.

[1]) Rosenvinge gl. Love V. 3.

[2]) S. St. 13 »ut rex ... stipendia militibus suis ... sine mora ... subministraret«.

[3]) Saxo 259 »Et forte Ericus (Emun) inter quosdam populares acrius dissidentes regali judicatione componere rogatus publica id concione exequi statuebat«.

[4]) S. 263 »editioribus locis occupatis suppositæ plebi superne jus dicere consuevit«.

[5]) Ordene i Slutningen »tha vare han sæktær at kunungs ræt« ere ikke at forstaae om Kongens Thing, men om Boden til Kongen, jvfr. IV. 3. 5; And. Sunesen IV. 2. V. S. L. II. 47 »tha svaræ kunungs ræt thær foræ«.

lader det til Sandemændene; derimod kan det ikke henføres til Udøvelsen af en egentlig Jurisdiktion, at visse Handlinger, som i Reglen skulde foretages paa Thinge, ogsaa kunde foretages for Kongen, saasom Skjødning af Jord eller Legitimation af Slegfredbørn[1]), og heller ikke, at Udnævnelsen af Sandemænd, og i visse Tilfælde ogsaa af Nævninger, tilkom Kongen eller dennes Ombudsmand[2]), thi Kongen anvendte i disse Tilfælde kun det ham tilkommende almindelige Tilsyn med Rettens Pleie og Bestyrelse, hvortil der vel ogsaa sigtes, naar det i Jydske Lovs Fortale siges at høre til Kongens Embede »at gømæ domæ«[3]). Men det er utvivlsomt, at Kongen og de kongelige Embedsmænd efterhaanden tiltoge sig en forøget direkte Indflydelse paa Retspleien og at der allerede i det 13de Aarhundrede uddannede sig en selvstændig kongelig Domstol, der kaldtes Kongens Thing eller Kongens Retterthing (placitum regis justitiarium) og hvis Indretning og Forhold til de andre Domstole især beroede paa Praxis. Ved denne Domstol kunde alle Sager forfølges og paadømmes, i Begyndelsen vistnok ogsaa i første Instants, men allerede i Christoffer d. 2dens Haandfæstning blev det bestemt, at Ingen maatte stævnes umiddelbart til Kongens Thing, men at Sagen først skulde paatales ved Herredsthing og Landsthing, hvorfra den da kunde indankes for Kongen[4]). Imidlertid synes denne Regel ikke at være bleven nøie overholdt, thi der findes fra de senere Tider mange Exempler paa, at Sager ere blevne foretagne paa Kongens Retterthing, uden at have været paadømte ved de underordnede Retter, uagtet Instantsfølgen i Haandfæstningerne og Recesserne gjentagne Gange var bleven indskjærpet[5]). — Retterthinget havde ikke noget fast Sæde, men i Haandfæstnin-

---

[1]) J. L. I. 37. Sk. L. IV. 19. V. S. L. III. 9, 44, 45.

[2]) J. L. II. 4, 51; III. 64. Sk. L. IV. 3. Jvfr. And. Sunesen IV. 4. V. S. L. II 48. E. S. IV. 37.

[3]) Jvfr. Rosenvinge i Udg. af J. L. 495.

[4]) Christoffer II. Hdf. § 28. »Item nullus citetur ad placitum regis immediate, sed primo ad placitum sui hæræth et, si inde provocaverit, placitum generale sub pena consueta, et si ibi iuri stare noluerit, coram rege provocando examinetur sua causa ibidem, ubi si iusticiam non habuerit, provocetur ad parlamentum generale«. Vald. Eriks. 23. Vald. Atterd. Frn. 1354 § 7 »si justiciam prius consequi non valuerit«. Jvf. om Norge Aschehoug 43—47, om Sverrig Nordstrøm II. 538.

[5]) Rec. 1537 c. 17; 1539 c. 5; 1547 c, 2, 3; Kold. c. 5, 8; Kallundb. c. 1. Chr. IV. st. Rec. 2—6—12.

gerne fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede blev det bestemt, at Ingen maatte stævnes udenfor den Provinds, hvor han var bosat, og Thinget maatte derfor holdes i de forskjellige Provindser[1]). — Naar Kongen var forhindret fra personlig at være nærværende, eller naar han selv var interesseret i Sagen, lod han en Biskop eller en af de høieste Hofembedsmænd, Drosten, Marsken eller Kantsleren, føre Forsædet. Desforuden bleve nogle ansete Mænd, for det Meste Prælater og Adelige, tilkaldte, og disse Bisiddere skulde efter Valdemar Eriksens Haandfæstning tages af den Landsdeel, hvor Thinget holdtes, og være kyndige i den der gjældende Ret, thi efter denne skulde der dømmes[2]). Efterat Rigsraadet havde uddannet sig til et selvstændigt Colleginm, vare Rigsraader i Almindelighed Medlemmer af Kongens Retterthing, og Rigens Kantsler udfærdigede sædvanligviis Domme og andre Documenter; dog tilkaldtes ogsaa andre geistlige og verdslige Mænd, blandt disse navnlig Landsdommere, Borgemestere m. fl.[3]) Oprindelig var Kongens Thing den høieste Instants, men allerede i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede blev det bestemt, at der fra dette Thing kunde appelleres til Danehoffet (parlamentum generale), der regelmæssigt skulde holdes eengang om Aaret. Denne Instants faldt efter Rigsraadets Uddannelse igjen bort, og den høieste dømmende Myndighed udøvedes nu af Kongen med Rigsraadet paa de almindelige og provindsielle Herredage eller de udenfor disse af Kongen med Rigsraader og andre tilkaldte Mænd afholdte Samlinger[4]). Christian II. agtede at oprette en af Retslærde (»Doctere og Mestere«) bestaaende

[1]) Christoffer II. § 36. Vald. Er. 36 »nec quisquam quacumque de causa ad placitum justiciarium citetur extra limites sue terre«. Thord Degn 26. Rosenvinge gl. D. I. Fort. XVI.

[2]) Christoffer II. Hdf. § 35 »Ubicumque placitum regis teneatur, incausandi utantur legibus illius terre«, Vald. Er. 23 »coram rege vel suis justiciariis«; 36 »Cum rex placitum suum justiciarium teneri jusserit in aliqua terra, auditores sui placiti sive justiciarios, leges et jura ipsius terre scientes, de eadem terra constituat«. V. Attd. 1354 § 7 »coram dapifero nostro, justiciario seu nobis«; 1360 § 18 »coram predicto domino nostro rege vel in curia sua seu coram dapifero aut marscalco«.

[3]) Jvfr. Larsen I. 2. S. 238—252, 272, 314, 318. Rosenvinge Retsh. II. 175; gl. D. I. Fort. XXII.

[4]) Christoffer II's Hdf. § 28. Vald. Eriks. § 23. Forordn. 1354 § 7; 1360 § 11. Kg. Hans Hdf. § 18, 38, 49. Larsen I. 2. S. 228, 238, 268.

Domstol, hvortil der kunde appelleres fra Landsthingene og hvorfra det skulde være tilladt at appellere til Kongen og Rigens Raad [1]), men dette blev ikke udført, og det forblev i det Væsentlige uforandret indtil Souverainitetens Indførelse ved de tre Instantser: Herredsthing, Landsthing og Kongen med Rigens Raad [2]). Herredsdagene holdtes for hele Riget snart i den ene, snart i den anden Landsdeel, og under Christian IV. blev det bestemt, i hvilken Orden de fra de forskjellige Landsdele indstævnte Sager skulde forhandles [3]). Ved Provindsial-Ordinantsen af 4. Nov. 1660 blev den øverste dømmende Myndighed overdragen til det da oprettede Rigshofkantslers Collegium og gik dernæst over til den ved Forordningen af 14. Febr. 1661 indrettede Høiesteret.

I Lighed med hvad der var Brug paa Landsthingene (s. § 44) findes der ikke faa Exempler paa, at almindelige Retsspørgsmaal bleve forelagte Kongens Retterthing og besvarede af dette, hvilke saakaldte **almindelige** Domme da som Bevidnelser af den sædvansmæssige Ret bleve benyttede i den senere Praxis og ligge til Grund for adskillige Bestemmelser i Retskilderne [4]).

At Kongen ikke sjelden udnævnte nogle Mænd til enkelte Retssagers Paakjendelse, sees af Christian 2dens geistl. L. Cap. 82 (jvfr. v. L. 19), hvor det forbydes i slige Tilfælde at afgjøre Sagen ved Forlig, førend den er bleven paadømt af disse Dommere. I Recesserne fra Frederik d. 1stes og Christian d. 3dies Tid omtales vel ikke saadanne Kongelige Commissarier, men i Aktstykker fra det 16de Aarhundrede findes der mange Exempler paa, at nogle Rigsraader eller andre Adelige ere blevne udnævnte dertil. Især skete dette i Arvesager og ved Stridigheder om Markeskjel samt overhovedet i saadanne Sager, hvor en Undersøgelse paa Aastedet var fornøden. I Frederik d. 2dens Kallundborgske Reces c. 2 blev Brugen af Commissarier udtrykkelig indskrænket til Sager af fornævnte Art, saa at nogle »Riddermendsmend« kunde udnævnes enten »til at ride Herreds-

---

[1]) geistl. L. 21. Verdsl. 77—81.

[2]) Under Mellemriget skulde ifølge anden Rec. 1533 »hver Bisp i sit Stift med Rigens Raad og gode Mænd tvenne Tider om Aaret sidde Retterthing«. Rec. 1537 Art. 17; 1547 Art. 3; Kold. Art. 8; Chr. IV. st. Rec. 2—6—12.

[3]) Fdg. 9. Nov. 1634. St. R. 2—6—4.

[4]) Gl. D. I. 4, 10, 13, 15, 21, 25, 51; II. 23; III. 114, 151.

skjel eller Markeskjel«, efterat først Sandemænd eller Oldinger derom havde svoret, eller til at paakjende saadanne Sager, »som Samfrænder bør at dømme udi«, eller i andre Sager, som ikke kunde paadømmes uden foregaaende Besigtigelse paa Aastedet. Derved blev det tillige bestemt, at Commissariers Udnævnelse i Almindelighed kun skulde finde Sted efter begge Parters Begjæring og at ialtfald den Part, der forlangte Udnævnelsen, skulde bevise først at have opfordret Modparten til at medvirke dertil. I Christian den 4des Recesser blev det endvidere bestemt, at Commissariers Domme skulde afgives efter Stemmefleerhed eller, naar der var lige Stemmer, efter Formandens[1]).

§ 46.

Bything.

En tidlig Følge af Kjøbstædernes Opkomst var deres Unddragelse fra Herredsthingene, saa at de kom til at danne et særskilt Jurisdiktionsdistrikt og søgte deres eget Thing (Bything). I de første Kjøbstæderne meddeelte Privilegier og Stadsretterne fremhæves det derfor som en vigtig Rettighed, at Borgerne ikke maatte stævnes for nogen Ret udenfor Byen, hvorved det undertiden udtrykkelig bemærkes, at dette ikke alene gjælder i Henseende til Herredsthingene, men ogsaa i Forhold til Landsthinget og Kongens Thing, saa at ogsaa de vigtigere Sager, der i Almindelighed skulde behandles paa et af disse høiere Thing, i Kjøbstæderne bleve

[1]) Gl. D. I. 39 (1519 i Skaane 4 Kgl. Commissarier udnævnte til en Synsforretning over en Laxegaard, som Erkebispen havde ladet bygge); 66 (Markeskjelssag, tidligere paakjendt af Sandemænd og Biskoppen, derefter 1528 af dertil udnævnte Adelige, hvis Dom blev stadfæstet paa Landsthinget og 1541 paa Kongens Retterthing); II. 18 (1537 Et Sandemændstog og Ridemænds Brev stadfæstet af Kongen, som selv med Rigsraader rider Markeskjel); 105 (1539 efter en af Sandemænd og Ridemænd foretagen Markeskjelsforretning udnævnes paa Kongens Retterthing paa ny Commissarier for at give en endelig Dom); 267 (1558 en af Samfrænder afsagt Kjendelse stadfæstet af Commissarier); III. 37 (Hærværk, Sandemænd, Landsthing, Commissarier, Kongens Retterthing 1567), 63 Commissarier i en Arvesag: 205 (1573 en Sag om en Lavhævds Gyldighed henvist til Commissarier). Fyenske Aktst. I. 131 (1579 et Sandemænds Tog erklæret magtesløst af Commissarier). Geh. Arch. Aarsberetn. III. 78 Gode Mænds Granskning om Fiskeri i Skiby Sø. Jvfr. Rosenvinge Retsh. § 193. Rec. 1615 c. 17. St. Rec. 2—6—3. Jvf. Chr. V. D. L. 1—5—23. 26.

afgjorte paa Bythinget; dog blev i de senere Privilegier for de Skaanske Kjøbstæder den umiddelbare Stævning til Kongens Retterthing forbeholden[1]). Jurisdiktionen udstrakte sig over hele Byens Territorium, hvis Grændser i adskillige Byers Privilegier nøie ere angivne, og dette Bythinget underlagte Distrikt betegnes, ligesom den indenfor samme meddeelte Kjøbstadrettighed, ved Ordet Byfred[2]). Flere Privilegier berettigede Borgerne til paa Bythingene at tiltale Udenbyesmænd ikke alene for Misgjerninger, som disse havde forøvet indenfor Byen, men ogsaa paa Grund af andre Forpligtelser, og at bevirke Arrest paa deres Gods indtil Sagen var afgjort[3]). — Fremgangsmaaden paa Bythinget i den ældre Tid var i det Væsentlige den samme som paa Herredsthingene, saa at Retssagerne i Almindelighed afgjordes ved Eed med Medeedsmænd eller ved Nævninger, forsaavidt disse vare i Brug, og i Jylland ved Sandemænd, men iøvrigt var den dømmende Myndighed hos Borgerne eller Bymændene[4]).

---

1) Sl. St. R. § 1 »nec ad alium locum esset compellendus causa purgandi se vel respondendi, nisi infra menia civitatis, licet causa opposita fuisset lesæ maiestatis« (Flensb. 14). Lunds (Helsingb.) gl. St. R 39 »Thette er lunda ret, at ingin man ma stefne man udan lund, udan søka i lund a bything, oc hverkin a konungs thing oc ey a landsthing«; jvfr. Priv. 1361 c. 5 »uthen thet wor swadan sagh som for wort Retterthing bør utrettes«, c. 12, 16, 17); priv. Malmø 1360 c. 3 »nisi ad placitum nostrum justiciarium, cum necesse fuerit«, 7, 15, 16: Landskrone 1415 c. 4, 7, 14, 15. Aabenr. Skr. 21. Hadersl. c. 16, 17 »Giffver noker Herreman og Landzman Byman Sack for noger hande Ting, tha skal delis a Bything og ey a Herridsthing«; c. 14 Sannemend skulle til kraffvis at skili um Mandrap innen Bys saa som a landzting«. Aalb. St. R. 17, 18. Viborg c. 16. Kolding priv. 1327 c. 2 in placito ipsorum; 1452 c. 2. Stubbekjøb. priv. c. 6 »nec ad alia placita nisi ad sua propria aliqualiter evocari, nisi de nostro mandato speciali«.

2) Flensb. 24, 120 »i by — utæn byfrith« (jvfr. Slesv. 25 ultra terminum civitatis). Hadersl. 2, 14, 17, 20, »inten By og Byfrith«. Aabenraa Skr. 2, 3, 23 »infra nostrum byfrith«, 43. Kolding 1327 c. 3 infra limitesville qui byfrith dicuntur; 1552 c. 7, 8; 1475. Aalb. 3. Viborg 2 infra byfrith. Stubbekjøb. 1354 c. 7 termini pacis ipsius villæ. Odense 1477 c. 1. Jvfr. Ancher 686. Rosenvinge gl. L. V 615.

3) Slesv. St. R. c 68. Flensb. 20. Hadersl. 16. Malmø 1360 c. 35; 1545 c. 21, 34. Aalb. c. 10. Kold. c. 4. Svendb. 1442 i Fyenske Aktst. 88. Dr. Margrethes alm. St. R. 33. Holb. c. 35. Kjøbenh. 1443 c. V. 50. Kg. Hans 1ste Priv. f. Aalb. 2. Frd. f. Fyen 30. Mai 1573 hos Arent Berntsen II. 363.

4) S v. § 23, 42. Lund St. R. c. 14 »thingsmanna dom«; 1361 c. 16.

Den kongelige Embedsmand havde i Kjøbstæderne, ligesom paa Herredsthingene, deels at varetage Kongens Ret, især med Hensyn til Bøder, deels at føre Tilsyn med Rettens Pleie, og han findes i de ældre Stadsretter og Privilegier under de samme Betegnelser, som i Herrederne, som exactor [1], senere advocatus [2], Ombudsmand [3] og Foged eller Kongens Foged. Navnet Byfoged forekommer først i det 15de Aarhundrede [4] og synes at være kommet i Brug paa samme Tid som Betegnelsen Herredsfoged. Raadet derimod, der ikke forekommer i de ældste Statsretter og synes at have dannet sig fra Slutningen af det 13de Aarhundrede, var en communal Autoritet, som havde at varetage Byens Tarv, navnlig at bestyre dens Oekonomi og Nærings Anliggender m. m., opretholde den almindelige Orden og ogsaa vel at afgjøre de i Henseende til disse Forhold opstaaende Stridigheder, samt at føre et Tilsyn med Umyndiges Gods og forladt Arv [5]. I Henseende til den dømmende Myndighed udviklede Forholdet sig paa meget forskjellige Maader i de enkelte Byer, idet den deels gik over til Raadet, deels til Byfogden; begge Autoriteter udøvede tildeels ogsaa en concurrerende Jurisdiktion. Saaledes sees allerede af Riberet, at Raadmændene med Fogden sadde paa denne Byes Thing; i Kjøbenhavns Stadsret 1294 tillægges dem i mange Tilfælde en concurrerende Deeltagelse i jurisdiktionelle Handlinger, og Bestemmelserne herom optoges ogsaa i den nyere

Malmø 1360 c. 15 »ipsi cives«, 23; 1415 c. 21. Kjøbenhavn 1294 Art. 74 »a civibus iudicetur«, optaget endnu i Erik af P. St. R. 51, hvorimod i Christoffer af B.'s Borgernes Deeltagelse i den dømmende Myndighed aldeles ikke omtales. Roskilde c. 12 »iusto civium iudicio«, 16. Holbek 29 »Borgernes og radhens rettwisæ dom«, 31. Flensb, 25 »thascul bymen rætæ«, 31, »oc bymen thær tha a thing æræ dømæ ham iorth til (n. St. R. de rat). Slesvig 38.

[1]) Gl. Slesv. St. R. 19, 24, 41, 79, 80, 87, 88, 90 (jvfr. Flensb. 81, 61, 26, 64, 18—20, 123). Roskilde 4, 6, 9, 11, 14—16, 26, 27, Kjøbenh. 1254 exactor episcopi 3, 5, 10. Vib. 37 »advocatus vel exactor«.

[2]) Ribe 2, 4—8. Kolding 1327 c. 3. Aabenr. Skr. — Malmø 1360. Kjøbenh. 1294. Stubbekjøbing.

[3]) Lund 42, 43 m. m., dog afvexlende med Foged; ligesaa Hadersl. 16, 17, 19, 21--25 m. m. Endnu i Kg. Hans' s. St. R. for Skagen kaldes han Ombotzman.

[4]) Jvfr. Kjøbenhavns St. R. af Erik af Pom. med Christoffer af B.'s.

[5]) Kjøbenh. 1294 c. 10, 70. 71, 88. Ribe c. 8. Flensb. 10, 95, 103. Aabenr. 29, 30. Hadersl. 11, 13.

Stadsret, efterat Kjøbenhavn fra Biskoppen var gaaet over til Kongen; i Aalborg skulde efter Kong Hans's Privilegium alle Raadmænd møde paa Raadhuset hver Retsdag og »sidde der Ret«; i Kolding bleve Sandemænd og Nævninger udnævnte af Raadet, men indsatte af Fogden, og det Samme var Tilfældet med Nævningerne i Aabenraa [1]). Bymændenes Deeltagelse i Jurisdiktionens Udøvelse vedblev i samme Omfang, som Herredsmændenes, efterat den dømmende Myndighed i Almindelighed var gaaet over til Herredsfogderne, nemlig deels i Henseende til de under Nævningers og Sandemænds Paakjendelse henhørende Sager, deels derved, at Byfogden tiltog nogle Borgere som Bisiddere, hvilke dog i Almindelighed vel kun i vigtigere, navnlig criminelle Sager vare egentlige Meddommere, men ellers, naar Byfogden ikke vilde raadføre sig med dem, kun Thingsvidner. Da det med Hensyn hertil var nødvendigt, at et tilstrækkeligt Antal Borgere altid var tilstede paa Thinge, bestemtes det 1575 for Odense, at Byen skulde inddeles i fire Fierdinger og i hver Uge een Fierding søge Thing, for »at være i Dom med Fogden« [2]). Hvad derimod angaaer det vistnok for en stor Deel noget ubestemte, i de enkelte Kjøbstæder meget forskjellige, Forhold mellem Raadet og Byfogden, saa kom den dømmende Myndighed, naar Sagen ikke vedrørte et reent administrativt eller communalt Anliggende, efterhaanden i Byfogdens Hænder. Det er i denne Henseende ikke uden Betydning, at i Recesserne, naar der er Tale om Jurisdiktionens Udøvelse i Kjøbstæderne, ofte ved Siden af hinanden nævnes Bythinget og Raadhuset, ligesom ogsaa denne Forskjel mellem Raadhuus- eller Raadstue-Forsamlinger og det egentlige Bything i enkelte Kjøbstæder udtrykkelig fremhæves [3]). Efter Recessen af 1551 c. 5 skulde Raadet i alle

---

[1]) Ribe 33, 46, 54, 58, 60; Kjøbenh. 1294 c. 19, 40 (advocati et consulum iudicio punietur), 57, 58, 67, 77, 81, 95, 103; Erik af P. 80, 96, 31, 32, 43, 55, 59, 75, 105; Christ. af B. IV. 1, 2; V. 12, 22; VI. 4, 9, 10, 19, 22, 29. S. ogsaa Priv. f. Helsingør 1441 i Archiv. Eft. III. Till. S. 7. Aabenr. Skr. 18, 24 (stabitur arbitrio et iudicio advocati domini regis et consulum) 34, 36, 53. Christian Istes 2det Priv. f. Aalb. c. 14, 15. Kg. Hans Iste Priv. c. 3. Kolding 1327 c. 3; Chr. I. Priv. 2. Jvfr. Rosenvinge Retsh. § 60.

[2]) Rec. 1551 c. 5. Kold. Rec. c. 13 Jacobsen i hist. Tidsskr. V. 55.

[3]) S. f. Ex. Rec. 1537 c. 4, 1547 c. 3 (Bything og paa Raadhuset),

Livssager »sidde Dom med Byfogden«, men i Almindelighed var denne sidste alene den egentlige Dommer, hvilket ogsaa viser sig deri, at Raadet i den senere Tid tildeels dannede en anden Instants, for hvilken de paa Thinge afsagte Domme kunde indankes. I Recesserne og Forordninger fra Christian den 4des Tid fremtræder kun Byfogden som den ordentlige Dommer, og det blev bestemt, at Bything ikke maatte holdes paa Raadhuset »inden lukte Døre«, men Byfogden skulde holde »offentlig Bything«[1]. — Ogsaa i Henseende til Thingsvidners Udstedelse fulgtes den samme Fremgangsmaade som paa Landet; de bleve i Almindelighed udstedte efter det paa Thinget aflagte Vidnesbyrd af Byfogden og nogle andre Mænd, blandt hvilke som oftest findes Borgemestere og Raadmænd[2]. — Med Hensyn til Bythingenes Forhold til de høiere Retter, Landsthinget og Kongens Thing, maa det erindres, at en egentlig Instantsfølge først synes at have udviklet sig i det 14de Aarhundrede, og at derfor de ældste Stadsretters Bestemmelser om, at Borgerne ikke maatte stævnes til noget andet Thing end til Bythinget, ikke kunde sigte til et Instantsforhold mellem de forskjellige Retter, men kun til Sagens Anlæggelse i første Instants; herpaa hentyde ogsaa ligefrem adskillige Udtryk i disse Bestemmelser, hvorefter de Sager vare undtagne fra Behandlingen ved Bythinget, hvori enten den Sagsøgte ikke mødte eller ikke vilde svare for Bythinget, eller hvor han frivillig mødte for den høiere Ret[3], ligesom der ogsaa i de senere Privilegier for flere Kjøbstæder i Jylland udtrykkelig omtales saadanne Sager, som efter Jydske

---

1551 c. 3, Kolding Reces c. 8. Jacobsen paa anførte Sted 104 fgg.

[1]) Fdg. 27. April 1635. St. Rec. 2—3—15; 2—6—14.

[2]) S. f. Ex. fra Malmø 1384. Suhm XIV. 535; 1397 Molbech Dipl. 65. Helsingør 1499. Archiv Efterr. III. Till. 20. Odense 1390. Pontoppidan ann. eccl. D. II. 237; 1476, 1495, 1534. Fyenske Aktst. 66, 69, 71. Svendborg 1485, 1543, s. St. 108, 118. Faaborg 1430, 1464, 1501 s. St. 129, 132.

[3]) S. de S. 228 Anm. 1 anf. Steder og Slesv. gl. St. R. 56 »querimoniam, quam prius in civitate de eo non exposuit« (Flensb. 15). Roskilde c. 12 »Nec citandus est aliquis civis Roskildensis ad commune placitum terre nec ad dominum regem nec alibi, nisi id (ibidem) civis prius voluerit (noluerit) expetenti satisfacere de se conquerenti«. Holbek c. 29 »udhen then borgeræ sciff vill«. Aabenr. Skr. 46. Jvfr. Rosenvinge Retsh. I. 106, II. 174, 177, 220. Larsen I. 1. S. 325 fg.

Lov skulde afgjøres paa Landsthinget[1]. Der findes vel i Henseende til Bythingene ingen udtrykkelig Bestemmelse om Instantsforholdet, men i den senere Tid synes det overalt forudsat, at deres Forhold til Landsthinget i Almindelighed var det samme som Herredsthingenes, og der haves ogsaa flere Exempler paa, at Sager, som i første Instants vare behandlede paa et Bything, derefter ere blevne paakjendte af eller henviste til Landsthinget[2]. Imidlertid vare enkelte Kjøbstæder undtagne fra dette Forhold til Landsthinget, saa at Raadet dannede anden Instants, hvorfra der da appelleredes lige til Kongens Retterthing. Denne Rettighed, som kaldtes Landsthingsret, blev i Frederik den 2dens Forordning af 6. Juni 1586 udtrykkelig anerkjendt for Kjøbenhavn, Malmø og Ribe[3] og de Kjøbstæder, »som maatte have synderligt Privilegium«. Iøvrigt vedblev Bythingenes Forhold til Landsthinget som anden Instants uforandret, forsaavidt der ikke i enkelte Tilfælde ved en speciel kongelig Befaling blev anordnet en Undtagelse[4]. Ved et Privilegium af 29. Juni 1649 blev det bevilget Byen Odense, at alle paa Bythinget afsagte Domme kun skulde indstævnes for Borgemestere og Raad, og siden for ingen anden Overdommer uden Kongen og Rigsraadet, dog med Undtagelse af de omkringboende Bønders Fordringer, hvorom der fra Bythinget ikke skulde appelleres til Raadet, men til Landsdommeren[5]. Denne Landsthingsret, som Raadet havde i nogle Kjøbstæder, forekommer endnu i Christian den 5tes D. L. 1—6—9 (jvfr. 1—5—19).

Allerede fra Begyndelsen af det 15de Aarhundrede findes der Exempler paa, at enkelte Kjøbstæder bleve underlagte de Lehnsmænd, i hvis Lehnsdistricter de vare beliggende. men først i Midten af det følgende Aarhundrede blev det bestemt som Regel, at Kjøbstæderne saaledes skulde gives Lehnsmændene »i Forsvar eller i Befaling«, navnlig udstedtes der saadanne almindelige Anordninger i Aarene

---

1) Kolding 1327 c. 2. Aalb. 17. Viborg 1440 c. 17.

2) Rec. 1547 c. 3. Kold. Rec. c. 8. Gl. D. I. 266, Byfoged i Nykjøbing; 270. (1559 Sandemænds Toug i Skive — Landsthingsdom); II. 92. (1539 Sandemænds Toug i Varde paa Kongens Retterthing henviist til Landsthingets Paakjendelse).

3) Jvfr. Gl. D. I. 133, hvor 1550 en af Ribe Borgermester og Raad afsagt Dom indstævnes for Herredagen.

4) St. Rec. 2—6—2, 14, 15. Gl. D. IV. 389.

5) Fyenske Aktst. S. 29.

1547 og 1561[1]). Derved fik Lehnsmanden et almindeligt Tilsyn med alle Byens Anliggender og navnlig ogsaa med Retspleien.

Christian den 4de anordnede for de Kjøbstæder, »hvor nogen Handel eller Vandel er«, at Kjøbmændene aarligen blandt dem skulde vælge en handelskyndig Overkjøbmand, som i alle Handelen vedkommende Sager mellem Kjøbmænd, med Tiltagelse af 2 andre af Parterne udnævnte Mænd, skulde foretage Forligsmægling og, naar denne var uvirksom, give en skriftlig Afsked eller Afsigt, der da skulde forelægges Borgemestere og Raad eller Byfogden og anden ordentlig Dommer til Underretning eller Paakjendelse. Disse Overkjøbmænd ansaaes derfor ikke som egentlige Dommere, men som Underhandlere og de kunde ikke tiltales for deres Afsigter, »med mindre der fandtes aabenbarlig vitterlig Bedrag.«[2])

§ 47.

Birkething.

Ordet Birk betegner overalt, hvor det forekommer, et særskilt og navnlig fra den almindelige Herreds-Jurisdiktion undtaget Distrikt. Det synes, som i Norge og Sverrig, oprindelig at være brugt om Kjøbstæderne, derefter ogsaa som Betegnelse for de forskjellige Landdistrikter af den angivne Art og tilsidst kun for disse sidste i Modsætning til Kjøbstæderne. Ordets Etymologi er meget usikker, idet Nogle have udledet det af Birketræer, hvormed Distriktet skulde være indhegnet, Andre af Bjerg, Burg eller Borg eller af det Islandske »at bjarga«, saa at det betydede et indfredet eller med en særdeles Fred benaadet Distrikt, eller af den gamle svenske Stad Birca; men alle disse Forklaringer ere meget vilkaarlige og tvivlsomme. Ved Birkeret betegnes et saadant Distrikts særegne Retsforfatning overhovedet og især dets specielle Jurisdiktion[3]). Denne Birkeret eller Birke-

[1]) Jacobsen p, anf. St. S. 35.
[2]) Fdg. 7. April 1619. St. Rec. 2—3—5, 6. Chr. V. D. 1—6—3, 4.
[3]) Lunds (Helsingborgs) Stadsr. »Tetta ær then ret ther man callar wara bierkeræt«, Valdemar Eriks. Hdf. § 31 »privilegia . . ., civitatum, villarum forensium et eorum statuta quæ byærk dicuntur«. Dipl. af 1326 hos Hvitfeld 434 »cum omnibus bonis et villis dictis Bierch«. Viborg priv. 1440 c. 3 »alle ville forenses = andre Birk«, Kong Hans 1ste Priv. f. Aalborg c. 2

frihed opstod deels ved de Geistligheden og Adelen meddelte Privilegier, deels derved, at enkelte Landdistrikter enten som Krongodser eller af andre specielle Grunde bleve unddragne fra det sædvanlige Herredsthing. Forholdets Betydning og Virkninger vare i disse forskjellige Arter af Birker ikke af samme Omfang, idet de kongelige Fogders Funktion i de geistlige og adelige Birker gik over til de Geistliges og Adelsmændenes Fogder, hvorimod Forholdet i de andre Landbirker i denne Henseende blev uforandret og Birkeretten kun havde den Betydning, at Bønderne ikke søgte Herredsthinget, men traadte ud af al Forbindelse med dette og havde deres eget Thing. Vel havde allerede den Geistligheden og Adelen tilkommende Sagefaldsret, der oprindelig kun angik Tre Marks Bøder, men efterhaanden blev udstrakt til alle Bødesager, til Følge, at deres Fogder udøvede en vis Virksomhed paa Thinge, navnlig med Hensyn til Sagens Anlæggelse og til Straffens Fuldbyrdelse, men det egentlige Jurisdiktionsforhold blev derved ikke forandret og selv af de almindelige Udtryk, med hvilke Kongerne allerede tidligt overdroge geistlige Personer og Stiftelser alle kongelige Rettigheder over deres Undergivne, saaledes at disse derfor ikke skulde »svare« for nøgen kongelig, men kun for den geistlige Foged[1]), kan ikke sluttes Noget med

---

»andre wore Kjøbsteder oc Bercke«. Chr. III. c. 38 »deres Byes Birkeret og Frihed —; hver Mands Frihed og Rettighed udi forne Birkeret«. Jvfr. Ancher II. 681. Rosenvinge gl. L. V. 614. Molbech i Hist. Tidsskr. IV. 593. Larsen I. 1. S. 220, 537.

[1]) S. f. Ex. Thorkelin diplomat. I. 59 (1187 priv. for den Slesv. Bisk. »omnes tuos villicos et colonos . . . liberos ab omni fore gravamine vobisque concedimus super illos causarum omnium executiones Regis iuri debitas, ut nulli aliene dominationi, sed tantum tuæ tuorumpue successorum sint subjecti potestati«); 83 (1204 eccl. b. clementis Aarh, »ab omni servitio regi debito liberos . . . ut nulli exactorum nostrorum teneantur super quocunque negotio respondere«; 127 (Religiosis de Esrom 1237 »ab nniversis servitiis et exactionibus que regis iurisdictioni quoad expeditiones et similia competunt; jvfr. 191 »regie iurisdictioni debitis«); 134 (1211 »canon. eccl. Rgk.« omni iure regio«); 146 (1244 canon Arus.); 186 (1250 sanctimonial Roskild. »de quocunque iure regio nulli nisi dictis monialibus responsuri«). Script. rer. Dan. I. 169 (rus reg. 1237); VI. 158 (Ebelholt 1251); VIII. 15 (Lygumkl. 1212 »liberos dimisimus ab omni iure nostro«, jvfr. 177, 182). Westphalen mon. III. 359 (sanctimon b. Joannis Slesvig 1251« ut villici et coloni sui pro

Hensyn til Spørgsmaalet om Forholdet til Herredsthingene. At Klosternes Undergivne i Slutningen af det 13de Aarhundrede i Almindelighed ikke vare unddragne fra de sædvanlige Thing, sees af et Privilegium, Erik Glipping 1279 gav Øe Kloster, hvorefter Bønderne for Forbrydelser, som de begik imod hinanden indbyrdes, ikke skulde stævnes for noget andet, end Klostrets eget Thing eller svare for nogen anden end Klostrets Foged[1]. Lignende Privilegier, tildeels af mere udvidet Indhold, gaves efterhaanden adskillige Klostre, og de fik en meget større Betydning ved den tiltagende Myndighed, som Fogderne udøvede paa Thinge. Endnu under Kong Christian I og Kong Hans benaadedes flere Klostre med Birkeretten og paa Reformationstiden dannede vistnok de geistlige Godser i Almindelighed Birker, der efter Secularisationen bleve kongelige eller adelige[2]. Af Christopher den 2dens Haandfæstning og enkelte Diplomer fra det 14de Aarhundrede seer man, at ogsaa Adelens Sagefaldsret efterhaanden blev udvidet til høiere Bøder og at i enkelte Tilfælde deels ved Overdragelse af Kongegods især til Pant, deels ved specielle Privilegier alle kongelige Indtægter og Rettigheder ogsaa bleve indrømmede Adelige, og allerede i det følgende Aarhundrede synes Adelen saaledes tildeels at have været i Besiddelse af Birkeret[3]. Blandt

forefactis suis et excessibus nulli respondere debeant nisi provisori eiusdem»); IV. 3114 (Slesv. Domcap. 1261). Jvfr. S. 90 fg.

[1]) Pontoppidan ann. I. 751 «concedentes ipsis de gratia speciali, quod villici, coloni ac inquilini sui de Ör, quotiesque inter sese excesserunt, pro huiusmodi excessibus ad nostrum judicium unus alterum trahere non possit nec debeat in causam alibi quam in placito eorum proprio infra ipsam sylvam quam inhabitant, sicut tempore Waldemari regis de consuetudine habuerunt, nulli etiam nisi dispensatori dictarum sanctimonialium pro huiusmodi excessibus respondebunt». Jvfr. Daugaard om de d. Klostre i Middelald. 54. Rosenvinge i kirkehist. Saml. I., 40.

[2]) F. Ex. Esrom Kl. 1499 «et frit Birkething og Birkeret med al Kongelig Ret, eftersom bruges og holdes friest i andre Birker i vort Rige Danmark»; Børglum (Kong Hans stadfæstede 1484 det af Christian I. givne Privilegium paa Birkefred); Hundslund, Vestervig, Asmild, Gavnøe, («af Arrilds Tid have havt deres eget Retterting derpaa Øen saavel naar de af nogen Udenbyesmand skulde tiltales, som naar de sig under hinanden have at tiltale»); Ørsløf, Vidskild, Mariager (1453), Glendstorp, Tvilum, Tvis, m. m. S. Daugaard 230, 330, 334, 348, 360, 364, 368, 400. 405, 423, 436. Hist. Tidsskr. IV. 599.

[3]) Hdf. 1320 Art 11 «Item omnes milites et armigeri de propria familia emendam trium marcarum vel novem secundum

disse Rettigheder og i Forbindelse med Sagefaldsretten fremhæves ofte især »Fredkjøb« eller Retten til at lade den fredløse Forbryder kjøbe sin Fred; denne Rettighed var i de ældre geistlige Privilegier sædvanlig forbeholdt Kongen, men senere blev den i mange Tilfælde enten indbefattet under de almindelige Udtryk eller særlig tilstaaet og i Christian den 2dens Haandfæstning nævnes den udtrykkelig blandt de Prælaterne og Adelen tilkommende Rettigheder[1]). Den henregnedes under den Adelen først i Christian den 3dies Haandfæstning tillagte Hals- og Haandsret, hvorved de Adelige fik hele Øvrighedsmyndigheden i Henseende til Forbrydelser, deri indbefattet Ret til alle dermed forbundne Indtægter, enten det var Bøder eller Forbryderes Boeslod; Forpligtelsen til at foranstalte Afstraffelsen blev vel ogsaa i Recesserne udtrykkelig udtalt, men efterhaanden tilegnede Adelen sig ifølge Hals- og Haandsretten en senere ved Praxis anerkjendt Ret til at benaade for Livsstraffen og, i Lighed med hvad der gjaldt om Fredskjøbet, derfor at lade sig betale en Affindelsessum[2]). Om de Adelige ogsaa havde

---

consuetudinem cuiuslibet terre . . . et ultra si ad hoc extiterint privilegiati«. Hdf. 1326 tilføier: »et frithkøp pro homicidio, prout homines regis in Syalandia utuntur«. Olafs Hdf. Art. 10 har ikke denne Tilsætning, men tilføier: »in quocunque placito seculari convincantur«. 1321 Suhm XII. 344 (Anders Nicolaussøn Ridder) »at alle hans Tjenere, Bønder og Bøndersønner og alle andre i hans Gaard herefter skulle svare ham alene for deres Forseelser saavel for 40 Marks Sager som for andre ringere Lovmaal, undtagen Fridkjøb.« 1326 Hvitfeld 434 (Ludevico Alberti filio) . . . Almindesyssel . . . Jellingssyssel, Maltherrit et Gierenherrit, cum omnibus bonis et villis dictis Bierck . . . cum universis reditibus. Suhm XIV. 553. D. M. IV. 9 (1465 Engesholm »med alle firetyuge Mark Sag«). Christiau I Priv. f. Jylland 1466 D M. I. 320.

[1]) Thorkelin I. 2 (1085), 3 (1117 »Frithcop ... ut omnem portionem totius substantiæ hominis illius, qui extra pacem missus est, ecclesia suscipiat, cæterum redemptio pro pace ad jus pertineat nostrum« (s. o. Hdf. 1326. Jvfr. Olafs 1376. Suhm XII. 370 (1328). Christ. II. Hdf. Art. 62 »Biskopper, prælater, Domkerker oc ridderskabet ... al kongelig ræt rættichet, friildtkøp oc fald met theres egne tienere oc undersatte, skall oc alt ridderskabet ... beholde alle fyrtywgmarksager oc friildtkøb. Fred. I. Art. 66

[2]) Chr. III. Hdf. Art. 7 »sculle Dan. riigis adel nyde ... theres jordegods och thiennere frii til ewige tiidt met hals, handt oc ald anden herlighedt och rettighedt«; jvfr. Fred. II. Art. 6. Rec. 1536, 1539 c. 1, 7; 1547 c. 16, 18; 1551 c. 6; Kold. c. 2, 21. Gl. D. I. 287; III 114, 151. Rosenvinge i jurid. Tidsskr. XVII. 310.

Sagefaldsretten i Henseende til de Forbrydelser, som deres Tjenere forøvede i Kjøbstæderne, var omtvistet, og der findes modstridende Domme derom fra Frederik den 1stes og Frederik den 2dens Tid[1]), Til de tidligere adelige Birker kom efter Reformationen adskillige nye, idet en Deel af de secülariserede geistlige Godser overdroges Adelen, og der var saaledes paa forskjellig Maade opstaaet et stort Antal af adelige Birker deels paa de Adeliges egne Godser, deels paa dem, som de havde i Lehn eller Pant[2]).

Allerede fra Valdemar den 2dens Tid synes ogsaa enkelte andre, ikke til Kongegodset henhørende Landdistricter af forskjellige Grunde at være unddragne fra Herredsthingene, saa at de dannede særskilte Birker. Det ældste bekjendte Exempel paa et saadant Landbirk giver Herrested By i Fyen, hvis Birkeret fra Christoffer den 1stes Tid (1258) indtil Frederik den 2den vedvarende blev stadfæstet, hvorefter dette Birk 1580 ved Mageskifte blev overdraget til en Adelig »med Birkeret og Frihed, som det hidtil har været og som det friest nydes og bruges til noget Birk paa Landet«; flere lignende Exempler forekomme i det 16de Aarhundrede, f. Ex. Tanum, Munkebo, Løve, Kiergaard m. m.[3])

Rettergangen paa Birkethingene var den samme som paa Herredsthingene, kun at Herredsfogdens Funktioner i de adelige Birker bleve udøvede af deres Birkefoged[4]), men iøvrigt findes her paa samme Maade Thingmænd, Nævninger og Sandemænd, og ligeledes var Instantsforholdet det samme[5]). Ved Christian den 4des Birkeret af 1623 blev Birkefriheden

---

[1]) N. D. Mag. V. 101. Gl. D. III. 97.

[2]) Gl. D. III. 319 »den som Birket tilhører eller udi Forbeding haver.«

[3]) Molbech i hist. Tidsskr. IV. 598. 1270 »iura forensia«; 1415 »som andræ Biærkæ uppa land liggende«. Jvfr. Kirkehist. Saml. I. 293.

[4]) Chr. II. Hdf. Art. 15 »Item skulle gode men, som af os læn hafver paa tienneste eller uti pant, sætte them self Herritzfogder oc Herritzschrifver. Fr. I. Art. 20. Chr. IV. st. Rec. 2—6—18, 24. Hist. Tidsskr. IV. 599 »en god forstandig Dannemand, som kan forhielpe dem, som det af ham begiere, til Dom og Ret«. Jvfr. Schlesw. Rechtsgesch. I. 176; II. 178, 186.

[5]) Rec. 1547 c. 3, 34; 1551 c. 5; Kold. c. 8, 13, 54. Chr. IV. st. Rec. 2—6—2, 7, 14. Jvfr. gl. D. I 13, 193 (Holme Kloster Birkething); III. 91, 95 (Rastedt Birketing og Lollandzfar Landzting); 107 Bistrup-Rebning-Landsthing); 319 (Kiergaards Birkething-Landsthing); IV. 71 (Amager Birkething-Landsthing); 439 (Vissenberg Birkething-Sandemænd-Landsthing); 459 (Biørnsholm Birk, Aal Birk).

og især Procesmaaden nærmere bestemt og tillige fastsat, at Birkeherligheden i Arvetilfælde skulde følge med Sædegaarden eller, hvis en saadan ikke var til, den største Lodseier[1]). Privilegierne for Greverne og Friherrerne af 1671 (§ 5—4) tilstode dem Birkerettigheden »saavidt Kongen dertil kan være berettiget« med den nærmere Bestemmelse, at de ved disse Birkething afsagte Domme kun kunde indankes umiddelbart for Høiesteret.

§ 48.

Den geistlige Jurisdiktion.

Den geistlige Jurisdiktions Udvikling og tiltagende Udvidelse fra det 12te Aarhundrede er allerede tidligere berørt (§ 10). Den begyndte med de Geistliges Fritagelse for den verdslige Jurisdiktion og var af Knud den Hellige kun tilstaaet dem med Hensyn til deres indbyrdes Stridigheder, men den fik allerede under Kong Niels en saadan Udstrækning, at geistlige Personer i alle Sager ogsaa af Lægmænd kun maatte søges for den gestlige Ret, og denne almindelige Undtagelse fra den verdslige Jurisdiktion blev senere udtrykkelig stadfæstet i Haandfæstningerne[2]). Den samme Fritagelse paastod Geistligheden ogsaa for sine Tjenere og Undergivne, hvilken Paastand fremhæves blandt Stridspunkterne mellem Christoffer I og Erkebispen Jacob Erlandsen, men i Christoffer den 2dens Haandfæstning synes den geistlige Jurisdiktion i sit forannævnte hele Omfang at være indrømmet[3]), At ikke alene Forbrydelser begaaede af en Geistlig imod en Lægmand, men ogsaa Forbrydelser begaaede af en Lægmand imod en Geistlig vare undtagne fra verdslig Ret, og at der i slige Tilfælde maatte bødes saavel til Bispen som til Kongen, sees af Thord Degn[4]). Under

---

[1]) Art. 24. Jvfr. gl. D. IV. 459.

[2]) Saxo 215 »literatorum controversias vulgaris fori conditione exemptas ad eiusdem professionis iudicium relegabat«. Scr. r. d. I. 380 (ann. Roesk. Capellanus Petrus) »causam Clericorum contra bundones suscipiens ... effecit, ut nullus laicus querimoniam super Clericos in placitis faceret, sed in sancta Synodo, quod prius nequaquam licuit«. Hdf. Christoffer II. Art. 3 »Item non citentur clerici ad placitum seculare vel coram iudice seculari, sed coram judice suo ecclesiastico pro quacunque causa citentur et ibidem legitime convincantur«; jvfr. Art. 8. Vald. Eriks. Art. 3.

[3]) Scr. r. d. V. 598. Chr. II. Hdf. Art. 1.

[4]) Art. 10, 19. Jvfr. Suhm IX. 113.

geistlig Ret hørte ogsaa Sager, som angik Kirkens eller Klostres Eiendomsret, ikke alene naar der herom reistes Søgsmaal imod Geistlige, men ogsaa naar der anlagdes Sag mod en Lægmand angaaende Besiddelsen af saadant Gods. Der findes allerede specielle Privilegier fra det 12te Aarhundrede, hvorefter geistlig Straf i saadanne Tilfælde skulde anvendes, og i den senere Tid forekomme adskillige Tilfælde, hvor Sager af denne Art bleve behandlede af geistlige Retter[1]). Under Knud den Hellige, om ikke allerede tidligere, vare alle Forbrydelser imod Gud, Religion og Kirken unddragne den verdslige Jurisdiktion og henlagte under de geistlige Retter[2]), og da ved den saakaldte denunciatio evangelica enhver Handling paa Grund af dens Syndighed som en Misgjerning imod Religionen eller Kirken kunde indbringes for den geistlige Myndighed, fik den geistlige Strafferet et meget udstrakt Omfang. Begrebet af geistlige Sager blev ved de geistlige Love og Praxis i den Grad udvidet og det var saa ubestemt og vaklende, at en betydelig Mængde ikke alene criminelle men ogsaa civile Sager efterhaanden bleve inddragne under den geistlige Jurisdiktion. Navnlig henregnedes hertil alle Ægteskabssager, hvad enten disse angik Ægteskabets Gyldighed, især med Hensyn til de forbudne Slægtetskabsgrader, eller Ægtefællernes personlige Forhold, og Sager om Testamenter og Sjælegaver m. fl.[3]). Da det endvidere ifølge den s. k. episcopalis audientia ogsaa var tilladt Lægfolk i alle deres Stridigheder at henvende sig til den kirkelige Myndighed og underkaste sig dennes Afgjørelse, saa concurrerede Geistlighedens Jurisdiktion for en meget stor Deel med den verdslige[4]). Af stor praktisk Betydning var det, at Biskoppen »med de bedste Bygde-

---

[1]) S. f. Ex. et Priv. f. monast. Nestved af 1340 hos Thorkelin I. 10 »Si quis antem de his proprietatibus et donis vel de aliis postea acquisitis aliquid injuste anferre molitus fuerit vel fratres vel ecclesiam eorum — (inquietare presumserit) regie vindicte cum excommunicatione atque perpetua maledictione secundum canonica instituta subjaceat«. Scr. r. d. VIII. 6, 148 (domino Johane preposito in Almundasyssel ac magistro Astræo Canonico Ripensi a reverendo patre Isarno Lundensi iudicibus delegatis), 160 sq., 232. Suhm XIV. 637. Michelsen Nordfriesl. Urk. 24.

[2]) Saxo 215.

[3]) Jnf. det Tonsbergske Forlig 1277 i Norges gl. L. II 464 og de norske Bisk. Statuta 1351 hos Suhm XIII. 821. Kjøbh. St. R. c. 42 omnes cause ecclesiastice secundum statuta canonum debent discuti et diffiniri«.

[4]) Jnf. Rosenvinge Retsh. I. 89, 99. Kirkehist. Sml. I, 39.

mænd». (Herredsmænd eller Sysselmænd) kunde paakjende de af Sandemænd eller Nævninger med Eed bekræftede Kjendelser og saaledes i disse Sager dannede en anden Instants. En hertil sigtende Bestemmelse findes først optagen i Jydske Lov i Henseende til Sandemænd og gjaldt udentvivl ogsaa om Ransnævninger, Erik Glippings jydske Forordning af 1284 udvidede denne Biskoppens Myndighed, der ogsaa omtales i adskillige jydske Stadsretter og i Thord Degns Artikler, til Herredsnævninger; derimod findes der intet Spor til at den ogsaa har været udøvet i de andre Provindser (se § 3t)[1]) En saadan Myndighed stod vel i Forbindelse med og var en Følge af, at Spørgsmaalet om en Eeds Rigtighed var underkastet den geistlige Ret, og den kom derfor ogsaa til Anvendelse ikke alene i de ovennævnte men i alle Tilfælde, hvor Sagen var afgjort ved Eed, saasom ved Vidner, Medeedsmænd og Lavhævd. Men, som man seer af adskillige Domme, saavel i criminelle som i Markeskjels-Sager, indskrænkede Biskoppens Kjendelse sig ikke til hiint Spørgsmaal, men der afgaves tillige i selve Hovedsagen en Dom[2]), og en deri udtalt Retssætning findes undertiden i den senere

---

[1]) Jnf. II, 7 »Skil sannænd mæn a tha skal thæt stande thær fleræ gøræ, forutæn thæt enæ, at the bæstæ bygdæ mæn oe the sannæst allæ oc biscopwitnæ at the antigh havæ gørt ulogh æth uræthæth bathæ». II 42 (næfning) »tho the sworæ allæ et, of the swæræ gen the bæstæ oc the flestæ hæræszmen tha mughæ the tho theræ boslot forgøræ», Er. Gl. jydske fdg. 1285. »En skyl them. a tha standher thet ther the fleste giorde uthen biseop oc otte gode men inden bygdhen seie them emod, tha standher thet the withne. Then samme logh er om the swærie alle eth», Aabenr. Skr. 17 (vcredicos) qui cassari noa debent nisi iuxta librum legalem sunderiucie. Kold. 1327 c. 3 donec legaliter convincantur — 1452 c. 12 (sandemen) uthen the overvinnes for meneedh meth biscoppen och the besthæ byghdementz Dom». Aalb, Vald. IV c 4 Hans's 2det Priv. c. 3. Viborg c. 6. Thor Degn 21, 22, Jvfr. Rosenvinge II. 168, 183. Kirkehist. Sml. I. 36. Larsen I. 1, 162, 539. Nielsen Sysselind, 15.

[2]) Thord Degn 22 »illud testimonium tenendum est pro firmo, in quo episcopus et octo meliores illius bøgd testimonio suo consenserint»; jvfr. 13. Gl. D. I. 1 7, 67» Biskop Hartwichs († 1500) af Ribe met flere, at han havde redhet og beseet samme Markeskiel eftersom Sandemend tilforn svorit og gjordt hagde»; 183 »en Dom» af 1496 bydendis, at Biskop Nils af Viborig met Bygdemendt havde tildømpt N. N. hindes Lodt i thre Gaarde»; II. 264 »Viborg Landsthingsdom 1471, at forne Laghefft ved Magt at vere dømt intil saalænge then loglig blef rygt af Biskop oc beste Bygdemendt»: IV. 762 »Biscop oc Byemends Dom» (1469, hvormed et Ranstög blev underkjendt og en ny Dom afgiven, s. D. Mag. VI. 54), Schl. Rechtsgesch III Urk. 106.

Praxis paaberaabt som Præjudikat. Ifølge flere Kjøbstæders Privilegier vare Borgerne fritagne for at tiltages som »Bygdemænd« i Sager udenfor Byen og mellem Udenbyesmænd eller at disse maatte bruges som saadanne i Borgernes Sager[1]). Den geistlige Jurisdiktion udøvedes enten af Biskopperne selv eller af deres Officialer med tilfagne geistlige og verdslige Bisiddere paa de af dem, som oftest i Kirken eller paa Kirkegaarden holdte Biskopsthing, Provstething eller s. k. Kjelderthing, hvilke sidste forestodes af En blandt Biskoppens Embedsmænd, der kaldtes »Kjeller« (cellerarius)[2]). — I Slutningen af det 15de Aarhundrede viser sig Utilfredshed med den geistlige Jurisdiktions udstrakte Anvendelse i verdslige Sager og en Bestræbelse for at faae den indskrænket, saaledes udtales det i en Landsthingsdom af 1475, at den, der var endelig frifunden ved de verdslige Domstole, ikke siden kunde tiltales for geistslig Ret, og der findes en Overeenskomst mellem Langelands Indbyggere, hvorved de indbyrdes forpligte sig til, med Undtagelse af visse Sager, ikke at stævne hinanden for en geistlig Domstol[3]). I Kong Hans's Haandfæstning Art. 17 stadfæstedes Fritagelsen for verdslig Jurisdiktion i Sager vedrørende Kirken, dens Personer, Tjenere og Gods, men det blev tillige udtalt, at Geistligheden ikke maatte udøve nogen Jurisdiktion i verdslige Sager, forsaavidt Saadant ikke havde Hjemmel i Kirkeloven og Privilegier. Christian den 2den havde i sin Haandfæstning stadfæstet den af Geistligheden fra gammel Tid udøvede Jurisdiktion i Almindelighed og navnlig Biskoppens og Bygdemænds Dommermyndighed[4]), men senere førtes der Klager over den geistlige Retspleie i dens forskjellige Retninger, og Kong Chri-

---

1) Fyenske Aktst. 92, 150.
2) Sammest. 103 (1457 »Sognepræst i Bregninge siddendis ret i Officialis sted udi S. Nicolai Kirke i Svineborig paa Biskopting«); 109 (1499 Officialis i Svenborg ... Provsting paa S. Nicolai Kirkegaard«). Suhm XIV. 637 (1397 Dom af Nic. Bille, officialis episc. Roesk. in ecclesia Rosk.). D. Mag. IV. 360 »Bispens Embitzmand som kaldes Kiellere«. Chr. II. gstl. L. 19 »Biscopsting, Provisteting eller Kielderting«. Jvfr. gl. D. IV. 513.
3) Gl. D. I. 4. Kirkehist. Sml. I. 49.
4) Hdf. Art. 2 »swo fril som the af arildz tiidt nødt oc brugt hafve«; 49 »thet som biscoper oc bygdemend fælde eller rese, thet skall være Loghens ende, »som wor schrefne log siger«; 62. D. Mag. VI. 360. Chr. II. gstl. L. 19, 21. Verdsl. L. 77, 82. Rosenvinge gl. L. IV. Indl. XXIII. Kirkehist. Sml. I. 38, 48.

stian agtede derfor at sætte en Grændse for Geistlighedens overdrevne Myndighed i verdslige Sager. I Frederik den 1stes Haandfæstning gjentoges den almindelige og specielle Stadfæstelse med de samme Ord som forhen, dog med den Tilsætning, at de Sager, der hørte for Landsthing og Herredsthing, skulde behandles paa disse Thing, og efter den 1527 i Odense holdte Herredag bleve vel de samme Bestemmelser næsten uforandrede gjentagne i Recessen af 20de August, men i en Forordning af 8de Septbr. blev det ligeledes udtalt, at »ingen skal stævnes for Kirkens Dom for Gjeld eller andre Sager, som bør at handles til Herredsthing og Landsthing« [1]. Ved Christian den 3dies Haandfæstning gik Biskoppens Myndighed i de af Sandemænd og Nævninger paakjendte Sager, ligesom om Vidnesbyrd, Eed og Lavhævd over til Landsdommeren, der nu kjendte i disse Sager i anden Instants med tiltagne Bygdemænd eller Landnævn, som de senere kaldtes [2]. Den geistlige Jurisdiktion i verdslige Sager faldt efter Reformationen bort, dog at geistlige Personer, førend de maatte stævnes for vedkommende verdslige Ret, skulde tiltales for Provsten, og Ægteskabssager bleve ogsaa senere behandlede som geistlige [3]. Denne Jurisdiktion blev udøvet paa Provstemode, der holdtes aarlig to Gange paa bestemte Dage under Stiftlehnsmandens Forsæde [4].

§ 49.

Værnething.

Den gamle Regel, at Enhver skulde søges ved sit Hjemthing, hvor han havde fast Ophold (Brofiæl), gjaldt i Almindelighed altid saavel i Forhold til andre sideordnede som ogsaa med Hensyn til de overordnede Retter, efterat en Instantsfølge havde udviklet sig, og den fremhæves paa mange Steder, især i Stadsretterne og i sidste Henseende

---

[1]) Fred. I Hdf. 7, 55, 66. Gl. L. IV, 138, D. Mag. IV, 282.

[2]) Chr. III Hdf. 27 »Thersom sandemendt eller neffninge swerlæ nogen mand til skade met uret, saa wiit som Jůdske log recker, tha skall landzdommere hafve magt, at upstefue beste bygdemend og thennom maa felde, om the hafve giordt uret. Sameledis skall och holdes om log och lagehefdt«. Rec. 1547 c. 14. Kold. 27. Gl. D. I. 262; II. 66 (Vidner — at staa for et Landeneffnt), 282.

[3]) S. Ribe Art. 3, 17, Gl. D. I. 270; II. 121, 142, 319.

[4]) Chr. IV St. Ret I, 1—27.

i Haandfæstningerne og Recesserne[1]. Men der findes allerede tidlig Undtagelser fra denne Regel og efterhaanden indførtes flere, deels for visse Sager, deels for visse Personer; ogsaa er det allerede omtalt, at Kjøbstadborgere ved specielle Privilegier i denne Henseende vare begunstigede i Forhold til Bønderne, idet disse i mange Tilfælde kunde søges af Borgerne ved Bythinget[2].

I Henseende til Forbrydelser kan det ansees som en almindelig Regel, at naar Forbryderen var greben i Gjerningen og ført til Thinge, blev Sagen afgjort paa Misgjerningsstedets Værnething[3]. Havde en saadan Paagribelse ikke fundet Sted, gjaldt der om de Forbrydelser, som hørte under Nævningers eller Sandemænds Paakjendelse, i Provindsiallovene forskjellige Bestemmelser. Efter Skaanske Lov, der kun har Nævninger i Tyvssager, bleve disse forfulgte ved den Sigtedes Hjemthing og overeenstemmende dermed bestemtes i Valdemar den 2dens Forordning om Jernbyrds Afskaffelse i Skaane, at i Manddrabssager, der skulde behandles ved Landsthinget, skulde Nævninger tages af den Sigtedes Herred. Den samme Bestemmelse findes ogsaa i Eriks Sjællandske Lov for det Tilfælde, at ikke begge Parter havde deres Bopæl i samme Herred[4]. Jydske Lov derimod bestemmer for alle Forbrydelser, som skulde paakjendes af Sandemænd, at disse skulde tages fra Gjerningsstedets Herred og hermed stemmer en Forordning af Hertug Valdemar for Slesvig By af 20de Februar 1291. Om Ranssager siger Loven, at dersom begge Parter ere Jordeiere i det Herred, hvor den Sigtede boer, skulle Nævninger i dette Herred kjende i Sagen; det Samme gjaldt ogsaa i Tyvesager, dersom Tyven ikke blev greben i Gjerningen eller med Tyvekosterne. Men af Thord Degn seer man,

---

[1]) S. de S. 119 Anm. 4, S. 224 Anm. 4, S. 228 Anm. 1 anf. Steder. Jvfr. Gl. D. III. 304.

[2]) S. 228 Anm. 3.

[3]) S. 206 Anm. 3.

[4]) Sk. L. VII. 11 »Star hin sække ofna førsta thingi ællær andru ok biuther nefnd for sik i hæræthe sinu«. Vald. II Fdg. »Fore mandraps mal williom at swa skal efftir fara Først skal han a landsthingi sektes oc a andra landsthingi skal saksøghare i hærethe nemma hanum fæmtan mannum af thes sektathe hæræth«. E. St. L. III. 26 »af thæt hæræth thær the bo bathæ samæni ... Æn bo the æy bodhæ innæn hæræths, tha af thæt hæræth thær han bor i thær sæctæth ær, af thæt hæræth skal hanum næfnd næfnæs«.

at der var indtraadt den Forandring, at ogsaa Ransnævninger saavel paa Landet som i Kjøbstæderne paakjendte Sagen ved Misgjerningsstedets Thing[1]). At en saadan Forandring er indtraadt, fremgaaer ogsaa af de jydske Stadsretter. Efter den gamle Slesvigske Stadsret skulde nemlig, naar en Bonde blev sigtet for et i Byen forøvet Ran og han ikke var greben i Gjerningen, Sagen afgjøres paa hans Hjemsted, men allerede i den i Flensborg benyttede Bearbeidelse af denne Stadsret, den sk. Flotovske Codex, er dette udeladt, og i den danske Stadsret for Flensborg, ligesom i den nyere Slesvigske, er Bestemmelsen saaledes forandret, at Sagen skal paakjendes ved Bythinget. Hermed stemmer det ogsaa, at en herfra afvigende i Udkastet til den Flensborgske Stadsret optagen Artikel blev forkastet i Hertug Valdemars Stadfæstelse af 1284[2]). Derimod vare Kjøbstadborgerne efter deres almindelige Privilegier tildeels fritagne for at lade sig søge ved Herredsthingene[3]). I den senere Praxis blev vistnok Gjerningsstedets Værnething anseet for det regelmæssige[4]).

Endskjøndt J. L. I, 37 foreskriver, at Skjødning af Jord skal foretages paa det Thing, under hvilket den ligger, indeholde Lovene indtil Christian den 5tes Lov aldeles Intet om fast Eiendoms Værnething (forum rei sitæ), men i Praxis anvendtes det og var anerkjendt i det 16de Aarhundrede[5]).

---

[1]) J. L. II. 11 »the sannændmæn . . . thær thæræ ær sannændmæn sum gærning worthær gørth«; 60 »havær bathæ hin thær tænær oc hin thær rænt warthær iordht i thæt hæræth thær hin sitær thær ransac warthær givæn, tha skulæ the næfning thær um skiliæ, thær i thet hæræth ær«, jvf. II. 107. Cod. Flot. 3, 4, 14, 15. Flensb. St. R. 23, 24, 66, 67. Hadersl. 14. Priv. Randers 1. Aalb. St. R. 3. Kold. 3. Thord Degn 15 »in quacunque hæret vel villa forensi facta fuerit rapina, in placito illius hæret debent næfningi illius hæret discernere«.

[2]) Gl. Sl. St. R. 28 »non deprehensus excusabitur ad propriam ecclesiam«; jvf. 90. N. Sl. St. R. 32 »bynnen der Stad to Slesswick«. Flot. 35, 100. Flensb. 122 »her i By«, 123. Stadf. 1284 »si bondo rurensis apud ipsos cives pro furto fuerit incausatus, si sit sufficiens . . . in placito suo agatur«.

[3]) S. 228 Anm. 1. Odense Priv. Vald. IV. c. 2.

[4]) Jvf. Gl. D. IV. 157.

[5]) Gl. D. II. 286 (1560) »efterthi thet er Jordegods . . . og en anden haver det nu uti handt og hefdt, tha skal P. M. . . . tale til Godset, som thet ligger«; IV. 98 (1586) »forthi thet er Gieldt Sag anrørendis og ikke Gods«; 225 (1590) »at kynde Løsen therpaa og thet at bevise til thet Thing som Godset ligger og ther at medfare som widbør«.

Under Christian I blev Rigsraadet Adelens Værnething i Æressager, og det samme Privilegium havde de Adelige efter Christian den 2dens Haandfæstning i alle Sager, som Kongen lod anlægge imod dem[1]). Det var derefter en almindelig Regel, at Adelige i alle Sager, som angik deres Liv eller Ære, kun skulde tiltales og svare for Kongen og Rigens Ret, og denne Regel kom ogsaa til Anvendelse i alle Sager, hvori de havde aflagt Eed, heri indbefattet de Tilfælde, hvor de havde svoret Lov og Lavhævd eller afgivet edeligt Vidnesbyrd[2]). I Praxis blev denne Begunstigelse ogsaa udstrakt til af Adelige udgivne Brev og Segl, men denne Udvidelse forkastedes under Christian IV, saaat Privilegiet ikke skulde bringes til Anvendelse, naar der kun var Tale om Forpligtelsen til at efterkomme Breve og det i Dommen ikke udtaltes, »at det deres Ære og Lempe for nær er«[3]). I Sager angaaende de Adeliges Sædegaarde synes Landsthinget at være anerkjendt som deres Værnething, ligesom det under Christian IV blev befalet, at alle af Adelen udgivne Skjøder, Gave- og Pantebreve skulde læses paa Landsthing[4]). Derimod er den tidligere sædvanlig antagne Mening, at Landsthinget, navnlig i det 16de Aarhundrede, var Adelens almindelige Værnething, i nyere Tid med Rette forkastet[5]). Den Bestemmelse om Hjemmel, der findes i Recesserne fra Christian den 3dies Tid og som især har givet Anledning til en saadan Antagelse, indeholder, at Enhver, som under en mellem tvende Andre verserende Sag vil optræde som Hjemmel eller Intervenient istedetfor den Sagsøgte under Paa-

---

[1]) Priv. for Jylland 1566 i D. Mag. I. 319 »hwo som wil winne noger Riddermans Ære, thet scal han gøre for os og wort Raad«. Chr. II Hdf. 19. Fr. I. 24.

[2]) Rec. 1547 c. 14; 1551 c. 16 »the Loughe oc Lougheffder, som Riddermendtzmend haffve giort, the steffnis ind for konningen og Rigens Raad oc ey andenstedtz, thi ingen, enten Landtzdommere eller nogen anden, maa dømme paa nogen the Sager, som gelder nogen aff Adelen paa theris Liff eller Erre, uden konningen selff met menige Danmarckis Raad«. Kold.-Rec. 27. Fred. II Hdf. 27. Gl. D. I. 131, 269; II. 182; III. 229; IV. 135, 284, 323, 331. Jvf. Rosenvinge Retsh. I. 96, 123. not. d. Rig. Ret 37. Larsen I. 1 S. 359.

[3]) Gl. D. III. 302, 310; IV. 271, 367, 380. Fdg. 15 Aug. 1590; 1 Juli 1623. St. Rec. 2—6—26.

[4]) Gl. D. I. 108, 131; IV. Fort. VII. Fdg. 26 Aug. 1622. St. Rec. 2—2—5.

[5]) Rosenvinge Retsh. I. 123; II. 173. Gl. D. III. Fort. XVIII. Jacobsen i hist. Tidsskr. II. 515.

skud af, at denne sidste har handlet efter hans Anmodning eller Befaling eller paa hans Vegne, skal indtræde i Sagen, fortsætte og overtage den, som den da foreligger, og Sagsøgeren ikke være nødt til at hæve Sagen og anlægge en ny imod Intervenienten. Men det forudsættes ikke, at Sagen ellers vilde være at anlægge for en anden Ret, og end mindre at det skulde være for Landsthinget, ligesom der heller ikke omtales alene Adelige som Intervenienter, og, skjøndt det vel kan være forekommet, at i et saadant Tilfælde en Sag, efter det udvidede Begreb af Æressager, som saadan af Underretten henvistes til Herredagen, saa afgiver dog den anførte Lovbestemmelse ingen tilstrækkelig Støtte for den Mening, at Adelen havde sit almindelige Værnething for Landsthinget[1]). Derimod haves en Mængde Kongebreve, Domme og andre Aktstykker fra det 16de Aarhundrede, der tydelig vise, at ikke Landsthinget, men det sædvanlige Herreds- eller Bything ogsaa var Adelsmænds almindelige Værnething i første Instants, og der forekommer mange Exempler paa, at mod dem anlagte Retssager bleve henviste til dette deres rette Værnething, og dette endog som Følge af en af dem selv fremsat Indsigelse[2]). Den fyenske Adel havde ved en af Kongen approberet Forening vedtaget, at de imellem dem indbyrdes opstaaende Trætter skulde afgjøres ved det med Landsthinget i Forbindelse staaende Landemode[3]). Efter Høiesterets Oprettelse blev denne Domstol Værnething for den ringere Adel i Livs- og Æressager og for den høiere Adel i alle Retssager[4]).

---

[1]) Rec. 1551 c. 4 »Hwo som Hemmel wil were til Tinge eller udi nogen Rettergang paa sine egne eller sit Herskabs Wegne eller paa nogen andens Wegne og wil thermet drage andre fran sin Ret, tha skal then, som saa hembler, strax personlig stande i samme Sted under samme Forfølling at lide og undgielde hves Lougmaal som i samme Ret kandt forfølgis, paa thet ingen Mandtz rette Dele skal spillis. Kold Rec. 12. Fdg. 30 Juni 1589. Chr. V. D. L. 1—11.

[2]) S de af Jacobsen anførte Documenter og Gl. D. I. 300 »at han altid havde veret ofverbødig at ville rette for sig til Herritzting og Landsting«; III. 3 »om han efter slig hans Tilboedt, som han til sit Herritzting tilbodet hagde, burde at vere ther fradraget eller kallet nogen andensteds«; 228, 279, 331; IV. 64, 98 »hjemfinde ... til ... Her Jørgen Lyckes sedvanlige boendis blivendis Vernething, som hun holder Disch og Dug, som er Herestedt Herritzting og Wiburg Lantzting; 329, 367 not. g.

[3]) S. 220 Anm. 3.

[4]) Priv. 24 Juni 1661 § 13; 25 Mai 1671 § 23.

§ 50.

Stævning. Forelæggelse. Forfald.

At ingen Rettergang maatte finde Sted imod Nogen som ikke var stævnet, var en gammel Regel saavel i civile som i criminelle Sager, og den gjaldt ikke alene om en Sags Anlæggelse og Paadømmelse, men ogsaa om Foretagelse af andre for Sagens Afgjørelse vigtige Retshandlinger, saasom Thingsvidners Optagelse, Eedsaflæggelse, Nævningers eller Sandemænds Udnævnelse eller Opkrævelse, saa at enhver saadan Retshandling var ugyldig, hvis Modparten ikke var stævnet til Overværelse og Paahørelse[1]). Adskillige specielle Regler havde uddannet sig ved Praxis, f. Ex., at det i Eiendomstrætter var tilstrækkeligt, at stævne den, som havde Godset i Værge[2]); derimod findes den Sætning, at Varsel kun skulde gives Hovedmanden og ikke dennes Fuldmægtig, kun udtalt om Stævning for Kongen og Rigsraadet[3]). Den i Recesserne fra Christian den 3dies Tid opstillede almindelige Regel, at intet Thingsvidne maatte udgives, uden at den, »det paagjelder«, dertil havde faaet Varsel, blev senere ogsaa i Almindelighed anvendt i Henseende til Vidner, mod hvilke en Part vilde føre Modvidner, og en herfra afvigende Anskuelse i en af Kongen og Rigsraadet 1590 afsagt Dom støttes alene paa den Omstændighed, at begge Parter havde i den foreliggende Sag ført Vidner imod hverandre, uden at give de allerede førte Vidner Varsel derom[4]). Derimod antog en Dom af 1592, at nogle Adelsmænd, der udstedte en Erklæring i Anledning

---

[1]) J. L. I. 50; II. 40. Thord Degn 95. Rec 1547 c. 8. »Skulle ingen Thingswindne efter thenne Dag udgiffvis, som gielder paa nogen Mands Ære, Liiff eller Eygendom, uden then thet paagielder bliffwer ther til louglligen kallit og fanger Varsel«; 14 »Skal oc ingen ... findis til Loug eller Laughefd, uden hans Genpart fanger louglig Varsel«; 15. Kold. Rec. 14, 27, 28. Rosenvinge Rig. Ret Art. 6. Gl. D. I. 156 (Lavhævd); II. 140 (Lov); 172 (Thingsvidne). Jvfr. D. L. 1—4—1.

[2]) Gl. D. IV. 405; jvfr. 352; I. 53. D. L. 1—4—15.

[3]) Gl. D. IV. 353 »som for then høigeste Ret, hvorfra widere Appellatz ikke skee kand«. Jvfr. D. L. 1—4—21.

[4]) Gl. D. IV. 181—184 »samme theris Sag findis lige paa baade Sider, saa the therom hafve at skarre och quitte met hverandre«, jvfr. IV. 404 »samme Thingswinde war underdømt af then Aarsage, at de Windisbyrdt, theremod hafver wundet, hafde icke thertil fangit Warsel«. D L. 1—13—12, 13.

af en af en anden Mand for dem afgiven Forklaring, ikke behøvede at stævne Vedkommende, dersom de ikke havde udtalt sig om denne Forklarings Rigtighed[1]).

Stævninger skulde forkyndes ved i det mindste tvende Herredsmænd, som derom senere havde at aflægge Vidnesbyrd paa Thinge, paa Vedkommendes Bopæl eller ved Kirken og, dersom hans Bopæl enten ikke var bekjendt eller han var udenfor Riget, skulde den forkyndes paa det Thing, under hvilket han sidst boede, eller paa Landsthinget[2]), Stævninger til Herreds- og andre Hjemthing vedbleve i Almindelighed at være mundtlige, skjøndt Christian den 2den vilde, at alle Stævninger skulde være skriftlige. Derimod brugtes skriftlige Stævninger til Kongens Retterthing allerede i det 14de Aarhundrede og ikke alene disse »Kongens Stævninger« forudsættes i Christian den 3dies Recesser, som indeholde nærmere Bestemmelser derom, at skulle være skriftlige, men ogsaa om Stævninger til Landsthinget blev det Samme antaget og det saaledes, at de skulde udstedes af Landsthingsskriveren under Landsthingets Segl, hvorimod Udenretsstævninger ansaaes for ugyldige[3]). Fra Jylland findes der flere Exempler paa, at Stævningen blev oplæst foran Porten til den Indstævntes Gaard eller at den, naar Ingen var at træffe, blev skreven paa samme, hvorved da Naboer tilkaldtes som Vidner[4]),

Varselstiden synes efter Provindsiallovene at have været forskjellig i de forskjellige Provindser. I Sjælland skulde efter E. S. L. III, 25, 26 den Sagsøgte stævnes til Lands-

---

[1]) Gl. D. IV. 339.

[2]) Sl. L. V. 38 »tviggia manna witni at hanum ær thæt thingstæfnt« E. S. L. III. 25 thær kallæ skal at minsta wether at wæræ twa af hans grannæ«; 26 »mæth twa grannæ skal han latæ stæfnæ«. J. L. I. 50 »hin thær kærær han skal stefnæ then thær for sac ær fæm nættær for thing mæth twa mæn at hans husæ«. II, 40. Thord Degn 15, 83. Kold. Priv. 1452 c. 4. Rec. 1547 c. 15 »Warsel til theris hus«. Chr. IV. Rig. Ret Art. 12—14. Gl. D. II. 223. III. 305; IV. 325 »at de icke widste hans Broflel«.

[3]) Chr. I geistl. L. c. 51. — Suhm XIV. 654 (1399). Rec. 1537 c. 11; 1547 c. 2; Kold. Rec. c. 5. Forordn. 2. Juni 1573. Christ. IV. st. Rec. 2—6—8, 9. Gl. D. III. 122 (Viborg Landstings Dom 1570 »iche samme Steffningh hos os hagde forhuerffuit, meden sielff hiemme at hafue ladet den digtet och schriffue . . ., slig ulovlig Steffning«). Jvfr. D. L. 1—4—3, 22.

[4]) Gl. D. III. 110 (1570). Schlesw. Recht. u. Gerichtsv. 76 »Varselsmend . . . fandt ingen hiemme og schreff de paa Døren«; 134 schreff paa Døren og adwarede hans neste Naboer, at de haffde gifven ham loulig Warsel«.

thing to Nætter og til Herredsthing een Nat førend Thinget holdtes; i Jylland derimod var Varslet efter J. L. I, 50 fem Nætter og i Skaane synes efter Sk. L. IV. 6. ogsaa denne Frist af fem Dage (Femtestævne) at have været i Brug. Naar Indstævnte ikke mødte, skulde andet Thing forelægges og ligesaa tredie, og Stævningen skulde gjentages til disse Thing; imidlertid maatte den Indstævnte i Skaane og Sjælland for Udeblivelse hvergang bøde 2 Øre til Sagsøgeren og desuden paa tredie Thing tre Mark til Kongen for Retsnægtelse (»for retløsæ«), med mindre han kunde bevise Forfald. Forelæggelsen skete i Almindelighed til næste Thingdag, men, naar den Sagsøgte boede udenfor Herredet, efter jydske Lov med en Frist af 14 Dage (»half maanedh«) og, dersom han boede i en anden Provinds (»i riket oc tho utæn landz«), med en Maaneds Varsel; i Skaane var Fristen for den, som boede udenfor Provindsen, kun en halv Maaned og for den, som var udenfor Riget, een Maaned, hvorimod de Sjællandske Love tilstaae ham i første Tilfælde 6 Ugers Frist og i det sidste Aar og Dag (»Dag ok iamlingæ«); denne sidste Frist nævnes i Skaansk Lov kun for det Tilfælde, at den Sagsøgte er paa en Pilgrimsreise (»til hælægdome«)[1]). Som lovligt Forfald, der kunde berettige den Sagsøgte til at forlange Sagens Forfølgning udsat, ansaaes især Sygdom og Fraværelse, denne sidste dog kun under Forudsætning af, at han allerede var bortreist, førend han første Gang blev stævnet; men i intet af disse Tilfælde kunde længere Udsættelse forlanges end Aar og Dag. Iøvrigt findes der i Provindsiallovene ogsaa i denne Henseeude mindre betydelige Forskjelligheder, vedkommende Sagens Beskaffenhed og de enkelte Forfaldsgrunde[2]). — Ved disse

[1]) Sk. L. IV. 9, 20; V. 38; VII. 9, 10 »ær hin sækti utænlanz ok tho i kunungs riki sinu eghne, tha skal læggiæ fore hanum halfs manathæ stæfna (And. Sunesen VII. 4; XV dierum), ær han utæn kunungs rike sinu eghno, tha skal bitha manæth, ær til hælægdome farin ok ær thær vitni til, tha skal bitha hans en dagh ok iamlangæ«, XVII. 8. V. S. L. III. 10, 13 »dagh oc sæx ukæ, of han ær innæn landz oc innæn rikis, oc dagh oc iamlængæ of han ær af rikis«, E. S. L. III. 25, 26, 28; V. 18. J. L. I. 50; II. 110. Lund St. R. c. 41. Ribe R. c. 59. Jvfr. Rosenvinge Rig. R. Art. 27. Ancher II. 146 Rosenvinge Retsh. II. 189, 195.

[2]) Sk. L. IV. 20 »at hanum war æi loghlica stæfnd, forethy at han war i laghæ forfallum ofna flat fæ sins (And. Sun. IV. 16 investigationis suorum animalium amissorum) ællær i siucdome ællær utan lanz til hælagdoma«; V. 38 (And. Sun V. 15 se venire

Forelæggelser og Udsættelser til flere Thingdage bruges i Eriks Sjællandsk Lov Udtrykket »fimt eller fymt« til at betegne Tiden fra et Thing til andet og, naar dette Ord eller Udtrykket »thre eller thriti femt« forekommer som en Betegnelse for en Termin, inden hvilken en paa Thinge indgaaet eller paalagt Forpligtelse skal opfyldes, saa ligger vistnok den samme Bemærkelse til Grund. Paa samme Maade findes ogsaa i den gamle Slesvigske Stadsret paa flere Steder Udtrykket «qvintus dies eller qvinque dies«. Ordet femt, som oprindelig betegner et Tidsrum af fem Dage, hidrører, som allerede Ancher har bemærket, rimeligviis fra en ældre Tid, da Thinget endnu ikke holdtes paa en bestemt Dag om Ugen, og det blev senere i Brug deels i den anførte oprindelige Bemærkelse, deels i en uegentlig Betydning som Betegnelse af Tiden fra en Thingdag til anden[1]). Dette fremgaaer allerede af enkelte Steder i de

nullatenus potuisse vel minus legitime citatum fuisse); VII. 9, 10 »ær han innæn lanz usiukær, tha skal bøtæ han mæth thrim thingum, ær han æn tha siukær, tha fæstæ næsta nithia næfnd fore ham«. V. S. L. III. 13 »fiarthæ thing ..., kumbær han æi tha ællær hans sotæ forfal ællær man sværæ hans forfald, thet han liggær i sot, ... han var førræ hemæn faræn, æn han var callæth«, E. S L. III. 25 (mandrab) »fæmtæthing ... havær han soot ællær forfal, saa at han ma æy til things kommæ, tha er hans næstæ frændæ at fæstæ logh foræ hanum ællær bøtær ..., fyrtyughæ markæ sak ... fyarthæ thing«; 26 »æn kombær swa, at han worthær siuk swa at han ma æy til fyarthæ thing komæ thæn thær kallæthæ war, tha a han mæth rættæ at sændæ sin næstæ frændæ fore sik og tha a thæt thot hvaræn at standæ til iamlinggæ dagh, um hin worthær æy førræ føør thær siuk liggær ... Æn far han sithæn bort, thær han ær stæfnd, tha ma thæt hanum æy hiælpæ, at han ær utæn rikis«. IV. 2. J. L. I. 50 »længer en a thrithi thing ma æi forfal møtæs, utæn han liggær swa i siukæ sængi at han ma ei kumæ, ældær i kunungs sylæ ætb farboth æth i Pilgrims færth uten lantz ællær han ær kallæth til hoghræ skjal æth wæriæ sin Jord af hans rætæ lagdagh ær, Thæssæ ær laghæ forfall i allæ delæ. Æn of man takær withær genmal a thingi, tha ma tho allæ forfall menæ thær sagt ær utæn pilgrims færthenæ«. Rosenvinge Rig. R. Art. 28.

[1]) E. S. L. IV. 18. »thre timær hwær sinnæ i thre fimtæ«; V. 15 »læggæ hanum fimt foræ ok fymtæ dagh atær æftær tha skal han tilkommæ ..., andræ fymt ..., thrithiæ fymt; 16 »fæstæ logh ok thær æftær fimt sæliæ tyltereth ..., a næstæ fymt ... andræ ... thrithiæ fymt«; 18 »utæn landz ... tha a hwær fymt at læggæs til fyurgthæn nættær, thæt ær sæx ukær«; 39. J. L. I. 23; III. 27 »innæn thrithi fimt æftær

gamle Love og navnlig af en Sammenholdelse af den gamle Slesvigske Stadsret med den Flensborgske og den nyere Slesvigske, hvor istedetfor Femtedagen paa flere Steder findes Ordet »laghdag« eller ogsaa »syvende Dag« eller »achte Dage«, og det Samme viser sig i den senere Lovgivning og Praxis. Varselsfristen blev efterhaanden i Almindelighed en Uge (7 eller 8 Dage), men desuagtet vedblev man ikke alene at bruge de ældre Udtryk, men ansaae ogsaa i enkelte Tilfælde en Stævning for lovlig, naar den var skeet »fem Nætter for Thinge«[1]). Ligesaa bibeholdt man den gamle Frist af »Tredie femt« i den oprindelige Betydning som en Termin af 15 Dage eller en halv Maaned[2]), men i de Tilfælde, hvor Forelæggelsen skete med 14 Dages Frister, saa som naar den Sagsøgte boede udenfor Herredet og efter jydske Lov i alle Sandemandssager, udgjorde hele Tidsrummet med tre Forelæggelser sex Uger (6te Uges Dag)[3]), — Fortsatte Sagsøgeren Sagens begyndte Forfølgning ikke paa foreskreven Maade, saa skadede det ikke videre, at han lod et eller to Thing gaae forbi, men lod han tre Thing gaae hen uden at fortsætte Forfølgningen, var alt Foregaaende spildt og han maatte begynde forfra[4]). — Varselsfristen til Kongens Retterthing var 6 Uger, men ikke sjelden blev Sagen med Parternes Samtykke foretagen nogle Dage før den »rette sjette Ugedag« eller opsat enten med Parternes Samtykke eller af

---

at sar ær ham laghdelt a hand«. Gl. Sl. St. R. 41 infra quintum diem post iudicium placiti (Flensb. 26); 43 (Fl. 31, jvfr. Had. 26); 45 (plura XII iuramenta) inter unumquodque eorum quinque dierum habet fieri intervallum (Fl. 34 tha havæ sik rum til annæn laghdagh«); 69 »infra quintum diem« (Fl. 40); 79 (pro debito impetitus) reddat infra V dies ... prefigantur ei alii V dies sub pena duarum horarum, ... iterum V dies (N. Sl. St. R. 89« volge an myt dren laghdaghen«; Fl. 64 »ien syntær dagh ... ... annæn laghdagh ... thrithi laghdagh«; N. Fl. »achte Dage«) Fl. 94 »festær logh ... givæ a fæmt dagh« (jvfr. Aabenr. Skr. 26). — Jvfr. Osterson s. v. femt og Varsel, Ancher II. 148. Rosenvinge gl. L. II. 373; III. 51, 497. Ovf. S. 160.

1) Thord Degn 83 »dominica proxima ante placitum«, jvfr. gl D. III. 104 Note. Rec. 1547 c. 14; Kold. 27. Chr. IV. Birkeret c. 9. Gl. D. I. 157 »fem Nætter for Thing.« Schl. R. u. Gerichtsv. 103« »Loven tilsteder at, naar Warsel gifves 5 Nætter førind Ting holdis ansees samme Warsel som for 8 Dags Warsel«; 239, 244.

2) St. Rec. 2—15—7 »retter for sig inden femtende Dag«. Gl. D. I. 233« give Loff inden thrinde femt efter Logen«; II. 192; III. 321; IV. 29. Schl. R. u. Gerichtsv. 125, 145, 261.

3) E. S. L. V. 18. J. L II. 6. Ovf. S. 190.

4) E. S. L. III. 25, 26, IV. 2.

særlige Grunde, navnlig naar Kongens personlige Nærværelse efter Sagens Beskaffenhed fandtes nødvendig[1]), Forelæggelse fandt her ikke Sted, men Sagen blev foretagen og paadømt strax ved første Møde, derimod blev ogsaa her Udsættelse bevilget paa Grund af Forfald, navnlig Sygdom, medens der dog fordredes fuldstændigt Beviis for det anmeldte Forfalds Tilværelse[2]). Ved nogle Underretter bleve i den senere Tid de lovlige Forelæggelser sammenfattede i een Stævning, saa at denne gaves strax til alle tre Thingdage, men en Dom af Viborg Landsthing erklærede denne Praxis for utilstedelig og Stævningen for magtesløs[3]).

§ 51.

Udeblivelse. Forhandling. Dom.

Da ved den ældre Rettergangsmaade en simpel Benægtelse af Sagsøgerens Paastand ikke var tilstrækkelig til Sagvolderens Forsvar, men han var forpligtet til paa en eller anden Maade, i Almindelighed ved Eed med Medeedsmænd, at bekræfte sin Benægtelse, saa var det en ligefrem Følge, at han, uaar han ikke mødte paa den til Sagens Afgjørelse bestemte Retsdag, i Almindelighed det tredie eller fjerde Thing, havde tabt Sagen. Saaledes findes det da ogsaa i Provindsiallovbøgerne og Stadsretterne i criminelle saavelsom i civile Sager. Den udeblivende Sagsøgte ansees som tilstaaende og Hovedsagen paadømmes efter Sagsøgerens Paastand eller der procederes strax til Exekution[4]). Den bety-

[1]) Gl. D. I. Fort. XXV.
[2]) Gl. D. II. 104, 116; III. 253; IV. 259, 298. Jvfr. III. 21.
[3]) Gl. D. IV. 109 (1587) »da finde vi ... samme Varsel, saavidt thend ydermere end en Gang er gifvet, mactesløs at være«. Jvfr. D. L. 1—4—5.
[4]) Sk. L. IV. 20. V. S. L. III. 10 »kumær han ey tha igen æller nokær man, thær fult swarær af hans halvæ, tha a bondæn thæræ hans ræt at dømæs oc sua oc kunungi hans ræt«. Sk. L. V. 38 »Swarær han æi a thritia thingi, tha søkær hin frith hans«. E. S. L. III. 25 »gør han hwærkæn thæræ, tha ma han a fæmtæ thing hans frith takæ«; 26, 28 »kombær han æy tha ok ær han usiuk; tha gangæ Dom ywær hanum«; VI. 10. Sk. L. VII. 9 »kumbær han æi at antru thingi ok mælær igen, tha dømæ thingmæn bondonum nt sinæ virning ok kunungi sin ræt ok thiufn matban i hæræthe; ... vil thiufæn æi gen mælæ a lanzthingi, tha far bondæn hanum frithløse«. V. S. L. III. 13. J. L. II. 108 »kumæ han til genmæl oc stær æi hin til rætæ, tha formælæs hans hals, swa sum han war takæn mæth tiufneth«. Rosenvinge Rig. R. Art. 6. Gl. Slesv. St. R. 24 »si non responderit, est convictus«. Flot. 5

delige Forandring, som i denne Henseende efterhaanden indtraadte og hvorved det blev Sagsøgerens Pligt at bevise sin Sigtelse eller dog at frembringe nogen Sandsynlighed for sine Paastande, saa at den Sagsøgte ikke var forpligtet til at forsvare sig imod en aldeles ubevist Sigtelse, skete næsten alene ved Praxis og dette vistnok paa en meget forskjellig Maade. Om Virkningerne af Parternes Udeblivelse indeholde de senere Love kun faa tildeels endda uklare og ufuldstændige Bestemmelser, som næsten udelukkende omtale Stævningerne til de høiere Retter. Saaledes bestemmer Christian den 2den, at paa Kongens Retterthing og paa Landsthinget skal Sagen paadømmes efter den mødende Parts Breve og Beviisligheder; Recessen af 1537 paalægger kun den fra Kongens Retterthing udeblivende Part en Mulkt til Kongen og desuden Citanten Erstatning af Kost og Tæring til Indstævnte; i Recessen af 1547 bestemmes, at den Sagsøgte, som udebliver efter Kongeus Stævning, skal have tabt Sagen, »til saa længe han vil møde«, og dette gjentages i den Koldingske Reces, som tillige almindeligt foreskriver for den udeblivende Sagsøgers Vedkommende, at han ligeledes skal have tabt Sagen, »til den stævnes lovlig igen«, hvilken Regel paa samme Maade findes for begge Parter i Christian d. 4des Rec. 2—6—11. Ved Underretterne fulgte man vel den ældre Regel og dømte den udeblivende Sagvolder, navnlig i criminelle Sager, efter Sagsøgerens Paastand; ved Kongens Retterthing derimod synes Fremgangsmaaden i Praxis at have været mere usikker og vaklende, idet der snart afgaves en endelig Dom imod den Indstævnte, snart forbeholdtes ham Ret til senere at møde eller at fremkomme med Beviisligheder[1]). Derved blev den senere i Christian den 4des Rigens Ret og Dele optagne Regel an-

»si se absentaverit et ad primum placitum nonvenerit nec ad secundum nec ad tertium, reus huius facti sine omni defensione iudicatur«. Flensb. St. R. 61, 69. Lund St. R. 41. Kjøbenh. 1294 c. 78, Erik af Pom. 56, Christ. af B. V. 24. Ribe Ret 59 »causæ reus erit«. Viborg 18. Kolding 23. Kg. Hans alm. St. R. 102.

[1]) Chr. 2. g. L. c. 54, 56, v. L. c. 18. Rec. 1536 c. 11; 1547 c. 2; Kold. c. 5. — Gl. D. I. 118, 221 »hun icke var kommen og han therfor hagde foet Dom paa hinde«; II. Fort. XXIV, S. 42 »indtil saa længe N. N. kommer met bedre Bevisning og vil vere therom i Rette«, 58, 104, 118, 130; III. 177 »uden hand for forno Sagh anderledis kand forklare«, 254; VI 2, 3, 62, 299 »indtil the fremkommer och theris Sag anderledis kunde forklare«. Schlesw. R. u. Gerichtsv. 88, 90, 134, 144, 176, 181.

vendt, at Citanten skulde vente efter den Indstævnte i tre Retsdage, medens denne sidste derimod ikke var forpligtet til at vente længere end den første Dag[1]).

Allerede i Skaanske L. III. 22 (jvfr. And. Sun. III. 8) findes en Bestemmelse om at den, der optræder og svarer paa den Sagsøgtes Vegne, selv er ansvarlig for Opfyldelsen af de saaledes indgaaede Forpligtelser, dersom Hovedparten ikke selv opfylder dem. Overeënstemmende hermed var det, at der i den senere Tids Praxis fordredes, at den, som møder paa en Andens Vegne for Retten, enten skal have en Fuldmagt (Magtebrev) udtrykkelig lydende paa, at han i enhver Henseende skal »staae for ham til Rette«, eller skal være »vederheftig« og villig til paa hans Vegne »at lide og undgjelde Dom og Ret«, og lignende Bestemmelser indeholdt Christian den 3dies Recesser om den, som optraadte som »Hjemmel« for den Sigtede[2]). Men i Almindelighed mødte Enhver selv for Retten og Ingen ansaaes for fornem eller for ringe til personlig at forfølge sin Ret eller at forsvare sig imod en Sigtelse[3]). I Christian d. 2dens Love forudsættes Parternes personlige Møde som Regel, medens det dog tillades, at lade sin Sag føre ved en Anden, hvorhos tillige bestemmes, at Dommeren saavel i civile som især i criminelle Sager skal beskikke duelige og lovkyndige »Fortalere« for dem, som ikke kunne faae Nogen til at møde for sig; i hver Kjøbstad skulde derfor to eller tre saadanne »Talsmænd« være ansatte (g. L. c. 50, 73; v. L. c. 10). Men endnu i Christian den 4des st. Rec. 2—6—16 anføres det som en Misbrug, at ikke dertil autoriserede »Prokuratorer«, udførte andre Personers Sager, og der gives herom nærmere Bestemmelser, som for en stor Deel ere optagne i Christian d. 5tes D. L. 1—9. Derefter skulde kun de beskikkede Prokuratorer lade sig bruge og kun i Kjøbstæderne; de skulde være beedigede og forpligtede til efter Befaling at føre de Fattiges Sager uden Betaling, men i andre Sager nyde en fastsat Løn. Paa Landet derimod maatte ingen Prokuratorer bruges, men Enhver skulde føre sin Sag enten personlig

---

1) Rosenvinge Rig. Ret og Dele S. 39. Christian 4 Rig. R. og Dele Art. 24, 26. Gl. D. I. 118; II. 42; III. 322; IV. 3.

2) Rosenvinge Rig. R. Art. 24 og S. 36. Gl. D. I. 82 »(1543) icke havde Magtebref at gange uti Rette«, 118 (1549) »ey the møtte eller nogen anden paa theris Vegne met fultt Magt, som Ret gløre ville«; II. 177; III. 20; IV. 78 fgg., 237.

3) Gl. D. I. Fort. XXIV, XXVII.

eller ved en i Herredet bosat Mand. — Ligesom efter J. L. II. 6 Sandemændene vare forpligtede til, i alle til dem henviste Sager at sværge paa det 3die, eller egentlig det 4de Thing »fra Processens Begyndelse at regne«, og saaledes at afgjøre Sagen inden 6 Uger, hvilket endnu gjentoges i Fdg. 14. Aug. 1590, saaledes foreskrev den Kallundborgske Reces 1576 det Samme om de Skaanske og Sjællandske Nævninger og Oldinger og gav tillige den almindelige Regel, at ingen Dommer maatte opsætte en Sag længer end 6 Uger, med mindre det skete med begge Parters Bevilling eller der var lovligt Forfald[1]).

I Christian d. 3dies Recesser foreskrives det ikke alene, at Domme skulde gives beskrevne og indeholde alle under Sagens Forhandling fremkomne Beviisligheder, saa at man deraf tilstrækkelig blev underrettet om Sagens Gang, men ogsaa, at der overalt skulde holdes ordentlige Thingbøger, i hvilke Domme, Vidnesbyrd m. m. skulde indføres[2]). Ogsaa fremgaaer det af adskillige Domsakter, at det allerede i det 16de Aarhundrede kom i Brug at indlevere skriftlige Indlæg (Forsæt), hvilke ofte vare meget vidtløftige, hvorfor det blev bestemt, at kun deres væsentlige Indhold skulde optages i Dommen[3]).

Der forekommer vel enkelte Exempler fra det 15de og 16de Aarhundrede paa, at der i Domme af Rigens Raad eller af Landsthinget forbeholdtes eller paalagdes den ene eller anden Part en Beviisførelse, men udentvivl var det, ogsaa efter de Forandringer, der efterhaanden indtraadte i Rettergangsmaaden, navnlig i Henseende til Beviisførelsen, en almindelig Regel, at Parterne selv havde at paasee, at alle de Beviisligheder, de vilde benytte under Sagen, fremkom før Sagens Paakjendelse, og at Dommen ogsaa i denne Henseende skulde være endelig, d. v. s. afgjøre Stridsspørgsmaalet saaledes, at ingen yderligere Retsforhandling og Dom

---

[1]) Jvfr. S. 190. J. L. II. 40. Larsen I. 1. S. 72, 86, 541. Kallundb. Rec. c. 5, 7. Gl. D. III. 333. Rosenvinge Rig. R. S. 40 (1589) »og den Dommer inden 6 Uger ere endt, efter Sagen bliver lovligen for ham indstævnet, dem imellem at dømme«. Chr. V. D. L. 1—5—8.

[2]) Rec. 1547 c. 3; 1551 c. 3; Kold. Rec. c. 8, 11. Forordn. 30. Marts 1568 i D. Mag. VI. 59. Chr. IV. st. Rec. 2—6—24.

[3]) Gl. D. III. 294, 330; IV. 81, 93. Mand. 1593. Rec. 1615 c. 14. St. Rec. 2—6—5. D. L. 1—5—13, 1—8—6.

i denne Instants var nødvendig[1]). Den Kallundborgske Reces af 1576 c. 4 bestemte udtrykkelig, at Landsdommerne i de til Landsthinget indstævnte Sager skulde »endeligen dømme og enten reise eller felde« de Sigtede. Dette forudsættes ogsaa som almindelig Regel i den senere Praxis, hvor det i enkelte Ttlfælde omtvistes, om en afgiven Dom maatte ansees som endelig eller uendelig, skjøndt der endnu fra den senere Tid findes enkelte Domme, som indeholdt et saadant Forbehold[2]). I Christian d. 4des st. Rec. 2—6—1 gjentages, at »ingen uendelige Domme skulle paa noget Landsthing udstedes», men i 2—6—16 Art. 14 forbydes det alle Dommere »med uendelige Domme at forlenge Sagen«; denne almindelige Bestemmelse gives i 3—21 for alle Domstole i Norge og er gaaet over i Christian den 5tes D. L. 1—5—12. Dog kunde Sagens Afgjørelse betinges ved eller gjøres afhængig af en i Dommen tilstedt eller paalagt Eed[3]). — Som Termin til at efterkomme Dommen brugtes allerede efter partikulære Love og Praxis den ovenfor omtalte Frist af »trende Femt«, og under Christian 4de blev det den almindelige Exekutionstermin ved alle Underretsdomme, hvorimod der ved Kongens Retterthing i Almindelighed forelagdes en Frist af 6 Uger[4]).

§ 52.

Exekution.

1) Efter Provindsiallovene og Stadsretterne.

Efter Provindsiallovene hørte det ikkc til Domstolencs eller nogen anden offentlig Autoritets Virksomhed eller Myndighed at exeqvere Domme eller at tvinge den, som ved Dom eller Sagens retlige Afgjørelse paa anden Maade var forpligtet til en Præstation, til denne Forpligtelses Opfyldelse, og Domhaveren kunde ikke ved Dommerens direkte Medvirk-

---

[1]) Rosenvinge Rig. R. Art. 12 (en Sag mellem Iver Fosz og Sti Pors i Dronning Margaretes Tid, jvfr. S. 30) »blev Sti Porssen VI ugir forelagt det at bevise eller forlige; S. 36 (1571 Viborg Landsthing) »dog dersom det lovligen kand bevises«. Jvfr. S. 253 Anm. 1 og Rosenvinge Rig. R. Art. 14; Rec. 1547 c. 8. Kold. Rec. c. 15.

[2]) Gl. D. IV. 163. 355, 407. Rosenvinge Rig. R. S. 38, 40.

[3]) S. § 33 i Slutn.

[4]) Forordn. 1. Juli 1623 Art. 5. St. Rec. 2—15—7. Gl. D. III. 321; IV. 386.

ning opnaae sin Rets Fyldestgjørelse. Dette kunde kun skee enten ved en under visse Betingelser tilladt Selvtægt eller ved Anvendelse af Bøder, som især ved de dermed forbundne Følger sigtede til middelbart at fremtvinge denne Fyldestgjørelse. Naar nemlig den Domfældte eller Lovfældte ikke rettede for sig inden den bestemte Frist, kunde Sagsøgeren, dersom Fordringens Gjenstand var Penge, Kreaturer eller andet Løsøre, ved Thingsdom faae Tilladelse til at sætte sig i Besiddelse af Skyldnerens Gods ved Nam[1]). Men dette var knyttet til adskillige Betingelser og Indskrænkninger og derfor kun en meget usikker og utilstrækkelig Exekutionsmaade, tilmed da Namtageren, dersom ikke alle lovlige Forudsætninger vare tilstede eller der var forseet noget i den foreskrevne Fremgangsmaade, blev anseet som Ransmand eller Tyv. For det første var det ikke tilladt uden en Thingsdom, der udtrykkrlig berettigede ham til »at næmæ«, hvorfor han herom maatte have Thingsvidner og desforuden tage een eller flere Naboer til. Nam maatte dernæst kun tages udenfor Eierens Gaardsled og uden at denne saae det, da han ellers var berettiget til at tage det tilbage; ogsaa turde der kun tages eengang, selv om det ikke var tilstrækkeligt til hele Fordringens Fyldestgjørelse. De tagne Gjenstande, som oftest vel Kreaturer paa Marken, ansaaes, idetmindste i nogle Tilfælde, som en Art Pant, og Eieren maatte paa Thinge opfordres til at indløse dem, hvorfor de heller ikke før maatte føres ud af Herredet; men udøvede Eieren ikke Indløsningen paa andet Thing, saa havde Namtageren Ret til efter Behag at raade over det Tagne[2]). — Vilde Sag-

---

[1]) Ancher II. 596. Rosenvinge Retshist. II. 203, gl. L. II. 363. Larsen I. 1. S. 461, 543. Matzen Panter Hist. § 4.

[2]) Sk. L. V. 1; And. Sunesen V. 3. Sk. L. XVI. 2 »Krævær man giald af andrummanne ok vil han æi gialda ok æi logh fore sæliæ, tha stæfnæ hanum til things sua sum logh æræ ok fa til Dom at taka hans fæ ... And. Sunesen XVI. 2. »si ... ex concessa licentia et adiudicatione iuridicorum in sui debiti solutionem creditor bona quevís subripuerit debitori«. Sk. L. XVII. 8. E. S. L. III. 28; V. 20 »tha skal han dom fa til af sinæ frændær at næmæ thær til ok lyusæ sithæn thæt a hærætzthing at han havær dom fanggjæt ...; 22 ... »tha a han nam swa at takæ at hin seer æy a ær thæt a ok æy innæn hans garthz lith, ok kombær hin with, thær æghændæ ær at thæt han næmær, innæn bymarkkæ ok takær i hændæ af thæt han havær næmt, tha skal hin aflathæ thæt han havær næmt. Æn kombær han af markkæn mæth hanum, tha a hin æi fran hanum at takæ, thær fæt a ... Ænthæn thær næmt havær, han skal æy nam utæn hæræthz føræ ok thær

søgeren ikke søge Fyldestgjørelse ved Nam eller dette Middel paa Grund af Sagens Gjenstand eller andre Omstændigheder ikke var anvendeligt, saa kunde Fyldestgjørelsen søges tilveiebragt ved et Slags Exekutionsproces, som begyndte med Bøder og i den videre Forfølgelse kunde føre til den Skyldiges Fredløshed. Fremgangsmaaden var dog i denne Henseende forskjellig, deels efter Sagens Gjenstand, deels i de enkelte Provindser. I de vigtigere criminelle Sager, der skulde behandles paa Landsthinget, kunde Sagsøgeren, naar den Sigtede ikke mødte idetmindste paa den sidste af de forelagte Retsdage og paa en eller anden Maade rettede for sig, faae ham dømt fredløs[1]). I de øvrige mindre vigtige criminelle Sager, som behandledes ved Herredsthinget, indtraadte ikke den fulde Fredløshed, men en mindre Grad, Manhælgs Fortabelse, der dog ved den Skyldiges vedvarende Ulydighed kunde blive stadfæstet paa Landsthinget og da, idetmindste ligeoverfor Sagsøgeren, havde omtrent de samme Virkninger, som den virkelige Fredløshed[2]). Den

skal hwærkæn kommæ hans silæ ællær hans sathæl a thær næmt hawær, ok han skal a thæn dagh thær æftær han war næmbdær sighær hanum af at han havær thæt ok kallæ grannæ wethær ok gøræ rethæ hwaræ thæt star ok gøræ hanum til stæfnæ at han løser sit eghæt. Æn løser han thæt æy ... tha ma han wæl sithæn takæ ok nøtæ til thæs han løsær ... J. L. II. 59 »tha dømæs han naam at næmæ æftær sit, tho lønlic oc æi openbarlic utæn garthz lith tho skal hin thær næmær sighæ til hans grannæ en æthæ fleræ thær han næmdæ, æn æi skal nam takæs utæn thingsdømæ, forthy takær han fyrræ æn han fyngær domæ til, tha ma han warthe antigh ransman æth thiuf; (jvfr. Th. D. Till. Art. 5) 61 »oc swa ma theræ æftær næmæ, of thæt ær laghdelt a thingi ...; 69 ... »tha skal mæth ham dømæs af thingi at takæ af then bondæ garth thær ham hældær ...; 102 Æn hwilk man thær søkær annæn til naam oc takær et sin af ham, for then sak ma han atdrigh meræ næmmæ, tho at han hawær takæt minnæ æn til hør, oc for ængi sak thær han war fyrræ fæld for, forthy at thet utærst fortakær ællæ the thær før waræ of næmd warth; III. 54 »latær sik søkæ mæth nams Dom »

1) Sk. L. V. 38 (Drab) »Swaræer han æi a thritia thingi, tha søkær hin frith hans«. E. S. L. III 25 (Manddrab) »at fæstæ logh ællær bøtær. Æn gør han hwærkæn thærræ, tha ma han a fæmtæ thing hans frith takæ« ... (40 Markkæ mal) ... »fyartha thing ... fæstæ bøtæ ællær logh ællær han skal frithløs wæræ«; 26 (Ros. S. 136) ... »bøtæ æy ællær at han wilde æy fæstæ bøtær ... tha a ... hans frith at takæs«. J. L. II. 12—16.

2) E. S L. III. 26 (S. 138) til hæræthzthing ... um sars mun ... a fyarthæ thing tha skal ænting hin ræt gøræ æilær at man skal hans manhælgh takæ. Jvfr. V. S. L. II. 18. Orbodemaal c. 32 »tha a ther at dømes hans manshelgi«. J L. III.

paa Herredsthinget erklærede Manhælgs Fortabelse, som i Skaanske Lov kaldes Madband[1]), gjaldt kun inden Herredets Grændser, hvor den Mandhelgløse var udelukket fra alt Samqvem og Sagsøgeren ustraffet kunde slaae eller saare ham, dog ikke dræbe eller lemlæste; naar derimod en Anden gjorde ham Overlast, kunde han vel ikke paatale det, saa længe han var manhelgløs, men, naar denne Tilstand ophørte, kunde han søge Erstatning derfor; og ogsaa ligeoverfor Sagsøgeren skulde han nyde Fred paa visse Steder, saasom paa Thing, i Kirken, paa Torvet, i sit eget Huus m. m.[2]). Den samme Fremgangsmaade, ved at søge den Sigtedes Manhelg, kunde ogsaa bruges i reent civile Sager, saasom for Gjeld m. m., men idetmindste i disse Sager skulde i Sjælland Kongens Ombudsmand først ved Exekution i den Sigtedes Gods søge Fyldestgjørelse saavel for Sagsøgeren som for Kongens Bøder. Han kunde nemlig i alle Tilfælde, hvor der i Anledning af et Privatsøgsmaal var tilkjendt Kongen Bøder, faae en Namsdom til at inddrive disse, men han var da forpligtet til først at fyldestgjøre Sagsøgeren for Hovedsagen og de ham tilkjendte Bøder. Kun naar Ombudsmanden ikke vilde udføre dette eller der ikke fandtes tilstrækkeligt Gods, kunne Sagsøgeren i de nævnte civile Sager, efterat Sagen saaledes havde staaet hen i Aar og Dag, forfølge Sagen til den Sigtedes Mandhælg. Naar den Sagsøgte derimod i slige Sager strax tilbød Alt, hvad han ejede, til Sagsøgerens Fyldestgjørelse, kunde hans Mandhælg ikke tages[3]). I Skaanske Lov findes herom ingen Bestem-

---

27. E. S. L. III. 28. Orbodem. c. 14 (ran) »at hans mannhelgi skal taka«. J. L. II. 18 (lønleghæ eller lejermaal) »betæ hans manhælgh of han wil æi til rætæ standæ«.

1) Sk. L. VII. 9 (Tyveri) ... »tha dømæ thingmæn ... thiufe matban i hæræthe ... tha fare han a lanzthing mæth hæretz things vitni .. , vil thiufær æi gen mælæ a lanzthingi, tha far bondæn hanum frithløso«. And. Sun. VII. 6 ... »ut nullus ei communicet per totam provinciam ... quod iudicium matban lingua patria nominare consuevit quo si contentus noluerit actor esse vel adiudicatum sibi non potuerit obtinere, in ius generale procedat ..., ut et ipse reus communis pacis expers ab omnibus habeatur, quem lingua patria fridhløs appellat ..., ut eum cuilibet cum armis invadere sit permissum«. Jvfr. Larsen I. 1 S. 508.

2) E. S. L. III. 28 (S. 142, 144) J. L. III. 28. Jvfr. Ancher II. 602. Rosenvinge Retsh. II. 204. Larsen S. 544.

3) E. S. L. III. 28 (S. 146). »Swasum man stæfnær thing for manhælghæ, swa skal man ok foræ annær mal stæfnæ ... æn far æy bondæn æntingh bøtær ællær logh ... tha takæ konungs ombuthzman mæth then Dom thær dømdær ær bondæn først

melse, men der omtales dog ogsaa her en Exekution ved »Kongens Ret« eller den Kongelige Embedsmands Virksomhed til at inddrive Slægtningers Bidrag til Mandebod[1]). I Jylland derimod kunde vel ikke Ombudsmanden ved Nam forskaffe Sagsøgeren Fyldestgjørelse, men her havde allerede Tremarks-Boden i og for sig skadelige Følger for de almindelige borgerlige Rettigheder. Den, som var falden i Tremarksbøder til Sagsøgeren og til Kongen, hvad enten det nu var paa Grund af en ikke præsteret Tolvmandseed, eller fordi han var fældet af Ransnævninger eller for Overhørighed og Ulydighed i Rettergangen (»lagfæld«), maatte ligesom ogsaa den, der var sigtet for en Tremarkssag (laghsøgt), ikke anlægge noget Søgsmaal og ikke afhænde Noget af sit Gods, enten Jord eller Løsøre, førend han havde rettet for sig, og Ingen maatte tage ham til Bryde eller i Fællig med sig, dersom han ikke vilde rette for ham. Disse Virkninger bleve især ved den senere Praxis i flere Retninger udvidede, saa at det navnlig overhovedet var den Lovfældte formeent at optræde paa Thinge, ikke alene som Sagsøger, men ogsaa som Medeedsmand eller Vidne[2]). Iøvrigt kunde ogsaa i

---

ræt ok sithæn sik. (S. 148). Æn kombær thæt swa ... at hwærkæn han gørthæ hanum ænggæn ræt ok æy umbæthzman; ær thæt dagh ok iamlinggæ swa standit ..., tha dømæ thre mæn hans manhælghæ af hanum ... Æn warthær swa at han kombær æi a thæt næstæ thing .... tha takæ bondæn sik sialf til ræltæ, thær søkt havær; ær æy fæ til, tha gaar thæt a krop, thær æy ær ko til; vil han ok hans manhælghæ takæ ofnæ landtzthing sum før ær mælt, tha gøræ han swa«. IV. 3; VI 10, 11, 12, 23, 25, 26.

[1]) Sk. L. V. 1 »frændær sculu han til nøthæ mæth konungs ræt um the gita æi ællær«. Knut VI Forordn. 1201 »a cognatis ad hoc compellatur, nostro ipsis si defecerint auxilio suffragante«. And. Sun. V. 3 »ad satisfaciendum ab agnatis et cognatis per exactorem vel ius regium induci debere«.

[2]) J. L. II. 61, 68. »Thæn man thær fæld ær mæth ransnæfning æth nokær andær lund antigh til kunungs ræt æth til bondæns ræt, swa at han ær skyldugh at gialdæ sinæ thre marc, tha ma hans goz ham æi afhendæs hwærki bofæ æth ant. fyrræ æn han hawær ræt gørth bath bondæ oc swa kunung, och han ma ængi man søkæ of han fængær delæ, oc ængi man ma takæ ham til bryti, utæn vil rætæ for ham, forthy at sithen han ær antigh fæld æth sægthæt; tha ma han æi flyttæ farcostæ oc vitæ sik anstath burt«; 69—71; III. 42 »winnæ antigh logh thær han fæstæ æth wæræ lagh fæld bathæ for bondæ oc for kunungs umbozman«. Jvfr. Gl. D. I. 15. II. 23. III. 64, 232, 255; IV. 83. Schlesw. Recht u. Gerichtsw. 82, 89, Rosenvinge Rig. R. Art. 1 og S. 21; Retsh. II. 206; gl. L. IV. 536.

Jylland Sagsøgeren forfølge Sagen videre enten ved Nam eller, idetmindste i Bødesager, ved at søge den Sigtedes Mandhælg, og i denne Henseende gjaldt vel her de samme Regler som i Sjælland; thi naar i E. S. L. III. 28 siges, at Sagsøgeren ikke maatte dræbe den Mandhælgløse, og i J. L. III. 28 at, dersom han gjør det, »tha haldær han sin frith«, saa er Meningen paa begge Steder vistnok den samme, at han var forpligtet til at udrede Mandebod.

I Kjøbstæderne var det i Almindelighed Byfogdens Pligt, tildeels i Forbindelse med Raadmændene, naar Skyldneren ikke inden de forelagte Frister afgjorde Sagen, med tiltagne Borgere som Vurderingsmænd at fyldestgjøre Sagsøgeren af den Paagjældendes Gods og tillige at inddrive de forfaldne Bøder, dette gjaldt saaledes allerede efter den gamle Slesvigske Stadsret og er sènere gaaet over i de andre Sydjydske Stadsretter[1]). Lignende Forskrifter indeholde ogsaa de Skaanske og Sjællandske Love, hvorved ogsaa her overalt gjaldt den Regel, at Sagsøgeren først skulde tilfredsstilles og dernæst Kongen og Byen fyldestgjøres for de forfaldne Bøder, og paa nogle Steder skulde Øvrigheden, dersom Sagsøgeren ikke vilde modtage de udlagte Ting, udløse ham med rede Penge imod at beholde Godset[2]). I de Nørrejydske Stadsretter forekommer denne Exekution ikke,

---

[1]) Slesw. St. R. 24 ... »exactor cum civibus ... ruricole extorqueat satisfactionem a concive«; 79 ... »exactorcum civibus licite pecuniam predictam in domo conquerenti restituat cum predicta satisfactione et sumat sibi tres marcas N. Sl. st. R. 89. Flensb. 64 ... »tha scal foghed mæth bymen gang i hans hws oc wirth of hans goz hin annæns giald mæth full ræt oc foghæd thre mark«. Hadsrl. 25 ... »gialder han ey a then thridi Lagdag, da skal Umbozman giøre hin Rede ther kær og tage sine tre Mark«.

[2]) Helsingb. St. R. 63 »Thetta ær ret at hwilken som kræwir giæld aff andrum oc hin wil æy gielde, num lader sik laghsøka, tha skal foghit lada til wirthningsmen .. at wirthæ ut bondanum sine rette howithgield oc ther til bondanum ok konungen ret for asokn... æn skal først utwirtha bondans howithgield um swa mikit ær til, foghit oc wirthningsmen fore theth sknle the ey heda røware oc ey ransmen oc ey tækkemen« (jvfr. K. Christoph. alm. St. R. 18 Th. D. 82 »non debet imponi causa hærwærky vel rapine«). — Kjøbenh. 1294 c. 103» ... consules cumadvocato taxabunt tantum de bonis suis, quantum solvere teneatur. et creditori assignabunt, qui si refutaverit, consules tenebunt bona taxata et solvent creditori promptam pecuniam«. Erik af P. 105; Christ. af B. IV. I. Dronn. Marg. St. R. 6. Kg. Hans 88. Rosk. 14. Helb. 31, 35.

hvorimod Fogden og Raadmændene efter Ribe Ret kunde holde den ulydige Skyldner fængslet, indtil han betalte[1]), og efter de senere almindelige Stadsretter skulde Skyldneren, naar hans Gods ikke var tilstrækkeligt, overgives til Sagsøgeren for at afarbeide Gjælden[2]). Ligesom Borgerne i Almindelighed kunde faae Exekution imod deres udenbyes Debitorer, naar disse fandtes i Byen, saaledes findes ogsaa omvendt Bestemmelser til Fordeel for Gjæster, hvorefter disse paa en hurtigere Maade skulde fyldestgjøres for deres Fordringer til Borgere[3]).

§ 53.

2) Rigens Ret og Dele.

Det fremgaaer af det Anførte, hvor usikkre og utilstrækkelige de i Provindsiallovene givne Exekutionsmidler vare, saavel den meget indskrænkede og besværlige Exekution ved Nam, som ogsaa de indirekte Tvangsmidler ved Bøder, Lovfældning og Mandhælgs Fortabelse, især ogsaa af den Grund, at intet af disse Exekutionsmidler kunde anvendes til at udføre Exekution i faste Eiendomme. Det findes derfor ogsaa, at man meget tidlig henvendte sig til Kongen, for ved dennes Hjælp at faae Ret over den ulydige og modvillige Skyldner. Denne Exekutionsmaade ved Kongens Breve eller, som den senere kaldtes, med Rigens Ret eller Rigens Ret og Dele eller Rigens Rets Dele, synes at have uddannet sig fra Midten af det 13de Aarhundrede[4]); til denne Tid henføres ogsaa en Bestemmelse herom i et Lovstykke, som ikke uden Sandsynlighed tillægges Kong Christoffer I og allerede forudsætter en saadan Brug af tre paa hinanden følgende Kongebreve for at fremtvinge Sagsøgerens Fyldestgjørelse[5]). Nærmere Forskrifter derom

---

[1]) Ribe Ret 60 ». . . si autem tunc debitum suum persolvere non curaverit. advocatus et consules liberam habeant potestatem ipsum in prisonio, quousque debitum suum persolverit, detinendi«. Erik Gl, St. R. 58.

[2]) Dronn. Margr. St. R. c. 6; Christ. af B. c. 38 (Kjøb. St. R. IV. 3); Kg. Hans c. 89.

[3]) Odense 1477 c. 23. Viborg c. 28. Kolding c, 4, 33. Dr. Margr. c. 6. Kg. Hans c. 88. D L. 1—24—17.

[4]) Ancher II, 606, især Rosenvinge om Rigens Ret og Dele. 1847. Jvfr. § 8.

[5]) Ancher II. 612, 768. Rosenvinge p. anf. St. 21; »hwo sum kungs thry brevæ sitær yværhøør, kung scal gøræ hin scathæløøs

indeholde Erik Glippings Forordninger af 1282, saavel den Vordingborgske af 19de Marts som den Nyborgske af 24de Juli, navnlig blev det bestemt, at disse Kongebreve ikke skulde gives, førend Sagen var behandlet ved Underretterne, og at, dersom Skyldneren ikke vilde rette for sig efter det fjerde Brev og han ikke eiede Løsøre, skulde Exekutionen skee i hans faste Eiendomme; dog kunde efter en af Thord Degns Artikler Skyldneren indløse Jordegodset inden tre Aar[1]). Senere blev Fremgangsmaaden videre uddannet ved Praxis, og foruden adskillige Diplomer og Domme, der give Oplysning derom, haves nogle Optegnelser med Anviisninger til denne Exekutionsproces, af hvilke især er at fremhæve en udførligere, der synes at være fra det 15de Aarhundrede, og en kortere, der betegnes som »en Instrux at forfølge Rigens Dele her i Danmark«, med Formularer til de forskjellige Breve, rimeligviis fra Frederik den andens Tid[2]). De saaledes vedtagne Regler bleve, med nogle Forandringer og Tillæg, sammenfattede i Christian den 4des »Rigens Ret og Dele« af 1621, som indeholder udførlige Bestemmelser deels om denne Exekution ved Rigens Ret (Art. 1—59), deels om den saakaldte Forfølgning til Laas. Fremgangsmaaden, saaledes som den paa Grundlag af Erik Glippings Forordninger efterhaanden havde uddannet sig, var følgende[3]): En almindelig Forudsætning for denne Forfølgning med Rigens Ret var det, som anført, allerede efter Erik Glippings Forordninger, at Sagsøgeren først havde indstævnet Sagen til Hjemthinget, nemlig, naar den angik Løsøre, det Thing, under hvilket Sagsøgte havde Bopæl, og naar det gjaldt Jordegods, det, hvorunder dette var beliggende, og

---

oc givæ hanum thre marc foræ hwært brevæ til hans scathæglæld. Kung havæ hans hovætloot thær ywærhøør saat oc pine hanum æftær sin wald«.

1) Vordingb. Fdg.: »Thæt havær oc konung iat, at hans bref scal ofnæ ængen man givæs, før æn han ær loghlikæ kærth a hæræzsthing oc ofuæ lanzsthing, oc wil æi thær til rættæ standæ hværken mæth logh oc æi mæth bøtær« . . . Nyb. Fdg. ». . . et si talis mobilia bona non habuerit set tantum terram, extunc officialis regis moneat eum, ut infra mensem tantum vendat de terra sua, in quautum regi et bondoni tenetur, quod nisi fecerit, officialis regis sub estimacione bonorum ius regis et bondonis recipiat de terra ipsius et non amplius. set si non sufficiat ad solvendum, defectus ille pro rata parte cedat regi et bondoni«. Th. D. 81 (32).

2) Rosenvinge anf. St. 32, 36.

3) Jvfr. Rosenvinge Rigens Ret (1842) Art. 16, 17 og S. 31. Arent Berntsen frugtb. Herl. B. 3 S. 353.

at der her var gaaet Dom om de lovlige Forelæggelser samt at denne var stadfæstet paa Landsthinget. I Jylland blev det dog anseet for tilstrækkeligt, at Sagen eengang var indstævnet til Landsthinget, hvorimod det i de andre Provindser skulde skee tre Gange, indtil Christian IV bestemte som almindelig Regel, at det var nok at stævne eengang til Landsthing og at dette overhovedet ikke var nødvendigt, naar Sagen var paadømt ved Birkething eller Bything[1]). Naar der var afsagt Dom i Hovedsagen ved Kongens Retterthing, skulde der først gives en »6 Ugers Paamindelse«, førend Forfølgningen videre kunde fremmes[2]). Dette skete ved Rigs-Kantsleren, til hvem Sagsøgeren henvendte sig for at faae de saakaldte »Laugdagsbreve«, hvorved det befaledes den Sigtede at efterkomme Dommen inden 15, 10 og 5 Dage (Femtendags-, Tidags-, Femdags-Breve). Disse tre Breve kunde vel udleveres paa eengang, men de skulde forkyndes »hvert paa sin Tid« efter Udløb af den foregaaende Frist, hvilken Forkyndelse skete paa vedkommende Bything eller Birkething eller i Jylland paa Herredsthinget, hvorimod de, som alle Rigens Breve, i de øvrige Provindser skulde »brydes og læses« paa Landsthinget[3]). Dersom den Sagsøgte vilde giøre Indsigelser

---

[1]) Rosenvinge R. R. og D. S. 36 ». . . hand skal først fare til Herritsthing, der som Godzet udi ligger, oc udæske det tre samfuld Ting, oc tage det bescreffvit flerde Ting, oc skal siden fare et Ting til Landsting oc ey mere udi Jydland, men udi andre Lande her udi Riget skal hand fare tre Ting til Landsting«. 2den Rec. 1533 »undertagen de Jorddele, som efter Logen bør at delis oc forfølgis fra Herritzting oc Landzting oc indt fore Rigens Canceller met Rigens Ret.« Gl. D. III. 29 »efterti P. B. vore Laugdagsbrefve forhverfvit hafver . . . føre end endelige Dom er gangen, hafver hand thermed giort Uret emod vor Recessis Lydelse og Sagen therfor igien at hiemkomme til Herritzting och Landsting at dømis paa efter Logen, Recessen, vor och Rigens Rettis Lydelse«: 306 »efterdi Rigens Ret medfører, at hvem som taler paa Løsøre, tha skall hand fare til det Herritzting, hans Broflel er udi, som hand tiltale vil og siden fare til Landsting och ey mere udi Jutlandt«. Chr. IV. Rig. R. og D. Art. 8—11.

[2]) Ros. R. R. og D. 37 »efter Kong. Maiest. egen Dom, om den ey fuldgiøres, maa mand tage først sex Ugers Paamindelse«. — »Thi biude wi nu hos dig N. oc paamynde, at du endnu inden sex Uger efter thette vordt Breff er læst udlegger forn Godtz oc fuldgiør vort Dombreff« Gl. D. IV. 393, 467. Chr. IV. Art. 1—3

[3]) Ros. s. St. »oc siden skal hand fare til Rigens Kantseler, om den, hand tiltaler, ey vil rette hieme, oc der tage Laugdagsbreff, som er Femten, Ti oc Fem Dags Breffve«. Gl. D. IV. 11

gjældende imod Forfølgningens Fremme, maatte han inden den tredie Termins Udløb tage et Gjenbrev, hvorved Forfølgningen blev standset, indtil Sagen var paadømt ved Kongens Retterthing, og Sagsøgeren maatte da lade ham stævne for Kantsleren med en »Sex Ugers Stævning«. Denne maatte efter den tidligere Praxis ikke forkyndes, førend den Sigtede havde ladet Gjenbrevet læse til Thinge, men, da han saaledes kunde forhale Sagen, antoges det senere, at Stævningen kunde forkyndes, saasnart Gjenbrevet var taget, hvilket af Christian den 4de udtrykkelig blev fastsat[1]). Den paa Retsdagen udeblivende Part blev erklæret nederfeldig, og var det Sagsøgeren, maatte han begynde Sagen forfra, var derimod Sagsøgte den Udeblivende, eller dennes Indsigelser forkastedes, kunde Sagsøgeren fortsætte Forfølgningen paa samme Maade, som naar der ikke var taget Gjenbrev, ved at tage det fjerde Brev, som kaldtes Straxbrev, fordi det deri paalagdes den Domfældte strax at rette for sig[2]). Derefter fulgte den egentlige Exekution. Var nemlig den Sagsøgte Adelsmand eller en Borger eller Bonde, som havde Selveiergods, saa udstedtes nu et Indførelses- eller Ride-Brev, hvorved nogle, i Almindelighed fire, af Paagjældendes Standsfæller bleve udnævnte til at indføre Sagsøgeren i den ham tilkjendte Eiendom og tillige at fyldestgjøre ham for hans Bifordringer, samt at inddrive Kongens Bøder. For disse sidste Poster skulde der dog først gjøres Udlæg i Debitors Løsøre, dernæst i

---

»hand haffver louglig deelt och forfuldt til Herritzting och Lantzting . . . och therefter tagit Laugdags-Breffve offver hannem, som ere til hans Herritzting lest och brøt«, 145 »efterthi Wy forfare the forrige Laugdags-Brefve . . . icke findis lougligen forkyndte at vere«, 148. Chr. IV. Art. 17, 32, 33.

[1]) Ros. S. 39 »hvilke vore Breffve wi nu igenkalle, døde oc macteløse mele saa lenge de komme for os paa baade Sider paa vort Retterting met begges deres Bevisning i den Sag ok vorder der atskild met Rette«; 48. Gl. D. III. 186 (1573) »Rigens Ret icke bemelder heller ther skal vere sex Uger eller 3 Uger, mere eller mindre, mellem at Gienbrefvit er tagit og Stefningen skal tagis, men bemelder allene, at, nar Gienbreff er tagit, maa man tage Steffning och lade then lese lougligen;« 304 »Birketing — Landsthing och nu for Rigens Ret var indkommen och hafide ladit bryde »Langdagsbreffve ofver hanom och hand theremod hafver tagit Gienbreff«; IV. 71, 84, 143, 147. Chr. IV. Art. 19, 20, 24.

[2]) Ros. S. 40 Nederfellingsbrev; Straxbrev, »Wi biude hos dig nu fjerde Sinde attu strax efter dette vort Bref er lest;« Gl. D. I. 114, 118, II. 160, III. 322; IV. 2, 4. Chr. IV. Art. 18, 21, 25.

hans øvrige Jordegods og tilsidst i Hovedgaarden. Var Debitor derimod ikke Selvejer, udstedtes et Rømningsbrev, hvorved han, dersom han ikke inden sex Uger i alle Henseender rettede for sig, erklærtes fredløs (»at rømme som andre fredløse Mænd«)[1].

§ 54.

3) Forandringer efter Praxis og Recesserne.

I Jylland uddannede sig en særegen Forfølgningsmaade i Gjælds- og andre private Sager for at bringe den modvillige Skyldner i den i J. L. II. 61, 68 omtalte Stilling som »lovfældt« (legitime convictus) med de dermed forbundne Virkninger. Efterat nemlig Sagsøgeren havde stævnet ham til tre Thingdage, uden at han paa en eller anden Maade rettede for sig, udnævnte Herredsfogden 6 Mænd, som da efter de fremlagte Thingsvidner om den skete Forfølgning paa tre Thingdage kjendte Skyldneren lovligen »fordeelt at være i Hovedsagen«, og paa samme Maade blev han paa tre efterfølgende Thingdage erklæret fordeelt for »Falsmaal« eller 3 Marks Bøder til Bonden og til Kongen. Disse sex Mænd kaldtes »Høringer« og Forfølgningsmaaden »Høringsdele«; de forekomme første Gang i Privilegiet for Kolding 1452 Art. 4 og ligeledes i en Landsthingsdom af 1465, som er anført i Biskop Knuds Gl. til J. L. II. 12[2]). At denne Forfølgningsmaade oprindelig kun brugtes i Jylland, er utvivlsomt og ved en Forordning af 30 Mai 1573 blev den samme Omgang foreskreven for Fyen, hvor

---

[1]) Ros. S. 37 »Men er then en Mand ufry oc ey hafver Eyendom, tha skal mand louglig forfylge oc fordiele hannem, oc vil hand ey rette til Tinge, tha skal mand udi lige Maade tage Laugdags-Brefve ofver hannem oc Rømningsbref udi det stedt mand tager Ridebreff eller Indforselbrefve ofver Riddermandsmand eller Sielf-Eyere«; 40. Gl. D. I. 26 (1495) »hafver han ey Løsøre eller annen Jord, swo godh som han kand hans Indførelsæ fult met gløre, tha nyde Indførelsæ i hans Hovitgord«; 135; II. 250, 309; III. 236 »Rømningsbref fra Rigens Cantzeller, udgifvit 1562, som liuder »at . . . skulde inden sex Uger . . . udlegge »Hofvedstoel och Faltzmaal eller . . . at rømme som andre Fredløse Mend«; IV. 144 »ey heller kunde wide, hvad heller han ther met Indførsel eller Rømning wille forfølge sin Sag«; 160, 306, 318. Chr. IV. Art. 29—31, 41—49.

[2]) Arent Berntsen 3 B. 357. Osterson s. v. Dele og Hørring. Ekenberger i staatsb. Mag. VI. 612. Ancher II. 606. Rosenvinge gl. L. IV. 541.

en i flere Henseender forskjellig og uregelmæssig Fremgangsmaade havde indsneget sig i Praxis. Endnu Arent Berntsen og Osterson Vejle sige, at den »fast alene« var brugelig i Jylland og Fyen, og at i Sjælland og Skaane »saadan Deele gemeenlig skeer ved Herredsfogden alene.« Men at den ogsaa fandt Indgang i Sjælland, fremgaaer ikke alene af disse Yttringer, men ogsaa af Recesserne og især af en paa Sjællands Landsthing 1654 afsagt Dom, hvori der imellem en med »Hørringsdele fordeelt eller lousøgt« og en »loufæld« Mand opstilles den Forskjel, at den Første »er restitueret naar han retter for sig,« hvorimod »Loufæld Mand icke kan restitueres uden ved Kong. Mayst. særdeles Opreisning,« hvorfor Arent Berntsen bemærker, at de tre Marks Bøder »icke ganske holdes for uærlige,« skjøndt han dog tillige anfører, at den, som ved Høringe er fordeelt, ansees for »mindre Mand« og »ugild«, indtil han retter for sig. Vel var det nemlig anerkjendt i Praxis, at Fordelingen havde de i J. L. II. 68 angivne Virkninger, saa at den Fordeelte ikke maatte afhænde Nogêt af sit Gods og ikke anlægge noget Søgsmaal eller overhovedet foretage eller deeltage i nogen Retshandling paa Thinge. Men skjøndt han forsaavidt var i samme Stilling som en Lovfældt, hvorfor ogsaa begge Betegnelser ikke sjelden brugtes iflæng, var det dog tvivlsomt, hvorvidt Fordeling i Gjælds- og lignende reent civile Sager havde den samme skadelige Indflydelse paa Æren, som en egentlig Lovfælding, og derfor navnlig, om den paa Herredsthingene kunde bruges imod Adelsmænd, da disse i Æressager skulde tiltales for Kongen og Rigsraadet, om hvilket Spørgsmaal findes ligefrem modstridende Landsthingsdomme af 1577 og 1583[1]. — Ved en

[1] Arent Berntsen 357, 360, 364. Jvfr. Nesbo Things Dom 1479 i D. M. VI. 127 at den Mand som »Rann eller ander diele er ower ganghen, kann ey loflig diele, stæfne, felde eller møndig giøre nogen Man«; Kgs. Rettert. Dom 1496 s. St. 213 »at den, som er fordelt paa sine 3 Mark, ei maa befuldmægtige nogen til at forfølge en Sag«. Gl. D. II. 23 (1537) »at ingen Mand motte syt Godtz afhende, rørendes eller urørendes, hverken for Pant eller Eydom then Stund han er feldt og stander uti nogre Diele, førre han har rettet for seg bode emodt bunden oc koningen«; III. 184; 232 (1574) »icke giort beviisligen, at hand er løsladit af Dele —. hand er lougsøgt for, kand therfor icke steffne eller tiltale nogen, om hand fanger nogen Dele, førend han hafver rett for sig Hofvidstoel og 3 Mark Bonden och saa Koningen efter Lougen«; 255 »thend Mand, som er lougforvunden, kand ingen Lougmaal fylge«; 302 (1577) en Adclsmand fordeelt for 200 Rd.

Forordning af 8de Nov. 1527 blev det anordnet, at Herredsfogden med fire Mænd i Gjældssager skulde gjøre Udlæg i den Sagsøgtes og Fordeeltes Løsøre, hvorved det endnu udtrykkelig blev tilføiet, »at de derimod ikke giorde dem skyldige i Vold eller Hærværk eller Andet.« Dette blev gjentaget i Christian d. 3dies Recesser og derved bortfaldt den gamle Maade at tage Nam paa, hvilket Ord nu brugtes ligebetydende med Udlæg som Betegnelse for denne nye Exekutionsmaade[1]). Men da denne kun kunde skee i Løsøre, maatte, naar Sagen angik en fast Eiendom eller Exekution skulde foretages i Jordegods, den videre Forfølgning efter Fordelingen foregaae med Rigens Ret og Dele. En Forudsætning herfor var det, at der var afsagt en egentlig Dom i Hovedsagen paa Herredsthing og Landsthing, hvilket ellers i Almindelighed ikke ansaaes som en nødvendig Betingelse for Fordelingen, naar den Tiltalte kun var stævnet og sigtet paa de dertil fornødne Thingdage[2]). Endnu efter Christian

---

paa Hobroting, stadfæstet paa Landsthinget, derimod 1583 »Efterdi Haandfæstningen oc Recessen medfører, ingeu at maa dømme eller fordele paa nogen de Sager, nogen Adelsmands Ære og Liv er anrørendis . . . og det er H. F's Lempe for nær, saa at være forvunden . . . og til sine 3 Marks Bøder at være falden, kunde vi ikke kiende hannem saa lovlig at være deelt som det sig bør«; IV. 326.

[1]) Fdn. 1527 i D. Mag. IV. 282. Rec. 1539 c. 6, 1547 c. 34, Kold. c. 54. Gl. D. III. 222 (1574)·»Vorderingsmænd . . . inddragit til M. Ch. (Enke) och der hinde ulougforvundet fratagen for den Gield, der sigis hindis Hosbonde skulle hafve verit skiuldige, enddog . . . icke besøgte hindis Mand met Nam i lefvendis Lifve . . ., Vorderingsmænd berette, at M. Ch.s Hosbonde vor dielet och de met Fougden hafve taget fra hinde och udvorderit af hindis Boe . . ., efterdi icke udi M. Ch.s Hosbondis lefvendis lifve . . . hafver met Fougden och Vurderingsmendene met sit Deelsbrefve besøgt nogen Udleg af forne Boe . . . icke kiende den Vordning louglig och nochsom at vere«. IV. 37 »at Herritzfougden med to eller fire Mend icke hafver wurderit . . . efter wor Recessis Lydelse . . ., (39) fordelt . . . for witterlig Gield . . . therefter hafver Herritzfougden . . . med andre Dannemend fuldt hannem udi hans Gaard at wille udwurdere hannem Fyllest for samme hans Gield«. Schlesw. R. u. Gerichtsw. 18, 77 (1665) »tilkjendt at betale 30r . . ., fordeelt at vere og lide Namb og Wordering; 89.

[2]) Gl. D. I. 7 (1468 ib. Ldsthg.) ». . . at hvad Jordegods der er i Trette, da bør man først at vinde Godset i Rette, førend man kan lade fordielle den Mand der paa boer,« (jvfr. 2 Rec. 1533) 113 ». . . logligen fordielt . . . for Hofwitgield och Faldsmaal (til Herredsting og Landsting) . . . Rigens Forfylling«; I. 157 (1555) »loglig fordielt til Herritzting och Landsting oc

den 4des lille Reces af 1615 Art. 15 kunde Fordelingen skee, naar Debitor til fire Thing var forfulgt med Høringsdele og ikke inden fjerde Thing rettede for sig, »om der endskønt ikke tilforne er gangen Dom i Sagen«, og denne Artikel optoges uforandret i den store Reces af 1643, men tillige blev her i Overeenstemmelse med Forordningen af 1ste Juli 1623 Art. 7, den Indskrænkning tilføiet, at Fordelingen uden foregaaende Dom kun maatte skee i mindre Gjældssager, derimod ikke i Sager, »som over tre Dalers Værd ere eller Ære paagjelder,« og overhovedet ikke, naar »Namb eller Vurdering« kunde anvendes. Den var derefter kun et subsidiært Exekutionsmiddel i Mangel af tilstrækkeligt Løsøre[1]). Der blev saaledes gjort Forskjel imellem Forfølgning og Fordeling i Sager, som i og for sig vare »ærerørige«, og i »ærlige Sager«, og Virkningerne i de sidste bleve i flere Henseender indskrænkede til Gunst for den Fordeelte. Allerede efter Christian den 4des Rigens Ret og Dele Art. 58 og 59 kunde den, som var »under Rigens Forfølgning« vel ikke søge eller tiltale Nogen med noget Lovmaal, men det var ham dog tilladt, naar han blev tiltalt og ikke kunde faae nogen Fuldmægtig, selv at gaae i Rette og svare for sig. Dette gjentoges i st. Rec. 2—6—17 i Henseende til alle »lougfelde og andre mindre

---

Høringen, som hannem fordielt hafver, er dømpt ved Magt ..., framdelis syn Forfølling i thenne Sag ... efter vor och Rigens Ret«; 249 »Herredsting ..., ladet fordelle ... fire vore och Rigens Lagdagsbrefve och et Rigens Rømningsbref; III. 30 (1566) »til Herritzting och Landsting lögligen fordielt och nu siden vore och Rigens Lagdagsbrefve ofver hannem brøt och lest ..., efterthi ingen endelige Dom til Landsting gangen er ..., tha bør then Sag igien til Landsting hiem at komme och ther ... at dømis endeligen paa efter Logen och vor Recessis Lydelse«; 182 (1573) »Tiltale met Hørings-Diele ...., Deelsbref, ... at han er fordielt ... ikke læst«; IV. 82 (1586, Sjell. Ldst.) »er deelt, førend nogen Dom er gaaidt ..., fordeelte och mandhelleløes giorde til Herritzthing og Landzthing ..., Rigens Brevfe ... Gienbref ... Rigens Stefning«, 236 (1590) »med 6 Høringe førdeelt ... til Byeting ..., Landsthing ..., Rigens Brefve ..., Gienbreff ... ingen Dom gangen i Hovedsagen ... til Landsting at gange endelig Dom udi Sagen«; 307 »efterthi Wi befinder ... at hafve fordelt L. S., som findes en Selfeyer at vere, och thet for Godtz och Eyendom, och iche at vere udeskit efter som Rigens Ret formelder«; 433 »forfulgd med Høringsdele ... fordele. Byting ..., Landsting, Laugdagsbreve, Gjenbrev.«

[1]) St. Rec. 2—6—13, 27.

Mænd« og i Forbindelse hermed staaer den allerede tidligere i Praxis antagne Regel, at Ingen maatte laane Deelsbreve eller Thingsvidner om den en Anden i en tidligere Sag overgaaede Fordeling, »til at forspilde denne sin Ret«, med mindre de angik ærerørige Sager, og at den, som var fordeelt i ærlige Sager, var fuldkommen restitueret, naar han rettede for sig[1]). Den gamle Regel, at den, som var under Retsforfølgning, ikke maatte afhænde Noget af sit Gods, blev gjentagen i Christian den 4des Rigens Ret og Dele Art. 56 og 57 saaledes, at en, efterat »Varsel til Dom« for Hjemthinget var forkyndt eller efterat sex Ugers Paamindelse eller første Laugsdagsbref var læst, foretagen Afhændelse ikke skulde hindre Sagsøgeren i at foretage Exekution i det solgte Gods, hvorimod Afhændelsen skulde staae ved Magt, naar den Sagsøgte efterkom Dommen eller denne blev underkjendt. Døde han førend Exekutionen var fuldbyrdet, maatte Forfølgningen begyndes paany imod Arvingerne[2]). Endnu i den st. Rec. 2—15—7 blev det udtrykkelig sagt, at det skulde staae Enhver frit for at bruge Rigens Ret imod en modvillig Skyldner, men Anvendelsen heraf blev gjort undværlig og sjeldnere, da den i Christian den 3dies Recesser omhandlede Exekution saaledes blev udvidet, at den i Mangel af tilstrækkeligt Løsøre ogsaa kunde foretages i Debitors Jordegods, hvilket Udlæg dog hos en Adelsmand skulde skee ved Landsdommerens Foranstaltning[3]).

§ 55.

Appel.

Det er allerede bemærket, at en formelig Instantsfølge ikke findes anordnet førend Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, og at den, uagtet Reglen i Haandfæstninger og Recesser gjentagne Gange var indskærpet, endnu i det 16de Aarhundrede ikke nøiagtig blev overholdt[4]). Ifølge Recessen 1537 c. 18 skulde Lehnsmanden tilholde Herredsfogderne til deres Pligts Opfyldelse, naar der blev klaget over Rettens Fornægtelse, hvilken Regel dog ikke findes i de senere Re-

---

[1]) Gl. D. 245; III. 62, 184, 196. St. Rec. 2—6—22.
[2]) Rig. R. og D. Act. 56. Jvfr. gl. D. III. 222. Chr. V. D. L. 1—24—26, 38, 5—3—18.
[3]) Jvfr. Chr. V. D. L. 1—25—17, 36.
[4]) S. 219 Note 4. 5.

cesser, som Intet indeholde herom; først under Christian den 4de blev det bestemt, at en Sag paa Grund af »Rettens Fornægtelse« strax kunde indstævnes for Kongen og Rigens Raad[1]).

Ligeledes er det ovenfor anført, at den Myndighed, som Biskoppen i Forening med de bedste Bygdemænd udøvede ved at prøve og paakjende de i første Instants ved Eed afgjorte Sager, navnlig de jydske Nævningers og Sandemænds edelige Kjendelser, efter Reformationen gik over til Landsdommeren, dog at nu Commissarier eller Ridemænd bleve udnævnte til Paakjendelsen af Stridigheder om Markeskjæl i anden Instants[2]). Efter Jydske Lov skulde Sandemændene og Ransnævningerne, naar deres Kjendelser bleve underkjendte, have deres Boeslod forbrudt; Erik Glipping bestemte for Herredsnævn, naar de bleve fældte, 40 Marks Bøder; Thord Degn siger, at Sandemænd og Nævninger i Kjøbstæderne istedetfor deres Boeslod skulde bøde 6 Mark, men i de enkelte Stadsretter var denne Bod fastsat til et forskjelligt Beløb[3]). I Christian den 3dies Recesser blev deres »Fald« eller »Faldsmaal« til Parten (Bonden) bestemt til 3 Mark, hvorimod deres Boeslod skulde være forbrudt til deres Herskab, og der findes fra det 16de Aarhundrede mange Exempler paa, at disse Bestemmelser kom til Anvendelse imod Sandemænd og de forskjellige Arter af Nævninger, hvis Kjendelser bleve underkjendte, det blev dog i enkelte Tilfælde paa Grund af Sagens særegne Omstændigheder udtrykkelig tilføiet, at de ikke skulde ansees for »fældte« eller »nederfældige«, og at Underkjendelsen ikke skulde være dem til Skade paa deres Ære[4]). — Thord Degns

[1]) Fdg. 1 Juli 1623, Art. 6. St. Rec. 2—6—12. D. L. 1—6—19.

[2]) S. 179, 227 Note 1.

[3]) J. L. II. 7. 42 »tha mughæ the tho theræ booslot forgøræ«. Er. Gl. 1284 »hwilken man ther forwinner thiisse Hæretzneffnd for Husfredhbrøde at han swærier ureth, gialde XL mark ... oc them tagher konunghen halfve og halfve then ther sagh gifver«. Th. D. 8 (lat. 14) »Hver By som Køpingh kalles ther skulle wære sannemen oc neffninghe udi oc hwer there gifve for sin bosloth sex mark«, Aabenr. Skr. 18 »nefningi . . . si cassantur, solvant pro husfrith suum boosloot, pro hemsøken tres marcas et pro furto similiter tres marcas denariorum advocato regis«. Aalb. St. R. Vald. IV. c. 2 ... Sandemend ... lofligen feldt ... tha schal hver af them were os af rette plictig 1111 Mk Pendinge oc ey mere« jvfr. c. 9. Vib. 3 jvfr. c. 6. Kold. Priv. 1327 c. 3. S. ovf. S. 193 Note 1.

[4]) Rec. (1547 c. 14) 1551 c. 16. Kold. c. 27. Jvfr. Fr. II. Hdf. Art.

Artikler indeholde den almindelige Regel, at enhver Dommer, der afsagde en uretfærdig Dom, skulde bøde 3 eller 6 Mark til Bonden og til Kongen, eftersom Sagens Gjenstand havde en Værdi af indtil 3 Mark eller høiere, men Recessen af 1537 bestemte, at Dommeren, dersom det var skeet, fordi »han icke var ret underviist i Sagen« eller af »Vanvittighed«, skulde erstatte Vedkommende den beviislige Skade, Kost og Tæring, men naar det skete af Gunst eller anden Partiskhed, skulde han være æreløs, aldrig sidde Dom mere og bøde til Kongen og Bonden »efter Kongens Tycke«, hvilket i de senere Recesser bestemtes saaledes, at han skulde erstatte Bonden Skaden og hans øvrige Boeslod tilfalde Kongen [1]). Det sees ogsaa af mange Domsakter, at Herredsfogder og andre Underdommere og ligeledes Landsdommere ideligen indstævnedes og mødte for høiere Ret for at forsvare deres Domme, og at de anførte Bestemmelser i Tilfælde af Underkjendelse bragtes til Anvendelse, med mindre den i høiere Instants afsagte Dom indeholdt et udtrykkeligt Forbehold i denne Henseende [2]). — Paa den anden Side

---

26. Kallundb. Rec. c. 7. Gl. D. I. 215 (1553) »Sandemends Thou . . . at blive magtløst och bør ey Sandemendene thisverre at vere . . . eller therfor nogen Skade at lide«; 267 (1559 Ransnævning) 271 efterdi Sandemend undskuller sig, gamble Brefve och Privilegier icke hafver verit for dennom . . ., finde vi dennom for den Felling skoennidt at blifve«; II. 8 (1537) »thi tuo Sandemend . . . thi hafve suoret Ret og bør ved Magt at blifve . . ., oc thi andre Sandemend . . . at hafve giort Uret oc bør nederfeldig at vere«; 92, 190 (1558 Langeland) »Nefninge . . . felde at vere og stande til Rette och bøde efter Lougen«; 256, 265, 282 (1560 Laaland) »Herritzneffnd och Landsneffn . . . at vere felde och hver there at bøde til Bundesagen 3 Mark och løse sin Boeslod fra sit Herskaff efter Recessen«; III. 45 (1567) »Herritznefn oc Ransnefning nederfeldige at vere oc bøde emod Os oc Bonden efter Lougen«; 59, 103, 198, 206, 219; IV. 439.

[1]) Th. D. 10 (L. 20). Rec. 1537 c. 18, 1547 c. 4, Kold. c. 9. Jvfr. Chr. IV. aabne Brev af 30. Jan. 1589 »om Kost og Tæring«. D. L. 1—5—3.

[2]) Gl. D. I. 157 (1551) »Herritsfoged . . . dømt Uret och bør therfor nederfellig at vere och bøde emod Bunden och os efter Recessens Lidelse«, 252; II. 163, 190 »Borgemester, Raad och Byfogit och saa mange, som domde . . . til døde, pligtig at bøde hinde igien som en christen Quinde«, 283, 313 »och hafve vi af vor synderlige Gunst och Naade thenne Sag tilgifvit med . . . (Landsdommer i Bornholm), at han maa vere och blifve for thenne Sag Mand lige god och ufeldt, ligesom han then Dom icke dømt hagde«; III. 161 (1572 Herredsfoged og Tinghører i Born-

blev det i Recessen af 1547 bestemt, at den, som havde stævnet Dommere for høiere Ret, skulde betale dem Kost og Tæring for Reisen frem og tilbage, naar deres Dom blev stadfæstet[1]); derimod blev det først under Christian den 4de anordnet. at han ogsaa skulde udrede billig Kost og Tæring til sin Vederpart[2]).

Efter Thord Degns Artikler skulde Sandemænds og Nævningers edelige Kjendelser staae ved Magt, naar de ikke inden sex Uger indankedes for høiere Ret, og i Tremarks-Sager kunde Forfølgningen med Lagdage og Exekution anvendes, naar den Lovfældte ikke strax skjød sig ind under høiere Ret og inden 15 Dage gjorde Brug heraf. Iøvrigt synes ingen bestemte Frister at have været foreskrevne, inden hvilke en Dom skulde paaankes; men under Christian den 4de blev det bestemt, at Underretternes Domme til Landsthinget skulde indstævnes inden to Aar, Landsthingsdomme derimod og Commissairers Kjendelser inden tre Aar, med mindre der meddeltes Opreisning eller Indankningen ikke egentlig sigtede til Dommens Underkjendelse, men skete paa Grund af »andre og bedre Bevisning«, som først senere var erhvervet[3]). Fra det 16de Aarhundrede findes der vel Exempler paa, at paa Kongens Retterthing i enkelte Tilfælde paa Grund af nye Bevisligheder, ikke alene Domme, som vare afsagte af de underordnede Retter, men ogsaa tidligere i selve høieste Instants afsagte Domme bleve for-

---

holm) »dømt Uret och bør igien at lide samme Peen och Straff . . och igiengifve . . . beviselig Kost, Thering och Skade; 209 »af vor synderlig Naade omdragit, at . . . Nefninge och . . . Domsmend skulle vere ufelde, saa saadan Dom icke skal komme thennom til Hinder og Skade i nogre Maade.«

[1]) Rec. 1547 c. 3. Kold. Rec. c. 8. Gl. D. I. 239 (1553) »efterdi . . . the tolf Mend . . . er dømt ved Magt paa Skoninge Landsting, tha bør . . . the . . . ved Magt at blifve och . . . bør han at bøde mod thennom efter vor Recessis Lydelse«; 200 »at igengifve vor Lantsdomer hvad Kost och Thering han paa thenne Reise lidt och giort hafver«; 259.

[2]) Chr. IV. l. Rec. Art. 45; st. Rec. 2—6—10. Gl. D. IV. 47, 113 D. L. 1—6—13, 21.

[3]) Th. D. Art. 14 (lat. 25) »Skal sannementz eedh och stockeneffndz eedh blifve stadfæsth, om the ickiæ sæchtes eller steffnes innen sex ugher dagh«; Art. 55 (82). Gl. D. IV. 62 »efterdi det findis mere end thoe Aar siden samme Dom . . . udgangen er oc han udi saa lang Tid hafver hafdt Respit, samme Dom at kunde hafve ladet igienkalle«. — Fdn. 8 Juni 1639. St. Rec. 2—6—15. Jvfr. D. L. 1—6—12, 14, 16.

andrede, men i Almindelighed gjaldt den Regel, at Beviser, som ikke vare fremlagte ved de tidligere Forhandlinger, ikke senere kunde benyttes[1]).

---

[1]) Gl. D. I. 214; II. 58, 120. IV. 380 (1593) »efterdi ther en Gang er tilforordnit gode Mand therom at dømme og ikke da for dem er widere Vindisbyrd paaskut, da . . . ey heller nu nogen videre Dom at kunde dømmis«; 410, »efterdi forne Dom findis endelig og forn Dom, som nu fremberis, icke then Tidt var tilstede . . ., ey heller var paaskut . . .« Jvfr. D. L. 1—13—27.

Rettelser til 1ste Hefte.

Side	8 Note 1,	istedetf.	1039 l. 1839.
—	16 L. 28,	—	allerede den l. den allerede.
—	— Note,	—	Schyter l. Schlyter.
—	20 L. 9,	—	Runehaandskrifte l. Runehaandskriftet.
—	39 - 33,	—	til l. af.
—	44 - 1,	—	Stadsrets l. Stadsret.
—	59 - 10,	—	beboede af forskjellige indtrængte l. indtagne og beboede af forskjellige, skjøndt
—	61 sids. L.	—	Chirstian l. Christian.
—	74 L. 14,	—	Slægtninger l. Slægtninge.
—	— - 31,	—	enddog l. endog.
—	87 - 34,	—	Embedsindsægter l. Embedsindtægter.
—	90 - 15,	—	Rettieheder l. Rettigheder.
—	91 - 3,	—	II.s l. I.s.
—	93 Note 3,	—	§ 20 Note 6 og 12 l. S. 81 Note 2, S. 82 Note 5.
—	102 L. 25,	—	hæng l. delse.
—	113 Note 2,	—	Thingsretten l. Tingsretten.
—	114 L. 3,	—	Thor l. Thord.
—	115 - 29,	—	endnu l. allerede.
—	124 Note 2,	—	Note 35 l. forr. S. Note 2.
—	— — 3,	—	Note 21 l. S. 120 Note 1.
—	126 — 1,	—	Note 20, 40 l. S. 119 Note 2, 124 Note 4.
—	— — 4,	—	Note 17 l. S. 118 Note 2.

Fjerde Afdeling.
Privatret.

1ste Bog.
Personretten.

§ 56.
Trældom[1]).

Ogsaa i de nordiske Lande findes fra de ældste Tider Ufrihedens strengeste Art, Trældom, eller, som det her ogsaa kaldtes, annøthog (anauth d. e. Tvang)[2]), som et Forhold, der i sin oprindelige Skikkelse var et virkeligt Slaveri og ikke forskjelligt fra den romerske servitus; dog er det i Henseende til mange Enkeltheder tvivlsomt, hvorvidt den oprindelige Tilstand eller en i en senere Tid foregaaet Forandring ligger til Grund for Historieskrivernes

[1]) Ancher II, 238. Estrup om Trældom i Norden. Kjøbh. 1823. Rosenvinges Retshst. I, 135. Larsen I, 1. S. 376. — Calonius de prisco in patria servorum jure. Ab. 1784—93. Nordstrøm I. 96. Gjersing Trældom i Norge, i Ann. f. nord. Oldk. 1862.

[2]) Sk. L. III. 19 annøthoct hiona; V, 22 anøthoghan man; VI. 5 annøthogum manne ællær kunu; 7, 8 annøthan dom, 9 annøthogum dom, 11, 13. V. S. L. II 32 frælst æller annøgth, III. 12. E. S. L. 10, 11 annøthugh. — Østg. l. Gipt. b. 16, 18. I Norge anaudugr. — Trælqvinden kaldes ogsaa ambuth Sk. L XIII. 8. A. S. XIII, 6. V. S. L. III. 12.

Beretninger og Lovbøgernes Bestemmelser. Grundlaget for Trældom og Hovedkilden til Trællestandens Oprindelse og Forøgelse var Fangenskab saavel i virkelig Krig som ved de idelige, igjennem flere Aarhundreder fortsatte Vikingetog, der tildeels foretoges med Trælleerhvervelse som Formaal, og paa hvilke ofte bleve tagne store Masser af Fanger (»hærtaken«), som da, forsaavidt de ikke udløstes eller solgtes i Udlandet, førtes til Vikingernes Hjem. Skjøndt Geistligheden og christne Konger søgte at modvirke Vikingevæsenet og den dermed forbundne Hærtagning, vise dog Exempler endnu fra det 12te Aarhundrede, at Erhvervelse af Trælle paa denne Maade og ved Kjøb af »hærtagne« endnu dengang ikke ansaaes for ulovlig. Dette forudsættes ogsaa i Sk. L. VI, 8[1]), men dette Sted lader tillige antage, at den Fribaarne, der var kommen i fjendtligt Fangenskab og solgt, men senere var vendt tilbage, kun var i en midlertidig faktisk Ufriheds Tilstand, af hvilken han kunde løskjøbes mod Erstatning af Kjøbesummen, hvorefter han igjen indtraadte i sin forrige Stilling og alle tidligere Rettigheder. Virkelige Trælle vare derfor kun de paa Krigseller Vikingetog tagne Fanger og de i Udlandet kjøbte fremmede, især hedenske, Trælle og deres Afkom. I Henseende til dette sidste gjaldt udentvivl i den ældre Tid den strengere Regel, som ogsaa findes i flere germaniske Love, at, hvis en af Forældrene var Træl, fulgte Barnet denne; Saxo tillægger en Kong Frode blandt andre Love ogsaa den, at en fri Kvinde, som indlod sig med en Træl, skulde miste sin Frihed[2]), og det er maaskee endnu en Levning

---

[1]) Cumbær frælsboren man i annøthan dom mæththy at han warthær hærtaken og sithan saldær . . . . A. S. VI. 7. Si redemptus ab hostibus utroque parente libere procreatus, — licet ab emptore detentus in miseria servitutis . . . .; jvnf. VI. 16 »Reverso ab hostibus iure postliminii debent restitui quecunque tempore, quo captus fuit, confliterit ipsius fuisse.

[2]) Saxo lib. V. p. 85 »at si libera consensisset in servum, eius con-

af hiin ældre Regel, naar Anders Sunesen ved den omtalte Udløsning af en fribaaren Krigsfange forudsætter, at begge Forældrene vare frie. I den senere Tid og navnlig efter Provindsiallovene gjaldt hos os vel ikke de Svenske Loves Regel, at Barnet, om end kun een af Forældrene var fri, ligeledes blev frit (»gangi barn a bætri halv«)[1], men dog den romerske Sætning, at Barnet fulgte Moderen, uden Hensyn til om Faderen var Fri eller Træl. Det kom i denne Henseende ikke an paa, om der under de almindelige Former var sluttet et virkeligt Ægteskab, hvilket ogsaa mellem og med Trælle kunde finde Sted, eller om Barnet var en Frugt af et simpelt Leiermaal, og heller ikke kom det i Betragtning om Faderen selv var den ufrie Moders Herre, saa at Barnet tillige blev Faderens Træl, eller om hun tilhørte en anden Herre. Dog bemærker Anders Sunesen i Henseende til dette sidste Tilfælde, at Faderen efter den ældre Ret kunde løskjøbe Barnet, selv uden Herrens Samtykke, efter en bestemt Taxt af 3 Mark, hvilket derimod efter den nyere Ret, der indeholdes i Skaanske Lov, kun kunde skee efter Overeenskomst med Herren[2]). — Trældom som Straf forekommer i vore Love kun ved Tyveri, men der findes dog Hentydninger saavel i Skaanske Lov (VI. 10 »fore sine eghnæ gærningæ«) som hos Anders Sunesen (VI. 8 »in enormi maleficio deprehensus«) til at

ditionem æquaret libertatisque beneficio spoliata servilis fortunæ statum indueret. Adam. Brem. hist eccl. 213. Jvnf. Giessing 125.

¹) Upl. l. Ærfth. 19, Øgl. Gipt. b. 29, Ærfth. 6. 14.

²) Sk. L. III. 19; A. S. III, 7 »pro filio naturali et servo proprio, ex ancilla propria procreato«; V. S. L. II, 45, Sk. L. VI. 7. Aflar frælsman børn withær annøthoga kunu oc løser thæt barn sithan til frælses . . ., 10; A. S. VI. 5 inf., 6, 9. V. S. L. III 12 (Thorsen S. 58). »æn thot kunæn varæ fræls oc mænnæn varæ annøgth oc han hafhæ børn with hennæ, tha væræ børnæn frælsæ . . . . .; æn thot kunæu ær annugth oc hun havær annugth børn . . . .; varæ hin frælsæ man vighthær vith the annugthe cunæ . . . . E. S. L. V. 11, Jvnf. Gul. l. 57, 104; Frost. l. X, 47.

den, idetmindste i ældre Tid, ogsaa kunde finde Sted ved andre grove Forbrydelser. Tyven kunde i Sjælland, naar det Stjaalne beløb sig til ½ Marks Værdi, i Skaane ogsaa for et mindre Tyveri, dømmes til at være Kongens Træl (»i Kongens gaard«) og, saa længe denne Tilstand varede, vare hans Kaar i Almindelighed ikke forskjellige fra andre Trælles, men han maatte dog ikke sælges til nogen Anden, og heller ikke synes en Løsningsret at have fundet Sted, og, naar han blev udløst eller frigiven, gjenvandt han sin forrige Stilling som Fribaaren og blev ikke behandlet som en anden Frigiven, saa at det forsaavidt mere var en kun midlertidig Trældom[1]). Derimod findes der i de danske Love intet Spor til, at Nogen paa Grund af en Forbrydelse kunde blive den Fornærmedes Træl, eller at en Skyldner, som det forekommer i Norge og Island[2]), kunde komme i en midlertidig Trældom hos Kreditor, indtil han havde udløst sig eller afarbeidet sin Gjæld (»skyldbunden Mand«, »Gjældstræl«); et Brev af Kong Valdemar I, som man har anført for den modsatte Mening[3]), giver kun et Exempel paa en udøvet ulovlig Voldshandling. Heller ikke findes der nogen Hentydning til, at Trældom kunde blive stiftet ved frivillig Overeenskomst, hvilket fandt Sted hos Germanerne og i senere svenske Love udtrykkelig blev forbudt (»Gjæftræl«)[4]).

---

[1]) Sk. L. VI. 9 »Stial man oc warthær sithan givin kunungs umbu zmanne, tha a han at ware thræl innan kunungs garthe, til han løsæs thætan ællær hanun warthær frælsæ givit, æn æi ma han mæth loghum sæliæs bort i annarsmanz wald . . . . A. S. VI. 8. Sk. L. VII. 15. A. S. VII, 11. V. S. L. III. 13 (S. 62 flg.) »til kunungs garth«.

[2]) Gul. l. 71. Grg. Vigsl. 96.

[3]) Schlegel til Ancher II. 239. Thorkelin Dipl. I. 43. Suhm VII. 656.

[4]) Tacitus Germ. 24. L. Alem. I. 1. Bajuv VI. 3. Fris XI. 1 (spontanea voluntate). — Upl. Kjøpm. 3, 5; S M. l. Kjøpm. 3; Østg. l. Ærfth. 11.

Trællen var, idetmindste i den ældre Tid, aldeles retløs, navnlig overfor sin Herre, hvis Eiendomsret han var fuldkommen underkastet, og han sammenstilles i Lovene med Qvæg og andet Løsøre[1]. Vel findes der ikke noget-Sted i vore Love, hvor denne Herrens aldeles uindskrænkede Ret ligefrem udtales, saaledes som Tilfældet er i andre, germaniske og nordiske, Lande, hvor det udtrykkelig siges, at Herren ustraffet selv kunde dræbe sin Træl, alene med den efter enkelte Love gjældende Indskrænkning, at det ikke maatte skee hemmeligt, men at han skulde »lyse« Drabet[2]; men heller ikke fastsætte de danske Love nogen Grændse for den frie Raadighed og end mindre bestemme de nogen Straf eller Bod for Overskridelsen heraf, og af en Mishandling, som Trællen ikke sjelden var underkastet, hidledes det i enkelte Love forekommende Ord »thrælbærie«[3]. — Herren kunde sælge sine Trælle eller paa anden Maade benytte dem, ligesom andre Eiendomsgjenstande, som en Vare, og heller ikke i denne Henseende have vore Love nogen indskrænkende Bestemmelse, hvorved Trællesalg var forbudt enten overhovedet, som senere i Sverrig, eller dog ud af Landet, som allerede tidligere i Norge[4]. — Trællens Kaar beroede derfor aldeles paa Herren; han kunde bruges til de groveste og tungeste Arbeider, men ogsaa anvendes i en vigtigere og mere anseet tjenende Stilling, f. Ex. som Huus- eller Gaardbestyrer (»bryti«), Trælkvinden som Huusholderske (»deigia«) eller Huusfruens betroede Tjenerinde (»sætis ambut«)[5]. Det er allerede ovenfor bemærket, at

---

[1]) Sk. L. V. 31 »hældær æn fore annat fæ manz«. — Frost. l. V. 18. Østg. l. Gipt. b. 18; Vinsord. 1.

[2]) Tacitus Germ. 25. Grg. Vigsl. 111. Gul. l. 182. Frost l. V. 20.

[3]) J. L. III. 32 »warthær man thrælbarth, saa at han ma æi bær sik sialf af thet stat, num akæs thæthæn æth bæræs«. Dronn. Marg. alm. St. R. 45. Christ a. Kjøb. St. R. VI 13 »hvo som annen thrælberier«.

[4]) Upl. l. Kjøpm. b 3. Frost. l. XI. 20. Gul. l. 71.

[5]) Sk. L. IX. 5; XIII, 8. A. S. XIII, 6 »ancilla, que, servilibus

en Træl eller en Trælkvinde kunde indgaae en ægteskabelig Forbindelse, der betragtedes som virkeligt Ægteskab, men ogsaa dette var afhængigt af Herrens eller Herrernes Samtykke. Naar derimod en fri Mand uvidende havde giftet sig med en Trælkvinde eller omvendt, da kunde den Frie søge Skilsmisse og indgaae andet Ægteskab[1]). — Alt hvad Trællen erhvervede, tilfaldt Herren; selv om denne overlod Trællen Noget til egen Brug og Raadighed eller gav ham Adgang til ved Arbeide at erhverve sig Noget, som han maatte anvende til sin egen Nytte eller til Samling af en Formue[2]), fik Trællen dog kun en faktisk, altid af Herrens vedvarende gode Villie afhængig, Besiddelse, ingen virkelig Eiendomsret, og navnlig kunde han, da han overhovedet var udygtig til at foretage nogen Retshandling, ikke med Retsvirkning sælge eller paa anden Maade afhænde Noget; den, som kjøbte af ham, maatte ikke alene give det Kjøbte tilbage, men ansaaes som Tyv. Af Vigtighed var en saadan Trællen indrømmet Formue især fordi der herved aabnedes ham en Mulighed til selv at løskjøbe sig og fordi Herren ved Frigivelsen vel ikke sjelden lod ham beholde det saaledes Erhvervede[3]). — Den bortløbne Træl kunde

exempta operibus, societatis et obsequii dignioris intuitu, assidendi domine fue officium est adepta unde quopue sætis ambut lingua patria nominatur». V. S. t. III. 12 (S. 58) »sætis ambuth, the thær hværken ey mail oc ey bakær oc ey gør andre theskins gærninge». Jvnf. E. S. L. V. 13 »brytiæn ok deyæn».

[1]) E. S. I. V. 11.

[2]) I de norske Love kaldes dette »Orka», Gul. l. 57, 65, 71.

[3]) Sk. L. VI. 13. »Alt thæt fæ annøthoght hionæ aflær i Bondæns hæfthum, thæt a bondæn at gøræ af hvat han vil, thaghær han gifær sinu hiono frælsi ællær thæt løsær sik til frælsis». IX. 22. »køpær han vithær anøthoght hionæ ællær legho hionæ, tha gialdær han atær thæt han køpær ok svaræ thiufsak fore thæt», A. S. VI, 15. »Nihil sic potest esse mancipij alicuius, quod non sit domini, cuius et mancipium, ut de ipso pro suo libito sibi liceat ordinare». — Sk. L. VI, 5 »han løsær sic til frælsæs». Jvnf. Ælnothus, vita Canuti S. c. 14 i scr. r. d. III. 352 »proprii sudoris labore pretio acquisito redemptos».

Herren gribe, hvorsomhelst han fandt ham, og Ingen maatte nægte ham at foretage »Ransagning« (Huusundersøgelse) efter ham; dog kunde den, som havde paagrebet Trællen paa Flugten (»ofnæ løpstighum«), forlange en Erstatning af 2 Øre eller af 1/2 Mark, eftersom Paagribelsen skete inden eller udenfor samme Provinds, medmindre Herren havde udlovet en større Sum[1]). — Som Trællens Eier tilkom der Herren Erstatning for enhver Trællen tilføiet Skade paa samme Maade som for Beskadigelser paa Kreaturer eller andre Eiendomsgjenstande. For en dræbt Træl skulde der gives Erstatning efter dennes Værdi, der i Almindelighed i Skaane var ansat til tre, i Sjelland til to Mark Sølv, og efter den ældre Ret kunde, som Anders Sunesen anfører, Eieren ikke forlange mere, men senere blev det vedtaget, at, dersom Eieren paastod, at Trællens Værdi var høiere og at der ved Drab var tilføiet ham en større Skade, skulde Drabsmanden lægge saa meget til, at han ved Tyltereed kunde bekræfte, at det var den fulde Værdi, og denne Regel findes saavel i Skaanske, som i Valdemars Sjællandske Lov som den gjældende[2]). Ligeledes maatte der for Legemsbeskadigelser gives Herren fuld Erstatning saavel for Helbredelsesomkostninger (»lækis gift«) og den med den mid-

---

[1]) Sk. VI. 12. A. S. VI. 11, 14. V. S. L. III. 12 »Æn løpær nokær thræl burt ællær annugthe kunæ oc lyusær han a thingi at oc biuthær nokæt a thingi til meræ æn laghegift ær .... E. S. L. V. 11, 12 »Thæt skal man ok witæ ok thæt ær logh, at hwaræ som man hittær sin thræl, i kunungs garth ællær i biskops ællær a thinggæ ællær i lething, um han ær a lopæ, tha ma han wæl takæ hanum ok bindæ«. Jvnf. Gul. l. 68. Frost. l.

[2]) Sk. L. V. 21, 31; VI. 1. »Warthær manz thræl dræpin, bøte hin ær drap han atar mæth thre marc oc a tylter eth at han war æi bættræ«. A. S. V. 9; VI. 1. V. S. L. III. 12 (S. 56). »dræpar nokær man bondæns thræl, tha bøtær han tva marc silfs foræ, oc sighær bondæn, at han var bætræ ..., tha latær han ut thet han thor oc sværæ ofnæ mæth siætæ mannæ....« Jvnf. Gul. l. 181; Frost. l. IV. 56. Graag. Vigsl. 111. Østg. l. Dr. B. 16 § 2.

lertidige Arbeidsudygtighed forbundne Skade («dagsværkisspial») som for den Trællen paaførte legemlige Forringelse. Forsaavidt Skadens og Erstatningens Størrelse ikke i Lovene var fast ansat, blev den bestemt ved uvillige Mænds Skjøn eller Gjerningsmandens Tyltereed[1]). Men foruden den egentlige Skadeserstatning kunde Herren, ligesom ved Kreaturers, saaledes ogsaa ved Trælles Beskadigelse fordre en Bod for den ham derved tilføiede personlige Krænkelse. Denne Bod, som i Skaanske Lov kaldes »Thokkæbøtær« og af Anders Sunesen oversættes »contemptus pretium«, var i Almindelighed ansat til to Øre, men den kunde under særegne Omstændigheder forhøies indtil tre Mark, navnlig naar Gjerningen var udført i Herrens Nærværelse og Paasyn eller naar Trællen indtog en særdeles betroet Stilling[2]). — Paa den anden Side var Herren ansvarlig og maatte indestaae for sin Træls Gjerninger. Var Herren paa en eller anden Maade medskyldig i Forbrydelsen, enten ved Medvirkning i selve Udførelsen, eller ved at Trællen havde handlet efter Herrens Bud eller Raad eller dog i dennes Overværelse, eller Trællen med Herrens Vidende var flygtet efter Gjerningen, ansaaes Herren som om han selv

---

[1]) Sk. L. V. 22; VI. 1 . . . Warthær thræl barthær ællær far sar, gialde hin ær giorthe dagswærkispial oc lækisgift oc bøte bondanum tva øra fore thokka«; 2 . . . . warthær lyti, bøte thæm æfte gotha manna asyn oc æi mughu lyti høghræ warthæ æn til thrigia marca, hwilkin the æra«, A. S. VI. 1 . . . . »precium. medici et operarum, quibus interim fraudabatur dominus, æstimationem . . . ., deformitas secundum prudentium virorum æstimationem . . . .«, 4. V. S. L. III. 12. — Jvnf. Gul. l. 185, 215. Østg. l. Vathm, 16, 23.

[2]) Sk. L. V. 20. IX. 5, 7; XIII. 3. A. S. V. 13; VI. 1. »Sitamen mancipinm vulneratum vel verberatum fuerit in aspectu domini, major contemptus presentie . . . . maiorem, videlicet trium marcarum, exigit satisfactionem«, 2, . . . »vel contemptum cum inramento . . . denegabit, si lesi dominus animalis conqueratus dampnum datum ex ininriandi animo et contemptu, IX. 8, 9; XIII. 2. Jvnf. Wilda Strafr. d. Germanen 351.

havde udført den, ligesom en Herre ogsaa maatte indestaae for en af hans Huusdyr paaført Skade, hvis han ikke ved Tyltereed kunde bekræfte, at han var uvidende om Dyrets onde Natur[1]). Hvad derimod angaaer Herrens Ansvarlighed for Trællens Gjerninger under andre Forudsætninger end de forannævnte, ere Lovbøgernes Bestemmelser ikke ganske overeenstemmende; der er i saa Henseende deels foregaaet Forandringer i Lovgivningen, deels have maaskee de i de forskjellige Provindser i denne Henseende gjældende Regler været afvigende fra hverandre, ligesom der i de germaniske, norske og svenske Love findes en stor Forskjellighed, især deleshed i Heenseende til Spørgsmaalet om, hvorvidt Herren kunde frigjøre sig for videre Ansvar ved at overlevere Trællen til Afstraffelse (den romerske noxædatio)[2]). For Drab forøvet af en Træl var den Erstatning, den Dræbtes Frænder kunde fordre, i alle Provindser fastsat til Ni Mark, og denne Sum maatte derfor Herren betale, dersom Trællen uden Herrens Medvirkning var flygtet efter Gjerningen. Var derimod Trællen tilstede, havde Herren efter Skaansk Lov Valget mellem at udlevere ham og bøde 6 Mark eller at beholde ham imod at bøde de 9 Mark, men efter Eriks S. L. III. 3 skulde han ubetinget overlevere Trællen og derhos bøde 6 ℳ, og efter den gamle Slesvigske Stadsret c. 78 synes han endog at have været forpligtet til, foruden at udlevere Trællen, at betale hele Summen af 9 ℳ, hvilket navnlig bestyrkes ved dermed at sammenholde Bestemmelsen i c. 82, hvorefter den, hvis Huusdyr havde dræbt Nogen, skulde udlevere Dyret og derhos bøde 9 ℳ, men efter Provindsiallovene[3]) var i dette Tilfælde Boden kun 3 Mark, uden at der er Tale om Dyrets Udlevering. Om alle Forbrydelser, som en fri Mand maatte afsone med 40

---

[1]) Sk. L. III 19. V. 36. A. S. V. 7 V. S. L. II. 20, 45. III 12 (S. 54). E. S. d. III. 3. Gl. Sl. St. R. 78. J. L. II. 35.

[2]) Wilda 652. Giesing 203.

[3]) Sk. L. V. 18; E. S. L. IV 12. J. A. II. 35.

Mark, gjaldt efter den ældre Ret, idetmindste i Skaane, den samme Regel, som ved Drab, men ved en Forordning af Valdemar II blev Boden for alle Tilfælde undtagen Drab nedsat til 3 Mark, hvilket Beløb ogsaa findes i Valdemars S. L., der overhovedet indeholder den udførligste Behandling af denne Materie og som tillige bestemmer, at Herren, hvis han vilde beholde Trællen, skulde bøde fulde Bøder som for fri Mand[1]). Den samme Bod af 3 Mark var ogsaa fastsat for Slag og Saar, ligesom det var den høieste Erstatning, der maatte gives for Legemsbeskadigelser tilføiede af Dyr[2]). — For et af en Træl udøvet Tyveri skulde efter Skaansk Lov Herren foruden at yde Erstatning udlevere ham til Hudstrygning, hvorfra han dog kunde løse ham med en Øres Bod, og, naar Herren selv strax angav Gjerningen, faldt saavel Straffen som Boden bort; blev Trællen greben i Gjerningen, og Herren ikke vilde løse ham, da kunde Tyven dømmes til at hænges. Efter V. S. L. derimod skulde Trællens Herre, naar Tyveriet ikke beløb sig til en halv Mark, foruden at give det Stjaalne tilbage eller erstatte dets Beløb, betale en Mark, hvoraf den Bestjaalne fik saa Meget, som det Stjaalnes Værdi udgjorde, og det Øvrige tilfaldt Kongen; var Værdien en halv Mark eller mere,

---

[1]) Sk. L. VI. 3. »dræper thræl frælsman, ware hins wald ær thræl a, hwat han wil hældær late ut thræl sin hins dræpna arvum i hænder oc til siax marc ællær havi thræl sin oc bøde ni marc . . .«; 4 »Alt thæt fræls man bøter mæth firitiughu marc fore sina eghna gerninge, thæt scal han bøtæ mæth ni marc fore thræls sins gerninge ællær late ut . . . ., æn kunung wil at logh hava, at thræl ma aldrigh forgøre mer æn thre marc at manne wdøthum«. A. S. III. 7; V. 8; VI. 3. V. S. L, II. 20, III. 12 . . . . tha bøtæ bondæn for thre marc, at han tamdæ han æy bætær oc latæ thrællæn i hins vald . . . Æn vil bondæn oc fult bøta foræ, sua sum han varæ en frælsmand, tha havæ han sin eghæn thræl«. Orbod. 34. E. S. L. III. 3. — Jvnf. Østg. I. Dr. B. 13. Eths. 16. Gul. I. 163, 204.

[2]) Sk. L. V. 22. A. S. VI. 4. J. L. III. 33. Sl. St. R. 82.

skulde Trællen straffes paa Livet[1]. — Ved at omtale Kong Frodes Lovgivning fortæller Saxo, at, naar Landet truedes med fjendligt Overfald og hele Folket ved Hærpil (sagitta lignea, ferreæ speciem habens) kaldtes til Forsvar, skulde den Træl, der udmærkede sig ved Tapperhed, vinde sin Frihed (ex servo liber evaderet). Men iøvrigt var Trællen efter sin hele Stilling udygtig til Krigstjeneste, og saavel efter Eriks Sjællandske som efter Jydske Lov havde den, der sendte sin Træl i sit Sted i Leding, forbrudt Trællen, som da tilfaldt Kongen[2].

§ 59.
Frigivelse. — Trældommens Ophør.

Der skjelnes mellem de to Tilfælde, om Herren havde frigivet Trællen uden Erstatning eller om denne var frikjøbt ved en af ham selv eller hans Frænder betalt Løsningssum, men i begge Tilfælde maatte den egentlige Frigivelse skee med en vis Offentlighed, i Almindelighed ved Lysning paa Thinge, og først derved fik den sin fulde Retskraft. Dog kunde denne Lysning, idetmindste i den senere Tid, ogsaa skee i Kirken. Var Frigivelsen skeet ved en sidste Villiesbestemmelse, hvorved dog den almindelige Regel var at iagttage, at en saaden Disposition ikke maatte overskride Hovedloddens Halvdeel, havde Herrens næste Arvinger at foretage Lysningen enten paa Thinge eller ved Begravelsen[3].

---

[1]) Sk. L. VII. 19. »Stial bonde thræl ællær han dræpær annærsmanz . . . ., latæ bondæn ut thæt han vil ok a tyltær eth ok thær til thræls huth ællær øræs bot, hvat han vil hældær ær thræl a . . . .«; 20. A. S. VII. 13, 14. V. S. L. III. 12 (S. 56) . . . . »Sva ma han ækki meræ forgøræ bondanum theghær han stel æn til marc. E thes meræ han stæl til half marc varthær, thes minnæ far kunungs umbethsman af. Æn stæl han half marc, tha haver han sich sialf forstolith« . . . . Jvnf. Østg. l. Vath. b. 32, 41. Vestg. l. thiuf b. 20—22. Gul. l. 259.

[2]) Saxo l. 5. p. 85. E. S. L. V. 12. J. L. III. 2.

[3]) Sk. L. VI. 5. »Givar man annøthoghum manne eller kunu frælse

En saadan Thinglysning maatte ogsaa skee, naar en fribaaren Mand, som paa Grund af en Forbrydelse var bleven Kongens Træl, senere blev frigiven, og overhovedet i alle Tilfælde, hvor der udkrævedes Herrens Samtykke til Løsning. Naar derimod en fri Mand kun havde været i en ulovlig faktisk Trældomstilstand, og dette blev bekræftet ved Frændernes Tyltereed og to Vidner, var Sagen uden videre hermed afgjort, og den samme Formodning for Friheden gjaldt ogsaa i det omvendte Tilfælde, hvor Nogen fremkom med Paastand imod en Anden om, at denne var hans bortløbne Træl, eller naar der var Trætte om en lovlig Frigivelse havde fundet Sted[1]). — Rimeligviis har den Frigivne i ældre Tid staaet i et Afhængigheds eller Forpligtelsesforhold til sin forrige Herre, og dertil sigter vel Fortællingen hos Saxo om en Lov af Kong Skjold, hvorefter den Frigivne for grov Utaknemmelighed skulde miste sin Frihed[2]);

ællær han løsær sic til frælsæs, fare thæn ær frælsæ givær ællær hin ær løse latær ællær næste arva til things oc afsighis hanum . . . .»; 9, 13 . . . thaghær han gifær sinu hione frælsi ællær thæt løsær sik til frælsis». A. S. VI. 5 »Quande mæncipio libertas a domino vel confertur vel venditur vel relinquitur causa mortis . . . ., debet in iure dominus libertatem vel collatam vel venditam protestari . . . . At illius, qui relinquit causa mortis suo mancipio libertatem, debet heres . . coram cunctis qui ad tumulandum defuuctum convenerant, relicte libertatis beneficium propalare; frepuenter etiam sacerdos coram eonventu parochianorum in ecclesia sicdatam pronunciat libertatem». V. S. L. III. 13 (S. 63) . . . førræ æn hanum ær frælsæ liusd a thingi» E. S. L. V. 10. »Givær bondæn sit hionæ frælsæ, tha a thæt mæth rættæ a kyrki at lyusæ . . . Givæ han ok a sin utærstæ timæ . . . .» — Jvnf. Absalons Testament i Scr r. d. V. 525.

1) V. S. L. III. 13. Sk. L. VI. 10, 11. A. S. VI. 10, 12, 13. E. S. L. V. 10 . . . . »tha ær thæn nærmær at witnæ hanum til at hanum war laghlekæ frælsæ givæt mæth twa mæn ok tyltær eth, æn hin at haldæ hanum til annøtught hionæ», 12. Gl. Slesv. St R. 77. Jvnf. § 42.

2) Saxo l. c. p. 6. Schlegel til Ancher II. 250.

men Provindsiallovene indeholde Intet, der tyder paa et sligt lovbestemt Afhængighedsforhold, og det er overhovedet utvivlsomt, at de Frigivnes Stilling efterhaanden har nærmet sig de Fribaarnes, hvilket tildeels vel maa tilskrives Geistlighedens Indflydelse, og navnlig fortælles det, at Knud den Hellige forbedrede deres Kaar [1]). Det er allerede ovenfor anført, at den Fribaarne, som ved Fangenskab eller ved Misgjerning var bleven til Træl, indtraadte i sin tidligere Stilling som Fribaaren og alle sine tidligere Rettigheder, naar han senere paa en eller anden Maade fik sin Frihed igjen, og Eriks Sjællandske Lov giver den Frigivne overhovedet samme Ret som den Fribaarne [2]). I Skaanske Lov derimod gjøres endnu en betydelig Forskjel, navnlig i Henseende til Bøderne, idet der saavel for de af ham som ogsaa for de imod ham forøvede Misgjerninger kun betaltes halve Bøder i Forhold til den Fribaarne, og, for at han kunde udøve borgerlige Rettigheder, var det brugeligt, at en Fribaaren optog ham i sin Familie (»i æth mæth sæ«). Ved denne »Ætleding«, som ogsaa forekommer i de svenske Love, opstod der et Slags Patronatsforhold, ifølge hvilket den, som havde optaget den Frigivne i sin Æt, maatte svare (»wartha«) for dennes Gierninger og navnlig udrede 1/3 af Bøderne for ham, hvorimod han ogsaa modtog 1/3 af Bøderne for de den Frigivne tilføiede Fornærmelser; de øvrige 2/3 udrededes og modtoges af denne selv eller hans Arvinger. Vilde Ingen tage ham i Æt med sig og kunde han ikke udrede Bøderne, kunde der i tre Aar fratages ham Alt hvad han eiede lige indtil Bæltet (isl. lindi), hvoraf denne Bod kaldtes Lindebod, eller han maatte rømme som fredløs [3]).

---

1) Ælnotus vita Canuti S. i scr. r. d. VI, 352.

2) E. S. L. V. 10 »til al ful ræt at standæ sum thæt varæ frælst fød«.

3) Sk. L. VI. 5» . . . . oc scal annar man han taka i æt mæth sæ oc wartha hans gerninga, bøtæ fore han halva manbøter um han dræpar man, sva oc taka fore han mæth audrum hans arvum

Vistnok have Geistlighedens Bestræbelser lige fra Christendommens Indførelse af været henvendte baade paa at forbedre Trællenes Kaar, og paa at befordre og lette deres Frigivelse og Løsning[1]), men, skjøndt de Geistlige saaledes paa forskjellig Maade søgte at modvirke Trældommens Haardhed og Udbredelse, hengik der dog en længere Tid, forinden de ligefrem kunde optræde med Paastand om dennes Utilbørlighed i Almindelighed og forlange dens Afskaffelse. Ved Vikingetogenes Ophør, ved Indskrænkning af Trælles Tilførsel fra christne Lande og af Trællesalg, ved almindelig Adgang til Løsning for de Fribaarne, der vare blevne til Trælle, og for de Fribaarnes Børn blev vel Trællemængdens Forøgelse indskrænket, men selve Trældommen vedblev ogsaa under de christne Konger i Aarhundreder som et anerkjendt Forhold; saaledes findes den endnu tildeels udførlig behandlet i Provindsiallovbøgerne for Skaane og Sjælland og er ogsaa i Jydske Lov ved flere Leiligheder forudsat og omhandlet[2]). Paa samme Maade omtales Trælle i den gamle Slesvigske Stadsret og nævnes derefter ogsaa i den Flensborgske af 1284, dog her kun som endnu forekommende paa Landet[3]). Trældommen er her, ligesom i

---

um han warthær dræpin. Sva alt han gør ællær withær han warthær giort, bøte e minna æn hau var e fræls boren. Wil ængin man taka han i æt mæth sæ oc far han nokot at brytæ, bøte han sialver fore sic lynda bot førstæ ar oc annat oc thrithia ællær han fly oc hættæ with sialvum sæ, 6, 7. A. S. V. 10» . . . . tribus annis continuis universa, que possidet, anferentur . . . . et hec emendatio in vulgari nostro lindabot appellatur . . . .» VI. 5, 6. — Østg. l. Ærfth. b. 20; Vgl. I. mandr. 2; II. Dræp. b. 7; Ærfth. b. 32.

[1]) Jvnf. vita Anschar. i Scr. r. d. I. 512. c. 7, 14, 30, 32. Vita Rimberti s. St. II. 140 c. 18. 19.

[2]) L. I. 25. »Thræl . . . mnghæ ækki ærvæ, 31 »thræl . . . mughæ ængi manz wæriæ wæræ», 32 »hwa sum thræl havær . . ., warthær theræ wærk». III. 2.

[3]) Gl. Sl. St. R. 77, 78 jvnf. m. cod. Flot. 86, Flensb. St. R. 16. Paulsen sml. Skr. II. 136.

Norge[1]), ikke ophævet ved en Lovgivningsakt, men efterhaanden forsvunden ifølge den hele Culturtilstands fremskridende Udvikling. Tiden kan derfor ikke bestemt angives, men Trældommens fuldstændige Ophør synes at kunne henføres til Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, hvorimod det i Sverrig ved en Lov af Magnus Erikssøn 1335 udtrykkelig blev fastsat, »at alt mankyn og qvindkyn sum fødtes af kristum manne ællær kono aldrigh thræl ællær ambut væra ællær thetta namu bæra«.

§ 58.

Vornedskab[2]).

Efter det Anførte dannede de Frigivne en Mellemklasse mellem Trælle og Fribaarne, deres Stilling var et Slags Overgang fra den første Klasse til den anden, hvilket især viser sig i Bødernes mindre Beløb, hvormed i Almindelighed var forbundet et Forpligtelses og Afhængighedsforhold enten til den forrige Herre ifølge de ved Frigivelsen indgaaede Vilkaar, eller til den, som optog den Frigivne i sin Æt, hvorimod denne da stod under den Fribaarnes Beskyttelse og Forsvar. Et lignende Forhold kunde ogsaa indtræde i andre Tilfælde ad privatretlig Vei uden nogen Sammenhæng med en forudgaaet Trældom, og der findes allerede i den Tid, da Trældommen endnu ikke var forsvunden, forskjellige Klasser af Personer, der, skjøndt de i Almindelighed, og navnlig i Henseende til Adkomsten og Forpligtelsen til at modtage eller give Bøder, stode paa lige Trin med andre fribaarne og fuldkommen frie Mænd, dog paa Grund af deres Livsstilling og indgaaede Forpligtelser vare udelukkede fra visse Rettigheder og indskrænkede i

---

1) Giessing 304.
2) Osterson gloss. 848. Ancher II. 254. Estrup om Tygestrup (1838) S. 147. Molbechs Hist. Tidsskr. II. (1840). N. M. Petersen i Ann. t. nord. Oldk. 1847, S. 228. Larsen I. 1. S. 336.

deres Selvstændighed. Foruden de egentlige Tjenestefolk, forsaavidt de ikke vare Trælle eller Frigivne[1]), henhøre herunder forskjellige Klasser, som vel i Almindelighed henregnes til Bondestanden, men dog modsættes den egentlige Bonde, fordi de ikke vare Selveiere, og deels paa Grund af denne Mangel paa Jordeiendom deels formedelst deres personlige Forpligtelser til Jorddrotten, paa hvis Gaard de boede, i mange Henseender savnede den fulde borgerlige Selvstændighed og trængte til Jordeierens Beskyttelse og Forsvar. Tre saadanne Klasser nævnes ofte jævnsides og som Modsætninger: Landboer, Jnnæsmænd og Bryder (coloni, inquilini, villici). Landboer vare Forpagtere eller Fæstebønder, som havde fæstet en Gaard eller Gaardspart og derfor maatte svare en bestemt Afgift (Landgilde, pensio) og visse andre Præstationer, Ægt og Arbeide. Da de ikke eiede Jord, kunde de ikke være Sandemænd eller Nævninger og heller ikke i Tyvssager borge for sig selv, men Eieren skulde borge for dem (»gangæ i tak«); derimod maatte han for Jorden, som han dyrkede for egen Regning, udrede Leding og Landværn i Forhold til Landgilden, og saavel i denne Henseende som ogsaa med Hensyn til Huset, der i Almindelighed var hans Eiendom, var han »selv Husbonde for sig« og kunde derfor navnlig paaklage Hærværk[2]).

---

[1]) Sk. L. IX. 22 »annøthog hionæ ællær legho hionæ«. A. S. VII. 12 »mancipio vel mercenario«. V. S. L. II. 19 »frælsæ svenæ«. E. S. L. I. 29 »fore sin hion rethæ«, jvnf. V. 10. J. L. II. 82 »leghæ hion«; 104 »leghedræng«; III. 2 44.

[2]) Sk. L. XVII. 2 »fæstær man bol . . . haldæ uppi alla innu (A S. ut omnes debite prestentur opere, Ros. gl. D. I. 188» Egtt och Ynding). E. S. L. II. 28 »næfnæ hanum sæxtan mæn jorth eghændæ, ok thæs han a at næfnæ hanum landbo af hin wil wethær takæ«, III. 15; V. 16« æn ær æy siælf bofastær man, tha skal annær bofaster man i warthæt for hanum ganggæ«. J. L. I. 55 II. 1, 33 »Lanbo ær sialf husbondæ for sik oc ham mughæ man thær hærværki gøræ«, 51, 104 »æn of lanbo givæs sak, tha skal hin, thær iorthæn a, gangæ i tak for ham«; III, 11, 13. Jvnf. Ancher II. 503.

Jnnæsmænd eller Gaardsæder vare Huusmænd, som havde Bolig paa en Andens Gaard enten uden eller dog kun med et ubetydeligt Stykke Jord, hvorfor de især maatte yde personligt Arbeide (Jnnæ)[1]. Den oprindelige og almindelige Betydning af Bryde var en Forvalter eller Bestyrer af en Gaard eller Huusholdning (at brytia, dele; derfor undertiden kaldet dispensator)[2], som i Almindelighed betegnes ved den latinske Benævnelse »villicus«, men hans Stilling og Virkekreds kunde være meget forskjellig. I den ældre Tid, saalænge Trældommen bestod, betroedes denne Post som oftest en Træl, som derved tillige sattes over de andre Trælle og saaledes indtog en fremragende Stilling fremfor disse, dog uden at hans Ufrihedsforhold iøvrigt blev forandret. Men ogsaa i Henseende til de frie Bryder var det i og for sig et personligt Tjenesteforhold, og de sammenstilles derfor med andre ufrie saavel som frie Tyender eller af andre Grunde mindre selvstændige Personer[3]. Dette Forhold kunde paa forskjellig Maade modificeres, og dette var navnlig Tilfældet med de saakaldte Fælligsbryder. Det forekommer nemlig allerede tidlig og forudsættes i Provindsiallovene, især i Skaanske Lov, som noget Almindeligt, at der stiftedes et Fællesskab mellem Bonden og Bryden, idet denne sidste for hvad han indførte i Gaarden,

---

[1]) Sk. L. XV. 1 »innæsman annærs manz i husum hans«. A. S. XIV. 1 »quicumque domum inhabitat alienam«. V. S. L. III. 13 (S. 60) »landbo annærs mans ællær garthzætæ«. J. L. I. 55. II. 99, 104. »innæsman æth innæskonæ«; III. 7 . . »innæbondæ« Thorkelin dipl. I. 134 (1241 coloni omnes et Garthsætæ). Scr. r. d. VII. 6, 11, 55, 69 (inquilini dicti Gardsæter quotidie laborantes, qui non dant aliam pensionem interim quod laborant); VI. 423. 430. Jvnf, Ancher II. 512.

[2]) Ancher II. 531. Velschov i hist. Tidsskr. I, 112. N. M. Petersen p. anf. St, 262. Larsen I. 1. S. 493.

[3]) Sk. L. XV. 2. »fæstir man sik til brytia«, 3. A. S. XV. 1, 2. »officium, onus villicationis«. J. L. I. 31 »bryti oc thræl oc thær flætførthær . . . forthy at the æræ æi thæræ eghen wæriæ« 33 II. 67, 71, 104.

og vel ogsaa som et Slags Len for Bestyrelsen, havde Deel i Gaardens Indtægter, Besætning og Bohave. En saadan Fælligsbryde, der drev Gaarden ikke alene for Eierens, men tildeels ogsaa for egen Regning og derved nærmede sig Landboen, indtog i flere Henseender en selvstændigere Stilling end den simple Bryde; saaledes kunde han efter J. L. II. 67 forfølge Ran, hvilket kun maatte skee af den, som »var sin egen Værge«, og II. 1 tillader ham endog at blive Sandemand, hvorimod det er tvivlsomt om han kunde være Nævning; efter E. S. L. IV. 15 turde han ogsaa bortfæste Jord, hvilket ikke var Landboen tilladt. Men det maatte ved Thinglysning bekjendtgjøres, at og i hvilket Forhold Fællesskabet var indgaaet, og dette blev da senere lagt til Grund ved Delingen, naar Bryden forlod Gaarden, hvorom Sk. L. XV. 4—6 indeholder nærmere Bestemmelser[1]). Allerede i Jydske Lov findes det forudsat, at en Selveier eller Bonde kunde være Bryde paa en fremmed Gaard, medens han lod sin egen Gaard bestyre ved en Anden som Bryde; i Erik Glippings Nyborgske Forordning eller Haandfæstning af 1282 erklæres det udtrykkelig for tilladt, at en Bonde indgaaer et saadant Brydeforhold hos en Anden, naar han blot svarer alle Præstationer til Kongen af sin egen Gaard, og det Samme gjentages endnu i Kong Olufs Haandfæstning 1376 Art. 21[2]). I den senere

---

[1]) Sk. L. XV. 2 »hafir han nokæt tilført«, 4—6; XVII. 5. A. S. XVII. 4. E. S. L. I. 11 . . . lægger han ok thæm i fælugh mæth sik, tha skal han thæt lyusæ a thinggæ, horæ mykæt the eghæ i fælugh mæth hanum . . ., for thæt ær sum brutiæ fælugh; IV. 15; V. 13. Ær bondæn siælf hemæ ællær brytie thæn thær fælugh havær laugh with bondæn. J. L. II. 1 Sannændmæn . . at minstæ fælægs bryti oc æi lanbo«, 51 »Næfning . . . æi bryti æth lanbo«, 57, 67 . . . . a thingi liusæ at ær fælæx bryti oc æi rætheswen«, 71. bryti fælægh . . . of theræ fælægh war liusd a thingi . . . ., rethæ svæn . .«.

[2]) J. L. II. 67 »æn havær han sialf annæn garth oc thæri brythi, tha ær han theræ husbondæ oc wærriæ, tho at han ær anstæth

Tid forsvandt for en stor Deel Forskjellen mellem Bryder og Landboer, og ikke sjelden gik den Ene over i den anden Klasse, hvorfor ogsaa begge Udtryk ofte brugtes ligebetydende[1]. — Ogsaa Kongegodset blev tildeels bestyret af Bryder, hvis Stilling vel oprindelig i Almindelighed ikke var forskjellig fra andre Bryders, men efterhaanden fik de ogsaa andre offentlige Forretninger, saa at de havde at varetage alle Kongelige Rettigheder i det dem betroede Distrikt, førte Forsæde paa Thinge og i det Hele havde den samme Stilling som Kongens Fogder eller Ombudsmænd. Saadanne kongelige Bryder eller villici forekomme allerede i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede, og i begge Sjællandske Lovbøger bruges Udtrykkene »kunungs bryti« og »kunungs umbutzman« iflæng, hvorfor ogsaa Anders Sunesen oversætter »kunungs brytia« ved »exactorem vel villicum regis«. En lignende Stilling indtoge Bryderne paa Bispegodset[2].

Som en almindelig Betegnelse for de forskjellige Per-

---

bryti«, Const. Er. Gl. 1282 Art. 9 »Item licitum sit bondonibus proprias terras habentibus villicacionem aliorum sumere, ita quod de bonis suis iura regia solvant«. Overs. i Archiveft. II. 7« the bonder, som thæræ eyæn jorth haver, mowæ wæra pa annæn mans bool, tha swo at the gøræ ful kuning ræth af theræ gotz. Overeenstemmende dermed plattydsk Overs. i N. staabsb. M. I. 323. En anden Overs. hos Ancher II. 539.

[1]) Ancher II 548. Estrup i hist. Tidskr. VI. 265.

[2]) Rosenvinge gl. L. V. 6 »bryte af Wartwick«, 18 »functum villicatione«, 583. Thorkelin dipl. I. 7, 30. Sk. L. IY. 5 »Alt sua sum bonde gør vithær annær bonde um innam, sua skal han gøre vithær kunungs brytia ællær ærkebiskops ok thera bryti vithær bondæn ok sua hvær thera sit fæ løsæ ut af andrum .... Kærær kunung bryti ællær ærkebiskops andrum manni ofna hændær .... A. S. IX. 8 ... inter exactorem vel villicum regis vel episcopi et quemvis alium nihil differt . . Sk. L. XV. 3. A. S. XV. 1. V. S. L. III. 13 (S. 60—63) »kunungs umbutzman . ., kunungs bryti«. E. S. L. VI. 17 »konungs brytiæ . . . umbuthzman, 22. Orbodem. 9 »konungs brydie«. Jvnf. V. S. L. II. 36 »kunungs umbusman«. Gl. Slesv. St. R. 72, 73 »villicus Regis — villicus Ducis«. Jvnf. Schlegel til Ancher II. 542.

soner, der indtoge en saadan underordnet eller mindre selvstændig Stilling og derfor vare under en Andens Beskyttelse og Forsvar, brugtes Ordet »Vorned« eller »Varnæt«, der har sin Oprindelse af »Værn« eller »at wæriæ« (Imperf. warthæ, Particip: warth eller worth), hvilket Ord i Lovbøgerne ofte forekommer i Betydning af »at forsvare« eller at svare for Nogens Gjerninger eller Gods (A. S. respondere)[1]. Saaledes forekommer Ordet »worthnæt« i E. S. L. VI. i Betydning af Huusfolk, for hvis Gjerninger Husbonden er ansvarlig, og i Erik Glippings Skaanske Forordning 1284 Art. 10 har det den almindeligere Betydning af Undergivne med Hensyn til Sagefaldsretten og omfatter navnlig de ovenfor nævnte Klasser af Landboer, Bryder, Indsiddere; samme Betydning har Ordet ogsaa i adskillige Privilegier, Pantebreve og andre Dokumenter, hvor der tales om Retten til »Vornede i at sætte og af at sætte«. Men i Almindelighed benævnes de enkelte Klasser: coloni, villici, inquilini, ikke sjelden med en almindelig Tilsætning, f. Ex. »omnes in dictis bonis morantes«, eller de sammenfattes under Benævnelsen »familia«, navnlig i de mangfoldige, høiere Geistlige, Klostre og andre meddelte Privilegier og saaledes ogsaa i Haandfæstningerne 1320 Art. 1, 11, 1326 Art. 1, 9[2]. — Vel stode alle disse Vornede mere eller

---

[1]) Sk. L. I. 17 »varthæ gærningum sinum«, IV. 15 »væriæ — vart — varthæ«, 20 »warth« VI. 5. »wartha hans gerninga«, VII. 10 »the mæn ær varnæth ær ofna hans malæ«. V. S. L. III. 5 »warthe iorthæn«. E. S. L. II. 10 »warth sik mæth logh«, VI. 9. »worth sik for ranæt — warth«. J. L. I. 32 »warthær theræ wærk«, 41 »wariæ — warthe«, 50 »kallæth til høghræ skial æth for høghræ warnæth«. Flensb. St. R. 115 »worth oc orsak«. Hadersl. St R. 20 »wurther han warth, hvere orsak«. Gl. Gaardsr. 7 »hvat the werie thet wære warth«.

[2]) E. S. L. VI, 3 . . . »at han havær thæt siælf stolæt ællær hans worthnat«. Er. Gl. Frd. 1284 Art. 10 »Thette hafver Kongen givet alle sine Mænd i Skaane bo ath the skulæ havæ frælsæ om alle therræ varnidhæ fore thriggia marke sagh«, jvnf. J. L. II. 77 »bryti«. J. J. L. III. 6 »styræman . . . hans warthnæth« betyder

mindre i et Afhængighedsforhold til deres Husbond og vare indskrænkede i deres Selvstændighed, men de vare ikke »Ufrie« i den egentlige retlige Betydning, og det maa i denne Henseende navnlig fremhæves, deels at Forholdet ikke opstod ved Fødsel og deels, at det med Hensyn til dets Varighed og Ophør ikke var aldeles afhængigt af Husbondens eller Jordeierens Vilkaar; det var i det Hele et Kontraktsforhold. At Bryder saavel som Landboer vare berettigede til at opsige og derefter at drage bort, fremgaaer af Skaanske Lov, som indeholder nærmere Bestemmelser herom, men det var dog en naturlig Forudsætning og Betingelse, at de, forinden de forlode Gaarden, maatte opfylde de dem paahvilende Forpligtelser, og derpaa var det maaske begrundet, at Kong Erik Plovpenning 1243 befalede de Landboer og Indsiddere (coloni et inquilini), som havde forladt Sorø Klosters Gods, at vende tilbage og forrette deres skyldige Tjenester (debita servitia). Endnu i Kong Olufs Haandfæstning 1376 stadfæstes det som en almindelig Regel, at alle Bryder og Landboer efter Landets Love kunde opsige og, naar de havde opfyldt deres Forpligtelser, frit drage bort[1]). Men deraf, at en saadan Stadfæstelse ansaaes nødvendig, kan det tillige sluttes, at allerede dengang Grunden var lagt til Vornedskabet i den senere Betydning, hvortil der overhovedet findes adskillige Spor i denne og den nærmest følgende Tid. Denne Art af Ufrihed er ikke indført ved nogen Lov men opstaaet af

---

dette det Samme som Bryde, og i den almindeligere Betydning nævnes i nogle Haandskrifter »herremanz worthneth« E. S. L. III. 28. Jvnf. Larsen 337.

[1]) Sk. L. XV. 6. »Vil bryti skillias fran husbondæ sins, tha skal han sighia hanum til . . .« A. S. XV. 2. »Volens onus deponere villicatonis«. Sk. L. XVII. 2—4. 6 »thaghær lanbo vil fara af fæste sinni«, 8. A. S. XVII. 2—4. — Erik Plovp. Mand. hos Suhm X. 26. Kg. Olufs Hdf. 1376 Art. 23 »villici et coloni quorumcumque, si bona, in quibus resident, ulterius inhabitare noluerint, secundum leges terre dominis suis predicent et resignent, satisfaciant et liberi recedent secundum leges terre ab eisdem«.

hine ældre Afhængighedsforhold, saaledes som disse havde udviklet sig deels ved strengere kontraktsmæssige Bestemmelser og Vilkaar deels ved Misbrug af de Husbonden eller Jorddrotten tilkommende Rettigheder, og er saaledes efterhaanden uddannet ved Sædvane og som noget Tilværende forudsat af Lovgivningen. Derfor kan Tiden for Vornedskabets Oprindelse ikke bestemmes, og ved adskillige Dokumenter maa det ansees for tvivlsomt, om Ordet »Vornede« er brugt i den ældre eller den nyere strengere Betydning. Det Karakteristiske ved dette Forhold, som det forekommer i de følgende Aarhundreder, bestod deri, at den Vornede maatte blive ved sit Fødested og der antage Gaard eller Huus efter Husbondens Godtbefindende; forlod han Gaarden uden Husbondens Tilladelse, kunde han »deles til Stavns« d. v. s. med al hans Formue fordres tilbage, hvorsomhelst og i hvilken Stilling han da end fandtes, og Tilladelsen maatte som oftest betales med Penge, hvorved den Vornede da løskjøbte sig. Allerede i den Dronning Margrethe tillagte Stadsret Art. 7 findes en Bestemmelse om, at Ingen maa blive Borger, førend han har beviist, at han er skilt fra sit forrige Herskab med dets Minde, og dette blev gjentaget i Kong Hanses Stadsret Art. 90 og i Christian den 3dies Brev til Nakskov 1539; dog havde enkelte Kjøbstæder faaet det Privilegium, at de, som i en vis Tid havde været Borgere, ikke kunde deles til Stavns, saaledes Aarhuus 1466, Roeskilde 1519. I Christoffer af Baierns Mandat 1442 forbydes det de kongelige Fogder, »at holde eller forsvare Vornede eller Tjenere, som med Uminde fra nogen Mand skilles«[1], og de under samme Konge 1446 vedtagne saakaldte Laalands Vilkaar synes ligeledes at forudsætte Vornedskab[2]. Kong Hans fritog alle Kjøbstadsmænd, som havde tjent i Krig, for at deles til Stavns[3]. Det er utvivlsomt, at Vornedskabet i den angivne

[1]) Hvitfeld 829, jvnf. Kold. Rec. 48.
[2]) Hvitfeld 839 »ingen Mand wordned Kronens, Kirkens eller Ridderskabets eller hvem som han tilhører«.
[3]) Hvitfeld 1053. Scr. r. d. IV. 342.

strenge Betydning som et sædvansmæssigt og af Lovgivningen som gyldigt forudsat Retsforhold kun fandt Sted paa Sjælland og tilhørende mindre Øer Laaland, Falster og Møen. Der findes vel adskillige Spor til, at ogsaa i de andre Provindser Skaane, Jylland og Fyen til forskjellige Tider Jorddrotter og Øvrigheder have forsøgt at udvide det Afhængighedsforhold, hvori navnlig Fæstebønder og Huusmænd stode, og det er ikke usandsynligt, at der saaledes ogsaa i disse Provindser i enkelte Tilfælde har fundet et faktisk Vornedskab Sted, men det blev altid anseet som en de Paagjældende tilkommende Ret at kunne opsige og dernæst, efter Opfyldelsen af deres kontraktsmæssige eller sædvansmæssige Forpligtelser, flytte fra Gaarden. Hiin Modsætning mellem de forskjellige Provindser er udtrykkelig udtalt allerede i Christian den 2dens geistlige Lov og endnu i Christian den 5tes Danske Lov [1]). Denne Forskjel maa vistnok tilskrives flere tilfældige Omstændigheder, og navnlig har vel dertil bidraget, at Kongens Residents var i Sjælland, og at den der tilstrømmende Adels Magt tidligere og stærkere udviklede sig i denne Deel af Riget end i de andre Provindser, hvorpaa der findes Exempler fra forskjellige Tider [2]). — Vornedskabet var efter sit væsentlige Indhold et Stavnsbaand, og en naturlig Følge deraf var, at den Vornede fulgte med Godset, men iøvrigt var han ikke retløs som Trællen, idet han kunde besidde

---

[1]) Chr. 2. gstl. L. III. »Sliig ont uchristelig Sedvane, som hertil y Siellandt, Falster, Lolland og Möen verit hafver med stacharls Bønder . . . . at selge og bortgifve . . . ., ey schall her efter thenne Dag saa ydermeere schee, meden naar theris Hosbonde . . fare uredelige met thennom . . ., tha mue the flytte aff thet Guodz — som Bønder giøre y Skonne, Fyn och Jylland . . . . Chr. 5, D. L. 3—14—1 »Vornederettighed i de Lande, som det hidindtil brugeligt været haver, følger Husbonden med Grunden« Jvnf. Gl. D II. 62, 138, 229; III 288.

[2]) S. f. Ex. Hdfstn. 1326 Art 9 (om Sagefaldsret) »prout homines regis in Syalandia utuntur. Odense Rec. 1539 c. 8 (strengere Bestemmelser i Henseende til Tienders Præstation).

Eiendom, arve, m. m. og navnlig medførte Forholdet ikke Ret til at sælge eller paa anden Maade at afhænde ham særskilt fra Godset. Men at dette alligevel skete og ikke ansaaes for noget Usædvanligt, sees af forskjellige Forlehningsbreve fra Christian den 2dens Tid, hvori det forbydes Lehnsmændene »at sælge og bortgive Bønder og Bøndersønner«, og efter det anførte Sted i denne Konges s. k. geistlige Lov maatte slig Uskik overhovedet ikke finde Sted, men denne Bestemmelse blev tilligemed Kong Christians øvrige Love sat ud af Kraft[1]), og endnu i Christian 5tes D. L. 3—14—8 blev hiint Forbud saaledes gjentaget, at, hvis en Vorned blev solgt, skulde han være fri. Ogsaa at løsgive Vornede blev forbudt Lensmanden i nogle af de anførte Breve og i en Herredagsdom af 1547 bringes den Regel til Anvendelse, at en Panthaver ikke er berettiget til at frigive en Vorned[2]). — At Vornedskabet tildeels blev udstrakt endog over Selveiernes Sønner, fremgaaer af Frederik 1stes Brev til Lolland af 1525, hvorved det paabødes, at af en Selveiers Sønner maatte Een efter Faderens Død blive ved Gaarden og ikke deles til Stavns[3]). Overhovedet blev Vornedskabet i 16de og 17de Aarhundrede ikke mildere men tvertimod strengere; dertil bidrog Adelens voxende Magt, dens Birkeret, Hals- og Haandsret og især den, navnlig ved Kjøb og Mageskifte stedse tiltagende Samling af større Herregaarde, til hvis Dyrkning udfordredes større Arbeidskraft, hvorfor der efterhaanden istedetfor Afgifter traadte et forøget og trykkende Hoveri. Christian d. 4de agtede at ophæve Vornedskabet og gjorde paa en 1634 holdt Herredag et hertil sigtende Forsøg, som mislykkedes, fordi en Deel af Adelen modsatte sig[4]). Allerede

[1]) Suhms Saml. II. 1. S. 106, 125, 166, 170, 179 Jvnf. Fr. I. Hdfstn. 13.
[2]) Gl. D. I 105.
[3]) Ancher II 281.
[4]) Jvnf. Arent Berntsen Danm. og Norg. fructb. Herl. II. 149. Osterson 849.

Christian 3 havde 1550 fritaget Præste- og Degnesønner og Frederik d. 3die frigav alle Vornede, som havde tjent under Kjøbenhavns Beleiring[1]). Vornedskabet gik i sin hele daværende strenge Skikkelse over i Christian d. 5tes Lov, den første Lov, der indeholdt udførligere Bestemmelser om dette Forhold, som iøvrigt altid kun hvilede paa Mandkjønnet[2]).

§ 59.
Fledføringer.

Det fremgaaer allerede af det ovenfor Anførte, at det i de nordiske Lande ikke var ukjendt, at Nogen ved at hengive sig under en Andens Myndighed og Beskyttelse led Skaar i sin Frihed eller dog i sin fulde borgerlige Selvstændighed. Dette var Tilfældet med de Svenskes »Gjæftræl« (§ 56), med den i Skaanske Lov forekommende »Ætleding« (§ 57), overhovedet med alle dem, som bleve Vornede, og hertil er ogsaa at henregne »Flætføringen«, som findes ikke alene i alle danske men ogsaa i andre nordiske Love. I de Svenske Love sammenstilles Fledføringen med Gjæftrællen og begge Udtryk synes næsten at være brugte iflæng, hvad enten nu den Sidstes Stilling allerede havde været mildere end de øvrige Trælles, eller den Første oprindelig stod i et strengere Afhængighedsforhold[3]). Man har sammenlignet Fledførelsen med den Romerske Arrogation, men, skjøndt der er Analogi mellem disse Institutioner i Henseende til Opgivelsen af den tidligere Selvstændighed, findes der dog en væsentlig Forskjel med Hensyn til Motivet og Virkningen, idet Arrogationen

---

[1]) Jvnf. D. L. 3—14—12.
[2]) Jvnf. Frdn. 11 Juli 1654; 28 Jan. 1682 (om Jordegods) § 17. Chr. 5. D. L. 3—13—7 og 3—14.
[3]) Øgl. Ærth. b. 11—13. Jvnf. Nordstrøm II. 156. Giessing i Ann. f. n. Oldk. 1862. S. 256.
[4]) Jvnf. Ancher II. 234. Rosenvinge Retsh. II § 81.

fortrinsviis gik ud paa at forskaffe den Arrogerede en Arveret i den nye Familie. Fledførelsen[4]), som den findes i Provindsiallovene, bestod deri, at Nogen, som formedelst Alder, Fattigdom, Sygdom eller anden Skrøbelighed ikke var istand til at sørge for sig selv[1]), overdrog hele sin Formue til en Anden, som optog ham i sin Husstand (Flæt)[2]) med den Forpligtelse at forsørge ham med alt til Livsunderholdet Fornødent. Den, som vilde fledføre sig, maatte lovbyde sig til sine næste Frænder, og, naar disse vare villige til at modtage ham, havde han, idetmindste efter Skaansk Ret, Valget mellem at dele sin Formue blandt Arvingerne og da skifteviis opholde sig hos dem efter det Forhold, hvori de havde taget Deel i Godset, eller selv at beholde en Hovedlod og med denne at begive sig til hvem af Arvingerne han vilde[3]). I dette sidste Tilfælde maatte den, som modtog Fledføringen, efter dennes Død, hvis den Hovedlod, han havde bragt med

---

[1]) Sk. L. II. 13 »varthær man usæl ok fatokær sua at han ma æi sialfær hialpæ sæ ællær ælli ok siukdom gar them a hændær. A. S. II. 4. V. S. L. I. 21. E. S. L. I. 36 »for ysæld ællær for aldær ællær for sot«. J. L. 27. II. »uten hanum kymær sva men fyrræ til antigh ællæ et uwith«. Th. D. 1. Art. 14; 2 Art. 16; 3 Art. 27. Jvnf. Øgl. Ærfth. b. 13 »vanwæt ælla siukdombær sua at han orka egh sialvær at hjalpa sik ok føtha sik«.

[2]) Jvnf. E. S. L. I. 5. 11. 14 og den ofte forekommende Alliteration »Fled og Fellig«, f. Ex. Gl. D. I. 111; III. 141; IV. 24.

[3]) Sk L. II. 13 »tha biuthæ han fik næstum arfum at the tækæ vithær hanum, vil thæn vanføræ ok viliæ sua arfæ, tha skifti eghe hans sin i mællin ok hin vanføræ fara aldræ theræ i mællin ok thæt liusæ the a thingi, vil thæn vanføræ æi sua faræ aldra theræ arfæ i mællin, tka skiftæ eghn sinæ aldræ arfæ sinnæ i mællin, allæ i hofothlotær ok sialfum sæ ok hofothlot, ok varæ sithan hvar han vil mæth sinum hofothlot«; 14 »viliæ arfæ æi takæ vithær thæn vanføræ, tha fare han til things ok liusæ ...., tha aghe han vald at fare til thæs manz ær han vil mæth allu thy ær han a«. V. S. L. I. 21, 22. E. S. L. I. 36 »hvær a han at takæ til swa mykæt sum han ær arfstathæ at hanum ok han a tha at faræ mællæm thæm«; 38. J. L. I. 32.

sig, beløb sig til mere end tre Mark, dele den med de øvrige Arvinger; var den derimod ikke over 3 Mark, beholdt han den for Underholdningen[1]). Vilde Arvingerne efter skeet Lovbydelse ikke modtage ham, kunde han med sin hele Formue begive sig til hvem han vilde; var derimod Lovbydelsen forsømt, kunde Frænderne tilbagekalde Fledførelsen, saa at Fledføringen enten fik sin Selvstændighed igjen eller fledførte sig til dem[2]). I alle Tilfælde skulde Fledførelsen lyses paa Thinge, ellers var den magtesløs saavel i Forhold til tredie Mand som ogsaa imellem Parterne, saa at Fledføringen kunde tilbagekalde den[3]). — Den, som var gift, kunde ikke fledføre sig, med mindre Konen fledførte sig tillige, eller de vare saa gamle, at Bispen tillod dem at leve for sig selv[4]).

Fledføringen nævnes i Jydske Lov paa flere Steder ved Siden af Træl, hvilket dog ikke er at forstaae saaledes, som om han var ufri, men ved at overdrage sin hele Formue til en Anden og at begive sig under dennes Beskyttelse, hvilket i den gamle Latinske Oversættelse af Jydske Lov udtrykkes ved »si se tradiderit tuitioni alterius« (I. 7) eller »qui alte-

---

1) Sk. L. II. 13 »ær æi mæræ æn thre mark, tha hafi hin thæt, ær han var mæth, foræ sit arfothæ« (Arbeide). Jvnf. Øgl. l. c. »arvtha fori hanum . . ., arwthisløn«.

2) Sk. L. II, 14 »tho sua at allum se før laghbuthit«, J. L. I. 32 »æn førglømer han thæt, tha mughæ the delæ hanum aftær til hans eghæt frælsæ æth til them sialf«.

3) E. S. L. I. 36. »Æn flætførær sik nokær man ællær konæ, swa at han worthær æy a thinggy lyusd, tha ær han sik nærmær at resæ til sit eghæt frælsæ ok til eghæt wald, æn hin at havæ han til flætføring« (Dette er neppe med Larsen S. 465 at forstaae kun om en Ret til at værge sig med Eed); 37 »æn lyusær nokær man sik a thinggy til flætføring, tha skal thæt standæ thær han havær thæræ giort«. J. L. I. 32 »hwa sik flætførær han ma aldrigh withær sæghæ thæt, æn a thingi skulæ mæn flætføræ sik . . . kallær ænnæn man a flætføring oc ær thet æi a thingi gørth, tha ær han fræls utæn allæ loghum«.

4) J. L. I. 32.

rius iugo sunt dediti« (I. 31), kom han i et saadant Uselvstændigheds og Afhængigheds Forhold, at han ikke kunde foretage nogen gyldig Retshandling. Ligesom derfor Jydske Lov I. 7, 31 siger, at Fledføring ikke kunde være nogen Andens Værge, fordi han »ikke var sin egen Værge«, saaledes kunde han efter E. S. L. I. 37 hverken fordre nogen Eed af Andre eller selv være Medeedsmand (»Ængen logh a han foræ sik at se ok æy annær at fæstæ, ok æy med annær i logh at væræ«). — Den, som modtog Fledføringen og derved blev dennes Husbond, maatte svare for alle hans Gjerninger og navnlig udrede de Bøder, som Fledføringen, hvis han ikke havde fledført sig, selv havde været forpligtet til at betale, hvorimod han ogsaa for Fornærmelser imod Fledføringen modtog de Bøder, som denne vilde have været berettiget til. Af denne almindelige Regel var det en Følge, at den af Fledføringen fornærmede Husbond, dersom Fornærmelsen var af den Art, at derfor skulde bødes til Kongen, selv maatte udrede denne Bod. For et af Fledføringen begaaet Manddrab maatte Husbonden udrede en Trediedeel af Mandeboden, som Gjerningsmanden selv havde at betale, hvorimod de andre to Dele skulde, som i andre Tilfælde, gives af Fædrene- og Mødrenefrænder, og ligesaa modtog han, naar Fledføringen blev dræbt, den Trediedeel, som ellers tilfaldt den nærmeste Arving, Frænderne modtoge de andre Dele[1]). Efter disse Regler maa det antages, at ogsaa, naar Husbonden enten blev dræbt af Fledføringen eller dræbte

---

[1]) Sk. L. II. 15 »Thæn man, ær vithær tækær them ær flatføres vil, varthæ allum hans gærningum, hvat sum han gør, æmvæl kunungs rætæ ærkebiskops sum andru, dræpær han man, tha bøtæ hin vithær hanum hafir tækit thritung af allum man botum ok frændær tua lotær, varthær han dræpin, taki ok han sua mykit af allum botum withær frændær«. A. S. II. 4 . . . »Novo tamen jure prestabit totam solus suscipiens satisfactionem. V. S. L. I. 23. E. S. L. I. 37, jvnf. II. 15 J. L. I. 32 »Særær flætførth man sin eghæn husbondæ tha gialder husbondæ thær sar warthær blodvitæ«.

denne, maatte Fledføringens Frænder udrede eller modtage to Trediedele af Mandeboden, hvorimod den Trediedeel, der ellers blev given af Gjerningsmanden selv eller modtagen af den Dræbtes nærmeste Arving, faldt bort, ligesom dette var Tilfældet med alle Bøder for andre Fornærmelser mellem Fledføringen og Husbonden. Det fremgaaer iøvrigt af disse Regler, at Familieforholdet ikke ansaaes for hævet ved Fledførelsen, skjøndt en Arveret mellem Fledføringen og hans Frænder ikke længere fandt Sted[1]). Naar den, som tog Fledføringen til sig, var en Fremmed, blev i Almindelig Underholdningens Beskaffenhed udtrykkelig bestemt ved Thinglysningen, ellers skulde den være saa god som Husbonden nød den selv, og blev der ført Klage fra Fledføringens Side, maatte enten Husbonden ved Tyltereed og Vidner bekræfte, at han havde opfyldt sine Løfter, eller Mænd maatte udnævnes paa Thinge til at afgive et Skjøn, om Underholdningen var forsvarlig[2]). — I den senere Lovgivning findes Fledførelsen ikke omtalt, men i Praxis blev denne i Almindelighed behandlet efter de ældre Bestemmelser, navnlig i Henseende til Frændernes Ret[3]), og saaledes optoges den med nogle Modificationer i Chr. 5. D. L. 5—1—9 til 12.

---

[1]) J. L. I. 25 »Thræl oc fletførth oc clostærman mughæ ække ærvæ«.

[2]) Sk. L. II. 16. V. S. L. I. 24. E. S. L. I. 39»Thæt skal man ok witæ um flætføring, at takæ hans næstæ with hanum, tha slik sum thæræ eghin disk ær, slik skal hans væræ, ok sva dryk; æn takær han annær man, tha slikt sum han liusær a thinggæ«.

[3]) Gl. D III. 24. Schlesw. Recht u. Gerichtsverf. 33 og de der anførte Steder.

2den Bog.

Familieretten.

---

§ 60.

Indledning.

Jo længere man gaaer tilbage i Oldtiden, desto mere fremtræder Familieforbindelsen som et høist vigtigt og paa alle Retsforhold mere eller mindre indvirkende Moment. Den ved Blodsbaandet forbundne Slægt (Æt[1]), Kyn[2]) dannede en Eenhed til eget saavel som dens enkelte Medlemmers (Frænder, Nithia eller Nivæ[3]) Forsvar, og denne Slægtforbindelse var Kilden til mange Rettigheder og Forpligtelser, deels imellem de Beslægtede indbyrdes deels i Forhold til andre Individer og Familier. Disse forskjellige Rettigheder og Forpligtelser, som for en stor Deel ifølge Statsmagtens tiltagende Myndighed og hele Retsorganisationens

---

[1]) Deraf ættæbot, ættæsal, Sk. L. V. 1, 9; Knut 6 Forordn. 1201. J. L. II 24, 25; III. 23; Th. D. (lat.) 75. Flensb. St. R. 68; ætjord i Sagaerne; Ætledning (s. § 57).

[2]) S. f. Ex. Sk. L. V. 9, 15, 29. E. S. L. II. 12. J. L. II. 22. Deraf kynsnæfud, lyse i kyn, kynzimi i Sk. Kirkel. 10, 11, i Betydning af Slægtskab, ligesom frænsumæ i E. S. L. I. 15, 16; V. 20, 27.

[3]) Sk. L. XIII. 7 »næstæ nithia« . V. S. L. II. 1. »næstæ a nivæ«. V. II. Forordn. om Drab: »næsta nathnithi« E. S. L. V. 27« næstæ nivæ«. J. L. I. 28, 33 »næstæ nivi«. Isl. niði, hworaf niðgiöld for Ættebod, Grg. Vigsl. 91. 94.

fremskridende Udvikling efterhaanden indskrænkedes og tilsidst, paa Arveretten og Værgemaalet nær, forsvandt, ville udførligere blive behandlede ved de enkelte Retsforhold; her fremhæves kun nogle almindelige Træk. En vigtig Forskjel mellem Ætforbindelsens Virkninger fremtræder deri, at de enten angaae Forholdet udadtil eller Forholdet mellem Slægtens Medlemmer indbyrdes; paa denne Forskjel beroede det, om Rettighederne og Forpligtelserne i hvert enkelt Tilfælde tilkom og paahvilede hele Slægten og alle dens Medlemmer, eller kun de nærmeste Slægtninge og kun eventuelt ogsaa de fjernere. Til denne sidste Klasse henhøre især Arveretten og Værgemaalet samt nogle andre dermed mere eller mindre sammenhængende Rettigheder, saasom Retten til Leiermaalsbøder[1]) og Medvirkning til Ægteskabets Indgaaelse, Rettigheder med Hensyn til Formuens, især Grundeiendommens, Vedligeholdelse og overhovedet saadanne Tilfælde, hvor den Enkelte mindre optræder paa Grund af en egen Ret eller Forpligtelse, end som Repræsentant og Formand for hele Slægten. Udadtil derimod fremtræder Ætforbindelsen, især i de paa Grændsen mellem den offentlige Ret og Privatretten liggende, til Rettergangen og Strafferetten henhørende Forhold, navnlig ved Kjønseden[2]) og ved Slægtens Rettigheder og Forpligtelser i Anledning af et paa eller af en Frænde forøvet Drab. Ved Kjønseden, der især paa det Jydske Retsomraade blev brugt som Afgjørelsesmiddel i de forskjelligste Slags Retssager og udentvivl havde sin Oprindelse af Slægtens almindelige Forpligtelse til at forsvare sine Medlemmer, toges der intet Hensyn til Slægtskabets Nærhed, den fjernere Frænde stod i denne Henseende ganske lige med den nærmere. Om Slægtens Ret og Forpligtelse til at forsvare sine Medlemmer imod dem tilføiede Fornærmelser og Forbrydelser og dens Ansvar for deres Gjerninger i en længere tilbageliggende Tid har

---

[1]) Sk. L. XIII. 5. 7. J. L. II. 18.
[2]) S. § 32.

udstrakt sig videre, lader sig vel ikke afgjøre, men i Lovene findes næsten ikke noget Spor dertil uden i Henseende til Drab. Dette fremkaldte den Dræbtes Slægts Blodhævn imod Drabsmanden og dennes Frænder, som blev undgaaet ved den først ved Overeenskomst i hvert enkelt Tilfælde og efterhaanden ved Sædvane bestemte Mandebod og den efter dennes Udredelse af den Dræbtes Slægt aflagde Trygdeed[1]. Af Mandeboden erlagdes en Trediedeel af Drabsmanden selv til den Dræbtes nærmeste Arving, i hvilken Henseende de om Arvefølgen gjældende Regler kom til Anvendelse; dersom Manddraberen som Fredløs forlod Landet, bortfaldt denne Deel af Boden, døde han derimod forinden han var erklæret fredløs, maatte hans nærmeste Arving udrede den efter de samme Regler. De andre to Trediedele (Sale) udgjorde Ætteboden, som paahvilede Drabsmandens hele Slægt og toges af den Dræbtes hele Slægt, Halvdelen paa fædrene og Halvdelen paa mødrene Side, hvorfor ogsaa den fjernere Slægtning tillige med den nærmere deeltog i Udredelsen saavel som i Modtagelsen, dog saaledes, at enhver fjernere Andeel var Halvdelen mindre end den næstforegaaende, indtil Bidraget var formindsket til en Ørtug, hvorved der altsaa var sat en relativ Grændse. Den nærmeste Arving, som havde modtaget den

[1]) Sk. L. V. 1 »Jnnæn hwarskyns sac ær man cumbær utan i mandrapsmal, tha æra frændær æi scylde at bøtæ mæth hanum«. Gl. Slesv. St. R. 11 . . . »vel vindictam in illum exerceat« Vald II. Forordn. om Drab: »Æn e mæthæn han ær i lande, tha scal æi at andrum manne hæfnæ« jvnfr. And. Sun. V. 3, Formularen til Trygdeden i E. S. L. V. 24 »at thæt han havær thær bøtær takæt foræ, han wil thæt aldræ hæfnæ. And. Sun. V. 4 »de his qui satisfecerunt vindictam de cetero cessaturam«' J. L. II. 26. »Forthy at the hæfnæ a engi man oc engi man a them«. Forordn. 1283 § 8 »Nec licitum sit alicui cognatorum interfecti in quemquam consanguineum interficientis vindicare quamdiu vixerit qui occidit«. Frd. 1304 »sed in interfectorem liceat vindicare«. »Jnfr. Nordstrøm II. 99, 227, Finsen den islandske Familieret i Ann. f. nord. Oldk. 1850. S. 203, 254.

ene Sal af hele Mandeboden, deeltog i Almindelighed ikke i denne Ættebod, med mindre der paa hans Side ingen anden Frænde var til, da det var en almindelig Regel, at hele Ætteboden skulde udredes fuld, hvorfor ogsaa, naar ingen Fædrenefrænde eller ingen Mødrenefrænde var til, begge Sale gaves eller toges af Frænderne paa den ene Side. Den nærmest Beslægtede paa hver Side, og blandt Ligebeslægtede den Ældste, havde som Formand at foranstalte alt det Fornødne i Henseende til Bodens Udredelse eller Modtagelse, Indkrævning og Deling. Den, som hørte saavel til den Dræbtes som til Drabsmandens Slægt, deeltog i og bidrog til Ætteboden efter de almindelige Regler, med mindre han var nærmere beslægtet med den Dræbte, i hvilket Tilfælde der ikke kunde kræves noget Bidrag af ham[1]).

[1]) Sk. L. II. 15 (flætføring), III. 18 (sløkæfritha barn) »æi taka arf æftir thæt . . oc æi taki bøtær . . oc æi bøta« (i V. S. L. II. 45, »tha a han at takæ bøtær« mangler vistnok »æy«, s. Larsen II. 3. S. 277); V. 1 »æta bot af frændum . . . fæthrinis . . møthrinis frænder«; 9 »brothor bøtæ mæst ok brothær sun halfu minnæ, ok sua sum byrthæn gar e fiarmær sua varthær bøtær minnæ ok e til ørtogh man varthær . . . ., thæn frændæ ær bæggia vagha a kynni . . . halfæ bøtær hvær«; 15 ægho mæn alt æm nær kunni vithær hin dræpua ok hin ær drap, bøtæ mæth hin ær drap ok tæke mæth annær vagh . . ., ægho the æn nærmer vithær hin dræpnæ, tha skulu the æi bøtæ mæth thæn ær drap«. (A. S. V. 3, 5); VI. 6 (frælsgivi) »Thæn ær han havir takit i æt scal bøte . . . thrithing af allum botum oc tua lotær hans frændær«, 7 (jvfr. § 57). Vald. II. Forordn: »æftær thæt han flyr, tha vare næsta nathnithi ofna fæthrini oc annar ofna møthrini . . oc bøtæ tua lotær oc taka tua lotær af thrygd oc hin fly mæth thrithing . . . .«. A. S. V. V. 3 »ipso in exilium migrante propter ipsius absentiam una satisfactionis tertia deperibit, duabus residuis portionibus tunc primo incumbentibus agnatis et cognatis hoc ordine ad solvendum, ut effugere possint periculum ultionis«. E. S. L. II. 12 »Æn twa salæ mughæ frændær wæl af kyn takæ, tho at hin ær bortflythær mæth thæn enæ sal, thær fritløs ær«; 14—16; III. 11; V. 20 »thæn e halvæ meræ thær nærmær ær, tha thæn e halvæ minnæ

Til at betegne Slægtskabsforholdet brugtes deels specielle Benævnelser eller collective Udtryk, saasom Sødskende, Sødskendebørn, Næstsødskendebørn, deels angaves Afstanden mellem de paagjældende Personer; Gradbetegnelser derimod forekomme i vore ældre Love kun med Hensyn til Slægtskabets Begrændsning. Om en saadan Grændse har været oprindelig, eller naar og hvorledes den er opkommen og hvorledes den, enten i Almindelighed eller i Henseende til enkelte Slægtskabets Virkninger, fra Tid til anden, maaskee i Forbindelse med de geistlige Ægteskabsforbud, er bleven forandret, er tvivlsomt, især ogsaa fordi det ikke kan afgjøres, hvorvidt der for de forskjellige Bestemmelser, som derom findes i Lovene, ligger en forskjellig Beregningsmaade til Grund. Dette er vistnok Tilfældet i Henseende til Arverettens Grændse, der udentvivl i alle Provindser var »syvende Mand«, som det udtrykkelig siges i Arvebogen Cap. 58 og Jydske Lov I. 23, hvorimod V. S. L. I. 20 vel nævner »femte Mand«, men efter først at have opregnet de til de to første Grader henhørende Slægtninge, som derfor kunne ansees som ikke indbefattede i de 5 Grader. Skaanske Lov og Eriks Sjællandske Lov angive vel ikke udtrykkelig nogen Grændse, men ved at sige, at Arven gaaer frem, saa længe Slægtninge ere til, have de udentvivl forudsat hiin almindelige Regel. Derimod er det mere tvivlsomt hvorledes man skal forstaae Jydske Lovs

thær thæn næst ær ok hvær halvæ minnæ e mæthæn hans frænsumæ ær . . . at the minstæ bot skal æy minnæ væræ æn ørtugh bot: 23 »swa ræt sum arf skulde takæ, swa takær oc thæn førstæ sal«, 25 »swasum the skuldæ arvæn skiftæ, swa skulæ the thæt skiftæ . . . Æn allæ the thær the bøtær takæ, the skulæ æy takæ af the twa salæ thær frænder tilhører, utæn thæs at thæn vagh thær han war boræn . . at thær waræ ænggæ fleræ thær takæ skuldæ«; 26—29, 30 . . Æn ær ængin annær wagh til ok annæt wagh frænder til, tha bøtæ the alt fult, forthy at swa sum the skuldæ takæ fult, um æy waræ andræ frænder til, swa skule the alt fult bøtæ«. J. L. II. 26; III. 22, 23. Jvnf. Schlesw. Recht u. Gerichtsv. S. 64 Nr. 1, hvor 4 Rd. er en Trykfeil for $^1/_2$ Rd.

Bestemmelse om, at Kjønsnævn skulde være beslægtede inden tredie Grad (Næstsødskendebørn); maaskee skriver den sig fra en ældre Tid, saa at Thord Degns Angivelse af »femte Linie« indeholder en senere Udvidelse, og ved den Bestemmelse i Jydske Lov II. 26, at fjernere Beslægtede end i 4de Grad ikke skulde bidrage til eller deeltage i Mandeboden, har man da forladt Arverettens Regler[1]). — En anden Undtagelse fra disse Regler var den, at de, som bleve fødte efter den Dag, da Drabet var skeet (Sk. L.) eller da Mandeboden skulde udredes, hverken bidroge til denne eller toge nogen Deel deraf[2]). — I ældre Tid var det

[1]) S. L. II. 6 »arf skal allugatu fram gangæ e mæthæn arfæ æræ til ok byrthær mæn«. V. S. L. I. 20 »fathær oc mothær oc brothær . . ., fathærfathær . . oc brothersun . . Æn of sua varthær at ængæn ær then til, thær sua nær ær kumæn, tha takæ e then thær næst ær at burdh til fæmtæ mannæ«, Arveb. 58 ». . . til siwnde man«, Sk. Kirkel. 11 »Æn um man vetar mishælde i bardaghe ællær i rane fathær ællær mothor, brothor ællær systur, syzkinæ bornum ællær næst syzkinæ bornum . . . æn um ukunnæræ ær«. E. S. L. I. 15 »fathærfathær . . . fathærbrotær . . brothærsøn . ., ær ængæn thæn til, thær nu ær næfnd . ., thær en man ær imællæm, tha gar thæt a thæm thær twa æræ imællæm, sum suskynæ børn . ., thær thre æræ mællæm . ., fyræ . ., ok swa længa sum frænsumæ ær til«; V. 20. J. L. I. 1. »kyns næfnd, thet ær tolf mæn innen thrithi byrth«; Th. D. 91. Item quicunque alicui infra quintam lineam attinet, ipse potest cum eo leges dare. J. L. I 23 »ær rætæ arving til innæn siunde mannæ«; II. 26 »Hwa sum utærmer ær i byrthen at fiarthe mannæ, han tharf ækki bötæ mæth annæn num han vil. Takæs oc botin, tha takæ the thær utæn fiarthæ man ær ækki utæn of frændær willæ them nokæt givæ«. Jvfr. Rosenvinge diss. de juram. II. 163. Indl. til E. S. L. XXX, XXXIV. Retshist. I. 149, 222, 253, 253, Kirkehist. Saml. I. 21. Larsen I. 1. S. 103, 382, 445; II. 3 S. 308. Nordstrøm II, 10, 102, 208. Finsen i Ann. f. nord Oldk. 1849 S. 284; 1850 S. 261.

[2]) Sk L. V. 9 Slutn. »ei skal ok ættæbot kræfiæ fore thæt barn sithæn varthær føt ær man var dræpin; A. S. V. 3. Sl. E. S. L. V. 22 »Æn havær han nokræ frændkonæ thæn thær bøtæ skal, ok

en almindelig Regel, at Qvinderne vare udelukkede fra de egentlige Ætsrettigheder og heller ikke deeltoge i de med Ætteforholdet forbundne Forpligtelser, og, ogsaa efterat Arveretten efterhaanden var bleven dem tilstaaet, vedblev hiin Regel i Almindelighed at være gjældende i Henseende til de øvrige Forhold, saaledes navnlig med Hensyn til Værgemaalet og til Deeltagelse i Mandeboden, hvorfra kun enkelte Undtagelser bleve vedtagne. Saaledes indeholder vel Jydske Lov den udentvivl fra en nyere Tid hidrørende Bestemmelse, at Qvinden som næste Arving skulde tage den ene Sal af Mandeboden, men det synes der tillige at være udtalt, at det kun var denne Deel af Boden, der tilfaldt den næste Arving, hvorimod hun ikke deeltog i de to andre Sale, som udgjorde den egentlige Ættebod. Ogsaa anfører endnu Biskop Knud en Forordning af 1459 om, at Qvinderne ikke skulde deeltage i Udredelsen af Mandeboden, ligesom det endnu i en Herredagsdom af 1561 paaberaabes som gammel Skik, at ingen Qvinde havde nogen Søgsmaalsret i Anledning af et Manddrab[1]. — I Almindelighed

---

faar sun søn førræ æn thæn dagh han bøtær thæn sal . . tha a thæt at bøtæ mæth hanum, æn worthær thæt sithæn fød, thær thæn sal wothær bøt tha a thæt æy at bøtæ»; 26 Sl. ok skal man witæ at worthær nokær fød sithæn bøtær ær takæn, tha ma han æi bøtær kræflæ»; 30 Sl. »forthy at swasum han tok ængæn bøtær um han varæ ufødder, swa skal han ok ængæn bøtær fullæ thær bøt war førræ han war føddær»

[1]) E. S. L. V. 22. 23 (f. S. 310) »utæn thæt ær thæt enæ, at thær takær hwærkæn konæ ok æy møbarn af. J. L. II. 26 »Lærthe mæn oc quinnæ the bøtæ æi oc the takæ æi bot hur nær sum the æræ i byrth . . .; ær lærthæ mæn æth quinnæ hins næstæ arving, thær dræpæn war, tha takæ the en sal til arf oc gørsum of æi ær andræ syskæn til, oc andræ frændær twa sal». Bisk. Knud Gl. »1459 rex et regni consiliarji pro lege decreverunt, quod si clerici et mulieres sunt heredes interfectoris, nihil solvere debent de emenda interfecti sed solummodo alii cognati. Gl. D. II. 306 »eptherti thet icke hertildags verit Sedt udi Riget, at nogen Quinde hafver verit nogen Epther-

var der ingen Forskjel mellem fædrene og mødrene Frænder, men i de Tilfælde, hvor kun eet af Slægtens Medlemmer som nærmeste Slægtning skulde repræsentere hele Slægten, havde Fædrenefrænden Fortrinet for den lige nær Beslægtede paa den anden Side; denne Regel kom til Anvendelse saavel ved Værgemaalet som ogsaa ved Spørgsmaalet om, hvem der skulde være Formand i Henseende til Mandebodens Udredelse eller Modtagelse[1]).

1ste Capitel.

Ægteskab.

---

§ 60.

Betingelser og Hindringer.

Det er vistnok ikke rigtigt, naar Saxo fortæller, at en Kong Frode havde givet Qvinderne Frihed til at gifte sig med hvem de vilde, selv uden Faderens Samtykke; thi Qvindens Myndighed og Selvstændighed er i Tidens Løb ikke bleven mindre, men er tvertimod bleven forøget. Udentvivl har i den ældre Tid ikke blot Faderen, men efter hans Død den nærmeste Frænde som Værge og Giftningsmand kunnet tvinge Pigen og vel endog Enken til at tage, hvem han vilde, uden at der toges Hensyn til hendes Samtykke. Herpaa findes der flere Exempler i Sagaerne, det indeholdes i den islandske Graagaas som gjældende Ret, og en Hentydning hertil er vel endnu at finde i Jydske Lov, naar det udtrykkelig fremhæves her, ligesom i svenske Love, at Qvindens

---

maalsmand eller hafver forfuldt nogen Manddrab». Larsen I. 1 S. 60.

1) Sk. L. III. 13; XIII. 6. A. S. III. 4. E. S. L. I. 45; V. 25, 29. J. L. I. 7, 28.

Samtykke udkræves. Efter Provindsiallovene udstrakte Værgens Myndighed sig ikke saa vidt, men hans Samtykke var nødvendigt og til ham havde Frieren at henvende sig. Dog var ogsaa denne Værgens Myndighed ikke uindskrænket, thi deels skulde han raadføre sig med andre Frænder, da det ansaaes for et hele Slægten vedkommende Anliggende, deels kunde, dersom Værgen nægtede sit Samtykke til en passende Forbindelse og Pigen var 18 Aar gammel, Sagen henstilles til Kongens Afgjørelse, som da med Frændernes Raad kunde bevilge Ægteskabets Indgaaelse. Var der ingen født Værge til, kunde hun vælge til Giftningsmand, hvem hun vilde, og saaledes gifte sig efter sit Ønske, og denne Frihed tilstaaer den gamle Slesvigske Stadsret c. 6 idetmindste Enken i Almindelighed, naar Værgen nægter sit Samtykke. Allerede Riberet c. 27 og Kjøbenhavns Stadsret 1294 c. 92 synes at forudsætte, at ogsaa Moderens Samtykke udkrævedes, hvilket senere var almindelig Regel, f. Ex. i Kong Hans's Stadsret c. 25 (Fader og Moder) og i Frederik IIs Ordinants om Ægteskabssager (»Forældre eller andre udi Forældris Sted«). Denne Ordinants opstiller tillige den senere gjældende Regel, at saavel Forældre som Værger skulde anføre »skjellig eller lovlig Aarsag« til at forhindre et Ægteskab. Naar ellers Pigen giftede sig imod Værgens Villie, mistede hun sit Gods og, naar Jydske Lov I. 33 kun bestemmer, at Værgen skulde »valdæ« eller raade over hendes Formue, s a a l æ n g e h u n l e v e d e, medens Riberet derimod siger: privetur tota bonorum suorum substantia, saa er der neppe nogen Forskjel i disse Udtryk, ligesom selve J. L. paa et andet Sted (I. 8) ligefrem siger, at hun »taber« sit fædrene Gods; men efter hendes Død maatte Værgen skifte med de muligen tilværende lige nær beslægtede Arvinger. Den samme Straf traf saavel Pigen som Enken ved Leiermaal, og den bortfaldt ligeledes, naar han, uagtet hun til Thinge havde opfordret ham, havde forhindret hendes Giftermaal; denne Straf for Leiermaal blev senere af Frederik d. 1ste og Frederik d. 2den gjentagne

Gange indskærpet i Henseende til adelige Fruer eller Jomfruer, navnlig i Gaardsretten c. 16 og Kallundb. Rec. c. 12 saaledes, at de skulde have forbrudt alt deres Arvegods til deres rette Værger, men efter Qvindens Død skulde det skiftes mellem hendes Arvinger. I Forbindelse med denne Værgens Myndighed stod det, at han alene havde Søgsmaalsret imod den, som havde forført hans qvindelige Myndling til Leiermaal, og at de Bøder, som derfor maatte udredes, tilfaldt ham uden de øvrige Frænders Deeltagelse [1]).

---

[1]) Sk. K. III. 2 . . . »møbarn . ., ænkiæ . . ., næstæ frændæ ok hænnæ giftvaldær«; XIII. 5 »Varthær kunu i lønd tækin mæth villa sinum, bøtæ hin ær tok frændom slaghs mark . . . hin skal sak søkia næst a kynni (a byrth) ok gift hænnæ valdær«; 6 Sl. »the bøtær skal æi skiftæ utæn han vil nokrum manni af givæ, forethy at thæt ær æi skutabot«. A. S. XIII. 5. V. S. L. II. 38. E. S. L. I. 46 »swasum ær mælt um wærlændæ til børn, swa ær ok hwær næst at giftæ sin frænkonæ ællær sin frænmø, um fathær ær døth, thot hwaræn mæth andræ frændær rath. J. L I. 8. Brother ma æi haldæ syster ugift . . . yver attan winter, ællær ander frender thær quinne wærlæ æræ, af swa ær witnæ til af frændær at the matæ hænnæ qwæmlik stæthæ, tha skulæ andræ frændær thær næst æræ kæræ thæt for kunung, tha ma kunung mæth there rath giftæ hænnæ æfter thæt hænnæ hører, forthy at swa sum hun tapær sit fæthærn thæn timæ hun giftær sic sialf . . . . havær æn mø thær attan wintær gamæl ær oc ængi antigh laghlik a thingi kraft thær wærlæ til at giftæ them oc willæ thæræ werlæ thæm æi giftæ, oc late the tha liggæ hos thæm, tha have the thær mæth æi forgørth theræ goz, æn thær wærlæ ma sokæ thær æftær for læghær witæ«. 33 »Hwa sum kunæ wil takæ bithæ af hennæ fathær ællær sun af han ær fulwoxæn æth brothær, ær thessæ ængi til tha thiggi han af hin thær ær næst nivi, oc tho mæth ia oc williæ . . . . oc giftær hun sik utæn theræ rath, tha waldæ the hænnæ eghæn e mæthæn hun livær æn gangær kunæ wald yvær, haf ækki for thy tapæth sit goz«. II. 18 »Latær mø æth nokær annæn konæ liggæ hos sik i lønd . . tha mughæ frænder kallær a then thæræ the witæ the gærning . . ni marc bot . . ., the thær næst wærlænd æræ . . . oc æi annæn man, oc af thennæ bot takær hun ækki

Om en vis Alder som Betingelse for Giftermaal indeholde de ældre Love Intet, men da der heller ikke nogetsteds i Lovene er Tale om Umyndiges Ægteskab og Formyndernes Myndighed i denne Henseende, kan det vel antages, at Myndighedsalderen, 15 Aar, blev anseet som en ved Sædvane vedtagen Grændse. Den første udtrykkelige Bestemmelse herom findes i Christian den 3dies Reces af 1539, hvor det siges, at det var bleven Skik, især iblandt Adelen, at bortgifte Børnene i deres umyndige Aar, men at dette for Fremtiden skulde være forbudt[1]). I Overeenstemmelse hermed blev ogsaa i Aaret 1540 et mellem Adelsmanden Jesper Daa og Birgitte Giøe i hendes 11te Aar sluttet Ægteskab af det kjøbenhavnske Consistorium erklæret »ikke at have været rett ecteschaff for gud«[2]). — I Christian d. 4des Lovgivning blev denne Bestemmelse om Mindreaariges Ægteskab gjentagen[3]).

Allerede i den hedenske Tid blev Ægteskab mellem Nærbeslægtede, navnlig mellem Ascendenter og Descenden-

. . . oc ængi frændær utæn hænnæ rætæ wærriæ, thær hænnæ giftærorth skuldæ waldæ«, 20. Gl. Sl. St. R. 11, 13. Jvnf. Rosenvinge Retsh. § 83. Larsen I. 1. S. 381. Nordstrøm II. 12. Finsen i Ann. 1849 S. 206, 1850 S. 205. — Fr. II. Gaardsr. 16 »hvilken Frue eller Jomfrue, som af Adel er, ther lader sig beligge, skal have forbrot alt hindis Arfvegotz til hindis rette Werge, oc skall han thet strax mue annamme . . . . men efter hindis Død skall same Gotz komme til hindis neste Arfvinge, dog icke til hindis egne Børn«. Gl d. III. 172; IV. 211. Jvfr. D. L. 3—16—2, 4.

1) Chr. 3. Rec. 1539 c. 14 »efterthi Wi hafve forfaret . . . . at mange af Adelen, som gifve theris Børn udi Egteskaff sammen, pleye at lade theris Børn trolofwe hwerandre udi theris umyndige Aar oc strax lade thennem gifwis tilhobe . . . ., schall ingen tilsammen giffves udi theris umyndige Aar oc førre endt the ere kommen til Skellsalder . . . .« Rec. 1547 c. 23.

2) Dansk. Mag. 3 R. 1 S. 173.

3) Fdn. 23 April 1632. St. Rec. 2—7—1 »dog den Forordning om Mindreaarige, saavit Hegten oc Forlofvelse . . . . vidkommer, uforkrenckit«.

ter og mellem Sødskende, anseet for utilladeligt efter naturlige Love, hvorimod det er tvivlsomt, hvad der gjaldt om Svogerskab, idet Saxo vel i Anledning af et Ægteskab med en afdød Broders Enke taler om Blodskam men rimeligviis er foranlediget til denne Bemærkning ved at have den da gjældende Ret for Øie[1]). Efter Christendommens Indførelse kom især de geistlige Love til Anvendelse og de i Henseende til Sidelinien gjældende Regler vare idelige Forandringer underkastede. Allerede tidlig faldt saaledes Omfanget af Ægteskabsforbud sammen med Slægtskabets almindelige Grændse, 7de Grad, og denne Regel er vel ogsaa forudsat i den Skaanske og Sjællandske Kirkelov, hvori kun Slægtskabet overhovedet nævnes som en Hindring for Ægteskab, uden at der angives en vis Grad; maaskee gjordes der dog allerede dengang, i Lighed med hvad der gjaldt i andre Retninger, navnlig ved Misgjerninger imod Slægtninge, og som det senere var Tilfældet med de s. k. indispensable og dispensable Grader, Forskjel i Henseende til Følgerne af Forbudets Overskridelse mellem nærmere og fjernere Slægtskab. Hiin Regel blev gjældende, indtil Pave Innocens III. paa et 1216 holdt Concilium indskrænkede Forbudet til 4de Grad (Næstnæstsødskendebørn, a sobrinis nati), og dette gjaldt da ogsaa her som almindelig Regel indtil Reformationstiden. Disse forskjellige Forbud omfattede baade Slægtskab og Svogerskab, og havde ogsaa Hensyn til det ved Leiermaal opstaaede Forhold saavelsom til det s. k. aandelige Slægtskab (cognatio spiritualis), der antoges at opstaae ved Daab, og til det som Følge af Forlovelse antagne Svogerskab (quasi affinitas)[2]) Efter Reformationen blev Forbudet

[1]) S. de hos Rosenvinge Retsh. § 85 not. a anf. Steder. Saxo III. 49 »trucidati fratris uxore potitus incestum parricidio adjecit«. Larsen 382.

[2]) Knud d. st. engelske Kirkel. 15 »ne aliquis Christianus infra sextum genu in propria affinitate unquam uxorem ducat neque cognati sui viduam, cui eadem vicinia cognatus erat, neque cognatam uxoris suæ, quam antea habuerit ipse«. Sk. Kirkel. 10 »Um kyn-

ved Kirkeordinantsen indskrænket til 3die Grad, og denne Bestemmelse gik over i Frederik d. 2dens Ordinants om Ægteskabssager, kun med en Undtagelse i Henseende til fyrstelige Personer[1]). Den samme Regel, dog uden denne Undtagelse, blev optagen i Christian d. 4des Lovgivning, saaledes at Ægteskabet var forbudt imellem Slægtninge i den 3die lige Sidelinie og desforuden i alle Tilfælde, hvor Slægtningen paa den ene Side stod umiddelbart under den fælles Stamfader eller Stammoder; en tilsvarende Bestemmelse gjaldt om Svogerskab[2]).

Ægteskab mellem Adelige og Uadelige blev vel anseet for upassende, men det er aldrig erklæret ugyldigt og de derimod rettede Bestemmelser sigtede især til at forhindre Overgangen af frit Gods til Uadelige og omvendt af ufrit Gods til Adelige. I sidste Henseende bestemte Kjøbenhavns Stadsret 1294, at den Qvinde fra Byen, som ægtede en Adelsmand, skulde inden tre Maaneder enten sælge sit Arvegods eller overlade det til sine Arvinger af borgerlig Byrd. Det første Vidnesbyrd i den anden Retning findes i en paa en Herredag 1475 afgiven Erklæring, hvorefter en adelig Qvindes Gods, naar hun ægtede en Uadelig, skulde

---

zimi tha ær thættæ ræt, æn man fæstær frænkuna sina ok fræghnær thæt biskop ok læggær a forbuth, tækær han hana . . tha a han i ban at gangæ . . . ., sua ok um han tækær kunæ the ær før attæ frændæ hans ællær frænkunæ kunu sinnæ . . .» Jvnf. c. 11. Jus eccl. Scan. inter clerum et laicos i Thorkelins Saml. 41 »Alle stedhe thær hefft kan komme i skilskaff indhen thredie man bødhe hwer there biskop III marc, kommær oc flærdhe, bødhe VI øre hwer there, kommær oc fæmtæ, ware sagløs baadhe fore bodh och faaste«. Stat. Andr. Sun. i Anchers Lovh. I. 527. Jvnf. Rosenvinge i Kirkehist. Saml. I. 21. Nordstrøm II. 17. Finsen 213.

[1]) »først, at der skal ingen trolovis tilsammen i de forbudne Led, som er første, andit oc tredie Led, det er: Sødsken, Sødskenbørn oc Næstsødskenbørn. Dette Forbud skal holdis for merkelige Sagers Skyld, men dog førstelige Personer undtagit, hvilke mue vel tilstedis at komme tilsammen, om de end ere baade i tredie oc andit Led . . .«.

[2]) Rec. 1615 c. 26. St. Rec. 2—5—3. Jvfr. D. L. 3—16—9.

være ufrit, saalænge Manden levede og ligeledes naar det gik over til de med ham avlede Børn, der, da det var et gyldigt Ægteskab, fulgte Faderens uadelige Stand, med mindre Kongen meddeelte dem adelige Rettigheder. Et Exempel paa en saadan Bevilling forekommer 1544, da Christian III. bevilgede, at en adelig Enke, som vilde gifte sig med en Uadelig, desuagtet for sig og de i dette Ægteskab avlede Børn maatte beholde sit Arvegods med samme Frihed, som andet adeligt Gods[1]). Det første udtrykkelige Lovbud herimod indeholdes i samme Konges senere Recesser, hvor det bestemtes, at den adelige Enke eller Pige, som uden sine Frænders Samtykke giftede sig med en Uadelig, strax skulde have forbrudt sit Jordegods til næste Arvinger, men var Ægteskabet skeet med deres Minde, skulde hun have Lov til at sælge det inden Aar og Dag til frit Folk, ellers tilfaldt det ligeledes strax hendes næste Frænder[2]). I Henseende til Adelsmænd udgik det første Lovbud i Frederik den 2dens Forordning af 19 Juni 1582 »om Adelen som tager Boelskab«. Da det nemlig ofte skete, at en Adelsmand ægtede en ufri Qvinde, som han forhen havde levet med som Concubine, blev det bestemt, at de i et Ægteskab mellem en Adelsmand og en uadelig Qvinde avlede Børn ikke skulde ansees for adelige Børn og ikke arve noget Jordegods efter Faderen eller Fædrene Frænder, skjøndt Ægteskabet iøvrigt ikke blev ugyldigt og Børnene ikke erklæredes for uægte[3]). Intet af disse Lovbud er optaget i den senere Lovgivning, og Christian den 4des store Reces 2—2—1 indeholder kun den Bestemmelse, at den adelige Qvinde, som ægter en Uadelig, enten det skeer med

---

[1]) cap. 9 »Item si mulier Hafnis habitans nupserit viro, qui dicitur herræmann, civitatem Hafnensem exibit et vendet hereditatem suam vel heredibus suis relinquet, si sint cives Hafnenses, infra tres menses«. Gl. D. I. 16 (1475); 49 (1537); III. 171 (1544); IV. 211. S. ovf. S. 99.

[2]) Rec. 1547 c. 25; Kold. Rec. c. 36.

[3]) Rosenvinge Retshist. § 86 not. e. Larsen 384.

eller uden hendes Frænders Samtykke, derved har mistet sine adelige Rettigheder.

§ 62.
Ægteskabets Stiftelse.

I Lighed med, hvad der fandt Sted hos de germaniske Folk, blev ogsaa i de nordiske Lande Ægteskabet sluttet ved Kjøb (Brudkaup), hvorpaa der i Sagaerne forekommer adskillige Exempler og hvorom de gamle norske og islandske Love indeholde nærmere Bestemmelser. Ved en forudgaaende Fæstningscontract forpligtede Frieren (Fæstemanden) i Vidners Overværelse sig til en bestemt Kjøbesum (Mundr), der enten strax blev udbetalt eller ved Haandslag lovet til en bestemt Termin, i Almindelighed inden Brylluppet, hvorimod Faderen eller den nærmeste Frænde som Giftningsmand (Fæstningsmand) skulde afstaae til ham den hidtil havte Myndighed (Mund) over Pigen. Dette Mundr, som var en virkelig, ikke blot symbolsk, Kjøbesum, hvorfor Konen i de gamle Love kaldes mundi keypt, tilfaldt oprindelig Giftningsmanden selv, og denne beholdt den eller kunde forlange Udbetalingen ogsaa i det Tilfælde, at Fæstemanden fragik Kontrakten. Senere, da Qvindens Stilling blev mindre uselvstændig, da navnlig hendes eget Samtykke blev udfordret og Forlovelsen afsluttet paa hendes Vegne, tilfaldt Kjøbesummen hende, hvilket i Graagaasen forekommer som gjældende Ret, og efterhaanden gik denne hele Skik at kjøbe Konen af Brug[1]). Allerede den gamle Skaanske Kjøbstadsret foreskriver, at Forlovelsen, for at Qvinden kan ansees som »lovlig fæstet«, skal skee ikke blot i Vidners, men ogsaa i Præstens Overværelse; dog synes endnu senere

---

[1]) Saxo l. V. p. 88 . . . nequis uxorem nisi emptitiam duceret . . ., tutiorem matrimonii fidem existimans, quod pretio firmaretur. VIII. 154 . . . quod venalia quondam solebant esse connubia«. Jvnf. Ancher II. 200. Rosenvinge § 87. Larsen 384. Nordstrøm 12—32 Finsen i Ann. 1849. S. 225—242.

ogsaa et simpelt Ægteskabsløfte at have været anseet som forpligtende[1], men i Frederik den 2dens Ordinants om Ægteskabssager blev det bestemt, at ingen Trolovelse skulde skee, »uden at Præsten og fem andre Vidnesbyrd i det mindste ere der overværende«. Kong Hans's Stadsret c. 29 forudsætter, at en gyldig Trolovelse ikke maatte hæves uden Biskoppens Samtykke, og der findes ogsaa senere Spor til, at det ikke kunde skee ved blot Overeenskomst; den anførte Ordinants indeholder en Angivelse saavel af Betingelserne for en lovlig Trolovelse, som ogsaa af Grundene, hvorfor den kunde hæves. — Istedetfor den gamle Kjøbesum gav Brudgommen Bruden ved Trolovelsen en Fæstensgave, som end ikke kunde fordres tilbage, hvis hun døde før Brylluppet. Denne Fæstensgave, der efter sit Væsen stod i Forbindelse med Trolovelsen og tjente til dennes Bekræftelse, bestod i Almindelighed i Smykker og deslige, hvilket ogsaa forudsættes endnu i Christian den 4des store Rec. 2—8—2, 3, hvor der sattes en Grændse for dens Størrelse i Forhold til Brudgommens Stand og Formue; dog var det ved en Herredagsdom af 1590 erkjendt, at den ogsaa kunde skee ved Forskrivning af en Sum, der først skulde udbetales efter Mandens Død, naar blot Forskrivningen var udstedt strax ved Trolovelsen, hvorimod allerede ved en Dom af 1538 en saadan af Ægtemanden paa hans Dødsseng udgiven Forskrivning var erklæret ugyldig[2]. For Flensborg var allerede

---

[1]) Helsingb. St. R. 27. »Thet ær ret um quinfange, hwilkin man ther wil feste sik kona ellir mø til høstru, tha skal han henne meth prest, witne oc andra gotha manne ok quinne fæstæ«; Jvnf. Kg. Hs. St. R. 25. Gl. D. II. 142 (1554) »at det som saa ndi en Ægteschafftsag rett er begynt och lige saa med Handt oc Mundt paa begge Sider er sambtyct, bør ligesaa at holdes«. III. 126, 215.

[2]) Sk. L. III. 17 »Aflar man børn i lønd withær kunu oc ær hun æi gift oc æi guul fæst, tha ær the æi atholkunu børn«. Helsingb. (Lund) St. R. 28 »Swa skal han ok gulfeste sik høstru til halft bo awlat oc uawlat«; 29 ». . . . Gul ther festis meth, dør han, tha skal hun gul hava . . .« Kg. Hans St. R. 35 . . . . .

ved en Forordning af Frederik d. 1ste af 13de Mai 1526 bestemt, at Fæstensgaven, som her kaldes »handtruve«, ikke maatte beløbe sig til over 30 Mark[1]). — I Forbindelse med Trolovelsen fordrede de kirkelige Love den offentlige Lysning, som ogsaa blev paabuden i Kong Hans's Stadsret c. 28, og ogsaa herom indeholder Frederik den 2dens Ordinants nærmere Bestemmelser[2]). Den geistlige Vielse var vel allerede i den ældre Tid i Brug og den findes nævnt i Provindsiallovene[3]), men den var ikke en til Ægteskabets Indgaaelse nødvendig Form, dette blev den først efter Reformationen. Derimod var Ægtesengens Bestigelse nødvendig til Ægteskabets Fuldbyrdelse, men ansaaes ogsaa tilstrækkelig til at stifte et Ægteskab imellem Trolovede, idet deres Børn holdtes for ægte, hvilket var overeensstemmende med den kanoniske Ret[4]). Denne Regel maatte falde bort,

»Døer och Brudgommen da er det och sammeledis, uden saa megidt at festemø eller festequinde beholder fæstnede-fæedt, det handt hende giffvidt hafver«. Gl. D. I. 310; II. 70 (1538) »Festefæ och Morgengaffve . . . ., som F. G. i sit Yderste syn Hustru saa gifvit hafver, bør ingen Mackt at hafve;« IV. 178 (1590 »at thet icke her udi Riget skal werre brugeligt iblandt Adelen, festengafve efter Forskrivning at udgifves, men strax efter Trolofvelse af Haanden at udgifves . . udi Kleder, Armbond eller andet sligt«. Jvnf Osterson 265. Bornemann Arveret 130.

1) Lüders Statutum der Stadt Flensb. 1765. S. 40.

2) Kg. Hans s. St. R. 28 »Naar louglige fest er, da skal Sognepresten der, som hun boer, liuse tre samfelde Søndager for hendis Giftermaal«.

3) V. S. L. III. 12 (S. 58). E. S. L. I. 49. J. L. I. 24.

4) And. Sun. III. 7 . . . . »quod maritus tandem post cohabitationem habitam cum uxore legitima confessus fuerit, se habere filios naturales, qui tamen, si . . . professionem patriam probare voluerint contractas nupcias precessisse, audiendi sunt . . .«. Suhm XIII. 775 (1340). Kg. Hans's St. R. 35 »døer festemø eller festequinde, førend hun kommer i Seng til Brudgommen, da lade hendis Arfvinge .. iorde hende«; 40 »Siden Brudgommen och Bruden ere sammenkommen och hafve en Nat udi Senge legidt, da er hand Husbonde oc Forsvar fuldt och all och ey før«. Jvfn. Nordstrøm II. 26—32.

da Vielsen blev foreskreven som en nødvendig Form og Samleie mellem Forlovede efter Frederik den 2dens Ordinants straffedes som Leiermaal.

Efter Jydske Lov I. 27 kunde Ægteskab stiftes ved et Slags Hævd, idet en Qvinde, som Nogen i tre Aar havde søgt Bord og Seng med og ladet bestyre Husvæsenet, skulde være ægte Hustru (Adelkone), hvoraf det var en Følge, at de af dem allerede avlede Børn bleve ægte, som legitimerede ved paafølgende Ægteskab. Denne Regel fandt endnu Anvendelse i en 1538 paa Kongens Retterthing afsagt Dom; vel var der i dette Tilfælde foretaget en Vielse kort før Mandens Død, men til denne Omstændighed toges der dog i Dommens Conclusion kun Hensyn ved Siden af Henvisningen til Lovstedet[1]). Efter den Vielsen senere tillagte Betydning og Vigtighed maatte Reglen tabe sin Gyldighed.

§ 63.
Ægtefællernes Retsforhold i Almindelighed.

Ved det gamle Brudekjøb fik Manden den samme Myndighed over Konen som Husfaderen udøvede over sine Børn og alle Husfolk, og i Sagaerne forekommer der endog Exempler paa, at Manden overlod Konen og alle Rettigheder over hende til en Anden ved Kjøb, Bytte eller en sidste Villiebestemmelse. Det sees idetmindste heraf, at saadanne vilkaarlige Handlinger efter den hedenske Tids Retsanskuelser ikke ansaaes for strafbare. Efter Christendommens Indførelse blev der vel, især ved de geistlige Love, sat Grændser for Mandens Myndighed, men endnu Jydske Lov erkjender udtrykkelig hans Revselsesret, dog saaledes, at denne kun maa udøves med Kjep og ikke

[1]) »Hva sum havær sløkæfrith i garth mæth sik ok gangær opænbarlik mæth at sovæ oc hun havær las oc lykki oc søkær atæ oc dryc mæth hanum opænbarlik i thræ wintær, hun skal vær ræt husfrø oc athælkunæ« Biskop Knud betegner det som lovlig Præsumtion. Jvfr. Gl. Gulathindsl. 125. Gl. D. II. 81 (1538).

med Vaaben, og den sætter i denne Henseende Konen i Klasse med Børn og Tyende, og ogsaa her anføres en Overskridelse kun som »Helligbrøde«, hvorfor der maatte bødes til Biskoppen[1]). At heller ikke Polygami i Oldtiden ansaaes for en Forbrydelse, fremgaaer af flere Vidnesbyrd, og ogsaa i denne Henseende var især den geistlige Lovgivning virksom, men det varede længe, førend der indrømmedes Konen en Ret til at fordre Troskab af Manden. Efter Provindsiallovene blev Hoer kun begaaet paa Konens Side, ikke ved Mandens Utroskab, og naar J. L. I. 24 nævner det Tilfælde, »at fathær vissæ hor oc æi mothær«, sigtes der til det ogsaa for Ægtemanden, hvis Ægteskab var hævet paa Grund af Hoer begaaet af Konen, gjældende Forbud imod at indgaae andet Ægteskab, saalænge den fraskilte Kone levede[2]), ligesom der ved »Horbørn« i I. 25 vistnok er at forstaae de med en Andens Hustru avlede Børn. De første Bestemmelser, hvorefter Mandens Utroskab ansaaes og straffedes som Hoer, findes i Stadsretterne, og den første alminlige Lov i denne Retning er Christian den 3dies Reces 1537[3]). — Manden derimod havde ikke alene de Faderen

---

[1]) Saxo I (6) . . . »uxorem . . quam postmodum Besso cuidam . . mercedis loco conjugem tribuit . . «. J. L. II. 82 »Man ma a sin husfrø oc sinæ børn thær i fælægh ær mæth ham æi hælægh a brytæ uten of han særær them mæth od oc mæth æg æth sla them limæ sundær, forthy at han skal them ræfsæ of the brytæ mæth staf oc mæth wand oc æi mæth wapæn. Swa ær thet oc um leghæ hion. Jvfr. Nordstrøm II. 59.

[2]) Sk. L. XIII. 10. And. S. XIII. 2 E. S. L. II. 2.

[3]) Kjøbh. St. R. 1294 c. 95 »Item si quis habet uxorem legitimam et aliam superduxerit (Erik Pom. c. 75 »oc tager andre qwinder til segh«), si per ecclesiam corrigi poterit et in excommunicatione propter hoc per annum duraverit, arbitrio advocati et consulum relinquatur puniendus«. Dron. Margretes St. R. 29 »Hvo som findis udi hoer, Mand eller Quinde«. Christ. Bayer. V. 31. — Reces 1537 c. 8 »Item hvor saa skeer herefter, at nogen achtig Mand, som hafver syn achtig Hustrue lefvindis, eller nogen achtig Quinde, som hafver syn achtig Mand lefvendis, blifver funden uti obenbarlig Hoer . . .«.

eller nærmeste Frænde og Værge tilkommende Rettigheder til Leiermaalsbøder og den ugifte Qvindes Hovedlod eller Formue, men hans Ret gik videre, idet han paa Grund af det ægteskabelige Forhold deels kunde forlange høiere Bøder [1]) deels endnu efter Provindsiallovene var berettiget til Hævn og Straf. De Sjællandske Lovbøger tillægge ham Ret til at dræbe ikke alene Forføreren, men ogsaa Konen tillige med ham, naar de gribes paa fersk Gjerning, hvilket han maa bevise ved at fremlægge de blodige Sengeklæder med to Mænds Vidnesbyrd; beholder hun Livet, kan han forskyde hende uden at give hende det Ringeste af Formuen [2]). Den Skaanske og den Jydske Lov, hvormed de Slesvigske Stadsretter i det Væsenlige ere overeenstemmende, indeholde iøvrigt de samme Bestemmelser, men de omtale ikke Konens Drab [3]).

Ægtemandens Forhold ligeoverfor Trediemand var i Al-

---

[1]) Sk. L. XIII. 3, 5. E. S. L. II. 3, 4. J. L. II. 18. Gl. Sl. St. R. 5, 11. Th. D. 60, 96, 97 (29, 53, 54).

[2]) V. S. L. II. 27 »Varthær thet sua at man takær annæn man mæth sin athælkunæ i sængæ oc dræpær mannæn horkarlæn ællær tho horkunæn mæth hanum, tha a han ble oc bulstær til landsthing at føræ, oc æræ the blothek, tha a tho mannæn at mælæ tvigæ mannæ vitnæ thet han tok them samæn . . . oc mannæn a hværkæn at bøtæ thæræ for kunugs ræt oc ængæn annæn man en pænneng . . . ., Æn sua varthær at horkarlen varthæ enæ dræpæn . . . ., tha ma mannæn horkunæn æltæ burt fran sich oc givæ hennæ ængæn pænning, num han vil«. E. S. L. II. 2 »Æn kombær swa at frughæn gar tillifs . . . tha ma han hænnæ ut af garthæ skiutæ i særkæ enæ ok mattel ok fa æy en pænning af alt thæt thær hun a . . .«. Riberet 27 ». . . si ita contingerit, quod in thoro fornicacionis legitimus adulterum vel ambos interfecerit, adhibitis secum testibus, satisfacione careat et emenda«. Kg. Hans's St. R. 45 . . . »Bonden hafver Macht ofver beggis deris Lifl.« Jvnf. Nordstrøm 62.

[3]) Sk. L. XII. 1—3, 5, 9, 10. Lund St. R. 59. J. L. III. 37. Gl. Slesv. St. R. 4, 19, 20 »Si mulier convicta fuerit de adulterio, capitalis eius portio debetur soli marito« Fl. St. R. 82. Aab. Skr. 35. Th. D. 30.

mindelighed det samme, som Faderens eller Værgens i Henseende til den ugifte Qvinde, saa at han var berettiget til i ethvert Anliggende at forsvare hende saavel inden som udenfor Retten. Det er derfor ogsaa utvivlsomt, at han modtog og udredede Bøder for hende, skjøndt Lovene ikke indeholde noget herom[1]). Kun den egentlige Husholdning eller Husets indre Bestyrelse var hende overladt og som Symbol herpaa overleveredes hende Nøglerne[2]). Derimod kunde hun ikke foretage nogen gyldig Retshandling, navnlig ikke afhænde Noget, i hvilken Henseende hun sættes i Klasse med Børn; dog kunde hun efter Skaanske og Sjællandsk Lov sælge for indtil 5 Penninges Værdi ad Gangen, medmindre Manden nedlagde Forbud derimod[3]).

§ 64.

Formueforhold [4]).

Indledning.

Saa længe Qvinden var udelukket fra Arv, kunde der i Almindelighed ikke være Tale om nogen Formue, som Konen tilbragte Manden, og heller ikke om en Ret til en vis Deel af den Formue, Manden allerede eiede eller senere

---

[1]) Gl. D. IV. 244 (1591) »for saadan sin Høstrues Forseelse (Hoer) hafver for sin Hosbonde optinget«. Rosenvinge Retsh. § 88 Not 1. Larsen 387.

[2]) Sk. L. VII. 6. V. S. L. III. 13 (S. 60) »under hennæ indræ laas, thet ær anti indræ clævæ ællær hennæ kiste«. E. S L. I. 29. J. L. I. 27 »hun hævær las oc lykki«; II. 97 Gl. D. I. 63 »var veldig ofver Laas oc Lycke«; II. 53 »at hand hagde drefvet oc udskott hende fra sig af Lycke oc Loss«. Jvfr. Rosenvinge § 88 Not. 1, § 171 Not. n.

[3]) Sk. L. IX. 22. A. S. VII. 12. E. S. L. V. 33. J. L. II. 65; III. 44. Gl. Sl. St. R. 39 »ultra duodecim denarios«.

[4]) Jvfn. Rosenvinge Retsh. § 89. Larsen I. 1. S. 387. Nordstrøm II. 49. Finsen 1849 S. 242. M. Güterr. d. Ehegatten im Geb. des J. L. Kop. 1857. Paulsen das ehel. Guterr. nach den nordischen Rechten (op. post.) i saml. Skr. III (1859).

erhvervede, ligesaa lidt som hun havde havt en saadan Ret i den Familie, hun forlod. Da Kvindens Kaar efterhaanden forbedredes, Arveret tilstodes hende, om end kun med forskjellige Indskrænkninger og i et ringere Forhold, og den af Manden betalte Mundr ansaaes som hende tilhørende, blev det hele Formueforhold ved Fæstningscontracten ordnet. Derved fastsattes da ikke alene Beløbet af Mundr, men tillige den Medgift (heimanfylgia), Konen skulde medbringe Manden, og en i Forhold til Medgiften staaende Tilgave (tilgjøf), som Manden skulde give eller tilsikkre hende og der tilfaldt hende, dersom hun overlevede ham, hvorimod iøvrigt den Formue, hun allerede havde eller som senere tilfaldt hende, forblev hendes Særgods, som dog var undergivet Mandens Værgemaal. Men allerede tidlig blev det Brug, at stifte et Slags Fællesskab, saaledes at begge Ægtefællers hele Formue eller en vis Deel af samme dannede en til en Eenhed samlet Masse uden Hensyn til de enkelte Deles Oprindelse; over denne Formue havde Manden vel Raadighed, men den ansaaes dog allerede under Ægteskabet for efter et vist Quotaforhold at tilhøre Konen, og i denne Fællæsmasse indgik da ogsaa Medgift og Tilgave og ophørte at være Særgods. Dette Fællesskab blev saa sædvanligt og ansaaes for i saadan Grad stemmende med det hele ægteskabelige Forhold, at man efterhaanden under visse Forudsætninger lod det indtræde uden særlig Overeenskomst, (»leggia log fe theirra saman«), og en Sammenligning af de gamle Retskilder viser, at man blev mere og mere tilbøielig til at antage et saadant lovligt Fællesskab og at lette dets Tilblivelse. De antydede Forudsætninger vare foruden den negative, at der ikke ved Overeenskomst var fastsat et andet Forhold, deels at der ved Ægteskabets Stiftelse fandt en vis Lighed Sted mellem de enkelte Ægtefællers Formue, deels at Ægteskabet havde bestaaet en vis Tid, og hvilken fremskridende Udvikling der herved gjorde sig gjældende, sees især af den gamle norske Gulathingslov og den islandske

Graagaas[1]). Hvad angaaer den førstnævnte Betingelse, der vistnok var fremkaldt ved et Hensyn til Konens og hendes Frænders Interesse, saa indtraadte det lovlige Fællesskab uden videre, dersom begge Ægtefæller vare aldeles uformuende, og det omfattede da hele den under Ægteskabet erhvervede Formue, ellers fordredes efter Graagaas, at Manden, efterat have udredet Mundr, som idetmindste skulde have en Værdi af 1 Mark, endnu havde en Formue af 1 Marks Beløb tilbage. J Henseende til den anden Betingelse fremgaaer det af de forskjellige Love, at der efterhaanden krævedes et kortere Tidsrum for Ægteskabets Bestaaen, saaledes fordres efter Gulathingsloven 20 Aar, i Graagaas kun 3 Aar, og efter den norske Frostathingslov indtræder Fællesskabet allerede naar Ægteskabet har bestaaet i 12 Maaneder. Forholdet ved dette lovlige Fællesskab var bestemt saaledes, at $^2/_3$ tilhørte Manden og $^1/_3$ Konen (Grg. »Oc sua leggia log fe hiona saman jafnan, at hann a II aura en hon þriþiung«; Frost. l. »hafi hann II luti en hon þridiung«), og dette Forhold fremtræder i adskillige Tilfælde allerede under Ægteskabet, f. Ex. i Henseende til Forsørgelsespligten, ved Datterens Udstyr, Arv efter Børn eller Bøder for samme, men især viser det sig efter Ægteskabets Ophævelse og Boets da fornødne Opgjørelse.

Efter de danske Provindsiallove indtraadte der i Almindelighed et Fællesskab mellem Ægtefællerne som lovlig Følge af Ægteskabets Stiftelse, men der findes dog ogsaa i disse Love adskillige Bestemmelser og Yttringer, som synes at hentyde til en ældre Retstilstand, hvorefter et saadant Fællesskab var betinget af en Overeenskomst, hvorved det ogsaa senere kunde forandres, udvides eller indskrænkes, og hvorefter det var en Forudsætning for dets Jndtræden, at der var en vis Overeenstemmelse mellem de enkelte Ægtefællers Formue[2]). Paa Grund af Familiens Rettigheder

---

[1]) S. især Gulath. l. 51. 54, 64, 115. Grg. festaþ 21—23.

[2]) Sk. L. I. 7 »Kumæ tu hion samæn mæth rætum loghum ok ha-

i Henseende til Arvegods var Fællesskabet imidlertid med Hensyn til dets Omfang ikke almindeligt, men kun partielt, det omfattede kun en Deel af Ægtefællernes Formue, idet visse Gjenstande vare undtagne og forbleve den Enkeltes Særgods, hvilken Modsætning og Forskjel i det Følgende nærmere vil blive omhandlet. Fællesskabets Karakteer kan i Almindelighed angives saaledes, at den fælles Formue danner en til en Eenhed samlet Masse, uden at der tages Hensyn til de enkelte Dele og deres Oprindelse, og begge Ægtefæller ere Retssubjecter for denne Formuemasse, dog saaledes at Manden ifølge sit Værgemaal har Bestyrelsen og Dispositionen, hvorfor Konens Rettigheder ikke træde udvortes frem saalænge Ægteskabet varer[1]. Alt, hvad den ene eller anden Ægtefælle enten eier ved Ægteskabets Stiftelse eller senere erhverver, gaaer ind i denne fælles Masse, forsaavidt det ikke forbliver Særgods, og derfor omtales heller ikke Medgift, der indbefatter Alt, hvad Konen medbringer fra det fædrene Huus (»Hæmfærth«), uden med Hensyn til Forholdet mellem hende og Faderen eller Sødskende, hvorimod den ovenfor omtalte Tilgave overhovedet ikke nævnes i vore Love. At ikke Manden alene, men ogsaa Konen virkelig ansaaes som Retssubject, fremgaaer ikke alene af de i Lovene ofte forekommende almindelige Udtryk om dette Forhold, men især deleshed deraf, at i de Tilfælde, hvor der undtagelsesviis forekommer en Opgjørelse af Boet allerede under Ægteskabet, saasom naar den ene Ægtefælle eller begge tilsammen ville gaae i Kloster eller naar de begaae Forbrydelser, om-

---

fær annæt thæræ enæ mark ok annæt hundræthæ mark«. V. S. L. I. 1 § 9. Arveb. 15. E. S. L. I. 1. J. L. I. 13 »tha takær hun ækki meræ æn hun førthæ til fælægh, førthy at hænnæ bondæ haf ækki lot mæthæn hans fathær oc mothær lifthæ oc hanum war ækki særlik i hand sald«.

[1]) Nærmere udført i Güterr. d. Eheg. im Geb. d. J. L. § 5—7.

tales udtrykkelig Mandens og Konens Hovedlod[1]), og at efter Konens Død tage hendes Udarvinger foruden hendes Særgods en Deel af Fællesmassen. Naar der i Jydske Lov som Grund til den Regel, at en Kone, ligesom Børn, ikke kan være Borgen, anføres »at Ingen, som ikke har noget Eget, maa afhænde Noget«[2]), saa er det klart, at disse Ord ikke kunne forstaaes efter Bogstaven, og at det ikke kan være Lovens Mening at erklære Konen for formueløs, da dette vilde staae i ligefrem Modstrid med de saavel i denne som i de andre Lovbøger indeholdte Regler, og vilde føre til, at endog hendes Særgods frakjendtes hende; men Meningen kan kun være den, at hun ikke har Noget, hun kan raade over. Saa længe Fællesskabet varer, kan det siges, at begge Ægtefæller, som Retssubjecter for Fællesmassen, udgjøre en Eenhed, og der finder ikke noget Delingsforhold Sted mellem dem, hverken efter virkelige eller ideelle Dele, men et saadant Forhold indtræder først i det Øieblik, der er Tale om Fællesskabets Ophævelse, i Almindelighed altsaa ved Ægteskabets Ophør, efter de da forhaanden værende paa Delingsmaaden indvirkende Omstæn-

---

[1]) S. f. Ex. V. S. L. I. 6 »Thæt kallæ vi manz hovætlæt oc fruænnæ, ær the havæ thæræ barn ful lot afskif«; III. 13.. »thæræ gar hværkæn til af børnæ hovæthlot oc æy af kunæn, thot enæ thær varthær hit undær hennæ indræ lås . . . tha går kunung at hennæ hovæthlot . . . . Æn hans hovæthlot gange af . . . oc kunæ oc børn nûtæ theræ«. E. S. L. I. 26 »Thæt skal man ok witæ, at thagær Bondæn ok frughæn komæ samæn, allæ the arvæ thær the havæ før arfd i fæ munæ, the æræ bæggy thæræ, hwat sum annær man skal hanum gialdæ forutæn jorth, tha ær ok thæt bæggy thæræ, skal han ok nokær man gialdæ, tha ær thæt ok bæggy thæræ, sva ær ok hænnæ wagh«; 27, 29. J. L. II. 97 101 »Husbondæ æth husfrø ællær æunæn man i fælægh ma æi forstælæ meræ æn sin eghæn hals oc sin eghæn hovæthlot«; jvfr. I. 39, III. 45.

[2]) J. L. II. 65 . . »æn mør oc børn oc nokær manss husfrø oc klostærman utæn abbat mughæ æi borghæ wæræ for penning oc æi for annæt, forthy at ængi thær æi havær eghæt ma nokæt afhændæ«.

digheder. Enkelte Steder i Lovene betegne vel hver Ægtefælle som Eier af Halvdelen af Fællesmassen[1]), men det fremgaaer af hele Sammenhængen i Forbindelse med Lovenes Bestemmelser om den virkelige reelle Deling, at denne ikke skeer efter et forud bestemt Forhold, men at det kommer an paa, om der paa den Tid ere Børn til og hvor mange, og at det ved hine Udtryk kun er Meningen at betegne begge Ægtefæller som ligeberettigede Retssubjecter til Fællesformuen, saaledes at det er uden Betydning, hvormeget den ene eller den anden indførte i Boet, og at der nærmest er sigtet til det Spørgsmaal, hvorledes Forholdet vilde være, dersom Boet skulde opgjøres strax efter Fællesskabets Begyndelse, da Børn ikke var til. — Med Undtagelse af Kjøbstæderne, hvor der næsten overalt indførtes et almindeligt Fællesskab, vedblev det efter Provindsiallovene gjældende partielle Fællesskab indtil Christian d. 5tes Lovgivning med nogle Modificationer, som paa vedkommende Steder skulle anføres. Det maa dog fremhæves, at ved Christian den 3dies Recesser ophævedes det forskjellige Delingsforhold, eftersom der var Børn til eller ikke, og der tillagdes den længstlevende Ægtefælle i alle Tilfælde Halvdelen af Fællesmassen[2]); om end Forholdet herefter kunde være at opfatte saaledes, som eiede enhver af Ægtefællerne allerede under Ægteskabet Halvdelen som en ideel Andeel, træder dette dog heller ikke i den senere Tid udvortes frem.

---

[1]) V. S. L. I. 1 § 9 »Far man athælkunæ oc havær annæt theræ til thusænt marc ær mæræ oc annæt en mark silf, tha ær thet til halfs fælægs mællæ theræ for utæn iorth«. Arveb. 15. E. S. L. I. 1. Far man athætkonæ, tha hvat sum the æræ æghændæ at for utæn thæræ jorth, tha aghæ the alt til halfs, thot hans waræ til hundræthæ mark ok hænnæ ikky«.

[2]) Rec. 1547. Art. 28 »Item skal Hustruen nyde halff Kløbelordt, Boo, Boskaff, oc halfft udi alle Løsøer, effter hindis Hosbonde, hvadt heller hun haffner Barn wedt hannom eller icke«; jvfr. Art. 29. Kold. Rec. Art. 52, 53. Chr. IV. st. Rec. 2—7—1.

§ 65.
Fællesgods.

Da Forskjellen mellem Fællesgods og Særeie især fremtræder ved Boets Opgjørelse og Deling, angaae ogsaa næsten alle Udtalelser i Lovbøgerne om, hvad der hører til den ene eller den anden Klasse, dette Tilfælde, og i Almindelighed nævnes da Løsøre (Bolfæ eller Bofæ, Boskab, Fæ, Munæ, Fæmunæ) og Kjøbejord som fælles, anden Jord eller Arvejord som Særeie[1]). Ved Siden af denne Modsætning mellem Jord og Løsøre er med Hensyn til den under Ægteskabet erhvervede Formue Erhvervelsesmaaden af afgjørende Betydning. Til Fællesgodset hørte nemlig:

1) Alt Løsøre, Ægtefællerne eiede ved Ægteskabets Jndgaaelse, ligesom alle til Formueretten henhørende Rettigheder og Forpligtelser, eller hele deres daværende Formue med Undtagelse alene af Jord, uden at der i den ene eller anden Retning toges Hensyn til, hvorledes denne Formue eller dens enkelte Dele vare erhvervede. Denne almindelige Regel findes udtrykkelig udtalt i de Sjællandske Lovbøger[2]) og stemmer overeens med disse saavel som de andre Lovbøgers Bestemmelser i Henseende til Boets Deling. Til Løsøret henregnedes ogsaa Huus[3]), vistnok paa Grund af Husenes Beskaffenhed i den ældste Tid. Efter den angivne Regel maatte Alt, hvad Konen indførte i Ægteskabet, det

---

[1]) Sk. L. I. 1 . . . »egn therræ hus ok bolfæ ok køpæ iorth, gangæ til rætræ arva, 7, 22, 25. V. S. L. I. 1 § 12 »al køpæ iord, fæ oc al anuæn fangh«, I. 3 »i køpæ iorth oc i hns oc i allæ fangæ«. E. S. L. I. 3 »i allæ munæ ok i køpæ jorth«; 5, 6. J. L. I. 6 »hus oc bofæ oc cøpæ iord. Jvfr. Paulsen 505. Güterr. der Eheg. 34.

[2]) V. S. L. I. 1. § 9, I. 2 § 1, 2. E. S. L. I. 1.

[3]) Jvfr. Gl. D. III 172 (1572), hvor i en Kontrakt mellem Ægtefolk 1547 fra »rørendis Godtz« udtrykkelig undtages »Biigning«; IV 177 (1590) »Løsøre och Biigning«.

være sig nu under Navn af Medgift, Brudskat eller Andet, forsaavidt det ikke var Jord, gaae ind under Fællesgodset, og dette forudsættes aabenbart endnu i Christian d. 3dies Recesser. Det var derfor vistnok imod Forholdets Natur, at det antoges i Herredagsdomme fra Slutningen af det 16de Aarhundrede, at Konen ikke alene ifølge Mandens Forskrivning, men endog uden en saadan var berettiget til efter hans Død forlods af Boet og udtage den af hende indførte Medgift[1]); den Slesvigske Praxis fulgte derimod ogsaa senere den gamle Regel, at Medgift hørte til Fællesmassen og deeltes med denne[2]).

2) Alt, hvad der erhvervedes under Ægteskabet paa anden Maade end ved Arv, enten det skete ved Flid[3]), Kjøb, Gave eller paa anden Maade; navnlig hørte herhen Jndtægter og Frugter saavel af Særgods som af Fællesgods. J Lovene nævnes i Almindelighed kun Kjøbejord, men det er i Modsætning til den arvede og den i Ægteskabet indbragte Jord, iøvrigt var Erhvervsgrunden ligegyldig, og hellerikke toges der Hensyn til, om denne faldt i Tiden før Ægteskabet, naar kun den virkelige Erhvervelse skete under dette, hvorfor Jorden ogsaa da blev fælles, naar den vel var kjøbt før, men Skjødningen først var skeet efter Ægteskabets Jndgaaelse[4]). Men af den samme Grund, hvorfor

---

[1]) Gl. D. IV. 177, 370—4 (1593) »belangendis hindis Brudskatt tha, eftherdi thet regnis for Arfvegotz, da bør hinde then ubesvergit at følge«; 395 (1594) »Vore Domme tilforne ere udgangit, at Brudskat regnis for Arfvegotz, tha bør Fru M. V. hindis Brudskatt forloddis ud at bekomme«.

[2]) Blüting Gl. til J. L. I. 6 S. 29; Erbgangsrecht Cap. 19 og 27 og de der paaberaahte Domme af 1621 og 1635 (i Guterr. d. Eheg. 194). Jvfr. Schlesw. Recht u. Gerichtsverf. 193.

[3]) And. Sunesen I. 9 (Sk. L. I. 16) »Universos contingit de communi confortio quidquid vel culpa amititur vel industria conquiritur singulorum«.

[4]) And. Sun. I. 4 »immobilia a tempore nuptiarum pretio comparata«. V. S. L. I. 1 § 15 »al the fangæ iorth ær han fæc fran thæt han fæc thæt former fruhæ oc til thæt han fec thæn æfter

arvet Jord ikke blev fælles, var ogsaa den Jord udelukket, der blev given en Ægtefælle af Slægtninge, som han skulde arve efter Loven, idet saadan Jord skulde ansees som Arvejord[1]; men dette kan ikke udvides til den fra saadanne Slægtninge ved Kjøb erhvervede Jord[2], idet Kjøbesummen ogsaa i dette Tilfælde var udredet af Fællesmassen, og den ved Gave, navnlig fra Forældrene, erhvervede Jord efter de i Henseende til Collationspligten gjældende Regler ansaaes som anteciperet Arv, hvilket ikke kunde finde Anvendelse paa Kjøbejord.

3) Det under Ægteskabet paa den ene Side arvede Løsøre blev kun da fælles, naar der ogsaa paa den anden Side blev arvet Noget, i hvilket Tilfælde den ene Arv vandt den anden, hvilket kaldtes Arvebed[3]. Af de i de enkelte Provindsiallove herom indeholdte Bestemmelser sees det, at Arvebed i Begyndelsen var meget indskrænket, men efterhaanden blev udvidet, og det kan derefter antages, at i en ældre Tid gik det arvede Løsøre overhovedet ikke ind i Fællesskabet, der altsaa ogsaa i denne Henseende først senere ved Sædvane har faaet et videre Omfang. Efter Skaanske Lov skulde Arven, for at have Arvebed til Følge, have en Værdi af idetmindste 3 Mark, hvorved der iøvrigt ikke toges Hensyn til Arvenes Værdiforhold, og hver Arv paa den ene Side havde hiin Virkning

---

mer fruhæ»; l. 2 § 2 »al thæn iorth, ær sithen var afilæth ær hun kom i fællægh til manszæns». Arveb. 23, 30. E. S. L. I. 27 »æn havær han nokær jorth førræ køpt thær han havær æy takit skøtning a føræn han far hænnæ oc worthær hun sithæn hanum skøt, tha ær hun bæggæ thæræ, forthy at han attæ hænnæ æy førræ til fulz æn hun warth hanum skøt».

[1]) E. S. L. I. 24 »Thæt skal man ok witæ, at alt thæt thær thæm worthær given jorth hwat hældæl mannæn ællær frughæn, tha ær hun al sum køpæ jorth, forutæn at fathær ællær mothær givær thæm ællær annær thæn thær the waræ ræt arftakæræ æftær, thastat thæt thæm foræ fæthrænæ».

[2]) S. Paulsen 507.

[3]) Om Ordets Etymologi s. Paulsen anf. St. Not. 444.

kun i Henseende til en enkelt tidligere Arv paa den anden Side, saa at Arvebed kunde indtræde gjentagne Gange[1]). J denne Henseende optoges i den efter Valdemars Sjællandske Lov til Brug i Skaane affattede Arvebog den efter de Sjællandske Lovbøger gjældende Regel, at, naar den ene Ægtefælle arvede Noget, blev derved Alt fælles, hvad den Anden indtil da havde arvet, men en senere Arv blev Særgods, medmindre der indtraadte Arvebed paany. Derimod bibeholdtes ogsaa i Arvebogen 3 Mark som det mindste Beløb for at Arvebed fandt Sted, skjøndt de Sjællandske Lovbøger kun udkrævede en Værdi af 1 Mark[2]), og hiint Beløb fordredes endnu i den s. k. Dalbyske Forordning for Skaane (formodentlig fra Erik Glippings Tid) for det Til-

[1]) Sk L. I. 7; II. 3. »Taks Arf gen arfe, tha betær hvær annær, um arfæn ær thre mark ok æi minnæ, tho at annær ær firitiughu mark, gangæ hvær arf gen andrum arfe e hvær sum tækin ær, æn um flere varthæ tækni anuær wægh, tha gangæ the ut rætum arfum» And. Sun. I. 4 »nova quoque hereditas, que post contractas nuptias alteri accessit cunjugum, suos semper dominos comitatur, nisi . . . . hereditatem, licet uberiorem, vel hereditates, exceptis immobilibus, primo obiecta hereditas, haut tribus marcis exilior, ad particionis pertrahat rationem. Eodem modo quotcumque de novo sibi delate occurrerint hereditates, numero pares, licet censu sint impares, compensantur, si que tamen super numerum concurrentium heredidatum excreverit, absque divisionis minutione . . permanebit«. Arveb. 27, 28; jvfr. 45, 46. Dalb. Fdg. i Anchers Lovh. II 532. »Øræs arf betær thriggia marca arf oc thre marc betær annar arf huru mikin sum han warthær i al boscap«.

[2]) V. S. L. I. 1. § 10, 11, 18 . . »tho at hans arf ær tusænt marc oc hænnæ en marc silfs«; § 19 »Æn ærvær hun flæræ arvæ oc ærvær han en oppæ the arvæ, tha bithær hans en arf alle hænnæ til hovætlotæ, æn um han arver oc flere arvæ, tha bithær the samæ lund hænnæ en arf allæ hans til fælægh. Æn of thet vorther sua at han far sithen flere arvæ, tha standæ the allæ hanum til, æn far hun oc fleræ arvæ sithen hun bet hans arvæ, tha stande the ænni til handæ«; § 21. E. S. L. I. 28 »Thæt skal man ok witæ, at ængin thær laugh arf ær, a at bitæ annæ, foruten han ær swa goth sum en mark silf . .«; 35; V. 31.

fælde, at den første Arv beløb sig til mere end 3 Mark, hvorimod mindre Arv skulde blive fælles, naar der kom en Arv paa 1 Øre imod. Efter Jydske Lov var Arvebed ikke bundet til disse Jndskrænkninger, men indtraadte uden Hensyn til de den ene eller anden Ægtefælle tilfaldne Arves Størrelse eller Antal, saa at, naar den Ene overhovedet arvede Noget, blev derved alt af den Anden forhen eller senere arvet Løsøre fælles[1]). Vel findes det i Thord Degns Artikler angivet, at Arvebed kun fandt Sted ved det i Sidelinien arvede Løsøre[2]), men dette beroer udentvivl paa en Misforstaaelse, og en saadan Jndskrænkning har aldrig fundet Jndgang i Praxis. — Ved Spørgsmaalet, om Noget er arvet før eller under Ægteskabet, kommer det i Almindelighed alene an paa den Tid, da Arven er falden, altsaa Arveladerens Død, hvorved Arven ansees som erhvervet og henregnes til den paagjældende Arvings Formue, skjøndt Arven endnu ikke er indkommen[3]), men for at Arvebed kunde indtræde, forudsattes det vistnok, at der virkelig var indkommet Noget i Boet, hvilket følger ligefrem af de ældre Bestemmelser om Arvens Beløb, og denne Regel blev heller ikke forandret derved, at det var ligegyldigt, hvor meget eller lidet den Ene eller Anden havde arvet. — Efterat det ved Christian d. 3dies Recesser var bestemt, at alt Løsøre skulde være fælles, kom Arvebed overhovedet ikke længere til Anvendelse; i Hertugdømmet Slesvig derimod vedbleve de ældre Regler at gjælde.

Fællesgodset var under Ægteskabet underkastet Mandens Bestyrelse og ubegrændsede Dispositionsret uden at Konen kunde hindre ham i dertil hørende Handlinger eller

[1]) J. L. I. 17. Arf betær arf i allæ skiftæ of arf kumær arf igen, huræ mykit sum han ær annen wægh, æn finnæs æi arf igen tha a hwær sin arf ut fyrst alt thet mæth witnæsbyrth ær incumæn, of thæt war æi i fælægh lagh«.

[2]) Thord Degn 40 (19, 22). Jvfr. Bisk. Knuds Gl. til I. 17.

[3]) Gl. D. I. 264.

at der senere kunde gjøres Fordring paa Erstatning, hvorimod hun i Almindelighed ikke var berettiget til nogen Disposition, medmindre den skete med Mandens udtrykkelige Samtykke[1]).

§ 66.
Særgodset.

Omfanget af Ægtefællernes Særgods følger af det ovenfor Anførte, hvorefter det omfattede: 1) den Jord, de enten eiede ved Ægteskabts Jndgaaelse, uden Hensyn til, hvorledes den var erhvervet, eller som de erhvervede under Ægteskabet ved Arv eller Gave fra dem, de skulde arve, og 2) det under Ægteskabet arvede Løsøre, forsaavidt ikke Arvebed fandt Sted.

Det er allerede bemærket, at Jndtægterne og Frugterne af Særgodset faldt ind i Fællesmassen, og her bliver derfor kun at omtale Retsforholdet med Hensyn til selve Substantsen, i hvilken Henseende det i Almindelighed bør fremhæves, at hver Ægtefælles Særeie danner en fra Fællesgodset aldeles adskilt for sig bestaaende Formue[2]). Hvad nu først angaaer Mandens Særgods, saa beholdt han naturligviis sin frie Dispositionsret, der kun var indskrænket ved den ham overfor hans Arvinger paahvilende Forpligtelse til at lovbyde dem Jorden; blev dette forsømt, kunde de forlange, at Salget gik tilbage eller at han bødede til dem; Konen havde derimod ingen Ret til at forhindre eller at paatale en saadan Disposition. Der kunde derfor kun være Tale om, hvorvidt Manden, naar han havde solgt af sit Særgods og Kjøbesummen var indkommen i Fællesmassen eller anvendt til fælles Nytte, kunde forlange en Erstatning ved Boets Opgjørelse. J denne Henseende findes der vel enkelte Uovereenstemmelser i de forskjellige Provindsiallove, der hentyde til, at Reglerne herom efterhaanden have ud-

[1]) S. § 63 Slutn.
[2]) Jvfr. Güterr. d. Eheg. § 17—19. Paulsen 516—528.

viklet sig til Mandens Fordeel, men i det Væsentlige foreskrive de overeenstemmende, at hvis Manden sælger sin Jord og der findes Kjøbejord, enten den nu er erhvervet før eller efter Salget, faaer han Fyldestgjørelse i denne og, er saadan Jord ikke til, i det fælles Løsøre, der er forøget ved hiin Kjøbesum, men er saadant hellerikke til, idet Alt er forbrugt til fælles Nytte, tager han »Skade for Hjemgjæld«, thi i intet Tilfælde kan han eller hans Arving forlange Erstatning af Konens Særgods. Disse Regler ere endnu gjentagne i Christian d. 4des store Reces[1]).

Med Hensyn derimod til Konens Særeie findes Bestemmelser om en af hende selv foretagen Disposition kun

---

[1]) Sk. L. I. 11, 13 »Sæl man bort sinæ eghnæ iorth . . ok dør han sithæn ær han hafir værth takit . ., ær nokæt uforthæt at thy wærthæ, tha taki bondæns arfæ thæt, en alt i køp ær kummit ok i salu ællær a borth ok bruthstok thæt galdær kunæn æi atær ok æi hænnæ arfæ«. And. Sun. I. 5 »Econtra marito, cui pro libito suis est uti licitum, si quid in quoscunque usus distraxerit, non recompensabitur ab uxore eius vel eius heredi ab illius herede. Si quid tamen de precio mariti remanere constiterit inconsumptum, ipsi vel eius heredi relinquitur indivisum«. E. S. L. I. 21 »ær thær nokær fanggæ jorth, tha skal e hans fæthrænæ fult ut, forthy at thæt ma æy førræ kallæ fangh i bo, førræ æn hanum warthær æm myket af sum han førtha til«; 34 »Æn the arwæ husbondæn faar in, hwat thæræ kombær af a borth ok a bruthstok ællær swa i køpæ ok i salæ at man gitær rethæ gørth ofnæ hwært thæt ær komæt thæt thær hans arf ær, tha aghæ the æy thæt at fyllæ, hwærkin hans konæ ok æy hans (hennæs) arvinggy. Æn ær thæt at arfvæn ær æftær, tha latæ frughen swa mykæt ut sum æftær ær . . . . swa ær thæt ok um han havær sald sin jorth ok thær ær æy swa køpæ jorth til at han ma fa fulnæth foræ, ok havær han nokæt haldæt af thæt han tok for sin jorth, tha a han thæt at havæ«. (Om Ordet »bruthstok« s. Rosenvinge Udg 343. Schlyter Gloss. t. W. G. L. 373.) — J. L. I. 36 »Sæl bondæ sin æghæn iord oc øthær then i fælægh, thet gialdær husfrø ække æftær, æn sæl han bathæ sin iord oc sin kunæ iord for usæl, havæ hemmæ giald, forthy at the æræ skyldugh at føthes af theræ bæggis«; 40. Christian 4. st. Rec. 1—7—1.

i Jydske Lov, men udentvivl vare de samme Regler ogsaa gjældende i de andre Provindser og bleve forudsatte her som bekjendte og følgende af sig selv. Derefter kunde Konen aldeles ikke foretage nogen retsgyldig Disposition over sin Jord uden Mandens og hendes Arvingers Samtykke, og, dersom han ikke kaldte Jorden tilbage, kunde hendes Arvinger senere omstøde Handelen, uden Hensyn til, hvor længe Kjøberen havde været i Besiddelse, men Manden maatte i dette Tilfælde endog bøde for Konen paa Grund af uhjemlet Salg[1]). Derimod havde Manden, som Konens Værge, Dispositionsret ogsaa over hendes Jord, og var alene indskrænket deels ved Forpligtelsen til at lovbyde til hendes Arvinger, deels ved en hende indrømmet mere udstrakt Ret til Erstatning. Der siges vel i Lovene, at Manden ikke maa sælge sin Kones Jord, medmindre han har Barn med hende og lige saa god Jord at sætte imod, men dette kan ikke forstaaes saaledes, som om Dispositionen var ugyldig, naar en af disse Betingelser manglede. Ligeoverfor Konens Arvinger var han forpligtet til Lovbydelse paa samme Maade, som ligeoverfor sine egne Arvinger i Henseende til sin Jord, og, var Lovbydelsen forsømt, kunde de omstøde Handelen. Denne Lovbydelsespligt faldt bort, naar han havde Børn, idet hans Dispositionsret derved blev udvidet, men ved deres Død levede Arvingernes Ret igjen op og

---

[1]) J. L. III. 44 »Hwilk husfrø thær sialf havær bondæ, hun ma ækki skøtæ burt oc ækki andær lund afhændæ utæn hænnæ bondæ rath oc (ikke æth) rættæ arving willæ, æn thol bonde at husfrø skøtær nokæt burt oc fær hin laghæhæfth a the skøtæ utæn bondæns kæræ, tha mughæ hænnæ arving delæ thæt æftær gen, thær hun skøtæ, bondæ gialdæ bathæ thre marc bondæ oc thre marc kunung, forthy at hans konæ skøtæ nhemælt oc han wissæ oc tholdæ . æn del han thæt sialf igæn, tha gialdær han ækki for, hin havæ tho sit wærth tapæth thær with bondæns konæ køptæ«. Jvfr. gl. d. II. 119 (1540) »at eftherdi Fru E. hagde sin ecte Husbonde then Tid samme Skøde giorth bleff (1518) . ., tha bør thet Skøde ingen Magt at hafve«.

dermed Lovbydelsespligten, hvorfor Anders Sunesen siger: »nulla prole suscitata vel superstite«. Konen kunde derimod ikke omstøde Mandens Disposition, hverken medens han levede eller efter hans Død, men ved Boets Opgjørelse havde hun eller hendes Arvinger en Ret til Fyldestgjørelse først af Kjøbejorden, dernæst af Mandens Jord og, i Mangel af tilstrækkelig Jord, til Erstatning af Løsøret. Denne Ret kan hun gjøre gjældende selv imod sine egne Børn, og den falder kun bort, naar Afhændelsen er skeet af Nød (»for usæld«), hvilket forudsætter, at der ingen anden Formue er til[1]). Af disse Bestemmelser fremgaaer det iøvrigt, at Ægteskabets Byrder og Udgifter skulde afholdes først af Fællesformuen, dernæst af Mandens Særeie og tilsidst af Konens, ligesom ogsaa Eriks Sjællandske Lov har den almindelige Regel, at, hvis der mangler Noget, skal det først

[1]) Sk. L. I. 8 »Bondæ ma æi sælliæ mæth loghum kunu sina iorth før æn han ær barnmyndær vithær hana, æn sæl han, tha star thæt, fore thy at hun ma æi kæræ um hans gærningæ e mæthæn han lifær (jvfr. I. 15), dør bondæn, tha ma hun kallæ a arfæ til gialdæ æmvæl ofna sit barn sum ofna andræ arfæ um thæt ær til«; 9 . . . »hafær han iorth, tha gialdæ, hafær han æi iorth, gialdæ bolfæ«; 10 . . . »sua myklæ iorth ok æm gothæ sum han saldæ bort hænnæ iorth . . .«; 12 . . »hafæ the æl bathæ børn sammen, um tha at kunu bondæns døtha kallæ hænnæ arfæ til bondæns . .«; 13, 14; II. 1. — And. Sun. I. 5. »Nulla prole suscitata vel superstite alienare non debet predium uxoris maritus . . . .«. — E. S. L. I. 21 »frughænnæ jorth skal først ful ut gangæ ok bondæns thær næst, brøstær nokæt i tha bristær i bondæns«; 25 »bondæn ma æi sælliæ sin husfrughæ jorth borth utæn han havær barn with hænnæ ok æm mykæt jorth with at hættæ sum han sæl hænnæ. Æn havær han æy meræ jorth sin eghæn, æn swa mykæt sum han havær hænnæ sold, tha ma han æy sithæn hænnæ bort sælliæ, forthy at hun standær tha hænnæ foræ the jorth, thær hun førthæ til hanum«; V. 1, 2 . . . »Ær thær køpæjorth . . . tha gangæ thæt først a køpejorth, ær æi køpejorth til, tha gangæ thæt a hans fæthrænæ, æn thot hænnæ eghnæ børn ærvæ bondæn« . . ., 3. J. L. I. 35, 36. Jvfr. Scr. r. d. IV. 488. Matzen Panter. 481.

tages af Mandens Gods. — Flere Domme fra det 16de Aarhundrede vise, at man i Praxis har forstaaet og anvendt disse Lovbestemmelser saaledes, at det af Manden foretagne Salg af Konens Jord blev anseet for ugyldigt saavel i Forhold til Konen som til hendes Arvinger[1]); men i Christian d. 4des Frd. 1632 og store Reces 2—7—1 er den gamle Regel om Fyldestgjørelse eller Erstatning uforandret optagen.

J Henseende til det øvrige Særgods, det under Ægteskabet arvede Løsøre, var Mandens Dispositionsret uden-tvivl aldeles ikke indskrænket, men Lovene indeholde iøvrigt ingen nærmere Bestemmelse herom, men sige kun i Almindelighed, at det ved Ægteskabets Ophør forbliver vedkommende Ægtefælles eller dens Arvingers. Men allerede efter dette Godses, i Almindelighed mere generiske, Natur kan det vistnok antages, at Beløbet kunde fordres forlods udaf Boet, selv om det indbragte Gods ikke i uforandret Skikkelse var tilstede, kun at der ingen Erstatning kunde fordres af den anden Ægtefælles Særgods. Dermed synes ogsaa de Regler at stemme overeens, Lovene angive med Hensyn til Beviset for hvor meget der er indkommet ved Arv[2]), og hvad Skaanske Lov siger om Guld, som efter denne Lovbog sattes i Klasse med Jord[3]).

§ 66.
Gjældsforholdet.

Om Ægtefællernes Forhold i Henseende til Gjælden indeholde Lovene saare Lidet og de derom gjældende Regler maae derfor især udledes af hele dette partielle Fællesskabs

[1]) Gl. D. I. 97 (1546) »thet Skøde, som M. H. paa syn Høstrues Vegne giort hafver, thet er giort emod Logen, saa sigendis, at Bunde ay maa selie sin Kone Jord, uden han hafver om godt Jord ved at hette, oc forn. Skøde bør therfor død oc magteløs at vere«; II. 74, 128: III. 174, 269; IV. 333.

[2]) Sk. L. II. 1, 3, 4. A. S. I. 8. E. S. L. I. 33—35.

[3]) Sk. L. II. 2. A. S. I. 6 . . . »quicquid tamen de auro consumptum fuerit, ex parte neutra restauratur«.

Natur, hvorved der maa skjelnes deels mellem den før og under Ægteskabet stiftede Gjæld, deels mellem Forholdet ligeoverfor Kreditorerne og mellem Ægtefællerne selv eller deres Arvinger [1]). Da nu begge Ægtefællers hele daværende Formue ved Ægteskabets Jndgaaelse bliver fælles, alene med Undtagelse af Jord, følger det ligefrem heraf, at ogsaa alle deres personlige Fordringer og Forpligtelser, forsaavidt de ikke ere bestemt bundne til den enkelte Person, gaae ind i Fællesskabet, at altsaa al deres indtil den Tid stiftede Gjæld bliver fælles, og denne Regel findes ogsaa udtrykkelig udtalt i Eriks Sjællandske Lov [2]). Ligesaa utvivlsomt følger det af Mandens ubetingede Dispositionsret over Fællesformuen, at al den af ham under Ægteskabet stiftede Gjæld hviler paa denne Formue, hvorimod den Gjæld, der hæfter paa en under Ægteskabet erhvervet Arv, er Fællesskabet uvedkommende, med mindre denne Arv ved Arvebed bliver fælles [3]). J Henseende til Ægtefællernes Særgods derimod indtræder der ved Ægteskabets Jndgaaelse ingen Forandring i de retslige Forhold, idet det, som ovenfor bemærket, danner en fra Fællesgodset aldeles adskilt Formue. Ligesom derfor dette Særgods ikke frigjøres for den derpaa hvilende Gjæld, saaledes er paa den anden Side den øvrige paa Fællesformuen hvilende Gjæld det uvedkommende, forsaavidt ikke en særegen personlig Forpligtelsesgrund er forbunden med Gjældens Stiftelse, hvilket paa Mandens Side er Tilfældet med al den under Ægteskabet stiftede Gjæld. Kreditorerne kunne derfor for denne Gjæld holde sig saavel til Fællesmassen som ogsaa til Mandens Særgods, til Konens derimod kun i det Tilfælde, at Manden udtrykkelig har indrømmet dem Ret dertil, da isaafald Reglerne om Mandens Disposition over Konens Særgods

[1]) Jvfr. Güterr. d. Eheg. § 20—26 Paulsen 538—534, 595.

[2]) E. S. L. I. 26 (S. 330 Not. 1). Jvfr. Lund St. R. 32.

[3]) Jvfr. Schlesw. Recht u Gerichtsv. 236 »der ihr nach ihrem Sehl. Vatern angestorbenen Erbschaft, wen zuvorderst dessen Schulden bezahlt«.

maae komme til Anvendelse. For den før Ægteskabet stiftede, paa den ene Ægtefælles Særgods hvilende Gjæld kunne de, foruden Fællesformuen, ogsaa angribe denne Ægtefælles, men ikke den Andens Særeie. Ved Boets Opgjørelse bliver al under Ægteskabet stiftet Gjæld enten før Delingen udredet af Fællesformuen eller fordeelt i samme Forhold som dennes Aktiver mellem den Længstlevende og den Afdødes Arvinger; den før Ægteskabet den ene eller anden Ægtefælle paahvilende Gjæld bliver derimod forholdsviis fordeelt over dennes Særgods og Fællesgodset, medmindre Arv og Gjæld fragaaes. Heri synes heller ikke at være foregaaet nogen Forandring ved Christian den 3dies Recesser, idet disse kun omtale Fællesformuen i Forbindelse med den der opstillede Regel, at alt Løsøre bliver fælles; have Vedkommende engang vedgaaet Arv og Gjæld, bør de ogsaa tilsvare denne, om end Boets Aktiver ikke tilstrække. Ogsaa den senere Praxis var i Almindelighed overeenstemmende med disse Regler og skjelnede mellem den paa Fællesgodset og Særgodset hvilende Gjæld, skjøndt der ogsaa i denne Henseende forekommer enkelte modstridende Domme[1]).

Der er ovenfor (§ 64) anført et Tilfælde, hvor undta-

---

[1]) Rec. 1547 c. 29. Rec. 1551 c. 12. Kold. Rec. c. 53 »Om Hion komme tilsammen udi Bo oc døer enten there, tha skall all witterlig Gield . . . . først betalis af fellitz Bo, saawitt som Boependinge oc rørindis Gods tillrecker, oc hwes the icke kand tillrecke, tha betale hwer som hand tog udi Arff, om hand tager wed Arff«. Gl. D. I. 286. II. 74; III. 143 »som the hafve i beggis theris fledt och fellig giorth ufriit . . . ., efterthi hun er pligtig at betale hindis egen Gjeld af hindis egit Goudtz, om hun icke tha ocsaa er pligtig at hetale fellidtz Gield af fellidtz Boe . . . . at tage saavel half i Gielden som the tage half i Arfven«; IV. 302. Schlesw. Recht u Gerichtsw. 194, 197, 236, 244. Slesv. Hofretsdom 1606 i Güterr. d. Eheg. 193 ». . . alle Jn — und Ausschulden, so in waehrender Ehe gemacht, . . . in 2 Theile nach Landrecht zwischen den uberlebenden Ehemann und seiner verstorbenen Hausfrauen nachgelassenen Esben von einander getheilt werden«.

gelsesviis Boets Opgjørelse kunde skee allerede under Ægteskabet og hvor Mandens og Konens Hovedlod i denne Anledning omtales. Saavel i Valdemars Sjællandske Lov som i den gamle Skaanske Stadsret siges det nemlig, at Manden ved Tyveri kun forbryder sin egen Hovedlod, ikke Konens, og at en lignende Regel ogsaa gjælder om Konen, naar hun findes skyldig i Tyveri. Ogsaa Jydske Lov har denne almindelige Regel, men tilføier, at, dersom Manden blev dømt til 40 Marks eller 3 Marks Bøder og hans Hovedlod ikke havde dette Beløb, skulde de andre Deeltagere bidrage dertil, medens derimod disse altid kun skulde forbryde deres egen Hovedlod[1]). Der synes herefter paa det Jydske Retsomraade, afvigende fra de andre Provindser, at have været tillagt Mandens og Husbondens Myndighed en større Jndflydelse ogsaa i denne Henseende.

§ 68.
Ægteskabets Ophævelse.
1) Ved Skilsmisse.

At Skilsmisse i den hedenske Tid ikke sjelden fandt Sted saavel ved gjensidig Overeenskomst som ogsaa ved vilkaarlig eensidig Erklæring, Bortviisning eller Bortgang, endog af ubetydelige Grunde, sees af Sagaerne. Efter Christendommens Jndførelse trængte efterhaanden de kirkelige Forskrifter igjennem, hvorved den tidligere Skilsmissefrihed blev hævet, men det varede en rum Tid inden de bleve fulgte i deres hele Omfang og navnlig inden Skilsmissesager unddroges den verdslige Ret og fuldstændig henlagdes under den geistlige Jurisdiktion. Den kanoniske Ret anerkjendte egentlig kun Hoer som Skilsmissegrund, men foruden at

[1]) V. S. L. III. 13. J. L. II. 101. (s. § 64). Lunds St. R. 19 »Warthir bonden thiwff, forgøre howithløt sin oc ey mera«; 20 »Hittis thuvfnath i høsfru wald . . . holde uppe folla bodir swa sum man«.

Ægteskabet kunde ophæves formedelst Mangler ved Jndgaaelsen, kunde Biskoppen ogsaa tilstede Adskillelse af andre Grunde. Men i alle disse Tilfælde kom den katholske Kirkes Anskuelse, at Ægteskabsbaandet var uopløseligt naar et virkeligt Ægteskab var indgaaet under de foreskrevne Former, til Anvendelse, og derfor maatte Jngen af de adskilte Ægtefolk, hverken den Uskyldige eller den Skyldige, indgaae andet Ægteskab, saalænge den anden levede, hvorfra der kun gjordes Undtagelser i et Par enkelte Tilfælde af kirkelige Grunde. — Graagaasen nævner slet ikke Hoer som Skilsmissegrund, derimod anfører den som lovlige Grunde grove Mishandlinger og Uformuenhed til at forsørge Børnene eller andre Slægtninge, hvilken sidste Grund dog senere blev ophævet. Men ogsaa i denne Lovbog gives der Biskoppen Myndighed til af andre Grunde at tillade Adskillesen og derved tillige at bestemme, hvorvidt de Adskilte maatte indgaae nyt Ægteskab[1]). J vore Provindsiallove findes den geistlige Rets Forskrifter i det Væsentlige anerkjendte som gjældende. Der forekommer kun eet Tilfælde, hvor det udtrykkelig tillades den uskyldige Ægtefælle at forlange Skilsmisse og derefter at gifte sig igjen, naar nemlig en Mand eller Qvinde har indgaaet Ægteskab med en fra Udlandet kommen Trælqvinde eller Træl og dennes Ufrihed senere bliver opdaget. J dette Tilfælde, som er analogt med det i den kanoniske Ret forekommende, at et mellem Hedninger indgaaet Ægteskab kunde ophæves, naar den ene Ægtefælle vilde gaae over til Christendommen, beholdt den uskyldige Ægtefælle den under Ægteskabet erhvervede Formue[2]). Ellers nævnes kun Hoer udtrykkelig

---

[1]) Jvfr. Nordstrøm II. 34. Finsen i Ann. f. nord. Oldk. 1849 S. 268. Larsen I 1. S. 389.

[2]) E. S. L. V, 11 »Kombær nokær man i land farændæ ok man wæntær at han ær fræls ok takær konæ ok wighæs wethær ællær han takær konæ ok draghær fæ samæn ok worthær han kiændær sithæn . . . konen sittlæ æftær mæth fææt . . . æn tho at the æræ wigh samæn, fræls man ok annøthugh Konæ ællær fræls

som Skilsmissegrund; baade efter Skaansk og Sjællandsk Ret var Manden berettiget til at forstøde Konen, dersom hun enten blev greben i Gjerningen eller fandtes skyldig ved Jernbyrd eller senere ved Nævn, og al hendes Formue blev da forbrudt til Manden med Undtagelse af Jorden, som han skulde udlevere til hendes Arvinger efter hendes Død[1]). Jydske Lov indeholder ingen saadan Bestemmelse, men det kan vel antages, at den samme Regel ligeledes gjaldt i denne Provinds, hvorfor ogsaa taler, at den findes i den gamle Slesvigske og derefter i den Flensborgske Stadsret, i den sidste dog med den Forandring, at Konens Hovedlod ikke tilfaldt Manden men Herskabet, naar hun blev gre-

Konæ ok annøthugh man man, ok wissæ æy hint annæt thær fræls war at hint ænnæt war annøthugt thathe kommæ samæn, . . . tha mughæ the wæl skiliæs at ok hionæs annær stath«.

[1]) Sk. L. XIII. 9 »Gifær bondæn kunu sinna hordoms sak . . . gangæ hun næfnd (bæri hun scuz iærn) . . . varthær hun uskær, skilis bæthæ vithær bonde ok vithær eghn, æn aldrig ma han andræ kunu take mæthæn hun lifær, hældær æn hun annær man«; 10 »Ær kunu san fore hordoms sak sua at hun ma æi gen mælæ, tha ma bondæn hænnæ, um han vil, hana bort vraka ok sælia hænne ængin pænning af eghn hænnæ ok sithæn ma han aldrigh annær kunu tæke at hænnæ lifande«. Sk. (og Sjell.) Kirkel.« 17 ». . . um han sæktær hana, skæræ sik mæth iarne bondæ igen ok biskope«. And Sun. XIII. 3 . . . . uxorem candentis ferri iudicium subire compellet . . . .; et infamie respersa macula et bonis omnibus denudata iure legis humane tam a domo quam a thoro coniugis excludetur, utrique tamen coniugum quam diu reliqus superstes fuerit nova connubia contrahendi licentia denegata. Verum in parte constat huic humene legi . . . per divine legis preminentiam derogari, que matrimonia inbet non fori sed poli, non curie secularis sed ecclesie spiritualis examini . . subiacere, nec permittit eciam separationem thori per igniti ferci iudicium celebrari«. — V. S. L. II. 27. E. S. L. II. 2 . . . . ok trøstær han sik thær ofnæ, at han ma utæn konæ wæræ . . ., forthy at hun havær alt thæt forgørt with bonden og jorth tha haldær bondæn swa længæ sum konen livær, æn dør konæn, tha gar jorthæn aftær til hænne arvingæ . .«. Slesv. St. R. 4, 20. Flensb. St. R. 81, 82. Jvfr. S. 325 Not. 2.

ben i Gjerningen, i hvilket Tilfælde Sagen kunde paatales af Raadmændene. Alle Provindsiallove have den med Kirkeretten overeenstemmende Regel, at heller ikke Manden maatte indgaae andet Ægteskab, saa længe den fraskilte Kone levede, og Jydske Lov indeholder udførlige Bestemmelser om Boets Opgjørelse i Tilfælde af, at et imod dette Forbud indgaaet Ægteskab senere bliver hævet. Det sees deraf, at Skilsmissen eller Ægteskabets Annullation hellerikke i dette Tilfælde havde tilbagevirkende Kraft, idet Børnene ansaaes for ægte, og at der forsaavidt toges Hensyn til Ægtefællernes bona eller mala fides, at den Uskyldige i intet Tilfælde maatte lide nogen Skade paa Formuen. Var der Børn, skulde Fællesformuen deles efter Hovedlodder; men, havde kun den ene Ægtefælle kjendt Hindringen, idet enten Manden uvidende havde ægtet en Hoerkone eller Konen ikke vidst, at Manden havde erholdt det tidligere Ægteskab ophævet paa Grund af Hoer, skulde Børnene blive hos den Uskyldige og denne alene arve dem. Var der ingen Børn, fik den Skyldige i intet Tilfælde mere, end den havde indført, men hellerikke mere end Halvdelen af Boet, om end det Jndførte oversteg dette Beløb[1]). At der iøvrigt ogsaa foruden Hoer var andre Grunde, som kunde bevirke Skilsmisse, sees af adskillige Lovsteder, der omtale Boets Opgjørelse eller Arveretten efter Børnene i det Tilfælde, at Ægteskabet er hævet ved Skilsmisse. J alle saadanne Til-

---

[1]) J. L. I. 24 »Takær man horkunæ wittænd og wighæs with oc fangær børn with, hwat hældær thet warthær opænbart for then hælligh Kyrki æth æi, tha ere the børn e adthelkunæ børn, oc skilis the sithæn at for cristændom logh, tha takæ the bathæ æm mykit i boskap, forthy at thæ wissæ bathæ thæræ undskap. Æn wissæ hun at thet war hor æi han . . ., tha gøres børnæ hovæthlot oc warthæ the mæth theræ fathær oc of the dø tha ærvær han thæm enæ oc ækki mothær. Swa ær thet oc of fathær wissæ hor oc æi mothær . . . ., æn havæ the æi børn, tha hvilkæ thæræ sum hor wista . . . takæ ækki mæræ æn han førthæ til, æn hafthæ hin meræ thær hor wistæ, tha takæ hin thær æi hor wist alt halft«.

fælde maatte da hver Ægtefælle udtage sit Særgods og Fællesformuen deles i to lige Dele, hvorved de anførte Regler om solgt Jord kom til Anvendelse, hvorimod de særegne Fordele, som enten efter Loven eller efter særlig Overeenskomst tilkom Manden eller Konen, naar Ægteskabet opløstes ved den Andens Død, bortfaldt; Manden var nærmest berettiget til at beholde Børnene[1]). — Et Tilfælde, hvor Biskoppen kunde tillade Separation, anføres i J. L. I. 32, naar nemlig af to gamle Ægtefæller den ene vilde fledføre sig uden den anden[2]). — Hvorvidt ellers den geistlige Jurisdiktion i Skilsmissesager var anerkjendt allerede paa Provindsiallovenes Tid, er ikke ganske klart, men navnlig af Anders Sunesens Yttring (XIII, 3) om Brug af Jernbyrd i Hoersager synes at fremgaae, at det geistlige Forum endnu ikke havde fundet almindelig Anerkjendelse, hvilket dog senere skete[3]).

Ved Reformationen bortfaldt Ægteskabets Karakteer som Sakrament, og ved Skilsmissen blev nu selve Ægteskabsbaandet opløst, saa at de Adskilte kunde indgaae nyt Ægteskab, forsaavidt ikke Skilsmissedommen indeholdt en

---

[1]) Sk. L. I. 7. »Kumæ tu hion samæn mæth rætum loghum . . . ok skiliæs the sithæn ællær døth ællær kuik, skiftis e tho thera imællin . . . til halfnæthæ køpeiorth ok bolfæ«; 9 »Skilies the kuik foræ guz ræt, tha skal hun kallæ ofna honden til gialdæ oc æi ofna iorthænæ thær sum hun ligger, foræthy at han var tha hænne væriændæ ær han saldæ«; 10; II. 1 skilies the lifændæ ællær døth, valdæ hvært arfæ sinum«. A. S. I. 5 »iuredivino . . soluta«. V. S. L. I, 3 »Æn of thæt kumær sua at man skils vit fruæn sic livænde for gutz ræt, tha taki hvært thæræ half bo . . ., æn al the børn ær theræ blægiæ æræ, tha ær fathær næst at have them i fælægh mæth sic, of han vil«. E. S. L. I. 1 »hvat hældær the skiliæs døth at livændæ«. J. L. I. 5. »Man takær e mere i allæ arf æn kunæ, uten of hion skildes for cristendoms logh oc skulæ ærvæ there barn«.

[2]) »ældær the æræ swa gamæl at byskop lovær thæm sær at wæræ«.

[3]) Jvfr. en Dom af 1518 i gl. D. II. 119.

udtrykkelig Jndskrænkning[1]). — De udførlige Bestemmelser om Skilsmisse og Skilsmissegrunde, som bleve givne i Frederik den 2dens Ordinants om Ægteskabssager (1582), ere optagne ordret i Christian 5tes Lov 3—16—15. 16.

§ 69,
2) ved Døden.

J Henseende til Ægteskabets Opløsning ved en af Ægtefællernes Død og den derved foranledigede Opgjørelse af Boet maa der skjelnes mellem de to Tilfælde, om der var Børn eller ikke.

1) Var der ingen Børn, var den lovlige Opgjørelse i Almindelighed meget simpel, idet Særgodset faldt tilbage til den Side, hvorfra det var kommet, eller der kuude fordres Erstatning derfor efter de derom gjældende Regler, hvorimod Fællesformuen iøvrigt deeltes i to lige Dele mellem den overlevende Ægtefælle og den Afdødes Arvinger, uden at hverken Manden eller Konen i dette Tilfælde havde nogen Forrettighed[2]). Dog var Enken berettiget til at beholde den ovenfor omtalte Fæstensgave eller til at fordre den, dersom den var forskreven paa gyldig Maade, og lignende Regler gjaldt om den s. k. Morgengave. Denne sidste nævnes ikke i Provindsiallovene og synes kun at forekomme i den gamle Slesvigske Stadsret c. 7, hvor der tillægges Konen efter Mandens Død 3 Mark »prodote«, hvilket i den nyere Stadsret c. 10 oversættes ved »Morgengave«; efter

---

[1]) Jvfr. to Domme af 1537 om Jmpotents og Bigami i gl. D. II. 50, 62.

[2]) Sk. L. I. 1, 7, 25 »Sitær bondæ ok kunæ sammæn barnløs ok dør annat thæræ, take thæs døthæ arfæ alt halft vithær hin ær lifær, sua kunu arfæ sum bondæns, thættæ ær ræt um køpæ iorth ok bolfæ, annur iorth gangæ til rætræ arfæ«; II. 1. V. S. L. I. 3 § 3. Arveb. 37. E. S. L. I. 1, 3. J. L. I. 3, 6 Samnes hion oc fa the æi børn oc dør æntigh theræ sithen, tha skiftes hus oc bofæ oc køpæ iord i tu mellæ hin thær liver oc hins døth arving.

Kong Hans's almindelige Stadsret c. 41 og 42 maatte den ikke være større end 20 Mark og ikke gives senere end paa anden Bryllupsdag; den tilfaldt Konen efter Mandens Død, naar der ikke var Børn. Det kan derefter vel antages, at den især har været i Brug i Kjøbstæderne, hvorimod den i den senere Tid kun forekommer hos Adelen, skjøndt der i saa Henseende ikke kjendes noget Forbud for de andre Stænder. Oprindelig bestod den rimeligviis, ligesom Fæstensgaven ved Forlovelsen, i Smykker og deslige, der gaves Dagen efter Brylluppet, men senere kom det i Brug, at Manden udstedte en Forskrivning paa en vis Pengesum, der, naar de ikke havde fælles Børn, skulde udbetales til Konen efter Mandens Død. Men ogsaa i denne Henseende holdt man fast ved den af Morgengavens oprindelige Natur følgende Regel, at, for at den skulde kunne gjælde som saadan, maatte Forskrivningen være overleveret Dagen efter Brylluppet eller dog ikke længe efter[1]). Bestod Morgengave i visse individuelle Ting, beholdt Konen naturligviis disse eller tog dem forlods, hvor de fandtes, og de kom ikke videre i Betragtning ved Boets Opgjørelse; men, bestod den i en Forskrivning for en Sum Penge, der først skulde udredes efter hans Død, kunde det være tvivlsomt, om den skulde udredes alene af hans Arvinger, hvorfor der kunde anføres, at det var en Gave fra ham, eller om den maatte udredes forlods af Fællesformuen som anden af Manden stiftet Gjæld, saa at Mandens Særgods først maatte angribes, naar Fællesmassen ikke strakte til. Ved dette Spørgsmaal kom det tildeels an paa Forskrivningens nærmere Jndhold, men Praxis, der ikke synes at have været ganske

---

[1]) Gl. D. II. 70 (1537) »paa sit Yderste«, ugyldigt; IV. 374 (1593) »eftherdi . . forn . . . Morgengave Breff er skeed . . icke før therris høgthilige Dage eller i Brølluppit, tha er samme Breff giort emod Lougen«; 423 »om Søndagen eller Mandagen i Brølluppet«. Jvfr. Arent Berntsen III. 369 »paa anden deris Høytidsdag«. Larsen I. 1. S. 390. Bornemann Arveret 132.

bestemt i denne Henseende, har dog i Almindelighed fulgt den sidste Mening. Navnlig findes der i denne Retning en Herredagsdom af 1562, som sandsynligviis har givet Anledning til Frederik den 2dens Forordning af 18de Oktober 1577; heri forudsættes denne Regel som gjældende, hvorhos Morgengaves Maximum, til Arvingernes større Betryggelse, bestemtes til 2000 Rd., medens dog tidligere oprettede Morgengavebreve skulde blive ved Magt[1]). Forsaavidt Morgengaven bestod i Jordegods eller der for den gaves Pant i dette, udkrævedes Arvingernes Samtykke[2]). Tildeels i Forbindelse med saadanne Morgengavebreve kom det i det 16de Aarhundrede i Brug, at enten Manden for det Tilfælde, at Ægteskabet blev barnløst, forskrev Konen som Længstlevende for Livstid Nytten og Brugen af sit Jordegods, eller at begge Ægtefæller indbyrdes traf en slig Disposition til Gunst for den Længstlevende. Til en saadan Bebrevelse (Livsforsikkring, Forlehning) var altid Arvin-

---

[1]) Gl. D. I. 310 (1562) . . »beholde forlodis epther hindis s. Hosbondis Død; . . ingen Morgengaufve . . . forlodis at udgifvis, mens meente Gielden af det oc anden Fellezboe oc Løsøre først burde at betalis . .; forlodis at hafve oc siden ald vitterlig Gield at betalis af Fellitzboe«; III. Fort. S. VII (1578) »af det fælleds Bo som anden Gjeld . . eptherdi ther er tilforn gaaen Dom y slige Sager om Morgengafve och tha tildømpt at tagis af hans Part och ikke hindis, hindes Part ubeskorrit udi alle Maader, tha bør och Frue . . at tage . . forloddis udaf Boidt och iche af hindis Part, eptherthi hans Gafvebref formelder paa hans egen Pendinge och er en Gafve then Tid the udgafs och iche noger Arve«; IV 180, 373 (1593) »hans Arving skulde hinde tilstille udi en samlit Summa, om hun hans Død uden Lifsarfving ofverlefde, saa hun then Summa forloddis skulde annamme«; 394 »først at hafve annammit efter hindis Hosbonds Død Halfparten Løesøer ... the och . . thertil med fornøgit hinde 11 M Daler Morgengafve«. Arent Berntsen 373 »først oc forloddis ud, frem for alle andre mine Arfvinger oc førend nogen dem med hende udi Skifte indtræder«.

[2]) Gl. D. IV. 372, 398.

gernes Samtykke nødvendigt, og, da Godset efter den Længstlevendes Død uforringet skulde komme tilbage til den Førstafdødes Arvinger, maatte Boet registreres og Forsikkring gives for, at Jntet blev afhændet; Gjælden maatte regelmæssigen betales af den Længstlevende[1]).

2) Skulde der derimod skiftes imellem den overlevende Ægtefælle og fælles Børn, medførte den ældre Retsregel, hvorefter Børnene havde Lod med Forældrene i Fælliget (s. nedenfor), at Fællesboet deeltes i Hovedlodder, hvorved Faderen efter Skaansk og Sjællandsk Ret altid fik dobbelt Lod imod Døttre, efter Jydske Lov derimod kun, naar der var en Søn til, ligesom Moderen i alle Provindser kun tog en enkelt Lod, naar der kun var Døttre, i hvilket Tilfælde de i Valdemars Sjællandske Lov alle kaldes »Nokkæfrugæ«[2]). — Manden havde, naar der var fælles Børn, en Arveret efter Konen (s. ved Arveretten) saavel i hendes Jord, som, idetmindste i Skaane og Sjælland, ogsaa i det Løsøre, hun havde arvet, idet, som det sees af Skaanske Lov og Valdemars Sjællandske Lov, et Barns Fødsel havde den samme Virkning som Arvebed, hvilket kaldtes Barnmynd, saa at derved Alt, hvad hun indtil den Tid havde arvet, blev fælles, og

[1]) Gl. D. I. 227, 245, 284; III. 42, 143; IV. 372, 527. Arent Berntsen 374.

[2]) Sk. L. I. 22. »Dør bondæ oc hafir vithær kunæ sinæ bæthe døtær ok sun, take mothær theræ sua lot sum en sun ok dotær halfu minnæ, ær mothær ok alt døtær ok ængin sun, taki allæ æmmykit sum mothær, thæt ær ræt um køpæ iorth ok bolfæ«; 23 »Dør mothær børnæ, tha ær thæt sammæ ræt um alt skifti, utæn sua mykit skil . . . . hafir bondæn alt synir, tha takær han æi mer æn en sun, hafir alt døttær, taki han c fullæn lot vithær thæm . .«. A. S. I. 4. V. S. L. I. 1 § 12 Sl., I. 3 § 4 »Æn dør manz kunæ oc havæ the barn samæn . . . fathær takæ ful lot oc sua sun oc dotær half«, § 5, I. 7, 8 . . . »ær ey sun til num mothær oc dottær samæn . . tha takær dottær æm mykæt sum mothær, for thet at men kallæ them tha nockæfrughær«, 10. Arveb. 38, 45, 46. E. S. L. I. 6, 10, 12, 24. J. L. I. 6 . . . »suns lot of sun ær til ellær iafvnt with dotter, thær sun ær æi til«. Jvfr. Ancher II. 370.

derfor deeltes efter hendes Død alle de Arve, hun før det sidste Barns Fødsel havde faaet, mellem Manden og Børnene i samme Forhold som den øvrige Fællesformue[1]). Efter Jydske Lov havde Enkemanden overfor de fælles Børn en anden Fortrinsret, som var ukjendt i de andre Provindser, nemlig at han beholdt Kjøbejorden uskiftet, og Børnene fik den først i Arv efter ham, hvilken Forskjel i Provindsernes Retsforfatning endnu findes anerkjendt i det 16de Aarhundrede[2]). — Ved Christian den 3dies Recesser blev det bestemt, at den længstlevende Kone skulde tage Halvdelen af Kjøbejord og alt Løsøre, uden Hensyn til, om der var Livsarvinger eller ikke[3]), og den samme Regel har enten allerede tidligere været gjældende for Manden eller blev det nu ligeledes. Derved blev altsaa deels den tidligere Deling i Hovedlodder hævet, deels bortfaldt saavel Arvebed som Barnmynd, idet alt Løsøre blev fælles, enten det var erhvervet ved Arv eller paa anden Maade. Kun Arvejord

---

[1]) Sk. L. I. 7 »takæ the arf ok varthæ æi barnmynd ællær arfbet, tha gangæ han til rætræ arfæ«; 23. II. 1 »Far annær bondæ arf ællær kunu ok varthær æi barnmynd ællær arfbet . . ., valdæ hvart arfæ sinum ællær theræ arfæ . . ., varthær barnmynd ællær arfbet, valde hvært iortho sini, hus ok bolfæ gangæ sua allum til skiftis rætum arfum . . .« V. S. L. I. 1 § 10, 11. »Æn of theræ mothær havær nocræ ærft, ær hværkæ æræ mæth arvæ bitnæ ær mæth børn mûndæ, før en hun dør, tha aghæ the børn thæn arf forloter« (Arveb. 17, 18); 19 . . thæt warthær sua at mannen far sithæn with hænnæ barn, tha mûndær han mæth thæt allæ the arvæ, ær hun haver før takæt sic oc sin børn, hænnæ oc hans børn til handæ, mæth thæt at han ûverliver hænnæ, æn allæ the arvæ ær hun ærvær . . . sithen han haver barn vith hænnæ fanget, dør hænnæ bonde, tha standær hænnæ thæn arf til ot æi hænnæ børnæ før æn hun dør« (Arveb. 28); I. 2 Sl. »arvæ bitnægh oc mûndæng«; 3 § 4, 5. E. S. L. I. 12. Om Ordet Barnmynd s. Rosenvinge. E. S. L. 337.

[2]) J. L. I. 6. »En køpælord fa børn ækki af fyrre æn the ærvæ there fathær«. Gl. D. I. III. (1548).

[3]) S. § 64.

vedblev at være Særgods, men Manden beholdt dog de tidligere Rettigheder i Henseende til Kjøbejord og var berettiget til at tage en Broderlod i Konens Jord.

§ 70.
Formueforhold efter Stadsretterne.

At Jordegods, forsaavidt det ikke erhvervedes under Ægteskabet paa anden Maade end ved Arv, var undtaget fra Fællesskabet, beroede paa Familiens Rettigheder og Omhuen for ved Slægten at vedligeholde denne, ogsaa for den offentlige Ret særdeles vigtige Formuegjenstand. Deri skete en betydelig Jndskrænkning ved de Overeenskomster, der bleve sluttede ved Ægteskabets Jndgaaelse om Formueforholdet, og disse Overeenskomster laae igjen til Grund for Sædvaneretten og de senere Loves Bestemmelser. J Kjøbstæderne derimod traadte fra Begyndelsen af Ætforbindelsen mere tilbage, og Jordeiendom kunde her ikke have den Betydning som paa Landet, idet Næringen med Handel og Skibsfart, den herved fremkaldte Omsætning og de heraf betingede Creditforhold maatte afgive en Hindring for Udsondringen af de enkelte Formuegjenstande og Formuens senere Opløsning i de oprindelige Dele[1]). Af disse Grunde udviklede Formueforholdet mellem Ægtefællerne i Kjøbstæderne sig i Almindelighed saaledes, at begges hele Formue, uden Hensyn til, hvori den bestod eller naar og hvorledes den var erhvervet, dannede en Masse, som under Ægteskabet stod under Mandens fuldkommen frie Disposition og efter Ægteskabets Opløsning deeltes efter et vist Quotaforhold. Vel indeholde kun faa af vore Stadsretter Noget om denne Materie, ligesom de overhovedet ikke saa meget omtale den egentlige Privatret, som Byens Forfatning og Næringsvæsen, Strafferetten og Rettergangen, men de Bestemmelser, der findes, stadfæste det angivne Resultat. Af sær

---

[1]) Jvfr. Eichhorn d. St. u R. Gesch. § 451. Nordstrøm II. 53. Paulsen s. Skr. III. 568.

Vigtighed i denne Henseende ere de Sønderjydske Stadsretter. Den gamle Slesvigske Stadsret siger udtrykkelig, at Ægtefællernes hele Formue, med Jndbegreb af Jorden saavel paa Byens Mark som paa Landet (40), og alt under Ægteskabet ved Arv erhvervet Gods, uden at der er Spørgsmaal om Arvebed, danner en samlet Masse, som allerede under Ægteskabet ansees som tilhørende dem begge efter lige Dele, og ved den Enes Død, efterat Gjælden er betalt, deles i to lige Dele mellem den Efterlevende og Børnene eller den Afdødes Arvinger, (7, 9, 84). Dermed stemmer den Flensborgske Stadsret (1284) overeens, kun at Konen her overfor Børn ikke tager Halvdelen, men kun bedste Barns Lod. Den Haderslevske Stadsret henviser i Henseende til Arv i Almindelighed til Jydske Lov, men med den vigtige Tilsætning, at Jorden deles som Løsøre[1]. J de Nørrejydske Stadsretter findes der ikke nogen Bestemmelse i omhandlede Henseende, men det af Valdemar IV givne og af Christian I stadfæstede Privilegium for Odense har den mærkelige Sætning, at Kjøbstadsjord skulde deles ikke som i Søkjøbstæderne, men efter Jydske Lov; den

---

[1]) Gl. Slesv. St. R. 7. »Item muller que nubere vult secundum leges Slesvicensium, moriente marito in divisione hereditatis dimidium possessionis accipiat . . . Si vero pater supervixerit . . . § 9 . . . quicquid cum uxore illa habuerit cum sua portione et liberorum equali destributione in duas partes dividetur . .«. 40 »Civis ducens ruricolam in uxoren, equaliter dividant terram in civitate et in rure«. 84 »Si uxor . . . iure hereditario aliquid perceperit, medietas cedet ad partem viri. Et idem erit de viro . . . Omnià enim equaliter dividentur . . nihil enim de heriditate forlotes exibit. Et de indiviso solvetur omne debitum«. Ny St. R. 10, 60. — Flensb. St. R. 1. »Af husbond døør i by oc Husfrugh liver, i oll arf skift oc af oll arf hun takæ iaven lot with arving ther mest takær;« 2 »fathær . . . . skiftær iavænt i tu oc halft takæ hans børnæ oc halft han«; 4, 11. Hadersl. St. R. 10 »Arf skifftes saa here i By, som i Lovbog er skrifven, uden Jord, forthi at Jord skifftes saa i war By ens andere Bopenning«.

modsatte Regel forudsættes altsaa som gjældende i disse Kjøbstæder og her findes saaledes et ikke uvigtigt Vidnesbyrd for den ovenangivne Udviklingsgang[1]). — J Henseende til de Skaanske Kjøbstæder viser den gamle Skaanske Stadsret, at Fællesskabet ogsaa her havde det videre Omfang, hvorefter al Gjæld betaltes af den samlede Masse, og at denne, hvis Ægteskabet var barnløst, deeltes i to lige Dele; hvorledes derimod Delingen var med Børn, siges vel ikke udtrykkelig, men den synes at være skeet i Hovedlodder, og det Samme har rimeligviis været Tilfældet efter Kjøbenhavns Stadsret[2]). Efter Kong Hans's almindelige Stadsret, der vel var bestemt til at gjælde i alle Kjøbstæder som subsidiær Lov, skulde Alt være fælles og den efterlevende Ægtefælle tage Halvdelen saavel overfor Børn som andre Arvinger[3]).

§ 71.
Enkens Retsforhold.

Provindsiallovene forudsætte paa flere Steder, at Enkerne havde en Værge i deres næste Slægtning (Fader, voxen Søn, Broder o. s. v.), som navnlig maatte optræde og svare

---

[1]) c. 8 »Item alle iorde og grunde, som liggende ere innin theres friids stedher oc markeskiel . . . skulle icke skiftes som strandkøbings iorde, men the skulle skiftes, som alminning landz logh udwiser«. Jvfr. Rosenvinge Udg. 616.

[2]) Lund (Helsingb.) St. R. 28 »Swa skal han oc gulfeste sik høsfru til halft bo awlet oc uawlat«; 30 »Dør fathir eller mothir oc æra børna efftir, tha take the arf, søn twa løda oc dottir thrediwng; 31 »Gield gange af bo uskifte; 32« . . æræ æy børn til, tha gange . . . gield af begge therre løt«. 33 ». . . æræ børn eftir, take børn fæthirne eller møthirne swa i jorth som i annur bolfæ«. Kjøb. St. R. 1294 c. 91; 1443 c. 29.

[3]) c. 33 »Jeg gifter dig min Dotter til Heder och Hustru, til half Seng och halft Bo, til Laas oc til Bøde och alt halft wundit (och uwundit)« (jvfr. Sv. Stadbl. Gifteb. 5); 43 »Døer Hustruen barnløs førend Hosbonden, da tage hindis Arfvinge lige halft«; 44 »Hafve de Børn och Hustruen lefver efter Bonden . . .,

for hende for Retten, aflægge Eed for hende m. m.[1]), og det er vistnok uden videre Betydning, at ikke Værgens, men næste Frændes Samtykke eller Medvirkning i hendes Anliggender undertiden nævnes, da denne sidste tillige var den næste fødte Værge. Men, ligesom det fremgaaer af andre ældre Kilder, at Enkens Stilling i flere Henseender var friere end Pigens, saaledes foreskrive ogsaa vore Love udtrykkelig kun i to Tilfælde, hvor udentvivl Familiens Jnteresse fremkaldte denne Jndskrænkning, at hun skulde være bunden ved Værgens Samtykke, nemlig ved at indgaae nyt Ægteskab[2]) og ved at afhænde sin Jord. Endog i dette sidste Tilfælde viser sig den større Frihed i Forhold til Pigen, idet denne, hvor gammel hun end var, selv med Formynderens Samtykke kun maatte sælge sin Jord i Nødstilfælde og selv da ikke mere ad Gangen end for ½ Mark Sølv, hvorimod Enkens Ret til at sælge med Værgens Samtykke ikke var undergivet nogen videre Jndskrænkning. Men foretog hun en Afhændelse uden dennes Jndvilgelse, var Handelen aldeles ugyldig, og om hun end havde skjødet Jorden, erhvervede dog Kjøberen ingen Ret, saa at heller ikke hun selv var bunden eller havde at bøde for uhjemlet Salg[3]). Over sin øvrige Formue havde hun fri Raadighed

---

skifte til leffns met sit Barn, døer och Hustruen . ., Hosbonden . . . skifte til leffns met sit Barn och hafve Mand Mandz-Arf och Quinde Quindearff»; 49 . . . »halft hun och halft hindis Børn»; 50 . . »tager halft Fader och halft hans Børn». Jvfr. Paulsen 587.

1) Sk. L. I. 2. E. S. L. I 2. V. 37. J. L. I. 8, 33.

2) S. § 61.

3) Sk. L. III. 2 »ænkiæ ma sinæ iorth bæthe sæliæ bort ok skiftæ, tho sua at thær ær vithær hænnæ ær næstæ frændæ ok hænnæ giftvaldær». A. S. III. 1 Sl. »Matrona quelibet seu vidua circumspecto freta legitimi provisoris consilio de bonis suis alienare que voluerit non vetatur». V. S. L. I. 13 »Æn of ænki ær sua at hun havær ey attan vintær gamæl sun oc gangær hennæ thrang a hændær, at hun skal sin iorth afhændæ, tha ma hun ey afhændæ, num hennæ næst æræ vith, then ther full aldræ ær. Æn havær

og i Jydske Lov fremhæves det udtrykkelig, at hun kan indgaae Caution for Penge, i Modsætning til andre gifte og ugifte Fruentimmer, som ikke havde denne Myndighed[1]. Allerede den gamle Slesvigske Stadsret tillod Enken at vælge til Værge hvem hun vilde, og den samme Frihed havde hun ogsaa efter de Kjøbenhavnske Stadsretter, hvorfra Bestemmelsen gik over i Kong Hans's Stadsret[2]. Derved blev naturligviis Enkens Stilling i Kjøbstæderne overhovedet friere ogsaa i de Tilfælde, hvor Værgens Samtykke behøvedes. Iøvrigt vedbleve de ældre Regler i Almindelighed at være gjældende baade om næste Slægtnings Værgemaal og om de Anliggender, ved hvilke hans Samtykke udkrævedes[3].

---

hun ey brothær thær hennæ verlændæ ma mæth rætæ væræ, tha takæ hun sin frændæ thær hennæ ær næst, han scøtæ oc hun halde a oc givæ la with. For thet mælæ vi sua, at æn thot hun scøtæ . . ., a hun æy at bøtæ for hennæ scøtninge, en thot hun halds ey«. Arveb. 50. J. L. I. 36 »Ænki ma sin iord mæth næstæ frændær rath bathæ sælæ oc skiftæ«.

[1]) J. L. II. 65 »enki, of hin wil thær borghæ skal takæ, the mughæ warthæ borghæ for pæning, forthy at the havæ eghæt at gialdæ af«.

[2]) Gl. Sl. St. R. 6 »Item mulier non maritata eligat sibi defensorem quem vult et quamdiu vult.« Kjøb. 1294 c. 87 »Mulier, viduata viro, defensorem recipiat infra VI septimanas proximo subsequentes, quod si non fecerit, tres marchas solvat«. Erik P. 67. Christ. B. V. 28 »Hwilken husfrue, som husbonden fran døør hun skal kese sig en werghe florten Daghe efter hans dødh«, alm. St. 56. Kg. Hans's alm. St. R. 105.

[3]) Frederik II. Gaardsr. 16. Kallundb. Rec. 12. Jvfr Dipl. Chr. I. p. 54. gl. D. III. 169, 195, 203; IV. 277, 399, 306.

2det Capitel.

Forholdet mellem Forældre og Børn.

---

§ 72.

1) under Forældrenes Ægteskab.

Det er allerede fremhævet ovenfor paa flere Steder, at det indre Familieliv i den ældre Tid stod udenfor og uafhængigt af en offentlig Myndigheds eller Statsmagtens Virksomhed og kun var indskrænket ved Hensynet til den offentlige Mening og ved Skik og Brug. Kun herved sattes Grændser for Huusfaderens Myndighed og, hvorvidt denne udstrakte sig, erfares ikke alene af de i Sagaerne forekommende Exempler, men ogsaa af senere Lovbestemmelser. Heraf sees, at Faderen ansaaes berettiget til at udsætte (»at bera ut«) sit nyfødte Barn, naar det skete, førend Barnet efter den allerede i den hedenske Tid opkomne Skik var overøst med Vand (»vadnet«) og Faderen paa denne eller anden Maade havde vedkjendt sig og optaget det. Som Anledning til Udsættelsen nævnes især deleshed Uvished om Barnet var ægte, Fattigdom eller at det var vanskabt. De gamle norske Love foreskrive, at man skal fostre hvert Barn, der har et menneskeligt Hoved, men der anvendtes først kun kirkelige Straffe, senere Fredløshed. Efter disse Love, ligesom efter Graagaas, var det endvidere endnu tilladt Faderen i Nødstilfælde at sælge Barnet i Gjældstrældom [1]). Der sattes vel efterhaanden snevrere Grændser for Faderens Myndighed, men endnu i Jydske Lov er der i et ovenfor ved Ægtefællernes Retsforhold anført Sted et Spor af den tidligere Tilstand, idet det kun er Faderen forbudt, ligesom i For-

---

[1]) S. Grimm Deutsche Rechtsalt. 455. Nordstrøm II. 41. Finsen i Ann. f. n. Oldk. 1849. S. 277. Giessing smst. 1862 S. 186.

hold til det frie Tyende, at udøve sin Revselsesret med Vaaben, og en Overskridelse straffes kun som Helligbrøde[1]).

Det af Forholdets Natur følgende Princip, at Faderen, ligesom han var berettiget til at tage Bøder for sine Børn, ogsaa var forpligtet til at svare for deres Gjerninger, udtales i Provindsiallovene paa flere Steder, men tillige indeholde Eriks Sjællandske og Jydske Lov den Regel, at Barnet ikke maa forbryde mere end sin Hovedlod, og i Overeenstemmelse hermed siges der i førstnævnte og Skaanske Lov, at Faderen ved at udskifte Barnet kan frigjøre sig for alt videre Ansvar for Fremtiden, dog naturligviis med Undtagelse af Mandebod, for hvis Udredelse ikke Forældreforholdet men det almindelige Slægtskabsforhold laa til Grund[2]).

J Henseende til Formueforholdet giver en Sammenligning af de forskjellige Provindsiallovbøger det vigtige Resultat, at efter den ældre Ret ansaaes Børnene som Deeltagere og lodberettigede i det mellem Forældrene bestaaende Fællesskab, at dette, naar Søn eller Datter giftede sig, udvidedes til Svigerdatter eller Svigersøn og de af dem avlede Børnebørn, og at det efter den ene Ægtefælles Død ikke alene kunde fortsættes af den længstlevende og dennes Børn,

---

[1]) J. L. II. 82 s. § 63 Not. 1.

[2]) Sk. L. I. 17 »thavarthæ børn gærningum sinum, mandrap skal fathær ok frændær bøtæ mæth sum logh æræ; 18 »Kallær anær man a fathur fore barns gærningum ok sighir at børn æræ i fælaghe mæth hanum . . .«; III. 18 ». . sløkafritha barn . . . tha scal han . . . æi taki bøtær foret um dræpit warthær oc æi bøta for thæs gerningæ«; 19. And. Sun. I. 10 »nulli de cetero responsurus de suis excessibus preter reatum homicidii«. E. S. L. I. 43 »Æn brytær søn nokæt i fæligh mæth fathær, tha ma han æy meræ forbrytæ . . . æn sin eghæn hovæthlot, for utæn at fathæræn ær swa usnial, at han skiftær hanum æy af, æn ær han æy af skift, tha bøtær han foræ hanum swa ofte sum han brytær; skiftæ han af førstæ thær han brytær, tha bøtær han sin eghæn hovæthlot . . ., thæt samæ ær um dotær brytær sum søn«. J. L. I. 22» swaræ for thet sum for sit athelkunæbarn hwat sum thær abethes«; 100, 101.

men at endog, dersom denne indgik nyt Ægteskab, den anden Ægtefælle tilligemed sine Børn af et tidligere Ægteskab kunde optages i Fællesskabet, saa at det da omfattede Forældrene og flere Kuld Børn[1]). Afseet fra nogle Modifikationer for visse Tilfælde, f. Ex. i Henseende til Arvebed, gjaldt iøvrigt med Hensyn til dette udvidede Fællesskabs Gjenstand og Karakteer i Almindelighed de samme Regler, der ovenfor ere angivne for Fællesskabet mellem Ægtefæller, saasom den strenge Adskillelse mellem Arvejord (Fædrene eller Mødrene) og Kjøbe- eller anden Jord, Husfaderens udelukkende Dispositionsret over Fællesgodset m. m. Men ved den nævnte Sammenligning fremtræder der tillige en paafaldende Forskjellighed i de enkelte Provindsers Retsudvikling og det sees klart, at den ældre Ret i denne Materie længst har holdt sig uforandret paa det Sjællandske Retsomraade, at i Skaanske Lov Principet kun er erkjendt og ligger til Grund med betydelige Jndskrænkninger og Modifikationer, men at i Jydske Lov selve Principet er opgivet og der kun er enkelte Spor af den ældre Regel tilbage. Denne Forskjellighed viser sig foruden i Lovbøgernes aldeles afvigende enkelte Bestemmelser, der i det Følgende nærmere skulle fremhæves, ogsaa i nogle almindelige Udtryk, hvis forskjellige Brug og Betydning maae ansees som Følger af den forskjellige Retsudvikling og de forskjellige Principer og Regler, der ligge til Grund for dem. Dette er saaledes Tilfældet med Udtrykket »at lægge i Fællig«, der overhovedet bruges til at betegne en Overeenskomst, hvorved Forholdet af en Person eller dens Gods til et Fællesskab bliver bestemt. Da nu efter det Princip, der ligger til Grund i den Skaanske saavel som i de Sjællandske Lovbøger, et Fællesskab af videre Omfang, navnlig med Svigerbørn eller Stedbørn, var det Regelmæssige, som indtraadte af sig selv enten strax ved Ægteskabets Jndgaaelse eller efter en vis Tids Forløb,

---

[1]) Jvfr. Ancher II. 350. Rosenvinge Retsh. § 93, 118, 119. Güterr. d. Eheg. n. J. L. § 2—4, 32, 42. Paulsen III. 539.

efter den ældre Sjællandske Lov 6 Uger, efter den nyere Aar og Dag, med mindre det Modsatte udtrykkelig var fastsat, og som derfor havde Formodningen for sig, saa betegner hiint Udtryk i disse Lovbøger en Overeenskomst, hvorved Fællesskabet udelukkes eller indskrænkes, saa at Personen eller Godset kun paa en vis nærmere bestemt Maade indtages i Fælliget. Derimod har i Jydske Lov, der har den modsatte Regel og kun antager Fællesskab i slige Tilfælde, naar det udtrykkelig er bestemt, Talemaaden »at lægge i Fællig« den ligefrem modsatte Betydning, at Fællesskabet indtræder[1]). — Det er ovenfor bemærket, at Konens Ret i Fælliget ikke træder udvortes frem, saa længe Ægteskabet varer, det Samme er i Almindelighed Tilfældet med Børnenes Ret, paa Grund af Huusfaderens overveiende Myndighed og udelukkende Dispositionsret. Deres Lodberettigelse i Fællesskabet yttrer sig ved det i Anledning af den ene Ægtefælles Død indtrædende Skifte ikke alene i Delingen efter visse Quoter, men isærdeleshed deri, at Alt, hvad der tilfalder et Barn af den hidtilværende Fællesformue, ikke er og ikke behandles som Arv efter den afdøde

---

[1]) Sk. L. I. 5 »lægs æi fælægh thera imællin . . . fullænlot; 6 »lægs hænnæ fæ æl i fælægh . . . hofothloth«. A. S. I 3 sine diffinicione certe quantitatis«; 4 »si non fuerit determinatum que porcio quem contingat«. V. S. L. I. 1 § 12 »at han lægær sin børn af (i) fælagh ællær han mælær fore . . inæn sæx ukæ rum«; § 21 »æræ æi lagh i fælægh oc mælæ the æi fore«: I. 2 »Æn kumbær æth sua at fathær vil føræ sin børn sakæ, lægiæ them i fælægh mæth sic oc sin kunæ, ællær tho at stüpbørnæ væriændæ vil lægæ the børn i fælægh mæth stüpfathær oc mæth theræ mothær, oc vorthær fælægh lagh, tha ær thæt rætest at fælægh vorthe sua scift sum lavæt ær«. Arveb. 18, 29, 32—34. E. S. L. I. 4 »sitiæ swa dagh ok iæmlinggæ at æy worthœr fælugh lagh . . hovæthlote«; 10 »worthær æy annæt fælugh lauh«; 11 »sitiæ the i bo samæn dagh samæn at ulaugh fælugh ok ulyusd a thinggy«; 23. — J. L. I. 6 »ær thet lagh i fælik mæth them; 13« worthær hans kunæ goz æi lagh i fælægh . . ., tha takær hun ækki meræ æn hun førthæ tih fælægh; 17, 20, 30. Jvfr Ancher II. 362. Rosenvinge I. 239, 241.

Fader eller Moder, men som den Barnet allerede forhen tilhørende Andeel i Fælliget, i Modsætning til hvad Barnet arver af den Afdødes Særgods. Denne Modsætning findes derfor ogsaa udtrykkelig fremhævet i Eriks Sjællandske Lov, hvorimod Jydske Lov ikke har denne Adskillelse, men indbefatter Alt under Fædrene eller Mødrene[1]). J Forbindelse hermed staaer det, at der ved Fællesskabets Opløsning ikke er Tale om Collation, men der spørges kun, om et udskiftet Barn har faaet for meget eller for lidet i Forhold til den det tilhørende Lod, hvorimod der ved Arveskifte er Spørgsmaal om hvad Barnet har modtaget som anticiperet Arv og derfor maa indbringe i Boet. Ogsaa i denne Henseende er Behandlingen i Lovbøgerne meget forskjellig ifølge de fulgte modsatte Principer[2]).

---

[1]) E. S. L. I. 19 . . »syzkæn . . . tolf thæræ frændær . . the skulæ skiliæ thæm um thæræ arf fælugh, horæ mykæt hvær took jorth, ok swa ok um the æræ i fælugh, horæ mykæt theræ fang war um allæ køpæ jorth ok um allæ the mæth ærfd æræ komnæ«; 24 »mothær ok dotær . . . sitiæ samæn i fælugh . . . tha takæ the alt iæfnt i fæmunæ, æn hwarsum the skulæ ærvæ . . . tha takæ the alt iæfnt hvat sum ær ællær jorth ællær fæmunæ«. — J. L. I. 7 . . »tha ma fathær æi halde them of the wilæ fra hanum fare mæth thære møthræn«; 8 . . . »swa sum hun tapær sit fæthærn . . . theræ goz«.

[2]) Sk. L. I. 19 »Kallæ børn a fæthrini æftir fathur theræ døthæn ok hafæ the fangit før lot af fathær sinum, føræ at·ær thæt ær the hafæ før fangit«. A. S. I. 11 »emancipati ad communia bona cum fratribus parciendum nullatenus admittuntur, nisi reportaverint quecumque eis a patre fuerant assignata«); II. 9. »Gifær bondæ sinum børnebørnum iorth . . , meræ ma han æi gifæ thæm æn til thera fæthrinis kummi ællær møthrinis«. (A. S. II. 3 »quantum ipsi deberetur«); III. 10 »Sæl fatcær nokæt sit barn i hændær ok far thæt barn annæt barn ok dør . . ., tha a barnæbarn at væriæ sit fæthrine foræ thæm ok hua sum ofna kallær« (A. S. III. 3 »titulo pro herede sibi defendere permittuntur«). — E. S. L. I. 1 § 4 . . »at thæt haver meræ fanget æn thæt ate«; § 5 . . »at thæs fathær . . finggæ æi alt thæt ær the ate«; § 7 . . fathærfathær . . . mughu æi them meræ givæ

Begge Sjællandske Lovbøger give den voxne Søn Ret til at forlange sin Lod udskiftet af Fællesskabet, naar han vil indgaae Ægteskab, begive sig i Kloster eller gaae udenlands, og ligesaa har Datteren Ret til at faae sin halve Hovedlod, naar hun bliver gift. Udentvivl var Faderen berettiget til at udskifte et Barn, hvilket navnlig kunde skee af den ovenfor anførte Grund, for at frigjøre sig for videre Ansvar for forøvede Forbrydelser, og, naar han vilde gaae i Kloster, skulde han udskifte sine Børn ikke alene af Fællesformuen men ogsaa af hans Særgods, hvorefter han kunde tage sin egen Hovedlod med sig[1]). Ved Udskiftningen blev Barnet aldeles skilt fra Fælliget og dette, der fortsattes imellem de øvrige Deeltagere paa uforandret Maade, var fra nu af det udskiftede Barn uvedkommende, men dette be-

---

æn theræ eghet barn hørthe til lotæ». E. S. L. I 9, 18, 32. — J. L. I. 14, 15 »Giftær fathær sin dottær ut mæth hæmfærth oc sæl nokær sin sun i hand thær han qwænæs, thar thæræ fathær oc mothær dør, tha star them thæt til fullæ i theræ lot, hwat sum the havæ takæt, æn of thæ willæ æi at orvæs tha føræ aftær thæt the hafthæ fangæt oc skiftæ sithæn sum ræt ær. E thær the willæ æi æftær føræ, mistæ arf». Jvfr. Larsen 444.

[1]) V. S. L. I. 1 § 1 »of afgiftæs sun ællær dotær ællær bathe, livænde fathær oc mothær, tha fare the af bo sun mæth ful lot oc dotær mæth half lot«; I 4 »Æn of thæt vorthær sua at man vil usiuc i clostær, tha ma han mæth al sin hovætlot i faræ«; 6 »Thæt kallæ vi manz hovætlot oc fruænnæ, ær the havæ theræ barn ful lot af skif sun ful lot oc dotær half«; 14 »Æn vil nokærs manz sun i clostær faræ utæn fathærs viliæ, tha a man at rethæ ut all hans hovæthlot for clostær i køpæ iorth oc i allæ fæmunæ«. E. S. L. I. 7 »Worthær son swa gamæl innæn fathærs flæt oc mothærs . . . . ok wil sik frughæ bithæ ok wil with sit eghæt væræ, tha man han faræ mæth sin hovæthlot i allæ fæmunæ oc i køpæ jorth . . . . ok . . dotær thær man havær fangæt tha ma hun ok kallæ sin hovæthlot ut . . .«; 29, 32 »Warthær ok nokær thæn man bort faræn ænti fran sin fathær ællær sin mothær . . . . utæn landz . . . . man wet æy hwat hældær han tok sin hovæthlot ællær æy, ok kombær han aftær gen . . .«; 43.

holdt sin Arveret efter Forældrene og Sødskende, ligesom omvendt disse efter ham, dog kunde det ikke gjøre Krav paa Arv, naar nogen af de ikke udskiftede Sødskende døde i Faderens Levetid, thi det var en almindelig Regel, at ingen udenfor Fælliget staaende Medarving (»Udarving«) kunde forlange Skifte efter et Barn, som døde i Fællig med Faderen (»reise den Dødes Lod — innæn fathærs flæt«), skjøndt Sødskende ellers efter Sjællandsk Lov kaldtes til Arv tilligemed Faderen[1]) — Naar det Barn, som blev gift, ikke skulde udskiftes, men forblive i Forældrenes Fællig, kunde Formueforholdet, hvori Svigerdatteren eller Svigersønnen skulde staae, bestemmes enten saaledes, at det indbragte Gods »lagdes i Fællig« efter et vist Quotaforhold, efter hvilket Forhold Vedkommende da toge Deel i det Gods, der efter de almindelige Regler hørte til Fællesmassen, dog uden at Arvebed fandt Sted, eller saaledes, at Godset blev ansat til en vis Værdi (»at Virning«), hvor da ved et senere Skifte kun denne Taxationsværdi kunde fordres uden Hensyn til Fællesformuens Forøgelse eller Tab. Men blev en saadan Bestemmelse ikke truffen og forkyndt til Thinge inden Aar og Dag, ansaaes Svigersønnen eller Svigerdatteren med det indbragte Løsøre som optagen i Fællesskabet med samme Lodberettigelse som andre Børn. Det var da egentlig to Fællesskaber, der sammensmeltedes til eet, det nu stiftede mellem de nye Ægtefolk og det forhen bestaaende og nu til dem udvidede, hvilket blandede For-

[1]) V. S. L. I. 1 § 3. »Ængin utarvæ ærvir nokæt barn inæn fathers flæt«; § 13 »Æn um nokæt thæt dør, ær i fælægh ær mæth fathær, tha ærvær thet ængin utarvæ, fore thu at allæ the, ær dø inæn fathers flet, tha æræ the sum ængi varæ«; I. 3, 6. E. S. L. I. 5. . . . innæn fathærs flæt ma æy arf risæ af hans børn«; 13 »The børn thær af bondæns bo æræ giftæ ællær skift, the fa ikky af thæn køpæiorth thær bondæn faar sithæn thær the æræ af hans fælugh, for utæn swa mykæt sum bondæns hovæthlot ær, tha arvæ the thæræ swa lot af, sum annæt fæthrænæ«; 15. Jvfr. Ancher II. 381.

hold gav Anledning til adskillige Modifikationer i de ellers gjældende Regler. Saaledes blev Datteren eller Svigerdatteren som Hustru berettiget til en fuld Hovedlod; ogsaa Børnene af det nye Ægteskab kom middelbart ind og bleve lodberettigede i deres Bedsteforældres Fællig, men Arvebed bragtes ikke til Anvendelse mellem disse og deres Børnebørn, vel derimod mellem Forældre og Børn. J Henseende til Fællesmassen fulgte det af de almindelige Regler, at for Svigerdatterens eller Svigersønnens Vedkommende kunde kun den Jord behandles som Kjøbejord og altsaa som fælles, der var kjøbt efter deres Ægteskabs Stiftelse[1]).

J Skaanske Lov, især i Forbindelse med Anders Sunesens Paraphras, viser sig umiskjendeligt en Overgang fra

---

[1]) V. S. L. I. 1 § 6 •Æn um sua kan væræ at barn far innæn flæzs thær fathærs barn oc dør thæt barn, ær annæn havær fanget, før æu fathærfathær dør, tha fare barnæ barn ut af bo mæth thæn samæ lot, ær thæs fathær ællær thæs mothær sculde havæ takæt um the hafthæ livæt• (jvfr § 8. I. 16); I. 2 •Æn um sua vorthær at nokær man takær sin sun mæth athælkunæ i flæt til sic ællær sin dothær man til handæ, tha a thæn fruæ ællær thæn man ær tho theræ børn ful hovætlot vit allæ the ær før æræ i fælægh for uthæn af iorth. Æn um al thæn iorth, ær sithæn var aflæth ær hun kom i fælægh til manszæns . . . oc af al thæt fæ hvært theræ ful lot vith theræ fathær oc theræ fathærfathær .... Æn of sua ær at thæn fruæ ællær hænnæ børn ærvæ nokræ arvæ i fælægh til them, tha far thær æi af hværken fathærfathær oc æi fathærmothær oc æi theræ børn af thæn arf . . . E. S. L. I. 9, 10 •tha gar hun æm fullælikh til hovæth lot sum sonnæn ok allæ the børn the fa innæn flætz the gangæ til hovæth lotæn•; 11 •Takær bondæn sin dotær man i flæt til sik ok sitiæ the i bo samæn dagh ok iæmlinggæ at ulaughfælugh . . . . tha gangær maghæn at ful lot ok sva hans konæ; forthy at hun takær tha husfro lot ok æy dotær . . .• . . . Lægger han ok thæm i fælugh mæth sik, tha skal han thæt lyusæ a thingæ horæ mykæt the aghæ i fælugh mæth hanum, tha bitær thæm ængæn arf . . . Æn lyusær han at han havær takæt thæm at wirning . . tha fa thy ykky meræ æn the waræ intaknæ mæth i wirning•.

det ældre Princip til det nyere, idet den gamle Regel vel ligger til Grund, men dens strenge Conseqventser for en stor Deel ere opgivne. Reglen om Børnenes Deeltagelse i Forældrenes Fællesskab forudsættes allerede ved den alminlige Sætning, at Alt, hvad et Barn »vinder eller taber«, er til alle Fælligmedlemmers Fordeel eller Skade (I. 16). En aabenbar Anvendelse af denne Regel er det, naar Loven siger, at, dersom en Søn fører sin Kone ind til Faderen, uden at Formueforholdet anderledes bestemmes (»lægs æi fælægh«), og døer før Faderen, tage alle hans Børn fuld Lod i Fællesformuen efter ham, hvorved Anders Sunesen endnu tydeligere tilkjendegiver, at det ikke er Arv efter Bedstefaderen, men at de tage disse Lodder ligeoverfor denne og de øvrige Deeltagere i Fælliget, hvilke sidste Ord kun kunne sigte til den afdøde Faders Sødskende [1]). Da altsaa Bedstefaderen forudsættes som endnu levende og da desforuden efter Skaansk Lov Børnebørn ikke arvede tilligemed Børn, saa kan det ikke opfattes paa anden Maade, end at den Lodberettigelse, deres Fader allerede havde, ved hans Død gaaer over til dem, men saaledes at ethvert af dem faaer en fuld Lod. Dermed stemmer det overeens, at Faderen, naar han vil gaae i Kloster, ligesom efter de Sjællandske Lovbøger, kan tage sin Hovedlod med sig og denne udfindes derved, at han skifter med alle sine Børn efter Ho-

---

[1]) Sk. L. I. 5. »Far bonda sun kunu ok føræt hænnæ i bo mæth fathær sinum ok aflær børn vithær hanæ ok lægs æi fælægh thera i mællin, um tha dør bondæns sun, tha taki al hans børn hvært fullæn lot æftir theræ father æm væl i køpæ iorth sum i bolfæ . . . lægs fælagh tha fa the æi mer æn han ate i bo. A S. I. 3. »de communi substantia . . . cum avo et aliis consortibus post obitum patris viriles et equales accipient porciones, per priorem gradum ab aliis prediis excludendi«. — Sk. L. I. 16 »Alt thæt annæt barn vindær ællær tapær i fælaghe, thæt vare aldræ theræ i fælaghe æræ sammen« A. S. I. 9 »Universos contingit de communi consortio quicquid vel culpa amittitur vel industria conqueritur singulorum«.

vedlodder, hvorved Anders Sunesen, der ogsaa udtrykkelig forudsætter Konen (Moderen) som endnu levende, ligefrem kalder dem communium bonorum consortes, ligesom han ved de ovenfor anførte Tilfælde taler om communis substantia og commune consortium[1]). Men, medens Skaanske Lov saaledes erkjender Børnenes Deeltagelse og Lodberettigelse i Forældrenes Fællig, frakjender den dem Ret til at forlange sig udskiftede med deres Lod, saalænge Faderen lever, og overlader det aldeles til denne, hvad han vil give dem, naar de drage fra ham, hvad enten nu denne Adskillelse gik ud fra Børnene eller, som Anders Sunesen forudsætter, fra Faderen[2]). Dermed staar det i Forbindelse, at der ikke alene, naar et Barn døer i Fællig med Faderen, slet ikke er Spørgsmaal om Arv, men at Faderen overhovedet, i Modsætning til Sjællandsk Ret, udelukker Sødskende fra Arv[3]).

Jydske Lov derimod erklærer ligefrem, at Sønnen »ikke har Lod, saalænge Fader og Moder leve«, og at derfor Svigerdatteren, hvis der ikke ved udtrykkelig Overeenskomst er stiftet Fællesskab med hende, efter Mandens Død

---

[1]) Sk. L. II. 10 »Vil bondæn kulkær . . i kostær faræ, tha ma han mæth allum hofothlot sinum infaræ«, 12 »hafir han et barn, tha ær alt halft thæt han a, hafær han fleræ Børn, tha takær lot withær hvært theræ sua sum han a«. A. S. II. 2 . . . »Ipsum vero contingens portio nominatur, que, divisione facta inter ipsum et filios et filias et alios si qui fuerunt communium bonorum consortes, sibi soli competere comprobatur«.

[2]) Sk. L. I. 17 »Villiæ børn skilies fran fathær sinum, faræ fathur theræ a lanzthing ællær hæræzthing ok liusæ at the villæ skiliæs vithær hanum, ok gifi børnum hvat han vil at sæ lifændæ ok mer mughu the æi kræfiæ hanum lifændæ«. A. S. I. 10 »Volens emancipare filium . . . . Nec cogendus est pater emancipato aliquid de suis bonis supra sue voluntatis beneplacitum assignare«. Jvfr. A. S. I. 11 »Emancipato.« Schlegel til Ancher II. 206. Larsen 395.

[3]) Sk. L. I. 20 »Dør barn i fælægh mæth fathær ok mothær, tha ær til alz rætæ theræ i mællin sum ænkti varæ«. II. 7. A. S. I. 11.

ikke kan forlange mere end det hun har indført. Det afhænger ikke alene af Faderen, hvad han vil give et Barn, naar det drager bort, men Alt, hvad det saaledes har faaet, maa det føre tilbage, naar det siden efter Faderens Død vil arve. Thi, som ovenfor bemærket, skjelnes der her ikke mellem Fælliglod og Arv, men Alt, hvad Barnet modtager ved Boets Deling, ansees som Fædrene eller Mødrene, og Alt, hvad der gives Barnet før, som Forskud paa denne tilkommende Arv[1]). Der kan derfor heller ikke her være Tale om Arv efter et Barn, som levede sammen med Forældrene, men ogsaa efter et Barn, som har nogen særskilt Formue, arver Faderen alene[2]). — Men der findes tillige adskillige Spor af den ældre Regel, der gjøre det utvivlsomt, at denne tidligere ogsaa har været gjældende i Jylland. Til saadanne Levninger af den ældre Ret bør henregnes den mellem den efterlevende Ægtefælle og Børnene gjældende Delingsnorm efter Hovedlodder og Børnenes Antal og de ovenfor anførte Tilfælde, hvor der allerede i begge Forældres Levetid undtagelsesviis er Tale om at udfinde Børnenes Hovedlodder. Dette findes nemlig deels, naar Ægteskabet ophæves som ugyldigt fordi den ene Ægtefælles tidligere Ægteskab var hævet paa Grund af Hoer, deels i Anledning af Tyveri, hvorved enten Fader eller Moder eller et Barn har forbrudt

---

[1]) J. L. I. 13 »Qwænæs bondæ sun i fælægh oc førær sin kunæ in til sin fathær oc mothær oc worthær hans kunæ goz æi lagh i fælægh oc dør han sithæn, hwat han hafthæ børn æt æi, tha takær hun ækki meræ æn hun førthæ til fælægh forthy at hænnæ bondæ haf ækki lot mæthæn hans fathær oc mothær lifthæ oc hanum war ækki særlik i hand sald . . .«; 14. »Fathær tharf ækki sælæ sit barn i hand mæthæn han livær oc mothær æn of han sæl en i hand tha ma han æi sithæn netæ hinæ andræ . . .«; 15.

[2]) J L. I. 9 »Of barn dør i fælikh mæth fathær oc mothær, tha ær thæt sum thæt aldrigh war fød. Dør barn oc ær mothær fyrræ døth, hwat hældær skift fra fathær æt æi, tho thæt havær syskæn, tha ærvær fathær alt enæ«.

sin Hovedlod[1]). Naar der iøvrigt paa flere Steder er Tale om Børn »i Fællig med Fader og Moder« (I. 9, 12, 13), kan dette Udtryk henføres til den samme historiske Grund, men i Jydske Lov betyder det kun, at Børnene endnu fortsætte det huuslige Familieliv med Forældrene og ikke ere dragne fra dem.

J Henseende til Kjøbstæderne fremgaaer det af de Sønderjydske Stadsretter, forsaavidt de overhovedet indeholde Noget om denne Materie, klart, at Jydske Lovs Regel, hvorefter Børnene ikke vare lodberettigede i Forældres Bo, gjaldt ogsaa her, idet der efter Faderens eller Moderens Død alene er Tale om Børnenes »Fædrene« eller »Mødrene« (patrimonium, matrimonium), og det Samme findes i den gamle Skaanske Stadsret. J Kjøbenhavns Stadsret af 1294 er det, i Modsætning til den efter de Sjællandske Lovbøger gjældende Regel, bestemt, at Børnene ikke kunne forlange nogen Hovedlod, saa længe Forældrene leve, og det kunde heraf sluttes, at den ældre Regel iøvrigt forudsattes som gjældende, men de dermed i Forbindelse staaende Bestemmelser vise, at hele Formuen ogsaa efter denne Stadsret betragtedes som tilhørende Forældrene alene uden Børnenes Lodberettigelse, og disse Bestemmelser ere i det Væsentlige uforandrede gaaede over i Christoffer af Baierns Kjøbenhavnske og derefter i Kong Hans's almindelige Stadsret[2]). — Paa Lan-

---

[1]) J. L. I. 24 (s. o. § 68); II. 97 ... »æn børn oc husfru tapæ ækki theræ hovæthlot«; 100 »Hittæ man oc nokæt i bondæns suns kistæ ... tha gørs oc suns hovæthlot at gialdæ bondæn sin ræt oc kunung sin ræt«; 101 ... »hwilk ællær af fælægh thær fæld warthær gialdæ sin hovæthlot oc æi meræ«. Jvfr. o. S. 360 Not. 2. Larsen 58.

[2]) Sl. gl. St. R. 7, 9. Flot. 8, 9. Flentb. St. R. 1, 2. — Lund St. R. 30, 33 (s. o. S. 356, Not. 2). — Kjøbenh. St. R. 1294. c. 90. »Item si aliquis puer intrat claustrum contra voluntatem patris, non recipiat de patrimonio vel matrimonio aliquid in posterum« (jvfr. V. S. L. I. 14, s. o. S. 364, Not. 1); 91 »Item nullus habeat potestatem exigendi porcionem sabstancie, que dicitur Howæthlot, parentibus viventibus, nisi ipsi fuerint in via

det derimod have de ældre Regler vel holdt sig længere ved Magt og den første almindelige Bestemmelse, at Børnene ikke vare berettigede til at forlange Noget, saalænge Forældrene levede, findes i Christian d. 4des Lovgivning[1]), men allerede de i Christian den 3dies indeholdte Bestemmelser synes at forudsætte, at Børnene ikke vare lodberettigede, og ogsaa i Christian d. 4des Reces 1616. Art 23 (st. Rec. 2—16) omtales alene det, »som Bornene efter deres afgangne Fader kunde være tilfalden«.

§ 73.

2) Efter Faderens eller Moderens Død.

Naar et af Fælligets Medlemmer døde, havde dette med Hensyn til Fællesmassen i Almindelighed ingen udvortes fremtrædende Forandring til Følge, og der var ikke Spørgsmaal om Arv i den Afdødes Lod, men Forholdet fortsattes mellem de øvrige. Dette var ikke alene Tilfældet, naar et Barn døde, men ogsaa efter Faderens eller Moderens Død mellem den Efterlevende og deres fælles Børn. J den Skaanske saavel som i de Sjællandske Lovbøger forudsættes dette Forhold af fortsat Fællesskab mellem den længstlevende Ægtefælle og Børnene, indtil der senere af en eller anden Grund foretages virkeligt Skifte, som det regelmæssige, hvorhos det fremhæves som et Undtagelsestilfælde, at der ere udskiftede Børn til, hvilke som Udarvinger give Anledning til, at den Afdødes Lod strax udfindes og skiftes. Dog indtræde adskillige Modifikationer i enkelte Henseender

---

destruendi bona sua«; 92 »Item si filia alicuius contra voluntatem patris maritatur, nihil percipiet de patrimonio ipsis viventibus«. Christ. B V. 28, 29 »ængen man schall have wold at kreffve syn hovet» lodh men father oc mother lefve, uden hwat han met mynne oc meth theres godhe wilghe fange kan«. Kg. Hans alm. St. R. 49, 50, 106—108.

[1]) Frd. 23 April 1632 § 6. St. Rec. 2—7—1 »Fader er ey skyldig at give sit Barn noget i Hende, saa lenge Moder lefver«. Larsen 397.

deels som Følge af de ovenfor anførte forskjellige Regler i de enkelte Provindser, deels paa Grund af de den længstlevende Fader fremfor Moderen indrømmede Rettigheder.

Ligesom efter den Sjællandske Ret de myndige Sønner og Døttrene, naar de bleve gifte, kunde forlange deres Lodder allerede i begge Forældres Levetid, saaledes beholdt de denne Ret efter Moderens Død, og Faderen kunde ogsaa af andre Grunde finde sig foranlediget til at udskifte enten enkelte eller alle Børn, hvorved da Delingsmaaden paa Grund af hans Barnmynd i Almindelighed var den samme i Henseende til den afdøde Kones Særgods som til Fællesmassen. Ved alle i Anledning af Skiftet opstaaende Uenigheder gjaldt den almindelige Regel, at Faderen var nærmest berettiget til Lov. Saa længe der ikke blev foretaget Skifte, havde Faderen den samme Myndighed og Dispositionsret, som forhen ligeoverfor Konen og som i Henseende til hendes Særgods, saa at Børnene først efter hans Død kunde gjøre Krav paa Erstatning[1]). — Efter Skaanske Lov derimod havde Børnene heller ikke efter Moderens Død Ret til at

---

[1]) V. S. L. I. 1 § 12 Sl. . . . . »tha a han vith them at sciftæ theræ mødrinæ oc al køpæ iord, fæ oc al annæn fangh . .«; 14 »Æn um fathær havær mæth sic i fælægh fæm børn ællær sæx oc dø the al oppæ et . . .«; 20 »Æn worthær sua at hun dør før æn mannæn, tha far manne æti af thæn arf, for thet at han havær thæt æi mæth barnmūnd oc æi mæth arvæ bitheth«; I. 3 (§ 4) »Æn dør manz kunu oc havæ the barn samæn oc ær æi ængæ ut arvæ til, tha ris æi thæs døthæ lot, num scal sciftæ, fathær takæ ful lot . . .« I. 11 »Æn of manz sun far af fælugh fran hanum oc ilviliæs the i mællæn, sua at sun kallæ sich ey full lot fanget, tha ær fathær næst allæ gen mælæ« (jvfr. I. 1 § 3); I. 13 . . . »Æn of sua varthær at børn ær i fælugh samæ oc ær (ey, Arveb. 51) fathær til, tha ma ængæn man theræ ægnh æfhændæ mæth rætæ«. — E. S. L I. 12; V. 3 . . . »tha havæ the børn, ær thæfræ møthrænnæ var afhænd, ikky at mælæ with hanum, før æn at hanum kombær nokæt . . forthy at han ær mæth al logh gen hans børn hwat sum the wiliæ geen hanum mælæ« (jvfr. s. o. § 55).

forlange Noget af Fællesmassen, saa længe Faderen levede, hvorfor Anders Sunesen udtrykkelig fremhæver, at han ikke maa foreholde dem deres Andele i det mødrene Særgods[1]). Men paa den anden Side forbydes det Faderen at afhænde sine Børns mødrene Jord, men det var ham dog tilladt at mageskifte Datterens Jord, naar han fandt det fordeelagtigt for hende[2]). — Om Enkens Forhold til Børnene ere Skaanske Lovs Bestemmelser overeenstemmende med de Sjællandske. Den af Faderen udøvede Myndighed gaaer ved hans Død over til Moderen, men med den betydelige Jndskrænkning, at Børnenes næste Frænder skulle føre Tilsyn med at hun ikke forøder deres Gods og, skeer dette, skal Godset tages fra hende og overgives til de fødte Værger; Børnenes Jord maa hun ikke afhænde, selv ikke med Værgens Samtykke[3]).

Det er ovenfor bemærket, at de udskiftede Børn beholdt deres Arveret efter Forældrene og de i Fællig med disse forblevne Sødskende, kun at de heller ikke efter Sjællandsk Lov kunde gjøre denne Ret gjældende, naar nogen af disse Sødskende døde i Faderens Levetid (s. § 72). Efter Faderens eller Moderens Død maatte for de udskiftede Børns Skyld den Afdødes Lod i Fællesmassen udfindes, for at blive

---

[1]) Sk. L. I. 17 (s. § 72), A. S. I. 10 . . . »nec de bonis maternis quicquam, filium post mortem matris contingentibus, contra voluntatem filii retenturus«.

[2]) Sk. L. III. 1. »Dør mothær bornæ, tha ma æi fathær afhændæ børnæ sinnæ møthrinis iorth utæn han take iorth igen til fulz, utæn sua mikin lot sum han myndær æftær kunu sinæ«. A. S. III. 1 . . . . »nisi forte per patrem ad utilitatem filie terra sua in alteram commutetur«.

[3]) Sk. L. III. 14. »Frændær mughu æi taka børn fran mothær thera, e mæthen hun wil manløs wara oc sitiæ fore børnum sinum oc thera egn, æn tho sculu frændær til sæ at mothær forhægthar æi ægn børna sinna«. A. S. III. 5 V. S. L. II. 43; I. 13 »of hun havær sinæ børn i fælugh mæth sich tha ma hværkæn hun æliær hennæ verlænde hennæ børnæ æghn afhændæ mæth rætæ«. E. S. L. II. 44.

skiftet mellem alle paagjældende Børn, og i de Sjællandske Love skjelnes derfor stedse imellem, om der ere saadanne Udarvinger til, »som reise den Dødes Hovedlod«, eller ikke; paa dette Retsomraade var det nemlig paa Grund af de myndige Sønners og de gifte Døttres Ret til at forlange deres Lodder, ikke noget sjeldent Tilfælde, at enkelte Børn vare udskiftede allerede i begge Forældrenes Levetid. J modsat Fald blev Fællesmassen, naar Skifte foretoges, deelt mellem den Længstlevende og Børnene efter Hovedlodder[1]). Paa eet Sted i V. S. L., I. 7, hvor der i Modstrid med alle øvrige Steder i samme Lovbog siges, at naar der ikke ere Udarvinger, tage Børnene Faderens Hovedlod uden Moderens Deeltagelse, er der udentvivl en Urigtighed i Haandskrifterne, idet enten Negationen maa gaae ud eller der mangler Noget, saa at begge Tilfælde, om der er Udarvinger til eller ikke, have været omtalte, som i det følgende Kapitel. Dette vilde ogsaa stemme med selve Stedets Sammenhæng, idet der forudsættes, at der var saavel udskiftede som i Fælliget med Moderen forblevne Børn, af hvilke der senere døer noget, hvortil den Bemærkning er knyttet, at der ved den Moderen nu tilfaldende Arv indtræder Arvebed i Henseende til alt Løsøre, som Børnene tidligere, ogsaa efter Faderen, have arvet[2]).

---

[1]) V. S. L. I 3. »Æn dør father oc livær mothær oc børn mæth hænnæ oc ær æi utarvæ til, tha ris æi thæs døthæ hovæthlot, æn fruæn oc hænnæ sun takæ ful lot . . . . foruthæn fathærns iorth oc møthrens ællær nocræ the iorthe, thær han havær arf . . . ., for thæt at hun mûndær æi manszens egn«; 6 (§ 3), 8 ». . oc ær ængæ utarf til thær fathærns lot resæ . . . Æn of thæt ær sua at nokær man resær fæthærns lot oc ærf the. dottær nokær arf i fælugh til mothær oc arvær hun sithæn en arf uppæ then arf, tha bitær then arf alle theræ arvæ til hovæthlot . .«; E. S. L. I. 6, 13.

[2]) V. S. L. I. 7 (Arveb. 45). »Dør mannæn oc livær frughæn oc havær han børn vith hænnæ oc ær ey utarf til, the thær thessæ døthæ lot resæ, tha takær thet hans børn oc frughæn takær thær ækki af. Æræ the sithæn i fælugh med hænnæ

Bestemmelserne om Stedforældres og Stedbørns Formueforhold ere i det Væsentlige overeenstemmende i Skaanske Lov og de Sjællandske Lovbøger, og der kom ved dette Forhold i Almindelighed de samme Regler til Anvendelse, som i Henseende til Svigerbørn. Naar nemlig Enkemand eller Enke, som havde Børn, indgik andet Ægteskab, kunde det bestemmes ved Overeenskomst, hvorledes Børnenes Formueforhold skulde være, paa samme Maade som med Svigerbørn, og med Hensyn til Enkens Børn havde deres fødte Værger i denne Henseende at varetage deres Tarv, og ialtfald skulde de tage deres Jord under deres Bestyrelse, hvorimod Børnene indtil deres 7de Aar skulde forblive hos Moderen og denne af Værgerne modtage ½ Mark aarlig i »Fosterløn«[1]). Mellem Ægtefællerne gjaldt de sædvanlige Regler, ogsaa i Henseende til Arvebed og Barnmynd; i Forhold til hine Stedbørn forholdtes der efter Overeenskomsten og Arvebed kom ikke til Anvendelse[2]). Naar derimod en saa-

. . . oc dør nokæt thæt barn, thær hun oc hennæ børn ærvæ i fælugh til them, hvat hællær thet ær i fælugh mæth hennæ ær tho utæn, tha bitær thæn arf . . . ollæ the arvæ, thær hennæ børn havær før arfd, the i fælugh sitæ mæth hennæ, hvat hældær thet ær theræ fæthræns ærft ær tho andræ munæ«.

[1]) Sk. L. III. 14 . . . »Wil mothær børna mannes, tha walda thæn børna egn ær næst ær wærn«; 15 »ær annæt barn spæt, tha ware thæt mæth mothær e til thæt ær siu wintræ gamalt, oc thæn barns egn gømær givi barns mothær hwart ar half marc fore fostærløn, utan sva rikær man se at han wil mær giva«. V. S. L. I. 1 § 12 . . . »far hun sithæn man i bo til them oc gøræ æi ænti theræ rætæ værlændæ ællær thæræ frændær, at the lægiæ them i fælegh ællær the mælæ foræ inen sex ukæ rum . . . tha gangæ them allæ til hovæthlotæ utæn iorth«; I. 2 (§ 6); II. 43. E. S. L. I. 4. S. o. § 72.

[2]) V. S. L. I. 2 (§ 10, 11) »Æn of thæt vorthær sua at . . fælæg var laght oc havær han børn, the ær fruænnæ æræ stiipbørn, ællær havær hun børn . . . oc æræ the børn i fælægh lagh mæth thæn man oc thæn fruæ oc arvæ the børn . . ., thau ær the williæ skilæs at, tha taki hvær sin arf . . oc skiftæ sithen theræ fælæg sum thæt lagthes, for thæt sæhiæ vi sua, at al the stiip-

dan Bestemmelse ikke blev truffen inden den lovlige Frist, indtraadte det sædvanlige udstrakte Fællesskab, der altid forudsattes i Tvivlstilfælde[1]), efter de almindelige Regler saaledes, at Fader eller Moder, Stedmoder eller Stedfader og hvert Barn af første saavel som af andet Ægteskab vare Deeltagere efter Hovedlodder[2]). Dette combinerede Fællesskab kunde naturligviis først regnes fra det andet Ægteskabs Indgaaelse, hvoraf det var en Følge, at alt under det første Ægteskab arvet Løsøre gik ind i den nye Fællesmasse, medens den tidligere Kjøbejord derimod blev behandlet som Særgods[3]). Arvebed kom til Anvendelse mellem dem alle indbyrdes, Barnmynd kun i Forhold til Konen

---

børn, ær i fælægh ærræ samæn, tha bitæ ængs theræ arf annærs til fælægh. Æn mannen oc fruæn, thot hvarn at the æræ i fælægh mæth them, tha standæ imællæ them ærwæ bitnægh oc mündæng».

[1]) V. S. L. I. 2 (§ 7, 8). »Æn scil them um, tha ær e then nærmer ær til rætæ hovætlotæ vil vitæ, æn hin ær gen mæler . . . .«. E. S. L. I. 23. Jvfr Sk. L. I. 26. A. S. I. 13.

[2]) Sk. L. I. 6. »Far thæn man kunæ ær børn hafir ok førær hanæ i garth mæth sæ ok mæth børnum ok lægs hænnæ fæ æi i fælægh ok dør bondæn sithæn, tha har kunæn æi meræ æn en hofothlot vithær hans børn . . . forutæn iorth sinæ, sua ær ok um bondæn foræ i garth mæth the kunu ær børn hafthi«, A. S. I. 4. V. S. L. I. 1, § 12. E. S. L. I. 4. »Bondæn thær frughæn fik hafthæ børn førræ æn han fik hænnæ ok forh swa i fælugh mæth . . . (s. § 72)) tha aghæ the allæ til hovæthlotæ at gangæ . . . ., frughæn ok mæth frughænnæ børn ok worther swa dagh ok iæmlinggæ i bo, tha gangæ ok the til hovæthlotæ«; 24.

[3]) V. S. L. I. 1, § 12. »Æn um sua vorthær at thæn man, ær the børn havær vith thæn kunæ ær døth ær, haver the nocræ the arvæ ærft . . . ællær hans børn havæ nocræ the arvæ . . . oc takær han sic sithæn athelkunæ . . ., tha væræ thæt alt theræ imællæn til hovædlota forutæn iorth. Sua ær oc aftær i gen of kunæ havær nokæt barn i fælægh mæth sic sithæn hænnæ bonde dø . . . .«; 15 (s. o. § 65). E. S. L. I. 12 . . . . æn takær han sithæn annæn frughæ, tha hørær hænnæ ikke af the kopæjorth thær førræ wærth fangæn æn hun fik bondæn ok æy hænnæ børn.«

og de med hende avlede Børn[1]). Døde et Barn i Fællig med Faderen, kunde heller ikke Halvsødskende, enten de vare i eller udenfor Fælliget, forlange nogen Arv[2]). Den længstlevende Ægtefælle kunde fortsætte Fællesskabet ogsaa med Børnene af forskjellige Kuld, saavel egne som Stedbørn, og, naar der skulde skiftes og alle Børnene vare i Fælliget, skete dette simpelthen efter Hovedlodder; var der udskiftede Børn eller ikke i Fælliget optagne Stedbørn til, maatte, ligesom det ovenfor er anført, den Afdødes Lod udfindes til Deling mellem alle dens Børn. Men efter Skaansk Lov var der i denne Henseende en Forskjel mellem Mandens og Konens Børn og kun de første havde denne Ret til Faderens Lod ligeoverfor Moderen eller Stedmoderen, hvorimod Konens Børn ikke kunde forlange hendes Lod, dersom Faderen eller Stedfaderen overlevede hende. Dette var da ligeledes en Fortrinsret for Manden, som maaskee stod i Forbindelse med Barnmynds Virkninger. Dog siger Anders Sunesen allerede, at denne Ulighed ikke længer var gjældende, saa at heller ikke Mandens Børn kunde fordre hans Lod udlagt til Skifte mellem dem. Derefter arvede altsaa i saadanne Tilfælde den Førstafdødes Børn kun i dennes Særgods[3]). — Efter den Længstlevendes Død kunde

---

[1]) V. S. L. I. 1 § 20, 21 »Æn of sua vorthær at fathærs børn, the i fælæg æræ mæth hanum oc mæth hænne . . . ., ærvæ the nokær arf ællær han ærvær oc arf oc ærvær hun sithen en arf ællær hænnæ børn, the ær hans stiipbørn æræ, ofnæ then, tha bithær hænnæ arf hans arf oc allæ hans børnæ arf . . ; sua scal um allæ the arvæ faræ . . ., for uthæn of hænnæ børn, ær hans æræ stiipbørn, at the ærvæ nokræ arvæ, oc far han barn vit theræ mothær, tha mündær han æki mæth thet barn inæn stiipbørn arvæ«.

[2]) V. S L. I. 1, § 16, 17. E. S. L. I 5, 13. Jvfr. § 72.

[3]) Sk L. I. 21. »Dør bondæ ok ær utarfæ til sua at bondæns ær barn ok kunu hans stypbarn ællær i fælaghe ællær utæn, tha resær thæt thæm døthæ lot allum hans børnum til skiftis, æn sua ær æi a kuinnæ half«. A. S. I. 11 . . »Post viri obitum uxore relicta relictisque filiis, quibusdam communibus quibusdam pre-

Fællesskabet endnu fortsættes mellem Børnene, skjøndt de tildeels kun vare Halvsødskende; ved Skiftet kom det igjen an paa, om de alle vare i Fælliget eller om der var Udarvinger til, da i dette Tilfælde deres Faders eller Moders Lod maatte udfindes og tillige med Særgodset deles mellem alle dens Børn[1]). Anders Sunesen omtaler en Forskjel, som efter den tidligere Ret fandt Sted efter Moderens Død mellem hendes Børn af første og andet Kuld, uden at han dog angiver, hvori den bestod, og dertil hentydes der ogsaa i Skaanske Lov, naar denne udtrykkelig fremhæver, at alle Moderens Børn have lige Ret[2]). Rimeligviis stod denne Forskjel i Sammenhæng med den anden ovenfor anførte mellem Mandens og Konens Børn, som derved paa en vis Maade skulde udjævnes.

Da efter Jydske Lov Børnene ikke vare lodberettigede i Forældrenes Bo, kunde der efter Faderens eller Moderens Død ikke være Tale om et fortsat Fællesskab, som efter de andre Provindsiallove, men kun om det faktiske Forhold, at Skiftet blev udsat og den Længstlevende blev hensiddende

---

vignis uxoris, non est defuncto portio de bonis communibus facienda, que uxori penitus auferatur, et solis filiis relinquatur», jvfr. Ancher II. 382. Rosenvinge i Not

[1]) Sk. L. I. 24. «Alt thæt ær mothær far ok møthrini hetær, take al børn æftir hanæ bæthe førræ kul ok æftre sua marghæ sum the æræ, bathe køpæ iorth oc bolfæ» A. S I. 12 «Iniqua differentia anteriorum et posteriorum sublata, ad defuncte matris hereditatem in omnibus tam mobilibus quam immobilibus dividendam eque admittuntur filii priores ex maritis prioribus et posteriores ex marito novissimo suscitati».

[2]) Sk. L. I. 19, 27. «Æræ the syzkini ok æi samfæthre oc æi sammøthre, ok skil thæm um skiftæ, thaghær skiftæ skal, hvat fæthrini ær ok hvat møthrini . . .»; III. 11 «Syzskini mughu c mæthæn the lifæ kallæ hvært annæt til iafnæthæ ok til ræt skiftæ . . .». A. S. I. 11 «Partem facit defuncto vitrico vel noverce relietus prevignus vel previgna, in communione cum filiis et filiabus persone mortue ipsis tantummodo relinquendam» (Rosenvinge Not. 9, 13); I. 13, III 3. — V. S. L. I. 17, 18. (Arveb. 55, 56). E. S. L. I. 18, 19; 40—42; 48.

med Børnene i uskiftet Bo. Retten dertil fulgte for Faderens Vedkommende ligefrem af hans Myndighed, og hans Dispositionsfrihed over det forhenværende Fællesgods blev uforandret, hvorimod han ikke maatte afhænde Børnenes Jord, men de myndige Sønner kunde forlange deres mødrene Arv, Døttrene i Almindelighed kun naar de bleve gifte; med de øvrige Børn kunde Forholdet fortsættes, uagtet enkelte af deres Sødskende vare saaledes udskiftede[1]). Med Hensyn til Moderen har Jydske Lov i det Væsentlige med de andre Provindsiallove overeenstemmende Bestemmelser, dog skal Jorden strax komme under Værgernes Bestyrelse, men Moderen faaer Jndtægterne til fri Benyttelse. Naar hun indgik nyt Ægteskab, skulde Børnene, som i Skaane, forblive hos hende indtil deres 7de Aar, og Værgerne skulde give hende Kostpenge, men der forudsættes, at Skifte foretages, hvorved hun er berettiget til af Fællesgodset at tage Erstatning, dersom hun havde solgt Noget af sin egen Jord til fælles Nytte[2]). Vare Børnene myndige, beroede det paa dem og Moderen, om de vilde skifte, men skete dette ikke og Stedfaderen kom med sit Gods ind til dem, havde han kun Ret til det, han havde indført, og Konens Lod; skulde der senere skiftes, kunde Stedbørnene ved Kjønseed udlægge, hvad han havde indbragt, og den Moderen tilfaldende Lod kom ind i hendes Fællig med ham[3]). — Men ved udtrykkelig Overeenskomst,

---

[1]) J. L. I. 6 . . . of han skiftær with sinæ eghæn børn thær the faræ fra hanum . . .»; 7. »Sitæ sunær mæth theræ fathær, sithæn thæræ mothær ær døth, oc æræ til aldærs kumæn femtan wintær, tha ma fathær æi halde them of the wilæ fra hanum fare mæth thære møthærn. æn dottær ma ængi lundæ sighæ sic af fathær villiæ, fyrræ æn han givær hænnæ annen wæriæ»; 9 ». . Der barn oc ær mothær fyrra døth, hwat hældær skift fra fathær æt æi». 30 . . »Hwærki fathær æth aldefathær ma afhændæ børn iorth thær mothær ær døth».

[2]) J. L. I. 29.

[3]) J. L. I 20 »Qwænæs man i ænki bo, thær æi havær sialf ho-

der forkyndtes til Thinge, kunde et Fællesskab stiftes saaledes, at det uskiftede Fællesbo og det af Stedmoderen eller Stedfaderen indbragte Gods dannede en Fællesmasse, hvorved iøvrigt i Almindelighed de samme Regler kom til Anvendelse, som ved det i Skaane og Sjælland lovligen indtrædende Fællesskab[1]). J den senere Praxis antog man, at der indtraadte et »stiltiende« Fællesskab af sig selv, naar der ikke var truffen nogen anden udtrykkelig Bestemmelse, ligesom det skete efter Skaansk og Sjællandsk Ret; dette synes at være foranlediget ved en Misforstaaelse af J. L. I. 20[2]).

Efter den gamle Slesvigske Stadsret, hvormed den Flensborgske er overeenstemmende, kunde Børnene altid forlange

væthlot, havær hun børn oc war han æi lagh i fælægh æth liusd a thingi, then timæ the skulæ skiftæ, tha skulæ børn vitæ mæth næfnd i kyn huræ mykæt theræ styupfathær førthæ in oc swa mykæt takæ han fyrst ut oc sithen skiftæs boskap swa them imællæ sum the war i fælægh fyrræ æn han war theræ styupfathær oc fangæ ækki meræ æn sin kunæ lot«. Jvfr. Ancher II. 361, 364.

1) J. L. I. 6 »En havær bonde barn thær ær husfrøs stypbarn oc ær thet lagh i fælik mæth them, have the køpt nokær iord sithen theræ fælægh war laght, dør annæn thære sithen tha skiftes thæræ køpæiord oc sum boskap. Tho of styupmothær dør fyrræ, tha then køpe iorth thær fathær fenger thessæ lundæ mæth sine børn, thær i fælægh war mæth hanum, haldæ e fathær mæth han lyvær, sithen skiftes thet i mellæ hans børn, hur manghæ collæ sum han havær . . ., æn dør fathær fyrræ oc ær styupmothær oc styupbørn æftær, tha takær stiupbarn fyrst af køpæ iord e æfter at thet war i fælægh oc sithen allæ hans arving halft with husfrø«; II, 20; 30 »Styupfathær ma æi wæræ styupsunær væriæ utæn of næstæ frændær williæ, æn tho skal han antigh takæ thæm i fælægh æth til wirdæpæning.

2) Th. D. 54 (d. 27) »Item tacita communitas est, si mortuo viro mulier cum pueris residet et, ipsorum patrimonio placito per cognatos non promulgato, virum receperit legitimum, tunc omnes sunt in tacita communitate, et idem est si mortua muliere vir uxorem receperit . . . . extunc ipse et ipsa et pueri viri et pueri mulieris inventa sunt in una tacita communitate bonorum mobilium«. Jvfr. Bisk. Knuds Gl. til I. 20. Güterr. d. Eheg. § 44.

deres fædrene Arv af Moderen, deres mødrene Arv derimod kun naar Faderen indgik andet Ægteskab[1]). Kjøbenhavns Stadsret af 1294 bestemte, at efter Faderens Død skulde Raadet taxere Børnegodset og føre Tilsyn med, at Moderen ikke afhændede det; denne Forskrift gik over i Christoffer af Baierns Stadsret og er næsten uforandret ogtagen i Christian d. 4des Recesser. Efter Kong Hans's almindelige Stadsret skulde Enken beholde Børnegodset under sit Værgemaal under næste Frænders Tilsyn, men, naar hun vilde gifte sig igjen, skulde der først skiftes og dette skulde ligeledes skee, naar Faderen indgik nyt Ægteskab[2]).

§ 74.
Uægte Børn.

Saavel af den almindelige Historie og navnlig af hvad denne indeholder om Kongernes uægte Sønner, som af de ældre nordiske Love fremgaaer det, at uægte Børns Stilling, idetmindste naar der ikke var Børn af et paa formelig Maade sluttet Ægteskab til (Athælkunæbørn), ikke var i den ældre Tid meget forskjellig fra disses. Især var dette Tilfældet med de i et Concubinat avlede Børn (Sløkæfrithbørn, Frillebørn), idet der hengik en længere Tid, førend den geistlige Rets Forskrifter om en saadan Forbindelses Utilstedelighed fandt almindelig Indgang og bleve erkjendte ogsaa af den verdslige Lovgivning. Navnlig sees det af den Islandske Graagaas og de ældre norske Love, at uægte Børn efterhaanden fik udvidede Rettigheder i Faderens Slægt, ikke alene i Henseende til Forsørgelsen, men ogsaa med Hensyn til Arveretten og Drabsbøder, naar ingen af de nærmeste Slægtninge, ægte Børn, Forældre eller Sødskende, var til[3]). At noget Lignende ogsaa har været gjældende i de

---

[1]) Sl. St. R. 7, 9. Flendsb. 1, 2.
[2]) Kjøbh. St. R. 1294, c 88. Christ. B. V. 28. Kg. Hans alm. St. R. 48—50. Chr. IV. Rec. 1615 c. 23. st. Rec. II. 16
[3]) Grg Festath. 45; Vigsl. 71. Frost L. VIII. 8, X. 47. Gul. L.

danske Provindser, kan sluttes af Sunesen, som anfører, at en Slegfredsøn i ældre Tid kunde bevise Paterniteten ved Jernbyrd, hvilket Middel ogsaa efter Graagaas kunde anvendes i saadanne Sager, ligesom det endnu forekommer i den norske Historie i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede, da Hagen Hagensens Moder paa denne Maade skaffede ham Thronen. Men Sunesen bemærker tillige, at man senere havde fundet det ubilligt, at Nogen imod sin Villie kunde udlægges som Fader til et uægte Barn, hvorfor det blev anordnet, at det aldeles skulde beroe paa Faderen, om han vilde vedkjende sig Barnet. Et Spor af den ældre Regel findes endnu i Jydske Lov, som udtrykkelig fremhæver, at Ingen kan paatvinge Nogen et Barn, han ikke selv vedkjender sig[1]). Efter Provindsiallovene var det en almindelig Regel, at uden en saadan Vedkjendelse henregnedes uægte Børn i ingen Henseende til Faderens Slægt, hvorimod de i Forhold til Moderen og mødrene Frænder indtoge samme Stilling som et ægte Barn[2]). Naar Faderen vilde vedkjende

---

104. Jvfr. Finsen i Ann. f. nord. Oldk. 1849 S. 285, 295. Nordstrøm II. 9, 64. 198. Giessing i anf. Ann. 1862 S. 298.

[1]) And. Sun. III. 7 »Diversis temporibus a diversis regibus diversa sunt iura prodita super concubinarum filiis, quibus ad incerti patris hereditatem conditionibus vocarentur. Exegit quandoque iuris censura, ut talis filius patrem sibi per candentis ferri iudicium declararet. Sed iniquum visum est processu temporis, ut talis filii pater invitus quispiam constitueretur, unde constitutum est, ut naturalis filii pater non nisi voluntarius haberetur«. J. L. I. 22 »Oc engi man ma gøræ then man barn thær sik gørthæ æi sialf barn«. Jvfr. Ancher II. 208.

[2]) Sk. L. III. 16 Sl. Æftir mothær sin oc æftir hænnæ børn tha take the arf fullan oc allan, hwat the æræ hældær thingliusd ællær æi«; 17, 15 »Havir man sløkafritha barn or ær thæt æi thingliust, tha scal han æi taka arf æftir thæt, um thæt dør før æn ham, oc æi taki bøtær foret, um dræpit warthær, oc æi bøta for thæs gerningæ«; XIII, 7 »Hafir man skløkefrithu dotær the æi ær thingliusd ok takær hun man innæn lænd, tha ma fathær æi æftir faræ ok andra fæthrinis frændær, num the næstæ nithia ofna møthrinis halfa æræ«. V. S. L. II. 44, 45 (hvor der mang-

sig Barnet og optage det i sin Æt, maatte dette skee til Thinge eller, som der siges i V. S. L., for Kongen. Denne Thinglysnings Virkninger vare i Henseende til Barnets Rettigheder og navnlig dets Arveret forskjellige efter Omstændighederne, og det kom især an paa, deels om der var ægte Børn til eller ikke, deels om Faderen i Forbindelse med Thinglysningen tilskjødede eller gav Barnet Noget i Hænde eller om dette ikke skete. En Sammenligning af Provindsiallovene viser at der i denne Henseende, vel især i Valdemarernes Lovgivningstid, var indtraadt Forandringer, og Anders Sunesen skjelner udtrykkelig mellem den ældre og nyere Ret, dog ere ogsaa de af ham anførte nyere Regler, idetmindste for største Delen, allerede ogtagne i Skaanske Lov[1]). Efter den ældre Ret kunde Barnet uagtet Thinglysningen i intet Tilfælde forlange Noget efter Faderens Død, men det var alene berettiget til at beholde, hvad Faderen virkelig havde givet og overleveret Barnet, men det var dog arveberettiget efter Sødskende og andre Fædrenefrænder ligesom ægte Barn, uden Hensyn til hvor meget eller lidet der var givet, naar det kun var i Besiddelse af Noget deraf ved Faderens Død. (Sk. L. III. 16; A. S. v. nec prodesset — habiturus). I Skaanske Lov omtales der vel paa dette Sted kun det Tilfælde, at der ogsaa var ægte Børn til, enten paa Thinglysningstiden eller dog ved Faderens Død (III. 17), men om endog Faderen ikke havde ægte Børn, synes det thinglyste Barn dog ikke at have været arveberettiget efter Faderen; Sunesen skjelner mellem de to Tilfælde kun ved at omtale den nyere Ret. Denne synes

---

ler »æy« mellem »a han« og »at takæ«). E. S. V. 37. J. L. I. 22 »æn havær han sløkæfrith barn oc lius thet æi a thingi, warthær thæt dræpæt tha takæ mothærns frændær oc æi fathær, æn warthær thet stradøth ærvær mothær oc æi fathær ældær mothærns frændær of mothær ær døth«; II. 20.

[1]) Jvfr. Ancher II. 309. Normann diss de legitimatione, Havn. 1823. Rosenvinge Indl. til E. S L. XXXI. Retshist. § 94.

for det Tilfælde, at der var ægte Børn paa Thinglysningstiden, ikke at have forandret noget i Forhold til disse, men Thinglysningen i Forbindelse med Skjødning eller Gave havde nu den Virkning, at Barnet, dersom der ikke var ægte Børn, kunde ved Faderens Død fordre, hvad denne havde tilskødet det, enten det var hele Formuen eller en bestemt Gave, uden Hensyn til om det havde Noget af Gaven i Besiddelse. Ligeoverfor ægte Børn derimod kunde det thinglyste Barn, naar Faderen overhovedet havde givet og overleveret det Noget, ogsaa efter den nyere Ret ikke forlange mere; var dette ikke Tilfældet og Faderen havde tilskjødet Barnet Alt efter sig, var det berettiget til halv Lod imod ægte Børn, dersom disse først vare fødte efter Thinglysningen. Det kunde derfor være af Vigtighed for Barnet i Tvivlstilfælde at føre Beviis for, at det ikke havde modtaget Noget i Faderens Levetid (Sk. L. III. 20; A. S. novum jus .... quam filia legitima obtinebit). Efter dets samfædre Sødskende var det i begge Tilfælde arveberettiget[1].

---

[1]) Sk. L. III. 16 »Havir man bathe atholkunu børn oc sløkifrithu børn oc wil han giva sinum sløkifrithu børnum nokot, tha fare han a thing oc liusæ at the æræ hans børn oc givæ thæt han wil, iorth scøtæ han oc bolfæ liusæn fore thingmannum oc sæle thæm thæt i hændær at sæ livande, tha kalli ækki til hanum døthen oc æftir fathær døthæn tha fa the æi annur arf æn thæt han gaf thæm sæ livandæ, æn æftir syzskini sinu tha take the æm mikit sum atholkunu børn, um the fingu hint thær thera fathær gaf thæm at sæ livande oc æi ællær« . . .; 20. »Havir man sløkæfrithæ børn oc wil han givæ thæm alt æftir sic, tha fare han a thing oc liusæ thæt oc scøtæ thæm, sithan taki the alt æftir han, hvat hældær the æra innæn lathurs ællær utan. Far han sithan atholkunubørn ær han liusdi thæt, tha fa sløkifrith børn æi mer æn halvan lot withær atholkunu børn. Sæl fathær sløkæfritha børn nokot i hændær utan lathurs swa litit sum thæt ær, tha far thæt æi mer æftir fathær døthæn. Havir han æi atholkunu barn, tha takær thæt alt æftir han . . ., e scal han scøtæ oc liusæ ofna thingi thæt han wil giva sinu sløkafrithu børn ællær wæt thæt alsiki æi tho at

Efter de anførte Steder er det utvivlsomt, at den blotte Thinglysning uden nogen Skjødning eller Gave ikke havde nogen Arveret efter Faderen til Følge, selv naar der ikke var ægte Børn (Sk. L. III. 20 »Havir han — alsiki«; A. S. »professionis, scotationis vel alterius donationis sollemnitas«.). I Forhold lil Stedmoderen kom det an paa, naar flere uægte Børn vare thinglyste, om det var skeet før eller efter Ægteskabets Indgaaelse, idet de i første Tilfælde fik Hovedlodder ligesom ægte Børn, i det sidste det halve Bo[1]). — Iøvrigt havde Thinglysningen for Faderen de samme Rettig-

---

han gør thæt i sot ofna døtha daghi sinum. Thagar sløkæfrith børn ær sua thingliust ok sua vithær fæthrini kummit . ., tha takær thæt fullæn lot æftir sit syzkini um thæt skal ærfæ thæt«. A. S. III. 7 . .*. . »Novum ius, quod nunc obtinet, hoc solum exigit, ut in iure tantum per patrem professionis, scotationis vel alterius donationis sollempnitas celebretur. Et quamvis nihil possideat de paterna largitione mortis tempore, in ius succedet naturalis filius, si solus in gradu fuerit, universum. Si vero legitimi secum in gradu fuerint, illud solum, quod mortis tempore de paterna collocatione possidet, obtinebit. Si vero filius naturalis diffiteatur, se collocationem patriam recepisse in sacris patris et familia usque ad patris obitum constitutus, ne a maiori hereditaria portione per collationem modicam excludatur, duobus testibus probans suam negationem et XII iuramentalibus. At si nihil possideat, quamvis pater, quando legitimorum spem non habuerit filiorum, ei scotaverit universa, suscitatis postea legitimis, duplo minorem partem quam legitimus . . . obtinebit«. V. S. L. II. 44—46.

[1]) And. Sun. III. 7 »Non idcirco minus post mortem mariti bonorum omnium . . uxori sine liberis derelicte medietas attinebit, quod maritus tandem post cohabitationem habitam cum uxore legitima confessus fuerit, se habere filios naturales, qui tamen, si . . professionem patriam probare voluerint contractas nupcias precessisse, audiendi sunt, ut inter novercam et ipsos hereditas pro virilibus portionibus dividatur«. S. det tilsvarende Stykke i det Rantzovske Hdskr af Sk. L. hos Ancher Lovhist. I. 614, jvfr. sml. Skr. I. 81, II. 213. Thorsen Sk. L. 112.

heder til Følge, som han havde i Henseende til et ægte Barn, navnlig med Hensyn til Arveret og til Bøder[1]). — Disse nyere Regler, som ogsaa findes i Valdemars Sjællandske Lov, ere i Eriks Sjællandske Lov udvidede saaledes at Barnets Rettigheder ere de samme i Forhold til de allerede paa Thinglysningstiden tilværende ægte Børn, som efter hine Love i Forhold til de senere fødte. Ogsaa i Eriks Lovbog skjelnes der mellem de to Tilfælde, om Faderen i Forbindelse med Thinglysningen tilskjøder det uægte Barn Noget efter sig, hvilket da ikke maa være mere end halv Lod imod et ægte Barn, eller om han uden saadan Skjødning ved Thinglysning optager Barnet i sin Slægt (»til fult frænsumæ«) og giver det Noget, i hvilket Tilfælde Barnet kun beholder det Givne og ikke arver efter Faderen. Derimod er denne Lov deri mindre gunstig for det thinglyste Barn, at det kun i det første Tilfælde, hvor Barnet formedelst en saadan Skjødning har arvet efter Faderen, ogsaa har Arveret efter Sødskende. Det Tilfælde, at der ingen ægte Børn ere, omtales ikke[2]). — Efter Jydske Lov er den ved Thinglysning

---

[1]) Sk. L. III. 18, XIII. 7. (s. S. 382 Not. 2). A. S. III. 7. »Patrem vero ut quispiam se fateatur, naturalis potest persuadere ratio pietatis et spes in bonis filiis succedendi, nature turbato ordine si fortassis patrem preveniat moriendo, ad hereditatem ipsius nullatenus admittendum, nisi legitime se prius patrem fuerit protestatus«.

[2]) E. S. L. I. 16 »Worthær thæt swa at bondæn havær fløkæfrithæ søn ok wil hanum til arfs haldæ, tha skal han til things faræ ok lyusæ hanum thæræ til søn en havær han iorth, tha skal han hanum thæræ skøtæ, oc tho æy meræ æn half lot with hans athætkonæ søn.., Wil ok han ællær thæm givæ ok liusær thæm til fult frænsumæ, tha havæ thæt thær the havæ fangæt ok takæ ængin arf meræ, hværkæn æftær hanum ok æy æftær hans børn. Æn skøtær fathær hanum ok takær han arf æftær hanum, tha ærvær han sithæn, thær han havær ærfd sin fathær, al sin suskæn æm fult som en ful brothær«; 17 Sl. »Ængin arf takæ the førræ æftær thæræ brothær, førræ æn the havæ thæræ fathær ærfd«. — Med Larsen I. 1. S. 398 at indskyde »æy« foran »til fult frænsumæ« er imod alle Haandskrifter og synes ikke nødvendigt.

skete Optagelse i Slægten (»i Kuld og Kjøn«) uden nogen Skjødning tilstrækkelig til at gjøre Barnet berettiget til en halv Arvelod i Forhold til ægte Børn, hvorimod det, i Overeenstemmelse med de andre Love, naar Faderen enten strax giver det Noget eller skøder Noget efter sig som Dødsgave, kun har Ret til at beholde eller fordre denne Gave. Hiin udstrakte Virkning af den simple Thinglysning findes ogsaa allerede i den gamle Slesvigske Stadsret og derefter i den Flensborgske. Var der ingen ægte Børn til, havde det thinglyste Barn i alle Tilfælde fuldkommen Arveret og efter sine Sødskende arvede det lige med ægte Børn, med mindre Faderen udtrykkelig havde erklæret, at Barnet ikke skulde have mere end han havde givet det[1]). Disse Regler fulgtes ogsaa i den senere Praxis og det foreligger klart, at der ikke skjelnedes, som man vel har antaget, mellem to Former, en simpel Thinglysning og en Lysning i Kjøn og Kuld, men at disse Udtryk brugtes iflæng, og at der kun gjordes Forskjel mellem de to Tilfælde, om Faderen havde affundet Barnet med en bestemt Livs- eller Døds-Gave for videre Arv eller om dette ikke var skeet, i hvilket sidste Tilfælde Barnet blev arveberettiget, hvorimod det

[1]) J. L. I. 21 »Sløkæfrith barn skal fathær til things føræ oc lius at thæt ær hans barn oc skøtæ thet hwat sum han wil thet givæ oc swa mykit sum skøt varthær thæt halder barn oc æi meræ. Æn lius han thet i koll oc i kyn oc skøtær ækki, tha takær thæt half lot wither adthælkunæ barn. Æn ær adthælkunæ børn æi til tha takær sløkæfrith fathærs arf. Tha ærvær han æftær syskin ianft with adthælkunæ børn, utæn of fathær for mælt a thingi swa at han skuldæ ørvæs at thet fathær saldæ hanum i hændær oc fangæ æi meræ oc takæ ækki æftær syskæn«. Gl. Slesv. St. R. 67. »Filius putativus a patre cognitus par erit in hereditate sorori legitime. In aliis vero hereditatibus equaliter cum ceteris recipiat«. Flensb. St. R. 13 »Kennæ syn, thær fathær tok i kyn a thing, han scal takæ likæ lot i fæthærn arf with hans athælkunæ systær. En i allæ andræ arf takæ han likæ lot swo sum andræ arving«.

iøvrigt ved enhver Thinglysning kom i samme Stilling som ægte Børn[1]).

Ligesom Anders Sunesen oversætter Slegfredbørn ved filii concubinarii, saaledes bruges dette Udtryk ogsaa i den gamle latinske Oversættelse af Jydske Lov og vistnok var dette den sædvanlige Betydning af »Sløkæfrithbørn«, men Thinglysning var ikke indskrænket til dette Slags uægte Børn. Det eneste Lovsted derom er J. L. I. 25, hvor der siges, at Horebørn ikke ved Thinglysning kunne blive arveberettigede og aldrig kunne forlange mere, end Faderen har givet dem i levende Live[2]). Ved Horebørn er her, som allerede bemærket (s. § 63), at forstaae de med en Andens Hustru avlede Børn, idet Manden efter de da gjældende Regler ikke begik Hoer med en ugift Qvinde. I Skaanske og Valdemars Sjællandske Lov omtales det Tilfælde, at en Mand thinglyser det Barn, han har avlet med sin Trælqvinde og senere frigivet[3]).

Ogsaa i Henseende til Legitimation ved paafølgende Ægteskab fremgaaer det af Provindsiallovbøgerne, at der omtrent paa samme Tid som med Thinglysningen er indtraadt Forandringer. Medens nemlig Skaanske Lov og Valdemars Sjællandske Lov slet ikke erkjende denne Legitimationsmaade, tillægger Eriks Sjællandske Lov den

[1]) Rosenvinge gl. D. II. 31. Schlesw. Recht u Gerichtsverf. 20 og de der anf. Steder. Jvfr. Ancher II. 215 og Schlegel i Not. Blüting Erbgangsrecht c. 5. Rosenvinge Retshist. I. 176. Larsen I. 1, S. 398.

[2]) »Horbørn takæ æftær fathær ækki tho at han lius oc skøtær alt thet han ma mæst, forutæn han saldæ them nokæt i hand fyrræ æn han døthæ«. Jvfr. Schegel til Ancher II. 221.

[3]) Sk. L. III. 19 »Havir man barn with huskunu sina oc ær æi frælsegivit oc æi thingliust, bøtæ æi mera for thæs gærninga æn fore annøthoct hiona«. V. S. L. III. 12 (S 58) »Æn varthær nokæt thet barn thær bondæn hafthæ fürræ frælsæ givæt oc varæ hin frælsæ man vighthær vith the annugthe cunæ ællær han hafthæ lyust thet a thingi sich til barns, tha takæ thet arvæn«. Jvfr. o. § 56.

Retsvirkning, men kun under den Forudsætning, at ingen af Barnets Forældre i Mellemtiden mellem Barnets Fødsel og deres Ægteskabs Indgaaelse har været gift med nogen anden. Jydske Lov derimod gaaer ogsaa her videre og erkjender denne Legitimation uden nogen Indskrænkning[1]). Senere blev den indført i Skaane ved den saakaldte Dalbyske Forordning[2]), ligesom den er optagen i Kong Hans's almindelige Stadsret Cap. 28.

At der i den ældre Tid ikke hvilede nogen Plet paa uægte Børn i Almindelighed paa Grund af deres Fødsel, kan ansees som utvivlsomt og følger af hvad ovenfor er anført om deres Stilling; dog var det vel ogsaa i denne Henseende af Vigtighed, at et saadant Barn i Tvivlstilfælde havde ført Beviis for Paterniten imod en bestemt udlagt Fader. Det kan derfor vistnok antages, at det var af betydelig Indflydelse ikke alene paa Forholdet til Faderen, men paa deres borgerlige Stilling overhovedet, at Retten til en saadan Beviisførelse bortfaldt, og at det staaer i Sammenhæng hermed, naar Jydske Lov paa det anførte Sted i Forbindelse med den Sætning, at der ikke kan paatvinges Nogen et Barn imod hans Villie, tillige siger, at Ingen maa

---

[1]) Sk. L. III. 17 »Aflar man børn i lønd withær kunu oc ær hun æi gift oc æi guulfæst, tha ær the æi atholkunu børn, tho at han far hana sithan mæth loghum«. A. S. III. 7 »Non prodesse hoc potest fillo naturali, sine memorate sollempnitatis interventu, quod ipsius pater putativus matrem suam duxerit in uxorem«. V. S. L. I. 45. E. S. L. I. 49 »Havær man sløkæfrith ok havær børn with ok wighær han sik with hænnæ tha gange the at athælkonæ børnnæ ræt. Æn kombær swa at han wighær sik with annæn frughæ sithæn the børn æræ aflæth ællær sløkæfrith wighær sik with annæn man, æn tho at the konæ dør, thær han havær sik wigh with, ællær hænnæ bondæ dør, thær sløkæfrith war, ok wil han sithæn latæ sik wighæ with thæn samæ konæ, tha gangæ thærræ børn til sløkæfrithæ børn ræt«. J. L. I. 25 »æn havær han sløkæfrith børn, thiggær theræ mothær sithæn, the børn æræ allæ adthelkunæ børn, tho at the ær fyrræ fød«. Jvfr. o. § 62.

[2]) Ancher Lovhist. I. 613.

»wrækæ« et af Faderen vedkjendt Barn[1]). At i den senere Tid uægte Børn i Almindelighed ikke vare pletfrie i den offentlige Mening og at dette i flere Retninger havde skadelig Indvirkning paa deres retlige og borgerlige Stilling, foreligger klart. Dette fremgaaer navnlig af ældre og nyere Gildeskraaer, hvor det næsten altid udtrykkelig anføres som Betingelse for at Nogen kan optages, at han er »ægte født«[2]), ligesom af de paa Grund af uægte Fødsel meddelte Opreisningsbreve og de i disse saavel, som ogsaa ved Thinglysningen brugte Formularer: »at gaae og staae i Lov og Tov og søge Lov og Gildehuus med gilde Mænd og gjæve«, eller »ingen at wrege eller affvise hinde til Gilde og Gestebud eller til anden Forsamling, det vere sig hvor det vere kand, mens skal aldelis derfor vere gild og gieff i alle Maader«[3]).

3die Capitel.

Værgemaal.

§ 75.
Personer.

Værgemaalet for dem, som ikke kunde være deres egne Værger, ansaaes og behandledes i den ældre Tid aldeles som et Familieanliggende, idet det stod i nær Forbindelse med de Rettigheder saavel som Forpligtelser, som tilkom eller

---

[1]) J. L. I. 22 »Hvæm sum fathær gør sik til barn thæn ma engi man wrækæ ..... (s. S. 382, Not. 1) utæn rætæ arving«. Jvfr. Ancher II. 210.

[2]) S. f. Ex. Skraaerne i Diplom. Flensborg. I. 450, 463 (1437), 742 (1497). Fynske Selsk. Aktst. 40 (1491), 49.

[3]) N. D. Mag. III. 60. Schlesw. Recht u Gerichtsv. 161, 166.

paahvilede Slægtningerne eller Ættens Medlemmer deels indbyrdes deels udadtil, og det var derfor saavel deres Ret som ogsaa deres Pligt at overtage et saadant Værgemaal. Ligesom nemlig Slægtforbindelsen paa den ene Side medførte for alle Medlemmer den almindelige Forpligtelse til gjensidigt Forsvar, saaledes havde de paa den anden Side at opretholde de hele Slægten tilkommende Rettigheder, dens Ære og Interesse overhovedet[1]). Skjøndt derfor i Almindelighed den nærmeste Slægtning var Værge, skulde han dog i vigtige Anliggender, saasom naar der var Spørgsmaal om Afhændelse af Jord eller om Giftermaal, raadføre sig med de andre Frænder, ligesom disse overhovedet havde et Tilsyn med Værgemaalets Bestyrelse[2]). — Det var da især umyndige Børn og Qvinder, der stode under Værgemaal. Myndighedsalderen sees i Tidens Løb at være rykket frem og, skjøndt den efter Provindsiallovene i Almindelighed indtraadte med det femtende Aar, er det dog ikke usandsynligt, at Umyndigheden forhen allerede endtes med det fjortende, hvortil der findes Spor deels hos Anders Sunesen, som nævner dette Aar, hvor Skaanske har det femtende, deels paa et Sted i Jydske Lov, hvor det siges, at der efter det fjortende Aar kunde forbrydes Bøder til Kongen og Biskoppen, skjøndt det femtende Aar allerede i Skaanske Lov og i Kirkelovene nævnes i samme Tilfælde. Hverken Skaanske eller Eriks Sjællandske Lov anfører nogen Undtagelse fra det 15de Aar som Myndighedsalder og navnlig erklærer den

---

[1]) Jvfr. o. § 60. Finsen i Ann. 1849 S. 325; 1850 S. 192. Nordstrøm II. 80, 90. Larsen I. 1. S. 401.

[2]) Sk. L. III. 13 »e tho swa mæth frændær rathæ at thæn ware withær værn ær værlæ wil oc æi hærlæ«. E. S. L. I. 46 »thot hwaræn mæth andræ frænder rath«; 47 „Æn hwa sum børnnæfæ takær hwat hældær brothær ællær annær man, tha skal bathæ thærræ fæthærnæs ok møthærnæs with wæræ, horæ han takær, thær børnæn takær«; Y. 5. J. L. I. 8 (s. § 60 Not. 1), 30 »mæth frændær rath«.

første udtrykkelig den Femtenaarige for myndig til at sælge Jord; derimod fordrer allerede Valdemars Sjællandske Lov det 18de Aar, for at en Søn kan optræde som Værge for sin Moder i et saadant Anliggende, og i Jydske Lov forudsættes til Afhændelse af Jord, ligesom til enkelte andre vigtige Forretninger, 18 Aars Alder[1]). Denne Alder blev ved den senere Praxis antaget som den almindelige Myndighedsalder og i Christian d. 4des Lovgivning fastsat som saadan, dog saaledes at der til hine vigtigere Handlinger nu krævedes 25 Aars Alder[2]). — At Qvinderne aldrig bleve myndige, var en almindelig Regel og selv Enken stod under Værge, skjøndt hun var mindre indskrænket og kun i vigtigere Anliggender bunden til hans Samtykke[3]). Dog blev der i den senere Praxis vel i enkelte Tilfælde indrømmet ogsaa et ugift Fruentimmer en Disposition over sit Gods, forsaavidt det ikke var Arvejord[4]).

---

[1]) Sk. L. III. 2 »Svenbarn ma æi sæliæ iorth sinæ ok æl andræ lund afhændæ før æn thæt ær fæmtan wintær gammælt«; III. 12 »tha ma æi han væræ hans wærlande oc æi sin ægin før æn han ær fæmtan wintræ gamæl oc æl før gøra gen kunings rættæ oc æi gen biscops«. Kirkel. 16. A. S. III. 1 »donec quartodecimum annum compleverit«. V. S. L. I. 13 »Æn of ænki ær sua at hun havær ey attan vintær gamæl sun« (jvfr. Arveb. 50 »femtan«). E. S. L. V. 33 »børn e the til aldærs æræ komnæ . . . thær fæmtan wintær gamæl ær«. J. L. I. 7 »til aldærs kumæn femtan wintær.« 36 »Svænbarn ma æi sælæ sin iorth oc æi andærlundæ afhændæ fyrræ æn han warthær attan wintær gamæl«; II. 50 »Æn ær hin thær til blothwitæ gørthæ æt hælghæbroth minnæ æn fiurghærtan wintær gamæl, bøtæ . . . æi with kunung oc æi with biskop«, II. 65. Jvfr. Ancher II. 231—34. Rosenvinge til And. Sun. l. c. Larsen 400.

[2]) Frdg. 1 Juli 1619, st. Rec. 2—7—1, 2—18.

[3]) Sk. L. III. 2« møbarn aldrigh før æn thæt ær mannæt«. J. L. I. 36. Gl. D. III. 312 »efterdi Jomfruer er altid under Værgemaal«. Om Enker s. o. § 71.

[4]) Gl. D. III. 41 »efterthi thet ingensteds udtrycheligen forbiudis udi Lougen, en Jomfru thet mue sette til en Underpant, som hun selfve kiøpt hafver«.

Da det var den almindelige Regel, at den nærmeste Frænde skulde være Værge, var Ordenen, hvorefter Slægtningerne kaldtes til Værgemaal, i Almindelighed den samme som med Hensyn til Arveretten, hvorved dog maa bemærkes, at denne sidste Ret ikke kan ansees som Grunden til Værgemaalet, hvorimod begge maae betragtes som correlate Følger af Slægtskabet og Familieforbindelsen[1]). Blandt lige nær Beslægtede gik, da kun Een skulde være Værge, Fædrenefrænder foran for Mødrenefrænder, derfor ogsaa samfædre Brødre fremfor sammødre, dernæst Ascendenter fremfor ligenær Beslægtede i Sidelinien, altsaa Bedstefaderen ogsaa paa Moderens Side fremfor Faderbroderen; endelig gav Alderen Fortrinet[2]), Det kan ikke antages, at der med Hensyn til Værgemaalet var sat en særegen Grændse for Slægtskabet og at de i Lovbøgerne indeholdte specielle Angivelser ere at ansee som udtømmende, snarere kom vistnok de almindelige Regler, navnlig de for Arveretten gjældende, til Anvendelse ogsaa ved dette Forhold og i Jydske Lov tilføies der udtrykkelig en almindelig dertil sigtende Regel[3]).

---

[1]) J. L. I. 7 »tha skal then wæræ wæriæ thær næst ær i biyrth«. Jvfr. Grg. Arfath. 9. And. Sunesen III. 4. »ut onus senciat in defensione, quem emolumentum respiceret post mortem inpuberis in successione«.

[2]) Sk. L. III. 13 »ær bathæ til fathær fathær oc mothær fathær ællær andre fæthrinis frændær oc møthrinis frænder alle æm ner, tha ware the næst at wæriæ børn a fæthrini half æra. Ær mothær fathær til, tha ær han nærmer æn father brothær«. E. S. L. I. 45 ». . brothær . . . ær the sambrøthær, tha takæ thæn thær ælst ær. Æn ære the half brøthær . . thæn thær ælst ær a fæthærnes wagh . . ., ær æy brothær til, . . fathær fathær . . . mothær fathær . . . mothærbrothær; ok e hwaræ sum the æræ bathæ æm nær . . . tha ær fæthærnæs frændær nærmer wæriændæ at væræ. Æn ær hin half (d. e. Side, s. Rosenvinge S. 348) man nærmer thær møthærnæs frændæ ær, tha haldær han wæriæn«. J. L. I. 7, 28, 33.

[3]) J. L. I. 28 »ær engi thær er til tha skal nestæ nivi wærri wæræ;

Udelukkede fra alt Værgemaal vare Alle, »som ikke kunde være deres egne Værger«, derfor navnlig Umyndige, Trælle, Bryder, Fledføringer[1]), og herhen hørte ogsaa Qvinder. Forsaavidt der i denne Henseende gjøres en Undtagelse for Moderens Vedkommende, er det vel en først senere opkommen Synsmaade at sætte hende i Klasse med egentlige Værger, thi i Provindsiallovene opfattes og fremtræder Moderens Værgemaal som en af Forældreforholdet følgende Ret og Myndighed, der træder i Virksomhed efter Mandens Død. Ligesom paa den ene Side Eriks Sjællandske Lov anfører Faderens og Moderens Død eller hendes Giftermaal som Forudsætning for Værgemaalets Indtræden, saaledes var paa den anden Side denne hendes Myndighed i flere Henseender indskrænket ved hendes egen saavel som ogsaa ved Børnenes fødte Værgers Medvirkning[2]). Som udygtige til at være Værger nævnes fremdeles ødsle og ´de, som ikke eie saa meget, at det giver Sikkerhed for Børnegodset[3]).

---

33 »æn ær thessæ ængi til tha thiggi han af hin thær ær næst nivi. Helsingb. St. L. 37 »Ær hværkun til, tha skal neste frende wara wæriænde. Jvfr. o. § 60.

[1]) Sk. L. III. 13. E. S. L. I. 45 »thæn ma æy annærs wæriæ wæræ, thær æy ma sin eghæn wæriæ wæræ«; J. L. I. 7. 31 »bryti oc thræl oc thær flethførth ær, the mughæ ængi manz wæriæ wæræ, forthy at the æræ æi theræ eghæn wæriæ«.

[2]) E. S. L. I.45 »Ær børnnæ fathær oc thærræ mothær æntingh døth ællær mannæ fæst . . . tha ær næst thæm thærræ brothær til væriæ«. V. S L. I. 13 »hværkæn hun ællær hænnæ veriænde«. J. L. I. 29 »Kunæ mæth hun wil sitiæ mæth sinæ fathærløsæbørn umannæth oc ugift, tha mughæ mæn æi børn fra hænnæ takæ, æn thæræ iorth skulæ tho laghæ wæriæ gæzlæmæn at wæræ oc tilsiune mæn oc wæriæ thæm mæth logh of annæn kallær a«. Jvfr. o. § 73.

[3]) Sk. L. III. 13 »thæn ware withær wærn ær wæriæ wil oc æi hæriæ«. A. S. III. 4 »non dissipans devastator«. E. S. L. I. 46 »thæn ma æy annærs wæriæ wæræ, en thær sin eghin hæriændæ ær, um han havær sik fordoplæt, ællær fordrukkæt ællær forslaghæt, ællær han ær spytts man (s. Rosenwinge S. 348) ok havær æy meræ with at hættæ«. J. L. I. 7 »uten han ær hæriær;

Efter Eriks Sjællandske Lov maatte Slegfredsønner ikke være Værger for deres ægte Sødskende, og i Jydske Lov anføres endnu, at Geistlige ikke maae føre Værgemaal for Lægmændsbørn. — Kjøbenhavns Stadsret 1254 (14) og 1294 (23) foreskrev, at ingen Udenbyesmand maatte overtage Værgemaal for en Enke eller et Barn uden Biskoppens Tilladelse.

Som Grunde for et Værgemaals Nødvendighed nævnes i Lovene, foruden Umyndighed og Kjøn, Alderdom og Galskab, og navnlig indeholder Eriks Sjællandske Lov nærmere Bestemmelser for det sidstnævnte Tilfælde. Den nærmeste Frænde kan da, med Tilkaldelse af Vidner, som kjende den Afsindiges Forhold, til Thinge »lyse sig til dennes Værge«, hvorefter den Afsindige da ansees udygtig til at foretage gyldige Retshandeler og uansvarlig for sine Gjerninger, men Værgen maa svare for ham. Efter Omstændighederne er denne sidste endog berettiget til, efter Raadførelse med Thingmændene, at berøve ham hans Frihed og at binde ham[1]. Ved Christian d. 4des Lovgivning blev der ogsaa anordnet Værgemaal for Ødsle[2],

---

28 »hin ma aldrig wæriæ wæræ thær hæriænd ær« 28; 30 »Hvær thær annæns wæriæ skal wæræ han skal havæ swa mykæt with at hættæ sum han takær under sinæ wæriæ meth full eghæn tho swa at øthær wæriæ sit æghæt goz at han havæ af sit eghæt at gialdæ. Of han øthær meræ æn han havær sialf, tha ma han æi wæriæ wæræ, forthy at oreght man ma æi annærs manz wæriæ wæræ«.

[1]) E. S. L. V. 34 »Kømbær swa at nokær man havær æntingh thæn brothær ællær nær frændæ thær mistær sit wit... tha skal han takæ the bestæ mæn af bygdæn til things, the thær hans mæl witæ, ok Iyusæ thæt thæræ at hin havær æy sit witæ til ful ok han vil takæ with hans glærninggæ ok swaræ hwat sum han gjør, tha ma han æy sithæn afhændæ af sit ok æy skal han bøtæ . . . ., tha skal hin thær fik lyusdæ til hans wæriæ æm fullekæbøtæ sum han hafthæ thæt sjælf gørth«. J. L. I. 7 »antigh ællæ et uwith« 9. Th. Degn 14. Jvfr. Gl. D. III. 267.

[2]) Frdn. 7 April 1619. St. Rec. 2—3—8.

De ældre Love omtale alene fødte Værger, men allerede Jydske Lov I. 28 siger dog, at i Nødstilfælde kan Kongen sætte til Værge hvem han vil, »fordi Kongen er Værge for alle dem, som ikke have født (»rætte«) wærge«, hvilket er overeensstemmende med den i Lovens Fortale indeholdte Sætning, at Kongen navnlig har at tage sig af Enker og værgeløse Børn. Iøvrigt findes de første Spor til sat Værgemaal i Kjøbstæderne. Allerede i Flensborgs (1284) c. 10 og i Kjøbenhavns Stadsret 1294 c. 70 forekommer den Bestemmelse, at, naar der ikke ere fødte Værger til, eller disse ikke kunne stille Sikkerhed, skal Raadet tage Børnene med deres Gods under sit Værge[1]), efter Kong Hans's almindelige Stadsret c. 54 skulde derimod Raadet beskikke en eller to Borgere til Værger.

§ 76.

Bestyrelse.

Skaanske Lov indeholder Intet om Værgemaalets Bestyrelse og Børnegodsets Behandling uden med Hensyn til Jorden, derimod anfører Anders Sunesen i Korthed almindelige Regler, som i det Væsentlige ere de samme, som de der ligge til Grund for de i Eriks Sjællandske Lov indeholdte udførligere og Jydske Lovs i flere Henseender afvigende Bestemmelser. Sunesen siger nemlig, at enten skal Værgen, efter Raadførelse med de andre Frænder, lægge Myndlingen i Fællig med sig, hvorved da alt Løsøre fra begge Sider bliver fælles efter det ved Overeenskomst fastsatte Quotaforhold, eller han skal modtage Børnegodset efter Vurdering, i hvilket Tilfælde han har at indestaae for denne Taxationsværdi[2]). Det var altsaa de samme to Fremgangs-

---

[1]) Jvfr. Kjøbh. St. R. Erik P. 46; Christ. B. V. 28.

[2]) And. Sun. III. 6 »Ad inique frandis et sinistre suspicationis omnem materiam removendam vel ad communionem redigenda sunt omnia sapienter consilio propinquorum, ut habeantur pro indiviso quecumque tutoris et inpuberis bona fuerint in rebus mo-

maader, som, efter hvad der ovenfor en anført, kunde anvendes ogsaa i andre Familieforhold, navnlig i Henseende til Svigerbørn, naar det lovlige Fællesskab ikke skulde indtræde (s. o. § 72). I Eriks Sjællandske Lov anføres ligeledes disse to Fremgangsmaader, forsaavidt den Umyndiges Formue bestod i Løsøre og aarlige Indtægter, men den giver tillige nærmere Regler om, hvorledes der skulde forholdes i de enkelte Tilfælde med Hensyn til Formuens Beløb. Ved Værgemaalets Tiltrædelse skulde Børnegodset vurderes og den aarlige Indtægt beregnes i Forhold til, hvad der vilde medgaae til den Umyndiges Føde og Beklædning, fandtes det da, at der vilde være et aarligt Overskud, skulde Værgen modtage Godset efter Vurderingen saaledes, at han i sin Tid havde at tilsvare Taxationssummen og det i Forveien bestemte Overskud af Indtægterne. Vare derimod disse vel tilstrækkelige til den Umyndiges Underhold, men uden at give et Overskud, stod det til Slægtningerne, om de vilde overgive Værgen Godset efter Vurdering eller til Fællig (I. 47). Paa et andet Sted i Lovbogen omtales det tredie Tilfælde, at Indtægterne ikke ere tilstrækkelige, og hellere skal da Myndlingen søge sit Underhold ved Almisse, end at Godset maa sælges, hvilket kun maa skee i Tilfælde af virkelig Hungersnød og da efter Thingmændenes Skjøn (V. 4)[1]. Jydske Lov nævner den

---

bilibus constituta, ut in illis et lucrum et damnum, quodcunque contingit, non unius proprium, sed pro rata partis cuiusque commune sit utriusque; vel tutor inpuberis bona tali conditione recipiat estimata, ut in restitutione bonorum nihil diminuere de quantitate valeat estimationis».

[1]) E. S. L. I. 47 «.... (s. S. 391, Not. 2) ok ætlæ ut thæt thær hin takær, um thæt ma warthæ meræ æn føthæ ok klæthæ, tha skal man witæ horæ mykæt thærræ um aræt af gangæ, tha skal thæt lyusæs a thinggæ mæth mykæl wyrthning han havær thærræ takæt ok hore mykæt han skal thær af givæ um aræt. Hwilkin sum the eghn ær, thær han gitær nokær sæt a gørt meræ um aræt æn børnnæ føthæ ok klæthæ, tha skal han the eghn til wirthning takæ. Æn ær annær the æy gitær meræ af gørt æn

Umyndiges Optagelse i Fællig kun i det Tilfælde, at Værgemaalet undtagelsesviis er betroet Stedfaderen, iøvrigt skal der foretages en Beregning og det aarlige Overskud tilfalde Myndlingen, ligesom efter den Sjællandske Lov, men tillige bestemmes der for det Tilfælde, at en saadan Beregning ikke er skeet og forkyndt til Thinge, at Myndlingen, naar han bliver myndig, kan forlange de høieste Indtægter, hvoraf dog Formynderen maa beholde en Trediedeel for Udgifter og Uleilighed[1]). Det sees heraf, at Værgen ikke, som Nogle have antaget, var berettiget til at nyde Indtægten og Frugterne af den Umyndiges Gods imod at sørge for hans Underhold[2]). Da ikke engang Løsøre maatte sælges uden paa Grund af den yderste Nød, gjaldt dette endnu mere om Umyndiges Jord, og, solgte Værgen den, var Salget ugyldigt, saa at Myndlingen efter indtraadt Myndighed kunde fordre Jorden tilbage. Først ved Christian d. 4des Lovgivning blev

---

føzlæ ok klæthæ, tha mughæ frændær hwat the willæ hældær læggæ hanum thæt til fælughs ællær til wirthing«. V. 4. »... han skal thæt ællær takæ til fælugh ællær til wirthing. Ær thæt swa litet, at man vil thæm æy takæ ok æy føthæ thær foræ ok klæthæ, tha ær thæt bætræ at the thinggy thæm til matz the stund the æræ sma børn ok gømæ thæm hint til langframmæ, æn the nøtæ thærræ ok ganggæ tho sithæn stafkarllæ. Æn um swa worthær hunggæraar at the gitæ thæm æy ællær fød ællær the æræ swa sma at the kunnæ æy almusæ ganggæ, tha skal man thæm til things føræ ok mæth thingmannæ rath af thæræ gotz hiælpæ«.

1) J. L. I. 30 (S. § 73) Hwa sum wærlænd ær tha skal han actæ thæn kost thær han havær for the børn, oc hwat sum yvær ær, thæt skal gangæ børn til tharvæ; æn worthær æi nafnæth a thingi mæth frændær rath, huræ myket bernæ goz skal skyldæ hwart ar them til framtharf, tha havæ logh til, thar the kumæ til theræ aldær, at krævæ alt thet thær af thæræ eghæn matæ gangæ utærst, tho actes tha wæriæns thrithing af thæt thær goz matæ skyldæ for hans ærvæth oc hans kost«.

2) Ancher II. 226 og dertil Schlegel. S. derimod Larsen I. 1. S. 404.

dette saaledes forandret, at ogsaa Jorden maatte sælges for at dække Gjæld[1]).

Det er ovenfor anført, at Værgen paa Grund af det ham paahvilende Ansvar for Børnegodset maatte være i Besiddelse af en Formue, der gav fornøden Sikkerhed, i hvilken Henseende dog Eriks Sjællandske Lov kun fordrede, at han eiede halvt saa meget, som Myndlingen[2]). Ogsaa Stadsretterne indeholde den Bestemmelse, at enhver Værge skal stille tilstrækkelig Sikkerhed for det ham betroede Gods, og i de ældre Stadsretter fremhæves det udtrykkelig, at en Udenbyesmand skal stille denne Sikkerhed indenfor Byen[3]). De ovenfor anførte Steder i Flensborgs og Kjøbenhavns Stadsretter vise ogsaa, at Raadet i Kjøbstæderne allerede i det 13de Aarhundrede førte et Tilsyn med Værgemaalet, og under Christian d. 4de blev det anordnet, at der i Kjøb-

---

[1]) Sk. L. III, 2—6 ». . . . Gar børnum ysildæ ofna hændær sua at the mughu æi føthæ them utæn the sæli thæræ iorth, tha mughu the sæliæ mæth theræ næstæ frændær rathe ok tha star thæt køp. Thiiæ børn ok kæræ ække ofna threm vintrum sithæn the æræ laghvaghsen, tha ær vithær værn hin ær handæ mællin hafir foræ laghahæfth ær han hafir ofna hafæt . . . »E. S. L. V. 5 »Havæ sma børn jorth ok havæ ikky til fæs, ællær kombær swa hunggær aar at the githæ thæm æy haldæt utæn thn sæliæ thærræ jorth, skulæ thærre frændær faræ til things mæth thæm . . . at the havæ æy andræ hiælpæ . . . tha skal man hældær sæliæ jorthæn æn the swæltæ«. J. L. I. 30, 36 »utæn hun warthær swa fatøk at hun sæl for lifs føzæl«. Jvfr Gl. D. I. 103, 151; III. 310. Frdn. 1 Juli 1619, 1 Juli 1623. St. Rec. 2—15—2, 2—17.

[2]) E. S. L. I. 46 . . . »Æn ok nokær thæræ frændæ thær litæt havær til ær tho at ær spak man ok havær æy til halfs fæ with thæt thær børnæn havæ, tha ma han æy thæræ væriændæ wæræ. utæn han sættær thærræ warnæth til at thærrræ worthær haldæt. J. L. I. 30.

[3]) Flensb. St. R. 9 »Af byman thær athælkunæ børn havær døør oh havær næstæ frændær a land oc ei i by, tha mughæ the frænder ei takæ the børn mæth theræ gooz i theræ gømæ, utæn the frændær gøræ full vissæ i by oc ei a land thær the bo. Kbh. St. R. 1294.

stæderne skulde beskikkes Overformyndere til at føre Tilsyn ikke alene med Værgerne, men med Børneopdragelsen i Almindelighed[1]). For Landdistrikterne derimod blev et saadant offentligt Tilsyn ikke indført, men Værgemaalet betragtedes som et Familieanliggende.

---

o. 70 »prestando sufficientem caucionem infra civitatem«. Christ. B. V. 6. Kg. Hs. St. R. 53.

[1]) Frdn. 7 Apr. 1619. St. Rec. 2—3—8.

3die Bog.

Arveretten.

§ 77.

Indledning.

Arveretten er allerede ovenfor nævnt som en af Familie- eller Slægtforbindelsens vigtigste Virkninger (§ 60) og som saadan findes den fra de ældste Tider i alle Stater, hvor forskjellig end ellers deres Retsforfatning var enten i Almindelighed eller med særdeles Hensyn til Familieforholdet. Arverettens oprindelige Fundament maa derfor søges i et naturligt, overalt erkjendt Forhold, ikke særligt i den Skikkelse, hvori Familieforholdet har formet sig i en vis Stat, eller i en enkelt positiv Følge, som det der har havt, og kun selve Slægtskabsbaandet eller Familieforholdet i sin Almindelighed kan betragtes som et saadant naturligt Grundlag. Vel staae de forskjellige paa dette Forhold grundede Rettigheder og Forpligtelser i en mere eller mindre nøie Forbindelse med hinanden og ved den senere Retsudvikling viser sig derfor en gjensidig Indvirkning, men de ere udsprungne af den samme Kilde, ikke den ene af og efter den anden. Dette gjælder navnlig ogsaa om Forholdet mellem Arveretten og Fællesskabet, og man kan derfor ikke ansee sidstnævnte Institution for Arverettens oprindelige Kilde[1]).

---

[1]) Jvfr. Ancher II. 349 og dertil Schlegel. Normann de jure re-

Herimod taler allerede den Omstændighed, at et saadant reelt Fællesskab imellem Familiens Medlemmer, som fandt Sted hos de Nordiske Folk, var noget for disse Eiendommeligt, som ikke findes hos andre Nationer, navnlig ikke i de gamle Germaniske Love. Endvidere fandt Fællesskabet kun Sted mellem de nærmeste Slægtninge, som førte et huusligt Samliv, Forældre og Børn eller Sødskende, og det maatte derfor antages, enten at Arveretten i den ældste Tid overhovedet ikke strakte sig videre og at den Afdødes efterladte Formue i alle Tilfælde, hvor der ikke var saa Nærbeslægtede til eller hvor de ikke levede i et saadant Fællesskab, behandledes som forladt Arv eller som herreløs, eller at Arveretten havde et forskjelligt Fundament for de fjernere Slægtninge. Dertil kommer, at der var en Modsætning mellem Fællesskab og Arveret, saa at der kun forsaavidt kunde være Tale om denne, som Fællesskabets Virkninger ikke kom til Anvendelse, og det er allerede ovenfor anført, at denne Modsætning endnu i Provindsiallovene i flere Retninger udtrykkelig er fremhævet[1]). Heraf var det en Følge, at, efterhaanden som Fællesskabets Virkninger bleve indskrænkede, fik Arveretten et videre Omfang, dog saaledes, at der i flere Henseender bleve Spor tilbage af det ældre Forhold. Derimod var det grundet paa Qvindens hele Stilling i Familien overhovedet, navnlig med Hensyn til Medlemmernes gjensidige Ret og Forpligtelse til Beskyttelse og Forsvar, at hun oprindelig var udelukket fra Arv. At dette nemlig ogsaa her har været Tilfældet, ligesom hos næsten alle Folkeslag, er utvivlsomt, hvilken Vægt der end iøvrigt maatte være at tillægge Saxos og Svend Aagesens Fortælling om, at Svend Tveskjæg havde tilstaaet Qvinderne Arveret til Belønning for at de havde løskjøbt

præsentationis (1828) S. 13. Rosenvinge § 120. Larsen I. 1. S. 442, II. 3. S 275. Bornemann Arveret § 2. Nordstrøm II. 182.

[1]) S. o. § 72 og 73.

ham fra Fangenskabet hos Venderne[1]). Kjønnets Forskjel vedblev ogsaa senere at udøve Indflydelse paa Arveretten, men paa forskjellig Maade i de enkelte Provindser; i Jylland gjaldt den almindelige Regel, at Qvinden kun tog halv Lod imod Mand, alene med Undtagelse af Moderen i Forhold til Brødre, hvorimod denne Regel i Skaane og Sjælland kun blev anvendt i Henseende til de nærmeste Arvinger, mellem Børn, Børnebørn og Sødskende, men i alle øvrige Tilfælde tog Qvinde lige Lod med Mand. Der skjelnedes i disse Provindser mellem Fremarv, som fandt Sted, naar Børn, Børnebørn, Forældre eller Sødskende arvede, og Gangarv, naar ingen af disse nærmeste Slægtninge var til[2]). Men i det 16de Aarhundrede antoges det i Praxis i Henhold til Recessen 1547 c. 24, at Gangarv var afskaffet og at overalt i hele Riget Qvinde kun skulde arve halv Lod; Recessen taler vel nærmest kun om Sædegaarde, men den synes dog at forudsætte den almindelige Regel[3]). — Mellem fædrene og mødrene Frænder synes der her i Almindelighed ikke at have været nogen Forskjel, undtagen med Hensyn til Arvejord, som skulde blive ved den Slægt, hvorfra den var kommen, og derfor alene tilfaldt fædrene eller mødrene Frænder, eftersom den hidrørte fra den ene

---

[1]) Saxo X. 187 »nam foeminis deinceps participandarum hereditatum jus, a quibus antea lege repellebantur, indulsit«. Svend Aagesen i scr. r. d. I. 53 »Mulieribus quoque, eo quod prius paternæ hereditatis prorsus essent exsortes . ., in posterum primus tribuit, quatenus frater sorori in dimidia familiæ herciscundæ portione communicaret«. Jsfr. Ancher I. 16; II. 378. Paulsen sml Skr. III. 722

[2]) Sk. L. II. 6 »ær æi framarfæ ok ær ganguarf, tha takæ kunu æmmykit sum karlæ«; 8. And. Sun. II. 1. »Cessantibus duobus primis gradibus, pronepotes et proneptes absque sexus differentia omnes equaliter admittuntur . . .« V. S. L. I. 1. § 3, 8, 13; I. 20. Arveb. 4, 13, 20, 58. E. S. L. I. 15. Lund St. R. 38 — J. L. I. 4, 5 »Man takær mere i allæ arf æn kunæ«.

[3]) Rec. 1547 c. 24. Kold. Rec. 39 (om Sedegaarde eblant Adelen) . . . . »Sammeledis udi al anden Arfve, hvor Arfve falder til

eller den anden Side[1]). — At Bolene oprindelig vare udelelige og derfor kun tilfaldt een Arving, enten den ældste eller efter Overeenskomst, er vel ikke usandsynligt og der haves ogsaa Vidnesbyrd herfor, men i alt Fald er denne Regel allerede tidligere bortfalden, maaskee paa samme Tid som Qvindernes Arveret begyndte, og efter Provindsiallovene var der i denne Henseende ingen Forskjel, men ogsaa Jorden deltes mellem alle Medarvinger[2]). Under Frederik I. blev det derimod bestemt, at Bøndergods ikke maatte adsplittes, men at een Arving skulde besidde og bruge Gaarden imod Vederlag til de andre Medarvinger efter Samfrænders Skjøn, og dette gik over i Christian III.'s Recesser. Af flere Domme sees det, at Gaarden tilfaldt den Medarving, som havde størst Lod i samme, men om iøvrigt Alderen gav Udslaget, eller hvorledes det blev afgjort, hvem der skulde besidde Gaarden, derom findes ingen Bestemmelse[3]). — Hvad Tacitus siger om Testationsretten hos de gamle Germaner[4]), passer ogsaa paa de Nordiske Folk, idet Testamen-

---

Qvindfolkene og icke Mand lige ner er udi Arff, tha skiftis Arff som før er rørt, dog skiftis Broder thwo Parter til og Søster Følleste udi Jordegods og Pendinge for Bygningen for hindis tredie Part». Gl. D. I. 230.

[1]) Sk. L. I. 27. J. L. I. 16, 34.

[2]) Velschow de inst. mil. 128. Molbech i hist. Tidsskr. IV. S38. Dahlmann I. 137, III. 52. — Rosenvinge I. 244. Larsen I. I. 1 S. 443.

[3]) Gl. D. II. 14 (1537) «efter vor . . Faders Koning Fredericks Ordinants, som therpaa giort er, at Byndergodtz ey maa splittes ad;» jvfr. I. 211, 255; II. 197, Rec. 1539 c. 11; 1547 c. 32; Kold. c. 40 «at hvilken Selfeigerbonde, som besidder nogen Bondegaard, then skal bruge alle Gaardsens Eye . . . oc ingen af de Metarfvinge skal bruge noget af Gaardsens Tilliggelse, meden skulle annamme Fylleste af then, som Gaarden besidde . . . . efter Lensmandens oc Samfrænders Tycki» Jvfr. D. L. 3—12—1.

[4]) Germania c. 20 «heredes successoresque sui cuique liberi et nullum testamentum».

ter i lang Tid her vare ubekjendte og først efterhaanden kom i Brug især ved den geistlige Ret. Den paa Familieforholdet grundede Arveret kunde ikke betages Slægtningen ved nogen Disposition af Arveladeren.

Men foruden Slægtninge havde ogsaa Manden en indskrænket Arveret efter Konen.

1ste Kapitel.

Arv efter Loven.

I. Slægtningers Arv.

§ 78.

I Almindelighed.

Den første Betingelse for at kunne arve har altid været den at være levende født og at have overlevet Arveladeren, hvortil efter Christendommens Indførelse kom den at være døbt, da ingen Hedning maatte arve. I tvivlsomme Tilfælde var den, som paastod, at disse Betingelser vare tilstede, nærmere til at føre Beviset ved Kjønsnævn, og i førstnævnte Henseende kom det ikke saaledes, som det var Tilfældet efter enkelte fremmede Love, an paa, om Livet havde yttret sig paa en bestemt Maade eller at Barnet havde fortsat Livet i en længere Tid, men der fordredes kun, at det havde levet efter Fødselen. Provindsiallovene indeholde i det Væsentlige overeenstemmende Forskrifter for det Tilfælde, at Konen ved Mandens Død er frugtsommelig, og det fremgaaer allerede heraf, at der tilstodes ogsaa det Barn Arveret, som først blev født efter Faderens Død, og i V. S. L. I. 6 siges dette udtrykkelig med Hensyn til Arv efter Faderen saavel som ogsaa efter Bedsteforældre, men dette

Sted synes tillige at vise, at denne Ufødtes Arveret oprindelig var meget indskrænket og først efterhaanden er bleven udvidet[1]; i Henseende til andre Slægtninge omtales den i Lovene overhovedet ikke og det er allerede ovenfor bemærket, at der ved Udredelsen og Delingen af Mandeboden intet Hensyn toges til Slægtninge, som først senere bleve fødte[2]. Var det tvivlsomt, om Barnet eller Moderen havde været den Længstlevende, var Formodningen for, at Barnet havde overlevet Moderen, og det Samme gjaldt ved Spørgsmaalet, om Faderen eller Barnet var død først, saa at i begge Tilfælde den, paa hvem Barnet som Længstlevende overførte Arven efter Moder eller Fader, havde det ovenanførte Fortrin i Henseende til Bevisførelsen[3].. — At Trælle ikke kunde arve, fulgte af den dem overhovedet manglende Retsevne, og ligeledes manglede Fledføringen

---

[1]) Sk. L. I. 1. »Far man kunu ok dør han, før æn hun far barn ok sigher hun . . at hun ær mæth barne, tha skal hun sitta i egen bægia therræ uskifte tiughu uku . . . ., 2) tha skal mothor væriændæ vitæ mæth tvigia mænnæ vitni ok tolf næfndom mannum i kyni sinu . . ., at thæt barn var føt mæth naghl ok mæth næsæ, mæth hut ok mæth har ok fik sin kristendom ok skal thær foræ arf standæ . . . ., 3) æn far thæt æi kristendom da star thæt æi arf, foræ thy at høghæ man ma æi ærvæ«. And. Sun. I 1, 2. E. S. L. I 2. J. L. I. 1, 3. V. S. L. I. 6 »Thæt sculæ i oc vithæ, at ængin ufødær takær arf foruden efter sin fathær eller efter sin father fathær eller efter sin fathær mothær ær tho æftær sin mothær fathær ællær æftær sin mothærmothær (Arveb. 44 oc) forutæn at sua varthær at ængæn ær annær livændæ til thær thes døthæ ærvæ ær oc byrdh a vith han«. Gl. D. IV. 275, 335 (1592) »skal hun gjøre sin Eed med 12 Riddersmendsmend, at hendis Barn lefvendis hafver fanget Daab och Christendom«. Jvfr. D. L. 5—2—12, 30.

[2]) S. § 60. Jvfr. E. S. I. 31.

[3]) Sk. L. I. 4 . . . »varthær skialnæth hvilkit thæræ længær lifthi barn ællær mothær . . . tha ær thæn nærmær at vitæ . . . at thæt yfirlifthi sinæ mothær, slikt sammæ ær um fathær«. E. S. L. I. 2. J. L. I. 1 . . . »nærmær at witnes . . til arf æn fra«. Jvfr. V. S. L. I. 16.

den til at tage Arv fornødne borgerlige Selvstændighed[1]). Den, som var gaaet i Kloster og bleven Munk, ansaaes som død for Verden og var derfor udelukket fra Arv. Dog fik enkelte Klostre ved Pavebuller det Privilegium, at deres Munke maatte beholde deres lovlige Arveret, som om de ikke vare gaaede i Kloster: et saadant Privilegium, som var meddeelt Lygumkloster af Pave Innocents IV, blev endnu 1511 kjendt ved Magt i en af Biskop Iver Munk afsagt Dom. Da efter Reformationen Munkeklostrene bleve ophævede, tilstod man de forhenværende Munke, som saaledes uden egen Skyld havde maattet forlade Klostret, Arveret, hvorimod den ikke blev indrømmet Nonner, som uden deres Frænders Vidende eller Villie vare rømte fra Klostret[2]).

Under Christian IV blev det bestemt, at Catholiker (»af den papistiske Religion«) skulde være arveløse, men saaledes, at »deres Arv skulde være forfalden til deres næste Slægt og Arvinger«, saa at altsaa ikke, som det ellers i lignende Tilfælde er Regel, Arveladerens, men deres egne nærmeste Arvinger traadte i deres Sted[3]). — Paa den anden Side sees det, især af flere derimod rettede Forbud, at Biskopperne eller Kirken tilegnede sig de Geistliges Efterladenskaber, hvilket vel skete ved en udvidet Anvendelse af det i den kanoniske Ret opkomne jus spolii, hvorefter den Geistlige ikke maatte disponere over hvad han havde erhvervet ved sit Embede og dertil henregnedes i Almindelighed alt det rørlige Gods, han efterlod sig. Den i det 14de Aarhundrede oftere gjentagne Bestemmelse om, at

---

[1]) V. S. L. III. 12 (S. 58) »annugth børn mughæ ey ærvæ. E. S. L. V. 26. J. L. I. 25 »Thræl oc fletførth oc clostær man mughæ ækki ærvæ«.

[2]) Sk. L. II. 11. And. Sunesen II. 2 »ad religionem conversus velud mundo mortuus ad nullum habet de cetero successionis commodum aspirare«. V. S. L. I. 14. Scr. r. d. VIII. 187, 169, 245 Gl. D. I. 49; III. 123.

[3]) Chr. IV. Rec. 1615 Art. 1; store Rec. 1—3—1. Jvfr. D. L. 6—1—1.

Efterladenskabet skulde tilfalde de lovlige Arvinger, synes ikke at være overholdt, thi ikke alene findes der et nyt Forbud imod hiin Misbrug i den Kjøbenhavnske Synodalbeslutning af 1425, men i en Anordning af 1484 forbeholdt Biskoppen i Roskilde sig Halvdelen af Efterladenskabet og endnu 1523 opføres det blandt den Slesvigske Biskops Rettigheder, at Alt hvad de Geistlige efterlode sig, tilfaldt ham, forsaavidt de ikke havde disponeret derover ved Testament[1]). — Om det i andre Stater forekommende jus albinagii ogsaa har været gjældende her, saa at en her i Riget afdød Udlændings Efterladenskab tilfaldt Kongen, er meget tvivltsomt og idetmindste indeholde Provindsiallovene Intet, der kunde hentyde dertil. Efter E. S. L. VI. 17 skulde, naar en Udlænding døde og ikke havde rette Arvinger hos sig, hans efterladte Gods bevares i Aar og Dag og kun, naar ingen Arving meldte sig inden den Tid, forfalde til Kongen som forladt Arv, og der er neppe tilstrækkelig Grund til at forstaae Ordet »Utlænding« om den eller endog alene om den, som er fra en anden Provinds i Riget[2]). Heller ikke kan der sluttes til en saadan ældre Retsregel fra det senere forekommende Arvekjøb, da dette kun findes i Kjøbstæderne, men her vedkom ikke alene Fremmede, men ogsaa selve Borgerne uden Hensyn til om de vare Indfødte eller ej, og først ved senere Privilegier bleve Borgerne, enten alle eller de indfødte, fritagne derfor. Dette Arvekjøb, som derfor vistnok maa udledes af et Afhængig-

---

[1]) Hdfstn. 1326 § 37. Frdn. 1354 § 9. Hdf 1376 § 9. Pontoppidan ann. eccl. Dan. II. 540, 680. Westphalen mon. IV. 3145. Jvfr. Ancher I. 615.

[2]) E. S. L. VI. 17 »Warthær swa at nokær utlænding dør ok havær han æy rættæ arvæ mæth sik . . . ., æn kombær thær nokær æftær innæn læmlinggæ thær hins rættæ arvæ ær . . . tha a han sin arf mæth rættæ at havæ . . . Æn kombær ængæn æftær innæn thæn læmlinggæ, tha a kunungs brytiæ thæt in til sik at takæ«. Jvfr. Ancher II. 396. Rosenvinge I. 223. Larsen I. 1. S. 431. Jvfr. 465.

hedsforhold, hvori Kjøbstæderne stode i den ældre Tid, var nemlig en, ihvorvel ikke betydelig Afgift, som en Kjøbstadsmand maatte udrede, for at der kunde tages Arv efter ham, saa at ellers alle hans Slægtninge, ikke alene de fraværende eller fremmede, vare aldeles udelukkede. Det blev vel afskaffet ved Valdemar Eriksens Haandfæstning, men det forekommer endnu senere[1]). Dog findes dette Arvekjøb overhovedet kun i Jydske Stadsretter og Kjøbstadprivilegier, hvorimod de Sjællandske have alene en i det Væsentlige med Eriks Sjællandske Lov overeenstemmende Bestemmelse[2]), der i de førstnævnte kun anføres eventuelt for det Tilfælde, at Arvekjøb havde fundet Sted. Efter Dronning Margaretes almindelige Stadsret Cap. 36 skulde enhver udenbyes Arving betale 3 Mark til Kongen, hvilken Afgift synes ogsaa at være traadt i Stedet for Arvekjøb, og

---

[1]) Gl. Slesv. St. R. 29 . . »Rex habet quoddam speciale debitum Slæswik quod dicitur Laghkøp, quo redimitur ibi hereditas morientium ...., cives uxorati et omnes hospites ..., nisi redemerint . . . Regem habebunt heredem«. Privil. 1286 hos Noodt Beitr. I. 168. Ny Sl. St. R 37 »alle de nene Borgere en synt«. Cod. Flot. 28. Flensb. St. R. 11. Hadersl. St. R. 11 . . »Dør Byman eller Gest og er ey arfkøfft tha er Hertog hans Arfving . . . Ribe R. 107 »Ubicumque quis moritur et solutionem suam, proprie arfkøp, pro se persolverat ibidem, ubicunque locorum bona defuncti in regno sunt, libera ob omni impeticione esse tenentur«. 108 »Si quis subitanea morte preventus fnerit . . ., dietam solucionem solvendi, tunc hereditas defuncti cedat suis heredibus et nihil inde domino regi«. 109. Th. Degn 28 (Dansk æld. 15, nyere 17). — Hdfæstn. 1326 c. 43 »Item arfkøp de cetero non solvatur nec ab aliquibus per advocatos exigatur«. Viborg priv. 1440 c. 8 »Omnis, qui natus est in civitate, non tenetur solvere debitum quod dicitur arfkøp«; Ifr. 31. Kolding 1452 c, 37 . . »uthenlantz mentz gotz, som død er meth ether . . . . undentagne ær danearf och swodan saghe, thær ængæn havær mæth uthen koning«. Jvfr. Ancher II. 735.

[2]) Stat. Roskild. 1268 c. 11 »quicunque mortuns in civitate fuerit non habens presentes legitimos heredes . . . »Holbek St. R. 28. Kjøbh. 1294 c. 71 »Si quis moritur non habens heredes . . . ., si heres legitimus infra diem et annum venerit . . bona recipiet«. Erik af P. c, 47.

desforuden, naar han boede udenfor Riget, Tiendepenge til Byen. Den samme Anordning optoges i Christoffer af Baierns Stadsret for Kjøbenhavn V. 59 og i Kong Hans's almindelige Stadsret Cap. 121, hvorimod i adskillige Kjøbstadprivilegier af Christoffer af Baiern kun nævnes Tiendepenge, der skulde udredes af en Udlændings Efterladenskab halvt til Kongen og halvt til Byen[1]). Under Christian IV paalagdes Sjettepenge af alle Arvemidler, der førtes ud af Riget[2]). — Om Arverettens Begrændsning til en vis Slægtskabsgrad efter Provindsiallovene er der handlet ovenfor (§ 60), de senere Love indeholde Intet derom[3]), men uden-tvivl ansaaes Jydske Lovs Regel, hvorefter syvende Mand var Grændsen, overalt som gjældende og gik saaledes over i Christian Vs D. L. 5—2—11. — Ligeledes ere Legitimationens Virkninger i Henseende lil uægte Børns Arveret saavel efter Faderen som fædrene Frænder ovenfor blevne omtalte (§ 74).

§ 79.
Descendenter.

Provindsiallovene ere overeenstemmende i den Hovedregel, at Descendenter udelukke alle øvrige Arvinger[4]), men iøvrigt findes der mellem dem betydelige Forskjelligheder, som ere grundede paa den forskjellige Maade, hvorpaa Rets-

---

[1]) Priv. f. Malmø 4, Roskilde 1, Odense i Fyenske Akt. 7. I. 24, Helsingør i Archiv Efterretn. III. Till. 7. Jvfr. Ancher II. 741.

[2]) Frdn. 6 April 1610; st. 2—7—2. Jvfr. D. L. 5—2—76.

[3]) S. dog K. Hans's alm. St. R. 60.

[4]) Sk. L. II. 6, 8. And. Sun. II. 1 »Naturali statutum est equitate, ut, exclusis ascendentibus et transversalibus, primo hereditas solis descentibus defcratur .... Cessante linea descendenti ...«. V. S. L. I. 1 § 8 »arf a e fram at gangæ mæth afkumænde ær til«. (Arveb. 14). E. S. L. 15 »Æn dø allæ børn ok allæ børnnæ børn, tha a tho arf fram at gaugæ um nokær ær til thær af thæm warth fød«. J. L. I. 4 ... arf a e fram at gange, mæth then afkumend ær til.« — Chr. IV. st. Rec. 2—7—1. Chr. V. D. d. 5—2—28.

forholdene udviklede sig i de enkelte Provindser, og især paa de afvigende Regler i Henseende til Børnenes Deelagtighed i det mellem Forældrene bestaaende Fællesskab. Udentvivl var det oprindelig en almindelig Regel, al Arvefølgen ogsaa mellem Descendenter bestemtes ved Gradnærheden, saa at altid den nærmere udelukkede den fjernere, og at der mellem flere Arvinger af samme Grad deltes efter Hovedlodder, dog saaledes at Qvinde kun tog halv Lod mod Mand. Fra denne Regel har Skaanske Lov kun den Afvigelse, at Børnebørn delte efter Stammer, saa at hvert Kuld kun fik den Lod, den afdøde Fader eller Moder vilde have taget[1]), hvorimod Afkom i fjernere Grader arvede efter Gangarv og alle toge lige Hovedlodder uden Hensyn til Kjøn[2]). Dermed er Valdemars Sjællandske Lov aldeles overeenstemmende og den forudsætter derfor, naar Fader og Søn omkomme sammen, at denne sidste har været den Længstlevende, for at

---

[1]) Sk. L. II. 5. »Dør man ok hafir han børn, taki the arf æftær han, hafær han barnæbørn ok ænti barn, taki the arf sua sum hvært skuldi takæ æftær fathur sin ællær mothur sinæ, ær en vagh et barnæbarn og annær vagh flere, tha takæ thæt ena æm mykit æftær fathur fathur ællær mothur mothur sum al hin annur, sua ok um brothær hafthi ena dotær ok systær thre synir ællær fleræ, tha takær the ena dotær æmmykit (And. Sun. II. 1. duplo maiorem) sum alli hini synir«; jvfr. Larsen II. 3. S. 279. Schlyter Udg. S. 26 Not. 55.

[2]) Sk. L. II. 6 »Ær æi barn ok barnæ barn ok æi barnæbarns barn til ællær frammer, tha gangæ arfæn æftær rætu mantale ok arf skal allugatu fram gangæ e mæthæn arfæ æræ til ok byrthær mæn. Ær æi framarfæ ok ær gangu arf, tha takæ thaghær kunu æmmykit sum karlæ«. And. Sun. II. 1. »Cessantibus duobus primis gradibus pronepotes et proneptes absque sexus differentia omnes equaliter admittuntur, eodem iure in cunctis gradibus ulterioribus observato«. Arveb. 14. Den første Sætning indeholder Reglen, at alle Descenderter udelukke de øvrige Arvinger og der maa derfor ikke med cod. Arn. Magn. 41 læses ær istedetfor æi foran for barnebarn, hvorimod de i nogle Haandskrifter efter »rætu mantale« følgende Ord »taki kunu æmmykit sum karlæ« vistnok kun ere optagne ved en Feiltagelse. S. Ancher II. 380.

hans Børn kunne komme til at arve i Forening med hans Sødskende[1]). Eriks Sjællandske Lov derimod kalder Børnebørn til Arv tilligemed Børn, saaledes at de tage den Lod, deres Fader eller Moder vilde have arvet, men iøvrigt indeholder ogsaa denne Lov de anførte Regler saavel i Henseende til Delingen mellem Børnebørn som til de fjernere Descendenters Udelukkelse[2]). Efter Jydske Lov traadte alle, endog de fjerneste, Descendenter i deres afdøde Faders eller Moders Sted, saa at Graden kun var afgjørende indenfor den samme Stamme, medens iøvrigt Arvefølgen saavel som Delingen altid bestemtes efter Stammer, men med almindelig Iagttagelse af Kjønsforskjellen[3]). Med Undtagelse af Kong Hans's almindelige Stadsret Kap. 60 findes intet senere Lovbud, hvorved denne de fjernere Descendenters Arveret ved Siden af nærmere udvidedes til de andre Provindser, thi endnu Christian IVs Lovgivning har kun den almindelige Regel, at Descendenter udelukke alle øvrige Arvinger, og først Christian Vs D. L. har optaget Jydske Lovs Regel som almindelig for hele Riget[4]).

Forsaavidt Børnene ansaaes som lodberettigede Deeltagere i Fællesskabet med Forældrene, var der, som allerede ovenfor bemærket, naar Faderen eller Moderen døde, i Almindelighed overhovedet ikke Tale om Arv i Henseende til Fællesgodset, men dette deltes, naar der skulde skiftes, mellem den efterlevende Ægtefælle og Børnene efter Hovedlodder. Var et enkelt Barn udskiftet, kunde der senere

---

[1]) V. S. L. I. 1 § 8; I. 16. Jvfr. Rosenvinge i N. jurid Art. XVII. 145.

[2]) E. S. L. I. 9. »Æn der fathærfathær fran børnnæ børn, tha ærvæ børnæ børn æm mykæt sum thæræ fathær hafthæ livæt ællær thæræ mothær withær thæs fathærbrothær ællær fathærsystær .... 14, 15.

[3]) J. L. I. 4 »børn thær føthes af sun takæ arf æftær aldefathær oc aldemothær swa sum there fathær skuldæ takæ of han lifthæ, oc æn there børn e mæthæn nokær føthes af aldefathær oc aldemothær«.

[4]) Frdn. 23 April 1632. St. Rec. 2—7—1. D. L. 5—2—34.

reises Klage enten af selve Barnet over, at det havde faaet mindre, eller af Faderen eller nogen anden Deeltager i Fællesskabet over, at det havde faaet mere, end den det tilkommende Lod, hvilket da blev afgjort ved Eed[1]). Med Hensyn til Udarvinger, enten udskiftede fælles Børn eller de af den nu afdøde Faders eller Moders Børn af et tidligere Ægteskab, der ikke vare optagne i det senere, kunde det blive nødvendigt at udfinde den Afdødes Hovedlod, for at den tilligemed Særgodset kunde blive deelt mellem alle Børn[2]). Ellers var det kun dette Særgods, Fædrene eller Mødrene, der arvedes af Børnene, hvorved de maatte bringe ind i Boet Alt, hvad de deraf havde modtaget forud; thi vel maatte Faderen give et Barn Noget ogsaa af sin Jord, men kun under den Betingelse, at de andre fik ligesaa meget, og var dette ikke skeet før, maatte det udjævnes efter hans Død[3]). Ogsaa med Børnebørn efter et uskiftet Barn kunde der opstaae Spørgsmaal om den Hovedlods Størrelse, deres afdøde Fader eller Moder havde modtaget ved Udskiftningen. Naar derimod et Barn blev gift i Fælliget, bleve ogsaa Børnebørn af dette Ægteskab lodberettigede i Fællesskabet med Bedsteforældrene og deres Børn, efter Skaanske Lov dog først efter Faderens eller Moderens Død, og der indtraadte da for

---

1) V. S. L. I. 1 § 4, 5; I. 11, 18. E. S. L. I. 18. »Kombær thæt swa at bondæn havær giftæt ut sinær søner en ællær twa . . ællær dottær ok sitiæ summæ mæth hanum ok dør bondæn, ok sighær annæt thæræ, thær ut ær faræt, at thæt fik æy ful lot af fæ, tha the thær innæ sitiæ givæ tyltær eth ok witnæ . . ., sighæ ok the thær innæn sitiæ at hinæ finggæ meræ æn til lotæ kom, tha standæ ok the foræ mæth thæn samæ logh . . .«; I. 32.

2) Sk. L. I. 21. V. S. L. I. 3 § 4, 5 (»ær æi utarvæ til, tha ris æi thæs døthæ hovæthlot«); I. 7, 8. E. S. L. I. 6 »Dør ællær bondæn ællær husfrughæn . . . . tha ris thær ængæn hovætlot af fæmunæ, forutæn at thær ær ut arwæ til«; 13.

3) Sk. L. I. 19, III. 11. V. S. L. I. 17. E S. L. I 7 . . . »Æn givær han nokæt sin søn, tha skal han hwær søn givæ æm mykæt, ær af far, af sin jorth, ok hvær dotær slikt halft«; I. 19. Lund S. R. 35.

deres Vedkommende i Almindelighed de samme Forhold som mellem Forældre og Børn, men ogsaa efter Sjællandsk Ret vare de neppe berettigede til at forlange sig udskiftede med deres Lodder, hvorimod de vel kunde fordre deres afdøde Faders eller Moders Hovedlod[1]). I Henseende til Særgodset indeholde Skaanske og Valdemars Sjællandske Lov den Regel, at Alt hvad Bedstefader eller Bedstemoder har givet og tilskjødet deres Børnebørn, kunne de øvrige Børn ikke fordre tilbage fra deres Sødskendebørn, naar der kun ikke er givet dem mere end deres afdøde Fader eller Moder vilde have erholdt, hvis den havde overlevet Giveren[2]), og ligeledes siges der i Skaanske Lov, at Børnebørn ere berettigede til at beholde, hvad Bedstefaderen havde givet deres Fader og de saaledes havde arvet efter denne, hvormed det ogsaa stemmer overeens, at efter begge Lovbøger kun i Henseende til de endnu levende Børn Skiftet efter Faderen kan forlanges udjævnet[3]).

---

[1]) Sk. L. I. 5. V. S. L. I. 1 § 4, 5, 6; I. 2. E. S. L. 10, 11.

[2]) Sk. L. II. 9...» varthær sua at bondæns børn æftær han døthæn ilskæ iorth at hans børnæ børnum, the iorth ær han gaf thæm, waræ the vithær vitu at theræ fathur fathur gaf thæm ok skøthæ thæm . . .«. V. S. L. I. 1. § 7. «. . . alt thæt the fa sæxukæ hæfh a i fathær fathræs oc father mothærs lifdaghæ, tha agæ the at væræ vith mæth vithnæ gen fathær brothær oc gen father systær at thet ær the havæ i hæfthæ at thæt gaf them theræ fathær fathær ællær theræ fathær mothær . . .« Arveb. 9. 10

[3]) Sk. L. III. 9. »barn æftir fathur sin væri fore allum kunnum mannum ok andrum mannum æm væl alt thæt ær theræ fathir hafthi i hæfthum sinum . . .«, 10. 11.« Syzkini mughu e mæthæn the lifæ kallæ hvært annæt til iafnæthæ ok til ræt skifte.« And. Sun. III. 3. . . . »ad eandem fratrum defunctorum filiis non cogendis, qui quecumque patres eorum quiete et pacifice mortis tempore possedisse noscuntur . . . titulo pro herede sibi defendere permittuntur.« V. S. L. I. 17. »Sûzkæn aghæ e mæthæn the livæ at iafnæ them imællæn«. Jvfr. Rosenvinge i N. jurid. Ark. XVII. 149. Kuntzen i jurid. Tidsskr. X. 2.

Den anførte Regel, at Bedstefaderen kunde give sine Børnebørn saa meget, som deres Faders eller Moders Arvelod vilde have beløbet sig til, indeholder allerede en Overgang til Børnebørns Arveret tilligemed Børn. Om Forholdet mellem Børnebørn indbyrdes, naar de efter alle Børns Afgang kaldtes til Arv efter Bedstefaderen, findes der ingen Bestemmelse i disse Lovbøger og heller ikke indeholder Eriks Sjællandske Lov noget om Børnebørns Forpligtelse til at føre tilbage i Boet, hvad de enten selv eller deres Forældre havde modtaget, idet der i denne Lovbog kun siges, at Bedstefaderen ikke kunde fratage Barnebarnet, hvad han havde givet dets Fader[1]). Men efter de anførte Bestemmelser og da saavel i Skaane som i Sjælland Børnebørn, naar de kom til at arve efter Bedsteforældrene, enten efter Børnenes Afgang eller med disse, skulde tage den samme Lod deres afdøde Fader eller Moder vilde have taget, kan det ansees for utvivlsomt, at dersom de vilde arve, maatte de indføre i Boet, hvad de selv havde modtaget, og ligeledes kan det antages, at de ikke kunde tilholdes at føre tilbage, hvad de havde faaet ved at arve deres Forældre, naar de frafaldt deres Arveret efter Bedsteforældrene. Mere tvivlsomt er det, om de havde denne Ret ogsaa i Henseende til det, der var givet dem selv, og hvorvidt de ved Skiftet efter Bedsteforældrene maatte indføre, hvad der var givet deres Fader eller Moder. Jydske Lov har den almindelige Regel, at Børn ikke alene ved Skiftet efter Faderen maae tilbageføre Alt, hvad denne havde givet dem, og i Henseende til Jord ikke kunde undgaae en Udjævning endog ved at frafalde Arv, men, dersom de ikke vare fuldstændigt udskiftede, ogsaa skulde bringe til Skifte, hvad de selv havde erhvervet[2]). I Henseende til Børnebørn giver

---

[1]) S. L. I. 9. »Worthær swa at annæt thæt barn faar barn ok dør. førræ æn thæs fathær dør, tha ær barnnæ barn (nest at hafve) thæt ær thæt hæll i hæftha gen fathær fathær mæth logh«.

[2]) J. L. I. 12. »fær bondesun køpfærth utæn lanz oc winnær han

Loven kun den med de andre Lovbøger overeenstemmende ovenfor anførte Regel, at hverken Bedstefaderen eller nogen Anden kan fratage dem, hvad der var givet deres Fader og de havde arvet efter denne[1]). Deraf følger da vel, at de havde Ret til at beholde dette ogsaa efter Bedstefaderens Død, naar de ikke gjorde Paastand paa Arv efter ham, men det kan ikke heraf sluttes, at de vare fritagne for at indføre det, naar de vilde arve, og den senere Praxis har vistnok overalt antaget deres Forpligtelse til at indføre Alt, hvad de paa den ene eller anden Maade havde erholdt[2]).

§ 80.

Ascendenter og Sidearvinger.

Skjøndt Børnene efter de Sjællandske Lovbøger ansaaes for lodberettigede i Forældrenes Fællig, og det samme Princip ligger til Grund i Skaanske Lov, ligesom der endnu findes Spor deraf i Jydske Lov, traadte denne Lodberettigelse dog ikke udvortes frem, saa længe Fællesskabet bestod, og det var derfor en i alle disse Lovbøger fremsat Regel, at der ikke faldt nogen Arv efter et Barn, som døde i Fællig med sin Fader, saa at der kun efter udskiftede eller efter Særkulds Børn kunde være Tale om Forældres

---

pæning oc ær uskift fra sin fathær oc dør fathær oc bethes arf, bæræ alt til skiftæ ællær mistæ arf, æn qwænæs han ut af fælegh oc warthær han sithæn rik, tha gær han tho til arf». I. 15. »æn of hin thær ut ær wil orvæs at sin lot thær fathær gaf hanum, tha mughæ andræ arving æi nøthæ hanum til æftær at føræ æth at Iafnæ with thæm af thet thær han havær fangæt, for utæn iord enæ». Jvfr. Chr. IV. st. Ret. 2—7—1. D. L. 5—2—61, 62. 5—4—5.

[1]) J. L. I. 14 . . . »æn sæl fathær sit barn nokæt i hænder ok far thæt annæt barn, dør barn oc livær barnæbarn hwærki aldefathær æth annæn man ma fra hanum takæ thæt thær aldefathær gaf sit barn.« Jvfr. D. L. 5—4—11, 12.

[2]) Jvfr. Blüting Gl. S. 61. Erbgangsr. Cap. 8. Schlesw. Recht u Gerichtsverf. S. 71, 124.

eller Sødskendes Arveret[1]). Naar et udskiftet Bàrn døde og begge Forældre levede, da arvede vistnok overalt Moderen tilligemed Faderen og, skjøndt dette kun findes udtrykkelig sagt i Jydske Lov og de Sjællandske Lovbøger, synes der dog ikke at være tilstrækkelig Grund til at antage det Modsatte for Skaanske Lovs Vedkommende, da der paa det eneste Sted, hvor det omhandles i denne Lov, kan være forudsat, at Moderen allerede var død, idet strax derefter det Tilfælde omtales, at Moderen lever og Faderen er død[2]). Dog arvede efter V. S. L., naar Ægteskabet var hævet ved Skilsmisse, Moderen ikke efter de Børn, som vare forblevne i Fællig med Faderen, hvorimod de begge arvede sammen efter de Børn, som fulgte Moderen og vare i Fællig med hende[3]). — Efter Skaanske og Jydske Lov udelukkede Faderen alle Sødskende, enten de vare udskiftede eller ei, Heel eller Halvsødskende, men i Sjælland arvede de med ham; var derimod Faderen død, arvede alle Sødskende tilligemed Moderen, men saaledes at denne tog Bro-

---

[1]) V. S. L. I. 1 § 3. 13; I. 3. E. S. L. I. 5, 13. Sk. L. 20. And. Sun. I. 11. J. L. I. 9.

[2]) V. S. L. I. 1 § 3. »Dør nokæt hans barn uthæn fælægh foruthæn afkomd, tha ærvær fathær oc mothær oc brothær ful lot oc systær half lot, æm væl the innæn sitiæ fathærs flæt æsxæ the ær uthæn æræ« I. 20. E. S. L. I. 15. J L. I. 5, 24. Sk. L. II. 7. »Dør manz sun oc hafir han æi barn thæt rætæ arfæ ær, tha taki hans fathur alt æftær han ok ængte hans syzkini, æi halfbrothær hældær æn aunæn, hafir thæn døthæ mothur ok æi fathur, tha thæke hun ække mer æn en lot vithær annur børn sin ok hins døthæ syzkini«. Jvfr. Schlegel til Ancher II. 384. Rosenvinge i N. jurid. Ark. VII. 207.

[3]) V. S. L. I. 3. »æn dør thæt barn ær i fælægh ær mæth fathær, tha ærvær thæt æi thæs mother oc ængen utarvæ thær uthæn fathærs flet. Æn worthær sua at fathær vil at sum the børn fûlghe theræ mothær oc dør nokær the børn sithæn ær i fælægh æræ mæth mothær, tha ærvær thet fathær oc mothær oc al thær süskæn, hvat the æræ hældær i fælægh mæth them ællær utæn«. Jvfr. J. L. 24.

derlod, naar der var Brødre til, ellers lige med Søstrene[1]. Vare begge Forældre døde, arvede Sødskende med Udelukkelse af alle øvrige Slægtninge, uden Forskjel mellem Heel- og Halv-Sødskende, med Undtagelse af Arvejord. Valdemars Sjællandske Lov har den mærkelige Sætning, at den Jord, som Børn i Fællig med Forældrene arve efter en udenfor Fællig afdød Broder eller Søster, ogsaa kommer de senere i samme Ægteskab fødte Sødskende tilgode; i Jydske Lov derimod findes den modsatte Regel, at Alt, hvad Børn med Moderen have arvet efter en Halvbroder, beholde de forlods ligeoverfor de først senere fødte Sødskende, naar der skiftes mellem dem[2]. — Var der heller ikke Sødskende til, saa dannede efter Jydske Lov Ascendenterne en egen Arveklasse og udelukkede alle Sidearvinger[3]; de andre Lovbøger kalde disse sidste til Arv tilligemed Ascendenterne efter Gradnærhed, saa at Sødskendebørn og Forældrenes Sødskende arve med Bedsteforældre o. s. v., og mellem Sidearvingerne kom det overalt alene an paa Graden, saa at den nærmere udelukkede den fjernere uden Hensyn til Linien, og der deltes altid efter Hoveder mellem alle Medarvinger[4]. Denne Arvefølgeorden vedblev

---

[1]) Sk. L. II. 7. And. Sun. I. 11. »Emancipato, sine posteritate defuncto, solus pater succedit, exclusis fratribus tam emancipatis quam in potestate patris constitutis, quam ex matre tantum coniunctis . . . Post patris obitum cuicumque sine posteris decedenti filio cum matre succedunt fratres pariter et sorores«. V. S. L. I. 1 § 3, 13, 16, 17; I. 3, 9, 20«. Æn kumær thet sua at nokær then man dør ær tho kunæ, thær æy havæ rætæ af kummændæ, tha a fathær oc mothær oc brothær full lot oc süstær half« (Arveb. 4, 46, 58). E. S. L. I. 17, 24. J. L. I, 5, 9, 11. Jvfr. Rosenvinge, Retshist. § 123, Not. 3.

[2]) V. S. L. I. 1, § 17. J. L. I, 11.

[3]) J. L. I. 4 . . . »haver barn æi mothær oc æi süskæn, tha gangæ arf til aldefathær oc aldemothær«.

[4]) Sk. L. II, 8. »Dør man ok hafær han æi børn ok æi barnebørn æller andræ framarfæ, æi fathur ok æi mothur, æi brothær ok æi systær, tha ær fathur fathur ok fathur mothur, mothur fathur ok

ogsaa senere i Almindelighed at gjælde og først ved Kong Hans's Stadsret Cap. 60 gjordes den Undtagelse, at Sødskendebørn i enhver Henseende skulde træde i deres Forældres Sted, saa at de arvede tilligemed Sødskende og udelukkede Ascendenterne. Den samme Undtagelse blev indført som almindelig for hele Riget ved Christian IV's Forordning af 23de April 1632, men var ligeledes indskrænket til Sødskendebørn og gjaldt altsaa ikke for Sødskendes fjernere Afkom. I den store Reces af 1643 optoges denne Bestemmelse med et Par Forandringer, efter hvilke det kan ansees for sikkert, at den derved blev udvidet til Sødskendes Afkom ogsaa i de fjernere Grader forsaavidt, at de skulde udelukke Bedsteforældre, hvorimod det vel kan være tvivlsomt, om det har været Hensigten at tilstaae fjernere Slægtning i Sidelinien Ret til at arve tilligemed de nærmere Grader i samme, hvilket dog efter hele Sammenhængen synes at kunne antages[1]).

---

mothur mothur, fathur brothær ok fathur systær, mothær brothær, ok mothær systær, brothær sun ok brothær dotær, systær sun ok systær dotær al æmnær at takæ arf æftær hin døthæ, kunu æmmykit sum karlæ foræ thy at thæt ær gangæ arf, ok sithæn fran them kumbær tækæ hvær sum byrth a vithær hin døthæ». And. Sun. II. I. S. V. . L. 1. 20. E. S. L. I. 15. J. L. I. 5. »fathær brothær oc mothær brothær, brothærbørn oc systærbørn, allæ emnær, imellæ them skiftes arf saa sum the waræ allæ syskin» Jvfr. gl. D II. 298, III. 144, 156; IV. 210.

[1]) Forordn. 1632 § 2: »Er ey Fader til, da arfve Moder oc Sydskende oc Sydskende Børn (Rec. ned ad); ere de ey til, da arfve Oldefædre § 3. Thi er nogen af Sydskende død oc lader Børn efter sig, da arfve de Børn efter Faders oc Moders Sydskende, ligesom deris Forældre lefvede oc (mangler i Rec.) med deris Forældres Sydskende som igjen lefve, § 4. Brødre oc Systre Børn udeluke Fader- oc Moder-Brødre, Fader- oc Moder-Systre oc Oldefædre.» Jvfr. Larsen II. 3 S. 282. Bornemann Arveret 413.

II. Ægtemandens Arv.

§ 80.

Det er allerede ovenfor bemærket (§ 69), at i alle Landsdele havde Manden, naar der var fælles Børn, en Arveret efter Konen i hendes Særgods, som i Skaane og Sjælland kaldtes Barnmynd. I den Skaanske og de Sjællandske Lovbøger tillægges ham denne Ret udtrykkelig saavel i hendes Jord, som ogsaa i alt det Løsøre, hun havde arvet, og Barnmynd havde i sidste Henseende for Mandens Vedkommende den samme Virkning som Arvebed. Men ligesom dette kun virkede i Henseende til tidligere Arv paa den anden Side, saaledes kom Barnmynd kun til Anvendelse i Henseende til det Gods, Konen havde arvet før det sidste Barns Fødsel, og det forudsattes, at der var et Barn til endnu ved Moderens Død. Thi, ligesom Mandens større Frihed i Dispositionen over Konens Jord bortfaldt, naar alle Børn døde (§ 66), saaledes var det Samme Tilfældet med Barnmynd, hvorfor det ogsaa saavel hos Anders Sunesen som i Valdemars Sjællandske Lov udtrykkelig anføres som Betingelse, at Barnet overlever Moderen. Delingsmaaden var den samme, som i Henseende til Fællesgodset, saa at Manden altid tog dobbelt Lod imod Døttre, enten Sønner vare til eller ei[1]). I Jydske Lov omtales

[1]) Sk. L. I. 7, 23 »bondæn myndær æftir kunu sinæ en lot bæthe i fæ ok iortho allum børnum sinum til fæthrinis, hafir bondæn alt synir, tha takær han æi mer æn en sun, hafir alt døttær, tæki han e fullæn lot vithær thæm, hafir han æi mer æn ena dotær vither kunu sina, tha myndær han tua lotær af hænnæ møthrinis iortho foræ thy at han ær e man ok myndær mans lot«. II. 1. And. Sun I. 4 »nisi patrem ad bonorum omnium, tam mobilium quam immobilium, vocet consortium superstes procreata soboles matrinorum, matre tamen ad paternorum bonorum participium nullatenus aspirante, sed solo patre propter laboriose provisionis onera istud sibi privilegium vendicante«. V. S. L. I. 11, 20; I. 2 Slutn. 3 § 4, »for thæt at han münder sin kunæ,

denne Mandens Arveret kun udtrykkelig i Henseende til Konens Jord[1]), og det er derfor tvivlsomt, om den ogsaa paa det Jydske Retsomraade tilkom ham i hendes arvede Løsøre, især da Loven I. 17 har den ganske almindelige Regel, at Enhver beholder, hvad han arver, med mindre der indtræder Arvebed, uden at den saaledes, som Tilfældet er i de andre Lovbøger, ved Siden af Arvebed nævner Barnmynd. Men paa den anden Side er det neppe antageligt, at Jydske Lov skulde have nægtet Manden Arveret i Konens arvede Løsøre, da han var arveberettiget til hendes Arvejord og denne Lov ellers fremfor de andre Lovbøger tilstod ham endog Rettigheder ligeoverfor hans Børn, idet han efter Konens Død beholdt al Kjøbejord, saa længe han levede, og den først efter hans Død gik i Arv mellem hans Børn. Iøvrigt blev hint Spørgsmaal uden Betydning, efterat Fællesskabet mellem Ægtefællerne var saaledes udvidet, at det omfattede alt Løsøre, ogsaa det arvede, hvorved Arvebed og Barnmynd i Henseende til Løsøre bortfaldt. Med Hensyn til Jorden indtraadte derimod ingen Forandring, og Konen fik overhovedet ingen Arveret efter Manden førend ved Christian Vs Lov. — I Kjøbstæderne, hvor i Almindelighed begge Ægtefællers hele Formue var fælles, uden Forskjel mellem Jord og Løsøre eller mellem arvet og andet Gods, og hvor hele denne Fællesmasse deltes mellem den efterlevende Ægtefælle og Børnene, havde heller ikke Manden nogen Arveret efter Konen.

---

of barn ivær livær sin mothær ....; for thæt at hun münder æi manszens egn». E. S. L. I. 12 ... »ald the jorth thær frughæn havær fangæt førræ æn hænnæ æftærstæ barn worth fød ...».

[1]) J. L. I. 6 »En havæ the barn oc dør mothær, tha ærvær fathær en lot i kunæ iord with thet barn thær mest takær, suns lot of sun ær til, ellær iafnt with dottær».

2det Capitel.

Arv efter Testamente.

§ 82.

Naar det ovenfor er bemærket, at Testamenter vare ukjendte i den ældre Tid, saa gjælder dette i videste Omfang, uden Hensyn til Gjenstanden, enten det var Jord eller Løsøre, Arvegods eller erhvervet paa anden Maade, og uden Forskjel, om der var Livsarvinger til eller andre nære Slægtninge, med hvilke der bestod et egentligt Formuefællesskab, eller kun fjernere, der alene stode i det almindelige Slægtskabs- og Familieforhold. Der kunde overhovedet ikke i Henseende til Formuen gjøres nogen Disposition, som først skulde komme til Opfyldelse efter Disponentens Død[1]). Forandringer heri indtraadte ved Geistlighedens Indflydelse og især ved en Udvidelse af de efter den geistlige Ret gjældende Regler om Sjælegaver fra Livs- til Døds-Gaver. Efter Ordets oprindelige Betydning bestod de ommeldte Overdragelser i Gaver til Kirker eller Klostre for at frelse Giverens og hans Slægtninges Sjæle i det kommende Liv (ob remedium animæ), hvorfor der ogsaa regelmæssigt tilføiedes den Betingelse, at der skulde holdes aarlige Messer (anniversaria). Begrebet udvidedes først til alle Gaver til gudelig Brug, geistlige Stiftelser eller de Fattige, og senere i en mere uegentlig Betydning til Dødsgaver overhovedet, som paa denne Maade efterhaanden erkjendtes for tilladte i en videre Udstrækning. De ældste og fleste Exempler paa saadanne, regelmæssigt enten af geistlige Per-

[1]) I Egilssaga Kap. 8 henvender den dødeligt saarede Bardi sig til Kong Harald med den Bøn »ef sua verdr at ek deyja or þessum farum, þa vil ek þess bidja ydr, at þer latid mik rada fyrir arfi minum«, som Kongen tilstod ham, hvorefter han erklærede sin sidste Villie for Kongen.

soner eller til Fordeel for geistlige Stiftelser foretagne Dispositioner findes derfor i de geistlige Diplomatarier[1]). I Provindsiallovene omhandles Sjælegaver i hiin videre Betydning i en dobbelt Retning, deels i Henseende til Grændsen for deres Tilladelighed, deels med Hensyn til Beviisførelsen, hvorhos der hentydes til disse Gavers baade oprindelige og udvidede Betydning, idet Bestemmelserne derom staae i Forbindelse med de Regler, hvorefter Nogen maatte tage sin Formue med sig ved at gaae i Kloster. Ligesom det nemlig i dette Tilfælde var tilladt Enhver i sine sunde Dage at tage hele sin Hovedlod med sig[2]), saaledes var det en almindelig Regel, at Ingen, hverken Mand eller Kone, paa sin Dødsseng eller efter sin Død maatte bortgive mere end sin halve Hovedlod, hverken til gudelig Brug eller til nogen geistlig eller verdslig Person[3]). At der til disse Ga-

[1]) Necrologium Lundense og lib. daticus Lund. i scr. r. d. III. 458. Exordium Cariæ insulæ (Ømkloster) smst. V. 231. Testamentum Absalonis smst. 422. Liber Aarhusinsis smst. VI. 404. Diplomat. Lygumkl. smst. VIII. Terpager Rip. Cimbr. 53.

[2]) Sk. L. II. 10 ». . kuikær ok kuithæ fuldær i klostær faræ . . .«. A. S. II. 2 »si sanus est et incolumis«. (jvfr. Scr. r. d. V. 249. V. S. L. I. 4 »usiuc« (jvfr. 6) E. S. L. I. 29.

[3]) Sk. Kirkel. 9 »Æn um man liggær a døzdæghi ok gifær gud eghn sina, tha ma han gifa halfæn hofothlot sin ok æi i sotum meræ«. Sk. L. II. 10 »varthan han siukær, tha ma han halfæn gifæ klostre ællær hvem sum han vil ok æi mer fran arfum æi klostræ hællær æn andrum mannum«. 12. A. S. II. 2. »Si vero propter gravis morbi periculum de rebus suis disponere urgeatur, medietatem tantum portionis ipsum contingentis conferendi habet monasteriis sive extraneis quibus voluerit facultatem, medietate reliqua non ad uxorem sed ad filios tantum et filias pertinente«. V. S. L. I. 5 »Æn kumær thæt sua at han varthær siuc oc vil han sithen i clostær ær tho at han vil kirkæ givæ ællær nokræ andræ mæn, tha ma han æcki afhændæ fran sinæ arvængæ num half hovæthlot . . . Æn vil han givæ æfther sic døthæn, tha ma han hværkæn hel ær siuc givæ kirkæ ær clostær ær biskop ær præst ær nokær annær man mer givæ æn half sin hovæthlot«. E. S. L. I. 30 »Æftær sik døthæn ma

vers Gyldighed, forsaavidt de holdtes indenfor de lovlige Grændser, ikke behøvedes Arvingernes Samtykke, fremgaaer klart af Lovenes Bestemmelser, som med denne Begrændsning udtrykkelig tillade at tage Godset »fra Arvingerne«, men ikke saa afgjort er det, om denne Tilladelse ogsaa omfattede Arvejord. I og for sig er det nemlig lidet sandsynligt, at der skulde være indrømmet Dødsgaver et saadant Fortrin fremfor Dispositioner i levende Live, hvad der vilde have været i Strid med de i ældre Tid gjældende Anskuelser, hvortil kommer, at Ordet »Hovedlod« regelmæssigt bruges om en Andeel i Fællesgodset, hvortil netop Arvejord ikke hørte; der haves ogsaa Documenter fra forskjellige Tider, som indeholde saadanne Dispositioner og hvori Arvingernes Samtykke udtrykkelig omtales[1]). Men saavel i den Skaanske som i de Sjællandske Lovbøger angives Betydningen af Hovedlod med Hensyn til Retten til at tage den med sig i et Kloster og at disponere derover ved Sjæle- eller Dødsgaver saaledes, at ikke alene dertil regnes det Gods, som regelmæssigt danner Fællesmassen, men ogsaa Arvejord, saa at den, der saaledes vilde disponere, først skulde skifte Alt med sine Børn, hvorimod, naar saadanne ikke vare til, hans hele Formue ansaaes for hans Hovedlod[2]). Det kan derfor vistnok efter disse Lovbestemmelser

---

bondæn æy meræ givæ æn half sin hovæthlot ok æy frughæ«. Lund Stadsr. 36.

[1]) S. r. Ex. Scr. r. d. VI. 404 (test. Petri episc. Aarh. 1203) »possessiones quasquam jure hereditario ad nos devolutas, quasquam . . emptionis titulo acquisitas . . ., fratres nostri . . . fidem dederunt . . .«. VIII. 222 (1254) »cum consensu cognatorum meorum . . . omnia bona mea . ., post dies meos, si absque liberis decessero . . . Si vero liberos habuero, volo quod ipsi medietatem . . iure hereditario percipiant«. 98 (1279) . . »nisi per heredes legitimos . . redimerentur«; 162 (1290) vero herede et legitimo . . approbante«. N. D. Mag. V. 124. Jvfr. Ancher II. 408. Larsen I. 1. S. 450.

[2]) Sk. L. II. 12 »Hafær man andræ arfæ æn børn sin, tha ær thæt han a bathæ i fæ ok i iorth hans hofothlot« V. S. L. I. 4

antages, at der kunde disponeres ogsaa over Arvejord uden Arvingernes Samtykke, oprindelig vel kun ved egentlige Sjælegaver, men senere ogsaa ved andre Dødsgaver, og at i de anførte Tilfælde, hvor Arvingernes Samtykke omtales som indhentet eller forbeholdt, er dette skeet enten fordi Gaven overskred den lovlige Grændse eller for at forebygge Arvingernes senere Indvendinger, navnlig i Henseende til Gavens Størrelse i Forhold til Hovedloddens Beløb. — I Jydske Lov forudsættes aabenbart de samme almindelige Regler, men de ere her kun bragte i Anvendelse paa gifte Koner, der, naar de havde Børn, overhovedet ikke maatte bortgive Noget uden Mandens Samtykke, men som derimod, naar der ikke var Børn, kunde anvende deres halve Hovedlod til Sjælegaver, af hvilken Modsætning det er klart, at Mandens Samtykke i det sidstnævnte Tilfælde ikke udkrævedes [1]). At ogsaa Jord kunde gives til Sjælegave, siger Loven udtrykkelig [2]). I en af Thord Degns Artikler, der dog ikke findes i den ældste Text, tillægges der ligeledes Hvermand Ret til at bortgive sin halve Hovedlod til Sjælegaver, men medens denne Frihed i den latinske og nogle Haandskifter af den danske Text udtrykkelig er udstrakt til faste Eiendomme, ere disse efter andre Haandskrifters Læsemaade ligesaa udtrykkelig undtagne [3]). Det kan derfor vel være,

---

æn hans børn aghæ af hans fæthrinæ oc møthrenæ oc af allæ the arvæ oc af allæ hans egn sun ful lot vit han oc dothær half«. E. S. L. I. 29 »alt the jorth thær han havær . . . ., bathæ fæ ok jorth«.

[1]) J. L. I. 39 »Husfrø thær bondæ havær oc barn with bondæ ma æl givæ at sialæ gift mer æn bondæ givær ia with . . . ., æn havær hun æi børn with hanum tha ma hun halft givæ hovæthlot for hænnæ sial«. III. 45, 46. Jvfr. gl. D. III. 286. Rosenvinge Retsh. § 129 Not. 1.

[2]) J. L. I. 38 »Thæ iord thær man givæ til guz hus«.

[3]) Th. d. 45 »Hafver man fuldh macht i sit testament at oplate hvem han will uthen (undertagendis) sine arfvinge bothæ iorth oc anneth gotz som uretteligh er adkommeth oc sidhen ma han gifvæ for sin siel half sin howithlodh aldenestæ i rørindhe gotz (saavel i rørendis som urørendis godz)«. 34 »Item habeat

at der har været forskjellige Meninger om dette Spørgsmaal og at Praxis i denne Henseende har været vaklende, hvilket da endnu mere vilde forklare den ovenfor anførte Omstændighed, at nogle af de Dokumenter, der findes om saadanne Dispositioner, omtale Arvingernes Samtykke, andre ikke[1]). I enkelte Kjøbstadsretter var det forbudt at afhænde eller bortgive ved Livs- eller Dødsgave faste Eiendomme til Kirke, Geistlige eller Riddere; vilde Nogen gjøre saadan Gave, maatte han sælge Jorden til Borgere, hvorefter han kunde disponere over Kjøbesummen[2]).

I Henseende til Beviisførelsen indeholde Provindsiallovene Undtagelser fra de almindelige Regler til Gunst for egentlige Sjælegaver fremfor andre Dødsgaver. Medens det nemlig ellers var Regel, at den Sagsøgte kunde værge sig ved Lov eller Tyltereed uden Hensyn til om Sigtelsen var bestyrket ved Vidner eller ei, medmindre der var et Thingsvidne til, blev derimod, naar der var Spørgsmaal om en Sjælegave til Kirken og andre geistlige Stiftelser eller Personer og Sigtelsen om Fuldbyrdelsen af en saadan Sjælegave var bekræftet ved Vidner, Sagen i Skaane og Sjælland henviist til Nævningers, i Jylland til Sandemænds Kjendelse, hvorimod den almindelige Regel kom til Anvendelse i Henseende til andre Dødsgaver. Forsaavidt var derfor den Klage ugrundet, som Biskoppen i Roeskilde fremsatte for Pave Gregor IX, at et af Vidner stadfæstet Testamente kunde kuldkastes ved 12 Nævningers Eed (duodecim testes qui nominati appellantur), hvorved Paven fandt sig foranlediget til at opfordre Kong Valdemar II. til at afskaffe denne Misbrug[3]). Men Stridigheder

---

vir plenam potestatem in testamento suo cuicunque voluerit, exceptis heredibus, terras et alias possessiones male acquisitas (jvfr. scr. r. d. VI. 486 »met urætæ fangæt«) resignandi et postea potest pro anima sua legare medietatem porcionis sue tam in bonis immobilibus quam mobilibus«. Jvfr. Ancher II. 410. Rosenvinge auf St. Not. k. Larsen 452.

[2]) Ribe R. 7. Kjøb. St. R. 1254 c. 13, 1294 c. 22.

[3]) Sk. Kirkel. 9 . . »æn um thæt vil dylia arfæ hans at hanum dø-

angaaende egentlige Sjælegaver bleve efterhaanden tildeels inddragne under den geistlige Jurisdiktion, saa at der anvendtes geistlige Straffe til at fremtvinge deres Fuldbyrdelse, og Sandemænds Kjendelser kunde bringes til Biskoppens høiere Paakjendelse[1]).

I den ældre Tid var den regelmæssige Form for Sjælegaver eller andre Dødsgaver den samme som for andre Dispositioner, saa at Overdragelsen, naar den angik Jord, skete ved Skjødning paa Thinge, hvorved da Disponenten enten udtrykkelig erklærede, at Gaven først skulde træde i Kraft efter hans Død, eller forbeholdt sig Besiddelsen for sin

---

thum ok sighir præstæn at gifæt var, tha dyli thæt arfin mæth tolf laghfastum mannum, æn om vitni æræ til the ær a hørtho ok yfir sato ok vil tho æn arfær igen vitni dyliæ, tha viti thæt mæth tolf næfndom mannum i kirkiusokn«. V. S. L. I. 5 »Æn of biskop ællær clostær ær kirkæ kallær a oc dúlæ thæs døthæ arvængæ oc havæ the, ær a kallæ, vitne thær til at thæt var givet, tha muhæ arvængæ væriæ them mæth næfnd ..., æn of the, ær a kallæ, havæ æi vitnæ til, tha værriæ arvængæ thæt mæth túlter eth, kallær ok nokær annær man ofnæ, tha sculæ arvængæ væriæ thet mæth the samæ lagh, ær før ær mælt«. (Arveb. 41). E. S. L. I. 30 »Æn givær han half sin hovæthlot ok skøtær a thingy, tha hvat sum han givær hældær guthz hus ællær annær man, tha standæ e thæt thær thingwitnæ ær til. Æn utæn thing at giwæ, tha e hwat sum thæt ær hældær guthz hus ællær hans siælægift, ær thær thingmannæ witnæ til ... ok wiliæ thæræ arvinggæ dyliæ, tha skulæ the dyliæ mæth tyltær eth næfnde mæn. Æn kallær nokær annær man at hans halvæ lot, tha dyliæ the ykki meræ æn mæth tolf laghfastæ mæn, æn tho at witnæ ær til«. J. L. I. 39, III. 45 »kallær tha klostær a oc ær thet meræ æn half marc silfs, tha gangær sannend mæn til, æn hwat sum æi ær skrivæt i manz tæstament mæth gothæ mæns wittnæsbyrth oc klostær a æth kirki æth spital thær warthær bondæ e et hennæ arving with næfnd i kyn! Jvfr. § 34, 41, 42. Ancher 406. Rosenvinge anf. St. Not. c—e.

[1]) Jvfr. § 48. Bisk. Knuds. Gl. til J. L. III. 45. Slutn. »Nota ad episcopum pertinet defensio testamenti et eius executio . . . et hoc verum est in his quæ ad pias causas relinquuntur«.

Levetid, hvorpaa der forekommer mange Exempler i de anførte Diplomatarier[1]). Det derover enten mundtlig aflagte eller i den senere Tid skriftlig udstædte Thingsvidne afgav da et fuldkomment Beviis. Efterhaanden, da Skrift overhovedet kom mere i Brug, blev dens Anvendelse ogsaa i denne Henseende hyppigere, hvorved da de tiltagne Vidner vare af særdeles Vigtighed, men deres Antal var dog ikke nærmere bestemt, idet det kun i Christian IIs geistlige Lov findes anordnet, at det skulde skee i 7 Vidners Overværelse[2]). Fra det 13de Aarhundrede kom det i Brug i Testamenter at udnævne Exekutorer, som sædvanlig kaldes testamentarii og ligeledes omtales i Christian IIs geistlige Lov[3]). I den første Interregnums Reces 1533 blev det vedtaget, at alle til Kirke eller Præst i Medhold af de bestaaende Love gjorte Sjæle- og Dødsgaver skulde holdes ved Magt, og der anføres en Anordning af Frederik II. af lignende Indhold om saadanne Gaver til de Fattige. I Praxis synes man efter Reformationen, da Sjælemesserne vare bortfaldne og Arvinger under dette Paaskud ikke sjelden søgte at tilbagekalde Gaverne, at have antaget den Regel, at en slig Tilbagekaldelse kun kunde skee i det Tilfælde, at Gaven var gjort under den eneste Betingelse, at der skulde holdes Sjælemesser, men tillige synes der at være lagt særdeles Vægt paa, om Gaven var indført i et skriftligt Testamente[4]).

---

[1]) Scr. r. d. VI. 418, 471 flgg., 475 (scotatio . . , post transitum meum), 489, 500. VII. 109 (medietatem omnium bonorum suorum mobilium et immobilium contulit et scotavit post dies suos possidendam) 345, 146 (coram placito nostro iustitiario), 163.

[2]) J. L. III. 45. Chr. II. geistl. L. 23.

[3]) See Schlegel til Ancher II. 412.

[4]) Rosenvinge Recesser S. 149. Item hves Siælegafve oc yttherste Willig som icke gifvis emodt loghen til Prest eller Sognekirke, schall thennom icke formenes eller forholdes af nogen Mandt, dog schall ingen trænges til at gifve mere, end Gud skiuder hannem i Huge«. Jvfr. Rec. 1539 Art. 13. Gl. D. II. 100, 125, 276; IV. 367

Jydske Lov III. 43 har den almindelige Bestemmelse, at Ægtefæller ikke maatte skjøde hinanden Noget uden Arvingernes Samtykke, uden Hensyn til om de havde Børn eller ikke, og denne Regel anvendtes senere ogsaa, som det sees af en 1537 i en Sag fra Bornholm afsagt Retterthingsdom, udenfor Jylland[1]. I det 16de Aarhundrede kom de allerede ovenfor omtalte Bebrevelser i Brug[2], som gik ud paa, at den Længstlevende skulde for sin Levetid beholde Nytten og Brugen af den Førstafdødes Gods, men en Forudsætning for deres Gyldighed var ligeledes Arvingernes Samtykke.

§ 83.

Arvs Erhvervelse. — Arvingers Forpligtelser. — Skifte.

Af flere Lovsteder fremgaaer det klart, at Arven ansaaes som falden og erhvervet af Arvingen strax ved Arveladerens Død. Dette følger navnlig af de Regler, der findes i Lovbøgerne for det Tilfælde, hvor det er tvivlsomt, om et Barn har overlevet Fader eller Moder, idet der forudsættes, at det i saa Fald har arvet efter denne Førstafdøde og overført Arven paa den Længstlevende af Forældrene[3]. Den samme Forudsætning ligger til Grund, naar i V. S. L. I. 16 omhandles det Tilfælde, at Faderen er faren af Landet med een af sine Sønner, og at de da begge døe, eller at de omkomme sammen ved en ulykkelig Begivenhed og der tvivles om, hvem der overlevede den anden[4].

»at hvis som udi Testamente eller udi andre Maade de fattige Huusarme gifvis och forordineres, thet skal thennom strax urøggeligen . . følge . . . ., om Siellegafve og anden Gift til Fattige . . ., ingen forseglit Testamente . . ., men alleniste ith Winde, som er wundet efter A. Ths. Mundt lang Thiid siden hun wed Døden war afgangen . . .«

[1]) Gl. D. II. 37.

[2]) S. § 69.

[3]) S. § 78.

[4]) »tha ær børnæbørn nærmær at vitæ sich til mæth vitnæ oc tültær

At den anførte Regel gjaldt ikke alene mellem Forældre og Børn eller Sødskende, men ogsaa udstraktes til fjernere Slægtninge, viser E. S. L. I. 31, hvor den i Almindelighed bliver anvendt paa det Tilfælde, at der er Spørgsmaal om en fraværende Slægtning har overlevet en i Hjemmet afdød Arvelader[1]). Virkningen af denne Regel var vel isærdelesheds den, at Arvingen førte den faldne Arv over til sine Arvinger, men den viste sig ogsaa ved det Spørgsmaal, hvorvidt arvet Løsøre hørte til Fællesboet eller ei[2]). — I Henseende til Arvingers Fraværelse eller Uvisheden om deres Tilværelse skjelnes der i J. L. I. 23 mellem de to Hovedtilfælde, om der overhovedet er nogen Arving tilstede eller ikke[3]). I første Tilfælde tog den tilstedeværende Arving

eth, at theræ fathærfathær de før æn theræ fathær oc tha aghæ the mæth rætæ arf at takæ. Sua ær thet oc um fathær oc dottær oc um mothær oc sun oc um mothær oc um dottær oc um brothær». Arveb. 54.

1) ». . . æn tho at the æræ æy sñskæn . . . ., ok dør tha nokær thær hin skuldæ ærvær thær borttæ ær, tha æn tho at han kombær æy aftær, ok spør man hannum æy sannælekæ døth førræ, tha ær hans arvær nermær at sighæ, at hin thær af land ær at han ærfdæ hin thær døth». Jwfr. Kg. Hans St. R. 66.

2) S. § 65.

3) J. L. I. 23 »Hwa sum wil arf krævæ æt giald æftær annens døth kumæ han æt hans both a rætæ thretiughænd dagh o the æræ innæn bygd ældær thet thing thær næst æftær ær. Ær han utæn bygd, standæ sex ukæ, æn ær han utæn land standæ dagh oc iamling, æn ær han i kunungs farboth, æftær han kumær hem kallæ a arf oc gialdæ innæn thrithi fimpt; æn ær han i ængi laghæ forfal . . oc wistæ at then arf war til ok kallæth æi a swa sum saght ær i rætæ timæ, wæræ han with logh thær arf tok at han tok rætlik. Æn ær (æi) rætæ arving til innæn siunde mannæ oc cum æi innæn ar oc dagh, tha takæ kunung, æn of ængi rætæ arving hittes a thretiughend tha skal arf wirthæs oc sættæs at gømæ iamling oc dagh, kumær tha ængi tha takæ kunug arf, oc gømæ e til rætæ arving kumæ, æn kumær ængi rætæ arving æftær tha havæ kunung. Ar oc dag thæt ær iamling oc sex ukæ». Jvfr. om de forskjellige Læsemaader Udgaverne. Ancher II. 399. Larsen I. 1. S. 453.

det efterladte Gods til sig, og hvem der formeente at være nærmere eller lige nær berettiget til at arve, skulde melde sig paa 30te Dag eller næste Thing derefter, dersom han var i samme Herred, ellers inden 6 Uger eller inden Aar og Dag, enten han var inden- eller udenlands. Kom han senere, uden at bevise lovligt Forfald, kunde Besidderen værge sig ved Eed. Naar derimod slet ingen Arving var tilstede eller meldte sig paa 30te Dag, skulde Arven vurderes og sættes i Forvaring Aar og Dag, hvorefter, naar Ingen havde meldt sig, Arven tilfaldt Kongen. Men der er en Uklarhed i Lovstedets Slutning efter den sædvanlige Text, idet der tilføies, at efter Aar og Dag skal Kongen gjemme Arven indtil rette Arving kommer og det endog uden at der bestemmes nogen Termin, hvilken Tilsætning dog mangler i enkelte Haandskrifter og heller ikke findes i den gamle latinske Oversættelse. Dersom Texten, som den haves i de fleste Haandskrifter, er rigtig, kan der vel kun være sigtet til det Tilfælde, at der senere melder sig nogen Arving, som anfører Forfald, hvorfor Arven undtagelsesviis endnu tilstaaes ham [1]). Begge Sjællandske Lovbøger have for det førstanførte Tilfælde, at nogen af Medarvingerne er udenlands, den i det Væsentlige overeenstemmende Regel, at Skifte ikke maa foretages førend efter Aar og Dag, og da kun med Frændernes Medvirkning og saaledes at der paa den Fraværendes Vegne afsættes en Lod, som tages i Bevaring af hans Frænder; tvivles der om han lever eller er død tidligere, ere disse sidste berettigede til ved Tyltereed at bekræfte, at han har overlevet Arveladeren. Men bliver den Fraværende længe borte, kunne hans Arvinger gjøre Paastand paa Arv efter ham og, naar derefter Arven er bevaret endnu Aar og Dag, forlange Skifte. Fra den Tid af, da et saadant Forlangende er fremsat, bortfalder Præsumtionen

[1]) S. Blyting Erbg. c XXXIV. Jvfr. E. S. L. VI. 17 Slutn. »utæn han latær hanum thæt for guthz sakæ ællær konung wil hanum thæt latæ«.

for at han lever, og derfor vare Arvingerne nu nærmere til Eden. Viser det sig siden, at han var død enten før eller senére, end Eden i de forskjellige Tilfælde gik ud paa, anvendtes geistlige Straffe for falsk Eed og Skiftet blev omgjort[1]. — Det andet Tilfælde, at slet ingen Arving var tilstede eller havde meldt sig inden Aar og Dag, efterat der var skeet Lysning paa Thinge, og at Arven derfor tilfaldt Kongen som forladt Arv, omtales vel i Eriks Sjællandske Lov VI 17 kun med Hensyn til en her afdød Udlænding[2], men i samme Lovs I 15 findes den almindelige Regel, at, naar ingen Slægtning er til, da er Kongen nærmest til at arve, uden Hensyn til om Arveladeren var Udlænding eller Indlænding, og rimeligvis gjaldt den ovenanførte i J. L. fremsatte og ligeledes saavel i Jydske som i Sjællandske Stadsretter optagne Regel som almindelig overalt i Riget[3].

---

[1] V. S. L. I. 19 . . . »tha faræ thes frændær, thær utæn rikis ær, oc then brothær, thær i sitær, oc sættæ thet til iafnæth hændæ til dagh oc iamlængæ, æn kumær han ey tha hem, then thær ut ær farn af rikæt, ællær sua sannæ lærtægnæ at mæn vet at han livær, tha takæ then thær næst ær thæs døthæ arf. Æn um thet kumær sua at thes døthæ brothær livær, then thær utæn rikæs ær, oc sithæn dagh oc iamlæng ær gangæn . . ., tha skiftæ han vith thes frændær, thær utæn rikæs ær, oc the takæ hans lot thær utæn rikæs ær«. (Arveb. 57 »oc sæli thøm hans lot i hendir«). I. 20. sûzkæn . . . ær nokær theræ utæn rikæs, tha aghæ the at bithæ æftær hanum dagh oc iamlæng, sithæn aghæ the mæth theræ frændær vitnæsbûrth at skiftæ theræ ægn oc tho a thes lot i at bæræs thær utæn rikæs ær«. E. S. L. I. 31 . . . Æn skiftæ the foræ dagh ok iæmlinggæ ok kombær han heem æn tho at the havæ hanum lot aflagh, tha ma han thæt alt upruftæ . . . Æn star thæt dagh ok iæmlinggæ . . . ok the skulæ wrakæ lot i bæræ . . .« s. o. S. 430 Not. 2.

[2] S. § 78. Jvfr. E. S. L. VI. 27.

[3] Gl. Slesv. St. R. 29 Slutn. ». . . non inventis heredibus infra diem et annum, portioeius erit Regis«. Flensb. 95. »Af nokær døør hær i By oc havær ey ærving hwos sik eldær i lande, tha gømmæ rathmen sint gooz aar oc dagh, kummær tha ey ærving, tha takær hærskup«. Hadersl. II. Rosk. 1268 c. 11 »ut quicunque mortuus

Arvingernes almindelige Forpligtelse til at svare til den Afdødes hele vitterlige Gjæld eller at fralægge sig den ved Eed, udtales udtrykkelig i J. L. I. 26 og flere Stadsretter[1], og det er klart, at naar Arvingen vedgik Arv, kom det ikke an paa, om Boet tilstrakte til Gjældens Betaling eller ei, ligesom der heller ikke findes noget Spor til, at denne Forpligtelse, som efter nogle tydske Retskilder, har været indskrænket til Løsøre, saa at Arvejord ikke hæftede for Gjælden. Disse Regler ligge ogsaa til Grund og forudsættes ved de senere Love, navnlig Christian III's Recesser, hvor det siges, at, naar en af Ægtefællerne døer, skal al vitterlig Gjæld, forsaavidt Fællesgodset ikke tilstrækker, betales af hver Arving i Forhold til hans Arvepart, hvilken Regel ogsaa fulgtes i Praxis, og det maa ansees som en særegen Undtagelse, at det ved en kongelig Bevilling 1543 blev tilladt en Umyndig, hvis Formynder paa hans Vegne fragik Arv og Gjæld, at beholde Jordegodset og kun at lade Løsøret komme til Deling mellem

---

in civitate fuerit non habens presentes legittimos heredes . . . sub custodia . . . deponantur per diem et annum . . . et si infra predictum terminum non apparuerint . . . extunc exactor regis sine contradictione bona recipiat memorata«. Kjøb. 1294 c. 71; Erik af P. c. 47. ». . . dagh och Jamlingh . . . komme æi hans Arfvinger, tha skal Kongen hafve thet godz«. Christ. af B. V. 59. Kg. Hans alm. St. R. 121.

[1]) J. L. I. 26. »Of ænnen man dør thær mykit ær giald skuldigh oc skotær sin æghæn til wissæ for sit giald antigh klostermæn æth andre, kænnæs hans rætæ arving with arf a rætæ threthiughend, gialdæ alt giald thær krævæs æth givæ logh af hins hændæ thær døth ær, æn kænnes the æi with arf, tha gialdæ the gialdæn thær goz havæ til wissæ takæt, swa framærlik sum hans goz rækkær«. Lund St. R. 31. »Giald gange at bo uskifte oc swa sielegift«. Kjøbh. 1294 Cap. 43 »nullum legatum . . . exsolvetur alicui quamdiu manifestum fuerit aliqua defuncti debita esse insoluta« (Er. af P. 98; Chr. af B. VI. 6; Dronn. Marg. alm. St. R. 40; Kg. Hans 125). Cap. 72 »nullus adibit aliquam hereditatem, antequam omnia debita defuncti fuerint persoluta« (Er. af P. 58).

Kreditorerne[1]). I Tilfælde af at den længstlevende Ægtefælle ifølge en Bebrevelse for sin Livstid forblev i Besiddelse af hele Formuen, maatte denne regelmæssigt betale hele Gjælden, men det sees dog af forskjellige Domme, at Praxis i denne Henseende var noget vaklende[2]). Kreditorerne vare dog allerede efter J. L. I. 23 bundne til de samme Terminer, inden hvilke Arvingerne skulde melde sig, og til dette Lovbud henvises der endnu i en Dom af 1563[3]). Fra Begyndelsen af det 17de Aarh. findes Proclamata med Aars og Dags Varsel udstedte ifølge kgl. Bevilling. — Findes inden den lovbestemte Tid ingen Arving, som vedgaaer Arven, og har Arveladeren overdraget Nogen sit Gods til Sikkerhed for Gjælden, skal denne Sidste tilfredsstille Kreditorerne, saavidt Godset kan tilstrække (J. L. I. 26), men ellers var det Øvrigheden, som i saadanne Tilfælde, hvor ingen Arving var tilstede eller Jngen vilde vedgaae Arven, overtog Boets Behandling og Deling mellem Kreditorerne. Arvs Fragaaelse skete undertiden ved en vis symbolsk Handling, navnlig dermed at Arvingen satte Nøglen i Husets Dør og overgav det til Øvrigheden eller kastede Nøglerne paa Graven[4]). Fremgangsmaaden med Boets Behandling, som havde uddannet sig ved Praxis, bestemtes nærmere under Christian IV[5]), men tillige blev det fastsat, at Kre-

---

[1]) S. § 67. Chr. IV st. Rec. 2—15—2. Gl. D. III. 42 (1567) »bør alle hindis Arfvinge hindis Gield at betale oc hver at anname udi Gielden, eftersom han hafver taget udi Erfven«; IV. 343. »hvem ther arfve will skall och gielde; II. 137. Jvfr. I. 174, II. 160. (Hjemmelspligt). III. 1. (Skadeserstatning).

[2]) Gl. D. II. 284 (1560); III. 140 (1572). S. § 69.

[3]) Gl. D. III. 10. »ikke krafftdt som Logen siger«.

[4]) E. S. L. VI. 17. Gl. D. II. 137; III. 139; IV. 398. »satt Nøgelen udi Dørren och gangit fra Arfve och Gieldt . . ., Godtzit siden war beskrefvit, therefter til Thinge opbødit och paa det sidste efter wor Byfogdis Befalling er blefven annammit och indført paa wort Raadhuus«. Jvfr. Larsen I. 1. S. 453.

[5]) Rig. R. og D. 15. St. Rec. 2—15—2 til 7.

ditorerne ikke kunde fortsætte den imod Arveladeren indledede Forfølgning, men skulde begynde den paany imod Arvingerne, hvorimod den omvendte Regel skulde gjælde i Henseende til Sagsøgning af Arveladerens Debitorer[1]).

Med Undtagelse af de anførte Tilfælde, at enten aldeles ingen Arving var til eller at Arvingerne frasagde sig Arv og Gjæld, havde Øvrigheden ikke at befatte sig med Dødsboer, disses Behandling og Skifte var overladt Arvingerne, selv om der var fraværende eller umyndige blandt dem. Efter Forældrenes Død bleve Børnene som oftest siddende med hverandre i uskiftet Bo, hvorved der indtraadte et Slags Fællesskab mellem dem, og Jydske Lov bestemmer endog, at naar den ene Broder gifter sig og fører sin Kone ind i Fælliget, skulle de af dem avlede Børn tage fuld Lod, medmindre de andre Sødskende gjøre Indsigelse og forlange Skifte, dog at de umyndige Sødskende, hvis Formynder hin ældre Broder er, ikke skulle have nogen Skade af deres Broderbørn. Dette Sted kan neppe forstaaes anderledes, end at disse Broderbørn vare lodberettigede lige med deres Fader og dennes Sødskende, skjøndt dette ikke er overeenstemmende med Jydske Lovs Regel, at Børn ikke havde Lod i Fællig med deres Forældre, men det maa vel, ligesom enkelte andre Bestemmelser, ansees som en Levning af den ældre Ret[2]). Naar der foretoges Skifte, skete dette ofte saaledes, at det kun var en foreløbig Deling, saa at der navnlig gjensidigen ikke gaves Afkald, men den endelige Opgjørelse og Udjævning forbeholdtes, og

---

[1]) Rig. R. og D. 54 (79), 55.

[2]) J. L. I. 19. »hwaræ syskæn ær manghæ i fælægh oc hin ælstæ, thær theræ ær wærræ, qwænæs han oc føræ sin kunæ i fælægh til sinæ syskæn, fangær the barn samæn oc æræ hans syskæn mælænd oc wil æi kæræ, takæ hans børn (full) lot i fælægh, æn æræ hans syskæn umælænd æth møbørn thær æi kunnæ kæræ oc æi mughæ, havæ ængi skathe af theræ brothærbørn thær i fælægh ær fød«. Jvfr. Blüting Erbg. Rec. 18. Ancher II. 359 flg. S. § 72.

et sligt forelobigt Skifte betegnes i senere Domme ved Ordet »Tokkeskifte«[1]). I Provindsiallovene omhandles især Sødskendeskifte efter Forældre og det var en almindelig Regel, at Enhver, som formeente sig brøstholden ved et foregaaet Skifte, kunde kalde de andre til Jævning, saalænge de alle levede; til denne Regel sigtedes der ved det gamle Ordsprog: »Lod staar og Jevnet gaaer, meden Sødskende leve.« En saadan Ret bortfaldt derimod, naar Nogen i Mellemtiden var død og havde efterladt sig Børn, idet disse vare berettigede til at beholde, hvad der tidligere var tilskiftet den Afdøde og de havde arvet efter denne. Heller ikke kunde Den forlange Jævning, som havde afhændet sin Jordlod, medmindre han kunde skaffe den tilbage[2]). Havde Nogen faaet en større Jordlod paa Grund af dens ringere Bonitet og Medarvingerne siden, efterat han maaskee havde forbedret Jorden, forlangte Jævning ved Reeb, maatte de først gjendrive den anførte Paastand ved Eed[3]). Boets Opgjørelse og Skifte betragtedes, især forsaavidt det angik Jord, som en hele Familien vedkommende Sag og derfor skulde, naar Medarvingerne ikke indbyrdes kunde for-

---

[1]) Gl. D. I. 145; II. 175; III. 191.

[2]) Sk. L. III. 11. (S. § 68 Not. 13) »ok sua at hvært viti sit lotfal thær sum thæt hafir lutit . . ., thæt syzkini sit lotfal hafir bortlatæt ma æi kallæ hin annur til iafnæthæ. And. Sun. III. 3. V. S. L. I. 17. ». . . num thes at thet far æftær then iorth ther thet havær afhænd . . .«. J. L. I. 16. »Ællæ syskæn livænd oc af allæ lotæ æi iafn æræ, tha ma af wil annæt syskæn kallæ a meræ, æn tho swa at hwær witæ hwær sin lot fiall, oc til iafnæth with andræ«. Gl. D. IV. 422.

[3]) Sk. L. III. 12. »Skiftæ børn æftær fathur sin husætoftær ællær utiorth ok æı annur værræ æn annur ok bøtæs tha the skiftu mæth annaræ iortho (A S. in deterioris partis compensationem additamentum aliquod recepisse) ok thæn ær tha fik værre tha the skiftu hafir bætræt sinæ mæth kostnathe ok arfothe sinu, um tha kallær sithæn hin a tilgærth, ær tha gørthe til tha the skiftu, oc biuthær til reps, tha witi han mæth tyltær eth otholbonda at thæt war aldrigh tilgiort ofna hins iorth«.

enes, de nærmeste og paalideligste Frænder tiltages, hvorved der igjen fremtræder det overhovedet ofte forekommende Tolvtal. Disse 12 Samfrænder, der toges blandt mødrene og fædrene Slægtninge eller, naar der skulde skiftes mellem Halvsødskende, af hvert Kuld i lige Antal, og som i den gamle latinske Oversættelse af J. L. kaldes compromissarii ex utraque parte, havde da at afgjøre omtvistede Spørgsmaal enten ved Forlig eller ved en edelig Kjendelse[1]. J Særdeleshed vare, som allerede bemærket, disse Samfrænder brugelige ved egentlige Sødskendeskifter, men de benyttedes ogsaa ved Skifte mellem Stedfader eller Stedmoder og Stedbørn, hvorimod Fader og Moder ligeoverfor deres egne Børn i Almindelighed vare berettigede til Tyltereed[2], hvilket Afgjørelsesmiddel ogsaa sædvanligviis kom

[1]) Sk. L. I. 27. »Æræ the syzkini ok æi samfæthre ok æi sammøthre ok skil thæm um skiftæ . . . hvat fæthrini ær ok hvat møthrini, tha skulu theræ frændær skiftæ theræ imællin, sua at et syzkini næfnæ slaghs theræ frændær ok annæt næfnæ andra slaghs ok the tolf theræ frændær skulu sværiæ at the viliæ ræt skiftæ theræ imællin«. 12, Æræ the samsyzkini ok skil them um skifti, tha næfnæ the ok tolf sinæ frændær at skiftæ sin imællin«. A. S. I. 13. V. S. L. I. 15. »Sua ær thet um allæ the skælnæth thær süzkæn kummær imællæn, hvat thet ær hældær en coll ær tua ær tho thre«. E. S. L. I. 19. »Æn jorth thær ma ængtæ suzkæn aldræ givæ logh foræ, for thæt skal e alt aftær til skiftæs ok tho swa at hwært haldæ sin hæfth oc bo til jæfnæthæ with annær, ok skil um hvat the æræ hældær samsüzkin ællær æy, tha a man at næfnæ til tolf thæræ frændær the bæstæ ok the skulæ skiliæ thæm um thæræ arf fælugh, horæ mykæt hwær took jorth, ok swa ok, um the æræ i fælugh, horæ mykæt theræ fang war um allæ køpæ jorth ok um allæ the mæth arfd æræ komnæ«. J. L. I. 16. Flensb. St. R. 8. »E mæth arf ær mell syskæn, tha skul samæn frændær, sæx af fæthærn oc sæx af møthærn, delæ oc skift mell thæm«.

[2]) J. L. I. 16 . . . Skil børn withær mothær hwilt fæthærn ær oc hvilt møthærn, tha withæ hun mæth hænnæ frændær . . . Slict samæ ær of fathær mæl sinæ børn igen«. Jvfr. § 42 og V. S. L. I. 15. Slutn., hvorefter ogsaa mellem Moder og Børn Samfrænder skulle afgøre Striden.

til Anvendelse, naar der blot var Trætte om Løsøre[1]). Var der ingen Samfrænder til, toges der andre troværdige Herredsmænd i deres Sted[2]). Den virkelige Deling skete ved Lodkastning; Samfrænderne bestemte Jordlodderne, efterat have adskilt fædrene og mødrene, Arve- og Kjøbe-Jord, Lodderne bleve skrevne paa Sedler og disse trukne af Arvingerne; i tvivlsomme Tilfælde blev Arveberettigelsen afgjort af Samfrænderne[3]). Meget ofte forekommer der Samfrænder i den senere Praxis og Arvetrætter henvistes til deres Afgjørelse[4]), men efterhaanden bleve de undergivne en vis offentlig Control, enten ved Vidners eller Øvrighedens Overværelse under Skiftet. Dette skete især under Christian IV af Hensyn saavel til de Umyndiges og Kreditorernes Tarv, som og til Kronens og Kjøbstædernes Berettigelse til Arveafgifter[5]).

---

[1]) V. S. L. I. 18. E. S. L. I. 18 smh. m. 19. J. L. I. 18.

[2]) E. S. L. I. 20. . . »tha skal næfnæ til the bæstæ mæn i bygdæn æræ«. 32. »andræ tolf sannæ mæn«; V. 3. »the bæstæ mæn af bygdæn ællær hæræthæt«.

[3]) Jvfr. Sk. L. III. 11. And. Sun. III. 3. »assignatas sibi sortis iudicio porciones«. V. S. L. I. 20. E. S. L. I. 31. Arent Berntsen III. 366. Gl. D. III. 104.

[4]) Gl. D. I. 120, 145; II. 268, 280; IV. 420.

[5]) Anordn. f. Helsingør af 1605 i Arch. Eft. III. Till. 83. St. Rec. 2—15—2.

4de Bog.
Tingsretten.

1ste Kapitel.

Eiendom.

§ 84.

Indledning.

Fra den ældste Tid af fremtræder Jordeiendom som Formuens vigtigste Deel i offentlige og Privatforhold, den var Betingelse for Deeltagelsen i Bestyrelsen af de offentlige Anliggender, Grundlaget for Krigs- saavel som for Rettergangsvæsenet. J Modsætning til Jord sammenfattes alle øvrige Formuegjenstande under forskjellige Benævnelser, der bruges deels ligefrem i denne videre Betydning, deels saaledes, at der særlig fremhæves visse Klasser af Ting, om hvilke det kunde være tvivlsomt, om de vare indbefattede i det almindelige Udtryk, eller som kun i Henseende til enkelte Forhold henregnedes til Løsøre eller sattes i Klasse og behandledes lige med dette. Af saadanne almindelige Udtryk for alle øvrige Ting i Modsætning til Jord forekommer i den Skaanske og de Sjællandske Lovbøger Ordet Fæ [1]),

---

[1]) Sk. L. I. 6. »lægs hænnæ fæ æi i fælægh«; 23. »en lot bæthe i fæ ok iortho«; II. 1, 12. V. S. L. I. 1 § 12, 16. »i iorth oc i fæ«; I. 2 »af thæn iorth oc af alt thæt fæ«; 13, 18. »ey ful lot fangæt af fæ«; III. 13. »af fæ oc ey af iorth«. E. S. L. I. 11, 16 »bathæ i fæ ok i jorth«, 17, 18, »ful lot af fæ«, 29; V. 31, 32.

alene i de sidste Mun[1]) og det sammensatte Fæmunæ[2]), og i alle Provindsiallovbøger bofæ eller bolfæ[3]), hvorhos i Jydske Lov paa enkelte Steder bruges Ordet Boskap ganske ligebetydende[4]) og i nogle Stadsretter findes Bopenning[5]). At Huse henregnedes til Løsøre, er allerede ovenfor bemærket, dog findes de undertiden særlig nævnte ved Siden af de øvrige Eiendomsgjenstande, og efterhaanden blev man vel, idetmindste i Kjøbstæderne, tilbøielig til at anvende enkelte for urørlige Ting gjældende Regler ogsaa paa Huse[6]). Derimod var det kun i Henseende til Familieforhold, navnlig forsaavidt angaaer Fællesskabets Omfang og Nødvendigheden af Lovbydelse, at Kjøbejord i Modsætning til Arvejord var undtagen fra disss Regler[7]). I Stadsretterne sattes Jord overhovedet i Klasse med Løsøre i Henseende til Fællesskab mellem Ægtefæller[8]), hvorimod i andre Forhold de almindelige Regler bleve anvendte ogsaa i Kjøbstæderne;

---

[1]) V. S. L. I. 1 § 16; I. 6. »iorth ællær andræ munæ«, 7, 14; III 13. E. S. L. I. 3 »i allæ munæ ok i køpæ iorth«; jvfr. Rosenvinge i Udg. 334.

[2]) V. S. L. I. 14 »hovæthlot i køpæ iorth oc i allæ fæmunæ«. E. S. L. I. 5—7, 17, 23, 24, 26.

[3]) Sk. L. I. 5 »æm væl i køpæ iorth sum i bolfæ«, 7, 9 »hafær han æi iorth, gialdæ bolfæ«, 10, 14, 19 »bathe bolfæ ok iorth«, 22, 24, II. 1; III. 9, 16. Jvfr. Lund St. R. 1. V. S. L. II. 44. »iorth — bofæ«. E. S. L. I. 10, 28. J. L. I. 29, 40; II. 68, 97 »hovæthlot i bofæ«.

[4]) J. L. I. 6, 18, 20. Jvfr. Kold. Rec. 52.

[5]) Lund St. R. 64. Hadersl. 10. N. Slesv. 60. Jvfr. Kold. Rec. 53.

[6]) Sk. L. I. 1, II. 1 »hus ok bolfæ«. V. S. L. I. 3. J. L. I. 6. Gl. Sl. St. R. 70. Flensb. St. R. 102, 110. Ribe R. (gl. og n.) 58. Erik Gl. alm. St. R. 46. Scr. r. d. IV. 497 »pro domibus et ceteris mobilibus«. D. M. V. 43. Terpager 283. Arent Berntsen II. 369.

[7]) Sk. L. I. 1, 5, 7 (»køpæ iorth — annær iorth«), 22, 25. V. S. L. I. 1 § 12, 15 (»møthrinis — fangæ iorth»; I. 3, 13. E. S. L. I. 19, 21 (»frughænnæ jorth — fangær — fæthrænæ«). J. L. I. 6. Jvfr. § 65.

[8]) S. § 70.

dette gjaldt navnlig med Hensyn til Lovbydelse, der endnu i en Herredagsdom af 1553 ansaaes for nødvendig, hvorimod en i det næstfølgende Aar afsagt Dom, hvori det hedder: »efterdi Kjøbstedgods er løsøer«, udtalte den modsatte Regel, der dog neppe har været gjældende i et saa almindeligt Omfang, men ialtfald kun paa samme Maade, som det overalt var Tilfældet med Kjøbejord, i Henseende til Familieforhold [1]).

Jordeiendoms Fordeling og hele Organisation, som den foreligger i Provindsiallovene og i sine væsentlige Træk har vedligeholdt sig som Grundlaget for Landboforholdene indtil den nyere Tid, har udentvivl gjennemgaaet forskjellige Stadier og Hovedforandringer, indtil den fra Landets oprindelige Bebyggelse har naaet den i hine Love forudsatte Tilstand, hvorom der dog for en stor Deel kun kan fremsættes meer eller mindre sandsynlige Gisninger [2]). Det kan vistnok med Rimelighed antages, at en virkelig Privateiendom først har udviklet sig efterhaanden, saaledes at den af et mindre Samfund til Bebyggelse indtagne Jordstrækning dreves i Fællesskab og at der tildeltes de enkelte Medlemmer først kun ideelle og senere reelle Andele, hvorhos dog visse Dele forbleve fælles og af Hensyn til indbyrdes Forhold gjaldt Indskrænkninger i Henseende til Benyttelsen af de dem tilfaldne Lodder. Hver Bymands eller Bondes hele Besid-

---

[1]) Ribe R. 49. »Quicunque voluerit possessiones suas (Er. Gl. huss och jordt) vendere . . . offerat proximis consanguineis suis«. Flensb. St. R. 102 . . ærvæ goz, sosum ær hus oc iorth, thet scal a thing them laghblythæs thær næst ær at køpæ« Gl. D. I. 224. Krag og Stephanius Christ. III's Hist. Suppl. 232. Jvfr. Rosenvinge, Retshist. 192. Gram. D. Formueret I. 29.

[2]) Jvfr. Schlegel, om Agerdyrkningens Tilstand før og under de første Valdemare, i de Skandin. Litt. Selsk Skr. 1806, Bd. 2. Olufsen Bidr. til Oplysning om Danm. indvortes Forfatning i de ældre Tider, 1821. Velschow de inst. mil. 61. Hansen i N. staatsb. Mag. VI. 1. Molbech i hist. Tidsskr. IV. Rosenvinge Retsh § 115. Larsen I. 1. S. 431.

delse eller Boel (mansus) indbefattede tre Dele; Toften, Agerlodden og en ideel Andeel i Byens fælles Jord. Toften (Husetoft, fundus) var det ved Byens Anlæg den enkelte Familiefader til Byggested, Gaardsrum, Have m. m. tildelte Jordstykke, der var overladt ham til fri Benyttelse og Raadighed og ansaaes som Bolets Stamme eller Hoved i Forhold til de andre dertil hørende Jordlodder (prædia)[1]). Disse Huustofter med derpaa opførte Bygninger dannede den egentlige By og indesluttede en til hele Byens almindelige Færdsel og fælles Brug bestemt fri Plads (forte), hvoraf der derfor ikke maatte indtages Noget af en Enkelt til udelukkende Benyttelse ved Paabygning eller paa anden Maade og hvorfra Markveie førte ud til alle fire Sider[2]). Den til Dyrkning bestemte Jord (Udmarker, Utlændæ, Ollændæ) var efter dens forskjellige Beskaffenhed og Beliggenhed deelt i flere Marker (Vang, Kamp, Aas) og i enhver af disse var der tildeelt hver Bymand en Lod (Ager, Deel)[3]), saaledes

[1]) Sk. L. IV. 1. 11. And. Sun. IV. 1. »tota villa in equales redigitur portiones, quas materna lingua vulgariter bool appellant et nos in latino sermone mansos possumus appellare, earum fundis inter se prediisque inter se, fundis ipsis adiacentibus, adequandis«; 10 »Ratione fundorum veluti digniorum, non adiacentium prediorum, que fundis velut membra capitibus obsecuntur, pensiones redduntur«. E. S. L. IV. 2. J. L. I. 55. III. 60.

[2]) Sk. L. IV. 1 »Bo mæn i by sammæn ok kæræ summi grannæ at annær man hafir husæt gatu ok forta theræ, tha varu the vithær vitu ær allum viliæ vitæ til handæ«. A. S. IV. 2. »Ad demoliendum edificium vel opus aliquod quod iniuste quis in publico loco posuerit, universitati duorum testimonium cum duodeno sufficit iuramento«. V. S. L. II. 47. E. S. L. III. 29. »gatæ«; IV. 1. J. L. I. 51 »Engi man ma byggi a forte, forthy at fortæ ær allæmenz, hwa sum eghær ær i by, hur mykæt sum han havær i by, han ma e kallæ a fortæ, of annæn man havær hænnæ minskæth æth næct«; 56 Sl. »forte skal wæræ femtan fafnæ breth ællær swa breth sum allæ eghær willæ at orvæs«. Jfr. Arent Berntsen II. 38, 449. Hansen 16. Molbech, 416.

[3]) Sk. L. IV. 11 »Sæl man bort utlænde sit minni ællæ mer ok hafir han sialfær æftir husætoft ok thær til thre akræ, en akær i

at der i Henseende til de enkelte Agres eller Lodders Beliggenhed i Udmarkerne var fulgt den samme Orden, hvori Tofterne laae i Byen, og der kunde altsaa af denne Beliggenhed ved senere opstaaede Stridigheder sluttes til, hvilke Agre der hørte til en Huustoft. Denne Orden betegnedes ved Udtrykket Solfald, der følgelig ikke sigtede til de enkelte Lodders Beliggenhed mod Solen, men til deres Beliggenhed indbyrdes og i Lighed med Tofterne efter Himmelegnen fra Øst til Vest[1]). Inddelingen af hele Byens Mark i flere Skifter og deres Fordeling mellem Bymændene havde til Følge, at hver Bonde ikke havde sin Jord samlet paa eet Sted, men i flere mindre Stykker i de forskjellige Agerskifter og at han i Benyttelsen var indskrænket ved det deraf opstaaende og i Almindelighed indtil Slutningen af det forrige Aarhundrede vedvarende Jordfællesskab saaledes, at han navnlig var bunden til den af hele Byen vedtagne Driftsmaade. Denne var i Reglen den s. k. Trevangsbrug, hvorefter hele Agerjorden var deelt i tre Vange, hvoraf skifteviis Aar for Aar den ene benyttedes til Vintersæd (Rugvang), den anden til Sommersæd (Bygvang) og den tredie laae til fælles Græsning, hvortil ogsaa de to førstnævnte Vange benyttedes efter Høsten, da de om Sædejor-

---

hvær vang um thre wangæ æræ, ællær tua akræ um tua vangæ æræ, ællær en akær um en vang ær . . .» 12, 13; IX. 20. And. S. IV. 10 »si tamen cum fundo anno quolibet saltem unus ager retentus fuerit ad culturam». V. S. L. III. 5. E. S. L IV. 1—4. J. L. I. 46, 48, 49, 55; III. 58.

[1]) E. S. L. IV. 2 »tha skal swa repæ hwært bool sum thæt war førræ at sol fallæt ok swa sum hwærs hovæthtoft faldær i byn, swa skal limenæ utæ læggæ a markkæ, mæth thæt at hovæthtoftæn hafthæ akær i hwær wang til sin swa sol fallæn som hovæthtoftæn war siælf . . .»; 3, »skal ollændæ utæ a markkæ lægga sol fallæt sum toftæn ær hemæ sol fallæn». J. L. I. 55 »Swa sum toftæ skiftæs i by, swa skiftæs all marcæ iord». Jvfr. Ser. r. d. VIII. 160 (1283 »trium Otting . . viciniorum soli, trium Otting . . soli remotiorum»); 92 (1552 »hvad heller Brewadt Mend schulle schiffte

derne satte Hegn borttoges[1]). De nærmere Regler i Henseende til Jordens Dyrkning og Benyttelse, Markfreden, Indhegning og Hegns Borttagelse m. m., bleve vedtagne og Bøder for deres Overtrædelse fastsatte paa almindelige Bystævner. Disse Vedtægters (Bylov, Grandevilkaar, Vide) forbindende Kraft var udtrykkelig erkjendt i Provindsiallovene og den senere Lovgivning, de bleve senere opskrevne og mange fra det 16de og 17de Aarhundrede ere i Behold[2]). — Al den øvrige af Byen indtagne men ikke dyrkede Jord, saasom Skov, Hede, Mose m. m., var til fælles Afbenyttelse (Alminding) for alle Bymænd, til Skovhugst, Oldendrift, Tørveskær, Græsning m. v., i Forhold til deres Lodder i den dyrkede Mark, men Ingen var berettiget til nogen yderligere Disposition uden alle Granders Samtykke[3]). Den samme

deres Mark solgang om eller ikke . . ., ret solgang om».) Gl. D. III. 154 »rette Maal och Saaellfaldt». — Schlesw. R. u. Gerichtsverf. 131 (1540 »hver Eier efter anden ret om med Solen», jvfr. 105 »ret Soelgang om»). Olufsen i Rosenvinges E. S. L. 367. Molbech 420.

[1]) Sk. L. IV. 11, 13, 15, 17 »thre halmæ». And. Sunesen IV. 12. »Diffinitum tempus trinas agriculturas complectitur, que tribus annis exercentur, unde solet trium annorum prescriptio nominari, licet minus tempus sufficiat, cum tres agriculture duobus vel paulo maiori spacio concludantur». — Sk. L. IX. 18—20. A. S. IX. 1, 3, 4. J. L. III. 58 »the thær nu havæ fælæth, the fangæ at aræ hæghnæth», 59. Ser. r. d. VII. 527 (Vald. Jordeb.) »in tertio anno erit in pascuo pecorum. Jvfr. Arent Berntsen I. 7; II. 446.

[2]) E. S. L. IV. 21. J. L. III. 55, 58. Rec. 1547 c. 37; Kold. Rec. 46 . . . »skulle alle holde Wide oc Wedtegt». Chr. IV. st. R. 2—27=2. Gl. D. II. 212; IV. 150. — S. hist. Tidsskr. I. 417; IV. 523; V. 547. Aagaard Torninglehn 247. Schlesw. R. u. Gerichtsverf. 69, 83, 103, 112, 120, 138, 149, 158. Matzen Panter. hist. 95.

[3]) Sk. L. IV. 6. »Bo mæn i by sammæn ok hafæ allæ sammæn almænning, skogh ællær liung ællær andræ øthæ mark... (A. S. IV. 7 pro indiviso . . . commune); XI. 5, 12 »almænnings skoghe». (A. S. XI. 6. Universis communi nemore uni-

Regel gjaldt i Henseende til Fiskeri, enten det var i naturlige eller gravede Søer, selv om Vandet var gaaet op over en enkelt Mands Jordlod[1]). Men det sees af Provindsiallovene, at ogsaa af disse Jorder og navnlig af Skovene var allerede da en Deel skiftet, saa at hver Bymand havde den ham tilfaldne Lod til fri Raadighed og med en lignende Fred imod Indgreb og Skade, som i Henseende til Agerlodderne, og en saadan deelviis Udskiftning vedblev ogsaa i en senere Tid[2]). Derhos har allerede Skaanske Lov den Regel, at, naar en Deel af Bymændene vilde indtage deres Andele i Almindingen til Dyrkning, stod det dem frit for og de Øvrige kunde da ikke fordre deres Lodder udskiftede, førend de havde dyrket paa samme Maade[3]). Medens saaledes, især ved Befolkningens Tiltagen, den dyrkede Bymark efterhaanden blev udvidet, indtraadte der tillige betydelige Forandringer i de oprindelige Forhold ved Arveskifte og Afhændelse. Naar derved Bolene deltes efter Qvotadele, opstod der saamange mindre Gaarde (Halvboel, Fjerding, Otting m. v.), hvis Eiere da havde Andeel i alle Boelsmændenes Rettigheder og Byrder, hver i Forhold til sin Gaards

---

cuique pro lubitu suo licet uti). E. S. L. IV. 5 »ok swa ma man æy lovæ annæn man i uskift skogh at hoggæ . . . utæn allæ lovæ hanum«. Jvfr. Ancher II. 233 og Schlegel i Not. Om Oredrev (Overdrev) s. Ann. f. nord. Oldk. 1863 S. 233.

[1]) Sk. L. og A. S. XII. 1—4 »In aqua communi cuilibet piscari liceat nulli in amnem communem piscatorium sepem inmittere . . .« E. S. L. IV. 5 »ok æy i wan hwat thæt ær hældær syo ællær gørt wan, tha ma ængæn man lovæ annæn i at faræ at fiskæ . . . Th. D. 4 (lat. 6). D. L. 5—10—26.

[2]) Sk. L. XI »hægnæthæ skoghe annærs manz«. E. S. L. IV, 3. »um skogh skiftæ . . .« J. L. I. 53; II. 74; III. 68. Th. D. 5, 9 (7, 16). Rec. 1551 c. 8. Kold. 30.

[3]) Sk. L. IV. 6. »ok viliæ summe yrkiæ ok bætræ sinæ iorth (ad agriculturam redigere partes suas) ok summe viliæ æi, tha . . . . yrki hini ær viliæ sin lot ok hini, ær æi vildu til kumme ok skiftæ, fa ængti skifti af them ær yrt hafæ, før æn the hafæ sua bætræt theræ iorth ok upbrytit sum hinni thera ær yrt haftho«.

Størrelse[1]). Naar derimod kun enkelte Jordstykker bleve afhændede fra Bolet, var dette den øvrige By og det Offentlige uvedkommende, idet denne Jord vedvarende betragtedes som hørende til det samme Boel og der kun opstod et Retsforhold mellem dettes Eier og Erhververen af det fraskilte Jordstykke. Især i denne Henseende viste sig Betydningen af det ovenfor anførte Forhold mellem Toften og de øvrige Jordlodder, idet Toftens Eier ansaaes som Boelsmand og alle offentlige Byrder paahvilede ham for hele Bolet. Derfor antoges det allerede, da Skaanske Lov blev udarbeidet, af Mange, at en senere Eier af Huustoften kunde søge den afhændede Udmarksjord tilbage, naar der kun ikke var afhændet mere, end at der var forbleven idetmindste een Ager i hver Vang ved Toften, med mindre der var givet Erstatning i Jord[2]). Saadanne oprindelig til et bestemt Boel hørende og derfra skilte Jordstykker kaldtes Stuf eller, dersom det var udskilt ved Salg, Særkjøb[3]), og ogsaa det Tilfælde omtales som ikke sjeldent, at en Udenbyesmand paa denne Maade var bleven Besidder af

---

[1]) Sk. L. IV. 9. (s. S. 116, Not. 1), 11, 13. A. S. IV. 10 »sextantem vet trientem vel quadrantem vel semissem vel duodrantem vel aliam partem huiusmodi«. V. S. L. III. 4—6. J, L. III. 12 (S. 119, Not. 2). Rec. 1547 c. 15. Jvfr. gl. D. III. 248.

[2]) Sk. L. IV. 11 »ok far annær man at køpæ the sammæ husætoft meth thrim ællær tvem ællær enum akri . . ., tha man vitu alt utlændæt til husætoftæn æræ til (V. S. L. III. 5 »ællær vithær«) gjald (A. S. IV. 10 »si non alia demonstrentur predia, que pro membris fuerint commutata«) . . ., forethy at fore husætoft skal man læthing, innæ ok stuth rethæ«; 12, 13. E. S. L. IV. 2. Jvfr. Molbech 423. Larsen 434.

[3]) Sk. L. IV. 7 »sighiæ at han hafir fangit nokæt frammær mæth køpæ ællær andræ lund«. E S. L. IV. 2 »sighær at han havær fanggæt af annær . . . bristær thæt bol innæn ællær thæn fyarthing«. J. L. I. 49 »Hwa sum wil witæ sik stuf æth særkøp i nokær deld æth i by . . ., skærthæ ængi man utæn hin . . . thær saldæ«. 55; II. 21 »kallæ a stuvæ køp«; III. 57, 58. Ser. r. d. VI. 438 »stuvækøp«. Westph. IV. 3116 »kallæ a stuff«. Kold.

Jord i Byens Mark[1]). Forskjelligt derfra var det s. k. **Ornum**, hvilket Ord i den oprindelige og egentlige Betydning betegner et Jordstykke, som ikke hørte til Bymarken, men i gamle Tider var indtaget til Dyrkning og afmærket som et særligt Stykke ved Grøft, Steen eller Stager. Det stod i ingen Forbindelse med Byen, men Eieren havde aldeles fri udelukkende Raadighed derover og deels derfor, deels paa Grund af den anførte Afmærkning kaldtes det ogsaa **Særmark**, **Enemark**, **Kænnæland** og **Gribs-** eller **Gribejord**. Men de forskjellige Udtryk bleve ikke altid nøie adskilte, idet de tildeels brugtes i en snevrere og en videre, undertiden endog i en ganske forskjellig Bemærkelse. Saaledes forekommer Ordet **Stuf** deels i en videre Betydning, hvor det indbefatter alle Jordstykker, som den nuværende Eier har erhvervet paa anden Maade end ved Bymarkens Deling, uden Hensyn til om de iøvrigt høre til denne Mark eller ei, altsaa Ornum saavel som Særkjøb, i Modsætning til de ved Udskiftningen opstaaede Jordlodder, deels i den ovenanførte snevrere Bemærkelse. Omvendt benyttes Udtrykket **reebdragen** eller **deelt** Jord deels saaledes, at det i Modsætning til Stuf i den videre Betydning betegner de et vist Boel tilskiftede Lodder, deels saaledes at det indbefatter Særkjøb, saa at det modsættes saavel den overhovedet ikke til Bymarken hørende som ogsaa Byens udeelt forblevne Jord. Paa lignende Maade forholder det sig med Ordet Gribsjord, der synes at være brugt som eensbetydende saavel med Ornum som med Alminding[2]).

Rec. 27 »Stuug oe Seerkiøb«. Gl. D. I. 240 »nogre Støcker och **Stujorder** . . ., som icke hafver veridt y Moll, uden hans rebdrette Jordt«; IV. 22.

[1]) E. S. L. IV. 15 »ær nokær man i thæn annær by thær sik kallær at havæ fanggæt fang af hin annær by«. J. L. II. 21 »ær mark skial swa at the thær bo i en by havæ køpt i en annæn by«. Westph. l. c.

[2]) Sk. L. IV. 7 »skil ok mæn i by um **urnummæ**«. A. S. IV. 8 »terra quæ **hornome** vulgariter appellatur«. V. S. L. III. 2. J.

Blandt de Forandringer, der ved Folkemængdens Forøgelse og Jorddyrkningens Udvidelse indtraadte i de ældre Landboforhold, bør ogsaa fremhæves den allerede i Provindsiallovene omtalte og efterhaanden vistnok tiltagende Udflytning fra Byen enten af enkelte Bymænd eller af flere i Forening. Dertil udfordredes vel ikke hele Byens Samtykke, men den maatte ikke medføre de øvrige Bymænds Skade, navnlig hverken ved de til det nye Byggested fornødne Veie, eller ved den aarlige fælles Græsgang paa en Deel af Agerjorden. Ligesom det derfor fremhæves saavel i J. L. som i E. S. L., at Udflytteren skal skaffe sig Markevei og Fægang paa sin egen Jord eller flytte tilbage til Byen, saaledes findes i den sidstnævnte Lovbog den Regel, at han skal udlægge saa meget af sin Hovedtoft, som han har indtaget i Udmarken. Ved den af en mindre eller større Deel af Bymændene i Forening foretagne Udflytning opstod der mindre Byer (Torp), som forbleve i en Forbindelse saavel indbyrdes som ogsaa med Hovedbyen

---

L. I. 46 »Er ornum i by tha skal hun wæræ af areld oc swa særmærkt sum af aræld havær wæræt antugh mæth gruft æth ´mæth sten æth mæth staplæ ... hun skærthær al by, æn warthær skialnæt a hwat hældær thet ær ornum æth ællær deld . . .« (gl. lat. Ovars. vel una pars que dicitur deel; 1590 en Deel; Ekenb. Deeltlandt); 55; jvfr. III. 11, 13 »repdraghæt æth kænnæ land« (s. S. 120, Not. 1. S. 124, Not. 3.) Rec. 1547 c. 19 »Gribsjord eller anden Jord. som tilforn icke havær været lagt udi Boel«. Gl. D. I. 76 »reth Gribsjord oc ey rebdragen, 261; III. 20 »ukiendt Jord og Gribsjord . . . skifte«; 249 ikke . . som Stug eller Seermerke pleyer at vere stenit og indmerckit og siuntes therfor Gribsjord at vere«; IV. 21, 108 »Flaskeiord eller Grifsjord, som formedelst Markeskjel pleier at opgifvis«. Schlesw. R. u Gerichtsverf. 93 »kand bevises rebdragen Jord at vere eller . . Steen eller Stage«; 127, 130 flg., 152 »deel, det er reebt Mark«; 159 »Særjord«. S. Arent Berntsen II. 447. Ekerberger i staatsb. Mag. VI. 620. Østerson s. v. Deel, Gribejord, Ornum. Velschow 133. Molbech l. c. Larsen 422, 435.

(Adelby) og stode i et vist Afhængighedsforhold til denne, saa at Udbyggerne ogsaa i et saadant Tilfælde kunde kaldes tilbage, saa længe de ikke havde vundet tre Aars Hævd. Men det kunde ogsaa skee, at alle Bymænd bleve enige om at flytte ud paa Marken og at nedlægge den gamle By. Dennes hidtilværende Forte blev da skiftet mellem Bolsmændene og nye Tofter med Forte bleve paa den dertil bestemte Udmarksjord udlagte ved tolv erfarne Bymænds Eed, hvorfor de i J. L. kaldes svorne Tofte i Modsætning til de gamle; til saadanne nye paa Udlandet anlagte Tofter synes der ogsaa at være sigtet ved det i E. S. L. forekommende Udtryk »høiere Tofter«[1]).

---

[1]) Sk. L. IV. 7 »Skil by vithær annær um markæ skial ællær vithær thorp«. A. S. IV. 8 »duarum villarum, quamvis unam ex alia constat originem duxisse«. E. S. L. IV. 1 »mællæm horhtoft (høgæræ) toft ok ollandæ«; 4. »Ær nokær man thær sin akær wil inwænggæ, tha skal han mæth rættæ af sin hovæth toft læggæ til troth swa mykæt sum han wænggær in til sik til ollændis. Æn wil han nokær byggæ utæ a markkæ a sin eghen akær ællær a skoghland, tho at han havær utlagh sin toft til trothz, tha skal han tho thæt se at han havær a sin eghæn wægh ut at faræ«; 16. »Æn ær nokær thæn thær .... boor utæ a høghræ toft«. J. L. I. 47 »Er thorp gørth ut a marc oc .... skil them um wat til thorp hørær oc hwat til athælby, tha skulæ the witæ thær i by bo. Thykkæ them ... at thet thorp stær them til skathæ, tha mughæ the kallæ them æftær gen ... Tho of the hafth thrikki wintær hæfth a theræ byggi ukær a thingi, tha mughæ man them æi updelæ«; 48 »Hwa sum sættæs i wang fra athelby, tho at han bygger a sit eghæt, tha skal han antugh a sit eghæt kumæ sik til fortæ oc til fægang swa at allæ eghær ær skathæløst, ællær flytte aftær up til by«; 51 »Allæ toftæ thær i by æræ skulæ havæ forthæ, bathæ gamlæ toftæ oc swa sworæn toftæ; thæt ær sworæn toftæ, of allæ mæn takæ en deld oc gøræ hænnæ til toftæ thær førræ war akærland, tho swa at af then samæ swornæ delt gøræs oc fortæ. Hwaræ sum man bor utæn athelby the skulæ af theræ eghæt fa them fortæ sialf; ær allæ mæn flyt fra athælby oc sitær een æftær with, tha ær han e nærmær at kallæ them aftær. æn the hanum burt .... øthes allbv tha skiftes thæt thær fortæ war swa sum annæn

Ligesom den ovenomtalte oprindelige Jordfordeling, hvorefter Bymændene havde deres Jordlodder paa mange forskjellige Steder i Bymarkens enkelte Dele, næsten uundgaaeligt maatte medføre Overskridelser fra den ene eller anden Side ved Paabygning, Pløining, Saaening m. m., saaledes maatte og Bolenes Udstykning og Afhændelsen af enkelte Jordstykker, Udflyttelsen fra Byen paa Marken og Anlæg af nye Byer, give Anledning til idelige Uvisheder og Stridigheder om Eiendommenes Størrelse og Grændser. Den for saadanne Tilfælde fornødne Udjævning skete ved Opmaaling med et Reeb, der efter Omstændighederne var af forskjellig Længde, eller, især i den senere Tid, med Maalestænger (Raft, Vaand), og denne Reebning foretoges af 12 dertil udnævnte erfarne Lodseiere, som i Skaane og Sjælland kaldtes Oldinge, i Jylland Tolf Egere, Grundegere. Eftersom Striden var alene mellem tilgrændsende Jordeiere (Reensbrødre) eller mellem Lodtagere i et Boel eller en Boelsdeel (Boelsbrødre, Ottingsbrødre, Gaardsbrødre), eller mellem flere eller alle Boelsmænd, foretoges Reebningen i mindre eller større Omfang, og i Almindelighed lagdes herved de ældre Delingsforhold til Grund[1]). Men den

lord til by oc til bol»; 55 »Swa ægnær man lanbo lanbotoft oc swa sum then toft han bor sialf a, oc swa garthsætæ toft oc swa hwilk toft nokær bygd ær a, thær fyrræ war bygd æn marc deldæs til rep». Jvfr. Gl. D. II. 107, III. 245. Schl. R u G. Verf. 128. Rosenvinge E. S. L. 365; J. L. 501. Hansen anf. St. 14, 24.

[1]) Sk. L. IV. 1 »ok sithæn lafnæ the allæ husætoftænæ sin i mællin um allæn by theræ ær them skil yfir»; 9 (S. 116, Not. 1) »helt bol ma kummæ allæn by til reps sua margh bol sum the æræ. And. Sun. IV. 1. »equitatis funiculus, cuius dimensione tota villa in equales redigitur portiones». E. S. L. IV. 1 »Skil nokær man with annær um rep innæn bols, tha a han mæth rættæ innæn bols at iæfnæ hvilkin timæ han wil a kallæ, hwat sum thæt ær hælJær a toftær, ællær a markæ utæ. Æn skil thæm utæn bols, tha thæn thær rep wil havæ han skal allæ grannæ til kallæ til things . . . . tolf aldunggæ af hæræthzthing the skulæ

omfattede kun den oprindelig til Byens Mark henhørende reebdragne Jord, udelukket var Ornum og den Jord, hvis Egenskab som Enemark ved dens særskilte Afmærkning eller paa anden Maade kunde bevises, hvorimod den fra et Boel afhændede Stufjord var underkastet Reebning, idet den eventuelle Erstatning var en alene Bolets Eier vedkommende Sag, og kun da blev den forbigaaet, naar det ikke kunde udfindes, til hvilket Boel den hørte[1]). Derimod toges der Hensyn til enkelte Jordlodders slettere Beskaffenhed eller mere udsatte Beliggenhed, saa at der i saadanne Tilfælde gaves et Tillæg i Jord (Aabod)[2]). I Over-

swæriæ mællæn toftær ok mællæn gatæ, ok swa atær mællæn ollandæ ok mællæn toftær, ok swa atær mællæn horhtoft ok ollandæ ok sithæn skulæ the repæ». J. L. I. 45 »Man thær sighær at han havær minnæ af bol æn han a, han kumær alt bol til ræps, æn skil bol withær annæt, tha kumær han al by til reps»; 50, 52 »Mællæ toft oc fortæ oc mællæ toft oc akær land, mællær skogh oc akær land oc deld, imællæ toft oc allæ uphof oc kunungs hærstrætæ skulæ tolf æghær mæth thæræ eth witæ». Rec. 1547 c. 15. Kold. Rec. 14, 28. Jvfr. S. 182. Scr. r. d. VIII. 41 (1505) XII. Grundteggers scheiden twischen velterde und tofft»; smst. 1531. Gl. D. I. 76, III. 29. Arent Berntsen II. 440. 452. Ekenberger i staatsb. Mag. VI. 618. Hansen anf. St. 34. Schl. R. u G. Verf. 39, 82, 94, 104, 131. Slesv. Prov. Eft. III. 348.

[1]) Sk. L. IV. 13. A. S. IV. 10 Slutn. E. S. L. IV. 2. J. L. I. 46 »Ornum . . . hun repæs æi with by»; 49, 55 »for utæn of thæt ær ornum æth kyrkistuf et nokær manz enkøp, thær man witæ æi hvæm skærthæ skal; ængi deld thær stuf liggær i, mughæ mæn antugh økæ æth minskæ». Gl. D. I. 138 »icke beviseligt at vere omstienit eller stablit . . ., bør at gange under Reb och ret Maal»; 243 »bør at opgivis for Reb, uden hvilke Aasteder, som . . er bleven sermerckit meth Steen, Stabel och Grøft»; III. 245; IV. 18. Scr. r. d. VIII. 41, 74, 165.

[2]) E. S. L. IV. 1 »Ær annær toft thær foræ brethær at hun war wærræ fallæn . . . tha ær thæt ræt at thæn havæ meræ thær wærræ havær». 3 »the lyutæ utæ æræ a markkæ æntingh mæth høgh ællær brinkkæ ællær mæth dal . . . ., æn ær annæn thærræ thær bæthring wil havæ for hans lytæ, tha skal thæm allæ fullæ

eenstemmelse med den almindelige Regel, at den, som havde »saaet uden Kjære«, beholdt Sæden, selv om Jorden senere blev ham frakjendt, skulde efter Skaanske Lov Reebning ikke skee førend Kornet var høstet, hvilken Regel dog ikke gjaldt imellem Lodseiere i samme Boel; faldt derimod Nogens Reeb under en Andens Bygning, maatte enten denne nedbrydes eller Erstatning gives i Jord paa et andet Sted[1]). — Som eenstydigt med Reebning forekommer i J. L. I. 55 og i senere Retsakter Ordet »Solskift« (solaris distributio i den gamle lat. Oversættelse; fune solari dividi hos Th. D. 7) og paa samme Maade findes ikke sjelden Ordet »Solrep, solrepe«, hvilke Udtryk udentvivl hidrøre fra den ovenomtalte gamle Regel om Jordloddernes Beliggenhed efter »Solfald«[2]).

Lignende Regler, som ved Reebning af en Bymark, bleve ogsaa anvendte ved Grændsestridigheder imellem to eller flere Byer; disse afgjordes i Skaane og Sjælland lige-

---

thær lytæ havæ fanget . . . .«. Scr. r. d. VIII. 42, 91 »Ophoffsmand og Udfaldsmand«, 109. Schl. R. u G. Verf. 127 »østerst til Ophof . . ., vesterst til Udfald . . ., fordi hand ligger yderst og nest ved Veyen, saa er ham samme Overlodsjord tillagt til Aaboed«, 150. Gl. D. III. 22. Osterson s. v. Aabod, Ophof.

[1]) Sk. L. IV. 10 »The mæn i bole æræ sammæn mughu æmvæl iafnæ sin i mællin sithæn sat ær sum før ok hin aunærs hafir sat misti sæth sinni, ok sua ær æi um bol skil vithær annær by, fore thy at tha skal bithæ til korn ær afskærit, utæn han laghthæ forbuth a før æn the satho . . .«. A. S. IV. 9. J. L. I. 55 »fellær nokær manz rep undær annæns bygd oc wil han æi rymæ thær a bor tha havæ hin wald thær a kallær at takæ af hans ubygd lord a mark hwaræ sum han wil rep for rep«. J. L. II. 72, 73 »for afæriæ warthær man æi ransman utæn of han hæftær sithæn at laghæ rep tok thet af ham. Schl. R. u G. V. 94 174 »Fruchten i dette Aar at niude, efterdi det er saaed uden Kiære«, 154. Sl. Prov. Eft. III. 352.

[2]) J. L. I. 55 »gær solskift a by«. Scr. r. d. VIII. 41 »XII beseten Buude solrepeden Hoyste Veltmarck«, 46 »XII grundteygærs solrepeden Sewange Felt«. Gl. D. IV. 21 »Reebning eller Solskifft« Sl. Prov. Eft. III. 349 »mit dem Solrep tho metende«. Jvfr. Rosenvinge J. L. 501, 530. Molbech 420.

ledes ved 12 dertil udnævnte Herredsmænd eller Oldinge, i Jylland derimod ved Sandemændene i vedkommende Herred eller, naar der tillige var Spørgsmaal om Herredsskjel, fra begge Herreder. Navnlig kom ogsaa i disse Tilfælde de anførte Regler om særskilte Jordstykker til Anvendelse, naar en Udenbyesmand paastod at være Eier af et saadant Jordstykke indenfor den ene Byes Mark som Enemark, hvilken Paastand han maatte fremføre og bevise førend Sandemænd eller Oldinge svore[1]).

§ 85.
Eiendoms Erhvervelse.

1) ved Bemægtigelse.

I Jydske Lov findes i Anledning af Bestemmelserne om Forstrand og Vrag den Sætning, at Alt hvad Ingen eiede tilhørte Kongen[2]). Men det er utvivlsomt, at en saadan Regel, hvorefter der i Almindelighed ikke tilstodes en Privatmand Ret til at tilegne sig herreløst Gods, først efterhaanden har dannet og udviklet sig ved Statsmagtens tiltagende Udvikling og at den ogsaa i den senere Tid kun har været erkjendt og gjældende med betydelige Indskrænkninger. Kun med Hensyn til Guld eller Sølv, som fandtes nedgravet i Høie eller paa andre Steder i Marken, indeholde Lovene den almindelige Regel, at det tilhører Kongen og ingen Anden; en Landsthingsdom af 1556 tilkjendte endog Eieren af en Kaalgaard de der opgravede Penninge, i Grevernes Privilegier af 1671 tilstodes dem de i deres Distrikt fundne

[1]) Sk. L. IV. 7. E. S. L. IV. 15. J. L. II. 21. Rec. 1547 c. 14. Kold. Rec. 27. Gl. D. I. 66, 214; II. 105; III. 246; IV. 18, 102. Scr. r. d. VIII. 2, 20, 28, 43. Schl. R. u G. V. 104, 108, 129, 141, 154. Sl. Prov. Eft. III. 278, 314, 317. Jvfr. S. 190, 229. Arent Berntsen II. 469. Ekenberger 631.

[2]) J. L. III. 61 »Wræk thær til landæ kumær oc engi man fylghær æth kumær æftær, thet a kunung, forthy at kunung a all forstrand oc thet thær ængi man a thet a kunung«.

under Jorden nedgravede Skatter, og Jydske Lovs Bestemmelse er næsten ordret gaaet over i Christian Vs Lov[1]). I Henseende til andet Hittegods foreskrive Provindsiallovene overeenstemmende, at Finderen skal lyse ved Kirken eller til Thinge, hvad han har fundet, da han ellers ansees som Tyv, men for det Tilfælde, at denne Lysning er skeet og Ingen melder og legitimerer sig som Eier, tillægger kun Eriks Sjællandske Lov Kongen Ret til Godset, hvis det havde en Værdi af idetmindste fem Penninge, hvorimod der i de andre Lovbøger ikke findes nogen Bestemmelse herom, og det maa antages, at Finderen kunde beholde det Fundne, dog uden at der er fastsat nogen Frist, inden hvilken Eieren skulde melde sig[2]). — Det ovenomtalte Gods, der som

---

[1]) E. S. VI. 27 »Danæt fæ hørir konnungin enum, sum gull æller silf«. Orbodem. 41 i Had. Udg. »Alt grondhegotz oc høghæsilf oc stranwragh thæt ær konings egn sak«. J. L. II. 113 »Hittær nokær man silf æth gull antigt i høghæ æth æftær hans plogh æth nokær anderlund, tha skal kunung thet havæ, æn dyl han at han hittæ ækki, wæriæ sik meth frændæ eth«. (Chr. V. D. L. 5—9—3.) Grev. Priv. 1671 § 15 »Om og nogen Skat udi Grevskabets District findes under Jorden forgravet og forborgen, skal saadant Greven selv og Ingen anden tilhøre«. Vib. Ldst. D. 1556 hos Krag og Steph. III. Suppl 156.

[2]) Sk. L. VIII. 12 »biuthær thær til tyltær eth . ., at hitti . . . ok liustæ thæt a gatustæfnu ok kirkiustæfnu ok a thingi ok for allæ lundæ mæth sum logh æræ, tha taki bondæn ut sin kost ok a tyltær eth at han fik æi mær . . .«. E. S. L. VI. 14 »Thæt skal man ok witæ at alskyns affaræ fæ, thær man wet ængæn æghændæ til, thæt ær konungs mæth rættæ, um thæt ær fæm pænninggæ mun æller meræ . . . ., æn hittær nokær man minnæ kost æn fæm pænninggæ mun . . ., tha a han sit eghæt thær tapæt havær æller han haldær thæt mæth mænzkæ thær hit havær«; 15. J. L. II 112 »Of nokær man hitter nokær kostæ oc sighær æi til oc lius æi i kirki oc æi a thingi . . . tha ma han thær for warthæ thiuf . . Thæn thær hittær han skal sighæ hwat han hittæ, æn thæn thær tapæth oc at lius han skal sighæ lytkynnæ oc iortægn ob mærki«. (D. L. 5—9—1, 2, 4.). Jvrf. Schl. R. u G. Verf. 178, 196.

herreløst tilfaldt Kongen, kaldes i E. S. L. VI. 27 Danæfæ, hvilket Ord efter Etymologien sædvanlig forklares som død Mands Gods og ellers forekommer som eenstydigt med Danearv (Danararf) eller forladt Arv. At det udentvivl var en gammel almindelig Regel, at en Afdøds efterladte Gods, naar ingen Arving var til, tilhørte Kongen, er allerede ovenfor bemærket (§ 83). Allerede 1117 overlod Kong Niels til Knuds Kirke i Odense Halvdelen af det paa dennes Grund forfaldne arveløse Gods, og i det følgende Aarhundrede nævnes blandt Stridspunkterne mellem Christoffer I og Erkebispen, at denne sidste gjorde Paastand paa saadant Gods som indbefattet under Jurisdiktionen[1]; derimod forekommer Rettigheden hertil ikke blandt de Adelen efterhaanden indrømmede Privilegier. Ogsaa i Kjøbstæderne gjaldt den almindelige Regel, at, naar ingen Arving meldte sig inden Aar og Dag, tilfaldt Efterladenskabet alene Kongen[2]), men idetmindste i de Sønderjydske Kjøbstæder fik Byen Halvdelen af det arveløse Gods, dersom Arvekjøb havde fundet Sted i den Afdødes Levetid[3]) I de

[1]) Dipl. Arn. Magn. I. 3 »quantum est etiam quod vocatur Danefe id est hereditas illorum qui nullum post se heredem relinquunt, . . . in terra que ad ecclesiam pertinet . . . dimidiam portionem . . suscipiat ecclesia, reliqua ad fiscum nostrum pertineat«. Scr. r. d. V. 589, 599 »jus . . in bonis eorum, qui in territorio ecclesiæ moriuntur sine herede . . . .; ubi jurisdictionem temporalem tenemus . . ibi Danefæ . . . obtinet ecclesia«. Kjøbh. St. R. 1294. c. 71 »cedent fisco Episcopi«. — Jvfr. Ancher II. 274, 395.

[2]) Gl. Slesv. St. R. 29. Rosk. (1268) 11 »bona que vulgariter dicuntur danæfæ«. (S. § 83) Kjøbh. Er. af P. 47 »Komme ei hans Arffvinge, tha skal Kongen hafve theth godz«. Chr. af B. V. 59 »komme oc ænge arfvinge innen dagh oc aar, tha ær konningen hans arfving«. Kold. Priv. 1452 c. 37, 42. Dr. Marg. alm. St. R. 36. Kg. Hans 121.

[3]) N. Sl. St. R. 19 (jvfr. dog 38). Flensb. 95 »hærskup oc by«. Aabenr. Skr. 29 »advocatus habeat dimidietatem et consules medietatem«. Habersl. 11.

øvrige Stadsretter findes Intet herom, dog forekommer i flere Privilegier, navnlig fra Christoffer af Baierns Tid, den almindelige Sætning, at Godset skal tilkjendes hvem det tilkommer efter »gammel Ret og Sædvane«[1]).

I Henseende til Vrag skjelnes der i Provindsiallovene, som herom indeholde i det Væsentlige overeenstemmende Bestemmelser, mellem de to Hovedtilfælde, om der med skibbrudet Gods, hvad enten det driver paa Havet eller opkastes paa Forstranden, følger levende Folk eller ikke. I det første Tilfælde maatte det ikke formenes Skibsfolkene enten selv eller ved Andres Hjelp at bjerge, hvad de kunde, eller paa anden Maade at disponere over Godset, men opgave de Bjergningen, da hjemfaldt Vraget til Kongen, hvis Embedsmand skulde tage det til sig, og ingen Anden maatte befatte sig dermed under Kans Straf[2]). Men at den frie Bjergningsret ikke tilstodes fremmede Skibbrudne eller at idetmindste disse faktisk bleve behandlede paa en haardere og voldsom Maade, fremgaaer af de Lybekkerne og andre Hansesteder fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede givne og senere ofte gjentagne Privilegier, der netop gik ud paa, at de ikke

---

[1]) Vib. 31. Rosk. 1. Odense og Helsingør 1441 (S. § 78).

[2]) Sk. L. VIII. 2 »Brytær man skip, tha ma hans kost aldrigh vare vrak e mæthæn han gitær sialfær burghit . . . ., sithæn han afsighis ok han gitær æi mer burghit, tha a kunung ok hans umbuzman at takæ«. A. S. VIII. 2 »pro earumdem collectione vel quavis alia dispositione . . ., quando tales res suas dominus derelinquit . . . per legem ad earum dominium rex vocatur, ut eas subito exactori suo liceat vendicare«. E. S. L. VI. 20 ». . . Æn skiliæs the wethær thær skipæt fylghæ ok biærghæ thæt æy siælvæ ok givæ thæt æy bort ok sæliæ thæt æi bort, tha a ængæn at biærghæ thæt utæn konungs umbuthzman«. J. L. III. 63. Gl. Sl. St. R. 55 »Quicumque infra Slyam navem fregerit, libere bona sua possideat quicquid de rebus suis salvare poterit«. Flensb. St. R. 88 »innæn brunzenes«. Jvfr. Nyb. Frdn. 1282 § 14. »Item de naufragium volumus observare quod in libris legalibus continetur«. Hdf. 1326 Art. 25. S. Ancher II. 286—308 og dertil Schlegel.

maatte hindres i selv at bjerge hvad de formaaede, ligesom de i Haandfæstningerne stedse gjentagne Bestemmelser og Pavebullen af 1479 vise, at de om Vrag gjældende Regler idelig bleve overtraadte[1]). Først ved Christian d. 2dens Forordning om Vrag blev det gjort Embedsmændene til Pligt at være de Skibbrudne behjelpelige ved Bjergningen, og tillige fastsattes en bestemt Bjergeløn, men disse Bestemmelser bleve senere først optagne i Frederik d. 2dens Søret[2]).

Om det Vrag, der opkastes eller driver ind fra Havet paa Landet, siger Jydske Lov kun i Almindelighed, at det tilfalder Kongen, deels som herreløst Gods og deels fordi Forstranden tilhører Kongen. Men udentvivl gjaldt ogsaa paa det Jydske Retsomraade de samme Regler, som findes i Skaanske og Eriks Sjællandske Lov, hvorefter det foreløbigen kun skulde tages i Bevaring af den kongelige Embedsmand, og dersom Eieren meldte sig (»kom efter«) inden Aar og Dag, udleveres til denne imod en Bjergeløn, hvorved dog i Skaanske Lov udtrykkelig tilføies, at dette kun gjælder, naar Eieren er en Indenrigsmand[3]). Hansestæ-

---

[1]) Priv. 1202 »Superaddimus . . ut ubicumque intra regni nostri terminos . . . ipsos nænfragium pati contigerit, quicquid per se salvare poterunt, quiete possideant«. 1220 »res quas laboribus et expensis naufragio eripere potuerint«. 1250 (Hamborg). 1251 (Rostok). 1264, 1267, 1277 »ut . . nullus advocatorum regiornm seu qnispiam alius eos super salvatione rerum suarum debeat impedire«. 1298. 1340. Jvfr. 1366 (Hertug Henriks Priv.) S. Dreyer de jure nanfr. 1761 S. 44, 58, 67, 82. Schuback de jure littoris 1751. S. 270, 288.

[2]) Chr. II. gstl. L. 135. Fred. II. Søret Art. 73. D. L. 4—4—2.

[3]) Sk. L. VIII. 3 »Kumbær nokær kost vrakændæs at lande ok fylghir ængin man, tha skal hin ær hittir sighiæ til ok liusæ, um ænnær man kænnær sæ thæn kost; kænnær sæ ænnær man, løsæ sum logh æræ, kænnir sæ ængin man, tha skal kunungs umbuzman takæ ok gømæ en dagh ok iamlanga, kumbær hin æftir sæ kænnir fore thæn timæ ok bor han i kunungs riki, dryghæ til vinningælogh thæt ær siatæ manz eth . . ok hafæ thæt . . .

derne fik først ved i 2den Halvdeel af det 14de Aarhundrede afsluttede Traktater den ommeldte, Indlændinger indrømmede Ret, men at Reglen selv ligeoverfor disse sidste ikke altid blev overholdt, synes at fremgaae af flere Privilegier, ved hvilke der tilstædes Frihed for »Strandvrag« [1]. — Jydske Lov bestemmer udtrykkelig, at til Vrag, der som saadant tilfalder Kongen, kun henregnes de Ting, der kunne kjendes forhen at have været Nogen Eiendomsret undergivne, og alle Provindsiallove indeholde den Regel, at Fisk, der inddrive paa Forstranden, i Almindelighed tilhøre Finderen og ikke behandles som Vrag, med Undtagelse af Stør og alle Fisk, der ere større end at en Mand kan bære dem, navnlig Hvaler, men Finderen maatte dog tage og beholde saa meget af disse, som han kunde bære, dersom han var gaaende, eller i andet Fald saameget, som han kunde føre med sig til Hest, til Vogns eller paa en sexaaret Baad; iøvrigt skulde han anmelde og aflevere Fundet til Embedsmanden under Tremarksstraf. Ogsaa i den senere Tid gjaldt disse Regler, hvorfra dog afveg en Landsthingsdom af 1559, hvorefter en Hval, dræbt i aaben Sø, ikke

---

ok gjaldæ hinum kostnath ær gømt høfir«. E. S. L. VI. 18. J. L. III. 61. (s. S. 453, Not. 2), 62 »En hwat sum i annæns mansz hæfth havær wæræt, swa sum ær kistæ æth timbær æth klæthæ æth nokær thing thær man kæn at i hændær havær wæræt, kumær ængi man æftær, tha ær thet wræk oc a kunung«. D. L. 4—4—4.

[1]) Priv. for Rost. Nonnekl. 1250 (Dipl. Arn. Magn. I. 186) »si qua de lignis ipsarum . . . ad littus appulsa fuerint, fractis navibus vel eisdem salvis existentibus, nullus omnino eadem ipsis auferre presumat«. Priv. f. Ribe 1251 »ut . . . liberi esse debeant . . a . . Strandvrag (Terp. 686). Suhm XIII. 847, 857. Se det anf. Priv. 1366 »Si aliqua bona advocatus . . . salvari faciet . . et conservari . . ad usus . . illorum qui ipsa de jure poterunt exigere, dummodo ipsi infra annum et diem probaverint . . .«. Jvfr. Chr. II. Hdf 24, g. L. 139, 140 Fr. II. Søret 73.

var at ansee for Vrag[1]). — Om det i Fjorde eller Sunde drivende Gods bestemmer E. S. L., at det ikke skal behandles som Vrag men forblive Eierens, og mange dertil sigtende Bestemmelser til Gunst for de indenrigske Kjøbstæder findes i adskillige Stadsretter og særlige Privilegier[2]).

I de ældre Biskopperne og geistlige Stiftelser givne Privilegier, hvorved der som oftest iøvrigt indrømmedes dem alle Kongelige Rettigheder, blev Forstrandsretten dog sædvanlig udtrykkelig forbeholdt Kongen, men allerede fra Begyndelsen af det 13de Aarhundrede forekommer det ikke sjelden, at ogsaa denne Rettighed blev dem tilstaaet, og senere ansaaes Biskopperne og andre Prælater i Almindelighed som berettigede til Vrag paa eller udenfor deres til Havet grændsende Grund. Ligesaa indrømmedes der ved

---

[1]) Sk. L. VIII. 1. »Ængin fisk ma hetæ vrak utæn styriæ (al gørlæ) ok hval, æn tho skal han ær først hittir hval taki sæ byrthi ..«. A. S. VIII. 1 »Omnes pisces, sive sint mortui sive vivi, casu versus terram apulsi . . . occupantibus conceduntur, preter sturgionem, qui iuri regio ... totus cedit, preter quoque cetum ...«. E. S. L. VI. 21. J. L. III. 62. »Minnæ fisk æn styriæ ær æi wræk . . . . En Fisk thær en man ma bæræ . . . thæt ær æi wræk, foruten styriæ enæ, forthy at hwal oc lyft oc all storæ fiskæ thær man ma æi bæræ, thet ær alt wrak oc them a kunung . . .«. Chr. IIIs Frdn. 10. Dec. 1558 Art. 6, 7. Gl. D. I. 267.

[2]) E. S. L. 19 »Æn kombær i fiorth, sum roskildæ fiorth ællær andræ slikæ fiorthæ, at thær wrax nokæt fran en by ok til annær ællær fran et hæræthz ok til annæt, tha ma thæt æy wrak worthæ, ællær i thæt sund æy ær mer æn ukæslø mællæn (jvfr. Chr. II. g. L. 136 en half Ugesøes eller heel ude i Søen). Kjøbh. St. R. 1294 c. 104 »si aliqua navis . . . sine rectore inventa fuerit, non reputabitur wraak . . .«. Chr. af B. V. 35 — »skib drifvende uden styreman udi Øresund, som borghere tilhører . . .« Priv. Helsingør 1441 . . . »hvor de komme udi sundet«; 1516 »hvor den i wore righe och landh kommende worde« (Arch. Eft. III. Till. 7, 24). Dr. Marg. alm. St. R. 30 »udi Øresund eller belt«. Kg. Hans III. Skagen St. R. 31.

et Privilegium af 1292 Ribe By Forstrandsretten i en nærmere betegnet Strækning, og efterhaanden blev den tilstaaet Adelen ved Skjøder, Lehn- og Pantebreve, saa at den i den senere Tid hørte til Adelens almindelige Forrettigheder[1]).

Til de Tilfælde, hvor Eiendomsretten erhverves ved Bemægtigelse af herreløse Ting, enten saaledes at denne staaer aaben for Enhver eller kun er tilladt under visse Betingelser og under Forudsætning af et andet allerede tilværende Retsforhold, hører ogsaa Fiskeriet. Vandet i Indsøer og Aaer indenfor den af en By indtagne Mark var fælles for alle Lodseiere og Enhver af dem var berettiget til at fiske deri, forsaavidt ikke en Enkelt ved Dæmning eller Indhegning havde tilvendt sig en udelukkende Ret, hvilket dog kun var tilladt den, som havde en tilgrændsende Jordlod, og derfor kun indtil Midtstrømslinien, med mindre han eiede Jord paa begge Sider, hvorhos det var en almindelig Regel, at Ingen maatte forandre det naturlige Vandløb til Andens Skade[2]). Til denne Fiskeret i saadanne ferske

---

[1]) Priv. St. Knud K. i Odeuse 1117 (Dipl. Arn, Magn. I. 3). Ribe Domk. 1151 (Terpager 173) »episcopo Ripensi dimidietatem cujuslibet juris regii civitatis Ripensis, Strandwerch, Forban et jure XL. marcarum exceptis«. Aarh. Domk. 1216 (Arn. Magn. I. 97) Wrec quoque, quod specialiter nobis in toto regno retinuimus, si quod illuc appulsum fuerit, eidem Ecclesie volumus ex gracia concessisse«. Viteskole Kl. 1253 (Dän. Bib. VI. 140) »quicquid in litore maris . . . a naufragantibus poterit derivari, ipsorum naufragantium jure conservato«. Ribe By 1292 (Terpager 690) »civibus Ripensibus ipsorum Forstrand, Lyst, Mannø, et littora omnia inter predicta loca et civitatem Ripensem sita, una cum ipsorum Diyb, sicut ea habere consueverant ab antiquo«. Scr. r. d. V. 595, 599. Priv. for Lyb. udst. af Ribe Bisk. 1298. Dreyer 82. Chr. II. Hdf. 24 »skule kirkens prelater schicke om strandwrag e hwor the hafve forstrand«. Michelsen Nordfriesl. 186. Scr. r. d. VII. 366. Michelsen Urkunden. II. 122. Dipl. Chr. I. 208, 361. Schlesw. Rechtsg. III. 85. Fr. III. Hdf. 9 »skulle adelen her udi riget nyde wrag for deres egen grund«. Grevernes Priv. 1671 § 18; Friherr. § 16.

[2]) Sk. L. XII. 1—3. »Vatn hvært ær æi ær mæth damme fæst, tha

Vande som Følge og Tilbehør af Grundeiendom sigtes der ogsaa, naar der i mange Skjøder blandt de med Jorden følgende Pertinentser og Rettigheder nævnes aquæ et aquarum decursus, piscationes m. m., ligesom ved gjentagne Bestemmelser i Haandfæstninger og Recesser[1]). — Derimod synes fra gammel Tid Kongens Eiendomsret over Fjorde og Floder at have været erkjendt, men Fiskeriet i disse Vande stod dog Enhver aabent, kun at der gjaldt visse Indskrænkninger i Henseende til Aarstiden og Benyttelsen af Redskaber. Saaledes fremtræder Forholdet, forsaavidt angaaer Øresundet, allerede paa Knud den Helliges Tid, med Hensyn til Slien i den gamle Slesvigske Stadsret, og i den senere Tid findes især om Fiskeriet i Limfjorden nærmere Bestemmelser, der ere optagne i Chr. Vs D. L.[2]). — At Fiskeriet i Havet og ved Kysterne i Almindelighed var frit for Enhver, fremgaaer allerede af den oven anførte Undtagelse, hvorefter

---

ær almænnings, ofna hvas markæ sum thæt liggær, ok thær ma hvær man at fiskum fara, æn i myllu damme annærs manz ma æi at fiskum fara utæn hins lof ær muhlu a. Fiska gartha ma man æi gøræ frammær æn til mithstrømæ utæn han hafir fangit garthfæstu annær vagh igen. Ofna mathum ok ængium thagar floth gar up, ma hvar man at fiskum fara, ær um thæt ær almænnings vatn ær up gar». A. S. XII. 1—3. E. S. L. IV. 5, 38. J. L. I. 58. Th. D. 3 (4, 6) »Skil mæn om fiskeri, tha skall hwer haffæ macth til ath fiskæ som han hawer repdragen iorth a sin mark». D. L. 5—10—25, 42. Jvfr. Ancher II. 323.

[1]) Hdf. Vald. Er. § 33; Chr. II. § 58. Fr. I. § 62. Rec. 1547 c. 19; Kold. 29. St. Rec. 2—25—1.

[2]) Knytl. S. 28. Gl. Slesv. St. R. ». . quia flumen regis est»; 71 piscatores libere habent piscari per totam Slyam . . ., non presumant piscari cum crokwoth ante pentecosten» (s. Ancher II. 325. Rosenvinge St. R. 627). Flensb. St. R. 22 »in all fiorth til brunznes mæth allhænd net». Gl. D. I. 39 (1519) bør alle Kongens Aaer at være frie» . . Hdf. Fr. I. § 69 »skal oc Limfiord blifve et friit fiskewand, som thet hafver været uthi vor kiære herre faders oc brodhers tid». Chr. III. § 11. Fr. II. og flgg. § 10.. Rec. 1547 Art. 20, 21. Kold. 31, 61. Kallundb 14. D. L. 5—10—43 til 47.

visse store Fisk skulde behandles som Vrag, hvorved Anders Sunesen udtrykkelig bemærker, at det var ligegyldigt, om de vare døde eller levende. Men efterhaanden indførtes der ogsaa i denne Henseende Indskrænkninger, hvortil vel et udvidet Begreb om Forstrandsretten især har givet Anledning[1]), og allerede i Gavebreve og Privilegier fra det 12te Aarhundrede findes ikke faa Exempler paa, at der indrømmedes Klostre og Geislige Forrettigheder i Henseende til Fiskeriet udenfor deres Grunde. I den senere Tid skete det Samme ogsaa til Gunst for Adelen, hvis Adkomst til denne Ret dog synes især at have været grundet paa Sædvane og derved erhvervet Hævd, ligesom overhovedet Sædvaneretten fornemlig var bestemmende for denne Fiskerets Udøvelse[2]). — Østersfiskeriet, hvorom den første Efterretning findes under Frederik II, blev lige fra Begyndelsen anseet som et Regale, hvorimod Sildefiskeriet fra gammel Tid i Almindelighed stod aabent for Alle, endog Fremmede[3]).

Medens Provindsiallovene iøvrigt ikke indeholde Noget om Jagt, sees det af Sk. L. XI. 5—7, 9 og And. Sunesen XI. 2, 4, at det var Enhver tilladt at fange Fugl og

---

[1]) Om Forstrandsretten s. ogsaa Kg. Erik af Ps. Dom 1406 hos Michelsen Nordfr. 165 »ex legisterio nostro et antiqua prescriptione compertum est . ., omnes ripas maritimas dictas Forstrander, quocunque infra Daciam sitas, nobis et corone nostro Dacie legitime pertinere«. Jvfr. Bisk. Knuds gl. til J. L. I. 53.

[2]) Thorkelin Dipl. I. 243, 247, 9, 12, 54, 34, 41. Scr. r. d. IV. 337. D. M. I. 366, VI. 75. — Hdf. Chr. II. § 9 »fiskeri uti then hellige kirkens oc ridderskabs . . fiskewatn«; 66 »the som wed stranden boo, at the moo loo bruge med fiskeri, som the hafve giordt af arildz tidt . . ., uden al ny afgift« Fr. I. 14, 69. Chr. III. 7, 8, 11, 22. Fr. II. figg. 6, 7, 10. Rec. 1547. Art. 20. Kold. 31. Grev. Priv. 1671 § 18.

[3]) Fr. II. Skr. 4 Febr. 1587 »Østerling«. S. Kroyer de danske Østersbanker 1837. S. 110. Om Sildefiskeriet s. Rec. 1536 (Ros. S. 170), 1547 Art. 20. Kold. 32. Fr. II. Hdf. 11. Sør. 64. Jvfr. Arch. Eft. III. Till. 5, 10.

andet Vildt, og det ikke alene paa egen, men ogsaa paa anden Mands Grund, dog med Forpligtelse til at erstatte en denne sidste tilføiet Skade eller at bøde[1]). Vel fremgaaer det af adskillige Beretninger og navnlig af Valdemar IIs Jordebog, at Kongerne idelig befattede sig med Jagten, at de indrettede sig Parker eller Dyrehaver, og det sees, at der allerede tidlig førtes Klager over Misbrug saavel i denne Henseende som ogsaa med Hensyn til det med Jagtens Udøvelse ofte forbundne Gjæsteri, hvormed navnlig Klostrene bleve besværede, og imod hvilke Misbrug der gaves gjentagne Tilsagn i Haandfæstningerne og særlige Anordninger[2]). Men endnu i det 14de Aarhundrede findes der ikke noget Spor til, at Almuen var udelukket fra Jagten og at denne ansaaes som et Regale. Hvorledes en Forandring heri er indtraadt, kan ikke nærmere paavises, men fra det 15de Aarhundrede haves der fra enkelte Distrikter Vidnesbyrd om, at Bønderne ikke maatte jage[3]), og fra Christian IIs og Frederik Is Tid findes der flere partikulære Forbud i denne Retning[4]). De første almindelige Bestem-

---

[1]) Sk. L. XI. 5. »Hitter man høkæ i annær manz hæghnæthæ skoghe . . ., takæ bort them hanum skathæløst ær skogh a ok æi ællær«; 7. »Æltær man ræf i graf mæth hundune ofna hvas marko sum ær ællær hæghnæthe skogh, grafi up ræf ok nytæ væl ok fulli graf, sua at hun ær skathæløs hinum ær skogh a ællær andræ markæ«; 9 »Snæru allæ ok gildri the ær man gør at diurum ællær at fughlum innæn skoghe ællær anær stath ofna marko, skal han varthæ sua sum andrum handløsum vatha«. A. S. XI. 2 »Falcones et accipitres et quelibet aves indomite licenter accipiuntur in nemore alieno, ita tamen ut nemus succisione aliqua non ledatur«.

[2]) Erik Menv. Frdn. 1304, 1314. Hdf. 1326 § 7 »non graventur claustra seu clerus per equos et canes regis pascendos«; § 30 »Item rex nullam paark sibi pro sua venacione usurpabit, nisi ea que paark fuerunt tempore regis Waldemari«

[3]) Forpligtelsesbr. af Bønderne i Vendsherred 1440 hos Jahn Unionskong. 512. Laalands Vilkaar 1546 hos Hvitfeld 839.

[4]) Suhm nye Sml. I. 57, III. 153. D. M. IV. 254. 283, 285.

melser herom med meget haarde Straffe ere fra Christian IIIs Tid; derefter havde kun Kongen og Adelen Ret til at jage, Enhver »paa sit Eget (Enemærke) og i Fællig (som han haver Lod og Deel udi)«[1]), hvorimod det er tvivlsomt, hvorvidt de havde Jagtret paa Selveierbøndernes Enemærker[2]). Efter Souverænitetens Indførelse blev Jagten erklæret for et Regale, men Adelen beholdt den dog som Privilegium næsten i samme Omfang som før[3]).

Om Bier gjaldt i alle Provindser de samme almindelige Regler, og det er kun i Henseende til enkelte mindre væsentlige Punkter at der findes nogle Uovereenstemmelser mellem Lovbøgerne. Hovedreglen var at, naar Nogens Bier fløi bort fra ham, ansaaes han som Eier, saalænge han fulgte dem, men vare de fløine af hans Øiesyn, betragtedes de som herreløse, Eieren kunde derfor tage dem tilbage, skjøndt de havde sat sig paa anden Mands Huus eller Træ, dog uden Skade for disses Eier, hvorimod det ansaaes for Tyveri, naar Sidstnævnte bemægtigede sig dem, uagtet Biernes Eier havde fulgt dem til deres Sæde. Vare de af hans Øiesyn, tilhørte de Finderen[4]).

§ 86.

2) ved Overdragelse.

Overdragelse af fast Eiendom skete i den ældre Tid, ligesom hos næsten alle Folkefærd, ved en symbolsk Akt,

---

[1]) Rec. 1537 c. 26. Kold. c. 67, 68. St. Rec. 2—25. Jvfr. Fyens Vedtægt 1547 Art. 8. Hdf. Chr. II. § 19. Fr. I. § 14. Chr. III. § 8. Fr. II. § 7. Priv. Helsingør 1577 Sl. S. Ancher II. 311 og dertil Schlegel. Larsen 423.

[2]) Jacobsen i Jur. Tidskr. XVIII. 206.

[3]) Arch. Eft. II. 278. Adel. Priv. 1661 Art. 4.

[4]) Sk. L. XI. 1—4. E. S. L. V. 35, 36. J. L. III. 39, 40. Jvfr. Ancher II. 309.

der her kaldtes Skjødning, idet den sædvanlig bestod deri, at Afhænderen kastede en Jordklump eller et Stykke Grønsvær (cespes, viridis gleba) i den Andens Kappe eller Kjoleskjød (sinus, gremium), som Vidnerne holdt udbredt og derefter lukkede[1]). Denne Form anvendtes saavel mellem Verdslige som ogsaa naar Overdragelsen skulde foretages til geistlige Personer, Kirker, Klostre m. v.[2]), i hvilket sidste Tilfælde den dog ogsaa foregik paa den Maade, at Jorden lagdes i vedkommende Geistliges Hænder[3]) eller paa Alteret[4]). Var den Skjødende en Kone eller Enke, foretoges Skjødningen af hendes Mand eller Værge, medens hun holdt ved hans høire Arm[5]). At Skjødningen opfattedes som en symbolsk Overleverelse og at den ansaaes som nødvendig til Eiendommens Overdragelse, fremgaaer

---

[1]) And. Sun. IV. 13 »In venditione terrarum ad translationem dominii est necesse, ut interveniat quedam sollempnitas, in qua terre modicum emptoris pallio, extento manibus assistentium, . . . apponit venditor, qui designatam terram, quam distrahit, in emptoris ipsius se transferre dominium profitetur«. Sk. L. IV. 16 »swa brat sum scøt warthær oc scøtæ warthær sammen lukit«. Jfr Pave Innocents III Brev til Absalon 1199 i c 2 X de consuet.« »in extremitate palli, quod manu Prælati Ecclesiæ sustinetur . . . sub dicta forma quæ scotatio vulgariter appellatur.

[2]) S. f. Ex. Dipl. Arn. Magn. I 396 »in sinum Archiepiscopi«, 321 »in gremium; i skøth skøthe«. Scr. r. d. VI. 414 »in extremitate sinus nostri«; IV. 353; VIII. 51.

[3]) Dipl. A. M. I. 218. »in manus nostras per scotationem tradidit«. Scr. r d. IV. 496, 508. »scotavit et in manus tradidit«. VIII. 237.

[4]) Dipl. A. M. I. 14, 36. »super altare more terræ«, 257. Scr. r. d. IV. 492.

[5]) Scr. r. d. IV. 494 »dextrum brachium ipsius Offonis scotantis sua propria manu tenente«; 525 »ipsa matre brachium ejus dextrum in actu scotationis teneute legaliter ut est moris«. Dipl. Chr. I. p. 54. V. S. L. I. 13 »han scøtæ oc hun halde a oc givæ ia vith«.

klart af mange Diplomer[1]) og af selve Lovene[2]), hvoraf da tillige følger, at denne ikke kunde skee uden at den, som skulde blive Eier, blev indført i Tingens Besiddelse og derved sat i et Raadighedsforhold over samme. Jydske Lov foreskriver udtrykkelig, at Skjødningen skal skee paa Thinge, hvilken Bestemmelse ogsaa findes i enkelte jydske Stadsretter, og i Skaane og Sjælland skulde, dersom ikke selve Skjødningen foretoges der, dog dens Lysning skee til Thinge[3]), men af adskillige Steder i Lovbøgerne og af mange Diplomer kan det sluttes, at det Første var det Sædvanlige, saa at Skjødningen skete enten paa Herredsthing, Sysselthing, Bything, Landsthing, Kongens Thing eller Biskopsthing, og det sees, at, om end Skjødningen først var foregaaet i Kirken, gjentoges den dog paa Thinge[4]). Paa det anførte Sted i Jydske Lov tilføies som Grund for Skjødningens Foretagelse paa Thinge, at der da ved Thingsvidner kunde føres et Beviis, der ikke kunde omstødes ved

---

[1]) c. 2 X de cons. »Cum huius modi signum, quod scotatio dicitur, non tam factæ donationis quam traditæ possessionis evidens sit argumentum«. Dipl. A. M. I. 167. »tradentes cum legitima scotatione plenum dominium et corporalem possessionem«; 175 »solemnitatem que in regno Dacie pro lege solet observari«. Jfr. Schlegel til Ancher II. 415–435. Bang i jur. Tidsskr. XVII. 101. Larsen I. 1. S. 412.

[2]) E. S. L. I. 27.

[3]) J. L. I. 37 »A thingi skulæ mæn iord scøtæ oc æi andærstæt, thet ær a hæræts thing thær iord i liggær æth a sylæ thing, æth a lanzthing æth for kunung, forthy at thingswitnæ ær swa starct at gen thingswitnæ skal æi logh givæs«. Jfr. V. S. L. III. 8. Ribe R. 58. Flensb. St. R. 103. — Sk. L. III. 8 »Vil man sællæ andrum iorth, tha skal skøtæ ofna thingi, æn skøtæs ei ofna thingi, tha liusæ the thæt ofna thingi« (jfr. Lund St. R. 1). E. S. L. III. 24.

[4]) Sk. L. III. 16, 20; IV. 19. V. S. L. II. 44; III. 8, 11. E. S. L. IV. 34. Dipl. A. M. I. 168 »scotata primo apud monasterium de Esrom .., secundo apud Slangethorp Thryggæhæræths thing, tertio in Landsthing Rinstad. Scr r. d. IV. 492, 494, 508, 525.

Eed, og vistnok var dette den praktisk meest fremtrædende Følge. Men uden Tivivl laae tillige det i den ældre Tid ved alle vigtigere Retshandeler fremherskende Offentlighedsprincip til Grund, hvorhos det med særlig Hensyn til Overdragelse af Jordeiendom maa erindres, hvilken Betydning og Vigtighed denne havde ligeoverfor det Offentlige. — Beviset for den skete Skjødning førtes regelmæssigt i den ældre Tid ved mundtlige og senere ved skriftlige Thingsvidner (s. § 40), men det forekommer allerede tidlig, at der, først af Konger og Geistlige, udstedtes private Overdragelsesdokumenter[1]), hvilket efterhaanden blev hyppigere og almindeligere, eftersom Skriften kom mere og mere i Brug. Disse Dokumenter indeholdt da i Reglen en Bevidnelse og Stadfæstelse af den paa Thinge skete Skjødning, og ved Siden af de derom udstedte Thingsvidner og andre offentlige Vidnesbyrd findes der navnlig i de geistlige Diplomatorier en Mængde saadanne Privatdokumenter, især fra det 13de og 14de Aarhundrede. Efter denne Tid gik den gamle Skjødningsform efterhaanden af Brug, men der findes dog endnu Exempler derpaa ind i det 17de Aarhundrede; sædvanlig skete Overdragelsen nu ved det paa Thinge udstedte eller dog forkyndte skriftlige Dokument, som derfor fik Navnet Skjøde, og, at en saadan til Thinge foretagen Handling ogsaa senere forudsattes som brugelig og som nødvendig til Overdragelsens Gyldighed og Retskraft, sees af flere Vidnesbyrd. For Kjøbstæderne blev det udtrykkelig anordnet ved Frdng. 1553, at al Afhændelse af Kjøbstadgods skulde foretages paa Bythinget eller paa Raadhuset og indføres i Stadsbogen, da den ellers ingen Gyldighed skulde have, hvilket gjentoges i Frdng. 22. Aug. 1580, og for Adelen fastsatte Frdng. 26. Aug. 1622, at alle Skjøder skulde læses og paaskrives i den Provinds, hvor de vare daterede, til næste eller andet Landsthing, efterat de vare

---

[1]) Dipl. A. M. I. 2—4, 6, 9, 257.

udgivne[1]). — Ligesom den gamle Skjødning efter det ovenfor Anførte var en symbolsk Overleverelse, saaledes var det ogsaa i den senere Tid, da Formen var forandret, en almindelig i mange Domme fra det 16de Aarhundrede anerkjendt Regel, at Erhververens Indtræden i Besiddelsen var nødvendig til Eiendommens Overdragelse[2]). I Kjøbstæderne blev Skjødning ogsaa anvendt ved Overdragelse af Huse og det var en gammel Skik, at Nøglerne overleveredes Kjøberen og at denne gik ind og Sælgeren ud ad Døren[3]); senere kom i denne Henseende de Regler til Anvendelse, som gjaldt om Kjøbstadgods overhovedet. — At der til Overdragelse af Eiendomsret over Løsøre forudsattes Tingens Overleverelse, kan ansees for utvivlsomt.

I Forbindelse med Skjødningen stod Lovbydelsen til næste Arvinger, idet det var en almindelig Regel, at Jord ikke maatte afhændes uden disses Samtykke; denne Regel havde dog ikke samme Virkning og Omfang i alle Provindser og undergik flere Forandringer i Tidens Løb. Efter Skaansk Lov kunde Frænderne ikke søge Jorden tilbage, men Sælgeren maatte bøde 3 Mark til dem, naar han havde undladt at tilbyde dem Jorden; dog anfører Anders Sunesen at der herom var forskjellige Meninger, men at den i Sk. L. anførte ansaaes for den rigtigere. Tillige sees det af hans Fremstilling, at denne Familiens Ret kun gjaldt ved

---

[1]) Gl. D. II. fort. X. (1537) »Skjøde, der hjemme gjøres, bør ingen Magt at have.« Rec. 1551 c. 3 (Kold. c. 11) »skal hwer Tingsskrifwer hafve en Tingbog, udi hvilken hand skal indtegne alle Domme, Skiødebreffve, Widner oc alle andre merkelige Breffve, som gaar til Tinget«. — D. Mag. V. 253; VI. 222. — St. Rec. 2—2—5. Jfr. Ussing om tingl. Rettigh. Overdr. 1869 S. 111 fg.

[2]) Gl. D. III. 163 »gammel Sedvane medfører, at hves Godtz ther skal afhendis, skal strax følge hves Skiøde derpaa giøres«, 194 »och thet strax affhende och fran sig anthvorditt«, 245, 267, 295, 300; IV. 188, 270.

[3]) Lund St. R. 1 med Varianterne. Ribe R. gl. og ny 58. Jfr. Schlegel anf. St. c. 439 (390).

Arvejord, at den kun berettigede Frænderne til selv at kjøbe Jorden for en billig Priis og at den kun kom til Anvendelse ved Salg, ikke ved Mageskifte, med mindre den bortbyttede Jord havde en saa meget høiere Værdi, at der fra den anden Side skulde gives over tre Mark til[1]. I Sjælland og Jylland kunde Slægtningerne kuldkaste den uden foregaaende Lovbydelse skete Skjødning, i Sjælland dog kun saalænge Kjøberen ikke ved treaarig rolig Besiddelse havde vundet Lavhævd, hvilken Indskrænkning derimod ikke gjaldt efter Jydske Lov. Jorden skulde lovbydes paa tre Thing, fædrene Jord til fædrene, mødrene til mødrene Frænder, hvoraf allerede følger, at denne Familierettighed ikke blot i Skaane, men ogsaa i de andre Provindser overhovedet kun angik Arvejord. Ligeledes findes der en Overeenstemmelse i Henseende til den Priis, Frænderne havde at betale, dersom de vilde gjøre Brug af deres Forkjøbsret, idet E. S. L. udtrykkelig indeholder, at der just ikke kunde fordres den betingede Kjøbesum, men den i samme By eller nærmeste Egn gængse Priis[2], og endnu

---

[1]) Sk. L. III. 7 »Sæl man iorth sinæ ukunnum manni ok kæræ frændær sithæn at them var æi laghbuthit, tha mughæ the æi kaldæ ofna hin ær køftæ ok æi ofnæ iorth utæn ofna hin ær salde, at han lagbøth æi frændum sinum, gar hin vithær ær saldæ at han lagbøth æi frændum sinum, bøte them thre mark, dyl han sæli frændum tyltær ath laghfastæ mannæ«. A. S. III. 2. . . . »predii, quod progenitorum suorum fuerat . . . ., quod oblatum sibi ante predium pro iusto precio idem proximus suus recusaverit comparare . . . Quorundam tamen iudicio sic emptum predium emptor non potest aliter retinere . . . Sed prior sententia roborabilior et rationabilior a prudentibus estimatur. Quin autem predium possit pro predio invitis consanguineis commutari, dummodo non maius tribus marcis nummorum precium adiungatur, non oportet in dubium revocari«.

[2]) E. S. L. IV. 22 ». . . kombær tha nokær af hans næstæ frændæ, thær køpæ viliæ, tha ma han æy the iorth thæm høghræ sælIæ, æn swa sum thær havær førræ wæræt køpt dyræst i thæn by annær æm mykæl iorth . . . 33; 35 . . . Æn havær man køpt

ved en Herredagsdom af 1539 kjendtes et Skjøde ugyldigt, fordi Sælgeren ikke havde villet modtage de nærmeste Frænders Tilbud om at kjøbe Eiendommen for den betingede Kjøbesum eller efter uvillige Mænds Vurdering, hvorimod en Dom af 1575 følger den modsatte, senere gjældende Regel, at Frænderne maae betale, hvad Sælgeren kan faae af en Anden[1]).

I Kjøbstæderne gjaldt i Almindelighed den samme Regel, at Arvegods skulde lovbydes Frænderne; efter Ribe Ret skulde de betale, hvad den Fremmede vilde give, men en Dom af Christian den III 1554 erklærede Lovbydelse af Kjøbstadgods for unødvendig, fordi dette var Løsøre[2]).

---

jorth ok havær thriggæ wintær hæfth a, tha ma hin æy ofnæ kallæ at han war hanum æy laugbothæn». 36 J. L. I. 34 »Bondæ ma sin eghæn lord sælæ hwem sum han wil of han them laghboth sinæ næstæ frændær a thry thing, fæthærn skal biuthes fæthærns frændær oc møthærn møthærns frændær, æn skøtær han førræ æn han laghbiuthær thæt, tha mughæ hans næstæ frændær thæt æftær kallæ oc havær han forgørth sinæ thre marc». 38. »Thæ iord thær man givæ til guz hus skulæ the sælæs them ma køpæ hwa sum wil, forthy at allæ cristnæ mæn skulæ brøthær wæræ». III. 44 ». . . thol bondæ at husfrø skøtær nokæt burt oc fær hin laghæ hæfth a the skøtæ utæn bondæns kæræ, tha mughæ hænnæ arving delæ thæt æftær gen thær hun skøtæ, bondæ giældæ thre marc». Jfr. Th. D. 29, 43. S. ogsaa Nordstrøm II. 144.

[1]) Gl. D. II. 94 (1539) . . . »efter thet Kiøp, som J. P. thet tilforne kiøpt hagde eller oc efter gode Mend, som uvildige ere, theris Vordering oc Sigelse». III 285 (1575) »efterdi P. J. . . . icke vill gifve saa møgit for samme Eigendomb, som en anden . . ., men efter Samfrenders oc Lensmandens Tøcke at ville udlegge . . ., da vide vi . . . icke . . . at maa giøre P. B. nogen Forhindring, at hand jo samme sin Eigendomb maa afhende til hvem hannom lyster, som best vil betale oc meest will gifve». Jfr. D. L. 5—3—2.

[2]) Ribe R. 49 . . . »si emere voluerint, sicut alieni inde offerant, emant». Flensb. St. R. 102. Aab. Skr. 23. Gl. D. I. 224 (1553 i Nestved). Dom 1554 hos Krag og Stephanius Chr. III. hist.

Efterat ogsaa de Adelige ved Rec. 1547 c. 30 vare blevne berettigede til at sælge deres Jordegods uden Lovbydelse[1]), var denne kun nødvendig ved Bondeeiendomme.

§ 87.
Lavhævd, Laasebreve.

Ved Stridigheder om Jordeiendom havde efter den ældre Beviistheori ikke Vindikanten at føre Beviis for sin Eiendomsret, idet den sagsøgte Besidder var nærmere til at værge sig i Besiddelsen ved Tyltereed, men hertil berettigede efter Provindsiallovene dog ikke den blotte Besiddelse, men der udfordredes i Almindelighed Erhvervelse af Lavhævd, hvortil behøvedes Eiendommens rolige og uforstyrrede Besiddelse i tre Aar, da han ellers maatte søge sin Hjemmelsmands Forsvar. De udførligste Regler og Oplysninger herom have vi for Skaanes Vedkommende, især hos Anders Sunesen IV. 12, hvorimod de andre Lovbøger kun indeholde enkelte almindelige Bestemmelser, der tildeels ere afvigende fra de i Skaane gjældende. Tidsrummet af 3 Aar forklarer Sunesen som indeholdende 3 Høsttider, saa at Besiddelsen havde varet en heel Frugtperiode igjennem efter den sædvanlige Trevangsbrug (s. § 84), hvorfor det i Skaanske Lov betegnes ved »thre halma«, og Lavhævds Virkning angiver han saaledes, at Besidderen blev berettiget til at værge sig i Besiddelsen og bekræfte sin Eiendomsret ved Tyltereed[2]). Derhos beretter han i Over-

---

Suppl. 232, at den i et Tingsvidne fra Assens 1560 nævnte Lovbydelse (fyenske aktst. I. 139) har en anden Betydning, fremgaaer af at Godset tilhørte »Vor Frue Tider«.

[1]) Jfr. Gl. D. III. 315.

[2]) A. S. IV. 11 »Appellari potest prescriptio secundum has leges diffiniti lege temporis in possessione continuatio, propter quam per prestationem duodeni sacramenti deferri debet defensio possidenti«. 12. »Diffinitum tempus trinas agriculturas complectitur . . ., in agricultura debet quoque fructuum segetisque

eenstemmelse med Lovbogen, at der havde været forskjellige Meninger om dette Punkt, idet Nogle antoge, at Besidderen aldrig, førend han havde vundet Lavhævd, kunde forsvare sig paa denne Maade, hverken imod den, som havde tilskjødet ham Eiendommen, eller imod Trediemand, Andre, at han strax efter Skjødningen i alle Tilfælde var berettiget dertil, hvorimod en tredie Mening skjelnede mellem Sælgeren og Trediemand som Modpart, saa at Lavhævd kun ligeoverfor denne var nødvendig, hvilken sidste Mening blev den fremherskende[1]). Var det Sælgeren, som søgte Jorden tilbage, kunde der kun være Spørgsmaal om han havde tilskjødet den sagsøgte Besidder Jorden eller ikke, og denne kunde uden Hensyn til Besiddelsestiden føre Beviset enten ved Thingsvidne eller, i Mangel af dette, ved Skjødningsvidner og Tyltereed[2]). Naar derimod en Trediemand optraadte som Vindikant, var det ikke alene den nuværende Besidders Adkomst, men tillige hans For-

---

collectio comprehendi, sicut ex vulgari nostro, quod trænnæ halma dicimus, evidenter apparet . . . ., in pace continuata et quiete, non turbata querimoniis, non quovis alio modo, civili vel naturali, ex parte illius, qui terras illas, que possidentur, vendicare nititur, interrupta . . . Hoc in se commodum habet prescriptio, ut ipsius intuitu non auctori sed possessori permittatur suo et undecim bondonum sacramento se dominum declarare.

[1]) Sk. L. IV. 15—17.

[2]) Sk. L. IV. 15 . . . »æi tho at han hafir skøtævitni til«; 17 um man scøtæ andrum iorth oc cumbær hin, ær fic sina rætta hæfth ofna, swa scam sum hun warthær, tho at æi se mer æn en dagh ællær twe oc tho swa at æi se ranshæft (jfr. 20), tha ær thæn withær logh ær fic, um hin ilzcar ær salde«. A. S. l. c. »ut munitus duobus testibus, qui scotationis sollempnitatibus affuerant propter brevem quantumlibet possessionem, iustam tamen pacificam et quietam, se tueri possit emptor contra proprium venditorem«. Jfr. V. S. L. III. 8 »Thet sculæ man vitæ, at of man sæl sin iorhd burt oc scøtær a thingi oc vil sithæn dulæ, at han saldæ ey oc scøtæ ey, tha dughæ thet hanum ey thingi igen«. J. L. I. 37.

mands Ret, det kom an paa, og det var især i denne Retning at Lavhævds Betydning traadte frem, idet Besidderen derved blev berettiget til ved Tyltereed at bekræfte, at han havde erhvervet Jorden af rette Eier, hvorimod, dersom han ikke kunde præstere denne Eed, Vindikanten havde Ret til paa samme Maade at bekræfte sin Eiendomsret. Saalænge han ikke havde vundet Lavhævd, maatte han fremstille sin Hjemmelsmand, der da havde at forsvare ham imod Vindikanten[1]), men hverken Loven eller Sunesen siger Noget om, under hvilke Forudsætninger Hjemmelsmanden kunde udføre dette, navnlig om han dertil selv maatte have havt Lavhævd og om, hvis dette ikke var Tilfældet, Vindikanten var berettiget til Tyltereed[2]). At ansee disse om selve Besidderen gjældende Regler enten ganske eller tildeels ogsaa for gjældende i Henseende til Hjemmelsmanden, dertil er der ved Kildernes fuldkomne Taushed derom neppe tilstrækkelig Grund, og de særegne om Løsøre gjældende Regler kunne ikke benyttes til deraf at udlede en Analogi, hvorimod det ikke er usandsynligt, at Hjemmelsmanden, uden Hensyn til hvorlænge han havde besiddet Jorden, ved Tyltereed kunde bevise sin lovlige Adkomst. Derfor synes

---

[1]) Sk. L. IV. 15 »ilzkær annær man æn hin ær saldæ, tha skal e hin ær saldæ væriæ hanum til handæ, til han far laghæ hæfth ofnæ«. 17 »tha cumbær æi thæn withær wærn ær køptæ, før æn han haver a thre halma uilt oc uspilt, thaghær han havit sua lagha hæft ofna oc ilzscas sithan at hanum, tha stande han fore mæth tolf otholbondom oc triggia manna witni oc scøtæ iorth (hialdo) oc bithia sæ swa guth hialpæ, at han fic af rætæ æghændæ oc han havir havit lagha hæfth ofna oc han a fore thy oc ængin annar man. Gitær han æi swa wart, tha løse hin, ær ilzscar, mæth tolf otholbondom«; jfr. 20 »at han ær rættæ æghande at the iorth«. A. S. »adhibitis sibi duobus scotationis testibus duodeno bondonum doceat iuramento, quod a iusto domino comparaverit . . .«

[2]) Jfr. Rosenvinge om Vindikationsretten S. 28. Retsh. § 105. Larsen I. 1. S. 414.

ogsaa at tale, at den, som havde erhvervet Jorden, ikke ved Skjødning men ved Arv, kunde, naar kun Arveladeren ved sin Død havde været i Besiddelse, om end nok saa kort Tid, ved Tyltereed godtgjøre Arveladerens lovmæssige Adkomst[1]). — I alle Tilfælde, hvor selve Besiddelsen var omtvistet, skulde dette Spørgsmaal først afgjøres ved 12 Nævninger, hvorefter da den, som af dem blev erkjendt som Besidder, havde at bevise sin Adkomst[2]).

De sjællandske Lovbøger og Jydske Lov indeholde den almindelige Regel, at Besidderen maa have vundet Lavhævd, for selv at kunne værge sig i Besiddelsen, uden at gjøre Forskjel mellem Sælgeren og Trediemand som Modstander, saa at Sælgeren, saa længe Kjøberen ikke har havt Jorden i tre Aar i Besiddelse, er nærmere til Eden, med mindre der er Thingsvidne til, og i V. S. L., som ellers har optaget de i Sk. L. indeholdte Bestemmelser, ere de denne

---

[1]) Sk. L. III. 9 »Barn æftir fathur sin væri fore allum kunnum mannum ok andrum mannum æm væl alt thæt ær theræ fathir hafthi i hæfthum sinum, iorth mæth tyltær eth otholbondæ . . . ok skal han sua sværiæ at hans father atæ thæt uilt ok uspilt«. A. S. l. c. »Propter paternam tamen possessionem, quantumlibet brevem, pacificam et quietam, et ad patris obitum continuatam, filio iure conceditur duodeni defensio iuramenti, in hac forma exhibendi, quod pater rem, de qua agitur, iuste possederit . . . ., cum ex hereditaria successione nulli alicuius rei dominium adquiratur, nisi et ille, cui quis succedit, pariter dominium habuisset vel hereditario iure vel scotationis beneficio . . .«.

[2]) Sk. L. IV. 17 »Scil thæm um hæfth, tha scal næfna tolf mæn i hæræthæ oc latæ thæm swæriæ thæn withær hæfth ær the wilia, swa scal oc gøra hwærstath ær mæn skil um hæfth«. A. S. l. c. »Quandocunque affirmat actor eum, qui ad defensionem prescriptionis convolat, nullo modo vel minus legitime possedisse, eligendi funt de vicinis XII prudentes bondones . . . ubi vero pater negatur in obitu possedisse, nominandorum bondonum duodecim . . . . exigitur iuramentum«. Jfr. V. S. L. III. 8. E. S. L. IV. 37, 39.

Forskjel vedkommende Sætninger udeladte[1]). Den samme Virkning, at Besidderen kunde værge sig i Besiddelsen ved at bevise sin lovmæssige Adkomst ved Eed med Medeedsmænd, der i Jylland skulde være Kjønsnævn, i de andre Provindser Selveiere, tillægges Lavhævd saavel i E. S. L. som i I. L. i Henseende til Møller og Fiskedamme[2]), og efter J. L. I. 47, 51 kunde en Udflytterby (Torp) ikke kaldes tilbage til Hovedbyen, naar den havde tre Aars Hævd (s. § 73). Derimod kunde Lavhævd ikke paaberaabes for at afværge Reebning, hverken mellem flere Bol eller Bolsdele; men, skjøndt ellers en Bolseier, idetmindste i Skaane, kunde søge de fra Bolet af en tidligere Eier afhændede Jordstykker tilbage, var han dog ikke berettiget dertil, naar Besidderen havde vundet Lavhævd[3]). — Deri ere Lovbøgerne overeenstemmende, at i Henseende til Jord, som en Værge havde solgt, regnedes Lavhævden først fra den Tid, da Myndlingen var bleven myndig eller Pigen gift[4]).

Efter det Anførte var Lavhævdens Virkning ikke Eiendoms Erhvervelse, idet ogsaa efter tre Aars Forløb Spørgsmaal kunde reises om Adkomstens Lovlighed, men kun

---

[1]) V. S. L. III 8. E. S. L. IV. 30, 34 . . . . Æn haldær han jorthæn thre winter, æn thot hun worthær skøt utæn thing, tha ær han with ful jorthæ værn æm wæl sum han waræ a thingæ skøt bathæ hanum igæn thær saldæ ok hwær man«. J. L. I. 41 »æn hwa sum sæl iord, han a at hemlæ oc wæriæ hanum mæth sinæ frændær e til thæs at hin havær thriggi wintær hæft a thær køptæ, forthy at laghæ hæfth ær æi minnæ æn thriggi wintær. Sithæn a hin thær køptæ at wæriæ mæth sinæ frændær«. 42 ». . . havær then thær køftæ lagh hæfth a ukærth, tha ma han witæ hin igæn thær saldæ, æn skil them innæn thre wintær, tha ær thet thingswitnæ, æn ær æi thingswitnæ til, tha worthær hin nærmær thær saldæ at witæ«.

[2]) E. S. L. IV. 37, 38. J. L. I. 57, 58.

[3]) J. L. I. 55 »æn gær solskift a by, tha skal hwær man upgivæ sin hæfth um all mark. Sk. L. IV. 11, 13. A. S. IV. 10. V. S. L. III. 6. E. S. L. IV. 2.

[4]) Sk. L. III. 5. E. S. L. IV. 37. J. L. I. 41.

Besidderens Ret til at bevise denne og saaledes at værge sig i Besiddelsen ved egen og Medeedsmænds Eed. Paa dette Grundlag opstod, efterat skriftlige Thingsvidner vare komne i Brug, en særegen Fremgangsmaade til at sikkre Besidderen imod fremtidige Søgsmaal[1]). Naar han nemlig i tre Aar havde havt den ved Skjødning eller paa anden lovlig Maade erhvervede Jord i rolig Besiddelse[2]), kunde han, efterat have anmeldt det til Thinge paa tre Thingdage og dertil givet alle Vedkommende, navnlig de tilstødende Lodseiere, beherigt Varsel[3]), af Dommeren kjendes berettiget til at gjøre eller at fange Lavhævd. Dette skete da paa den Maade, at han med de paa Thinge udnævnte Lovhøringer og sine Medeedsmænd mødte paa Aastedet, gik rundt om den paagjældende Eiendoms Grændser og aflagde Eed paa, at det var hans lovlige Eiendom, hvilket kaldtes at indvorde med Lavhævd. Dernæst mødte han atter paa Thinge, hvor da, efterat Lovhøringerne havde bevidnet, at Forretningen lovlig var foregaaet, et skriftligt Thingsvidne blev udstedt. En Mængde saadanne Lavhævdsbreve fra det 15de og 16de Aarhundrede findes i Diplomsamlingerne[4]), og Lavhævd i denne nyere Betydning nævnes ofte i Love, Domme og andre offentlige Dokumenter fra denne Tid. — Naar der ved Forretningen var forseet Noget i Henseende til Formen eller dens Forudsætninger ikke havde været tilstede, kunde den underkjendes, indtil Reformationen, ligesom i andre ved Eed afgjorte Sager, af Biskoppen med tiltagne Bygdemænd, senere paa Lands-

[1]) Jvfr. Arent Berntsen III. 476. Ekenberger i staatsb. Mag. VI. 633. Rosenvinge Retshist. § 106. Larsen I. 1. S. 415.

[2]) Bisk. Knud Gl. til J. L. I. 41. Rosenvinge Danm. Rigens Ret Art. 8 »ingen Mand kand noger tidt fange louffhefld eller hafve laughefdt . . . paa nogen Jordegodtz . . ., uden hand haffvir det fangit met Rette af Eyermanden ephtir som Loffven derom viser», 29.

[3]) Rec. 1547 c. 14; 1551 c. 16; Kold. 27. Gl. D. I. 156.

[4]) S. f. Ex. Scr. r. d. VIII. 3, 33, 36, 16, 74, 166, 8. 77. Fyenske Aktst. I. 71, 129, 177. Schlesw. R. u Gerichtsverf. 132, 154.

thinget, men, saalænge det ikke var skeet, kunde Besidderen ved den erhvervede Lavhævd værge sig mod senere Søgsmaal[1]). For at Lavhævd kunde give en betryggende Beskyttelse, var det dog nødvendigt, at Eiendommens Grændser nøiagtig vare angivne og at de dertil hørende enkelte Jordstykker ikke blot vare sammenfattede under en almindelig Betegnelse, f. Ex. »Gaardens rette Tilliggelse«. Dette kom navnlig til Anvendelse, naar Lavhævd blev paaberaabt for derved at unddrage et Jordstykke fra en Markekjelsforretning[2]).

Allerede fra det 13de Aarhundrede haves adskillige Breve, ved hvilke Kongen stadfæstede enten Adkomsten til en bestemt enkelt Eiendom eller vedkommende Persons Ret til en Fleerhed af Eiendomme. Fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede blive saadanne Stadfæstelsesbreve ikke alene hyppigere, men det sees ogsaa af de opbevarede Diplomer, at der dannede sig en særegen Fremgangsmaade med 4 Kongelige Breve, i Liighed med den ved Erik Glippings Forordninger af 1282 nærmere bestemte Forfølgning til Indførsel[3]), og at denne Fremgangsmaade efterhaanden,

---

[1]) Hdf. Chr. III. (1537) § 27—29, Fr. II. § 26—28 »Item thersom sandemend eller neffninge swergie nogen mand til skade met urette . . ., tha skal lantzdomere hafve magt . . ., at opstefne beste bygdemend oc thennom mue felde . . ., udi lige maade skall holdis udi Siellandt, Skone oc andre lande . . . om oldinge och neffn. Sammeledis skall oc holdis om loug och laugheffd . . . . Sandemend ransneffninge oc andre neffninge schulle ey herefter swergie emod laugheffd eller emod nogen loug, som gifven er, emeden the stande wed magt oc ere orygget«. Rec. 1547 c. 14; Kold. 27. Gl. D. I. 8, 156; II. 6; III. 252.

[2]) S. § 84. Rosenvinge Rig. Ret Art. 25 »Paa markeskæl, som til tinge begieris, derymodt maa icke gaa loffgeheffl paa dennom«, S. 39. Gl. D. I. 138, 240 . . . . »efterdi Her J. U's Laghefd icke bemelder paa nogen synderlige Aasteder, tha kand icke N. N. thermet indvinde thennem y Bønder Hefd met same Laghefd; III. 249.

[3]) Jvfr. § 12 og 53.

især i Christian I's Tid, udviklede sig til den Form, hvori den senere findes under Benævnelsen »Forfølgning til Laas«, deels i Forbindelse med en forudgaaet Retstrætte om vedkommende Eiendom, deels i Tilfælde, hvor Eieren, uden Hensyn til en bestemt Modstander, vilde sikkre sig for Fremtiden[1]). Denne Form findes beskreven i en paa Kongens Retterthing 1472 afgiven Erklæring og i en vel omtrent samtidig Optegnelse, dernæst i den sandsynligviis i Frederik den 2dens Tid forfattede Instrux med tilføiede Formularer og tilsidst i Christian den 4des Rigens Ret og Dele af 1621[2]). Elter nemlig først paa Herredsthing og Landsthing at have fremlagt sine Adkomstbreve, Skjøder, Lavhævd m. m., og ladet forkynde vedkommende Gods som sin Eiendom, henvendte Eieren sig, dersom ingen Indsigelse var skeet, til Rigskantsleren for at erhverve et Stadfæstelsesbrev og dernæst 4 Dombreve, hvergang med et Mellemrum af 6 Uger. Naar intet Gjenbrev var taget imod noget af disse Breve, udstedtes en almindelig Stævning med Aar og Dags Varsel og efter denne Tids Forløb endnu en lignende Stævning med 6 Ugers Varsel, der kaldtes Sex Ugers Stævnings Overhørelse. Mødte der heller ikke efter disse Stævninger Nogen med Indsigelser, erhvervedes til Slutning et Laasebrev, hvilken Betegnelse hidrørte derfra, at det afskar alle fremtidige Indsigelser (huic causæ perpetuum silentium imponentes, sætte vi den Sag evindelig Tielse paa), hvad der ogsaa udtrykkes ved den ikke sjelden forekommende Sætning: »Laas er Lovens Ende

---

[1]) S. Rosenvinge Rigens Ret og Dele S. 2—17 og de der anførte Diplomer; jvfr de hos Matzen Panter. Hist. 363 og Till. 1—6, 13, 14. 17—28, 31 trykte Breve.

[2]) Gl. D. I. 10 »hvorledis Mand bør at deele thet Goedtz til Laasebref, som hand i Verie hafver«. Rosenvinge om R. R. og D. 32. fgg. »So skall man deelæ jordhegotz for Righens Kanseler«; 43 fgg.; Chr. IVs Rig. Ret og Dele Art. 60 fgg. Jvfr. Fyenske Aktst. I. 164 (Laasebrev paa Ovenskovsgaard. 1532).

og evig Tielse«[1]). Skete der Indsigelse eller toges der Gjenbrev imod noget af hine Breve, maatte Forfølgningen til Laas standses, indtil Hovedspørgsmaalet om Eiendommen var afgjort[2]). Iøvrigt gjaldt ogsaa i denne Henseende, ligesom ved Lavhævd, den Regel, at de enkelte Jordstykker nøiagtigen maatte være betegnede, for at Eieren ved Laasebrevet kunde beskyttes ved opstaaende Stridsspørgsmaal[3]).

§ 88.
Hævd som Erhvervelsesmaade.

Eiendoms Erhvervelse ved Hævd i den nyere Betydning eller alene ved den i et vist Tidsrum fortsatte uforstyrrede Besiddelse, uden at der fordredes Beviis for en anden retlig Adkomst, forekommer ikke i de ældre Love, og Anders Sunesen siger udtrykkelig, at den ikke kunde finde Sted[4]). Ogsaa Bestemmelsen i den gamle Slesvigske Stadsret, at den, som havde indtaget fremmed Jord ved Bygning, kunde tilvende sig Jorden ved Tyltereed, naar han i Aar og Dag havde været i rolig Besiddelse, indeholder uden Tvivl kun en Anvendelse af den almindelige Lavhævd, som efter den anførte Stadsret indtraadte allerede ved denne kortere Tids Afløb, hvilket ligeledes var Tilfælde efter Riberet[5]).

---

[1]) Gl. D. II. 261 fgg., 296; III. 167; jvfr. 168.

[2]) Gl. D. I. 169 »oc then Sag om Laassen saa lenge at stande uti Querstadt, saa lenge at ther er gangen Dom paa Hofvitsagen«; IV. 248.

[3]) Gl. D. I. 243; IV. 18.

[4]) And. Sun. IV. 12 »Cum prescriptione semper requiritur sacramentum; nam cum nullus tractus temporis, nullus annorum numerus possit quemquam sine facto vel dicto vel consensu proprio rerum suarum dominio spoliare« . . . (s. S. 471 Not. 2).

[5]) Gl. Sl. St. R. 42 »Si quis avidus domo vel sepe terram alterius occupaverit et super hoc fuerit impetitus, si fuerat in quieta possessione per diem et annum, terram sibi vindicet cum duodecim civibus terram ibidem habentibus«. Flensb. St. R. 30

En Undtagelse derimod i Forhold til Kirken og ikke blot til Gunst for denne indeholder J. L. I. 44, hvorefter Kirken, naar den har besiddet Jord i 30 Aar, og Enhver, som har havt Besiddelsen af Kirkejord i 40 Aar uden Paaklage, kan beholde Jorden uden Eed (logløs), hvilket Udtryk betegner Modsætningen til den i Forbindelse dermed omtalte sædvanlige Lavhævd, der kun gav Besidderen Ret til ved Tyltereed at føre Beviset for den lovlige Adkomst[1]). Denne Bestemmelse, hvis Kilde uden Tvivl var den canoniske Ret[2]) og hvis Betydning, at Besidderen blev fri for Beviset ved Eed, paa samme Maade findes udtrykt paa mange Steder, blev ved Praxis udvidet og anvendt ogsaa paa anden Eiendom, end Kirkegods, saa at 40 Aars Hævd blev en almindelig Erhvervelsesmaade, ikke alene i Jylland men ogsaa i de andre Provindser[3]). Denne Regel vedblev uforandret, indtil i Christian d. 3dies Recesser Hævdsterminen bestemtes til 20 Aar, hvorved iøvrigt Virkningen og Forudsætningerne bleve de samme som forhen ved 40 Aars Hævd[4]).

———————

». . . . han werl sik then iorth til mæth tolf bymenz«. Riber. 58. »Quicunque possessiones sic scotatas in quieta possessione per annum et diem habuerit, nulli infra civitatem interim commoranti licebit illas possessiones de cetero impetere quoquo modo, sed fit præscriptio per unum annum«. Jvfr. Thor Degn 74.

[1]) J. L. I. 44 ». . . Hawær bondæ hæfth a iord firtiugh wintær i sin hæft, vær loghløs for kyrki, æn havær kyrki i hæfth thretiugh wintær, wær loghløs for bondæ, af thæt stoth ukærth«.

[2]) c. 3, 8 X de præscr. c. 8. c. 16 qu. 3.

[3]) Scr. r. d. IV. (lib. douat. monast. Nestv) 348—350, 356, 358—360, VIII. 72 ». . . funde forschr. Abbet til Closters eyendom . . . lofveløs foruden all loff Eed oc Laghelfde«; 226 ». . . uden loff och eedh . . ., y thet at thy hafde weret ulast oc ukærth y saa mange aar«. Gl. D. I. 9 (1470) »hvilken som hafde Eigendoms Guodz udi saa lang Tid, at hand bør at niude det i rolig Heffdt«; II. 72. Krag Chr. III. Hist. II. 374 »Konning Christierns Dom under Gudts aar 1475 lydendis . . ., at hves gods maudt hafver hagt udi 40 Aar uildit oc ukiert, thet hafver mandt rolig hefft paa oc bør at nyde thet logisløst«.

[4]) Rec. 1447 c. 26 »Item hwes Godtz eller Eyendom noger Mandt

Der fordredes kun den i det nævnte Tidsrum uforstyrret fortsatte Besiddelse, uden at Adkomstens Lovlighed kom i Betragtning, hvilket bekræftes ved flere senere Domme. Saaledes findes der Herredagsdomme af 1552 og 1590, hvori der ikke toges Hensyn til at Eiendommen ulovlig var solgt af en Umyndigs Værge eller til at et af en anden Grund ulovligt Skjøde laae til Grund for Hævden[1]). Derimod udtales det udtrykkelig som Betingelse, at Besiddelsen ikke maa være forbunden med Erkjendelsen af en Andens Eiendomsret, hvorfor navnlig Hævd ikke kan paaberaabes af den, der har Godset som Pant eller i Forlehning[2]). Endvidere forudsattes det saavel i Jydske Lov som i Recesserne og Domme, at Vedkommende havde havt Besiddelsen »ukjært«, Hævden maatte ikke være afbrudt ved Paatale eller ved en til Thinge fremsat Protest, der i enkelte Tilfælde sees at være gjentagen hvert Aar[3]). — Skjøndt der saaledes ingen Forskjel var mellem 20 Aars og 40 Aars Hævd og det derfor skulde antages, at denne sidste var bortfalden som unødvendig, findes den dog ogsaa i den senere Tid ofte omtalt ved Siden af den førstnævnte og kaldes paa nogle Steder »Lovens Hævd« i Modsætning til den kortere ved Recessen indførte[4]). —

---

hafver udi Haand oc Hefft udi XX Wintere ulast oc ukeert, thet beholde hand angerløst oc uafwunden, uden saa kand findis oc bewisis, at thet er enten Pant eller Forleningh.« Kold Rec. 50. Jvrf. D. L. 5—5—1.

[1]) Gl. D. I. 184 (1552), IV. 162 (1590) »at hvad samme Skjøde belanger, tha er thet giort imod Lougen . . og therfore hafver . . intet paa sig, uden saa er at N. N. kand bevise, hans Høstrue 20 Winters Heffd at hafve hafdt . . uillid och ukierdt efter Recessens Lydelse, da nyder hun thed angerløs«.

[2]) Gl. D. III. 256 »ikke paa Gods som er givet i Forlehning«.

[3]) Gl. D. I. 184 »eftherdi at ther var taldt och klagit paa same Gaard førend vor Recesse udgick om XX Vintres Heffdt, tha kand then Artickell uti Recessen icke kome N. N. til Skade«; IV. 405. Scr. r. d. IV. 361. D. M. III. 181.

[4]) Gl. D. I. 182 (1552) »efterthi forne thre Gaarde hafver verit under N. N.'s Arfvinger ulast och ukierdt uti XL. Aar och mere,

Efterat de anførte Regler om Eiendoms Erhvervelse ved Hævd vare blevne gjældende, kunde den ovenfor beskrevne Fremgangsmaade »at fange Lavhævd«, for at sikkre sig imod fremtidige Søgsmaal, anvendes enten, som tidligere, paa Grund af 3 Aars Hævd i Forbindelse med lovlig Adkomst eller efter 20 Aars i Overeenstemmelse med Foranførte fortsat rolig Besiddelse, og saaledes brugtes den, skjønt sjeldnere, endnu i det 17de Aarhundrede. Ligeledes kunde i samme Øiemed Forfølgelse til Laas finde Sted paa dette dobbelte Grundlag[1]). — Der findes adskillige Exempler paa at Eiendomsrettens Stadfæstelse eller Erhvervelse ved 40 Aars Hævd ogsaa blev anvendt med Hensyn til andre Rettigheder og Retsforhold, selv udover Privatrettens Grændser, dog haves der intet bestemt Vidnesbyrd for, at ogsaa i denne Henseende den samme Virkning blev tillagt 20 Aars Hævd[2]). Overhovedet fulgtes der vel neppe faste Regler herom og, ligesom allerede Jydske Lov i Henseende til nogle Retsforhold tillægger den Omstændighed, at en Tilstand upaatalt har bestaaet i meget lang Tid (fra Arilds Tid), den Virkning, at den kan fordres vedligeholdt, saaledes findes dette ogsaa ved den senere Retsbrug ikke sjelden erkjendt, uden at det kan sees, hvilken Forskjel der var mellem disse Tilfælde og de, hvor 40 Aars Hævd blev anvendt[3]).

---

som er Loffsens Heffdt, tha bør N. N. . . . at beholde efter vor danske Log«; III. 210 »kand blifve ved Magt med Lougen eller Recessen«; 299 »XL. Vinter efter Lougen och XX Vinter efter Recessen«; IV. 105, 293.

[1]) Arent Berntsen II. 476 »20 Aars Tid . . . omskjøndt han derpaa ingen anden Adkomst eller Hjemmelsbreve kan fremvise«. Gl. D. I. 9; III. 294.

[2]) Scr. r. d. IV. 349 (1497 Græsgang i 40 Aar uillet og ukjært). Chr. II. Hdf. Art. 8 (Herlighedsret). Gl. D. III. 168 »at hafve verrit holdit for hans Ugedagsmend henved XL Aar«, IV. 193, 293 (Afgift af et Fiskerleie) »bevist . . . at hafve fult os och Kronen icke alleniste efter Recessen udi 20 Winthers Heffdt, men endochsaa efter Lougen udi 40 Winther«.

[3]) J. L. I. 46 (Ornum), 56 (Veie), 57 (Møller), 58 (Vandløb). Ribe

§ 89.
Besiddelses- og Eiendomsret samt Vindikation i Henseende til rørlige Ting.

I de ældre danske Lovbøger, ligesom i de svenske Retskilder, fremhæves overeenstemmende en vis Klasse af rørlige Ting med særegne Regler i Henseende til Eiendoms Erhvervelse og den sagsøgte Besidders Ret til at værge sig i Besiddelsen[1]). Saaledes nævnes i Skaanske Lov VII. 7, 8 »kuiker kost sum hæst ællær oghse ællær annat kuikt fæ« (A. S. VII. 4 »sus [equus] vel bos vel quodcumque tale animal«) og ved Siden af disse Kreaturer »skapæt klæthe ællær skæft øghse ællær fætlæt suærd« (A. S. VII. 5 »si securis habet manubrium vel mucro cinctorium alligatum vel vestis sit formata«), ligesom i E. S. L. V. 38, 39 først »hors ællær nøt« og som staaende i Klasse med disse »skapæth klæthæ ok skiæft øxæ ok fætlæth swærth«, og paa samme Maade i J. L. II. 94 »skapæth klæthæ oc gørthæ anboth oc wapæn oc hæst oc nøt oc ant fæ« (vestimenta parata . ., instrumenta parata . ., arma, equos et universa pecora), hvormed de sønderjydske Stadsretter stemme overeens, kun at i disse tilføies forarbeidet Guld og Sølv[2]). Det sees heraf, at til denne Klasse henregnedes, foruden de til Jordbrug henhørende Kreaturer, Klæder, Vaaben og andre til Brug forarbeidede Ting, hvorfor Anders Sunesen i Modsætning hertil betegner de øvrige Ting som »res nondum usui necessario preparate, puta securis nondum suo manubrio maritata vel

---

Art. 15 (Degne-Indkomster). Rec. 1547 c. 20, Kold. 31 (Adelens Fiskeri). Gl. D. II. 7; III. 242, 252; IV. 197. 290. Schlesw. R. u Gerichtsv. 72, 133, 154.

[1]) Jvfr. Rosenvinge Retsh. § 107. Nordstrøm II. 675, 691. Michelsen die Hausmarke, Jena 1853 S. 27. Schlesw. Rechtsg. I. 124.

[2]) Gl. Slesv. St. R. 23 »equum vel equam vel formatum pannum vel fabrefactum aurum vel lanceam vel securim cum manubrio aut gladium cingulatum aut bovem aut vaccam aut cetera animalia«. Flensb. St. R. 119. Hadersl. 29.

gladius vaginatus, cui nondum balteus est infixus, vel vestis nondum ad usum necessarium informata«. Det var Ting, tilberedte og bestemte til personlig Brug, og de vare derfor i Almindelighed ikke, som de endnu ikke saaledes forarbeidede Ting, underkastede en idelig Omsætning. Disse Ting vare desuden efter deres Natur kjendelige som individuelle Eiendomsgjenstande, hvorimod de øvrige Ting i Almindelighed havde en mere generel Karakteer, hvorhos det var almindelig Skik, at Eieren satte sit Bomærke paa hine Ting som et særligt Kjendemærke for derved i paakommende Tilfælde at føre Beviis for Tingens Identitet og sin Eiendomsret, hvorom især den islandske Graagaas og de svenske Retskilder indeholde udførlige Bestemmelser. Med Hensyn til denne Omstændighed betegnes de ovennævnte Ting i J. L. II. 94 som saadanne, der »særlikt mærki havær a sik«; efter samme Lov II. 112 skal den, som efterlyser en bortkommen Ting, angive »iartægn oc mærki«, og at den nævnte Skik, især med Hensyn til Kreaturer, ogsaa vedligeholdt sig i en senere Tid, sees af Jydske Lovs Oversættelser II. 105, ligesom af flere Domme fra det 16de Aarhundrede og andre Vidnesbyrd[1]). — I disse Tings retlige Behandling viser sig en vis Tilnærmelse til de om urørlige Ting gjældende Regler i Henseende til Erhvervelsen og Besidderens Retsforhold. Ved Kjøbslutning om saadanne Ting skulde ikke alene Vidner være tilstede, men Kjøberen maatte paasee, at Sælgeren stillede en saakaldt Vin, der skulde indestaae for, at han var rette Eier og, dersom Tingen senere blev fravunden

[1]) J. L. II. 105 i Haandskrifterne: Fylswitnæ, Fylsmerki, Følsmerke; Fulswitna, Fultwitnæ; lat. overs.: signum quod dicitur fylsmerke; gl. platt. overs.: »myd syneme merke«; 1590 »Følsmercke«; Ekenberger »Ohremarck i. e. Følsmercke«. E. S. L. VI. 15 »hwat merkæ thæt havær«. Gl. D. II. 140, 218 »et Sviin, thet hagde ingen Mercke . . ., Femercke«, 239 »hest . . . umercket«. Jvfr. Østerson s. v. Følsmerke: »er det Mercke eller Kiendetegn, som Bonden og andre sætte paa Ørene paa deris Quæg«. Rosenvinge J. L. 510. Larsen 419.

Kjøberen af Trediemand, ikke alene var ansvarlig ligeoverfor Kjøberen, men ogsaa maatte bøde, fordi han var gaaet i Borgen for uhjemlet Salg; denne Vin kaldes derfor hos Anders Sunesen og i den gamle Slesvigske Stadsret ligefrem fidejussor. I E. S. L. fremstilles dette udtrykkelig som en Forpligtelse for Kjøberen, saa at denne skulde bøde 3 Mark til Kongen, naar han havde kjøbt uden Vin (vinløst), hvorimod Skaanske Lov kun omtaler de private Følger, som derved indtraadte; men at ogsaa i Skaane den samme Regel var gjældende, sees af den Skaanske Stads- eller Birkeret[1]). At denne Vin ogsaa i Jylland har været i Brug, fremgaaer deels af den Slesvigske Stadsret, deels af Jydske Lov II, 93, 94, men disse sidste Lovsteder vise tillige, at der allerede dengang var indtraadt en Forandring i denne Henseende, idet Vin forklares som ligebetydende med Vidne, hvilket ligeledes er Tilfældet i de Stadsretter, for hvilke den Sles-

---

[1]) Sk. L. VII. 8. And. Sun. VII. 5. Lund St. R. 24, 25 »Warthir nokir witer at han køptæ weneløst, werie sik meth tyltireth eller bøde thre marc«. E. S. L. V. 17 »ganggæ til witnæ (winium, win, winin, s. Rosenvinge Udg. 382) ok takæ ut the wirthning thær han køptæ fæs hovæth mæth . . . ok winæn bøtæ konungs umbæthzman thre mark foræ at han war win at thæt fæs howæth thær han gat æy hemmælt haldæt. Æn gitær han æy win wethær kommet, ther fæs hovæth latær ut, tha mistær han thæt wærth thær han havær foræ givet ok bøtæ konung thre mark forthy at han køptæ winløst«; 38, 39 »Æn um skapæth klæthæ ... thær skal alt mæth rættæ win wæræ til ok witnæ with thæt køp, allæ the sammæ lund thær saugh ær um hors ok nøt«; VI. 14 »nokær thæn mun, thær man skal win havæ til køps«. Rosk. St. R. 13 ». . . quicunque aliquam rem venalem debito tempore in communi foro emerit, cui emptioni non oportet exhiberi testem qui vulgariter dicitur win . . .«. Kjøbh. St. R. 1294 c. 98 »si quis emerit rem, adquam tenetur habere hominem qui dicitur wyn, et eam non habuerit, solvet Episcopo III marchas«. Christ. af B. 12 »hvilken man køber nogher thing, som han schal witne til have«.

vigske ligger til Grund[1]). I Sjælland holdt vel den ældre Brug sig noget længer, men at den ogsaa der undergik den samme Forandring som i Jylland, sees navnlig af Christoffer af Baierns Kjøbenhavnske Stadsret, sammenholdt med den fra 1294.

I Henseende til Besidderens Ret til at værge sig i Besiddelsen, var det en i Skaanske og Eriks Sjællandske Lov udtrykkelig fremsat og udentvivl ogsaa i Jylland gjældende Regel, at, naar den, som tilbagesøgte Tingen, netop var den Samme, som havde overdraget ham den, kunde Besidderen bevise dette med tvende Vidner og et efter Skaanske Lov til Tingens Værdi svarende Antal Medeedsmænd, blandt hvilke efter E. S. L. den ved Overdragelsen stillede Vin skulde være[2]). Var det derimod en Anden, der optraadte som Vindikant, synes det, forsaavidt angaaer de uforarbeidede Ting, at have været en almindelig Regel, at Besidderen paa lignende Maade kunde værge sig ved med Tyltereed at godtgjøre, at han havde erhvervet Tingen ved Torvekjøb. Denne Regel findes vel udtrykkelig kun udtalt i de Skaanske

---

[1]) Gl. Slesv. St. R. 23 »pro evitanda suspitione sinistra nullus in foro emat equum . . . (S. 483 Not. 2) nisi habeat fideiussorem . . .«. J. L. II. 93, 94 »Til skapæth klæthæ . . ., tha skulæ mæn til havæ win, thet ær rætæ witnæ thær with war, at thet køp køptæs, thet ær æi minnæ æn twa mæn«. Cod. Flot. 31 ». . . nisi habeat super hoc duos testes, qui vin dicuntur«. Fl. St. R. 119, Hadersl. 29 »En Gest ma køpe Watmel a Toreg til Klurtel og Kape og til et Wath i sit Seigell, men skulle hafve Win til Hest og Nøøt, til skapet klethe og skeffte Anboth og alle hand Wapen«. — Jvfr. Schlegel til Ancher II. 443. Rosenvinge Bemærkninger om Vindikationsretten (1819) S. 30; Retsh. § 108. Larsen 61, 421. Om de norske heimildartak (hjemmelsborgen) s. Brandt i Ugebl. f. norsk Lovkyndighed 1862 S. 350.

[2]) Sk. L. VII. 14 »Sæl man bort hæst ællær oghsæ ællær annær kost ok ilzkær atær thæn sammæ ær salde, tha standæ hin ær handæ mællin hafir fore mæth tvigia mannæ vitni ok sua mikel loghum, sum virthning ær . . .«. And. Sun. VII. 5 Sl. E. S. L. V. 38.

Retskilder og i Roeskilde Stadsret[1]), men i J. L. II. 93, der har en anden Bestemmelse om torvekjøbte Ting, forudsættes aabenbart saadanne Ting, ved hvis Overdragelse der skulde bruges Vidner og Vin[2]). Med Hensyn til denne ovenfor omtalte Klasse af Ting, Kreaturer og til Brug forarbeidede livløse Gjenstande, kom det an paa, hvilken Erhvervelsesmaade Besidderen paaberaabte sig, om det var en oprindelig, med Tingens Tilblivelse sammenhængende Erhvervelse eller en Overdragelse. I første Henseende omtales i vore Lovbøger kun det Tilfælde, at Besidderen paastod selv at have opfødt det omhandlede Kreatur (hjemfødt), og han var da berettiget til at bevise dette med Vidner og Tyltereed, men da de til Brug forarbeidede Ting ganske sattes i Klasse med Kreaturer, kan det vistnok antages, at den samme Regel gjaldt om disse livløse Ting, naar Besidderen paastod selv at have forarbeidet dem, hvorom de svenske Love indeholde udtrykkelige Bestemmelser[3]), og

---

[1]) Sk. L. VII. 8 »Ilskas klæthe uskapat ællær øghse uskæft ællær swærth ufætlæt ællær slikt nokæt, væri hin, ær handa mællin hafir, mæth tyltær og ængu vitni at han fik thæt mæth rætu torghkøpe«. And. Sun. VII. 5 Beg. Lund St. R. 26 »All annar køp ther køpis um dags lius at ret torghkøp, werie met twigge manna witne oc tøltir eth«. Rosk. St. R. 13 ». . . (s. S. 485 Not.) emptor rem eandem duorum virorum legalium precedente testimonio et XII manu sibi poterit (vindicare)«.

[2]) J. L. II. 93 ». . . . æn hawær han witnæ til at han torghkøftæ, tha givæ tho logh at han ær æi thiuf oc æi thiufswitæ oc wet sin køpæ hwærki livænd æth døth, oc havæ tapæth sit wærth; win thet ær witnæ thær with war, oc witnæ rindær bast oc band oc kunungs ræt« (s. Sk. L. VII. 8); 94. Jvfr. Rosenvinge Bemærkn. 27.

[3]) Sk. L. VII. 7 ». . . hin ær kostæn hafir handamællin . . . væri fore hinum, ær sæ kænnir, mæth tyltær eth ok tviggia manna vitni fore hema føt, um thæt ær kuikær kost sum hæst ællær oghse ællær annat kuikt fæ . . .«; 14 Sl. »ilzkær annær man æn hin ær saldæ, væri hin ær handæ mællin hæfir ællær hin løsæ sæ kænnær, sua sum før ær saghæt um thæskyns mal«. And. Sun. VII. 4. E. S. L. V. 15 »Sighær han at thæt ær hans

ligeledes har den udentvivl været fulgt i det Tilfælde, at han paastod at have arvet Tingen, hvorfor navnlig taler Analogien fra Bestemmelsen om urørlige Ting. Kunde Besidderen ikke paa den anførte Maade bevise den paastaaede oprindelige Adkomst, var Vindikanten berettiget til at føre Beviset, hvorom dog de enkelte Provindsialloves Bestemmelser ere forskjellige, som nedenfor nærmere skal omhandles. Naar derimod Besidderen ikke paaberaabte sig en saadan oprindelig Adkomst, men paastod at have erhvervet Tingen ved Overdragelse fra en Anden, kom ogsaa dennes Adkomst under Spørgsmaal, og Beviset herfor kunde han, da det ikke var om en egen Handling eller et blot hans Person vedkommende Faktum, ikke føre med Vidner og Eed, men han maatte nævne og fremstille sin Hjemmelsmand. I Henseende til de nærmere for dette Tilfælde gjældende Regler findes der en ikke ubetydelig Uovereenstemmelse mellem Lovbøgerne. Efter Skaanske Lov, sammenholdt med Anders Sunesens Fremstilling, maa det vistnok ansees for utvivlsomt, at den af Besidderen fremstillede Hjemmelsmand, for at værge ham i Besiddelsen, paa ovenanførte Maade maatte bevise sin oprindelige Adkomst (ipse vel auctor suus), og at han ikke kunde skyde paa en fjernere Hjemmelsmand, men at, dersom hiint Beviis ikke førtes (gitæ the æi vart), var Vindikanten berettiget til at bevise sin Paastand ved en halv Tyltereed. Kunde Besidderen ikke skaffe sin Hjemmelsmand eller Vin tilstede, men havde dog Vidner paa at have erhvervet Tingen ved Kjøb, slap han med at udlevere denne til Vindikanten, hvorimod han, naar han heller ikke kunde fremstille saadanne Vidner, blev behandlet som Tyv[1]).

---

hemæfød ok hans eghæt . . . tha a han at wæriæ sik mæth tyltæreth ok twiggæ mannæ witnæ at thæt ær hans hemæfød»; 16, 19, 38, 39. J. L. II. 105 »oc sighær at thet ær hans hæmmæ fød, tha skal han wæriæ thet mæth tolf mænz eth oc twiggi grannæ vitnæ at thet ær hans hemmæ fød». Gl. D IV. 382. Jvfr. Rosenvinge Bemærkn. 25. Nordstrøm 695.

[1]) Sk. L. VII. 8 »Ilzkæs skapæt klæthe ællær skæft eghse ællær fæt-

I Sjælland derimod kunde Besidderens Hjemmelsmand, ligesom selve Besidderen, enten bevise sin oprindelige Adkomst eller skaffe sin Hjemmelsmand tilstede, og om denne »tredie Mand« gjaldt da det Samme, som efter Skaanske Lov om den første Hjemmelsmand, thi nogen fjernere Hjemmel maatte ikke paaskydes; dog var det tilladt, at en nok saa fjern Hjemmelsmand, der frivillig mødte, forsvarede Besidderen ved at bevise sin oprindelige Adkomst, dersom det, for at undgaae Sagens Forhaling, skete paa Besidderens eller den første Hjemmelsmands Hjemthing[1]). Jydske Lov har

læt sværd, kumme vithær køpæ sin ællær vin sin ok mæth tyltær ethe, gitæ the æi vart, tha løsæ thæn, ær sæ kænnir, mæth halfe tylt . . . . Ma han æi kumma vithær sin køpæ ællær sin vin ok hafir han tviggia manna vitni at han fik thæt at rætæ køpæ, tha æræ bortæ bast ok band ok kunungs ræt (jvfr. J. L. II. 93; Gl. Sl. St. R. 18), æn bondæn tæki ut sit ok a tylter eth at han fik æi mær, Bristi hanum vitni sua sum vin ok køpæ, latæ ut bondæns kost ok a tvægildi mæth kunungs ræte«. And. Sun. VII. 4 »ut vel ipse vel auctor suus . . . fidem faciat duobus testibus et duodecim iuramentalibus, quod animal, habens calumpniam, in suo dominio et possessione procreatum«

[1]) E. S. L. V. 15 ». . . æn kallær han sik æy siælf havæ hemæ fød ok kallær æntingh fanggæt æller han sighær at annær man a thæt, tha skal han læggæ hanum fimt foræ ok fymtæ dagh atæræftær tha skal han tilkommæ . . .« (jvfr. Rosenvinge Bemærkn. 5, E. S. L. 381); 16 ». . . . Sighær han at han havær siælf hemæ fød, tha ma han wæl fæstæ logh foræ . . . . Æn sighær han æy at han ær hans hemæfødær, tha skal han komæ til hemæls a næstæ fymt . . . . Æn møtær hin thritiæ man . . ., tha ma han æy kallæ til annærs til hemæls, tha skal han e siælf fæstæ logh at han ær hans hemæføddær . . .«; 18 ». . . Æn hin thrithiæ . . . han ma thæt æy skytæ, han skal . . æntiugh wæriæ ællær latæ ut. Æn kommæ the ok æræ the goth williæthæ, thot thæt waræ mællæn ti mæn gangæt, tha matæ the wæl kommæ. Æn kommæ thæn wethær thæt havær hemæfød ok skal thot hwaræn gøræ æntingh oppæ thæs førstæ brofiæl ællær oppæ thæs annærs brofiæl, æn a hins thrithiæ brofiæl ma han thæt æy gøræ at han ma annæn kommæ with æn sik siælf«; 39. Jvfr. Gl. D. II. 307.

den med E. S. L. overeenstemmende Regel, at ikke blot den første men ogsaa den anden Hjemmelsmand (thrithi man), men ingen fjernere, kan paaskydes; iøvrigt findes der paa de herhen hørende Steder i J. L. flere Uklarheder, der vistnok ere foranledigede deels ved Benyttelse af forskjellige Kilder, deels ved de Forandringer, som ere skete ved selve Lovens Affattelse[1]).

Næsten paa alle Steder, hvor de ovenberørte Spørgsmaal omhandles i Lovene, skeer dette i Forbindelse med de om Tyveri og Tyvssøgsmaal gjældende Regler, og der forudsættes, at Sagsøgerens Paastand gik ud paa, at Tingen var ham frastjaalen eller paa anden Maade frakommen imod hans Villie, saa at det for den Sagsøgte ikke alene kom an paa at værge sig i Besiddelsen, men tillige at frie sig for Tyvssigtelse, og at, naar Vindikanten blev stedet til Beviis, var ogsaa derved tildeels hiin Forudsætning bestemmende for hvad han havde at bevise. I sidste Henseende skulde Vindikanten efter Skaanske Lov sværge, at Tingen var ham frastjaalen eller fraranet[2]), hvorimod han efter E. S. L. skulde gjøre Eed paa, at han var rette Eier til Tingen[3]),

---

[1]) J. L. II. 93 »Æn man ma æi skiute længær æn til thrithi man, then thrithi man han skal e ut rætæ the kostæ thær han withær gær, rætæ bathæ with kunung oc bondæ, oc wil han æi thiuf hetæ, givæ thes logh at han ær æi thiuf oc æi thiufswitæ . . . Then thrithi man han skal tho se at han havæ win til ut at latæ the kostæ thær til ham ær fuld mæth skøtæ oc bøtæ æi a, num havæ tapæth sit wærth . . . .« (S. 487 Not. 2); 96, 105 . . . . (S. 488 Not. 3) »æn sighær han at han køftæ thet, tha a han at kumæ sin køpæ with, thet ær then man thær han køftæ af, oc han ær skyldugh at hemlæ ham thet . . .«

[2]) Sk. L. VII. 7 »thor æi thæn sua sværiæ ær handa mællin hafir, tha løsæ hin, ær sæ kænnir, mæth halfa tylt ok ængu vitni fore thiufstolæt ællær rantakæt«; 8, 14.

[3]) E. S. L. V. 15 »ok han skal swæriæ thæt thær æghændæ ær at bithiæ sik swa guth hiælpæ ok holl warthæ sum han ær at thæt ræt æghændæ ok a thæt mæth rættæ«; 39. Jvfr. Roesk. St. R. 13 »rem illam se (sibi) pertinere vel furtive vel aliquo modo alio sibi iniuste ablatam«.

og dertil synes ogsaa J. L. at sigte, naar den paalægger Vindikanten Beviis for, at det omstridte Kreatur er hans »hjemmefødt« eller at angive »iartægn og mærki« af Tingen[1]), hvorpaa der ogsaa findes Exempler i den senere Praxis, hvor denne Beviismaade betegnes med Udtrykket »at tage Tagsmærke af«[2]). Paa Grund af den anførte Fremstilling i de ældre Lovbøger har man været tilbøielig til at antage, at Vindikation overhovedet kun fandt Sted i det ovennævnte Tilfælde, hvor Tingen var frakommet Eieren ved Tyveri eller paa anden Maade imod hans Villie, men ikke, naar han selv havde givet Tingen fra sig ved Laan, Leie eller nogen anden Retshandel og den siden enten med eller imod Modtagerens Villie var kommen i en tredie Mands Besiddelse[3]). Men der synes dog at mangle tilstrækkelig Grund til at antage en saadan Begrændsning af Vindikationsretten. For Sjællands og Jyllands Vedkommende følger det af, hvad ovenfor er anført om Vindikantens Beviisførelse, at den nævnte Indskrænkning ikke fandt Sted, idet der kun fordredes Beviis for, at han var rette Eier til Tingen, uden Hensyn til om denne var frakommen ham imod hans Villie, og dette bestyrkes ved J. L. II. 70[4]), hvilket Sted man har paaberaabt sig som Beviis for den indskrænkede Vindikationsret. Thi aabenbart indeholder dette Sted en Undtagelse for det Tilfælde, at Nogen har overladt en Ting ved Laan eller Leie til en lovfældt Mand, hvoraf altsaa kan sluttes til den modsatte Regel for andre Tilfælde. Mere

---

[1]) J. L. II. 105, 112. Jvfr. gl. Sl. St. R. 18.

[2]) Gl. D. II. 40, 140, 238. Schl. R. u. Gerichtsv. 67, 78, 170. Jvfr. Ekenberger i staatsb. Mag. VI. 631.

[3]) Rosenvinge Retsh. § 107 Slutn. Larsen 420.

[4]) »Ængi man skal laghfæld man sin øk læ æth at leghæ sælæ ællær anden kostæ i han sælæ swa at han fær thæræ swa langhæfth a at man wæntæ at thet ær hans eghæt, forthy at, tho at thet ær annæn mandz fæ oc warthær thet takæt i hans hæfth, tha skal hin thær attæ kallæ a hin thær han læthæ æth saldæ at leghæ oc æi dælæ with hin thær tok«. Jvfr. D. L. 5—6—9 med 5—8—5.

tvivlsomt er det efter Skaanske Lov paa Grund af den ovenanførte Formulering af Vindikantens Eed, men denne kan dog ogsaa forklares saaledes, at man derved har havt det hyppigst forekommende Tilfælde for Øie og at den af Eieren tilbagesøgte Ting, naar Besidderen eller den af ham fremstillede Hjemmelsmand ikke kunde bevise sin lovlige Adkomst, blev anseet som stjaalen eller paa anden uretmæssig Maade erhvervet. Derfor maatte den Besidder, der ikke kunde bevise sin oprindelige Adkomst eller paavise sin Hjemmelsmand, foruden at udlevere Tingen, føre Beviis for at have kjøbt eller paa anden lovlig Maade erhvervet Tingen, da han ellers blev behandlet som Tyv, om end Sigtelsen ikke udtrykkelig gik ud herpaa[1]). Denne Opfattelse, hvorefter Lovene ikke vilde indeholde nogen Hentydning til den ovenomtalte Indskrænkning af Vindikationsretten, understøttes ved den Maade, hvorpaa Nødvendigheden af Vin og Vidner ved Kjøb fremstilles, og stemmer med de ældre angelsaxiske, tydske, norske og svenske Love, hvor det tildeels udtrykkelig udtales, at Eieren kan holde sig til hvem han vil, enten Besidderen eller den, til hvem han selv havde betroet Tingen[2]). Vel har man senere, ligesom i tydske, saaledes ogsaa i danske Kjøbstæder, antaget Reglen: Haand skal Haand faae, i den Betydning, at Eieren, som havde overladt Tingens Besiddelse til en Anden, skulde holde sig til denne og ikke kunde søge Tingen tilbage fra en tredie

---

1) Sk. L. VII. 8. J. L. II. 93 »æn havær han witnæ til at han torghkøftæ, tha givæ tho logh at han ær æi thiuf oc æi thiufs witæ oc wét sin køpæ hværki livænd æth døth, oc havæ tapæth sit wærth . . . ., witnæ rindær bast oc band oc kunungs ræt«; 96 »sighær han af hvæm han fæk, tha rindær han thiufsnafn, of hin gangær with thær han fæk af. En of wæghfarænd man, thær han kændæ æi, lagthæ æth lottæ the kostæ i hans hus æth saldæ ham at gømæ, tha ær han skyldugh at witæ thet mæth tolf mænz eth, at han ær æi thiuf og æi thiufs witæ«.

2) Philips Angels. Rechtsgesch. § 58. Eichhorn D. Rechtsgesch. I. § 59 b, II. § 361 b. Nordstrøm II. 691—99.

Besidder, men de paa denne Sætning grundede Raadstueretsdomme bleve underkjendte ved Herredagsdomme og selve Reglen blev forkastet, navnlig i Henhold til den om faste Eiendomme gjældende Regel, at Ingen kunde have lovlig Adkomst uden af rette Eier[1]).

2det Capitel.

Pant[2]).

---

§ 90.

1) i Løsøre.

Da Begrebet om Pant omfatter Alt, hvad Nogen paa lovlig Maade har erholdt i Besiddelse i det Øiemed, at det skal tjene ham til Sikkerhed for en Fordrings Fyldestgjørelse, saa maa derunder ogsaa henføres det i Provindsiallovene omhandlede Nam. Det var en, ikke alene i Almindelighed ved Skik og Brug, men i hvert enkelt Tilfælde ved

---

[1]) Gl. D. IV. 218 (1590) »om thend, som lonner bort, skal krefve anden, end then han lonner thet, och Haand schall Haand faae, om handtfangit och tilbetrod Godtz at vere anden Leiglighed end med Uhemblett ...; efterdi ... Lougen formelder, ingen at kunde hafve Adkomme uden af rette Eyer, item hvo som selger uhemblit och delis efter, lade ud Verd hin, ther solde och bøde 3 ℞ Bonde och saa Konning, fordi hand solde uhemblit, och forne Guldkiede uden rette Eigers Vilge er pantsat och i saa Maade icke kand hemblis ..., tha bør N. N... samme Guldkiede igen fran sig antvorde til rette Eyer . . . och . . . tiltale then hannum pantsatte«; 221 »hver tiltaler then, som hver anden hafver ofverantvordit samme Kiede . . ., efter then Wiss och Skick, som hertil hafver verit holdit med Pant och handfaaldt och fortroidt Guodtz . . .«; 308. Jvfr. Matzen Panter. Hist. 6.

[2]) S. Matzen, den danske Panterets Historie indtil Chr. Vs Lov. 1869.

en udtrykkelig Dom hjemlet Selvtægt[1]), som en Fordringshaver udøvede, naar han bemægtigede sig Noget af Skyldnerens Gods for derved at fremtvinge Fyldestgjørelse og at fortsætte Besiddelsen, indtil denne skete[2]). Det blev anvendt saavel for Gjæld som for Bøder og overhovedet for hvilkensomhelst Forpligtelse, men den Berettigede var bunden til visse Indskrænkninger, navnlig maatte han ikke tage Nam i Skyldnerens Paasyn eller indenfor hans Gaardsled, da det ellers fik Karakteer af en imod selve Personen rettet Gjerning, der overskred den tilladte Selvtægts Grændser, og foretog han Nam uden forudgaaet Dom eller holdt sig ikke de derom gjældende Regler efterrettelig, blev han anseet for Ransmand eller Tyv[3]). Iøvrigt findes i Skaanske og Jydske Lov ingen Regler om Retsforholdet ved Nam, hvorimod E. S. L. V. 22 indeholder saadanne Regler i en dobbelt Retning, deels med Hensyn til Namtagerens Beskyttelse i den borttagne Tings Besiddelse, deels om den ham indrømmede Raadighed over samme og om Tingens Løsning. I første Henseende er det bestemt, at Eieren, saa længe Namtageren befinder sig indenfor Bymarken, maa fratage ham Godset, hvorimod, dersom dette skeer udenfor den nævnte Grændse, maa han bøde som for Ran[4]); men Indehaveren maa ikke

---

[1]) Sk. L. IX. 19, XVI. 2, XVII. 8. And. Sunesen IX. 1, XIV. 1, XVI. 2, XVII. 5. E. S. L. V. 20—22. J. L. II. 59, III. 54. Jvfr. § 52.

[2]) Sk. L. V. 1 »nøthæ han til at bøtæ mæth sic mæth nam«. Knud VIs Fdg. »ad satisfaciendum secum quantum exigunt compellentes«. And. Sun. XVI. 2 »in sui debiti solutionem«; XVII. 5 »consulendi sibi per subtractionem bonorum«. J. L. II. 59 »naam at næmæ æftær sit«; 102.

[3]) Sk. L. XVI. 2 »hafir han æi sua domsvitni til . . ., latæ ut thæt han tok ok ofna thriggia marka bot fore ran ær han giorthe«. E. S. L. V. 22. J. L. II. 59. Th. Degn 35 »Item si aliquis de aliquo ius, quod naam dicitur, receperit contra leges quæ in libro legali continentur, tunc habeat licenciam iniuriam passus causam hærwærky vel rapine prosequendi contra illum, ita tamen quod aliis, pro quibus convictus erat, prius satisfaciat«.

[4]) S. 257 Not. 2. Jvfr. V. S. L. II. 41.

benytte Tingen eller føre den udenfor Herredet, førend han paa Thinge har opfordret Eieren til at løse Tingen og en saadan Opfordring har været uden Følge. Vel omtaler denne Lovbog kun det Tilfælde, at der tages Nam for at fremtvinge Frændernes Bidrag til Mandeboden, men det kan vistnok antages, at der ved Sædvane havde dannet sig almindelige Regler om Retsforholdet ved Nam overhovedet, og at disse Regler i det Væsentlige have været overeensstemmende med de for hiint Tilfælde gjældende, saavel i Sjælland som ogsaa i de andre Provindser. Efterat Exekution ved Øvrighedens Hjelp efterhaanden var kommen i Brug, bortfaldt hermed det omhandlede private Nam. Dette blev for Skaanes Vedkommende for det ovenfor nævnte Tilfælde, angaaende Bidrag til Mandeboden, afskaffet ved Knud VIs Forordning og Udlæg ved Ombudsmandens Virksomhed sat istedet derfor[1]); efter E. S. L. skulde denne sidste i de Tilfælde, hvor den Skyldige havde at udrede Bøder til Kongen, først sørge for den Privates Fyldestgjørelse; i Kjøbstæderne krævede Exekutionen allerede tidlig Øvrighedens Medvirkning og i det 16de Aarhundrede gjaldt dette ogsaa for Landets Vedkommende (s. § 52, 54). At Opfattelsen altid var den, at denne Exekution traadte istedetfor det gamle Nam, sees navnlig deraf, at det paa flere Steder udtrykkelig fremhæves, at Vurderingsmændene ikke skulle ansees for Ransmænd[2]).

Paa lignende Maade, som med Nam, forholdt det sig ogsaa med det s. k. Jnnam, idet den, som traf fremmede Kreaturer paa sin Ager eller Eng, var berettiget til at sætte sig i Besiddelse af samme og at beholde dem, indtil de bleve indløste enten ved at Paagjældende gav Erstatning

---

[1]) »nostro ipsis auxilio suffragante«. Sk. L. V. 1 »mæth kunungs ræt«. A. S. V. 3 »per exactorem vel ius regium«.

[2]) Lund St. R. 63 »foghigt oc wirthningsmen fore thet skule the ey hedæ røware oc ey ransmen oc ey tæktemen«. Th. D. 82. Fdg. 8 Nvb. 1527. Rec. 1539 c. 6, 1547 c. 34, Kold. 54.

for den lidte Skade eller stillede Sikkerhed derfor[1]). Det var dog, ligesom ved Nam, en Forudsætning for Ogtagelsens Lovlighed, at den ikke skete i Eierens Paasyn[2]), og den var kun tilladt i Markfredens eller Hegnets Tid, indtil Bymændene i Almindelighed havde indhøstet og Vangen benyttedes til fælles Græsning, hvorfor det ogsaa forudsattes, at den Skadelidende selv havde opfyldt den ham paahvilende Forpligtelse til at hegne og at han ikke havde sinket med sin Høst over den almindelige Tid[3]). Om den videre Fremgangsmaade og Retsforholdet i Henseende til de optagne Kreaturer indeholder især Skaanske Lov lignende Regler, som de ovenfor anførte om Nam. Dyrets Eier, der egenmægtigen tog det tilbage, maatte udrede Bøder, der vare forskjellige efter det Sted, hvor en saadan Handling gjordes, og Straffen herfor var efter Omstændighederne som for Ran eller Hærværk[4]). Naar han ikke, efter tre Gange

---

[1]) And. Sun. IX. 6. »ut unicuique liceat animalia comprehendere qui in messe sua reperit aliena et inpune, donec damni per ea fiat restitutio, retinerę; 9. »Licet licite possint animalia in alienis agris dampnum inferentia comprehendi, non tamen perimi, sed servari, donec estimatione prestita liberentur«.

[2]) E. S. L. IV. 24 »Kombær manz fæ i wang ok kombær hin withær thær kornæt a før æn hin thær aghændæ ær at, tha a hin mæth rætæ in at takæ«. J. L. III. 50.

[3]) Sk. L. IX. 11 »fran pingizaftæn ok til mikialmissu aftne . . . ., kumma the før ællær sithæn i akræ ællær i ængia, tha skal them skathæløst af ælta ok æl intake«. A. S. IX. 12. E. S. L. IV. 23. J. L. III. 58, 59.

[4]) Sk. L. IX. 1 »æltær man innam fran andrum manne utæn garthe hans, bøtæ tua øre ællær sæliæ thrithia manz eth fore, takar man innam ut af annærs manz garthe utæn hans villæ, bøtæ thre mark ællær sæli tyltær eth fore«. A. S. IX. 6. E. S. L. IV. 24 »Æn kombær hin sithæn wethær thær a . . . ok wetær hanum fornam, før æn han kombær i gatæ lith, tha a han atær at gialdæ skathæn ok bøtæ sæx øræ foræ fornamæt. Æn kombær han innæn gatæ lith mæth ok wetær han hanum sithæn fornam, tha bøtæ tolf øræ foræ. Æn kombær thæt innæn hans æghæt gartz lith ok takær han sithæn fran hanum thæt innam han hawær in-

at være bleven opfordret dertil, indløste Dyret, blev Indehaveren frikjendt for alt videre Ansvar, hvorimod denne, dersom han nægtede Udleveringen imod den af Eieren tilbudte Løsning, maatte bøde som for Ran[1]). — I den senere Tid blev Forholdet tildeels omordnet ved Landsbyvedtægterne, navnlig saaledes, at Kreaturets Eier skulde erlægge en Bod (Indtægtspenge) til Byen og at Optagelsen da skete ikke paa den Skadelidendes men paa Byens Vegne[2]).

Efter det Anførte foretoges Besiddelsestagelsen ved Nam og Jnnam vel ikke i det Øiemed at skaffe Fyldestgjørelse direkte ved selve Tingen eller dens Værdi, men for ved dens Besiddelse at fremtvinge Forpligtelsens Opfyldelse. Paa dette Grundlag og nærmest i Analogi med det gamle Nam indførtes der i Tidens Løb, især ved Sædvane, i mange Tilfælde en Pantning, deels med, deels, hvor der udfordredes en hurtig Inddrivelsesmaade, uden foregaaende Dom, og navnlig skete dette i Henseende til Ydelser og Forpligtelser ligeoverfor Staten, Kjøbstad- og Landbykommuner samt andre mindre Samfund. Derved udviklede Forholdet sig efterhaanden saaledes, at det Udlagte, istedetfor at være et indirekte Sikkerhedsmiddel, tjente til en direkte Fyldestgjørelse, idet det enten ansaaes som forbrudt, dersom det ikke løstes inden en bestemt Frist, eller det blev vurderet og solgt[3]). Men allerede efter Provindsiallovenes i det Væsentlige overeenstemmende Bestemmelser førte det ovenomtalte

nummæt, tha bøtæ thre mark foræ«. J. L. II. 50 ». . . ransman . . ., hærwærki«. Jvfr. Schl. R. u Gerichtsv. 178, 199.

[1]) Sk. L. IX. 4 »Førstæ dagh man nimbær in manz fæ, tha visi han tua mæn til hins ær fæ a ok bithiæ han løsæ ut sit fæ . . ., vil han æi æn thrithiæ dagh thæt utløsæ, thn hafi han fæ inni e mæthæn han vil . . ., hvat sithæn varthær af hins fæ, tha dømæ thingmæn han sakløsæn . . .« (A. S. IX. 11); 13 ». . . . vil hin ær fæ hafir intakit æi tha utlatæ . . . bøtæ thre mark fore ran«. A. S. IX. 10. E. S. L. IV. 24.

[2]) Matzen l. c. 60, 65, 77.

[3]) Matzen § 6.

Jnnam som oftest til en virkelig Pantsætning, idet Eieren af de indtagne Kreaturer kunde indløse disse enten ved strax at erstatte den paaførte Skade eller ved at stille Sikkerhed ved Pant (»Væth«) for et vist Beløb, der enten var bestemt eengang for alle (Sk. L.) eller ved en aarlig Vedtægt (J. L.) eller i hvert enkelt Tilfælde ved den Skadelidendes Angivelse og, dersom den Skyldige ansaae denne for overdreven, ved Vurdering af Skadens Størrelse[1]). Vilde dernæst Skyldneren løse Pantet, var han efter den almindelige Regel berettiget til ved Lov at bekræfte Skadens og Erstatningens virkelige Beløb. men, naar han ikke foretog Løsningen inden den enten i Almindelighed bestemte eller paa Thinge forelagte Frist, forfaldt (forvæth) Pantet til Fordringshaveren, hvorimod denne, hvis han nægtede Udleve-

---

[1]) Sk. L. IX 2 »kumbær hiorth i annærs manz akær ællær i æng, læggi half mark væth ok latæ mælæ akær spial ok gialdæ mæth thrithia manz eth akær giald«; 11 »løsæ hin ær them a sua mæth væthium ok mæth gialdum ut« (And. S. IX. 7); 14 »hin ær væth sætær fore innam, løsær sin væth thæghær han vil, ok hin ær korngiald skal tækæ ma æi sæktæ hin ær gialdæ skulu fore thæt, at han førthæ sit korn i lath før æn han guldi hanum Læggær man væth ok vil æi løsæ, tha fare hin a thing ær hande mællin hafir ok latæ læggia til laghstæfnu, at hin løsæ væth sin, vil han æi løsæ at the laghstæfnu ær fore lægs, tha liggia væth hans forvæthia«. E. S. L. IV. 24 »Æn sighær thæn thær in havær nummæt fæt at thæt gørthæ mer skathæ æn til twa øræ tha læggæ han hanum wæth til swa mykæt sum hin sighær at thæt gørthæ hanum skathæ«; 25 »gør thæt nokær man at han haldær hins wæth længær æn syknæ kombær . . . , tha dyliæ hin thær wæthæt havær mæt tyltær eth ællær bøtæ thre mark foræ . . .«. J. L. III. 56 »For fæ thær in warthær tækæt antigh i korn æth æng, skal laghæ wæth for læggæ swa sum æghær warthæ sattæ um then timæ the læggæ theræ hegnæth, oc swa løsæs sum the waræ fyrræ samsatæ um, en tho ær hin with thær skathen gørthæ at læggæ ut swa mykit, sum han wil oc swæræ a mæth tolf mænz eth. Warthær wæth thær for intæcthæ fæ ær lagh æi løsd for hælghæn mæssæ, tha wæræ thet forgorth«. Matzen § 7.

ringen imod den tilbudte Erstatning, maatte bøde 3 Mark. Lignende Regler bleve vistnok ogsaa anvendte i det Tilfælde, hvor Nogen, der var truffen ved ulovlig Skovhugst, havde stillet Pant til Sikkerhed for Boden, han derfor havde at udrede[1]). — Foruden de anførte Tilfælde, i hvilke Pantet vel blev stillet af den Skyldige selv, men ifølge en ham paahvilende Forpligtelse, og hvor derfor Forholdet ved Lov eller Sædvane var bestemt ved faste Regler, hvorfor man ikke uden Føie har betegnet det som retsbestemt Pant, indeholde Lovene kun Lidet om Pantsætning og det derved stiftede Retsforhold, idet dette i Almindelighed beroede paa Vedkommendes Overeenskomst; dog kom udentvivl, forsaavidt ingen anden Overeenskomst var truffen, tildeels de for hine Tilfælde gjældende Regler til Anvendelse. Saaledes var det vistnok en almindelig Regel, at Pantet, naar Pantsætteren ikke inden den forud bestemte eller paa Thinge forelagte Frist indløste dette, blev Panthaverens Eiendom, og dette uden at dertil behøvedes en egentlig Dom. Den gamle Slesvigske og Flensborgs Stadsret omtale, efterat have angivet Fremgangsmaaden med Opbydelsen til Løsning i Henseende til Jord og Løsøre, en Thingsdom kun med Hensyn til Jord, og det kan derfor antages, at en saadan ialtfald ved Pant i Løsøre ikke var fornøden. Heller ikke Aabenraa Skraa forudsætter en Dom, for at Pantehaveren efter skeet Opbydelse kan disponere over Pantet, og Haderslev Stadsret omtaler vel en Thingsdom i Henseende til alt Pant, men dog ikke som en Betingelse for Eiendomsrettens Erhvervelse, men som et Slags Legitimation for Panthaveren, naar han vil sælge eller paa anden Maade disponere

---

[1]) Sk. L. X. 2 »Varthær man takin um dagh ællær um nat vithær stufni annærs manz skoghe sua at ma æi netæ, tha bøtæ han siaghs øre, ok the bøtær fæstær han thær sum han varthær takin, ok at the bøtær mughu æi dylias, tha sætæ han wæth slik sum han havir . . ., hafir han væth ok vil æi sælia, tha ma æi hin rane hanum . . .« And. Sun. X. 1. Jvfr. V. S. L. II. 42. E. S. L. IV. 29. J. L. II. 74. Matzen 115.

over Pantet[1]). Pantsætningen i den ældre Tid kan efter det Anførte opfattes som et betinget Salg, og i Flensborgs Stadsret Cap. 83 betegnes den ligefrem som »wæthkøp« i Modsætning til »fullkøp«. I den senere Tid, da efterhaanden, istedetfor de ældre indirekte Exekutionsmidler, en direkt Exekution imod Skyldneren kom i Brug, indtraadte Pantets Overgang i Panthaverens Eiendom kun ifølge en udtrykkelig Overeenskomst. Panthaveren havde en virkelig tinglig Ret, som han kunde gjøre gjældende imod alle efter Pantsætningen af Skyldneren foretagne Dispositioner, men han var forpligtet til Pantets Tilbagelevering, naar Løsning blev tilbudt, og kunde derfor ikke disponere over Pantet udover sin Fordrings Beløb, navnlig ikke frempante det for høiere Sum, end han selv havde det for[2]). I Henseende til Panthaverens Ansvar for Pantet paalaae ham i Almindelighed den samme Forpligtelse som en Depositar, saa at han skulde gjemme Pantet som sit eget og derfor kun var fri for Erstatning, naar hans eget Gods var forkommet tilligemed Pantet[3]). — Uden al Tvivl var det en almindelig For-

---

[1]) Sl. St. R. 43 »Si quis invadiaverit terram vel rem aliquam, si non vult redimere, cnm creditor sua repetit . . ., creditor . . . iudicio placiti vendicet sibi predictam terram«. Fl. 31 »hwo sum wæth sættær iorth eldær annæt goos oc wil ei løsæ thet wæth . . ., bymen thær tha a thing æræ dømæ ham iorth til«. Hadersl. 26 ». . . løser then ey tha ther satte, tha mele Men hin, ther i hende hafver, at settæ ud og sæle og giøre af hvad wil«. Aabenr. Skr. 22 »si . . . pignus suum . . . debito termino non redemerit, exhiberi debet tribus placitis . . . ., tunc vendatur ubi videbitur expedire«. Jvfr. Paulsen saml. Skr. II. 150. Larsen I. 1. S. 577. Matzen 295.

[2]) Gl. D. IV. 217, 219, 308, 447.

[3]) J. L. II. 114 »Sæl man annæn nokæt at gømæ æth sættær at wæth . . .«. Gl. Sl. St. R. 43 »Si vero aliud vadium quam terra fuerit et creditor illud amiserit, manu duodecima confirmabit se vadium illud cum rebus propriis amisisse; jvfr. 46. Flensb. 31. Ribe R. 48 »Qui posuerit aliquam rem sub custodia alterius vel aliquam rem pignori obligaverit et res perdita fuerit, quod res non

udsætning for Begrebet af Pant, at Kreditor havde det i sin Besiddelse, og, skjøndt der allerede tidlig forekommer enkelte Tilfælde, hvor Pantet, idetmindste foreløbigen, forblev i Skyldnerens Værge, blev dette dog først hyppigere i det 17de Aarhundrede, og endog da anerkjendte Retsbrugen i Almindelighed ikke et saadant Pant som gyldigt, saa at det kan ansees for utvivlsomt, at Underpant i Løsøre ikke havde fast Hjemmel før Christian Vtes Lov[1]).

§ 90.

2) i faste Eiendomme.

De tre Retsformer, for at skaffe en tinglig Sikkerhed for Fyldestgjørelsen af en Fordring (Pant i videre Betydning), der forekomme næsten i alle Retsforfatninger, enten som bestaaende ved Siden af hinanden eller som forskjellige Udviklingsstadier, findes ogsaa i de danske Retskilder. Den simpleste og derfor ældste Form var at overlade Kreditor en Ting ved en formel Eiendomsoverdragelse med Forpligtelse til paa samme Maade at tilbagegive Tingen, naar Summen blev betalt (fiducia). Mindre betryggende, saavel i Forhold til Skyldneren, der beholder Eiendomsretten, som ligeoverfor Trediemand, er den blotte Overdragelse af Besiddelsen (pignus), og den ringeste Sikkerhed yder den af hine ældre Former igjennem forskjellige Slags Retshandeler udsprungne Pantsætning ved simpel Overeenskomst uden Besiddelse (hypotheca, Underpant). At et Salg med Gjenkjøbsret og en saaledes betinget Eiendomsoverdragelse var den ældste og oprindelig den eneste til det ovennævnte Øiemed brugelige Form, hvoraf den egentlige Pantsætning i Tidens Løb har udviklet sig, derom kan der ikke være nogen Tvivl. Dette fremgaaer allerede af den til Retsfor-

---

causa sui perdita nec ex negligencia fuit, sola manu in reliquiis se expurgabit«. Matzen 342.

[1]) Matzen 243 fg. og de der anførte Exempler.

holdets Stiftelse stadigt nævnte og forudsatte Anvendelse af Skjødning, denne gamle til Overdragelse af fast Eiendom nødvendige Retsform, i hvilken Henseende Anders Sunesen udtrykker den i Skaanske Lov forekommende Modsætning mellem »wæthscøtning« og »værælzscøtning« ved temporalis og perpetua scotatio, eftersom Eiendommen kunde gjenkaldes eller ikke[1]), og i mange Diplomer fra ældre og nyere Tid betegnes Retshandelen ligefrem som Kjøb og Salg paa Gjenkjøb, hvilket sidste Ord bruges eensbetydende med Indløsning[2]). — Naar denne skete, blev ligeledes Eiendommen

---

[1]) Sk. L. IV. 21 »Sætær man iorth sina at wæthium oc scøtær at wæth scøtning, oc sigær hin sithan ær iorthena havir i hæfthum, at hun ær værælzscøt, tha ær han withær witni at værælzcøt ær«. A. S. IV. 17 »Qui scotacionis sollempnia confitetur, non auditur si se tantum ypotece nomine scotasse asserat donec debitum solveretur, si possessor legitimis duobus testibus et duodeno bondonum docuerit iuramento scotationis alienationem iure perpetuo celebratam fuisse. Si vere impetitor nec perpetuam nec temporalem fateatur scotationem rei«. V. S. L. III. 11 »Sættær man sin iordh at wæth oc væthscøtær a thingi, tha a thæt at standæ thær a thingi ær giørth«. Jvfr. Sl. St. R. 43. Fl. St. R. 31, 83 »sælæ eldær wæthsættæ . . . ., wæth køpær eldær full køpær«.

[2]) S. f. Ex. Thorkelin Dipl. I. 113, 116 (quasi vendendo tradidi); Westphalen mon III. 291 (1268 pleno iure scotavimus ad cautionem, donec o. s. f.). Liljegren dipl. Sv. II. 270 (1298) Scr. r. d. IV. 498 (1327 scotavit in possessionem perpetuam); 480 (1343 potestatem redimendi constituens). Jurid. Tidsskr. XXV. 331 (1409 solgt til et Wedherkøb saaledes at de igjen maae kjøbe . . ., ellers skulle de blive solgte til evindelig Eye). Dipl. coll. can. Had. 15 (1422). Gl. D. I. 136 (1550 sollt til et Wederkiøb, at, thersom hun icke kiøbte samme Guodtz igenn inden trye samfelde Aar, tha skulle J. U. beholle samme Guodts til Eiendom); 180 (1495 soldt til et Gjenkjøb); 207 (1515 kjøbt til et Gienkiøb . . ., at indløse efter Pantebrefvitz Lydelse); IV. 223 (1590 pantsat og til Gjenkjøb solgt). Matzen 155, 255 Not 2, 368 Not. 2. 375 Not. 6. Jvfr. Michelsen Nordfriesl. 225 (1460 wedderkop unde weddervriginge). Schl. Rechtsgesch. III. Urk. 48, 49, 96 (1502 wedderkop, losinge und egendhom . ., to pande

tilbageskjødet den oprindelige Eier[1]). Ogsaa flere ved Pantsætningen idelig forekommende Udtryk, saasom redimere for Indløsningen, appropriare[2]) i Henseende til Hjemmelspligten, hidrøre aabenbart fra hiint gamle Forhold, hvortil der ligeledes hentydes ved den i Thord Degns Artikler (39) anførte Regel, at Ingen kan pantsætte Jord, som han ikke lovlig kan afhænde ved Skjødning. Dennes Anvendelse ved Pantsætning, der findes omtalt i mangfoldige Diplomer[3]), vedblev saa længe Skjødning overhovedet holdt sig i Brug, men de i Tidens Løb i denne Henseende foregaaede, ovenfor omtalte, Forandringer (§ 75) fremtræde ogsaa her, saa at det skriftlige Document mere og mere tiltog i Betydning og Pantebrevet efterhaanden traadte i Stedet for den virkelige Skjødning, hvorfor ogsaa de i Forordningerne af 1553, 1580 for Kjøbstæderne og af 1622 for Adelen givne Forskrifter om Thinglæsning af Skjøder omfattede Pantebreve.

Med den ovenomtalte Retshandel var forbunden en dobbelt Hensigt, deels at give Paagjældende Sikkerhed for Hovedsummen, deels at holde ham skadesløs for dens Afsavn, og disse tvende Formaal træde ogsaa frem ved de forskjellige Former, under hvilke Pantsætning af faste Eiendomme efterhaanden udviklede sig ved fra gjenkaldelig Eiendomsret at gaae over til en Overdragelse blot af Besiddelsen. Med Hensyn til Maaden, hvorpaa Retsforholdet ordnedes i de enkelte Tilfælde, kan der nemlig skjelnes

---

vorsettet oder by einen Wedderkops vorkofft). Slesv. Provinds. Efterr. III. 271, 319 (1510 vorkofft — wedderkoep, 1584 wiederlose solcher Pfandgüter).

[1]) Scr. r. d. VIII. 23 (1342 restituendi et rescotandi . . curiam . . impignoraverunt). Matzen 372. Not. 3.

[2]) Scr. r. d. VIII. 24 (1349), 153 (1359). Matzen 373, Not. 3, 5.

[3]) S. f. Ex. Scr. r. d. IV. 504 (1286 scotari ratione pignoris), 511 (1299 scotavit titulo pignoris). Jur. Tidsskr. XXV. 316 (1355 scotavit in pignus). Matzen 228, Not. 3, 5; 231 Not. 4, 5. Schl. Rechtsgesch. Urk. 33. (1432).

mellem to Hovedarter, eftersom det ene eller det andet Formaal var det overveiende, idet Forholdet bestemtes enten saaledes, at Pantet, dersom Betalingen udeblev til Forfaldstiden, skulde blive Panthaverens Eiendom, eller at denne skulde nyde Pantets Frugter og Indtægter, indtil det blev løst. Den førstnævnte Art, der i mange Diplomer kaldes impignoratio per modum forwædt, havde en stor Lighed med et Salg med Gjenkjøbsret; medens nemlig ved dette sidste, naar Betalingen ikke erlagdes til Forfaldstiden, Eiendommen blev uigjenkaldelig, havde en slig Forsømmelse ved den paa anførte Maade stiftede Panteret den Virkning, at Eiendommen nu gik over til Panthaveren[1]). I begge Tilfælde var Besidderen forpligtet til at tilbagelevere Gjenstanden i samme Stand, hvori han havde modtaget den, naar Gjenkjøbs- eller Indløsningsretten benyttedes til rette Tid, men forsømtes dette, blev den hidtil udøvede temporalis possessio til en perpetua, uden at der behøvedes en ny Skjødning eller en Dom, hvilket, naar det skete, alene fandt Sted for Bevisets Skyld og til større Sikkerhed[2]). — Den anden Hovedart var den Pantsætning, der gik ud paa, at Panthaveren skulde nyde Pantets Frugter og Indtægter, og som i de ældre Diplomer som oftest betegnes ved »cum

---

[1]) Jur. Tidsskr. XXV. 322 (1380 impign. per modum forvædelse), 324 (1440 skeer Løsningen ikke, skal Pantehaveren beholde Godset »som sit rette Eiergodz uden al ydermere Rettergang«), 329 (1405 per modum forweth impignero . . ., si . . summa intra predictum terminum . . persoluta non fuerit, extunc bona . . tanquam vendita et scotata cedant jure perpetuo possidenda), 330 (1389 si defecero, extunc sint forpanthæ et numquam redimenda). Scr. r. d. VIII. 149 (1349 extunc omnia bona predicta cedent . . iure perpetuo possidenda), 153 (1359 bona impignerata sed minime redempta). Gl. D. IV. 378 (1593 »solldt och sklett til Forvedt«) Matzen 349 Not. 2, 351 Not. 4, 355 Not. 1, Till. 18, 20—24, 28, 30.

[2]) Matzen 361 Not. 3 »curia . . juxta conditiones inter eos factas . . erat ad ipsum . . legitime devoluta possidenda perpetuo«.

perceptione fructuum« medens den senere sædvanlig kaldes brugeligt Pant. Den forekommer deels saaledes, at Frugtnydelsen strax tilstodes Panthaveren, deels paa det Vilkaar, at den først skulde indtræde, naar Hovedsummen ikke betaltes til en bestemt Tid[1]). I Reglen indrømmedes der uindskrænket Nydelse af alle Pantets Frugter og Indtægter, uden Hensyn til Forholdet mellem disses og Hovedstolens Beløb, hvorved det som oftest udtrykkelig bestemtes, at der derfor ikke skulde afdrages Noget i Fordringen. Dog forekommer allerede i den ældre Tid enkelte Exempler paa, at Panthaverens Ret til Indtægterne var indskrænket til et estemt Beløb, saa at det Overskydende enten skulde afleveres til Eieren eller fradrages Hovedsummen, ligesom Skyldneren undertiden forpligtedes til at indestaae for et vist Beløb og at tilsvare det Manglende[2]). Medens ved Pantsætningen per modum forwæth Tiden, naar Løsning skulde skee, altid blev fastsat, var Forholdet ved brugeligt

---

[1]) Scr. r. d. IV 479 (1316 tradiderunt in pignus . . perceptionem quoque fructuum . . extra sortem debiti), 480, 501, 504, 511 (1299 scotavit titulo pignoris sub conditione, quod si in solutione fieret defectus, extunc . . omnes fructus . . percipere usque ad solutionem completam), 513 (1300 defectus in solutione . . extunc . . perceptionem fructuum). VIII. 34 (1349 omnes reditus in usum suum percipiat in sortem debiti principalis minime computandos, donec rel.) Molbech Dipl. 22 (landgilde og tjeneste skal hovedpenninge følge), 42 (ikke regnet i Hovedsummen), 46 at betale næste St. Aarsdag, skeer dette ikke . . da . . tage Landgilde), 75, 81, 195, 204 (1405 til et brugeligt Pant), 218, 336. Suhm XIV. 639. N. D. Mag. VI. 78. Matzen 370 Not. 3, 375 Not. 1. 377 Not. 1, 378 Not. 4, 381 Not. 2—6. Schl. Rechtsgesch. III. Urk. 1, 7, 12, 14, 43.

[2]) Matzen 371 Not. 1 (1291 Si vero dicta bona plus quam xxmc. solvunt annuatim, cedet mihi, si minus, suppleri debet fideliter de aliis bonis meis). 379 Not. 2, 380 Not. 1—3, 382 Not. 3. Westph. III. 370 (1361 defectus . . ad summam principalem . . computetur et . . cum sorte principali pariter exsolvatur). Molbech 183. Schl. Rechtsg. III. Urk. 32.

Pant i Reglen uopsigeligt fra Kreditors Side, hvorimod Pantsætteren kunde indløse Pantet, hvad Aar han vilde, hvilket, navnlig i de ældre Pantebreve, som oftøst enten udtrykkelig blev udtalt eller forudsat (donec redimatur, quandocunque placuerit, anno quo voluero eller quo potero). Brevet indeholdt regelmæssigt nærmere Bestemmelser om, hvad Tid paa Aaret og paa hvilket Sted Løsningen, efter forudgaaet Varsel, skulde skee, hvorved det tillige jævnlig bestemtes, at Panthaveren skulde beholde de i Løsningsaaret oppebaarne Frugter[1]), ligesom det ikke sjelden tilføiedes, at Pantsætteren skulde erstatte de paa Bygninger eller overhovedet paa Pantets Forbedring anvendte Bekostninger[2]). Men i mange Pantebreve fra det 14de Aarhundrede og den senere Tid findes der indskrænkende Bestemmelser i Henseende til Indløsningen, hvorefter denne enten ikke maatte skee før efter en vis Tids Forløb eller kun inden en bestemt Tid. I første Henseende nemlig betingede Panthaveren sig ofte at beholde Pantet uindløst i et vist Antal Aar eller paa Livstid[3]), men en saadan Pantsætning »paa Aare-

---

[1]) Ser. r. d. II. 480 (pro termino redemptionis annuo prefixit diem et locum communis placiti terre . . proximum ante diem nat. b. Joh. B), VIII. 24 (semper redimenda in quocunque anno circa festum b. Andree Apost.), 63 (1369 festo beati Martini anno quo potero redimenda), 64. Molbech 22 (1390 løses ey up aa annær daw æn aa s. michaelis daw.) 42, 46, 81, 181 (1404 Varsel 3 Thing før Paaske, Løsning første Thing efter s. Michaelisdag), 195, 204 (naar han vil løse, kundtgjøres paa Lunde Landsting for S. Olufsdag og løses S. Michelsdag). Jur. Tidsskr. l. c, 316 (circa festum b. michaelis anno quo voluerit), 324. Matzen 368 N. 3, 439, N. 4, 5, 446 N. 1—3. Gl. D. I. 297; III. 6.

[2]) Scr. r. d. VIII. 83 (pro reparatione edificiorum ad arbitrium quatuor amicorum satisfaciant). Matzen 373 Not. 7, 384 N. 7.

[3]) Scr. r. d. l. c. (infra decem annos nullatenus redimenda). Molbech 52 (uindløst 12 Aar), 183 (paa 18 Aar). Jur. Tidsskr. 317 (skal staae i 8 Aar førend det løses). Matzen 256 N. 1, 392 N. 7, 393 N. 3. Gl. D. III. 165 (Pantebrev 1454 — »at hafve udi sin fri brugelig Pant udi 120 Aar«, 1546 opladt til en Anden). Slesv.

maal« blev dog for Bøndergodsets Vedkommende forbudt ved en Ordinants af Frederik I, der anføres i en Dom af 1537[1]). Naar Indløsningen derimod skulde foregaae inden en vis Tid og Pantet efter dennes Forløb tilfalde Panthaveren som Eiendom[2]), var det brugelige Pant tillige et Pant ad modum forvæth, I Mangel af en saadan vedtagen Termin kunde Pantsætteren foretage Indløsningen efter nok saa lang Tid, idet Panthaveren ikke kunde vinde Eiendom ved nogen Hævd[3]).

Allerede hos Anders Sunesen findes det forudsat, at Panthaveren kunde overdrage sin Ret til en Anden, hvorved dog Retsforholdet ligeoverfor Pantsætteren ikke forandredes, saa at, naar denne vilde indløse Pantet, den første Panthaver ikke kunde henvise ham til sin Kreditor som nuværende Besidder af Pantet, idet han selv maatte indfrie dette fra den sidste, for at tilbagelevere det til Eieren. Saadanne Overdragelser forekomme da ogsaa idelig i ældre og nyere Diplomer, ikke alene som Frempant, men ogsaa ved Livs- eller Dødsgave, men altid med den anførte Begrændsning i Henseende til Omfanget af Panthaverens Ret, hvorfor ogsaa denne Indskrænkning med Hensyn til Tiden eller Summen (pro tanta summa) ofte udtrykkelig fremhæves, og Diplomerne indeholde mange Tilfælde, hvor Pantet, efter paa denne Maade at være gaaet over i en tredie eller

---

Prov. Eft. III. 266, 267. Schl. R. u G. 206—8. Schl. Rechtsg. III. Urk. 17, 30, 31, 57, 58, 59. Diplom. Flensb. I. 515.

[1]) Gl. D. II. 11 (1537 uafløst uti 26 Aar . . . »efter then Ordinansse oc Skickelse, som vor kiere Herre Fadher therpaa giort hafver, at ingen Byndergodtz maa saa udsettes til Pant paa Aarsmaale«).

[2]) Matzen 356 N. 2 (1362 Si post tres annos redempta non erint, cedere debebunt), 420 Not. 4, 474. Gl. D. I. 303 (1557 »frit brugeligt Pant . . . indtil saa lengi then loglige igienløst vortte inden the neste thry Aars . . ., tha . . . evendelige at eige«).

[3]) Jvfr. Matzen Till. 65, hvorefter Panthaveren heller ikke kunde vinde Lavhævd. for at værge sig ved Lov.

fjernere Haand, blev indløst enten fra den daværende Besidder eller fra den oprindelige Panthavers Arvinger efter en meget lang Tids Forløb. Denne Panthaverens Berettigelse til en videre Overdragelse forudsattes i Reglen som følgende af sig selv, uden at Skyldnerens Samtykke var nødvendigt, og kun undtagelsesviis findes et saadant udtrykkelig meddeelt, ligesom der paa den anden Side forekommer enkelte Tilfælde, hvor Pantsætteren betingede sig, at en slig Overdragelse ikke maatte finde Sted eller at Pantet først skulde tilbydes ham til Løsning[1]). — Paa den anden Side kunde Pantsætteren ved Salg, sekundær Pantsætning eller andre Retshandler overdrage sin Ret til at indløse Pantet til en Anden, forsaavidt Pantebrevet ikke indeholdt særlige Vilkaar, ved hvilke denne Berettigelse var indskrænket, navnlig med Hensyn til Tiden, og undertiden betingede Kreditor sig en Forkjøbsret[2]). — Til Pantsætte-

---

[1]) And. Sun. XVI. 1. »Obligante creditore pro solutione debiti obligatam sibi terram alii creditori, si refuso precio petat a primo creditore dominus et prior debitor ypotecam, adversus suum debitorem precium offerentem non suffragabitur vel prescriptionis exceptio vel cessionis facte cum vero domino creditori secundo, sed oportet ut ad primum terra per medium revertatur«. Scr. r. d. VIII. 23 (1342. Pantet indløses fra den 3die Pantehaver), 91 (legavit), 153. Matzen 359, Not. 2 (1467 hvo dette Brev med hans Minde haver), 369 Not. 2 (1300 pro tanta summa argenti . . exponere titulo pignoris et non perpetue obligationis, 1323, 1372), Not. 3. 372, Not. 1 (skjøder . . saa længe den lovlig gjenløses af rette Eier), 3; 387—391. Till. 2, 12. Gl. D. I. 46 (1537), 98, 116 (1549 »opladt for slig Pant som han havde samme Gaard uti«). 301, III. 8. Schl. Rechtsg. 7, 21, 22, 28, 33, 35, 45. Larsen 480.

[2]) Molbech 52, 172 (1403. »M. overlader B. at indløse sit pantsatte Gods, som M. igjen kan indløse fra B.« 336, 341. Scr. r. d. VIII. 7 (1412), 112 (1498). Gl. D. I. 176 (Kjøberen skal indløse thet som forpantet er»); IV. 301 (Forkjøbsret). Matzen 209, 394, Not. 1—3 (Forkjøbsret), 421 Not. 5, 422 Not. 1 (vendidit proprietatem et resignavit redemtionem), 3 Till. 9—16. Schl. Rechtsg. Urk. 97.

rens Betryggelse udstedte Panthaveren som oftest ved Forholdets Stiftelse et Gjenbrev, der navnlig indeholdt de om Pantets Indløsning og Tilbageleverelse vedtagne Bestemmelser[1]).

I alle Tilfælde, hvor Pantsætningen tillige indeholdt en betinget Eiendomsoverdragelse, var udentvivl Lovbydelsen til de næste Arvinger nødvendig og i mange ældre Diplomer omtales udtrykkelig deres Samtykke eller Pantsætteren forpligter sig til at afværge deres mulige Paatale; i andre Tilfælde derimod synes Lovbydelsen i Almindelighed ikke at være brugt. Efter Christian IIIs Tid brugtes den i alt Fald overhovedet kun i Henseende til Bondegods og for dettes Vedkommende erklærede endnu en Landsthingsdom af 1570 i Henhold til den hos Thord Degn anførte Regel, at Ingen maa pantsætte Jord, han ikke maa bortskjøde, den for nødvendig ved Pantsætning[2]).

Der findes allerede tidligere enkelte Exempler paa, at Pantsætteren foreløbigen vedblev at besidde og bestyre det pantsatte Gods, og fra det 14de Aarhundrede forekommer dette hyppigere, saaledes at han maatte beholde Besiddelsen imod at svare en bestemt aarlig Afgift, men under det Vilkaar, at dersom denne eller selve Hovedsummen ikke blev betalt til den bestemte Tid, kunde Kreditor tage Pantet til sig som brugeligt Pant eller endog som Eiendom[3]).

---

[1]) Gl. D. 54, 189, 207. Scr. r. d. VII. 365. Matzen 238. Schl. Rechtsg. 14, 46, 83.

[2]) Scr. r. d. VIII. 24 (1349 brug. P. »pro meorum heredum et quorumcumque impetione liberare), 149 (p. m. forv. — »absque ulla impetione heredum meorum). Matzen 206. Dipl. Flensb. I. 604. Slesv. Prov. Eft. III. 267, 267. Schlesw. Rechtsg. Urk. 165. Schl. R. u Gerichtsv. 208. Nordstrøm III. 162.

[3]) Rosenvinge i Jur. Tidsskr. XXV. 309 flgg. 316 (1355 scotavit . . hoc proviso, quod . . pensionem dabit . . cum in ipsis voluerit residere.), 317 (1408 . . jæk skal syælf hafve Gotzæt i minæ væræ ok . . hwært aar givæ 40 Mk., naar det ikke skeer . . skal han annamme Godset til fult pant.), 319, 324 (1440 han skal selv hafve Godset i Værge . ., give 8 Mk. til Landgilde.) Matzen 256 N. 3, 4; 269—274, 380 N. 4. Larsen 479.

Dette Forhold havde en vis Lighed med det fra Tydskland til Slesvig og tildeels ogsaa til Kongeriget overførte og især i det 15de Aarhundrede forekommende Rentekjøb, der ligeledes gik ud paa, at Kreditor skulde nyde en bestemt aarlig Indtægt af en Eiendom, hvis Besiddelse Skyldneren beholdt, saa længe Afgiften til Forfaldstiden blev betalt, hvorhos, ligesom ved brugeligt Pant, Forholdet i Reglen var uopsigeligt fra Kreditors Side[1]). Efterat med den kanoniske Rets Gyldighed ogsaa Renteforbudet var bortfalden, betingede Kreditor sig ligefrem en til Hovedsummens Beløb svarende Rente, iøvrigt under det samme Vilkaar, at naar Renten udeblev, var han berettiget til at tage Eiendommen til sig, og ogsaa Ordet Underpant forekommer nu til at betegne dette Forhold i Modsætning til brugeligt Pant; dog findes disse Udtryk undertiden sammenblandede[2]). Men, skjøndt Forholdet ved Sædvane efterhaanden udviklede sig saaledes, at Pantsætteren regelmæssigt beholdt Besiddelsen af det pantsatte Gods, indtil dette paa Grund af Misligholdelse gik over til brugeligt Pant, fremgaaer det dog klart af mange Domme, at Retsbrugen endnu i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede ikke anerkjendte Underpant som et egentligt Retsinstitut og at der ikke tillagdes Kreditor en tinglig Ret eller virkelig Panteret, saalænge han ikke havde erholdt Besiddelsen af Pantet[3]).

---

[1]) Matzen S. 2. Schl. Rechtsg. Urk. 53, 97, 99. Sl. Prov. Efterr. III. 160, 166, 173. Dipl. Flensb. I. 498, 705, 727; II. 105, 121, 133, 229, 244, 531.

[2]) Gl. D. L. 197 (1552 sat til Underpant . . . ., skulle gifve Rente i de neste to Aar . ., dersom han da ikke fik sin Betaling . . annamme for et frit brugeligt Pant), 297 thersom . . icke bleff betalt som forne staar, tha i Pant satte), 302 (thersom same Rente icke . . betalit vorte, tha . . annamme for et frit brugeligt Pant); III. 40 (1567 sat til Underpant oc Forved; IV. 300 (1591 hvis icke blifver betalt . . tha at annamme for et frit brugeligt Pant).

[3]) Gl D. III. 295 (1576 Laughefder, Skiødebrefve eller Pantebrefve

Betydelige Forandringer i Henseende til Panteretten indtraadte ved Christian IV's Lovgivning, navnlig ved Forordningerne 1 Juli 1623 og 23 April 1632, der tilsigtede saavel Pantsætterens som Panthaverens Betryggelse. Vel forekommer der fra den ældre Tid enkelte Tilfælde, hvor det ved Pantsætningen var bestemt, at, naar Pantet paa Grund af Misligholdelse eller ikke skeet Indløsning inden den bestemte Tid skulde tilfalde Panthaveren som Eiendom, skulde dette skee efter en Vurdering af uvillige Mænd og Pantets høiere Værdi godtgjøres Skyldneren, men i Almindelighed synes dog i slige Tilfælde Eiendommen at være tilfalden Kreditor uden et saadant Hensyn til Forholdet mellem Pantets Værdi og Gjældens Beløb[1]). Dette blev forbudt ved den anførte Forordning af 1623, hvorefter Eiendommen altid skulde tilhjemles Panthaveren efter foregaaende Vurdering og en modstaaende Bestemmelse i Pantebrevet være ugyldig[2]). Forordningen af 1632 er af stor Vigtighed med Hensyn til Underpant, som først herved erholdt en saadan almindelig Retskraft, at det kunde betragtes som et virkeligt Sikkerhedsmiddel ogsaa imod Trediemand[3]).

---

ingen Magt at hafve, hvor Eyendom, Hefd, eller Besiddelse thennom icke fuldt hafde). Matzen 246—252.

[1]) Gl. D. I. 303 (Pantebr. 1557) »dog ther gløres Fylleste, hvad same Gaard er bedre end samme Pennige efter IIII Mænds Sigelse.« Matzen 356 N. 3 (1362 Si redempta non erint, cedere debebunt absque additamento, quod tilgift dicitur in vulgari), 360 N. 4, 5 (1299 ita tamen, quod si ipsa bona dictam summam excederent —, superadderet ad arbitrium discretorum; 1308 ad taxationem duorum discretorum); 395 flgg. Schl. Rechtsg. Urk. 85.

[2]) Fdg. 1 Juli 1623 Art. 9, St. Rec. 2—15—9 »vil nogen hende Dom paa Pant for Eyendom, da skal hand alleniste tage Fyldist af Pantet efter gode Mænds Sigelse oc ey videre, hvorledis oc Pantebrefvet formelder.« D. L. 5—7—11.

[3]) Fdg. 23 April 1632. St. R. 2—15—11 » hvo nogen Jord, Huus eller Grund i Pant setter oc lader det læse til Herrids-, By- eller Bircketing oc siden til Landstinget, hvor Godset ligger, med Vilkaar, at den Pantsettende det nyder, saa lenge han gifver fem

Thi, skjøndt Forordningerne af 1553 og 1580 om Thinglæsning i Kjøbstæderne forudsætte Underpant som noget ofte forekommende og det ved Sædvane var kommet mere og mere i Brug, manglede det dog fast Lovhjemmel og anerkjendtes, som ovenfor bemærket, ikke af Retsbrugen, ligesom det i Fdg. 1623 og 1632 klart udtales, at en saadan Pantsætning ikke medførte en nogenlunde tilstrækkelig Sikkerhed. Denne Forordning tillagde derimod Underpanthaveren Fortrinsret fremfor alle Kreditorer og navnlig fremfor dem, der senere havde modtaget Pantet til Brugelighed, hvorhos det tillige udtrykkelig tilføiedes, at han maatte »pantsætte eller afhænde« sin Panteret, naar og til hvem han vilde. Som Betingelse for denne Underpantets Gyldighed fastsatte Forordningen Thinglæsning til det Thing, hvor Godset laae, og, medens Thinglæsning forhen kun var paabuden for Kjøbstadgods og for Adelen, blev den nu en almindelig Forudsætning for lovgyldig Stiftelse af Underpant, uden at der dog fastsattes en bestemt Frist, inden hvilken den skulde skee[1]). Tillige synes Forordningen at forudsætte, at Forholdet efter Pantebrevet var uopsigeligt fra Kreditors Side, saa længe Skyldneren erlagde Renterne til bestemt Tid. Forsømtes dette, kunde Kreditor forlange sig Pantet tilkjendt til Brug eller til Eiendom efter lovlig Vurdering.

---

eller sex af hvert hundred, oc saafremt Parterne ellers saa ens vorder, at den Panttager ey er mectig sine Penge at opskrifve, saa lenge hannem sin Rettighed gifvis, (dog skal hermed icke være formeent, at en oc hver jo paa sædvanlig oc tilforne brugelig Manere maa Pant sette og Pant annamme), saadant Pants Rettighed gaaer for alle Pant, om det end siden af den, det til Underpant sat hafver, anden til brugelig Pant opdragis.« D. L. 5—7—7, 8, 10, 11.

[1]) Matzen 274—287.

Femte Bog.

Fordringsretten.

---

§ 92.

Forbunds Form og Retskraft.

Det er en almindelig anerkjendt, ofte gjentagen Sætning, at der i den ældre Tid ved Retshandeler overhovedet regelmæssigt brugtes forskjellige Slags, tildeels symbolske, Former, hvis Anvendelse var af større eller mindre Indflydelse paa Handelens Retsvirkning og bindende Kraft, og dette stadfæstes ved de, skjøndt i det Hele kun sparsomme Bestemmelser, der findes i vore ældre Love om Kontraktsforhold [1]). Betydningen af disse Former var forskjellig, idet nogle af dem kun vare Udtryk for en Tanke eller udvortes Tegn for en bestemt Villie, især for Fleres overeenstemmende Villie og Beslutning, og derfor ere at betragte som reent symbolske Handlinger, andre derimod skulde tjene til i senere paakommende Tilfælde at bevise den afsluttede Retshandels Tilværelse og Indhold, hvormed tillige andre Øiemed, navnlig Hensynet til en vis Offentlighed, kunde være forbundne. Til den førstnævnte Klasse, de reent symbolske Handlinger, henhører navnlig det ved Kjøb, Leie og

---

[1]) Jnfr. Ancher II. 439, Rosenvinge Retsh. § 133, 134. Paulsen sml. Skr. III. 219. Larsen I. 1. S. 464. Eichhorn d. St. u. R. Gesch. I. § 67. Nordstrøm II. 653.

andre tosidede Retshandeler saavel i de ældre Retskilder som i den senere Tid hyppigt forekommende og især i de gamle Norske og Islandske Lovbøger stærkt fremtrædende Haandslag, hvorved Vedkommende tilkjendegave deres bestemte og overeenstemmende Villie [1]). Denne Form, at bekræfte en Retshandel med sammenlagte Hænder (contactu manuum), anvendtes allerede efter Eriks Sjællandske Lov til Stadfæstelse af den efter erlagt og modtagen Mandebod mellem de paagjældende Familier indtraadte Udsoning, og i senere Tider brugtes den foruden i fornævnte Øiemed overhovedet jevnligt ved afsluttede Forlig [2]); ligeledes sees den at være anvendt i forskjellige Tilfælde, hvor en Retshandling foretoges af Flere i Forening, saaledes naar, som ovenfor (§ 29) anført, Flere som Medeedsmænd eller Vidner aflagde Eed, eller naar, som i det Følgende vil blive omtalt, Flere forpligtede sig som Medforlovere. Den samme Betydning som

[1]) And. Sub. IV. 14. „Qui promissionem super venditione alicuius terre noluerit adimplere, duas horas secundum quosdam, si nudam et simplicem promissionem fecerit, et VI horas communi iudicio, si contactu manuum roborata fuerit, aut tres marcas, si scotationis interveniente sollempnitate aliena terra vendita quod promisit effectui mancipare non potuerit, emendabit". XVII. 1, „Contractus conductionis et locationis solo consensu contrahentium celebratur, sed impune rescinditur, donec iuxta consuetudinem aprobatam percussione manus unius in manum alterius roboretur"; 2, »Si colonus duos testes habeat super conductionis contractu percussione manuum confirmato, non licebit a conventione recedere locatori«, Kjøbh. St. R. 1294 c. 102 „Si quis emit rem aliquam, cam manu firmando licitum sit ei restituere rem eadem die solvendovenditori duas oras". Christ. af B. III. 17 „fæster up med hand", Kg. Hans's alm. St. R. 86. Gl. D. II. 132 „lofvede med Hand-Taskning"; IV. 87 »loffvidt och haandfestedt«: Jnfr., Graag. Thingsk. Th. 71 um handsol, 75, 77; Landabr. B. 12. Ancher 442. Nordstrøm 653, 677. Grimm d. Rechtsalterth. 138.

[2]) E. S. L. V. 24 „thær mæth skulæ the wæræ sattæ ok læggæ hændær samæn ok minnæs. Schl. R. u. Gerichtsv. 188" mit övergegevene Hanttastinge". Michelsen Nordfriesl. Urk. 20 „conjunctis manibus"·

Haandslag havde det saakaldte **Litkjøb** (senere Viinkjøb), hvorved Kontrahenterne bekræftede den afsluttede Handel ved at drikke sammen [1]), og tildeels ogsaa den Haand-, Fæste- eller **Guds-Penning**, som den Ene, sædvanlig Kjøberen, gav den Anden paa Haanden og der vel oprindelig tilfaldt Kirken eller de Fattige [2]). Begge disse Former brugtes, foruden ved Kjøb og Salg, ogsaa ved andre Retshandeler, men de omtales kun i Stadsretterne. —

Med Hensyn til Beviset ved paakommende Tvistigheder var især Tiltagelse af **Vidner** og Retshandelens Afslutning eller Lysning til Thinge af Vigtighed. Det er allerede tidligere bemærket (§ 39), at der i de Tilfælde, hvor de ældre Retskilder tillægge Vidnebeviset nogen større Vægt, navnlig

---

[1]) Sl. St. R. 52 „Si **biberint in signum emptionis** nihil dato admanus, reddat potum commercii violator;" 53 »Si quis conduxerit navem et in potu testes adhibuerit«. Flensb. 38 „drik the lithkøp . . . oc dyl han thet han ei sald eldær køpt, weri sik mæth the mænz ieth, **thær lithkøp drukkæ**;" 84. Hadersl. 30, 31 Lund 3 „festir man iorth af bonde og **drikkir oc lytkøp** oc vil ey sithie halda køp, tha skal han bøda thre mark". Kjøbh. 1294 c. 102 „. . . si aliquis emit rem, quam prius viderat, et **bibit lithkøp**, emptor solvet quod emit". Christ. B. III. 18 Kg. Hans alm. St. R. 87. Gl. D. IV. 10. Jnfr. **Ancher** II. 447. 732, Nordstrøm 678. **Grimm** 191.

[2]) Sl. St. R. 51 „Si emptor in signum emptionis dederit quicqvam in manu vendentis et postea nolit emisse, habeat gratis venditor quod accepit et insuper VI solidos". Flensb. 38. **Hadersl.** 30 Køper noger Man Godt af annen, ther tre Mark er werth eller minne, og giffver ther a **Gutzpenningh** og drikker Lidkøp, hvilke there ther sithen afftre, giffve hin annen tua ore Penning til Maleversel . . ., bether enn tre Mark . . . giffve tre Mark til Maleversel." Ribe R. 55 „Si quis **denarium sciti spiritus**, presentibus duobus bonis viris, domicilia sua in civitate habentibus, super contractu vel mercacione aliqua erogaverit, si vero uni eorum empcio displicet, ante quam ab eo recesserit, denarium sciti spiritus aut restituere aut recipere poterit, quod si ab in vicem recesscrint, neuter eorum poterit". Er. Glipp. alm. St. R. 52. Gudtzpenige om nogher endrecht eller køpenschaff. Jnfr. **Ancher** 448. **Nordstrøm** 679.

i Forhold til Tyltereden, er der fornemlig Tale om saadanne Vidner, der udtrykkelig vare tilkaldte til at overvære en Handling, for senere herom at kunne aflægge Vidnesbyrd, og, foruden det der Anførte, findes der i Lovene flere Tilfælde, hvor et saadant Vidnesbyrd ikke kunde gjendrives ved Tyltereed, saasom ved Sjælegaver [1]), Jordleie [2]), og efter flere Stadsretter, naar der var Strid om, hvor heit en Ting var pantsat [3]). Vidners Overværelse omtales derfor ogsaa i Lovene med Hensyn til næsten alle Slags Retshandeler. Men da i Almindelighed et af Sagsøgeren ført Vidnebeviis ikke udelukkede den Sagsøgte, der fragik Handelen, i at værge sig ved Eed med Medeedsmænd, bleve vigtigere Retshandeler som oftest afsluttede eller dog lyste til Thinge, og det herpaa erhvervede Thingsvidne afgav da et uomstødeligt Beviis (§ 40). Ved nogle Retshandeler krævede Familieforhold eller andre Hensyn en saadan Offentlighed, at Thinglysning var en udtrykkelig Forudsætning for deres Gyldighed; navnlig var dette Tilfældet ved Fledføring (§ 59), Fælligskontrakter (§ 72), Kuldlysning af uægte Børn (§ 74), Skjødning (§ 86); ved andre Retshandeler derimod var denne Form vel brugelig men ikke nødvendig, og ved disse findes ofte med Hensyn til Beviset som Modsætning fremhævet, om de vare foretagne paa Thinge eller ei. I flere Stadsretter udtales den Regel, at, hvad der lovedes eller afgjordes for Raadmændene, skulde være lige saa kraftigt som om det var skeet til Thinge [4]). — Fra det

---

[1]) Sk. Kirkel. 9. V. S. L. I. 5. E. S. L. I. 30. J. L. III. 45. S. § 82.

[2]) Sk. L. XVII, 3. And. Sun. XVII. 2.

[3]) Lund St. R. 62. ...„tha skal then ther wæth hawir inne nefna sit witna som æræ twa bofaste men at weth ær swa dyrt sat som han hawir thet utbuthit ok sithin hwat the twa witna a thingi thet skal stadhekt wara." Christ. B. alm. St. R. 17 „... end hafver han ey saa Vinde til, tha vere thend ved Logh, at hand ey saa dyrt satte" Ribe R. 97. Aabenr. Skr. 22.

[4]) Ribe R. 28. Flensb. St. R. 107 „Ee hwat thær lovæs oc ændæs

14de Aarhundrede kom efterhaanden skriftlige Dokumenter mere almindeligt i Brug og fortrængte tildeels de ældre Former. I Henseende til Dokumenters Ægthed kom det, som tidligere omtalt (§ 41), især an paa Seglet, der i den ældre Tid vedhængtes og senere paatryktes selve Dokumentet, og det stemmer med de da gjældende Beviisregler, at den, hvis Segl fandtes under Brevet, kunde, naar han paastod, at det var sat derunder uden hans Vidende, bekræfte dette ved Tyltereed, som dog efter Thord Degn skulde være Kjønseed. Paa samme Maade kunde da ogsaa Underskriften, der først i det 16de Aarhundrede kom i Brug, fragaaes [1]). Men iøvrigt havde Dokumenterne (aabne Breve), deres Ægthed forudsat, fuld Beviiskraft imod Udstederen [2]). For større Sikkerheds Skyld bleve ved deres Udfærdigelse Vitterlighedsvidner tiltagne eller de fremlagdes og læstes paa Thinge, hvilket i vigtigere Sager vel ansaaes for en nødvendig Form og ved Retshandeler om faste Eiendomme senere tildeels blev paabudet, ligesom der findes Exempler paa, at Dokumenter, ved hvilke denne Form ikke var iagttagen og som derfor betegnedes som »Bænkebreve«, bleve erklærede ugyldige [3]). — Ikke sjelden brugtes ogsaa, for at forebygge Forfalskning, den Forsigtighed, at Dokumentet skreves dobbelt paa samme Pergament eller Papir, saa at de to Exemplarer bleve udskaarne fra hverandre igjennem

---

for rathmen, thet scal wæræ em stathigt, sum thet gørthæs a thing". Kjøbh. 1294 c. 27. Er. Gl. alm., St. R. 32. Aab. Skr. 25.

[1]) Thord Degn 17 (20, 37) „Alle opnæ breffæ ther giffes loglig sculle stadfæst bliffæ, uden then som indsiglet tillhør kan werlæ sægh met kyns næffnd, ath saadanæ breffæ var alder giwen met hans sambtøcki". Jvfr gl. D. III. 7.

[2]) Aabenr. Skr. 14 „Si hospes hospitem incausaverit apud nos super debitis, si habet apertas literas super his, incausatus satisfaciat conquerenti, alioquin legibus XII hominum se defendat«. Gl. Gaardsr. II »Dyll man gialdh ochær ey witnæ eller obne bref til... dyllæ math. eed". Fr. II Gdskr 40.

[3]) Gl. D. IV. 159. Matzen Panter. 140. Schl. R. u Gerichtsv. 14. Ostersou s. v. Benkebreve. Nordstrøm II. 161.

nogle Ord og hver Part modtog et Exemplar (udskaaren Skrift, charta partita) [1]. Efterat under og strax efter den Svenske Krig (1657, 1660) Brugen af det, dengang nylig i Holland opfundne, stemplede Papir var indført og paabuden, førte ogsaa dette til alle skriftlige Kontrakters nødvendige Form.

At en Retshandel, ved hvilken den bestemt foreskrevne Form ikke var iagttagen eller for hvis Afslutning der manglede Beviis, ingen Retskraft havde, følger af sig selv, og det Samme var vistnok til alle Tider Tilfældet, naar der var Beviis for, at Villieserklæringen var fremkaldt ved ulovlig Tvang [2]. Men det kan i den ældre Tid ansees for en almindelig Regel, at selv naar de foreskrevne eller brugelige Former vare iagttagne og selve Kontraktens Afslutning ikke kunde fragaaes, kunde Opfyldelsen af et Løfte eller Overeenskomst dog ikke ubetinget fremtvinges, idet den, som traadte tilbage, kun maatte erlægge en, som oftest ringe, Bøde, saalænge Kontrakten ikke var opfyldt fra den anden Side, saa at det forsaavidt kunde siges, at kun Realkontrakter havde fuldt forpligtende Kraft. Den Skaanske og de Sjællandske Lovbøger indeholde den Bestemmelse om Salg af Jord, at Sælgeren, der ikke holder Overeenskomsten, skal bøde 2 eller 6 Øre, eftersom der kun var indgaaet en simpel mundtlig Aftale eller en Fæstning var skeet, hvilken sidste efter Sunesens Forklaring forudsætter, at Haandslag havde fundet Sted. Det Samme siger den Skaanske Stadsret (2, 3) om Kjøberen, dog at han skal bøde 3 Mark, dersom der

---

[1]) S. Chr. II. g. L. 24; v. L. 55 (60). D. Mag. III. 52. Jvfr. Osterson s. v. udsk Skr. Slesw. Prov. Eft. III. 286. Schl. Rechtsg. III. 321. Falk Samml. III. 368. Noodt Beitr. I. 434; II. 209.

[2]) Gl. D. I. 34 (1513) „at the Brefwe ... icke ere gifne i . . fri Vilkaar, men udi Fengsel emodt hans Vilge ..“; 260 (1558) „hafver velvilligen, ustocket, ublocket och uthilnødt opthinget“. (D. L. 5—1—4, 5), II. 78, 186; III. 233, 267“ i Fengsel nødt och thuongit“; IV. 376 „i Arrest og Bestrickning aftvungit“. Jvfr. Matzen Panter. 222 Anm. 3, 4.

var drukken Lithkjøb, for hvilket Tilfælde den Kjøbenhavnske Stadsret af 1294 forpligter ham til at betale Kjøbesummen, endog ved Kjøb af Løsøre, hvorimod han, naar dette kun var fæstet, ligesom efter den førstnævnte Stadsret (26), kun har at bøde 2 Øre. Lignende Bestemmelser som om Kjøb og Salg har Skaanske Lov ogsaa om Bryde- og om Leie-Kontrakter, hvorved der ligeledes i Særdeleshed lægges Vægt paa, om Fæstning er skeet, og dernæst, om Bryden eller Leieren har indført Noget og saaledes allerede begyndt med Tiltrædelsen; dog indeholder donne Lovbog XVII. 3, sammenholdt med Sunesen XVII. 2, en vigtig Undtagelse til Fordeel for Landboen, idet denne, naar han kunde bevise den skete Fæstning med to Vidner, ubetinget kunde forlange Kontrakten fuldbyrdet [1]). — I Jydske Lov findes ikke saadanne Bestemmelser om Kontrakters Retskraft; men det kan vistnok antages, at i det Væsentlige gjaldt de samme Regler paa dette Retsomraade, saa at de Sætninger, Loven anfører til at begrunde Forpligtelsen i Henseende til fæstede Bøder eller Eder, og af hvilke den ene findes næsten ligelydende i Skaanske Lov [2]), ikke kunne be-

---

[1]) Sk. L. IV. 14 „Fæstær man andrum jorth at køpa ok vil æi haldæ vithær ham, bøtæ hanum siaghs øræ ællær siattæ manz eth, mælær han til køps ok vil han æi haldæ, bøtæ tua øræ ællær thrithiæ manz eth". (And. Sam IV. 14. V. S. L. III. 7); XV. 2 „Fæstir man sik til brytia vithær annær man ok vil æi tilfaræ, bøtæ siaghs øræ ællær dyli mæth tyltær (siatæ manz) eth, hafir han nokæt tilført ... ok vil han æi vithær væræ, bøtæ thre mark ællær dyli mæth tyltær eth". (jvf. § 58) XVII. 2. „Fæstær man bol ok vil æi til faræ, bøtæ tua øræ ællær thrithia manz eth"; 3, „Dyl bondæn at han fæste æi lanbo sinum bol, viti lanbo til bol sins mæth tviggia manna vitni ok hafæ bol sit" (And. Sun. XVII. 1, 2). Lund St. R. 2, 3, 26. E. S. L. IV. 34 »Mælær en man with annær til stathz um jorthakøp at sæliæ hanum jorth a thinggæ ok wil han æy haldæ with hanum, tha bøtæ twa øræ; fæstær han with hanum ok wil æy haldæ with hanum, bøtæ sæx øræ. Æn skøtær han hanum, tha skal han haldæ«. Kjøbh. St. R. 1294 c. 102.

[2]) J. L. II. 28 (om Bøder) „Forthy at hwat sum man fæstær, thet

tragtes som almindelig gjældende Regler for Løfters og Overeenskomsters Retsvirkning. Derimod indeholder Jydske Lov II. 61 en saadan almindelig Regel om Realkontrakter, navnlig om Laan til Eie eller til Brug og om Pant, og dertil slutter sig en Bestemmelse om Borgens ubetingede Forpligtelse i Lighed med Hovedskyldnerens, hvilket udentvivl har sin Grund i Borgens væsentlige Øiemed som et Sikkerhedsmiddel [1]). De Jydske og især de Slesvigske Stadsretter indeholde flere Bestemmelser om Kjøb saavel som om Leie, for hvilke i det Væsentlige ligger det samme Princip til Grund, som i de Skaanske og Sjællandske Retskilder, saa at i Almindelighed Enhver kunde træde tilbage fra den ikke allerede af Medkontrahenten fuldbyrdede Overeenskomst, imod at udrede en Bøde, hvis Størrelse var forskjellig, eftersom den overeenstemmende Villie havde faaet et mere eller mindre stærkt Udtryk ved de brugte Former, Haandslag, Haandpenge og Lithkjøb [2]). Allerede tidlig viser sig en Tilbøielighed til at tillægge Overeenskomster, der vare indgaaede paa Thinge eller i Kjøbstæderne for Raadet, fuldt forplig-

---

skal alt utgivæ"; III. 42 (om Eed) „forthy at hwa thær ulogh fæstær, han skal ulogh winnæ (jvf. Sk. L. III. 22).

[1]) J. L. II. 61 „Um fælægs fæ oc um wæth oc um giald, af annæn man kallær swa a a thingi, at han hawær læth ham sine pænning æth hæst æth nokær andræ kostæ, hwat sum thet ær hælst, æth sat at wæth, tha ær hin thær sæcthæs skyldugh ut at latæ saa mykit sum han gangær with;" 62 „Of annæn man borghær for annæn oc wil hin æi gialdæ thær borghæ warth, tha skal thylikæst a ham kalles sum for annæt giald, forthy hwat sum man warthær borghe for thet skal han gialdæ oc ængi man ma sik sighæ af borghæ..., forthy at thet ær saa sum giald." Jvf. Flensb. St. R. 62. (D. L. 1—23—4).

[2]) Ribe R. 28 „Ubi promissio aliqua coram consulibus vel coram illis, qui modo sunt ad consilium deputati, facta fuerit et ordinata, eadem promissio rata tenebitur" Thord Degn 85 (36) „Quicunque placito promiserit alicui bona sua vendere, ad implendum hoc tenetur obligatus".

tende Retskraft [1]), og efterhaanden dannede sig den Regel, at der tilkom skriftlige Kontrakter denne Virkning. Denne Regel, der allerede findes udtalt paa de oven anførte Steder i Aabenraa-Skraa, hos Thord Degn og i den gamle Gaardsret, beroer tildeels paa, at det skriftlige Dokument som oftest indeholdt en Bevidnelse om en fra den ene Side skeet Præstation, hvilket navnlig var Tilfældet ved Gjældsbreve. Efterat det blandt de Adelige ansaaes for en Æressag at efterkomme deres Brev og Segl, blev Erkjendelsen heraf efterhaanden almindelig, og dette førte til, at tilsidst ogsaa mundtlig indgaaede Overeenskomster betragtedes som forbindende [2]).

§ 93.

Kjøb og Salg.

Medens efter det oven Anførte Kjøb og Salg om rørlige Ting i Almindelighed kunde gjenkaldes, saalænge det ikke var fuldbyrdet ved Tingens Overleverelse, medførte denne sidste i Reglen en ubetinget Forpligtelse til at staae ved Handelen; dog tillod Ribe Ret begge Parter at træde tilbage, saalænge de ikke vare skilte fra hinanden, imod at tilbagegive eller miste de givne Haandpenge, og efter Kjøbenhavns og Kong Hans's almindelige Stadsret kunde Kjøberen tilbagelevere Tingen, dersom det skete samme Dag og han ikke havde besiddet den Natten over [3]). Sælgeren var forpligtet til at hjemle Kjøberen den solgte Ting imod Tre-

---

[1]) Gl. Sl. St. R. 51—53. Flensb. 38, 84, 110 »Hwo thær køpær huus eldær skip oc thet æftær gien dræghær, gialdæ thre mark; Ill. Aab. Skr. 39. Hadersl. 32. Ribe R. 55.

[2]) Gl. D. III. 10, 23, 310; IV. 247 „Domme tilforne at were udgangen, enhver at efterkomme sit Bref och Segel efter thens Indeholdt"; 343 „mange Domme udgangne ere, at en Adelsmand saavel som enhver Erlig er pligtig at holde och efterkomme theris Brefve och Segel;" 348, 380 „at O. H. er pligtig sit Bref och Segel erligen at holde och efterkomme, som thet sig bør". D. L. 5—1—1 Jvf. Larsen 469.

[3]) Ribe R. 55... Kjøbh. St. R. 1294 c. 102. Kg. Hans's alm. St. R. 86.

diemands Paatale og, dersom den blev ham fravunden, ikke alene at tilbagegive Kjøbesummen, men desforuden at bøde for Vanhjemmel. De samme Forpligtelser paalaae den Vin, som Kjøberen efter den ældre Ret maatte lade sig stille ved en vis Klasse af rørlige Ting, hvilket senere bortfaldt, da Vin i dens oprindelige Betydning kom af Brug[1]). I Henseende til urørlige Ting var det, naar Skjødning var skeet, efter hvad der tidligere herom er bemærket (§ 87), Sælgerens Pligt at forsvare Kjøberen imod Vindikationssøgsmaal, saa længe denne ikke havde vundet Lovhævd, hvorimod, naar dette var Tilfældet, Kjøberen selv kunde værge sig i Besiddelsen ved Tyltereed; men i begge Tilfælde maatte, dersom Godset blev ham fravundet, Sælgeren tilbagegive Kjøbesummen og bøde tre Mark, »fordi han solgte uhjemmelt«, og han maatte tillige ved Tyltereed bekræfte, at han ikke kunde hjemle Jorden, da han ellers var forpligtet dertil og ikke vilkaarlig kunde frigjøre sig derfor ved at erlægge Bøden. Det er ikke usandsynligt, at han oprindelig ansaaes forpligtet til at skaffe Kjøberen anden lige saa god Jord istedetfor den solgte, hvortil den i den Skaanske og de Sjællandske Lovbøger som et Ordsprog forekommende Sætning: »Jord skal Jord værge«, synes at hentyde. Var der Strid om Kjøbesummens Beløb og var den ikke erlagt paa Thinge, saa at Beviset kunde føres ved Thingsvidne, havde Sælgeren, i Overeenstemmelse med de almindelige Beviisregler, Ret til ved Tyltereed at bekræfte, hvor meget

---

[1]) And. Sun. VII. 5 „oportet ut possessor suum nominet venditorem vel fideiussorem ad defendendum ne res evincatur, vel si evicta fuerit ad solvendum precium obligatum". E. S. L. V. 17 (cvfr. S. 485 Anm.); 38 „forthy um købæt gingæ atær, tha skuldæ fullæ thær win war at allær hans næstæ frændæ um hin waræ døth". J. L. II. 93 „oc han kallæ a hin thær han- fæk af oc thær ut hans giald oc fullæ bøtær forthy at han saldæ ham uhemælt". Jvfr. § 89. Som ligebetydende med hjemle bruges i Diplomer ofte Ordet ordgrantgjøre, s. Molbech Dipl. Nr. 29, 68, 95, 104, 113, 151, 153, 159, 165, 169, 188, 189, 197, 198, 214, 229.

han havde modtaget[1]). Iøvrigt var det i Almindelighed ligegyldigt, af hvilken Grund Sælgeren ikke kunde hjemle Jorden, navnlig om han havde solgt fremmed Gods og rette Eier søgte det tilbage, eller om hans Frænder kuldkastede Skjødningen paa Grund af den forsømte Lovbydelse (s. § 86). Husbonden kunde efter alle Love søge tilbage, hvad hans Kone eller et Barn, der var i Fællig med ham, havde solgt uden hans Samtykke, uden at Kjøberen havde Krav paa Kjøbesummens Erstatning, idet han dog for den voxne Søn maatte erlægge Vanhjemmelsbøden; men havde han lyst til Thinge, at de ikke maatte afhænde Noget, ansaaes Kjøberen

---

[1]) Sk. L. IV. 15 „gitær han æi vart hanum til handæ, til han far laghæ hæfth ofnæ, bøtæ hanum thre mark..., æn kan sua varthæ at iorthæn gar hanum af hænde æftir lagha hæfth, foræthy at thæn mate uranglikæ hafæ fangit ær hanum saldæ..., tha ma han kallæ ofna hin ær salde ok take af hanum sit værth atær ællær logh, foræ thy at iorth skal iortho varthæ ællær men fore sværiæ"; 18 „Sæl man andrum iorth oc gitær æi hæmblat hanum, bøtæ hanum thre marc. Gitar han hemblat oc wil æi oc sighar sua igen, at han wil hældær bøtæ thre marc æn misti iorth sina, ægho aldrigh wald til thæs utan halde cøp sit". And. Sun. IV. 12 „si res evicta fuerit, refundet pretium vel terram restituet, si commutatio celebrata fuerit, satisfactione trium marcarum insuper adiungenda. Completa vero prescriptione legitima...., si forte ceciderit a defensione, ab eo cum emendatione trium marcarum vel precium, si confessus fuerit, vel bondonum iuramentum, si negaverit venditionem, recepturus"; 14 (s. forr. § Anm. 2). V. S. L. III. 8. E. S. L. IV. 31 „Æn jorth a mæth rættæ jorth at warthæ (s. Rosenvinge Anm. S. 376); 33... ok kombær swa at jorthæn skal atær kommæ, tha gialdær han thæt fæ atær gen thær han sighær at han tok ok thær a tyltæreth ok witnæ at han fik æy mer"; 34. „Æn kombær thæt swa at han gitær æy haldæt, tha skal han bøtæ thre mark foræ ok thær ofnæ tyltær eth at han gitær thæt æy haldæt." J. L. I. 41 „hva sum sæl uhæmælt iord oc deløs hun aftær, latær ut wærth thær saldæ oc bøtæ a thre marc bondæ oc thre marc kunung, forthy at han saldæ uhemælt" (D. L. 3—11). Jvfr. I. 34. III. 44. Scr. t. d. VIII. 6 (1280) „approprient vel... pretium refundere non omittant cum satisfactione debita". Thord Degn 85.

efter Eriks Sjællandske Lov som Tyv, hvilket derimod efter Skaanske Lov kun gjaldt om den, der havde kjøbt Noget af Husbondens frie eller ufrie Tyende [1]. Skaanske Lov indeholder den Bestemmelse, at naar Umyndiges Jord ulovlig er solgt og Myndlingen, efterat være bleven myndig, fordrer Jorden tilbage, skal han tilbagegive, hvad han har modtaget; i de øvrige Lovbøger findes ingen Bestemmelser, hverken om dette eller andre lignende Tilfælde; men i Herredagsdomme fra 1547 og 1551 findes den samme Regel fulgt i Henseende til Jord, som et ugift Fruentimmer havde solgt, uden Hensyn til, om det var skeet med eller uden Værgens Samtykke. Derimod blev det under Christian IV ved Forordningen af 1ste Juli 1619 fastsat, at, naar en Mindreaarig solgte Arvejord uden lovlig Grund, skulde Kjøberen give Jorden tilbage uden Vederlag [2].

---

[1] Sk. L. IX. 22 „... hvasum sithæn køpær vithær hana ..., gialdæ atær thæt, han far af hænne mæt sornum ethe ok fa ækki af hinu ær han galt igen, sua ok um han køpær vithær bondæns sun ællær vithær bondæns dotær, æn thiufsak skal han æi svaræ um han køpær vithær bondæns kunu ællær sun ællær dotær, æn køpær han vithær anøthogt hionæ ællær legho hionæ, tha gialdær han atær thæt han køpær ok svarær thiufsak fore thæt". And. Sun. VII. 12. E. S. L. V. 33. „køpær nokær man withær hans konæ ællær wethær the børn swa ful waxen æræ, tha æn thot køpæt gar atær gen, tha ma æy hin hetæ thyuf foræ thær wethær thæm køptæ, forutæn bondæn lyusær a thingæ thæt at hans konæ ællær hans søn ællær hans dottær witæ thærræ wit æy swa at the mughæ forhæghthæ nokæt af hans bo ..... Æn havær hans søn førræ fæst nokæt køpæn thæt war lyust a thinggæ, æn thot køpæt gar atær gen, tha skal han thot hwaræn bøtæ for sin søn; havær æntingh hans konæ ællær hans dottær nokæt køp fæst, tha a han æy at bøtæ foræ". J. L. III. 44 S. 239 Anm.).

[2] Sk. L. III. 3 „Varthær børnæ iorth uloflikæ sald ællær køpt ok kallæ the sithæn a iorth ...., tha latæ the ut hinum værth ær iorthænæ hafæ handæmællin ok a tyltær eth othalbondæ at the ægho æi mær ut at latæ, ok hafi iorth sinæ". And. Sun. III. 1. „refuso precio, et si super eius quantitate moveatur questio, duodeno addito iuramento, quod nihil remaneat de suscepto precio, revocan-

Af de allerede i den ældre Ret forekommende, navnlig i Mangel paa den fornødne retlige Handleevne begrundede Indskrænkninger i Rettigheden til at sælge og kjøbe, ere flere Tilfælde i det Foregaaende omtalte (§ 66, 71, 73, 75, 76), og her skal derfor kun fremhæves den i J. L. II. 68 indeholdte Bestemmelse, at den Lovfældte ikke maatte afhænde sit Gods, hverken rørligt eller urørligt, saalænge han ikke havde rettet for sig (s. § 54). Denne Regel, der oprindelig stod i Forbindelse med den da brugelige indirekte Exekutionsmaade og, vel især med Hensyn til Forfølgningen med Rigens Dele, 1537 blev anerkjendt som gjældende ved en paa Kongens Retterthing, paa et derom fremsat Spørgsmaal, afgiven Erklæring [1]), bestemtes nærmere i Christian 4des Lovgivning med særligt Hensyn til Kreditorernes Sikkerhed [2]). — Som senere opkomne Exempler paa saadanne Indskrænkninger er især at nævne de i den offentlige Ret omhandlede Forbud imod, at Adelen kjøbte Bondegods og at frit Gods solgtes til Uadelige (S. 98). Om Salg af ventendes Arv indeholde Retskilderne Intet, men dets Gyldighed synes dog allerede i det 16de Aarhundrede at have været omtvistet. Medens nemlig en saadan Handel i Herredagsdomme fra 1572 og 1578 findes forudsat som gyldig, synes det Modsatte at være antaget i en paa Viborg Landsthing 1583 afsagt Dom [3]). Derimod bleve, i Anledning af fremkomne Klager over Misbrug ved Kjøb og Salg af falden Arv, under Christian IV til Sælgerens Betryggelse de Be-

---

tur". Gl. D. I. 101, 151. Chr. IV. st. Rec. 2—18 „Kiøber nogen ellers med hannem, tabe sid werd oc hannem sit affhændte Gods uden Vederlag igien at følge. D. L. 5—3—10.

[1]) Gl. D. II. 23 „at ingen Mand motte sit Gods afhende, rørendes eller urørendes, hverken for Pant eller for Eydom, then Stundt han er feld oc stander uti nogle Dielle, forre hand har rettet for seg bode med Bonden oc Konningen".

[2]) Chr. IV. Rigens Ret 4, 40, 56, 57. Fdg. 1 Juli 1623. St. Rec. 2—15—7 (D. L. 1—24—26, 5—3—18).

[3]) Gl. D. III. 174, 310; IV. 23. Jvf. D. L. 5—2—81.

stemmelser givne, der optoges i Christian 5tes danske Lov 5—2—80 [1]). — Endvidere hører herhen den Forkjøbsret, der var indrømmet Biskoppen over Kjøbenhavns Grund; efter Stadsretten af 1254 gjaldt denne Rettighed kun i Henseende til Grunden indenfor Staden, men i Stadsretten fra 1294 udvidedes den til udenbyes Jord (agros iuxta civitatem Hafnensem), og i dette Omfang gik den senere over til Kongen [2]). Ligeledes var i Kjøbenhavn Enhver, saavel Borger som Fremmed, der kjøbte nogensomhelst Ting, forpligtet til paa Forlangende at overlade den for samme Priis til Biskoppen eller siden til Kongen [3]). De øvrige i Stadsretterne forekommende Indskrænkninger staae for den største Del i Forbindelse med Kjøbstædernes Privilegier i Henseende til Handel og Næring (s. § 23). Flere Stadsretter indeholde et Forbud imod at gjøre Forkjøb d. e. ved Overbud at hindre en Anden i at kjøbe en Ting [4]).

---

[1]) Fdg. 8 Juni 1639, (Fdg. for Norge 29 Juli 1631), St. Rec. 2—7—3. Jvf. Nord. Tidsskr. III. 418.

[2]) Kjbh. St. R. 1254 c. 13; 1294 c. 22; Er. af P. 82 83.

[3]) Kjbh. St. R. 1294 c. 47 „quicumque civium emerit aliquam rem, quam episcopus suis usibus dixerit necessariam, tantum et non plus recipiet ab episcopo et rem assignabit eidem. Cives antem aliunde venientes et ibidem ementes eandem legem servabunt"; 50. Er. af P. 18, 22.

[4]) Lund St. R. 26 „Wider man annæn um forkøp, bøde twa øra", Kbh. 1294 c. 50 „nec sit alicui civium licitum rem emptam ab aliquo cive occupare". Er. af P. 22 „Ingen er och loffvit at giøre hinanden Forkiøb paa nogen Ting". Chr. af B. V. 17 „hwo som gør annen Forkøp, han schall give then, som han gør forkøp, tre marc oc konningen tre marc og stadhen tre mark". Vib. priv. 22 „nullus faciat alteri præiudicium in emptione sub poena trium marcharum". Dr. Marg. alm. St. R. 20. Kg. Christ. 13. (xx øre). Kg. Hans 100. — Aab. Skr. 12 „non in preiudicium civium quod forkøp dicitur". Hadersl. 28 „gør Byman annen forkøp, tha skal han . . . giøre hin skadeløs ther akær".

§ 94.

Mageskifte.

Da al Omsætning oprindelig skete ved Bytte og først senere Kjøb adskiltes fra denne som en særegen Retshandel, fulgte allerede heraf, at Forudsætningerne for begge Retshandlers Gyldighed og Reglerne om deres Form og Retsvirkning i Almindelighed vare de samme, forsaavidt Forskjellen i Indhold og Gjenstand ikke medførte en Afvigelse. Navnlig gjælder dette ogsaa om Bytte af Jord eller Mageskifte, og det bestyrkes ved de faa i de ældre Love herom indeholdte Bestemmelser, idet disse, hvor der er Spørgsmaal om Raadigheden over Jord, enten ved det almindelige Udtryk »Afhændelse« eller ligefrem tilkjendegive, at den samme Regel gjælder om begge Retshandler. Saaledes hedder det baade i Skaanske og i Jydske Lov om Umyndige, at de ikke maae sælge og heller ikke paa anden Maade afhænde deres Jord; de samme Udtryk bruges om gifte Koner, og om Enker siges det, at de kunne baade sælge og skifte deres Jord med næste Frænders Raad [1]). At Formyndere ikke havde Myndighed til at mageskifte deres Myndlingers Jord, kan sluttes af E. S. L. IV. 31; derimod giver Sk. L. III. 1 Faderen denne Ret i Henseende til sine Børns mødrene Jord, og ligesaa synes det paa det jydske Retsomraade at være Enken tilladt at mageskifte sine Børns fædrene Jord [2]). — Da efter Provindsiallovene de nærmeste

---

[1]) Sk. L. III. 2. J. L. I. 36. III. 41. D. L. 5—3—5, 6.

[2]) E. S. L. IV. 31. „Æn worthær hun mæth ræt logh af hanum ganggæn swa at æntingh thæt havær swa børnnæ eghn wæræt at thæt skal atær ganggæ mæth logh ællær nokær the lund ællær komæt at thæt a mæth ræt logh atær at ganggæ". Sk. L. III. 1. s. § 73 S. 373 Anm. 2. Scr. r. d. VIII. 16 (1280). „Se tertiam partem mansionis.. cum molendino et fluvio... pro sexta parte unius Atting.... vendidisse et scotasse, pro qua sexta parte illius Atting... se tutoribus filiarum suarum legitimis terras æque valentes... de suis propriis terris patrimonialibus secundum leges patriæ reddituram".

Arvingers Ret i Henseende til Arvejord kun bestod i en Forkjøbsret, kunde der ved Mageskifte ikke være Tale om Lovbydelse, og Anders Sunesen III. 2 fremsætter det som utvivlsomt, at deres Samtykke hertil ikke var nødvendigt, dog under Forudsætning af, at der ikke fra den anden Side gaves over 3 Mark til (s. § 86). I den ældre Tid derimod, da Frændernes Ret udentvivl havde en videre Udstrækning, udkrævedes deres Samtykke vistnok til enhver Afhændelse, ogsaa ved Mageskifte, og Spor hertil findes i de ældre svenske Love, hvorimod de senere kun fordrede et saadant Samtykke i det Tilfælde, at Tilgiften var saa stor, at Handelen snarere var at betragte som Kjøb [1]). — Overdragelsen af de mageskiftede Eiendomme skete ved gjensidig Skjødning [2]), senere ved Mageskiftebreve og skriftlige Skjøder; opstod der senere Strid, om Paagjældende havde faaet, hvad der tilkom ham efter Overeenskomsten, og Beviis ei lod sig tilveiebringe ved Thingsvidne, kom det med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvem der var nærmest til Eden, efter Eriks Sjællandske Lov an paa, om den Sagsøgte havde vundet Lovhævd eller ikke, hvilket stemmer overeens med den baade efter Sjællandsk og Jydsk Ret gjældende Regel, at ved Stridigheder mellem Kjøberen og Sælgeren kunde den første, selv om han havde Besiddelsen, først da værge sig ved Lov, naar han havde vundet Lovhævd [3]). Ligeledes kom

---

[1]) S. Nordstrøm II. 154.

[2]) S. f. Ex. Scr. r. d. VI. 409 in recompensam bonorum rescotatorum scotavit. VIII. 72, 100, 243, 99 (scotaverant sibi invicem). Westphalen mon. III. 291 (nobis scotavit — rescotavimus).

[3]) E. S. L. IV. 30 „Skiftær man jorth wethær annær ok mælær man foræ a thinggæ, horæ mykæt han givær hanum igen, thot thær ær halvæ bætræ æn hins ær, tha ær thæt wært at thæt standær, um thingswitnæ ær til. Æn skiftæs the hemæ withær ok havær annær meræ fanggæt i hæfth ok mælær hin igen før æn thre wintær hæfth kombær a, tha ær han nærmær at witnæ thær til iæfnæthæ wil mælæ, æn hin annær. Æn faar hin thriggy wintær hæfth ofnæ, tha ær han wethær witnæ thær hæfth havær ofnæ, at

i Henseende til Hjemmelspligten de for Salg gjældende Regler ogsaa til Anvendelse ved Mageskifte, saa at den, der ikke kunde hjemle den bortskiftede Jord, ikke alene maatte tilbagegive, hvad han havde modtaget, men han skulde desforuden bøde tre Mark for Vanhjemmel (cum emendatione trium marcarum), hvorhos han paa Forlangende var pligtig ved Tyltereed at bestyrke, at han ikke var i Stand til at hjemle Jorden. Men den Skadelidende, hvem der blev fravunden kun en Deel af Jorden, havde Valget imellem at lade hele Handelen gaae tilbage eller at tage Erstatning for det Manglende [1]).

Anledning til Mageskifte gave vistnok ikke sjelden de paa Jordfællesskabet grundede Landboforhold, navnlig naar enten enkelte Bymænd eller flere i Forening besluttede at flytte ud fra Byen paa Marken (s. § 84), og med Hensyn til slige Tilfælde bestemmer J. L. I. 54, at Ingen maa nøde Anden til Mageskifte [2]). I den senere Tid, da Adelen søgte at samle større afrundede Eiendomme, benyttedes hertil som oftest Mageskifter imellem Adelige indbyrdes, men i Særdeleshed med Kongen, i hvilket Tilfælde da af denne udstedtes et Skjøde- eller Mageskifte-Brev, og sædvan-

---

han havær ikky annæn æn sin eghnæ ok tharf æy iæfnæ wethær hin annær". Jvf. IV. 34. J. L. I, 42. Sovf. § 87 S. 475 Anm. 1.

[1]) E. S. L. IV. 35 „Skiftær nokær man jorth withær annær ok kombær thæt swa at thæn thær jorthæn skiftær at hanum gangs sum jorth at han gitær hannæ æy haldæt, tha standæ thæt i hans wald thær fult havær gengivæt, hwat han wil hældær alt latæ æftær ællær swa mykæt sum hanum bristær i, ok bøtæ thot hwaræn thre mark ofnæ, foræ at thæt skal hældær a thæs lot gangæ thær uhemælt havær salt, æn hin annær; gangs hanum thær nokæt af, tha skal han sælisæ tyltær eth ofnæ, um hin wil hawæ, at han gitær æy hemlæt hanum mæth logh". And. Sun. III 2.

[2]) „Engi man ma nøthæ hinannæn til makæ skift uten hins annæn williæ". Anchers Mening (I. 343), at der med enkelte Haandskrifter maatte læses „markæskift" istedetfor makæskift, var vistnok ikke rigtig; jvf. Rosenvinge Retsh. § 139 not. c. med Udg. af J. L. 501. S. den nydanske Text og Ekenbergers plattydske Oversættelse og i Henseende til Praxis Schl. R. u. Gerichtsv. 96.

lig tillige et Følgebrev til de under Godset boende Bønder, hvorved det paalagdes disse for Fremtiden at svare alle Afgifter og Ydelser, der hidtil tilkom Kongen, til Adelsmanden og at anerkjende dennes Herlighed, hvorimod denne sidste da udstedte et Gjenbrev[1]).

§ 95.

Gaver.

I Provindsiallovene omtales Gaver især i to Retninger, deels med Hensyn til de Indskrænkninger, der gjaldt i Henseende til Forældres Gaver til deres Børn og som gik ud paa at bevare Bornenes lige Arveret, deels som Sjælegaver saavel i deres oprindelige som i deres udvidede Betydning. I første Henseende ere Bestemmelserne i de enkelte Lovbøger mere eller mindre afvigende fra hinanden, eftersom Principet om Børnenes Deeltagelse i det mellem Forældrene bestaaende Fællesskab enten var fuldstændigt bevaret, hvilket var Tilfældet i Sjælland, eller tildeels frafaldet, som i Skaane, eller aldeles opgivet, som i Jylland (s, § 72, 79). Medens der i de Sjællandske Love udtrykkelig skjelnes mellem det, Børnene have modtaget af Fællesgodset, i hvilken Henseende der da senere kun spørges, om det er meer eller mindre end den dem som Deeltagere i Fællesskabet tilkommende Lod, og det, Faderen har givet dem af sit Særgods (V. S. L. I. 1 § 4, 5. E. S. L. I. 7, 18), omhandles begge Dele saavel i Skaanske (I. 19) som i Jydske Lov (I. 15) under Eet, og her omtales kun Børnenes Forpligtelse til ved Skiftet efter Faderen at føre det Modtagne tilbage. Herved gjaldt til alle Tider den almindelige Regel, der ogsaa gjentages i de nyere Love, at Faderen ikke maatte give det ene Barn mere end de andre, eller at det senere skulde udjævnes[2]),

---

[1]) Arent Berntsen II. 381, 393, 399. Gl. D. I. 281, S. ovf. S. 116.

[2]) E. S. L. I. 7. J. L. I. 14 (s. S. 369 Not. 1. S. 413 Not. 3). Lund St. R. 35. Chr. IV. st. Rec. 2—7—1 „Fader er ey skyldig at gifve sit Barn noget i hende, saa lenge Moder lefver, end gifver han et

og den samme Regel gjaldt ogsaa om Børnebørn, saa at Bedstefaderen ikke maatte give dem mere, end deres afdøde Faders eller Moders Arvelod vilde have beløbet sig til. Dette tillod allerede Skaanske Lov, ligesom Bedstefaderen efter denne heller ikke var berettiget til at fordre tilbage fra Børnebørn, hvad han havde givet deres senere afdøde Fader eller Moder, skjøndt denne Lov ikke kaldte Børnebørn til Arv tilligemed Børn [1]). I Henseende til Beviset ved Tvistigheder om slige Gaver kom den almindelige Regel til Anvendelse, at i alle Stridigheder mellem Fader og Børn var den første nærmere til Lov, navnlig naar det omtvistedes, om Faderen havde givet Sønnen Jorden eller kun overdraget ham den til Laan eller Leie [2]); for Børnebørns Vedkommende derimod gav ogsaa i saadanne Tvistigheder Besiddelsen Udslaget, saa at Barnebarnet, naar der ikke var Thingsvidne til, selv ligeoverfor Bedstefaderen kunde værge sig ved Lov [3]).

Provindsiallovenes Bestemmelser om Sjælegaver slutte sig, som allerede tidligere bemærket (§ 82), til Reglerne om, hvad Nogen maatte tage med sig ved at gaae i Kloster, og ere derfor forskjellige, eftersom Giveren er sund eller ej, i hvilken Henseende den Mand erklæres for ufør, der ikke kan ride til Thing, og den Kone, som ikke er i

Barn noget, da maa hand ey necte det de andre". D. L. 5—4—5. Gl. D. IV. 112.

[1]) Sk. L. II. 9. III. 10. V. S. L. I. 1 § 7. (s. S. 363). E. S. L. I. 9. J. L. I. 14 (S. 415). D. L. 5—4—11, 12. Gl. D. IV. 268.

[2]) V. S. L. I. 1 § 3 „I allæ skiælnæthe, ær mællæ børn kan kumæ oc fathær, tha ær fathær nærmer allæ genmæle"; I, 11: E. S. L. I. 8 „Kan thæt ok swa komæ, at han sighær at han læthæ søn ok gaf æy, tha ær fathær høghræ at allæ genmælæ høghræ gen allæ sin børn sum gen et"; 23 „tha ma æy tho børn witnæ gen fathær havæ".

[3]) V. S. L. I. 1 § 4, 5. E. S. L. I. 9 „thæs enæ at han havær thingswitnæ til at han læthæ ut sit Barn ok gak æy, tha ma han takæ thæt aftær gen i sin hæfth um han takær ok swa af andræ sin Børn thæt thær han havær thæm læth". Sk. L. III. 10.

Stand til at bestyre Husvæsenet [1]). Den Syge maatte ikke til Kloster eller Kirke og heller ikke til nogen Anden bortgive mere end sin halve Hovedlod, efterat han, dersom der var Børn, havde skiftet med disse saavel Fællesgodset som sit Særgods, og den samme almindelige Regel gjaldt om alle Dødsgaver, hvorfor ikke sjelden Formuens Halvdeel findes nævnt som bortgiven efter Døden. I sunde Dage derimod var Enhver, der ikke havde Børn, berettiget til ved Livsgaver at disponere over sin hele Formue, men til Gunst for Børn gjaldt i alle Tilfælde den anførte Indskrænkning, kun med den Undtagelse, at han, dersom han gik i Kloster, maatte tage hele sin Hovedlod med sig [2]). I Forbindelse med den anførte Regel om Dødsgaver siges der i Eriks Sjællandske Lov I. 30, at »man maa ængæn en arvinggæ meræ givæ æn annær«, og ogsaa i den senere Praxis er denne Sætning kun bragt til Anvendelse paa Gaver efter Døden [3]), hvorimod der ved den ligelydende Begyndelse af Lunds Stadsret c. 35 synes efter dets øvrige Indhold kun at være sigtet til Børn. Efterat den ovennævnte Undtagelse var bortfalden efter Reformationen, gjaldt ogsaa om Livsgaver, hvad enten det var til gudelig Brug eller til Private, ligeoverfor Børn den almindelige Regel, at der ikke maatte bortgives mere

---

[1]) V. S. L. I. 5 „thæn man kallæ vi siuc væræ, ær al ma til things rithæ oc thær sin genmal uppe haldæ"; 6. „Thæn husfrø kallæ vi siuc væræ, ær æi ma at sin siislæ gangæ oc rætæ foræ sint hærscap". E. S. L. I. 29. „Thæn kallær man siuk wæræ, thær æy ær føør til things æller andræ stæfnæ at rithæ. Thæn frughæ kallær man siuk wæræ, thær æy ma mæth sinæ lyklæ gangæ ok foræ sin hion rethæ".

[2]) Sk. L. II. 10, 12. And. Sun. II. 2. Lund St. R. 36. V. S. L. I. 4 „æn thæt skulæ i vitæ, at sin eghen lot ma han æi al afhændæ fran sin Børn foruthæns thæt at han far i clostær og takær vit clæthe"; 5. Arveb. 39—42. E. S. L. I. 29, 30. J. L. I. 39; III. 45. S. Noterne til § 82. Jvf. Scr. r. d. VIII. 109, 222.

[3]) Gl. D. IV. 417 „efterredi N. N., udi hindis lefvendes Lif hafver gifvit og skødt hindis Søsterbørn nogen Brefve paa en Summe Pendinge".

end den halve Hovedlod, hvilken Indskrækning derimod i Forhold til andre Arvinger kun findes i J. L. I. 39, III. 45 i Henseende til Gaver af en gift Kone, skjøndt det vel kan være, at det ansaaes for tvivlsomt, om ikke Arvingernes Samtykke var nødvendigt, idetmindste i Henseende til Arvejord [1]).

I Henseende til Livsgavers Fuldbyrdelse kom de almindelige Regler om Overdragelse til Anvendelse, saa at den navnlig for faste Eiendommes Vedkommende skete ved Skjødning eller senere ved Skjødebreve, hvorhos det oftere findes udtalt, at Gave- eller Skjøde-Brevet ingen Gyldighed har, naar ikke den virkelige Overdragelse er skeet i Giverens Levetid [2]).

§. 96.

Jordleie; Fæste.

Ordet at fæste bruges i de ældre Love om ethvert fast, især ved Haandslag bekræftet Løfte og en saaledes stadfæstet Overeenskomst [3]), hvilken almindelige Bemærkelse ogsaa senere har vedligeholdt sig i forskjellige Forhold, saaledes navnlig ved Foreninger om Trolovelse og med Tyende, og først i senere Tider brugtes Ordet fortrinsviis om Jordleie, og der tales nu om Fæstebonden, der ellers indbefattedes under den almindelige Benævnelse Bonde eller, i Modsætning til den jordegne Bonde eller Adelbonden, betegnedes som Landbo (colonus) [4]). Dette Retsforhold, der, i den ældste Tid vistnok sjeldent, blev hyppigere, eftersom der efterhaanden indtoges udyrket Jord til Dyrkning, og vel især udviklede sig paa Krongodset, de geistlige og Herremænds Besiddelser,

---

1) Jvf. Gl. D. III. 45, 223.

2) Gl. D. III. 243 „efterdi forne Gave . . hafver ikke fuldt . . udi (Giverens) lefvendis Lif", 300 „at samme Gaard hafver fuldt hinde efter samme hindis Skjøde; IV. 269 „thill medt skal samme Gafve icke hafve efterfultt forne Skiødebref", 417.

3) S. § 92.

4) S. 114. S. 292 Not. 2.

forudsættes allerede i Provindsiallovene som meget udbredt [1]), og navnlig indeholder Skaanske Lovs 17de Bog udførlige Bestemmelser herom, hvormed Anders Sunesens forklarende Fremstilling bør sammenholdes [2]). Af disse Bestemmelser fremgaaer det, at Forholdet sædvanligviis stiftedes paa eet Aar, men med stiltiende Forlængelse paa de samme Vilkaar, naar ikke en Overeenskomst blev truffen eller Opsigelse skete fra en af Siderne inden den ved Sædvane bestemte Tid, første Marie Messe eller Marie Himmelfartsdag den 15de August, til hvilken Tid ogsaa den aarlige Landgilde skulde erlægges, for at, som Sunesen bemærker, Eieren kunde benytte Pengene paa Fiskemarkederne, der holdtes i Skaane fra 25de Juli til Mortensdag [3]). Vilde Fæsteren ikke tiltræde Jorden, maatte han bøde to Øre, men havde han tiltraadt og drog bort før rette Fardag, der var 5te Dag efter Paaskeugen, ifaldt han en Bøde af 6 Øre og var forpligtet til at udføre alt indtil Fardagen fornødent Arbeide [4]). Ude-

---

[1]) S. f. Ex. J. L. III. 11 „Lanbo, hwæs sum the æra, biskop, præstæ, klostærs, kirkins, bondæns æth hirmanz“

[2]) S. om hele Forholdet: Ancher II. § 40 og Schlegels Anmærkn., Estrup d. historiske Udvikling af Livsfæstet i Danmark, i hist. Tidsskr. VI. 259. Larsen I. 1, S. 492, 497.

[3]) Sk. L. XVII. 4, „at førra maria mæssu skulu lanbo retha landgildi ok fæsta tha bol sit ællær upsighia“. A. S. XVII. 1. „Contractus conductionis tantum annuus esse solet, ut sicut singulis annis nova prestatur pensio et annis singulis nova conductio celebretur; dies assumptionis beate virginis prefixus est celebrationi pariter et solutioni, ut suum commodum in piscationis nundinis ex soluta pecunia locator valeat procurare. Idem dies deputatus eciam est renuntiationi, si colonus conductionis sue continuare recusaverit per sequentis anni spacium habitationem“.

[4]) Sk. L. XVII. 2 „. . . far han til ok skils vithær fore fardagh, haldæ uppi alla innu ok bøta siaghs øræ ællær siæta mans eth“. A. S. XVII. 2 „Non licet colono conductionis relinquere mansionem, donec anno finito quinto die post septimanam paschæ tempus advenerit recedendi; sex horas, si prius recesserit, emendabit et nihilo minus ut omnes debite præstentur opere usque ad prefixum terminum procurabit“.

blev han med Landgilden til rette Tid og betalte heller ikke til den ham tilstaaede anden Termin, skulde han bøde 2 Øre, men drog han bort fra Jorden uden at have betalt eller gjort behørigt Tilbud herom, kunde Eieren efter lovlig Omgang til Thinge udvirke en Namsdom. Vilde derimod Eieren ikke modtage Landgilden, for at jage Landboen dermed frem og tilbage (»valkæ«, vexare), kunde denne, efterat Tilbudet forgjæves var skeet i to Vidners Overværelse, frigjøre sig for videre Paatale ved i deres Paasyn at lægge Landgilden paa Dørtærskelen (»ofna branzten«, super larem vel limen)[1]). Førend han drog bort, skulde han tilsaae saa megen Jord med Rugsæd, som denne Egns Brug medførte[2]). Da Bygningerne i ældre Tid som oftest vare opførte af Landboen paa den bortleiede Jord, var han Eier af disse, men han var forpligtet til ved Fratrædelsen at overlade dem efter Vurdering til Eftermanden, og kun, naar en saadan manglede og Eieren hellerikke vilde kjøbe Bygningerne, maatte den fratrædende Fæster føre dem bort; lignende Bestemmelser findes i den gamle Slesvigske og Flensborgs Stadsret, idet de foreskrive, at Landboen først skal tilbyde Jordeieren Huset tilkjøbs[3]). Disse Stadsretter vise

---

[1]) Sk. L. XVII. 7 „Gitær lanbo æi ret langildi at stæfnu dagh, bithi andra stæfnu af hinum ær iorthadrotæn hans ær, far han æi ret at them stæfnu daghe ær han læggær thær til, bøtæ tua øræ"; 8 „... far lanbo bort mæth langildi ok vil æi sithæn retha..., tha skal bondan stæfnæ hanum til thing.. ok fa til dom at takæ hans fæ", A. S. XVII. 4—6.

[2]) Sk. L. XVII. 6 „Thaghar lanbo vil fara af fæstu sinni, tha skal han sua mykit sa af rughsæth sinni sum logh æræ til i the bygd, ær han bor innæn". A. S. XVII. 3.

[3]) Sk. L. XVII. 3 „... far lanbo bort af iorthe, tha køpæ hin hus ær til far, far ængin man til, num fæstis at bara kroke, køpæ e thæn ær husiorthana sar ok yrkir, ællær iorthadrotæn lofa hanum bort at føræ hus sin, yrkær ok iorthæghænde sialfær, køpæ ok hus ællær lofæ hanum af at føræ". A. S. XVII. 2 „... iuxta prudentium virorum estimationem". Jvf. J. L. II. 38. Gl. Sl. St. R. 70. Flensb. 41. jvf. Scr. r. d. VIII. 83 (1389) „Colono .. pro reparatione edificiorum .. satisfacient et ipsa edificia nullatenus auferentur".

iøvrigt, at ogsaa paa dette Retsomraade var, ligesom efter Skaanske Lov, Jordleien paa eet Aar med stiltiende Forlængelse i Brug. Idet nemlig den Fremgangsmaade angives, Eieren skulde anvende, hvis Leieren, under Paaskud af, at Terminen endnu ikke var kommen, ikke vilde fratræde Jorden efter Leiemaalets Udløb, tilføies der, at Leieren kan bekræfte dette ved Tyltereed, men kun for eet Aar, hvilket aabenbart svarer til Anders Sunesens Bemærkning om, at Landboen i det Tilfælde, at Eieren nægter Overeenskomsten, kan føre Beviset med to Vidner, men at dette Beviis kun gjælder for eet Aar, fordi Leiemaalet ikke er længere [1]). — Landboen maatte kun selv benytte Jorden, og han maatte derfor hverken overlade Brugen til nogen Anden ved Fremleie eller optage Nogen som Fælligsbryde [2]). — I Forbindelse med Jordleien stod rimeligviis, idetmindste tildeels, det i Skaanske og Eriks Sjællandske Lov nævnte Halsfæ, idet det vel ogsaa forekom i andre Tilfælde, at Nogen overlod en Anden Kreaturer eller livløse Ting efter en foregaaende Vurdering og med den Forpligtelse at tilbagelevere enten de samme Gjenstande eller, hvis disse forgik, andre af samme Værdi, men det kan vistnok antages, at Saadant især skete i Forbindelse med det her omhandlede Forhold, idet Landboen modtog Qvæg og

[1]) And. Sun. XVII. 2 „Et quia tantum annua debet esse conductio, non potest eciam ultra unum annum huiusmodi una conductionis probatio prorogari". Gl. Sl. St. R. 69. „Si dixerit terminum nondum venisse, licet ei hoc scire, uno tantum anno, duodecimo iuramento". Flensb. 40. „En sighær han at stævæn dagh ær ei en tha, gif a logh mæth tolf men, tho ei meræ a iet aar".

[2]) Sk. L. XVII. 5. „Lanbo ma æi takæ annærs manz fæ i fælagh mæth sæ utæn hins lof ær iorthadrotæn ær". A. S. XVII. 4 „Non licet colono in communionem sua bona cum bonis alterius redigendo in conductionis mansione se villicum provisorem constituere sine licentia locatoris". jvf. § 58. E. S. L. IV. 15. „Landbo ma æy annæn lanæ, forthy han skal æntingh siælf nytæ ællær lata liggæ, forthy at hin matæ kommæ sin hæfth ofnæ thær takæt hafthæ ok bondæn matæ fa delæ foræ sin iorth".

Korn, som han da var forpligtet til at have tilstede og ved Fratrædelsen at aflevere efter Vurderingen. I ældre Dokumenter, især i de geistlige Diplomatarier, navnlig den Roeskildske Jordebog (affattet henved 1370; i scr. r. d. VII), forekommer ikke sjelden saadanne vaccæ non morituræ (Jernko, Eisernvieh) og Halskorn (annona redditiva) som Tilbehør til Gaarden [1]).

Den anførte Skik, at indgaae Fæsteforholdet paa eet Aar med aarviis Forlængelse eller Opsigelse, holdt sig i Brug, og i Almindelighed indeholdt ogsaa senere Fæstebrevet ingen udtrykkelig Bestemmelse om Forholdets Varighed, saa at hiint lovlige og sædvanlige Vilkaar vedblivende forudsattes som gjældende, og denne Forudsætning ligger vistnok ogsaa til Grund for Bestemmelsen i Kong Olufs Haandfæstning 1376 Art. 23, at Bryder og Landboer, naar de ikke længere vilde blive ved Gaarden, skulde opsige og fratræde efter Landets Love (secundum leges terre) [2]). Der forekommer dog i det 14de og 15de Aarhundredé ikke sjelden Exempler paa, at der ved Forholdets Stiftelse blev fastsat en vis længere eller kortere Aarrække [3]), og Christian d. 2dens geistlige Lov c. 101 indeholder en nærmere Bestemmelse herom, hvorved Kongen især sigtede til at raade Bod paa den hidtil udviste Vilkaarlighed ved at opsige og

---

[1]) Sk. L. XVII. 1. Takær annær nokæt til halsfæ, tha ma thæt aldrigh tapæs, num skal e thæt atær gialdæ hvat sum at kumbær, hvat sum thæt ær, haldær ær nøt ællær annær kost". A. S. XVI. 7, „Quicumque recipit ea conditione quelibet conservanda, ut in eodem quicquid eis contigerit valore reddantur, que deposita halzsfæ lingua patria nominantur, facta conditio irrefragabiliter est tenenda": E. S. L. V. 31. J. L. I. 114 „lan oc wirdæ pænning mughæ æi for tapæs". Jvf. Ancher II. 459. Estrup l. c. 272. Matzen Panter. Hist. 172 Not. 2.

[2]) S. f. Ex. Suhm XIV, 47, 72, 86, 253, 508, Scr. r. d. VIII. 57, hvor det dog kan være tvivlsomt, om Fæsteren havde boet paa Gaarden i „fyretiuffe Aar" ifølge udtrykkelig Overeénskomst eller stiltiende Forlængelse.

[3]) S. S. 297 Not. 1.

bortvise Fæstebonden uden skjellig Grund [1]). Ligeledes findes der allerede fra det 14de Aarhundrede Tilfælde af Livsfæste [2]), hvilket Forhold senere, især under Christian II, blev meget hyppigt, og det sees, at der idetmindste paa Kong Hans's Tid overlodes Gaarde, der hørte til Krongodset, til Arvefæste, og mange saadanne Evigdomsbreve udstedtes under de følgende Konger [3]). Christian den 2dens Love indeholde den Anordning, at Kjøbstadsgods, der tilhørte Kirker, Klostere, Adelige eller Bønder og ikke brugtes af dem selv, skulde overlades Borgere i arvelig Besiddelse imod skjellig Landgilde [4]), og efter en Anordning af Frederik I, der gik over i de senere Recesser, skulde Jord, som fra Bøndergaarde var given til Kirken, bortarvefæstes til de Bønder, fra hvis Gaarde den var kommen [5]). Iøvrigt findes der ikke noget Lovbud, hvorved Livsfæste, endsige Arvefæste, var foreskrevet, men Forholdets Varighed beroede paa Over-

---

[1]) „Hvilken Landbo, Cronens eller gode Mænds Tienere, som nogen Gaard fæster, hand skal hafve Forord med then, som hand fæster samme Gaard af, hvorlænge hand den beholde skal, y 10 Aar, 12 Aar, lenger eller stacker eftersom the therom forenis kunde, oc icke i saa lang Tid bør Bonden at udvises, uden saa er, hand lader Gaarden forfalde eller oc icke vil udgifve sit Landgilde aarligen Aare ūdt til gode Rede, som hannem bør at giøre, oc er hand Hosbonde hørig oc lydig for tilbørlig Tieneste“.

[2]) Scr. r. d. VI. 498, hvor Aaarhuus Capitel 1371 bortfæster Jord paa Leierens Livstid.

[3]) Gl. D. II. 103 (1539) „vor kiere Herre Faderbroder Hansses Breff . . . at N. N. oc theres rette sande Arfvinge herefter oc til evich Tid skulle hafve, nydhe, bruge og beholle theres Gaarde, som the tha ibodhe, . . ., dog at the skulle giøre oc gifve slig aarlig Tynge, Arfving efter Arfving, . . som ther nu pleyer ud at gaa . . .“, jvf. 43, Fort. X (to Krongaarde og et Boel, som Fred. I. havde givet ham „at nyde og beholde Arving efter Arving til evig Tid“ imod at svare til Kronen „saadan Skat, Landgilde, Gesteri og anden Rettighed, som af Arildstid afgangen er“. Jacobsen i jur. Tidsskr. XVIII. 214.

[4]) Gstl. L. 14; verdsl. 89.

[5]) N. D. Mag. V. 312. Rec. 1547 c. 33; Kold. 41; Chr. IV. st. Rec. 1—4. 34; D. L. 2—22—25.

eenskomst, og, var der Ingen anden Aftale truffen, fortsattes det, indtil behørig Opsigelse fandt Sted. Saaledes var Livsfæste efterhaanden blevet det Sædvanlige og som saadant forudsættes det aabenbart i Frederik den 1stes Forordning af 14de Mai 1523, der søgte at sikkre Fæstebonden imod uforskyldt Udviisning og hvis Indhold optoges i Christian den 3dies Recesser [1]). Den Dronningborgske Reces af 1551 gav Enken Ret til efter Mandens Død at fortsætte Fæstet, dog uden ny Indfæstning kun indtil næste Fardag, hvilken Rettighed forhen kun undtagelsesviis og efter særlig Overeenskomst i hvert enkelt Tilfælde var bleven indrømmet [2]). Ved Frederik den 2dens Anordning af 23de Oct. 1565 blev det fastsat, at, naar en Fæstebonde døde paa Kongens eller

---

[1]) Fr. I. Hdsk. 13 „jordeieren skal hafve fuld magt sin thienere uthi oc afsette efter landzens sidtwane oc efter logen". Fdg. 1523 „wi have nu hørt oc uti Sannen forfaret, hvorledes mange Bryde kastis och udvises udaf theris Gaard emod ald Skell och uden alt Skyldt, tha have wi . . skikket och ordineret, at ingen Bryde . . . som bygger og forbedrer sin Gaard och redelig udgifver Skyldt, Landgilde, Gesteri, Sagefald oc andre smaa Retselle och er sin Husbond hørig og lydig och icke sidder hannem overhørig for meth Ægt. Jnder og Arbeide oc ey heller forhugger Skoven uskiellig eller leyer og fester fra Gaarden Ager eller Eng eller Fiskeri, tha skal hand icke festis af sin Gaard og ei theraf udvises then Stund han holler fornevnte Artikler". Rec. 1551 c. 9; Kold. 42. D. L. 3—13—1. Jvf. gl. D. I. 132, 277; II. 7, 108, 287. Lehnsordning 1557.

[2]) Rec. 1551 c. 10 „Endog Enker ere plictige at feste theris Gaarde eller Bolige the ibo efter theris Husbondes Død, saafremt som the wille besidde samme Gaard, dog . . . sculle the muc sidde til neste oc rette efterkommendis Faredag uden Feste . . ."; Kold. Rec. 43. Gl. D. II. 87 (1539) „Tha . . blefve the saa forliigte . . ., at (Enken) skall nyde oc beholle samme Gaard fore sliig Skyldt oc Landgille, som ther pleyer af at gaa aarlig, oc udgifve samme Jndfestning, Gaarden var bortfest fore, som er tiuge Rynsk Gyllen"; 99 „thersom hand ville hafve Gaarden til sin Hustru oc Barn, tha skulle hand ythermere betencke Kloster"; 235 (1558) „efterthi (Fæsteren) forne Lifsbref paa seg ene annamede och lod seg thermet tha nøye"; 304.

Kronens Gods, skulde Enken beholde Gaarden uden ny Indfæstning, saalænge hun forblev Enke, men giftede hun sig igjen, skulde Manden »være pligtig at fæste og have det i Kongens Lèhnsmands Minde, før han drager ind i Gaarden«; for de adelige Fæstebønders Vedkommende haves vel intet Lovbud herom, men sædvanligviis fulgtes vistnok den samme Regel af de adelige Jorddrotter [1]). At Fæstebonden, naar han ikke var Vorned, vedblivende havde Opsigelsesret, forudsættes i en Herredagsdom af 1558 og endnu i Forordningen af 11 Juli 1654 Art. 4; først ved Fdg. 28 Jan. 1682 § 17 blev den saaledes indskrænket, at »ingen Bonde eller Enke maa opsige eller flytte fra sin Gaard, saalænge Hosbonden agter dem god for samme Gaard at forestaae, medmindre Hosbonden handler med dem imod Loven« [2]). En Dom af 1561 erkjendte Eieren berettiget til at opsige Fæstebonden, naar han selv trængte til Gaardens Besiddelse og gav Indfæstningen tilbage, hvilken Retsbrug ogsaa senere fulgtes [3]).

En paa Fæstebondens hele Stilling skadelig indvirkende Forpligtelse, der i næsten alle ovenanførte Love fremhæves blandt dem, hvis Forsømmelse ansaaes for en lovlig Grund til hans Udviisning, var den ham paahvilende Hørighed og Lydighed imod Jorddrotten. Dette allerede i det 15de Aarhundrede forekommende Udtryk, at han skulde være Husbonden »hørig og lydig«, var saa ubestemt, at denne Pligt medførte et almindeligt Afhængighedsforhold og gav Anledning til mangfoldige Vilkaarligheder og Misbrug [4]).

---

1) D. Mag. VI. 57. D. L. 3—13—4.

2) Gl. D. II. 229 . . . „hvilcken som icke vil udgifve sligt Landgille, Gesteri, Egt och Arbeyde . ., tha maa hand udi Thide opsige sin Gaard och flytte af Godset". Osterson s. v. Landbo 471. D. L. 3—13—7 „skiellig Aarsag".

3) Gl. D. II. 314. Arent Berntsen II. 122. D. L. 3—13—3.

4) S. Vendsherreds Beboeres Erklæring 31 Oct. 1440 i Jahn Unionshist. 511 „at være Husbonden, som de tjene, hørige og lydige i alle Maader". Chr. II. g. L 101. Fred. I. Fdg. 1523. Rec. 1551 c.

Navnlig var dette vistnok ofte Tilfældet i Henseende til det Fæsteren fra gammel Tid paahvilende Hoveri. Allerede Skaanske Lov XVII. 2. nævner »innu«, som Fæsteren skulde yde og som Sunesen oversætter ved debitæ operæ, og i de geistlige Diplomatarier, navnlig i Jordebøgerne over det til Roeskilde og Aarhus Bispestole henlagte Gods, der ere forfattede i det 14de og 15de Aarhundrede, men paa mange Steder henvise til meget ældre Tider, anføres meget ofte Forpligtelsen til saadanne Arbeider og Tjenester (»Dagsværke«), med Angivelse af, hvormeget hver enkelt Fæstebonde har at yde [1]). At en lignende Forpligtelse paalagdes det af de verdslige Herremænd bortfæstede Jordegods, kan der ikke være nogen Tvivl om, og tildeels var det det trykkende Hoveri, der gjentagne Gange foranledigede Bonden til at gjøre Opstand, og heller ikke kan det være tvivlsomt, at denne Byrde fik en stadigt voxende Betydning ved de Forandringer, der efterhaanden indtraadte i Eiendoms- og Landboforholdene overhovedet og navnlig ved den tiltagende Samling af større Jordeiendomme. Hoveriets Omfang var ikke bestemt eller begrændset ved nogen Lov men var overladt til Overeenskomst, og naar der, hvilket vel som oftest var Tilfældet, ingen anden Aftale var truffen, antoges Forplig-

---

9 „sin Hosbonde oc hans Fogid i hans Fræværelse hørig oc lydig", 10; Kold. 42, 43. Gl. D. I. 281; II. 87; IV. 112. Jvf. Schlegel til Ancher II. 523.

[1]) Thorkelin dipl. I. 11 (1148 Svend Grathes Gavebrev til Ringsted Kloster) „cum laboribus metendi, dictis Dagsverke in autumno, secundum antiquum et verum taxum". Suhm X. 26 (1243 Sorø Klosters coloni skulde forrette „debita servitia"), Sec. r. d. VII (Roesk. Jordebog) 15 „quelibet istarum 24 curiarum . . . metat in autumpno qualibet septimana cum 4 hominibus et falcastret fenum cum duobus, aret sub siligine cum uno aratro et sub ordeo cum duobus; 52 „in autumpno qualibet septimana laboret ad curiam principalem in metendo cum IV dawswerkæ et consequenter per totum annum cum uno per septimanam"; 59 „servicia ad castrum". VI (Aarh. Bisp.) 428—430 „integrum fæstæ . . . operas trium dierum . . ., dimidium fæstæ . . . operas duorum dierum".

telsen at være den samme, som den havde været i tidligere Fæsteres Tid. Ligesom Lehnsmændene med Hensyn til Krongodset i Lehnsordningen af 1557 henvistes til »gammel Brug og sædvanlige Herkomme«, saaledes haves der ogsaa mange Domme, ved hvilke saadanne Stridigheder afgjøres enten i Henhold til trufne Overeenskomster eller med Henviisning til, hvad der ydes efter Sædvane eller fra gammel eller Arilds Tid eller af andre Bønder. Men af adskillige af disse Domsakter sees det tillige, at der ikke sjelden udøvedes Vilkaarligheder, der tildeels foranledigedes og understøttedes ved, at selve Forpligtelsen var ladt i en vis Ubestemthed, f. Ex. naar Hundslunds Klosters Tjenere kjendes pligtige til at »gjøre Ægt og Arbeide, saa meget som behov gjøres til Klosters Nytte« [1]).

Den aarlige Afgift eller Landgilde, Fæstebonden havde at udrede, betaltes deels i Penge, deels omfattede den forskjellige Slags Naturalydelser, saasom Kornskyld, Smørskyld og mangfoldige »smaa Bede«, der skulde erlægges til bestemte Tider af Aaret [2]). Hellerikke Landgildens Beløb var, saaledes som det tildeels var Tilfældet i Sverrig [3]), bestemt ved noget Lovbud, men, var der ved en Fæstefor-

---

[1]) Gl. D. I. 141, 153, 188, 210; II. 115, 154, 229 (1558) „skulle giøre och age Møg, Vedt, Lim och andit Egt och Arbeydt, saa megit som behoff giøres til Klosters Nytte, Bygning och Behoff"; IV. 56 (1585) „lofvidt och tilsaugdt, at hand icke wille paalegge thennom, samme Gaard besidder, widere Besvering eller Tynge, end som theres Formend hafver giordt och werit paalaugdt af Arrildtz Tid. . . . ., om ther er gangit saadan Egt och Arbeide . . af Arrildtztid och gammel Tid, eller the Egter och Arbeide ere paalaugde siden K. W. hafver bekommit samme Gaard til Mauglaugh". Jvf. Arent Berntsen II. 155. Schlegel til Ancher II. 506, 511. Rosenvinge gl. D. I. Fort. XXIX.

[2]) Kold. Rec. 42 „oc gifver sin Skyld ud udi Laugtid, som er Smørskyld at Sancti Hansisdag Midsommer, Kornskyld at Sancti Mortensdag oc andre smaa Bede, Gesteri oc Oldengield oc anden Rettighed, hver til sin tilbørlig Tid". Arent Berntsen II 79.

[3]) Östgötal. Bygd. B. IX. S. Nordstrøm II. 662.

andring Intet vedtaget om Landgildens Udredelse, ansaaes den som uforandret, og der dannede sig saaledes vistnok herom paa mange Steder en Sædvane saavel paa Kronens eller Kongens som paa Privates Fæstegods. Til en saadan Sædvane, der uden en Overeenskomst kun under ganske særegne Omstændigheder kunde forandres, henvises derfor ofte, og ogsaa Arent Berntsen taler om Ydelser, der »udi forrige Tider og for utenkelige Aar ere Bønderne paalagte«, og om den »sædvanlige« Landgilde, der »gemeenlig« er ansat efter et vist Forhold til Jordens Beskaffenhed, til Udsæden m. m. Der forekommer vel ikke sjelden Tilfælde, hvor der omtales en Forandring eller Forhøielse af Landgilden, men i nogle af disse Tilfælde sees det klart, at det skete med gjensidigt Samtykke, i andre, at der var en Uvished eller en anden særegen Omstændighed tilstede, der gjorde en Omregulering nødvendig, hvilken da undertiden skete efter en foregaaende Skjønsforretning; hellerikke kan det nægtes, at der, især i den senere Tid, i ikke faa Tilfælde ogsaa i denne Retning udøvedes Vilkaarligheder og Misbrug af Jorddrottens Herlighed, der gav Anledning til velgrundede Klager [1]).

Til de Ydelser, der indbefattedes under Landgildens videre Begreb, henregnedes ogsaa de forskjellige Slags Gjæsteri (Herre-, Foged-, Jæger-, Heste-Gjæsteri), der paalaae Fæstebonden fra gammel Tid og efter Recesserne fra Christian d. 3dies Tid ikke maatte fordres over hvad der forhen var svaret. Efterhaanden forandredes det til en bestemt Afgift i Penge, Korn eller andre Ydelser, og sva-

---

[1]) Gl. D. I. 153 (forhøiet ifølge deres egen Bevilling), 167 (paalagt imod Sædvane — frikjendt) 193 (forhøiet — velvillig), 210 (efter Kronens Jordebog); II. 3 „som af Arildtz Tid Sedvane varet hafver og theres Foreldre for thennom udgifvit hafver, som andre gode Mends Tienere her i Landet pleye at udgifve“; 4 „som af Arildtz Tid Sedvane verit hafver“; 153 (egen Forpligtelse), 226; IV. 256, Jvf. Rosenvinge Gl. D. I. Fort. XXVIII; II. Fort. XVI. Estrup l. c. 294.

redes i det 17de Aarhundrede kun undtagelsesviis in natura [1]).

Ligesom det allerede i ældre Tider ved forskjellige Retshandeler var Brug at give en Haandpenge til Overeenskomstens Stadfæstelse og som Tegn paa dens fuldstændige Afslutning, saaledes skete dette vistnok ogsaa ved Jordleie, men det havde her kun den formelle Betydning og antog først senere tildeels en anden Karakteer. Det findes ogsaa i den senere Tid, at Indfæstning eller Fæste, Stedsmaal, Husbondhold, hvilket sidste Ord vel i Almindelighed brugtes i den samme Betydning, betegnes som en »Kjendelse«, men denne Indfæstning var efterhaanden bleven til en i hvert enkelt Tilfælde ved Overeenskomst bestemt, ofte meget betydelig Ydelse og henregnedes til Jordens uvisse Indkomster. Saaledes forekommer den i det 16de og 17de Aarhundrede som en Præstation, der ved Fæstekontrakten blev fastsat i Forhold til Eiendommens Beskaffenhed og Værdi, til Fæstets Varighed og ogsaa vel med Hensyn til de aarlige Afgifters Beløb og til Fæsterens personlige Forhold. Derhos sees det at være blevet en, idetmindste i mange Tilfælde forekommende Skik, at en ny Indfæstning fordredes ikke alene af enhver ny Fæster, men ogsaa ved Forandring af Eier, og paa Krongodset endog ved en ny Lehnsmands Tiltrædelse, hvilket Sidste vel udtrykkelig var forbudt i mange Lehnsbreve, men uden at dette Forbud synes at være bleven overholdt [2]).

---

[1]) Rec. 1547 c. 38 „Skulle . . . skelligen og redeligen geste eller geste lade theris Tienere . . . ., ey beswere thennom met ydermere Fordring end som the pleye oc plictige ere af gammel Tid“; Kold. 47. D. L. 3—13—15. Gl. D. I. 193; II. 154 „Sommergesteri, Vintergesteri, Jægergesteri“; 226; III. 195 (1572) at the schulle hver holde XII Heste Giesteri en Nat . . . efter Jordebogens Lydelse“; 242 „self velvilligen bevilgit . . for Giesteri 6 Mark; thersom hand icke vil thennem udgifve, tha begier han at gieste hannom“; 335 „1 ℔ Gesteri“. Arent Berntsen II. 97. Osterson 332.

[2]) Gl. D. I. 139 (1551), 208 „lovit til Husbondhold“; II. 87 „setten Vissen oc Lofven for samme tiuge Gyllen“; 211 „at hand flytte . .

§ 97.

Leie af Huse og Løsøre.

Om Huusleie findes næsten ingen Bestemmelser i Provindsiallovene, men forsaavidt et lignende Forhold forekom paa Landet, hvilket var Tilfældet med Innæmænd (s. § 58) og ogsaa med Landboer, dersom Huset tilhørte Jordeieren, kom udentvivl, navnlig med Hensyn til Leierens Ansvar, de om Leie af rørlige Ting gjældende Regler til Anvendelse; derimod indeholde Stadsretterne, for hvilke denne Gjenstand laae nærmere, udførligere Forskrifter herom. Efter disse kom det ved Bedømmelsen, i Overeenstemmelse med de ovenfor anførte Regler (§ 92), an paa, om den endelige Afslutning var betegnet ved de fornødne Formaliteter, og om Kontrakten alt var traadt i Virksomhed. Saaledes skulde efter den gamle Slesvigske Stadsret den, som havde leiet et Skib og i Vidners Overværelse drukket Lithkjøb, men ikke senere benyttede Skibet, erlægge den hele eller den halve Leie, eftersom han havde indført sit Gods eller ei, og en lignende Regel gjaldt efter senere Stadsretter for Huusleie, hvorved den Flensborgske Stadsret tilføier, at ogsaa Eieren, naar han traadte tilbage, havde at betale Leieren den halve Leiesum [1]). Det fremgaaer iøvrigt af flere herhen hørende

---

ind paa en anden af Kronens Gaarde och therfore gaff hand hanum en Oxe och II Daler til Husbondhold"; 234 (50 Daler for et Livsbrev); 304 „stede hannum thredie Parten och en Gaard for XL Daler"; IV. 42, 258. Rec. 1547 c. 33 „for en skellige Feste, for en Kendelse Skyldt"; Kold. 41. Arent Berntsen II. 121. Osterson s. v. Kjendelsen. Jacobsen l. c. 215. Estrup l. c. 290. Om det svenske „städja" eller „gipt" s. Nordstrøm l. c.

[1]) Sl. gl. St. R. 53 „Si quis conduxerit navem et in potu testes adhibuerit, si in navim res suas attulerit et postea ire noluerit, reddat naulum integrum Si nihil intulerit reddat dimidium". Flensb. 84, III „Hwilk man thær huus leghær oc fær i Huus, tho at han bithær ey stævæn dagh, giald full huus legh, en far han ei i huus, giald half leghæ. Dræghær oc han sin worth til bakæ thær huus saald at leegh, giald ham thær legth half then leegh". Aabenr. Sk. 39 „conducens domum vel navem in presentia bonorum,

Bestemmelser i Stadsretterne, at Leie paa et Aar med aarviis Forlængelse eller Opsigelse forudsættes som det sædvanlige Forhold. Naar Leien ikke blev betalt til rette Tid, efter Ribe Ret halvt til St. Hansdag Midsommer og halvt til St. Andreædag (30 Nov.), havde Eieren i Almindelighed, idetmindste efter de nyere Stadsretter, en Udpantningsret, hvorhos Flensborgs Stadsret tillægger ham en Fortrinsret fremfor Andres Fordringer, der ikke vare paaklagede, førend Leieren flyttede ind i Huset [1]). Blev Huset ødelagt ved Ild, maatte Leieren udrede den hele eller den halve Leie, efter-

---

si non intraverit, solvat dimidietatem precii, si intraverit, solvat totum promissum". Hadersl. 32. Ribe R. 51 . . . . „Si quis autem alium de conducta domo eicere voluerit, is, qui eam conduxit, sola manu in reliquiis ipsam ad annum tenere poterit, si domum ad inhabitandum intraverit, sed si non intravit, ille, cuius domus est, prevalebit"; 83 „Quicumque alii fundum locaverit sub annuali pensione ad aliquot annos vel quamdiu domus propter incendium durare poterit, si in censu suo non defecerit, ab illo fundo interim non poterit removeri nec census augeri". Kg. Hans's St. R. 67 „Hwo som Huus, Jord eller Gaard leyer af anden, det Leyemaal skal holdis efter deris Forord och Wilkaar. Den som far eller fløtther af Leyehus eller Gaard, hand schall det opsige och witterligt giøre Husbonden eller Husfruen efter deris Forord . . .".

[1]) Ribe R. 50 „Quicunque habuerit possessiones unde census datur annuatim et si ille, qui eas conduxerat, non persolverit censum infra XV dies post tempus solucionis, videlicet post festum Johannis baptiste et festum beati Andree, si domesticus super ipso voluerit conqueri, persolvat domestico IV solidos, advocato IV solidos, civitati IV solidos". Flensb. 125 „Af man fær i annæn manz Hus ulaghsot oc lætær sik laghsøkæ, tha skal fyrst utgøræs Husbond sin husleghæ fyr en ant hans gooz utwirthæs"; 126 „Hwilk man sitær i annæn manz hus oc gialder ham ei huslegh rætæ stævændagh, tha ma Husbond takæ two nabur oc wirth ut sin huslægh uten brøtæ". Aabenr. Skr. 40. Vib. Priv. 27 „Omnes ædificia habentes in terris canonicorum, ecclesiarum seu aliorum quorumcunque, solvere tenentur censum in vigilia S. Andreæ et, si solverint, expelli non possunt". Kg. Hans 68 „Husbonden eller Husfruen hafer self fuld Macht at pantholde udi deris Huus for Huusleyen eller Gaardskosten".

som han havde beboet det over et halvt Aar eller kortere Tid, men iøvrigt var han kun ansvarlig, forsaavidt han selv havde Skyld [1]). Dette er i Samklang med Provindsiallovenes almindelige Regel om Leietagerens Ansvar ved rørlige Ting i Modsætning til andre Kontraktforhold, at han nemlig kun er ansvarlig for den Skade, der er foranlediget ved hans egne Handlinger eller Forsømmelse (»handagærning«, »vanrøght«), om hvilken Regels Anvendelse ved leiede Kreaturer Eriks Sjællandske Lov og Jydske Lov give nøiere Forklaringer, især med Hensyn til Beviset [2]). Er nemlig den leiede Hest omkommen, skal Leieren efter førstnævnte Lov,

[1]) Sk. L. XV. 1 „Ær man bryti ællær innæs man annæns manz i husum hans og brænne hus, dyli mæth tyltær ethe at han galt æi hans al ok æi hans vanrøght at the brunu". Ribe R. 51 „Siquis domum alterius conduxerit et intraverit et postea domus exusta fuerit, censum pro dimidio anno solvere tenetur, et si plus quam ad dimidium annum in domo fuerit, censum de toto anno solvere tenetur". Vib. 21 „siquis alicuius domum civis conduxerit et eam proprio igne casu comburi contigerit, solvat possessori domus tres marchas et civitati tantum".

[2]) Sk. L. XVI. 4 „Legher man nokæt af andrum manni, tha skal han æi vartha thy utæn fore sinum eghnum handagærningum, tapæs thæt ok kallær ofna hin ær thæt ate, stande hin fore mæth slikum loghum sum hins ær virthning ofna thy tapæt var, bithi sæ sua guth hialpa at hau galt æi hans vanrøght at ok æi hans handagærning". E. S. L. VI. 4 „Æn lær nokær man øk, hæst ællær oxa, ok far mæth hanum hin thær takæt havær, ok kombær nokæt at hans øk, ok havær hin æi økæn i gømæ thær hanum a, tha skal han føræ hem huth um thæt ær hors, ok sighær hin tha at tapæthæ thæt mæth wanrøkt, tha givæ thæs lagh at han tapæthæ thæt æy mæth wanrøkt ok gialdæ thær æy mer foræ. Æn førær han æy huthæn hem ok worthær hun fran hanum stolæn, worthær hans eghæn mæth stolæn, tha gialdæ han æy foræ um hans hæst ær um goth. Æn worthær æy hans eghæn huth mæth stolæn, tha ær han mæth wanrøkt tapæth ok tha gialda han atær gen mæth lagh at han war æy bætræ . . . ." J. L. III. 54 . . . „æn dør hæstæn (ældær warthær maghær) oc kumær hem top oc taughel, oc swær at thet war æi for hans skyld, tha gialdæ ækki for". D. L. 5—8—7, 8, Jvf. Ancher II. 451, 462. Rosenv. E. S. L. 388, J. L. 391.

for at være berettiget til ved Lov at bekræfte, at han er angerløs, skaffe Huden tilstede, udentvivl for derved at beviisliggjøre, at han ikke har afhændet Hesten, men at den virkelig er omkommen. Paastaaer han derimod, at Hesten er ham frastjaalen og at han derfor heller ikke kan skaffe Huden tilstede, er han kun da fri for at give Erstatning, naar hans egen Hest tillige er bortstjaalen, idet han ellers antages at være i Brøde og kun stedes til at bekræfte det bortkomne Kreaturs Værdi. Var imidlertid Eieren selv eller den af ham beskikkede Opsynsmand tilstede, da Hesten omkom eller blev bortstjaalen, bortfalder Leierens Ansvar. Hvad Jydske Lov indeholder om Fremskaffelse af det omkomne Kreaturs Manke og Hale (»Top og Taghel«), har vistnok samme Betydning, som Sjællandske Lovs ovenanførte Bestemmelse om Hudens Fremlæggelse.

I J. L. II. 32 forekommer den Sætning: »hwilt hus man leghær thæt ær hans eghæt e til leghæ mal ær utæ«, men kun i Forbindelse med Spørgsmaalet om, imod hvem der kan forøves Hærværk, og for at begrunde Leierens Ret til selv som Husbonde at paatale denne Forbrydelse; da der iøvrigt ikke findes nogen Bestemmelse i Lovene om Leierens Retsforhold ligeoverfor Trediemand [1]), kan det være tvivlsomt, hvilken Udstrækning der er at tillægge den anførte Sætning, i hvilken Henseende det dog vel kan antages, at Leieren kunde værge sig i Besiddelsen imod enhver Paatale, der ikke var grundet paa en ældre Ret, hvortil den i den plattydske Text af Flensborgs Stadsret Art. 114 indeholdte Bestemmelse hentyder, at Udpantning vel kan skee i det Gods, Skyldneren har udlaant, men ikke i det bortleiede.

§ 98.

Pengelaan.

Provindsiallovenes Bestemmelser om Pengelaan og anden Gjæld vedkomme kun Beviisførelsen og gaae, i Overeen-

[1]) Jvf. D. L. 5—8—13.

stemmelse med de almindelige Regler, ud paa, at den Sagsøgte har at bekræfte sin Benægtelse ved Eed, efter Skaanske Lov med et større eller mindre Antal af Medeedsmænd i Forhold til Summens Beløb, efter Jydske Lov altid ved en simpel Tyltereed [1]). Havde han derimod vel ikke nægtet den oprindelige Gjæld, men fremført Indsigelser, kom det an paa, om disse vare grundede paa en af Kreditor eller Debitor foretagen Handling, saaledes at, naar denne paastod, at Gjælden var eftergiven, var Kreditor berettiget til Eden, hvorimod der, naar Indsigelsen gik ud paa, at Gjælden var betalt eller afgjort ved Forlig, tilstedtes Skyldneren at bekræfte det ved Eed [2]).

Da det uuder den kanoniske Rets Herredømme ikke var tilladt at tage Renter [3]), skaffede Kreditor sig Erstatning for Pengenes Afsavn ved forskjellige Retshandeler, der tillige tjente til at give ham Sikkerhed for selve Hovedsummen;

---

[1]) Sk. L. V. 37 „Sighir man at atær star af bøtær thre marc, dyli hin, ær sac ær givin, mæth tyltær eth. Sighær han siax marc, dyli mæth tvem tyltum. Sithan wartha loghen æi høghere tho at firethughu marc stande atar, swa ær oc logh um all annar giald", jvf. And. Sun. V. 6 „semper quamlibet trium marcarum peticionem duodeno elidat virorum negantium iuramento, donec duodenarius iuramentorum fuerit triplicatus, deinde non augebitur iuramentorum numerus, quantumcumque super excreverit novem marcarum peticio deditarum; s. Rosenvinge diss. de usu iuram. II. 67. J. L. II. 61 „. . . . um giald, af annen man kallær swa a a thingi at han havær læth ham sine pænning . . ., tha ær hin thær sæcthæs skyldugh ut at latæ swa mykit sum han gangær with oc givæ thær a tolf mænz ethæ".

[2]) Sk. L. XVI. 1. „Skal annær man gialdæ andrum manne ok sighir sua igen tha han kræfs, at han foregaf hanum, tha ma hin dylia mæth tyltær eth at han foregaf æi hanum, æn sighir han sua igen at han galt hanum ællær han stadde andra lund, sua sum han gaf ia vithær, hafa thær til tviggia manna witni ok tyltær eth at han galt ællær løk aldræ lund sum hin vilde" And. Sun. XVI. 1. Jvf. Rosenvinge l. c 91.

[3]) Jvf. Rigsraadets Dom af 1453 hos Hvitfeld 858. Pave Sixtus IV.s Bandbulle 1474 imod Aager i Slesvig og Holsteen i Diplom. Chr. I. S. 306

som saadanne Retshandeler brugtes Salg paa Gjenkjøb, brugeligt Pant, Rentekjøb (s. § 91). For at det ikke skulde betragtes som Rente og som stridende imod det lovlige Forbud, blev det i Gjældsbrevene ofte udtrykkelig fremhævet, at det var en Skadesløsholdelse, eller det betegnedes som en Sjælegave, eller der anvendtes paa andre Maader en lignende Forsigtighed [1]); imidlertid forekom der dog undertiden Tilfælde, hvor enten den brugte Form havde en stor Lighed med en virkelig Renteforskrivning eller en saadan ligefrem blev udstedt [2]). Efterat den kanoniske Ret ved Reformationen havde tabt sin Gyldighed, blev det, endskjøndt det i Christian den 3dies Lovgivning erklæredes for usømmeligt og ukristeligt at tage Renter, tilladt at betinge sig indtil 5 Procent af Penge, Korn eller Andet, men toges der mere, skulde Hovedsummen være forbrudt, halvt til Kongen og halvt til den, der paaklagede, hvilket Lovbud dog neppe altid blev overholdt. Under Christian IV forhøiedes Rentefoden til 6 Procent, hvad der bestemtes i Forbindelse med de om Underpant givne Forskrifter [3]).

---

[1]) Scr. r. d. IV. 479 „pro caritate et devotionis affectu . . ., in elemosinam ad profectum animæ, 480, 486 „non tam in pignus pro ipso argento, quam in recompensationem atque in elemosinam, 499 „quod monasterium daret sibi annuatim tres marcas denariorum, ne committeretur vitium usuriæ"; 511 „ratione damni et interesse". Westphalen mon. III. 370 „Ita quod dictos sex modios siliginis inde ratione pensionis singulis annis provenientes ex bono et libero animo ad fabricam dictæ capellæ pro anima mea meorumque progenitorum lego et dono".

[2]) Jur. Tidsskr. XXV. 317, Molbech dipl. 338, (1408), hvor Debitor, som pantsætter Jordegods for 400 Mk., selv skal beholde Besiddelsen, imod at betale aarlig 40 Mk. istedetfor Landgilden. Fyenske Aktst. I. 103 flg. Suhm XII, 352.

[3]) Fdg. 1554. Rec. 1557 c. 8, Kold. 66 „. . . enddog det icke er sømmeligt oc er imod Guds Bud, at tage nogle Rente eller Aager af Penninge eller anden Deel, som saa udlaanes, og den Handel dog icke vel met alle hand kand afleggis . . . hvilken som efter denne Dag vil bortlaane Penninge, Korn eller andet paa Rente, da skal icke tagis deraf mere til Rente oc Fordeel om Aarit, end den

Gjældsbrevet indeholdt sædvanlig nærmere Bestemmelser om, naar og hvorledes Betalingen skulde skee, og i sidste Henseende blev det ofte udtrykkelig betinget, at der skulde betales i de rede Penge, der vare gængse i Riget eller i vedkommende Provinds, og ikke i andre Ting (nullo alio valore), ligesom det ikke sjelden bestemtes, at Betalingen skulde skee i en bestemt Myntsort og hvorledes der skulde forholdes ved en i Mellemtiden indtrædende Myntforandring. Herom afgaves der en Erklæring paa Kongens Retterthing 1539 i Anledning af den under Grevefeiden skete Forringelse af Mynten, hvorved det blev udtalt, at Betalingen skulde skee med den Mynt, som var gængs, da Laanet var modtaget, og, naar saadan Mynt ikke kunde skaffes, efter den Værdi, Mynten dengang havde havt; den samme Regel fulgtes ogsaa i en senere Dom af samme Aar og blev fastsat i den Kjøbenhavnske Reces af 1540, ligesom den vistnok ogsaa ligger til Grund for en Herredagsdom af 1546, der vel siger, at der skulde betales med den Mynt, der paa Betalingens Tid var »gjænge og gjæve«, men i Modsætning til den i Mellemtiden slaaede slettere Mynt [1]). Den alminde-

---

tivende Part Værd . ., som er regnit af hundrede Daler fem . . . Jvf. Gl D. I 296, Gjeldsbrev 1551—6 prct.; I. 302: 1557 og 58 ligesaa; IV. 136 311. St. Rec. 2—15—11 „fem eller sex (om den, som Pengene udfaar, icke vil nøyes med den christlige oc billige Rente, som Recessen tilsteder) af hvert Hundred". D. L. 5—14—5.

[1]) Rec. 1540 Art. 12, 13 „hwilcken som er Gield skyldigh, tha schall then were plictig at betale samme Gield som Mønten war satt then Tiidt, han laante eller kiøffte". Gl. D. I. 51 (1539) „for slig Mønt, som gienge och gieffve wor udi Riget thend Thid samme Pant udsaatte vaar . . . . och thersom af nogen saadan Mynt icke bekommes kand, tha schulle Mand samme Pant løse for Guld eller Sølv udi slig Mønthes Weerd, som thend Thid gienge och giefve vor ther samme Brefve udgafves"; 91 (1546) „efitherthi E. L. . . ey hafver tilbodet . . Penninghe, førend Mynten blef afsat, tha bør hannom at fuldgiøre sit Bref uti slig Mynt, som nu gienghe och giefve ere her uti Rigit efter hans Brefs Lydelse" VI. 90, „for slig Mynt, som then Tid landgienge vore . . hver Gylden III Marck, om hand vil Gult gifve".

lige Betalingstermin i Jylland og Fyen stod i Forbindelse med det første Landsthing om Aaret, der holdtes i Viborg strax efter 12te og i Odense strax efter 20de Dag Juul (6 og 13 Januar)[1]), men ved Fdg. af 1ste August 1671 bestemtes Omslagsterminen for Fyen til 24de Februar og for Jylland til 11te Marts, hvorimod den for Sjælland og Skaane i Christian IV.s store Reces blev fastsat til »fjortende Dag for Jule-Helligt« (11te December), hvilket, efterat Fdg. af 14de Juli 1654 havde tillagt en Frist af 8 Løbedage, ved Fdg. af 17de Dec. 1656 forandredes til 11te Juni[2]). — I den senere Praxis forekommer ofte den Regel, at naar en Skyldner vilde indløse Pantegods, og Kreditor ikke vilde modtage Pengene, efter lovligt Tilbud foran hans Bopæl og til Thinge, kunde Skyldneren, ved at indlægge Summen i »Fjerdingskirken« eller »Landekisten« eller hos »gode Mænd«, frigjøre sig for videre Paakrav, hvorefter da Beløbet, naar det havde henligget i Aar og Dag, uden at Nogen havde meldt sig for at modtage det, blev tilkjendt Kongen[3]). Denne Retssætning, der i Domme, navnlig vedkommende Skaane, henføres til gammel Sædvane og Lov, kan vistnok saa meget mere antages at have været gjældende ikke alene

---

[1]) Jvf. S. 220.

[2]) St. Rec. 2—15—1 5. D. L. 5—14—1, 3.

[3]) Gl. D. I. Fort. XXXI, 20 (1487 Skaane) „loglig opbodet til Lunde Landztingh fyre samfelde Thing . ., loglig indlagdt og hafde leyet her Aar och Dagh . . efter menig Lantzens Wetertegt, gamle loglige Sydwanthie och efter Logen, swa at the ware forbroten til wor kæreste nathige Herre pa Kronens Vegne"; 136 (1550) „ingen Pendinge hagde met thennom, och icke. . . loed samme Pendinge komme tilstede for hans Gaard . ., icke heller loed thennom upbiude til Herritzting och Landtzting, eller oc indlagde thennom hoes nogen gode Mend"; 148 „Pendinge i Landekisten efter Logen", I. 31, 48 (Jylland 1537) „Pendinge war inddømpt udi Fierdingskirke oc ther laa ofver Aar oc Dagh oc therfore blefve Kronen tildømpt"; 54, 86; II. 90 „opboedet Pendinge til Herritzting oc fore hans Brofiel . . ., indlagt uti Fierdings-Kyrke". Matzen Panter. Hist. Till. 34—37, 44, 46, 49—53. Jvf. S. 215 Not. 1.

om Pantegjæld men i en videre Udstrækning, som der ved Henviisningen til Loven synes at være sigtet deels til Sk. L. XVII 8, deels til Forordningerne for Skaane og Sjælland af 1284. Efter førstnævnte Lovsted skulde den fraflyttende Landbo, naar Eieren ikke vilde modtage Landgilden, efter behørigt Tilbud i Vidners Overværelse, nedlægge den foran Eierens Huus, og i Erik Glippings Forordninger bestemtes det, at, naar Ombudsmanden ikke vilde modtage Skatten, skulde Bonden, efter at have tilbudt den paa tre Thing, gjentage Tilbudet foran Kongens Gaard og Ombudsmandens Huus, hvorefter Skatten skulde indlægges i Herredskirken [1]). Hovedsagen ved disse forskjellige Regler var, at Skyldneren i alle saadanne Tilfælde efter behørigt Tilbud kunde frigjøre sig for Forpligtelsen ved Deponering; at den paa den ene eller anden Maade nedlagte Gjenstand, naar Ingen inden Aar og Dag meldte sig for at modtage den, tilfaldt Kongen, var udentvivl kun en Anvendelse af den gamle Regel om herreløse Ting.

Kreditors Ret til at overdrage Fordringen til en Anden var anerkjendt, og denne Sidste traadte ved det til ham udstedte »Følgebrev« ganske i Kreditors Sted, saaledes at han kunde indtale og modtage Fordringens Beløb, qvittere derfor m. m., og den oprindelige Kreditor var bunden ved de af Cessionarius foretagne Dispositioner; iøvrigt blev Debitors Retsforhold uforandret, og han kunde derfor benytte alle Indsigelser, han vilde have havt imod selve Kreditor, navnlig i Henseende til Betalinger, der vare skete til denne [2]).

---

[1]) Sk. R. XVII. 8 „Vil Bonden æi taka vithær langildi sinu at stæfnudaghe, num valka lanbo sin thær mæth, tha taka lanbo tua mæn mæth sæ ok lata them høræ at han biuthær fram langildi, vil bondæn æi tha vithær taka, tha læggi lanbo langildi ufna bragten hans mæth hinna tviggia manno vitni ok vare sakløs". And. XVII. 6. Fdg. 1284 f. Skaane Art. 13 „Ær Kirke innan Herrits, tha fara til Herritzkirke och the gothe Mæn ware ther withær af Thing vare næfnde, at han (Studh) lægs ther i Kirken".

[2]) Gl. D. IV. 29, 364, 448. Jvf. Matzen l. c. 331.

Der forekommer vel allerede i det 16de Aarhundrede enkelte Exempler paa, at det under en Retssags Forhandling er bleven paaberaabt, at en Fordring ikke var paatalt i 30 eller 40 Aar, men der findes intet sikkert Vidnesbyrd om, at Retsbrugen i saadanne Tilfælde har antaget Fordringens Forældelse. En Herredagsdom af 1537, hvori der rigtignok lægges Vægt paa, at Gjælden upaatalt havde henstaaet i over 40 Aar, beviser ikke Noget, da der i den paakjendte Sag tillige var fremlagt Qvittering, og ved en Dom af 1540 toges der ikke Hensyn til en slig Indsigelse [1]). Først ved en Forordning af 1ste April 1606 blev det bestemt, at Gjældsbreve skulde tabe deres Gyldighed efter 20 Aars Forløb fra Forordningens Datum at regne, naar de ikke inden denne Tid fornyedes, og i den lille Reces, der gjentog dette Forbud, bibeholdtes Aaret 1606 som Fristens Begyndelse, hvilket derimod i den store Reces af 1643 udelodes, saa at derefter Fristen skulde regnes fra Gjældsbrevets Udstedelse [2]).

Som Sikkerhedsmidler for en Forpligtelses Opfyldelse anvendtes i alle Tider det tinglige ved Pant og det personlige ved Borgen, om hvilket sidste, forsaavidt det vedkommer Penge eller anden Gjæld, kun Jydske Lov indeholder adskillige Bestemmelser, der dog kunne antages i det Væsentlige ogsaa at have været gjældende i de andre Provindser. Hvad den nævnte Lov indeholder om Retsevnen til at gaae i Borgen, er overeenstemmende med de alminde-

---

[1]) Gl. D. II. 1 (1537) „efterthi at samme Gieldt uti saa lang Tidt standit hafde (44 Aar) oc aldrig var omtallit før enn nu, tha bør . . . quitt att vere efter . . . breffs Lydelse oc the gamle fortyet Brefve . . . ey at komme J. J. til Brøst eller Skade"; 126 „at i XXX Aar hagde ther aldrig veret tidhet eller kierdt paa then Gieldt".

[2]) Rec. 1615 Art 24 „Alle Gieldsbrefve, som ere eldre end 20 Aar gamle, beregnit fra Anno 1606, skulle være døde oc mactløs, om de inden den forneffnde Termin icke blifver fornyet". St. Rec. 2—15—13, D L. 5—14—4.

lige Regler om Myndigheden til at indgaae forpligtende Retshandeler overhovedet, og derefter var det navnlig Enker tilladt at være Borgen, hvorimod alle øvrige gifte og ugifte Qvinder ligesom Umyndige vare udelukkede derfra. Disse Regler vedbleve at gjælde ogsaa i den senere Tid, dog med de i Henseende til Myndighedsalderen indtraadte Forandringer, i hvilken Henseende Christian den 4des Lovgivning bestemte, at det af Nogen, der ikke var 25 Aar gammel, indgaaede Forløfte skulde være uden al Virkning, saaledes at det end ikke skulde være ham tilladt at efterkomme det [1]. Ligesom Jydske Lov paa det anførte Sted skjelner mellem Borgen i criminelle og i civile Sager, saaledes omhandles begge disse Tilfælde ogsaa i J. L. II. 62, paa hvilket Sted der opstilles en almindelig Regel om Borgens Forpligtelse, der efter hele Sammenhængen vel nærmest sigter til den førstnævnte Klasse, men som dog udentvivl ogsaa gialdt om Forløfte i civile Sager. Derefter var Forloveren forpligtet paa samme Maade som Hovedmanden eller Selvskyldneren, og hans Forpligtelse kunde ikke ansees for blot subsidiær, hvilken Regel ligeledes gialdt efter næsten alle ældre fremmede Love [2]. Først i en meget senere Tid gjorde man i

[1]) J. L. II. 65 „Lærthæ mæn oc quinnæ oc Klostermæn oc the thær æi ær kumæn til laghæ aldær, ther ær attan winthær, the mughæ æi borghæ wæræ for the mæn antigh skulæ mistæ lifh æth limmæ, æn klærkæ oc enki, of hin wile thær borghæ skal takæ, the mughæ warthæ borghæ for pæning, for thy at the havæ eghæt til at gialdæ af, æn mør oc børn oc nokær mantz husfrø oc klostærman utæn abbat mughæ æi borghæ wæræ for pænning oc æi for annæt, forthy at ængi thær æi havær eghæt ma nokæt afhændæ, oc bondæ sun i fælægh mæth sin fathær ma æi borghæ wæræ, tho at han ær full woxæn“. Rosenvinge Rig. Ret Art. 34. Chr. IV. Fdg. 1 Juli 1619; st. Rec. 2—7—1, 2—18 „Ingen, som sine 25 Aars Alder icke naaet hafver, skal være forplictet eller tillat at maa svare til noget Løfte eller Hectelse, hand ... fra den Tid Forordningen udgick giort hafver“. D. L. 1—23—9 til 13.

[2]) J. L. II. 62 „Of annæn man borghær for annæn oc wil hin æi gialdæ thær borghæ warth, tha skal thylikæst a ham kalles sum for annæt giald, forthy hwat sum man warthær borghe for thet

Praxis, ifølge Romerrettens Indvirkning, men uden Hjemmel i Lovgivningen Forskjel mellem en Forlover som »Selvskyldner« og en simpel Borgen, eftersom han udtrykkelig havde forpligtet sig i førstnævnte Egenskab eller ikke. At Forloveren ikke var berettiget til at opsige Kreditor sit Forløfte, hvilket udtrykkelig fremhæves i Loven, var en Selvfølge; derimod sees af en Herredagsdom af 1588, at han ikke alene kunde fordre Skadesløsholdelse af Hovedskyldneren, naar han havde betalt for ham, men at han under visse Betingelser kunde opsige Forløftet til denne sidste og, naar han da ikke blev løst derfra, bruge Forfølgning med Rigens Ret imod ham, hvilket i Christian IV's Rigens Ret og Dele forudsættes som en allerede gjældende Regel, der dog kun fandt Anvendelse under den Forudsætning, at der var fastsat en bestemt Termin[1]). — Af den ovenanførte almindelige Regel om Ligheden mellem Forloverens og anden Gjælds Forpligtelse fulgte endvidere, at hans Forpligtelse ikke ophørte med hans Død, som det var Tilfældet efter nogle germaniske Love, men at den, som anden Gjæld, gik over paa hans Arvinger. Den gamle Samling under Navn af Rigens Ret indeholder vel en Artikel, hvorefter Forpligtelsen bortfaldt, naar Forloveren døde før Forfaldsdagen, og den samme Sætning findes i et Haandskrift af

skal han gialdæ, oc ængi man ma sik sighæ af borghæ, tho skal thær æi næfning til gangæ oc æi um skili, forthy at thet ær swa sum giald". Rosenv. Rig. R. 31 St. Rec. 2—15—1 Slutn. D. L. 1—23—4, 5—14—36. Jvf. Paulsen sml. Skr. III. 205.

1) Gl. D. IV. 129 (1588) „hand skulle udlegge och rettgiøre hannom hves Løfthe . . som hand hafver før hanom . . ., hvilket Løfthe hand icker lenger will stande udi, men will sin Løfthe och Segel igien hafve. Chr. IV. Rig. Ret og Dele Art. 7 „Ey heller maa nogen eske for Udleg eller Skade, hand venter sig for nogen at skulle lide, meden allene for den han lid hafver . . ., dog skal hermed den, som forlofver er, icke være formeent, sin Hand oc Segel ved Rigens Ret at igienfordre, de hannem mod Forskrifning oc Skadesløsbrefve ofver tilsagde Dag oc Tid forhollis". D. L. 1—23—15 „Jvf. Larsen I. 1. S. 487,

Jydske Lov med Henviisning til Domme af Rigsraadet og Skaane Landsting, men iøvrigt haves der intet Spor til en saadan Regel hverken i Lovgivningen eller i Praxis [1]). Naar Flere lovede for samme Gjæld, skete dette sædvanligviis med samlet Haand eller sammenlagte Hænder, og saadanne Medforlovere ansaaes ikke alene forpligtede for det Hele, men endog saaledes, at Kreditor strax kunde fordre det Hele hos Enhver af dem. Denne Regel findes ligeledes i den ovennævnte Samling og den forudsættes i en Herredagsdom af 1549, ved hvilken Sagsøgeren kun kjendtes berettiget til at søge hver Forlover for sin Anpart, fordi det ikke kunde bevises, at de havde lovet med samlet Haand. Men omtrent ved denne Tid synes Retsbrugen idetmindste at være bleven vaklende, idet en Dom af 1554 antog, at, skjøndt de flere Forlovere havde lovet med samlet Haand, kunde dog Enhver af dem kun søges for sin Anpart, med mindre de udtrykkelig havde forpligtet sig Een for Alle. At Medforlovere i Almindelighed, idetmindste subsidiært, hæftede for hinanden, forudsættes i Christian IV's Forordning af 1ste Juli 1619 og store Reces, hvor der gjøres en Undtagelse for det Tilfælde, at der er en Mindreaarig blandt dem, hvis Anpart skal bortfalde [2]).

---

[1]) Rosenvinge Rig. R. 36 „Lofvir och end mand.. for en anden och døer hand førend Dagen kommir, som forresagt er, da er samme løfte død med hannom, men lefver han ofver Dagen, da er han eller hans arff pligtig at betale det løfte och holle, men vitterlig giell skulle arffvingerne betale", jvf. S. 41. Gl. D. I. 114.

[2]) Rosenv. Rig. R. 35 „hvor III, flere eller fem mend lofve itt løfte med sammborgen Haand, hvilken af dennem siden først tiltalis, den er pligtich til at betale atligevell at de andre hafvir samme lofvidt. Siger han ney for samme løfte werge end sammen for dennom alle med loff som tilbør". Gl. D. I. 114 (1549) „efterthi J. N. icke kand bevise, at the hafve lofvit met samblit Handt, tha bør hannom at tale hver til for sin Anpart"; II. 144 (1554) „efterthi . . . icke hafve lofvit met thet Vilkor: ienn for alle, tha bør I. I. at tiltale hver for sin Anpart . . och hver er pligtig at udgifve sin Anpart udi forⁿ Løfte, som the met samblit

Det kom vel allerede i det 13de Aarhundrede ogsaa her i Landet i Brug, at de Adelige for det Tilfælde, at Gjælden ikke betaltes til rette Tid, forskreve sig til Indlager, d. v. s. forpligtede sig til at begive sig til et bestemt Sted og at forblive der, indtil Betalingen var skeet; idetmindste haves der Diplomer fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, i hvilke endog Kong Erik Menved paatog sig en saadan Forpligtelse. I de følgende Aarhundreder forekom dette hyppigere, og Skyldneren var under Ærens Fortabelse forpligtet til at efterkomme Kreditors mundtlige eller skriftlige Opfordring (Maning eller Indmaning); Misligholdelse af denne Forpligtelse paataltes som Æressag umiddelbart ved Kongens Retterthing. De herom gjældende Regler beroede iøvrigt alene paa Praxis og det første Lovbud indeholdes i Frederik III's Forordning af 5te Juli 1651 [1]).

Handt lofvit hafver"; III. 15. St. Rec. 2—18 „Ere saadanne Mindreaarige i Forløfte med andre, som ere deris egne Verger, da skulle de for de Mindreaarige icke være forplictede at betale, mens den, sig med saadan umyndig Forlofver hafver ladet nøye, for hans Anpart tage Skade for Hiemgield oc actis som hand saavit ingen Forlofver haft havde". D. L. 1—23—13, 14. Jvf. Larsen 485. Gram Formuer. II. 1 S. 39.

[1]) Suhm XI. 884 (1302), Westph. IV. 959 (1319 se Wordingborg aut Seburg intraturum nec inde exiturum donec pecuniam stipulatam persolvisset). D. Mag. V. 297 (1420). Dipl Chr. I. S. 200 (1468) „indkomme udi Køpendehaffn udi Gerlich Floors Huus .. oc holde et widerlicht fenxlæ til ænde ut oc ther aldrig ut at komme uden met . . . wilghe oc samtyckæ". Fred. II. Gaardsret 31. Gl. IV. 130, 341, 386 („at indholde udi Othense i it erligt Herberge, hvorsomhelst han enten skriftligen eller mundtligen blef therom paamiint, och icke drage ther udt igien, før hand . . . fick betalt forn Summa"). D. L. 1—22 Jvf. Jahrb. f. Landesk. IX. 529, 533. Arent Berntsen III. 538. Osterson s. v. Maning eller Indmaning. Ancher II. 587, 589. Bang og Larsen Procesm III. 446.

§ 99.

Laan til Brug og Depositum.

Alle vore ældre Love ere overeenstemmende i den almindelige Regel om Laantagerens ubetingede Ansvar, saa at han, naar den laante Ting forkommer, hvad enten det skeer ved hans Forsømmelse eller ved ulykkelig Hændelse, er forpligtet til at erstatte Værdien, hvilken Regel har vedligeholdt sig til de seneste Tider [1]). Derhos kan det vel antages, at de enkelte Provindsialloves udførligere Bestemmelser om forskjellige herhen hørende Spørgsmaal i det Væsentlige ligeledes ere blevne fulgte i de andre Provindser. Saaledes har Skaanske Lov en lignende Regel, som den der findes saavel i denne som i Eriks Sjællandske Lov i Henseende til Sælgerens Hjemmelspligt, at nemlig Laantageren, naar han paastaaer ikke at kunne levere selve Tingen, fordi den er bortkommen, først skal bevise dette ved Lov, og

---

[1]) Sk. L. XVI. 3 „Lær man andrum lan, tha ma thæt aldrigh tapas foræ ænden væth (æncti wærd), utæn e skal thæt hem kumma ællær sua giald fore sum hins ær wirning, ok logh ofna sua mykil sum hins wirning ofna lane ær læthæ, æn e skal først sælia fore thæt logh at han ma æi na thy ær læt var, hittis thæt sidan ær læt war, tha vare hins vald, ær ate, at hafæ hvat han vil hældær sit eghit ok lata ut thæt hin galt ællær hafa the samma giald". And. Sun. XVI. 3. „Restitutionem precarii vel iusti pretii nullus casus de iure poterit impedire . . . .". E. S. L. VI. 2 . . . „tha aghæ lan e hem at kommæ um got sum han tok thæt. Æn worthær thæt bortæ, tha skal thæt swæriæ først at han gaf thæt æy bort ok gialdæ hanum sithæn skathæn æftær the wirhning hin sighær til thær læthæ, ok æftær the wirhning han skulda annæt fæ gialdæ æm got. Æn thær han æy swæriæ at han læthæt æy bort ok han saldæ thæt æy bort, tha bøtæ han twa øræ bot foræ . . . . Æn um han dyl at han saldæ thæt æy ok gaf æy, tha dyliæ thæt e mæth swa mykæt logh sum han skuldæ swa mykæt bøtær mæth dyliæ". J. L. II. 114 Sl. „lan oc wirdæ pænning mughæ æi for tapæs"; III. 54 . . . . æn ær thet lan, tha skal thet liutæ løst hem kummæ . . ." Ribe R. 47 „Qui prestiterit alii aliquam rem si concessa et perdita fuerit quocunque casu, persolvere sibi tenetur cum juramento". D L. 5—8—3, 7, § 12.

at Udlaaneren, naar den laante Ting senere kommer tilstede, har Valget imellem at beholde den allerede modtagne Erstatning eller tilbagegive denne imod Tingens Udlevering. Ligeledes indeholder begge de nævnte Lovbøger den med de almindelige Beviisregler overeenstemmende Sætning, at Laantageren er berettiget til at bekræfte den bortkomne Tings Værdi med et til det af Udlaaneren angivne Beløb svarende Antal Medeedsmænd (juramentalibus sufficientibus estimationi). Derimod paalægger Eriks Sjællandske Lov Laantageren i det her omtalte Tilfælde først at gjøre Eed paa, at han ikke selv ved Salg eller Fremlaan har afhændet Tingen, da han ellers, foruden at give Erstatning, har at bøde i Forhold til Tingens Værdi, ligesom efter Jydske Lov den, der rider den laante Hest længere, end det var aftalt, skal for hver Bymark, han rider over, erlægge en Bøde af 2 Øre.

Om Depositum findes i Skaanske Lov kun i Almindelighed den Regel, at Depositarius er ansvarsfri, naar der tilligemed den i Forvaring modtagne Ting er bortkommet Noget af hans eget Gods; Eriks Sjællandske Lov har den samme Hovedregel, men med to særlige Bibestemmelser, der gaaer ud paa, at Modtageren skal være fri for Ansvar, naar det overleverede Gods er under Eierens Laas og Lukke og bliver bortstjaalet, uden at denne Sidste kan sigte Depositarius eller hans Folk for Tyveri, og at han i andre Tilfælde kun da skal være fri, naar det Gods, han selv har mistet, var af samme Værdi, som det fremmede, da han ellers skal erstatte, hvad dette var mere værdt [1]). Jydske

---

[1]) Sk. L. XVI. 5 „Læggær annær man nokæt in til annærs manz ok takær hin æi thæt til halzfæ ok tapær thæt sithæn mæth bondæns kost, tha skal thæt æi atær gialdæ, tapas thæt utæn hans kost, tha skal han thæt atær gialdæ". And. Sun. XVI. 6 „Per hoc solum se liberat depositarius a restituendi obligatione, si eodem infortunio se ostendat res suas et depositum amisisse". E. S. L. VI. 3 „Sættær nokær man hem til annærs sin kistæ ællær annær sin fang thæt han havær siælf laas foræ, ok worthær thæt bort stolit,

Lov fritager derimod Depositarius ikke af den Grund alene, at han har mistet af sit eget Gods, men han skal paa Eierens Forlangende være pligtig til desuden ved Kjønsnævn at bekræfte, at det ikke er skeet ved hans Forsømmelse; men, har han selv ikke mistet Noget, skal han i alle Tilfælde give fuld Erstatning [1]). Grundtanken ved alle disse Bestemmelser har vistnok, som allerede Ancher har bemærket, været den, at Enhver skulde bevare det betroede Gods som sit eget, hvilken Regel opstilles i den gamle Slesvigske og nyere Stadsretter paa en saadan Maade, at den oven anførte Sætning om Fritagelsen for Ansvar, naar tilligemed det fremmede ogsaa eget Gods forkom, tilføies som en Følge og Anvendelse af denne Regel [2]). En lignende Opfattelse

---

tha skal bondæn æy thær garthæn a thæt atær gialdæ, utæn thæs enæ at han sæktær hanum um at han havær thæt siælf stolæt ællær hans worthnæt . . .; Æn sæl han hanum silf ællær pænningæ, tho at thæt ær i fætgørthal ok thær las foræ, ok læggær thæt i sin kistæ a hins asyn ok sæl hanum las ok lykkæl thær fæt a, tha a han æl atær at gialdæ. Æn takar han ællær i sin gømæ . . . ok warthær thæt tapæth, tha skal han thæt atær gialdæ thær til gømæ tok; 4, Æn worthær bondæns eghæt stolit mæth æn got sum hint war, tha bøtær han thær æy foræ, ok sæl han thæs logh at hans war æm mykæt stolæt, ok tha gialdær han thæt æy atær. Æn worthær hins minnæ stolæt thær i gømæ hafthæ, tha gialdæ swa mykæt atær gen sum ywær ær mæth lagh um hin kallær mer ofnæ".

[1]) J. L. II. 114 „Sæl man annær nokæt at gømæ . . . oc kumær eld i hus oc brennær thet mæth andræ bondæns kostæ, of witnæ ær til at bondæn tapæth sinæ kostæ mæth hans, tha ær han skyldugh at wæræ angærløs. Æn will han æi at orvæs æfter witne, tha warther hin with næfnd i kyn, at han galt ham æi at (quod non amisit propria culpa; dat he yd nicht vorloren hadde umme synen wyllen; eller det blef ey borte for hans skyld) . . ., bristær ham logh latæ ut kostæn oc bøtæ a thre marc . . .; æn wara æi hans egnæ kostæ burt takæn mæth, tha gialdæ han aftær thet ham war i hand sald oc wæriæ sik mæth ængi logh". Jvf. D. L. 5—8—14.

[2]) Gl. Sl. St. R. 46 „Commune preceptum est omnibus, ut quilibet servet res alienas tamquam proprias, jvf. 43 (S. 500 Not. 3). Flensb.

ligger aabenbart ogsaa til Grund for Bestemmelsen i E. S. L. VI. 4 om at Leieren ansees skyldig i Forsømmelse, dersom ikke hans egen Hest tillige er bortstjaalen [1]). Medens Jydske Lov kun tildeels lader den Omstændighed, om Modtageren har mistet eget Gods eller ikke, som et Beviis for hans Skyld eller Uskyld, være bestemmende for hans Erstatningspligt, tager Ribe Ret c. 48 aldeles ikke Hensyn til, om der er forkommet Noget af Depositarii eget Gods, men fordrer ubetinget hans Eed for, at han ikke har forskyldt Tabet. I Praxis synes dog vedvarende den gamle Regel om Depositarii Ansvar at være fulgt, idet der haves Domme fra det 16de Aarhundrede, ved hvilke den Sagsøgte enten blev frikjendt eller anseet pligtig til Erstatning, eftersom han selv havde mistet Noget eller ikke [2]).

§ 100.

Skadeserstatning.

Erstatningspligten omhandles i de ældre Love for en stor Deel i Forbindelse med Drab og Legemsbeskadigelser, idet Bøderne, der i slige Tilfælde maatte udredes, betragtedes deels som Erstatning for den paaførte materielle Skade, deels som Opreisning eller Godtgjørelse for den tilføiede i sig selv uvurdeerlige Retskrænkelse, deels som virkelig Straf, hvilket nærmere vil blive omtalt i Strafferetten. Hvad den

---

33. N. Sl. St. R. 63, 64. Hadersl. 27 „Of noger Mand sæll anner sit Godtz at gøme, tha skal hin, ther at gøme tager, gøme thet æm trolich æns thet ware hans eget. En taper han bathe thet og sit eget og er thet fulwitterligt, tha er han skyldig at were orsack, en tviffeler man noget ther om, tha skal han swere . . ., at han tapet bothe thet Godtz og sit eget . . ." Jvf. Ancher II. 449. Paulsen sml. Skr. II. 169. Matzen Panter. Hist. 342.

[1]) S. ovf. § 97.

[2]) Gl. D. II. 46 (1537) „efterthi . . . H. O. myst sit eygit Godtz . ., tha bør hanum at were quitt oc angerløs i thenne Sag"; 240 (1557) „eftersom vor danske Log udviser uti thet 114 Cap. oc efterthi L. R. sielff bekiente, at ingen af hans Koste blefve borte, tha bør hanum efter Logen igien at antvorde".

egentlige Skadeserstatning angaaer, findes der i Lovene ogsaa i denne Henseende kun undtagelsesviis Hentydninger til almindelige Regler, og disse maae derfor i Almindelighed udledes af de om særlige Tilfælde givne Bestemmelser. Som en Hovedregel fremtræder da den Sætning, at Enhver er forpligtet til at erstatte den Skade, der er at betragte som en umiddelbar eller middelbar Følge af hans Virksomhed, hvad enten denne Følge var tilsigtet eller foranlediget ved Uagtsomhed eller aldeles tilfældig. Thi vel maatte der for den onde Villie foruden Erstatningen i Almindelighed ogsaa udredes Bøde, og det Samme kunde være Tilfældet naar ved en Skjødesløshed en Beskadigelse var paaført en Anden, men med Hensyn til selve Erstatningen var der ingen Forskjel, thi Enhver maatte svare for alle sine Gjerningers Følger, hvad enten disse vare tilsigtede, tilregnelige eller hændelige [1]). Men ikke alene for sine egne Gjerninger (»Handagærning«) var Enhver ansvarlig i videste Omfang, men ogsaa for den Skade, der bevirkedes ved Kreaturer eller livløse Ting (»handløs wathæ«), skulde Eieren eller den, som havde dem i sit Værge, indestaae [2]). De i Lovbøgerne om-

---

[1]) E. S. L. V. 9 „Hwat sum man gør mæth sinæ eghnæ hændær, ællær kastær, ællær skiutær, ællær hoggær ællær slar, tha bøtær han thæt thot hwaræn at thæt ær at wathæ, æm fult sum han hafthæ thæt mæth williæ gørth". And. Sun. III. 4 „nequaquam enim eorum multum interest ab infante pocius quam adulto dampnorum molestiis agravari"; V. 25 „nec ipsius multum interest ex casu pocius quam ex proposito lesum esse". J. L. II. 49, III. 36.

[2]) E. S. L. IV. 8 „Stavær sin ok annæt hwat sum hans giærning ær skal man warthæ for handløs wathæ"; 10 „. . . dikæ . . ., graf ok um hwærkøns handløs wathæ"; 12 „slar hæst . . . tha bøtæ han thær foræ sum foræ annær handaløs wathæ". Sk. L. V. 18. XI 9 „Snæru allæ oc gildri the ær man gør at diurum ællær at fughlum innæn skoghe ællær anær stath ofna marko skal han wartha saa sum andrum handløsum vatha". Jvf. Rosenvinge E. S. L. 371. Wilda Strafr. d. Germ. 584. Casse de damno ab animalibus dato. 1840. sect. II.

talte Tilfælde staae næsten alle i Sammenhæng med Landboforholdene og navnlig findes der om Skade, der tilføiedes anden Mands Korn eller Kreaturer, mange udførlige Bestemmelser, der tildeels med adskillige Forandringer endnu ere optagne i Christian Vtes danske Lov. Havde Nogen forsætlig drevet sine Kreaturer ind i en anden Mands Ager eller Eng, maatte han ikke alene erstatte den derved paaførte Skade, men desforuden, forsaavidt det ikke blev anseet og straffet som en særlig Forbrydelse, Hærværk eller Vold, udrede en efter Omstændighederne fastsat Bøde indtil 3 ℔[1]). Lignende Regler kom til Anvendelse, naar Nogen paaførte en Anden Skade ved at ride eller kjøre over hans Mark, men det var dog en veifarende Mand tilladt at bede paa Fælled, og for den Skade, der i et saadant Tilfælde eller, naar Nogen paa en i sig selv lovlig Maade drev sine Kreaturer fra eller til Byen, ved disse gjordes paa anden Mands Mark, havde han ikke at bøde, men kun at give Erstatning[2]). Denne Regel gjaldt i Almindelighed i alle Tilfælde,

---

[1]) Sk. L. IX. 2 „Far man mæth viliæ sinu mæth hiorthe sinni i annærs manz vang mæth hund og hirthæ, gialdæ akær spial ok bøtæ thre mark ællær dyli mæth tyltær eth . . . .“; 3 „Tolf hors gøræ stoth ok tolf nøt hiorth ok tolf svin vrath“ . . .; 6. „Tiuthrær man i æng ællær i akær annærs manz, bøtæ spial ok tua øræ ællær mæth thritiæ manz eth“; 17, 18. E. S. L. IV. 5 „ængæn man ma sit fæ hwærkæn oxæ ællær ko ællær hæst a annærs manz mark føræ, forutæn at han havær allæ grannæ wiliæ til i byn æræ . . . . Havær han fleræ fæs hovæth, tha bøtæ foræ hwærdt thærra twæ øræ a til thæt worthær thre mark; 21 „Æn føræer nokær thæn i wang thær æy faar grannæ wiliæ til ok tythrær han a sit eghæt ok worthær han løøs ok kombær han i nokær manz akær, tha gialdæ han atær skathæn ok bøtæ twa øræ foræ at han førthæ i wang ællær sæliæ thær thrinnæ manz eth foræ at han kom æy mæth hans williæ i wang“. J. L. III. 48, 49, 51, 55. D. L. 6—14—11, 13, 16, 18.

[2]) E. S. L. IV. 5 „Æn far nokær man um land rithændæ ællær akændæ, ællær at han wrakær sit fæ æntingh til en bygd ællær til annæn, tha ma han wæl liggæ a fælæth ok betæ, hwat sum thæt ær holdær um nat ællær um dagh. Æn thot han wrakær sit

hvor uden Eierens personlige Virksomhed Kreaturer paaførte en Anden Skade, det være sig paa hans Person eller paa hans Mark, Korn, Fæ eller Andet, medmindre en særlig Uagtsomhed faldt Eieren til Last, navnlig i Henseende til Dyrenes Bevogtning, da han isaafald maatte bøde herfor [1]). I Forbindelse hermed staae de allerede omtalte Regler om Jnnam, idet det var Enhver under visse Betingelser tilladt at indtage de paa hans Mark trufne Kreaturer og at beholde dem, indtil den ved dem paaførte Skade var erstattet eller Sikkerhed herfor stillet (s. § 90); men ogsaa herved kom den i Almindelighed gjældende Forudsætning til Anvendelse, at Skaden ikke var bevirket ved den Skadelidendes egen Uagtsomhed, hvorved hans Krav paa Erstatning i det her omhandlede Tilfælde navnlig kunde være udelukket paa Grund af hans Forsømmelighed ved Indhegningen. Deri stemme alle Provindsiallovene overeens, at Jordeieren kun var berettiget til at indtage de fremmede Kreaturer, han traf paa sin Mark, men at han, naar de enten dræbtes forsætlig eller kun tilfældigen omkom ved Udjagning af Marken, maatte erstatte deres Værdi imod at

---

fæ gømæn wang, tha ma han æy betæ i wang. Æn gør hans fæ nokær skathæ thær han wrakær thæt gømæn wang, tha a han skathæn aftær at gialdæ ok æy at bøtæ foræ". J. L. III. 51 „æn wægh farænd man oc gest mughæ mæn æi græs synæ". D. L. 6—14—17.

[1]) Sk. L. IX. 2, 5, 13. E. S. L. IV. 22. „Æn kombær nokæt fæ gen manz wiliæ innæn wang ællær gømæn lith ællær gømæn brotnæ garthæ, ok havær han hyrthe til sit fæ mæth allæ grannæ, tha bøtær mæn ikky foræ fæt, num gialdæ skathægiald atær. Æn ær nokær thæn grannæ thær æy wil hyrthæ mæth grannæ havæ ok hans fæ far warthæløst ok kombær thæt swa i wang, æn thot thæt kombær gen haus wiliæ . . ., tha gialdæ han atær skathæn thær fææt a ok bøtæ twa øræ thær foræ at hans fæ for warthæløst". J. L. III. 48 „æn kumær thet i manz akær at wathæ for hirthæns wangømæ, tha bøtæ hin skathæ aftær, thær fæ attæ, oc givæ thes logh at thet war æi hans both, at hans fæ kom thær i". D. L. 6—14—12.

modtage Erstatning for den Skade, de havde paaført ham paa Kornet, hvorimod der findes nogle Afvigelser i de enkelte Love i Henseende til det Spørgsmaal, hvorvidt han desforuden skulde bøde. Efter Skaanske Lov skulde han erlægge den saakaldte Thokkabod af 2 Øre, naar enten Drabet skete i Eierens Paasyn eller Dyret havde en Værdi af idetmindste 2 Øre, efter Eriks Sjællandske Lov bødedes der kun i sidste Tilfælde og Bøden bestemtes da i Forhold til Dyrets Værdi fra 2 Øre til 3 ℔. Jydske Lov lægger derimod ogsaa i disse Tilfælde Vægt paa, om Kreaturerne stode under en Hyrdes Opsyn eller ikke [1]). Som en særdeles skammelig Gjerning, der efter alle Provindsiallove straffedes med Tremarksbøden, ansaaes det, naar Nogen, om end paa sin egen Mark, dræbte et fremmed Kreatur med

---

[1]) Sk. L. IX 7 „Dræpær man fæ annærs manz i akrum sinum fore ilviliæ, tha gialde hin, ær fæ atte, først atær korngiald ok a thrithiæ manz eth . . . . ok gialde hin atær fæ ær thæt drap ok ofna thrithiæ manz eth at thæt var æi bætre ok bøte ofna tua øræ foræ thokkæ . . . ., hvat fæ sum dræpit varthær i bondæns asyn, ær thæt gas ællær gris, tha gialdæ hin thæt atær ær thæt drap ok tua øræ fore thokka, horo litins sum thæt ær vært ær han drap i bondæns asyn, dræpær man sua litit utæn asyn, tha ær thæt æi thokka utæn han dræpær sua got fæ sum tua øræ, sithæn skal bøtæ thokka bøtær . . .“ jvf. S. 284. E. S. L. V. 40 „Warthær swa at nokær man dræpær annærs fæ i wang sum han æltær thæt ut, tha bæræ hin til korngiald thær fæt a . . ok han gialdæ hanum skathæn aftær mæth sworæn eth . . . Æn worthær thæt minnæ æn twiggæ øræ mun fæt thæt han latær ut, tha bøtær han thær æy føræ . . . . J. L. III. 52 „Gangær manz fæ i annæns manz akær oc kumær hin with thær korn a æth akær hirthæ oc wil thet fæ intakæ oc getær æi, oc hafthæ thæt fæ hirthæ, ær fææt kat oc løpær a stuth æth a stavær oc warthær liut af allær døth, gangær hin with thær gendæ, takæ thet døthæ til sik oc gialdæ æm got igen utæn bot, forthy at thet hafthæ hirthæ, oc man thær fæt attæ, gialdæ æftær kornæt hin thær attæ. Æn dræpær han thet antigh mæth od æth æg, tha gialdær æftær oc bøt a thre marc, æn gangær han with at han dræp oc kallær thet wathæ, gialdæ æftær skathæ oc givæ a tolf manz eth at thet war wathæ oc æi wiliæ; æn warthær thet hirthæ løst fæ, bøtæ ække for“.

Vaaben, og en saadan Gjerning betegnes som Gornithingsværk, hvilket Ord synes at være et almindeligt Udtryk for ethvert Drab af fremmede Kreaturer, der udføres paa en særdeles lumsk Maade eller dog under særegne graverende Omstændigheder, og som saadanne fremhæves, foruden det anførte Tilfælde, i hvilket dog Skaane og Eriks Sjællandske Lov forudsætte en Værdi af ½ Mk., i Jydske Lov endvidere, at Dyret var tøiret eller stod paa en Mands Ornum eller under en Hyrdes Paasyn[1]).

Under Begrebet »handløs wathæ« falder al den Skade, der ikke er bevirket ved en Persons legemlige Virksomhed, men ved Kreaturer eller livløse Ting, og ogsaa nogle af de ovenfor omtalte Tilfælde kunne derfor henregnes hertil. Navnlig gjælder dette om de alle Bymænd paaliggende Forpligtelser med Hensyn til Indhegningen, idet Enhver, der gjorde sig skyldig i en Forsømmelse eller Uagtsomhed i denne Henseende, ved enten ikke at sætte sit Hegn til den fastsatte Termin eller at lade det forfalde eller at borttage det før den vedtagne Tid, ikke alene tabte alt Krav paa Erstatning, men endog var ansvarlig for al den andre

---

[1]) Sk. L. IX. 8 „Gør man gornithings værk ofna annærs manz fæ mæth spiutl ællær andru vapne sua at ut vældær gor, ok dræpær sua annærs manz fæ æm got sum half mark ællær bætri, gialda atær fæ sua mæth loghum, sum hins ær virthning ær fæt ate, ok a thre mark". E. S. L. V. 40 „Æn dræpær man fæ mæth wathæ, æntingh lægger thæt igømæn mæth thinghæ ællær mæth spiut ællær hoggær mæth swært ællær mæth øxæ, tha gialdæ skathæn ok bøtæ bondæn thre mark . . . ok konung thre mark forthy at thæt ær gørt nithingswærk". J. L. III. 53 „Gornithing bøtær bathæ skathæ æftær thær han gørthæ oc thre mark kunung oc thre marc bondæ, forthy at thet ær wiliæ oc æi wathæ at dræpæ thet fæ thær laghæhaft hafthæ a sik æth stær i bondæns ornum, thær han a enæ; hwaræ sum man dræpær annær manz fæ thær hirthæ havær, hvat hældær i hægnæth æth utæn, han ær gornithing". Jvf. Ostersen s. v. Wilda l. c. 568, 930. Rosenvinge Anm. til And. Sunesen IX. 9.

Bymænd derved paaførte Skade [1]). Flere andre herhen hørende Tilfælde omtales udførlig, især i Eriks Sjællandske Lov, saasom naar Fæ drukner i anden Mands Brønd eller gravet Dam eller omkommer i Leer- eller andre Grave [2]), og ligeledes naar et Huus reises [3]) eller et Træ fældes og falder ned og slaaer et Kreatur tildøde, eller dette kommer til Skade ved Stavre eller Riis i anden Mands Gjærde [4]). Endvidere hører i samme Klasse det Tilfælde, at et Dyr, »thæt man ær lovæth at havæ«, saasom Hest eller Nød eller Sviin eller Hund, dræber en anden Mands Kreatur [5]). I alle saadanne

---

[1]) Sk. L. IX. 18 „tækær man up akær gærthæ sit fore annæra manna sæthe, før æn alli mæn fa burghit korne sinu, ok fa the skathæ af, bøte hin, ær gærthæ ate ok uptok, atar skathæn ofna sæth allum them ær fingu ok til hværium them ær kæræ vil slaghs øræ ællær slatæ manz eth". E. S. L. IV. 22 „Æn worthær nokær manz garth brotæn ok kombær thær fæ igemæn sithæn han war wareth at af grannæ . . ., tha hwat skathæ sum the fa sithæn, tha gialdæ han thæt atær". J. L. III. 58 „æn fangæ the skathæ gømæn theræ eghæn garth havæ hemmæ giald, æn fangæ the skathæ af utæn marc menz garth, e hwat hældær af theræ eghæt fæ æth af andræ mænz, tha gialdæ hin skathæn aftær thær garth skuldæ gærthæ".

[2]) E. S. L. IV. 5 „Gravær nokær man sik brun, tha a han mæth rætta sin brun at gømæ . . . . dør thær annæt fæ i, hæst ællær ko, ær thæt swa got sum twa øræ silfs, tha a hin thær brunnæn loot gøræ at gialdæ thær foræ twa øræ silfs thæt ær sæx øræ bot . . ., æn ær thæt æy twa øræ silfs wært, tha gialdæ hin thær brunnæn a mæth sworæn eth thæt thær thær i tapæs"; 6, 10. Jvf. Sk. L. V. 17; XI. 7. J. L. II. 37. D. L. 6—11—9.

[3]) E. S. L. IV. 7 „kombær thæt swa at nokær man bithær sik hialpæ hus up at resæ . . nyt ællær gamælt . . . æn . . the havæ uprest husæt ællær til halfs ællær til fulz ok the ganggæ fran thær mæth husbondæn æræ... ok faldær thæt.., tha a bondæn at bøtæ..., forthy at thæt war hans ræt at stythiæ thæt undær ok gøræ at thæt waræ hwær man skathæløst". Jvf. Slesv. St. R. 83, Flensb. 45. Ribe R. 36. D. L. 6—11—11.

[4]) E. S. L. IV. 8, 9. Jvf. Sl. L. V. 17.

[5]) E. S. L. IV. 12 „Æn slar hæst annær til døthæ ællær nøt stanggær annæt til hæliæ, ok ær thæt æntingh um got sum twa øræ silfs ællær bætræ, tha bøtæ han thær foræ siæx øræ". Sl. L. V. 18 . . . „fore horn ok fore hof ok fore hunztan ok allæn annæn

Tilfælde havde Eieren eller den, hvem det paalaae at passe paa Kreaturet eller den Ting, hvorved Skaden paafortes, at erstatte denne og desforuden, efter Sjællandsk Ret, i Almindelighed at erlægge en Bod af 2 Øre Sølv eller 6 Øre Penninge for den Skjødesløshed, der faldt ham til Last. Ansvaret bortfaldt, naar han beviste, at han havde anvendt al muelig Varsomhed, saaledes blev f. Ex. den, som, efter forgjæves at have søgt at dræbe sin Hund, der var bleven gal, havde advaret sine Naboer, fri for at bøde, naar den senere gjorde Skade [1]). I Henseende til den ved vilde Dyr paaførte Skade skulde efter den ældre almindelige Regel den, der opfødte dem, give fuld Erstatning og bøde, som om han selv havde bevirket Skaden ved sin egen Gjerning, og denne Regel, der for Skaanes Vedkommende blev lempet ved en Forordning af Valdemar II, idetmindste for det Tilfælde at et Menneske dræbtes eller saaredes, findes uforandret ikke alene i den Slesvigske og Flensborgske Stadsret, men ogsaa i Jydske Lov, hvorefter den optoges i Chr. V's danske Lov. Kom saadanne Dyr løs, kunde Enhver dræbe dem, uden at bøde derfor, men skete dette, medens de vare i Eierens Hævd, skulde en Thokkabod erlægges til ham [2]).

---

handløsæn vathe skal æl bøtæ kunungs ræt ok æl ærkebiskops, utæn hannum skal bøtæ ær skathæn fik". 22. J. L. II. 35; III. 33. Sl. St. R. 82, Flensb. 44. Ribe R. 37, 38, 39. D. L. 6—10—2, 3, 5, 6.

[1]) E. S. L. IV. 13.

[2]) Sk. L. V. 19—21. And. Sun. V. 13 „Pro illata morte ab animalibus . ., que cum essent indomita . . . . assumpta sunt tamen ad domandum, tantum assumens secundum antiquas leges tenetur persolvere quantum si facinus in persona propria commisisset, pro morte autem cuiquam illorum illata, si soluta incederent, nihil esse penitus exsolvendum, at si huiusmodi animali detento in vinculis mors ab aliquo inferretur, animalis domino tantum ab occisore contemptus precium deberetur. Secundum novam vero regis Waldemari constitutionem pro illata morte ab illis animalibus, que atrocis sunt nature . . . ., novem marce nummorum . . . et tres marce pro vulnere . . . ., ceterum pro

I Overeenstemmelse med den almindelige Grundsætning, at det med Hensyn til Erstatningspligten ikke kom an paa Villien eller Tilregneligheden, maatte der ogsaa for den af Børn [1]) eller Afsindige [2]) paaførte Skade gives fuld Erstatning.

Opstod der Spørgsmaal om Erstatningens Beløb, kom ogsaa her den almindelige Beviisregel til Anvendelse, hvorefter den, der skulde give Erstatning, havde at bestemme Skadens Størrelse ved Eed med et til Omstændighederne eller den Skadelidendes Paastand svarende Antal Medeedsmænd [3]).

Der mangler tilstrækkelig Grund til at antage, at man i Praxis er afveget fra den gamle Regel om Erstatningspligten og at den allerede før Christian d. 5tes Tid skulde have undergaaet en Forandring af nogen Betydenhed; Biskop Knuds Bemærkninger i hans Glosser til J. L., som man har paaberaabt sig som Støtte for en saadan Paa-

---

morte illata vel inflicto vulnere ab illis, que mitiorem habent naturam . ., tantum tres marcas dominus persolvet". J. L. II. 36. „Æn føthær man wild diur up . . ., hwat sum the brythæ, thær foræ bøtær man fullæ bøtær thær them upføddæ oc them havær i hæfthum, æn warthe the løsæ oc dræpær annæn man them bøtæ ækki for. Æn i bondæns hæfth mughæ the æi dræpæs". Gl. Sl. St. R. 81. Flensb. 43. D. L. 6—10—4. Jvf. Larsen I. 1. S. 45.

1) Sk. L. III. 13 Sl. „ma æi han wæræ . . . sin ægin før æn han ær fæmtan wintræ gamal oc æi før gøra gen kunungs rættæ oc æi gen biskops, gør han gen andrum bonda, tha scal bøta sum logh æra". And. S. III. 4. „pro delictis . . satisfacere his qui vel in rebus dampnum vel in corpore perpessi sunt lesionem". J. L. II. 50 jvf. D. L. 1—24—9.

2) E. S. L. V. 34.

3) Sk. L. VI. 1. IX. 2, (S. 498 Not.) 3, . . „um thæt ær minnæ æn hiorth, latæ mælæ akærspial ok gialdæ korngiald mæth en ethe sinum, at hans fæ giorthæ æi mær skathæ; 5—7. And. Sun. V. 9; VI. 4 Sl. „Illius autem, qui debet satisfacere, est cum suis iuramentalibus secundum estimationem dampni super dampni dati fidem facere quantitate, si super ea dissensio generetur". E. S. L. IV. 5. 20, 24. J. L. III. 56.

stand, angaae kun Straf og Bøder, men ikke Erstatningen, eg endnu i Christian d. 4des Norske Lov af 1604 forudsættes det aabenbart, at Tilregneligheden ikke er Betingelse for Erstatningspligten [1]).

---

[1]) Gl. til J. L. II. 50 „puer in illa parte etatis (under 7 Aar) nullo modo ex legum severitate punitur"; III. 36 „casus fortuitus non inputatur nisi culpa qnis incidit in casum". Chr. IV. n. L. Mandh. B. 8 „Saarer gallind mand nogen mand eller giør hannem skade, da bør hans frender at bøde skaden oc lægelsen af hans gods". Jvf. Rosenvings Retsh. § 154 Slutn.

Femte Afdeling.

Strafferetten.

---

§ 101.

Indledning.

Der er vel neppe nogen anden Deel af Retssystemet, i hvis Historie Statssamfundets og den offentlige Myndigheds fremskridende Udvikling spores saa tydeligt og viser sig en saa indgribende Omdannelse, som Strafferetten. Man seer her den individuelle Uafhængighed at give efter for og efterhaanden underkaste sig Samfundets Souverænitet; den offentlige Ret fremtræder her som Privatretten sideordnet eller overordnet. Denne Udvikling foregik for største Delen ad Sædvanerettens Vei, og dens enkelte Trin kunne ikke henføres til bestemte Tider, men den fremgaaer klart baade af historiske Vidnesbyrd og af Retskilderne; for den ældre Tid indeholde især Sagaerne og den islandske Graagaas, ligesom ogsaa de ældre norske Retskilder, Oplysninger herom, og i vore Provindsiallove findes der mange Spor, der kjendeligt hentyde til den ældre Tilstand, som dog allerede dengang ikke længere lovlig bestod, da den havde veget Pladsen for en anden Ordning, der dannede Overgangen til det System, som ligger til Grund for den senere Lovgivning.

Et Hovedværk for Strafferettens Historie, der ogsaa omfatter de nordiske Stater og meget er benyttet ved senere

Bearbeidelser af denne Deel af Videnskaben, er Wilda's »Strafrecht der Germanen, Halle 1842«, hvori Forfatteren navnlig angriber den, især af Rogge i »das Gerichtswesen der Germanen« (Halle 1820) fremsatte Paastand, at en egentlig Strafferet i den ældre Tid var ganske ukjendt. Men seer Man paa den ene Side hen til de Indskrænkninger og Undtagelser, der ere knyttede til denne Paastand, og bemærker Man paa den anden Side, at denne kun forkastes, forsaavidt en Strafferet for den ældre Tid aldeles nægtes, og hvilken Betydning og hvilket indskrænket Omfang der tillægges denne Strafferet, vil det findes, at Modsætningen imellem Anskuelserne ikke er saa stor, som det har Udseende af, og det maa vistnok erkjendes, at der, hvor den historiske Tid begynder, kun findes svage Spirer til en Strafferet i dens senere Betydning [1]).

Medens Forbrydelsen i den nyere Strafferet fornemlig opfattes som et Brud paa Retten i dens objective Betydning og Straffen som et Middel til Gjenoprettelse af den offentlige Retsorden, toges derimod i den gamle Tid kun Hensyn til den Subjectet tilføiede Retskrænkelse og det var overladt den Fornærmede selv at værne om sin Ret og at skaffe sig Opreisning saavel for den ham paaførte udvortes fremtrædende materielle Skade som ogsaa for den ham ved selve Retskrænkelsen overgaaede Fornærmelse. Denne Ret til at udøve Hævn imod Fornærmeren, hvorved Frændernes Bistand ikke svigtede ham, havde alene sine Grændser i den paa en naturlig Retsfølelse og Skik og Brug grundede almindelige Bevidsthed. Der indtraadte mellem den Fornærmede og Fornærmeren med deres Frænder paa begge Sider et Fjend-

---

[1]) Jvf. Grimm Deutsche Rechtsalterth. 2te Aufl. 1854. S. 622. Wächter Beitr. z. deutsche Gesch. insbes. z. Gesch. des d. Strafr. 1845. Afh. III og Exk. XVII. Rosenvinge Retsh. § 155. Larsen L. 1. S. 501. Nordstrøm II. 227. Brandt i Ugebl. f. Lovkynd., Statist. og Statsøkon. 3die Aarg. S. 329. Aubert s. St. 4de Aarg. S. 210.

skabsforhold, der, ikke sjelden først efter en i længere Tid vedvarende Feide, kun kunde bilægges ved Forlig, og en saadan Udsoning forudsatte i Almindelighed, at der erlagdes en Bøde, der da ansaaes ikke alene som Erstatning for den materielle Skade, men tillige som Fyldestgjørelse for den ved Fornærmelsen lidte Ydmygelse. De Fortællinger, der findes i Sagaerne om enkelte Tilfælde og Begivenheder (især fra Slutningen af det 9de til Begyndelsen af det 11te Aarhundrede) og som vistnok have et historisk Grundlag, omhandle næsten udelukkende grovere Voldsgjerninger og Forbrydelser, Legemsbeskadigelser og især Drab, ved hvilket sidste der paahvilede den Dræbtes Slægt Pligten til at udøve Blodhævn[1]. Men, skjøndt det ansaaes for en hellig Pligt ikke at lade den dræbte Frænde blive uhævnet, og det derfor i Almindelighed betragtedes som skammeligt at lade sig affinde ved en Pengebod[2], toges der dog Hensyn til Omstændighederne, især til Anledningen og Maaden, hvorpaa Drabet var forøvet, om det var skeet i Hidsighed, med Forsæt, eller endog med Overlæg, men navnlig ogsaa til Gjerningsmandens Adfærd efter Drabet, og herom indeholde de ældre Svenske og Norske Love tildeels udførlige Bestemmelser. Saaledes skulde efter Gotlandslag Manddraberen først et Aar efter Drabet tilbyde Mandeboden og saalænge skulde han tilligemed sine nærmeste Slægtninge opholde sig først paa fredlyste og dernæst paa afsides liggende Steder for at undgaae Hævnen, og modtoges da ikke Tilbudet, skulde han gjentage det paa samme Maade de to følgende Aar; men Loven tilføier udtrykkelig, at det ikke skal være den Dræbtes Slægtning til Skam (han sei mandr oscemdr) at modtage Bøden efter det første Aars Forløb. Efter Östgötalagen kunde Tilbudet først skee efter 3 Aar; lignende Forskrifter indeholder den gamle Gulathingslov,

---

[1]) S. især Niala-, Viga Styrs- og Heidaviga-, Grettis-, Vatnsdæla S.

[2]) S. f. Ex. Thorsteins S. hvita: „bera sonur sian i siodi". Grettis S. 24.

og endnu Anders Sunesen siger, at, indtil Forsoningen er skeet, skal Manddraberen holde sig fjern fra Modpartens Syn, for ikke at fornærme ham ved sin Nærværelse [1]). Forliget mellem Parterne sluttedes enten til Thinge eller udenfor Retten, og Beløbet af Forsoningsboden beroede paa deres Overeenskomst; der forekommer flere Exempler paa, at Bestemmelsen overlodes den Fornærmede selv eller de til Sagens Forfølgelse berettigede Slægtninge, og der findes enkelte Tilfælde, hvor den henstilledes til den Skyldiges egen Afgjørelse (Sjælfdæmi), men som oftest skete denne ved fra begge Sider udnævnte Voldgiftsmænd (Sættarmen eller Gerdarmen), der valgtes blandt Parternes Slægtninge eller andre ansete Mænd [2]). For at Forbryderen med Tryghed kunde møde til Forligsforhandlingen, tilsagdes ham sikker Leide (Grid, Gruth), der af Modparten blev bekræftet ved en høitidelig Eed, paa Veien hen og tilbage og for hele Tiden, indtil Sagen var afgjort; der findes Formularer hertil (Gridamal) i Sagaerne og i Graagaas, og endnu i vore Provindsiallove omtales dette Sikkerhedsløfte, hvis Brud ansaaes som et »Nithingsværk« [3]). Naar da Forlig blev sluttet

[1]) Gutal. c. 13. Ög. L. Drabsb. V. 1. Gulath. 1, Mandr. 9 (160). And. Sun. V. 6 „Nec pretereundum quod adhibiti consensus tempore teneatur occisor summopere precavere, ne se suorum sic ingerat adversariorum conspectui, ut propter suam presentiam offendantur, sed a domo et ecclesia et a via in quibus adversarios suos esse deprehenderit non supersedeat cum suis proximis declinare, donec tota fuerit satisfactio cum sollempnitatibus adimpleta; est enim consentaneum rationi, ut curatis per contraria contrariis per humilitatem quisque studeat emendare, quod presumpsit per superbiam irrogare".

[2]) Niala S. 36, 48—51, 123. Vigaglums S. 7. Grgs. Thingsk. Th. 40, 50 (60, 71), Kaupa B. 69, (75).

[3]) Heidaviga og Grettis S. Grgs. Vigsl. 15, 112. Sk. L. V 35 „Thaghær man havir man dræpit, tha sculu mæn andræ mæth hanum faræ til lanzthings og bithia hanum frit a thingi og han biuthe bøtær fore gerninga sina". And. Sun. V. 6 „occisor ipse cum suis consanguineis . . ., expetita prius licentia . . „ ut se possit in iure hominum, quorum universitatem in subtractione partis

og Boden var erlagt, maatte den Bødende med sine Frænder aflægge den saakaldte »Jafnathæ«- eller Ligheds-Eed, der gik ud paa, at hvis han havde lidt Fornærmelsen, vilde han have indgaaet Forlig paa samme Vilkaar, og hvormed Hensigten var, at give den Fornærmede eller den Dræbtes Slægt et Slags Æreserklæring ved en Udtalelse om, at det ikke var en Skam at tage Bod istedetfor Hævn [1]). Efterat Forsoningen saaledes var tilveiebragt ved Forliget og den derefter erlagte Bod, bekræftedes den af den Dræbtes Slægt ved den s. k. Trygdeed, ved hvilken der lovedes Drabsmanden og hans Slægt fuldkommen Fred og Sikkerhed for Fremtiden. Denne Eed, hvortil der findes en meget høi-

---

offendit, conspectui presentare, satisfactionem teneatur offerre .... Heres occisi . . . debet adversariis suis interim pacem promittere et eandem in signum indissolubilis firmitatis contingendo manu sua manum alterius alicuius roborare et hoc facto ad maiorem securitatem aliquis de prudentioribus debet, pacis illius deum custodem et factorem cum sanctis omnibus, cum apostolico, cum rege, cum pontifice, cum iustis omnibus invocare, execrari vero quemlibet et anathematizare, qui promisse paci presumpserit obviare". V. S. L. II. 31 „Dræpær nokær man annær a gruth gifvæn ær tho a bøtær fæste, tha a kunung then at skuflæ of han vil, for thet sighæ vi sua, thet han a kunung at bøtæ for thet nithingsværk fürtüghæmarc æn for utan annæn bøtær". E. S. L. II. 13, 17. Jfr. Rosenvinges Udg. 351 fg.

[1]) Sk. L. V. 29 „Thaghær man hafir bøt atær man, tha skal foræ hins dræpnæ arfum iafnathæ eth mæth tolf næfndom mannum i kyni sinu ok æi skulu the sværiæ at hælæghdoms utæn at bok, bithiæ sæ sua guth hialpæ ok the bok ær han bar fore han, mæth thy at kynni mæn ok bæggiæ thera vini giorthæ them sua sattæ, tha vildi han slika samma bøtær tæka af them, um the hafthu sua giort vithær han, sum han giorthe vithær them". And. Sun. V. 4 . . . „Equalitatis autem tanto diligentius semper exigitur iuramentum, quod per ipsum, lesis ledentibus adequatis, auferri videatur contemptus, qui perpessis iniuriam ex oppressione solet inferentium suscitari; pluris enim semper prudentes faciunt integritatem fame et honoris debiti restitutionem, quam pecuniariam satisfactionem". E. S. L. V. 24, Jfr. Schlegel i Skand. Lit. Selsk. Skr. XVII. 331. Rosenvinge Indl. til E. S. L. XXII.

tidelig Formular (Trygdamal) i Graagaas og en kortere i E. S. L., aflagdes efter Skaansk Lov kun i Drabstilfælde, hvorimod Lighedseden ogsaa brugtes, naar der erlagdes og modtoges Bøder for Saar eller Slag[1]). Samfundets offentlige Myndighed traadte kun undtagelsesviis frem ved saadanne Forbrydelser, der vare rettede ikke imod Enkelte, men imod hele Folket, eller paa Grund af den Troløshed eller Hemmelighed, hvormed de forøvedes, ansaaes som særdeles lumske og nedrige; iøvrigt førtes der kun Tilsyn med, at der forholdtes i Medfør af Skik og Brug, men nogen Indflydelse paa Forsoningen og Forliget havde vel i enkelte Tilfælde de paa Thinget tilstedeværende Mænd, naar Sagen blev forhandlet der.

Allerede tidlig, især efter Christendommens Indførelse og ved Geistlighedens Indflydelse, blev der sat Grændser for Selvhævnens Udøvelse, deels i Henseende til dens Omfang, forsaavidt den kun ansaaes tilladt ved grove og forsætlige Forbrydelser, deels med Hensyn til Tid, Sted og Maade. Saaledes kunde den efter Graagaasen i visse Tilfælde kun skee strax paa Stedet, (a vettvangi, Sv. a vighvalli, paa Kamppladsen), i andre indtil næste Althing[2]), men i alle Tilfælde skulde den Hævnende, der dræbte Fornærmeren, strax lyse Drabet for Naboer og tilkalde Vidner, som da senere kunde afgive Vidnesbyrd paa Thinge; thi paa næste Althing skulde han anlægge Sagen og dertil stævne den

[1]) Grgs. Vigsl. 113. Sk. L. V. 1 „tha taki the trygd"; 15 „æftær bøtær fæstæ tha skal hin ær drap rymæ vægh ok kirkiu ok allæ samfyndir, e til bot varthær ok trygd varthær tækin" 30 . . . „trygdar eth scal æi føre at manne udræpnum". And. Sun. V. 4. E. S. L. III. 11; V. 24 „Æn thagær alt ær bøt, tha skulæ the hanum trygd swæriæ thær bøtær havæ takæt . . ., at thæt han havær thær bøtær takæt foræ, han wil thæt aldræ hæfnæ hværkæn mæth rath ællær mæth dath, hwærkæn af bornæ ok æy ubornæ, thær mæth skulæ the wæræ sattæ ok læggæ hændær samæn og minnæs".

[2]) Grg. Vigsl. 5, 9, 11, 14 (86) m. fl. W. G. L. I; Mdr. 6; II. Dr. 17.

Døde«, for at faae en Erklæring om, at han var falden fredløs paa sin Gjerning (»lægge den Døde ugilder«) [1]. Til denne Selvhævnens Indskrænkning bidrog det betydelig, at der, tildeels allerede i den hedenske Tid, lystes Fred over visse Steder og Tider, hvilket efterhaanden blev udvidet, saa at Enhver skulde nyde Fred deels i sit eget Huus med tilhørende Gaardsrum (Huusfred, Hjemsøgning) eller i sit Skib (bunkæ brut), deels paa de sædvanlige offentlige Forsamlingssteder, saasom navnlig paa Thinge og paa Veien dertil og derfra, paa Torv, i Leding, i Kirken og paa Kirkegaarden samt paa Veien til og fra Kirken, hvormed ogsaa den Kirkerne og Klostrene tildeelte Asylret stod i Forbindelse; ligeledes gjaldt i hellig Tid den saakaldte Gudsfred (pax ecclesiastica hos Sunesen VII. 15) [2]. Allerede i Knud den Stores geistlige Lov nævnes i Forbindelse med Kirkefreden ogsaa Kongefreden, men efter Anders Sunesen blev en særlig Fred indført ved en Forordning af Valdemar II, der skulde gjælde overalt i Kongens Nærværelse eller Nærhed og ogsaa omtales i Skaanske Lov [3]. Medens saaledes paa

---

[1]) Grg. Vigsl. 13, 16—20, 31, 60, (86, 87, 90, 107). Gl. Gulath. L. 160 (Mh. 10 „Um sakargift daudum manne".) „Nu scal hann a thing fara oc leggia nidr vapn sin utan things oc æska ser grida oc bioda log firi sic oc føra fram vitni theirra manna er hann fyrst hitti, Nu ef menn synia hanom thinggongu, tha helga their hann oc eyri hans, alt that er er, tha er sa utlagr er fallenn er". Jvf. Sk. L. V. 26 „atær vitæ i graf mæth thæn dræpna thre mark mæth tyltær ethe fore sar". And. Sun. V, 6. Herhen hører det S. 169 omtalte Tillæg til Sk. L. V. 9 i nyere Haandskrifter.

[2]) Sk. L. V. 3. And. Sun. V. 17, 19. V. S. L. II; 29, 30, 39, 40. E. S. L. H. 11 („Kirky skal hwærs kristæns manz heem hus wæræ"), 12, 26, 27, 29, 33. J. L. III. 22. Sk. og Sjæll. Kirkel. 4, 8. Kg. Knuds gstl. L. 2, 3. Jfr. S. 216.

[3]) Sk. L. V. 7 „Thæn time ær kunung ær innæn lanz scal hwar man hava frith". A. S. V. 19 „Si presente rege et in dioresi commorante quis presumat homicidium perpetrare secundum novam a rege Waldemaro editam constitutionem".

den ene Side Hævneretten paa forskjellig Maade blev begrændset og der paa den anden Side gaves Fornærmeren Leilighed til at undgaae Hævnen og at indlede Forligsunderhandlinger, fastsattes efterhaanden ved Sædvane Bødernes Beløb for de forskjellige Retskrænkelser, saa at der dannede sig et bestemt Bødesystem. Ved grovere Forbrydelser var der vel i Almindelighed endnu overladt den Fornærmede Valget imellem at modtage Bøden eller at udøve Hævn, men ogsaa heri indtraadte der Indskrænkninger, og Selvhævnen ophørte mere og mere at betragtes som en Ret eller som tilladt, idet Opfattelsen og Behandlingen af Forbrydelsen og dens retlige Følger efterhaanden antog en anden Karakteer. Allerede tidlig maatte der ved grovere Forbrydelsen, der ansaaes ikke alene som private Retskrænkelser, men tillige som Brud paa den offentlige Fred og Orden, foruden til den fornærmede Privatmand ogsaa bødes til Kongen, og Bøderne fremtraadte da ikke længere blot som en Erstatning eller Fyldestgjørelse til den Fornærmede, men tillige som en Opretning for det almindelige Fredsbrud. Naar Forbryderen ikke udredede de lovlige Bøder, eller Forbrydelsen var saa grov, at den ikke kunde afsones med Bøder, dømtes han fredløs eller straffedes paa Livet eller Kroppen, og Anvendelsen af disse offentlige Straffe, der længe kun vare Undtagelser i Forhold til Bøder, blev i Tidens Løb stedse hyppigere.

Ved de anførte Forandringer har, som allerede bemærket, Geistligheden udøvet en betydelig Indflydelse, deels ved den christelige Læres almindelige Indvirkning paa Statssamfundets Udvikling, navnlig ved den kirkelige Opfattelse af Forbrydelsens og Straffens Betydning som Brøde imod og Forsoning med Gud, deels ved den særlige geistlige Strafferet, der efterhaanden dannede sig i stedse videre Omfang. Om Knud den Hellige beretter Saxo, at han indrømmede Geistligheden den udelukkende Straffemyndighed i Henseende til de umiddelbart imod Religionen og Kirken rettede Misgjer-

ninger [1]). Som saadanne Forbrydelser nævnes i den Skaanske og Sjællandske Kirkelov, foruden dem, der enten tillige indeholdt et Brud paa den egentlige Kirkefred eller Gudsfred (hælghæbrut) eller forøvedes imod geistlige Personer eller Kirkens Eiendom, flere andre, som vare i umiddelbar Modstrid med den christelige Lære overhovedet eller enkelte geistlige Love; men ogsaa ved andre grove Misgjerninger udøvedes en geistlig Strafferet ved Siden af den verdslige. Saaledes omhandles i de nævnte Kirkelove Brud paa Kirkefreden, for hvilket der skulde bødes tre Mark, der, naar Gjerningsmanden ikke eiede saa meget, i Skaane maatte udredes af Sognet, hvorimod han i Sjælland skulde afsone Bøden med strængere Faste [2]); endvidere nævnes Kirkeran (sacrilegium) [3]), Hælghæbrut [4]), Blodskam (kynzimis brut) og Hoer [5]), Drab og Mishandling forøvet paa Geistlige eller Nærbeslægtede, men ogsaa Manddrab overhovedet [6]). I de fleste

---

[1]) Saxo L. XI. p. 215 „(Clericis) religionis reos, objecta repellere nequentes, pecuniaria mulcta puniendos permisit. Quibus etiam in omnia, quæ adversum divina committerentur, animadversionis arbitrium tradidit cunctasque huiusce generis actiones sacerdotali judicio destinatas a publico foro secrevit, ne honore impares conditio æquaret“.

[2]) Sk. Kirkel. 4 „Varthær frith brutin i Kirkiu ællær i Kirkiu garthe, hin ær brøt bøtæ brut sin mæth thrim markum . . . æn orkær æi hin, ær brutit hafir, thre mark, fullæ til kirkiu mæn sua at thre mark se“. Sjæll. Kirkel. „. . . . æn of thet ær sua fatøk man thær i kirky brutær, at han a ey thre marc, tha scal han fastæ thiit meræ“.

[3]) Sk. K. L. 5—7.

[4]) Sk. K. L. 8, 14—16. Jfr. J. L. II. 78—86.

[5]) Sk. K. L. 10, 13; 17.

[6]) Sk. K. L. 11 „Æn um man veter mishælde i bardaghe ællær i rane fathær ællær mothor, brothor ællær systur, syzkinæ børnum ællær næstsyskinæ børnum, thæt skal mæth næfnd dyliæ, æn um ukunnæræ ær, tha viti mæth loghfastum mannum, æn um mislekin varthær præst, thæt skal mæth næfnd dyliæ“. 12, 13 „i wighthæ mannæ mishælde ællær i manvætum“. Jfr. E. S. L. VI. 5 (Manddrab) „Æn hwær man thær i færth ok i fylghæ war mæth oc thær fastær foræ ok standær utæn kirky“. J. L. II. 58, 86.

Tilfælde erlagdes kun Bøder, grovere Forbrydelser straffedes med Bandsættelse, der ogsaa her brugtes i to Grader, den strengere, hvorved den Bandsatte udelukkedes fra alt Samqvem ogsaa udenfor Kirken, og den mildere, Forbud, der kun udelukkede fra Kirken og kirkelige Handlinger [1]). Denne geistlige Strafferet udøvedes i Almindelighed af Biskoppen, naar der paa hans regelmæssige Omreise i Bispedømmet hertil gaves ham Anledning enten ved Søgsmaal eller ved et offentligt Rygte om en begaaet Misgjerning [2]). Om hemmelige Misgjerninger siger derimod Kirkeloven, at, naar Forbryderen, førend han var sigtet derfor, har skriftet og herom har modtaget Præstens Vidnesbyrd, skal han være fri for videre Straf, hvilken Regel oprindelig vistnok kun havde den Betydning, at han ved Skriftemaal og de ham derved paalagte Bodøvelser skulde ansees som fuldkommen udsonet med Gud og Kirken, saa at han, om Misgjerningen end senere blev aabenbar, skulde være fritagen for anden geistlig Straf, men Geistligheden søgte at udvide Reglen saaledes, at ogsaa verdslig Straf i saa Tilfælde skulde bortfalde [3]).

---

[1]) Sk. K. L. 21 „tha skal hanum thianæstæ forbiuthæ ok samfynd manne ok æi fore iamlanga i ban sætlæ, num han spilli fore mannum thianæste ok samfynd, æn um han gør thæt, tha skal han i ban sætlæ ok hva sum hafir samvist mæth hanum, bøtæ thre mark".

[2]) Sk. K. L. 19 „Sak ængin skal af byghd stæfna, num man skilis opinbarlika vithær kunu sinæ at hionælagh, æn allæ andræ sakær stande usote til biskop kumbær i the byghd"; 12 „. . . æn um annæt tviggiæ ær man æliær kunu far rop um sua urthit mal".

[3]) Sk. K. L. 22 „Thæt skulu ok vitæ alli mæn, at um man gør lønlikæ synd ok takær thær fore skrift før æn han varthær sæktæthær ok havir han thær til præst vitni, tha vare orsaki" (Sjæll. tha a han sacløs at være), jfr. Ancher I. 188. Rosenvinge i Vidensk. Selsk. hist. og phil. Afh. VII. 1.

1ste Kapitel.

Strafferettens System.

I. Efter Provindsiallovene.

§ 102.

Almindelige Regler.

I Provindsiallovene findes der ikke alene mange Spor til Hævn og især Blodhævn som et vigtigt Moment i den ældre Strafferet, men den omtales her endnu paa mange Steder som Anledning og Grund til de dertil knyttede Lovbestemmelser og paa en saadan Maade, at det af hele Sammenhængen er klart, at Hævnen vel ikke ansaaes som tilladt og som forenelig med Samfundsordenen, men dog som Noget, der var rodfæstet i den almindelige Retsfølelse, saa at den af grundet Hævn forøvede Gjerning, navnlig Drab, ikke kunde sættes i Klasse med en anden Forbrydelse af samme Art, naar ikke Hævnen var udført under saadanne særegne Omstændigheder og paa en saadan Maade, at den derfor i det enkelte Tilfælde ikke kunde betragtes som Undskyldningsgrund. Til en saadan Opfattelse hentyder allerede, hvad ovenfor er anført om den Adfærd, Manddraberen for at undgaae Blodhævnen skulde bruge ved at indlede Forligsforhandlinger og at tilbyde Mandebod, om Grud- og Trygd-Eden, ligesom den samme Opfattelse aabenbart ligger til Grund for adskillige Bestemmelser om Mandebodens Udredelse og Deling[1]). De Tilfælde, hvor Blodhævnen ikke gjaldt som Undskyldningsgrund men i Lovene udtrykkeligt var forbudt, vare navnlig, som alt anført, Drab, hvormed der

---

[1]) S. f. Ex. J. L. II. 26 „Lærthe mæn oc quinnæ the bøtæ æi oc the takæ æi bot hur nær sum the æræ i byrth, for thy at the hæfnæ a engi man oc engi man a them; III. 21 „æn gørsum ær e swa sum før ær mælt ther bot fæstæs, for thy at aughæ waldær e mest gørsum“.

var forbundet et særligt Fredsbrud, saasom naar Leide var lovet, Mandeboden modtaget eller dog Forlig derom sluttet, og i saadanne Tilfælde straffedes Gjerningen uden Hensyn til, om den var udført af Hævn, da denne ansaaes for ugrundet eller udsonet; som almindelig Regel gjaldt derimod, at der for udøvet Blodhævn vel skulde bødes, men at den egentlige Straf, der ellers vilde være forskyldt, navnlig Fredløshed, ikke skulde komme til Anvendelse [1]). Jydske Lov sammenstiller derfor Drab af Hævn og Drab af Nødværge i Modsætning til Drab paa »sageløs« Mand, der hverken ved en fuldført Gjerning eller et Angreb har fremkaldt Hævn eller Nødværge, idet ogsaa denne sidste Omstændighed i Almindelighed vel befriede for Straf men ikke for at bøde [2]), ligesom det i

[1]) Sk. L. V. 6 „Dræpær man annar ofna bøtær bøta, fari frithløs oc fa aldrigh frith". Vald. II's Fdg. om Drab. „Æn e mæthæn han ær i lande, tha scal æi at andrum männe hæfnæ; æftær thæt han flyr . . . oc hæfnen annar ofna bøtær buthæn, tha fare han frithløs; æn biuthæ the æi bøtær oc warthær annar dræpin, tha bøtes han sum ær mælt oc kunni sio sialva yvir, at the buthu æi bøtær". And. Sun. V. 3 . . . „ut effugere possint periculum ultionis . . . Sin autem hoc exequi supersederint et de ipsis fuerit vindicatum, de sua negligentia conquerantur, quia sic iudicantes admittuntur ad commodum emendationis"; 19 Vald. II's Fdg. om Jernbyrds Oph. „at han ær skyldir at mista sin frith for thy han drap hònum saklæsen, ellir at han skal bøda adir hònum, forthy at han drap hin à rætte hefnd". V. S. L. II. 31. E. S. L. II. 7, 8 „tha skal han thot hwaræn æy thæt ofnæ hanum hæfnæ, føræn han hævær thæt a thinggy sot sum logh ær;" 9, 10, 12, 13, 17. J. L. III. 23.

[2]) E. S. L. II. 9 „. . . thæræ the thær æftær ære thæt swæriæ, at han nøddæ hanum til ok war dræpæn for andræ gærninggy ok æy for hinæ, tha gangæ um thæt mal sum annæt botæ mal. Æn swæriæ the thæt, at the gitæ æy annæt funnæt æn han drap hannum for thæt mal thær føræ war af gangæt, tha wære han frithløs"; 18; V. 23, 24. J. L. II. 12 „Williæ sannændmæn swære man til bøtær, tha skulæ the thæm swa guth hialpæ at then man hæfndæ antigh sar ællæ hog æt war nød til at wæriæ sit eghæt lif ællær sit eghæt gotz oc sin frith fór thy at haldæ"; III. 22. Jfr. Sk. L. V. 26. A. S. V. 6.

enkelte Tilfælde kan være tvivlsomt, om Drabet er skeet af Nødværge eller af Hævn strax paa Stedet. Enkelte Lovsteder bruge vel Udtryk, der kunde synes at forudsætte, at den Fornærmede havde Valget imellem at sagsøge Fornærmeren eller at øve Hævn mod ham, men dette kan ifølge det Anførte ikke forstaaes om en lovlig tilladt Hævn, men kun om en faktisk Udøvelse af denne, som Lovene søgte at modvirke [1]). Kun i eet Tilfælde tilstede alle Provindsiallove udtrykkelig Hævn, naar den tages strax paa Stedet, forsaavidt de nemlig berettige Ægtemanden til at dræbe eller saare Hoerkarlen i selve Sengen [2]).

Foruden den ovenfor omtalte Forandring i Henseende til Hævnens Udøvelse, der kan betragtes som det første vigtige Skridt til en Overgang fra den reent privatretlige Opfattelse af Forbrydelsens Karakteer til den, der ligger til Grund for den nyere Strafferet, fremtræder en saadan Overgang ogsaa i de øvrige i Provindsiallovene indeholdte Regler. Den af Ærkebiskop Anders Suneseen fremførte Grundsætning, at Statsmagten skal straffe for at revse den onde Villie og at afskrække fra Forbrydelser, hvormed de i Fortalen til Jydske Lov herom forekommende Udtalelser, hvis geistlige Oprindelse er umiskjendelig, stemme overeens [3]), er rigtignok

---

[1]) E. S. L. VI. 8, 9 „Æn kombær swa at hin thær saræt hawær fanggæt wil æy lyusæ ok wil hæfnæ".

[2]) Sk. L. XIII. 1. V. S. L. II. 27. E. S. L. II. 1—4. J. L. III. 37. S. § 63.

[3]) And. Sunesen. V. 25 „Ex casu tamen hoc beneficium prestatur auctori, ut nihil eo nomine regi vel antistiti debeatur, quorum non est casum inopinum, quem nullum potest hominum providere, in aliquo castigare, sed iniquam punire pocius voluntatem, quatinus metu pene illicita et iniqua de cetero caveantur". J. L. Fort. „Thy skal logh æftær allæ mæn gøræs, at rætæ mæn oc spakæ oc sakløsæ nytæ theræ ræt oc spæcthæ, oc folæ oc urætæ mæn ræthæs thet thær i loghæn ær scrivæn oc thoræ æi for thy fulcummæ theræ unskop thær thæ havæ i hughæ; wal ær thæt oc ræt at thæn thær guz ræsslæ oc rætæns alskugh mal æi lokkæ til goz, at hefthings ræslæ oc landæns withær logh forfangæ them at gøræ illæ oc pinæ them of the gøræ illæ". . . . „Thæt ær kun-

ikke gjennemført i disse Love, thi det privatretlige Synspunkt viser sig her endnu næsten overalt som det overveiende, men det sees dog, at den offentlige Myndighed gjør sig gjældende i forskjellige Retninger, og at det betragtes som dens Ret og Pligt at forskaffe den Fornærmede Erstatning og at straffe Forbryderen for at tilveiebringe Opretning for Fredsbruddet og Gjengjældelse for selve Forbrydelsen.

Efter Provindsiallovene kan en Forbrydelse i Reglen afsones med Bøder, og kun for meget grove Forseelser anvendes Fredløshed eller anden Straf. Der maa skjelnes mellem tre Klasser af Forbrydelser, hvoraf den første indbefatter alle de Retskrænkelser, for hvilke der alene bødes til den Fornærmede, den anden de Gjerninger, for hvilke der tillige maa bødes til Samfundsmagten, og den tredie saadanne Retsbrud, hvor Afsoning med Bøder i Reglen ikke kan finde Sted. Denne Forskjel, hvorefter ogsaa Paatalen og Forfølgningen rettede sig, beroede blandt andre Omstændigheder paa Gjerningens forskjellige subjektive Karakteer. Offentlig Straf anvendtes kun paa den forsætlige og tilregnelige Forseelse, thi kun ved en saadan ansaaes Samfundsordenen for krænket. Derfor var det en almindelig Regel, at for Vaadesgjerninger skulde der ikke bødes til Kongen eller Biskoppen [1]). Den fornærmede Privatmand

nungs æmboth oc høfthings i landæt ær at gømæ domæ oc gøræ ræt oc frælsæ thæn thær mæth wald thwingæs . . . oc latæ æi ilwærkis mæn the thær æi wilæ rætæ i sit land livæ, for thy at i thet han pinær ældær dræpær udæthæs mæn, tha ær han gusz thianest man oc lox gæszleman". Jvf. Rosenvinge Indl. til E. S. L. XXIX Not. 71. Larsen l. 1. S. 142.

[1]) Sk. L. V. 17 „. . . æn thu sighir kunung at fore thæskyns mal ællær grafæ skal man ækki bøtæ"; 18 „fore alæn handleæn vathæ . . . skal æi bøtæ kunungs ræt ok æi ærkebiskops, utæn hanum skal bøtæ ær skathæn fik (Lund St. R. 43); 25. „for vatha skal æi bøte kunungs ræt ok æi ærkebiskops ræt, æn hinum skal bøtæ ær sar fik". A. S. V. 25. Sk. Kirkel. 15 „Æn hvat sum man brytær mæth vathæ ok æi mæth viliæ, tha skal han æi bøtæ hælghæ

derimod kunde i Almindelighed fordre Bøderne, der utvivlsomt opfattedes som en Erstatning for den ham tilføiede Retskrænkelse, hvad enten Gjerningen var forøvet med Forsæt eller af Vaade [1]), og uden Hensyn til, om den paaførte Retskrænkelse var tilsigtet eller ikke, forsaavidt denne overhovedet kunde henføres til en Andens Virksomhed eller Skjødesløshed som dens umiddelbare eller middelbare Aarsag. Men skjøndt der i Almindelighed i alle saadanne Tilfælde, foruden den egentlige Skadeserstatning, maatte bødes, og skjøndt Lovene paa mange Steder synes i denne Henseende ikke at gjøre nogen Forskjel mellem Villies- og Vaades-Gjerninger, eller mellem tilsigtede og endog hændelige Virkninger, sees det dog, at der toges Hensyn til Sammenhængen mellem Gjerningen og dens Virkning og dermed til Skjødesløshedens Beskaffenhed. Dertil sigter navnlig den allerede ovenfor omtalte Modsætning mellem »Handagærning« og »handløs wathæ«, hvilket sidste Udtryk i Særdeleshed betegner de Beskadigelser, der ikke kunne henføres til Nogens personlige Virksomhed, men ere paaførte ved Kreaturer eller livløse Ting, og for hvilke den, hvis Pligt det var at passe paa dem, i Reglen har at udrede en mindre Bøde, men i Klasse med disse sidste Tilfælde er ogsaa sat adskillige andre, hvor den tilføiede Skade vel stod i et vist Forhold til en Persons forudgaaende Virksomhed, men dog saaledes, at den kun var en meget fjern og uforudseet Følge af denne sidste. Den overhovedet her-

---

brut fore". E. S. L. V. 9 (S. § 100 N. 1). „forutæn thæt ensæ at han bøtær thær æy konungs ræt feræ ok æy biskops". J. L. II. 49 „Sæcthæs man for hælghæ brot æth blothwitæ oc swaræ han at han gorthæ thet at wathæ oc swæræ the nefning, thær theræ skulæ um skiliæ, hans gærning til wathæs gærning, tha bøtæ han with hin thær han brøt with oc hwærki with kunung oc æi with biskop". III. 36 „the bøtæs æi for wathæ kunung oc æi biskop". Jfr. gl. Gulath. L. Md. 22, 23 (172). Nordstrøm II. 292, 462.

[1]) V. G. L. II. 3 „hwat hældær thet varth gort mæth vathæ ær tho mæth villiæ. A. S. V. 26. S. § 100.

for til Grund liggende Adskillelse mellem en større og mindre Grad af Uagtsomhed er vel ikke udtalt i almindelige Regler, men den fremtræder klart i visse ofte forekommende Tilfældes Behandling, om der end findes adskillige Uovereenstemmelser mellem de enkelte Love. Saaledes skulde i det i de ældre Love idelig omtalte Tilfælde, at Flere i Forening fælde et Træ og dettes Fald volder Nogens Død, Arbeiderne bøde tre Mark til den Dræbtes nærmeste Slægtning, dog, idetmindste efter E. S. L., dersom den Dræbte var en Medarbeider, kun under den Forudsætning, at han havde ophørt at deeltage i Arbeidet og fjernet sig. Derhos tilføier Sunesen, at, naar Drabet skeer ved et Træ, der hændelsesviis slipper af Nogens Haand, skal denne sidste erlægge hele Mandeboden [1]). Om det Tilfælde, at Nogen dræber eller saarer en Anden med et fremmed Vaaben, siger Anders Sunesen kun, at Eieren skal bøde tre Mark, naar han har laant Gjerningsmanden Vaabenet til dette Øiemed, hvorimod Eieren efter E. S. L. ogsaa da skal erlægge en mindre Bøde, naar Gjerningsmanden har taget det uden hans Vidende eller imod hans Villie, hvortil Loven endnu føier, at ogsaa den skal bøde, der har hensat sit Vaaben saa skjødesløst, at det falder ned og dræber eller saarer en Anden, ligesom Jydske Lov bestemmer det Samme i Tilfælde af, at

---

[1]) Sk. L. V. 17 „Hoggæ man træ samman ok fallær ofna annar thera sua at han dør af, tha bøtæ the ær mæth hanum hioggo frændom hans thre mark." And. Sun. V. 11 „Arbor cesa si quempiam ad mortem oppresserit, incisores heredi proximo tribus marcis denariorum huiusmodi eventus infortunium emendabunt. At si casu fortuito lignum lapsum de manu cuiuspiam quemquam ad mortem percusserit, qui tenebat ad integram homicidii tenebitur satisfactionem". E. S. L. IV 9: „ . . . . Æn kombær thæt swa at the thær hoggæ at annær thæræ gar bort til sin sysla ok hinæ standæ æftær ok hoggæ ok faldær træ ofnæ hanum, tha bøtæ the hanum æftær mæth thre mark. Æn standæ the allæ samæn ok hoggæ ok faldær træet ofnæ nokær theræ, tha bøtæ the ikky foræ, forthy at tha attæ allæ iæmt at warthæ hwært thæt fyllæ". Jfr. gl. Gulath.-L. Md. 24 (174) Nordströms II. 285.

Nogen tager Skade af Vaaben, som Eieren selv holder i Haanden [1]. I E. S. L. omtales udførlig det Tilfælde, at Nogen kjører eller rider og en Anden paa en eller anden Maade dræbes eller beskadiges ved at Vognen eller Hesten løber paa ham eller Vognen vælter eller Hesten slaaer, og Loven erklærer den Kjørende eller Ridende efter de særlige Omstændigheder pligtig til at udrede enten den fulde Bøde som for en forsætlig Gjerning eller en mindre Vaadebod, hvorved der tages Hensyn ei blot til den større eller mindre Skjødesløshed, der efter Tilfældets Beskaffenhed kan tilskrives Besidderen af Hest og Vogn, men ogsaa til, om den Beskadigede selv har nogen Skyld [2]. Lignende Regler kom til Anvendelse i Henseende til de ved Kreaturer paaførte Beskadigelser.

---

1) Sk. L. V. 23 „Vapnum sinum skal man warthæ . . .“; 24 „Lær man vapn sin ok varthær man dræpin mæth, bøtæ thre mark“. A. S. V. 24 „Si quis ad nocendum alii arma sua concesserit, aut in tribus marcis satisfaciet vulnerato vel eius heredi, forte letali suscepto vulnere“. E. S. L. V. 7 „Thæt skal man ok witæ, at lær nokær man sit spyut bort ællær swærth annær man ællær brethøxæ ællær annæn wapn ok dræpær han thær man mæth, tha a hin thær wapnæ læthæ at bøtæ thre mark thæm thær hins næstæ æræ thær døth ær. Æn takær nokær hans wapn gen hans wit ok dræpær man mæth, tha bøtæ han thærforæ thrylmærkæ thæt ær half annær mark bøtæ fæ, forthy at man a sit wapn at warthæ ok gømæ, at thæt ær hvær man skathæløst“; 8. „Lær man annær sit swærth ællær annæt wapn ok særær han thær man mæth, tha bøtær han tolf øræ. Æn takær han gen hans willæ tha bøtæ sæx øræ. Æn sættær man sit wapn uwarlekæn ok faldær thæt nethær ok faar thæt døth af barn æntingh gamæl man, tha bøtæ han thre mark foræ. Æn faar han saar af swa at thingmæn se at thær kombær spik ok spiær wethær, tha bøtæ han sex øræ“. J. L. III. 35, 36 „Æn hwilkæ lundæ sum man fær sar af annæn mans wapn, bøtæ antigh thre mark æth givæ næfnd i kyn; æn havær han sialf wapn i hændæ oc fær annæn man sar at wathæ, bøtæ wathæ gærning“.

2) E. S. L. V. 11 „Akær man a annær hwat hældær han gar ællær han star ællær han sittær foræ hanum, ok faar han thær døth af, tha bøtær han ful manbøtær foræ. Æn fanggær han lytæ ællær

Paa Grund af den ovenanførte Forskjel, at Bøderne til den Forurettede opfattedes og behandledes som Erstatning, Bøderne til det Offentlige derimod mere som en Straf for selve Handlingen, maatte de første ogsaa, ligesom den egentlige Skadeserstatning, udredes for de af Børn paaførte Retskrænkelser, hvorimod offentlige Bøder ikke erlagdes i saadanne Tilfælde, fra hvilken sidste Regel der dog senere gjordes en Undtagelse i Henseende til Manddrab [1]).

I alle Tilfælde, hvor der alene skulde bødes til den Forurettede, var det aldeles overladt til denne, om han vilde paatale og forfølge Sagen eller afgjøre denne ved Forlig eller ganske frafalde sin Ret og tilgive Fornærmelsen. Ved saadanne Forbrydelser derimod, som tillige vare belagte med offentlige Bøder eller anden Straf, var det vel i Almindelighed ligeledes den fornærmede Privatmand, hvem Paatalen nærmest tilkom, men hans Beføielse til at indgaae Forlig eller at frafalde den allerede anlagte Sag var dog af Hensyn til det Offentliges Ret i flere Henseender indskrænket. Saaledes findes saavel i Skaanske som i Eriks Sjæl-

jorthhog af hanum, tha bøtær han sum hau hafthæ thæt siælf gørth. Æn wæltær wagn a man ællær a konæ ællær barn ok fanggær thæt døth af, tha bøtæ han thre mark foræ. Havær han ok nokæt træ i et las, thær kan slynggæ til ok sla annær man til døthæ, tha bøtæ han ok thre mark, forthy at han skal thæt warthæ thær foræ hanum ær ok han haldær tømæ til ok æy thæt a bak hanum ær"; 12 „. . . . Æn slar hæst sithæn han kombær um ok slar nokær man, tha bøtæ han thær foræ sum foræ annær handæløs wathæ . . . Æn kombær thæt swa at hin thær akær at hanum brystær tømæ ællær hin thær rithær brystær tyghælætær, ok wagn løpær ællær hæst rænnær mæth hanum, ok man faar thær døth af, tha bøtæs ok æy thær mer foræ æn thre mark, forthy at thæt war hanum um ner wathæ thær ofnæ saat sum thæn thær foræ war" . .

[1]) Sk. L. III. 13 (ovf. S. 570 Not. 1). A. S. III. 4. J. L. II. 50 „Æn ær hin thær til blothwitæ gørthæ æth hælghæ brot minnæ æn fiurghærtan wintær gamæl, bøtæ with hin thær han brot with, oc æi with kunung oc æi with biskop utæn for mandrap enæ". Sk. Kirkel. 16. Ribe R. 56.

landske Lov, i Overeensstemmelse med andre nordiske Love, den Regel, at naar Forlig var sluttet om en begaaet ulovlig Handling som Vaadesgjerning, kunde den kongelige Embedsmand forlange bekræftet ved Eed, at Retskrænkelsen var skeet af Vaade og ikke med Villie, hvorhos den Forurettede skulde være den første af Gjerningsmandens Medeedsmænd [1]. Hvorvidt iøvrigt Embedsmanden var berettiget til enten strax at paatale Forbrydelser eller at forfølge den af Privatmanden anlagte, men ikke fortsatte Sag, derom indeholder især Eriks Sjællandske Lov adskillige Bestemmelser, hvoraf det fremgaaer, at en saadan offentlig Paatale eller Forfølgning kunde finde Sted i en ikke ubetydelig Udstrækning [2]. Ogsaa i denne Lov udtales det, som en almindelig Regel for alle Bødesager, at Paatalen tilkom Privatmanden og kun subsidiært eller undtagelsesviis den kongelige Embedsmand, men det sees af Lovens enkelte Bestemmelser, at Embedsmanden kunde anlægge eller indtræde i Sagen næsten i alle Tilfælde, hvor det kunde befrygtes at Kongens Ret vilde blive forspildt, enten fordi den Forurettede ikke vilde eller ikke var i Stand til at paatale eller at fortsætte Sagen. Dette var navnlig Tilfældet i alle Drabs-

[1]) Sk. L. V. 25 „sighir sithæn kunungs umbuz man at thæt sar var mæth villiæ giort ok mæth ængin vathæ, tha skal thæn, ær sar vettæ, først sværiæ at han giorthæ that mæth vathe ok æi mæth villiæ, thær næst then til gangæ ær sar fik ok sværiæ, at thæt samma ær sat ær hin sor, ok sithæn gangæ til ti mæn lotæ vætte ok sværi æftir them bathum“. (Jfr. S. 169). A. S. V. 25. E. S. L. V. 9. „hwat thæt ær hældær døth ællær annæt“. Jfr. Grgs. Vigsl. 38 (98). Gl. Gulath. L. Mdh. 64 (214) „Nu kenner armadr that manne at hann have drepit konungs rette en adrum that at hann have uvene fengit. En their kveda nei vid, tha scal armadr stefna theim til things badom tveim, tha scole their a thvi thingi festa firi sic lyritar eid hvar theirra, at their hava eigi sætt gorva firi that mal, of theim fellr sa eidr, tha feller til XV marca vitis hvarom theirra“. Tyve B. 4 (256).

[2]) Jfr. Scheel de publicis actionibus. Hafn. 1836. sect. IV. Nordstrøm II. 477. Wilda 220.

og Fyrgetyvemarks-Sager, naar den Søgsmaalberettigede istedetfor at paatale Sagen, vilde tage Hævn, eller naar han ikke formaaede at anlægge Sag eller, efter at have gjort dette, ikke fortsatte den[1]. Det Samme gjaldt ogsaa om Saar, hvad enten den Saarede ikke paatalte Fornærmelsen, eller ikke lovlig fortsatte Søgsmaalet, og i saadanne Tilfælde kunde Embedsmanden ikke alene anlægge Sag imod Gjerningsmanden, men ogsaa den Saarede maatte bøde tre Mark for sin Efterladenhed. I alle disse Tilfælde var det dog en Forudsætning for den offentlige Paatale, at selve Gjerningen var utvivlsom og vitterlig for hele Herredet[2]. Ran og

---

[1]) E. S. L. VI. 8 „Æn konungs ræt for drap ællær foræ fyrtyughæ markkæ mal ællær for far ok fylghæ, tha a æy konungs umbuthzman hin um at sæktæ thær gørth havær utæn thæs enæ at hin er swa rikær at han wil æy sæktæ ok han wil hæfnæ ofnæ takæ allær at han ær swa usæl at han orkær æy, at han hawær thæs æy kost at hæfnæ ællær søkæ, ællær at han ær swa utæn landz, at han ma æy wethær kommæ at klæræ, ok havær han tho things witnæ til ok hæræth wet thæt ok bygdæn at thæt ær gørth, tha ma han konungs ræt æy thæs sitær kræfiæ"; 13. II. 26. „for the fyræ mal, at a torgh worthær man dræpæn, ællær a botæ fæstning ællær a gruth givæn, ællær man særær annæn a thinggæ ællær bærlær, ællær brændær bondæns hus up, tha ma konung mæth rættæ skyflæ thæm ok takæ sin ræt ful" (S. Rosenvinge 354). Jfr. V. S. L. II. 31. Orbodem. 2. Grgs. Vigsl. 65 (107). S. ogsaa E. S. L. III. 10 „forthy han ma æy tho bæthær forlatæ thær han skal æl siælf takæ".

[2]) E. S. L. VI. 9. „Æn lysær han æy thæt a førstæ thing thæn thær sarænt havær fanggæt, ok æy a annæt ok æy a thrithiæ ællær annær af hans wæghnæ um han liggær ok ma æy kommæ, tha a han konung thre mark thær sarænt havær fanggæt ok hin thre mark thær sarænt wetæ . . . . . Æn kombær swa at hin thær søkær um sar at han latær flеræ thing yvær skrithæ æn han havær loghmælæ wethær hanum at mælæ, tha skal han bøtæ konung thre mark hin thær sarænt havær fanggæt ok han a æy thæs sithær thre mark af thæn thær sarænt wetæ. Æn kombær swa at hin thær sarænt havær fanggæt wil æy lyusæ ok wil hæfnæ, tha ma æy konungs umbuthzman thwinggæ hanum til mæth konungs ræt, ællær han ær swa usæl, at han havær æy ævnæ til at wrakæ sin

Tyveri kunde Embedsmanden derimod kun paatale, naar Sagen var anlagt af den Forurettede, men ikke fortsat, i hvilket Tilfælde da denne sidste ligeledes skulde bøde [1]. Medens den offentlige Paatale i alle fornævnte Tilfælde alene gik ud paa at gjøre Kongens Ret til Bøder gjældende uden at indvirke paa Forholdet mellem Gjerningsmanden og den Fornærmede, anfører Loven andre Tilfælde, hvor Embedsmanden skulde forhjelpe denne sidste til hans Ret ved at paatale Forbrydelsen, naar nemlig Gjerningen var forøvet imod værgeløse Enker eller Børn eller imod Nogen, der var udenfor Landet og ikke havde Slægtninge, som kunde varetage hans Tarv. I saadanne, ligesom overhovedet i alle Tilfælde, hvor der ikke faldt den Forurettede nogen Efterladenhed til Last, hvorved han havde forspildt sin Ret, skulde Embedsmanden da først sørge for denne Privatmands Fyldestgjørelse og dernæst for Kongens [2]. At alle For-

---

sag ællær han kan æy, ok havær umbuthzman thot hwaræn hæræthz tyundæ ok witæ til at han wetæ sar, tha a hin thær saræt wete æy thæs sithær at bøtæ konungs ræt foræ".

[1]) E. S. L. VI. 9 Sl. „Æn um ran thær havær æy umbuthzman um at mælæ at sæctæ nokær man um, utæn hin klæræer thær ranæt ær with gørth, ok thagær han havær ranæt klært, tha a han ran a fylghæ . . . . Æn kombær thæt swa at hin thær ranæt havær lyusd at han fylghær thæt æy længgær, tha ma konungs umbuthzman af hin thær ranæt lyusdæ ok æy fyldæ loghlekæ thre mark takæ ok han havær tho ræt til at sæctæ hin thær ranæt war yværkiært til thre mark". 12 „Swa ær ok um thyufnæth at konungs umbuthzman ma ængæn man i hæræth kallæ thyuf, utæn thæs enæ at han warthær før af annær man sæctæthær, tha a æy konungs umbuthzman thot hwaræn at sæctæ hanum thær thyuf ær kallæthær før æn han havær swa wrakæt sit mal sum logh ær".

[2]) E. S. L. VI. 13 „Æy a umbuthzman annærs manz sokn at søkæ oppæ annær man æntingh for thyufnæth ællær foræ sar ællær for ran ællær for thæskøns, utæn thæs enæ at thæt ær widughæ thær æy havær wæriændæ ællær tho børn wæriæløs æræ ællær thæn man, swa ær utæn rikys, at han havær hwærkæn kunnæ til ok æy mughæ sit mal at søkæ, tha ma umbuthzman thæm tilhiælpæ ok tho æy konungs ræt wethær giætæ, før æn han havær

brydelser, der ikke kunde afsones med Bøder, men som Ubodemaal vare belagte med Fredløshed eller anden offentlig Straf, kunde paatales af det Offentlige, sees allerede af det Anførte, og Loven indeholder ogsaa den udtrykkelige Regel, at i saadanne Tilfælde er det ligesaalidt tilladt Privatmanden at tage Bøder uden Kongens Samtykke, som denne kan eftergive Fredløsheden uden med den Førstes Villie[1]). For det Jydske Retsomraades Vedkommende kan det sluttes af den mellem Fyenboerne og deres Bisp 1228 med Kongens Samtykke indgaaede Forening, at ogsaa her gjaldt en lignende Regel, som i Sjælland, saa at navnlig ingen offentlig Paatale angaaende Saar kunde finde Sted, medmindre enten den Saarede havde anlagt Sag eller Gjerningen var aabenbar, idet Biskoppen ved den nævnte Overeenskomst frafaldt den af ham udøvede Ret, hvorefter hans Embedsmand kunde paatale Helligbrøde uden en saadan Forudsætning, hvilken Rettighed aabenbart ansaaes som en Undtagelse. I Jydske Lov optoges dog igjen denne bispelige Myndighed uden Hensyn til Overeenskomsten, hvorimod den Biskoppen ved denne indrømmede Ret til at lade saavel den Saarede som Gjerningsmanden tiltale, naar de udenfor

---

thærræ mal fuldrivæt.... Thæt skal man ok witæ, at hwær stath thær bondæ sækter annær uni fyrtyughæ markkæ mal ællær for saar ællær for ran ællær for thyufnæth, tha havær umbuthzman æy at mælæ wether hanum thær sæctæthær ær for the sak um han dyl the stund thær han søkær ywær hanum, utæn thæs enæ at han latær flere thing ywær ganggæ æn han havær ræt til, ællær hin far af landæthær sæktær han skyutz swa bort, tha ma umbuthzman sithæn sak ær ywær hanum lyusdær ok hin fylghær æy sum logh ær, tha ma han wæl se af hanum logh ællær bøtær". Jfr. II. 32; III. 28 (S. 148); VI. 11, 12.

[1]) E. S. L. II. 11 „tha a konung at rættæ ywær hanum"; 12 „thæt ær alt orbotæ mal ok thær mughæ æy arwinggæ bøtær takæ af hins næstæ thær dræpæt havær, num at the fa konungs willæ til, ok konung ma thæm æy thærræ frith aftær givæ, utæn han havær frændær willæ til".

Retten afgjorde Sagen ved Forlig, bibeholdtes[1]. I Thord Degns Artikler findes om Saar den samme Regel, som i E. S. L., at den Saarede, der ikke fortsatte det engang anlagte Søgsmaal, selv skulde bøde tre Mark til Kongen, men at iøvrigt, naar den Forurettede ikke anlagde Sag, Fogeden i alle Tilfælde kunde paatale Kongens Ret imod Gjerningsmanden[2]. Om Ran siger J. L., at den, der paaklager Ran og ikke forfølger Sagen med Nævn, skal bøde tre Mark til Kongen og til den Sigtede; en offentlig Paatale synes ved denne Misgjerning ligesaalidt at have fundet Sted, som ved Tyveri[3]. Heller ikke i Drabssager synes dette at have været Tilfældet, om end den Dræbtes Slægtning havde anlagt men

---

[1] Fdg. 1228 „Episcopus in hoc etiam abrenunciavit juri suo, ut officialis ejus nequaquam possit denominatos episcopi inducere ad jurandum super hælghæ brot, nisi lesus prius in placito conqueratur vel manifesta sit lesio . . . ., loco predictorum articulorum concessimus ei cum consensu fionensium quod officialis ejus possit accusare tam eum qui lesus occultaverit jus ejus nolens conqueri quam eum qui lesit“. J. L. II 80 „Wil biskops umbosman givæ annæn man hælghæbrot sak, tha skal han kæræ paa Thinge ofver den hand vil Sag gifve“; 81, 82 „Thighæ bathæ the thær hælghbrot gerthæ oc æræ sattæ, tha ma umbozman tho givæ then sak thær han wil“. Jfr. Ancher Lovhist. I. 598; sml. Skr. I. 434. Larsen I. 1. S. 94.

[2] Th. D. 77 „Item quicunque wlnus in placito promulgaverit et cum veredicis non fuerit prosecutus, solvat regi tres marcas, si vero aliquis alteri iniuriatur wlnerando vel alio modo, advocatus, si pro iure regio voluerit, impetat iniusiantem . . ., iniuriam autem passum non impetat quisnam“; jfr. 59.

[3] J. L. II. 41 „Thæn thær ran swær a withærmals thing oc wil æi sithæn fulkumæ næfning til, tha bøthæ bondæ thre marc oc swa kunung oc gangær æi næfning til“. II. 91 „Takær man thiuf ællær annen man oc bindær oc før ham æi til things num latær ham fyrræ løs, tha bøtær han ham fiurtiugh marc oc fiurtiurgh marc kunung, oc tho ma æi umbozman ham (?) sæcthæ, utæn of bondæ kærær fyrræ, at (ællær of) han ær sialf for thiufnæth wrthen“. (E. S. L. VI. 13 „kombær thæt swa at umbuthzman worthær siælf stolæn“) S. Rosenvinge i Udg. 256 flg., 509. Scheel l. c. 66 not. 1. Gl. D. II. 209; IV. 99.

ikke forfulgt Søgsmaalet, men ogsaa her maatte endog en høiere Bøde end den sædvanlige udredes til Kongen, naar Sagen udenfor Retten var forligt [1]. Selv om Ubodemaal findes der intet Sted i Jydske Lov, hvorefter det med nogen Sikkerhed kan antages, at en offenlig Paatale kunde finde Sted, og det er meget tvivlsomt, om ikke Loven, hvor den taler om Straffens Ikjendelse eller Fuldbyrdelse, forudsætter enten en forudgaaet privat Paatale eller dog, at Forbryderen var greben i Gjerningen og ført til Thinge [2]. Denne Lovbog, der i sine Straffebestemmelser snarere er strengere end E. S. L., synes efter det Anførte langtfra ikke at tilstede en offentlig Paatale i den Udstrækning som den Sjællandske.

Naar Flere havde deeltaget i Udførelsen af en Forbrydelse, kunde de, naar der alene var Spørgsmaal om en Vaadesgjerning, ved at holde sammen og erklære, at de havde været lige gode, slippe med een Bøde (»um the wiliæ samæn wæræ, tha bøtæ ikky mæræ æn enæ bøtær«) [3], men ellers var det den almindelige, navnlig om forsætlige Forbrydelser gjældende Regel, at Enhver, der endog kun som Medhjælper havde deeltaget i Udførelsen, skulde udrede de fulde Bøder. Ved grovere Forbrydelser straffedes ogsaa den, der, uden iøvrigt at medvirke ved Forbrydelsens Udførelse, havde været i Følgeskab med Gjerningsmanden (in comitatu,

---

[1]) J. L. II. 9 „Malæs æi laghlik æftær. . . ., tha skal kunung mælæ hin with bøtær thær for sak ær of han gangær withær, æn dyl han wæræ with kynsnæfnd, æn wil hin thær sækthær with ængi thæssæ takæ . .. tha ær kunung skyldugh at mælæ hin thær sækthæth war och hans frændær angærløøs oc orsak for the delæ, forthy at bolæ saak skal ænnægh man with annæn bæræ". (S. Rosenvinge 503); II. 13 „fæstæs bot hemmæ oc warthær æi sworæt um, tha a konung thægnægiald thet ær tolf marc pænning"

[2]) S. J. L. III. 23 „Æn warthær nokær takæn for thylikæst gærning, sum saght ær i thessæ tu kapitæl (drab i lething, a thingi, i sit eghæt hus, i thet hæræth thær kunung ær i, i kirki, i køping; a bøttæ bøtær) oc rætær kunung yvær ham . . ." Jfr. Scheel 67 fgg.

[3]) E. S. L. IV 6, 8, 9; V. 8. Jfr. Rosenvinge i Udg. 370.

i færth oc i fylgi), idet han maatte bøde tre Mark til den private Sagsøger og tre Mark til Kongen. Dette bestemtes i Knud den VI's Forordning for Skaane af 28. Dec. 1200 om Drab og Hærværk og gik derefter over i Skaanske Lov [1]), og den samme Regel blev i de Sjællandske Lovbøger bragt i Anvendelse paa alle Ubodemaal og Fyrgetyvemarkssager [2]). Grunden til denne Regel var udentvivl det i hine Tider ikke sjelden forekommende Tilfælde, at Gjerningsmanden, især for at udøve Hævn, drog ud til den tilsigtede Misgjerning med et større Følge af, som oftest væbnede, Slægtninge eller andre Venner, der da allerede ved deres Nærværelse

---

[1]) Knud VI's Fdg. 28 Dec. 1200 „Si quis convenitur, quod fuerit in comitatu homicidium perpetrantis, si sit cognatus sive extraneus . . ., si convictus fuerit vel confessus emendet regi III marcas, III cognatis. Si quis accusatus fuerit de societate et vel adiutorio et quod hominem wlneraverit, ubi idem homo occisus fuerit . . . ., III marcas regi, novem marcas satisfaciat actori . . . . pro Herwyrckæ . . . quilibet qui in comitatu fuerit, cognatis III marcas et regi III marcas satisfaciat". Sk. L. V. 2 „Warthær man sæctathær fore thæt at han war i færth oc i fylgi mæth hinom ær man drap, hwat han ær hældær cumdær man ællær æi . . . bøtæ thre marc kunungi oc thre marc frændum . . . ."; 3. And. Sun. V. 16, 17. Jfr. Thord Degn 4 „wetherwisteboot qui morti alicuius interfuerit, solvat".

[2]) V. S. L. II. 29 „Æn the thær i far oc i fulghæ æræ mæth then, thær dræpær man hemd a sin eghæn ællær a bøttæ bøtær, tha bøtæ sua sum um annæt drap fulghær"; 32 (Hærværk, 33 (Brandstiftelse) „allæ the thær them fulghæ til oc æy sattæ eld i, tha bøtæ hvær theræ bondæn thre marc oc kunungi thre marc"; 35 (at binde nogen), 36 (Voldførsel), 37 (Voldtægt), 39 (Torvefred), 40 (bunkæbrut) „Æn æræ the fleræ samæn æn fæm, tha . . bøtæ, of the havæ nokæt a han siælf giordh ællær a fülghæ hans, swa sum til kumær oc hvær theræ thær til thre marc". Orbodem. 1, 3, 4, 7, 8, 10, 12, 15. E. S. L. II. 5, 6, 11, 19, 20, 23, 24, 27, 29; II. 2, 5; VI. 5, 6, 7 „allæ the stathæ hin a bondæn at bøtæ fyrtyughæ mark for hærwirkæ ællær for thæskyns mal ællær for thing ællær for band, allæ the thær waræ i fylghæ mæth, swasum the bøtæ bondæn foræ far ok fylghæ, swa bøtæ the konung thre mark". Jfr. Nordstrøm II. 288.

vare ham til Bistand. Et Exempel paa en forudgaaende strafbar Deelagtighed afgiver det allerede ovenfor anførte Tilfælde, at Nogen laaner en Anden Vaaben til dermed at udføre et tilsigtet Drab, hvilken Handling i alle Provindsiallove belægges med Tremarksbøde [1]). Anstiftelse af en Forbrydelse ved Raad straffedes kun undtagelsesviis; Eriks Sjællandske Lov nævner kun Drab, hvorfor Anstifteren skulde bøde ni Mark, men Skaanske Lov anvender denne Straf, naar Nogen ved sit Raad bevirkede, at en Anden blev bunden eller at en mægtig Mand øvede Vold mod en Andens Eiendom, i hvilke Tilfælde der skulde bødes tre Mark [2]). Husbondens Ansvar for de ham undergivne Personers Gjerninger er allerede blevet omtalt [3]). For de af hans Trælle eller frie Tyende efter hans Befaling, for Trælles Vedkommende ogsaa efter hans Raad, forøvede Forbrydelser straffedes han, som om han selv havde udført Gjerningen [4]). Der-

---

[1]) S. 588 Not. 1.

[2]) Sk. L. V. 28 „far man sar ællær bardagha ællær afhog, aldrigh ma rathæsak gifæs at manne lifande, æn at manne flotum um rathesak gifs, bøtæ hin ær sak ær gifin ni mark um han ær sandær fore . . . . Rathær man bast ok band ofna annær man, bøtæ hanum thre mark . . . ., rathær man uskilt hethvarthe man (dives et præpotens) innæn annæns mans eghn, bøtæ thre mark . . . ., æi skal man for flere mal svara rathesak, æi fore stolet hældær æi fore andræ sak". A. S. V. 21. E. S. L. III. 2. „Ni mark a man at bøtæ foræ um han rathær annær man til hæliæ". Th. D. 12. I de Svenske Love kaldes Anstifteren „Radhsbani", s. Nordstrøm l. c. Jfr. Grg. Vigsl. 22 (89). Gl. Gulath. l. 27 (98). Casse de autoribus delict. psychol. 1835.

[3]) S. 284 om Træl. S. 304 om Fledføring, S. 360 om Børn.

[4]) V. S. L. II. 19, 20; III. 12 „Hvat sum bondæn biuthær sin thræl at gøræ ællær rathær anti bæriæ ællær hoggæ ær annæt nokæt at gøræ . . ., tha bøtæe han æmfullælich sum hau hafthæ thæt syælf giorth". E. S. L. III. 3 „dræpær nokær mans træl fræls man . . . . Kombær ok swa, at hins frændær sighæ, at bondæn bøth thæt ællær raddæ hanum thæt . . . . ., tha bøtæ han fullæ manbøtær". And. Sun. V. 7, Jfr. Rosenvinge, Retsh. § 157 Not. g.

hos tilføies i V. S. L., at, naar Nogen giver sit frie Tyende eller sin Træl Befaling til at slaae en Anden, uden at dette dog udføres, skal han være fri for at bøde [1]), hvormed ikke staaer i Strid, at efter Skaanske Lov den, der ved at holdes hindres i at slaae en Anden[2]), og efter Jydske Lov den, der hugger efter en Anden og træffer dennes Hest eller Klæder, skal bøde, som om han havde udført sit Forsæt [3]). Det blotte Forsøg i og for sig straffedes ikke, naar det ikke, som i de sidstnævnte Tilfælde, var gaaet over til et virkeligt Angreb, hvilken Regel omtrent holder Middelveien imellem de gamle germaniske og nordiske Loves forskjellige Bestemmelser herom.

§ 103.

Bøder.

Den forskjellige Betydning, der tillagdes de private og offentlige Bøder, henholdsviis som Erstatning eller Godtgjørelse for den subjektive Retskrænkelse og som Opretning for det objektive Retsbrud, udtrykkes ligefrem hos Anders Sunesen [4]), som ogsaa klart skjelner mellem den Godtgjørelse,

---

[1]) V S. L. II. 20 „Æn biuthær nokær man fræls man ær tho annøgh man at berlæ fræls man oc varthær han æy barh, tha bøtæ han æy meræ for bothæt æn for bardagh". Orbodem. 34 „. . . . tha bødir han ekke fore buthit heldir æn fore bordaghan".

[2]) Sk. L. V. 16 „varthær annær man haldin sua at mughi æi misgøræ andrum manni ok kæræ hin ær fore varth. bøtæ hanum thre mark". A. S. V. 24 „si quis tentus fuisset cum in alium insultum facere conaretur, pro reatu suo tres marcas persolvat ei cui nocere voluit". (Jfr. gl. Gulath. l. Md. 41 (191) „Nu gerer madr laup at odrom manne oc er hann halldenn madr, tha scal hann bøta konønge bauge").

[3]) J. L. III. 34 „Wil man hoggæ annæn a hæstæ oc mistær man oc hyggær hæst, tha bøtæ for sar thær hæst fæk thre mark, swa sum han hiuggæ man . . . . Æn hoggær man annen manz klæthæ . . ., bøtæ thre marc". Jfr. Grg. Rigal. 69 (88) . . S. Wilda 598 fgg. Larsen 505.

[4]) And. Sun. XIII. 4 „duplicata quadraginta marcarum satisfactione, una regi pro violatione iusticie alteraque pro irrogatione iniurie";

som den Fornærmede for den mod ham begaaede Uret og den ham derved tilføiede i og for sig uvurdeerlige Skade faaer ved de ham tilfaldende Bøder, og den egentlige Erstatning, der gives for den lidte materielle Skade. Denne Adskillelse mellem Skadeserstatningen og Bøden findes ogsaa næsten overalt i Lovbøgerne, saa at Udtrykket »at bøtæ« i Almindelighed betegner at yde Godtgjørelse for selve Retskrænkelsen i Modsætning til »at gjaldæ« eller at udrede Erstatning for Formuetabet, hvor der overhovedet er Tale om et saadant [1]); dog bruges undertiden begge Udtryk iflæng for begge Dele [2]), hvorfor det ogsaa i enkelte Tilfælde kan være tvivlsomt, om det, der skal udredes, er at opfatte som Skadeserstatning eller som en egentlig Bøde eller om begge Dele ere indbefattede under det angivne Beløb [3]).

Grundlaget for Bødernes Bestemmelse var Beregningen efter Mark Sølv, der indeholdt 8 Øre, hver Øre 3 Ørtuger og hver Ørtug 10 Penninge, og oprindelig var en Mark Sølv lige med en Mark i myntede Penninge, men, da disse

---

jfr. V. 1 „quatinus et tantus excessus aliquatinus refrenari et amissionis dampnum quoquo modo posset satisfactionis pecuniarie tristi solatio compensari"; 26 „penalis emendatio — restitutio estimationis. IX. 10, 12.

1) S. f. Ex. Sk. L. IX. 2 „gialdæ akær spial ok bøtæ thre mark"; 4 „gialdæ han atær hins fæ ok ænga bøtær ofna"; 7 „gialde atær ok bøte ofna tua øræ", 8, 12, 17, 18; XI. 12. E. S. L. IV. 5 „skathæn aftær at gialdæ ok æy at bøtæ", 20, 21, 24, 28; V. 40. J. L III. 48, 51, 52 „gialdæ æm got igen utæn bot"; II. 40 „latæ ut thet a kallæs oc bøtæ a thre marc".

2) Sk. L. IX. 6 „bøtæ spial ok tua øræ"; 18 „bøtæ atær skathæn". E. S. L. V. 40; VI. 14 „gialdæ konungs ræt". J. L. III. 48 „bøtæ skathæ aftær"; 53, 54.

3) S. f. Ex. Sk. L. IX. 10 „Rithær man annærs manz hæste innæn marko utæn hans lof, bøtæ tua øræ, rithær han ofna andra bymark, bøtæ half mark, rithær han ofna thrithia bymark, bøtæ siaghs øræ", hvor i andre Haandskrifter læses „gialdæ" (A. S. VI. 2 har emendabit). E. S. L. IV. 26 jfr. m. J. L. III. 54. Jfr. ogsaa J. L. III. 49 „gialdæ skathæ mæth thre mark".

efterhaanden sloges lettere, blev Forholdet forandret og paa Provindsiallovenes Tid var en Mark Sølv lig tre Mark Penninge, hvilket Forhold derfor i Lovbøgerne forudsættes ved alle, saavel større som mindre Bøder, saaledes at, hvor ikke udtrykkelig nævnes Mark Sølv, sigtes til Mark Penninge og ligesaa ved de mindre Dele, Øre og Ørtuger[1]). Kun eengang forekommer en anden Regnemaade i Skaanske Lov IX. 7, hvor det siges om Thokkaboden, at den er »2 Øre lige med 4 Ørtug Penninge«, hvilken Undtagelse, der synes at gjælde om Thokkaboden i Almindelighed, rimeligviis hidrører fra en ældre Tid. Ligesaa findes der i Eriks Sjællandske Lov en Undtagelse fra det angivne Forhold mellem Sølv og Penninge, idet den siger, at Manddraberen, der tilstedes til Fredkjøb, skal herfor erlægge Kongen »6 Mark eller 4 Mark Sølv«, hvilket maaskee staaer i Forbindelse med Anders Sunesens Bemærkning, at det ellers gjældende Værdiforhold ikke kommer til Anvendelse ved offentlige Bøders Beregning, da en Nedsættelse ved disse beroer paa

---

[1]) Sk. L. V. 14 „thre mark, sua gothæ sum enæ mark silfs". 16. And. Sun. V. 23 „Quia sepe moneta variatur et modo vilior et modo carior reputatur, statutum est, ut semper pro tribus marcis nummorum, que nominantur in satisfactione, sit una marca argenti vel ipsius estimatio in solutione; in superiori vel inferiori summa semper eadem proportione inter argentum et denarios observata. Hoc autem ad episcopale ius vel regium non procedit, ubi ad summam nummorum minuendam supplicationibus potius quam allegationibus est utendum". XIII. 2 „secundum estimationis precium . . . . . tres maccas vel unam marcam argenti". Sk. L. V. 9 „e til ortoghman varthær", A. S. V. 3 „Cum autem ad decem denariorum summam perveniunt" . . . V. S. L. II. 13 „fæmtan marc — fæm marc silfs"; III. 12 Sl. „the pænningæ sculæ tho væræ æftær botæ virthning, thet ær tua orthughæ silfs for tua oræ; 13 (S. 64). — E. S. L. III. 11. „fæmtan markkæ bot, thæt ær fæm mark silfs". IV. 5 „twa oræ silfs, thæt ær sæx oræ bot". J. L. II. 44 „thæt ær half marcs kostæ thær gialdær half marc pænning".

Kongens Naade [1]). Flere Udtryk i Lovbøgerne og hos Anders Sunesen hentyde til, at den gamle Skik, at betale Bøder med Varer istedetfor Penge, navnlig med Klæde (Vadmel) eller med Kreaturer, hvorom andre gamle nordiske Retskilder, især fra Norge og Island, indeholde udførlige Bestemmelser, ikke ganske var gaaet af Brug [2]). De private Bøder kunde efter det allerede Anførte i de Tilfælde, hvor Skaden ligefrem lod sig vurdere i Penge, i Almindelighed fordres foruden og ved Siden af den egentlige Skadeserstatning, men i de Tilfælde, hvor der var tilføiet en i og for sig uerstattelig Skade, saasom især ved Legemsbeskadigelser, Æreforнærmelser m. m., indeholdt de saavel Erstatningen som Godtgjørelsen for selve Retskrænkelsen, og Beløbet var meget forskjelligt efter Skadens Størrelse og Beskaffenhed. Der forekommer saadanne Bøder fra 1 Øre indtil 6 ℔, og ved en Sammenregning af Bøder for flere Beskadigelser kunde de i enkelte Tilfælde udgjøre en Sum af 5 Mk. S. eller 15 Mk. P.; dog erklærer Sunesen en saadan Sammenregning for en Undtagelse, der kun skulde finde Sted ved Sammenstød af Drab og Valrov eller af flere Legemsbeskadigelser, hvorimod ellers den Forurettede maatte vælge, hvilken Forbrydelse han vilde paatale, hvorved han da var udelukket fra de øvrige Bøder, men ikke fra at fordre den egentlige Skade erstattet [3]).

---

[1]) E. S. L. VI. 5 „Æn frithkøp the sæx mark ællær fyræ mark silfs, thæm skal han foræ hans frith givæ . . . ællær at han faar umbuthzmans williæ til at givæ minnæ". Jfr. Rosenvinge diss. de juram. II 64.

[2]) And. Sun. V. 6 „ne fraux interveniat in pannorum et animalium estimatione frequenter in partibus nostris supplentium argenti defectum". J. L. II. 9 „thrinnæ attan mark pænning æth full wirning for swo mannugh pænning"; III. 21. Jfr. gl. Gulath. L. Md 20, 73, 85, 93 (171, 223, 235, 243). Grg. Arf. 15; Landab. 9 (Kugilde); Kaup 6, 43. Nordstrøm II. 383.

[3]) Sk. L. V. 34 „Wetær annar andrum thæt sar ær ben tacs af, bøte sar sum logh æra oc øre pænninga fore hwært ben af tacs, e til fæm warthær af takin"; 14 „fæm sar bøtæs manni ok æi flere

I en vis Modsætning til de ovenomtalte reent private Bøder findes der i alle Provindsiallovene, skjøndt i forskjelligt Omfang, to Bøder, en større paa 40 Mark og en mindre paa 3 Mark, der mere havde Karakteren af en egentlig Straf, saa at der skjelnes mellem to Klasser af Forbrydelser, Fyrgetyvemarkssager og Tremarkssager. Til den første Klasse henhørte især saadanne Forbrydelser, der indeholdt et Brud paa en særlig Fred [1]), men dog ikke i den Grad, at de straffedes som Ubodemaal, og i Eriks Sjællandske Lov, med hvilken de andre Lovbøger tildeels stemme overeens, nævnes følgende Misgjerninger: 1) Ved Drab, Saar eller anden Mishandling at hævne sig paa den, hvem der var tilsagt Leide (Grud), eller som dog havde lovet Bøder, idet Modtagelsen af et saadant Løfte og det derved indgaaede Forlig indeholdt et stiltiende Tilsagn af Leide [2]). 2) Brud paa Kirkefred eller Thingfred ved Saar eller Slag og, naar det skete paa Thingveien, ogsaa ved Drab,

---

tho at han far fæntan . . ., aldrigh bøtæs mer at manni ulytum æn fæm mark silfs". A. S. V. 23. E. S. L. III. 11. A. S. V. 26 „Quando plura penalia concurrerint opera eodem tempore perpetrata, actor adversus quem perpetrata sunt debet eligere pro quo uno ex omnibus penalem exigat satisfactionem . . . . . ., res tamen quibus spoliatus fuit poterit vendicare et ad restitutionem estimationis agere dampni dati; eodem modo per electionem alterius actionis penalis omnes alie perimuntur". Jfr. Osterssøn Weylle Tractat over alle Faldsmaal og Bøder. 1692. bagved hans Glossar jurid.

[1]) Jfr. S. 575. S. Rosenvinge Retshist. § 158.

[2]) E. S. L. II. 13. „Dræpær nokær man annær a fæstæ bøtær ællær gruth givæn . . . . tha skal han thær bøtæ fullæ bøtær foræ hans gærninggæ thær dræpær ok thær til fyrtyugh mark arvinggæ for gruthæn ællær foræ bøtæ fæstæ ok fyrtyugh mark konung"; 17 „Bærlær man annær a gruth givæn ællær bøtær fæstæ, tha bøtæ hanum æntingh sars bøtær ællær bardaghæ ok thær til fyrtyugh mark bondæn ok fyrtyugh mark kunung, forthy at mæth thæt at man fæstær bøtær tha ær han thær at gruthathær." (Jfr. Rosenvinge i Udg. 352). V. S. L. II. 31. Orbod. 2. Jfr. S. 576. Not. 3.

hvorimod efter Jydske Lov denne sidste Handling synes, ligesom det paa selve Thinget forøvede Drab, at være behandlet som Orbodemaal [1]). 3) Brud paa Torvefred, hvad enten det skeer ved Drab, Saar eller Slag [2]). 4) Brud paa Huusfred ved Hærværk, hvormed er stillet i Klasse Vold af lignende Art begaaet i Nogens Skib (Bænkebrud), samt Drab forøvet i den Dræbtes Fjælebod ved Stranden [3]). 5) Ulovlig at binde eller voldføre Nogen, hvormed ogsaa sammenstilles Voldtægt, som derimod efter Jydske Lov var Orbodemaal [4]). 6) Forsætlig Ildspaasættelse paa anden Mands Huus, Mølle eller andre Bygninger, medmindre det var Mordbrand [5]). Foruden de forbenævnte Forbrydelser forekommer endnu som Fyrgetyvemarkssager i Skaanske og Jydske Lov Brud paa Kongefreden, ved at saare eller paa anden Maade at mishandle Nogen, medens Kongen opholdt sig i samme Provinds (Sk. L.) eller Herred (J. L.) [6]), og i sidstnævnte Lov det paa samme Maade for-

---

[1]) E. S. L. II. 6, 11, 21, 33 „(Um wægh til things) hwa sum tha dræpær hanum ællær bæriær ællær særær, tha a han at bøtæ gærninggæn ok thær til fyrtyugh mark"; VI. 7, V. S. L. II. 30. Orbod. 1. J. L. III. 22 „of han haldær sin frith".

[2]) E. S. L. II. 26, 27. V. S. L. II. 39. Orbod. 12. Jfr. Kjøbh. St. R. Christ. B. VI. 20.

[3]) E. S L II. 20, 29, 30 „Havær man bothæt uppæ for sit skip ok sine kostær iførth ok far man in til hanum mæth fæm mæn ok gøræ hanom nokær uræt, tha bøtæ han thæt thær han gør ok thær til thre mark . . . foræ bothæ gang . . . Æn dræpær han bondæn æntingh i hans booth ællær i hans skip, tha bøtæ fullæ manbøtær ok thær ofnæ fyrtiugh mark". V. S. L. II. 32, 40. Orbod. 3, 13. Sk. L. V. 3, 4. J. L. II. 30, 32. III. 22.

[4]) E. S. L. II. 23—25; VI. 7. V. S. L. II. 35—37. Orbod. 7—9. Sk. L. XIII. 4. J. L. II. 16, 30, 91.

[5]) E. S. L. II. 19, 26. V. S. L. II. 33. Orbod. 4.

[6]) Sk. L. V. 8 „Særær man annær man mæthæn kunung ær innæn lændæs, bøtæ fore sar sum logh æræ ok kunungi firitiughu mark ok hinum ær sar fik firitiughu mark fore frithbrut". J. L. III. 22 „i thet hæræth thær kunung ær i". Kjøbh. St. R. 1294 c. 53.

øvede Brud paa Ledingsfred, ligesom ogsaa Valrov eller Røveri begaaet paa Lig, for hvilken Misgjerning der efter Skaansk Lov kun skulde bødes 3 Mk. og efter Eriks Sjællandske Lov 9 Mk.[1]). — Fyrgetyvemarksbøderne opfattedes, forsaavidt de tilfaldt Privatmanden, i Almindelighed alene som en Godtgjørelse eller Opretning for det ved Forbrydelsen forøvede Fredsbrud, saa at de vare et Tillæg til de øvrige efter Gjerningens Beskaffenhed forskyldte særlige Bøder, som derfor, ligesom den egentlige Skadeserstatning, desforuden kunde fordres[2]); samme Regel gjaldt om de Tremarksbøder, der maatte udredes af alle dem, der havde været i Gjerningsmandens Følge. Derhos var det en almindelig Regel, at for alle Forbrydelser, for hvilke den Forurettede havde Krav paa disse 40 Mks. og 3 Mks. Bøder, skulde ligesaa store Bøder erlægges til Kongen, saavel af Hovedmanden som af dem, der havde været i hans Følge[3]). Alle Fyrgetyvemarkssager behandledes paa Landsthinget og vare hen-

---

[1]) J. L. III. 24 „Hvat sum man røvær af annæn thær dræpæu warthær, antigh klæthæ æth wapæn æth silf æth pænning, of han hafthæ thæt a sik, thet ær walrof oc bøtæs for flurtiugh marc". Sk. L. V. 27 „fore walruf skal . . . bøtæ ut thæt tækit ær ok til thre mark". And. Sun. V. 6 Sl., 26. E. S. L. III. 2. Jfr. Ancher II. 144. Nordstrøm II. 317. Efter gl. Gulath. L. Md. 28 (178) var det Orbodemaal.

[2]) Sk. L. VI. 8. V. S. L. II. 30 „tha bøtæ han thæræ for thet thær til hørær oc thæræ til fürtyughæmarc"; 31 „forutæn annæn bøtær"; 32 „tha aghæ the thæræ foræ at bøtæ sum til kumær . . . oc bøtæ sithæn . . . fürtiughæ marc"; 39 „tha a man for bardaghæ oc for saar at bøtæ sum til kumær oc thæræ til fürtiugh marc for torgh frith". E. S. L. II. 13, 17, 26, 27, 30, 33. J. L. III. 22 „tha bøtæ han a yvær annæn rætæ bot fiurtiugh marc".

[3]) E. S. L. II. 32 „Thæt skal man ok witæ . . ., at allæ stathæ thær bøndær aghæ fyrtyugh mark, tha a konung fyrtyugh mark, ok thot hwaræn swa, at konung hiælpær bondæn først til at han fangær sin ræt, forthy at thæt warth withær hanum gørt, ok sithæn skal konung sinæ fyrtyugh mark havæ"; VI. 7 (S. 596 N. 2).

viste i Sjælland til Nævningers, i Jylland til Sandemænds Kjendelse [1]).

Foruden de oven omtalte Fyrgetyvemarksbøder forekommer der som offentlige Bøder, der tilfaldt Kongen (»Konungs ræt«), kun Tremarksbøder, alene med Undtagelse af Manddrab, hvilket, ligesom den dertil henhørende Mandebod, nærmere vil blive omhandlet nedenfor ved de enkelte Forbrydelser. Tremarksbøder, der ogsaa idelig findes i Graagaasen og de norske Lovbøger, i hvilke sidste de betegnes som »Fullrette« [2]), forekomme ikke alene ved Forbrydelser, men ogsaa i adskillige i og for sig reent civilretlige Sager. Denne Bøde havde derhos en forskjellig Egenskab, ved at være enten baade en privat og offentlig Bøde eller kun en af Delene; i første Tilfælde maatte der i Almindelighed udredes 3 Mark til Privatmanden og 3 Mark til Kongen, men denne Regel var dog ikke uden Undtagelser, idet den Kongen tilfaldende Bøde altid var 3 ℳ, om end den Fornærmede i det enkelte Tilfælde kunde fordre mere eller ikke saa meget [3]). De vigtigste Tilfælde, hvor der maatte bødes saavel til Kongen som til den Forurettede, ere følgende: 1) For Ran, dog at der for Skovran ikke bødedes til Kongen og efter E. S. L. hellerikke, naar Nogen forøvede Ran ved at

---

[1]) E. S. L. II. 13, 28; III. 25 „Drap ok fyrtyughæ markkæ mal ...., thæt a man alt a landzthing at søkæ". J. L. II. 2, 3. Jfr. S. 169 N. 9, S. 186, 219.

[2]) Grgs. Th. T. 45 (65) „um utlegdir"; Vigsl. 109 „III marca secth (i Modsætning til" III marca satt, d. e. bestemt ved Forlig); Landabr. 45 „III marca utlægth". Gl. Gulath. L. Md. 45 (195) „Um fullrette".

[3]) Sk. L. I. 14. IV. 20 „Sithæn stæfnæ han hanum thrithia thing, cumbær han oc æi tha, bøte oc hanum tua øra oc kunungi thre marc"; V. 2 „bøtæ kunungi thre marc oc hinum ær sac søkær ni marc"; 5. E S. L. IV. 26 „Rithær man annærs hæst . . . . utæn hærætbz, tha bøtæ bondæn sæx øræ ok konung thre mark"; VI. 7 „hin a at bøtæ bathæ for garthgang ok swa for fylghæ, tha bøtær han æy thot hwaræn mer æn thre mark for konungs ræt". J. L. II. 108.

bygge eller pløie paa sin egen Jord, der var i anden Mands Hævd [1]). 2) Hvor der efter det tidligere Anførte maatte bødes 3 Mark for Følgeskab (S. 596 Not. 1 og 2). 3) For Saar var Bøderne til den Saarede forskjellige efter Saarenes Beskaffenhed, i Almindelighed enten 6 Mk., naar de trængte ind i Legemets indre Dele (»Hulsar«) eller gik heelt igjennem (»Tvimynt«), eller 3 Mk., naar de vare af mindre Betydenhed (»Vathasar«). Til Kongen synes der i Skaane efter Knud den 6tes Forordning og Skaanske Lov at være bødet i alle Tilfælde 3 Mk., hvorimod dette skete i Sjælland kun for Saar af den Betydenhed, at Saarlægens Hjelp var fornøden; Jydske Lov indeholder vel ingen udtrykkelig Bestemmelse herom, men at der tilfaldt Kongen Saarbøder ogsaa paa dette Retsomraade, kan sluttes deraf, at det fremhæves i Loven netop i Anledning af Saar, at der ikke bødes til Kongen for Vaadesgjerninger [2]). 4) Det allerede omtalte »Gornithing«, hvorfor der skulde bødes 3 Mark til det dræbte Kreaturs Eier og ligesaa meget til Kongen (S. 567 Not.). 5) Efter de Sjællandske Lovbøger og Jydske Lov tilkom der Kongen Tremarksbøder for Tyveri, naar det Stjaalnes Værdi var ringere end en halv Mark og Tyven

---

[1]) Sk. L. V. 1 „tha bøte han kunungi thre marc fore ran ær hin giorthe oc thre marc hinum ær han næmde"; X 1, 2. A. S X. 1. V. S. L. II. 41, 42 „Æn for vitsthor ællær for annæn scogh hog tha a man æy at bøtæ kunungs ræt". E. S. L. IV. 17 „Æn æy bøtær han kunung thær thre mark foræ, forthy at han ma æy oppæ sit eghæt forbrytæ thre mark with konung"; 18; VI. 9 „tha a han at bøtæ bondæn for ran ok konung thre mark". J. L. II. 43, 47, 73.

[2]) Sk. L. V. 5 „bøtæ hinum, ær sar fic, fore watha sar thre marc, fore hulsar siax marc oc kunungi thre marc hwat sum hælder ær". Knud VI's Fdg. „actori III vel sex marcas emendet secundum wlneris qualitatem et III marcas regi". A S. V. 23. E. S. V. 23. E. S. L. III. 11; VI. 9 „Æy a konung foræ anæt saar thre mark, æn thæt thær spik ok spiær kombær wethær". (jfr. Rosenvinge i Tdg. 359) J. L. III. 30, 35, 36 „fær annæn man sar at wathæ, bøtæ wathæ gærning, tho bøtæs æi for wathæ kunung". Jfr. Rosenvinge Retsh. § 159 Not. c.

ikke var greben i Gjerningen eller med Kosterne ihænde[1]). 6) Efter Skaanske og Jydske Lov straffedes ubeviist Tyvssigtelse til Thinge med 3 Mark til den Bestjaalne og til Kongen[2]). 7) I alle Provindsiallovene forekommer adskillige Tilfælde, hvor der skulde bødes til Kongen og til Sagsøgeren for Retsnægtelse (»for rætløse«), hvilket navnlig fandt Sted, naar Nogen, endskjøndt lovlig stævnet, uden gyldigt Forfald udeblev fra Thinge, eller han paa anden Maade viste sig overhørig eller nægtede en retlig Pligts Opfyldelse[3]), og samme Straf kom ogsaa til Anvendelse, naar en Ransagning efter stjaalne Koster nægtedes[4]), eller, efter Valdemars Sjællandske Lov, naar den, der havde hugget i en Andens Skov, bortførte Træet imod det af Eieren gjorte Forbud[5]),

---

[1]) V. S. L. III. 13. E. S. L VI. 12 „faldær han ok warthær han æy bundæn ok ær thæt minnæ æn half mark, thær han havær stolæt, tha a konungs umbutsman æy mer æn thre mark". J. L. II. 108.

[2]) Sk. L. VII. 17. J. L. II. 109.

[3]) Sk. L. I. 14. (A. S. I. 7 „Si quis ad ius citatus contempserit venire, in duabus horis erit adversario pro citatione qualibet et in tribus marcis regi tandem pro citatione tercia condempnandus"); IV. 9 (A. S. IV. 9 „vocatus ad ius, si se contempserit presentare, tam pro prima quam pro secunda citatione in duabus horis adversario, pro tercia vero tam regi quam adversario in tribus marcis erit secundum iusticiam condempnandus"); 20 „Sithæn stæfnæ han hanum thrithia thing, cumbær han oc æi tha, bøte oc hanum tua øra oc kunungi thre marc". V. S. L. III. 10. E. S. L. III. 28. „thre mark foræ rætløsæ han gørthæ hanum, at han swarthæ æy . . . ok konung thre mark"; VI. 10, 11. J. L. II. 61 „oc rætær æi innæn laghdagh, tha ær han skyldugh at rætæ with bondæn yvær thæt thær a ær kallæth thre marc oc swa kunung". III. 54 „Æn wil han hwærki bøtæ æth wærriæ sik . . ., num latær sik søkæ a thingi mæth nams domæ, tha bøtæs for ængi thessæ sak minnæ æn thre marc kunung oc thre bondæ". Jfr. Lund St. R. 41. Kjøbh. 1294 c. 78. Er. P. 56.

[4]) Sk. L. VII. 5. And. Sun. VII. 2 „. . . super iusticia denegata . . ., tres marcas regi et tres marcas pariter emendet actori".

[5]) V. S. L. II. 42 „utæn bondæn cumær siælf vithær oc hin førær thet sithæn burt gen bondæns forboth, tha ma thæræ kunungs ræth vithær cummæ for rætlosæ".

ligesom ogsaa naar en tilsagt Eed ikke kunde præsteres [1]). Efter Jydske Lov skulde ogsaa den, der ikke kunde hjemle den solgte Jord, bøde tre Mark ikke alene til Kjøberen, men ogsaa til Kongen, hvorimod de andre Lovbøger kun omtale Bøder til den Første [2]). Derimod tilfaldt Tremarksbøder Kongen alene, naar Oldinge ikke vilde sværge [3]).

I Modsætning til Bødesager benævnes de Forbrydelser, der ikke kunde afsones ved Bøder, men medførte Fredløshed eller anden offentlig Straf, i Provindsiallovene, ligesom i de svenske og norske, »Orbotæmal« eller »botløs mal«, og da det især var saadanne Gjerninger, der indeholdt et grovt Fredsbrud eller en særlig Troløshed eller som vare forøvede paa en særdeles lumsk Maade, betegnes de som »Nithingsværk« [4]); men med Hensyn til hvilke Forbrydelser der henregnedes til den ene eller anden Klasse, findes der mellem de enkelte Love adskillige Uovereenstemmelser, der vistnok for en stor Deel maa tilskrives en efterhaanden indtraadt Forandring i Straffesystemet.

§. 104.

Fredløshed.

Ordet Fred har i Lovsproget, ligesom Ret, en subjektiv og en objektiv Betydning, idet herved betegnes deels den

---

[1]) J. L. II. 114 „bristær ham logh latæ ut kostær oc bøtæ a thre marc bondæn oc thre marc kunung"; III. 42. Sk. L. III. 22. Jfr. S. 148, 161, 260

[2]) J. L. I. 41. Td. D. 85 (D. 36). Sk. L. IV. 15, 18. V. S L. III. 8. E. S. L. IV. 34, 35. S. 523. Not. 1.

[3]) Sk. L. IV. 3 „viliæ the æi suæriæ . . ær til varthæ næfndæ, tha liggi them vithær thre mark at kunungs ræte", 8. V. S. L. II. 48; III. 3, 8 „liggær them thæræ kunungs ræt with". E. S. L. III. 26 (Ros. S. 134) „ok thær skal læggæ thre mark ofnæ konungs ræt, at the thær næfndæ worthæ at the komæ aftær up thæt næstæ thing". J. L. II. 51, 52, 81.

[4]) S. det Stykke ved Sk. L. om „botløst mal" V. S. L. II. 1, 29, 31. Orbodem. 1, 2. E. S. L. II. 12. Jfr. Nordstrøm II. 238, 317.

enkelte Persons uformindskede Retsstilling, som denne kan forlange anerkjendt af Andre og beskyttet af Samfundet imod ubeføiede Indgreb, deels den almindelige offentlige Retsorden, og herefter er i og for sig enhver Retskrænkelse tillige et Fredsbrud i begge Retninger, men efter en mindre udstrakt Opfattelse af dette Begreb henregnedes hertil kun grovere Retskrænkelser og saadanne Gjerninger, ved hvilke der skete et Brud paa en særlig høiere Fred. Den, som paa Grund af en Misgjerning har mistet hiin Retsstilling og Kravet paa Beskyttelse, kaldes fredløs (i andre nordiske Love »utlagar, ogildr, oheilagr«), og Grundlaget for denne Fredløshed var den i ældre nordiske Love udtalte Sætning, at den, som ikke vil unde Andre Ret, hellerikke selv skal nyde Ret [1]). Saalænge og forsaavidt som Selvhævnen ansaaes for tilladt, indtraadte Fredløsheden, idetmindste ligeoverfor den Fornærmede, som en umiddelbar Følge af Misgjerningen, uden at dertil udkrævedes en Forhandling paa Thinge og en Dom, men efter hvad der ovenfor er anført om Hævnerettens Indskrænkning og Forsvinden, antoges det vistnok tidlig som Regel, at Fredløsheden med dens Følger først indtraadte ifølge en Udtalelse af de paa Thinge forsamlede Mænd [2]). Derhos indrømmedes den Fredløse en bestemt Frist til at unddrage sig fra disse Følger og navnlig fra den Fornærmedes nu tilladte Hævn ved at rømme: denne Frist var i Skaane og Sjælland kun den ene Dag, da

---

[1]) Ældre Frost. L. I. 6 „At lögum scal land byggia en eigi at ulögum eyda. En så er eigi vill ödrum (laga) unna, hann scal eigi laga niota". E. S. L. III 28 „thing a æy thæm at hiælpæ, thær æy williæ gøræ ræt foræ thingsdom".

[2]) Sk. L. VII. 9 Sl. „tha far bondæn hanum frithløse ok vapnætak ofna bak ok førræ ma bondæn æi frithløsa". A. S. VII. 6 „obtineat ut a iuridicis talis sententia proferatur . . ., ut et ipse reus communis pacis expers ab omnibus habeatur, quem lingua patria fridhløs appellat, et tam verbis quam collisione armorum et contactu evidenter exprimitur ut eum cuilibet cum armis invadere sit permissum". Grgs. Th. 28 Sl. (47) „Engi Madr dræper fyr een sua sem domr dömir hann eptir vapnatac".

Dommen var falden, og paafølgende Nat, i Jylland derimod Dag og Maaned, hvilket senere blev indskrænket til tre Dage og Nætter[1]). Efter denne Frists Udløb indtraadte Fredløsheden i al dens Strenghed og medførte den Fredløses næsten fuldstændige Retløshed. Thi vel var der her ikke, som efter Graagaasen paa Jsland, sat en Priis paa den Fredløses Hoved, men han var udsat for den Fornærmedes Hævn eller Familiens Blodhævn, og endnu Anders Sunesen omtaler det som en gjældende Regel, at Enhver havde Ret til at dræbe ham; han var udelukket fra alt Samqvem med Samfundets Medlemmer, og det var Enhver forbudt under tre Marks Straf at huse ham eller paa nogen Maade at have Samqvem med ham, selv Klostrenes Asylret kom ham ikke til Gode[2]). Den Fredløses Formue tilfaldt Kongen, dog saa-

---

[1]) Sk. L. XIV. 5 „hafe daghs rum ok natæ at rethæ foræ sik". A. S. XIV. 1 „convictus autem gaudebit uno die tantum induciis libertatis". V. S. L. III. 13 „han a daghs oc natæ rum at havæ at letæ sic scogh oc mosæ". E. S. L. II. 19 „ok tho havæ han dagh ok nattæ rum til flælstræ, forthy at ængin thor ællær til loghæ komæ". 22 „frithløs man ma æy thingsfrith nytæ, utæn hans frith warthær thæn samæ dagh takæn, tha skal han mæth frith faræ bort ok rymæ thæn samæ dagh ok thæn nat i frith at wæræ, thær til han letær sik skogh foræ ok hiælp". J. L. 22 „Swæræs man frithløs . . ., tha fly han land innæn dagh oc mændæ". 27. Er. Gl. 29 Juli 1282 § 2 „victus legitime inducias fugiendi habeat extra regnum, que in libris legalibus continentur". Fdg. 1284 f. Sjæll. og Skaane „dagsrum oc nette at rymme". Th. D. 71 „si pace privatus fuerit, demum ad tres dies et noctes dandi fugam quo voluerit securitatem habeat pro cognatis". Jfr. Nordstrøm II. 445.

[2]) Grgs. Vigsl. 47 (102), 109, 111. And. Sun. V. 3 „sic indignus pace et patria et conversatione hominum censetur, ut quicumque ei contra iusticiam communicare presumpserit, regi trium marcarum debitor redderetur et haberet quilibet infligendi sibi necem absque metu emendationis cuiuspiam potestatem". VII. 6. V. S. L. III. 13. „hvar scal bøtæ foræ thær sithæn ær mæth hanum". E. S. L. VI. 5 „hwa sum sithæn ær i samfund mæth hanum, tha bøtær han thær foræ thre mark e til thæs hanum worthær hans frith lyusdær". J. L. II. 23 „Klostær ma æi frithløs man takæ, æn e hwilk frithløs man thær klostær takær, tha bøtæ fult for hans brøta of

ledes, at først den Fornærmede eller den Dræbtes Arvinger og Slægtninger bleve fyldestgjorte, og det kan vistnok antages, at der i denne Henseende i ældre Tid ikke gjordes nogen Forskjel imellem Jord og Løsøre, hvorfor navnlig ogsaa taler, at ligesom de ældre svenske og norske Love indeholde den Regel, at den, der var bleven fredløs for et »Nidingsværk«, hvorunder indbefattedes omtrent de samme Forbrydelser som de, der ogsaa efter de danske Love medførte Fredløshed, skulde have forbrudt al sin Eiendom, baade Jord og Løsøre, saaledes havde Fredløsheden ogsaa denne Virkning efter den gamle Slesvigske Stadsret. Provindsiallovene derimod have den almindelige Regel, at kun den Fredløses Løsøre tilfalder Kongen, fordi Ingen kan forbryde sin Jord eller mere end sin egen Hovedlod, hvorfra hos Anders Sunesen og i Eriks Sjællandske Lov anføres den eneste Undtagelse, at Nogen gjør sig skyldig i Landsforræderi (»Awgskiold«) [1]), hvilket endnu gjentoges i Erik Glip-

---

han ær munk eth brothær, eth latæ ham ut of han ær i wærælsz klæthæ"; 27 „hwa sum husær frithløs man wittænd æftær dagh oc manæth, bøtæ kunung thre marc". Fdg. 1284 Jfr. gl. Gulath. L. Md. 52. (202) Frost. L. IV. 41.

[1]) Knud VI. Fdg. Sk. L. V. 6. „Dræpar man annar ofna bøtær bøta, fari frithløs oc fa aldrigh frith oc kunung taki alt thæt han a utan iorth hans"; III. A. S. V. 20 „Ubicumque propter reatum suum a iuridicis in iure pacis comodo privatur delinquens, ad regem pertinet quicquid de mobilibus delinquentem contingit. In quodam tamen casu eciam immobilia bona cum mobilibus adiucanda sunt regie maiestati, puta quando quis ad impugnandum regem regnum eius hostiliter intrare presumit". E. S. L. II. 5 „... alt thæt hin hørær til thær dræpæt havær utan jorth, thæt wæræ innæn konungs wald oc han fly siælf frithløs"; 6 „alt hans thæt ovæn jorth ær"; 7; 31 „Thæt skall man ok witæ at sin eghæn jorth ma man mæth ængin thing foræ gøræ, forutæn han ... far mæth utæn rikys hær in oppæ sit eghæt riky ok hærlær oppæ thæt ..., thæt kallær man awgskiold før ofnæ rikit". V. S. L. II. 29. III. 13 „iorth sinæ ma ey thiuf forstælæ". J. L. II. 90, 97, 100, 101 „ængi man ma forgøræ meræ æn sin eghæn hovæthlot". Gl. Slesv. St. R. 21 „... capitalis portio erit Regis

pings Nyborgske Forordning 1282 § 13 og i Kong Olufs Haandfæstning § 25.

Sammenholdes Provindsiallovenes Bestemmelser om, hvilke Forbrydelser der medførte Fredløshed, deels indbyrdes deels navnlig med Knud d. 6tes og Valdemar den 2dens Forordninger for Skaane, sees det klart, at der i denne Henseende efterhaanden er skeet Forandringer i forskjellige Retninger, idet paa den ene Side Misgjerninger, der forhen medførte Fredløshed, kunde afsones med høiere Bøder og Fredløshed først indtraadte, naar Bøderne ikke bleve udredede, og paa den anden Side grovere Forbrydelser, for hvilke der tidligere kunde bødes, som Orbodemaal ansaaes med Fredløshed eller anden offentlig Straf. Den fuldstændigste Liste over de Tilfælde, hvor Straffen var Fredløshed, giver Anders Sunesen, der nævner 8 herhen hørende Forbrydelser [1]). Blandt disse findes adskillige Tilfælde af Drab, som ogsaa omhandles i Lovbøgerne, nemlig: 1) Drab af Hævn paa den, der alle-

---

excepta terra, quia terra Sleswicensi civi vel suis herodibus auferri non potest, nisi ipse pro aliquo crimine fuerit fugitivus vel proscriptus vel regnum presumpserit impugnare". Jvf. Grgs. Th. 29—36 (Um feransdom; 48—55), 46 (67). Gl. Gul. Md. 28 (178) „En hvervetna ther er madr vigr nidingsvig, tha fare han utlags oc uheilagr oc firi gort hverium penningi faar sini, i lande oc lausum eyri". Frost. L. IV. 1 „En engi ma iordu sinni fyrirgera nema hann vegi scemdarvig eda geri nidingsverc" Nordstrøm II. 450.

[1]) And. Sun. V. 19 „Quorumdam excessuum magnitudo deposcit, ut eorum auctores pacis perpetuo quiete priventur, puta si post homicidium quis offerre renuit satisfactionem. Si post pristinam emendationem summatur vindicta. Si per homicidium cimiterium violetur. Si turbata pace coram omnibus in iure mors cuiquam inferatur. Si sponsa cuiquam per violentiam auferatur. Si coniunx cuiuspiam vel mater vel soror vel filia ob stupri turpitudinem rapiatur. Si hospes a domino vel ab hospite in domo propria dominus domus occidatur. Si quis voluntarie ignem inponat domo aliene, ut ad iniuriam et dampnum domini domus incendio consumatur. Si presente rege . . ." (S. 578 Not. 3). V. S. L. II. 29. E. S. L. II. 12. J. L. III. 22.

rede havde givet Bøder (»a bøtær bøta«), hvormed det stod i Klasse, naar Drabsmanden havde tilgivet den Dræbte den skete Retskrænkelse eller denne var frikjendt eller havde ved Lov befriet sig fra Beskyldningen (»thær fyrræ var afgangæt«), og Straffen anvendtes ligeledes, naar der i saadanne Tilfælde udøvedes Hævn ikke ved Drab, men ved Saar eller anden Mishandling [1]). 2) Drab paa Thinge og efter Jydske Lov ogsaa paa Thingveien [2]). 3) Drab i Kirke eller paa Kirkegaarden [3]). 4) Drab i Forbindelse med Hærværk eller Brud paa Huusfreden, i hvilken Henseende der dog findes ikke ubetydelige Uovereenstemmelser mellem Lovene; efter Knud d. 6tes Forordning kunde nemlig et saadant Drab i Almindelighed afsones med Bøder, og hermed stemmer saavel Skaanske Lov som ogsaa Anders Sunesen, og denne Sidste omtaler kun Fredløshed for det Tilfælde, at Drabet forøves af en Gjæst paa den, der har modtaget ham i sit Huus, eller omvendt, saa at det egentlig fremtræder som Brud paa Gjæstevenskab, men i det Lovstykke, der findes bagved Skaanske Lov, henregnes derimod Drab i Forbindelse med Huusfredsbrud til »botløs maal«, og det Samme er Tilfældet i begge Sjællandske Lovbøger og i Jydske Lov, hvorfor det vel kan antages, at der heri var indtraadt en Forandring [4]). 5) At Drab, begaaet medens Kongen opholdt sig i Provindsen, medførte Fredløshed, hvilket And. Sunesen henfører til en Forordning af Valdemar d. 2den,

---

[1]) Knud VI's Fdg. Vald. II. Fdg. om Drab. Sk. L. V. 6. E. S. L. II. 7 „gør han thær sithæn nokæt ofnæ". 8—10, 12. J. L. III. 23 „dræpær . . . æt særær æth hæfnær a ham".

[2]) V. S. L. II 30. E. S. L. II. 6, 33. J. L. III. 22 „a thingi æth a thingwægh".

[3]) V. S. L. II. 29. E. S. L. II. 11. J. L. III. 22 „i kirki æth i kirki garth". Jvf. S. 578.

[4]) Knud VI „Si homo interfectus fuerit, plena satisfactio persolvatur et pro Herwyrkæ homicida cognatis XL marcas satisfaciat et XL regi". Sk. L. V. 3. And. Sun. V. 17. V. S. L. II. 29. E. S. L. II. 5, 12. J. L. III. 22. Fdg. 1283 § 10. Jfr. Rosenvinge Retsh. § 160 Not. g; Udg. af A. S. 63 Not. 8.

siges ogsaa i Skaanske Lov og ligeledes i Jydske Lov, i denne dog med den Forandring, at der istedetfor Provindsen nævnes Herred [1]), hvorimod der ikke findes Noget herom i de Sjællandske Lovbøger. 6) Naar Sunesen anfører Bortførsel af en Andens Forlovede, Hustru, Moder, Søster eller Datter som Orbodemaal, der medførte Fredløshed, saa stemmer dette ikke med et andet Sted, hvor han, i Overeenstemmelse med Skaanske Lov, begge Sjællandske Lovbøger og den gamle Slesvigske Stadsret, nævner 40 Marks Bøder som Straf for Voldtægt; efter det oven anførte Skaanske Lovstykke og Jydske Lov straffedes derimod denne Forbrydelse med Fredløshed, skjøndt sidstnævnte Lov stiller voldsom Bortførsel af en Andens Kone eller Datter i Klasse med Hærværk; ogsaa disse Uovereenstemmelser maae vistnok tilskrives Forandringer, der maaskee ere skete under Valdemar II [2]). 7) Ligesaa er det ligefrem modstridende, naar Sunesen anfører forsætlig Ildspaasættelse blandt de Forbrydelser, der medførte Fredløshed, og paa et andet Sted, i Overeenstemmelse med Skaanske Lov, nævner Livsstraf som dens Følge, hvorimod efter de Sjællandske Lovbøger og Jydske Lov kun Mordbrand straffedes paa Livet, og dette endog kun da, naar Forbryderen var greben i Gjerningen, da han ellers kunde rømme af Landet som fredløs, medens iøvrigt forsætlig Ildspaasættelse, naar den skete aabenbart, kun var belagt med 40 Marks Bøder [3]). 8) Hvad Sunesen siger om, at enhver Manddraber bliver fredløs, naar han forsømmer at tilbyde Bøder, er i Overeenstemmelse med Valdemar d. 2dens Forordning om Drab og Sunesens udførligere Fremstilling, hvor han omhandler Mandebodens

---

[1]) Sk. L. V. 7 „warthær man dræpin thæn time ær kunung ær innan lanz, læggi withær hins frith ær drap". J. L. III. 22. Fdg. 1282.

[2]) Sk. L. XIII. 4. A. S. XIII. 4. V. S. L. II. 37. E. S. L. II. 24. Gl. Sl. St. R. 2, 12. J. L. II. 16, 30.

[3]) Sk. L. XIV. 5. A. S. XIV. 1. V. S. L. II. 33. E. S. L. II. 19. J. L. III. 66. Jfr. Priv. Kold. 1452 Art. 26.

Udredelse, og ogsaa i Skaanske Lov sigtes paa flere Steder hertil [1]). Ligeledes indeholder V. S. L. deels, at Manddraberen, efterat have kjøbt sin Fred af Kongen, ved at erlægge den lovlige Bøde, skal gjøre Tilbud om at bøde til den Dræbtes Slægtninge, og, naar disse ikke tør paastaae, at det var et ubødeligt Drab, faae sig sin Fred tilkjendt, deels, at han bliver fredløs, naar han ikke udreder de skyldige Bøder [2]), hvormed E. S. L. stemmer overeens, idet Manddraberen ogsaa efter denne Lovbog, skjøndt Drabet ikke var forøvet paa et saadant Sted eller under saadanne Omstændigheder, at det var en Orbodemaalssag, blev fredløs, naar han ikke mødte paa en af de forelagte Thingdage og tilbød enten Bøder eller Lov, hvilket ligeledes gjaldt saavel om alle 40 Marks Sager, som naar den Sigtede ikke erlagde de skyldige Bøder [3]). Der maa nemlig skjelnes mellem to

---

[1]) Vald. II. Fdg. „Ofna første lanzthingi oc andru oc thrithiu, biuthær han æi bøtær ofna thæm thræm thingum, tha ware han frithløs oc fly kunungs riki". Sk. L. V. 38 „Swarar han æi a thrithia thingi, tha søkær hin frith hans". And. Sun. V. 3 „Statuerunt preterea reum homicidii ad beneficium emendationis nullatenus admittendum, nisi prius tribus diebus continuis post perpetratum homicidium, quibus ad audiendas querimonias in generali iure per totam diocesim homines congregantur, instanter offerret . . . satisfactionem. Hoc autem si facere recusaret, indignus pace . . . censetur . . ."

[2]) V. S. L. II. 1 „Dræpær nokær man frælsman, tha a han at løsæ sin frith vithær kunungs umbuzman mæth thre marc silv . . . ." sithæn han havær sin frith køpt, tha a han til landzthing at faræ oc sit maal til botæ at biuthæ . . . . Æn havæ ey the thær thes døthæ frændær æræ a thrithi thing thes til at føræ, at han havær giorth ørbotæmal, tha aghæ landæ hanum hans frith at dømæ oc vith botæboth at mælæ"; 29, „for utæn thes at han vil ey til fuls bøtæ oc hans frith varthær thæræ for a landsthing takæn".

[3]) E. S. L. III. 25, 26 (S. 258 Not. 1); VI. 5 „Æn frithkøp the sæx mark . . . . thæm skal han foræ hans frith givæ . . . ; gitær han æy that gørth; tha skal han wæræ frithløs e til han havær sin frith løst", (jfr. Fdg. 1304); 6, „Kombær swa at flere mæn æræ

Arter af Fredkjøb, deels det her omhandlede, hvortil Lovene ligefrem gave Forbryderen en Ret og der gik ud paa at afværge Fredløsheden, som derfor først indtraadte, naar Bøderne ikke bleve erlagte, deels Fredkjøbet i Ubodemaalssager eller for at gjenvinde den allerede tabte Fred, hvilket kun kunde skee med Kongens saavel som den Fornærmedes eller Slægtningernes Samtykke [1]). Ogsaa Jydske Lov synes herom i det Væsentlige at indeholde de samme Regler, saa at, naar Manddraberen strax tilbød de lovbestemte Bøder, kom Sagen ikke til Sandemænd, medens han i modsat Tilfælde efter Sagens Omstændigheder enten blev fredløs eller det tilstededes ham at bøde, eftersom Sandemændene fandt, at han havde dræbt sagesløs Mand, eller at Drabet var skeet af Nødværge eller grundet Hævn; men var han bleven fredløs eller var det en Orbodemaalssag, kunde han ikke gjenvinde eller beholde sin Fred uden véd Kongens Naade og med Modpartens Samtykke [2]).

---

samæn at dræpæ en man . . . ok gar thær ængæn thærrær wæthær oc worthær ængtæ botæ buth büthæt a the thry landzthing thær waræ æftær, tha aghæ allæ . . . at bøtæ konungs ræt foræ frithløse . . ., swa sum hwær thærræ hafthæ siælf dræpæt hanum".

[1]) Vald. II. Fdg. om Drab; „oc cummi aldrigh atær innan lanz førr æn han far bathe kunungs oc frænda gotwilia". Sk. L. V. 7 „læggi withær hins frith ær drap oc fa aldrigh atær, utæn han løsær han sum kunung vil ok hins dræpnæ frændær villiæ". And. Sun. V. 3 „nunquam de cetero rediturum, nisi a consanguineis interfecti et rege pariter promereri posset licentiam redeundi". V. S. L. II. 29 „frithkøp ma ey kunung af the men takæ oc ey theræ frith mæth rætæ them at givæ, num thessæ at han far theræ villiæ til, thær næst æræ anivæ vith then dræpnæ". E. S. L. II. 12 „ok thær mughæ æy arwinggæ bøtær takæ af hins næstæ thær dræpæt havær, num at the fa konungs williæ til, ok konung ma thæm æy thærræ frith eftær givæ, utæn han havær frændær williæ til". Jfr. Priv. Kjøbh. 1485 c. 1, 3.

[2]) J. L. II. 12—16, 22 „Swæræs man frithløs . . . . æi a kunung at takæ af ham frithkøp, fyr æn han ær sat with hins døthæ kyn"; III. 22, 23 „haldær han sin frith oc land oc kumær with bøtær". Td. D. 84. „pro quacunque causa aliquis privatus pace fuerit, rex non restituat eum paci, antequam satisfecerit iniuriam passis".

Ligesom det tidligere er bemærket, at der i flere civile eller dog mindre betydelige criminelle Tilfælde maatte bødes tre Mark for Ulydighed eller Retsnægtelse (S. 607), og efter det Ovenanførte Fredløshed blev anvendt af samme Grund imod den, der var sigtet for en Forbrydelse, som vel henregnedes til de grovere, men dog ikke i og for sig var belagt med denne Straf, saaledes forekommer i alle Provindsiallove adskillige Tilfælde, hvor der paa Grund af en saadan Retsnægtelse anvendtes en mindre Grad af Fredløshed, der tildeels allerede tidligere er bleven omtalt (S. 258). I Skaanske Lov findes dette kun i Tilfælde af Tyvssigtelse, hvor den Sigtede først paa Herredsthinget, naar han udeblev paa de forelagte Retsdage, erklæredes i Madband, hvorved han efter Sunesens Forklaring blev udelukket fra alt Samqvem med Herredets Beboere, og dernæst paa Landsthinget, naar han hellerikke her paa en eller anden Maade rettede for sig, dømtes fredløs [1]). Paa samme Maade omhandles det nævnte Tilfælde i Valdemars Sjællandske Lov, hvor istedetfor Madband bruges Udtrykket, at den Sigtedes Manhælg bliver taget, hvilket ligeledes forekommer i denne Lovbog i to andre Tilfælde, naar nemlig Nogen er sigtet for »Bardag« (Hug og Slag) eller for Haandran og ikke retter for sig paa nogen Maade, dog uden at her omtales en videre Forhandling paa Landsthinget [2]). Eriks Sjællandske

---

[1]) Sk. L. VII. 9. And. Sun. VII. 6 (S. 259 Not. 1). Jfr. Madband i Dr. Marg. St. R. 26; Christ. B. Kjøbh. St. R. V. 31; Kg. Hs. St. R. 47.

[2]) V. S. L. III. 13 „Kaldær man ham til hæræthzthing, tha a man hanum thrû thing at stæfnæ . . ., oc kumbær han ey tha . . . ., tha mughæ men hans manhælghi oppæ hæræthzthing takæ, oc førstæ thing han vil æftær tha faræ til landzthing mæth hæræthz vitnæ, at hans manhælghe var thæræ takæt, oc latæ thæræ dømæ hans frith oc væræ sithæn fegh oc frithløs . . . æn han ma ey utæn hæræth varthæ takin for manhælgh, thiis enæ han mistær sin frith". II. 18 (Orbodem. 32) „Æn møtær ey anthi a thrithe thing botfæstning ær tho næfnd (iern), tha a thæræ at dømæs hans manhælghe for utæn alt annæt skot". II. 41 (Orb. 14) „Thet skal

Lov har en slig Manhælgsfortabelse kun i Sager om Saar eller Bardag og angiver udførlig saavel Omgangsmaaden som Virkningerne, hvilke sidste forøges ved den Sigtedes fortsatte Ulydighed, navnlig naar denne havde til Følge, at Manhælgløsheden blev stadfæstet paa Landsthinget[1]. I

man oc vitæ, at hvar sum man latær mælæ rans vitnæ a thingi, tha scal hin e. vith næfnd (lerni) takæ ællær bøtær fæstæ ællær man takær hans man hælghæt".

[1]) E. S L III. 26 (S. 258 Not. 2), 28 „Æn worthær thær manz manhælgh takæt ok wil han komæ til thæt næstæ thing thær æftær ok fæstæ hanum bøtær foræ han sotæ hanum ok thre mark foræ rætløsæ han gørthæ hanum, at han swarthæ æy ok hanum gik manhælgh ofnæ bænder ok konung thre mark for thæt manhælgh hanum gik a hændær, ok fæstær han thæt, tha a thæt at bøtæ fiortændæ dagh æftær bondæn æntingh foræ sars bøtær ællær barthdaghæ ok swa æftær foræ manhælghæ. . . . Æn wil han æy fæstæ a førstæ thing bøtær sum mælt ær ællær at han bøtær æy ok warthær lyust ywær hanum atær a thinggæ, tha hin thær hans manhælghæ søktæ ma wæl bærlæ ællær særæ hanum mæth the thær han wil ok thæt hwaræn swa at the dræpæ hanum æy ok wetæ hanum æy afhog ok æy at han skal krykky man warthæ a langfremmæ . . . ., tha a hin tho the stund han havær sit manhælghæ mist mæth ængæn man i logh at wæræ ok ængæn sin kiæræ ma han a thinggæ havæ; hwat sum wethær hanum warthær gørth, før æn han havær hin ræt gørth . . . Thæt skal man ok witæ, at thæs manhælghæ thær takæt ær, tha ma han thæt æy længgær havæ tapæt æn innæn thæt samæ hæræth thær hans manhælghæ warthær takæt. Æn wil hin thær sokt havær hans manhælgh talæ a landzthing, tha føræ han mæth hærætzwitnæ til landzthing . . . . ok bøtær han hanum alt sum rætær tha nytæ han sit manhælghæ. Æn bøtær han æy tha, tha takær han hans manhælghæ a førstæ landzthing . . . : Thæt skal man ok witæ, at thæn thær sit manhælghæ havær tapæt, at hin thær hans manhælghæ havær takæt, han ma hanum æy bærlæ ok æy særæ a thinggæ ok æy swa nær thingi, at man ma af thinggæt se til, ok æy i kirky ok æy i kirki-garth ok æy a torgh ok æy hemæ at hans eghæn ællær sum hans hemæ hus ær ok hærbæræ ok æy um han ær i lethingsfærth, i thæssæ stathæ a han frith at havæ. Thæt skal man ok witæ, at hwat sum worthær gørt wethær hanum the stund hans manhælghæ ær takæt, for utæn hin havær gørt thæt thær hans manhælghær havær takæt ællær

Jydske Lov anvendes den ligeledes i Sager om Saar, naar Bøderne ikke erlægges, og desforuden under samme Forudsætning ved Sigtelse for Lønleie, og Virkningerne angives i det Væsentlige overeenstemmende med Eriks Sjællandske Lov [1]. Af de anførte Lovsteder fremgaaer det klart, at Mandhælgløsheden ikke var en Straf for selve Forbrydelsen, men deels en Straf for Retsnægtelsen, deels et Tvangsmiddel for at fremtvinge Bødernes Udredelse, hvorfor den ogsaa bortfaldt, naar Bøderne for Hovedsagen saavel som de ved Retsnægtelsen paadragne bleve erlagte. Da Sagen blev paakjendt paa Herredsthinget, gjaldt Manhælgsfortabelsen kun indenfor Herredets Omraade, ialtfald saalænge den ikke var stadfæstet paa Landsthinget; iøvrigt synes den i det i Valdemars Sjællandske Lov omhandlede Tilfælde, hvor der var Tale om Tyveri, at have havt de samme Følger, som en virkelig Fredløshed, hvorimod der efter Eriks Sjællandske Lov og Jydske Lov var den væsentlige Forskjel, at den Mandhælgløse kun mistede sin Fred ligeoverfor Sagsøgeren og endog dette kun med betydelige Indskrænkninger, idet denne vel maatte slaae eller saare ham, men ikke dræbe eller lemlæste og hellerikke gjøre ham Overlast paa et fredlyst Sted.

§. 105.

Andre offentlige Straffe.

Efter hvad ovenfor er anført, var det efter Provindsiallovene det Regelmæssige, at Forbrydelser kunde afsones med

---

the thær mæth hanum waræ i færth ok i fylghæ, thagh ær hans manhælghæ ær æftær fangæt, tha skal han af thæm havæ fullæ bøtær ællær logh thær thæt havæ with hanum gørt".

[1]) J. L. II. 18 (Um løn leghæ) „betæ hans manhælgh of han wil æi tilrætæ standæ". III. 27 (sar) „Æn wil han æi bøtæ . . . tha ma hans manhælght søktes; 28 „Latær annæn man sit manhælgth søkæ, tha bøtær han fyrst fullæ bøtær for gærning, thær han war laghsot for, oc sithen thre marc yvær rætæ bøtær oc thre marc kunung. Dræpær annæn man then man thær han sotæ til manhælght, tha haldær han sin frith, æn bærlær han ham, bøtæ ækki for".

Bøder, men saaledes, at i mange Tilfælde, naar Forbryderen forsømte i rette Tid at tilbyde de lovlige eller at udrede de idømte eller fæstede Bøder, kunde Fredløshed ramme ham, hvorimod denne kun undtagelsesviis var fastsat som den egentlige Straf for nogle grovere Misgjerninger. Den Fredløse, hvad enten Fredløsheden traf ham for en Forbrydelse, der i og for sig var belagt med denne Straf, eller den indtraadte af den førstnævnte Grund, var, naar han ikke benyttede den ham indrømmede Frist til at flygte, og der hellerikke blev tilstaaet ham Fredkjøb, aldeles retløs, Enhver kunde ustraffet dræbe ham, og Kongen kunde lade ham rette, hvortil der hentydes paa flere Steder i Lovene [1]). Saalænge derimod den frie Mand ikke havde mistet sin Fred, havde den offentlige Magt ingen Straffemyndighed over ham, og fra denne Regel findes der kun et Par enkelte Undtagelser, hvor Provindsiallovene fastsætte Livsstraf. Som en saadan Undtagelse fremtræder især Tyveri, hvilken Forbrydelse overalt i den ældre Tid ansaaes for den meest nedrige Gjerning, hvorfor Tyven overhovedet ikke nød de Rettigheder, der i Almindelighed indrømmedes den, der blev sigtet for en Forbrydelse, saalænge hans Fred ikke var ham frakjendt. Ikke alene anvendtes herfor offentlige Straffe, men tildeels endog saadanne, som ellers vare ganske ukjendte, saasom Trældom eller Lemlæstelse, og derhos var i Henseende til deres Anvendelse i de enkelte Tilfælde indrømmet Dommerne en ikke ringe Vilkaarlighed, der dog var indskrænket derved, at det deels kom an paa det Stjaalnes Værdi, deels paa den Omstændighed, om Tyven var greben i Gjerningen eller dog Kosterne vare fundne i hans Besiddelse. Grændsen

[1]) E. S. L. II. 11 „tha ær han frithløs swa at han æy with bøtær kommæ, tha a konung at rættær ywær hanum". J. L. II. 22 „Swæræs man frithløs oc wilæ hans withærsakæ æi bot takæ . . ., flyr han æi, a konung at skyfflæ yvær ham". III. 23 „haldær han sin frith oc land oc kumær with bøtær . . . ., æn warthær nokær takæn for thylikæst gærning . . . . oc rætær kunung yvær ham.

mellem det større og mindre Tyveri var i alle danske Provindser Beløbet af Tre Mark P., og, for at Livsstraf kunde komme til Anvendelse, synes det i Almindelighed at være forudsat, ikke alene at det Stjaalne ikke havde en ringere Værdi, men tillige at Tyven var greben og ført til Thinge. Efter Skaanske Lov kunde da Thingmændene dømme Tyven til at hænges, hvorimod det ved et ringere Tyveri beroede paa deres Skjøn, om han skulde hudstryges eller paa anden Maade lemlæstes eller blive Kongens Træl; var det Kirkerøveri eller forbundet med Mord, skulde han enten steiles, eller, som Sunesen tilføier, stenes eller brændes[1]). Valdemars Sjællandske Lov indeholder i det Væsentlige de samme Regler, men den overlader det ogsaa ved et større Tyveri til Thingmændenes Afgjørelse, om Tyven skal straffes paa Livet eller med en anden af de ovennævnte Straffe, hvorhos tillige den Bestjaalnes Samtykke omtales[2]). Jydske Lov har ligeledes Livsstraf som den regelmæssige for stort Tyveri, naar Tyven enten er greben i selve Gjerningen eller funden i Besiddelse af Kosterne eller han har tilstaaet Forbrydel-

[1]) Sk. L. VII. 15 „Thingmæn skulu mæth loghum dømæ thiuf til hanga fore half mark ok æi fore minnæ, stial han minnæ, tha mughu the dømæ af hanum huth ællær annær slikæn lim, sum the wiliæ, ællær at han varthæ thræl i kunungs garthe . . .; ær han kirkiu brytaræ ællær mortharæ, tha mughu the døma han a hiul"; Jfr. IX. 15. And. Sun. VI. 8; VII 11. jfr. VII. 1 Sl. „pro voluntate convenientium iudicandum"; 2 „in detestationem furti quantitatem probare non reo conveniet sed actori". Vald. II's Fdg. om Jernbyrds Afskaffelse.

[2]) V. S. L. III. 13 (S. 61) „Æn um man sculæ mannæn til things føræ oc hans huth af hanum umthingmen vilæ. . . . ., (62) „Æn takær man thiuf mæth half marc ællær meræ, tha a han at faræ til things mæth han oc thingmen aghæ at dømæ anti til hange ællær til kunungs garth ær tho huthæn af hanum oc thet varthæ mæth hins viliæ thær stolin var". Jfr. III. 12 „Æn stæl thræl . . . half marc, tha havær han sich siælf forstolith . . . . oc standæ thet at hans viliæ, thær til havær førth, oc thingmen oc kunungs umbuthzman, hvat han scal heldær til løsu latæ, um bondæn vil ham løsæ, ællær man sculæ han hængæ".

sen; derhos findes en mærkelig Hentydning til, at den Bestjaalne i en ældre Tid var berettiget til at dræbe Tyven, som han greb i Gjerningen, hvilket den Slesvigske Stadsret endnu tillader ham, men Loven udtrykkelig forbyder, fordi det vilde være Hævn, hvorimod den bemyndiger den Kongelige Embedsmand til at lade den saaledes grebne Tyv hænge uden Dom. For et mindre Tyveri skulde Tyvsmærket paabrændes Tyven, og, naar han da atter gjorde sig skyldig i samme Forbrydelse, skulde han hænges uden Hensyn til det Stjaalnes Værdi [1]). En anden Forbrydelse, der i alle Landets Dele var belagt med Livsstraf, var Brandstiftelse, hvorom dog Bestemmelserne i de enkelte Lovbøger ere uovereenstemmende. Medens nemlig efter Skaanske Lov Enhver, der ved Jernprøven var fældet for forsætlig Ildspaasættelse og efter Afløb af den ham til Flugten tilstaaede Frist blev greben, skulde hænges, og efter Sunesen Brandstiftelse med Tyveri som Formaal var belagt med Livsstraf, er denne Straf i Eriks Sjællandske og Jydske Lov kun fastsat for Mordbrand og endda kun, naar Forbryderen blev greben i Gjerningen, hvorhos den sidstnævnte Lov forklarer Mordbrand som hemmelig Brandstiftelse. Eriks Sjællandske Lov har, ligesom Sunesen, for det ovenanførte Tilfælde en skjærpet Livsstraf, idet Forbryderen skulde brændes eller steiles, hvorimod Jydske Lov kun i Almindelighed fastsætter Livsstraf. Var han ikke greben i Gjerningen, men fældet ved Nævn eller Lov, tilstodes ham Frist til at rømme, men efter denne Frists Afløb indtraadte den samme Straf, medmindre Kon-

---

[1]) J. L. II. 87; 88 „Havær han stolæt half marcs kosta æth meræ, tha ma umbozman ham hænkæ utæn domæ . . ., forthy at hans gærning ham fordømd . . . . Æn bondæ ma æi hængæ sin eghæn thiuf, forthy at han gør thet for hæfnd"; 90 „. . . Æn kumær thiuf til things bundæn mæth thiufnæth hur lit sum thiufnæth ær oc havær fyrræ thiufsmark, tha ma han hængæs" (Ribe R. 24); 97 „. . . oc havær thær mæth forgørth sin hals, of thiufnæth ær swa mykæt"; 98, 100, 108.

gen benaadede ham [1]). I Jydske Lov er Livsstraf, foruden for de ovenfor nævnte Forbrydelser, ogsaa anordnet for Falskmynteri og for Stirov [2]). I alle Tilfælde, hvor Livsstraffen kom til Anvendelse, tilfaldt Forbryderens rørlige Formue (Hovedlod) Kongen, efterat den Forurettede havde faaet Skadeserstatning og Bøder.

II. Senere Forandringer.

§ 106.

Den almindelige Lovgivning indtil det 16de Aarhundrede og Stadsretterne.

Den foranstaaende Fremstilling af de i Provindsiallovene indeholdte Regler viser, at Strafferettens Karakteer i Almindelighed endnu var overveiende privatretlig, saavel i Henseende til Opfattelsen af de enkelte Forbrydelser og de for dem fastsatte Straffe, som ogsaa med Hensyn til deres retlige Forfølgning. I Reglen kunde enhver Forbrydelse afsones med Bøder, som dog ved forsætlige Misgjerninger i

---

[1]) Sk. L. XIV. 5 „Sætær man mæth vilia sinum eld i annærs manz hus . . ., faldær han . . ., varthær han sithæn fangin, tha ma han hængia, um han vil ær skathæn fik". And Sun. V. 19; VII. 11 „incendiarius, qui consuevit turpis lucri gratia domos incendere alienas, in rota distento corpore suspendatur vel lapidibus obruatur vel incendio concrematur". XIV. 1. E. S. L. II. 19 „Um morthbrand skal man ok witæ, at hwa swa warthær thær mæth takæn, thæt gar a hans lif ok han a thær at brænnæ foræ ællær i hyul at brytæ . . ." J. L. III. 66.

[2]) J. L. III. 65 „fals ær thæt of man sættær stæt oc staplæ oc slar pænning utæn kunungs orlof æth hans both, oc brænnær fals silf, æth køpær oc sæl mæth the pænning thær han wæt fals wæræ. . ., oc warthær takæn mæth æth warthær fæld mæth loghum for fals, tha a kunung hans hals" (jfr. Ribe R. 18); 67 „Stighæ man ær then thær antigh liggær a skogh æth i skiul æth a hethæ æth a farnæ wæghæ oc røvær antigh rithend æth gangænd oc søkær mæth flalstær oc løn the gærning, warthær han takæn with the gærning, havæ forgørt sin hals oc sin howæthlot with kunung".

de fleste Tilfælde ikke alene maatte udredes til den fornærmede Privatmand, men ogsaa til Kongen; naar Gjerningsmanden forsømte at tilbyde eller at udføre en slig Afsoning, kunde han som oftest forfølges indtil Fredløsheden, hvorimod denne kun undtagelsesviis indtraadte som den egentlige lovlige Straf for saadanne Forbrydelser, der indeholdt et grovere Fredsbrud, og Livsstraf var kun fastsat for et Par enkelte Tilfælde, hvor den forøvede Forbrydelse efter den almindelige Opfattelse havde en særdeles lumsk og nedrig Karakteer. Derhos tilkom Forbrydelsens Paatale og Forfølgning nærmest den Fornærmede, navnlig i alle Bødesager, saa at offentlig Paatale i Almindelighed kun indtraadte subsidiært og tilmed i Reglen kun, naar Forbrydelsen var aabenbar, hvorimod Ubodemaalssager, især i det sidstnævnte Tilfælde, regelmæssigt ogsaa kunde forfølges af det Offentlige. I de Retskilder, vi have fra den følgende Tid indtil det 16de Aarhundrede, spores ingen almindelig og gjennemgribende Forandring i det ovenfor angivne System, skjøndt vel Straffen for visse enkelte Forbrydelser blev skjærpet og det af de i Haandfæstningerne idelig gjentagne Indskærpelser kan sluttes, at de ældre Lovbud ikke altid overholdtes i Praxis. Saaledes findes de ældre Regler næsten uforandrede anvendte i Erik Glippings Forordninger af 1282, 1283 og 1284. Baade den Vordingborgske og den Nyborgske Forordning af 1282 gjentage den i Provindsiallovbøgerne, med særligt Hensyn til Tyveri, indeholdte Regel, at Ingen maa fængles, medmindre han er greben i Gjerningen eller lovlig overbeviist om en Forbrydelse, der i Lovene er belagt med Livs- eller Legemsstraf, hvorhos den Vordingborgske foruden Tyveri ogsaa nævner Voldtægt og Drab eller Legemsbeskadigelse i den By, hvor Kongen opholder sig, og den Nyborgske tilføier, deels, at den, der ikke er greben i Gjerningen men paa anden Maade overbeviist, skal have den lovlige Frist til at rømme Landet, deels ganske i Almindelighed, at ingen Straf maa bringes til Anvendelse uden den lovlig fastsatte og uden at den Tiltalte er lovlig overbeviist.

Disse Regler bleve stadigt, næsten med de samme Ord, gjentagne i de senere Haandfæstninger[1]). Hvorledes Blodhævn endnu var i Gang og i Almindelighed betragtedes som en lovlig Undskyldningsgrund, viser den Helsingborgske Forordning af 1283, idet den, efterat have optaget det i Valdemar d. 2dens Forordning for Skaane om Drab indeholdte Lovbud, at Manddraberens Slægtninge ikke skulde være forpligtede til at bidrage til Mandeboden, medmindre han var flygtet som fredløs, udtrykkelig forbyder den Dræbtes Slægt at udøve Hævn imod Drabsmandens Paarørende, saa længe han selv er i Live, og derhos bestemmer, at dette skal straffes, som om Drabet var skeet paa en sagesløs Mand. Det kan vel ansees for en videre Udvikling, naar dette i en af Thord Degns Artikler anføres som en almindelig for hver imod Gjerningsmandens Slægtninge udøvet Hævn gjældende Regel, ligesom efter en anden Artikel enhver af Hævn forøvet Voldshandling, foruden 40 Marks Bøden til Kongen, skal straffes med Fredløshed, fordi en saadan Selvtægt tillige indeholder en Ringeagt mod Kongens Dommermyndighed[2]). Om Hærværk indeholder den anførte Helsingborgske

---

[1]) Vordingb Fdg. 19 Marts 1282 § 2 „at ængen man scal fangæs, utan han warthær før loghlikæ forunnæn for riket, utan han warthær taken mæth tiufnæth ællær han takær quinnæ mæth wald ællær han hoggær ællær han dræpær man i thæn by, ær konung ær i, oc warthær sua uphalden withær sin gærning". Nyb. Fdg. 29 Juli § 2 „item nullus captivari debeat, nisi confessus sponte in iure aut legitime convictus vel manifeste facinore comprehensus fuerit, pro quo secundum patrie leges vita carere debeat sive membris, sed victus legitime inducias fugiendi habeat extra regnum, que in libris legalibus continentur". § 3 „item nullus convictus pro quacunque causa, ultra id quod in legalibus expressum est, pena pecuniaria vel alia puniatur nec mulcetur, nisi legitime sit convictus". Hdf. 1320 § 29. 1326 § 24; 1360 § 9; 1376 § 16: Chr. II. § 12; Fr. I. § 17. Jfr. Sk. L. VII. 1—3. E. S. L. II. 25. J. L. II. 63.

[2]) Fdg. 1283 § 7—9 . . . . „Nec licitum sit alicui cognatorum interfecti in quenquam consanguineum interficientis vindicare, quamdiu vixerit qui occidit. Quicunque contra hec fecerit, puniatur

Forordning den med Provindsiallovene overeenstemmende Regel, at der skulde bødes 40 Mark (§ 6), og ligeledes at Drab i Kirke eller den Dræbtes eget Huus straffedes med Fredløshed (§ 10). Forordningerne af 1284 have derimod for disse Tilfælde strengere Straffebestemmelser, idet den Sjællandske Forordning anordner Fredløshed ikke alene for Drab, men ogsaa for Legemsbeskadigelser tilføiede paa de nævnte Steder, og tilmed udvider dette Straffebud saaledes, at det omfatter deels Alle, der vare i Hovedmandens Følgeskab, deels ogsaa det Tilfælde, at Forbrydelsen forøves imod Nogen, der som Gjæst er i en Trediemands Huus [1]). Den Jydske Forordning fastsætter endog Livsstraf for alle saadanne Tilfælde, naar Forbryderne blive grebne i Gjerningen, hvorhos denne Forordning udtrykkelig tilføier, at i de nævnte Tilfælde ogsaa offentlig Paatale kan finde Sted, hvilket efter Thord Degn kunde skee i alle Tilfælde, hvor der skulde bødes til Kongen [2]). Begge ovennævnte Forordninger inde-

---

tanquam si occidisset aliquem innocentem". Jfr. Erik Menv. Fdg. 1304. Th. D. 64 „quicunque vindictam tulerit in aliquem propter excessus cognati vel amici sui, discernatur quod vindictam intulerit innocenti"; 56 „propter violenciam, que in regno regis infertur vindicando se et regem iudicem contempnendo".

[1]) Fdg. 1284 f. Sjæll. „Hwo som ridher meth giorth raad hiem til annen manz hus oc dræber hannum i sin eghen gard eller hamler eller sorer, tha er han fredløs therfore oc alle ther meth hannum ere i ferdh oc i fylge oc er orbotemaal oc bør aldrig at fange sin fredh før hin dødes neste frendher bede for hanum til koninghen, oc koninghen tage halff hans howedlodh uthen iord oc halff hans howedlod tage han ther then gard a ther then gerning wort giort...., oc dyl han tha wærie sigh med hæretzneffnd . . . En faller han at loghum, tha hafver han dagsrum oc nette at rymme, men hvor som han wordher sithen greben, tha gange thet a hans hals. Dræber nogher man annen . . eller hamler eller sorer i kirke eller nogher ander sted ther som man hafver herber taghet . . ., tha er thet oc orbotemaal . . .

[2]) Fdg. 1284 f. Jylland „Hwilken man ther faar med radhz raadh til annen manz hus eller gard eller til thet hus eller gard ther man hafver herber uthi oc dræber eller hamler eller saar husbondhen

holde i Overeenstemmelse med Provindsiallovene den Regel, at den, som var fældet i en høiere Bødesag, blev fredløs, naar han ikke inden en bestemt Frist enten udredede de idømte Bøder eller satte Borgen for sig [1]).

Allerede Jydske Lov (III. 22 »i køping«) hentyder til den Kjøbstæderne i Almindelighed tilstaaede Byfred, hvorefter enhver Forbrydelse, der forøvedes indenfor Byens Territorium, ligesom ved andre grove Fredsbrud, foruden de ellers forskyldte Bøder, var belagt med en særlig Bøde, navnlig Drab og Legemsbeskadigelse i Reglen med 40 Marks Bøder, og saavel disse som ogsaa andre offentlige Bøder tilfaldt tildeels Byen, saaledes at de enten deeltes imellem denne og Kongen eller maatte udredes med det fulde Beløb til hver af dem [2]). Men ogsaa i Kjøbstæderne gjaldt den almindelige Regel, at først skulde den Fornærmede være fyldestgjort for sine Fordringer, førend de offentlige Bøder maatte kræves, fra hvilken Regel der kun findes en Undtagelse i Dronning Margretes almindelige Stadsret, hvor Kongen nævnes først og derefter den Fornærmede og Byen [3]). At offent-

---

eller husfruen eller hion eller geste eller om man brydher kirkefredh i kirke, vorther han grepen med ferske gerningher, then ther forman er oc hans tilføller misthe hals . . . . . . Umbosman oc hin ther skathen fech mue bode dele diisse dele hwilken ther heldher wil, forti at the eghe bode then ret ther ther hører til". Th. D. 77 (s. S. 594 Not. 2).

[1]) Sjæll. Fdg. „. . . hafver han ey selff til at bøde med, tha scal han hafve ful borghen for sig en kan han ey borghen fange for sigh oc orker ey at bøde, tha wære han fredløs . . .". Jydske Fdg. „Wordher nogher man feld til XL mark sag, ther ey hafver fulth meth at hette eller annen sag som han bør at bøde fore . . ., tha scal han hafve sex ughers dagh efther at han er lagfeld a thingi anthig at bædre eller at sette borghen en gør han hwerken . . ., tha fare han som andre fredløse men".

[2]) Lund St. R. 9. 1361 c. 4. Kjøbh. 1254 c. 1. 1294 c. 10; Er. P. 9. Odens. 1. Ribe 8. 11. m. fl. Rand. 1. Aalb. 5. Kold. 41, 1452. c. 42. Dr. Marg. alm. Sk. R. 21. Christ. B. 6.

[3]) Kjøbh. 1294 c. 24 „Item statuitur, quod ubicunque pro aliquo facto emenda debetur episcopo et civitati, primo satisfiat leso, deinde

lig Paatale i Almindelighed kunde finde Sted, fremgaaer af flere Bestemmelser i Stadsretterne, saasom naar det siges, at en saadan Paatale ikke maa finde Sted for Vaadesgjerninger eller i Tilfælde af Nødværge, hellerikke i hellig Tid, og at den skal skee paa Byens Thing, ligesom det paa andre Steder klart forudsættes, at det ikke alene var aabenbare Forbrydelser, Fogden kunde paatale [1]. Adskillige Foranstaltninger sigtede til at vedligeholde og at værne om Byens Fred, at forebygge tilsigtede Forbrydelser og at sikkre Forbryderens Afstraffelse. Herhen høre navnlig de idelig forekommende Lovbud om, at alle Borgere skulde være forpligtede til at komme den til Hjelp, paa hvem der skete et Angreb [2], eller at anholde en Forbryder, der var paa Flugten, og at overlevere ham til Fogden, hvorhos der indrømmedes Anholderen en Andeel i Bøderne [3]; endvidere, at den, der havde undsagt Nogen, skulde fængsles, naar han ikke kunde

---

episcopo et postea civitati", 59, 60; Er. P. S5. Rosk. 14. Odens. 22. Dr. Marg. 38 „hvo som falder for nogen Brøde, han bøde først moed Kongen och mod hannem som schaden fik, saa moed staden". (Jfr. c. 21) Kg. Hans 123 „først emod hannem som Skaden skeet och siden til Konningen och Staden".

[1] Lund St. R. 42 „Umbuthsman ma ey søke bonde a thing um høsthelg oc ey um iulahelgh oc ey um fasta helg oc ey um lethings helgh oc ey mæthin konungs gield taghs"; 43 „Umbuthsman ma ey søka for handløs watha". Rosk. 5, 26 „si exactor pro quacunque causa seu delicto aliquem incausaverit, eum debet ad placitum citare". Vib. 25 „si advocatus conqueritur super aliquo cive de causis non manifestis, præbeat advocato legem . . ." Kold. (1452) 30. Jfr. Flensb. 104. Aabenr. Skr. 53.

[2] Kjøbh. St. R. 1254 c. 7; 1294 c. 17 „si infra septa civitatis alicui civium . . . insultus vel alia iniuria facta fuerit, omnes cives in proximo circa iacentes et hoc scientes accurrere debent ad succurrendum iniuriam pacienti . . ., quod qui non fecerit, capitalem porcionem suam amittet". Christ. B VI. 1. Dr. Marg. alm. S. R. 37.

[3] Kjøbh. 1294 c. 67 „quicumque aliquem maleficum de civitate fugere volentem retinuerit et advocato tradiderit, partem de emendis . . habebit secundum quod advocato et consulibus fuerit visum". Dr. Marg. 51. Kg. Hans 149.

stille Borgen for sig[1]), at det ikke var tilladt at bære Vaaben paa offentlige Steder[2]), at der skulde føres Lister over de Forbrydere, der vare flygtede, hvormed det staaer i Forbindelse, at det senere blev paabudt, at de Fredløses Navne skulde optegnes og aarlig oplæses til Thinge[3]). Foruden den almindelige Byfred værnedes der i Stadsretterne især om den ogsaa i Provindsiallovene omtalte Torvefred, i hvilken Henseende Dagen og Tiden for Markedets Holdelse var nøie bestemt[4]); og navnlig i de Kjøbenhavnske Stadsretter var Kongefreden særlig fremhævet[5]). Fredløshed nævnes idelig saavel som den for visse Forbrydelser fastsatte egentlige Straf, som ogsaa som den lovlig indtrædende Følge, naar Forbryderen ikke kunde eller ikke vilde udrede de forskyldte Bøder, for hvilke Tilfælde der dog i nogle Stadsretter var anordnet Fængsel eller endog ligefrem var fastsat Livs- eller lemlæstende Straf. Derhos var det i adskillige Stadsretter og Privilegier udtrykkelig bestemt, at den paa Bythinget idømte Fredløshed skulde gjælde overalt i Riget og omvendt, ligesom det ogsaa paa flere Steder udtales, at den Fredløse kun kan gjenvinde sin Fred paa Bythinget, efter at have affundet sig med alle Vedkommende, og at,

---

[1]) Kjøbh. 1294 c. 39 „quicunque alteri minas intulerit in persona vel rebus, de hoc convictus caucionem prestabit, quod nec consilio nec auxilio per se vel per alios ledatur ille, qui si caucionem prestare noluerit, amittet et omnia que habet Hafnis et a villa eiciatur". Er. P. 95. Chr. B. VI. 4 „sættes i byes hechte, swo lenge til han faar sigh bether berad". Dr. Marg. 39. Kg. Hans 124.

[2]) Kjøbh. 1294 c. 45. Rosk. 1441 c. 2. Ribe 6. Skagen 17. Jfr. Chr. II. gstl. L. 15, 41; verdsl. L. 14, 15.

[3]) Kjøbh. 1294 c. 41 „quicomque offenderit in civitate et fugerit, nomen eius scribetur in libro civitatis et, cum poterit comprehendi, modo debito puniatur". Er. P. 97. Th. D. 50.

[4]) Kjøbh. 1294 c. 69 „commune forum omni quarta feria sit Hafnis et omni sabbato et qui pacem violaverit . . „ solvet XL marcas . . . illa autem pax durabit ab ortu solis usque ad pulsacionem vesperorum". Er. P. 45. Rosk. 4, 23. Dr. Marg. 52. Kg. Hans 150.

[5]) Kjøbh. 1294 c. 53. Er. P. 26. Chr. B. V. 19. Kg. Hans 101.

naar han vender tilbage før, skal han anholdes og straffes endog paa Livet[1]). I de ældre Kjøbenhavnske Stadsretter fra den Tid, da Byen stod under Biskoppen, findes livsvarig Fængsel fastsat for flere Tilfælde, hvor i andre Kjøbstæder og senere ogsaa i Kjøbenhavn anvendtes Livsstraf[2]). Overhovedet ere Straffebestemmelserne i de enkelte Stadsretter, endog i samme Provinds, meget forskjellige; blandt de ældre kan navnlig Riberet fremhæves som udmærket ved de deri fastsatte haardere Straffe; i de nyere Stadsretter fremtræder vel i Almindelighed en tiltagende Strenghed, der navnlig viser sig i den Dronning Margrete tillagte almindelige Stadsret, men der findes dog ogsaa fra den senere Tid i de adskillige Kjøbstæder meddeelte Privilegier Straffebestemmelser, der mere stemme overeens med de ældre og mildere. Medens saaledes Drab efter den ældre Skaanske Stads- eller Birkeret i Almindelighed kunde afsones med Bøder, forudsættes allerede i Valdemar Atterdags Privilegier for flere Skaanske Kjøbstæder Fredløshed som den regelmæssige Straf[3]).

---

[1]) Kjøbh. 1294 c. 68, 99 „quicunque pecuniariam transgressoribus positam solvere non sufficit, carceri perpetuo vel temporali secundum quantitatem et qualitatem transgressionis puniendus tradetur". Er. P. 44, 101 „settis i mørkehuset oc blifve ther efter sin brøde". Chr. B. V. 55 „hwo som ær fretløs giordh i danmark, sverighe eller norrighes rike, han scal oc wære fretløs udi køpenhaffn, um nogher swodan man thær finnes, uden han kan forwerfwe sig fredh oc godh leydhe af konningen". Kg. Hans 1485 c. 1. Ribe R. 16 „. . . quicunque proscriptus fuerit et civitati abiuraverit et iterum absque licentia consulum redierit, capitali sententie subiacebit". Odense 3, 25 „unne wi oc gifve wore borghere i Othens for friheid oc privilegium, at hwo som i Othens sweries fritløs, a hwart the komme i wort righe danmark, tha scal fares meth them, som meth andre frithløse men". Kold. 1452 c. 5. Skagen 1507 c. 42.

[2]) Kjøbh. 1294 c. 32, 56, 63 jfr. med Er. P. 29, 38.

[3]) Lund St. R. 46. Priv. Malm. 1260 c. 16 „cum aliquem civium aut de ipsorum famulis interficere contigerit seu aliud adeo grave delictum committere, qui pace sua privari teneatur, talis in placito suo civili Malmoghæ pacem suam amissam et nusquam alibi tenebitur rehabere". Lund 1361 c. 17. Landskr. 1415 c. 15.

Roskilde Stadsret bestemmer ligeledes for simpelt Drab kun Bøder, der dog ere høiere eller lavere, eftersom Drabsmanden er en Udenbyesmand eller en Borger, hvormed Haderslev Stadsret stemmer overeens; Kjøbenhavns Stadsret af 1294 fastsætter livsvarig Fængsel, men Dronning Margretes almindelige Stadsret Livsstraf for hvert Drab, hvilken Straf da ogsaa findes i de senere Kjøbenhavnske og i Kong Hans's almindelige Stadsret [1]); Riberet fastsætter derimod allerede Livsstraf for ethvert paa sagesløs Mand forøvet Drab, men i senere Privilegier for andre jydske Kjøbstæder, endog fra Christoffer af Baierns og Christian d. 1stes Tid, bestemmes kun Bøder [2]). Paa lignende Maade forholder det sig med Straffen for Saar og andre Legemsbeskadigelser. Medens nemlig de ældre Stadsretter i Almindelighed herom indeholde de samme Bestemmelser som Provindsiallovene eller henvise til disse Love, fastsættes i Dronning Margretes almindelige Stadsret for Lemlæstelse Livsstraf, og dette optages dernæst i de Kjøbenhavnske Stadsretter og Kong Hans's

---

[1]) Roskilde 1268 c. 1 „Statuimus igitur, ut quicunque aliundo adveniens aliquem in civitate vel extra spacium constitutum interfecerit, teneatur emendare pro iure regio XL marcas et civitati totidem . . ., nisi quis hoc fecerif se. defendendo . . . . Si autem civis civem interfecerit, solvat XII marcas denariorum . . . pro iure regio et civitati totidem". (Hadersl. 17). Kjøbh. 1294 c. 56 „si quis invadendo alium interfecerit infra plancas civitatis Hafnensis, perpetuo carceri tradetur"; jfr. 63. Dr. Marg. alm. St. R. 41 „Hvo som nogen Mand eller qvinde ihielslaaer udi Staden, han bøde lif for lif, om hand greben worder". Er. P. Kjøb. St. R. 29 „. . . thet er halsløs gierning; jfr. 38. Chr. B. VI. 7. Kg. Hans alm. St. R. 126.

[2]) Riber. 1 „Quicunque infra civitatis nostre marchiam hominem sine causa interfecerit et super hoc convictus fuerit, capitali sentencie subiacebit, si fugerit, pace sua privetur"; jfr. 9, 11, Er. Gl. alm. St. R. 1 „Hvilken ther andhen ihielsloer uthen sag . . . ., tha mysthe hand syn hofweth". Randers 1311 c. 1 „. . . eidem ville in quadraginta marchis denariorum debet satisfieri, sicut nobis". Vib. 1440. c. 2. Kold. Chr. I. c. 9.

almindelige Stadsret [1]). Efter Riberet skulde den, der tilføiede en Anden Saar med dræbende Vaaben, miste Haanden og for et dertil sigtende Attentat stinges igjennem den, og Haderslev Stadsret fastsætter for Lemlæstelse ganske i Almindelighed Talionsstraf, saa at Gjerningsmanden i hvert Tilfælde skulde miste det samme Lem. Flere Privilegier fra en senere Tid indeholde derimod igjen ogsaa for slige Tilfælde mildere Bestemmelser [2]). Overeenstemmende vare de fleste Stadsretter i at straffe Voldtægt med Livsstraf, der ogsaa, som ovenfor anført, forudsættes i Erik Glippings Forordning af 1282, hvorimod Thord Degn i Overeenstemmelse med Jydske Lov nævner Fredløshed som Straf for denne Forbrydelse [3]). Om Hoer er den gamle Skaanske Stadsret i det Væsentlige overeenstemmende med Skaanske Lov, saa at den fornærmede Ægtemand, naar han ikke udøvede Hævn paa Hoerkarlen, kunde fordre 40 Marks Bøden, og hellerikke indeholde de fleste af de øvrige Stadsretter Noget om en offentlig Straf, med Undtagelse af Riberetten [4]). Der-

[1]) Lund St. R. 44, 45, 50—53; 1361 c. 4 (Saar. 40 ℞). Rosk. 4 vulneraverit in foro ... XL marcas; 23 extra forum . . secundum antiquam consuetudinem tres marcas . . . nisi fuerit factum ex proposito deliberato . . . tunc secundum leges terre. Kjøbh. 1294 c. 57 ... secundum antiquas leges terre. 59 .. pedem vel manum amputaverit vel oculum eruerit . . XL marchas, 60. Dr. Marg. alm. St. R. 44 „hvo som hugger hand eller foed af nogen udi staden eller udstinge øie . . ., da er det halsløs gierning". Er. P. Kjøbh. St. R. 33. Chr. B. VI. 11. Kg. Hans alm. St. R. 130.

[2]) Ribe R. 5 „Quicunque alium vulneraverit cum armis mortiferis ... manus ipsius amputetur"; (jfr. Odense 3); 9 baculaverit, si baculatus mortem evaserit, manum amittat; 15 „qui cultro alium ledere voluerit, cum cultro est manus eius transfigenda." Hadersl. 21 „En hoger noger Mand annens Hand af æth Foth æt Øge æt Finger æth noger andre Limme, beter sin egen Lemme derforre, thillich Limme ans then annen meste". Aalb. 5. Vib. 11. Kold. Chr. I. c. 14.

[3]) Rosk. 2. Ribe 3. Hadersl. 20. Dr. Marg. 54. Christ. B. Kbh. VI. 27. Kg. Hans 156. Th. D. 97.

[4]) Lund St. R. 59 jfr. . . ., Sk. L. XIII. 1—3. Ribe R. 27 „Si vir cum legitima alicuius deprehenditur, iuris est, ut ipse ab ea per

imod kom efter Kjøbenhavns Stadsret af 1294, hvor ogsaa første Gang Mandens Utroskab behandles som Hoer, nærmest Kirkeband til Anvendelse som Straf, men, naar denne havde varet et Aar, uden at frembringe Synderens Bod og Bedring, skulde han straffes efter Fogdens og Raadets Skjøn, hvilken Bestemmelse gik over i Erik af Pommern's Stadsret; men allerede i Dronning Margretes almindelige Stadsret var denne verdslige Straf fastsat til Livsstraf, saaledes at den utroe Ægtemand skulde halshugges, Qvinden derimod levende begraves, og dette optoges i Christoffer af Baierns's Kjøbenhavnske og Kong Hans's almindelige Stadsret [1]). Derhos indskjærpes den gamle Regel, at Hoer kun kunde paatales af den fornærmede Ægtefælle, fra hvilken Regel der kun findes en Undtagelse i Flensborgs Stadsret for det Tilfælde, at Gjerningen er aabenbar og giver Anledning til offentlig Forargelse [2]). Om Hærværk og Tyveri indeholde Stadsretterne i alt Væsentligt Provindsiallovenes

vicos civitatis sursum et deorsum per veretrum suam trahatur". Jfr. § 63.

[1]) Kjøbh. St. R. 1295 c. 95 „si quis habet uxorem legitimam et aliam superduxerit; si per ecclesiam corrigi non poterit et in excommunicatione propter hoc per annum duraverit, arbitrio advocati et consulum relinquatur puniendus". Er. P. 75 „Hvilken mand, som ecte husfrue hafver, oc tager andre qwinder til segh och maa ei rettis med Kirkedom oc stander Aar och Dag i Bande for den sag, tha skal hand pinis och plictis efter fogdens dom och Raadmendtz". Dr. Marg. alm. St. R. 26 „Hvo som findis uti hoer, Mand eller Quinde, och worder derfore loulig stefnet och fordeelt, saa at de kommer udi band och ey will tage schrifft og boed och gløre bedring, och blifver saa Dag och Aar och kommer i Madband, siden maa Kongens suerd rette ofver hannem, Mandens hals och Quinden settis udi iord". Christ. af B. Kjb. St. R. V. 31. Kg. Hs. alm. St. R. 47. Jfr. Gl. D. I. 62; II. 53.

[2]) Kg. Hans alm. St. R. 46 „Ingen maa Hosbonden eller Husfrueu Hordgang gifve, uden de selfve til hveranden". Flensb. 81 „Engi foghæt oc engi provæst oc engi annæn man ma sæctæ for hoor manz lagh theghæn kunæ, utæn hin husbond sæctær hin fyrræn. Oc ær hin gærning i opænbar wonfragh, tha mugh rathmen hin sæctæ, tho at husbond thighær".

Regler, men Riberet bestemmer, at en Tyveqvinde ikke skal hænges, men levende begraves, og dette findes ogsaa hos Thord Degn med det Tillæg, at, naar hun er frugtsommelig, skal hun miste begge Øren[1]). Riberetten fastsætter Livsstraf ikke alene, som det allerede var skeet i Jydske Lov, idetmindste efter nogle Haandskrifter, for Falskmyntneri, men ogsaa for Forfalskning af adskillige Varer, ligesom under visse Omstændigheder for falsk Maal. Efter Kjøbenhavns Stadsret af 1294 skulde den, der fandtes med falsk Maal eller Vægt, bøde første Gang 3 Mk., anden Gang 6 Mk. og 3die Gang være æreløs (infamis), istedetfor hvilket sidste Ord Erik af Pommern's Stadsret har »ufri« og Christoffer af Baiern's bestemmer, at han skal »rømme Staden«, hvormed Kong Hans's almindelige Stadsret stemmer overeens[2]). Ligesaa skulde den, som havde aflagt falsk Vidnesbyrd, efter den ældre Kjøbenhavnske Stadsret være udygtig til at vidne og æreløs, hvorimod Riberetten fastsætter 3 Marks Bøde, der ogsaa findes hos Thord Degn[3]).

§ 107.

Det 16de og 17de Aarhundrede.

I Lovgivningen fra den første Halvdeel af det 16de Aarhundrede viser sig vel en tiltagende Overgang fra Strafferettens privatretlige Karakteer til den Opfattelse, at Formaalet ikke saa meget var at skaffe den fornærmede Privatmand Erstatning og Oprettelse, som at vedligeholde den offentlige Orden og Sikkerhed; men det var dog ikke egentlig et forandret System, men kun en Anvendelse af strengere Straffe for enkelte Forbrydelser, der for det Meste allerede

---

[1]) Ribe R. 25 „quecunque mulier pro furto suspendi meretur, pro honore muliebri viva tumulabitur“ Th. D. 33 „.... et si invenitur quod sit impregnata, tunc abscindentur sibi ambe aures“.

[2]) Ribe R. 18—20. Kjøbh. St. R. 1294 c. 80. Er. P. 58. Chr. B. V. 56. Kg. Hans 120.

[3]) Kjøbh. 1294 c. 28 Ribe R. 22 Th. D. 94.

var fastsat i partikulære Love, og især en Indskærpelse af de forhen gjældende Regler og af de de offentlige Myndigheder derefter paahvilende Pligter. Som Anledning til denne gjentagne Indskærpelse angives i selve Lovene den lovløse Tilstand, der havde fundet Sted under og ifølge de i længere Tid vedvarende indvortes Uroligheder og Krige, og Lovbudene omhandle derfor især grovere Voldshandlinger og Forbrydelser, navnlig Drab, der i disse Tider idelig ustraffede vare forøvede [1]). Men det fremgaaer tillige klart af Lovenes Indhold, at Grundlaget var de ældre i Provindsiallovene indeholdte Regler, lempede efter de i enkelte Retninger efterhaanden indtraadte Forandringer, idet Man fulgte det oprindelig af Privathævnen udsprungne Bødesystem, saaledes at Hævn vel ikke lovlig var tilladt, men den, der havde givet Anledning til dens Udøvelse, ansaaes dog ikke som sagesløs Mand, og den dermed i Forbindelse staaende Fredløshed, og Livsstraf især som Følge af denne sidste, anvendtes kun undtagelsesviis som selvstændig Straf. Efter Christian d. 2dens Love skulde alt forsætligt Drab straffes paa Livet; den undkomne Drabsmand og hans Medfølgere erklæredes fredløse, og, naar Nogen af dem senere blev truffen, skulde den Kongelige Embedsmand lade ham henrette, men det var endnu Enhver tilladt at dræbe ham, og, hvem der husede ham, blev ligeledes fredløs. Var Drabet skeet af Nødværge eller Vaade, var det en Betingelse for at erholde Fredkjøb, at der bødedes til den Dræbtes Slægtninge og til Kongen; Bøderne skulde Manddraberen selv udrede, uden at hans Slægtninge vare forpligtede at bidrage dertil, ligesom al Feide imod dem var den Dræbtes Slægt forbudt. Ligeledes kunde den fredløse og flygtede Drabsmand kun gjenvinde

[1]) S. d. 2den Reces fra 1533 (Rosenv. S. 154) „Oc paa thet at the mangfolde Mordt oc Mandrab, som theswer her uti Riiget skeer, motte afskyllis, hafve vi samtyket oc fuldburdt, at therom skal holdis efter then Skikelse, Kongelig Maiestat og Danmarkis Rigis Raadt nogen Tiidt siden forleden heruti Køpenhafn giordt hafve". Jfr. D. Mag. II. 209. 215. Rec. 1536 (S. 160, 161, 163, 168).

sin Fred ved at affinde sig med den Dræbtes Slægt og med Kongen [1]). Disse Regler fulgtes i det Væsentlige ogsaa i Lovgivningen under de følgende Konger, og det sees tillige, at det ikke var et nyt Straffesystem, der bragtes til Anvendelse, men at de gjentagne Lovbud især vare foranledigede ved at de ældre Bestemmelser ikke overholdtes, idet der navnlig i en Forordning af Frederik I. for Fyen af 18 Mai 1523 og i Christian d. 3dies Kjøbenhavnske Reces af 1537 som Aarsag til de idelig forekommende Drab anføres deels Privathævnens hyppige Udøvelse, deels at Manddraberen som oftest, uden at Sagen kom til retlig Paadømmelse, affandt sig med den Dræbtes Slægt ved Bøder, til hvilke ogsaa hans Slægtninge ansaaes forpligtede at bidrage [2]). De i den an-

---

[1]) Chr. II's geistl. L. 57 „then, som Drab giør met opsatt og raadit Raadh, bøde Liiff for Liiff oc Lemmer for Lemmer ...., dog schall Landzdommerne, met the bedste Mendt paa Thinget ere, thet grandske och forffare, om thet bør at komme til Bøder eller ey" . . .; 58 „Blifver nogen myurdt och Draberen iche findes, tha schall Herridzdommeren och the andre, som Dom sidde, thet udgrandsche, hvo thet giort hafver; hvo hannom siidon huser eller heller, schulle och vere fredløsse. Scheer och saa, at nogen ofverkommer hannom och slaer hannom ihiell, tha schall iche then, som hannom slar, blifve fredløs och ey heller bøde therfor"; 61 „(Vaadesager som skal bødis for) først, Draberen kandt beviise, at hand hafver giort Nødverge . . . . Och findes thet for Vode, tha schall Landzdommere hafve Mact til at finde thennom til Bøder och annamme theris Fredkiøb"; 62 „hves Bøder, som therfor schall gaa, then schall Mandraberen selff bøde. Og schulle ey hans Slecttinge vere forplictuge til at bøde medt hannom therfor, och ey helder then Dødis Slect och Venner schulle feihde Mandraberens Slectinge"....; 63—65. Verdsl. L. 29, 36.

[2]) Fdg. 1523 i D. Mag. IV. 223 „wore kiære Undersaatter . . . udi vort Land Fiun have berettet oc klaget for os, at, naar nogen bliver udihielslagen och (Manddraberen oc hans Slectninge) therfore icke kunde være ved theris Bo eller Biering, men nødt til at ligge uti Skowge oc Skiul . . . ., tha have Vi . . . ordineret, at naar noger kommer for neger Mandsslet, skall hand oc hans Slecth oc Venner være ufferdet aff hver Mandt, indtil saalenge at Sandemend fange suoret therom, oc then Dag oc Natt thernest efterkommendis, hvat

førte Reces af 1537 indeholdte og i de følgende Recesser af 1547, 1551 og 1558 gjentagne Forskrifter vare derfor ogsaa fornemmelig rettede paa at modvirke Privathævnen og at fremtvinge Sagens Afgjørelse ved Dom. Ogsaa efter disse Love skulde Manddraberen, naar Drabet ikke var skeet af Nødværge eller Vaade, straffes paa Livet, hvad enten han blev greben i Gjerningen eller kjendt fredløs og senere paagreben; hans Hovedlod skulde være forbrudt, halvt til Kongen og halvt til den Dræbtes næste Arvinger, og i begge Tilfælde skulde hans Slægtninge være frie for al Tiltale og Feide. Naar derimod enten den fredløse Manddraber undgik Straffen ved Flugt eller der tilstededes ham Fredkjøb baade af Slægten og af Kongen, skulde Slægtningerne udrede to Trediedele af den lovlige Mandebod til den Dræbtes Slægt, ligesom det var bestemt i de ældre Love. Feiden imod Drabsmandens Slægtninge blev i alle Tilfælde forbuden og, foruden at dermed de Bøder, der kunde fordres for det første Drab, vare forbrudte, skulde der efter Recessen af 1537 bødes 40 Mk. til Kongen og til Bonden, hvorimod de senere Recesser kun nævne Bøden til »Konningesagen«, hvilken Bøde endog i Recessen af 1551 blev nedsat til 15 Mk. Ligeledes blev i disse senere Recesser den ældre Regel igjen optagen, at der ikke maatte sluttes Forlig mellem Manddraberen og den Dræbtes Slægtninge, førend Sagen var paakjendt; den i et saadant Tilfælde fæstede Bøde skulde være forbrudt til den Dræbtes Herskab og Sagen retslig for-

---

heller han sueris til Bodt eller Fredløs, uden saa skeer, at hand, som Manden sloer, grifvis ved ferske Gierning". Rec. 1537 c. 7 „Wi formerke oc forfare ocsaa, at her uti Riget er en menig Plage, at then ene stor efter then andens Liiff oc Leffnit, oc for en ringe Orsage, hvilket alt dog ike kommer af andet, end forthi at ther blifver taget Pendinge fore Mandsleth, oc Manddraberens uskyldige Slect oc Wenner, ja oc thet Barn, ther ligger udi Woghen, schulle legge Penninge sammen oc tilhielpe at bøde then Døde met, therуppaa tha mangen forlader sig og giør saadanne Gierninge . . ."

følges [1]). Ved de anførte Bestemmelser i Recesserne omtales iøvrigt kun det af en Kjøbstadmand eller Bonde forøvede Drab, idet de ikke kom til Anvendelse imod Adelige deels paa Grund af den disse indrømmede Feideret, deels fordi de i alle Sager, som angik deres Liv eller Ære, kun kunde tiltales for Kongen og Rigens Ret [2]), og kun undtagelsesviis fastsattes i den Kallundborgske Reces af 1576 c. 13 Livsstraf for en Adelsmand, naar han forsætlig havde dræbt sin Broder.

I Henseende til Fredløshedens Indtræden og Følger indeholde Recesserne flere i de ældre Love fastsatte Regler, men tildeels med ikke ubetydelige Forandringer. Saaledes indtraadte Fredløshed, ligesom det var Tilfældet allerede efter

---

[1]) Rec. 1537 c. 7 „. . . Hvor nogen Kiøbstedmandt eller Bonde giør nogen Manddrab, oc thet icke skeer af Waade eller Nødverge, oc Manddraberen gribes, tha bødis Liiff for Liiff, oc Manddraberens Hofwedlodt were forbrott, halft til Os oc halft til then Dødes neste Arfwinge, oc thermet skall Manddraberens Slecttinge were quytt oc uthen Feygde . . . oc ey beswaris met nogen ythermere Boed; oc thersom saadanne Manddraber oc hans Medtfølgere undkommer, tha skulle Sandemendt therom skille (1551, 1558 oc ey Boed førre therfor at festes), oc swerge the hannom fredløs, tha skulle wore Fogether oc Embitzmandt lade rette ofver hans Hals, ehwor the hannom therefter kunne ofwerkomme . . . . Rømmer oc flyer then som Manddraber er, tha skulle hans Slectinge bøde . . . rett Landtboedt efter Konning Woldemars Loug . . . . Sammeledis thersom nogen Manddraber kiøber seg Fredt oc Boed til hos Os oc then Dødis Wenner, tha skulle hans egne Slectinge . . . . bøde met hannom . . . Thesligeste findes Manddrab af Waade eller Nødverge, tha skal ther bødis fore trenne XVIII Mark, om Manddraberen blifver tilstede oc wed syn Fredt . . . . Skeer thet ocsaa, at nogen theris Slectinge, som drebt oc slagen blifwer, feygde . . . . Manddraberens Frender oc Kiøn, tha skall hwer . . . bøde XL Mark til Os oc XL Mark emodt Bonden . . . ., huilken som huser eller heler nogen fredløs Mandt, then skall bøde emodt Os for huer Natt tre Mark . . . Blifwer samme fredløs Mand æskit af hannom . . oc hand beer Dyll paa hannom, tha were hand fredløs . . ." Rec. 1547 c. 16; 1551 c. 6; 1558 c. 21.

[2]) S. ovf. S. 102, 245. Gl. D. I. 268.

Provindsiallovene, ikke alene som ubødelige Forbrydelsers lovlige Følge, men ogsaa paa Grund af undladt Erlæggelse af de lovlige eller lovede Bøder, og i Recesserne af 1547 og 1558 gjentoges den i Erik Glippings Forordning af 1284 indeholdte almindelige Bestemmelse, at Enhver, der var fældet i en 40 Marks eller anden vigtig Bødesag og ikke inden 6 Uger udredede Bøderne eller stillede Borgen herfor, skulde være fredløs [1]; men i Almindelighed kom Fredløsheden til Anvendelse i de Tilfælde, for hvilke efter den nyere Lovgivning Livsstraf var fastsat under den Forudsætning, at Forbryderen blev greben i Gjerningen, saa at, naar dette ikke var Tilfældet og han paa anden lovlig Maade blev fældet, kjendtes han fredløs og Dødsstraffen traf ham da kun, naar han ikke benyttede den ham indrømmede Frist til at rømme og senere blev paagreben. Disse Regler gjaldt nu i alle Orbodemaalssager, hvad enten de allerede i de ældre Love vare belagte med Fredløshedsstraf, saasom navnlig flere Arter af qualificeret Drab og Voldtægt [2], eller de først efter den nyere Lovgivning bleve behandlede som ubødelige. Den ovennævnte Frist, der efter Jydske Lov var Dag og Maaned og for dette Retsomraade senere blev indskrænket til tre Dage og Nætter, bestemtes i Recesserne, ligesom det i Skaane og Sjælland allerede havde været Reglen i ældre Tider, til

---

[1] Rec. 1547 c. 13 „Worder nogen Mand feld til XL Marks Sag, ther ey hafver fuldt weedt at hette, eller anden Sag, som hannom bør at bøde fore, saasom Mand berier Mand eller saarer eller røfver, tha skal hand hafve sex Ugers Dag efter at hand er lougfeldt aa Thinge, enten at bedre eller sette Borgen; giør hand huerken inden sex Ugers Dag, tha fare hand som andre fredløse Mend". 1558 c. 26

[2] J. L. II. 16. Frdg. 1282 § 2. Thord D. 97. Fred. II's Ordin. om Ægteskabss. (Ros. S. 305) „Dersom nogen voldtager en erlig Mø eller Enke, oc det bevisis, da at straffis derfor efter Lowen, men om hannem benaadis Lifvit .... Blifver oc nogen befunden at hafve voldtaget den ene efter den anden oc ingen hand tager til Ecte, hand bør efter Guds oc naturlig Low at straffis paa Lifvit". Jfr. Rosenvinge Retsh. § 164 Not. a.

Dagsrum og Nattefrist; blev den Fredløse senere paagreben, skulde Livsstraffen fuldbyrdes [1]). Endnu i Christian den 2dens geistlige Lov (58) siges, at Enhver, der paagreb en flygtet Manddraber, maatte dræbe ham ustraffet og uden at bøde derfor, og der haves en Herredagsdom fra 1537, der frikjendte flere Tiltalte, som havde dræbt en Mand, over hvem den Ene af dem for flere Aar siden havde faaet Fredløshedsdom [2]); men i Recesserne findes Intet herom, og det kan neppe antages, at der endnu efter disse tillagdes Fredløsheden denne udstrakte Følge, at den Dræbtes Slægtninge, endsige hver Trediemand, kunde fuldbyrde Dødsstraffen. Derimod indeholde Recesserne nøiere Bestemmelser om den Fredløses Paagribelse og offentlige Afstraffelse. Det udtales klart, at, naar Gjerningsmanden ikke var greben i Gjerningen, var det endnu nærmest den fornærmede Privatmands Ret og tildeels hans Pligt at paatale Forbrydelsen og at bevirke dens Paakjendelse til Thinge, hvilket, som allerede anført, ikke kunde undgaaes ved et mellem Drabsmanden og den Dræbtes Slægtninge sluttet Forlig, og en saadan Paatale forudsættes overalt, for at de offentlige Myndigheders Virksomhed kunde indtræde. Efterat det i Recessen af 1537 i Almindelighed var sagt, at, naar Manddraberen ikke var greben i Gjerningen men svoren fredløs, skulde den Kongelige Foged og Embedsmand »lade rette over hans Hals, ehvor the hannom derefter kunde overkomme«, bestemtes det i de senere Recesser nærmere saaledes, at, naar Eftermaalsmanden efter afgiven Fredløshedsdom henvendte sig til

[1]) Jfr. § 104 Not. 3; § 106 Not. 3 Fdg. f. Fyen 1523. Rec. 1547 c. 12 „faller hand tha at Lougen oc Drabet er, tha hafve hand Dags Rum oc Nat at rømme, men worder hand siden greben, tha gange thet aa hans Hals". 1551 c. 15. 1558 c. 24. Jfr. Rec. 1539 c. 7 „were fredløs oc miste Lifwet".

[2]) Gl. D. II. 45 „at eftherthi M. S. vor loglig fredløs giort oc blef fredløs i suo lang Titdt . . . oc therofver slagen blef, tha bør J. H. oc thi andre, som met vore at ihielslaa hannom, at were quitt och angerløs for then Sag efther Logen".

Fogeden eller Lehnsmanden, skulde denne lade den Fredløse eftersøge overalt i sit Lehn og fuldbyrde Straffen, naar han blev paagreben, og ligesaa forudsættes den private Forfølgning af Drab, naar dette var forbunden med Brud paa Huus- eller Kirke-Fred, hvorhos Fremgangsmaaden, der skulde bruges, nøie angives ganske i Overeenstemmelse med Forordningen af 1284 [1]). At desforuden Enhver og især den, der havde erhvervet Fredløshedsdommen, var berettiget til at paagribe og anholde den Fredløse, siges vel ikke udtrykkelig i Recesserne, men det udtales i Henhold til Jydske Lov som Regel i en Viborg Landsthingsdom af 1570 og i en, ogsaa i Biskop Knuds Glosse anført, Dom fra Christian d. 1stes Tid, ligesom en Dom af 1567, i Overeenstemmelse med nogle Stadsretter, ansaae Alle, der vare tilstede paa Thinge, hvor et Drab blev begaaet, pligtige til at anholde Forbryderen, hvilket senere blev foreskrevet om alt Drab i Almindelighed [2]). Paa samme Maade og under samme For-

[1]) Rec. 1539 c. 1. „naar Manddrab findis oc Eftermaalsmand kommer og klager thet for vor Leensmand ..., tha schall wor Leensmand rette sig efter at straffe therofver"; c. 7 „.... End undkommer the, tha schulle the forfølges met Sandemend eller Neffnd efter Lougen, oc hwem som . . blifver soren Thingfred eller Kirkefred ofver; schall . . . were fredløs oc miste Lifwet, hwor hand paagribes". 1549 c. 9. 11 „(Huusfred oc Gaarfred) . . . om det blifver til Tinge kerdt oc forfuldt efter Lougen . . ."; 12 (Jfr. Frdg. 1284); 16 „. . . swerles hand tha fredløs oc Eftermaalsmand klager thet for Konningens Foget eller Leensmand, tha skall hand lade randsage oc søge efter hannom ofver alt sit Leen . . oc lade rette ofver hans Hals, hwor hand hannom therefter kand betrede". 1551 c. 6 „End festes Bod før louglig sorit blifver, tha scal samme Bod were forbrott til then Dødis Herskab, oc hand scal were pligtig thet at forfølge, oc sveries Mandraberen tha fredløs oc Eftermaalsmanden klager . . ."; 7, 15. 1558 c. 21—24. Jfr. Herredagsdom 1565 hos Scheel de publ. act. 75 N. 15. Fdg. 30 Juni 1589 og 14 Aug. 1590.

[2]) Gl. D. III. 112 „eftherdi Lougen (II. 22, 27) melfører: om Mand sueris fredløs, skulle hand flye inden Dag og Maanit eller Skiuffling

udsætning, som de Kongelige Embedsmænd, vare ogsaa Adelsmændene forpligtede til at lade Straffen fuldbyrde paa de deres Hals- og Haands-Ret undergivne Bønder [1]); men i nær Forbindelse med denne Hals- og Haands-Ret stod den de Adelige allerede fra ældre Tider tilstaaede og efterhaanden saaledes udvidede Sagefaldsret, at den omfattede alle Bøder og Forbryderens Hovedlod, naar denne var forbrudt, hvorfor ogsaa i Modsætning til den private Sagsøger i Recesserne idelig nævnes ikke Kongen, men ved et almindeligt Udtryk »den som Kongesagen haver«; ligeledes var der indrømmet dem Fredkjøb, saa at der ikke alene tilfaldt dem, hvad derfor maatte bødes, men de vare ogsaa berettigede til at tilstede den Fredløse saaledes at gjenvinde sin Fred. I Recessen af 1537 forudsattes i Almindelighed, at et saadant Fredkjøb kunde tilstaaes Manddraberen af Kongen og den Dræbtes Slægtninge, og en lignende Bestemmelse indeholder Recessen af 1547 om Drab i Forbindelse med Huusfredsbrud, hvorimod der ikke findes Noget herom i de senere Recesser [2]); men det sees af adskillige Domme og Kongebreve, at ogsaa

---

ofver hannom, ey heller Konningen at maa gifve hannom Fred, ocsaa, at fredløs Mand maa ingen huuse uden Bøder vidondis; sammeledis hafver Kongen oc Rigens Raad besluttit for Loug oc Rett, at dersom Mand er fredløs giort, maa hand tagis oc forhindris ehvorsomhelst hand findis". III. 51. Frdg. 20 Marts 1620. St. Rec. 2—10—1 „skeer Manddrab. da skal oc enhver Hosværendis være forplictet, Manddraberen at hindre, at hand ey bortkommer, end undkommer hand, være alle plictige hannem at eftersette oc føre tilstede".

[1]) Rec. 1539 c. 1 „findes oc Manddraberen at were af Adelens egne Tiennere, tha schulle the i liige Maade hafve Magt, Hals oc Hand met all anden Frihedt . . ., dog at the schulle i liige Maade were plictige til . . . at straffe ofver theris Tiennere, hwes Brøst saa findis, saaframbt at the icke wille stande Os til Rette therfore". 1547 c. 16. 1551 c. 6 „. . naar the tilsiges af Sagwolderen . . ." 1558 c. 21. Jfr. ovf. S. 236.

[2]) Rec. 1547 c. 11 „oc blifver Drab tha sworen, tha fange the ey Fred førre then Dødis neste Arfvinge oc Frender bode for thennom"; jfr. 1551 c. 7; 1558 c. 22.

i den senere Tid udøvedes en slig Benaadningsret ikke alene af Kongen men ogsaa af Adelen [1]), hvorved det dog i Almindelighed forudsattes, at Forbryderen havde affundet sig med den Fornærmede eller den Dræbtes Slægtninge, der herom, i Lighed med den i ældre Tider brugelige Trygdeed (§ 101), udstedte et Orfeidebrev til ham, hvorefter vedkommende Embedsmand »lyste Kongens Fred over ham« [2]). I Tilfælde, hvor der enten var Tvivl om den lovlige Straf eller der fandtes Anledning til en Skjærpelse eller en Benaadning, dømtes ikke sjelden den Tiltalte »i Kongens Naade og Unaade«, ved hvilken Formel Sagen da henstilledes til Kongens umiddelbare Afgjørelse [3]), og under Christian IV gjordes det Lehnsmændene til Pligt, naar de af en eller anden Grund havde Betænkelighed ved at lade den ikjendte Straf fuldbyrde, først at indstille Sagen til Kongen [4]).

Ved Reformationen var den geistlige Straffemyndighed gaaet over til Staten, og Forbrydelser, for hvilke der tidligere næsten udelukkende anvendtes kirkelige Straffe, bleve nu Gjenstand for den verdslige Lovgivning og for verdslige, tildeels meget strenge, Straffe, der dog undergik gjentagne

[1]) Gl. D. I. 287 (1560) „. . . at hans Slect och Venner kunde besøge Frue Anne, om hun vilde tage Penninge for hanum og benaade hanum sit Liif". Rescr. 8 Apr. 1559 (hos Scheel 76 N. 17 „. . . . suoritt fredløs oc hand nu hafver stilledt then Dødis Slect oc Venner tilfreds for for[n] Manddrab. Tha . . . hafve Wi af wor synnerligt Gunst oc Naade, saa oc af Øfverligheds Magt undt oc gifvet . . . for[n] M. L. syne Fredt igien for then Sag", 1578 (smst. N. 16[a]) „. . . hand nu hafver tilfrids stillet then Dødis Slegt och Wenner . . . . . ., tha end dog Wii som en christelig Øffrighedt well ware fororsagit . . . saadanne Manddrab at lade straffe . . ., saa hafve Wii ligevell . . ." N. D. Mag. IV. 155, 156 jfr. m. gl. D. IV. 322.

[2]) Gl. D. II. 33 „. . . giort Orfeydt . . . oc skulle alltingest were een endelig aftalen Sag"; 76; III. 127 „Kongens Leensmand pligtig at vere at liuse Kongens Fred ofver hannom efter Recessens Kendelse (1558 c. 21). Jvfr. Schl. R. u. Gerichtsv. 50, 64, 125, 177, 179. Osterson s. v Orfeide.

[3]) Gl. D. I. 7; II. 206; III. 54, 328. IV. 174. Schl. R. u. G. 71, 137, 211

[4]) L. Rec. 1615 c. 39; st. Rec. 2—1—5

Forandringer. Saaledes fastsattes for Hoer i Recessen af 1537 i Almindelighed Livsstraf for den utroe Ægtefælle, hvad enten det var Manden eller Konen, og det sees af adskillige Domme, at ogsaa den Ugifte, der havde ulovlig Omgang med en gift Kone, straffedes paa Livet; men efter Recessen af 1539 skulde Livsstraffen først anvendes for tredie Gang begaaet Hoer, og denne Bestemmelse gjentoges i de senere Love, som dog alle kun nævne Ægtemand og Ægtekone, uden at omtale den Ugifte [1]). Ligeledes fastsattes der offentlige Bøder for Leiermaal og ved senere Love belagdes denne Forbrydelse i Tilfælde af hyppigere Gjentagelse endog med Livsstraf [2]). Blodskam omtales i Frederik d. 2dens Ordinants om Ægteskabssager af 1582 kun i Forbindelse med Hoer, for hvilket Tilfælde Lifsstraf forudsættes som den regelmæssige, og det Samme er Tilfældet med Hensyn til Bigami; men der findes intet særligt Lovbud hverken om den ene eller den anden af disse Forbrydelser, skjøndt der allerede i en Herredagsdom af 1537, angaaende Bigami, forbeholdtes

---

1) Jfr. S. 633 N. 1. Rec. 1537 c. 8 „hwor saa skeer herefter, at nogen echtigh Mand, som hafwer syn echtig Hustrue lefwendis, eller nogen echtig Qvinde, som hafwer syn echtig Mand lefwendis, blifwer funden uti obenbarligh Hoer, saa thet er bewisligt, tha schall samme echtig Mand . . . myste sit Hofwet, og then echtig Quinde ... scall seckis oc druknes". 1539 c. 3 „. . . første Gang . . . straffis paa theris Godtz . . ., anden Gang . . i liige Maade . . oc siiden forwiises aff Landet; kommer the tredie Gang, tha skulle the straffes efter wor Ordinantzes Lydelse . . .". 1547 c. 42. 1558 c. 60. Chr. V. D. L. 6—13—24. Jfr. Gl. D. I. 62; II. 54, 117; IV. 241. Schl. Rechtsg. II. 235.

2) Rec. 1527 (Ros. Rec. S. 138) „Horsag oc Jomfruekrænkere". 1537 c. 9 „Hvilken som . . . bewiises ofwer at were Jomfruekrænker, tha skal then bøde therfore IX Mark til Quyndens rette Werge og VIII Skill. Grot til Os, som tilforen bøttis til Biscops-Sag . . ." . . 1547 c. 42 (til sit Herscaff), 1558 c. 60. Fred. II's Gaardsr. 16—18. Kallundb. Rec. 1576 c. 12. Ord. om Ægteskabss. 1582 (S. 304). St. R. 1643: 2—5—4. D. L. 6—13—1, 8. Gl. D. IV. 61.

Straffen efter en Ordinants der skulde udkomme [1]). Under Christian d. 4de derimod bestemtes Straffen paa lignende Maade for Blodskam som for Hoer, den Skyldige skulde straffes paa Formuen, med Landsforviisning og, naar han ikke rømte, paa Livet [2]). Allerede Christian d. 2den havde bestemt, at Meenederen skulde straffes med at miste de to Fingre, der opløftedes ved Edens Aflæggelse, og denne Bestemmelse optoges i Recessen af 1537, hvorhos som Straffegrund angaves Afværgelse af Guds Fortørnelse; ved de næstfølgende Recesser af 1539, 1547 og 1551 indtraadte vel den Formildelse, at den anførte Straf først skulde anvendes for tredie eller anden Gang begaaet Meeneed, men i den Koldingske Reces optoges igjen den oprindelige Bestemmelse, hvorhos dog den Forudsætning udtrykkelig udtaltes, at det var skeet med Vidende og Villie [3]). Skjøndt

---

1) Ord. 1582 (S. 307) „Om en Mand eller Qvinde, som er ectegifft forseer sig met hans eller hendis Broder, Søster eller næste Slect, som er imod Guds Low, oc hannem eller hende af synderlig Aarsag naadeligen benaadis Lifvet . . .". S. 309 „Om en Ectemand farer andensteds hen oc der gifter sig met en anden Hustru . . . ., at hand blifver benaadit Lifvit af Øfrigheden for nogen merkelig Aarsag Skyld . . .", Jfr. Gl. D. II. 62 (1537) „. . . . for sliig Gerning at vere i vor Naade oc Unaade efter then Skik oc Ordinantz, som therpaa gøres skall".

2) Rec. 1615 c. 26 . . . . „efter deris yderste Formue aftinge oc siden forvise Landit. End rømmer de icke, da straffis paa deris Hals". St. Rec. 2—5—3.

3) Chr. II. gstl. L. 68 „hvilken som sverger sig om Meen, schall strax miste the thuo fingre, som hand oprachte, ther hand soer"; verdsl. 24. (2den Rec. 1533 S. 154). Rec. 1537 c. 5 „Sammeledis er oc stoer Misbrugelse her udi Riiget met Meeneder . ., saa at Gudt therfore haardeligen fortørnes oc thet ganske Riige therfore groffeligen straffis met Orlog, kriig oc dyr Tiid . . . ., therfore skall hwer Leendtzmand . . ., at the tha lade hugge two Fingre af then, som segh om Meen swerger oc skall then samme oesaa tha werre nederfeldig". 1539 c. 2 „. . . for først Reigse, som hand findes enthen udi Meeneedt eller met falsk Wittne, straffe hannom paa syt Gotz . . ., anden Gang . . i liige Maade . . oc siden forviises

der i de ældre Love ikke findes nogen Straffebestemmelse for Troldom, viser dog Christian d. 2dens geistlige Lov, at denne Forseelse allerede før blev straffet paa Livet, hvilken Straf i den nævnte Lov fastsattes for det Tilfælde, at der var tilføiet Nogen Skade ved Troldom, hvorhos det tillige bestemtes, at de, som, endskjøndt advarede, gjentagne Gange søgte en Troldqvindes Hjelp, skulde hudstryges. Derhos sees det, at Tortur anvendtes som Beviismiddel i disse Sager, og, skjøndt dette i Recesserne blev indskrænket til de Tilfælde, hvor Forbryderen allerede var dømt til Døde, synes dette Lovbud dog ikke altid at være bleven overholdt i Praxis. Iøvrigt indeholde heller ikke Recesserne et udtrykkeligt Straffebud for Troldom, men at Baalet var den almindelige Straf, sees deels af adskillige Domme, deels forudsættes det i den Kallundborgske Reces (1576), der tillige bestemte, at Dommen ikke maatte fuldbyrdes, førend den var stadfæstet paa Landsthinget, og i Christian d. 4des Lovgivning henvises til »Loven og Recessen«, men kun for det groveste Tilfælde, hvor »Troldfolk havde bebundet sig med Dievelen eller med hannem omgaais«, hvorimod andre overtroiske Handlinger (»Segnen, Manen, Maalen, Visning igien, visse Dages Udvelelse, Characterum Misbrug«) skulde straffes med Boeslods Fortabelse og Landsforviisning [1]).

---

af Landet . . ., tredie Gang . . . hugges twø Fingre af". 1547 c. 8. 1551 c. 13. 1558 c. 16 „Findis nogen at winde obenbare Løgen met sin frii Willie oc rett Forset, tha straffis hand paa sine tho Fingre . . . oc aldrig fange Opreisning igien". Jfr. Gl. D. I. 84, II. 91, IV. 385.

[1]) Chr. II. gstl. L. 78 „. . . er beviisligt, at nogen er scheet ther Schade ofver, som merchelig er, tha rettis eftersom pleyer at rettis ofver then, som bruger Troldom", 79 „. . . the, som til thennom søge om Raadt, schulle myste Huden". Verdsl. L. 38. — Rec. 1547 c. 17 „Item skal ingen pynligen forhøres uden then, ther louglligen tilforn forwunden er til Døde for nogen Ugierning". 1558 c. 19. 1576 c. 8 „. . . naar Kirkeneffn oc andre, som pleye at sverge om Trolddomssager, opkrefvis oc sverge nogen . . . til Ilden . . ., tha skal then . . . icke strax rettis, men blifve be-

Foruden den anførte Udvidelse af Straffelovgivningen bleve efterhaanden deels flere Retskrænkelser, der tidligere kunde afsones med Bøder, belagte med offentlige Straffe, deels blev en Deel Handlinger, der ikke indeholdt en umiddelbar Retskrænkelse, men strede imod Sædelighed og den offentlige Orden, Gjenstand for Straffelovgivningen og offentlig Paatale, saa at denne blev mere almindelig, og det erklæredes navnlig for Lehnsmændenes Pligt i Almindelighed at vaage over Lovenes Overholdelse [1]).

2det Kapitel.

Enkelte Forbrydelser.

---

§ 108.

Manddrab.

Mandebodens Udredelse er at ansee som den regelmæssige Følge af ethvert Drab, den traadte istedetfor Blodhævnen, skulde være et Forsoningsmiddel mellem Drabsmanden med dennes Slægt og den Dræbtes Slægt og havde saaledes efter sin Oprindelse og sit Øiemed Karakteren saavel af Straf som af Erstatning [2]). Skjøndt der endnu i

---

siddendis til saa lenge Sagen indstefnis til Landtztingit". Chr. IV. Frdg. 12 Oct. 1617; st. Rec. 2—28, D. L. 6—1—9 til 18. Jfr. Gl. D. II. 122, 189, 258, 282; III. 128, 206; IV. 228. S. ovf. S. 173. Schl. R. G. II 236.

[1]) S. Chr. II. gstl. L. 141. Fdg. 19 Juni 1582. Jfr. Rosenvinge Retsh. § 163—165. Sbheel § 19.

[2]) And. Sun. V. 1. „quia proni semper fuerunt homines in nostris partibus ad homicidium perpetrandum . . . ., diversis temporibus diversa sunt iura prodita super tanti reatus per multam pecuniariam castigationem" (s. § 103 N. 1); 3. „. . . ut solus delinquens penam suo delicto debitam sustineret et solus auctor pro suis excessibus puniretur". Jfr. ovf. § 101, 102.

Provindsiallovene og den senere Lovgivning er mange Spor tilbage af Mandebodens Oprindelse og Hentydninger til, at Blodhævn ikke alene faktisk ofte udøvedes, men i mange Tilfælde og under visse Forudsætninger betragtedes om end ikke som tilladt og som en Ret, saa dog som en Undskyldnings- eller Formildelses-Grund, kan det dog ansees for utvivlsomt, at allerede efter de førstnævnte Love var i Almindelighed saavel Drabsmanden forpligtet til at udrede Mandeboden, som ogsaa den Dræbtes Slægt til at modtage samme og derimod at opgive Hævnen. Forpligtelsen til Mandebodens Udredelse indtraadte regelmæssigt ved ethvert Drab, hvad enten det var forøvet med Forsæt eller af Vaade, naar det overhovedet kunde henføres til Nogens personlige Virksomhed (»Handagærning«), men var dette ikke Tilfældet, navnlig naar det var skeet ved Kreaturer eller livløse Ting (»handløs wathæ«), maatte vel disses Eier eller Besidder paa Grund af det ham som saadan paahvilende Ansvar udrede en mindre Bod, men Mandeboden kunde ikke fordres [1]). Derimod maatte denne udredes for et af Nødværge begaaet Drab, hvilken Regel udtrykkelig er udtalt i Eriks Sjællandske Lov, i Jydske Lov og den gamle Slesvigske Stadsret, ligesom den er stiltiende forudsat i andre Stadsretter, hvor det fremhæves, at den offentlige Bod eller anden Straf bortfalder, og er ganske almindelig optagen i Christian d. 3dies Recesser, og den findes ogsaa anvendt i Praxis i det 16de og 17de Aarhundrede [2]). Men en Undtagelse fra

---

1) Jfr. § 100, § 102 S. 586.

2) J. L. II. 12. E. S. L. II. 9 (s. § 102 S. 583 N. 2), Slesv. gl. St. R. 3 „Si occisor probare poterit . . ., quod defendendo se invitus illum occiderit, vel prius ab illo vulneratus vel verberatus fuerit et sic sibi ab illo mortem metuerit, tunc Rex carebit tribus marcis, que dicuntur cadere in sepulchrum interfecti, civitati nihilominus tres marcas emendabit et cognatis interfecti sicut prediximus, Regni consuetudine conservata". Rosk. 1. N. Ribe R. 3. Rec. 1537 c. 7 (§ 107 S. 638 N. 1); 1547 c. 16; 1551 c. 6; 1558 c. 21. Gl. D. II. 76. Schl. R. u Gerichtsw. 50 og de der anf. Steder. Jfr. D. L. 2—12—3.

denne Regel for det Tilfælde, at Drabet var skeet for at afværge et Brud paa Huusfreden, findes i nogle Stadsretter og i Erik Glippings Forordninger af 1284, hvor den er udvidet til et Angreb i Kirken og hvorefter den senere ganske overeenstemmende er gaaet over i de nævnte Recesser, saa at der for et i saadanne Tilfælde af Nødværge skeet Drab heller ikke skulde bødes til den Dræbtes Slægtninge [1]). I Forbindelse med den anførte Regel staaer, hvad der siges i Skaanske og Eriks Sjællandske Lov om, at Drabsmanden, naar han ved Tyltereed kunde bekræfte, at han paa den Tid, da Drabet skete, af den Dræbte havde faaet Saar eller Hug, kunde afkorte i Mandeboden Beløbet af de lovlige Bøder for disse Saar eller Slag, men efter sidstnævnte Lov dog ikke over 9 Mark, hvorimod han om et høiere Beløb særlig maatte anlægge Sag imod den Dræbtes Slægtninge, der da efter de almindelige Regler vare berettigede til at værge sig ved Eed [2]).

[1]) Gl. Sl. St. R. 49. Lund St. R. 58 „Um man gar i annars mans garth oc wedir honum aræthe i sit eyght Huus, worthir Husbondin hans iwirman . . .; worthir han huggin, bøde ey en penning fore; warthir han drapin, bøde ey penning fore hwerkin konnunge oc ey biscop oc ey andrum manns um nokir efftir kærir". Ribe R. 4. Jydske Fdg. 1284 „Hwo som farer meth radhz raadh i bòndhens gardh eller hws eller kirke. . . . oc worthe the sterkere ther fore ere oc fanghe the skathe ther arath wedhe eller worde dræpne meth, alt hawe hiemgield oc ligge a there gerningher". Rec. 1547 c. 12 „(Husfred, Gaardfred oc Kirkefred) End worder nogen Mand draben, ther saadan Gerning wille giøre . . ., tha hafve Hiemgeldt oc ligge paa sine egne Werke, oc bødis therfor hwerken til Kongesagen eller til nogen andre"; 1551 c. 15; 1558 c. 24. Jfr. D. L. 2—12—2, 7.

[2]) Sk. L. V. 26 „At thritiæ sal ma hin, ær man bøtær, atær vitæ i graf mæth thæn dræpna thre mark mæth tyltær ethe fore sar ællær slaghs mark fore stangæ hog mæth tuem tyltum". A S. V. 6. (Non est eciam transeundum etc.) E. S. L. V. 23 „ok wil han thær bøtær thæt sighæ at i thæt aræthæ hin war dræpæn, at han fik thær æntingh hog ællær saar eller hardræt, tha ma han witæ i graf mæth hannm mæth tyltæreth thre mark . . ., siæx mark . . ok ni mark, æn æy ma hoghræ til witæ. Æn worthær æy i thæt aræthæ thær hin døth fik; tha ma han æy a graf witæ mæth hanum;"

Mandebodens Beløb beroede i den ældre Tid paa frivillig Overeenskomst i hvert enkelt Tilfælde, hvorved der uden Tvivl især toges Hensyn til den Dræbtes Stand og Stilling og Drabsmandens Formue, men ved Sædvane blev det fastsat til en bestemt Sum, der efter en Beretning hos Saxo paa Knud den Stores Tid synes at have været 40 Mark [1]), men senere, rimeligviis efter flere Forandringer, var forskjellig i de enkelte Provindser. I Sjælland var Mandeboden fastsat til 15 Mark Sølv eller 45 Mk. Penninge, men for Lollands Vedkommende var den, som det siges i Forordningen af 1284, efter Indbyggernes eget Ønske under Kong Valdemar, forhøiet med et Tillæg af 40 Mk. Skaanske Lov indeholder Intet om Beløbet, men Sunesen angiver det ligeledes til 15 Mk. S., hvorimod efter den Skaanske Stadsret den egentlige Mandebod var 30 Mk. med et Tillæg af 32 Mk., hvilket sidste dog vel kun skulde udredes, naar Drabet var skeet paa en sagesløs (»ukærthir«) Mand, og dette saaledes ikke var formildet ved noget fra den Dræbtes Side udviist Forhold. Paa Jydske Lovs Omraade var Mandeboden bestemt til 54 Mk. (3 X 18), hvilket allerede i den gamle Slesvigske Stadsret henføres til Sædvaneretten [2]). Der-

---

24 „Sæktær hin thær bøtær thæs dræpnæ frændær, at han fik mer i thæt aræthæ . . ., tha skulæ the bøtæ . . . ællær sælliæ ethlogh foræ". Jfr. S. 578 N. 1.

[1]) Saxo l. x. p. 200 „Rex culpam ære redimi debere constituit. Cumque alias homicidiorum crimen quadragenis nummi talentis expiari soleret, ipse sibi trecenta ac sexaginta mulctæ nomine numeranda descripsit". Jfr. Rosenvinge Indl. til E. S. L. XXXI; Retsh. § 166 Not. c. Wilda 401 fgg.

[2]) E. S. L. III. 10 „Æn the fæmtan mark for man skal bøtæs, tha skal han takæ fæm mark sillfs thær thrithing ær gangæn af læmlingin fran thæt thær bøtær worthær fæst, ok fæm thær annær thrithing ær gangæn ok fæm læmlinggæ dagh æftær thær bøtær waræ fæstæ". And. Sun. V. 1. „Hec autem multa non excedit summam quindecim marcarum argenti". Lund St. R. 46 „Warthir man dræpin af andrum, tha skal han bøde adir meth trædiwgho mark penninge oc iwirbødir meth trædiwgho mark oc twa mark

hos omtales ogsaa i denne Stadsret et Tillæg til Mandeboden under Navn af Gørsum (af det Islandske Gersemi, res pretiosa), hvilket ligeledes nævnes i Jydske Lov, men her saaledes, at dets Beløb, istedetfor at være lovbestemt, som i Stadsretten, hvor det angives til 1 Mark Guld, beroede paa Vedkommendes Overeenskomst, og hvormed Hensigten var desmere at sikkre sig imod al fremtidig Hævn [1]). Senere synes det for Jylland bestemte Beløb af Mandeboden eller Landeboden, som den ogsaa kaldtes, ligeledes at være blevet gjældende i de andre Provindser, thi i Recesserne af 1537 og 1558 nævnes »trende atten Mark« som den i hele Riget gjældende Sum, og overeenstemmende hermed hedder det i Christian den 4des store Reces 2—10—1 »fuld Mandebod, som er 18 currente Daler«, men kun for Jyllands Vedkommende haves der Vidnesbyrd om Anvendelsen i Praxis. Ligeledes omtales i Recesserne »Gjørsom« som en ved Overeenskomst bestemt Tilgift til Mandeboden, og der findes saavel fra Kongeriget som fra Hertugdømmet Slesvig mange Exempler paa, at en saadan Overbod, der ogsaa betegnes ved Udtrykkene »Feiring« (af det Islandske fegrandi), »He-

---

meth thy at han worth ukærthir af daghum takin ellir um han wil ey bøda twirbødir, tha skal han logh gewe for twirbødir meth thremen tyltir". Er. Gl. Sjæll Fdg. 1284 „Laland, Falster oc møen sculle hafve then samme log som sælantzfare hafve for uthen thet at hvo som dræper man i laland han bøte manbøtær oc XL mark thertil". — Sl. St. R. 3 „si quis civis in civitate hominem sine culpa occiderit . . . ., cognatis interfecti, Regni consuetudine conservata, thrinnæ attan mark, cum marca auri quc Gørsum Danice dicitur, emendabit". (Flensb. 66) J. L. II 9 „. . rætæ mann bøtær, thæt ær thrinnæ attan mark pænning æth full wirning for swo mannugh pænning"; III. 21 „Fæstær man rætæ bøtær for mandrap utæn gørsum, tha bøtæ han thrinnæ attan marc pænning æth full wirthing, æn alt skal bøtæs innæn iamling . . . : Swæræs mæn oc til bøtær, tha ær thet oc thrinnæ attan marc". Jfr. Larsen I. 1. S. 66.

[1]) S. § 102 Not. 1. Jfr. Ancher I. 422. Schl. R. u. Gerichtsv. 179. Not. 10. Wilda 406.

vidshed, Minde«, af meget forskjelligt Beløb blev lovet og udredet for at undgaae al videre Hævn og Feide[1]).

Det er allerede i Familieretten blevet omtalt (§ 60), at Mandeboden af Hensyn til Slægternes Ret og Forpligtelse i Henseende til Modtagelsen og Udredelsen deeltes i tre Dele (Sale), af hvilke den ene erlagdes af Drabsmanden selv, de andre to Trediedele af hans fædrene og mødrene Slægtninge. Hver Sal deeltes mellem den Dræbtes nærmeste Arving, hans Fædrenefrænder og Mødrenefrænder, og som Grund til denne Delingsmaade angiver Sunesen, at Eftermaalsmanden, naar han tog den hele første Sal for sig alene, ikke vilde vise den fornødne Virksomhed ved at indkræve de andre Sale, hvorimod Eriks Sjællandske Lov siger, at paa denne Maade vilde de snarest være tilstede, der skulde aflægge Trygdeden, hvilket skete ved hver Sals Udredelse; efter den Skaanske Stadsret synes en saadan Deling af de enkelte Sale ikke at

---

[1]) Rec. 1537 c. 7 „. . . rett Landtboedt efter Konning Woldemars Laug, som er twenne XVIII Mark . . . ., oc hues Giørtzsom, ther udlofwes, then skal huer gielde, som wedlofwer, oc Manddraberen oc hans Slect thermet were qwitt oc frii uthen Feygde". (1547 c. 16. 1551 c 6). 1558 c. 21 „tha bødis trende atten Mark Pendinge efter Lougen oc ike mere oc gielde huer til Bod, som hand udtofver". Gl. D. I. 172 (1552 1500 Mk. . . . Bod og Giørsom); II. 13 (1537: Høviskhed, Feyring), 29 (Gjørsom, Høviskhed), 76 (1538 „en suoren Boedth, trysse XVIII March, efter Logen"); III. 128 (1571 „trinde 18 Mark Pendinge efter Lougen for samme Drab at hafve udlagdt . . . ., dog dersom det louligen kand bevises . . nogen Giørsum at hafve udlofvit, da hannom det at udgifve"). Schl. R. u. Gerichtsv. 66 „Bod og Mind . . ., Landbod som er trende Gang 18 Mk."; 73 „loulig Landbod"; 101 „at ald Had og Afvind imellem dem kunde blifve dempet og vedlagt . . ., Forlig . . . It Hundrede Rigsdaler, hvorimod . . . schal vere angerløs og upaaanket og de gifver J. J. og alle sine Slegtninger en fuld og fri Sone og Aarfred"; 110, 136 (400 Mk. baade til Boed og til Feyring); 179 „Blodviden trende atten March . . ., Giørsummen, som N. H. goedvilligen vil udgifve"; 193, 220, 228. Jfr. Larsen 135, 516.

have fundet Sted [1]). Naar Manddraberen selv var tilstede, var det nærmest hans Pligt at sørge for hele Mandebodens Udredelse, der skulde skee inden Aarsfrist saaledes at een Sal erlagdes hver 4de Maaned [2]), og han havde da at indkræve sine fædrene og mødrene Slægtninges Bidrag (Stud), hvorom der gjaldt i det Væsentlige overeenstemmende Regler i alle Rigets Dele. Efterat han nemlig havde udredet den første, Slægten ikke vedkommende Sal, kunde han, for at tilveiebringe de to andre Sale, sammenkalde først sine fædrene og dernæst sine mødrene Slægtninge til et Frændestævne, hvor det da fastsattes, hvormeget Enhver efter sit Slægtskabsforhold skulde bidrage, og disse Bidrag havde de da at udrede til ham til den Tid, hver Sal skulde erlægges til den Dræbtes Slægtninge. Om dem, der viste sig modvillige eller forsømmelige i Henseende til den dem paahvilende Ydelse, kunde han tage Namsdom, hvilket Exekutions-

---

[1]) Valdemar II's Fdg. om Drab. Sk. L. V. 1, And. Sun. V. 4 „Itatim post exhibitam emendationis terciam exhiberi debet pariter et tercia iuratorie cautionis, quam lingua patria thruget appellat"; 5 „. . . ut, unaquaque tercia principali in tres tercias particiales divisa per vices singulas una semper parcialium cedat in comodum heredis occisi et agnatis secunda cognatisque tercia debeatur . . . Si tota cederit heredis dominio satisfactionis pars tertia principalis, heres ipse minus intenderet duabus aliis adquirendis, et sic contingeret agnatos et cognatos sibi debitis portionibus defraudari". E. S. L. III. 11 „Æn thæn thær bøtæ skal, han skal først bøtæ en sal af sit eghæt, ok annær sal bøtæ fæthærnæs frændær ok thrithiæ møthærnæs frændær. Æn hinæ thær næstæ æræ takæ thrithing af thæn førstæ sal ok thrithing fæthærnæs frændær ok thrithing møthærnæs frændær, ok swa (af annær ok swa) af thrithiæ, forthy at tha komæ the hælst wethær thær trykinæ skulæ gøræ hannum thær bøt hawær". V. 23 jfr. S. 576). Lund St. R. 49 „første sal skal neste nidie taka".

[2]) And. Sun. V. 6 „ab illo tempore quo successor occisi ad consentiendum oblate inducitur satisfactioni, debet annus in equales tres dividi portiones, ut in trium partium anni terminis tribus satisfactionis totius partibus persolutis simul totus annus et tota satisfactio consummentur". E. S. L. III. 10. J. L. III. 21.

middel dog for dette Tilfælde for Skaanes Vedkommende afskaffedes ved Knud den 6tes Forordning, hvorefter Inddrivningen skulde skee ved Frændernes og den offentlige Myndigheds Medvirkning [1]). Var derimod Manddraberen død før Mandebodens Udredelse eller var han flygtet som fredløs, kunde den Dræbtes Slægtninge holde sig til hans nærmeste Arvinger og øvrige Paarørende; i det førstnævnte Tilfælde, hvor den nærmeste Arving havde at udrede den ene Sal, havde denne den samme Ret, som Drabsmanden selv, at fradrage Beløbet af Bøderne for de ham af den Dræbte tilføiede Saar eller Slag; i Tilfælde af Manddraberens Fredløs-

[1]) Knud VI's Fdg. „Si quis in homicidium inciderit, de cognatis Ethebot non accipiat, antequam terciam partem satisfactionis, videlicet unum sal, de proprio emendaverit, postea congregatis cognatis paternis cum ipsis computet, quantum unusquisque cum suo satis facere teneatur, dumque omnia fuerint congregata, non tradent inde aliquid homicide priusquam eodem die et momento quo debet satisfacere . . . , de cognatis maternis idem fiat . . . . Si cognatus aliquis cum cognato suo satisfacere noluerit . . ., homicida nihil iuris habeat, ut vel per vim vel alio quocumque modo ipsum ad hoc compellat, sed a cognatis ad hoc compellatur, nostro ipsis si defecerint auxilio suffragante". Sk. L. V. 1, 9. A. S. V. 3. E. S. L. III. 11. V. 20 „thagær hin thær man havær dræpæt havær bøt første sal, tha skal han mæth rættæ hittæ sinæ fæthærnæs frændær at ok talæ with thæm . . . . Æn ængæu man han thær til næmæ af sinæ frændær føræn thæn dagh kombær han rethær fram, e fra hwilkæn han bristær i tha ok æy bær fram sinæ bøtær, tha skal han dom fa til af sinæ frændær at næmæ thær til . . ."; 21, 27 „Warthær swa at thæs frændæ worthær dræpæn thær bøtær skal takæ ok hin wil bøtær havæ, tha skal han hin først søkæ ok af hanum a han først at takæ allæ bøtær thær drap ok han a sinæ frændær til at kallæ ok sik mæth. Æn draughs foræ hanum ok wil han æy bøtæ ok takær han hans frith, tha havær han sithæn ræt at mælæ wethær frænder . . .". J. L. II. 28 „Swæræs man til bøtær, bøtæ en sal af sit eghæt oc krævæ sithen stuth af frændær til andræ twa, æn e thær man swæræs til bøtær æth fæstær bøtær, fangær han ækki af frændær, haldæ tho all bot up thær han fæstæ æth han war sworæn til . . . ., æth stythæ frændær æi mæth ham, tha ma han them søkæ til stuth".

hed, hvad enten denne indtraadte som Følge af selve Forbrydelsen eller paa Grund af Forsømmelighed med Mandebodens Udredelse, bortfaldt derimod den ene Sal og kunde der kun fordres de to Trediedele, der udgjorde den egentlige Ættebod [1]). Ved en Forordning af Valdemar II for Skaane, hvis Indhold er optagen hos Sunesen, men ikke i Skaanske Lov, og som derfor maa ansees for at være yngre end dennes Affattelse, blev Slægtningernes Forpligtelse til at deeltage i Mandebodens Udredelse betydelig indskrænket, idet Manddraberen selv af sit Eget skulde betale hele Mandeboden, uden at kunne fordre Bidrag af Frænderne, og kun for det Tilfælde, at han erklæredes fredløs og som saadan forlod Landet, skulde deres Forpligtelse ligeoverfor den Dræbtes Slægt i Henseende til de to Trediedele vedblive. Denne Regel, der senere findes indført i Erik Glippings Helsingborgske Forordning af 1283 og i Erik Menveds Forordning af 1304, ligesom den anføres hos Thord Degn, og som saaledes synes at være udvidet til de andre Provindser, har dog enten overhovedet ikke fundet praktisk Anvendelse eller denne har idetmindste i Tidens Løb ikke vedligeholdt sig [2]). Thi

---

[1]) Vald. II. Fdg. om Drab. And. Sun. V. 3. E. S. L. II. 12; V. 24 „Æn kombær swa at hin thær døthær ær drap, ok bøtær for hanum æntingh hans søn ællær hans frændæ, tha ma han thæt samæ witæ at hans fathær fik swa mykæt i thæt aræthæ ællær hans frændæ sum før ær saugh"; 28, 29 „Thæt skal man ok witæ, at dør han thær mannæn havær dræpæt før an hans frith worthær takæn, tha allæ the lund thær før war mælt at takæ bøtær æftær hanum thær dræpæn war . . .". J. L. II. 22 „. . . æn flyr han land æth dør, tha skulæ hans frændær bøtæ twa salæ"; 25; III. 23 „oc rætær kunung yvær ham, tha bøtæ hans frændær aldær thyt sithær twa sal thær ættæ bot hetær, forthy at thet stær hin for fult frithløst mal, thar kunung latær yvær hans hals rætæ". Jfr. S. 309.

[2]) Valdemar II. Fdg. „Dræpær man annar man, bøte alt af sinu eghno, utan annar frænde wil mæth gothwilia sinum hanum giva nocot til . . . . ., æftær tæt han flyr, tha ware næsta nathnithi ofna fæthrini oc annar ofna møthrini ofna næstæ threm lansthing um

deels erklærer Biskop Knud i sine Glosser til Jydske Lov paa eet Sted i Henhold til Erik Glippings Forordning og Thord Degns Artikler de i Jydske Lov indeholdte Regler om Mandebodens Udredelse for afskaffede, medens han paa et andet Sted anfører forskjellige Meninger herom, deels sees det navnlig af Recessen af 1537, at, skjøndt efter Christian d. 2dens geistlige Lov Manddraberens Slægtninge skulde være fritagne for alt Bidrag til Mandeboden, havde ikke alene den gamle Skik vedligeholdt sig, men Drabsmandens Slægtninge ansaaes forpligtede til at bidrage med ham til Mandebodens Udredelse, ligesom de ogsaa efter Recesserne og den senere Praxis maatte erlægge de to Trediedele, saavel naar han ved Flugt havde unddraget sig fra Livsstraffen, som ogsaa naar der tilstededes ham Fredkjøb [1]).

æftær thæt han flyr oc bluthe bøtær . . . . oc bøtæ tua lotær ok taka tua lotær af thrygd oc hin fly mæth thrithing". And. Sun. V. 3. Fdg. 1283 § 7 „quicunque aliquem interfecerit, satisfaciat consanguineis interfecti . . . nec cognati compellantur per dominum regem contribuere cum homicida, nisi forte pace privatus fugerit, tunc propinquiores solvant duo ættesaal et secundum antiquam terre consuetudinem recipiunt suum stuth de cognatis". Fdg. 1304 „De interfectione hominum statutum est, quod quicunque alium interfecerit et emendam firmaverit, vel per veridicos vel denominationem convictus ad exsolvendum pro interfecto emendam, ipsam totam et integram de suo proprio solus solvat, nullam contributionem seu subsidium, quod Stuth dicitur, de suis cognatis pro dicta emenda solvenda aliquatenus recepturus . . . . Si vero aliquis interficiens alium, suo commisso exigente, pace privatus per veridicos subterfugit, nunc sicut prius per propinquiores cognatos paternos et maternos interfectoris cognatis interfecti duo ættæsaal exsolvantur". Thord Degn 75 „nullus cognatus emendare cum cognato suo cogatur, tamen si pace privatus fuerit, tunc solvant cognato duo æthesaal". Jfr. Ancher I. 428. Rosenvinge Indl. 1. E. S. L. XVIII. Larsen 118.

[1]) Bisk. Knud til J. L. II. 22, 28 „Nota quod aliqui dicunt quod istud capitulum non est abrogatum nisi in parte, scilicet quod, quando homicida defendit se et sua et in defensione invasorem occidit, tunc licite utatur stuth scilicet iuvamine cognatorum, alii secus ut patet infra l. III. c. II. in magna glosa"; III. 2 „item

I Sjælland skulde der for Manddrab i Almindelighed bødes 9 Mark P. til Kongen, men mellem Valdemars og Eriks Sjællandske Lov er der en Uovereenstemmelse, forsaavidt der efter den første overhovedet ikke kunde fordres mere end Drabsmandens Hovedlod udgjorde, medens E. S. L. skjelner mellem to Dele af denne Bod, nemlig 6 Mk. for Fredkjøb, der ubetinget under Fredløsheds Straf skulde erlægges, medmindre der eftergaves Noget, og 3 Mk. for »Blodvide«, i Henseende til hvilke den anførte Lempelse skulde gjælde [1]). Hverken i Skaanske Lov eller hos Anders Sunesen findes Noget om den Bøde, Manddraberen skulde udrede til Kongen, men ogsaa her omtales de 3 Marks Bøder, der skulde erlægges af Enhver, som havde været i hans Følgeskab [2]). Efter Jydske Lov, ligesom efter den gamle Slesvigske Stadsret, var Drabsbøden til Kongen i Almindelighed overhovedet kun 3 Mark P., hvad enten Drabsmanden erklæredes fredløs eller han beholdt sin Fred, idet Sandemændene svore ham til Bøder eller der tilstodes ham Fredkjøb; men afgjordes Sagen ved Forlig udenfor Retten og

cap. XXVIII Si quis iuratur l. II est abrogatum ut patet per constitutionem erici regis docie § VIII et per thord in constitutione voldemari regis dacie in cor. § LXII . . ." Chr. II geistl. L. 62. Rec. 1537 c. 7; s ovf. S. 636 ff.

[1]) V. S. L. II. 1 „Dræpær nokær man fræls man, tha a han at løsæ sin frith vithær kunungs umbuzman mæth thre marc silf. Æn ær hans hovæthlot mindræ æn thre marc, tha ma kunungs umbuzman han ey meræ kræfiæ æn hans hovæthlot". E. S. L. VI. 5 „hwilkæn man sum man dræpær, tha a han at bøtæ thær foræ ni mark til konungs ræt, ok sæx mark til frithkøp . . . ok thre mark foræ blothæwitæ, ok the thre mark um swa mykæt kombær til hans hovæthlot, tha skal han thæm allæ bøtæ. Æn ær hans hovæthlot minnæ, tha faar umbuthzman æy mer æn the thre mark thær hans hovæthlot ær, æn thot thæt ær æy mer æn en øræ. Æn frithkøp the sæx mark . . . thæm skal han foræ hans frith givæ, thæm skal han allæ utløsæ ællær at han faar umbuthsmans wiliæ til at givæ minnæ, gitær han æy thæt gørth, tha skal han wæræ frithløs, til han havær sin frith løst".

[2]) Jfr. S. 595.

uden at den bragtes til Sandemænds Paakjendelse, skulde han erlægge 12 Mark til Kongen i »Thegngjeld«, hvilket Ord udentvivl betegner Boden for en Undersaats Drab[1]. Var derimod Drabet skeet i Forbindelse med Brud paa en særlig Fred eller under andre skjærpende Omstændigheder, straffedes det, som allerede omtalt, efter Provindsiallovene med 40 Marks Bøder eller Fredløshed[2], og det Samme var paa Grund af den brudte Byfred Tilfældet med hvert forsætligt Drab i Kjøbstæderne, hvor det tildeels, navnlig efter de senere Stadsretter, endog var belagt med Livsstraf, der som den almindelige Straf for denne Forbrydelse blev fastsat i Christian d. 3dies Recesser[3].

§ 109.

Legemsfornærmelser.

Provindsiallovene skjelne, som alle germaniske og nordiske Love, mellem tre Hovedklasser af Legemsfornærmelser, Afhug eller Lemlæstelse, Saar og Slag[4], og indeholde udførlige Bødetaxter for de enkelte Tilfælde, hvorved toges Hensyn deels til Handlingens udvortes og synlige Følger og den forvoldte materielle Skade, deels til Maaden, paa hvilken den var skeet og den derved tilføiede Fornærmelse. Ved Legemsbeskadigelser kom den allerede omtalte Regel til Anvendelse, at det i Henseende til de private Bøder i Almindelighed var ligegyldigt, om Skaden var skeet med Forsæt eller

---

[1]) J. L. II. 13 „fæstæs bot hemmæ oc warthær æl sworæt um, tha a kunung thægnæ giald ther ær tolf marc pænning. Æn swæræs man til bøtær, tha takær kunung ækki meræ æn blothwitæ, æn flyr han frithløs æth dør, tha a kunung af hans bo thre marc for blothwitæ, swa a han oc tho at han haldær sin frith". Slesv. gl. St. R. 3. Flensb. St. R. 66. Odense 4. Jfr. Rosenvinge Retsh. § 168 Not. 6.

[2]) S. ovf. S. 602, 613.

[3]) Jfr. S. 630, 638.

[4]) Sk. L. V. 28 „far man sar ællær bardagha ællær afhog". Jfr. Grimm Rechtsalt. 628. Wilda 729. Nordstrøm II. 264.

af Vaade [1]), og i Nødværgestilfælde gjaldt vistnok i den ældre Tid den samme Regel som om Drab, at vel Bøderne til Kongen eller andre offentlige Straffe, saavelsom de særlige private Bøder, der ellers maatte udredes for et grovere Fredsbrud, bortfaldt, men at derimod i saadant Tilfælde de sædvanlige Bøder for Drab eller Legemsbeskadigelse maatte betales. Fra denne Regel, der tydelig udtales i Eriks Sjællandske Lov, synes i Jydske Lov kun at være gjort den Undtagelse, der, som ovenfor anført, findes i nogle senere Love ogsaa med Hensyn til Drab, at der overhovedet ikke skulde bødes for den af Nødværge tilføiede Skade, naar Angrebet var udført paa et fredhelligt Sted, og kun den nyere Ribe Ret indeholder denne Undtagelse for alle af Nødværge tilføiede Beskadigelser i Almindelighed og skjelner i denne Henseende udtrykkelig mellem Drab og Beskadigelse [2]).

Lemlæstelse sattes paa en vis Maade i Klasse med Drab og afsonedes derfor med Mandebod eller en bestemt Qvotadeel af samme i Forhold til det mistede Lems større eller mindre Vigtighed og den ved dets Berøvelse frembragte Vanførhed. Saaledes skulde der for Næse, Tunge, begge

[1]) S. ovf. S. 585. J. L. II. 14 „æn of the willæ swæræ ham til bøta, tha skulæ the swæræ at i thet wigh the møttæs tha wildæ han æi lifh af ham takæ oc æi limmæ oc thet warth at wathæ".

[2]) S. ovf. S. 648. E. S. L. II. 18 „thoræ the . . thæt swæriæ at the gitæ æy sannæræ spurt, æn han war nødær til sithæn han gaf gruthæn, tha waræ sakløs af the fyrthiughæ mark bathæ for bondæn ok for konung", jfr. m. II. 9 „sum annæt botæmal". J. L. III. 22 „I allæ thessæ stathæ thær nu ær saght, (i lething, a thingi, eghæt hus, thæt hæræth ær i, i kirki, i køping), hwilk man sum særær annæn æth bæriær . . ., han wæræ sakløs thær sik warthæ, forthy at hwær man ær lovæth mæth allæ loghum, at wæriæ sik sialf". N. Ribe R. 7 „Quicunque se defenderit ex necessitate . . . et contigerit ipsum in continenti ledere actorem, quia licitum est cuilibet vim vi repellere, non tenetur satisfacere civitati nec advocato nec leso". Jfr. Rosenvinge § 195. Larsen S. 540.

Øine, begge Hænder eller Fødder gives fuld Mandebod, for eet Øie, een Haand eller Fod halv Mandebod, for et Øre derimod kun en Fjerdedeel, fordi Lyden kunde skjules ved Haarene. For Tommelfingeren erlagdes en Fjerdedeel, for de andre Fingre kun en ottende eller sextende Deel af Mandeboden, og en lignende Taxt indeholde de sjællandske Lovbøger om Tæerne. Mistedes der flere Lemmer paa eengang, kunde der dog af den samme Gjerningsmand ikke fordres mere end ialt fuld Mandebod, men havde der været flere Deeltagere, maatte Enhver bøde for sin Gjerning [1]). De Sjællandske Lovbøger indeholde ogsaa en Taxt for Tænderne, hvorved der navnlig skjelnes mellem Fortænder og Kindtænder [2]). For det Tilfælde, at et Lem ikke heelt mistedes,

---

[1]) Sk. L. V. 10 „Mistær man næse sinni, tha taki fulla manbøtær, sua ok fore tungu, sua ok fore bæthe øghæn ok fore bæthe hændær ok fore bæthe føtær, mistær man et øghæ ællær enæ hand ællær en fot, tha taki han halfæ manbøtær, mistær man anbutha sinnæ i brokan sinum nethri, tæki fullæ manbøtær . . .“; 12 „foræ enæ hand skal bøtæ halfa man bøtær ok fore thumæl fingær halfu minnæ ok fore thæn fingær thær ær næst halfu minnæ æn fore thumul fingær ok sithæn andre fingræ“; 13, „sua ær ok um øræ manz ok um tær manz ok allæ the limmer man ma hylia mæth hare sinu ællær mæth klæthum“. And. Sun. V. 23 . . „quorum amputatio maiorem generat deformitatem, ampliorem requirit eciam emendationem . . . .“, 26. V. S. L. II. 3—6, 8—11. E. S. L. III. 4 „. . . Æn gørh thæt en man, at han æntingh twa ællær allæ thre at et aræthæ, tha bøtær han æy meræ æn enæ man bøtær foræ, æn tho at han havær fleræ afhoggæt“, 5—9. J. L. III. 25 „. . . for thymæl fingær bøthæs fiarthing manbøtær oc for the andræ flyghræ oc fiarthing manbøtær, tho swa at for twa næstæ bøtæs for hwær attand lot af manbøtær, for hvær the twa utærmeræ sæxtand lot af manbøtær“. Jfr. Rosenvinge i Udg. 514.

[2]) V. S. L. II. 7 „Æn of saa vorthær at man mistær allæ sinæ tændær af annæn sin høs, tha bøtæs thæræ foræ half man bøtær, for ther at man thückiæs tha at mannæn ær half unûtær. . . ., for hvar kintan half mark oc for hvar fortan marc e til sex markhæ; æn of man slar ær tho hoggær allæ sex framtændær af annæn høs, tha bøtæs thæræ for thrithing af manbøtær“. E. S. L. III. 10.

men blev ubrugbart, har Skaanske Lov den almindelige Regel, at der skulde bødes halvt saa meget som i førstnævnte Tilfælde, hvilken Regel vel ogsaa gjaldt efter de sjællandske Lovbøger, men her dog saaledes, at der, navnlig i Henseende til Øinene og Ørene, især toges Hensyn til, om Synet eller Hørelsen fuldstændigt mistedes eller ei, hvorimod Jydske Lov i Almindelighed bestemmer, at i alle Tilfælde, hvor Lemmet bliver aldeles ubrugbart, skal der bødes lige saa meget som for Tabet af hele Lemmet, hvad der vistnok er et Fremskridt fra den reent materielle Opfattelse [1]).

Alle Provindsiallovene skjelne mellem to Hovedklasser af Saar, eftersom de ikke trængte videre ind end i Kjødet (»Vathæsar«) eller de gik ind i Legemets indre Dele (»Hulsar«), navnlig i Hjernen, i Brystet eller i Maven, og derefter vare Bøderne enten 3 Mk. eller 6 Mk., til Kongen dog i alle Tilfælde kun 3 Mk. Som en almindelig Forudsætning for 3 Marks Saar anføres i Valdemars Sjællandske Lov, at de tilføiedes med skarpe Vaaben saaledes at de gik igjennem Huden og at der flød Blod, og E. S. L. lægger især Vægt paa, om Lægehjelp var fornøden [2]).

---

[1]) Sk. L. V. 11 „Varthær annær lim lytær a manni sua at han ma ækki af nytæ, bøtæ hin ær lyti vettæ halfu minnæ thær fore, æn af vare mæth allo". A. S. V. 23. V. S. L. II. 3, 4 „. . . . Æn varthær man sua slaghen i hovæth ællær hoggæn at han tapær al sin hørænd, tha bøtæs thærræ for full manbøtær"; 8, 10. E. S. L. III. 6, J. L. III. 26 „. . . . warthær thæt døth oc alss unæt, tha bøtæs swa for sum thet avæ waræ mæth allæ". Jfr. D. L. 6—7—5.

[2]) Knud VI's Fdg. „ . . wathæ saar, quod ubique fit in carne . . ., hulsaar, quod fit in capite, tangeris cerebrum, vel in ventre sive in pectore, quod wlgo dicitur øffræ vel næthræ hwll, ..." Sk. L. V. 5 „. . . hulsar ær warthær i ofra hul ællær i næthræ ællær i hofthe swa at hiarnæ mughæ se . . ." (s. ovf. S. 606) 14. And. Sun. V. 23 „. . . vulnus . . . aut descendit in concavum et ad interiora penetrat aut non . . . ., in capite usque ad cerebrum, in pectore usque ad iecur vel pulmonem, in ventre usque ad viscera . . ." V. S. L. II. 12 „. . . gømæn hiærnpannæn . . ., i øvræ hôl ær tho i næthræ"; 13 „. . . hwaræ sum man fær sar mæth od

I Klasse med Huulsaar stode de Saar, der gik heelt igjennem en Legemsdeel, navnlig igjennem Arm eller Been, og saaledes havde to Aabninger, hvorfor de kaldtes »tvimynt« i Modsætning til dem, der kun havde een »Mund« [1]). Det Samme var efter V. S. L. Tilfældet, naar der kom Marv ud af Armen eller Benet, og efter Jydske Lov med alle Saar, fra hvilke der toges Been ud, hvorimod der efter de andre Lovbøger skulde bødes særlig for Saaret i Forhold til dets øvrige Beskaffenhed og for hvert Been, der udtoges, efter dets Størrelse, i hvilken sidste Henseende der navnlig toges Hensyn til, om Benet var saa stort, at det kunde sees og kjendes som saadant, eller om det gav Lyd fra sig, naar det kastedes i et Fad, eller om det var større, end at det kunde skjules med Breden af Tommelfingeren [2]). Naar Nogen havde faaet flere Saar paa eengang, kunde han for-

---

oc mæth æg, sua at huthæn gar gømæn oc bloth gar ut, tha bøtæs thæræ foræ thre marc". E. S. L. III. 11, 14; VI. 9 „. . . thingmæn sighæ at thær a spik ok spiær with at kommæ . . ., tha bøtæ bondæn thre mark ok swa konung . . .". J. L. III. 30. Jfr. Grg. Vigsl. 7, 11 (86). D. L. 6—7—2 fgg.

[1]) Sk. L. V. 32 „far man sar af andrum manns gønum lar ællær gønum læg ællær gønum arm, swa at thæt hawa tua munna, tha scal ther fore bøtha siax marc swa sum fore holsar". And. Sun. V. 23 „ubicumque telum ita pertransit partem aliquam, quod in carne duas faciat aperturas". V. S. L. II. 13 „twymünt . . ., ey meræ æn en mün". E. S. L. III. 11. J. L. III. 30.

[2]) Sk. L. V. 34 „Wetær annar andrum thæt sar ær ben tacs af, bøte sar sum logh æra oc øre pænninga fore hwærs ben af tacs, e til fæm warthær af takin". A. S. V. 23. V. S. L. II. 13 „Varthær man sar i øvræ armlægh ællær i frambræ ær the i larben ællær i lægben, sua at margh garut, tha ær thet the fyuræ ben, thær man a sæx marc for at bøtæ"; 17 „før hvart thet ben, thær men mughæ ey hüllæ mæth thvær thümul fingær sæx øræ bot . . ., half marc . . ., æn for hvært thet ben . ., thær i mullagh skiældær üvær fingær . . . . tua øræ . . . ., æn for hvart theræ thær men ma se oc kennæ at ben ær, tha bøtæs . . . half thrithiæ ørtugh". E. S. L. III. 11. J. L. III. 30 „. . . benhegget, swa at ben takæs af æthr arr ær i thet sialvæ ben". Jfr. Ancher II. 108. Rosenvinge i Udg. af E. S. L. 357.

dre Bøder for hvert enkelt især, men ikke for flere end fem eller meer end 15 Mark af den samme Gjerningsmand, med mindre Saarene havde efterladt sig Lyde [1]). Var dette nemlig Tilfældet, kunde der vel i Almindelighed ikke fordres Bøder baade for Saar og for Lyde, men den Saarede havde Valget imellem disse Bøder, hvorved det da af dertil udnævnte gode Mænd blev bestemt, hvor meget der skulde betales for Lyden eller en ved Saaret frembragt særlig Vanførhed, og denne Bestemmelse skete efter den Tilstand, der fandtes efter Forløb af Aar og Dag; disse Bøder for Lyden kunde da, idetmindste efter Jydske Lov, ogsaa fordres, skjøndt der allerede før var bødet for Saaret. Derhos har denne Lovbog den almindelige Regel, at der for Saar, der ikke kunde skjules med Haar eller med Klæder, skulde bødes halvt saa meget mere som for andre Saar [2]).

---

[1]) Sk. L. V. 14 „at ulytum manni, hvat skenæ sum han far, tha bøtæs æi mer foræ æn fæm mark silfs, fæm sar bøtæs manni ok æi fleræ tho at han far fæmtan"; 33 „um man wetær flere sar at eno hogge, bøte e all the sar ær man far". And. Sun. V. 23, 26. V. S. L. II. 13. E. S. L. III. 11, 15. J. L. III. 30.

[2]) Sk. L. V. 12 „hvat meræ varthær sar ællær lytt, tha bøtæs e thæt ær meræ varthær"; 13 „lyti skal man bøte æftær gothræ mannæ asyn, sua sum the mælæ bøtær til". And. Sun. V. 23 „Ubicumque autem ipso vulnere maior, secundum prudentium virorum estimationem a die vulneris post annum et diem factam, deformitas iudicatur, ibi solius deformitatis estimatio est prestanda". V. S. L. II. 4, 9, 10 „Vil han havæ liutæs bøtær, tha standæ thet til dagh oc iamlænge um læstæ mal, for thet sighæ vi sua, at man vet ey førræ, horæ liutæ vil givæs"; 13 „Æn varthær nokæt sar af the fæm lyutæs sar, tha takæ hin thær foræ var hvat han vil hældær lyutæs bot ællær sarabot". E. S. L. III. 5, 8, 9, 10. J. L. III. 26, 27 „Warthær man sar oc del thæt mæth laghmal hin a hand thær ham særthæ, tha skal sar bøtæs innæn thrithi fimt æftær at sar ær ham laghdelt a hand, oc læstæ standæ til iamling ær utæ, oc swa sum tha wirthæs læstæ, swa bøtæs, tho at førræ ær for sar bøt"; 29 „for allæ the sar thær man ma æi hylæ mæth klæthæ æth har, swa sum ær sar i anlæt oc a hand, bøtæs e halvæ meræ æn andræ sar, æn warthær liutæ a, swa sum ær of mun stær

Medens det ved Afhug og Saar var nærmest den tilføiede Legemsbeskadigelse, der skulde afsones med Bøder, toges der ved Slag og andre lignende imod en Andens Legeme rettede Handlinger især Hensyn til den dermed udviste Ringeagt og den Paagjeldende overgaaede Skam. I Skaanske Lov og begge Sjællandske Lovbøger skjelnes der mellem »Stangehug« eller »Stavshug«, der indbefattede alle Slag og Hug med et andet Redskab end et skarpt Vaaben og for hvilke Bøderne vare 6 Mark, og alle andre herhen hørende Handlinger, for hvilke der skulde bødes 3 Mark, og som saadanne fremhæves navnlig Nævehug, Kast med Steen eller Been (Steenshug og Beenshug), Haargreb og Jordskuf. Den samme Forskjel findes ogsaa i den gamle Slesvigske Stadsret, hvorimod Jydske Lov var strengere, idet den fastsatte 6 Marks Bøder for alle oven nævnte Tilfælde og 12 Mark, naar Nogen blev saaledes slagen, at han ikke kunde hjelpe sig selv fra Stedet [1]). Det er at ansee som en Følge af den oven anførte Forskjel mellem Bøder for Saar og for Slag, at der ikke, som for flere Saar, kunde fordres Bøder for flere Slag, der vare tilføiede ved eet Angreb,

---

wrang æth næsæ, tha skal wirthæs af gothe mæn oc thær æftær bøtæs". Jfr. Rosenvinge § 169 Not. f. Gl. D. III. 279. D. L. 6—7—6, 7, 10.

[1]) Sk. L. V: 14 „fore stangæ hog ælłær bardaghe slaghs mark"; 16 „fore stenshog og benshog ok næfæhog ok hargrip ok iorthaskuf skal bøtæ thre mark". And Sun. V. 23 „si liber homo fuste aliquo verberetur . . ., locum habebit emendatio sex marcarum . . ., maior enim verberatum ex verbere, quam vulneratum ex vulnere solet infamia comitari". 24 „Fustis autem appellatio virgam et baculum, hastam, securis malleum, clavam et vaginatum gladium comprehendit". V. S. L. II. 18 „thet thůkkær man mest scam væræ at varthæ bælught barth"; 21—26. E. S. L. III. 17—19. Gl. Slesv. St. R. 65. J. L. III. 32 „for stavshog oc stenshog oc benshog oc nævæhog oc hargrip oc iorthskuf. . . sæx marc bot . . . ., æn warthær man thrælbarth, swa at han ma æi bær sik sialf af thet stat, num akæs thæthæn æth bæræs, oc ær benbrot swa at han liggær af oc ær uførr . . ., bøtæ tolf marc pænning". Jfr. D. L. 6—7—8, 9.

men altid kun 3 eller 6 Mark. Derimod maatte der, ligesom ved Saar, ogsaa ved Slag og Hug eller anden personlig Vold særlig bødes for de synlige Spor, disse Voldsgjerninger efterlode sig, og i denne Henseende gjaldt i Almindelighed de samme Regler som om Saarmærker, saa at Bøderne for Lyden altid kunde fordres, hvad enten de vare høiere eller mindre end Bøderne for selve Voldsgjerningen [1]).

Det er allerede anført, at de ældre Stadsretter i Almindelighed indeholde med Provindsiallovene overeenstemmende Bestemmelser om Legemsfornærmelser, medens der dog ere Afvigelser i de enkelte Kjøbstæder i Henseende til Bødetaxten for de forskjellige Voldsgjerninger, men allerede tidlig findes der i nogle Stadsretter en større Strenghed, og efterhaanden fastsættes der overalt ikke alene offentlige Bøder, navnlig saaledes, at 40 Marks Bøden for Brud paa Byfreden udvidedes til saadanne Tilfælde, men ogsaa legemlige Straffe og for Lemlæstelse endog Livsstraf [2]).

Ligesom i flere germaniske og nordiske Love fremhæves i den gamle Slesvigske Stadsret som en særlig Voldgsjerning, at Nogen kastede en Anden i Vandet, hvorfor der

---

[1]) V. S. L. II 21 „af ey ær liutæ a"; 23 „Æn warthæ allæ thessæ i et aræthe vith en man gørthæ, tha bøtær han tho ey meræ æn thre marc . . . of ey ær liutæ a. Æn of liutæ varthær a . . . . oc vil han heldær havæ liutæs bøtær then thre marc, tha bøtæ han liutæ sua sum til kumær". E. S. L. III. 17 „tha bøtæ stanggæhog enæ ok hiat annæt liggæ alt nithræ", 18 „um æy worthær lytæ a . . . . Æn warthær swa, at man bærlær annær til lytæs, ok worthær lytæt høghræ æn stanggæ hog, tha bøtær han lytæt ok æy hoggæt. Æn worthær hoggæt høghræ ok ær lytæ ofnæ, tha bøtær man ok lytæt swa sum i andlætæ. Swa havær wæræt minnæ til at man havær bøt foræ lytæ, thær han barthæ hin annær, fyrtyugh mark".

[2]) S. ovf. S. 631 Jfr. Flensb. St. R. 69—75 „Hvo sum slæær annæn . . ., mæth staang eldær swørzkiønt eldær øxhambær eldær sin nevæ, bøtæ sæx mark. En dræghær han hans haar eldær usærlik hanlær eldær til iorth kastær eldær hans klæthæ rivær eldær giytær wæl a ham, bøtæ thre mark". Hadersl. 21. — Priv. for Lund 1361 c. 4, Odense 1, Viborg 2. Rand. 1, Kold. 4.

skulde bødes 12 Mark eller 6 Mark, eftersom det var skeet med Forsæt eller af Vaade; denne Bestemmelse gik over i Stadsretterne for Flensborg og Haderslev, men med den Forandring, at Bøden bortfaldt i det sidstnævnte Tilfælde, og paa lignende Maade findes den i andre Stadsretter[1]).

§ 110.

Hærværk og Huusfred.

Begrebet om Hærværk angives i Skaanske Lov og i Stadsretten for de Skaanske Kjøbstæder, i Overeenstemmelse med Knud den 6tes Forordning, og ligeledes i de Sjællandske Lovbøger at være en med et Følgeskab af idetmindste fem fuldtbevæbnede Mænd, altsaa af Nogen selv sjette, udført, med Brud paa Huusfreden forbunden Voldsgjerning, og denne Forbrydelse var belagt med 40 Marks Bøder til den Fornærmede og til Kongen[2]). I Modsætning til Hærværk

---

[1]) Gl. Sl. St. R. 64 „Si quis aliquem violenter proiecerit in aquam, reddat XII marcas. Si nolens fecerit, iuret manu duodecima se ignoranter fecisse et emendat sex marcas“. Flensb. 76 „Hvo sum kastær annæn mæth wold oc wili i watn, bøtæ ham tolf mark. En gør han thet ei mæth wili, weri sik mæth tolf men ieth oc wær orsak“. Hadersl. 33. Jfr. Kjbh. 1294 c. 66. Dr. Marg. alm. St. R. 50. Kg. Hans 168.

[2]) Knud VI's Fdg. „Si quis quinque socios et quinque folcwapa secum habens a domo alterni aliquid fracto hostio abstulerit violenter . . ., solvat XL marcas regi et XL marcas actori emendet“. Sk. L. V. 4 „Brytær annar man up dørr annars mans oc havir han fæm laxmæn mæth fæm logh (full) wapnum oc takær han thær nokæt bort mæth walde . . .“. A. S. V. 18. Lund St. R. 54 „Um man gar i annars mans garth meth uførmd meth siex fulka wapn oc gør bondanum thølik uræt i sin eyghin garth, theth hedir hærwirke, therfore skal man boda føretiwgho mark“. — V. S. L. II, 32 „Thet skal man vitæ, at æy mughæ færæ mon gøræ hærwirke æn fæm, oc tho sua at hvar theræ havær thrü folkæ wapæn“; 40. E. S. L. II. 20, 29, 30; Rosk. St. R. 3 „quicunque curiam alterius cum paucioribus, quam cum quibus herwirke fieri non potest, violenter intraverit, emendat. IX marcas“. Holb. 6. Jfr. S. 122 Not. 1. Ancher I. 280.

kaldes i Eriks Sjællandske Lov og i den ovennævnte Stadsret den samme af een Mand alene forøvede Gjerning Gaardgang, for hvilken der kun bødedes 3 Mark [1]). Derimod fordrer allerede den gamle Slesvigske Stadsret ikke et saadant Følgeskab, men forudsætter, at Hærværk ogsaa kan begaaes af en enkelt Mand; paa samme Maade angives Begrebet saavel i Jydske Lov som i senere Jydske Stadsretter, og denne Opfattelse synes ogsaa efterhaanden at have gjort sig gjældende i hele Riget [2]). Derefter forudsættes ved Be-

---

[1]) E. S. L. II. 20 „Far man til bondæns garth at gøræ (och gør) nokæt wald i . . . (s. ovf. V. S. L. II. 32), takær han thær nokær i ællær han hoggær thær nokær i ællær brytær mæth wald, mæth fæm mæn, tha hin thær hovæthsman ær i, han bøtæ fyrtyugh mark ok hin mæth andræ fulghæ wetæ til thre mark. Æn gøræ hinæ nokær uræt, æntingh at the hoggæ ællær rænæ ællær skenæ, tha bøtæ sær for thærræ gærninggæ ok sær for fylghæt, forthy at gingæ thær æy mer æn en man i bondæns garth mæth ufrith, tha bøtæ han sær for garth gang thre mark ok sær for the gærninggæ han gørthæ“ (Jfr. S. 595); VI. 7. Lund St. R. 55 „far bonde i annars garth oc bivthir hanum ther uførmd, theth hedir garganga, therfore skal man bøde thre mark“; 60 „Um bonde gar i annars garth ther som tæwernis huus ær, ther gørs ey garthganga, um han gør ther nokir uførmd, num tha ma bonden wita hanum hwat sum han wil, æn garthganga ma theth ey heda“.

[2]) Gl. Sl. St. R. 49 „Si quis invaserit domum alicuius hostiliter, emendabit hospiti quadraginta marcas et pro dampno in domo perpetrato secundum qualitatem et quantitatem facti emendabit.... Si autem . . . nullum dampnum in domo fecerit, emendet III marcas“. J. L. II. 30 „Gangær man mæt rathæt rath i annæns mans hus oc brytær hus oc takær ut antingh fæ æth klæthæ æth wapæn æth andræ thing thær bondæn a sialf fra ham æth hans hion thær a haldær, tha ær thet hærwærki (D. L. 6—14—2), æn bærlær han bondæ æth særær æth husfre, æth hans hion, the thær i fælægh æræ i bondæns hus, tha ær thet oc hærwærki; æn hittæs the allæ satæ i annæn bondæ garth oc warthær æthæn a at skili, tha ær thet æi hærwærki, forthy at thet warth at wathæ; æn bindær man bondæ i sint eghæt hus utæn hans skyld, æth takær bondæ dottær æth bondæ konæ oc førær burt mæth wald, thet ær oc hærwærki“. Ribe R. 4 „Si quis intraverit domum alterius vio-

grebet om Hærværksforbrydelsen, at der med Vold var forøvet et Brud paa Huusfreden ikke alene med Forsæt, men med Overlæg, og at der ved denne Voldsgjerning var tilføiet nogen Skade, idet der, naar dette ikke var Tilfældet, ikke erlagdes 40 Marks Bøder som for Hærværk, men kun 3 Marks Bøder som for simpel Vold, og, naar Gjerningsmanden var fredelig kommen ind i Huset og en her opstaaet Uenighed gav Anledning til Voldshandlingen, ansaaes denne for en Vaadesgjerning. Ligegyldigt var det iøvrigt, hvad der var den nærmeste Gjenstand for den udøvede Vold og den paaførte Skade, om den var overgaaet en Person eller selve Huset, f. Ex. ved Opbrydning af Døren, eller om ellers Noget var bleven ødelagt eller bortført. Ogsaa Voldførsel og Voldtægt regnedes herhen [1]), og efter den Nyborgske Forordning af 1282 og senere Haandfæstninger kunde ulovligt Gjæsteri i Forbindelse med Vold paatales som Hærværk [2]). I Lighed med Brud paa den egentlige Huusfred

---

lenter et impetuose ac male ipsum in propria domo tractaverit . . . ., XL marcas denariorum satisfaciet domestico et XL m. d. advocato et item civitati". Er. Gl. Fdg. 1283 § 6 „Si domum alicuius aliquis invaserit et fregerit vel aliquid abstulerit, solvat domino regi XL marcas et leso tantum". Flensb. St. R. 58 „Hwo sum woldbrytær annæn mans hus . . ., bøtæ hærscop fyrtiygh mark oc by oc so mykæt oc husbond thær hus aa so mykæt"; 59. Hadersl. 19 „Brytær nogen Man anden Mans Hus met rathet Raath, sandet hielpe og wæpend Hand . . ., bøthe . . fiurtiuge Mark". Kjbh. 63 „quicumque intrat domum alterius cum deliberato consilio, ut percuciat domesticum vel quemcumque alium in domo sua, solvet percusso XL marchas, episcopo tantum et civitati tantum et ei, cuius erat domus, tantum".

1) Sk. L. XIII. 4 „En man ma ok hærvirki gøræ um han takær kunu ællær mø nøthogha a marko uti ællær i husum hema". J. L. II. 30. Jfr. V. S. L. II. 36, 37. E. S. L. II. 23 „Bindær nokær man annæn, æn thot han ær æy meræ æn ensamæn", 25. S. ovf. S. 614.

2) Fdg. 1282 § 17 „Item volumus, quod nullus apud claustra, clericos vel laicos hospitetur indiscrete, set contentus his, que domesticus habuerit et sibi dare voluerit; si aliquis facere ulterius presump-

og som Hærværk behandledes Vold af den angivne Art forøvet paa noget andet Sted, hvor den Fornærmede havde indrettet sig en, om end kun midlertidig Bopæl, eller i en Ladebygning eller et Fæhuus eller en Bigaard[1]), og det Samme gjaldt om Skib (Bunkæbrut), hvormed staaer i Forbindelse, at Røveri begaaet imod Skibbrudne efter Haandfæstningerne skulde forfølges som Hærværk, hvorimod herfor efter Jydske Lov kun bødedes 3 Mk. som for Ran[2]). Jydske Lov henregner ogsaa til Hærværk de Tilfælde, hvor Nogen forsætlig driver en Qvæghjord eller en Flok Heste eller Sviin ind paa en Andens Kornager, eller naar Eieren egenmægtig tager de Kreaturer tilbage, som lovlig vare optagne paa anden Mands Mark og indbragte i dennes Gaard, hvorimod der i det første Tilfælde efter Skaanske Lov og i det andet efter Eriks Sjællandske Lov kun

---

serit aliqua violenter rapiendo, liberam habeat potestatem, si clericus fuerit, violenciam huiusmodi per causam herwærki vel rapine vel excommunicacionis prosequi, si vero laicus, per causam herwærki vel rapine". 1360 § 15; 1376 § 26.

[1]) Knud VI's Fdg. „Si quis alium in domo sua manu impetierit violenta vel arantem vel ubi fixa lancea vel posito clipeo se in hospicium constituerit, quare hec tria ad paria iudicantur . . .". Sk. L. V. 3. E. S. L. II. 12 hemæ at manz eghæn . . ænti lagarth ællær fægarth ællær lathægarth ællær i mylnæ". 19. J. L. II. 32 „Hwaræ sum man bothæs for antigh mæth tiald æth mæth gryft æth mæth risbothæ oc hawær thær iførth sik sialf oc sinæ kostæ, thær mughæ mæn swa brythæ hærwærki a ham sum i hans eghæt hus"; III. 41. (D. L. 6—14—4, 6.)

[2]) V. S. L. II. 40 „Far nokær man til oc vetær man hemæsoca til skips oc gør vith han bunckæbrut, tha bøtæs thæræ for sum for annæt hærwirkæ". E. S. L. II. 29 „Føræт nokær man sinæ kostær i sit skip ællær han ær hem komæn mæth kostær sinæ ok søkær hanum thær nokær man mæth fæm mæn, tha a han swa thær hærwirkkæ foræ at bøtæ sum han gørthæ thæt hemæ i hans garth" (Jfr. S. 603), J. L. II. 32. Kjbh. 1294 c. 64. — Hdf. 1320 § 32; 1326 § 25 „quicumque . ., naufragium passos spoliaverit . . . ., conquerenti quadraginta marchas et regi tantum emendabit. . . et huiusmodi causa in placito sicut hærwærck prosequetur". J. L. III. 63.

bødedes 3 Mark som for Ran [1]). Da der til Hærværk i den egentlige Betydning forudsattes Brud paa Huusfred, var kun Husets Eier berettiget til at paatale denne Forbrydelse og at fordre de derved forskyldte Bøder, hvorimod særlige Voldsgjerninger, der vare forøvede imod en Anden end Husbonden, forfulgtes af den Fornærmede selv. Jydske Lov skjelner derfor i denne Henseende imellem Landboen og Fæsteren, der i Reglen eiede Bygningerne og selv var Husbonde, og Bryden [2]), og med Hensyn til Paatale af Hærværk er det, at den nævnte Lovbog tillægger Leietageren alle Eierens Rettigheder, saa længe Leieforholdet varer [3]).

De her anførte Regler fulgtes i det Væsentlige ogsaa i den senere Praxis, og Begrebet om Hærværk blev det samme og anvendtes i Almindelighed i samme Omfang, som det findes i Jydske Lov, men der forekommer nogle Exempler paa, at det blev udvidet til saadanne Tilfælde, hvor de ældre Forudsætninger, navnlig Brud paa Huus- eller Gaard-Fred, ikke vare tilstede; saaledes sees en Bonde, der var sat fra sin Gaard og ikke vilde rømme, at være dømt for Hærværk. De i Jydske Lov indeholdte Regler ere ogsaa næsten uforandrede optagne i Christian d. 5tes Danske Lov [4]).

---

[1]) J. L. II. 31; III. 48—50. (D. L. 6—14—11, 19), jfr. m. Sk. L. IX. 2, E. S. L IV. 24.

[2]) J. L. II. 33 „Lanbo ær sialf husbondæ for sik oc ham mughæ mæn thær hærwærki gøræ oc æi a bryti, forthy at hwat sum gørs a then garth thær bryti sitær i thet ær bondens kæræ, æn hwat sum gørs a brytins limmæ, æth a hans konæ æth a hans børn, thet ma bryti sialf delæ utæn hans husbondæ". 38 „fangær nokær man hus a anæn manz iord swa at han ær laghæ eghær at (jfr. S. 535) oc brytær nokær man thet husbyrt utæn hans williæ, tha ma hin thær husæt attæ delæ thet til hærwærki og kumær ækki with hin thær iorthæn attæ"; 39 „Æn brytær man bondæns hus oc takær theræ ut hans gæstæ hæstæ æth andre kostæ thær gæstæn a, tha ma bondæn delæ hærwærki for husbrot oc gæstæn ran for sinæ kostæ thær han tapæth". (D. L. 6—14—3.

[3]) J. L. II. 32, s. ovf. S. 548.

[4]) Gl. D. I. 23, 185; II. 108, 216; III. 36, Schl. R. u. Gerichtsverf.

§ 111.
Ran.

Det i Provindsiallovene ofte nævnte Ran, hvorom navnlig Jydske Lov har udførlige Bestemmelser, der i det Væsentlige ere gaaede over i Christian d. 5tes danske Lov, kan i Almindelighed angives at være et egenmægtigt Indgreb i en Andens Besiddelse, og da Anvendelse af Egenmagt eller Selvtægt var det Væsentlige, kunde det begaaes ikke alene paa fremmede men ogsaa paa egne Ting, der vare i anden Mands Hævd. Saaledes var det ikke alene Ran, naar Nogen, for at skaffe sig Fyldestgjørelse for en Fordring, paa ulovlig Maade tog Nam, men ogsaa naar Eieren tog sine paa anden Mands Jord af denne optagne Kreaturer eller endog Ting, der vare ham fratagne ved Ran, egenmægtig tilbage [1]), eller naar Jordeieren paa sin Mark ompløiede anden Mands Sæd eller paa anden Maade forstyrrede dennes Hævd, saasom ved at opføre en Bygning eller et Hegn. Derved fremtræder det klart, at Selvtægten i Tidens Løb mere og mere erkjendtes som ulovlig og blev belagt med høiere, endog offentlige Bøder; medens saaledes Eriks Sjællandske Lov, ved at omtale de sidstnævnte Tilfælde, har den almindelige Regel, at man ikke forbryder 3 Mark til Kongen paa sin egen Jord, har Jydske Lov en modsat Bestemmelse herom [2]),

---

53, 91—93, 107, 117, 125, 152, 178, 198. Jfr. D. L. 6—9—1 til 6; 6—14.

[1]) Sk. L. V. 1 „Gør hin nokæt igen ær man havir dræpit, sua at han næmer frænda sin oc cumbær han burt mæth namo, tha bøte han kunungi thre marc fore ran ær hin giorthe oc thre marc hinum ær han næmde“; XVI. 2. — J. L. II. 59, 76.

[2]) E. S. L. IV. 17 „Sættær nokær man hus a thæn jorth thær i annærs manz hæfth ær, æn thot hun ær hans eghæn ok han havær æy hannæ mæth logh utdeld, ællær at han stafrær hans hæfth, forthy at han wil swa fa jorth af hanum for utæn loghdeling, ællær at han pløghær hans jorth af hanum ok swa mæth ulogh, æn thot han a hænnæ æy ok gar thot hwaræn sithæn mæth logh til jorthæn, tha bøtær han thot hwaræn bondæn thre mark,

og medens der efter Skaanske og Eriks Sjællandske Lov for egenmægtig Tilbagetagelse af optagne Kreaturer kun da bødedes 3 Mark som for Ran, naar den var skeet indenfor Optagerens Gaard [1]), ansaaes det efter Jydske Lov i alle Tilfælde som Ran og, naar Optageren allerede havde bragt Kreaturerne til sit Huus, endog som Hærværk [2]). Derhos skjelnes udtrykkelig mellem Nødværge og Selvtægt, idet Lovene ikke blot berettigede Jordeieren til at hindre en Anden fra at udføre en uhjemlet Handling, men ogsaa til paa sin egen Grund at tage tilbage, hvad denne havde bemægtiget sig, hvorimod det ansaaes for utilladt Selvtægt og Ran, naar det skete, efterat den Anden var kommen bort dermed fra Eierens Grund [3]). Det fremgaaer allerede af det Anførte, at

at han ræntæ hans hæfth af hanum. Æn æy bøtær han konung thær thre mark foræ, forthy at han ma æy oppæ sit eghæt forbrytæ thre mark with konung". J. L. II. 72, 73 „. . æn hwa sum ærlær annæns mans sæth um, tha havær han e thæræ mæth brot thre marc with bondæ oc swa with kunung, tho at iorthen ær hans æghæn, forthy at mæn skulæ delæ sic til ræt oc æi gøræ sik sialf ræt". (D. L. 6—15—13, 19 til 21.

[1]) Sk. L. IX, 1 „æltær man innam fran andrum manne utæn garthe hans, bøtæ tua øre . . ., takar man innam ut af annærs manz garthe utæn hans viliæ, bøtæ thre mark". E. S. L. IV. 24 „Kombær manz fæ i wang ok kombær hin wethær thær kornæt a, før æn hin thær æghændæ ær at, tha a hin mæth rætæ in at takæ. Æn kombær hin sithæn wethær thæra, sithæn hin havær wethær kommæt, ok wethær hanum fornam, før æn han kombær i gatæ lith, tha a han atær at gialdæ skathæn ok bøtæ sæx øræ foræ fornamæt. Æn kombær han innæn gatæ lith mæth ok wetær han hanum sithæn fornam, tha bøtæ tolf øræ foræ. Æn kombær thæt innæn hans eghæt gartz lith ok takær han sithæn fran hanum thæt innam han havær innummæt, tha bøtæ thre mark foræ".

[2]) J. L. III. 50 „Of annæn man takær annæns manz fæ i sit korn æth i sin æng, oc kumær hin with thær fææt a, antigh i hægnæth æth a farenæ wæghæ, tha ma han æi takæ thæt af ham utæn hans wiliæ; æn takær han thet fra ham, tha ma han warthæ rans man thær at; æn kumær thet hem til hins hus thær thæt tok oc takær han that ut thær thæt attæ, tha ma thet warthæ hærwærki".

[3]) E. S. L. IV. 29 „Æn kombær man ok hittær han i hans eghæn

Ran i flere Tilfælde grændsede til Hærværk, i andre til Tyveri, fra hvilket sidste det især adskiltes derved, at Ran udførtes ikke hemmeligt men aabenbart, og, ligesom der i enkelte Tilfælde indrømmes den Fornærmede Valget imellem at forfølge Sagen som Hærværk eller Ran, som Ran eller Tyveri, saaledes sees det ogsaa, at det i Praxis ikke sjelden fandtes tvivlsomt, om den ene eller den anden Forbrydelse var begaaet [1]). Hvad angaaer Behandlingen af Ranssager, brugtes der i Skaane Jernbyrd, i Sjælland Nævn og i Jylland Ransnævninger; men, for at en slig Forfølgning kunde bringes til Anvendelse, forudsattes det i Almindelighed: 1) at Sagsøgeren først havde bestyrket sin Sigtelse, i Skaane og Sjælland ved Vidner og i Jylland ved den s. k. Bogseed [2]); 2) at det ikke var den Tiltaltes egne Ting, han havde bemægtiget sig, og 3) at det gjaldt et Beløb af idetmindste ½ Mark P.; våre disse Forudsætninger ikke tilstede, kunde den Sigtede værge sig ved Tyltereed. De to sidste Forudsætninger krævedes dog ikke i Skaane og Sjælland ved Haandran og Boran, d. v. s. Ran begaaet i en anden Mands Gaard, det første, fordi det tillige var et personligt

skogh at han hoggær, tha ma han hans wæth takæ til skiæls, kombær han ok wethær sum hin lassær ofnæ ællær før æn han kombær af hans eghæn skogh ællær til lands wægh, tha ma han hans wæth takæ. Æn kombær han sithæn with hanum, thær han kombær a wægh ællær af hans skogh ok takær han thær nokæt af hanum, tha gør han fult ran wethær hanum" J. L. II. 74, 75 „Æn wil man antigh akæ yvær manz æng æth akær, thær æi ær skyldugh wægh at liggæ, oc wrækær hin ham burt thær akær a oc latær han tha waghæn æth andræ kostæ, tha ær hin thær for æi ransman thær ham mentæ at faræ yvær hans æng æth korn". (D. L. 6—15—15, 16, 22).

[1]) J. L. II. 74 „tha delæ with ham swa sum logh ær, antigh ran æth thiufnæth"; III. 41 „delæ æftær hwat hældær han wil mæth næfning æth sanænd mæn, forthy at thæt ær likær til hærwærki æn ran"; 47 „hwat han wil hældær til ran æth til thiufnæth"; 48, 50. Thord Degn 16, 35. Jfr. Schl. R. u. Gerichtsv. 92, 152. 165, 198.

[2]) S. ovf. S. 184, 194.

Angreb, det andet, fordi det var forbundet med en Krænkelse af Huusfreden [1]). Derhos siges i Valdemar's Sjællandske Lov, at det ikke var Brug at lade Nævn sværge om Jordran eller Skovran eller »Vithstor«, hvilket sidste Ord efter Lovens Forklaring betyder tolv Læs Brænde, der hugges og stables i anden Mands Skov; Jydske Lov nævner som de Arter af Ran, hvorom Ransnævninger skulde sværge, Haandran, Boran og Jordran eller Markran, men undtager kun det første fra den Regel, at der udfordres en Værdi af ½ Mark, hvorimod denne Lov ikke skjelner imellem, om der ved noget af disse Slags Ran tages egne eller fremmede Ting, kun med den Undtagelse, at den Sigtede kunde frigjøre sig for Ransbøderne, naar han, førend Sagsøgeren havde svoret ham Sagen paa Haanden, tilstod selve Faktum og ved Tyltereed bekræftede, at det var

---

[1]) V. S. L. II. 41 „Gør nokær man vith annær handran i hwat sum thet ær oc ær thæræ vitnæ til, tha bøtæ thæræ foræ thre marc . . . ællær dulæ mæth næfnd (Orbod. 14. iern). Æn rænær man annæn at hans eghet i hans eghæn gard i hans asyun, huræ mūghæt sum thet ær, . . . værlæ sich mæth næfnd (iernl) . . . . Warthær thet sua, at nokær man takær sin eghæn kostæ fran annær man oc æy af hans hand, tha bøtæ thær thre marc foræ ællær dūlæ mæth tūltær eth. Thet sculæ i vitæ um handran, at of nokær man rænær sit eghæt af annærz manz hand, tha dūlæ thet mæth næfnd (ierni)“ . . .; 42 „Thet skal man vitæ, at hværkæn foræ iordh ran ællær for skoghran ællær for vitsthor tha havær thær aldræ væræth minnæ til, at thær tox næfnd (iern) foræ. Thet callæ vi vitstorh, at man hoggær i annærs mans scogh oc resær vith stofn tolf las. (Jfr. Sk. Kirkel. 5. E. S. L. IV. 2S og dertil Rosenvinge § 76)“. E. S. L. III. 20 „Æn gør man handran with annæn, thot thæt ær æy mer æn fæm pænnings mun . . . tha skal man dyliæ thæt mæth næfnd . . . The samæ logh ær um man rænær bondæn i hans eghæn garth i hans asyn . . . Æn gør han ællær ran wethær hanum,, tha ma thæt æy mæth minnæ til næfnd kommæ, æn for half mark num . . . Thæt skal man ok witæ, at for æntingh thærræ ær han a siælf ær takær ællær han a lot i, tha a han æy at takæ næfnd for“; 21; VI. 9 „. . . . thagær han havær ranæt kiært . . . ., fylghær hanum æntingh til næfnd ællær annær logh“.

skeet af Vaade, idet han meente, at det var hans egne Ting eller at han fik dem med den Andens Villie. Jordran (eller Hiortran) eller Markran forklarer Loven saaledes, at det indbefatter de Tilfælde, hvor Nogen tager Kreaturer, Korn eller andre Ting i anden Mands Fold paa Marken [1]), og det skjelnes fra Agerran, der omfatter alle de Tilfælde, hvor Nogen enten paa fremmed eller paa sin egen Jord egenmægtigt gjør Indgreb i en anden Mands Hævd, navnlig ved Pløining (Afæriæ) eller ved at slaae Græs eller hugge Korn (Afslæt) eller ved at drive Qvæg ind i Ager eller Eng. Særlig fremhæves det Tilfælde, at en heel (»mellem æg og ændæ«) Eng blev opslaaet eller Sæden paa en heel Ager ompløiet eller skaaren, i hvilke Tilfælde det ikke kom an paa Værdien eller Skadens Beløb [2]). I Henseende til Sæden og Kornet toges især Hensyn til, om den formeentlige Jordeier havde anlagt Sag imod den, der havde tilsaaet Ageren, før Midsommer eller ikke, saa at i første Tilfælde den Saaende, i sidstnævnte Tilfælde den Anden blev Ransmand ved at hugge Kornet, ligesom, naar det var omstridt, hvem der eiede

---

[1]) J. L. II. 40 „Næfning skulæ swæræ um handran oc boran oc iorthran, thet summæ kallæ marcran“; 44 „Handran ma wæræ hat æth hanszkæ æth hwat sum man havær i sin hand, thær swa mykæt gialdær sum twa hanszkæ, forthy at thet ær meræ skam at warthæ swa rænt æn andær lund, ængi andær ran mughæ wæræ minnæ æn half marcs kostæ, thær næfning skulæ um swæræ“; 45 „Thæt ær boraan at man gær i annæns mansz garth oc takær thæræ burt af hans fæ æth klæthæ æth wapnæ æth nokær andræ costæ thær gialdær half mark pænning“; 46 „Hiorthran ær thæt of man gangær i annæns manz fald utæ a markæ oc takær thæræ hors æth nøt æth ant fæ æth korn æth hø æth timbær æth nokær andræ kostæ, thær gialdær half marc pænning“. (D. L. 6—15—2 til 4). Jfr. Schl. R. u. Gerichtsv. 95.

[2]) J. L. II. 48 „Æn slar man annæns mansz æng up mællæ æg oc ændæ æth skær akær up mællæ æg oc ændæ, huræ mykit sum sagh ær, æth æng, oc takær thet burt, tho at thet gialdær minnæ æn half marc, tha ma han delæ thet til ran“; II. 73. (D. L 6—15—5). Jfr. Schl. R. u. Gerichtsv. 76, 104, 170.

Jorden, den, der tog Kornet, førend Sagen var paakjendt, maatte bøde for Ran, dersom Jorden blev ham frakjendt [1]). Allerede efter Provindsiallovene skulde Enhver, der uden Ombudsmandens Tilladelse tog Vrag paa Forstranden, bøde 3 Mark, uden Hensyn til Værdien, og det sees, at ogsaa i den senere Praxis henvistes saadanne Sager til Ransnævninger [2]). Baade Skaanske og Eriks Sjællandske Lov erklære det ogsaa for Ran, naar den, der har optaget fremmed Qvæg paa sin Mark eller modtaget Pant derfor, ikke vil udlevere det, naar Eieren paa behørig Maade tilbyder sig at indløse det [3]), og efter Jydske Lov kunde det forfølges som Ran, naar den Sandemændene tilkommende Hesteleie forholdtes dem [4]).

---

[1]) J. L. II. 72 „Thet ær akærran of man takær annæns mansz korn thær hiu arthæ oc sathæ uilskæth oc warthær æi delt af ham før mithsumær mæth thingsdomæ, tho at hin attæ ther akær sialf thær tok korn af, forthy at swa sum ærlær oc saar utæn kæræ oc thighær hin thær iorthæn a, tha ma han witæ sin sæth af mæth tolf mæn eth . . . , æn alla the sæthæ thær swa ær delt aftær før mithsumær . . ., takær then man sithæn thær sathæ, tha ma warth ransman . . .; æn takær antigh theræ thæn sæth fyrræ æn iorthæn ær laghdelt oc winnær hin annæn iorthen sithæn, tha ær han ransman thær sæthæn tok". (D. L. 6—15—9 til 11). Jfr. gl. D. II. 262. Schl. R. u. Gerichtsv. 67, 72, 75, 94, 143.

[2]) Sk. L. VIII. 1 „ok skal hvær thæn ær først hittir sighiæ til i kunungs garthe, sighir han æi til, bøtæ thre mark". E. S. L. VI. 20 „hwilkæn man nokæt takær af thæt wrak thær konungs umbuthzman hørær til, thot thæt ær æy mer æn fæm pænninggæ mun, tha skal han utlatæ thæt ok thre mark ofnæ". J. L. III. 62. Gl. D. 267. Schl. R. u. Gerichtsv. 99, 126.

[3]) Sk. L. IX. 13 „vil hin ær fæ hafir intakit æi tha utlatæ . . . bøtæ thre mark fore ran". E. S. L. IV. 25 „Gør thæt nokær man at han hældær hins wæth længær æn syknæ kombær, ok han havær thær grannæ witnæ til at han beddes thæt ok bøtæ thær foræ thær logh war, ok hin wildæ thæt æy utlatæ . . ., bøtæ thre mark foræ".

[4]) J. L. II. 5 „æn haldæs hæstælegh thær yvær tha ma thæt delæs mæth ransdelæ".

§ 112.

Tyveri.

Medens der til Begrebet om Hærværk krævedes en grovere Voldsgjerning, og det Karakteristiske ved Ran var Udøvelse af Egenmagt eller Selvtægt, var Hemmelighed det væsentlige Kjendetegn ved Tyveri, og den derved udviste Lumskhed var Grunden til, at denne Forbrydelse fra den ældste Tid ansaaes for særdeles skjændig og straffedes ikke alene paa Formuen men endog paa Ære, Frihed, Legeme eller Liv. Til Tyveri i snevrere og egentlig Betydning udfordredes vel Borttagelse af en fremmed Ting, men det sees af adskillige Bestemmelser i Lovene, at Begrebet havde en større Udstrækning, saa at derunder ogsaa henregnedes saadanne Tilfælde, hvor Nogen ved at nægte eller at lægge Dølgsmaal paa Besiddelsen af fremmede Ting tilegnede sig disse, f. Ex. naar han ikke paa lovlig Maade oplyste Hittegods [1]). Da saaledes forsætlig Hemmelighed var det karakteristiske Moment i Begrebet om Tyveri, anvendtes ikke blot dette Ord men ogsaa Tyvsstraffen endog i saadanne Tilfælde, hvor der ikke var Tale om en Tilegnelse, men hvor en fremmed Ting paa en hemmelig og lumsk Maade var ødelagt [2]).

I Henseende til Tyvsstraffen er det allerede ovenfor anført (§ 105), at der skjelnedes imellem stort og smaat Tyveri, eftersom Værdien udgjorde en halv Mark eller ikke, saa

---

[1]) Sk. L. VII. 12. J. L. II. 112 (S. ovf. S. 454). Jfr Sk. L. XI. 5 „dyl han, hetæ thiuf fore thæt ok suæræ samme lund sum fore annær thiufnæt".

[2]) Sk. L. IX. 9 „Huilkæ lund man thiuftæs til at dræpæ annærs mans fæ, ok vil hin ær fæt atæ veta hanum asuæru eth ær drap, skæræ sik mæth næfnd, um fæ var sua got sum half mark ællær bætre, faldær han, gialdæ atær fæ ok a tuægildi" (Jfr. om gørnithing ovf. S. 567); 12, A. S. IX 9 Sl., 12. E. S. L. VI. 1. „Gør nokær man swa andælekæ at han gar ut i ekæ ok flar thæt sum thæt star, kombær nokær ok takær hanum wethær, tha faræ han swa with hanum sum wethær thyuf skal faræ . , . ."

at Livsstraf kun anvendtes i det første Tilfælde. I Skaane og Sjælland gjordes der endvidere Forskjel imellem et Tyveri til et Beløb af 5 Penninge eller mindre, idet Tyven, der blev greben i Udøvelsen af et Tyveri under 5 Penninge, ikke maatte bindes og saaledes føres til Thinge, hvorfra dog gjaldt en Undtagelse for det Tilfælde, at Korn var stjaalen fra Marken, hvilket i Valdemar's Sjællandske Lov kaldes »Agnbak« og i Skaanske Lov anføres som Brud paa Agerfreden. Naar det Stjaalne ikke havde en Værdi af en Penning, synes en Tilegnelse overhovedet ikke at være bleven betragtet som Tyveri, hvilken Begrændsning ogsaa findes i Graagaasen [1]). I Forbindelse med det Stjaalnes Værdi havde det en afgjørende Indflydelse ikke alene paa den retlige Fremgangsmaade men ogsaa paa Straffen, om, og da paa hvilken Maade, Nogen var funden i Besiddelse af de stjaalne Koster, eller om han, uden at en saadan Kjendsgjerning forelaa imod ham, blev sigtet for Tyveri. Skaanske Lov, Valdemars Sjællandske Lov og Jydske Jov indeholde herom tildeels udførlige Regler, der vel i det Væsentlige ere overeenstemmende, men hvori der dog i enkelte Punkter findes

---

[1]) Sk. L. VII. 15 (s. ovf. S. 621 N. 1) „æn stial han fæm pænningæ mun, tha ma bindæ han ok føre til things ok gøre thæt mæth ær thingmæn viliæ, æn tho ær han ok thiuf um han stial en pænning; IX. 15 „Akær frith skal sua mykil væræ, at hua sum stial ena neg bort af akre manz ok varthær han takin mæth, føræ han til things ok faræ sua mæth sum logh æræ ok thingmæn dømæ, stial han annær kost, tha ma æi bindæ han fore minnæ æn fore half markæ mun". And. Sun. VII. 11; IX. 5 „. . . . unum manipulum, licet forte non valet unum denarium". V. S. L. III. 13 „Æn stæl nokær man, tha ma han ey bindæ mæth minnæ æn for fæm penninge mun . . . for utæn agnbak, æn agnbak ær thot han stalæ ey meræ æn til half skiæppæ mun, oc varthær han takæn mæth, tha ma man han bindæ". E. S. L. VI. 12, jfr. 14 Sl. „hittær nokær man minnæ kost æn fæm pænninggæ mun, tho at thæt ær æy mer æn en pænnings mun". J. L. II. 88, 90 „. . kumær thiuf til things bundæn mæth thiufnæth hur lit sum thiufnæth ær . . .". Jfr. Grg. Wigsl. 115.

Afvigelser, som enten maae henføres til den forskjellige provindsielle Retsforfatning eller til en i Tidens Løb foregaaet Forandring. Forfulgte den Bestjaalne Tyven strax efter Gjerningen og greb ham med Kosterne i Hænde, kunde han binde ham og saaledes bunden med Kosterne paa Ryggen føre ham til Thinge, hvor da Thingmændene havde at dømme Tyven efter det Stjaalnes Værdi enten til at hænges eller at lemlæstes, hudstryges, til at være Kongens Træl eller at brændemærkes. Derimod skulde efter Jydske Lov, naar det Stjaalne ikke udgjorde ½ Mark, Tyven, foruden at udrede dobbelt Erstatning (Tvigjeld) til den Bestjaalne og 3 Mark til Kongen, kun brændemærkes, men, naar han derefter anden Gang gjorde sig skyldig i Tyveri, ubetinget straffes paa Livet [1]). Blev Tyven ikke paa den ovenanførte Maade greben i eller strax efter Gjerningen, men den Bestjaalne senere traf Nogen med Kosterne, maatte han ikke binde ham, men den Anholdte skulde have Tid og Leilighed til at skaffe

---

[1]) Sk. L. VII. 1 „Varthær annærs mans fæ stolæt ællær kostær hans ok far han thæghær æftir ok far takit hin mæth ær stal, sæte a band ok bindi ok føræ han til things ok gøræ thæt af hanum ær thingmæn viliæ ok the dømæ til". And. Sun. VII. 1 „Quicumque statim a furti tempore perpetrati rerum suarum furem persequitur, comprehensum cum rebus suis et manibus post tergum ligatis in ius deducat, ibi fide prius facta duobus testibus, quod in furto fuerit deprehensus, pro modo criminis condempnandum". Lund St. R. 14. V. S. L. III. 13 „... Æn vorthær han takin mæth thet han havær stolit oc ær um snaræn ... sum han varthær bundæn oc til things førth, tha havær han alt for giort". (s. ovf. S. 621 N. 2). J. L. II. 87 „Of nokær man givær annæn thiufæ sak oc takær han nokæt i hændæ, bindæ thet a hans bak oc føræ ham til things oc andwarthæ ham i han kunungs umbozman oc umbozman havæ thingsdom til, wat han havær forgørth mæth thylikæst styld". (D. L. 6—17—4) 89. (S. 622) 90 „Huræ mykæt sum thiuf stæl minnæ æn half marcs kostæ oc warthær han takæn oc førth til things, tha ær han skyldugh at havæ tiufsmærki oc givæ kunung thre marc oc bondæn igild oc twigild ..., havær fyrræ thiufsmærk, tha ma han hængæs ...". Gl. Sl. St. R. 14, 17. Flensb. 112. (114.) Hadersl. 23. Ribe 24.

Borgen (Tak) for sig eller at nævne og fremstille sin Hjemmelsmand, og den Bestjaalne skulde derfor følge ham til de tre nærmeste Landsbyer eller til hans Hjemsted, og først, naar dette var skeet forgjæves, var det tilladt at føre ham med Lænker om Fødderne, men med ubundne Hænder til Thinge. Nærmest kom nu de om Vindikation og Besidderens Beviisførelse for hans retlige Adkomst til Tingen gjældende Regler (s. § 89) til Anvendelse, men bristede Beviset for ham, ansaaes han som Tyv, og det Videre beroede da, ligesom i det førstnævnte Tilfælde, paa Thingmændenes Dom. Disse Regler, der nøiagtigen angives i Skaanske Lov[1]), gjaldt i alt Væsentligt ogsaa i de andre Provindser[2]), og

---

[1]) Sk. L. VII. 2 „Hittir man annær man a vægh mæth hæste sinum ællær andrum koste sinum, takføræ at hanum (A. S. VII. 1 „qui pro eo sufficienter caveat, ut vel in iure provinciali compareat vel in domo sua iusticiam exibendo, fideiusserem sibi postulet assignari) til førstæ by . . ., ma han æi thær fa tak fore sik, . . . til annærs by, . . . til thrithiæ by . . . ., sithæn føræ thæn kostæn a hin, ær han tok mæth kostæ sinum, hem til sin ein ok læggi fore hanum iarn ok fiatur ok latæ hanum læggiæ sialfær ofna sik, vil han æi sialfær ofna sik læggiæ, tha læggi bondæn ofna han . .“; 3 „Band ok stok ma han æi føræ ofna annær man æn a thæn, ær man takær mæth kostæ sinum ok vil til things føræ ok mæth faræ sum thingmæn dømæ til“; 4 „. . . . ma bondæn æi fa ræt a hæræzthingi, tha næfni hin mæth kostæn ær takin købæ sin . . . ., for bondæn ængin thænnæ stathæ ræt af thæn taknæ, tha føræ han til lanzthings ok gøræ thæt af hanum ær lantæ dømæ“ (pro voluntate convenicntium iudicandum); 7, „kænnir man kost sin hema at annærs mans utæn ransak, tha skal takføræ ok hin, ær handæ mællin hafir, skal fa hanum tak til things ok af thingi (A. S. VII. 4 possessor præstet caucionem fideiussoriam petitori, ut iudicio ad ius convenientium primo die iuridico se presentet)“; 8. E. S. L. V. 15, 16 „. . . tha gangæ han siælf i tak foræ hanum. Æn ær æy siælf bofastær man, tha skal annær bofastær man i warthnæth for hanum ganggæ at han skiuthæ æy bort hwærkæn han ællær hans fæ hovæth thær hinæ ganggæ i tak foræ“; jfr. H. 25.

[2]) J. L. II. 93 „Takær man thiuf nokæt i hændæ oc havær han ei skøtæ til hwaræ han fæc thet, tha ma han bindæs, æn næfnær

navnlig synes der ikke at have været nogen Forskjellighed i Henseende til Betydningen af den ovennævnte Tak, der efter Besidderens Stilling, Stedet, hvor han blev truffen, og andre Omstændigheder skulde være en Sikkerhedsstillelse enten for Kosternes eller Besidderens Tilstedeblivelse og dennes Møde paa Thinge [1]). Et tredie i Lovbøgerne omhandlet Tilfælde, hvor de fornævnte Straffe kunde anvendes, er det, at de stjaalne Koster fandtes ved Ransagning i Nogens Huus i hans laasede Gjemmer, efterat han havde nægtet Besiddelsen, ligesom Hustruen, naar Kosterne fandtes i Gjemmer, der vare under hendes særlige Lukke, ansaaes som Tyv, hvorimod Husbonden, naar de fandtes i uaflaasede Rum, kunde frie sig ved at beedige, at de uden hans Vidende vare komne ind i Huset. Nægtede Nogen Ransagning i sit Huus, maatte han bøde derfor; men vilde den Bestjaalne foretage en saadan Eftersøgelse ikke over hele Byen men i et enkelt Huus, skulde han nedlægge tre Mark, som han havde forbrudt, naar Kosterne ikke fandtes [2]).

---

han skøtæ oc bristær ham skøtæ æth hemlæ, tha ær thet samæ" (D. L. 6—17—1); 95, 96 „at warthæ tak for the kostæ til thet næstæ thing"; 104; 106 „Takær thiuf annæn manz hæst antigh innæ with stæll æth a marc oc saknær bondæn sit at gænstæ, hwaræ som han naar ham, tha ma han takæ ham, æn warthær thæræ nokær dwalæ i mællæ, antigh twa daghæ æt meræ, oc finnær tha hans thiuf a hans hæst, oc biuthær hin skotæ antigh til en by fram æth twa æftær, tha skal bondæn ham fylghæ til then by han beddæs til tak æth skøtæ. Æn bristær ham tak æth skøtæ, tha gømæ bondæn sialf sin thiuf"; (D. L. 6—17—13) 108 „. . . hittæs i hans hæfth, tha faræ han sum andræ thiufæ"; III. Jfr. II. 631 Gl. Slesv. St R. 18 „si quis rem sibi furtive ablatam recognoverit, sub fidejussione ponat usque ad placitum". Jfr. Gl. D. II. 24, 188.

[1]) Jfr. Rosenvinge om Vindikationsr. 5; Udg. af E. S. L. 381; J. L. 510. Brandt i Ugebl. f. norsk Lovkynd. 1862 S. 353.

[2]) Sk. L. VII. 5, 6 „Spør annær man hema at annær manz at kostæ sinum thiufstolnum, ok netær hin at æi ær hemæ at hans, ok ranzakær bondæn sithæn ok hittær thær kost sin, tha ær hin tekær sum annur thiuf ær thiuf næthæn hafir hyst (A. S.

Sigtede den Bestjaalne Nogen, der ikke paa en eller anden af de ovenomtalte Maader var funden i Besiddelse af Kosterne, til Thinge for Tyveri, kom nærmest Reglerne om den Tiltaltes Møde eller Udeblivelse til Anvendelse. Udeblev den Sigtede fra alle Thing uden at bevise lovligt Forfald, mistede han sit Manhælg og dernæst sin Fred. For det Tilfælde, at han mødte til Thinge og tog til Gjenmæle, omtales i Skaanske Lov og hos Anders Sunesen kun Omgangsmaaden med Nævn eller Jern, men ikke Straffen, ligesaalidt som der skjelnes mellem stort og smaat Tyveri, men der synes kun at være sigtet til det første, da Jernbyrds Anvendelse forudsatte et Beløb af ½ Mark. Det kan derfor være tvivlsomt, hvorvidt Straffen er bleven forandret ved Valdemar d. 2dens Forordning om Jernbyrds Afskaffelse, der fastsætter Livsstraf for et Tyveri af ½ Mark eller derover, hvorimod den, der blev fældet for et Tyveri af en ringere Værdi, kun skulde udrede Igjeld og Tvigjeld til den Be-

---

VII. 3 inventor de iure poterit pro fure capere domus illius dominum et ligare) . . ., varthær nokæt undir andrum lase ællær thrithia i husfrø hæfthum, tha ær hiin ok tøk mæth allum sinum hovothlot" (sub secunda sera vel tercia in uxoris custodia inveniri,. in quo casu sicut maritus sic et uxor furti nomine capietur). V. S. L. III. 13 „hit undær hennæ indræ las, thet ær anti indræ clæuæ ællær hennæ kistæ". E. S. L. V. 13. J. L. II. 97 „Dul allæmæn i by bo the kostæ, thær mæn liusæ at, tha ma han bethes at ransak yvær all by oc thet mughæ the ham æi mensæ, æn en mansz garth æth twa særlik ma man æi ransakæ, utæn af han hætær sinæ thre mark with, of han finnær thær æi thiufnæth innæ. Æn thær man lovæ at ransakæ yvær all by, tha skal umbozman yvær wæræ of han ær til . . . ., ok hwaræ sum the finnæ nokær af the kostæ, thær hin havær at liusd, oc ær thet under husbondæ las æth husfrø, tha ma han æi sithæn skiutæ thet annæn man a hand, forthy at han dulde thet fyrræ, oc tha ær han sialt thiuf at the kostæ oc havær thærmæth forgerth sin hals, of thiufnæth ær swa mykæt. . . ."; 98, 100, 111. (D. L. 6—17—15 til 19) Gl. Slesv. St. R. 21, 22. Flensb. 116, 118. Jfr. Schl. R. u. Gerichtsv. 100, 113, 152.

stjaalne og bøde til Kongen [1]). Efter Valdemars Sjællandske Lov var Straffen for stort Tyveri Fredløshed [2]), men Jydske Lov har for alle Tilfælde af den her omtalte Beskaffenhed, hvor Nogen, uden at være funden i Besiddelse af Kosterne, af Ransnævningerne svores til Tyv, foruden den tredobbelte Erstatning til den Bestjaalne kun 3 Marks Bøder til Kongen [3]), og paa Grund af denne Lighed med Ran i

---

[1]) Sk. L. VII. 9 „Kænnær bonde kost sin hværghæn, utæn vil gifæ andrum manni thiufsakum thæn kost ær stolen ær, tha fare han a hæræzthing" .... (s. ovf. S. 252, 259); 11 „Star hin sækte ofna førstæ thingi ællær andru ok biuthær næfnd fore sik i hæræthe sinu ...., bristær hanum næfnd, tha bæri han iarn ..." A. S. VII. 6, 8. Vald. II. Fdg. „hwilken som warthir sektir fore thiwfnath, weri sik meth nefnd a hærethsthingi .... Thesse tolff skula then sectathe meth therres eth forwinna eller skæræ, tha ey for minnæ en half marc mun ellir for mera. Æn wil hin ther sak søkir mera hinum a hendir swerlæ en han tok, tha skula the tolff sweria at han stal ey swa mikit .... Æn worthir hin rettelike til thiwfs sworin, gielde adir thiwfnath ok sliku tu til oc æn ther til war ret .... hwilken ther worthir thrøswar rettelike til thiwfs sworin ma han til galgha døma oc uphengias" jfr. Lund St. R. 18, 19.

[2]) V. S. L. III. 13 „Sæctær man han for thiufnæth, tha gar thæræ alt en logh foræ fran fæm pænningæ til half marc. Æn varthær han til things callæht oc dūl han thet, at han var ey thiuf, tha a han at fæstæ thre tūltær eth foræ ..., æn fallar han at loghæ, tha latæ ut bondæn thet, han havær af hanum stolith, oc a tvigild oc kunungi thre marc .... Varthær man sæctæth um thiufnæth ællær foræ half marc ællær meræ, tha ma man callæ han til hæræthzthing ællær til landzthing, ... (s. ovf. S. 617). Æn kumær han til things ... fældær at sakæn .., takær man hans manhælghe ...., sithen til næstæ landzthing atær oc takæ hans frith ..."

[3]) J. L. II. 107 „Wet man sin thiuf oc ma æi kumæ i siun with sin thiufnæth, tha skal han sæthæ then man a thingi thær han wæntær the sak a hand ...; 108 Æn warthær han sworæn til thiuf, tha latæ ut fyrst swa mykæt sum han fældæ ham til, oc thæræ a twigild og kunung thre marc, utæn han gangær with thiufnæth a thingi ..., tha faræ han sum andræ thiufæ ... Æn hærthæs han with æftær at sworæt ær oc wil æi utlatæ ...

Forfølgningsmaaden og i Straffen findes der i den senere Praxis oftere brugt Udtrykket Tyveran for dette Slags Tyveri [1]). Derhos har Jydske Lov to Undtagelser, der ikke findes i de andre Lovbøger, idet den deels foreskriver Anvendelsen af de strengere Straffe, naar den Sigtede vedgaaer Tyveriet paa Thinge [2]), deels ubetinget fastsætter Livsstraf, naar han sidder Dommen overhørig.

Det fremgaaer allerede af det Anførte, at den Bestjaalne i alle Tilfælde, hvad enten Tyven var greben med Kosterne eller ikke, kunde fordre, foruden de stjaalne Koster eller deres Værdi (Igjeld), det dobbelte Beløb som Bod (Tvigjeld), altsaa i det Hele det Tredobbelte, der skulde udredes af det hele uskiftede Bo, hvorimod Ansvaret ligeoverfor det Offentlige kun hvilede paa Tyvens egen Hovedlod medmindre hans Kone eller Børn havde været deelagtige i Tyveriet. I Skaane og Sjælland synes Tyvens Hovedlod at være forbrudt i alle Tilfælde, hvor han var funden i Besiddelse af Kosterne, uden Hensyn til disses Værdi, og ligeledes naar han var sigtet og fældet for stort Tyveri, efter Jydske Lov derimod kun naar han straffedes paa Livet, saa at der i alle andre Tilfælde kun udrededes 3 Marks Bøder til Kongen. Men derhos var det en almindelig Regel, at, førend Kongens Ret til Hovedlod eller Bøder gjordes gjældende, skulde den Bestjaalne være fuldstændigt fyldestgjort, og ogsaa naar der i Boet fandtes Ting, der vitterlig vare frastjaalne en Trediemand ved et andet end det nu paatalte Tyveri, kunde Eieren tage dem til sig, men uden at kunne fordre Tvigjeld. Var Tyven Landbo eller Jnnesmand, deeltes hans Hovedlod mellem

---

oc kumær han æl til genmæl oc stær æl hin til ræte, tha formælæs hans hals, swa sum han war takæn mæth thiufnæth". Jfr. Sl. St. R. 15. Flensb. 118. Hadersl. 23.

[1]) Gl. D. I. 249; III. 218. Schl. R. u. Gerichtsv. 165.

[2]) Jfr. J. L. II. 91 Sl. „foruten han gær sialf with skyld a thingi". Gl. D. II. 28 „tha hagde han ingen stelen Koste paa sig og ey heller han bekendes eller tilstød nogre stolne Koster eller Thyuffveri føre han bleff hengt". Schl. R. u. G. 90.

Kongen og Jordeieren saaledes, at alt Qvæget tilfaldt Kongen og det livløse Løsøre Husbonden (Jorthæbit eller Othelbit)[1]). Efter Valdemars Sjællandske Lov kunde Enhver, der greb en Tyv med Kosterne, fordre en Hitteløn (Uningelog), der, naar den Bestjaalne ikke havde lovet noget Bestemt forud, var fastsat i Forhold til det Stjaalnes Værdi[2]).

---

[1]) Sk. L. VII. 6 „bondæn tækæ ut kost sin ok a tuegildis at bo uskiftu (A. S. VII. 3 non de sola patrisfamilias porcione, sed de bonis communibus, quotcunque fuerint cum patrefamilias in communione), sithæn hafir fangit thæt han skal, tha tæke kunung allæn hans hofothlot ok æi mera"; 9 Sl. „late ut bondæns kost ok a tuægildi mæth kunungs ræte"; 9. V. S. L. III. 13 „. . . . then takæ andre først thiufgild uppæ sit eghæt thær stolith var. Æn kumær thær nokær vithær thæn ær sith kennær stolit, oc vet man at thet ær hans, tha takæ han e sit ut først, æn førræ æn hin takær tvigild sit ællær kunungs umbuthzman takær nokæt af. Ænække takær han thær tvigild ofnæ, thær sit hentær thæræ, forthii at then a tvigild thær thiufvæn resdæ ællær then thær han tok mæth sinu". E. S. L. VI 12 „faldær han ok worthær han æy bundæn, ok ær thæt minnæ æn half marc, thær han havær stolæt, tha a konungs umbutzman æy mer æn thre mark af hans hovæthlot. Æn worthær han bundæn ok til things førthær, tha gar thæt a hans hovæthlot, swa mykæt bondæn sum til jorthæbit hørær ok kunung thæt thær ywær thærskuld ma ganggæ, ok thot hwaræn swa, at han goræ først bondæn ræt, thær hanum havær takæt mæth thyufnæth. Æn worthær thæt til half mark mun ællær meræ, tha gar thæt a thyuffæns hovæthlot, æn konæ ok børn havæ æy thærræ hovæthlot forgørth". J. L. II. 90, 97, 100, 101; 103 „Of bondæns lanbo warthær fæld for thiufnæth æth i hændæ takæn, tha skal bondæn thær ham gaf sak fyrst havæ sin ræt, thet ær igild oc twigild oc umboszman alt hans quicfæ, thær yvær dyrthærskild ma gangæ, oc adthelbondæ a othelbit. Thet ær othelbit thær æi ma sialf gangæ ut at dyr . . ."; 108. Thor Degn 25 „Igildher saa møghet som tywæn stiæl fra bondæn och twigildh er twi saa møghet". Sk. St. 15, 21 tripliciter.

[2]) V. S. L. III. 13 „Varthær sua at nokær man far vildær æftær sin thiuf oc sin thiufnæth, kumær han til things oc biuthær fæ til, hva sum a hanum sithæn haldær, tha sua mükæt, sum latær foræ han, sua mükæt scal han haldæ, um hin vil takæ thær hit havær. Æn takær annær man thiuf oc han havær hanum ey bothit til,

Derimod blev den, der lod den grebne Tyv løbe igjen med Kosterne eller lagde Dølgsmaal paa disse, selv straffet som Tyv [1]), i Lighed med Hæleren, der fra gammel Tid af blev anseet med samme Straf som selve Tyven [2]).

§ 113.

Æreforнærmelser.

Der forekommer vel i Provindsiallovene adskillige Tilfælde, hvor der ved en Retskrænkelse særlig maatte bødes for den mod en Anden udviste personlige Ringeagt og for den ham tilføiede Skam, eller hvor der dog toges Hensyn hertil ved Bødernes Bestemmelse, men Æreforнærmelse omhandles ikke som en selvstændig Retskrænkelse, naar undtages, at baade efter Skaanske og Jydske Lov skulde den, der sigtede en Anden til Thinge for Tyveri eller, efter sidstnævnte Lov, for Ran og ikke paa lovlig Maade forfulgte Sigtelsen, bøde 3 Mark til den Sigtede og 3 Mark til Kongen [3]). Dette blev efterhaanden udvidet i forskjellige Ret-

---

um thiufnæth ær sua got sum marc silfs ællær meræ (. . .), æn varthær minnæ, tha givæ sua mükæt minnæ af the marc silfs, sum thiufnæth ær minnæ til. Hart varthær hanum thær stolin ær, um varthær stolit fran hanum anti half marc ællær sæx øræ, at hin scal thet alt takæ, thær uninge logh scal takæ. Æn takær han anti, tha givæ tua øræ". Jfr. E. S. L. VI. 19.

[1]) V. S. L. III. 13 „Thet skal man oc vitæ, at takær nokær bondæ the costæ, thær thiufnæn hawær stolit, oc latær han anti burt løpæ ællær han løpær burt for utæn hans thac oc lønær han oc liusær ey bathæ foræ hans grannæ oc a thingi, tha man han væl thet samæ nafn havæ thær hin hafthæ, thær tøk førræ".

[2]) Sk. L. VII. 6. J. L. II. 93, 97, 98 „at han ær thæræ at æi thiuf oc æi thiufswithæ"; 101 „utæn of en stæl oc annen fial witænd". (D. L. 6—17—2, 5, 14, 17, 18). Jfr. Saxo p. 85. S. Rosenvinge i Maanedsskr. f. Lit. III. 548.

[3]) Sk. L. VII. 17 „Star man ofna thingi ok gifær andrum manni thiufsak, tha skal han hanum ofna hændær mælæ ok sua æftir faræ sum logh æræ, vil han æi æftir faræ ok at mælæ, bøtæ kunungi thre mark ok hinum thre mark ær han kallæthæ thiuf". J. L. II. 41.

ninger, saa at Straffen anvendtes ikke alene for ubeviist Sigtelse til Thinge, men ogsaa for Beskyldninger udenfor Retten og overhovedet for ærerørige Udtalelser og for Skjeldsord. En saadan Udvidelse findes først, foruden i Gildeskraaarne [1]), i Stadsretterne, der tildeels tillige indeholde strengere Straffebestemmelser for slige Tilfælde. Saaledes anvender den gamle Skaanske Stadsret Tremarksbøder for visse Beskyldninger, skjøndt ikke fremførte paa Thinge, og Ribe Ret opregner en Mængde Udtryk, der deels indeholde Beskyldning om en Forbrydelse, deels andre ærerørige Paasagn, og hvorfor der skulde udredes Tremarksbøden, som dog deeltes mellem Kongen, Byen og den Fornærmede, og lignende Bestemmelser har den Erik Glipping tillagte almindelige Stadsret [2]). I Valdemar Atterdags Privilegier for flere Skaanske Kjøbstæder fastsattes for Æreformærmelser imod en hæderlig Person Kagstrygning, og naar den Skyldige var en Qvinde, skulde hun, ligesom efter Ribe Ret,

---

109 „Æn kallær man oc annæn thiuf yvær thwært thing oc fylghær thet æi sithæn ham a hand mæth loghum, bøtæ hin thær han kallæth thiuf thre marc oc thre marc kunung".

[1]) S. Odens. Gildeskr. Art. 17 hos Ancher III. 233 „Et si quis fratri verba conviciosa dixerit, sive in aliquo alio loco idem vocaverit eum nithing an furem aut in ceteris quibuslibet obprobriis adeo vilem dixerit, ut ceteris hominibus in nullo loco coæquari possit, emendet ei III. m. et fratribus III. m." Skr. f. St. Knuds G. i Flensb. 23 „Hwilken brothær gyver sin gylbrothær i gyldehws undre ogh uquendigh orth, so obenbarligh at thit wedeligh ær, ogh gææar thær mæth burt, thæn thær thætte gøør, bæthær for tolif mark wax".

[2]) Lund St. R. 21, 22 „Callar bonde annan threl ellir thiwf ellir aghnabak udan thing, bøde thre mark". Ribe R. 13 „Si quis corrixando cum alio alium appellaverit furem sive latronem vel falsarium, periurium, mortificatorem, leccatorem, spurium vel mendacem, in detrimentum vel confusionem eius, et ita esse probare non poterit, satisfaciat illi, cui crimen imposuit, 1 marc., advocato 1 marc., civitati 1 marcam". Er. Gl. St. R. 12.

bære Steen igjennem Byen [1]). Disse Straffebestemmelser gik over i de senere almindelige Stadsretter, men kun for det Tilfælde, at Fornærmeren var en Person af ondt Rygte og han fremførte de fornærmelige Udladelser ikke af Hastmodighed men med Overlæg imod en uberygtet Person, da der, naar en af disse Forudsætninger manglede, kun skulde erlægges Bøder [2]). Bortseet fra disse særlige Bestemmelser for Kjøbstæderne og en lignende i den gamle Gaardsret, synes i ældre Tid kun en for Retten fremført usandfærdig Sigtelse for en Forbrydelse at være bleven straffet, og en almindelig Regel herom findes i en Artikel af den s. k. Rigens Ret, hvorefter den, der saaledes havde sigtet en Anden, ikke alene skulde udrede Tremarks Bøder til den Fornærmede og til Kongen, men desuden være Mindremand [3]), hvilken Regel, enten ord-

---

[1]) Priv. Malm. 1360 art. 17 „quicumque famæ vel nomini alicuius spectabilis persone maliciosis verbis detraxerit, per mandata ex licentia Regia detrectator huiusmodi, prout masculus fuerit, ad discum tenebitur flagellari, si vero mulier, in signum offensæ ad portationem lapidum, ad hoc specialiter deputatorum, oneretur". Lund 1361 art. 18, Landsk. og Malm 1415 Art. 16. Ribe R. 14.

[2]) Dr. Marg. St. R. 55. Kjbh. 1443. VI. 29. Rosk. 1472 Art. 4. Kg. Hans alm. St. R. 157 „Hvo som anden kalder Skalck eller andit desligest ubequemdt udi hastigt Mod och Drukenskaff, bøde hannom, som saa kaldis, tre Mark, Konningen och Staden hvere dere saa megidt". 158. „Kalder och Mand ellir Quinde nogen Dannemand, Suend, Quinde eller Mø, som uberøchtidt er, Tiuf, Forreder, Hore eller nogidt deslige, det som Ære paarører, och kand det ike beviseligt giøre, bøde hannom eller hende, som hand saa kalder, firethi Mark, Konningen och Staden hver dere saa megidt. Kand hand det ike udgifve, da slaes til Kagen . . . 159. Kalder och nogen som før er rørdt Mand eller Quinde, dennom som end berøchtedt ere for saadan Sag och hand det doch ike kand bevise, bøde saadant berøchtidt Folk tre Mark . . . 160. Findis nogen ondt Mand eller Quinde, som ubequemmelige taler paa nogen Dannemand eller Quinde, det som ubeviseligt er, denn skall setthis paa Kagen och siden drage Steen af By och hans eller hendis Godz udi Konningens och Stadzens Woldt". Jfr. gl. Gaardsr. 6.

[3]) Rosenvinge Rigens Ret Art. 7 „Item hvo som leggir nogen Mandt den sag til, som usandt er, a thinge, tha bør

ydende efter Rigens Ret eller under Paaberaabelse af denne, ogsaa anføres i senere Domme [1]). Men det sees tillige, at Straffebestemmelsen efterhaanden ved Praxis blev udvidet i begge ovenanførte Retninger, saa at den anvendtes deels uden Hensyn til om Beskyldningen var fremført paa Thinge eller udenfor Retten, deels ikke blot paa ubeviislige Beskyldninger om en begaaet Forbrydelse, men ogsaa paa andre ærerørige Paasagn og paa Skjeldsord, og at denne Udvidelse undertiden skete i et saadant Omfang, at der blev sat visse Grændser, udover hvilke Straffen overhovedet ikke maatte komme til Anvendelse eller dog ikke i dens fulde Strenghed, og ved hvilke Grændser der toges Hensyn saavel til hvor og i hvilken Anledning Fornærmelsen var skeet, som og til de brugte Udtryks Indhold og Betydning. Saaledes forudsættes det vel i Almindelighed, at det ikke kom an paa, om de fornærmelige Ord vare faldne for Retten eller ikke, og en dertil sigtende Indsigelse toges ikke til Følge, men det udkrævedes dog som en nødvendig Forudsætning, at det var skeet ikke alene i andre Personers Paahør, men, som det navnlig udtrykkes i Frederik den 2dens Gaardsret (1562), i en ærlig Forsamling [2]). En anden Forudsætning var det, at Ordene indeholdt en bestemt Beskyldning eller et saadant Paasagn, der ikke blot var grundet paa et løst Rygte, da der efter Christian den 3dies Recesser ingen

---

hannom at bøde modt Kongen III Mk. och Bonden III Mk. saa ofte dette giøris och blifve dertil mindre Mandt, fore han førde løgen til tinge for gode mæn eller andenstedz, som Dannemend sidde Dom och Rett".

[1]) Gl. D. L. 94 (1545); IV. 73 (1585). Jfr. Rosenvinge Retsh. § 170 N. d; Rig. R. S. 27.

[2]) Fred. II.s Gaardsr. Art. 14 „Kalder Mand anden Tyff, Horesøn, Forræder eller anden ubeqvems Ord udi Borgerstuen eller udi nogen erlig Forsamling, er han Ædel eller Uædel, Veractig eller Smaasvend, da blifver han selfsame Mand, uden han hannem det skillige ofverbevise kand". Gl. D. L. 291 (1561) „at hand icke hagde sagt L. G. saadanne Ord til inden Tinge"; Not. 3 (1593) „paa de vilde Volde".

retlig Forhandling turde finde Sted om en saadan Mommesag og navnlig ingen herfor stedes til Log[1]) — Naar det i den anførte Artikel i Rigens Ret hedder, at den, der havde fremført en ubeviislig Beskyldning imod Nogen, skulde være Mindremand, »fordi han førte Løgn til Thinge«, saa kan det udentvivl ansees for en Anvendelse af denne Sætning, at en saadan Fornærmer, som mange senere Domme udvise, blev dømt til »at være en Løgner«, hvilket da kun var et andet Udtryk for den deraf følgende Æresstraf. Idelig nævnes det, ikke alene i Domme, men navnlig ogsaa i Frederik den 2dens Gaardsret, som Straf for en saadan falsk Beskyldning, at Fornærmeren skulde være »den samme Mand«, som han havde sigtet en Anden for at være, og det kan vistnok ikke nægtes, at dette i enkelte Tilfælde er blevet anvendt som en virkelig og i sin fulde Strenghed forstaaet Gjengjeldelse, saaledes at Calumnianten kom til at lide den Straf, hvortil Paagjældende vilde være hjemfalden, hvis Beskyldningen havde været sandfærdig. Men det er dog meget tvivlsomt, om dette var den oprindelige og almindelige Mening med det nævnte Udtryk, og om dette ikke snarere kun sigtede til en mere almindelig Gjengjeldelse saaledes, at Fornærmeren skulde lide den samme Vanære, han vilde have paaført den Anden. For denne Opfattelse, hvorefter det ligeledes egentlig kun var et andet Udtryk for

---

[1]) Rec. 1537 c. 6; 1547 c. 10; Kold. Rec. 20 „Skal ingen findes til Loug for nogen Mommesag, meden siger nogen Mand anden noget til udi Kroehus, Møllehus, Smedehus eller andensteds udi slig Forsamlling, tha maa then, ther sigtet er, steffne then anden til Tinge for slig Snak oc Saffn; wil then tha thet icke bestaa oc ey er beviseligt, eller siger seg at wide ther ingen Skiel til, andet end hand hafver hørt løst Folk saa sige, tha skal Fogeden finde hannom lougløs hiem egenn. Sigter oc then ene then anden for nogen uerlig Sag til Tinge, for Dom, eller udi nogen anden Forsamling, oc thet icke kand bevises hannom ofvor, tha deelis then, thet sagt hafver, therfor som en Løgner". Gl. D. II. 35, 322. Schl. R. u. Gerichtsw. 111, 129. D. L. 6—21—1, 2.

den ovenomtalte Sætning i Rigens Ret, taler deels Bestemmelsen i Frederik den 1stes Forordning af 1528 om Klædedragt og anden Skik mellem Adelen, hvormed de i flere Domme, f. Ex. af 1537 og 1572, brugte Udtryk stemme overeens, deels den Omstændighed, at denne Strafbestemmelse, »at være samme Mand«, saavel i Domme som ogsaa i Frederik d. 2dens Gaardsret, anvendtes ikke blot i Tilfælde, hvor der var fremført en Beskyldning for en bestemt strafbar Handling, men ogsaa hvor der kun var Tale om andre Ukvemsord [1]). Derved var det vistnok en almindelig Forudsætning, at de brugte Ord indeholdt Noget, der i den offentlige Mening var vanærende eller, som det udtrykkes i Stadsretterne, »Æren paarørende«, ligesom der i Recesserne nævnes Sigtelse for en »uærlig Sag«, men at Straffen i

---

[1]) Vib. Ldst. Dom 1433 i D. Mag. III. 3. 171 „at hvilken man ther leggher en uære til oc kan thet ey bevise, men worther thermet tilbagedrøfwen, tha burde hannum at lydhe then same reth oc dom, som then anden skulle hafd lildhet, om han hafde thet ofver hanum beviist, som han hanum ofverskelld, oc hvilken man ther saa wil annen syn heder eller Ære och Rycht fra, hanum bør ey at være saa Dannemand efter then dagh, som han tilforn war, oc bør ey at være i logh eller lagh eller nogen samfund met nogher Dannemand therefter". Fdg. 1528 om Klædedragt m. m. „da skal han staa i samme Last, Skade och Vanære, som han en Anden met Løggen uti føre ville". Gl. D. I. 221 (1552 „dømt til en Løgner"); 290 (1561) „kallet hannem en Sildekræmmer . . ., bør at vere then Mand, som hand hafver tilsagdt L. G."; II. 225 (1558) „at vere och blifve en Løgner"; 308; III. 133, 149 (1572) „at vere ugild och saadan en Mand, som hand P. B. tillagdt hafver . . ., ikke myndig eller duelig udi erlig Samfund eller Forsamling at vere" (jfr. Ros. Rig R. S. 28); IV. 72 (1585) „dømt for saadanne Ord til at bøde 3 ℳ imod Bonden og 3 ℳ imod Kongen och at vere Mindremand"; 126 „. . . kaller ham et Støcke Drog . . och kunne hannem dog ingen Drog ofverbevise; 253 (1591) udskjeldt for en „Skjelm och Thiuf. . ., efterat hun slig hindis Skieldtzord icke hannum louglligen ofverbevise kand, om hun icke tha bør efter Wor dansche Loug at were then samme hun hannum for skieldet hafver", Jfr. Rosenvinge i d. Mag. 3 R. III. S. 169; gl. D. Fort. XI. fg. Larsen 518.

Praxis ogsaa blev anvendt i andre Tilfælde, hvor denne Forudsætning manglede, sees navnlig af Christian d. 4des Birkeret, hvor denne sidste blev indskjærpet [1]). Ligeledes toges der, som det ogsaa i Stadsretterne var bestemt, Hensyn til, om Fornærmelsen var fremført i Hastmodighed, i hvilket Tilfælde den kun ansaaes med Bøder eller, naar Yttringen var falden paa Thinge, behandledes som anden Uskikkelighed for Retten [2]).

3die Kapitel.

Criminalproces.

§ 114.

Den ovenfor fremstillede Udvikling af Strafferetten, hvorefter den tidligere reent privatretlige Opfattelse af Forbrydelsen efterhaanden veg tilbage for en Anerkjendelse af Statsmagtens Straffemyndighed, medførte nødvendigen For-

[1]) Chr. IV. Birkeret (1623) Art. 21 „dog skal ingen fordeles for Ord, som Ære og Lempe ikke vedkommer, eftersom saadan Misbrug mod Recessen mangensteds hidindtil været hafwer". Jfr. Schl. R. Gerichtsw. 162 (1641) „at skeldis for en Kumpen inden Tinge om det er en ærrørig Sag eller icke".

[2]) Gl. D. III. 134 „efterdi E. B. udi hastmodighed hafver . . . sagdt, at det vor Løigen, for tho Mend hagde paa hannom sagdt og vondit, hvilket titt oc ofte skeer i Rettergang, oc efterdi Recessen metfører Brøde och Fald at vere 3 Mark for Fougden at gifve Uliud . . ., tha finde vy E. B. icke dermet sin Mandheld ey heller Ære og Lempe at hafve forbrott". Rec. 1547 c. 4 hwilkin som findis enten paa Tingh eller for Dom oc gior Fogden eller Dommeren Ulyudt met Roben, Boldren eller Banden, heller oc bander eller gifver Dommeren eller syn Glenpart nogen Skends — oc Uqvems Ord . . ., the delis och bøde emod Dommeren III Marck oc mod theris Herskab III Marck". Kold Rec. 10.

andringer i Forbrydelsernes Behandling, i de om deres Paatale og Forfølgning for Retten, om Beviisførelsen og hele den øvrige Fremgangsmaade gjældende Regler. Ikkedestomindre beholdt mange i det ældre System grundede og med Strafferettens forandrede Betydning ikke overeenstemmende Regler deres Gyldighed eller vedbleve dog at udøve en betydelig Indflydelse paa Straffesagers Behandling, og der findes ingen skarp Adskillelse mellem Fremgangsmaaden i civile og criminelle Sager. Af sidstanførte Grund og da det derhos er fundet hensigtsmæssigt at omhandle endeel Forfølgningen af Forbrydelser vedkommende Bestemmelser deels under Fremstillingen af Strafferetten, deels ogsaa under Behandlingen af andre Retsforhold, vil der ikke være Anledning til her at give en systematisk Fremstilling af Criminalprocessen, men kun til at berøre nogle enkelte denne Deel af Systemet vedrørende Punkter.

Det er allerede tidligere anført, at efter Eriks Sjællandske Lov kunde næsten i alle Tilfælde, hvor der ikke blot skulde bødes til den Fornærmede, Sagen forfølges af den Kongelige Embedsmand for at gjøre Kongens Ret gjældende, naar Privatmanden enten ikke vilde eller ikke var i Stand til at paatale eller at fortsætte Sagen, men i Almindelighed dog kun, naar Forbrydelsen var aabenbar; Stadsretterne foreskreve vel en offentlig Paatale i en videre Udstrækning, men de senere almindelige Love forudsætte, at enten maatte Forbryderen være paagreben eller den Fornærmede have paatalt Sagen, for at en offentlig Forfølgning af en imod en Privatperson udøvet Forbrydelse kunde finde Sted [1]). Ligeledes er det i det Foregaaende paa flere Steder blevet omtalt, hvilken Indflydelse det havde paa Sagens Behandling og paa selve Straffen, hvorledes Sagen var anlagt og hvilke Beviisligheder der vare imod den Tiltalte, og hertil sigtes der, naar der i Lovene idelig skjelnes imellem om Forbryderen

---

[1]) Jfr. S. 569, 623, 640.

var greben i Gjerningen eller ikke [1]). I første Tilfælde kunde han ved grovere Forbrydelser bindes og føres til Thinge med to Mænds Vidnesbyrd om den skete Paagribning, hvorhos Jydske Lov udtrykkelig fastsætter, at den, der saaledes har bundet en paagreben Forbryder og ikke fører ham til Thinge, men giver ham løs igjen, skal bøde 40 Mk. til ham og 40 Mk. til Kongen, udentvivl fordi det da ansaaes og straffedes som Voldførsel af en sagesløs Mand [2]). Blev Paagjeldende derimod ikke saaledes strax paagreben ved selve Forbrydelsens Udførelse, eller, idetmindste ved Tyveri, endnu medens han var paa Flugten, men først senere, kunde han frigjøre sig for Hæftelsen ved at stille Borgen (Tak) for sin Tilstedeblivelse og sit Møde for Retten, hvorom Eriks Sjællandske Lov indeholder de samme almindelige Regler, som dem der findes i Skaanske Lov om Tyveri [3]), og Jydske Lov giver nærmere Bestemmelser om Borgens Forpligtelser og Rettigheder [4]). Var Forbryderen paa den anførte Maade ført bunden til

---

[1]) Jfr. S. 206 N. 2; S. 622.

[2]) J. L. II. 91 (S. 594 N. 3) Jfr. E. S. L. II. 23 „Bindær nokær man annæn . . ., tha bøtær han mannæn fyrtyugh mark ok konung fyrtyugh mark". V. S. L. II. 35.

[3]) E. S. L. II. 25 „Worthær nokær man takæn mæth wald ok førthær bort, æn thæt han war æy bundæn, tha ær thæt thot hwaræn fyrtyugh markkæ mal, utæn nokær man hittær thæn a wægh ællær i by, thær han hawær foræ ugærningsman ok hin wil tak hawæ foræ hanum; tha skal han haldæ hanum uppæ ok spyriæn at til hwat by innæn the bygd han wil at han ma fa tak foræ sik . . ., til annæn by . . ., til thrithiæ by . . . Æn far han æy thær tak foræ sik, tha ma han føræ hanum hem til sik innæn hæræthz ok læggæ for hanum mæth witnæ fiætær . . . . . .". V. S. L. II. 36. Jfr. S. 680 N. 1.

[4]) J. L. II. 63 „Of man gangær i borghe for thiuf æth annæn man thær sit liff havær forgørth æth sinæ limmæ, tha skal han then man andwarthæ for rætær . . ., æn warthær oc swa at han slippær burth . . ., tha skal hin thær borghæ warth bøtæ allæ brøtæ thær hin gørthæ . . . ok thæræ a fiurtiugh mark kunung oc swa bondæ, for thy at han andwarth æi mannæn"; 64. Jfr. gl. D. I. 220, 287; II. 246, D. L. 1—23—5 til 8.

Thinge, blev den af Thingmændene idømte Straf strax fuldbyrdet, uden at der tilstedtes ham den Frist til at flygte, der i Almindelighed indrømmedes ham, naar han paa anden Maade blev fældet, fordi det, ifølge den i Eriks Sjællandske Lov og hos Anders Sunesen herfor anførte Grund, ellers ikke kunde ventes, at den Sigtede vilde give Møde og underkaste sig de til Sagens Oplysning og Afgjørelse brugelige Midler [1]). Lignende Bestemmelser om Forbryderes Paagribning og Hæftelse findes i Stadsretterne, og i Kjøbstæderne var Fogden forpligtet til at holde de paagrebne og til ham afleverede Forbrydere i Forvaring til næste Thingdag, hvortil hver Borger maatte yde et bestemt aarligt Bidrag [2]). Ogsaa de senere almindelige Love optoge i det Væsentlige de ældre Regler, navnlig fastsattes i Erik Glippings Forordninger, at Ingen maatte fængsles, uden at være greben i Gjerningen eller lovlig overbeviist om en Forbrydelse, der var belagt med Livs- eller Legemsstraf, i hvilket Tilfælde

---

[1]) E. S. L. II. 19 (jfr. S. 610 N. 1), And. Sun. VII. 3 „si manus exustione reus inpositi sibi criminis convincatur, non tamen subito capietur . . ., sed ut sibi per fugam consulat vel-quovis alio modo provideat, unius diei tantum inducias obtinebit, alioquin pauci candentis ferri iudicio consentirent".

[2]) Lund St. R. 9, 14, 57 „Takir bonde annars dottir ellir frenknu oc worthir ther grepin withir, tha hawir bondc wold til at sædie hanum i fiedir oc holde hanum til rette oc lada comma til gotha men . . . . Warthir han ey grepen withir oc gangir tha withir, tha skal han bøda". Priv. Malmø 1360 c. 14 „Item si et quando aliquis pro homicidio, vulnere seu quacunque alia læsione vel delicto incausatus fuerit, intra civitatem deprehensus, talis pro se rationem fideijussoriam tenetur ponere, si potest; si non, talis insuper primo per unam plateam publicam, deinde per aliam est deducendus, qui si tunc non suffecerit pro se sufficientem ponere cautionem, libere ex licentia Regia in civitatis custodia sit ponendus reservari, donec pro facto hujusmodi legaliter defendatur vel damnabitur pro delicto; si quis autem aliquem per vim et violentiam ceperit inconvictum, hujusmodi Regi 40 Mk. et villæ totidem exsolvat". Er. P. Priv. 12, 13. Rosk. St. R. 4. Odens. c. 6. Aalb. 13. Vib. priv. 12. Jfr. S. 110.

han dog skulde have den ovennævnte Frist til at unddrage sig Straffen ved Flugt. Den samme Regel gjentoges ordlydende i Kong Olufs Haandfæstning og indskjærpedes 1468 paa Sjællands Landsthing, hvor i Henhold hertil en ulovlig Fængsling blev straffet med 40 Marks Bøder; ligeledes findes den anførte almindelige Bestemmelse endnu i Christian d. 2dens og Frederik d. 1stes Haandfæstninger, men i de senere forekommer den kun som et Privilegium for Adelen [1]).

Naar Nogen sigtedes til Thinge for en Forbrydelse, om hvilken han ikke paa den anførte Maade var bleven overbevist ved en Kjendsgjerning, men han udeblev fra de forelagte Thingdage, uden at lovligt Forfald blev beviist, dømtes han, som tidligere bemærket, mandhelgløs eller fredløs og straffedes da, naar han senere blev paagreben, paa Livet [2]). Mødte den Tiltalte paa Thinge og nægtede Gjerningen, paalaa det ham at fralægge sig Beskyldningen ved Log og saaledes at værge sig mod Sigtelsen, selv naar denne ikke var bestyrket ved noget Beviis; men i de Sager, der kunde afgjøres ved Nævn, kunde Sagsøgeren udelukke ham fra Benægtelseseden, naar han ved Vidner eller paa anden lovlig Maade bestyrkede Sigtelsen, førend den Anden tilbød Eden [3]). Den Sigtedes egen Tilstaaelse havde den samme Kraft, som om Forbrydelsen var aabenbar ved Kjendsgjerninger eller han paa anden Maade blev fældet [4]). Angaaende det Til-

---

[1]) Fdgg. 1282 (ovf. S. § 106 N. 1). H. F. 1376 § 16. Gl. D. I. 5. Fdf. Chr. II § 12, Fred. I § 17 „Jtem skulle vij eller vore Fogeter enghen gribe eller gribe lade, uthen the eræ loffllig forwunden eller oc the thages uthi ferske gerninger, som the maue gribes fore efter loghen". Chr. III. § 12 „ingen Riddersmandsmand".

[2]) Jfr. S. 252 N. 4, 258 N. 2, 617.

[3]) Jfr. S. 140, 146, 166, 194, 194, 206. E. S. L. II. 28 „Thæt skal man ok witæ, at allæ the mal thær mæn williæ næfnd havæ foræ ..., tha a han førræ at latæ mælæ sit witnæ, æn han takær with logh fæstning". III. 20 „Æn latær han førræ fæstæ sik logh æn han latær witnæ mælæ, tha ær næfnddæn bortlæ ok sæliæ tyltær eth foræ"; 25. J. L. II. 40.

[4]) Sk. L. V. 2 „brystæ hanum logh ællær han gar withær"; 4 „war-

fælde, at Tiltalte vedgik selve Gjerningen, men paaberaabte sig særlige Omstændigheder, der skulde udelukke hans Strafskyld, har Jydske Lov en Bestemmelse, hvorefter den, der var sigtet for Ran, kun da skulde være berettiget til ved Tyltereed at bevise, at det var skeet af Vaade, naar han havde tilstaaet selve Gjerningen, førend Sagen var svoren ham paa Haanden, medens ellers Alt beroede paa Nævningernes Eed[1]). Iøvrigt lagdes der i saadanne Tilfælde især Vægt paa, at Gjerningsmanden ikke havde lagt Skjul paa Gjerningen, men selv strax foretog de fornødne Skridt til dens Offentliggjørelse og fremførte Vidner eller andre Beviisligheder om de Omstændigheder, der kunde bevirke hans Fritagelse for Straf. Derfor skulde efter Graagaasen den, der havde dræbt en Anden af Nødværge eller en Fredløs, strax lyse Drabet for Naboer og Vidner[2]); paa samme Regel beroer den Fremgangsmaade, Ægtemanden, der havde dræbt Hoerkarlen i Gjerningen, skulde bruge ved at fremvise de blodige Sengklæder[3]), og ligeledes ligger hiin Regel til Grund for de oven anførte Lovbestemmelser, hvorefter den,

---

thær han uscær at larne ællær han gar withær"; III. 4 „faldær han ællær han gar withær". J. L. II. 108 „utæn han gangær with thiufnæth a thingi æth hittæs i hans hæfth, tha faræ han sum andræ thiufæ". Ribe R. 45 „Quicquid homo confitetur in communi placito, de hoc non poterit aliquo jure se expurgare ... licet etiam in collum suum procedat". Nyb. Fdg. 1282 § 2. Th. D. 59.

1) J. L. II. 40 „Of hin gangær with thær sæctæth ær for ran with hins annæns kostæ, thær han sæcthær fyrræ æn sworæt warthær um, tha aughæ næfning. thær æi um at skilliæ oc æi a kunung sin ræt, tho takær bondæ sin ræt, æn alt ma hin thær sæcthæs utlæggæ meth loghum at han fæc thet mæth wathæ thær han war sæcthæth for, swa at han hugthæ at thet war hans eghæt æth han fæk thet mæth hans willæ thær skallær . . . æn gangær han with ækki fyrræ æn han warthær sworæt a hand, tha skulæ næfning swæræ um oc tha ma hin kumæ with ængi annen logh". Jfr. Schl. R. u. Gerichtsv. 104.

2) Grg. Vigsl. 20, 110. Jfr. S. 578.

3) Jfr. S. 325.

der fandtes i Besiddelse af Tyvekoster, efterat have lagt Dølgsmaal paa Besiddelsen, ansaaes som Tyv[1]). De fleste og vigtigste Straffesager hørte under Paakjendelse af Nævninger eller Sandemænd, der vare forpligtede til, førend de svore om Sagen, at udspørge Sandheden og at forskaffe sig den fornødne Overbeviisning om alle for Bedømmelsen af selve Gjerningen, dens retlige Karakteer og Gjerningsmandens Strafskyld vigtige Omstændigheder, hvorved de vare bundne til de Beviisregler, der efterhaanden dannede sig, navnlig i Henseende til Vidnebeviset, og det sees af mangfoldige Domsakter fra det 16de Aarhundrede, hvorledes deres edelige Kjendelser vare støttede paa de for dem fremførte Beviisligheder eller af dem foretagne Synsforretninger og ofte bleve underkjendte i høiere Instants paa Grund af en urigtig Bedømmelse af disse Beviisligheder. Men, ligesom i andre mindre vigtige Sager den Sigtede altid var berettiget og forpligtet til at værge sig ved Log, uden Hensyn til om og hvorvidt Sigtelsen var bestyrket ved noget Beviis, saaledes gjaldt den samme Regel ogsaa for de førstnævnte Straffesager, naar Sagsøgeren ikke inden den til Nævningers eller Sandemænds Opkrævning foreskrevne Tid og paa lovlig Maade havde anlagt og forfulgt Sagen, hvilket endnu gjentoges i Christian d. 3dies Recesser[2]). De i Rigens Ret indeholdte Regler[3]), paa den ene Side om at den Tiltalte ikke kunde gjendrive et af Sagsøgeren ført Beviis

---

[1]) Jfr S. 677, 681.

[2]) Nyb. Fdg. 1284. Rec. 1547 c. 12. Kold. Rec. 24. Jfr. S. 178 fgg., 192, 209 fg.

[3]) Rig. R. 9 „Er och Rigens Ret, at hvilcken Mand, som kerer a then annen, ehvor om det er, och siger det at ville bevise som hannom af rætthc bør, forfølgir hand det och giør det bevisning full, tha hafver den, som for Sagen staar, ingen Vern lenger med hannem, men hand skal verre fallen før hannem y den Sag". 14 „Det er oc Ret, at nar som tho mend trettis om en sag och gifve dennom bode i rette for Dommeren. daa skal althit den, som tiltallir den anden, hafve hos sig strax sin Bevisning".

ved Eed, og paa den anden Side om, at Beviset paalaa Sagføreren, have navnlig i criminelle Sager ikke fundet nogen almindelig Anerkjendelse, men bleve først fastsatte ved Christian d. 4des Lovgivning[1]). En Indvirkning af fremmede Retskilder paa Lovgivningen i Henseende til Beviisførelsen i Straffesager, hvorved der skulde være indført en mere inkvisitorisk Fremgangsmaade, findes kun ved de geistlige Retter, og om end Praxis tildeels kan være bleven paavirket i denne Retning, saa har dette dog vel kun i noget større Omfang været Tilfældet ved saadanne Gjerninger, der ikke fremtraadte som Krænkelser af private Rettigheder, men som Forbrydelser imod den ofientlige Orden, imod Religion og Sædelighed; saaledes har navnlig Tortur fundet Indgang, idet denne, som det sees af Christian d. 2dens Love, ikke var indskrænket til Troldomssager[2]), men efter Christian den 3dies Recesser maatte den dog kun anvendes imod en Forbryder, der allerede var dømt til Døde[3]).

---

[1]) Fdg. 31 Marts 1635 Art. 5. St. Rec. 2—6—20 „Belangende Benectelse-Æden, den maa dennem paaleggis af Dommeren, naar hannem synis Sagen det at udkrefve efter Loug oc Ret. Ey skal Dommeren lettelig nogen Æden paalegge, anseende den Sag gifver bør det louligen at bevise eller i det ringeste efter Sagens Tilstand saaledis, at vis Formoding er (endog det icke noyactig bevises) den Sictede skyldig at være, oc derfor efter Loug oc Ret, for videre Tiltale sig at befrie, bør Sagen ved sin egen Æd sig at fralegge". Jfr. Udviklingen i Norge, Aubert i Ugebl. f. norsk Lovkynd. IV. 209, 241, 257.

[2]) Chr. II. g. L. 72, 77, 8. v. L. 38, 39.

[3]) Jfr. S. 646 N. 1.

